

IKSAD PUBLICATIONS 2019

FULL TEXT BOOK ON SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

ISBN 978-605-7811-38-7



EDITORS
ZHULDYZ SAKHI
D R. MEHMET HAN ERGUVEN

November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA
CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES

DATE AND PLACE

November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

ORGANIZATION

Institute of Economic Development and Social Researches

HEAD OF CONGRESS

Prof. Dr. Osman ERKMEN

COORDINATOR

Zhuldyz SAKHI

INTERNATIONAL PARTICIPANTS

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI - *Iran*
Mehdi VARMAZYAR - *Pakistan*
Assist. Prof. Muntazir MEHDI – *Pakistan*
Dr. Afag Asadova – *Azerbaijan*
Dr. TALEH HALILOV – *Azerbaijan*
Seyyed Muhammad Reza HUSSEINI - Irak
سعد محمد حسين - Algeria

CONGRESS LANGUAGES

Turkish and all dialects, English, Russian

PRESENTATION

Oral presentation

**Institute Of Economic Development and Social Researches
Publications®**

(The Licence Number of Publisher: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75

E-posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org.tr

www.iksadkongre.org

All rights of this book belong to İKSAD. It may not be copied or reproduced
without permission. Legal and ethical responsibility of the works in the
book belongs to the authors.

İksad Publications - 2019©

Release date: 28.11.2019

ISBN – 978 -605 - 7811 – 38 - 7

PHOTO GALLERY





3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES







All photos taken at the event has been published in [IKSAD CONGRESS SOCIETY Facebook Group](#)// to get the pictures, please, visit the group and become a member...



SCIENTIFIC COMMITTEE

Dr. Sadettin PAKSOY
KILIS 7 ARALIK UNIVERSITY

Dr. Koray DEĞİRMENÇİ
ERCIYES UNIVERSITY

Dr. Füsün ÇAĞLAYAN
SAKARYA UNIVERSITY

Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU
KILIS 7 ARALIK UNIVERSITY

Dr. Tuğrul VAROL
BARTIN UNIVERSITY

Dr. Necmettin SEZGİN
BATMAN UNIVERSITY

Dr. Akbar VALADBİGİ
URUMIYE UNIVERSITY

Dr. Mehmet Emin DENİZ
BATMAN UNIVERSITY

Dr. Hande ŞAHİN
KIRIKKALE UNIVERSITY

Dr. Fatih ARSLAN
FIRAT UNIVERSITY

Dr. Sarash KONYRBAYEVA
KAZAK KIZLAR DEVLET PEDEGOJİ
UNIVERSITY

Dr. A. Ebru AYDIN
HATAY MUSTAFA KEMAL
UNIVERSITY

Dr. Filiz Güneysu ATASOY
OSMANIYE KORKUT ATA
UNIVERSITY

Dr. Bertan RONA
GİRESUN UNIVERSITY

Dr. Seda SIVACI
HASAN KALYONCU UNIVERSITY

Dr. Ahmet GÜMÜS
İSTANBUL AYDIN UNIVERSITY

Dr. Şehrinaz GÜNDÜZ
İSKENDERUN TECHNICAL
UNIVERSITY

Elena TINIKOVA
РОССИЙСКАЯ АКАДЕМИЯ

Dr. Zhihuan MENCHUANG
MUNZU UNIVERSITY

Dr. Emrah AYDEMİR
FIRAT UNIVERSITY

Dr. Şahin ÇETİNKAYA
USAK UNIVERSITY

Dr. Nurgül ÖZDEMİR
GAZİANTEP UNIVERSITY

Dr. İnci TÜRK TOĞRUL
BATMAN UNIVERSITY

Dr. Gülsün NAKİBOĞLU
İSTANBUL TECHNICAL UNIVERSITY

Dr. Demet ÇAKIROĞLU
HACETTEPE UNIVERSITY

Dr. Belma SUNA
GAZİANTEP UNIVERSITY

Dr. Gonca BÜYÜKMIHÇI
ERCIYES UNIVERSITY

Dr. Özcan EKİCİ
DUZCE UNIVERSITY

Dr. Buru ÜZÜM
KOCAELİ UNIVERSITY

Dr. Kamil KAYGUSUZ
KARADENİZ TECHNICAL
UNIVERSITY

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES

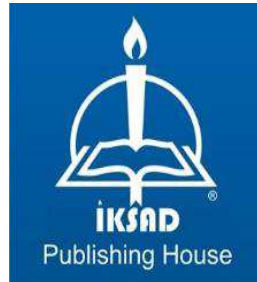
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

CONFERENCE VENUE: TUĞCAN HOTEL

Akyol Mahallesi, Atatürk Blv. No:34, 27010 Şahinbey/Gaziantep

Participant Countries:

Turkey, Azerbaijan, Irak, Pakistan, Iran, Algerian



- Registration desk opens at 08:00 and shall function till 17:00 pm.
- Please registrate at least an hour prior to your session
- Be in the session room at least 10 minutes before the session starts
- Head of session are fully empowered in all matters related to the presentations, coffee-breaks and session.
- Certificates will be given by the session chair at the end of the session.
- In the congress program, requests such as location and time changes will not be taken into consideration.
- The names of the authors and titles of paper in the certificate will be printed as in the program.

22.11.2019
FRIDAY / 09⁰⁰-11⁰⁰

SESSION-1/ Hall-1	Head of Session: Doç. Dr. Mehmet Han ERGÜVEN
Öğr. Gör. Gamze ŞENTÜRK	TÜRKİYE'DEKİ VAKIF ÜNİVERSİTELERİN LOGO VE AMBLEMİNİN GÖRSEL AÇIDAN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Sibel MEHTER AYKIN Doç. Dr. Selman YILMAZ	XI. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA TANIMLANAN TURİZM ÖNCELİKLERİNİN TÜRKİYE CUMHURİYETİ 100. YIL VİZYONU İLE TÜRKİYE TURİZM STRATEJİSİ HEDEFLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
Nalan NİŞİKLİ Doç. Dr. Mehmet Han ERGÜVEN	YERLİ TURİSTLERİN GELENEKSEL TIP UYGULAMALARINA YÖNELİK ALGILARI: EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI
Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN Öğr. Gör. Dr. Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU Büşra ÖZBEK	NEPOTİZM VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BEYAZ YAKALILAR ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI
Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN Öğr. Gör. Dr. Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU Bircan TÜRK	YÖNETİCİLERİN ALGILANAN ÇATIŞMA YÖNETİMİ TARZININ ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA TÜRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI
Öğr. Gör. Ömer DAĞISTANLI Prof. Dr. Hasan ERBAY Dr. Öğretim Üyesi Hakan KÖR	TWITTER PAYLAŞIMLARI İLE MESLEK KİŞİLİĞİ TİPİ ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BİLGİÇLİ Mehmet ÇOLAKSEL	3+1 İŞYERİ EĞİTİMİ VE UYGULAMASINA KATILAN ÖNLİSANS DÜZEYİ TURİZM PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BİLGİÇLİ Mehmet ÇOLAKSEL	TURİZM ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK EĞİTİMLERİNİN 3+1 İŞYERİ EĞİTİMİNE KATKILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

22.11.2019
FRIDAY / 11⁰⁰-13⁰⁰

SESSION-2/ Hall -1	Head of Session: Dr. Öğr. Üyesi İsmail AYTAÇ
Araş. Gör. Aylin BAYINDIR GÜMÜŞ Doç. Dr. Alev KESER Araş. Gör. Esra TUNÇER	KADINLARIN BEDEN ALGILARI İLE ANTROPOMETRİK ÖLÇÜMLERİ ARASINDA İLİŞKİ VAR MI?
Araş. Gör. Aylin BAYINDIR GÜMÜŞ Doç. Dr. Hülya YARDIMCI	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AKDENİZ DİYETİ KALİTE İNDEKSİNİN (KIDMED) DEĞERLENDİRİLMESİ VE GÜNLÜK BESİN ÖGESİ ALIMLARI İLE İLİŞKİSİ
Araş. Gör. Esra TUNÇER Araş. Gör. Aylin BAYINDIR GÜMÜŞ Doç. Dr. Alev KESER	YETİŞKİN BİREYLERİN AKDENİZ DİYETİ UYUM DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR ANKARA ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi İsmail AYTAÇ	ALERJİK RİNİT EPİDEMİYOLOJİK ÖZELLİKLERİNİN RETROSPEKTİF OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ
Simge ÇELEBİ Doç. Dr. Dilek ÖZTAŞ Prof. Dr. Aytunç ATEŞ	KİMYASAL KBRN TEHDİTLERİ VE RİSK YÖNETİMİ
Uzm.Dr. Akif DOĞANTEKİN	İNSÜLİN DİRENCİ OLAN OLGULARDA D VİTAMİN DÜZEYLERİ
Zeynep KOÇ	PSİKOSOSYAL REHABİLİTASYON VE PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİ
Zeynep KOÇ	RUHSAL BOZUKLUKLARDA SOSYAL İŞLEVSELLİK VE PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİ GİRİŞİMLERİ
Zeynep KOÇ	ZOR HASTA KAVRAMI VE HEMŞİRELİK YAKLAŞIMLARI

22.11.2019

FRIDAY / 13⁰⁰-15⁰⁰

SESSION-3/ Hall -1	Head of Session: Prof. Dr. Ahmet NALÇACI
Dr. Öğr. Üyesi Recep KAHRAMANOĞLU	ÖĞRETMEN ADAYLARININ SINIF İÇİ LİDERLİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Recep KAHRAMANOĞLU Ahmet KARACAN	MEB TAVSİYELİ 100 TEMEL ESERDEN YAZARI TÜRK OLAN ROMANLARIN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Recep KAHRAMANOĞLU Aysun YILMAZ	SURİYELİ ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM GÖRDÜĞÜ GEÇİCİ EĞİTİM MERKEZLERİNDE UYGULANAN EĞİTİM İLE İLGİLİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK Dr. Öğretim Üyesi Ezlam SUSAM	PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ BİLGİLERİNİ GELİŞTİRMeye ETKİSİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK Dr. Öğretim Üyesi Ezlam SUSAM	PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ BECERİLERİNİ GELİŞTİRMeye ETKİSİNİN İNCELENMESİ
Dr. Öğretim Üyesi Ezlam SUSAM Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK	PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ TUTUM VE DEĞERLERİNİ GELİŞTİRMeye ETKİSİNİN İNCELENMESİ
Prof. Dr. Ahmet NALÇACI Mehmet TOSUN	DEĞERLERİN KAZANDIRILMASINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ
Şerife DEVECİ Doç. Dr. Gülay BEDİR	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN OKUMA GÜÇLÜĞÜ: NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Fatih BOZBAYINDIR	ÖĞRETMENLERE YÖNELİK PLANLANAN HİZMETİÇİ EĞİTİM FAALİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Fatih BOZBAYINDIR	ÖĞRETMEN STRATEJİ BELGESİNİN (2017-2023) FARKLI BOYUTLARDAN İNCELENMESİ

23.11.2019

SATURDAY/ 09⁰⁰-12⁰⁰

Bu oturumda moderatör ara verebilir

SESSION-1/ Hall-1	Head of Session: Prof. Dr. Hava SELÇUK
Öğr. Gör. Merve SERİNÖZ DANIŞMAN	TÜRKLER' DE ÇADIR KÜLTÜRÜ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ
Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ	MİLLET PARTİLİLERİN DEMOKRAT PARTİ'YE OLAN MUHALEFETİNDE MUVAZAA UNSURU
Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ	İTTİHAT VE TERAKKİ KURUCULARINDAN AHMET RIZA'NIN DÜŞÜNCE YAPISINDAN CUMHURİYET DÖNEMİNE İNTİKAL EDEN UNSURLAR
Arş. Gör. Dr. Melek ÇUBUKCU	BELİRTME DURUMU EKİNİN YAZIMI BAKIMINDAN KUTADGU BİLİĞ'İN NÜSHALARININ KARŞILAŞTIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KAPLAN Dr. Öğr. Üyesi Cavit POLAT	ÇAĞDAŞ SANATTA BEDENİN DENEYİMLENMESİ
Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ Dr. Enver DEMİR	II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ İSLAMCILIK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE ORTADOĞU'DA DEMİRYOLU İNŞASINA DAİR BİR ÇALIŞMA: YAFA VE KUDÜS DEMİRYOLU VE ŞUBELERİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ
Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ Dr. Enver DEMİR	SAĞIR, DİLSİZLER VE KÖRLER MÜESSESESİ MÜDÜRÜ DR. NECATİ KEMAL'İN KONUŞMANIN TARİHİ SEYRİNE DAİR TESPİTLERİ

Doç. Dr. Aslı YAĞMURLU	KAMU DİPLOMASİSİ ARACI OLARAK ARKEOLOJİ: ZEUGMA ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ Arş. Gör. Gülhanım Bihter YETKİN	SOVYET GULAG KAMP SİSTEMİNDE KADIN OLMAK
Arş. Gör. Gülhanım Bihter YETKİN Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ	EDEBİYATIN SADIK KAHRAMANLARI: KÖPEKLER VE “MUMU”

23.11.2019

SATURDAY / 12⁰⁰-14⁰⁰

SESSION-2/ Hall -1	Head of Session: Prof. Dr. Yıldız KOCASAVAŞ & Dr. Akbar VALADBİĞİ
Hüseyin KOTAMAN Mustafa Arslan	GÜLDÜRMEİNİN VE ÖĞRETMENİN PAYLAŞMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
Hüseyin KOTAMAN	KÜÇÜK ÇOCUKLARIN YARGILARINDA DIŞ BİLGİNİN ÖNEMİ VE ERKEN DİN EĞİTİMİ
Prof. Dr. Yıldız KOCASAVAŞ	TOPLUMUN YAŞLI VE YAŞLILIĞA DAİR DUYGU VE DÜŞÜNCELERİNİN ARGOYA YANSIMALARI
Prof. Dr. Hülya AŞKIN BALCI	DİLBİLİMSEL AÇIDAN “ÖLÜM” SÖZCÜĞÜNÜN ARGODAKİ KAVRAM ALANI
Doç.Dr. Bülent DÖŞ	KİTELESEL AÇIK ONLİNE DERS PLATFORMLARININ İNCELENMESİ VE GELECEĞİ
Doç.Dr. Bülent DÖŞ	ÖĞRENME YÖNETİM SİSTEMLERİ VE ÜLKEMİZDE KULLANIMI
Doç. Dr. Hande ŞAHİN Doç. Dr. Aygen ÇAKMAK Dr. Öğr. Üyesi Seda SAKARYA	LİSE ÖĞRENCİLERİNDE ŞİDDET EĞİLİMİ İLE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Aygen ÇAKMAK Dr. Öğr. Üyesi Seda SAKARYA	AİLESİ YANINDA VE YATILI BÖLGE ORTAOKULUNDA KALAN ÖĞRENCİLERİN BİR İNSAN FİĞÜRÜ ÇİZİMLERİNİN DUYGUSAL GELİŞİM VE GELİŞİMSEL DÜZEY AÇISINDAN İNCELENMESİ
Prof. Dr. Fatih Vehbi ÇELEBİ Elçin Duygu EKMEN	EN KISA YOL PROBLEMİNDE OPTİMİZASYON ALGORİTMALARININ PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

23.11.2019

SATURDAY / 14⁰⁰-16⁰⁰

SESSION-3/ Hall -1	Head of Session: Dr. Taner AKBULUT
Öğr. Gör. Rabia KÜRÜMLÜOĞLUGİL	DEPRESYON VE POZİTİF PSİKOLOJİ
Öğr. Gör. Rabia KÜRÜMLÜOĞLUGİL Prof. Dr. Derya TANRIVERDİ	İNTERNET BAĞIMLILIĞI VE OYUN OYNAMA BOZUKLUĞU
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Nur YÜKSEL Dr. Taner AKBULUT	HEALTH BENEFITS OF OKRA AND OKRA SEED ADÖLESANLARDA KISA SÜRELİ HAREKET EĞİTİMİNİN BAZI PERFORMANS GÖSTERGELERİNE ETKİSİ
Dr. Taner AKBULUT Vedat ÇINAR Zarife PANCAR	EĞİTSEL SPORTİF OYUNLARA TİROİD HORMONLARININ YANITLARI
Dr. Sema POLAT Arş. Gör. Dr. Ayşe Gül UYGUR Dr. Mahmut ÖKSÜZLER Dr. Yasemin ÖKSÜZLER Prof. Dr. Ahmet Hilmi YÜCEL	AGE AND GENDER RELATED CHANGES OF AIRWAY LENGTH IN HEALTHY TURKISH POPULATION
Prof. Dr. Derya TANRIVERDİ Öğr. Gör. Rabia KÜRÜMLÜOĞLUGİL	HEMŞİRELERDE MERHAMET YORGUNLUĞU
Arş. Gör. Dr. Ayşe Gül UYGUR Dr. Sema POLAT	GENDER RELATED CHANGES OF CHIN TYPES IN HEALTHY TURKISH POPULATION

Dr. Yiğit ÇEVİK Prof. Dr. Ahmet Hilmi YÜCEL	

23..11.2019

SATURDAY / 16⁰⁰-18⁰⁰

SESSION-4/ Hall -1	Head of Session: Dr. Öğr. Üyesi H. Gonca DİLER
Öğr. Gör. Ömer BÜYÜKBAŞ Öğr. Gör. Hamdi AYYILDIZ	NÖROPAZARLAMA BULGULARINDAN PAZARLAMA FELSEFESİNE İLİŞKİN ÇIKARIMLAR
Öğr. Gör. Hamdi AYYILDIZ Öğr. Gör. Mustafa Hakan ŞİMŞEK Öğr. Gör. Ömer BÜYÜKBAŞ	EMEK ARZI VE EĞİTİM EKONOMİSİNİN ÖRGÜT GELİŞTİRME KAPSAMINDA İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Şenol KANDEMİR Dr. Öğr. Üyesi Canol KANDEMİR	FİNANSALLAŞMA SÜRECİNDE TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN GELİŞİMİ
Berna BALCI İZGİ	OKUN KATSAYISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: SEÇİLİ ÜLKELER İÇİN PANEL VERİ ANALİZİ
Arş. Gör. Dr. Esat ATALAY Arş. Gör. Dr. Kadir AYDIN Dr. Cüneyt ÇATUK	EKONOMİK BÜYÜME VE HİSSE SENEDİ FİYATLARI İLİŞKİSİ: BIST 30 ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA
Dr. Cüneyt ÇATUK Arş. Gör. Dr. Kadir AYDIN Arş. Gör. Dr. Esat ATALAY	ULUSLARASI TİCARETTE KARAYOLUNUN LOJİSTİK PERFORMANSINA ETKİSİ
Öğr. Gör. Abdülazim YILDIZ Dr. Öğr. Üyesi Ercan KÖSE	NÜKLEER SANTRALLERDE İŞ KAZALARI
Dr. Öğr. Üyesi H. Gonca DİLER	ENFLASYONİST BİR RİSKTEN KORUNMA ARACI OLARAK ALTIN YATIRIMI: ENDOJEN YAPISAL KIRILMALARLA EKONOMETRİK ANALİZ

23.11.2019

SATURDAY/ 09⁰⁰-11⁰⁰

SESSION-1/ Hall-2	Head of Session: Prof. Dr. Akbar Valadbilgi
Araş. Gör. Doç. Dr. Hüseyin KOTAMAN	ÖDÜL VE YARDIMLAŞMA
Dr. Öğrt. Üyesi Sümeyye AYDIN GÜRLER	FEN BİLİMLERİ DERSİNİN İLKOKULLARDA YETİŞTİRME PROGRAMINA DÂHİL EDİLMESİNİN SAĞLAYABİLECEĞİ KATKILAR
Dr. Öğrt. Üyesi Sümeyye AYDIN GÜRLER Prof. Dr. Oktay BAYKARA	YENİ SINIF ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS PROGRAMI İÇERİĞİNİN FEN DERSLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Arş. Gör. İlknur AKYILDIZ SARIBAŞ Doç. Dr. Cenk AKAY	ALTERNATİF BİR PEDAGOJİK ARAÇ OLARAK “DİJİTAL AN”LAR
Seyyed Muhammad Reza HUSSEİNİ Prof. Dr. Akbar VALADBİLGİ	SOCIAL AND POLITICAL FUNCTIONS OF EDUCATION
Prof. Dr. Belgin AYDINTAN	İŞ TATMİNİNİN BELİRLEYİCİLERİ OLARAK İŞ DEĞERLERİ, İŞ ÖDÜLLERİ VE ARALARINDAKİ İLİŞKİLER
Prof. Dr. Belgin AYDINTAN	YÜKSEK ÖZ-ŞEFKAT VE ÖĞRENCİLERİN USTALIK TEMELLİ BAŞARI HEDEFLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

23.11.2019

SATURDAY / 11.00-13.00

SESSION-2/ Hall -2	Head of Session: Dr. Cihandar HASANHANOĞLU
Dr. Aylin TUTGUN-ÜNAL	ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ YENİ MEDYA VE GAZETECİLİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI
Öğr. Gör. İsmail AKŞİT	İŞ GÜVENLİĞİ KAPSAMINDAKİ BAZI MEVZUATLARIN

Dr. Öğr. Üyesi Bahri GÜR	ÖĞRENCİLERDE OLUŞTURMUŞ OLDUĞU FARKINDALIĞIN DEĞERLENDİRİLMESİ
Öğr. Gör. İsmail AKŞİT Dr. Öğr. Üyesi Bahri GÜR	İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ UYGULAMALARI KAPSAMINDA ORYANTASYON EĞİTİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Dr. Cihandar HASANHANOĞLU	TOPLUMSAL AFET BİLİNCİ VE FARKINDALIK DÜZEYİNİN İRDELENMESİ VE AFETE KURUMSAL YAKLAŞIMLAR
Dr. Şahin ÇETİNKAYA	KALKINMA AJANSLARININ BÖLGESEL GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ; SERHAT KALKINMA AJANSI ÖRNEĞİ
Dr. Şahin ÇETİNKAYA	2008-2018 DÖNEMİ TARIMSAL DESTEKLERİN İNCELENMESİ VE TÜRKİYE'DE TARIMSAL ÜRETİM
Dr. Cihandar HASANHANOĞLU	PSİKOSOSYAL RİSKLERİN İŞ VERİMLİLİĞİ VE İŞ KAZALARI ÜZERİNE ETKİLERİ
Arş. Gör. Tarkan VERGÜL Doç. Dr. Mehmet EMİROĞLU	STABİLİZASYON MALZEMELERİNİN KİL SIVALARIN MEKANİK DAVRANIŞLARINA ETKİSİ
Prof. Dr. Muhammet Mustafa KISAKÜREK Kübra Filiz GÖNEN	AR-GE TEŞVİKLERİ ve AR-GE GİDERLERİNİN UMS-TMS KAPSAMINDA MALİ TABLOLARA YANSITILMASI

23.11.2019
SATURDAY / 13.00-15.00

SESSION-3/ Hall -2	Head of Session: Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Fatma YILDIZ Doç. Dr. Gürkan GÜMÜŞATAM	KIBRIS AĞZININ ETİMOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ Semra ÇERKEZOĞLU	AFGANİSTAN'DA TÜRK VARLIĞI VE DİL POLİTİKALARI
Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ Yakup Aytekin	HAZAR DEVLETİ'NDE ETNİK VE DİNİ YAPI
Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI	ORTA ASYA TÜRK KILICINI ÜSTÜN KILAN YAPISAL ÖZELLİKLER
Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI	ORTA ASYA BEDEN KÜLTÜRÜ İÇİNDE BİNİCİLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Prof. Dr. Hasan Güner BERKANT Emine VARKİ	TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ TÜRKÇENİN YOZLAŞMASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ
Arş. Gör. Selvi DEMİR Dr. Öğr. Üyesi Gülşah PARLAK KALKAN	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TÜRK DİLİ DERSİNE YÖNELİK TUTUMLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah PARLAK KALKAN Arş. Gör. Selvi DEMİR	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİ ADLARINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

23.11.2019
SATURDAY / 15⁰⁰-17⁰⁰

SESSION-4/ Hall -2	Head of Session: Enes Bahadır KILIÇ
Res. Asst. Enes Bahadır KILIÇ Assoc. Prof. Dr. Şenay GÖRÜCÜ YILMAZ	CIRCADIAN RHYTHM, EPIGENOMES AND NUTRIGENETICS IN OBESITY TREATMENT
Dr. Öğretim Üyesi Nurgül ÖZDEMİR Büşra BOZKURT	YOĞUN BAKIM HASTALARINDA DUYGUSAL YOKSUNLUĞUN ANKSİYETE VE AĞRI DÜZEYLERİ ÜZERİNDEKİ YERİ
Dr. Öğretim Üyesi Nurgül ÖZDEMİR Büşra BOZKURT	YOĞUN BAKIM HASTALARINDA DELİRYUMU BELİRLEMENİN ÖNEMİ
Fedayi YAĞAR Sema DÖKME	SAĞLIK HARCAMALARININ VE GELİŞMİŞLİK DÜZEYİNİN HALK SAĞLIĞI GÖSTERGELERİ İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Uzm. Dr. Kenan DEMİRBAKAN	MEME BİYOPSİSİ YAPILAN HASTALARDA GÖRÜNTÜLEME YÖNTEMLERİ BULGULARININ, HİSTOPATOLOJİK SONUÇLARIN VE UYGULANAN CERRAHİ YÖNTEMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Şerife AKPINAR Şenay GÖRÜCÜ YILMAZ	COLOSTRUM: A NUTRIGENETIC SOURCE FOR ALZHEIMER'S TREATMENT
Şerife AKPINAR Eda KÖKSAL	YAŞA BAĞLI MAKULA DEJENERASYONUNDA BESİN ÖĞELERİNİN VE SUPLEMENTASYONLARININ ETKİSİ
Fedayi YAĞAR Sema DÖKME	SAĞLIK HİZMETİ SUNUMUNDA PİYASA MEKANİZMALARINA GÜVENİLİR Mİ? SAĞLIK SİSTEMLERİ YAPILARI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME
Fedayi YAĞAR	HASTA VE HEKİM ARASINDAKİ ETKİLEŞİMDE ORTAK KARAR ALMANIN ROLÜ: DEPRESYON TANISI KONMUŞ HASTALAR ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

23.11.2019
SATURDAY / 17⁰⁰-19⁰⁰

SESSION-5/ Hall -2	Head of Session: Dr.Öğr.Üyesi Ayşe FIÇICIOĞLU
Dr.Öğr.Üyesi Ayşe FIÇICIOĞLU Öğr.Gör. Havva Meryem İMRE Öğr. Gör. M. Özer ÖZKANTAR	GÖÇ SÜRECİNDE YAŞAM ÇÖZÜMLERİNİN TASARIMA ETKİSİ ÇAĞAN IRMAK SİNEMASINDA TÜRK ERKEK KİMLİĞİNİN TEMSİLİ
Doç. Dr. Nazan AVCIOĞLU KALEBEK Öğr.Gör. Tuğba ÖZTÜRK Dr.Öğr.Üyesi Gökçe ÖZDEMİR Doç.Dr. Ebru ÇORUH	ZEUGMA MOZAIK DESENLERİNDEKİ GEOMETRİK FORMLARIN PAMUKLU KUMAŞ ÜZERİNE UYGULAMA ÖRNEKLERİ
Öğr. Gör. İsmail Mert ÖZDEMİR Öğr. Gör. Dr. Esra AKSOY	OKUL AİDİYET DUYGUSU ÜZERİNDE OKUL YAŞAM KALİTESİNİN ETKİSİ: AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA BİR ARAŞTIRMA
Dr. Öğr. Üyesi Gökçe ÖZDEMİR Selma ÇAYHAN	ÇANTA TASARIMLARINA MANİPÜLATİF DOKUNUŞLAR: KUTNU KUMAŞ ÖRNEĞİ
Doç. Dr. H. Derya ARSLAN	BİLİM SANAT MERKEZİ (BİLSEM) TASARIMI: BİR ATÖLYE DENEYİMİ
Doç. Dr. H. Derya ARSLAN	VİETNAM'DA EKOLOJİK BİR EĞİTİM YAPISI ÖRNEĞİ: FARMING KINDERGARTEN
Doç. Dr. Nazan AVCIOĞLU KALEBEK Sena SAYAR Tuğçe ÇOKAN	KEÇE SANATI
Melishan BÜYÜKKAYIKCI	KARS AKBABA KÖYÜNDE KÜLTÜLERLE İLGİLİ ANLATILAR
Melishan BÜYÜKKAYIKCI	HATİCE MERYEM VE ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

23.11.2019
SATURDAY/ 09⁰⁰-11⁰⁰

SESSION-1/ Hall-3	Head of Session: Doç. Dr. Ahmet KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Battal GÖLDAĞ	ÖĞRENCİLERİN PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIM DÜZEYLERİ İLE ŞİDDET EĞİLİMİ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Prof. Dr. İSMAİL BAKAN Doc. Dr. BURCU ERŞAHAN Doc. Dr. TUBA BÜYÜKBEŞE Gülistan BAYTOK	İŞE GÖMÜLMÜŞLÜĞÜN İŞ TATMİNİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI
Mustafa GÜRLER	İLKOKULLARDA OKUL İKLİMİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ ALGILARI
Dr. Öğr. Üye. Ahmet GÖÇEN Doç. Dr. Ahmet KAYA	OKUL YÖNETİCİLERİNİN ÇATIŞMA YÖNETME STİLLERİNİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ
Doç. Dr. Ahmet KAYA Dr. Öğr. Üye. Ahmet GÖÇEN	OKUL LİDERLERİNİN PAYLAŞILAN LİDERLİK DAVRANIŞLARININ BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi İshak KOZİKOĞLU Zehra ÖNÜR	HARMANLANMIŞ ÖĞRENME ORTAMLARI
Dr. Öğr. Üyesi İshak KOZİKOĞLU Zehra ÖNÜR	KUANTUM ÖĞRENME VE EĞİTİME YANSIMALARI
Dr. Öğr. Üyesi İshak KOZİKOĞLU İbrahim ÇIKAR	ÇAĞIN GEREKLİLİĞİ OLARAK YAŞAM BOYU ÖĞRENME BECERİLERİ

23.11.2019

SATURDAY / 11⁰⁰-13⁰⁰

BU OTURUMDA MODERATÖR ARA VEREBİLİR

SESSION-2/ Hall -3	Head of Session: Prof. Dr. Musa Hakan ARSLAN
Utkay DÖNMEZ Akif SÜTSATAR Murathan SEVİM Doğan AKGÜL	MELTBLOWN ÜRETİM TEKNİĞİNDE BLOWER SICAKLIK VE POMPA DEVRİ DEĞİŞKENLERİNİN KUMAŞ MUKAVEMETİNE ETKİSİ
Utkay DÖNMEZ Mümin FİŞNE Zeynep Hayta BAŞKAN Zehra ARPASATAN	BLOWER SICAKLIK VE POMPA DEVRİ PARAMETRELERİNİN ERİYİK ÜFLEME TEKNİĞİ İLE ELDE EDİLEN DOKUSUZ YÜZEY KUMAŞLARDA YAĞ EMİCİLİK MİKTARINA ETKİSİ
Güler DEGER Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gamze SOGUKOMEROGULLARI Prof. Dr. Mehmet SÖNMEZ	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF Pincer TYPE LIGAND AND SOME METAL COMPLEXES
Prof. Dr. Musa Hakan ARSLAN	YAPI MÜHENDİSLİĞİNDE AKILLI SİSTEM UYGULAMALARI
Öğr. Gör. Celalettin BAKIR Öğr. Gör. Mehmet TEMİZ	ŞEBEKEYE BAĞLI GÜNEŞ ENERJİSİNDEN ELEKTRİK ÜRETİM SANTRALLERİNDE PV PANEL BAZLI İZLEME SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ-NİĞDE-BOR ÖRNEĞİ
Öğr. Gör. Mehmet TEMİZ Doç.Dr. Rabia Güler YILDIRIM Öğr. Gör. Celalettin BAKIR	BOR KATKILI İNDİYUM OKSİT FİMLERİNİN OPTİK ve ELEKTRİKSEL ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ
Fatma ALTUNTAŞ Mehmet Şahin GÖK	RÜZGAR ENERJİSİ TEKNOLOJİLERİNİN SOSYAL AĞ ANALİZİ İLE İNCELENMESİ
Sehra BARIŞ Aysel ELİK Fahrettin GÖĞÜŞ Derya KOÇAK YANIK	EXTRACTION OF PECTIN FROM PISTACHIO GREEN HULL
Deniz HODA Dr. Öğr. Üyesi Melis UZAR	SAR UYDU GÖRÜNTÜLERİNDE YAPAY SİNİR AĞLARI İLE DENİZ PETROL KİRLİLİĞİNİN TESPİTİ

23.11.2019

SATURDAY / 13⁰⁰-15⁰⁰

SESSION-3/ Hall -3	Head of Session: Prof. Dr. Şifa TÜRKOĞLU
Prof. Dr. Funda TURAN Ayşegül ERGENLER	AKUATİK ORGANİZMALARDA KOMET YÖNTEMİNİN AKUAKÜLTÜR İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ
Prof. Dr. Funda TURAN	Carassius auratus ta ki DNA HASARININ BİOMORPH YAZILIMI

Ayşegül ERGENLER	PROGRAMI İLE KOMET YÖNTEMİNİN TESPİTİ
Dr. Öğretim Üyesi Şeker DAĞ Prof. Dr. Şifa TÜRKÖĞLU Prof. Dr. Lutfiye GENÇER	LAMBDA-CYHALOTHIRIN INSEKTİSİTİNİN A. CEPA KÖK UCU HÜCRELERİNDE GENOTOKSİK ETKİLERİNİN ARAŞTIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Mansur Seymen SEĞMENÖĞLU	KARBAMATLI İNSEKTİSİTLERİN BAL ARILARININ ÖLÜMLERİ ÜZERİNE ETKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Zehra GÖKÇE	Prunus cerasus' un MEYVE VE SAP EKSTRELERİNDE ANTİOKSİDAN KAPASİTELERİNİN BELİRLENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Hilal YILDIRIM Dr. Öğr. Üyesi Onur TOSUN Dr. Öğr. Üyesi Çağrı BEKİRCAN	A NEMATODE PARASITE FROM ANOPILOPHORA CHINENSIS (FORSTER) (COLEOPTERA CERAMBYCIDAE) IN TURKEY
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Settar ÜNAL Zir. Müh. Cuma UÇAŞ	MARDİN İLİ BAĞCILIĞI, KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM TAVSİYELERİ
Mehmet Settar ÜNAL Hasan SEZGİN	MİDYAT BÖLGESİ ÜZÜM ÇEŞİTLERİNİN SALAMURA YAPRAK YAPIMINA UYGUNLUĞUNUN ARAŞTIRILMASI

23.11.2019

SATURDAY / 15⁰⁰-17⁰⁰

SESSION-4/ Hall -3	Head of Session: Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Hişyar KORKUSUZ	TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDEKİ KARŞILIKLI DERİN KUŞATILMIŞLIĞIN YENİ GÜVEN BUNALIMI
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TUNÇ Fatma Nur ÖZDEMİR	ARAP BAHARI: HEDEFLER VE ULAŞILAN SONUÇLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Soner AKİN	A COMPARISON BETWEEN EU MEMBER COUNTRIES AND TURKEY UPON SOCIAL PROGRESS
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy KUTLUK	TÜRKİYE'DE E-DEVLET UYGULAMALARININ KURUMSAL PERFORMANS YÖNETİMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Soner AKİN	EUROPEAN UNION EDUCATIONAL POLICY AND A COMPARATIVE ANALYSIS FOR TURKEY
Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ Mehdi Varmazyar	Sociological Overview on the Sustainable Development and Environmental Challenges
Dr. Soner AKİN	AN INVESTIGATION ON THE THREATS CREATED WITH MONEY LAUNDERING FOR FINANCIAL SECTOR IN EU COUNTRIES
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TUNÇ Fatma Nur ÖZDEMİR	ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KRİZ YÖNETİMİ İLKELERİ VE STRATEJİLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME
Dr Öğr. Üyesi Feyzullah EZER	DÜNYA EKONOMİK KRİZİ SONRASI TÜRKİYE'NİN DEVLETÇİLİĞE GEÇİŞ SÜRECİ
Dr Öğr. Üyesi Feyzullah EZER	DEMOKRAT PARTİNİN EĞİTİM ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (1950-1960)

23.11.2019

SATURDAY / 17⁰⁰-19⁰⁰

SESSION-5/ Hall -3	Head of Session: Doç. Dr. Yakut GEVREKÇİ
Öğr. Gör. Dr. Ayşe ERSOY YILDIRIM	MÜŞTERİ TEPKİLERİNİN İNCELENMESİ: FORMEL – İNFORMEL DAVRANIŞ
Dr. Süleyman YURTKURAN	TÜRKİYE'DE ENFLASYON, İŞSİZLİK, KENTLEŞME, ENDÜSTRİLEŞME, YATIRIM, İHRACAT VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN ANALİZİ: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI
Doç. Dr. Yakut GEVREKÇİ Prof. Dr. Çiğdem TAKMA Dr. Funda Erdoğan ATAÇ Esra YAVUZ	İSTATİSTİKSEL BİR KARAR VERME: ROC ANALİZİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Dr. Öğr. Üy. Ahmet ARSLAN Arş. Gör. Gökhan KONAT	OECD ÜLKELERİ'NİN TRANSFER HARCAMALARI VE GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ
Arş. Gör. Gökhan KONAT Dr. Öğr. Üy. Ahmet ARSLAN	YOLSUZLUK VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ
Yusuf ULUSOY Serdar ARSLAN	BİR DAĞITIM ŞİRKETİNİN İŞ KAZALARININ İNCELENMESİ
Araş. Gör. Dr. Uğur Korkut PATA	TÜRKİYE'DE PETROL TÜKETİMİ, KAMU HARCAMALARI, ENFLASYON, SANAYİLEŞME VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

23.11.2019

SATURDAY / 09⁰⁰-12⁰⁰

BU OTURUMDA MODERATÖR ARA VEREBİLİR

SESSION-1/ Hall-4	Head of Session: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf OKŞAR
Dr. Öğretim Üyesi Arif KORKMAZ	DİN-EKONOMİ İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA İSLAM'IN DOĞUŞUNDA EKONOMİNİN ROLÜ: KUR'AN-I KERİM ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf OKŞAR	YARATMA MI? EVRİM Mİ? İNSANIN YARATILIŞI PROBLEMİ
Doç. Dr. Necmettin ÇALIŞKAN Dr. Öğr. Üyesi Yusuf OKŞAR	MU'TEZİLE'NİN OLUŞUM SÜRECİNDE KAVRAMSAL OLARAK MEŞŞÂİ FELSEFESİNİN ETKİSİ
Öğr. Gör. Dr. Rukiye ÖZTÜRK	ROMA DİNİNDEKİ ETRÜSK İZLERİ
Hakan NAYMAN	EDEBİYAT VE SİNEMA BAĞLAMINDA NİZAMETTİN NAZİF'İN BİR MİLLET UYANIYOR ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ
Hakan NAYMAN	KIRMIZI SAÇLI KADIN ADLI ROMANIN TAHLİLİ VE PSİKANALİTİK KURAM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Cevdet AVCI	GELENEK VE MODERNİZM KAVŞAĞINDA ÇARŞININ YENİDEN İCADI: GAZİANTEP ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Cevdet AVCI	MEDYADA KÜLTÜREL MEKÂN TASARIMI, ÜÇ ÖRNEK: "KURTLAR VADİSİ", "SÜPER BABA", "EKMEK TEKNESİ"
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Şirin AYIŞ	MEVLANA HALİD-İ BAĞDADI'NİN HALİFELERİNDEN ŞEYH ALİ SEPTİ VE PALU ÇEVRESİNDE İLİM İRŞAD FAALİYETLERİ
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Şirin AYIŞ	EZHER'DE BİR HALVETİ ŞEYHİ: MUHAMMED BİN SALİM EL HİFNİ VE HİFNİYYE TARİKATI

23.11.2019

SATURDAY / 12.00-14.00

SESSION-2/ Hall -4	Head of Session: Prof. Dr. Zülbiye KÖKBUDAK, Dr. Özkan GÖRMEZ
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar AYAZ Mehmet BERKGİL	MALATYA YÖRESİNE AİT KİLLİ TOPRAK İLE LİF KATKILI PIŞMEMİŞ TUĞLANIN MEKANİK ÖZELLİKLERİNİN ARAŞTIRILMASI
Kasım TAKIM	KARAÇALI (Paliurus spina christi) FARKLI ÇÖZGEN VE EKSTRAKSİYON YÖNTEMLERİYLE HAZIRLANMIŞ EKSTRELERİNDE LC-MS/MS İLE FENOLİK BİLEŞİK MİKTARLARININ KARŞILAŞTIRILMASI
Öğr. Gör. Dr. Güzin ASLAN Prof. Dr. Zülbiye KÖKBUDAK	(E)-1-(3-BROMBENZİLİDENAMİNO)-5-(4-METİLBENZOİL)-4-P TOLİLPİRİMİDİN-2(1H)-ON SENTEZİ VE ESP MAP HARİTASI
Prof. Dr. Zülbiye KÖKBUDAK Öğr. Gör. Dr. Güzin ASLAN	(E)-1-(2,4-DİKLOROBENZİLİDENAMİNO)-5-(4-METİLBENZOİL)-4-p TOLİLPİRİMİDİN-2(1H)-ON SENTEZ VE HOMO-LUMO ÇALIŞMALARI
Prof. Dr. Zülbiye KÖKBUDAK Öğr. Gör. Dr. Güzin ASLAN	(E)-1-(4-KLOROBENZİLİDENAMİNO)-5-(4-METİLBENZOİL)-4-p TOLİLPİRİMİDİN-2(1H)-ON SENTEZ VE KARAKTERİZASYONU
Dr. Özkan GÖRMEZ Fatma GÖRMEZ	PESTİSİT ATIK SULARININ CoFe 2 O 4 /ULTRASONİK/PERSÜLFAT YÖNTEMİYLE OKSİDASYONU VE CEVAP YÜZEY YÖNTEMİ İLE

Belgin Gözmen SÖNMEZ	OPTİMİZASYONU
Dr. Özkan GÖRMEZ Prof. Dr. Belgin Gözmen SÖNMEZ Prof. Dr. A. Murat GİZİR	MANYETİK NANO KATALİZÖRLERİN SENTEZİ VE KARAKTERİZASYONU
Dr. Özkan GÖRMEZ Fatma GÖRMEZ Belgin Gözmen SÖNMEZ	BİSFENOL-A SULU ÇÖZELTİSİNİN GRAFİTİK KARBON NİTRÜR (g-C 3 N 4) KATALİZÖRÜ İLE FOTOKATALİTİK OKSİDASYONU

23.11.2019

SATURDAY / 14.00-16.00

SESSION-3/ Hall -4	Head of Session: Dr. Öğretim Üyesi Deniz GAZEL
Uzm.Dr. Mahir KOTUK Dr.Öğr.Üyesi Nevhiz GÜNDOĞDU	NÖROLOJİK PROBLEMLER NEDENİ İLE GENEL YOĞUN BAKIM ÜNİTEMİZE YATAN HASTALARIN RETROSPEKTİF AKCİĞER GRAFİSİ DEĞERLENDİRMESİ
Dr. Mustafa Z. KAZANCIOĞLU Dr. Erdal DOĞAN	SYNTHESIS OF INDOLOIMIDAZO[1,5-A]QUINOLIN DERIVATIVES PERİANAL CERRAHİDE SPİNAL ANESTEZİDE KULLANILAN HEAVY MARCAİNİN FARKLI DÜŞÜK DOZLARININ KARŞILAŞTIRILMASI
Dr. Öğretim Üyesi Deniz GAZEL Prof. Dr. Yasemin ZER	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ HASTANESİ YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİNDEN İZOLE EDİLEN ACINETOBACTER BAUMANNII KOMPLEKS SUŞLARININ ANTİBİYOTİK DİRENÇ PROFİLLERİ
Aliye BULUT Merve KAVAR	AKADEMİSYENLERDE İNTERNET KULLANIMI VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER
Aliye BULUT Gülşay ÇELİK	KADINLARIN RAHİM AĞZI KANSERİ (SERVİKS) VE PAP SMEAR TESTİ İLE İLGİLİ SAĞLIK İNANÇLARI
Çağla YİĞİTBAŞ Fadime ÜSTÜNER TOP Aliye BULUT	TIBBİ HATA (MALPRAKTİS) EĞİLİM VE TUTUMUNA İKİ FARKLI EĞİTİM YÖNTEMİNİN ETKİSİ ÜZERİNE DENEYSEL BİR ÇALIŞMA

23.11.2019

SATURDAY / 16⁰⁰-18⁰⁰

SESSION-4/ Hall-4	Head of Session: Doç. Dr. Cuma ERCAN
Araş. Gör. Dr. Uğur Korkut PATA	BRICS ÜLKELERİNDE SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: BOOTSTRAP PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ
Araş. Gör. Dr. Uğur Korkut PATA	TÜRKİYE’DE SAĞLIK HARCAMALARI EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLİYOR MU? FOURİER EŞ-BÜTÜNLEŞME TESTİ
Doç. Dr. Cuma ERCAN Dr. Öğr. Üyesi Emel ABA ŞENBAYRAM	BORSA İSTANBUL’DA İŞLEM GÖREN ŞİRKETLERİN 2017-2018 DÖNEMLERİNE AİT DENETÇİ RAPORLARININ KİLİT DENETİM KONULARI AÇISINDAN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Emel ABA ŞENBAYRAM Doç. Dr. Cuma ERCAN	DİJİTAL PARA ARZI – ICO (INITIAL COIN OFFERINGS)
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BİLGİÇLİ Mehmet ÇOLAKSEL	3+1 İŞYERİ EĞİTİMİ VE UYGULAMASINA KATILAN ÖNLİSANS DÜZEYİ TURİZM PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BİLGİÇLİ Mehmet ÇOLAKSEL	TURİZM ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK EĞİTİMLERİNİN 3+1 İŞYERİ EĞİTİMİNE KATKILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Dr. Halil İbrahim KESKİN	ADANA’DA ENGELLİ BİREYLERİN İŞ GÜCÜNE KATILIMININ BELİRLEYİCİLERİ

Dr. Halil İbrahim KESKİN	ÖZEL HASTANE TERCİHİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: ADANA İLİ ÖRNEĞİ

23.11.2019

SATURDAY / 09⁰⁰-11⁰⁰

SESSION-1/ Hall -5	Head of Session: Prof. Dr. Servet YILDIZ
Assoc. Prof. Dr. Remziye Aysun KEPEKÇİ	USE OF BIOSORPTION AS A BIOTECHNOLOGY BASED REMEDIATION TECHNIQUE AGAINST DYE POLLUTION
Fatima KARRAUM Assoc. Prof. Dr. Remziye Aysun KEPEKÇİ	ANTIOXIDANT ACTIVITIES OF THE EXTRACTS OF PISTACHIO HULL PREPARED IN DIFFERENT SOLVENTS
Arş. Gör. Şirin UZUN ÇAM Prof. Dr. A. Necmeddin YAZICI Prof. Dr. S. Tülay SERİN	ZnS / p-Si PHOTODIODES PREPARED BY SOL-GEL DIPPING METHOD
Prof. Dr. Servet YILDIZ Merve Koç KESKİNKİLİNÇ Doç. Dr. Mehmet EMİROĞLU	ELAZIĞ FERROKROM CÜRUFU ve ATIK MERMER TOZU ile /ALKALİ AKTİVE EDİLMİŞ HARÇLARIN KARAKTERİZASYONU
Prof. Dr. Servet YILDIZ Merve Koç KESKİNKİLİNÇ Doç. Dr. Mehmet EMİROĞLU	ELAZIĞ FERROKROM CÜRUFU ve ATIK MERMER TOZU ile ALKALİ AKTİVE EDİLMİŞ HARÇLARIN MİKROYAPILARININ İNCELENMESİ
Şeyda KAYA PEZÜK Dr.Öğr. Üyesi Güzide ŞENEL	THE FIRST STEP OF SOFT MULTI TOPOLOGICAL SPACES: SOFT BITOPOLOGICAL SPACES
Şeyda KAYA PEZÜK Dr.Öğr. Üyesi Güzide ŞENEL	THE SECOND STEP OF SOFT MULTI TOPOLOGICAL SPACES: SOFT DITOPOLOGICAL SPACES
M. Hakan MORCALI	A GREEN CHEMICAL PROCESS FOR SECONDARY LEAD WASTE
M. Hakan MORCALI Merve AKSU	ENVIRONMENTALLY FRIENDLY RECYCLING PROCESS OF SPENT SILVER OXIDE BUTTON CELL USING BIODEGRADABLE ORGANIC ACID

23.11.2019

SATURDAY / 11⁰⁰-13⁰⁰

SESSION-2/ Hall -5	Head of Session: Dr. Öğrt. Üyesi Orhan TUNÇ
Ersin ÖZKAN Cem ABİDOĞLU Dr. Mehmet Fatih DAĞLI Doç. Dr. Meral URHAN KÜÇÜK	OKSİDATİF STRESİN ENDOTEL DİSFONKSİYON OLUŞUMUNDAKİ ROLÜNÜN ARAŞTIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ARAS	ÜST DAİMİ LATERAL DİŞLERDE TİP 1 TALON TÜBERKÜLÜ: DÖRT OLGU SUNUMU
Arş. Gör. Dr. İpek KOÇER	KLİNİK MİKROBİYOLOJİ LABORATUVARINDA BİYOGÜVENLİK UYGULAMALARI
Dr. Öğr. Üyesi Şenay KARADAĞ ARLI	CERRAHİ BAKIM TEKNOLOJİSİNDEKİ YENİLİKLER
Dr. Elif AKIN KAZANCIOĞLU	SYNTHESIS OF PIPERLONGUMINE ANALOGUES
Dr. Öğr. Üyesi Şenay KARADAĞ ARLI	CERRAHİ HEMŞİRELİĞİNDE İLETİŞİMİN ÖNEMİ
Dr. Öğrt. Üyesi Orhan TUNÇ	TOTAL TİROİDEKTOMİ SONUÇLARIMIZ
Ömer Faruk CİHAN	PREVALENCE OF ACCESSORY SACROILIAC JOINTS

23.11.2019

SATURDAY / 13⁰⁰-15⁰⁰

SESSION-3/ Hall -5	Head of Session: Prof. Dr. Hasan TOĞRUL
Prof.Dr. İnci TÜRK TOĞRUL Prof.Dr. Hasan TOĞRUL	ANANASIN KURUMA DAVRANIŞINA KALINLIK, SICAKLIK VE ÖN İŞLEMİN ETKİSİ
Prof.Dr. İnci TÜRK TOĞRUL Prof.Dr. Hasan TOĞRUL	KURU BAMYALARIN REHİDRASYON YETENEKLERİNE SICAKLIK VE REHİDRASYON ORTAMININ ETKİSİ
Prof.Dr. İnci TÜRK TOĞRUL Prof.Dr. Hasan TOĞRUL	EBEGÜMECİ BİTKİSİNİN KURUTULMASINDA FARKLI KURUTMA TEKNİKLERİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Handan ÇULAL KILIÇ Ziraat Mühendisi Ebru YILAN Ziraat Mühendisi Leyla Seda DOĞUTAŞ	ANTALYA İLİ BÖRÜLCE TOHUMLARINDA BEAN COMMON MOSAIC VIRUS (BCMV), COWPEA MILD MOTTLE VIRUS (CpMMV) VE CUCUMBER MOSAIC VIRUS (CMV)'UNUN SAPTANMASI
Doç. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU Vahdettin AKMEŞE	GAZİANTEP İLİNDE BUĞDAY DEPOLARINDA GÖRÜLEN ÖNEMLİ ZARARLI TÜRLER VE MÜCADELESİ
Vahdettin AKMEŞE Doç. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU	GAZİANTEP İLİNDE MISIR (Zea mays L.) EKİM ALANLARINDA GÖRÜLEN ZARARLI TÜRLER
Dr. Ferda PERÇİN-PAÇAL	MARMARA VE EGE DENİZİ'NDE YAŞAYAN BAZI YENGEÇ TÜRLERİNİN FİLOGENETİK YAPISININ YENİ NESİL DİZİLEME YÖNTEMİ İLE BELİRLENMESİ
Doç. Dr. Sevil KARAASLAN Prof. Dr. Kamil EKİNCİ Barbaros S. KUMBUL	FARKLI KURUTMA YÖNTEMLERİNİN MUZ MEYVESİNİN KURUTMA KARAKTERİSTİKLERİ ÜZERİNE ETKİSİ VE KURUTMANIN MATEMATİKSEL MODELLENMESİ

23.11.2019

SATURDAY / 15⁰⁰-17⁰⁰

SESSION-4/ Hall -5	Head of Session: Doç. Dr. Necati OLGUN , Doç. Dr. Veli BATDI
Doç Dr. Veli BATDI Şevval UYANIKER İrem Gül UYANIKER	GERÇEKÇİ MATEMATİK EĞİTİMİNİN META-TEMATİK ANALİZİ
Doç Dr. Veli BATDI	GERÇEKÇİ MATEMATİK EĞİTİMİNİN MİNİ META-TEMATİK ANALİZİ
Sümeyye POLAT Dr. Öğr.Üyesi Rabia Nagehan ÜREGEN	TÜRKİYE'DEKİ MATEMATİK EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARININ CEBİR ÖĞRENME ALANI AÇISINDAN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Vildan OZTURK	KISMI METRİK UZAYLARDA PATA TIP BÜZÜLME PRENSİBİ
Doç. Dr. Vildan OZTURK	DÜZGÜN UZAYLARDA BAZI SABİT NOKTA TEOREMLERİ
Res. Assist. Ömer FIRAT	NEW RESULTS ON REDUCED DIFFERENTIAL TRANSFORM METHOD via CONFORMABLE DERIVATIVE
Öğr.Gör. Mahmut AYTEKİN Arş.Gör. Ömer FIRAT Öğr.Gör. Ercan KILIÇ	GRİ TAHMİN YÖNTEMİ İLE BARAJ GÖLÜ DOLULUK ORANI TAHMİNİNİN YAPILMASI
Arş. Gör. Nurbige Turan ZABUN Doç. Dr. Necati OLGUN	EVRENSEL MODÜLLERİN SİMETRİK TÜREV MODÜLLERİ ÜZERİNE
Doç. Dr. Necati OLGUN	KARE OLAN MATRİSLERDE TERS MATRİS BULUNMASI METODU ÜZERİNE KISA NOTLAR
Doç.Dr. Necati OLGUN Mehmet ÇELİK	NÖTROSOFİK DEĞERLER İLE KARAR VERME PROBLEMİ ÜZERİNE
Hüseyin TAMER Doç.Dr. Necati OLGUN	KARE OLMAYAN MATRİSLERDE TERS MATRİS BULUNMASI METODU ÜZERİNE KISA NOTLAR

24.11.2019

SUNDAY/ 10⁰⁰-12⁰⁰

SESSION-3/ Hall -5	Head of Session: Prof. Dr. Osman ERKMEN

Dr.Mesut YALÇIN	Co- KATKILI KUANTUM NOKTA DUYARLI GÜNEŞ PİLLERİ
Hürrem AKBIYIK Hakan YAVUZ Volkan KORKUT Alper BURGAÇ	SABİT KANATLI MİKRO HAVA ARAÇLARININ AERODİNAMİK KARAKTERİSTİKLERİNİN İNCELENMESİ VE STABİLİTELERİNİN GELİŞTİRİLMESİ
Hürrem AKBIYIK Hakan YAVUZ Volkan KORKUT Alper BURGAÇ	UÇAN CANLILARDAN ESİNLENİLMİŞ SABİT KANATLI MAV'IN DÜŞÜK REYNOLDS SAYISINDAKİ AERODİNAMİK KUVVETLERİ HAKKINDA YAPILAN DENEYSEL ÇALIŞMA
Büşra IŞINAY Melis SEVER Şakire Ecem BULUT Hatice Neval ÖZBEK Aysel ELİK Hüseyin TOPÇAM Ferruh ERDOĞDU Derya KOÇAK YANIK Ali Coşkun DALGIÇ Fahrettin GÖĞÜŞ	RADYO FREKANS İLE KOMBİNE EDİLEN GÜNEŞ ENERJİSİ DESTEKLİ HAVALI KURUTMANIN KURU KAYISI ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE ETKİSİ
Melis SEVER Büşra IŞINAY Şakire Ecem BULUT Hüseyin TOPÇAM Hatice Neval ÖZBEK Aysel ELİK Fahrettin GÖĞÜŞ Ali Coşkun DALGIÇ Ferruh ERDOĞDU Derya KOÇAK YANIK	KÜKÜRTLENMİŞ TÜM KAYISININ PILOT SEVİYEDE GÜNEŞ ENERJİSİ DESTEKLİ HAVALI ÖN KURUTMA VE RADYO FREKANS KURUTMA SİSTEMİ İLE KURUTULMASI
Öğr.Gör.Dr. Özlem İŞMAN	FARKLI İSKELETSEL YAPIYA SAHİP BİREYLERDE YÜZ ÖLÇÜMLERİNİN RADYOGRAFİK OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ
Nimo YUSSUF Prof.Dr.Hüseyin BOZKURT	INVESTIGATION OF BIOGENIC AMINES IN KASHAR CHEESE
Memik Bunyamin UZUMCU Burak SARI Ebru ÇORUH	KNITTED STRUCTURES USED FOR MEDICAL TEXTILES
Memik Bunyamin UZUMCU Burak SARI	CURRENT DEVELOPMENTS IN SPORTS TEXTILES
Memik Bunyamin UZUMCU Tuba Bedez UTE Nesibe YALCIN Huseyin KADOGLU	PREDICTING PROPERTIES OF INTERLOCK KNITTED FABRICS PRODUCED FROM SIRO-SPUN YARNS BY USING FIBER PROPERTIES AND ARTIFICIAL NEURAL NETWORK

24.11.2019

SUNDAY/ 13⁰⁰-15⁰⁰

SESSION-4/ Hall -5	Head of Session: Asist. Prof. Ayşe ÖZYILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖKSU	THE EFFECTS OF CILOSTAZOL AND DILTIAZEM ON RATS WITH CYCLOSPORIN INDUCED NEPHROTOXICITY
Asist. Prof. Ayşe ÖZYILMAZ	OMEGA-3 (n3) FATTY ACID PROFILE OF ANCHOVY (Engraulis encrasicolus) CONSUMED IN TURKEY
Asist. Prof. Ayşe ÖZYILMAZ	AN EVALUATION OF CRUDE LIPID CONTENT and OMEGA 3 (n3) FATTY ACID PROFILES of HORSE MACKEREL (Trachurus mediterraneus)
Dr. Öğr. Üyesi Hasan AKSOY Mehmet PEKMEZCİ	TEKNOLOJİ KULLANIMININ FİRMA DEPO VE PAZAR PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Celal BAL	BIOLOGICAL ACTIVITIES OF Daedalea sp.
Dr. Öğr. Üyesi Celal BAL	BIOLOGICAL POTENTIALS OF Trametes sp.
Doç. Dr. Yakut GEVREKÇİ Prof. Dr. Çiğdem TAKMA Esra YAVUZ	YUMURTA VERİMİNİN MODELLENMESİNDE ÇOK DEĞİŞKENLİ UYARLANABİLİR REGRESYON EĞRİLERİNİN (MARS) KULLANIMI
Hüseyin ALAKUŞ	PERİTONİTLİ SIÇANLARDA KARIN DUVARI DEFEKTLERİNİN ONARIMINDA POLİPROPİLEN YAMA, POLİPROPİLEN YAMA + SEPRAFİLM, PTFE YAMA VE PTFE PLUS YAMA KULLANIMININ KARŞILAŞTIRILMASI (DENEYSEL ÇALIŞMA)
Hema A. RASHİD Prof. Dr. HÜSEYİN BOZKURT Doç. Dr. ÇİĞDEM SOYSAL	EXTRACTION OF PROTEIN FROM BULGUR WASTE

24.11.2019

SUNDAY/ 15⁰⁰-16⁰⁰

SESSION-5/ Hall -1	Head of Session: Prof. Dr. Şahin KESİCİ
Arş. Gör. Mehmet GÜNEŞ	REALISTIC, NATURALISTIC AND IMPRESSIONISTIC ASPECTS IN THE RED BADGE OF COURAGE
Prof. Dr. Şahin KESİCİ Doç. Dr. Mehmet MURAT	KENDİN OLABİLMEK İÇİN: GERÇEKÇİ SINIR KOYABİLME
Prof. Dr. Şahin KESİCİ Doç. Dr. Mehmet MURAT	İLİŞKİLERİNİZİ DÜZENLEYEBİLME: GERÇEKÇİ SINIR KOYABİLME İHTİYACI
Prof. Dr. Veysi GÜNAL Arş. Gör. Ercan VURAL	GAZİANTEP VE ŞANLIURFA İLLERİ ARASINDAKİ NÜFUS ALIŞVERİŞİ VE BAZI DEMOGRAFİK SONUÇLARI
Arş. Gör. Ercan VURAL Prof. Dr. Veysi GÜNAL	TÜRKİYE'DEKİ GAZİANTEP İLİ DOĞUMLU NÜFUSUN DEĞİŞİMİ (1950-2018)
Lecturer Can MAVRUK Assoc. Prof. Ersin KIRAL Assoc. Prof. Gulsen KIRAL	SELF-REPORTED DEPRESSION ASSESSMENT OF UNIVERSITY STUDENTS
Lecturer Can MAVRUK Assoc. Prof. Ersin KIRAL Assoc. Prof. Gulsen KIRAL	THE IMPACT OF SOCIAL CAPITAL ON QUALITY OF LIFE

24.11.2019

SUNDAY/ 15⁰⁰-16⁰⁰

SESSION-5/ Hall -1	Head of Session: Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ
Dr. Öğr. Üyesi Saniye TEZE	ÇOCUK YETİŞTİRMEDE BAZI GELENEKSEL YÖNTEMLERİN BAĞLANMA KURAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Saniye TEZE	EBEVEYNLERİN 6 YAŞINDAKİ ÇOCUĞUNA EVDE KURALLARA UYMADIĞINDA YAPTIĞI UYGULAMALAR
Doç. Dr. İsmail ACUN Dr. Öğr. Üyesi Servet ÜZTEMUR	TARİHSEL SÜREÇTE VATANDAŞLIĞIN SERÜVENİ: İLGİLİ ALANYAZIN IŞIĞINDA VATANDAŞLIK TÜRRLERİNİN BELİRLENMESİ
Şerife DEVECİ Doç. Dr. Gülay BEDİR	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN OKUMA GÜÇLÜĞÜ: NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Prof. Dr. Erkan DİNÇ Doç. Dr. İsmail ACUN	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ZAMAN VE KRONOLOJİ ANLAYIŞI
Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ	TÜRKİYE VE GÜNEY CAROLİNA SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMINDA TARİH KONUSU İLE İLGİLİ KAZANIMLARIN KARŞILAŞTIRILMASI
Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ	TÜRKİYE VE NORVEÇ EĞİTİM FAKÜLTELERİ MÜFREDATINDA BULUNAN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ DERS İÇERİĞİNİN

	KARŞILAŞTIRILMASI

24.11.2019

SUNDAY/ 17⁰⁰-19⁰⁰

SESSION-3/ Hall -3	Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Dr. TALEH HALILOV	AZERBAIJAN'DA DERS PROGRAMI OLUŞTURMA, İÇERİK VE UYGULAMASI
Araş. Gör. Nuray TURAN	MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN YENİLİKÇİ İŞ DAVRANIŞI DÜZEYLERİ: BİR KAMU ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ
Araş. Gör. Nuray TURAN	KAMU KURUMU ÇALIŞANLARININ “ÇALIŞMA MUTLULUĞU”NA İLİŞKİN ALGILARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR METAFOR ANALİZİ
سعد محمد حسين	دور نظم المعلومات الإدارية في تحسين أداء الإدارة المدرسية: دراسة تجريبية
Assist. Prof. Muntazir MEHDI	Women Discourse in Pakistani Literature
Dr. Afag Asadova	UNDERSTANDING OF THE REALITY IN RELATION TO HUMAN FACTOR THE COGNITIVE AND SCIENTIFIC THINKING, MYSTICAL AND MODERN SCIENTIFIC KNOWLEDGE

	POSTER SUNUM
Serap NAMLI S. Gülüm ŞUMNU Mecit Halil ÖZTOP	MODIFICATION OF PHYSICOCHEMICAL PROPERTIES OF SOY PROTEIN THROUGH MICROWAVE GLYCATION POSTER

CONTENT	
CONGRESS ID	i
PHOTO GALLERY	ii
SCIENCE COMMITTEE	iii
PROGRAM	iv
CONTENT	v

FULL PAPERS ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES

Ahmet GÖÇEN, Ahmet KAYA <i>OKUL YÖNETİCİLERİNİN ÇATIŞMA YÖNETME STİLLERİNİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ</i>	1-11
Ahmet KAYA, Ahmet GÖÇEN, <i>OKUL LİDERLERİNİN PAYLAŞILAN LİDERLİK DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ</i>	12-19
Ahmet NALÇACI, Mehmet TOSUN <i>DEĞERLERİN KAZANDIRILMASINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ</i>	20-29
Ahmet TUNÇ, Fatma Nur ÖZDEMİR <i>ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KRİZ YÖNETİMİ İLKELERİ VE STRATEJİLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME</i>	30-38
Ahmet TUNÇ, Fatma Nur ÖZDEMİR <i>İTTİHAT VE TERAKKİ KURUCULARINDAN AHMET RIZA'NIN DÜŞÜNCE YAPISINDAN CUMHURİYET DÖNEMİNE İNTİKAL EDEN UNSURLAR</i>	39-49
Ali ÇİFTÇİ <i>FUAT SEZGİN'İN HAYATINA BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ PERSPEKTİFİNDEN FARKLI BİR BAKIŞ</i>	50-56
Ali ÇİFTÇİ <i>MİLLET PARTİLİLERİN DEMOKRAT PARTİ'YE OLAN MUHALEFETİNDE MUVAZAA UNSURU</i>	57-62
Ahmet ARSLAN, Gökhan KONAT <i>OECD ÜLKELERİ'NİN TRANSFER HARCAMALARI VE GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ</i>	63-72
Gökhan KONAT, Ahmet ARSLAN <i>YOLSUZLUK VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ</i>	73- 85
Ayşe ERSOY YILDIRIM <i>MÜŞTERİ TEPKİLERİNİN İNC ELENMESİ: FORMEL - İNFORMEL DAVRANIŞ</i>	86-100
Battal GÖLDAĞ <i>ÖĞRENCİLERİN PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIM DÜZEYLERİ İLE ŞİDDET EĞİLİMİ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ</i>	101-118
Belgin AYDINTAN <i>YÜKSEK ÖZ-ŞEFKAT VE ÖĞRENCİLERİN USTALIK TEMELLİ BAŞARI HEDEFLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ</i>	119-131
Belgin AYDINTAN <i>İŞ TATMİNİNİN BELİRLEYİCİLERİ OLARAK İŞ DEĞERLERİ, İŞ ÖDÜLLERİ VE ARALARINDAKİ İLİŞKİLER</i>	132-145
Can MAVRUK, Ersin KIRAL <i>THE IMPACT OF SOCIAL CAPITAL ON QUALITY OF LIFE</i>	146-154

Can MAVRUK, Ersin KIRAL <i>SELF-REPORTED DEPRESSION ASSES SMENT OF CUKUROVA UNIVERSITY STUDENTS</i>	155-163
Emel ABA ŞENBAYRAM, Cuma ERCAN <i>DİJİTAL PARA ARZI – ICO (INITIAL COIN OFFERINGS)</i>	164-172
Cuma ERCAN, Emel ABA ŞENBAYRAM <i>BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN Şİ RKETLERİN 2017-2018 DÖNEMLERİNE AİT DENETÇİ RAPORLARININ KİLİT DENETİM KONULARI AÇISINDAN İNCELENMESİ</i>	173-179
Erhan GÖRMEZ <i>TÜRKİYE VE NORVEÇ EĞİTİM FAKÜLTELERİ MÜFREDATINDA BULUNAN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ DERS İÇERİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI</i>	180-184
Derya ARSLAN <i>VİETNAM'DA EKOLOJİK BİR EĞİTİM YAPISI ÖRNEĞİ: FARMING KINDERGARTEN</i>	185-195
Derya ARSLAN <i>BİLİM SANAT MERKEZİ (BİLSEM) TASARIMI: BİR ATÖLYE DENEYİMİ</i>	196-202
İshak KOZİKOĞLU, Zehra ÖNÜR <i>KUANTUM ÖĞRENME VE EĞİTİME YANSIMALARI</i>	203-215
İshak KOZİKOĞLU, İbrahim ÇIKAR <i>ÇAĞIN GEREKLİLİĞİ OLARAK YAŞAM BOYU ÖĞRENME BECERİLERİ</i>	216-233
İshak KOZİKOĞLU, Zehra ÖNÜR <i>HARMANLANMIŞ ÖĞRENME ORTAMLARI</i>	234-244
İsmail ACUN, Servet ÜZTEMUR <i>TARİHSEL SÜREÇTE VATANDAŞLIĞIN SERÜVENİ: İLGİLİ ALANYAZIN IŞIĞINDA VATANDAŞLIK TÜRLERİNİN BELİRLENMESİ</i>	245-254
Bülent DÖŞ <i>ÖĞRENME YÖNETİM SİSTEMLERİ VE ÜLKEMİZDE KULLANIMI</i>	255-259
Bülent DÖŞ <i>KİTLESEL AÇIK ONLİNE DERSLER VE GELECEĞİ</i>	260-264
Ersoy KUTLUK <i>TÜRKİYE'DE E-DEVLET UYGULAMALARININ KURUMSAL PERFORMANS YÖNETİMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ</i>	265-277
Saniye TEZE <i>EBEVEYNLERİN 6 YAŞINDAKİ ÇOCUĞUNA EVDE KURALLARA UYMADIĞINDA YAPTIĞI UYGULAMALAR</i>	278-281
Saniye TEZE <i>ÇOCUK YETİŞTİRMEDE BAZI GELENEKSEL YÖNTEMLERİN BAĞLANMA KURAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ</i>	282-286
Ramazan ÖZBEK, Ezlam SUSAM <i>PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ BECERİLERİNİ GELİŞTİRMeye ETKİSİNİN İNCELENMESİ</i>	287-291
Ezlam SUSAM, Ramazan ÖZBEK <i>PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ TUTUM VE DEĞERLERİNİ GELİŞTİRMeye ETKİSİNİN İNCELENMESİ</i>	292-296
Ramazan ÖZBEK, Ezlam SUSAM <i>PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ BİLGİLERİNİ GELİŞTİRMeye ETKİSİNİN İNCELENMESİ</i>	297-300

Fatih BOZBAYINDIR ÖĞRETMEN STRATEJİ BELGESİNİN (2017-2023) FARKLI BOYUTLARDAN İNCELENMESİ	301-308
Fatih BOZBAYINDIR ÖĞRETMENLERE YÖNELİK PLANLANAN HİZMETİÇİ EĞİTİM FAALİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	309-316
Zeynel ÖZLÜ, Enver DEMİR II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ İSLAMC ILIK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE ORTADOĞU'DA DEMİRYOLU İNŞASINA DAİR BİR ÇALIŞMA: YAF A VE KUDÜS DEMİRYOLU VE ŞUBELERİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ	317-329
Fatma YILDIZ, Gürkan GÜMÜŞATAM KIBRIS AĞZININ ETİMOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ	330-339
Feyzullah EZER DÜNYA EKONOMİK KRİZİ SONRASI TÜRKİYE'NİN DEVLETÇİLİĞE GEÇİŞ SÜRECİ	340-352
Afag ASADOVA UNDERSTANDING OF THE REALITY IN RELATION TO HUMAN FACTOR THE COGNITIVE AND SCIENTIFIC THINKING, MYSTICAL AND MODERN SCIENTIFIC KNOWLEDGE	353-360
Gamze ÖKSÜZ, Gülhanım Bihter YETKİN SOVYET GULAG KAMP SİSTEMİNDE KADIN OLMAK	361-367
Hande ŞAHİN, Aygen ÇAKMAK, Seda SAKARYA LİSE ÖĞRENCİLERİNDE ŞİDDET EĞİLİMİ İLE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	368-378
Hasan Güner BERKANT, Emine VARKİ TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ TÜRKÇENİN YOZLAŞMASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	379-390
Hülya AŞKIN BALCI DİLBİLİMSEL AÇIDAN “ÖLÜM” SÖZCÜĞÜNÜN ARGODAKİ KAVRAM ALANI	391-405
İsmail BİLGİÇLİ, Mehmet ÇOLAKSEL 3+1 İŞYERİ EĞİTİMİNE KATILAN ÖNLİSANS TURİZM ÖĞRENCİLERİNİN MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	406-415
İsmail BİLGİÇLİ, Mehmet ÇOLAKSEL 3+1 İŞYERİ EĞİTİMİNE KATILAN ÖNLİSANS TURİZM ÖĞRENCİLERİNİN MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	416-424
Nalan NİŞİKLİ, Mehmet Han ERGÜVEN YERLİ TURİSTLERİN GELENEKSEL TIP UYGULAMALARINA YÖNELİK ALGILARI: EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI	425-435
Mehmet Hişyar KORKUSUZ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDEKİ KARŞILIKLI DERİN KUŞATILMIŞLIĞIN YENİ GÜVEN BUNALIMI	436-459
Mehmet Şirin AYİŞ EZHER'DE BİR HALVETİ ŞEYHİ: MUHAMMED BİN SALİM EL HİFNİ VE HİFNİYYE TARİKATI	460-472
Mehmet Şirin AYİŞ MEVLANA HALİD-İ BAĞDADI'NİN HA LİFELERİNDEN ŞEYH ALİ SEPTİ VE PALU ÇEVRESİNDE İLİM İRŞAD FAALİYETLERİ	473-487
Melek ÇUBUKCU BELİRTME DURUMU EKİNİN YAZIMI BAKIMINDAN KUTADGU BİLİĞ'İN NÜSHALARININ KARŞILAŞTIRILMASI	488-515

Melishan BÜYÜKKAYIKCI <i>HATİCE MERYEM VE ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME</i>	516-526
Melishan BÜYÜKKAYIKCI <i>KARS AKBABA KÖYÜ'NDE KÜLTÜLERLE İLGİLİ ANLATILAR</i>	527-536
Muhammet Mustafa KISAKÜREK, Kübra Filiz GÖNEN <i>AR-GE TEŞVİKLERİ ve AR-GE HARCAMALARININ UMS-TMS KAPSAMINDA MALİ TABLOLARA YANSITILMASI</i>	537-551
Mustafa GÜRLER <i>İLKOKULLARDA OKUL İKLİMİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ ALGILARI</i>	552-560
Mustafa TAŞLIYAN, Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU, Büşra ÖZBEK <i>NEPOTİZM VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BEYAZ YAKALILAR ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI</i>	561-573
Mustafa TAŞLIYAN, Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU, Bircan TÜRK <i>YÖNETİCİLERİN ALGILANAN ÇATIŞMA YÖNETİMİ TARZININ ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA TÜRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI</i>	574-590
Nazan AVCIOĞLU KALEBEK, Sena SAYAR, Tuğçe ÇOKAN <i>KEÇE SANATI</i>	591-595
Nazan AVCIOĞLU KALEBEK, Tuğba ÖZTÜRK, Gökçe ÖZDEMİR, Ebru ÇORUH <i>ZEUGMA MOZAİK DESENLERİNDEKİ GEOMETRİK FORMLARIN PAMUKLU KUMAŞ ÜZERİNE UYGULAMA ÖRNEKLERİ</i>	596-604
Ömer DAĞİSTANLI, Hasan ERBAY, Hakan KÖR <i>TWITTER PAYLAŞIMLARI İLE MESLEK KİŞİLİĞİ TİPİ ANALİZİ</i>	605-611
Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI <i>ORTA ASYA BEDEN KÜLTÜRÜ İÇİNDE BİNİCİLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ</i>	612-617
Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI <i>ORTA ASYA TÜRK KILICINI ÜSTÜN KILAN YAPISAL ÖZELLİKLER</i>	618-623
Şahin KESİCİ, Mehmet MURAT <i>İLİŞKİLERİNİZİ DÜZENLEYEBİLME: GERÇEKÇİ SINIR KOYABİLME İHTİYACI</i>	624-629
Şahin KESİCİ, Mehmet MURAT <i>KENDİN OLABİLMEK İÇİN: GERÇEKÇİ SINIR KOYABİLME</i>	630-633
Recep KAHRAMANOĞLU, Ahmet KARACAN <i>ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK MEB TAVSİYELİ 100 TEMEL ESERDEN YAZARI TÜRK OLAN ROMANLARIN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ</i>	634-642
Recep KAHRAMANOĞLU, Aysun YILMAZ <i>SURİYELİ ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM GÖRDÜĞÜ GEÇİCİ EĞİTİM MERKEZLERİNDE UYGULANAN EĞİTİM HAKKINDAKİ ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ</i>	643-652
Sibel MEHTER AYKIN, Selman YILMAZ <i>XI. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA TANIMLANAN TURİZM ÖNCELİKLERİNİN TÜRKİYE CUMHURİYETİ 100. YIL VİZYONU İLE TÜRKİYE TURİZM STRATEJİSİ HEDEFLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ</i>	653-665
Soner AKIN <i>A COMPARISON BETWEEN EU MEMBER COUNTRIES AND TURKEY UPON SOCIAL PROGRESS</i>	666-674
Soner AKIN <i>EUROPEAN UNION EDUCATIONAL POLICY AND A COMPARATIVE ANALYSIS FOR TURKEY</i>	675-695

Süleyman YURTKURAN <i>TÜRKİYE’DE ENFLASYON, İŞSİZLİK, KENTLEŞME, ENDÜSTRİLEŞME, YATIRIM, İHRACAT VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN ANALİZİ: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI</i>	696-702
İsmail BAKAN, Burcu ERŞAHAN, Tuba BÜYÜKBEŞE, Gülistan BAYTOK <i>İŞE GÖMÜLMÜŞLÜĞÜN İŞ TATMİN İ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI</i>	703-717
Zeynel ÖZLÜ, Enver DEMİR <i>KONUŞMANIN TARİHİ SEYRİNE DAİR BULGULAR</i>	718-727
Uğur Korkut PATA <i>BRICS ÜLKELERİNDE SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: BOOTSTRAP PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ</i>	728-734
Uğur Korkut PATA <i>TÜRKİYE’DE SAĞLIK HARCAMALARI EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLİYOR MU? FOURIER EŞ-BÜTÜNLEŞME TESTİ</i>	735-741
Uğur Korkut PATA <i>TÜRKİYE’DE PETROL TÜKETİMİ, K AMU HARCAMALARI, ENFLASYON, SANAYİLEŞME VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ</i>	742-751
Ercan VURAL, Veysi GÜNAL <i>TÜRKİYE’DEKİ GAZİANTEP İLİ DOĞUMLU NÜFUSUN DEĞİŞİMİ (1950-2018)</i>	752-759
Veysi GÜNAL, Ercan VURAL <i>GAZİANTEP VE ŞANLIURFA İLLERİ A RASINDAKİ NÜFUS ALIŞVERİŞİ VE BAZI DEMOGRAFİK SONUÇLARI</i>	760-770
Yıldız KOCASAVAŞ <i>TOPLUMUN YAŞLI VE YAŞLILIĞA DAİR DUYGU VE DÜŞÜNCELERİNİN ARGOYA YANSIMALARI</i>	771-787
Yunus Emre TANSÜ, Yakup AYTEKİN <i>HAZAR DEVLETİ’NDE ETNİK VE DİNİ YAPI</i>	788-798
Yunus Emre TANSÜ, Semra ÇERKEZOĞLU <i>AFGANİSTAN’DA TÜRK VAR LIĞI VE DİL POLİTİKALARI</i>	799-811
Yusuf OKŞAR <i>MU’TEZİLE’NİN OLUŞUM SÜRECİNDE KAVRAMSAL OLARAK MEŞŞÂİ FELSEFESİNİN ETKİSİ</i>	812-818
Yusuf ULUSOY, Serdal ARSLAN <i>BİR DAĞITIM ŞİRKETİNİN İŞ KAZALARININ İNCELENMESİ</i>	819-825
Hüseyin KOTAMAN <i>KÜÇÜK ÇOCUKLARIN YARGILARINDA DIŞ BİLGİNİN ÖNEMİ VE ERKEN DİN EĞİTİMİ</i>	826-830
Recep KAHRAMANOĞLU <i>ÖĞRETMEN ADAYLARININ SINIF İÇİ LİDERLİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ</i>	831-838
Hüseyin KOTAMAN, Mustafa ARSLAN <i>GÜLDÜRMEİNİN VE ÖĞRETMENİN PAYLAŞMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ</i>	839-843
Hüseyin KOTAMAN <i>ÖDÜL VE YARDIMLAŞMA</i>	844-847
Mehmet Akif KAPLAN, Cavit POLAT <i>ÇAĞDAŞ SANATTA BEDENİN DENEYİMLENMESİ</i>	848-853
Şenol KANDEMİR, Canol KANDEMİR <i>FİNANSALLAŞMA SÜRECİNDE TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN GELİŞİMİ</i>	854-873

OKUL YÖNETİCİLERİNİN ÇATIŞMA YÖNETME STİLLERİNİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖÇEN
Harran Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet KAYA
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin çatışma yönetme stillerini incelemektir. Çalışmada öğretmen algıları; cinsiyet, medeni durum, yaş, mezun olunan en son eğitim kademesi, mezun olunan fakülte, okul türü gibi çeşitli demografik değişkenlere göre analiz edilecektir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeline göre desenlenmiştir. Araştırmanın örneklemi, Kahramanmaraş'ta görev yapan ve uygun örnekleme yoluyla seçilen 326 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri Rahim (1983) tarafından geliştirilen ve Gümüşeli (1994) tarafından Türkçeye uyarlanan 28 maddeden oluşan "Rahim'in Örgütsel Çatışma Ölçeği (ROCI II-B)" isimli ölçekle elde edilmiştir. Ayrıca, kişisel bilgi formu kullanılarak demografik değişkenlerle ilgili bilgi toplanmıştır. Çalışmada tümeleştirme boyutunda diğer fakülte mezunları, ödün verme boyutunda 30 yaş altı grubu öğretmenler lehine anlamlı farklar bulunmuştur. Diğer değişkenler açısından anlamlı farklılara rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, Çatışma Yönetme Stilleri, Okul Yöneticileri, Öğretmen

AN EVALUATION OF SCHOOL ADMINISTRATORS' CONFLICT MANAGEMENT STYLES ACCORDING TO TEACHERS' OPINIONS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the conflict management styles of school administrators according to teachers' opinions. In the study, teachers' perceptions will be analyzed according to their gender, marital status, age, last educational level, faculty of graduation, school type etc. The research was designed according to the relational screening model, one of the quantitative research methods. The sample of the study consists of 326 teachers working in Kahramanmaraş who were chosen according the convenience sampling. The data of the research was collected with Rahim Organizational Conflict Inventory (ROCI II-B) developed by Rahim (1983) with 28 items which were adapted into Turkish by Gümüşeli (1994). In addition, information about demographic variables was collected by using personal information form. In the study, there were found significant differences in favor of other faculty graduates for integrating dimension and in favor of 30 years and younger group for making concession dimension. There were found no significant differences in terms of other variables in the study.

Keywords: Conflict, Conflict Management Styles, School Administrators, Teacher

1. GİRİŞ

"Conflict" sözcüğünün günümüz Türkçesi ile karşılığı "çatışma" olarak adlandırılmıştır. Türk Edebiyatından örnek verilecek olursa, ünlü yazar Namık Kemâl tarafından ifade edilmiş ve darb-ı mesel hüviyeti kazanmış "Bârîka-i hakikat, müsâdeme-i efkârdan doğar." vecizesinden hareketle "müsâdeme" sözcüğü de bu anlamda idâme edilebilir bir kelime hüviyetindedir. Veciz cümlelerin mânâsı şudur: "Hakikat şimşegi, fikirlerin çatışmasından, müsâdemesinden doğar." Aynı konu hakkında birbirinden farklı, daha da ötesi birbirine zıt fikirler olabilir. Bu süreçte yöneticilerin müsâdeme tarzlarına (çatışma stillerine) göre yapılması gereken iş, farklı görüşleri "müsâdeme" sürecine sokarak, yani "çatıştırarak" hakikati ortaya çıkarmaktır.

Örgüt içinde bulunan formal ve informal güç odakları arasında meydana gelen fikir ayrılıkları, örgütün işleyiş sürecini olumlu ve olumsuz şekilde etkileyebilme durumu alanyazında çatışma olarak adlandırılmaktadır. Gümüşeli (1994) de buna dikkat çekerek, çatışmayı örgüt çalışanlarının arasında olan anlaşmazlık ve uyuşmazlık kaynaklı bir etkileşim süreci olduğunu belirtmektedir. Uyumsuzluk bireyin çevreye adaptasyonunu etkilediği gibi örgüt içerisindeki uyumsuzluk da örgütün ve iç ve dış çevresindeki dengesinin bozulmasına yol açarak örgütü çatışmalara sürüklemektedir.

Çatışmaların sebeplerine bakıldığında ise bunların genel olarak; anlaşmazlık, uyuşmazlık, rekabet, farklı tercih ve seçimler, zıtlasma vb. durumlar olduğu görülür (Toytok ve Açıkgöz, 2013). Genç ve Demirdöğen'e (1996) göre de farklı saiklerden mütevellit uyumsuz davranışlar gösterilmesi, bireyler ve gruplar arasında çatışmalara yol açmaktadır. Özellikle örgüt içi farklılıklar, okuldaki uygulamalara da bağlı olarak gizli ve açık çatışmaya dönüşebilmektedir (Seval, 2006). Mary Parker Follet, çatışmanın doğal ve kaçınılmaz olduğunu belirterek, örgütsel çatışma kavramını gündeme getiren ve çatışmaya neden olan farklılıkların kabulü ile de bunun örgüte olumlu katkılar sağlayacağını ifade eden ilk kuramcıdır (Livvarçin ve Kurt, 2012). Kılınç'a (1985) göre çatışmanın yönetilmesi gerekmektedir çünkü bu sayede örgüt içindeki yıkıcı etkisi azaltılarak örgüt için verimli bir unsur haline getirilen çatışmanın örgütün amaçlarına kanalize edilmesi sağlanabilir.

Wall ve Callister'e (1995) göre örgütsel çatışmanın kaynakları şunlardır:

- 1-Bireysel özellikler (kişilik, stres, kişinin örgütsel mevkisine bağlılığı vb.),
- 2-Bireyler arası faktörler (algılar, davranışlar, kural ve normlar vb.),
- 3-Karmaşık olan örgütsel sorunların yapısı, olmak üzere.

Eren'e (2000) göre de örgütsel çatışmalar, çatışan taraflara göre dörtlü şekilde şöyle sınıflandırılabilir:

- 1.Kişiler arası çatışmalar,
- 2.Gruplar arası çatışmalar,
3. Bölümler arası çatışmalar,
- 4.Organizasyonlar arası çatışmalar olmak üzere.

Ayrıca Gümüşeli (1994) ve Şimşek (1999) çatışmalara taraf olanlara göre çatışmaları sınıflandırmanın yanı sıra diğer çatışma türlerini ise şöyle açıklamaktadır:

1. Niteliğine göre çatışmalar,
2. Örgüt içindeki yerine göre çatışmalar,
- 3.Ortaya çıkış şekline göre çatışmalar,
4. Açıklık derecesine göre çatışmalar,

Çatışmaya ilişkin olarak çatışma kaynakları, çatışma türleri davranış türlerine göre tespit edilebilmektedir. Çatışmanın çözümüne ilişkin yapılan analizlerde de bireylerin çatışmayı çözme yollarına bakılarak buna ilişkin çatışma yönetme stilleri geliştirilmeye başlanmıştır.

Alanyazında ilk olarak Thomas (1992) tarafından geliştirilen çatışma yönetim stilleri şunlardır;

- 1.Kaçınma Stili,
- 2.Uzlaşma Stili,
- 3.Yarıştırmacı Stil,
- 4.Uyumlu Stil,
- 5.Bir Araya Getirici Stil.

Rahim ve arkadaşları (2002), tarafından geliştirilen çatışma yönetim stilleri ise şunlardır;

- 1.Bütünleştirme Stili,
- 2.Uyma Stili,
- 3.Hükmetme (Zorlama) Stili,
- 4.Kaçınma Stili,
- 5.Uzlaşma Stili.

Northouse'a (2001) göre, çatışmanın istenen veya istenmeyen neticeler vermesi, okul yöneticisinin niteliğine bağlıdır. Bu anlamda, çatışmayı önceden ve büyümeden fark ederek iletişim kanallarını aktif ve verimli kullanarak bu durumu bertaraf etme yetisine ve becerisine sahip okul yöneticisi, nitelikli okul yöneticisi olarak tanımlanabilir. Bu açıdan okul yöneticilerinin çatışma yönetim becerileri etkili okul yönetiminde önem taşımaktadır. Bu çalışmada bu açıdan şu sorulara cevaplar aranmıştır:

1-Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticilerinin çatışma yönetme stillerinin düzeyi nedir?

2- Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin çatışma yönetme stilleri ile cinsiyet, fakülte türü, medeni durum, yaş, okul türü ve mezun olunan okul türü değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık var mıdır?

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticilerinin gösterdikleri çatışma yönetme stillerinin incelenmesinin amaçlandığı araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelinde ise değişkenlerin birlikte değişip değişmediği, değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011). Çalışmaya Kahramanmaraş'ta görev yapan 326 öğretmen katılmış ve uygun örneklem kullanılmıştır. Bu yöntemde katılımcılara ulaşımın kolay olması odaktır. Çalışmadaki örneklem grubu tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1.

Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	101	31,0
	Erkek	225	69,0
Medeni Durum	Evli	250	76,7
	Bekar	73	22,4
	Diğer	2	0,6
Mezuniyet	Önlisans	9	2,8
	Lisans	285	87,4
	Lisansüstü	27	8,3
Yaş	30 yaş ve altı	97	29,8
	31-40 yaş arası	172	52,8
	41-50 yaş arası	46	14,1

	51 yaş ve üzeri	8	2,5
Okul Türü	İlkokul	127	4,6
	Ortaokul	114	43,6
	İmam Hatip Ortaokulu	1	78,5
	Lise	69	78,8
Fakülte	Eğitim Fakültesi	257	78,8
	Diğer	68	20,9

Tablo 1’de verilen demografik özelliklere göre kişisel bilgiler formunda yer alan sorulardan bazılarının yanıtlanmaması sonucunda boş bırakılan yanıtların sayısı ve yüzdesi tabloda yer almamaktadır. Buna göre cinsiyet değişkeninde araştırmaya katılanların 101’i (%31,0) kadın; 225’i (%69,0) erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Medeni durum değişkeni incelendiğinde, araştırmaya katılanların 250’si (%76,7) evli; 73’ü (%22,4) bekâr; 2’si (%0,6) ise diğer kategorisinde yer almaktadır. Mezuniyet değişkeni incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin 9’u (%2,8) ön lisans; 285’i (%87,4) lisans; 27’si (%8,3) ise lisansüstü mezuniyet durumuna sahiptir.

2.1. Veri Toplama Araçları

Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda okul yöneticilerinin çatışma yönetimi stillerinin belirlenmesi amacını taşıyan bu araştırmada, katılımcılardan gerekli bilgilerin alınabilmesi için iki adet form verilmiştir. Bunlardan biri kişisel bilgilerin yer aldığı “kişisel bilgiler anket formu”; bir diğeri ise “Rahim’in Örgütsel Çatışma Ölçeği (ROCI II-B)” şeklindedir. Kişisel bilgiler formunda Tablo 1’de sunulmuş olan bilgiler ışığında sorular yer almaktadır. Araştırmanın verileri Rahim (1983) tarafından geliştirilen ve Gümüşeli (1994) tarafından Türkçeye uyarlanan 28 maddeden oluşan “Rahim’in Örgütsel Çatışma Ölçeği (ROCI II-B)” isimli ölçekle elde edilmiştir.

Ölçek 5’li Likert tipinden oluşmaktadır. “Her Zaman (5), Çoğunlukla (4), Bazen (3), Nadiren (2), Hiçbir Zaman (1)” derecelerinde olup katılımcılardan işaretleme (X) yapmaları istenmiştir. Ölçekte “Tümleştirme stili”, “Uzlaşma Stili”, “Ödün verme stili” “Kaçınma Stili” ve “Zorlama stili” şeklinde 5 farklı stil hakkında analiz yapmayı sağlayan alt boyutlar yer almaktadır. Ölçeğin güvenilirliğinin tespiti için Cronbach’s Alpha değeri incelenmiştir. Ölçekteki tüm ifadeler için hesaplanan Cronbach’s Alpha katsayısı 0,931 olarak bulunmuştur. Cronbach’s Alpha katsayısının 0,70’den büyük olduğu durumlarda araştırmanın güvenilirliği için yeterli bir seviyede olduğu belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2010). Dolayısıyla bu araştırma için hesaplanan iç tutarlık katsayısının uygun ve yeterli düzeyde olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.2. Veri Analiz Yöntemi

Nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilen bu araştırmanın verileri SPSS 21.0 yazılımı ile genel amaç ve sorular ekseninde analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde aritmetik ortalama, standart sapma, frekans, yüzde alma gibi betimsel istatistiklerden de faydalanılmıştır.

Gerekli analizlerin yapılabilmesi için öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığının tespiti gerekmektedir. Bu sebeple normallik testleri incelenmiş ve $p < 0,05$ olarak hesaplanmış olup normal dağılım olmadığı görülmüştür. Ardından Q-Q Plot grafiği ile Histogram grafiği incelenmiş ve grafikteki eğrilerin genel olarak normal dağılıma uygun olduğu görülmüştür. Basıklık-çarpıklık katsayılarının ise (-1,104; 3,910) olarak hesaplandığının görülmesiyle birlikte bu değerlerden çarpıklık katsayısının uygun aralıkta yer almadığı belirlenmiştir.

Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre bu değerlerin normal aralığı -1,5 ile 1,5 olmalıdır. İncelenen değişken frekanslarıyla birlikte non-parametrik analizlerin yapılması uygun olarak görülmüştür. Fakat bunun yanında parametrik analizlerle de çıkan sonuçlar test edilip karşılaştırıldığında, sonuçların aynı doğrultuda çıkması yanlış yol izlenmediğini doğrular niteliktedir. Fark analizlerinin yapıldığı durumlarda verilerin normal dağılım göstermemesi sebebi ile non-parametrik testlerden olan ikili gruplar için Mann Whitney U testi; ikiden fazla grupların olduğu değişkenlerin analizinde ise Kruskal Wallis H testi ile analizler gerçekleştirilmiştir. Tüm bu analizler için $p=0,05$ anlamlılık düzeyi olarak ele alınmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmada birinci soru araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ne düzeydedir şeklindedir. Bu sorunun cevabı tablo 2'de açıklanmıştır.

Tablo 2.

Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetim Stillerinin Tüm Boyutlarda Betimleyici İstatistiksel Bilgileri

Boyutlar	N	$\bar{X}$	SS
Tümleştirme Stili	326	24,06	7,225
Uzlaştırma Stili	326	12,71	3,902
Ödün Verme Stili	326	16,98	5,720
Kaçınma Stili	326	17,57	5,740
Zorlama Stili	326	14,02	5,093
Toplam	326	85,35	21,430

Tablo 2'de yer alan bilgiler incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin cevaplarının toplam puanının ortalaması ile birlikte standart sapma puanlarının yer aldığı görülmektedir. Buna göre en yüksek toplam puan ortalamasına sahip olan boyutun "tümleştirme stili" olduğu görülmektedir. Bunu takip eden boyutlar sırasıyla; "kaçınma stili", "ödün verme stili", "zorlama stili" ve son olarak "uzlaştırma stili" olarak hesaplanmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile cinsiyet değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık var mıdır şeklindeki ikinci araştırma sorusunun cevabı tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3.

Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetim Stilleri ile Cinsiyet Değişkenine Göre Anlamlı Farklılık Analizlerinin Mann Whitney U Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Tümleştirme	Kadın	101	152,36	15388,00	10237,00	0,151
	Erkek	225	167,69	37913,00		
Uzlaştırma	Kadın	101	151,51	15302,50	10151,50	0,122
	Erkek	225	168,88	37998,50		
Ödün Verme	Kadın	101	166,32	16798,50	11077,50	0,717
	Erkek	225	162,23	36502,50		
Kaçınma	Kadın	101	154,93	15648,00	10497,00	0,270
	Erkek	225	167,35	37653,00		
Zorlama	Kadın	101	162,29	16391,00	11240,00	0,876

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

	Erkek	225	164,04	36910,00		
Toplam	Kadın	101	154,16	15570,00	10419,00	0,230
	Erkek	225	167,69	37731,00		

Tablo 3'teki sonuçlar incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile cinsiyet değişkeni açısından ölçeğin geneli ve alt boyutlarında anlamlı düzeyde bir farka rastlanmamıştır ($U=10419,00$; $p>0,05$).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile mezun olunan fakülte türü açısından anlamlı düzeyde bir farklılık var mıdır sorusuna ilişkin cevap tablo 4'te açıklanmıştır.

Tablo 4.

Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetim Stilleri ile Katılımcıların Okuduğu Fakülte Türü Değişkenine Göre Anlamlı Farklılık Analizlerinin Mann Whitney U Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Tümleştirme	Eğitim	257	156,97	40340,50	7187,50	0,024*
	Diğer	68	185,80	12634,50		
Uzlaştırma	Eğitim	257	160,54	41258,50	8105,50	0,356
	Diğer	68	172,30	11716,50		
Ödün Verme	Eğitim	257	159,02	40868,00	7715,00	0,137
	Diğer	68	178,04	12107,00		
Kaçınma	Eğitim	257	159,89	41090,50	7937,50	0,244
	Diğer	68	174,77	11884,40		
Zorlama	Eğitim	257	160,68	41295,50	8142,50	0,386
	Diğer	68	171,76	11679,50		
Toplam	Eğitim	257	157,56	40492,00	7339,00	0,042*
	Diğer	68	183,57	12483,00		

* $p<0,05$

Tablo 4'teki sonuçlar incelendiğinde okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile katılımcıların okuduğu fakülte türü değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu görülmektedir ($U=7339,00$; $p<0,05$). Bu farkın sebebinin ölçeğin genelinde sıra ortalamasına bakıldığında Eğitim Fakültesinden mezun olan katılımcıların lehine olduğu ortaya çıkmaktadır. “Tümleştirme Stili” alt boyutu ile katılımcıların mezun olduğu fakülte türü arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu görülmektedir ($U=7187,50$; $p<0,05$). Bu bulgu doğrultusunda sıra ortalaması dikkate alındığında farkın yine Eğitim Fakültesinden mezun olan katılımcıların lehine olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile medeni durum değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığı tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5.

Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetim Stillerinin Medeni Durum Değişkenine Göre Fark Analizlerinin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Boyutlar	Medeni Durum	N	Sıra ortalaması	Sd	χ^2	p
Tümleştirme	Evli	250	165,30	2	1,091	0,580

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

	Bekar	73	15,51			
	Diğer	2	112,25			
Uzlaştırma	Evli	250	165,32	2	1,327	0,515
	Bekar	73	156,72			
	Diğer	2	102,25			
Ödün Verme	Evli	250	159,73	2	2,791	0,248
	Bekar	73	176,08			
	Diğer	2	94,50			
Kaçınma	Evli	250	164,20	2	1,440	0,487
	Bekar	73	161,02			
	Diğer	2	85,50			
Zorlama	Evli	250	162,62	2	1,207	0,547
	Bekar	73	166,23			
	Diğer	2	93,00			
Toplam	Evli	250	164,07	2	0,732	0,693
	Bekar	73	160,82			
	Diğer	2	109,00			

Tablo 5'e göre araştırmaya katılan öğretmenlerin algıları doğrultusunda okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile medeni durum değişkeni açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir ($\chi^2=0,732$; $p>0,05$).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile yaş değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığı tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6.

Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetim Stilleri ile Yaş Değişkeni Arasındaki Fark Analizinin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Boyutlar	Yaş	N	Sıra ortalaması	Sd	χ^2	P
Tümleştirme	30 yaş altı	97	157,53	3	1,904	0,592
	31-40 yaş	172	167,20			
	41-50 yaş	46	149,10			
	51 yaş +	8	178,63			
Uzlaştırma	30 yaş altı	97	164,18	3	5,493	0,139
	31-40 yaş	172	168,30			
	41-50 yaş	46	143,41			
	51 yaş +	8	106,94			
Ödün Verme	30 yaş altı	97	175,09	3	14,795	0,002*
	31-40 yaş	172	167,24			
	41-50 yaş	46	129,79			
	51 yaş +	8	75,81			
Kaçınma	30 yaş altı	97	162,06	3	0,274	0,965
	31-40 yaş	172	163,28			
	41-50 yaş	46	155,89			
	51 yaş +	8	168,88			
Zorlama	30 yaş altı	97	163,35	3	1,987	0,575
	31-40 yaş	172	157,41			
	41-50 yaş	46	178,37			
	51 yaş +	8	150,25			

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

Toplam	30 yaş altı	97	162,66	3	2,142	0,544
	31-40 yaş	172	166,64			
	41-50 yaş	46	148,00			
	51 yaş +	8	134,81			

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile yaş değişkeni açısından ölçeğin genelinde anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır ($\chi^2=2,142$; $p>0,05$). Ancak alt boyutlardan olan “ödün verme stili” boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2=14,795$; $p<0,05$). Farklılığın kaynağının tespiti için yapılan Bonferroni ikili karşılaştırmalar testi sonuçlarına göre farklılık 30 yaş altı grubu ile 41-50 yaş aralığı grubu arasındadır. Ortaya çıkan bu farklılığın 30 yaş altı grubunun lehine olduğu sıra ortalaması dikkate alınarak belirtilmektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile okul türü değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığı tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7.

Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetim Stilleri ile Okul Türü Değişkenine Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Boyutlar	Okul Türü	N	Sıra ortalaması	Sd	χ^2	P
Tümleştirme	İlkokul	127	148,54	3	1,750	0,626
	Ortaokul	114	158,57			
	İ.H.O	1	175,50			
	Lise	69	165,19			
Uzlaştırma	İlkokul	127	153,17	3	0,569	0,903
	Ortaokul	114	160,28			
	İ.H.O	1	119,50			
	Lise	69	154,68			
Ödün Verme	İlkokul	127	150,43	3	3,020	0,389
	Ortaokul	114	166,43			
	İ.H.O	1	217,00			
	Lise	69	148,14			
Kaçınma	İlkokul	127	152,41	3	3,469	0,325
	Ortaokul	114	160,88			
	İ.H.O	1	306,50			
	Lise	69	152,37			
Zorlama	İlkokul	127	145,81	3	6,055	0,109
	Ortaokul	114	157,07			
	İ.H.O	1	297,50			
	Lise	69	170,93			
Toplam	İlkokul	127	150,45	3	2,762	0,430
	Ortaokul	114	159,99			
	İ.H.O	1	284,00			
	Lise	69	157,77			

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin bulundukları okul türü değişkeni ile okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri açısından anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir ($\chi^2=2,762$; $p>0,05$).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile mezun olunan okul türü değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığı tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8.

Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetim Stili ile Mezun Olunan Okul Türü Değişkenine Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Boyutlar	Mezuniyet	N	Sıra ortalaması	Sd	χ^2	p
Tümleştirme	Önlisans	9	174,89	2	0,617	0,734
	Lisans	285	161,63			
	Lisansüstü	27	149,74			
Uzlaştırma	Önlisans	9	144,67	2	0,957	0,620
	Lisans	285	162,79			
	Lisansüstü	27	147,59			
Ödün Verme	Önlisans	9	116,11	2	2,370	0,306
	Lisans	285	163,01			
	Lisansüstü	27	154,80			
Kaçınma	Önlisans	9	179,61	2	0,376	0,829
	Lisans	285	160,53			
	Lisansüstü	27	159,78			
Zorlama	Önlisans	9	175,11	2	0,470	0,791
	Lisans	285	159,78			
	Lisansüstü	27	169,19			
Toplam	Önlisans	9	159,89	2	0,129	0,938
	Lisans	285	161,61			
	Lisansüstü	27	154,94			

Tablo 8’de yer alan bilgilere göre okul yöneticilerinin çatışma stili ile araştırmaya katılan öğretmenlerin mezun olduğu okul türü değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($\chi^2=0,129$; $p>0,05$).

4.TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışma sonuçlarına bakıldığında öğretmenlerin yöneticilerine ilişkin çatışma yönetimi algılarının en yüksek olduğu boyut tümleştirme boyutudur. Bunu takip eden boyutlar sırasıyla “kaçınma stili”, “ödün verme stili”, “zorlama stili” ve “uzlaştırma stili” olarak bulunmuştur. Yapılan bir diğer çalışmada katılımcı algılarının en yüksek olduğu boyut tümleştirme stili olup bunu sırasıyla uzlaşma stili, ödün verme stili ve kaçınma stili takip etmiştir (Yıldızoğlu ve Burgaz, 2014). Konak ve Erdem (2015) öğretmenlerin yöneticilerin sık sık tümleştirme yöntemini kullandığını ifade ederken, ödün verme, kaçınma ve uzlaşma yöntemini ara sıra kullandıklarını belirtmişlerdir; diğer yandan öğretmenler yöneticilerin hükmetme yöntemini nadiren kullandıklarını belirtmişlerdir.

Çalışmada cinsiyet, medeni durum, okul türü vb. değişkenler açısından anlamlı farklar görülme de eğitim fakültesi ve diğer fakülte mezunları arasında tümleştirme boyutunda diğer fakülte mezunları lehine, yaş grupları arasında ödün verme boyutunda 30 yaş altı grubu

öğretmenler lehine anlamlı farklar bulunmuştur. Alanyazında farklı değişkenler açısından farklı sonuçlara rastlanılmaktadır; örneğin bir çalışmada okul yöneticilerinin çatışma yönetimi stratejilerini kullanma dereceleri yönetici ve akademisyenlerin algılarına göre kaçınma stratejisinde anlamlı farklılık göstermezken, tümleştirme, ödün verme, ve uzlaşma stratejilerinde yöneticiler lehine anlamlı farklılık göstermiştir (Şirin ve Yetim, 2009). Çatışma yönetimi stillerinden tümleştirme, ödün verme, kaçınma ve uzlaşma yöntemi ile cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık bulunmazken hükmetme yöntemi ile cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık bulunmuştur. Buna göre erkek öğretmenler kadın öğretmenlere göre yöneticilerinin çatışma çözmede hükmetme yöntemini daha fazla kullandığını ifade etmişlerdir (Konak ve Erdem, 2015)

Çalışmada okul yöneticilerinin çatışma stili ile araştırmaya katılan öğretmenlerin mezun olduğu seviye değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Üngüren (2008) çalışmasında çalışanlarının eğitim durumunun çatışma yönetiminde kullanılan bütünleşme, kaçınma, uyma, hükmetme stratejilerin üzerinde istatistiksel anlamda farklılık oluşturduğunu bulmuştur, çalışmada yüksek lisans, üniversite ve lise eğitim almış çalışanların örgütsel çatışma yönetiminde en sık kullandıkları strateji bütünleşme stratejisi iken, ilköğretim mezunlarının uyma stratejisi uyguladıkları ifade edilmiştir.

KAYNAKLAR

Büyüköztürk, Ş., 2010. Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı [Handbook of data analysis for the social sciences] Ankara: Pegem.

Eren, E. 2000. Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Genç, N. ve Demirdöğen, O. 2000. Yönetim El Kitabı, Birey, İstanbul.

Gümüşeli A. İ. 1994. İzmir ortaöğretim okulları yöneticilerinin öğretmenler ile aralarındaki çatışmaları yönetme biçimleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karasar, N., 2011. Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kılınç, T. 1985. Örgütlerde Çatışma: Mahiyeti ve Nedenleri. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 14(1): 103-124.

Konak, M. ve Erdem, M., 2015. Öğretmenlerin görüşlerine göre ilköğretim yöneticilerinin etik liderlik davranışları ile çatışma yönetme stratejileri arasındaki ilişki. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 21(1), pp.69-91.

Livvarçin, Ö. ve Kurt, D. 2012. Yönetim Biliminde 49 İnsan 49 Teori. İstanbul, BETA Yayın.

Northouse, P.G. (2001). Leadership: Theory and Practice. Thousands Oaks, CA: Sage.

Rahim, M.A., 1983. Rahim organizational conflict inventory. Consulting Psychologists Press.

Rahim M. A. Psenicka C. ve Alves M. G. 2002. A Model of Emotional Intelligence and Conflict Management Strategies: A Study in Seven Countries. *The International Journal of Conflict Management* 10(4):302-326.

Şirin, E.F. ve Yetim, A.A., 2009. Beden eğitimi ve spor yüksekokulu yöneticilerinin çatışma yönetimi stratejilerini kullanma düzeylerinin yönetici ve akademisyen algılarına göre incelenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(4),186-198.

Şimşek, M. Ş. 1999. Yönetim ve Örgüt (5.baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S., 2013. Using multivariate statistics, Boston. Ma: Pearson.

Thomas, K. 1992. Conflict and Conflict Management: Reflections and Update. *Journal of Organizational Behavior*, 13(3), 265-274. Retrieved from www.jstor.org/stable/2488472

Toytok, E. ve Açıkgöz, A., 2013. Öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile örgütsel adalet algıları arasındaki ilişki. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 1(2), pp.24-36.

Üngüren, E., 2008. Örgütsel Çatışma Yönetimi Üzerine Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma. *Journal of International Social Research*, 1(5).

Wall, J. A. Jr. ve Callister, R. R. 1995. Conflict and its management. *Journal of Management*, 21, 513-556.

Yıldızoğlu, H. ve Burgaz, B., 2014. Okul yöneticilerinin beş faktör kişilik özellikleriyle çatışma yönetimi stili tercihleri arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(29-2), pp.295-310.

**OKUL LİDERLERİNİN PAYLAŞILAN LİDERLİK DAVRANIŞLARINA
İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ**

Doç. Dr. Ahmet KAYA
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Öğr. Üye. Ahmet GÖÇEN
Harran Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin gösterdikleri paylaşılan liderlik davranışlarını incelemek ve bu davranışları cinsiyet, medeni durum, yaş, okul türü gibi çeşitli demografik değişkenlere göre analiz etmektir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline göre desenlenmiştir. Araştırmanın örneklemi, Kahramanmaraş'ta görev yapan ve uygun örnekleme yoluyla seçilen 351 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri Özer ve Beycioğlu (2013) tarafından geliştirilen ve 10 maddeden oluşan “Paylaşılan Liderlik Ölçeği” ile toplanmıştır. Ayrıca, kişisel bilgi formu kullanılarak demografik değişkenlerle ilgili bilgi toplanmıştır. Veriler normal dağılım göstermediği için non-parametrik testler kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre öğretmenlerin yöneticilere ilişkin paylaşılan liderlik algıları fakülte türü hariç diğer cinsiyet, medeni durum vb. değişkenler tarafından etkilenmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Paylaşılmış Liderlik, Liderlik, Okul Yöneticileri, Öğretmen

**TEACHER OPINIONS ABOUT SCHOOL LEADERS' DISTRIBUTED LEADERSHIP
BEHAVIORS**

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the distributed leadership behaviors of school principals and analyze these behaviors according to teachers' gender, marital status, age, school type etc. The research was designed according to the relational screening model, one of the quantitative research methods. The sample of the study consists of 351 teachers working in Kahramanmaraş, who were selected according to convenience sampling. The data of the research was collected by “Distributed Leadership Scale” developed by Özer and Beycioğlu (2013) consisting of 10 items. In addition, information about demographic variables was collected by using personal information form. Non-parametric tests were used because the data did not show normal distribution. According to teachers' perceptions of their managers' distributed leadership behaviors, the variables of gender, marital status etc. did not produce any significant results except for faculty type in study results.

Keywords: Distributed Leadership, Leadership, School Administrators, Teacher

1. GİRİŞ

Paylaşılan liderlik modern yönetim anlayışlarının gelişmesi ile iş hayatında kendini hissettirmeye başlayan bir modeldir. Liderlik süreci artık sadece bir kişinin yetkisinde gerçekleşecek bir kavram olarak değil de sorumlulukların bir grupta paylaşılarak yönetilmesi temelinde yorumlanmaktadır. Okul yöneticileri yönetim işlevlerini yerine getirmede tek başlarına yeterince etkili ve verimli olamayabilirler; bu durum geleneksel liderlik öngörüsüne dayalı ve yöneticiyi tek lider olarak kabul eden yaklaşımların geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır (Aslan ve Bakır, 2015).

Spillane (2005) liderlik başarılarının hikayeleri tanıdık bir yapı izlediğini söyleyerek klasik liderlerin başarı hikayelerini şu şekilde özetler: Genellikle bir üst yönetici veya okul müdürü olan karizmatik bir lider, yeni hedefler ve beklentiler belirleyerek zorlu bir iş yüküne sahip bir okulu devralır. Bu lider, zamanla okul kültürünü dönüştüren, daha büyük öğretmen memnuniyetine, öğrenciler için daha yüksek öğretmen beklentilerine ve öğrenci başarısını iyileştirmeye katkıda bulunan yeni kurumsal rutinleri ve yapıları hayata geçirir. Bu hikayeler başarılı liderin iş sürecine girmesi ile değişen tekil ve kahramanlık sürecini anlatır. Liderliğin bu şekilde tek kişilik bir gösteri olmadığı gerçeğinin kabul görmesi beraberinde kurum içerisinde otorite kaynağının ve gücünün paylaşımını da getirmiştir (Bostancı, 2012).

Günümüz okul çevreleri ve yapıları eskiye göre birçok bakımdan farklılık gösterdiği için okulları sadece bürokratik işlemlerle uğraşan, diğerlerinin görevlerini yapıp yapmadığını kontrol eden, her şeyi bildiğini düşünen, iletişim kurmayan yönetici anlayışıyla yönetmek pek mümkün değildir (Çınar ve Bozgeyikli, 2015: 45). Paylaşılan liderlik yaklaşımı yönetime katkısı olan herkesin liderlik rolü olsun olmasın bu sürecin bir parçası olduğu mantığına dayanır (Harris ve Spillane, 2008). Tekil yönetici liderlik modeli uzun yıllar yönetimde varsayılan bir fikir olsa da bireylerden çok ekiplere ve ortak çalışma kültürüne odaklanan ve okullarda idareciler dışında öğretmene, yardımcı personele ve öğrencilere de lider olarak odaklanan yaklaşım daha güçlü hale gelmiştir (Harris, 2004).

Gronn (2000) paylaşılan liderliği tek bir kişinin grup üzerindeki hüküm ve gücünden çok grup içerisindeki bireylerin etkileşiminden doğan bir özellik olarak tanımlamaktadır. Paylaşılan liderlik, kurumdaki ortak amacı gerçekleştirme doğrultusunda tüm çalışanların yetkinlikleri ölçüsünde gönüllü iş birliği ve etkileşime girmesi sonucunda oluşan içten sorumluluk bilincine dayalı çağdaş liderlik anlayışıdır (Ağiroğlu-Bakır, 2013).

Spillane (2005) açısından liderlik konumundakilerinin eylemlerini liderlikleri ile eş tutmak üç nedenden dolayı yetersizdir: Birincisi, liderlik uygulaması genelde resmi liderlik pozisyonlarında olan ve olmayan kişilerden oluşur. İkincisi, liderlik uygulaması takipçilere yapılan bir şey değildir. Paylaşılan liderlik perspektifinden takipçiler liderlik pratiğinin üç temel unsurundan biridir. Üçüncü olarak liderlikte önemli olan, bireylerin eylemleri değil, aralarındaki etkileşimleridir. Bu gerekçeler paylaşılan liderlik anlayışının kurumlarda yer edinmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle eğitim kurumları demokrasi ve çağdaş yönetimin gereği olarak paylaşılan liderlik davranışlarının en yoğun görünecek alanlarıdır.

Eğitim örgütlerinde yöneticilerin örgüt amaçlarını en verimli şekilde gerçekleştirebilmek, yöneticilikten ziyade sürekli gelişen ve değişen şartlara uyum sağlayabilmek için paylaşımcı bir liderlik anlayışına sahip olmaları günümüzde kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışlarını incelemektir. Bu doğrultuda şu sorulara cevaplar aranmıştır:

- 1-Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışlarının demografik değişkenler açısından düzeyi nedir?
- 2- Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları öğretmenlerin cinsiyet, fakülte türü, medeni durum, yaş, okul türü ve mezun oldukları okul türü değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermekte midir?

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticilerinin gösterdikleri paylaşılan liderlik davranışlarının incelenmesinin amaçlandığı araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli araştırmaya katılan bireylerin bir konu hakkında görüşlerinin alınması ve çeşitli özellikler hakkında bilgi alınması için uygulanan, diğer modellere göre daha çok katılımcıya erişim imkânı veren bir modeldir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017, s. 15-16). İlişkisel tarama modelinde ise değişkenlerin birlikte değişip değişmediği ve değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011). Çalışmaya Kahramanmaraş'ta görev yapan 351 öğretmen katılmış ve uygun örneklem kullanılmıştır. Çalışmadaki örneklem grubu tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1.

Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	111	31,7
	Erkek	239	68,3
Medeni Durum	Evli	270	77,4
	Bekar	77	22,1
Mezuniyet	Önlisans	11	3,0
	Lisans	304	81,9
	Lisansüstü	31	8,4
Yaş	30 yaş ve altı	103	27,8
	31-40 yaş arası	184	49,6
	41-50 yaş arası	51	1,7
	51 yaş ve üzeri	9	2,4
Okul Türü	İlkokul	141	38,0
	Ortaokul	122	32,9
	Lise	71	19,1
Fakülte	Eğitim Fakültesi	282	76,0
	Diğer	68	18,3

Tablo 1'de verilen kişisel bilgilere göre araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyet değişkeninde 111'i (%31,7) kadın; 239'u (%68,3) erkektir. Medeni durum değişkeninde katılımcıların 270'i (%77,8) evli; 77'si (%22,3) bekârdır. Mezuniyet değişkeninde katılımcıların 11'i (%) ön lisans; 304'ü (%91,9) lisans; 31'i (%8,4) ise lisansüstü mezuniyetine sahiptir. Yaş değişkeni incelendiğinde 30 yaş ve altı 103 (%27,8) katılımcı; 31-40 yaş arası 184 (%49,6) katılımcı; 41-50 yaş arası 51 (%1,7) katılımcı; 51 yaş ve üzerinde ise 9 (%2,4) katılımcı yer almaktadır. Okul türü değişkeninde 141 (%38,0) ilköğretmeni; 122 (%32,9) ortaokul öğretmeni; 71 (%19,1) lise öğretmeni yer almaktadır. Fakülte değişkenine bakıldığında ise katılımcıların 282'si (%76,0) eğitim fakültesi mezunu iken; 68'i (%18,3) diğer fakültelerden mezun olan öğretmenlerdir.

2.1. Veri Toplama Araçları

Katılımcıların algılarına göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışlarının çeşitli demografik değişkenlere göre incelenmesinin hedeflendiği bu çalışmada, gerekli bilgilerin edinilmesi için öğretmenlere iki form verilmiştir. Bunlardan ilki katılımcılar hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayacak nitelikte olan Kişisel Bilgiler Anket Formu'dur. Diğer form ise Özer ve Beycioğlu (2013) tarafından geliştirilen ve 10 maddeden oluşan "Paylaşılan Liderlik Ölçeği" şeklindedir. Ölçek tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeği geliştirenler gerekli geçerlik ve güvenirlik çalışmalarını yapmış olup iç tutarlık katsayısını 0,92 olarak rapor etmişlerdir. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı 0,962 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 0,70'ten büyük olması güvenirlik için yeterli ve iyi bir seviyede olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2010). Bu sebeple, araştırmanın güvenirliği konusunda yapılan incelemeler sonucunda yeterli ve iyi güvenirlik söz konusu olduğu kanıtlanmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipinden oluşmaktadır. "“Tamamen Katılmıyorum (1)”, "Katılmıyorum (2)", "Kararsızım (3)", "Katılıyorum (4)" ve "Tamamen Katılıyorum (5)" ifadelerine katılımcılardan işaretleme (X) yapmaları istenmiştir.

2.2. Veri Analiz Yöntemi

Okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışlarının öğretmenlerin görüşleriyle incelendiği bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden olan tarama modeli kullanılmış ve veriler SPSS 21.0 yazılımı ile araştırma soruları doğrultusunda analiz edilmiştir. Verilerin analizi ve raporlaştırılmasında aritmetik ortalama, standart sapma, frekans, yüzdelik hesaplama gibi betimsel istatistiksel bilgilerden faydalanılmıştır. Verilerin parametrik ya da non-parametrik testlerden hangisinin kullanılacağına karar verilebilmesi açısından normallik varsayımları incelenmiş olup normal dağılım gösterip göstermediğine karar verilmiştir. Yapılan incelemelerden normallik testlerine bakıldığında $p > 0,05$ olmadığı görülmüştür. Bu sonuç normallik varsayımının sağlanmadığının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Doğru sonuçlar için Q-Q Plot grafiği, Histogram grafiği ve yaprak-gövde grafiği incelenmiştir. Grafik sonuçlarına göre sola çarpık bir yapının olduğu görülmüştür. Basıklık-çarpıklık değerleri incelendiğinde ise sırasıyla (-0,830; 0,609) sonuçları ortaya çıkmıştır. Ancak diğer sonuçlar ve bazı değişkenlerde katılımcı sayısının az olmasından dolayı normallik varsayımlarının karşılanmadığı sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda non-parametrik testler ile analiz yapılmasına karar verilmiştir. Farklılıkların tespiti için yapılan analizlerde ikili gruplar için Mann Whitney U testi yapılırken; ikiden fazla grupların olduğu durumlarda Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Analizlerin yorumunda $p = 0,05$ anlamlılık düzeyi olarak belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmada birinci soru araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışlarının demografik değişkenlere göre düzeyinin ne olduğu ile ilgilidir. Okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışlarına ilişkin betimleyici istatistiksel bilgiler tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.

Okul Yöneticilerinin Paylaşılan Liderlik Davranışlarının Demografik Değişkenlere Göre Düzeyleri

Değişkenler	Kategoriler	N	%	$\bar{X}$	SS
Cinsiyet	Kadın	111	31,7	36,11	9,824
	Erkek	239	68,3	36,58	9,601

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

Medeni Durum	Evli	270	77,4	36,62	9,684
	Bekâr	77	22,1	35,64	9,627
Yaş	30 yaş ve altı	103	29,7	36,31	9,536
	31-40 yaş	184	53,0	36,82	9,808
	41-50 yaş	51	14,7	35,35	9,472
	50 yaş +	9	2,6	36,78	11,410
Mezuniyet	Önlisans	11	3,2	37,60	9,300
	Lisans	304	87,9	36,35	9,674
	Lisansüstü	31	9,0	36,06	9,943
Fakülte	Eğitim F.	282	80,6	35,61	9,903
	Diğer F.	68	19,4	39,76	7,767
Okul Türü	İlkokul	141	42,1	35,33	9,726
	Ortaokul	122	36,4	37,08	10,253
	Lise	71	21,2	37,25	8,865
Toplam		351		36,44	9,648

Tablo 2’de yer alan bilgiler incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin cevaplarının toplam puanının ortalaması ile birlikte standart sapma puanlarının yer aldığı görülmektedir.

Çalışmada ikinci soru yöneticilerin paylaşılan liderlik davranışlarının demografik değişkenler açısından incelenmesidir. Öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları ile cinsiyet değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığı tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3.

Okul Yöneticilerinin Paylaşılan Liderlik Davranışları ile Cinsiyet Değişkenine Göre Mann Whitney U Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Paylaşılan Liderlik Ölçeği	Kadın	110	170,43	18747,00	12642,00	0,565
	Erkek	239	177,10	42328,00		

Tablo 3’teki sonuçlara göre araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları ile öğretmenlerin cinsiyetleri açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($U=12642,00$; $p>0,05$).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları ile mezun olunan fakülte türü değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığı tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4.

Okul Yöneticilerinin Paylaşılan Liderlik Davranışları ile Katılımcıların Okuduğu Fakülte Türü Değişkenine Göre Mann Whitney U Sonuçları

Ölçek	Fakülte	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Paylaşılan Liderlik Ölçeği	Eğitim	281	166,96	46915,50	7294,50	0,002*
	Diğer	68	208,23	14159,50		

* $p<0,05$

Tablo 4'teki sonuçlar incelendiğinde okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları ile katılımcıların okuduğu fakülte türü değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu görülmektedir ($U=7294,50$; $p<0,05$). Farklılığın kaynağının tespiti için sıra ortalamaları incelenmiş olup diğer fakülte grubundaki öğretmenlerin lehine bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer fakülte mezunu öğretmenler yöneticilerini paylaşılan liderlik davranışları açısından daha olumlu değerlendirmektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları ile medeni durum değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığı tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5.

Okul Yöneticilerinin Paylaşılan Liderlik Davranışlarının Medeni Durum Değişkenine Göre Mann Whitney U Sonuçları

Ölçek	Medeni Durum	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Paylaşılan Liderlik Ölçeği	Evli	270	176.39	47624.00	9751.000	0,406
	Bekar	77	165.64	12754.00		

Tablo 5'e göre katılımcıların görüşleri doğrultusunda okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları ile medeni durum değişkeni açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir ($U=9751.000$; $p<0,05$).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları ile yaş değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığı tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6.

Okul Yöneticilerinin Paylaşılan Liderlik Davranışları ile Yaş Değişkenine Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Ölçek	Yaş	N	Sıra ortalaması	Sd	χ^2	P
Paylaşılan Liderlik Ölçeği	30 yaş altı	103	170,08	3	1,674	0,643
	31-40 yaş	183	178,79			
	41-50 yaş	51	159,78			
	51 yaş +	9	182,78			

Tablo 6 incelendiğinde öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları ile öğretmenlerin yaş değişkenleri açısından anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır ($\chi^2=1,674$; $p>0,05$).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları ile okul türü değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığı tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7.

Okul Yöneticilerinin Paylaşılan Liderlik Davranışları ile Okul Türü Değişkenine Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Ölçek	Okul Türü	N	Sıra ortalaması	Sd	χ^2	P
Paylaşılan Liderlik Ölçeği	İlkokul	141	155.46	2	3.922	0,141
	Ortaokul	122	178.09			
	Lise	71	173.20			

Tablo 7 incelendiğinde okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları ile öğretmenlerin okul türü değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığının tespiti için yapılan Kruskal Wallis H testi sonucuna göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($\chi^2=3.922$; $p>0,05$).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları ile mezun olunan okul türü değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığı tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8.

Okul Yöneticilerinin Paylaşılan Liderlik Davranışları ile Mezun Olunan Okul Türü Değişkenine Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Ölçek	Mezuniyet	N	Sıra ortalaması	Sd	χ^2	p
Paylaşılan Liderlik Ölçeği	Önlisans	10	184,55	2	0,228	0,892
	Lisans	304	173,18			
	Lisansüstü	31	167,55			

Tablo 8’de yer alan bilgilere göre araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları ile öğretmenlerin mezun oldukları okul türü değişkeni açısından anlamlı düzeyde bir farklılığa rastlanmamıştır ($\chi^2=0,228$; $p>0,05$).

4.TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışma sonuçlarına bakıldığında öğretmenlerin yöneticilerin paylaşılan liderlik davranışlarına ilişkin algılarının genel olarak yüksek olduğu söylenebilir. Yılmaz’ın (2013) aynı ölçek ile yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin paylaşılan liderlik davranışlarına ilişkin algılarının “çoğunlukla” düzeyinde olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları cinsiyet, medeni durum, yaş, okul türü ve mezun olunan okul türü değişkeni açısından anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Çınar ve Bozgeyikli (2015) göre eğitim düzeyi paylaşılan liderlik algılarında anlamlı bir farka yol açmazken kıdem, cinsiyet bazı boyutlarda anlamlı farka yol açmıştır.

Çalışma sonuçlarına göre öğretmenlerin yöneticilere ilişkin paylaşılan liderlik algıları sadece fakülte türü tarafından anlamlı şekilde etkilenmektedir. Buna göre eğitim fakültesi dışında fakültelerden mezun olan öğretmenlerin yöneticilerine ilişkin paylaşılan liderlik algıları daha yüksektir.

Genel olarak ifade etmek gerekirse, okul müdürlerinin görevi sadece yasal metinler çerçevesinde hareket ederek okulu tek başına yönetmek değildir. Okul müdürünün en önemli

görevlerinden ve sorumluluklarından biri de katılımcılığı sağlamak ve takım lideri olarak etkili okulu gerçekleştirmektir. Paylaşımcı liderlik de bunu başarabilmenin en önemli araçlarından olarak karşımıza çıkmakta ve okullarda dikkate alınması gereken liderlik modeli olarak durmaktadır.

KAYNAKLAR

Ağıroğlu-Bakır, A. 2013. Öğretmenlerin paylaşılan liderlik ve örgütsel bağlılık algıları arasındaki ilişkinin analizi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

Aslan, M. ve Bakır, A.A., 2015. Okul örgütlerinde paylaşılan liderlik ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 21(1), pp.1-24.

Bostancı, A., 2012. Paylaşılan liderlik algısı ölçeği'nin Türkçe uyarlaması. International Journal of Human Sciences, 9(2), pp.1619-1631.

Büyüköztürk, Ş., 2010. Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı, Ankara: Pegem Yay.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., 2017. Bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Atıf İndeksi, pp.1-360.

Çınar, A. ve Bozgeyikli, H., 2015. Ortaöğretim kurumlarında paylaşılan liderlik algısı. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 5(9), pp.42-60.

Gronn, P., 2000. Distributed properties: A new architecture for leadership. Educational management & administration, 28(3), pp.317-338.

Harris, A., 2004. Distributed leadership and school improvement: leading or misleading?. Educational Management Administration & Leadership, 32(1), pp.11-24.

Harris, A. ve Spillane, J., 2008. Distributed leadership through the looking glass. Journal of educational administration, 46(2).

Karasar, N. 2011. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınları

Spillane, J.P., 2005. Distributed leadership. The Educational Forum. 69:2, 143-150, DOI: 10.1080/00131720508984678

Yılmaz, A. İ. 2013. İlköğretim okulu öğretmenlerinin paylaşılan liderlik davranışları, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi E.B.E, İzmir.

DEĞERLERİN KAZANDIRILMASINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr. Ahmet NALÇACI

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Mehmet TOSUN

Nizip Namık Kemal Ortaokulu

ÖZET

Değerler bireylerin düşüncelerini, tutumlarını ve davranışlarını etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Değerlerin bireylere aktarılması toplumun devamı ve huzuru için oldukça önemlidir. Çünkü değerlerin toplumda yaşayan bireyleri birleştirici özelliği bulunmaktadır. Bu nedenle değerlerin gelecek nesle aktarılması için arayışlar her dönem ailelerin ve eğitimcilerin ilgisini çekmiştir. Değerlerin bireylere kazandırılmasında aile, okul, çevre, akran grupları ve medya etkilidir. Değerlerin kazandırılması her zaman, her yerde ve her yaşta devam eder. Değerlerin aktarılması ailede başlar. Günümüzde ailelerin geniş aileden çekirdek aileye hızla dönüşmesi ve kadının iş hayatında daha fazla yer alması, medyanın, çevrenin ve akran gruplarının bireyler üzerinde etkisinin artmasına bağlı olarak değerlerin kazandırılmasında eğitim kurumlarının görev, rol ve sorumlulukları artmıştır. Aile ve eğitim kurumları değerlerin aktarılmasında sürekli işbirliği içerisinde olmalıdır. Ailede verilen değerlerin okul ve çevrede pekiştirilmesi gerekir. Okul hem akademik açıdan hem de değerler açısından bireyleri yetiştirmektedir. Eğitim kurumları genelde ders öğretim programlarında yer alan içeriği özelde ise değerleri kazandırmaktadır. Okulda öğretmenler değer öğretim stratejilerinin kullanarak ve model olarak örtük program aracılığıyla değerleri öğrencilerine kazandırabilir. Öğretmenlerin görüşleri alınarak değerlerin aktarılmasına yönelik eksikliklerinin belirlenmesi ve daha iyi niteliğe ulaşmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda araştırmada değerlerin kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu hazırlanırken konu ile ilgili alan yazın incelenmiştir. Hazırlanan görüşme formunda alandaki uzmanların görüş ve önerileri doğrultusunda gereken düzenlemeler yapılmıştır. Görüşmeye katılan öğretmenlerden, görüşme formundaki sorulara yazılı bir biçimde cevap vermeleri istenmiştir. Yapılan görüşmelerin analizinde betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Öğretmenlerle yapılan görüşmeler “Ö1-SB/E” şeklinde kodlanmıştır. Ö (öğretmen) 1 (görüşme sırası) – SB (Sosyal Bilgiler “branşı”) E/K (cinsiyeti) ifade etmektedir. Katılımcılardan değerlerin kazandırılmasında; öğretmenlerin yeterliliği, verimliliği, öğretim programlarının, ailenin, çevrenin, medyanın ve akran gruplarının etkileri ile etkili değer eğitimine ilişkin görüşleri alınmıştır. Elde edilen bulgulara yönelik önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değer, Değer Kazandırma, Okul, Öğretmen

TEACHER OPINIONS REGARDING THE GAINING OF VALUES

ABSTRACT

Values are among the factors that affect individuals' thoughts, attitudes and behaviours. The transmission of values to individuals is crucial for the society to sustain its existence and peace since values unite the individuals living in the society. Therefore, the pursuits regarding the transmission of values to the next generation have attracted the attention of families and trainers in every era. Family, school, environment, peer groups and media are effective in terms of bringing in values to individuals. Bringing in values continues all the time, everywhere and at every age. The transmission of values starts in the family. Since families are rapidly transformed from extended family into nuclear family, women are more involved in business life and that the effect of media, environment and peer groups on individuals has increased; the mission, role and responsibilities of educational institutions in bringing in values have increased. Family and educational constitutions should be in a constant cooperation in the transmission of values. The values gained in the family should be reinforced at school and in the environment. The school raises individuals both academically and in terms of values. Educational institutions bring in the content in the curriculums in general and the values, in particular. At school, teachers can bring in values to their students using value teaching strategies and through hidden curriculum as a model. The determination of deficiencies regarding the transmission of values, receiving the opinions of teachers will contribute to access a better quality. Within this scope, this study aims to determine the opinions of teachers concerning the transmission of values. Case study pattern, which is among qualitative research methods is used in the research. In determining the participants, the method used is the convenience sampling method, which is among the purposeful sampling methods. Semi-structured interview form is used in gathering the data. The body of literature regarding the topic is examined while preparing the interview form. In the interview form prepared, the necessary arrangements are made in line with the opinions and suggestions of the experts in the field. The teachers participating in the interview were asked to answer the questions in the interview form in written form. Descriptive analysis method is utilized in the analysis of the interviews conducted. The interviews with the teachers are coded as "T1-SS/M." "T" refers to teacher, "1" to the interview order, "SS" to the branch of social studies and M/F to gender. The participants are conferred on the competence and performance of teachers, the effects of curriculums, family, environment, media and peer groups and their opinions regarding efficient value education in bringing in values. Suggestions regarding the findings obtained are included.

Key Words: Value, Gaining Value, School, Teacher

1.GİRİŞ

Bireylerin düşüncelerini ve eylemlerini etkileyen değerler aynı zamanda toplumsal ilişkileri de düzenleyici bir özelliğe sahiptir. Toplumda düzeni sağlayan yazılı kuralların en büyük destekleyicisi konumunda olan değerlerin kazandırılması süreklilik gerektirir. Ailede başlayan değer kazandırma farklı değişkenler tarafından olumlu veya olumsuz yönde etkilenebilir.

Toplumdaki bireylerin birlikteliklerini ve toplumların gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan kültürün merkezinde değerler yer almaktadır (Ulusoy ve Tay, 2011). Her toplum devamını sağlamak için kendi kültürel öğelerini ve değerlerini benimsemiş içselleştirmiş nesillere

ihtiyaç duyar. Değerlerin kazandırılmasında ve yaşatılmasında eğitim öğretim kurumlarının etkin bir şekilde sorumluluklarını yerine getirmesi gerekir. Eğitim öğretim kurumları hedeflerine, hazırlanan programlar aracılığıyla ulaşmaktadır. Dolayısıyla programların uygulayıcısı olan öğretmenlerin hem mesleki açıdan hem de insani değerlerin kazandırılmasında boyutunda çok iyi yetiştirilmeleri bir zorunluluktur (Nalçacı ve Beldağ, 2015, 68).

Öğrencilerin değerlerini değiştirmek isteyen öğretmenler, bu değerlere model oluşturmalıdır (Ulusoy ve Dilmaç, 2012). Değerlerin öğrencilere kazandırılma sürecini en iyi yönetecek olan rehber şüphesiz okulda öğretmenlerdir (Akbaş, 2009). Belirli değerlerin farkına varması, yeni değerler üretmesi, benimsemesi ve içselleştirerek davranışları ile sergilemesi başlı başına bir eğitim ve eğitici sorumluluğudur (Cihan, 2014, 435). Okullarda öğrencilerin akademik ve değerler açısından yetiştirilmesinde öğretmenlerin yeri ve önemi herkes tarafından kabul görmektedir. Bu düşünceden hareketle, araştırmada değerlerin kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

1. Öğretmenlerin değerlerin kazandırılması konusunda yeterlilik düzeyleri hakkında düşünceleri nelerdir?
2. Değerlerin kazandırılmasında öğretmenlerin daha verimli olmasına yönelik olarak neler yapılabilir?
3. Ders öğretim programlarının değerlerin kazandırılmasında etkisi nedir?
4. Aile, çevre, medya ve akran gruplarının değerlerin kazandırılması etkileri nelerdir?
5. Etkili bir değerler eğitimi nasıl olmalıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması çerçevesinde yürütülmüştür. Nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinliğine araştırılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar 2019-2020 öğretim yılında Gaziantep ili Nizip ilçesinde görev yapan farklı branşlardan 26 öğretmeninden oluşmaktadır. Katılımcıların farklı branşlardan olmaları ve görüşmeye gönüllü katılmaları esas alınmıştır. Araştırmanın katılımcılarına ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1
Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Dağılım

Seçenekler	1	2	3	4	Toplam
	Erkek	Kadın	-	-	-
Cinsiyet	n	12	14		26
	%	46,15	53,85		100
	Sosyal Bil.	Fen Bil.	Türkçe	Özel Eğitim	
Branş	n	6	1	5	4
	%	23,0	3,8	19,2	15,3
	Matematik	İngilizce	Din Kültürü	Beden Eğit.	26
					100

	<i>n</i>	5	2	2	1
	%	19,2	7,6	7,6	3,8
		5 ve altı	6-10 yıl	26 yıl ve üstü	-
Kıdem	<i>n</i>	18	5	3	26
	%	69,2	19,2	11,3	100

2.3. Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu hazırlanırken konu ile ilgili alan yazın incelenmiştir. Hazırlanan görüşme formunda alandaki uzmanların görüş ve önerileri doğrultusunda gereken düzenlemeler yapılmıştır. Görüşmeye katılan öğretmenlerden, görüşme formundaki sorulara yazılı bir biçimde cevap vermeleri istenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Yapılan görüşmelerin analizinde betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Betimsel analiz yönteminde bireyin görüşünü yansıtmak amacıyla görüşmeden alıntılara sık sık yer verilir. (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Öğretmenlerle yapılan görüşmeler “Ö1-SB/E” şeklinde kodlanmıştır. Ö (öğretmen) 1 (görüşme sırası) – SB (Sosyal Bilgiler “branşı”) E/K (cinsiyeti) ifade etmektedir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, öğretmenlerin verdikleri cevaplara dayalı olarak bulgulara ve bunlarla ilgili yorumlara yer verilmiştir.

Öğretmenlerin değerlerin kazandırılması konusunda yeterlilik düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir. Tabloya bakıldığında, değer kazandırma konusunda yeterliliğine yönelik görüşlerden frekansı en yüksek olan “yetersiz”dir. Bu bulguya göre katılımcıların değer kazandırma konusunda yeterli olmadığı söylenebilir.

Tablo 2: Öğretmenlerin değerlerin kazandırılması konusunda yeterlilik düzeyleri hakkında düşünceleri nelerdir? sorusuna ilişkin görüşleri

Değerlerin kazandırılmasında yeterlilik düzeyi	f
Yetersiz	14
Yeterli	9
Düşük	2
Orta	1

Öğretmenlerin değer kazandırmada yeterliliğe ilişkin görüşleri incelendiğinden en yüksek frekansın “yetersiz”, “yeterli”, “düşük” ve “orta” takip etmiştir. Bu görüşlerden bazılarına yer verilmiştir. Bunlar; “Teoride değerlerin nasıl kazandırılması gerektiğine dair fikirleri vardır. Ancak bunu uygulama düzeyinde yeterli değildir ve isteksizlerdir.” (Ö7-T/E), “Açıkçası nesil çok değişti desek de kendimizi yeterli şekilde geliştirmediklerimiz için öğrencilerimize değerleri aktaramadığımızı düşünüyorum” (Ö12-M/K), “ Öğretmenler değerleri içselleştiremediklerini okullarda bilgi merkezli eğitim anlayışını sürdürdüklerinden dolayı öğrencilerine değerleri kazandıramazlar” (Ö14-M/K), “...bir günaydın bile demeyen öğretmenin ...değerler eğitimi naraları atmasını samimi bulmuyorum (Ö18-İ/K), “Akademik eğitime önem verildiği için genelde değerler eğitimi arka plana atılıyor” (Ö26-ÖE/K).

Öğretmenlerin görüşlerinde yüksek frekansa sahip diğer görüş “yeterli”dir. Bu görüşlerden bazılarına yer verilmiştir. Bunlar; “Meslek etiği olan her öğretmen, sorumlu ve örnek davranışlarıyla değerlerin kazandırılması konusunda yeterlidir” (Ö10-İ/K) “ Öğretmenler

yeterlilik düzeyinin iyi ama öğrenci, veli vb. etmenler bunu olumsuz etkilediğini düşünüyorum” (Ö17-BE/E).

Değerlerin kazandırılmasında öğretmenlerin daha verimli olmasına ilişkin bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: *Değerlerin kazandırılmasında öğretmenlerin daha verimli olmasına yönelik olarak neler yapılabilir?* sorusuna ilişkin görüşler

Değerlerin kazandırılmasının daha verimli olması	f
Seminer	10
Hizmet içi eğitim	6
Model olma	3
İçselleştirme	3
Program düzenleme	3
Aile işbirliği	2
Ders ilişkilendirmeleri	1

Tablo incelendiğinde, değer kazandırılmasının daha verimli yürütülmesine yönelik önerilerden frekansı en yüksek olanlar sırasıyla; seminer, hizmet içi eğitim, model olma, içselleştirme, programların düzenlenmesi, aile ile işbirliği ve ders ilişkilendirmeleri olduğu tespit edilmiştir.

Ders öğretim programlarının değerlerin kazandırılmasında etkisi ilişkin bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: *Ders öğretim programlarının değerlerin kazandırılmasında etkisi nedir?* sorusuna ilişkin görüşleri

Öğretim programlarının değerlerin kazandırılmasında etkisi	f
Etkili	15
Etkili değil	11

Ders öğretim programlarının değer kazandırmada etkisine ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde en yüksek frekansın “etkili” olduğu tespit edilmiştir. Bu görüşlerden bazılarına yer verilmiştir. Bunlar; “Öğrenme süreçlerinin temelini öğretim programları oluşturur. Değerlerin kazandırılması için öğretim programlarında yer alması oldukça önemli ve etkilidir” (Ö3-SB/E), “Gününün neredeyse tamamını okulda geçiren birey birçok alışkanlığı ve değerleri okulda kazanmaktadır. Bu yüzden öğretim programları değerlerin kazandırılmasında önemli rol oynar” (Ö8-SB/E), “çocuklar gününün büyük bir çoğunluğunu okulda geçiriyor. Bu çocuklara değerlerin verildiği en önemli yer okuldur” (Ö13-DK/K).

Ders öğretim programlarının değer kazandırmada “etkili değil” görüşlerine göre; “...programlar çocukları sınava hazırlamaya odaklı hayata hazırlamaya değil” (Ö2-SB/K). “...daha çok teoride kalıyor bütün değerler eğitimi, hayata yansıtma konusunda eksik” (Ö12-M/K). “Öğretmen genelde akademik olarak yetiştirmek zorunda olduğu için değerler eğitimi çoğu zaman ihmal ediliyor” (Ö16-M/K). “Günümüzde planlar sadece göstermelik kullanıldığı için etki yaratmamaktadır” (Ö19-DK/K).

Aile, çevre, medya ve akran gruplarının değerlerin kazandırılması etkilerine yönelik olarak elde edilen bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: *Aile, çevre, medya ve akran gruplarının değerlerin kazandırılması etkileri nelerdir?* sorusuna ilişkin görüşleri

Aile, çevre, medya ve akran gruplarının değerlerin kazandırılması etkileri	f
Aile	En Önemli
	16

	İlk yer	10
Çevre	Etkili	14
	Önemli	12
Medya	Çok etkili	21
	Önemli	5
Akran grupları	Etkili	25
	Etkili değil	1

Aile değişkeninin değerleri kazandırmasına etkisine yönelik öğretmen görüşlerine göre en yüksek frekansın “en önemli” ve “ilk yer” ifadelerinde toplandığı tespit edilmiştir. Bu görüşlere göre; “Aile bu değişkenler içerisinde en önemlisi ve en etkilisidir. Çocuklar ailenin aynasıdır” (Ö2-SB/K). “Eğitimin başladığı yerdir. Çocukların küçük yaşta kazandığı davranışları değiştirmek zordur” (Ö3-SB/E). “Ailede yanlış ya da doğru edinilen kazanımları değiştirmek çok zordur” (Ö23-ÖZ/K) örnek olarak verilebilir. Ailenin değişkeninin değerleri kazandırmasına etkisine yönelik “ilk yer” ifadelerinden bazılarına bakıldığında; “Aile çocuğun ilk öğretmenidir. Bu nedenle anne-babalar çocuğuna toplumsal yaşamın gerektirdiği asgari kuralları öğretmelidir” (Ö1-SB/E). “İlk çocukluk döneminde birey yaşantıları ve gözlemleri sonucunda değerler eğitimine ilk adımını atar” (Ö4-M/K). “Değerlerin ilk temeli ailede atılır” (Ö7-T/E). “Temel değerlerin kazandırılması ailede gerçekleşir. Bu değerleri ailede kazanan birey ömür boyu bu değerleri kendinde bulur” (Ö11-M/E). “En önemli değişken ailedir. Bir kişi ailesinde hayata başlar ve küçüklükten itibaren ailesinde gördüklerini benimser” (Ö12-M/K) ifadeleri göze çarpmaktadır.

Çevre değişkeninin değerleri kazandırmasına etkisine yönelik öğretmen görüşlerine göre en yüksek frekansın “etkili” ve “önemli” ifadelerinde toplandığı tespit edilmiştir. Bu görüşlere göre; “...kötü bir çevre çocuğu daha çabuk etkiler” (Ö1-SB/E). “Çevre değerlerin kazandırılmasında hem olumlu hem de olumsuz bir etkiye sahiptir” (Ö7-T/E). “Çocuk aileden sonra değerler konusunda çevreden etkilenir” (Ö9-SB/K). “...değerlerin korunmasında ya da değiştirilmesinde çevrenin etkisi çok büyüktür” (Ö11-M/E) örnek olarak verilebilir. Çevre değişkeninin değerleri kazandırmasına etkisine yönelik “önemli” ifadelerinden bazılarına bakıldığında; “...değerlerin benimsenmesi için çevrede değerlerin görülmesi önemlidir” (Ö3-SB/E). “Çocuğun yaşadığı mahalledeki insanların sergilediği davranışlar çocuklar için örnek oluşturması değerlerin kazandırılmasında önemli bir değişken olmasını sağlar” (Ö6-T/E). “Bulunan çevre hangi değerlerin benimseneceği hangi değerlerin benimsenmeyeceğini ve hangi değerlerin kazanılacağını veya kazanılamayacağı etkilemesi çevreyi önemli kılar” (Ö8-SB/E). “...çevre ne kadar iyi olursa birey o yönde gelişir” (Ö12-M/K). “Toplum içinde etkileşimlerle çocuk bu kazanımları içselleştirerek kazanacağından çevresinde gördükleri yaşadıkları çok önemlidir” (Ö14-M/K) ifadeleri göze çarpmaktadır.

Medya değişkeninin değerleri kazandırmasına etkisine yönelik öğretmen görüşlerine göre en yüksek frekansın “çok etkili” ve “önemli” ifadelerinde toplandığı tespit edilmiştir. Bu görüşlere göre; “Özellikle sosyal medyadaki denetimsizlik çocukların değer kazanımlarını hiçe saymalarına sebep olmaktadır” (Ö2-SB/K). “...toplum olarak yazılı ve görsel medyadan çok etkileniyoruz” (Ö5-FB/E). “...günümüzde medya özellikle sosyal medya çocuklarımız her yönüyle etkilemektedir” (Ö6-T/E). “Medya bizim değerlerimizle uyuşmayan tüm kötü örnekleri sunmaktadır. Tam anlamıyla değerleri tahrip etmektedir” (Ö8-SB/E). “Günümüzde en etkili faktördür. İnsanların duyduklarını ve gördüklerini taklit etmesi bazı değerlerin kaybolmasına yol açarken bazı değerlerin kazanılmasına neden olabilir” (Ö10-İ/K). “...insanlar en uzun vakti sosyal medyada geçiriyor bu da medyanın etkinin armasına sebep oluyor” (Ö11-M/E). “...sosyal medyada konuşulan konular ve yayınlanan içerik değerler konusunda etkiye sahiptir” (Ö17-BE/E). “...etkili ama olumsuz bir şekilde” (Ö21-T/E) örnek olarak verilebilir. Medya değişkeninin değerleri kazandırmasına etkisine yönelik “önemli” ifadelerinden bazılarına bakıldığında; “Doğru medya kaynaklarını faydalı bir şekilde

kullanmak önemlidir” (Ö22-T/K). “Kendi değerlerimize uygun programlar yayınlanması önemlidir” (Ö23-ÖE/K). ifadeleri göze çarpmaktadır.

Akran grupları değişkeninin değerleri kazandırmasına etkisine yönelik öğretmen görüşlerine göre en yüksek frekansın “Etkili” ifadelerinde toplandığı tespit edilmiştir. Bu görüşlerden bazılarına yer verilmiştir. Bunlar; “olumlu veya olumsuz yönde akran grupları rol model olmaktadır” (Ö2-SB/K). “Çocukların akranlarının davranış özellikleri çocuğun değerleri kazanıp kazanmamasında etkilidir” (Ö6-T/E). “Arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim sözü bu değişkeni gayet iyi açıklıyor” (Ö7-T/E). “...okul çağında çocuklar arkadaşlarına yönelerek benimsemediği değerleri benimsemeye meyilli olurlar” (Ö9-SB/K). “...kendi yaşlılarından gördüğü bir değeri kendisi de uygulamak hoşuna gideceği için etkilidir” (Ö10-İ/K). “Çocuklarımız kendimiz seçemiyoruz. Arkadaş grubunu seçemeyiz diye bir şey yok. Değer kazandırmada akran grubunu göz önünde bulundurmalıyız” (Ö19-DK/K) ifadelerine yer verilmiştir.

Etkili bir değerler eğitimi yönelik olarak elde edilen bulgular Tablo 6’da verilmiştir. Tablo incelendiğinde, etkili bir değerler eğitimi yönelik görüşlerden frekansı en yüksek olanlar sırasıyla; rol model olma uygulama aile işbirliği içselleştirme ve örtük program sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6: *Etkili bir değerler eğitimi nasıl olmalıdır?* sorusuna ilişkin görüşleri

Etkili bir değerler eğitimi	f
Rol model olma	10
Uygulama	6
Aile	3
İşbirliği	3
İçselleştirme	3
Örtük program	1

Etkili değer eğitimine yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde “rol model olma”nın en yüksek frekansa sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultudaki öğretmen görüşleri; “Etkili değer eğitimi için çocukların sergilediği örnek davranışlar ödüllendirilmelidir. Diğer çocukları özendirici bir etki bırakması sağlanmalıdır” (Ö6-T/E). “Kesinlikle anlatarak değerleri kazandırılacağına inanmıyorum. Bu yüzden aileden başlayarak bireye olumlu rol model olmalıyız” (Ö8-SB/E). “Öğretmen rol model olmalıdır” (Ö15-SB/E). “Birbirlerini görünce gözleri kaçırmayan öğretmenlerle, sabahları çocuğuna günaydın diyen anne ve babalarla ve yaşlılara saygı duyan çevreyle olur” (Ö18-İ/E).

Etkili değer eğitimine yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde “uygulama” dikkat çekmektedir. Bu görüşler; “Uygulama yaptırılmalıdır. Öğrencilerin neyi ne için yaptıklarını anlamaları sağlanmalıdır” (Ö3-SB/E). “Sözde olmamalıdır sadece. Sözde olan bir davranışın her yerde uygulanması mümkün değildir” (Ö10-İ/K).

Etkili değer eğitimine yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde “aile”, “işbirliği” ve “içselleştirme” aynı frekansa sahiptir. Bu görüşlerden “aile” için: “Ailede temeller sağlam kurulduktan sonra çevre, medya, akran grupları gibi unsurların olumsuz etkileri en aza indirilecektir” (Ö4-M/K) ifade edilmiştir. Bu görüşlerden “işbirliği” için; “Tek bir etken değerlerin kazandırılmasında etkili değildir. Birçok etken vardır. Bu etkenler eşgüdümlü birlikte hareket etmelidir. Değerlerin kazandırılmasında en önemli etken ailedir. Diğer değişkenler aileni etrafında halka şeklinde yer almalıdır” (Ö7-T/E). Bu görüşlerden “içselleştirme” için; “Kağıt üstünde ya da akademik bilgi gibi anlatılmak yerine kişinin hayatına nüfuz etmesi lazım. Saygı değerini anlatırken konuyu açıklamak yerine kişiyi sürece dahil ederek bir eğitim verilmelidir” (Ö19-DK/K) şeklindedir.

4.TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Öğretmenlerin değerlerin kazandırılması konusunda yeterlilik düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde “yetersiz” ifadesinin frekansı en yüksektir. Tay ve Yıldırım (2009) araştırmalarında velilerin değerler eğitimi konusunda okulu çok yeterli düzeyde görmedikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu bulgu araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Değerlerin kazandırılmasında aileden sonra en etkili unsurun okul olduğu söylenebilir. Okullar değerleri kazandırmada yazılı ve örtük programdan yararlanır. Bu programlara işlevsellik kazandıracak kişiler öğretmenlerdir. Dolayısıyla öğretmenlerin bu konuda yeterli olmaları önemlidir.

Değer kazandırılmasının daha verimli yürütülmesine ilişkin görüşlerden frekansı en yüksek olanlar sırasıyla; seminer, hizmet içi eğitim, model olma, içselleştirme, programların düzenlenmesi, aile ile işbirliği ve ders ilişkilendirmeleri olduğu tespit edilmiştir. (Kuzu-Jafari ve Demirel, 2019) yaptıkları araştırma sonuçlarına dayalı olarak; öğretmenlerin yenilikleri takip etmesi, mesleki gelişim faaliyetlerine katılması, öğretmenlerin değerler eğitiminde aile ile iş birliği yapmalı, değerler eğitimi ile ilgili ailelerin bilgilendirmesi, ailelerin değerler eğitimi sürecine aktif olarak katılmalarını sağlaması, öğretmenlerin iyi bir model olması, Milli Eğitim Bakanlığına değerler eğitimi ile ilgili hizmet içi eğitim içeriği hazırlanması konusunda üniversitelerin yardımcı olunması faydalı olacağını belirtmişlerdir.

Öğretim programlarının değer kazandırmada etkisine ilişkin görüşlerden frekansı en yüksek “etkili” olduğuna yöneliktir. Okullarda öğrencilerin akademik yönden gelişiminin sağlanmasının yanında öğrencilere ders içi ve ders dışı etkinliklerle çeşitli değerler kazandırılması büyük bir önem taşımaktadır (Deveci ve Ay, 2009). Bu süreçte ders öğretim programları öğretmenlere yol gösterici konumundadır.

Ailenin değişkeninin değerleri kazandırmasına etkisine yönelik görüşlere göre “en önemli” ve “ilk yer” olduğu ifade edilmiştir. Çocuğun okula gelmediği yıllarda sorumluluğunun daha çok ailede olması nedeniyle değer eğitimi ailede başlamaktadır (Doğanay, 2006). Değerlerin kazanımı, karakter eğitiminin temelleri çocukluk döneminde atılmaktadır. Çocukların ilk, en önemli ve öncelikli karakter şekillendiricisi, maddi manevi değer aktarımcısı anne-babasıdır (Doğan, 2018, 160).

Çevre değişkeninin değerleri kazandırmasına etkisine yönelik görüşlere göre “etkili” ve “önemli” olduğu ifade edilmiştir. Turan ve Arslan (2016) araştırmalarında öğrencilerin içinde bulundukları sosyal çevreden büyük oranda etkilendiklerini tespit etmişlerdir.

Medya değişkeninin değerleri kazandırmasına etkisine yönelik görüşlere göre “çok etkili” ve “önemli” olduğu ifade edilmiştir. Katılımcılardan bazıları medyanın değerler üzerinde olumsuz etkilerinin dikkat çekmişlerdir. Balcı ve Yanpar Yelken (2013) değer eğitimi konusunda karşılaşılan sorun kaynakları arasında kitle iletişim araçlarının olumsuz etkileri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Akran grupları değişkeninin değerleri kazandırmasına etkisine yönelik görüşlerin tamamına yakını “etkili” olduğu ifade edilmiştir. Yetişme döneminde, arkadaş çevresi önemli bir değer sistemi oluşturur (Aydın ve Akyol-Gürler, 2012, 45). Akran gruplarıyla etkileşim bireylerin değer kazanmalarını ve kazandıkları değerlerin uygulamalarına katkı sağlar.

Etkili bir değerler eğitimi yönelik görüşlerden frekansı en yüksek olanlar sırasıyla; rol model olma uygulama aile işbirliği içselleştirme ve örtük program olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Meydan ve Bahçe (2010) değer eğitiminde en etkili yöntemler arasında öğretmenin model olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Değerler eğitiminin ailede başladığı düşünüldüğünde, yapılacak eğitimlerin sadece okulla ve öğrenciyle sınırlı olmaması gerektiği de

unutulmamalıdır (Tulunay-Ateş, 2017). Değer eğitiminde etkili olmada aile, okul, çevre ve medya olmak üzere bu sürece dahil olan bütün unsurların işbirliği içinde olmasını gerektirir.

Öğretmenlerin değer kazandırmada yeterliliğinin artırılması gerekmektedir. Hizmet öncesinde lisans programında branş ayrımı gözetilmeden öğretmen adaylarının değer aktarımına ilişkin yetkinlik kazanmaları için zorunlu veya seçmeli dersler alabilirler. Hizmet süresince öğretmenlerin anne, baba ve eğitici rolleri dikkate alınarak değerlerin aktarımı konusunda güncel kalmalarını için farklı etkinliklere katılmaları sağlanabilir. Ders öğretim programları öğrencilerin hem akademik hem de değerler konusunda yetiştirilmesine kaynaklık edebilecek şekilde hazırlanabilir ve belirli aralıklarla güncellenebilir. Değerlerin aktarılmasında aile, çevre, medya ve akran grupları başta olmak üzere farklı değişkenler etkili olmaktadır. Bu etkinin artırılması için bütün değişkenlerin işbirliği yapmaları ve ortak hareket etmeleri sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- Akbaş, O. (2009). İlköğretim okullarında görevli branş öğretmenlerinin değer eğitimi yaparken kullandıkları etkinlikler: 2004 ve 2007 yıllarına ilişkin bir karşılaştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17 (2), 403-414.
- Aydın, M. Z. ve Akyol-Gürler, Ş. (2012). *Okulda değerler eğitimi yöntem-etkinlikler-kaynaklar*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Balcı, F. A. ve Yanpar Yelken, T. (2013). İlköğretim sosyal bilgiler programında yer alan değerler ve değer eğitimi uygulamaları konusunda öğretmen görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(1), 195-213.
- Cihan, N. (2014). Okullarda değerler eğitimi ve Türkiye'deki uygulamaya bir bakış. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 429-436.
- Deveci, H. ve Ay, T. S. (2009). İlköğretim öğrencilerinin günlüklerine göre günlük yaşamda değerler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 167-181.
- Doğan, A. (2018). Değerler eğitimi açısından aile içi iletişimin çocuk üzerindeki etkisi. *Toplum Bilimleri*, 12(23), 145-164.
- Doğanay, A. (2006). Değerler eğitimi. Cemil Öztürk (Ed.). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım*. (2. Baskı). (s. 255-286). Ankara: Pegem Akademi.
- Kuzu-Jafari, K. ve Demirel, M. (2019). Okul öncesi öğretmenlerin değerler eğitimi hakkındaki görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 13-35.
- Meydan, A. ve Bahçe, A. (2010). Hayat Bilgisi Öğretiminde Değerlerin Kazandırılma Düzeylerinin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 20-37.
- Nalçacı, A. ve Beldağ, A. (2015). İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler dersindeki değerlerin kazandırılması ile ilgili öğretmen görüşleri. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 6(21), 67-81.
- Tay, B. ve Yıldırım, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde kazandırılması amaçlanan değerlere ilişkin veli görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1499-1542.

- Tulunay-Ateş, Ö. (2017). Türkiye’de değerler eğitimi uygulamalarının öğrencilere kazandırılması istenen olumlu özellikler üzerindeki etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(34), 41-60.
- Turan, C. ve Arslan, S. (2016). ilkokul öğrencilerinde evrensel ve insani değerlerin kazandırılma sürecinin, sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirilmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 5(1), 26-41.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2012). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ulusoy, K. ve Tay, B. (2011). Sosyal Bilgilerde değer eğitimi, R. Turan, A. M. Sünbül ve H. Akdağ (Ed.) *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar II* (ss. 59-73). Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

**ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KRİZ YÖNETİMİ İLKELERİ VE
STRATEJİLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME**

Doç. Dr. Ahmet TUNÇ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Fatma Nur ÖZDEMİR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZET

Günümüzde hayatın her alanında kullanılan bir kavram olan kriz 21.yüzyıldan itibaren özellikle yönetim bilimi başta olmak üzere birçok bilim dalı tarafından üzerinde önemle durulmuş ve disiplinler arası bir olgu olmaya başlamıştır. Kriz örgütlerin varlıklarını tehdit eden, hedeflerinden uzaklaştıran ve ivedilikle müdahale edilmesi gereken durum olarak tanımlanabilir. Kriz yönetimi ise kriz durumlarının önceden tahmin edilerek gereken tedbirlerin alınması sürecidir. Kriz yönetiminde amaç ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçları engellemektir. Olası olumsuz sonuçların engellenmesi mümkün değilse en azından etkisini hafifletmeye çalışmaktır. Bilgi çağı olarak addedilen günümüzde teknolojiye yaşanan ilerlemeler neticesinde sınırlar aşılmakta olup yaşanan bilişsel devrim ile birlikte dünya coğrafi olarak küçülmektedir. Bunun sonucunda örgüt ve kuruluşlar oldukça büyük ve dinamik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplini açısından kriz ise devletlerarasında yaşanan ya da devletlerin kendi içinde karşılaştığı ulusal değerlere tehdit oluşturan ve acilen yönetilmesi gereken bir durumdur. Uluslararası İlişkiler disiplinin önemli dallarından biri olan güvenlik çalışmaları altında anlam bulan kriz yönetimine ilişkin yapılan çalışmalar Soğuk Savaş dönemi boyunca sistemde klasik güvenlik anlayışı hâkim olduğu için genellikle devlet merkezli olmuştur. Ancak iki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte sistemin de yapısı değişmeye başlamış ve mevcut sistemin yapısının en belirgin özelliği belirsizlik olarak ortaya çıkmıştır. Bu zamana kadar tehditlerin kaynağı askeri olarak algılanırken, 1973 yılında yaşanan petrol krizinden sonra devlet merkezli anlayış başat konumunu korumakla birlikte güvenlik anlayışının kapsamı genişlemiş ve ekonomi, toplumsal ve çevresel konular da güvenlik çalışmalarında yer almaya başlamıştır. Yaşadığımız çağda iletişim araçlarının gelişmesi ve sınırların giderek ortadan kalkması ile birlikte bir ülkenin yaşamış olduğu kriz sadece o ülkenin sınırları içerisinde kalmamakta ve bölgesel hatta küresel nitelikte etkilere sebep olabilmektedir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra ise özellikle insan hakları, göç, terör, etnik çatışmalar, enerji güvenliği ve sınır anlaşmazlıkları gibi sorunlar temel kriz alanlarını oluşturmuştur. Krizlerin etkisinin küresel çapta hissedilmesiyle birlikte kriz yönetiminde kullanılan ilkeler ve stratejiler giderek önemli bir hal almaya başlamıştır. Temel amacı Uluslararası İlişkiler disiplini içinde kriz yönetiminin amacının ve öneminin ortaya konulması olan bu çalışmada; tarihsel ve betimsel bir metodoloji kullanılmış olup kriz yönetimi ilkeleri ve stratejileri ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Kriz, Kriz Yönetimi.

1.KRİZ YÖNETİMİ: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Kriz hayatın her alanında karşımıza çıkan bir kavram olup 21. yüzyılda yönetim bilimi başta olmak üzere diğer birçok bilim dalı tarafından da üzerinde önemle durulan bir olgu olmuştur. Etimolojik açıdan ele alındığında kriz kelimesi Latince'den gelmekte olup karar vermek ve ayırmak manalarında kullanılmıştır (Çelikkan, 2012: 5). Çince'de kriz tanımlanırken tehlike ve fırsat olarak iki sembolle ifade edilmiştir (Tüz, 2013: 5). Belirsizlik, kaos ve kaygı durumu meydana getiren bir durum olarak ifade edilebilecek kriz, TDK (2019)'a göre “bir kimsenin yaşamında görülen ruhsal bunalım”, “bir şeyin çok kıt bulunması durumu”, “bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen bunalım, buhran” şeklinde tanımlanmaktadır. Literatür incelendiğinde krize ilişkin farklı tanımların yapıldığı görülmektedir. Ancak genel kabul gören özellikleri esas alınarak önceden tahmin edilemeyen, örgütlerin varlıklarını tehlike altına atan ve acil müdahale gerektiren durum şeklinde tanımlanabilir (Tağraf ve Arslan, 2003: 150). Krizler genellikle kaos ve problem gibi kavramlarla karıştırılmakta ve bu kavramlar bazen birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Her olumsuz durumu kriz olarak görmek doğru bir yaklaşım değildir. Krizin birçok tanımı yapılsa da genel kabul görmüş özelliklerinin belirsizlik, zaman baskısı, tehdit olduğu söylenebilir.

Krizleri etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler dışsal ve içsel olarak iki gruba ayrılabilir. Dışsal faktörler çevreden kaynaklanan faktörlerdir. Doğal felaketler, uluslararası sistem, genel ekonomik durum, toplumsal ve kültürel faktörler, teknolojik ilerlemeler, hukuki ve siyasi etmenler krizlere neden olan dışsal faktörlerdir. İçsel faktörler ise örgütlerin yapısal özellikleri ile yönetimin niteliğine ilişkindir (Tutar, 2011: 16; Sezgin, 2003: 188; Balkan, 2004: 10-13).

Yaşadığımız çağda kuruluşlar öncekilere nazaran daha büyük çaplı ve dinamik krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumun sebebi ise yaşanmakta olan bilgi çağıdır. Bilişsel devrimle paralel ülke sınırları küçülmekte ve aşılmaktadır (Aljuhmani ve Emeagwali, 2017: 50). Günümüzde köklü bir değişim sürecinin yaşanmasıyla bilim, teknoloji, siyaset, sosyal ve ekonomik yapılar da değişim ve dönüşüm geçirmeye başlamıştır (Ağır ve Turhan, 2014: 284). Yaşanmakta olan değişim ve dönüşüm hem devlet yönetimlerini hem de ekonomik ve sosyal örgütleri değişime zorlamaktadır (Sezik ve Ağır, 2016: 226). Siyasal, ekonomik, teknolojik, toplumsal ve kültürel yönleriyle çok boyutlu bir kavram olan küreselleşmenin etkisiyle (Sezik ve Ağır, 2016: 236) vatandaşların beklentileri artmış ve ülkelerin yönetim anlayışları değişmeye başlamıştır (Kazancı, 2014: 179). Önceden bir ülkenin yönetiminde yaşanan bir kriz sadece o ülkenin sınırlarında yaşanmakta iken küreselleşmenin etkisiyle birçok ülke ve vatandaşlarını etkileyebilmektedir. Bu yüzden günümüzde kriz yönetimi adıyla bir yönetim modeli geliştirilmiştir (Şimşek, 1999: 309). Kriz yönetimi olası kriz durumlarına karşı örgütleri kriz durumlarından korumak ve aniden meydana gelen kriz zamanlarında örgütlerin en az zararlı krizi atlama süreci şeklinde tanımlanabilir (Tutar, 2011: 50). Kriz yönetimi krizlerle mücadele edebilmek için gerekli önlemlerin alınması ile etkilerinin hafifletilmesi sürecidir. Etkin bir kriz yönetimi için mutlaka krizlerin nedeninin önceden belirlenmesi gerekmektedir (Çelikkan, 2012: 11).

Kriz yönetimi kendine has özellikleri olan birçok safhadan oluşan oldukça karmaşık bir süreçtir. Kriz yönetimi kriz sinyallerinin alınması, hazırlık ve korunma, krizin denetim altına alınması, krizi çözme ile ölçme ve değerlendirme olmak üzere beş aşamalı bir süreçtir (Can, 2001: 339). Kriz yönetiminde en önemli hususlardan biri kriz sinyallerinin saptanmasıdır. Alınacak sinyaller gelecek olan krizin büyüklüğü ve niteliği ile ilgili önemli

bilgiler verebilir (Çelikkan, 2010: 157). Kriz sinyallerinin alınmasından sonra elde edilen bilgiler ışığında hazırlık ve korunma aşamasında örgütün korunma mekanizması oluşturulur (Haşit, 2013: 38). Üçüncü aşama olan krizin denetim altına alınması aşaması adeta krizin yönünün çevrilebileceği aşamadır. Yani bu aşamada kriz denetim altına alınabilirse zararlar fırsata çevrilebilir (Tutar, 2011: 94). Dördüncü aşama olan krizi çözme safhasında ise kaynakların etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasıyla krizi çözmeye çalışılır. Bu aşamada en önemli faktör hızdır (Aksu, 2010: 46). Beşinci aşama olan ölçme ve değerlendirmede krizden alınması gereken dersler çıkarılmalıdır. Bu aşama örgüt yöneticilerinin tecrübe kazanmasında oldukça etkilidir (Çelik, 2010: 132). Başarılı bir şekilde atlatılmış bir kriz örgütler için oldukça önemlidir. Çünkü kriz döneminden en az zararla çıkan örgüt kurumsal güven tazelemekte olup gelecek olan krizlere daha hazır hale gelir.

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KRİZ YÖNETİMİ

Krizler genellikle insanların aklına yangın ve deprem gibi hadiseler sonucu gelmektedir. Kriz yönetimi ise işletme biliminin ya da kamu yönetiminin bir dalı olarak görülmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplinde bu zamana kadar kriz yönetimi üzerinde gerektiği kadar durulmamış ve gereken önem verilmemiştir. Ancak Uluslararası İlişkiler disiplinde kriz yönetimi, tıpkı bölge çalışmaları veya dış politika analizi gibi disiplinin çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Güvenlik çalışmaları çatısı altında gittikçe anlam kazanmaya başlayan kriz yönetimi güvenlik çalışmalarından bağımsız olarak düşünülemez. Bu zamana kadar kriz çalışmaları tıpkı güvenlik çalışmalarında olduğu gibi geleneksel bir yaklaşımla devleti merkez olarak almıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar da devlet merkezli olmuştur (Güneş, 2018: 266). Klasik güvenlik anlayışına göre tehdit alanları sadece askeri kaynaklı olmuş ve bu anlayış Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar devam etmiştir. İki kutuplu sistemde kutuplardan birinin ortadan kalması sonucu Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra ise uluslararası sistemin yapısı değişmiştir. Sistemin yapısının değişmesiyle sistemdeki en belirgin özellik belirsizlik olarak ortaya çıkmıştır (Çelikkan, 2012: 3). Yaşanan belirsizlik sonucu ise uluslararası sistemde tehdit olarak algılanan hususların sayısında artma yaşanmaya başlamıştır. Dünyanın giderek küresel bir köy haline dönüşmesiyle tehditlerin sayısının artmasıyla birlikte nereden geleceği de belirsizleşmeye başlamıştır. Bu durum ise Uluslararası İlişkiler disiplinde kriz yönetimini daha anlamlı ve gerekli bir husus olarak ortaya çıkarmıştır.

1973 petrol krizi güvenlik anlayışının çerçevesinin değişmesinde oldukça önemli bir hadise olmuş ve güvenlik çalışmalarının kapsamının genişletilmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Kopenhag Okulu temsilcilerinden biri olan Barry Buzan, güvenliğin bölünmezliğini ortadan kaldırmış ve güvenliği askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel olmak üzere beş gruba bölmüştür (Baysal ve Lüleci, 2015: 72). Artık düşük siyaset (low politics) alanları olarak görülen ekonomik konular, çevre sorunları, insan hakları gibi meseleler de güvenlik çalışmalarında yerini almaya başlamıştır (Birdişli, 2017: 107). Devlet merkezli klasik güvenlik anlayışı başat konumu korumayı başarmış ancak insanı temel alan bir anlayış artık tartışılmaya başlanmış ve özellikle toplumsal-çevresel konular güvenlik çalışmalarında yerlerini almıştır.

Uluslararası İlişkiler disiplini çatısı altında kriz yönetimi ülkelerin dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesinde oldukça önemli bir faktördür. Ülkelerin dış politikada gerçekleştirmiş olduğu kriz yönetimi genellikle gizli ya da örtülü bir şekilde yapılmaktadır. Bu durum ise kriz yönetiminin dış politika bağlamında pek değerlendirilmemesine neden olmuştur (Öztürk, 2004: 1). Başarılı bir kriz yönetiminde kilit unsur gizliliklidir. Bu tür faaliyetlerin gizlilik içerisinde yapıyor olması kamuoyu tarafından yeterli şekilde

bilinmemesine sebep olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplininde kriz yönetiminde gizliliğinin kilit bir faktör olması şüphesiz istihbarat faaliyetlerinin önemini ortaya çıkarmaktadır. İstihbarat kavramı olarak “haber alma ve bilgi toplama” anlamlarına karşılık gelir (TDK, 2019). Ancak haber kelimesi istihbarat terminolojisine göre işlenmemiş bilgiyi ifade eder. Sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmakta olan haber/bilgi ve istihbarat kavramları tam olarak birbirlerini karşılamamaktadır. İki kavram arasındaki ayrım şudur; istihbarat işlenmiş ve analiz edilmiş bilgiye denilir ve haber/bilgi kavramlarından farkı budur (Korkmaz, 2012: 54). Eskiden sadece kişisel yetenekler ile yürütülen ancak sonrasında organize bir meslek olmaya başlayan istihbarat faaliyetleri (Şimşek, 2016: 8) ülkelerin hem içerde hem de dışarda güvenliklerinin sağlanmasında oldukça önemli işlevler üstlenmektedir. Devletler için kriz öncesi ve sonrasında bilgi akışının sağlanmasında, krizden sonra ortaya çıkması beklenen muhtemel durumun değerlendirilmesinde kısaca devletler için başarılı bir kriz yönetiminde istihbarat faaliyetlerinin önemi yadsınamaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası İlişkiler disiplininde kriz yönetiminde istihbarat faaliyetleri kadar önemli bir diğer husus ise ülkelerin bilgi, güç ve beceri kapasiteleriyle uluslararası politikada çıkarlarını kuvvet kullanımına başvurmadan gerçekleştirdiği, bir dış politika aracı olan diplomasi faaliyetleridir (Çolakoğlu, 2017: 379). Başarılı bir şekilde yürütülen diplomasi faaliyetleri bir ülkenin ulusal güç unsurlarından biri olarak kabul edilmekte olup kriz yönetiminde başarının anahtarı olarak görülmektedir (Öztürk, 2014: 17). Uluslararası İlişkiler disiplini açısından iyi bir kriz yönetimi için önemli olan bir diğer husus ise literatüre son zamanlarda giren Joseph Nye tarafından geliştirilen yumuşak güç (soft power) kavramıdır. Yumuşak güç bir ülkenin uluslararası politikada siyasi değerlerinin ve kültürünün uyandırdığı çekicilik olarak ifade edilebilir (Kadercan, 2017: 327). Uluslararası politikada aktörler sert güce başvurmadan kültür, politika ve değerler gibi yumuşak güç unsurlarını kullanarak istediğini elde edebilir (Çavuş, 2012: 24). Sun Tzu “Savaş Sanatı” adlı kitabında “savaşmaksızın başkalarının ordularını alt etmek hünerlerin en iyisidir” (Tzu, 1996: 12) demiştir. Yumuşak güç ise zaten diplomasi kendisidir (Birdişli, 2016: 85). Yumuşak güç ve diplomasi faaliyetleri başarılı bir kriz yönetimi için önemli unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

2.1. Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimi İlkeleri

Uluslararası İlişkiler disiplininde krizler devletlerin kendi içlerinde ya da devletlerarasında meydana gelmektedir. Bir devletin kendi içinde yaşamış olduğu bir kriz zamanla bölgesel veya küresel çapta etkilere sahip olabilir. Böylelikle kriz uluslararası bir nitelik kazanır. Bu krizlere örnek olarak Arap Baharı süreci verilebilir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte etnik çatışmalar, terör, sınır anlaşmazlıkları, enerji güvenliği ve insan hakları ihlalleri gibi meseleler temel kriz alanlarını oluşturmuştur. Günümüzde bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte bir ülkenin içerisinde bulunduğu kriz sadece o ülkenin sınırlarında kalmamakta bölgesel hatta küresel bir boyut kazanmaktadır. Etkilerinin küresel ölçekte hissedilmeye başlamasıyla krizler, Uluslararası İlişkiler disiplininde oldukça önem kazanmış ve disiplinin adeta ayrılmaz bir parçası olmuştur (Özdemir, 2016: 221-222).

Krizlerin başarılı bir şekilde yönetilmesi ve etkilerinin minimuma indirilebilmesi için dikkat edilmesi gereken birtakım hususlar vardır. Kriz yönetimi ilkeleri şu şekilde sıralanabilir (Öztürk, 2004: 66-70);

- Krizi başlatan tarafın bu krizi sürdürebilecek, yönetebilecek ve sonlandırmaya yetecek kadar gücünün olması gereklidir

- Krize hazırlık aşamasında krizin amacını ve sınırlarını doğru bir şekilde tespit etmek gerekir
- Kriz durumlarında karşı tarafın iyi değerlendirilmesi gerekir ve ne yapacağı hususunda isabetli tespitlerde bulunulmalıdır
- Seçeneklerin tamamı açık tutulmalı, gerekirse karşı tarafa savaş seçeneğinin bile göze alındığının hissettirilmesi gerekir
- Krizin muhataplarının niyeti ve imkânları hakkında yeterli istihbaratın toplanması oldukça önemlidir
- Alınan her türlü sinyal değerlendirilmelidir
- Kriz ile ilgili olan veya krize yön verebilecek durumda olan diğer aktörlerin hesaba katılması ve mümkünse desteklerinin alınması sağlanmalıdır
- Kriz zamanlarında gelecekte aleyhte kullanılabilecek durumlardan ve fiillerden kaçınmak gereklidir
- Kriz durumlarında karşı tarafı köşeye sıkıştırmak beklenmedik hamle yapmasına sebep olabilir. Bu yüzden karşı tarafa bilhassa kamuoyu nezdinde makul karşılanabilecek seçenekler verilmelidir.

2.2. Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimi Stratejileri

Uluslararası ilişkiler disiplininde kriz yönetiminde kullanılan stratejiler genel olarak kriz içerisinde olan ülkelerin kriz sürecinde etken ya da edilgen olmalarına göre saldırı ve savunma stratejileri olarak iki gruba ayrılabilir. Eğer kriz mevcut statükonun değişmesi adına çıkarılıyorsa buna saldırı kriz stratejisi denir. Karşı tarafın statükoyu değiştirmesine engel olmak amacıyla uygulanan stratejilere ise savunmacı kriz stratejileri denir. Şantaj stratejisi, kontrollü baskı stratejisi, oldu bitti stratejisi ve yıpratma stratejisi saldırı kriz stratejileridir. Tırmanmayı sınırlama stratejisi, göze göz diş diş stratejisi, zaman kazanma stratejisi, imkânları deneme stratejisi ve hat çekme stratejisi ise savunmacı kriz stratejileridir (George, 1991: 373).

2.2.1. Saldırı Stratejileri

Kriz içerisinde olan ülkenin etken konumda olduğu ve mevcut statükoyu kendi lehine çevirmek için uygulamış olduğu stratejilerdir.

Şantaj Stratejisi: Genellikle karşı taraftan daha güçlü olan ülkelerin uygulamış olduğu stratejidir. Karşı tarafı korkutmak ve gözdağı vermek için uygulanan stratejide amaç karşı tarafın korkmasını sağlayarak talepleri yerine getirmeye zorlamaktır. Karşı taraftan bir şey istenilebileceği gibi bir şeyden vazgeçmesi de talep edilebilir. Eğer kendisinden istenilen talepleri yerine getirmemesi durumunda büyük kayıplar yaşayacağına dair algı yaratılır. Şantaj stratejisinin hem avantajı hem de dezavantajı vardır. Karşı taraf şantajcı ülkenin taleplerini yerine getirirse kriz büyümeden sona erer. Ancak şantajcı ülkenin isteklerini yerine getirmeyip harekete geçmesi durumunda kriz büyüyebilir (Küçük, 2015: 63).

Kontrollü Baskı Stratejisi: Saldırı stratejilerinden olan kontrollü baskı stratejisi mevcut statükoyu kendi lehine çevirmek isteyen fakat savaş riskini göze alamayan saldırgan ülke tarafından uygulanan stratejidir. Saldırgan taraf krizi başlatır ancak karşı tarafın ani ve sert hamle yapmaması beklentisi içerisinde. Saldırgan taraf hep kontrollü hareket eder, küçük baskılarla karşı tarafı istediklerini yapmaya zorlar. İstediklerini alana kadar krizi tırmandırmayı sürdürür. Makul koşullar oluştuğunda ise krizi sona erdirir (Öztürk, 2004: 72).

Oldu-Bitti Stratejisi: Riskli bir strateji olan oldu-bitti stratejisinde statükoyu değiştirmek isteyen saldırgan ülke, karşı taraftan cevap gelmeyeceği düşüncesiyle ani ve hızlı bir şekilde

oldu-bittiler yaparak istediğini elde etmeye çalışmaktadır. Oldu-bitti stratejisinin en büyük riski ise bumerang etkisine yol açabilmesidir. Karşı taraf oldukça hızlı bir şekilde aynı hamleleri yaparsa bumerang etkisiyle strateji beklemedik şekilde saldırgan ülkeye geri dönebilir (George, 1991: 383).

Yıpratma Stratejisi: Yıpratma stratejisi statükoyu değiştirmek isteyen ancak taraflar arasında güç farkı bulunan, karşı tarafa göre daha zayıf olan ülke tarafından uygulanan saldırı stratejilerinden biridir. Asimetrik savaş olgusuyla ilişkilendirilebilir. Bu stratejiye örnek olarak karşı ülkeye milisler gönderilmesi ve sabotaj düzenlenmesi verilebilir (Öztürk, 2004: 74).

2.2.2. Savunma Stratejileri

Kriz içerisinde olan ülkenin edilgen konumda olduğu ve mevcut statükoyu korumak amacıyla uygulamış olduğu stratejilerdir.

Tırmanmayı Sınırlama Stratejisi: Saldırgan ülkenin uygulamış olduğu stratejiye karşılık olarak savunmacı ülkenin uygulamış olduğu stratejidir. Tırmanmayı sınırlama stratejisi saldırgan ülkeyi dezavantajlı bir konuma getirmeyi amaç edinerek savunmacı tarafın kamuoyu nezdinde avantajlı bir duruma geçmesini öngörür. George (1991: 388)'a göre bu strateji ile bir pazarlık zemini oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu süre zarfında ise hem saldırgan tarafın hem de savunmacı tarafın makul karşılanabilecek istekleri doğrultusunda anlaşmanın esasları belirlenmeye çalışılır.

Göze Göz- Dişe Diş Stratejisi: Misilleme stratejisi şeklinde de ifade edilebilecek olan göze göz- dişe diş stratejisinin riskli stratejilerden biri olduğu söylenebilir. Bu stratejide savunmacı taraf aslında krizin derinleşmesini istememektedir. Ancak bu strateji ile savunmacı taraf saldırgan tarafın hamlelerine aynı şekilde cevap vermektedir. Bu açıdan saldırgan taraf ve savunmacı taraf arasındaki güç dengelerinin denk olması gerekmektedir. Göze göz-dişe diş stratejisi içerisinde riskler barındırmakta ve taraflar arasında bir savaş ihtimali ortaya çıkartabilmektedir (Öztürk, 2004: 75).

Zaman Kazanma Stratejisi: Savunma stratejilerinden biri olan zaman kazanma stratejisi, mevcut statükoyu değiştirmek isteyen saldırgan tarafın krizi başlatmasından hemen sonra savunmacı tarafın anlaşma imkânı oluşturmak için zaman kazanmak istemesi üzerine uygulanan bir stratejidir. Savunmacı taraf bir savaş ihtimaline hazır değilse ve başka stratejilerin kullanılması uygun değilse zaman kazanma stratejisi oldukça makul bir strateji seçeneğidir (Küçük, 2015: 72).

İmkânları Deneme Stratejisi: İmkânları deneme stratejisi saldırgan tarafı isteklerinden vazgeçirmek için uygulanan savunma stratejisidir. Oldukça net bir tavır takınan savunmacı taraf, saldırgan tarafa öngöremeyeceği durum ve zamanlarda kendisini zor duruma sürükleyecek girişimlerde bulunacağına dair mesaj verir. Ülkedeki silahlı kuvvetlerin belirli bölgelere sevkini gerçekleştirilmesi veya ülke içerisinde alarm durumuna geçilmesi gibi eylemler bu strateji bağlamında değerlendirilebilir (Öztürk, 2004: 76).

Hat Çekme Stratejisi: Hat çekme stratejisinde savunmacı taraf, saldırgan tarafın isteklerinin ve hamlelerinin sınırlarını belirleyecek olan bir hat çizer. Bu hat ile saldırgan tarafa belirlenen sınırları aşmaması, aştığı takdirde ise her türlü seçeneğin açık tutulduğuna dair mesaj verilir. Hat çekme stratejisi savunmacı tarafı savaşıma geçecek büyük çıkarları ve değmeyecek küçük çıkarları arasında bir ayrım yapmaya iter. Bu stratejinin savunmacı taraf açısından dezavantajı saldırgan tarafın risk hesabını kolaylaştırmasıdır (Küçük, 2015: 71). Çünkü

savunmacı taraf karşı tarafa açık bir şekilde çizgisini çizmekte, bu durum da saldırgan tarafın savunmacı tarafın hamlelerini görmesini ve nasıl tepki vereceğini hesap etmesini sağlamaktadır.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Krizler kuruluş ve örgütlerin varlıklarını tehlike altına sokan ve acil müdahale gerektiren kaotik durumlardır. 21. yüzyılda başta yönetim bilimi olmak üzere birçok disiplinde üzerinde önemle durulmaya başlanmış ve disiplinler arası bir olgu olmuştur. Kriz yönetimi ise örgütlerin olası krizlere karşı hazırlanması ve kriz durumlarından ez az zararla çıkarılması sürecidir. Uluslararası İlişkiler disiplinde ise kriz devletlerin ulusal değerlerini tehdit eden ve acilen yönetilmesi gereken durumlardır. Günümüzde yaşanan bilgi çağında teknolojiye ilerlemelerle birlikte sınırlar belirsizleşmeye başlamış ve küreselleşmenin etkisiyle dünya küçük bir köy haline bürünmüştür. Artık bir ülkede meydana gelen bir krizin etkileri sadece o ülke sınırlarında değil, bölgesel ve küresel çapta da hissedilmeye başlamıştır. Bu durumdan dolayı Uluslararası İlişkiler disiplinde kriz yönetiminin önemi daha açık şekilde ortaya çıkmıştır. Uluslararası İlişkiler disiplinde kriz yönetimine gereken önem verilmemiş ve literatür incelendiğinde bu konuda bu zamana kadar pek çalışma yapılmadığı görülmüştür. Kriz yönetimi zamanla disiplinde güvenlik çalışmaları altında anlam kazanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca sistemde klasik güvenlik anlayışı egemen olduğundan algılanan tehditler de askeri kaynaklı olmuştur. Ancak Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle tehditlerin kaynağında artmalar olmuştur. Sınır anlaşmazlıkları, göç, terör, insan hakları, enerji güvenliği gibi meseleler temel kriz alanlarını oluşturmuştur. Sistemin en temel özelliğinin belirsizlik olması sonucu tehditlerin nereden ve ne şekilde geleceği de zaman zaman öngörülemez bir hal almıştır. Yaşanan krizlerin etkilerinin küresel boyutlara ulaşmasıyla durum daha ciddi bir hal almış ve ülkeler açısından kriz yönetimi gerekli bir faktör olarak öne çıkmıştır. Kriz yönetimi devletlerin dış politikada amaçlarına ulaşmalarında ve meşruiyetlerini sağlamada oldukça önemli bir faktördür. Ülkelerin krizleri başarılı bir şekilde yönetmeleri için ise birtakım ilkeler ve uygulamaları gereken birtakım stratejiler vardır. Öncelikle her türlü kriz emaresinin dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi, krizin nedenin ve sınırlarının doğru bir şekilde tespit edilmesi ve karşı tarafının niyetinin ve atacağı adımların öngörülmesi oldukça önemlidir. Kriz sürecinin her aşamasında durum değerlendirilmesi yapılmalıdır. Ülkelerin ulusal çıkarları adına bir şey elde etmek için çıkarmış oldukları krizlerde ve bir kriz durumuyla karşılaştığında uygulayabileceği saldırı ve savunma amaçlı bazı stratejiler vardır. Ancak hangi stratejinin seçileceği ülkelerin kendi kapasiteleri ile karşı tarafın kapasitesine ve mevcut konjonktüre göre değişmektedir.

KAYNAKÇA

- AĞIR, O. ve TURHAN, A. (2014). Demokratik Toplumda Bilginin Önemi ve Bilgi Edinme Kanunu, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(2), 283-312.
- AKSU, M. (2010). *Kriz Yönetimi*, 2.Baskı, Kum Saati Yayınları: İstanbul.
- ALJUHMANI H.Y. ve EMEAGWALI O.L. (2017), “The Roles of Strategic Planning in Organizational Crisis Management: The Case of Jordanian Banking Sector”, *International Review of Management and Marketing*, 7(3), 50-60.
- BAYSAL, B. ve LÜLECİ, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 61-96.
- BİRDİŞLİ, F. (2016). Dış Politikada Yöntem ve Türk Dış Politikası, Sakınmaz Ofset, 1.Baskı.
- BİRDİŞLİ, F. (2017). Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik, 3.Baskı, Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- CAN, H. (1999). *Organizasyon ve Yönetim*, Siyasal Kitabevi: Ankara.
- ÇAVUŞ, T. (2012). *Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 23-37.
- ÇELİK, A. (2010). *Kriz ve Stres Yönetimi*, Gazi Kitabevi: Ankara.
- ÇELİKKAN, O., (2012), “Uluslararası Kriz Yönetimi”, *Krizler ve Kriz Yönetimi*, ed: Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil, ss:1-18, Barış Kitap Ankara.
- ÇOLAKOĞLU, S. (2017). Diplomasi, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Edt: Şaban Kardaş ve Ali Balcı, 7. Baskı, Küre Yayınları: İstanbul.
- GEORGE, A. (1991). *Strategies for Crisis Management, Avoiding War*, Westview Press: USA.
- GÜNEŞ, B., (2018), “Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(2), 263-291.
- HAŞİT, G. (2013). Kriz Sürecinin Aşamaları, Etkileri ve Kriz Yönetimi Kavramı, Kriz İletişimi, Edt: G. Haşit, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- KADERCAN, B. (2017). Güç, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Edt: Şaban Kardaş ve Ali Balcı, 7. Baskı, Küre Yayınları: İstanbul.
- KAZANCI, M. (2014). “Kriz Dönemleri ve Kuruluşlar”, *Kriz Yönetimi*, Editör: Mustafa AKDAĞ ve Ümit ARKLAN, Literatürk Academia, Konya.
- KORKMAZ, A., (2012), “Krizler ve İstihbaratın Fonksiyonu: Küba Krizi Örneği”, *Krizler ve Kriz Yönetimi*, ed: Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil, 49-84, Barış Kitap, Ankara.
- KÜÇÜK, A. (2015). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Mavi Marmara Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme, Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- ÖZDEMİR, E., (2016), “Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: 1. Körfez Savaşı ve Türkiye’ye Gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar (1991)”, *Bölgesel Çalışmalar*, 1(1), 217-249.
- ÖZTÜRK, O.M. (2004). *Dış Politikada Kriz Yönetimi*, Odak Yayınevi: Ankara.
- SEZGİN F. (2003). “Kriz Yönetimi”, *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 181-195.
- SEZİK, M. ve AĞIR, O. (2016). Türkiye’nin Kamu Yönetimini Değiştiren Faktörler: Batılılaşma ve Küreselleşme”, *The Journal of Academic Social Sciences Studies*, (49), 225-240.
- ŞİMŞEK, E. (2016). *Türkiye’de İstihbaratçılık ve MIT*, Olympia Yayınları: İstanbul.
- ŞİMŞEK, Ş. (1999). *Yönetim ve Organizasyon*, 5.baskı, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- TAGRAF, H. ve TALAT ARSLAN N., (2003), “Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1).
- TDK (Türk Dil Kurumu); Sözcük Arama: “İstihbarat”, (Erişim Tarihi: 11.07.2019). <http://sozluk.gov.tr/>.
- TDK (Türk Dil Kurumu); Sözcük Arama: “Kriz”, (Erişim Tarihi: 01.05.2019). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=kriz.
- TÜZ, M. (2013). Kriz Kavramı ve İşletmeler Açısından Kriz Yaratan Faktörler, *Kriz İletişimi*, Edt: G. Haşit, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- TZU, S. (1996). *Savaş Sanatı*, 2. Baskı, Çev: Sibel Özbudun ve Zeynep Ataman, Anahtar Kitapları: İstanbul.

**ARAP BAHARI: HEDEFLER VE ULAŞILAN SONUÇLAR ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

Doç. Dr. Ahmet TUNÇ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Fatma Nur ÖZDEMİR

Kahramanmaraş Sürçü İmam Üniversitesi

ÖZET

Binlerce yıllık tarihi ve kültürel mirasıyla dünyanın en önemli medeniyetlerinden biri olan, insanlık tarihinin başladığı yer olarak addedilen ve üzerine çok söylenen Ortadoğu bölgesi için tarihsel süreçte birçok imparatorluk tarafından büyük mücadeleler verilmiştir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi içerisinde oldukça uzun yıllar ülkelerini otoriter bir sistemle yöneten diktatörlerin devrilmesi amacıyla 2010 yılında başlayan halk hareketleri Arap Baharı olarak adlandırılmıştır. Aralık 2010'da Tunus'ta mühendis olan ama iş bulamadığı için seyyar satıcılık yapan Muhammed Bouazizi'nin bir kadın polis tarafından kötü muameleye uğrayıp tezgâhına el konulmasından sonra kendisini yakarak intihar etmesiyle başlayan olaylar kısa sürede Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı etkisi altına almıştır. Demokrasi, özgürlük ve ekonomik refah isteyenlerin meydanları doldurmasıyla başlayan süreç sonunda bazı diktatörlükler devrilmiş bazıları ise koltuklarını korumayı başarmıştır. Tunus, Mısır ve Yemen'de çıkan olaylarda şiddetin yoğunluğu kısmen daha az iken Libya'da çatışmaların yoğunluğu oldukça fazla olmuştur. Suriye ise çıkan olaylar sonucunda iç savaşa sürüklenmiştir. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de diktatörler devrilmiş ancak Suriye'deki rejimin varlığını devam ettirmesi ile ülkedeki krizin hala çözüme kavuşturulamaması ve Mısır'da askeri darbenin gerçekleşmesi Arap Baharı olarak isimlendirilen süreci demokrasi adına baltalamıştır. Mısır'daki askeri darbe ve sonrasında yaşananlar Arap Baharı'nın amaçlarında ve öngörülen sonuçları arasında yer almayan bir gelişme olmuştur. Ortadoğu'da önemli bir olgu olan mezhepçilik Arap Baharı sürecinde önemli bir etkiye sahip olmuş ancak yeniden şekillenen Ortadoğu'nun tek baskın dinamiği olmamıştır. Sünni-Şii ayrımı ise yaşanan olaylar neticesinde belirginleşmeye başlamıştır. Bölge ülkelerinde liderlerin devrilmesi amacı başarıya ulaşmış ancak istenilen asıl hususlar henüz gerçekleşmemiştir. Bu ülkelerde devlet yapılanmalarının zayıf olması şüphesiz diktatör sonrası dönemin başarısızlığının en önemli nedenlerinden biridir. Arap Baharı sürecinden sonra Ortadoğu'daki görünüm yaşanan kaostan dolayı adeta bugünkü anarşinin hâkim olduğu uluslararası sisteme benzemektedir. Hobbes'un savaş halini sonlandıracak Leviathan'ı ise bölgedeki kaosun son bulması için gereken faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihsel ve betimsel bir metodolojinin kullanıldığı bu çalışmanın temel amacı; meydanlarda rejim karşıtı protesto gösterileriyle başlayan ve sonrasında kitlesel ayaklanmalara dönüşen olayların arkasındaki nedenleri saptayıp, gerçekleştirilmek istenen hedefleri ortaya koyarak hala devam eden süreçte bu hedefler doğrultusunda varılan sonuçlar üzerine bir değerlendirme yapmaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Arap Baharı, Kaos.

1.ARAP BAHARI’NIN NEDENLERİ VE GERÇEKLEŞTİRİLMEK İSTENEN HEDEFLER

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesini içine alan uzun yıllar boyunca iktidarın sahibi olan diktatörleri kanlı bir şekilde deviren halk hareketleri “Arap Baharı” olarak isimlendirilmiştir (Kıbaroğlu, 2011: 26). 2010 yılında Tunus’ta mühendis olan ancak iş bulamadığı için seyyar satıcılık yapan Muhammed Bouzazi isimli bir gencin polisler tarafından tezgâhına el konulması ve sonrasında kötü muameleye uğramasından ötürü kendisini yakmasıyla başlayan ateş kısa sürede yayılmaya başlamıştır. Bouzazi’nin vücudunu saran ateşler adeta bölgeyi de yangın yerine çevirecek olan ateşin kıvılcımı olmuştur. Bouzazi’nin kendisini yakarak intihar etmesi ile başlayan ve sonrasında Arap Baharı olarak nitelendirilen süreç bölge ülkelerine barış, demokrasi, refah gibi değerleri getireceğini vadeden bir süreç olarak ortaya çıkmış ve dünya kamuoyunun gündemine oturmuştur. Fakat Arap Baharı bölge ülkelerinde farklı şekilde yaşanmış ve süreç değişik şekillerde ilerlemiştir. Batının da bu sürece müdahil olduğu izleniminin oluşması bu sürecin olumlu meyve vermesine engel olmuştur (Adıbelli, 2017: 132). Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaşanan Arap Baharı’nın neden ortaya çıktığını ve sonrasında meydana gelen gelişmeleri anlamak için öncelikle bu coğrafyanın özelliklerine ve siyasi yapısına kısaca değinmek gerekmektedir. 19. yüzyılın başlarından itibaren bölgede petrol ve doğalgaz kaynakları başta olmak üzere birçok doğal zenginliklerin keşfi ile birlikte sömürgeci güçler eşi benzeri görülmemiş bir şekilde bölge için mücadeleye girişmişlerdir. Oldukça çetrefilli bir coğrafya olan Ortadoğu birçok ırk, din ve mezhebin mozaiki görünümündedir. Hem sosyal hem de siyasal yapı olarak oldukça kırılgan bir görüntü sergileyen bölge karıştırılmaya oldukça müsait bir yapıdadır (Kapan, 2012: 11). Arap Baharı’nın yaşandığı ülkelerdeki mevcut sistemin yapısı İkinci Dünya Savaşı sonrasında şekillenmiştir. Osmanlı’nın bu bölgeden tasfiyesi üzerine bölge ülkeleri Batılı güçlerin denetimi altına girmiş ve sömürgeleştirilmiştir. Bu dönemde İngiltere bölge üzerindeki başat güç komunda olup Fransa ile birlikte sömürgeleştirdiği ülkeleri bölerek yönetme yoluna gitmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesinden sonra etkilerini kaybetmeye başlayan emperyalist güçler bölgeden tamamen çekilmeden önce ayrıcalıklarını devam ettirebilmek için kendilerine sadık kalacak diktatörleri iktidara getirmişlerdir (Baharçipek, 2017: 354-355). Bölge ülkeleri zamanla birer birer bağımsızlıklarını kazanmaya başlasa da emperyalist güçlerin etki alanından çıkamamışlardır. Zaman zaman yaşanan çalkantılara rağmen sömürgeci güçlerin kurmuş olduğu düzen Arap Baharı adı verilen sürece kadar varlığını devam ettirmiştir. Arap Baharı’nın yaşanmış olması bir anlamda bu devletlerin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ulusallaşma bilinçlerinin var olduğunu göstermektedir (Buzkıran ve Kutbay, 2013: 150).

Arap ülkelerinde yaşanan gelişmeleri anlayabilmek kuşkusuz iyi bir sosyolojik okumayı gerekli kılmaktadır. Yaşanan olayları sadece halkın sosyal medya araçları vasıtasıyla örgütlenerek sokaklara çıkmış olması şeklinde görmemek gerekmektedir. Arap Baharı halkın adeta toplumsal hayatındaki birikmişlerinin dışavurumudur (Babacan vd., 2011: 80). 2010 yılında Tunus’ta başlayan sonrasında Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn, Ürdün, Umman ve Suriye’yi etkisi altına alan Arap ayaklanmaları neden sonuç ilişkisi içerisinde ele alınabilecek birçok bileşeni olan önemli bir tarihsel kırılmadır (Nebati, 2019: 183). Ortadoğu bölgesindeki Arap ülkelerinin siyasal sistemleri genellikle Batı tarafından şekillenmiş olup otoriter bir rejimle yönetilmiştir. Çok uzun yıllar boyunca diktatörlerle yönetilen halk bu rejimlerden kurtulmak istemiştir. Dolayısıyla Arap dünyasında meydana gelen bu gelişmeleri sürpriz olarak görmek mümkün değildir. Arap dünyasında yaşanan bu halk hareketlerinin ortaya çıkmasında birçok faktör bulunmakta olup bu faktörler iç ve dış nedenler olarak ikiye ayrılabilir. Arap Baharı’nın yaşanmasına sebep olan iç nedenler özgürlük talebi, ekonomik problemler, yolsuzluk sorunu, baskıcı yönetimler ve rejimlerin Batı yanlısı nitelikleridir. Dış

nedenler ise uluslararası sitemin yapısı, bilgi çağı, küreselleşme, uluslararası siyasi ve askeri gelişmeler ile Türkiye etkisidir (Baharçiçek, 2017: 357-361).

Arap Baharı'nın yaşanmasına neden olan iç nedenlerden ilki özgürlük talebidir. Arap ülkelerinin nerdeyse tamamı temsili olmayan ve antidemokratik bir karaktere sahiptir. Bu ülkelerde bulunan rejimler meşruiyetlerini genellikle ya monarşik bir geçmişe ya da askeri bir darbeye dayandırmaktadır. Meşruiyet oluşturma konusunda Arap halkları oldukça yetersiz kalmıştır (Oğuzlu, 2011: 10). Demokratik ve çoğulcu bir yapıya sahip olmayan Arap ülkelerinde temel hak ve özgürlükler kısıtlanmış durumdadır. Çoğunlukla tek partili sistem vardır. Tek partili sistemin olmadığı ülkelerde ise gerçek anlamda çok partili sistemin olduğu söylenemez. Genel ve şahsi hürriyetler koruma altında değildir. Cinsiyet eşitliği ise söz konusu bile değildir. Arap ülkelerinin Üçüncü Dünya ülkeleri ile kıyaslamaya tabi tutulduğunda bile daha geri kalmış olduğu söylenebilir (Merzuki, 2019: 66).

Arap Baharının iç nedenlerinden ikinci ise ekonomik problemlerdir. Arap ülkelerindeki işsizlik, fiyatların yükselmesi, enflasyon, konut problemi, gıda sıkıntısı gibi nedenlerle yaşam koşullarının oldukça zor olması bölgeyi yangın yerine çeviren sebeplerin başında gelmektedir (Buzkıran ve Kutbay, 2013: 150). Başarılı işleyen bir ekonomik sisteme sahip olmayan Arap ülkelerinden petrol zengini olan ülkeler ise enerji kaynaklarından elde edilen rant gelirine oldukça bağımlıdır. Doğal zenginliklere sahip olmayan ülkelerde ise durum daha sıkıntılıdır (Kurubaş, 2011: 111). Bu ülkelerin büyük çoğunluğu yapısal olarak büyük ekonomik problemler yaşamaktadır.

Arap Baharı'na etki eden üçüncü iç neden ise yolsuzluk problemidir. Yolsuzluk sorunu Arap ülkelerindeki en önemli problemlerin başında gelmektedir. Ardı arkası kesilmeyen ve bir türlü azalmayan yolsuzluk iddiaları bu ülkelerde halkın sokağa dökülmesinde başat rol oynayan meselelerden biri olmuştur. Yolsuzluk yıllardır bölge halkının nefretinin artmasına ve bu ülkelerdeki rejimlerin meşruiyetlerini azalmasına neden olmuştur (Şahin, 2011: 87). İktidarı yıllardır elinde bulunduran diktatörlerin ve yakın akrabalarının dudak uçuklatıcı derecede mal varlıklarının olması Arap halklarının nefretinin en önemli sebeplerinden biri olmuş ve 2010 yılında başlayan gösterilerde tetikleyici bir faktör olmuştur.

Arap Baharı'na etki eden iç nedenlerden dördüncüsü ise baskıcı yönetimlerdir. Şüphesiz soyut bir kavram olan “devlet” ile siyasi iktidarın sahibi olan “hükümet” birbirleriyle farklı olgulardır. Ancak Arap ülkelerinde bu iki olgu arasındaki fark belirgin bir halde olmamakta hatta çoğunlukla birbirlerine denk gelmektedir. Bu durumun en temel sebebi ise bu devletlerin yapısının otoriter olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun neticesinde ise genel bir kaide olarak hükümetlerin değişmezliği ortaya çıkmaktadır (Erdem ve Erdem, 2013: 214). Ortadoğu'da baskıcı yönetimlerin sayısı oldukça fazla olup bu yönetimler militarist ve otoriter bir yapı sergilemektedir. Özellikle son yıllarda birtakım faktörlerin etkisiyle artmaya başlayan demokratik beklentiler doğrultusunda Arap halklarının da bu gelişmelerden etkilenmiş olması oldukça doğal bir sonuçtur (Deniz, 2013: 71). Yüzyıllardır baskıcı yönetimler altında kalan Arap halkları, ülkelerinin gerçek sahibinin babadan oğula geçen bir hanedanlığa ait olmadığını, asıl sahibin kendilerinin olduğunun farkına varmışlardır (Yıldırım, 2014: 11). Libya'da Muammer Kaddafi tam 42 yıl boyunca, Mısır'da Hüsnü Mübarek 30 yıldır, Esad ailesi ise Suriye'de 1970 yılından itibaren iktidarı ele bulundurmıştır.

Arap Baharı'nın yaşanmasında etkili olan iç nedenlerden beşincisi ise rejimlerin Batı yanlısı nitelikleridir. Bu rejimlerin hemen hepsi Batı'nın vermiş olduğu destek sayesinde varlıklarını sürdürmeyi başarmıştır. Özellikle Mısır ve Ürdün'ün bu ülkeler arasında öne çıktığı söylenebilir. Bu ülkelerin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı güçlerin planları

dâhilinde kurulması, bağımsızlıklarını savaş yoluyla değil de Batılı güçlerin aralarındaki gizli anlaşmalarla kazanmış olmaları ve ülkelerinin Batı'nın menfaatleri doğrultusunda yönetilmesi Arap halklarının onurlarının kırılmasına neden olan faktörlerdir. Bu ülke halklarının yaşadığı eziklik duygusu ve kandırılmışlık hissi Arap Baharı sürecinde yaşanan olayların tetikleyicisi olmuştur (Buzkıran ve Kutbay, 2013: 150).

Arap Baharı'na neden olan dış faktörlerden ilki ise öncelikle uluslararası sistemin yapısına ilişkindir. 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte çok kutuplu sistem ortadan kalkmış ve ABD ve SSCB önderliğinde iki kutuplu sistem egemen olmaya başlamıştır. 1990'lı yıllara kadar süren Soğuk Savaş dönemi ise Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona ermiştir. Bu dönemde tek kutuplu sisteme geçilmesiyle öncelikle Doğu Avrupa'da sonrasında ise dünyanın geri kalan bölgelerinde demokratikleşme dalgası ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla 2010 yılında başlayan ve Arap ülkelerini etkisi altına alan halk hareketleri bu demokratikleşme dalgasının Arap ülkelerine yansımalarıdır.

Dış faktörlerden ikincisi ise yaşanan bilgi çağıdır. Bilgi günümüzde en önemli değer haline gelmiştir. Yaşadığımız çağda sanayi toplumu sonrasındaki toplum biçimini ifade etmek için bilgi toplumu kavramı kullanılmaya başlamıştır. Bilgi toplumu sanayi toplumu sonrasındaki toplum yapısını ifade etmekte olup refahın oluşmasında temel unsur bilgidir. Demokrasi, devletin varlığının halk için olduğu gerçeği ve insan haklarının korunması gibi değerler bilgi toplumunda genel kabul görmüş ilkelere (Ağır ve Turhan, 2014: 283). Günümüzde teknoloji ve iletişim alanında yaşanan ilerlemeler doğrultusunda internet kullanımı artmaya başlamış ve böylelikle bilgiye ulaşılması kolaylaşmıştır (Erkal, 2007: 68). İnternet kullanımı daha önce hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar insanlar arasındaki iletişime etki etmiş ve iletişim serüvenini yalnızca ontolojik olarak etkilemekle kalmayıp toplum yapısının tüm unsurlarına dokunmayı başarmıştır (Babacan vd., 2011: 65). Dünyanın dijitalleşmeye başlamasıyla birlikte artık bir ülkede yaşanan bir gelişme veya olay sadece o ülke sınırlarında kalmamakta, hızlıca başka yerlere de sirayet ederek dünya genelinde yankı bulmaya başlamaktadır. Nitekim Tunus'ta başlayan ve Arap ülkelerini etkisi altına alan halk hareketleri de hızlı şekilde yayılmış ve dünya kamuoyunun gündemine oturmayı başarmıştır. Tunus'tan sonra Mısır, Libya, Bahreyn, Yemen ve Suriye'de yaşanan olaylar Facebook ve Twitter aracılığıyla tüm dünyada yankı bulmuştur (Kırık, 2012: 87).

Küreselleşme ise Arap Baharı'nın yaşanmasına sebep olan dış faktörlerden üçüncüsüdür. Günümüzde yaşanan gelişmeleri açıklayabilmek için kullanılan küreselleşme çok boyutlu bir kavramdır. Çok boyutlu niteliğinin olması siyasal, ekonomik, kültürel ve teknolojik yönlerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşanan gelişmeler doğrultusunda kendini "küresel kapitalizm" şeklinde göstermekte ve yeni dünya düzeni olarak nitelendirilmektedir (Sezik ve Ağır, 2016: 236). Küreselleşmeyle birlikte sistemdeki aktörler birbirlerine daha bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Dünyanın adeta küçük bir köy halini almaya başlamasıyla bir bölgede yaşanan olay ve gelişmelerin etkisi küresel çapta hissedilmeye başlamıştır. Ortadoğu'da 2010 yılında başlayan gelişmeler küresel etkilerden bağımsız olmayıp meydana gelen değişimlerde küreselleşmenin etkisi göz ardı edilmemelidir. Aslında küreselleşme Arap dünyasında yaşanan olayların hem sebepleri hem de sonuçları arasında yer almaktadır (Akbaş, 2012: 57). Küreselleşmenin Arap Baharı'nın sonuçları arasında da gösterilebilmesinin nedeni ise Arap halklarının siyasal, kültürel ve ekonomik açıdan dünyaya daha fazla entegre olmaya başlamasındandır.

Arap Baharı'nın dış nedenlerinden dördüncüsü ise uluslararası alanda yaşanan siyasi ve askeri gelişmelerdir. Uluslararası alanda yaşanan iki gelişme özellikle Ortadoğu'daki Arap

liderlerin ülkelerindeki meşruiyetlerini ve güçlerini azaltmıştır. Bu gelişmelerden ilki Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bloklar arasında kutuplaşmanın ortadan kalkmasıdır. İkincisi ise 11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin başlatmış olduğu küresel terörle mücadeledir (Duran ve Ardıç, 2017: 688). Bu gelişmeler neticesinde bölge ülkelerindeki rejimlerin ekonomik ve askeri olarak almış oldukları dış destekler azalmış ve güç kaybetmeye başlamışlardır. Uzun yıllar iktidarı elinde tutan diktatörlerin güçlerinin zayıflaması ise Arap Baharı sürecine zemin hazırlayan faktörlerden bir diğeri olmuştur.

Dış nedenlerden sonuncusu ise Türkiye etkisidir. Türkiye Arap halkları üzerinde yaşamış olduğu değişim ve dönüşümle etkili olmuş siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda gerçekleştirmiş olduğu reformlar ile adeta rol model ülke olmuştur. Bölge ülkeleri Türkiye'de olduğu gibi halkın daha çok katılımının olmasını ve demokrasi alanında ilerlemeler yaşanmasını arzu etmektedir (Baharçipek, 2017: 362). Arap Baharı sürecinde Türkiye modelinin sıklıkla dile getirilmesindeki neden ise şüphesiz Türkiye'nin İslam'ı, demokrasiyi ve ekonomik gelişmeyi birleştirmeyi başarmasıdır (Djalili ve Kellner, 2013: 144). Türkiye'nin petrol ve diğer yeraltı kaynakları bakımından zengin ülkelere göre olmamasına rağmen büyük bir ekonomi haline gelmeyi başarması, Türkiye'yi özellikle petrol zengini olmayan Arap ülkeleri için ön plana çıkarmıştır.

2010 yılında Tunus'ta başlayan ve domino etkisi ile diğer Arap ülkelere sıçrayan halk hareketleri bölgeyi adeta ateş hattına çevirmiştir. Yukarıda ayrıntılarıyla ifade edildiği üzere Arap Baharı'nın ortaya çıkmasında hem iç dinamikler hem de dış dinamikler birlikte etkili olmuştur. Arap halkları işsizlikten, yolsuzluktan, baskıcı rejimlerden ve anti-demokratik uygulamalardan bıkmış olup özgürlük, ekonomik refah ve demokrasi talep etmiştir.

2. ARAP BAHARI'NIN YANSIMALARI

Aralık 2010'da Tunus'ta bir gencin kendisini yakmasıyla başlayan olaylar kısa süre içerisinde birçok Arap ülkesine yayılmıştır. Arap Baharı'nın bölgesel olarak Ortadoğu kısmını Suriye, Bahreyn, Ürdün ve Yemen oluşturmakta; Kuzey Afrika kısmını ise Tunus, Mısır, Libya, Fas ve Cezayir oluşturmaktadır. Yaşanan sürece genel olarak Arap Baharı adı verilmesi mekânsal olarak olayların Arap dünyasında tezahür etmesi ve yaşanan süreç sonunda ortaya çıkacak muhtemel sürecin yeni bir dönemin başlangıcı olacağının öngörülmesi etkili olmuştur. Arap ülkelerinde ortaya çıkan gösteriler büyüklük, süre ve sonuç itibarıyla değişiklikler göstermektedir (Deniz, 2013: 68).

Ortadoğu'da değişim sürecinin ilk dalgası Tunus'ta ortaya çıkmıştır. 1956'da bağımsızlığını kazanmış olan Tunus 1987 yılına kadar Habib Burgiba tarafından oldukça otoriter bir rejimle yönetilmiştir. 1987'de askeri darbe neticesinde ülkenin yeni devlet başkanı Zeynel Abidin bin Ali olmuştur. Bin Ali rejimi de otoriter yapıyı devam ettirmiş, iktidar tüm kontrolü elinde bulundurmuş, yoğun insan hakları ihlalleri yaşanmış ve İslamcı partilere izin verilmemiştir (Arı, 2017: 471). 17 Aralık 2010'da seyyar satıcı olan Muhammed Bouazizi tezgahına el konulup bir kadın polis tarafından kötü muameleye uğraması sonucunda kendisini yakarak intihar etmiştir. Bouazizi'nin cenaze töreninde Bin Ali rejimi halk tarafından protesto edilmeye başlanmış ve çatışmalar yaşanmıştır. Çıkan çatışmalar sonucu birçok kişi yaşamını kaybetmiştir. Çıkan çatışmaları durduramayan Bin Ali 14 Ocak 2011 tarihinde ülkeden ayrılarak Suudi Arabistan'a gitmiştir. Bin Ali'nin ülkeden ayrılması ile birlikte Tunus'ta 24 yıl süren rejim son bulmuştur. Arap Baharı'nın ilk olarak Tunus'ta ortaya çıkması Tunus'u bu süreçte anlamlı kılmıştır.

Tunus'tan sonra isyan ateşi Mısır'a sıçramıştır. Olayların Mısır'a sirayet etmesiyle devrim rüzgârları Tunus'ta olduğundan çok daha fazla etki yaratmış ve isyan kısa sürede

kitleselleşmeye başlamıştır. 25 Ocak 2011’de ülkedeki olağanüstü halin kaldırılması için göstericiler İç İşleri Bakanlığı binasına giderek protesto gösterileri düzenlemiştir. Tahrir meydanı Mısır’daki devrimle özdeşleşmiş olup göstericilerin temel sloganı ise “ekmek, yaşam, özgürlük ve toplumsal adalet” olmuştur (Özkoç, 2014: 48-49). Şüphesiz Mısır’daki olayların seyrinin belirlenmesinde ordunun tutumu etkili olmuştur. Mısır ordusu ilk etapta isyanlara karşı sessiz kalmış ancak kendi halkına müdahalede bulunamayacağı gerekçesiyle Mübarek’in devrilmesi yönünde bir pozisyon almıştır. Mısır’daki gösteriler 11 Şubat’ta ülkeyi otuz yıldır yöneten Hüsnü Mübarek’in istifa etmesine kadar devam etmiştir. 2012 yılında yapılan seçimlerde Müslüman Kardeşler meclisteki sandalyelerin çoğunluğunu kazanmış ve Muhammed Mursi devlet başkanı seçilmiştir. Mursi döneminde ülkenin ilk sivil anayasası hazırlanarak referandum sonucunda yürürlüğe konmuştur. Ancak Genelkurmay Başkanı Abdulfettah el-Sisi tarafından askeri darbe yapılarak yönetime el konulmuştur. Gerçekleştirilen darbe ile Arap Baharı süreci farklı bir seyir izlemeye başlamıştır. 1952 yılında Hür Subaylar darbesi ile kurulan otoriter rejim Mübarek’in devrilmesi ile son bulmuş fakat 3 Temmuz 2013’te gerçekleştirilen askeri darbe ile sürekliliğini devam ettirmiştir.

Domino etkisiyle yayılan halk hareketlerinin bir diğer uğrak yeri Libya’dır. Libya 1969 yılından beri askeri darbe sonucu iktidara gelen Albay Muammer Kaddafi tarafından despot bir rejimle yönetilmiştir (Çakmak, 2013: 427). Kaddafi tarafından tam olarak 42 yıl boyunca oldukça otoriter ve baskıcı bir rejimle yönetilen Libya’da halkın sabrı nihayetinde taşmıştır (Kapan, 2012: 291). Şubat 2011’de insan hakları savunucularından Fethi Terbil’in serbest bırakılması için başlayan protesto gösterilerine polis sert bir şekilde müdahalede bulunmuş ve böylelikle ülkede iç savaşa kadar gidecek olan olaylar başlamıştır. Daha sonra öfke günü olarak anımsanacak olan 17 Şubat’ta ise olayların şiddeti zirveye çıkmıştır. BMGK tarafından uçuşa yasak bölge oluşturulmuş, 19 Mart’ta ise NATO Libya’ya müdahalede bulunmuştur. 20 Ekim 2011’de ise Albay Kaddafi muhalifler tarafından ele geçirilerek linç edilmiştir (Arı, 2017: 475). Kaddafi rejiminin bazı bölgelerde kontrolü kaybetmiş olması Libya’da yaşanan olaylara devrim niteliği kazandırmıştır. Tunus ve Mısır’dan farklı olarak Libya’daki olayların şiddeti oldukça yüksek olmuştur (Çakmak vd., 2011: 12). BM ve NATO tarafından Libya’ya müdahalede bulunulmuş olması ise Libya’daki süreci diğer ülkelerden ayırmaktadır.

Arap Baharı’nın etkili olduğu başka bir Arap ülkesi Yemen’dir. Arap yarımadasının güneyinde yer alan Yemen Arap Cumhuriyeti 1990 yılında Kuzey ve Güney Yemen’in birleşmesi ile kurulmuştur. 1978’te Kuzey Yemen’de iktidara gelen Ali Abdullah Salih 1990’da Yemen’in birleşmesiyle ülkenin başına geçmiş ve o tarihten 2011 yılına kadar ülkeyi yönetmiştir. 2011 yılında halk hareketleri Yemen’e sıçramış, Salih rejimine karşı halkın yapmış olduğu protesto gösterilerinde polisin ateş açması sonucu birçok kişinin hayatını kaybetmesi ile olaylar içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Çıkan olayları bastıramayan Ali Abdullah Salih Kasım ayında istifa ederek ülkesini terk etmiştir (Djalili ve Kellner, 2013: 46-47). Salih’in istifa etmesi ile birlikte 12 yıldır Kuzey Yemen’in ve 21 yıldır Yemen Arap Cumhuriyeti’nin devlet başkanı olan Salih dönemi kapanmıştır.

Arap Baharı 15 Mart 2011’de Suriye’ye sıçramıştır. Suriye 1970 yılından beri Esad ailesi tarafından yönetilmektedir. 1970 yılında Hafız Esad bir darbe ile yönetimi ele geçirmiş ve 2000 yılına kadar ülkeyi adeta demir yumrukla yönetmiştir. 2000 yılında ölümü üzerine Beşar Esad devlet başkanlığı koltuğunu devralmış ve babası gibi ülkeyi otoriter bir rejimle yönetmiştir (Kapan, 2012: 311). Mart ayında Suriye’de rejim karşıtı gösteriler başlamış, çıkan olaylarda şiddetin dozu oldukça artmış ve Esad rejimi ciddi bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Esad Nisan ayında 1962 yılından beri uygulanmakta olan sıkıyönetimi kaldırmış, siyasetten tutuklu olanlar için genel af ilan etmiş ve çok partili hayata geçilebilmesi için kanun

çıkarmıştır. Ancak şiddetin dozunu oldukça artırması ve birçok göstericinin hayatını kaybetmesi yapmış olduğu yenilik ve reformları anlamsız kılmıştır (Deniz, 2013: 70). Halkın Halep, Şam ve Lazkiye gibi önemli şehirlerde sokağa çıkarak rejime karşı başlatmış olduğu protesto gösterilerinden kısa bir zaman sonra ülke iç savaşa doğru sürüklenmiştir. Ülkenin iç savaşa sürüklenmesiyle BM krizin çözümü için çözüm arayışı içerisine girmiştir. Tüm girişimlere rağmen Cenevre Konferansları ve Astana Süreci de istenilen sonuçları vermemiş ve kriz çözülmemiştir. Yaşanan iç savaşta Esad rejimi şiddetin dozunu oldukça artırmış olup kimyasal silah kullanımından bile kaçınmamıştır. Uluslararası camia ise Suriye'deki krizin çözülmesinde başarılı olamamıştır (Ağır ve Aksu, 2017: 50).

Mısır'da yaşanan Arap depreminden sonra bölgede artçı etkilerinin olacağı öngörülmektedir. Ancak beklenenin aksine Arap Baharı Cezayir, Fas, Ürdün ve Umman'ı görece az etkilemiştir. Cezayir'de 2011 Şubat ayında ülkede devam eden 19 yıllık sıkıyönetim kaldırılmış, Ürdün'de ise Kral Abdullah başbakan Rifai'nin kabinesini feshederek yeni bir hükümet kurmuştur. Umman'da ise meclise, hükümete ve bakanlıklara ilişkin birtakım düzenlemeler yapılmıştır (Deniz, 2013: 70).

3. ARAP BAHARI'NIN SONUÇLARI

Arap Baharı Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde patlak veren, domino etkisi ile diğer Arap ülkelerine yayılan isyanları ve vatandaşlarının taleplerine cevap vermeyen diktatörlerin kaçınılmaz sonlarını ortaya koyan bir süreçtir (Ardıç, 2012: 125). Öncelikle Arap Baharı'nın tarihsel süreç incelendiğinde birçok devrimden farklı olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi ise Arap Baharı'nın lidersiz bir hareket olmasındandır. Rejimlerden memnun olmayan halk sosyal medya araçlarını kullanarak örgütlenmiş ve kitleler halinde ayaklanmalara başlamıştır. Arap Baharı'nı önceki devrimlerden ayıran bir diğer husus ise ideolojisiz bir hareket olmasıdır. Yönetimleri protesto etmek ve liderlerin devrilmesini amaçlayarak toplanan kitleler arasında liberallerden, İslamcılardan, solculardan, milliyetçilerden ve başka birçok kesimden kişiler yer almış olup sistemin demokratikleşmesini amaç edinmişlerdir (Şahin, 2011: 88-89).

Arap Baharı olarak nitelendirilen süreç zamanla kimi çevreler tarafından "Arap Sonbaharı" şeklinde anılmaya başlamıştır. Bu durumun nedeni ise halkın istediği özgürlükleri elde edememiş olması ve bölgeye arzu edilen demokrasinin yerleşememesidir (Doster, 2013: 56). 2010 yılında Tunus'ta başlayan halk hareketleri birçok Arap ülkesine yayılmış ve dolayısıyla bölgesel düzeyde yaşanmıştır. Bölgesel düzeyde yaşanmış olması da birçok değişim ve dönüşümün yaşanmasına yol açmıştır. Arap Baharı'nın monarşilerden daha çok yönetim biçiminin cumhuriyet olduğu, seçimlerin göstermelik yapıldığı, tek partili sistemin hâkim olduğu ve liderlerin diktatör olarak görüldüğü ülkelerde daha etkili olması dikkatleri çeken bir husus olmuştur (Duran ve Ardıç, 2017: 690). Süreç sonunda bazı ülkelerde uzun yıllar boyunca iktidarda kalan diktatörler devrilmiştir. Tunus'ta Bin Ali, Mısır'da Mübarek ve Libya'da Kaddafi rejimi süreç sonunda tarihe karışmıştır. İlk olarak Tunus'ta Bin Ali ve Mısır'da Mübarek'in devrilmesi ile birlikte Arap Baharı süreci oldukça olumlu bir seyir izlemiş ve adeta demokrasi rüzgârları esmeye başlamıştır. Ancak değişim rüzgârlarının Libya ve Suriye'ye sıçraması ile bu durum değişmeye başlamıştır. Libya'da çıkan ayaklanmalar oldukça kanlı bir şekilde bastırılmaya çalışılmış ve binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Suriye'de ise Esad rejimi muhaliflere kimyasal silah kullanmaktan bile kaçınmamış ve ülke iç savaşa sürüklenmiştir. Libya'da olayların kanlı bir şekilde yaşanması, Suriye'nin iç savaşa sürüklenmesi ve savaşın hala devam etmesi ile Mısır'ın seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'nin 2013'te bir askeri darbe ile devrilmesi Arap Baharı sürecini demokrasi

adına baltalamıştır. Suriye ve Mısır'da yaşananlar Arap Baharı ile hedeflenen noktalardan uzaklaşılmasına sebebiyet vermiştir.

Arap Baharı ile birlikte değişim dalgalarından etkilenen Arap ülkeleri süreç sonunda siyasi otoriteyi sağlayamamışlardır. Bu durum güvenlik zafiyetlerine sebep olmuş ve çatışmalardan dolayı milyonlarca kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Mülteci sorunu Arap Baharı'nın hedefleri ile bağdaşmayan ve ruhuna uygun düşmeyen sonuçlarından biri olmuştur. Yaşanan göç hareketleri sonucunda terör grupları güçlerini artırmıştır (Koraltan, 2016: 42). Ortadoğu'da öne çıkan bir dinamik olan mezhepçilik sürecin şekillenmesinde etkili bir faktör olmuş ve Sünni-Şii ayrımı derinleşmiştir. Suriye'de Şiiilerin Esad rejimine yaklaşımlarında Sünnilerin intikam korkusu etkili olmuş ve rejime destek vermişlerdir. Bölgenin önemli ülkelerinden olan İran'ın da rejime verdiği destek Sünni halkların gözünde imajını düşürmüş ve mezhep ayrılığının derinleşmesine katkı sağlamıştır (Dhalili ve Kellner, 2013: 74). Arap Baharı Suriye'deki iç savaşın uzun süre devam etmesinden dolayı Kürt dinamiğini etkinleştirmiştir. Yaşanan savaş sonrası Suriye'nin kuzeydoğusunda güç boşluğu meydana gelmiş ve terör örgütü PYD bu boşluktan fazlasıyla yararlanarak etkinliğini arttırmıştır.

Arap Baharı'na sebebiyet veren iç nedenlerden biri rejimlerin Batı yanlısı nitelikleri olmuştur. Ancak yaşanan süreç sonunda halk Batı ve İsrail karşıtlığı yerine özgürlük, demokrasi, ekonomik refah gibi olgularla daha çok ilgilenmeye başlamış ve böylece Batı karşıtlığı-yanlılığı ayrımı eski önemini kaybetmeye başlamıştır. Arap Baharı'nın bir diğer önemli sonucu ise siyasal İslami akımların yükselişe geçmesi olmuştur. Müslüman Kardeşlerle bağlantılı siyasal İslam yükselişe geçmiş ve birçok ülkede iktidara gelmişlerdir. Önceden haram olduğu gerekçesiyle siyasetten uzak duran Selefiler ise siyasete ilgi duymaya başlamış ve parti kurarak siyasete girmişlerdir (Bingöl, 2013: 35-40). Arap Baharı sürecinde uzun yıllar boyunca iktidarı elinde bulunduran diktatörlerin devrilmesi ve Suriye'deki krizin devam etmesi bölgeyi kaos ortamına sokmuştur. Diktatörleri devrilen bölge ülkelerinin devlet yapılanmaları zayıftır. Liderlerin devrilmesinden sonra ülkelerin geçiş dönemleri oldukça sancılı olmuştur. Geçiş dönemini ise en az zararla atlatan ülkenin Tunus olduğu söylenebilir. Devrim rüzgârlarından sonra yaşanan kaostan bölgenin görünümünün bugünkü anarşik uluslararası sisteme benzediği söylenebilir. Kaosun son bulması için ise İngiliz düşünür Thomas Hobbes'un Leviathan'ı gerekli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Hobbes doğa hali olarak açıkladığı devletin olmadığı, herkesin bencil olup kendi çıkarları için mücadele ettiği durumu tartışmış ve bu duruma son verebilmek için güçlü monarşileri savunmuş ve buna Leviathan ismini vermiştir. İç politikadaki durumların çözümü için hâkimiyet yaklaşımını savunmuştur (Goldstein ve Pevehouse, 2017: 86). Arap Baharı'ndan sonra ortaya çıkan bu gelişmeler realizm kuramını ön plana çıkarmış olup bölge ülkelerinde güçlü devlet ve ordulara duyulan ihtiyaç bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

2010 yılında demokrasi, özgürlük ve refah talepleriyle Tunus'ta başlayan halk hareketleri kısa sürede diğer Arap ülkelerine sirayet etmiş ve uzun yıllar boyunca ülkelerini despot rejimlerle yöneten liderlerin devrilmesi amaçlanmıştır. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de diktatörlerin devrilmesi amacı başarıya ulaşmış ancak Suriye'deki Esad rejimi varlığını devam ettirmiştir. Tunus ve Mısır'da çıkan çatışmaların yoğunluğu düşük yaşanmış iken Libya ve Suriye'de göstericilere karşı müdahaleler kanlı şekilde bastırılmaya çalışılmış ve iç savaşa sürüklenmişlerdir. Libya ve Suriye'de iç savaşın yaşanması, Mısır'da ise askeri darbenin gerçekleşmesi Arap Baharı'nın amaçlarında olmayan ve ruhuna uygun düşmeyen gelişmeler olmuştur. Suriye istisnası dışında liderlerin devrilmesi amacı başarıya ulaşmış ancak devrimlerin yaşandığı ülkelerde istenilen sonuçlar henüz elde edilememiştir. Liderlerin ve rejimlerin devrilmiş olması adeta bir sistem yıkımını meydana getirmiştir. Arap Baharı Mısır'da önemli siyasal değişimlere sebep olmakla birlikte Mısır'daki gelişmeler de Arap Baharı sürecinde bir kırılma noktası olmuştur. Mısır'da 2013 yılında Mursi'ye karşı yapılan askeri darbe Mısır'ı hedeflenen hususlardan uzaklaştırarak adeta makas değişimine sebep olmuştur. Darbeyi protesto etmek için göstericilerin Rabia Meydanı'nda toplanmasıyla yeni bir toplumsal hareket ortaya çıkmış olup bu hareket hem Mısır özelinde hem de bölge için yeni bir gelişme olmuştur. Huntington'un demokratikleşme dalgalarında belirttiği üzere dünyanın birçok bölgesinde despot rejimlerden demokrasiye doğru geçiş yaşanmıştır. Arap rejimlerinin bu demokratikleşme dalgalarına karşı koyması ve etkilenmemesi "Arap İstisnacılığı" olarak nitelendirilmiştir. 2010 yılında başlayan ve kısa sürede Arap ülkelerini etkisi altına alan devrim rüzgârlarının Arap İstisnacılığına ket vurduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ADIBELLİ, B. (2017), Pax Persica: İran Jeopolitiği, IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.
- AĞIR, O. ve AKSU, Z. (2017). “Birleşmiş Milletler’in Suriye Krizine Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi”, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 4(9), ss. 43-55.
- AĞIR, O. ve TURHAN, A. (2014). “Demokratik Toplumda Bilginin Önemi ve Bilgi Edinme Kanunu”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 283-312.
- AKBAŞ, Z. (2012). “Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 51-73.
- ARDIÇ, N. (2011). “Arap Baharı’nı Anlamak: Adalet, Onur, Din ve Küresel Siyaset, Türk Dış Politikası Yıllığı”, Edt: Burhanettin DURAN, Kemal İNAT ve Ali Resul USUL, SETA Yayınları: Ankara.
- ARI, T. (2017). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Cilt II, 7. Baskı, Alfa Akademi: Bursa.
- BABACAN, M., HAŞLAK, İ. ve HİRA, İ. (2011). “Sosyal Medya ve Arap Baharı”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 63-92.
- BAHARÇİÇEK, A. (2017). “Arap baharı ve Türkiye-Ortadoğu İlişkileri” *Türkiye’de Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Alanında Güncel Tartışmalar*, Edt: Osman AĞIR, Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- BİNGÖL, O. (2013). “Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(2), 25-49.
- BUZKIRAN, D. ve KUTBAY, H. (2013). “Arap Baharı’nın Türkiye’ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 147-162.
- ÇAKMAK, C., YETİM, M. ve ÇOLAK, F. (2014). Ortadoğu’da Devrimler ve Türkiye, *Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye*, Edt: Atilla SANDIKLI ve Erdem KAYA, Bilgesam Yayınları: İstanbul.
- ÇAKMAK, H. (2013). “Libya Krizi”, *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, 2. baskı, Edt: Haydar Çakmak, Kripto Basım Yayın Dağıtım: Ankara.
- DENİZ, T. (2013). “Arap Baharı ve Türkiye: Siyasi Coğrafya Açısından Bir Değerlendirme”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(29), 65-78.
- DJALILI, M.R. ve KELLNER T. (2013). *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*, Çevirmen: Hande GÜRELİ, Bilge Kültür Sanat: İstanbul.
- DOSTER, B. (2013). “Arap Baharı’ndan Demokrasi Beklemek”, *Ortadoğu Analiz*, 5(50), 55-60.
- DURAN, B. ve ARDIÇ, N. (2017). “Arap Baharı”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Edt: Şaban KARDAŞ ve Ali BALCI, Küre Yayınları: İstanbul.
- ERDEM D.F. ve ERDEM Ç. (2013). “Ortadoğu’da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplumlarının Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Akademik Orta Doğu*, 7(2), 213-240.

- ERKAL, Z.E. (2007). “Bilgi Çağı ve Entelektüel Varlıklar”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezleri Konferansı, 50. Seri, 68-78.
- GOLDSTEIN J.S. ve PEVEHOUSE J.C. (2017). *Uluslararası İlişkiler*, 2.Baskı, BB101 Yayınları: Ankara.
- KAPAN, İ. (2012). *Ortadoğu’da Bahar Sancısı*, Babıali Kültür Yayıncılığı: İstanbul.
- KIRIK, A.M. (2012). “Arap Baharı Bağlamında Sosyal Medya Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 87-98.
- KİBAROĞLU, M. (2011), “Arap Baharı ve Türkiye”, *ADAM Akademi*, (2), 26-36.
- KORALTAN, F.H.(2016). “Realizm Kuramı Çerçevesinde Arap Baharı”, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- KURUBAŞ, E. (2011). “Arap Dünyasında Otoriter Rejimler ve Devrim Dalgası: Değişim Mümkün mü?”, *Adam Akademi*, 1(1), 101-128.
- MERZUKİ, M. (2019). *Arap Dünyasının Krizleri*, Derleme ve Tercüme: Zahide Tuba KOR, Küre Yayınları: İstanbul.
- NEBATİ, N. (2019). “Ortadoğu’da Demokrasiyi Geliştirme Hareketi Olarak Arap Baharı”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC*, 9(2), 178-190.
- OĞUZLU, T. (2011). Arap Baharı ve Yansımaları, Ortadoğu Analiz, 3(36), 8-16.
- ÖZKOÇ, Ö. (2014). “Mısır Devrimini Anlamak”, *Değişen Ortadoğu’da Değişmeyen Sorunlar Irak İşgalinden Arap Baharı’na*, Edt: Yavuz Yıldırım ve Yasin Atlıoğlu, Dora Yayınları: Bursa.
- SEZİK M. ve AĞIR O. (2016). “Türkiye’nin Kamu Yönetimi’ni Değiştiren Faktörler: Batılılaşma ve Küreselleşme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, (49), 225-240.
- ŞAHİN, M. (2011). “1950-1960 Arap Devrimi- 2011 Arap Baharı Benzerlik ve Farklılıklar”, *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 81-92.
- YILDIRIM, Y. (2014). Toplumsal Hareketlerin Gücü ve Arap İsyanları: Siyasal Olanı Yeniden Düşünmek, *Değişen Ortadoğu’da Değişmeyen Sorunlar*, Edt: Yavuz Yıldırım ve Yasin Atlıoğlu, Dora Yayıncılık: Bursa.

**İTTİHAT VE TERAKKİ KURUCULARINDAN AHMET RIZA’NIN DÜŞÜNCE
YAPISINDAN CUMHURİYET DÖNEMİNE İNTİKAL EDEN UNSURLAR**

Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ
Gümüşhane Üniversitesi

ÖZET

Ahmet Rıza, Sultan 2. Abdülhamit’e karşı mücadele veren Jön Türklerin Paris kolunun lideridir. O, aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin isim babasıdır. Ahmet Rıza, düşünce yapısı olarak seçkinci, pozitivist, millici-milli iktisatçıdır. Yönetim anlayışı olarak merkeziyetçi ve otoriterlik yanlısıdır. Pozitivizmde Fransız düşünürü Auguste Comte’un çizgisini sürdürmektedir. Ahmet Rıza’ya göre pozitivism insanlığın kurtuluşunu sağlayacaktır. Buna yeni insanlık dini demektedir. Osmanlı devleti ve toplumunun kurtuluşunu da pozitivismde görmektedir.

Ahmet Rıza Osmanlı’nın son döneminde Jön Türkler arasındaki ayrışmada anti-emperyalist, merkeziyetçi-millici blokta yer almıştır. Karşısında ise Prens Sabahattin’in adem-i merkeziyetçi, liberal, bireyci grubu yer almıştır. Bu ayrışma Türk siyasal hayatını uzun vadede hayli etkilemiştir. Ahmet Rıza’nın fikirleri, CHP üzerinden Cumhuriyet döneminde resmi ideoloji olarak da etkide bulunmuştur.

O aynı zamanda bir seçkincidir. Ahmet Rıza’nın seçkinciliği eğitime verdiği anlam ve önemde kendisini göstermektedir. Rıza, ülkeyi eğitilmiş, seçkin kimselerin yönetmesi gerektiğini düşünmektedir. Türkiye’de de en eğitilmiş kişilerin ordu mensupları olduğunu düşünen Ahmet Rıza, ülkeyi yönetme hakkını askerlere vermektedir. Ona göre Osmanlı’da elitlerin kaynağı ordudur. Dolayısıyla subaylar siyaset yapmalı, topluma da onlar öncü olmalıdırlar. Bu düşüncelerin çoğu Cumhuriyet döneminde uygulama bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Rıza, Pozitivizm, Seçkincilik, İttihat ve Terakki, Cumhuriyet Halk Partisi

**ELEMENTS TRANSFERRED TO THE REPUBLIC PERIOD FROM AHMET
RIZA'S THOUGHT STRUCTURE WHO IS ONE OF THE FOUNDERS OF
COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS**

ABSTRACT

Ahmet Rıza is the leader of the Paris branch of the Young Turks who fought against Sultan Abdulhamid II. He is also the name father of the Committee of Union and Progress. Ahmet Rıza is an elitist, positivist and nationalist-national economist. He is centralist and pro-authoritarian. In positivism, he maintain the line of Auguste Comte who is French thinker. According to Ahmet Rıza, positivism will provide the salvation of humanity. He says that the new humanity religion. He also sees the liberation of the Ottoman State and society in positivism.

Ahmet Rıza took part in the anti-imperialist, centralist-nationalist bloc in the separation between the Young Turks during the last period of the Ottoman Empire. Opposing group was Prince Sabahattin's decentralized, liberal and individualist group. This separation affected Turkish political life in the long run. Ahmet Rıza's ideas also influenced the Republican era as an official ideology through the CHP.

Ahmet Rıza's elitism shows itself in the meaning and importance it gives to education. Ahmet Rıza believes that educated, elite people should administrate the country. According to Ahmet Rıza, most educated people are members of the army in Turkey. So they must administrate the country. In addition, the source of the elites in the Ottoman army. Therefore, officers should make politics and they should be leaders in society. Most of these ideas were implemented during the Republican period.

Keywords: Ahmet Rıza, Positivism, Elitism, Committee of Union and Progress, Republican People's Party.

1-GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin gerileme ve dağılma döneminde yaşadığı olaylar karşısında Jön Türkler tarafından çare olarak sunulan belli başlı iki siyasal düşünce çizgisi dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi, başını Prens Sabahattin'in çektiği adem-i merkeziyetçi, bireyci, liberal, hürriyetçi çizgi ile başını Ahmet Rıza'nın çektiği merkeziyetçi, millici, seçkinci ve otoriter nitelikler taşıyan pozitivist çizgidir. Gelişmeler ve yaşanan olaylar karşısında güçlenen ve hakim olan Ahmet Rıza çizgisi olmuştur.

A. Rıza, 1889'da gittiği Paris'te 2. Abdülhamit yönetimine karşı meşrutiyet-hürriyet mücadelesi içine atılanlardan birisi olur. Jön Türklerin Paris'te 1902'de düzenledikleri ilk Kongre'deki fikrî ayrışmada Ahmet Rıza Beyin tutumu bir çizgi oluşturmuş ve giderek örgütün ana damarı haline gelmiştir. Merkeziyetçi, millici, pozitivist, seçkinci, temalarla şekillenen Ahmet Rıza çizgisi, 2. Meşrutiyet döneminde İT yönetiminde ve Kurtuluş Savaşı sonrasında ARMHC'nin ve bunun devamı olarak partileşen Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ideolojisinde etkili olmuştur. 2. Meşrutiyet ilan edildikten sonra ülkeye dönen ve 1908-1911 arasında 3 yıl Meclis-i Mebusan Başkanlığı yapan Ahmet Rıza 1918'de Heyet-i Âyan Başkanlığına getirilmiştir. Mütareke başlarında milli çözümler için çalışan Ahmet Rıza Nisan 1919'da Âyan Başkanlığı görevinden alınmıştır (Malkoç, 2007:122). Milli Mücadeleyi desteklemekle birlikte Ahmet Rıza'nın Milli Mücadele kadroları ve Mustafa Kemal ile ilişkileri gel-gitli olmuştur. A. Rıza'nın siyasetle fiili ilişkisi az ya da çok 1923 yılına kadar sürmüştür.

Bu çalışmada Ahmet Rıza'nın düşünce yapısının Cumhuriyet dönemine etkide bulunan unsurlarının neler olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu etkileşimin ortaya konması, Ahmet Rıza Beyin düşünceleriyle Cumhuriyet'in kurucu lideri Atatürk'ün ve kadrolarının düşünceleri ve uygulamaları arasındaki benzerlik ve ilişkiler ele alınarak sağlanmaya çalışılacaktır.

1-Ahmet Rıza'nın Pozitivistliği ve Cumhuriyete Etkileri

Ahmet Rıza Paris'te bulunduğu sürede çağdaş düşünce akımlarını öğrenme bağlamında pozitivistin kurucusu olan Auguste Comte'un izleyicisi ve Fransız pozitivistlerinin başı Pierre Lafitte'in derslerine katılmış ve bu akıma bağlanmıştır (Akşin, 2006:37). Pozitivist felsefenin Türkiye'ye girişinde de Ahmet Rıza'nın Paris'te çıkardığı **Meşveret** dergisi önemli rol oynamıştır (Özkan, 2014:934). A. Rıza, Paris'ten 2. Abdülhamit'e görüşlerini içeren layihalar göndermiş, tehlikede gördüğü devlet ve milletin istikbali için öğretim ve eğitimi çare olarak sunmuştur (Ülken, 2013:173-4). Pozitivism, metafizik spekülasyonları reddeden, onun yerine sistematik gözlem ve deneye dayanan pozitif bilgiyi koyan bir bilim felsefesidir (Marshall, 1999, 598). Sadece gözlenebilen şeylerin sosyal bilimlere konu olabileceğini savunur.

Ahmet Rıza'nın din ile akıl ve bilim arasında kurduğu ilişki pozitivist felsefenin etkisi altındadır. O, Müslümanların geçmişte çok büyük bir medeniyet kurmuş olduklarını, bunun

gerçekleşmesini sağlayan sebeplerden birisinin İslamiyet'in, mensuplarına beşikten mezara kadar ilim öğrenmeyi ve hakikati araştırmayı emretmesi olduğunu ifade etmektedir (Korlaelçi, 1992:54).

Cumhuriyet kadroları, modernleşme hamlelerinde önemli ölçüde pozitivist felsefenin etkisinde kalmışlardır. Atatürk'ün eğitim ve gençlik çağında pozitivism Osmanlı aydınları arasında etkili olmaya başlamıştı. Kendisinin okuduğu kitaplar arasında Auguste Comte'un kitapları da vardı. Dolayısıyla Cumhuriyet Devrimlerinde ve Atatürk'ün düşüncelerinde akılcılık ve pozitivismın izleri vardır (Turan, 1999:11-12). Atatürk'ün "...Dünyada her şey için; uygarlık için, hayat için, başarı için en hakiki mürşit ilimdir; fendir. İlim ve fennin dışında rehber aramak dikkatsizliktir, bilgisizliktir, yanlışlıktır..." (Atatürk, 2006:627) sözünde somutlaşan bilimin yol göstericiliği anlayışı pozitivismın etkisi olarak görülmelidir. Bunun dışında Atatürk'ün başka birçok konuşmalarında pozitivismın etkileri hissedilmektedir.

M. Kemal Atatürk'ün din ile akıl ve bilim arasında kurduğu ilişkide de pozitivismın etkisi görülmektedir. Bu durum, Cumhuriyetin kurucu kuşağında çok yaygın bir yaklaşımdır. 31 Ocak 1923 tarihinde M. Kemal Paşanın İzmir'de halkla yaptığı konuşmada ifade ettiği "...Bizim dinimiz en akla uygun ve en tabii bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uygun olması gerekir. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur..." sözleri dinin akla, fenne, ilme ve mantığa uygun olması gerektiği kabulünü içermesinden dolayı doğrudan pozitivismın etkisini yansıtmaktadır.

Atatürk'ün 1 Kasım 1937 tarihinde TBMM'nin 5. Dönem 3. Yasama Yılı'nı Açış Konuşması'ndaki şu sözleri de metafiziğin yadsınması anlamında pozitivist etkileri yansıtmaktadır:

"...Dünyaca bilinmektedir ki, bizim devlet yönetimimizdeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı prensipler, yönetimde ve politikada bizi aydınlatıcı ana çizgilerdir. Fakat bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların doğmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gapten değil, doğrudan doğruya yaşamdan almış bulunuyoruz..." (Atatürk, 1987:246).

İT kurucularından Ahmet Rızanın düşünce yapısında pozitivismın çok önemseddiği eğitim kurumunun ayrı bir yeri vardır. A. Rıza, toplum hayatının geliştirilmesinde eğitime özel bir önem vermektedir. A. Rıza, toplumu ve devleti eğitilmiş insanların yönetmesi gerektiğine inanan eski Yunan düşünürü Platon'la aynı düşünceyi savunmaktadır. M. Kemal Atatürk'ün eğitime yüklediği anlam da onun maddi hayatta başarı sağlayan bir araç olması yönündedir. Eğitim-öğretim alanının toplumsal-ekonomik ilerleme ve kalkınmada bir araç olarak görülmesi pozitivist bir perspektifi yansıtmaktadır. 1 Mart 1923 tarihinde, TBMM'nin 4. Toplantı yılını açış konuşmasında eğitime hangi anlamı verdiğini şu sözleriyle ortaya koymaktadır: "...eğitim ve öğretimde uygulanacak yöntem, bilgiyi insan için fazla bir süs, bir hükmetme aracı veya medeni bir zevk olmaktan çıkarıp, maddi hayatta başarılı olmayı sağlayan pratik ve kullanılabilir bir araç haline getirmektir..." (Atatürk, 2006:494).

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde bir okuma-yazma ve eğitim-öğretim seferberliği başlatılmış olması, eğitimin dinin ve geleneklerin etkisinden koparılması, Millet Mektepleri, Halkevleri, Köy Enstitüleri uygulamaları eğitim alanında pozitivismın etkileri olarak görülmelidir.

2-Ahmet Rıza'da Seçkinlik Yaklaşım ve Cumhuriyet Dönemine Etkileri

Auguste Comte'un sistemleştirdiği pozitivist felsefenin doğasında seçkinlik (elitizm) vardır. Eski Yunan düşünürü Platon'a kadar geriye götürülebilecek olan seçkinlik, eğitimi ve eğitimliliği öne çıkaran bir yaklaşımdır. Toplumu bir organizma gibi düşünen seçkinlere

göre her organın vücutta ayrı bir işlevi vardır ve bunu en iyi o organ yapar. Devletin yönetimi gibi önemli bir işi de herkes yapamaz, ancak buna ehliyetli olan eğitimli insanlar yapabilir.

Bir çok entellektüeli içinde bulunduran Jön Türklerde eğitimin önemi konusunda kesin bir tutum vardır. Diğer geleneksel toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da eğitim küçük bir topluluğun ilgilendiği bir alandı. Topluma yaygınlaşmış bir eğitim söz konusu değildi. Modernleşme döneminde eğitimin önemi arttı. Jön Türkler de eğitimin öneminin farkına vardılar. İttihat ve Terakki'yi oluşturan isimler genelde eğitimli, genç ve asker kişilerdir. Bu durum onların ideolojisine de yansımıştır. Mizancı Murat, Ahmet Rıza gibi örgütün en önemli isimleri seçkincilikte benzer görüşlere sahiptirler. Bunlar halkın siyasal bilinçlenme de dahil her alanda mutlaka eğitilmesi gereğine inanıyorlardı. Ahmet Rıza, ülkeyi eğitimli insanların yönetmesini gerekli görüyordu. Ona göre Osmanlı'da elitlerin kaynağı ordudur. Bu tespitlerden yola çıkarak askerî elitin sivil hayatta da önder olması gerektiğini savunmuştur (Mardin, 2010: 216,-220).

Ahmet Rıza ve diğer seçkinci İT'lilerin görüş ve tutumlarının Cumhuriyet sonrası politika ve uygulamalara ışık tuttuğu görülmektedir. Cumhuriyetin kurucusu ve CHP'nin kurucu Genel Başkanı Atatürk'ün halk-siyaset ilişkisi konusundaki düşünceleri bu konunun anlaşılmasında önemlidir. Uzun yıllar Atatürk'ün özel kalem müdürlüğünü ve genel sekreterliğini yapan Hasan Rıza Soyak, hatıralarında 1930 yılında bir deneme olarak gündeme gelen Serbest Cumhuriyet Fırkası aracılığı ile halkın siyasete katılımı konusunu ele alırken Atatürk'ün siyasal katılım konusundaki görüşleri hakkında aktarımda bulunmuştur. Buna göre Atatürk, Türkiye ve Türkiye gibi geri kalmış ülkelerde partilerin uzun süre seçim zamanlarına mahsus bir propaganda organı olarak aydınlar arası kadrolar halinde kalmasından ve halkın günlük politika tartışmalarından uzak tutulmasından yanaydı (Soyak, 2014:394).

Türkiye'de modernleşme atılımlarının başlamasından bu yana seçkincilikle militarizm başbaşa gitmiştir. Cumhuriyetin kuruluşunda asker sınıfının ağırlıklı rolü bilinmektedir. Cumhuriyetten sonra da ülke yönetiminde askerler ve asker kökenli siyasetçiler önemli yer tutmuştur. 1925 yılından başlayarak uzun yıllar devletin yönetim çatısını oluşturan Cumhurbaşkanı, Başbakan ve TBMM Başkanlarının asker kökenli olmasının dışında bakanlar ve üst düzey yöneticiler de çoğunlukla asker kökenlidir. Tek parti iktidarı döneminde TBMM'nin bileşimine bakıldığında da öğretmen, asker, bürokrat gibi resmi görevlilerin Parlamentoda hakim olduğu dikkat çekmektedir (Öz, 1991(?):164). Bu da eğitimli sınıfları öne çıkaran bir seçkinci tercihtir.

Atatürk, 21 Ekim 1923'te TBMM'de, Subayların Aylık ve Olağanüstü Ödenekleri Hakkındaki Kanun Tasarısı ile ilgili yaptığı konuşmada subayların ve komutanların yoksulluktan ve perişanlıktan kurtarılmaları gerektiğini belirttikten sonra askerleri seçkin olarak nitelemiş ve milletin seçkin evlatlarına gerçekten ödül vermek istediğini ve bunu yapamayacağı için belki çok üzüntülü olduğunu ifade etmiştir (Atatürk, 2006:574).

27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra ordu mensuplarının ekonomik durumlarını sağlamlaştırmaya yönelik dikkat çeken bir kurumlaşmaya gidilmiştir. Bu kurum, Darbeden sonra 3 Ocak 1961'de kurulan Ordu Yardımlaşma Kurumu'dur (OYAK). Ordu mensupları için hem zorunlu tasarruf kurumu hem ek bir sosyal güvenlik kurumu olarak kurulan kurum (Akça, 2013:234), bunun dışında kâr amaçlı yatırımlarıyla da dikkat çekmektedir. Kurum bazı konularda özel hukuk hükümlerine tâbi iken bazı konularda kamu hukukuna tâbidir. Sahip olduğu vergi muafiyetleri ve kendisine sağlanan diğer avantajlar sayesinde büyük bir sermaye grubu görünümü kazanmıştır. OYAK'ın yönetiminde akademiden, sermaye kesiminden ve bürokrasiden gelen siviller bulunsa da asker üyeler ağırlıklıdır (Akça, 2013:228-229). OYAK, ordu mensuplarının refah düzeylerini yükseltme amaçlı çalışmalar yapmaktadır. OYAK

yapılanmasının arkasında 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin gerekçeleri arasında gösterilen ekonomik paylaşım ile ilgili bir hususun olduğu açıktır. Bu, 10 yıllık DP yönetiminde askerlerin maddi olarak durumlarının kötüleştiği iddiasıdır.

Kendisi de bürokrat bir aileden gelen ve bürokratik seçkin olan Ahmet Rıza'nın ülkenin yönetiminde ve devletin kurtuluşunda kitleleri önemsiz gören, eğitilmiş sınıflara, bunlar içinde de özellikle askerlere ümit bağlayan yaklaşımı Cumhuriyet dönemi zihniyetini etkilemiştir. Bu yönüyle Ahmet Rıza'nın düşünce yapısında militarizmin unsurları da bulunmaktadır.

3-Ahmet Rıza'nın Merkezîyetçi Yönetim Yaklaşımı, Millîciliği ve Cumhuriyet Dönemine Etkileri

Jön Türklerin 1902 yılında Paris'te yaptıkları ilk Kongrede Prens Sabahattin Osmanlı Devleti'nin siyasal sorunlarının çözümü için adem-i merkezîyetçiliği önerirken Ahmet Rıza merkezîyetçi yönetimi önermişti.

Osmanlı Devleti'nde etnik ayrılıkçı hareketlerin güçlü olduğu 19. Yüzyılda Prens Sabahattin'in görüşleri fazla taraftar bulmamış, Ahmet Rıza'nın merkezîyetçi ve millîci görüşleri güçlenmiştir. Balkan Savaşları yenilgisi, Devletin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilenler safında yer alarak çıkması ve İmparatorluğun parçalanmasının ardından gelen işgaller ve Milli Mücadele, Türkiye'de millîyetçi, merkezîyetçi, anti-emperyalist görüşlerin güçlenmesi ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyetin kurucu partisi CHP'de ve Cumhuriyet kadrolarında ülkenin yönetim sistemi konusunda merkezîyetçi anlayışlar hakim olmuştur.

Ahmet Rıza, Avrupa devletlerinin Osmanlıya karşı düşmanca yaklaştıklarını düşünerek onlara güvenmemiş, anti-emperyalist bir duruş sergilemiştir. Batı ülkelerinin Doğu ile ilişkilerinde dürüst olmadıkları tezini işlerken Avrupalı güçlerin Osmanlı Sultanı 2. Abdülhamit'e önerdiği reform projelerinin asıl gayesinin Osmanlıyı ekonomik olarak çökertecek imtiyazlar elde etmek olduğunu kaydetmektedir (Ahmet Rıza, 2015: 37). Bu düşünceden dolayıdır ki Batılı devletlerin Osmanlı'ya müdahalesine karşı çıkmıştır. Onun düşünceleri Milli Mücadele hareketi ve Cumhuriyet sonrası politikalar ve uygulamalar üzerinde etkili olmuştur.

İktisadi konularda da millî bir duruştan yana olan Ahmet Rıza, Batı devletlerinin kapitülasyonları ve yabancıların Osmanlı'daki ayrıcalıklarını korumayı istediklerini, ecnebi şirketlerin Osmanlı'da giriştikleri işlerin sadece bazı finans sendikalarının işine yarayacağını, memleketin sosyal ve iktisadi çıkarlarına zararlı olduğunu ileri sürmektedir (Mardin, 2012:211).

Atatürk de Cumhuriyetin başlarında iktisat ve eğitim konusunu davasının başına koymuştur. Halka dönük yaptığı konuşmalarda çalışmayı, üretmeyi, iktisaden güçlenmeyi tavsiye etmiştir. Siyasi bağımsızlığın iktisadi bağımsızlık olmadan sağlanamayacağını, askeri ve siyasi zaferlerin iktisadi zaferlerle perçinlenmesi gerektiğini savunmuştur. Milletlerin ve Türk Milletinin en büyük düşme ve yükselme sebeplerinin ekonomi olduğunu ifade etmiş, sık sık kılıç-saban karşılaştırması yaparak üretmenin önemini vurgulamıştır (Atatürk, 2006:467, 469, 511, 528).

Atatürk, geçmişteki kapitülasyonlar ve işgallerden yola çıkarak siyasi bağımsızlığın sağlanmasında ekonomik güce dikkat çekmiştir. Bundan dolayı Cumhuriyetin başlarındaki bir çok konuşmasında yeni devletin bütün ilkelerinin, bütün programlarının iktisat programından çıkması gerektiğini ifade etmiştir (Atatürk, 2006:477).

Cumhuriyetin kurucu kadroları içinde yer alan ve Atatürk'ün İçişleri Bakanlığını yürüten Şükrü Kaya da, Türkiye'de iktisat davasının milli bir dava olarak ele alınması gerektiğini, bunun için de yerli malı kullanmanın, milli iktisadiyatın bağımsızlığını sağlamanın her yurttaşın benimsemesi gereken bir ödev olduğunu ifade etmiştir (Solak, 2013:374). Şükrü Kaya, ekonominin önemine vurgu yaparken devlet-ekonomi ilişkisine değinmekte ve devleti de üretim için var olan bir aygıt olarak değerlendirmektedir. Kaya, üretimde devletin en önemli unsurunun nüfus ve nüfusun kuvvet ve dayanıklılığı olduğunu düşünmektedir (Solak, 2013:367).

SONUÇ

Ahmet Rıza'nın bir süre liderleri arasında bulunduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası'nın siyasi çizgisi ve üyelerinin siyasi görüşleri yaşanan olaylar içinde şekillenmiş ve 1. Dünya Savaşı içinde iyice billurlaşmıştır. 1. Dünya Savaşı sonunda İttihat ve Terakki bir örgüt olarak dağılmıştır. Ancak onun siyasi ve ideolojik çizgisi yok olmamış, Milli Mücadele kadrolarını etkilemiştir. Cumhuriyetin kurucu kadrosu, Osmanlı mirası üzerinde yeni bir siyasi rejim ve yeni bir toplum kurarken pozitivist felsefeden etkilenmiş, laik, merkezîyetçi bir ulus devlet kurmuştur. Cumhuriyetin kurucu kadrosu eğitilmiş-seçkin niteliklere sahip olmanın yanında tutum ve eğilim olarak da seçkin bir görüşe sahiptir. Cumhuriyet dönemi merkezîyetçi/milliciliği ve laik/seçkinciliğinin, Jön Türkler arasında 1902'de yaşanan ayrışmada Ahmet Rıza'nın kimliğinde sembolleşen özellikleri taşıdığı açıktır. Kurucu kadro, asker sınıfı öncelikli ve laikliği esas alan bir seçkincilik, Türklüğü esas alan bir millici/merkezîyetçilik çizgisini benimserken Ahmet Rıza'nın görüşlerinden etkilenmiştir.

KAYNAKLAR

Ahmet Rıza, 2015. **Batının Politik Ahlaksızlığı**, Türkçesi: Ergun Göze, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Akça, İsmet, 2013. "Kolektif Bir Sermayedar Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri", **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu**, Der: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu, Birikim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

Akşin, Sina, 2006. **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

Atatürk'ün TBMM'ni Açış Konuşmaları, 1987. TBMM Yayını, Ankara.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara.

Korlaelçi, Murtaza, 1992. "Ahmed Rıza (1859-1930)", **Felsefe Dünyası**, Sayı 4, ss. 47-58.

Malkoç, Eminalp, 2007. "Doğu-Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı Ve Düşünce Dünyası", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı 11, ss. 93-162.

Mardin, Şerif, 2012. **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)**, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul.

Marshall, Gordon, 1999. **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Öz, Esat, 1991(?). **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Gündoğan Yayınları, Yer Yok.

Özkan, Kenan, 2014/1. “Türk Modernleşmesinde Pozitivizmin Bilim Algısı”, **Belgi**, Sayı 7, ss. 923-951.

Solak, Mustafa, 2013. **Atatürk’ün Bakanı Şükrü Kaya**, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Soyak, Hasan Rıza, 2014. **Atatürk’ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.

Turan, Şerafettin, 1999. **Atatürk’ün Düşünce Yapısında Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

Ülken, Hilmi Ziya, 2013. **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları-Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

MİLLET PARTİLİLERİN DEMOKRAT PARTİ'YE OLAN MUHALEFETİNDE MUVAZAA UNSURU

Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ
Gümüşhane Üniversitesi

ÖZET

7 Ocak 1946 tarihinde CHP içinden doğarak kurulan Demokrat Parti (DP) bünyesinde CHP'nin tek parti iktidarına nasıl muhalefet yapılacağı konusunda kısa zamanda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Zaman zaman DP içindeki tartışmalar DP-CHP arasındaki mücadeleyi de aşan boyutlara varmıştır. DP'de parti içi muhalefet özellikle 1947 yılı içinde, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra partide ciddi bir çatlağa yol açmıştır. Parti içi muhalifler 1948 yılına gelindiğinde DP ile yollarını ayırmışlar ve Temmuz 1948'de Millet Partisi (MP) adı ile ayrı bir parti kurmuşlardır. MP hem CHP iktidarına hem de DP'ye muhalefet etmiştir.

MP'nin DP'ye olan muhalefetindeki başlıca unsurlardan birisi DP'nin bir muvazaa partisi olduğu iddiasıdır. İçlerinde Kenan Öner, Osman Bölükbaşı, Hikmet Bayur, Fevzi Çakmak, Sadık Aldoğan'ın bulunduğu MP'liler, kuruluşundan sonra DP'nin CHP iktidarına yeterince sert muhalefet yapmamasından şikayetçiydiler. Partinin lider kadrosu ile bu konuda ters düşmüşlerdir. Ancak DP'nin Ocak 1947'deki Kongresi'nde sine-i millet kararı alarak seslerini yükselttiler. DP'nin lider kadrosu, 1947 yılında Cumhurbaşkanı İnönü'nün arabuluculuğundan sonra DP ile CHP arasındaki gerginliği yumuşatmak amacıyla yayımlanan 12 Temmuz Beyannamesi'ni kabul etmişlerdir. DP yönetimi, CHP iktidarı ile ortak bir zeminde uzlaşma siyasetini tercih ederken parti içi muhalifler bunun bir teslimiyet olduğunu ileri sürmüşler ve parti yönetimine muhalefetlerini daha da sertleştirmişlerdir.

MP'liler, DP'nin bir muvazaa partisi olduğuna delil olarak şu hususları ileri sürmüşlerdir:

1-DP kuruluşunda CHP ile işbirliği yapmıştır.

2-DP CHP'ye yeterince sert muhalefet yapmamıştır.

3-CHP lider kadrosu ile hep görüşme ve uzlaşma çabası içinde bulunmuşlardır.

4-12 Temmuz Beyannamesi'ni kabul etmişlerdir.

MP'liler, partileri siyasal hayatta bulunduğu süre içinde DP'ye yönelik siyasal söylemlerini bu noktalar üzerinde yoğunlaştırmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Millet Partisi, Demokrat Parti, Muvazaa

THE LAW COLLUSION ELEMENT IN THE OPPOSITION OF THE NATIONAL PARTY MEMBERS TO THE DEMOCRAT PARTY

ABSTRACT

The Democratic Party (DP), which was founded on January 7, 1946, was organized within the CHP and there were immediate differences of opinion on how to oppose the CHP. From time to time, the discussions within the DP have gone beyond the struggle between the DP-CHP. Intra-party democracy in DP led to a serious crack in the party, especially in 1947, after the

July 12 Declaration. In 1948, the dissidents broke their way with the DP and in July 1948 they formed a separate party called the Nation Party. MP opposed both the CHP government and the DP.

One of the main elements of MP members opposition to the DP was the claim that the DP is a collusion party. MP members, including Kenan Öner, Osman Bölükbaşı, Hikmet Bayur, Fevzi Çakmak, Sadık Aldoğan, complained that DP did not make strong opposition to the CHP power after its establishment. They contradicted the party's leadership. However, at the DP Congress in January 1947, they raised their voices by taking the decision of return to the nation. The leadership of the DP adopted the July 12 Declaration issued in 1947 to ease the tension between the DP and the CHP after the mediation of President İnönü. While The leadership of the DP preferred a policy of reconciliation on a common ground with the CHP government, the opposition within the party claimed that this was a surrender and made their opposition to the party administration even more severe.

MP members argued that DP was a law collusion party:

- 1-DP cooperated with CHP in its establishment.
- 2-The DP did not oppose the CHP sufficiently.
- 3-They have always tried to negotiate and reconcile with the CHP's leader team.
- 4-They accepted the July 12 Declaration.

MP members have focused their political discourses on DP on these points during their political life.

Key Words: National Party, Democrat Party, Law Collusion

1-GİRİŞ

Türk siyasal hayatında çok partili hayata geçiş süreci hayli sancılı olmuştur. İktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi ile muhalefet partisi Demokrat Parti arasındaki ilişkiler uzun yıllar gergin bir seyir izlemiştir. CHP ile DP arasındaki ilişkilerde yaşanan gerilime rağmen DP içinde bu iki parti arasındaki mücadelenin sahici olmadığına, iki partinin yönetici kadrosu arasında bir muvazaa, bir danışıklı dövüş bulunduğuna inananlar bulunmaktaydı.

1946 yılında kurulan DP ile ilgili olarak böyle bir muvazaa söz konusu mudur? Parti, sahici bir muhalefet yapmak yerine iktidar sahipleriyle belli ilkeler üzerinde uzlaşarak mı kurulmuş ve yola çıkmıştır?

Bu çalışmada, 1948 yılında ve DP henüz muhalefetteyken, kuruluşunun üzerinden iki buçuk yıl sonra içinden doğan Millet Partili siyasetçilerin DP'ye yönelik muvazaa iddiaları ele alınacaktır. MP'nin DP'ye muhalefet yaptığı alanlar içinden sadece muvazaa iddialarının anlaşılmasına ve muvazaa iddialarının dayanaklarının ortaya konulmasına çalışılacaktır.

1-MP'nin Kuruluşuna Giden Yol

Ocak 1947'de toplanan DP'nin 1. Kurultayı'nda CHP iktidarına yapılacak muhalefet şekli konusunda parti içinde görüş ayrılığı olduğu ortaya çıktı. 1946'nın ikinci yarısında başladığı sanılan bu ayrışma Ocak 1947'deki Kurultay'da kendisini göstermiştir. DP parti yönetimi ılımlı muhalefeti tercih ederken kamuoyunun "müfritler" olarak adlandırdığı grup sert muhalefet

yapılmasından yana olmuştur. Görüş ayrılığına rağmen 1. DP Kurultayı'nda iki taraf arasında anlaşma sağlanarak Hürriyet Misakı kabul edilmiştir

Parti içindeki ayrışmanın tam olarak açığa çıkması ise 1947 yılında yayımlanan 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonradır. 12 Temmuz Beyannamesi'nin CHP ile DP arasındaki ilişkileri yumuşatması DP içindeki sertlik yanlısı şahinleri memnun etmemiştir. Onlar Beyanname'yi, muhalefetten, davadan vazgeçmek ve iktidarla uzlaşmak olarak görüp buna cephe almışlardır.

Böylece DP yönetimi CHP iktidarına muhalefet yaparken 1947 başlarından itibaren bir yandan da parti içinde yönetime karşı, iktidara yeterince kararlı ve sert muhalefet yapılmadığı eleştirileriyle mücadele etmeye başlamıştır. DP yönetimini eleştiren parti içi muhaliflerin başında Sadık Aldoğan, Kenan Öner, Hikmet Bayur, Enis Akaygen, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Osman Bölükbaşı, Hasan Dinçer bulunmaktadır. Mareşal Fevzi Çakmak da DP'nin muhalefet tarzını ve dozunu yeterli bulmayanlardandı. Adı geçenler, 1947 yılı içinde seslerini daha fazla yükselttiler.

Bu ortamda Millet Partisi 20 Temmuz 1948'de DP'den ayrılanlar ve çıkarılanlarca kurulmuştur (Karpas, 2017:507). Kurucular, Kenan Öner, Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Mustafa Kentli, Enis Akaygen'dir (Eroğul, 2014: 54). MP'nin ilk Genel Başkanı Yusuf Hikmet Bayur olmuştur. TBMM'de Müstakil Demokratlar Grubu olarak hareket eden milletvekilleri de 1949 Kurultayı'nda DP ile yolları tamamen ayrılınca MP'ne katılmışlardır. Bu arada Afyonkarahisar'da kurulmuş olan Öz Demokratlar Partisi adında bir partinin üyeleri de MP'ye katılmıştır (Karpas, 2017:507).

Fevzi Çakmak MP'nin Fahrî Genel Başkan olmuştur. Çakmak, MP'lileri daha samimi bulduğunu ve bunların ciddi muhalefet yapacaklarına inandığını kaydetmektedir. Bundan dolayı da fahrî başkanlığı kabul etmiş ve 22 Temmuz 1948'de bir beyanname yayımlamıştır (Omur, 1965: 168). DP içindeyken muvazaa tartışması başlatan parti içi muhalifler, MP kurulduktan sonra bu defa MP olarak Halkçılarla Demokratların gizlice anlaştıkları iddiasını sürdürmüşlerdir.

2-MP'lilerin Muvazaa İddiaları

CHP Hükümeti'nin 12 Temmuz Beyannamesi'nin gereğini yerine getirmediğini, bu nedenle DP olarak Hürriyet Misakı gereği Meclis'i terk etmeleri gerektiğini ileri sürerek parti yönetimine karşı bayrak açan şahinlere karşılık DP lider kadrosu farklı düşünüyordu. Parti yönetimi, geçmişteki SCF örneğini dikkate alarak davranıyor ve uzlaşma siyasetini tercih etmezlerse DP'nin de kolayca kapatılabileceğinden korkuyorlardı. Nitekim Celal Bayar bunu ifade etmiştir. Parti içi muhalifler, istekleri partide kabul edilmeyince DP yönetimini muvazaa (danışıklı dövüş) ile suçlamaya başladılar. Bir süre sonra da DP'den ayrılarak partileştiler. MP'nin yıllarca gündemde tuttuğu muvazaa iddiaları DP'yi kamuoyunda bir hayli sarsmıştır.

2-1. Kenan Öner'in Tezleri

DP'den Ocak 1948'de ayrılan İstanbul İl Başkanı Kenan Öner, hatıralarında DP'nin kuruluşunda iktidarın engel çıkarmayıp bilakis teşvikte bulunduğunu ileri sürmektedir. Öner, CHP'nin tek dereceli ve çok partili bir sisteme meyletmış olmakla birlikte bu konudaki samimiyetini kabul ettirecek hiçbir sebep bulunmadığını ileri sürmektedir (Öner, 1948:21).

Kenan Öner, DP'den istifa mektubunda da Fuat Köprülü başta olmak üzere DP yönetimini eleştirirken DP yönetimi ve DP-CHP ilişkileri hakkında bazı iddialar ileriye sürmektedir. İstifasından sonra hemen yayımlanmayıp bir süre sonra yayımlanan mektubunda Öner, DP yönetiminin partilileri müfrit ve mutedil diye ikiye ayırdıktan sonra müfrit denilenleri, Demokrat Parti'nin de efendisi haline geldiğini iddia ettiği İnönü'yü memnun edebilmek için

partiden uzaklaştırdıklarını ileri sürerek bu tür davranışları samimi bulmadığını ve bunların tesadüf de olmadığını belirtmektedir. Öner ayrıca Fuat Köprülü'nün İnönü nezdinde başarılı olmaya ve İnönü'ye yaranmaya çalıştığını da iddia etmektedir (**Akşam**, 12 Şubat 1948).

DP lider kadrosu, İnönü'ye hücum etmemesi için Sadık Aldoğan'a da ihtar vermişlerdi. Bütün bunlardan yola çıkan Kenan Öner'e göre, CHP iktidarı Celal Bayar ile gizlice anlaşmıştır ve muhalefet bir muvazaadan ibarettir. Kenan Öner, anılarında CHP'nin Demokratlara gösterdiğini düşündüğü hoşgörünün aralarındaki gizli anlaşmanın sonucunda olduğunu iddia etmektedir. Hatta daha da ileri giderek Celal Bayar'ın, muhalefet partisi kurmak için hükümetten para yardımı da aldığını ileri sürmektedir (Öner, 1948:22).

2-2. 4 Aralık 1945 Tarihli Görüşme: Çok partili siyasal hayata geçme sürecinde 4 Aralık 1945 tarihi önemli bir dönemeçtir. Bu tarihte Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, CHP'den kopup bir muhalefet partisi kurmaya hazırlanan Dörtlü Takrir sahibi milletvekillerinden Celal Bayar ile bir görüşme yapmıştır. Daha sonra DP'yi destekleyecek olan **TAN Gazetesi**'ne hükümet yanlısı gençlerce düzenlenen baskının da yaşandığı 4 Aralık tarihli bu görüşmeden yaklaşık bir ay kadar sonra DP kurulmuştur.

4 Aralık 1945 tarihli görüşmede İsmet İnönü ile Celal Bayar'ın, yeni kurulacak parti üzerinde durdukları bilinmektedir. Burada DP'nin siyaset yapacağı çerçeve hususunda görüş birliğine varılmıştı. SCF denemesini andıran muvazaa iddiasına göre Bayar-Inönü görüşmesinde Bayar, İnönü'ye dış politika, eğitim ve laiklik hususlarında iktidarla ihtilafa düşmeyeceklerine dair söz vermiştir. MP'liler, DP'nin CHP ile anlaşmalı olarak kurulduğu iddiasında 4 Aralık görüşmesini de dayanak olarak almaktadırlar. Bu görüşmede, Bayar'ın İnönü'ye kurulacak parti hakkında garantiler verdiği ve gizli pazarlıklar yapıldığı ileri sürülmüştür (Akın, 2005:104).

2-3. DP Muhalefedinin Yumuşaklığı: MP'liler, DP içindeyken ve ayrıldıktan sonra CHP iktidarına karşı mutlak ve sert bir muhalefet yapılmasından yana tavırlar ortaya koymuşlardır. Örneğin Sadık Aldoğan'a göre CHP'nin silinip süpürülmesi gerekir.

Yine Sadık Aldoğan'a göre, muhalefetin ve DP'nin başlıca gayesi, Halk Partisi adı altında gizlenen koyu diktatörlükten kanun yoluyla kurtulmaktır. Bu başarılanı kadar muhalefetin davasında değişiklik olamaz (**Yeni Sabah**, 19.02.1948).

Genel Başkan Bayur da, 13 Ağustos 1948 tarihli bir basın açıklamasında, DP'nin iktidarla uzlaştığını ima ederek uzlaşma karşıtı tutumunu şu sözlerle ortaya koymuştur: "...şimdiye kadar bütün muhalefetlerle ve muhaliflerle esaslar bir yana bırakılarak barışmalar ve anlaşmalar yapılabilmıştır, Millet Partisiyle bu yapılamayacaktır..." (**Kudret**, 13.08.1948).

Uzlaşma karşıtları sadece Kenan Öner, Sadık Aldoğan ve Hikmet Bayur değildir. Kurtuluş Savaşı'nın ünlü mareşali, 20 yıl boyunca kesintisiz Genelkurmay Başkanlığı yapan ve şimdi MP'nin Fahrî Genel Başkanı olan Fevzi Çakmak da bunlardan birisidir. Mareşal Fevzi Çakmak, Bayar ve Menderes'in İnönü ile görüşmeler yapmasını sorgulayacak (Toker, 1990: 218) kadar uzlaşmaya karşı bir duruş sergilemiştir.

2-4.12 Temmuz Beyannamesi'nin Kabul Edilmiş Olması: DP'de parti içi muhalefetin billurlaşp ayrılmasına yol açan en önemli gelişme 12 Temmuz Beyannamesi'dir. Cumhurbaşkanı İnönü'nün iktidar ve muhalefet partilerini bir uzlaşmaya vardırarak için yayımladığı Beyanname sert muhalefet yanlılarınca kabul görmemiştir. MP'li siyasetçiler, 12 Temmuz Beyannamesi sonrası DP muhalefetini eleştirirken söz konusu Beyanname'nin DP liderlerine esas gayeyi unutturduğunu, mücadele azmini gevşettiğini, İnönü'nün arzularına

göre hareket etmeyi kabul ettirdiğini ileri sürüyorlardı. Örneğin kısa süre sonra MP'nin Genel Başkanlığına geçecek olan Yusuf Hikmet Bayur, Beyanname'nin Demokratların mücadele ruhunu öldürmek istediğini ileri sürmüştür (Karpaz, 2017:299). Bayur, İnönü ile Peker arasındaki gerilimli ilişkileri kastederek iktidar partisinde devlet başkanı ile hükümet başkanının arasının açık olduğu bir sırada DP kurucularının gevşemek ve iktidarla anlaşmakla demokrasi davasına en büyük darbeyi indirdiklerini ifade etmiştir (**Kudret**, 23 Aralık 1948).

2-5. Devr-i Sabık Yaratmayacağız Vaadi: DP'liler, iktidara yakınlaştıkça, iktidar cephesinin kendilerine güvenini sağlayabilmek amacıyla bazı sözler vermişlerdir. Bunlardan birisi iktidara gelmesi durumunda tek parti dönemi CHP icraatlarının sorgulanmayacağı, hesabının sorulmayacağı anlamına gelen “devr-i sabık yaratmayacağız” sözüdür. 1950 seçimlerine az bir süre kala DP'nin yayımladığı Seçim Beyannamesi'nde bu vaade yer verilmiştir. DP'ye iktidardayken de muhalefet eden MP'liler büyük ihtimalle bu sözü de muvazaa iddialarını güçlendirici bir delil olarak kabul etmişlerdir. Çünkü kendileri CHP'den sert bir şekilde hesap sorulmasını ısrarla istemekteydiler.

SONUÇ

MP, DP'de parti içi muhalefet yapan siyasetçilerce kurulmuş ve başka katılımlarla büyümüş bir partidir. DP henüz muhalefetteyken ondan kopan MP'nin ve MP'lilerin DP'ye olan muhalefeti çok sert olmuştur. MP'liler, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra DP'yi CHP ile gizlice anlaşarak muvazaa içinde bulunmakla eleştirmişlerdir. Partinin önemli kurucu isimlerinden Kenan Öner muvazaa iddialarını CHP Hükümeti'nden para yardımı alınması noktasına kadar vardırırmıştır.

MP'lilerin muvazaa iddialarının gerçekliği tam olarak ortaya konulabilmiş değildir. Eğer 4 Aralık 1945 tarihindeki İnönü-Bayar görüşmesinde partinin dış politika, eğitim ve laiklik konularında izleyeceği siyasetin çerçevesi üzerinde pazarlık yapılarak uzlaşmış ve bu uzlaşma kamuoyundan gizli tutulmuşsa muvazaa iddialarının ciddiye alınması gerekir. Demokratik siyasette esas olan herhalde muhalefetin yapacağı siyasetin çerçevesini iktidarın belirlemesi olmamalıdır.

Örneğin parti programına, dış politikada CHP tek parti iktidarından farklı bir çizgi izleyeceğini koyarak Şark Federasyonu kurulması görüşünü gündeme getiren ve DP'den 5 ay kadar önce Nuri Demirağ liderliğinde kurulan Milli Kalkınma Partisi'nin muhatap alınmayıp CHP'den kopan siyasetçilerce kurulan DP'nin muhatap alınıp önünü açılması da MP'lilerin iddialarını güçlendirmektedir. Büyük olasılıkla Celal Bayar'ın ideolojik duruşu, Dörtlülük Takrir sahiplerinin CHP'li siyasetçiler oluşu DP'nin tercih edilmesini beraberinde getirmiştir.

DP'nin iktidar yıllarında izlediği politika ve uygulamalara bakılarak da geriye dönük bir değerlendirme yapılabilir. DP iktidara geldikten sonra gerçekten de temel iç ve dış siyasi konularda CHP iktidarının politikalarına ters düşmemiştir. Örneğin yine dış politikada DP iktidarı, İnönü'nün başlatmış olduğu ABD öncülüğündeki Batı Sistemi ile ilişkileri daha da ileriye götürmüştür. Tek parti iktidarı zamanında toplum ile devlet arasındaki gerilimin sebeplerinden birisi eğitim alanı olduğu halde DP iktidarı, eğitim alanında CHP iktidarının politikalarından ve tercihlerinden önemsenecek derecede farklı bir yöne yönelmemiştir.

Dini özgürlükler ve din-devlet ilişkileri konusunda da DP'nin tutumu incelemeye değerdir. Din alanını, bireysel hak ve özgürlükler alanı olarak gören DP, kuruluşundan 3 yıl sonra henüz muhalefetteyken, 1949 yılında Türk Ceza Kanunu'nun İslâmî siyasî görüşleri açıklamaya ceza getiren 163. Maddesinin hazırlığında CHP ile birlikte hareket etmiştir. DP kurucusu Fuat Köprülü, Meclis'te bu maddeyi savunan bir konuşma yapmıştır.

Ezanın özgün dili olan Arapçayla okunmasının serbest bırakılması gibi toplumca özlenen değişiklikleri yapan DP, ayrıca bireylerin din özgürlüğünü savunarak ve dindar siyasetçilere partisinde yer vererek İslami tabanı kontrolünde tutmuştur. Ama diğer yandan özellikle 1952 yılından itibaren MP ve İslam Demokrat Partisi gibi partileri laiklik karşıtı konuma oturttukları onlarla mücadele etmiştir. MP, 1954 yılında laikliğe aykırı faaliyetlerden dolayı kapatılmıştır. Birçoğunun kanıtlanması güç olan muvazaa iddialarını destekleyecek unsurlar bulunmakla birlikte bunların daha ayrıntılı çalışmalarla araştırılması ve tartışılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Akın, Fehmi, 2005. “12 Temmuz Beyannamesi’nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri Ve Önemi”, **Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, ss.92-109.

Eroğul, Cem, 2014. **Demokrat Parti**, Yordam Kitap, 1. Basım, İstanbul.

Karpat, Kemal H., 2017. **Türk Demokrasi Tarihi**, 8. Baskı, İstanbul.

Omur, Sinan, 1965. **Mareşal Çakmak’ın Askerî Dehası, Siyasi Hayatı**, 2. Baskı, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul.

Öner, Kenan, 1948. **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, İstanbul.

Toker, Metin, 1990. **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiye- 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara.

Akşam, 12 Şubat 1948.

Kudret, 13.08.1948, 23 Aralık 1948

Yeni Sabah, 19.02.1948.

**OECD ÜLKELERİ'NİN TRANSFER HARCAMALARI VE GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN
PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ**

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ARSLAN
Gaziantep Üniversitesi

Arş. Gör. Gökhan KONAT
İnönü Üniversitesi

ÖZET

Çalışmanın amacı, OECD ülkelerinin (Belçika, Fransa, Finlandiya, Avusturya, Danimarka, Norveç, İtalya, İspanya, Lüksemburg ve Türkiye) transfer harcamaları ve gelir eşitsizliği değişkenleri arasındaki ilişkinin var olup olmadığını incelemektir. Yapılan panel veri analizlerinde seçilmiş OECD ülkeleri için 2003-2015 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır. Transfer harcama verisi olarak sosyal harcama kalemi kullanılmış olup <https://www1.compareyourcountry.org/social-expenditure/en/0//datatable/> OECD resmi internet sitesinden indirilmiştir. Gelir eşitsizliği verileri için ise GINI katsayısı kullanılmış ve dünya bankası resmi internet sitesi olan <https://data.worldbank.org/>'dan ulaşılmıştır. Çalışmada öncelikle serilere yatay kesit bağımlılık testi uygulanmıştır. Bu yüzden serilere 2. kuşak birim kök testlerinden olan ve literatüre Bai ve Ng (2010) tarafından kazandırılan PANIC panel birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök analizi sonuçlarına göre iki serinin de birinci farklarında durağan olduğu görülmüştür. Ardından seriler Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik analizi ile test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre transfer harcamalarının gelir eşitsizliğinin nedeni olmadığı gözlemlenmiş fakat gelir eşitsizliğinin, transfer harcamalarının nedeni olduğu görülmüştür. Yani tek yönlü bir nedensellikten bahsedilmektedir. Bu bulgulara göre, politika yapıcılar sosyal transfer harcamalarını gelir dağılımında adaleti sağlamak için kapsamlı ve etkili bir şekilde kullanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Transfer Harcamaları, Gelir Eşitsizliği, Panel Veri, Nedensellik Analizi

**PANEL CAUSALITY ANALYSIS OF TRANSFER EXPENDITURES AND INCOME
INEQUALITY OF OECD COUNTRIES**

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate whether there is a relationship between transfer expenditures and income inequality variables of OECD countries (Belgium, France, Finland, Austria, Denmark, Norway, Italy, Spain, Luxembourg and Turkey). In the panel data analysis, the data covering the years 2003-2015 were used for selected OECD countries. Social expenditure variable was used as transfer expenditure data and it was downloaded from the official website of <https://www1.compareyourcountry.org/social-expenditure/en/0//datatable/> OECD. GINI coefficient was used for income inequality data and obtained from the official website of the World Bank, <https://data.worldbank.org/>. Cross-sectional dependence test was applied to the series. Therefore, PANIC panel unit root test, which is one of the second generation unit root tests and introduced to the literature by Bai and Ng (2010), was applied to the series. According to the results of unit root analysis, it was observed that the first differences of both series were stationary. Then the variables were tested with panel causality

analysis developed by Emirmahmutoğlu and Köse (2011). According to the results, it was observed that transfer expenditures were not the cause of income inequality, but income inequality was the cause of transfer expenditures. In other words, one-way causality is mentioned. According to these findings, policy makers should use social transfer expenditures in a comprehensive and effective way to ensure justice in income distribution.

Keywords: Transfer Expenditures, Income Inequality, Panel Data, Causality Analysis

1.GİRİŞ

Gelir eşitsizliği sorunu gelişmiş ya da gelişmemiş tüm ülkelerin çözmeye çalıştığı toplumsal problemlerin başında gelmektedir. Gelir dağılımı eşitsizliği sorunu ülkelerin vergi yapılarından kaynaklanabileceği gibi harcama politikalarına bağlı olarak da ortaya çıkabilmektedir. Vergi sistemi içinde dolaylı vergilerin ağırlıkta olması gelir ve servet üzerinden alınan vergilere ait tarife yapılarının yüksek gelirli kişiler lehine bir yapıya sahip kişi ve şirketlerin doğrudan ya da dolaylı yünden faydasına olan uygulamalara yönelik olmaması da gelir eşitsizliğini artırmaktadır(Karaoğulları,2017:178-179).

Gelir dağılımı farklı türlere ayrılmaktadır.

Bunlar bireysel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı ve bölgesel gelir dağılımı olarak sıralanabilir(Todaro ve Smith, 2006:210; Aktan ve Vural, 2002:2; Gürsel vd., 2000:13):

Bireysel gelir dağılımı, bireylerin elde ettikleri gelirlerin o ülkede toplanan toplam gelir içindeki payının ne olduğunu göstermektedir. Fonksiyonel gelir dağılımı ise üretim faktörleri olan emek, sermaye, girişimci ve Toprağın getirileri olan ücret, faiz, kar ve rant gelirlerinin toplanan gelir içindeki payını göstermektedir. Bölgesel gelir dağılımı ise belirli bir bölgede toplanan gelirlerin o ülkedeki toplam gelir içindeki yerini göstermeye yönelik iken sektörel gelir dağılımı ise hizmet, sanayi, tarım gibi sektörlerin toplam milli gelir içindeki yerinin ne olduğunu gösterir (Bronfenbrenner, 1971:27).

Gelir dağılımının adil olup olmaması yüksek gelir düzeyine sahip olan bireyler ile düşük gelir düzeyine sahip bireyler arasındaki farkın az ya da çok olması ile ilişkilidir. Eğer bir ülkede zengin kesim ile dar gelirli kesim arasındaki gelir uçurumu fazla ise gelir eşitsizliği sorunu var demektir(Aktan ve Vural,2002:1).

Gelir dağılımı eşitsizliği ülkeler arasında farklılık gösterebileceği gibi gelir eşitsizliği sorununun oran ya da miktarı ülkeden ülkeye farklı seviyelerde olabilmektedir. Gelir eşitsizliğinin miktarını ölçebilmek için çeşitli yöntemler bulunmakla birlikte bunlar içerisinde daha çok uygulanan yöntemler arasında lorenz eğrisi, gini katsayısı, yüzde paylar analizi, Kuznets katsayısı ile yoksulluk endeksi gibi ölçütler gelmektedir(Öztürk ve Göktolga, 2010:12-15; Alper ve Tokol, 2012:119; Atkinson 1970; Şafak ve Gül,2011:110).

Lorenz eğrisi nüfusun belirli bir yüzdesinin gelirin hangi yüzdesine sahip olduğunu göstermektedir. Lorenz eğrisi üzerinde mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaştıkça gelir eşitsizliği artmaktadır. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında herhangi bir değer almaktadır. Gini katsayısının 0'a yakın bir değer olması gelir dağılımının daha eşitlikçi olduğunu göstermektedir. Gini katsayısının 1'e yakın bir değerde olması ise gelir dağılımında daha az eşitlikçi bir durumu ortaya koymaktadır(Todaro ve Smith, 2006: 212).

Gelir dağılımında adaleti sağlamada kullanılan araçlar değişmektedir. Bu araçlar kamu gelirleri, kamu harcamaları, bütçe ve borçlanma olabilir. Kamu gelirleri içinde özellikle gelir vergisi tarife yapısının artan oranlı olması, asgari geçim indirimi mekanizmasının varlığı gibi

bir takım sübjektif yapılar içermesi nedeniyle daha sıklıkla başvurulmaktadır. Kamu harcamaları içerisinde ise transfer harcamaları gelir dağılımında adaleti sağlamada yatırım ve cari harcamalara nazaran daha sık kullanılan bir yöntemdir. Transfer harcamaları kendi içerisinde verimli-verimsiz, dolaylı-dolaysız, sermaye-gelir-iktisadi-mali ve sosyal gibi ayrımlara tabi tutulmaktadır (Uluatam, 2014: 167–175).

Transfer harcamaları içerisinde bakıma muhtaç kesime yönelik, dar gelirli kişilerin gelirlerini doğrudan ya da dolaylı bir biçimde artırmayı hedef edinen sosyal transfer harcamaları gelir eşitsizliğini azaltmada en yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. İktisadi transfer harcamaları içerisinde ve dar gelirli kişi ve şirketlere yönelik yapılan destek ödemeleri, ucuz kredi temini, taban ve tavan fiyat uygulamaları da gelir adaletini sağlama amaçlı kullanıldığı görülmektedir (Eker, 2005: 296; Türk, 2015: 53).

2.LİTERATÜR

Transfer harcamalarının gelir dağılımında adaleti sağlama açısından etkisini analiz eden çalışmalar incelendiğinde kimi çalışmalarda transfer harcamalarının gelir dağılımı üzerinde olumlu etkisi görülürken kimi çalışmalarda ise gelir dağılımı üzerinde transfer harcamalarının olumsuz yönde etkisi olduğu da görülmektedir. Transfer harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri Tablo1’de özet halinde sunulmuştur.

Tablo1: Transfer Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi İle İlgili Literatür Taraması

Çalışmanın Yapıldığı yıl	Çalışmanın örneklemi	Kullanılan Yöntem	Çalışmada elde edilen bulgular
Chu vd. (2000)	Gelişmekte Olan 10 Ülke (1980-1990 yılları arası analiz)	Regresyon Analizi	Transfer Harcamalarının gelir dağılımını olan belli bir etkisi bulunamamıştır.
De Gregorio ve Lee (2002)	Afrika, Asya, Latin Amerika ve OECD Ülkeleri (1965-1990 yılları arası analiz)	Regresyon Analizi	Transfer Harcamaları gelir dağılımını olumlu etkilemektedir.
Immervoll vd. (2006)	15 AB Ülkesi (1993-1998 yılları arası)	Mikrosimilasyon	Transfer Harcamaları gelir dağılımını olumlu etkilemektedir.
Lindert vd. (2006)	Latin Amerika ve Karayipler’de 8 ülke	Mikrosimilasyon	Hedeflenmiş Transferler hariç Transfer harcamalarının gelir dağılımına etkisi olumsuz olarak tespit edilmiştir.
Niehues (2010)	Avrupa ülkeleri (EU-15) (1993-2007 yılları arası)	Regresyon Analizi (Dinamik Panel)	Transfer harcamaları genel olarak gelir dağılımını olumlu olarak etkilerken gelire bağlı transfer harcamaları olumsuz etkilemiştir.
Bahtıyar (2010)	Türkiye 1963-2006	Regresyon EKK ADF	Cari ve Transfer harcamalarının gelir

			dağılımına etkisi negatiftir.
Yücel (2011)	Türkiye 2002-2009	Regresyon Analizi Zaman Serisi En Küçük Kareler Yöntemi	Kamu sosyal transfer harcamaları gelir dağılımını olumlu etkilemektedir.
Muinelo- Gallo ve Roca- Sagalés (2012)	21 yüksek Gelirli OECD Ülkesi 1972-2006	Görünüşte İlişkisiz Regresyon, Eşanlı Denklemler Modeli	Sosyal harcamaların gelir dağılımına etkisi olumlu olarak tespit edilmiştir.
Wang vd. (2012)	28 OECD Ülkesi 1995-2010	Ayrıştırma Yaklaşımı	Kamu sosyal harcamaları gelir dağılımını olumlu olarak etkilemiştir.
Kaynakça: Demiryürek Ürper,2018:85-87;67-68.			

3. VERİ SETİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Seçilmiş 10 OECD ülkesi (Belçika, Fransa, Finlandiya, Avusturya, Danimarka, Norveç, İtalya, İspanya, Lüksemburg ve Türkiye) için transfer harcamaları (TRANS) ve gelir eşitsizliği (GINI) arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmek istenmektedir. Bunun için yapılan panel veri analizlerinde seçilmiş 10 OECD ülkesi için 2003-2015 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır. Transfer harcama verisi olarak sosyal harcama kalemi kullanılmış olup veri setine <https://www1.compareyourcountry.org/social-expenditure/en/0//datatable/> OECD resmi internet sitesinden ulaşılmıştır. Gelir eşitsizliği verileri için ise GINI katsayısı kullanılmış ve dünya bankası resmi internet sitesi olan <https://data.worldbank.org/> temin edilmiştir. Çalışmada öncelikle seriler için yatay kesit bağımlılık testi yapılmış ve ardından her bir seri için 2. kuşak birim kök testlerinden olan ve literatüre Bai ve Ng (2010) tarafından kazandırılan PANIC panel birim kök testi uygulanmıştır. En son aşamada ise seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından literatüre kazandırılan panel nedensellik analizi ile test edilmiştir.

3.1. Yatay Kesit Bağımlılık

Yatay kesitsel bağımlılığı test etmek için aşağıdaki panel veri regresyon modeli tahmin edilmektedir:

$$\Delta y_{it} = d_i + \delta_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \lambda_{i,j} \Delta y_{i,t-j} + u_{i,t}, i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } t = 1, 2, \dots, T \quad (1)$$

burada deterministik bileşen d_i sabitli ve sabitli ve trendli yapı için dikkate alınır. p ise gecikme uzunluğudur. Yatay kesitsel bağımlılığın sıfır hipotezini test etmek için;

$$H_0: Cov(u_{it}, u_{jt}) = 0, i \neq j \text{ ve tüm } t\text{'leri için}$$

karşı yatay kesitsel bağımlılığın alternatif hipotezi ise;

$$H_1: Cov(u_{it}, u_{jt}) \neq 0, i \neq j\text{'nin en az bir çifti için}$$

şeklinde kurulur. Yani;

$$H_0: \text{Yatay kesit bağımlılığı yoktur.}$$

$$H_1: \text{Yatay kesit bağımlılığı vardır.}$$

şeklinde. Literatüre Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) tarafından kazandırılan ve sapması düzeltilmiş en güçlü yatay kesit bağımlılık testi olarak kabul edilen LM_{adj} testi aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \rho_{ij}^2 \frac{(T-K-1)(\hat{\rho}_{ij} - \hat{\mu}_{Tij})}{\sqrt{V_{Tij}^2}} \quad (3)$$

Bu test istatistiği, $LM_{adj} \sim N(0,1)$ ile asimptotik olarak standart normal dağılım göstermektedir (Pesaran vd. 2008).

3.2. PANIC Birim Kök Testi

Panel birim kök testi uygularken yatay kesit korelasyonunu kontrol etmenin etkili bir yolu, ortak faktörleri veriden çıkarmaktır. Ancak, bir test oluşturmak için katsayıları çarpılmış kalıntıları kullanmak için birçok yol vardır. Bai ve Ng (2010) tarafından literatüre kazandırılan PANIC birim kök testi kalıntı ve ortak faktörlerin durağanlığının panel veri analizi olarak isimlendirilmektedir. PANIC birim kök testi kalıntıda ve faktörlerdeki durağanlığı ayrı ayrı bakmak gerektiğini vurgulamışlardır. Biri havuzlanmış otoregressif katsayıyı tahmin ediyor ve diğeri de sadece basit bir örneklem momenti kullanıyor.

Yatay kesit bağımlılığı, paneldeki tüm birimlerin durağan olmadığına dair hipotezi test etmek ciddi problemler yaratabilir. Giderek daha popüler olan bir yaklaşım, ortak faktör kullanan yatay kesit bağımlılığını modellemektir. Bai ve Ng (2004) 'ün kendine özgü ve ortak bileşenleri (PANIC) çerçevesindeki durağanlığın panel analizi, ortak faktörlerin ve kendine özgü hataların ayrı ayrı test edilmesini sağlar, ve Moon ve Perron (2004), verilerin ortak etkenler üzerindeki ortogonal izdüşümünü test etmektedir. Öte yandan, dinamik parametrelerde heterojenlik söz konusu olduğunda bireysel test istatistiklerinin havuzlanması daha uygun olabilir (Bai ve Ng, 2010).

Veri yaratma süreci aşağıdaki gibidir:

$$X_{it} = D_{it} + \lambda_i' F_t + e_{it}$$

$$(1 - L)F_t = C(L)\eta_t$$

$$e_{it} = \rho_i e_{it-1} + \varepsilon_{it}$$

Burada D_{it} deterministik bileşen olup $\sum_{j=0}^p \delta_{ij} t^j$ olarak tanımlanmaktadır. $D_{it} = \begin{cases} \text{bireysel spesifik sabit etki} & , p = 0 \\ \text{bireysel spesifik zaman trendi} & , p = 1 \\ \text{deterministik terim yok} & , p = -1 \end{cases}$ şeklinde ifade edilebilir. F_t değişkeni ortak

faktör vektörü olup $r \times 1$ boyuta sahiptir ve yatay-kesit bağımlılık problemini ortadan kaldırmak için kullanılmaktadır. $C(L)$, gecikme operatörünün polinomlarını içeren $r \times r$ boyutlu bir matristir. Faktör tahminleri birinci farkı alınmış veriye temel bileşenler metodu uygulanması sonucu elde edilir. Yani;

$$\Delta X_{it} = \Delta D_{it} + \lambda_i' \Delta F_t + \Delta e_{it}$$

şeklinde olur. Bai ve Ng (2010), üç tane test istatistiği önermiştir. P_a ,

$$P_a = \frac{\sqrt{NT}(\hat{\rho}^+ - 1)}{\sqrt{2\hat{\phi}_\varepsilon^4/\hat{\omega}_\varepsilon^4}}$$

$$P_b = \sqrt{NT}(\hat{\rho}^+ - 1) \sqrt{\frac{1}{NT^2} \text{tr}(\hat{e}'_{-1} \hat{e}) \frac{\hat{\omega}_\varepsilon^2}{\hat{\phi}_\varepsilon^4}}$$

$$PMSB = \frac{\sqrt{N} \left(\text{tr} \left(\frac{1}{NT^2} \hat{e}' \hat{e} \right) \right) - \hat{\omega}_\varepsilon^2 / 2}{\sqrt{\hat{\phi}_\varepsilon^4 / 3}}$$

Burada P_a sabitli ADF test, P_b ise sabitli ve trendli ADF test sonuçlarını göstermektedir. $PMSB$ ise e_{it} otokorelasyonlu olduğu durumdaki panel düzeltilmiş test sonuçlarını vermektedir. Yukarıdaki $\hat{\rho}$, $\text{tr}(\hat{e}'_{-1} \hat{e}) / \text{tr}(\hat{e}'_{-1} \hat{e}_{-1})$, $\hat{e}_{it} = \rho_i \hat{e}_{it-1} + \varepsilon_{it}$ içindir. $\hat{\rho}^+$ ifadesi $\text{tr}(\hat{e}'_{-1} \hat{e}) - NT \hat{\lambda}_\varepsilon / \text{tr}(\hat{e}'_{-1} \hat{e}_{-1})$ dir ve $p = -1$ ve $p = 0$ içindir. Bu test istatistiklerinin ifadesi $p = 1$ olduğunda farklılaşır. Modelde sıfır hipotezi birim kökün olduğu yönünde iken karşı hipotez serinin durağan olduğunu söylemektedir.

3.3. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Testi:

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından literatüre kazandırılan bu test, zaman serilerindeki Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testinin panele uyarlanmış halidir. Temeli Toda ve Yamamoto nedensellik analizine dayandığı için bu teste ki gibi seriler farklı durağanlaşma mertebelerinde olsa bile nedensellik analizi yapılabilmektedir. Yani nedensellik testi öncesinde serilerin durağan olma veya koentegresyon ya da eşbütünleşik olma koşulu yoktur. Durağan ya da durağan olmayan serilere uygulanabilir. Ön bilgi olarak serilerin maksimum bütünleşme dereceleri araştırılır. İlk olarak standart bir Panel VAR tahmini yapılır ve uygun gecikme uzunluğu (p) belirlendikten sonra uygun gecikme olan p gecikmeye en yüksek bütünleşme yani entegrasyon derecesine sahip değişkenin bütünleşme seviyesi ($dmax$) ilave edilir. En sonunda ise $(p+dmax)$ gecikme için serilerin düzey değerleriyle Panel VAR modeli tahmin edilir. Bu test aşağıdaki VAR denklemi ile ifade edilebilir:

$$z_{it} = \mu_i + A_{i1}z_{it-1} + \dots + A_{ik}z_{it-k_i} + \alpha_{2i} \sum_{l=k_i+1}^{k_i+dmax_i} A_{il} z_{it-l} + u_{it}$$

Burada $z_{it} = (x_{it}, y_{it})$ 'dir. μ_i , boyutu p olan sabit etkiler vektörüdür. $A_{i1}, A_{i2}, \dots, A_{ik}$ sabit parametre matrisi olup boyutu $p \times p$ 'dir. $dmax_i$ ise her bir birim için VAR sistemindeki bütünleşme yani entegrasyon derecesini göstermektedir.

Testin temel hipotezi nedensellik ilişkisinin olmadığını söylemektedir. Bunu test etmek için Fisher test istatistiğini kullanmışlardır. Fisher test istatistiği;

$$\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i)$$

şeklindedir. Burada p_i , i inci birim Wald istatistiğine karşılık gelen p değeridir. $\lambda \sim \chi^2_{2N}$ 'dir. Yani bu test serbestlik derecesi $2N$ olan bir χ^2 dağılımı sergilemektedir.

Tablo 2: Sapması düzeltilmiş yatay kesit bağımlılık test sonuçları

Değişken	Test İstatistiği	Olasılık Değeri

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

TRANS	29.809	0.000***
GINI	11.589	0.000***

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde yokluk hipotezinin reddedileceğini ifade etmektedir.

Tablo 2’den elde edilen sonuçlara göre birimlerde meydana gelen şokun, diğer birimleri de etkilediği görülmektedir. Yani iki seride de yatay kesit bağımlılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla 2. nesil panel birim kök testlerinin uygulanmasına karar verilmiştir.

Tablo 3: PANIC (2010) Birim kök sonuçları

	TRANS		GINI	
	Test İstatistiği	Olasılık değ. (Prob)	Test İstatistiği	Olasılık değ. (Prob)
P_a	1.126	0.870	-0.382	0.351
P_b	1.437	0.925	-0.367	0.357
$PMSB$	1.793	0.964	-0.193	0.423

NOT: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3’de ki Bai ve Ng (2010) tarafından geliştirilen PANIC birim kök sonuçlarına göre serinin düzeyde durağan olmadığı gözlemlenmektedir. Birinci farkı alındığında durağan hale gelmektedir. Yani her iki serinin I(1) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4: Emirmahmutoğlu-köse (2011) panel nedensellik testinin sonuçları: GINI→TRANS

Gelir eşitsizliği Transfer harcamalarının nedeni değildir (GINI→TRANS)	Ülke	Gecikme Sayısı	Wald istatistiği	Olasılık değ. (Prob)
	Belçika	2	3.372	0.185
	Fransa	2	48.573	0.000***
	Finlandiya	1	0.383	0.536
	Avusturya	2	13.584	0.001***
	Danimarka	2	12.160	0.002***
	Norveç	1	0.247	0.619
	İtalya	2	0.763	0.683
	İspanya	1	0.174	0.677
	Lüksemburg	2	2.574	0.276
	Türkiye	1	0.110	0.740
		Asimptotik prob: 0.000***	Bootstrap prob: 0.077*	Panel Fisher Test ist.: 84.615

Tablo 5: Emirmahmutoğlu-köse (2011) panel nedensellik testinin sonuçları: TRANS→GINI

	Ülke	Gecikme	Wald istatistiği	Olasılık değ. (Prob)

Transfer harcamaları gelir eşitsizliğinin nedeni değildir (TRANS→GINI)		Sayısı		
	Belçika	2.000	0.039	0.981
	Fransa	2.000	0.340	0.844
	Finlandiya	1.000	0.164	0.686
	Avusturya	2.000	3.634	0.163
	Danimarka	2.000	11.159	0.004
	Norveç	1.000	0.352	0.553
	İtalya	2.000	1.621	0.445
	İspanya	1.000	0.138	0.710
	Lüksemburg	2.000	8.049	0.018
	Türkiye	1.000	0.171	0.679
		Asimptotik prob: 0.104	Bootstrap prob: 0.748	Panel Fisher Test ist.: 28.241

NOT: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 4'ten ve Tablo 5'ten elde edilen Emirmahmutoğlu-Köse (2011) Panel Nedensellik testi sonuçlarına göre ise tek yönlü nedensellik ilişkisi görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre transfer harcamalarının gelir eşitsizliğinin nedeni olmadığı gözlemlenmiş fakat gelir eşitsizliğinin, transfer harcamalarının nedeni olduğu görülmüştür. Yani tek yönlü bir nedensellikten (GINI→TRANS) bahsedilir.

BULGU VE DEĞERLENDİRMELER

Devletin maliye politikası amaçlarından biri de kaynağını Anayasa 2 ve 73. Maddeden alan gelir dağılımında adaleti sağlamaktır. Gelir dağılımında adaleti sağlama ile devlet yüksek gelir grupları ile düşük gelire sahip gruplar arasındaki gelir farklılığını azaltmayı amaç edinmektedir.

Gelir dağılımında adaletin sağlanmasında hükümetlerin başarılı olabilmesinin koşulu ilk olarak öncelikli politika olarak bu amacın seçilmesi ve bu amacı gerçekleştirmeye yönelik kullanılan araçların da ülkenin sosyo-ekonomik yapısına uygun olarak seçilmesidir. Maliye politikası araçları içerisinde artan oranlı tarife, en az geçim indirimi uygulaması, ayırma ilkesi ve gelir düzeyi düşük kesime yönelik muafiyet ve istisna uygulamalarına yer veren kamu gelirleri kullanılırken diğer bir araç kamu harcamasıdır. Kamu harcamaları içerisinde ise transfer harcamaları özellikle de sosyal transfer harcamalarının gelir dağılımında adaleti sağlamada daha etkili olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada transfer harcamaları ile gelir dağılımında adaleti sağlama arasında ne tür bir ilişkinin olduğu test edilmiştir.

Bunun için Türkiye'nin de aralarında bulunduğu seçilen 10 OECD ülkesine 2003-2015 yılları arasını kapsayan gini katsayısı ve sosyal transfer harcama verilerinden faydalanılmıştır. Çalışmada ilk olarak serilere yönelik yatay kesit bağımlılık testi yapılmıştır. Analizler neticesinde ortaya çıkan şokun kalıcı olmasına bağlı olarak PANIC birim kök testi uygulamasına geçilmiştir. Birim kök testi yapılan serilerin birinci farklarında durağan olması nedeniyle daha sonra serilere Emirmahmutoğlu ve Köse'ye ait panel nedensellik testi

uygulanmıştır. Buradan elde edilen bulgulara göre transfer harcamasının gelir dağılımında adaletsizliğin bir nedeni olarak ortaya çıkmadığı, fakat gelir dağılımında adaletsizliğin transfer harcamalarının bir nedeni olduğu ortaya çıkmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre hükümetler sosyal transfer harcamalarını gelir dağılımında adaleti sağlamak için bir araç olarak daha aktif ve kapsamlı bir şekilde kullanmalıdır. Ayrıca yapılan transfer harcamasının kime yönelik olarak yapıldığı da bu konuda öneme sahip olduğundan gerçek ihtiyaç sahibi bireylere yönelik uygulanması ve denetimler yoluyla bu durumun takip edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002). Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

Alper, Y., Ve Tokol, A. (2012). Sosyal Politika, Bursa: Dora Yayıncılık

Bahtıyar, G. (2010). İktisadi Büyüme Gelir Dağılımı İlişkisi:Türkiye Örneği, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa

Bai, J. & S. Ng (2004) A PANIC Attack On Unit Roots And Cointegration. *Econometrica* 72, 1127–1177.

Bronfenbrenner, M.(1971). *Income Distribution Theory*, New York.

Chu, K-Y., Davoodi, H. and Gupta S. (2000). *Income Distribution and Tax and Government Social Spending Policies in Developing Countries*, Fiscal Affairs Department, IMF Working Paper

Cural, M. (2009). OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının 1980 Sonrası Gelişimi ve Eşitsizliği Azaltıcı Müdahaleler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 74.

De Gregorio, J., and Lee, J-W (2002). Education and Income Inequality: New Evidence from Cross Country Data, *Review of Income and Wealth*, Vol. 48, No. 3, pp. 395–416

Demiryürek Ürper, Tuba. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018

Emirmahmutoğlu, F. Ve Köse, N. (2011). Testing For Granger Causality İn Heterogeneous Mixed Panels. *Economic Modelling*, 28, 870-876.

Eker, A. (2005). *Kamu Maliyesi*, Anadolu Matbaası, İzmir.

Fisher, R.A., (1932), *Statistical Methods For Research Workers*, 4th Edition. Oliver And Boyd, Edinburgh.

Gürsel, S., Levent, H., Selim, R. ve Sarıca, Ö. (2000). Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı Ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile karşılaştırma. İstanbul, TÜSİAD Yayınları, Yayın, (295).

Karaoğulları, E.(2017). Maliye Politikası, Agon Yayınevi,4. Baskı, Ankara.

Lindert, K., Skoufias, E. and Shapiro, J. (2006). Redistributing Income To The Poor And The Rich: Public Transfers in Latin America and the Caribbean, *Social Safety Nets Primer Series*:203.

Moon, R. & B. Perron (2004) Testing For A Unit Root İn Panels With Dynamic Factors. *Journal Of Econometrics* 122, 81–126.

Niehues, J. (2010). Social Spending Generosity And Income Inequality: A Dynamic Panel Approach, *IZA Discussion Paper* No. 5178

Öztürk, N. ve Göktolga, Z. G. (2010). Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler, *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı 34/2.

Pesaran, M. H., A. Ullah, And T. Yamagata. 2008. “A Bias-Adjusted LM Test Of Error Cross-Section Independence.” *Econometrics Journal* 11: 105–127

Şafaka, İ., & Gülb, A. U. (2011). Ege Bölgesi Orman İşletmelerindeki Orman Mühendisi Dağılımının Atkinson Endeksi İle Değerlendirilmesi. *Turkish Journal Of Forestry*, 12(2), 110-114.

Toda, H. Y. Ve Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference İn Vector Autoregressions With Possibly Integrated Processes, *Journal Of Econometrics*, 66, 225-250

Todaro, M. P. ve Smith, S. C. (2000). *Economic Development* 7th., Boston MA, Addison Wesley

Türk, İ. (2015). Kamu Maliyesi, Turhan Kitabevi, 10.Baskı, Ankara

Uluatam, Ö. (2014). Kamu Maliyesi, 13. Baskı, Ankara: İmaj Yayınları

Yücel D. (2011). Gelir Dağılımı Teorileri ve Politikaları: Türkiye’de Gelir Dağılımı-Yoksulluk Sorunu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul

YOLSUZLUK VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ

Arş. Gör. Gökhan KONAT
İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ARSLAN
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Çalışmanın amacı seçilmiş 12 ülke (Türkiye, Danimarka, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika, Yunanistan, Portekiz, Hollanda, Macaristan ve ABD) için yolsuzluk ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkinin var olup olmadığını incelemektir. 12 ülke için 1995-2018 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır. Yolsuzluk verisi olarak Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün her yıl hesapladığı yolsuzluk algı endeksi kullanılmıştır. Veri setine <https://www.transparency.org/> resmi internet adresinden ulaşılmıştır. Ekonomik büyüme verilerine ise dünya bankası resmi internet sitesi olan <https://data.worldbank.org/> dan ulaşılmıştır. Çalışmada öncelikle herhangi bir birimde meydana gelen şokun, diğer birimleri de etkileyip etkilemediği durumu belirlemek amacıyla yatay kesit bağımlılık testi uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılık analizi neticesinde 2. Kuşak panel birim kök testlerinden Peseran (2006) tarafından literatüre kazandırılan CADF panel birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök analizi sonuçlarına göre iki serinin de düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Ardından seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu ve Hurlin tarafından 2012 yılında literatüre kazandırılan panel nedensellik analizi ile sınanmıştır. Elde edilen sonuçlara ekonomik büyüme, yolsuzluğun nedeni iken yolsuzluğun ekonomik büyümenin nedeni olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Yani ekonomik büyüme değişkeninden yolsuzluk değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Bunun için politika yapımcıların ekonomik büyüme hedeflerinden vazgeçmeden karalı bir şekilde arkasında durmaları gerekmektedir. Ayrıca vergi sistemlerinin buna yönelik oluşturarak adil bir şekilde tasarlaması gerektiği sonucuna varılır.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme, Panel Birim Kök Testi, Nedensellik

AN EMPIRICAL ANALYSIS ON CORRUPTION AND ECONOMIC GROWTH

ABSTRACT

The aim of this study is to examine whether there is a relationship between corruption and economic growth variables for 12 selected countries (Turkey, Denmark, Germany, Britain, France, Italy, Belgium, Greece, Portugal, the Netherlands, Hungary and the USA). For 12 countries, data covering the years 1995-2018 were used. Corruption perception index calculated by Transparency International every year was used as corruption data. The data set was accessed through the official internet address <https://www.transparency.org/>. Economic growth data were obtained from the official website of the World Bank, <https://data.worldbank.org/>. In this study, first of all, cross-sectional dependence test was applied to determine whether the shock occurring in any unit affects other units. As a result of the cross-sectional dependence analysis, the second generation panel unit root test, CADF panel unit root test produced by Peseran (2006) was applied. According to the results of unit root analysis, both series were found to be stationary at the level. Then, the causality

relationship between the series was tested by the panel causality analysis, which was introduced to the literature in 2012 by Dumitrescu and Hurlin. It is concluded that while economic growth is the cause of corruption, corruption is not the cause of economic growth. In other words, the existence of a one-way causality relationship from economic growth variable to corruption variable was determined. For this, policymakers should stand firmly behind them without giving up their economic growth targets. Considering these conditions, it is concluded that tax systems should be created and it should be designed in a fair way.

Keywords: Corruption, Economic Growth, Panel Unit Root Test, Causality

1.GİRİŞ

Yolsuzluk kavramı geçmişten günümüze toplumların ahlaki bir problemi olarak gündemde olan bir konudur. Yolsuzluğun tanımı farklı kaynaklarda değişik biçimlerde yapılsa da genel olarak bireysel çıkarın toplumsal çıkarın önüne yasal ve etik olmayan bir biçimde geçmesiyle ortaya çıkan, bir işin gördürülmesi için karşı tarafa sağlanan bir takım menfaatler ve tavizler şeklinde kendini göstermektedir(Johnston, 1998:89).

Yolsuzluğun nedeni ülkeden ülkeye değişmekle birlikte daha çok ülkelerin ekonomik ve mali yapısı, toplumların yaşayış biçimi, siyasi açıdan yetkili kişilerin olaylar karşısındaki ahlaki tutumları, ülkelerin yönetim biçimleri, devletin dışa bağımlı olup olmaması bu konuda etkili olmaktadır. Ülkelerin demokrasi ve özgür düşünceye verdiği değer fazla ise, devletin ekonomi içindeki yeri fazla değilse, bir takım proje ve yatırımların gerçekleşmesi için yasal prosedürler ağır değilse, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi kavramlar ülke içinde yöneticiler ve vatandaş açısından içselleştirilmiş ise, ülke ekonomisi dış sermayeye daha az bağımlı ise, gelir dağılımı ve vergi sistemi adil ise, bu sayılanların hepsinin ötesinde bireyler yolsuzluk fiilleri karşılaştıklarında verdikleri tepkiler yüksekse o ülkede yolsuzluk seviyesinin alt düzeyde olduğu söylenebilir(Kaufmann,1998:79).

Kamu kesimi içinde olduğu gibi özel kesimde de yolsuzlukların ortaya çıkması muhtemeldir. Kamu kesimi içinde yolsuzluk türleri çeşitli şekillerde kendini göstermektedir. En sık karşılaşılan yolsuzluk türleri arasında rüşvet, adam kayırma, ayrımcılık, siyasi olarak ilişkili kişilere kamu kaynaklarının armağan edilmesi, iltimas, irtikap yer almaktadır(Gray, Kaufmann 1998:7-10; Bayar,2010:111).

Yolsuzluğun ölçülmesinde kesin ve net rakamsal tutarlara ulaşmak pek mümkün olmamakla birlikte, bir takım nesnel ve öznel ölçütler sayesinde tahmini rakamlara ulaşabilmek mümkündür. Öznel ölçütlerden kastedilen anketler, görüşmeler yoluyla halkın yolsuzluğu ne derece algıladığına yönelik tahminlerdir. Nesnel ölçütlerde ise elde edilen bir takım bulgu ve verilerden yola çıkılarak daha somut bir tahmin yoluna gidebilmektir. Burada mahkemelerde yolsuzluk kapsamına giren fiillerden dolayı hükümlü ve tutuklu bulunan kişi sayıları(mahkeme tutanakları) veya internet ortamında yolsuzluk fiillerine giren yazışmaların sayısı v.s.yol göstermektedir(Berg,2001).

Yolsuzluğun ölçülmesinde bir takım endeksler uluslar arası alanda kabul görmektedir.

Bu endeksler arasında uluslar arası yolsuzluk algılama endeksi, rüşvet algılama endeksi ve Global Yolsuzluk Barometresi, Global Rekabet endeksi, Uluslararası iş şirketi yolsuzluk endeksi ve MIMIC Model yöntemi v.b.gibi yöntemler yer almaktadır(Beşel,2014:1)

Bunlardan uluslar arası yolsuzluk algılama endeksi en çok rağbet gören endekslerden biridir. Bu endekste bireylere yöneltilen bir takım sorularla bireylerin yolsuzluğu ne derece algıladıkları ve yolsuzluk karşısında verdiği tepkiler ölçülmektedir. 0 ile 10 arasında bir puanlamaya dayanan bu endekste 0 değeri yolsuzluğa karşı hiç tepkinin olmadığı veya çok

yüksek düzeyde yolsuzluğun algılandığı bir durumu ifade etmektedir. 10 puan ise yolsuzluğa verilen tepkinin fazla olduğu veya yolsuzluğu algılamamanın daha az olduğu bir ülkeyi işaret etmektedir. Yolsuzluğun ekonomik büyümeye olan etkisi ile ilgili yapılmış çalışmalarda kimi düşünürlere yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğunu; kimileri ise yolsuzluğun ekonomik büyümeyi yavaşlattığını öne sürmüşlerdir(Beşel,2014:2).

Yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu savunanlar düşüncelerini “etkin yağlama hipotezi”ne dayandırmaktadırlar (Leff, 1964; Leys, 1965; Nye, 1967; Huntington, 1968; Acemoglu ve Verdier, 1998).

Etkin yağlama hipotezine göre bir takım proje ve faaliyetlerin hızlı bir şekilde, yasal ve bürokratik prosedürlere takılmadan yapılabilmesi için yetkililere menfaat sağlamanın süreci hızlandırıp, yatırımları artıracığı ve ekonomik büyümeyi böylece olumlu etkilemesi şeklinde açıklanabilir (Karagöz ve Karagöz, 2010: 8).

Yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu savunan ekonomistler ise ekonomik büyümeyi sağlamaya yönelik verimli yatırım alanları yerine kaynakların şahsi menfaatler için verimsiz alanlara harcanarak ekonomik büyümenin yavaşlayacağını savunmuşlardır (Murphy vd.,1993; Birleşmiş Milletler, 1990; Mauro, 1995; Mo, 2001; Monte ve Papagni, 2001).

Ekonomik büyüme kavramı üzerinde de kısaca durmak konunun daha iyi kavranması ve yolsuzlukla olan ilişkisi açısından önem arz etmektedir. Ekonomik büyüme iktisat literatüründe bir ülkedeki milli gelirdeki yıldan yıla gerçekleşen artış olarak kısaca tanımlanabilir. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi teknolojik gelişme ve arge faaliyetlerin artması, emek ya da sermayeye bağlı olarak üretim verimliliğinin artmasına bağlı olmaktadır. Bu gibi durumların gerçekleşmesi ile birlikte üretim olanakları eğrisi sağa kaymakta ve eldeki kaynaklarla ülkelerin daha fazla çıktı elde edebilmesi mümkün olabilmektedir. Şöyle ki ekonomik büyümenin motoru yatırımlar olmakta, yatırımların artması ise tasarrufların sayesinde olmaktadır. Hükümetlerin ekonomik büyümeyi sağlamak istiyorlarsa tasarrufları artırma yolun gitmeleri gerekmektedir. Bunun için de yatırımcıların önünü açacak uygulamalara yer verilmesi, bir takım vergi indirim ve teşvik uygulamalarının doğru zamanda doğru kişi ve firmalara yönelik olarak yapılması gerekmektedir(Karaoğulları,2017:173).

2.LİTERATÜR TARAMASI

Yolsuzluğun ekonomik büyümeye olan etkisi ile ilgili yapılmış çalışmalar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Literatür Taraması

Çalışmanın adı ve yılı	Çalışmanın kapsamı	Çalışmanın bulgu ve sonuçları
Ali, Grant ve Dominic(2010),	1986-1996 dönemi için ekonomik büyüme ve yolsuzluk arasındaki ilişki analiz edilmiştir.	Asya ülkelerinde yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.
Powell, Manish ve Nair (2010)	Yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir.	Ekonomik özgürlüğün kısıtlı olduğu ülkelerde yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde pozitif

			etkiler meydana getirdiği sonucuna varmışlardır.
Karagöz ve Karagöz(2010)	1980-2005 yılları arasında Türkiye’de yolsuzluk, ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişki incelenmiştir.	Değişkenlerin Logaritması alınarak MIM Modeli kullanılmıştır.	Türkiye’de ekonomik büyümeden yolsuzluğa doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu ve kamu harcamaları ile yolsuzluk arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.
Jalles (2011)	Gelişmekte olan ülkelerde demokrasi ve yolsuzlukların borçlanmaya ve büyümeye olan etkisine yönelik bir incele yapılmıştır.	1970 - 2005 dönemi için yöntem olarak panel veri analizi kullanılmıştır.	Yolsuzluğun daha az olduğu ülkelerin borçların yönetiminde daha başarılı olduğu yolsuzluğun az olduğu bazı ülkeler açısından borçlanmanın büyümeye katkısının olumlu olduğu ve borçlanmadan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.
Huang (2012)	1995 - 2010 dönemi için 10 Asya ülkesinde yolsuzluk, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkisi araştırılmıştır.	Panel Vektör Hata Düzeltme Modeli yöntem olarak kullanılmıştır.	Çalışmada yolsuzluklar arttıkça ekonomik büyümenin de arttığı sonucuna varılmıştır.
Gerni vd. (2012),	23 geçiş ekonomisi için yolsuzluğun belirleyicileri üzerine bir araştırma yapılmıştır.		Ekonomik büyüme ve yolsuzluk her ikisinin de birbirlerini etkilediği ve yolsuzluktan ekonomik büyümeye olan doğru nedensellik ilişkisinin daha belirgin olduğu sonucuna varılmıştır.
(Saha & Gounder, 2013)	1995-2010 Gelişmekte olan ülkeler incelenmiştir.	Polinam Gerileme	Gelişmekte olan ülkelerde yolsuzluk ile ekonomik büyüme ve gelişmişlik arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.
Beşel ve Savaşan (2014)	Türkiye için 1985:01- 2012:11 dönemi aylık verileri kullanılarak “Yolsuzluk – Ekonomik Büyüme” ilişkisi analiz edilmiştir.	Zivot-Andrews birim kök testi ile, Gregory-Hansen Eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri yöntem olarak kullanılmıştır.	Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmadığı, ancak ekonomik büyümeden yolsuzluklara doğru ve tek yönlü nedensellik ilişkisi

			bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Şahin(2016)	1980-2015 yılları arasında Türkiye için demokrasi, ekonomik özgürlük ve yolsuzluğun ekonomik büyümeye olan etkisi analiz edilmiştir.	Granger nedensellik analizi yapılmıştır.	Sonuçlara göre; ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyümeye arasında bir nedenselliğin olduğu belirlenmiştir. Buna rağmen ekonomik büyümeden demokrasi, yolsuzluk ve ekonomik özgürlüklere doğru bir nedensellik bağı tespit edilememiştir.
d'Agostino, Dunne, Pieroni (2016)	1996-2010 yılı için 106 ülke için yapılan çalışmada yolsuzluğun askeri harcamalar ve yatırım harcamaları kanalı ile ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir.		Yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif yönde olduğu tespit edilmiştir.
Eren ve Künü(2018)	Yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, hızlı bir gelişim süreci sergileyen E7 (Emerging Seven) ülkeleri (Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Rusya, Endonezya ve Türkiye) için analiz edilmiştir.	2002 – 2016 dönemi verileriyle gerçekleştirilen çalışmada, değişkenler arasındaki uzun dönem parametrelerin tahmini için Ortak İlişkili Etkiler Modeli (CCE) kullanılmıştır.	Brezilya ve Çin için, yolsuzluk algısındaki iyileşmenin büyüme üzerindeki etkisinin pozitif; Hindistan ve Rusya için ise negatif olduğunu göstermiştir. Modele dahil edilen diğer ülkeler için ise değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür
İnam ve Güzel(2019)	Çalışmada ülkelerin yolsuzluk düzeylerine göre gruplandırılması ve bu gruplandırmada etkili olan ayırt edici ekonomik değişkenlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda ülkemizin de üyesi olduğu OECD ülkeleri için yolsuzluk düzeyini etkileyen çeşitli ekonomik değişkenler değerlendirilmiştir.	2013 yılı verileri diskriminant analizi kullanılarak test edilmiştir	İnsani Gelişme Endeksi, kişi başı gelir, eğitim harcamaları gibi değişkenlerin düşük, işsizlik oranının yüksek olduğu OECD ülkelerinde yolsuzluk düzeyinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Kaynak: Eren, 2018:1472-1473; Erkal ve diğerleri,2014:149-152; Beşel ve Savaşan,2014.75-76; Karagöz ve Karagöz,2010:12-14'den derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

. 3. VERİ SETİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışmada seçilmiş 12 ülke (Türkiye, Danimarka, Almanya, İngiltere , Fransa, İtalya, Belçika, Yunanistan, Portekiz, Hollanda, Macaristan ve ABD) için yolsuzluk (YOLS) ve ekonomik büyüme (GDP) arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmak istenmektedir. Veri seti

1995-2018 yıllarını kapsamakta ve yolsuzluk verisi olarak Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün her yıl hesapladığı yolsuzluk algı endeksi kullanılmıştır. Bu veri setine <https://www.transparency.org/> resmi internet adresinden ulaşılmıştır. Ekonomik büyüme verilerine ise dünya bankası resmi internet sitesi olan <https://data.worldbank.org/>'dan ulaşılmıştır. Çalışmada öncelikle herhangi bir birimde meydana gelen şokun, diğer birimleri de etkileyip etkilemediği durumu belirlemek amacıyla yatay kesit bağımlılık testi uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılık analizi neticesinde 2. Kuşak panel birim kök testlerinden Pesaran (2006) tarafından literatüre kazandırılan CADF panel birim kök testi uygulanmıştır. Ardından seriler arasındaki nedensellik analizi Dumitrescu ve Hurlin tarafından 2012 yılında literatüre kazandırılan panel nedensellik analizi ile sınanmıştır.

3.1. Yatay Kesit Bağımlılık

Panel nedensellik analizinde ülkeler arasındaki olası yatay kesit bağımlılığını dikkate almak son derece önemlidir. Aslında, birimler arasında yüksek derecede bütünleşme varsa, kesit bağımlılığını göz ardı etmek nedensellik analizinde önemli bir sapmaya ve boyut bozulmalarına neden olabilir (Pesaran 2006). Yani seriler arasında yatay kesit bağımlılığı (YKB) mevcut iken, analiz yapılması elde edilecek sonuçları önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Breusch and Pagan, 1980). Bu nedenle, yatay kesit bağımlılığı testi, panel veri analizlerinde çok önemli bir aşamadır. Yatay kesitsel bağımlılığı test etmek için literatürde önerilen birkaç test vardır.

Yatay kesit bağımlılık;

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_i' x_{it} + \mu_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N, t = 1, 2, \dots, T \quad (1)$$

$$Cov(\mu_{it}, \mu_{jt}) \neq 0 \quad i \neq j$$

şeklinde ifade edilebilir. Yukarıdaki eşitlikte yer alan kalıntılar arasındaki bu korelasyonların istatistiksel olarak anlamlılığı Breusch and Pagan (1980)'nin LM testi ile test edilebilmektedir (Pesaran 2004). LM test istatistiği şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$LM_{BP} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \sim \chi^2_{N(N-1)/2} \quad (2)$$

$i \neq j$ olmak üzere hipotez;

$$H_0: \rho_{ij} = \rho_{ji} = 0 \text{ (Yatay kesit bağımlılık yok)}$$

$$H_1: \rho_{ij} \neq \rho_{ji} \neq 0 \text{ (Yatay kesit bağımlılık var)}$$

şeklinde kurulur. $\hat{\rho}_{ij}$, EKK ile her bir regresyondan elde edilen kalıntılar arasındaki korelasyon katsayısını göstermektedir ve test istatistiği $\chi^2_{N(N-1)/2}$ dağılımına sahiptir.

Bias-Adjusted CD test istatistiği;

$$CDLM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \rho_{ij}^2 \frac{(T-K-1)(\hat{\rho}_{ij} - \hat{\mu}_{Tij})}{V_{Tij}} \quad (3)$$

şeklinde. Bu test istatistiği, $CDLM_{adj} \sim N(0,1)$ ile asimptotik olarak standart normal dağılım göstermektedir (Pesaran vd. 2008).

3.2. CADF Panel Birim Kök Testi

CIPS panel birimi kök testi, yatay kesitsel olarak genişletilmiş ADF (CADF) regresyonuna dayanır. Bu durum ADF regresyonlarının gecikmeli yatay kesit ortalaması ve yatay kesit ortalamasının farkı alınmış gecikmeli değerlerin ile güçlendirerek yatay kesitsel bağımlılığını ortaya koyar. Yani, Pesaran (2006) $\bar{y}_t$ ve $\Delta \bar{y}_t$ gecikmeli değerlerini kullanarak yatay-kesit bağımlılık problemini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} c_{ij} \Delta y_{i,t-j} + d_i t + h_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^{p_i} \eta_{ij} \Delta \bar{y}_{t,j} + \varepsilon_{i,t} \quad (4)$$

Eşitliğinde ki gibi EKK süreci ile tahmin etmeyi önermiştir. Hipotezi ise ;

$$H_0^i: b_i = 0$$

$$H_1^i: b_i < 0, i = 1, 2, \dots, N \text{ için}$$

şeklinde kurmuştur.

Bireysel CADF istatistiklerinin sıfır dağılımının gürültü parametrelerinden asimptotik olarak bağımsız olduğu göz önüne alındığında, literatürde yatay kesitsel olarak bağımsız hatalar için geliştirilen çeşitli panel birim kök testleri de daha genel durumlara uygulanabilir. Bunlardan biri, IPS testinin yatay kesitsel olarak genişletilmiş bir versiyonudur:

$$CIPS(N, T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (5)$$

Burada $t_i(N, T)$ CADF regresyonundaki $y_{i,t-1}$ 'in katsayısının t oranıyla verilen i inci yatay kesit birimi için yatay kesitsel olarak genişletilmiş ADF test istatistiğidir.

3.3. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi:

Granger (1969) nedensellik testinin basit bir versiyonu olan bu test, sabit katsayılı heterojen panel veri modelleri için kullanılmaktadır. Granger nedenselliğini test etmek için kullanılan regresyon modelinin heterojenliği ve nedensellik ilişkilerinin heterojenliği olmak üzere heterojenliğin iki boyutunu dikkate alır.

Her hangi iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisi;

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^k Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^k X_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (6)$$

şeklindedir. Burada X ve Y , T zaman boyutlu ve N birim boyutlu gözlemlenen iki durağan değişkeni ifade etmektedir. K ise optimal gecikme sayısını ifade etmektedir. Testin hipotezleri ise;

$$H_0: \text{Bütün yatay kesitlerde } X' \text{ten } Y' \text{ye nedensellik ilişkisi yoktur.}$$

$$H_1: \text{Bazı yatay kesitlerde } X' \text{ten } Y' \text{ye nedensellik ilişkisi vardır.}$$

şeklinde kurulmuştur. Sıfır hipotezi sınarken bireysel Wald istatistiklerinin bildik ortalama formülü kullanılır:

$$W_{N,T}^{HNC} = \frac{1}{N} \sum_{k=1}^K W_{i,T} \quad (7)$$

Zaman boyutu küçük olduğunda bireysel Wald istatistikleri aynı ki-kare (χ^2) dağılımına yakınsamadığı için, Dumitrescu ve Hurlin (2012) zaman boyutu birim boyutundan büyük

olduğu zaman yani $T > N$ iken asimptotik dağılıma sahip olan $Z_{N,T}^{HNC}$ test istatistiğini, aşağıdaki gibi tahmini standardize edilmiş test istatistiğini Z_N^{HNC} kullanmayı önermişlerdir:

$$Z_{N,T}^{HNC} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{HNC} - 2) \quad (8)$$

$$Z_N^{HNC} = \frac{\sqrt{N} [W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,T})]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(W_{i,T})}} \quad (9)$$

Tablo 2: Sapması Düzeltilmiş Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Değişken	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
YOLS	11.822	0.000***
GDP	81.839	0.000***

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde yokluk hipotezinin reddedileceğini ifade etmektedir. GDP ile ATM sırasıyla ekonomik büyüme ve 1.000 km2 başına düşen ATM sayısı kısaltması olarak kullanılmışlardır, K ise gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 2’den elde edilen sonuçlara göre herhangi bir birimde meydana gelen şokun, diğer birimleri de etkilediği görülmektedir. Yani iki seride de yatay kesit bağımlılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla 2. nesil panel birim kök testlerinin uygulanmasına karar verilmiştir.

Tablo 3: CADF Birim Kök Sonuçları

GDP		YOLS	
Gecikme	CADF	Gecikme	CADF
4.000	5.524***	2.000	2.392
4.000	3.657*	3.000	4.017**
3.000	1.000	4.000	2.183
4.000	2.542	2.000	1.590
3.000	4.521**	4.000	1.807
4.000	2.133	2.000	2.830
2.000	0.813	3.000	4.539**
4.000	2.386	2.000	0.628
4.000	2.867	2.000	3.601*

3.000	3.948**	2.000	3.434
4.000	2.653	2.000	3.879**
4.000	0.761	2.000	2.452
CIPS: -2.734**		CIPS: -2.779**	

NOT: Bireysel istatistikler için kritik değerler %1 de 4.68, %5 de -3.87, %10 da -3.49'dir ve CIPS istatistiği için kritik değerler %10 da 2.63, %5 de -2.72, %1 de -2.88'dir. *, **ve*** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3'den her bir birim için (CADF) ayrı ayrı bireysel birim kök test istatistikleri ve panelin geneli için (CIPS) test istatistikleri verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre GDP serisi için Türkiye, Danimarka, Fransa ve Hollanda'nın bireysel olarak durağan olduğu ve YOLS serisi için ise Danimarka, Belçika, Portekiz ve Macaristan'ın bireysel olarak durağan olduğu gözlemlenmiştir. Panelin geneli için ise her iki seri için %5 seviyesinde düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani her iki serinin I(0) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4: Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testinin Sonuçları

Hipotez	Wald istatistiği	$Z_{N,T}^{HNC}$	Prob. değeri
GDP, YOLS'un nedeni değildir.	7.187	6.576	0.000***
YOLS, GDP'nin nedeni değildir.	2.636	0.494	0.621

NOT: *, **ve*** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 4'ten elde edilen Dumitrescu-Hurlin (2012) Panel Nedensellik testi sonuçlarına göre ise tek yönlü nedensellik ilişkisi görülmektedir. Burada ekonomik büyüme, yolsuzluğun nedeni olduğu ve yolsuzluğun ekonomik büyümenin nedeni olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Yani ekonomik büyüme değişkeninden yolsuzluk değişkenine doğru (GDP → YOLS) tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.

BULGU VE DEĞERLENDİRMELER

Yolsuzluk kavramı tarihi kökenleri eskilere dayanan ve birey oldukça az yada çok etkisini devam ettirecek bir olgudur. Yolsuzlukların nedenleri incelendiğinde bunda anayasal iktisatçıların da değiştiği gibi bürokratların rant maksimizasyonu, siyasilerin ise oy maksimizasyonu içinde olmaları başta gelmektedir. Ayrıca ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları ile yaşam biçimleri de bu konuda etkili olmaktadır. Yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusunda görüş birliği mevcut değildir. Kimi düşünürler ekonomik büyümeyi yavaşlattığını öne sürerken kimileri ise ekonomik büyümeye etkin yağlama hipotezi ile pozitif etki ettiğini öne sürmektedir. Yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisi verimli yatırım alanlarına harcanması gereken kaynakların verimsiz ve kısa vadeli fayda sağlayan alanlarda kullanılması; ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi ise bir takım yasal prosedürlere ve bürokratik gecikmelere takılmadan bazı projelerin daha hızlı hayata geçirilmesidir.

Bu çalışmada Türkiye dahil seçilmiş 12 ülkeye ait ekonomik büyüme ve yolsuzluk algılama endeks verileri kullanılarak 1995-2018 yılları arasını kapsayan dönemde ekonomik büyüme ve yolsuzluk arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı test edilmiştir.

Öncelikle bir birimde meydana gelen şokun etkisi yatay kesit bağımlılık testi ile sınanmıştır. Bu anlamda CADF panel birim kök testi kullanılmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre iki seri de düzeyde durağandır. Bu yüzden serilere daha sonra Dumitrescu ve Hurlin tarafından geliştirilen panel nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre ekonomik büyüme, yolsuzluğun sebebi iken yolsuzluğun ekonomik büyümenin bir sebebi olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Yani ekonomik büyümeden yolsuzluğa doğru tek yönlü bir ilişki vardır.

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde hükümetlerin ekonomik büyümeyi öncelikli politika almamaları ya da özellikle az gelişmiş ülkelerin sermaye yetersizliğine bağlı olarak ekonomik büyümelerin yavaş olması nedeniyle yolsuzluğun daha da arttığı görülmektedir. Ekonomik büyümenin yavaşlaması ile gelir dağılımında adaletsizliğin artması(kaynak yetersizliği nedeniyle yeterince sosyal yardım yapılamaması), kamu gelirlerinin azalmasına bağlı olarak yatırımlar için gerekli kaynağın yetersizliği ve dışarıdan gelebilecek yatırım desteklerinin siyasi bir takım tavizlere verilerek katlanılıyor olunması etkin olabilir.

Bunun için hükümetlerin ekonomik büyüme hedeflerinden hangi koşullar altında olurlarsa olsunlar taviz vermemeleri ve gerekli sermaye birikimi için kamu gelirlerinden etkin bir biçimde faydalanması ve vergi sistemlerinin buna yönelik ve daha adil dizayn edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acemoglu, Daron and Verdier, Thierry (1997) 'The choice between market failures and corruption' MIT Working Paper.

Bayar, G. (2010). Türkiye'de Yolsuzluk-Ekonometrik Bir İnceleme. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(28), 105-131.

Beşel, F. (2014). Yolsuzluk Endeksleri Çerçevesinde Türkiye'nin Durumu. PESA Analiz

Beşel, F., & Savaşan, F. (2014). Türkiye'de Yapısal Kırılmalar Altında Yolsuzluk-Ekonomik Büyüme İlişkisi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (27), 73-86.

d'Agostino, G, Dunne, J P, Pieroni, L. (2016). "Government spending, corruption and Drury, A.C., J. Krieckhaus, ve M. Luszti (2006), "Corruption, Democracy and Economic Growth", International Political Science Review, Vol. 27, No. 2, 121-136.

Eren, A. G. M., & Künü (2018). Ö. Ü. S. Yolsuzluk Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama.

Gerni, Mine, Ömer Selçuk Emsen, Dilek Özdemir ve Özge Buzdağlı (2012), "Yolsuzluğun Belirleyicileri ve Büyüme ile İlişkileri", International Conference On Eurasian Economies, 1B: 131-139.

Granger, C.W.J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. Econometrica, 37(3), 424-438.

Gray C.W., Kaufmann D., (1988), "Corruption and Development", Finance and Development, vol:35, No:1.

Huang, Chiung-Ju (2012), "Corruption, Economic Growth, and Income Inequality: Evidence from Ten Countries in Asia", World Academy of Science, Engineering and TechnolnICRG, 66: 354-358.

Huntington, Samuel, "Political Development and Political Decay," World Politics, 17 (04, 1965), 386-430

İnam, B., Güzel, S., & Murat, D. (2019). The Correlation Between Corruption And Socioeconomic Development: An Application For Oecd Countries. Hacettepe University Journal of Economics & Administrative Sciences/Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 37(2).

Jalles, Joao Tovar (2011), “The Impact of Democracy and Corruption on The Debt – Growth

Johnston, M. (1998). “ Fighting Systemic Corruption: Social Foundations for Institutional Reform, (Ed) , Mark, Robinson, Corruption and Development. Frank Cass Publisher, London.

Kaufmann, D. (1998). “ Revisiting Anti-Corruption Strategies: Tilt Towards Incentive-Driven Approaches?” , in Corruption and Integrity Improvement Initiatives in Developing Countries, United Nations Development Programme and OECD Development Centre Publication.

Karaoğulları, E.(2017). Maliye Politikası, Agon Yayınevi,4. Baskı, Ankara.

Karagöz, K., & Karagöz, M. (2010). Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme Ve Kamu Harcamaları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. Sayıştay Dergisi, 76(1-3), 5-22.

Leff, Nathaniel (1964), “Economic Development through Bureaucratic Corruption”, American Behavioral Scientist, p.8-14.

Leys, Colin, “What is the Problem About Corruption?” Journal of Modern African Studies, 3, 2 (1965), 224–225

Mauro, Paolo (1995). “Corruption and Growth,” *Quarterly Journal of Economics*, CX., No 3 (August), pp.681–712

Mo, P.H. (2001), “Corruption and Economic Growth”, Journal of Comparative Economics, Vol. 29, No. 1, 66-79.

Monte, A. Del ve E. Papagni (2001), “Public Expenditure, Corruption and Economic Growth: The Case of Italy”, European Journal of Political Economy, Vol. 17, No. 1, 1-16.

Murphy, Shleifer ve Vishny, 1993. “Why is Rent-Seeking So Costly to Growth”, American Economic Review -Papers and Proceedings, 83, p.409.

Nasrul,A. Grant Cullen and Dominic Gasbarro (2010), “The Coexistence of Corruption and Economic Growth in East Asia: Miracle or Alarm?”, Murdoch Business School.

Nye, J. S. (1967). Corruption and political development: A cost-benefit analysis. American political science review, 61(2), 417-427.

Pesaran, M. H. 2004. General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. Cambridge Working Papers in Economics No. 0435.

Pesaran, M. H. 2006. “Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure.” *Econometrica* 74 (4): 967–1012.

Pesaran, M. H., A. Ullah, and T. Yamagata. 2008. “A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-section Independence.” *Econometrics Journal* 11: 105–127.

Powell, Benjamin, G.P. Manish and Malavika Nair (2010), “Corruption, Crime and Economic Growth”, *Handbook on the Economics of Crime*.

Saha, S., Gounder, R., & Su, J. J. (2009). “The Interaction Effect of Economic Freedom And Democracy on Corruption: A Panel Cross-Country Analysis”. *Economics Letters*, 105, 173-176.

Şahin, İ. (2016). Türkiye’de 1980-2015 Yılları Arası Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Yolsuzlukların Ekonomik Büyümeye Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 317-334.

Tanzi, Vito, and Hamid Davoodi (1997), “Corruption, Public Investment, and Growth”, *IMF Working Paper*, Vol: 139, Washington: International Monetary Fund.

Topkaya, A.(2014). Yolsuzluk ve Ekonomik Etkileri, Gazi Üniversitesi S.B.E.İktisat A.B.D. Ankara.

MÜŞTERİ TEPKİLERİNİN İNCELENMESİ: FORMEL - İNFORMEL DAVRANIŞ

Öğr. Gör. Dr. Ayşe ERSOY YILDIRIM

Adıyaman Üniversitesi

ÖZET

İşletmeler, belirledikleri temel hedeflerine müşteri memnuniyetini koruyarak, artırarak veya memnuniyetsizlik nedenlerini tespit edip gidermeye çalışarak ulaşırlar. Bu gayrette olan pek çok işletme, çabalarına rağmen kimi zaman müşterilerinin hoşnut olmadığı kimi zaman da tepki gösterdiği durumlarla karşı karşıya kalır. Memnuniyetsizliğe verilen tepki, “müşterilerin karşılanmamış beklentilerini yazılı ya da sözlü olarak ifade etmeleri” şeklindedir. Ürün veya hizmetlerin geliştirilmesi açısından müşteri tepkilerinin işletmeler üzerindeki etkileri stratejik önem taşır. Bu bağlamda müşteri memnuniyetini yönetebilmek tepkileri incelenmek ile mümkündür. Tepki davranışı, durumsal faktörler; müşteri ile ilgili değişkenler; ürünle ilgili değişkenler ve memnuniyetsizliğin şiddeti gibi bir dizi değişkenden etkilenir. Tepki gösterme kararında olan müşteriler, yakınlarını uyarmak, satın almayı durdurmak, boykot etmek gibi informal; telafiye yönelik hareketler, iyileştirmeye sevk etmekle ilgili aksiyonlar, tazmine yönelik eylemler gibi formal davranışlar gösterirler.

Memnuniyetsizlik halinde müşteri tepkilerini tanımlayan formal ve informal davranışları ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada katılımcılar ile ilgili olarak belirli bir işletmeden memnun olmayan müşteriler yerine, herhangi pek çok işletmenin müşterisi olup ürün, marka veya işletmeyle ilgili memnuniyetsizlik yaşamaları halinde gösterdikleri tepki davranışı incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın verileri, Adıyaman ili merkez ilçesinde tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen ve şehir merkezini niteleyen beş mahallede yaşayan 229 haneden 684 hane halkı ile yüz yüze anket ile elde edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda 428 anket formunun analizler için uygun olduğu belirlenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Satın alma sonrası memnuniyetsizlikte müşteri davranışlarını belirlemeye yönelik anket formu” kullanılmıştır. Çalışmanın modeli Bearden ve Teel (1983) tarafından geliştirilen ölçekten uyarlanmıştır. Ölçeğin genel güvenilirliği Cronbach Alpha= 0.771 olarak yüksek bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliliğinin ortaya koymak için açıklayıcı faktör analizi yöntemi uygulanmıştır. Yapılan Barlett testi sonucunda ($p=0.000<0.05$) faktör analizine alınan değişkenler arasında ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Verilerin analizinde kullanılan paket program ile verilerin değerlendirilmesinde, t-testi, tek yönlü anova testi, posthoc; scheffe testi uygulanmıştır. Analizler sonucunda, elde edilen bulgulara ait değişkenler ile tüketici tepkilerini tanımlayan davranışlar arasında anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müşteri Memnuniyeti, Formel Davranış, Informel Davranış.

INVESTIGATION OF CUSTOMER RESPONSES: FORMAL-INFORMAL BEHAVIOUR

ABSTRACT

Enterprises, achive their basic targets by maintaining and improving customer satisfaction or by identifying the causes of dissatisfaction to eliminate. In spite of their efforts, many

businesses face situations in which their customers are sometimes displeased and sometimes react. "Customers' expressing their unfulfilled expectations in written or verbal form" shown as the reaction to dissatisfaction. In terms of the development of product or services, the effects of customer responses due to dissatisfaction on enterprises is of strategic importance. Therefore, it is possible to manage customer satisfaction by examining their reactions. Behavioural response is affected a series of variables such as situational factors; customer-related variables; product variables and the severity of dissatisfaction. Customers who decide to react, show informal behaviours such as warning oneself, stop buying or boycotting and formal behaviours such as compensatory movements, actions related to referral to improvement or actions for compensation.

The aim of this study was to demonstrate formal and informal behaviors that define consumer response behaviour in the event of dissatisfaction with the purchased goods or experienced services. Rather than unsatisfied customers from a particular business, customers of many business in case of dissatisfaction with the product, brand or business was examined. The data of the research was carried out in the central district of Adıyaman province living in five neighborhoods that characterize the city center 684 households from 229 households was selected by random sampling method with face-to-face survey. In the pre-analysis, 428 questionnaire forms were found to be suitable for analysis. As a data collection tool "Customer behaviour in post-purchase dissatisfaction survey form" was used. Model of the study was adapted from the scale developed by Bearden and Teel (1983). The overall reliability of the scale was high as Cronbach Alpha= 0.77. To establish the structure validity of the scale, explanatory factor analysis method was applied. As a result of Bartlett test ($p=0.000<0.05$), it was determined that there was a relationship between the variables taken into Factor Analysis. In the evaluation of the data with the package program, t-test, one way anova, posthoc; scheffe test were used in the analysis. As a result of the analyses, it was determined that there were significant relationships between the variables of the findings and the behaviors that define consumer responses.

Keywords: Costumer Satisfaction, Formal Behaviour, Informal Behaviour.

1.GİRİŞ

Satın alma karar sürecinin son aşamasında tüketici, kararın etkilerini ve sonuçlarını değerlendirir ve buna göre davranışlarda bulunur (Hawkins, vd., 2004: 677). Tüketicinin üründen beklentileri ile ürünün kullanım amacına uygunluğu arasında bir uyumsuzluk olması durumunda gerçek bir problemden ya da tüketici tarafından algılanan bir problemin varlığından söz edilebilir. Tüketicinin memnun olmadığını gösteren bu durum, işletmeleri yakından ilgilendirir. Tüm iyi niyetli çabalara rağmen tüm işletmeler, tüketicilerinin hoşnut olmadığı durumları yaşar. Satın alma sonrası müşteride oluşan duygusal tepkinin birbirinden bağımsız olan pozitif veya negatif etkilerinin, değerlendirmede, memnuniyet ve memnuniyetsizliğe ilişkin sonucu tayin ettiği (Westbrook, 1987: 258-270) söylenebilir. Performansın beklenenden fazla veya aynı olması durumunda memnuniyet oluşur ve tüketici yeniden satın almayı gerçekleştirir. Memnuniyet oluşmadığı durumda ise tüketicinin tepkileri önemli bir konu olarak ortaya çıkar (Hawkins vd., 2004: 676). Tatmin olmamış tüketici, müşteri olmaya devam etme olgusu içinde sonuç alamayacağı, uğraşmaya değmeyeceği, konuyu önemsiz görme gibi nedenlerden kaynaklanan durumlarda pasif kalmayı tercih eder. Harekete geçmeye karar veren tüketiciler, ilgili işletmeyle iletişime geçerek, memnuniyetsizliklerini başka kişilere aktararak, işletme ile iş yapmaktan vazgeçerek veya iş, özel, resmî kurumlara yönelmek suretiyle ve hatta konuyu yasal boyuta taşımak suretiyle

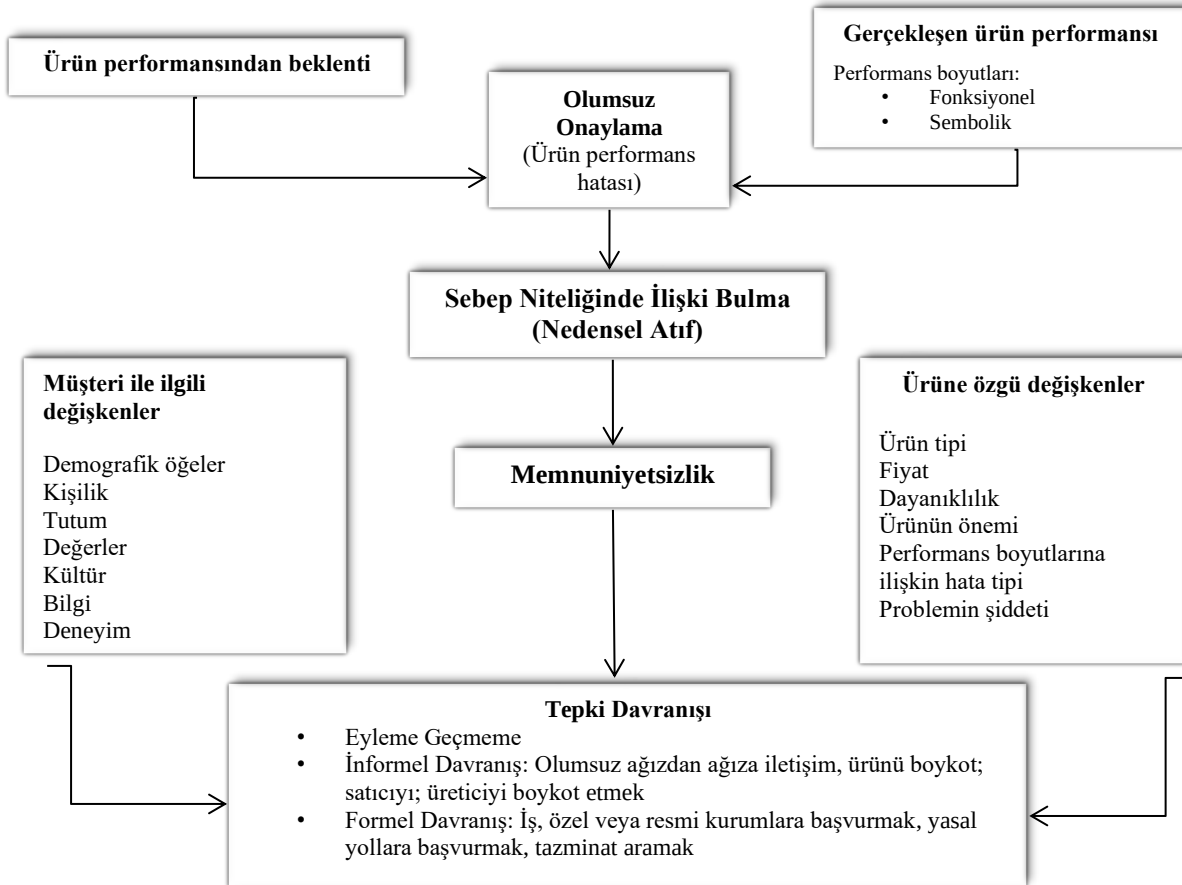
tepkilerini gösterirler. Bu tepkilerin ürün veya hizmetlerin geliştirilmesi yönünde değerlendirilmesi ise işletmeler açısından stratejik anlamda önemlidir.

2.SATINALMA SONRASI MEMNUNİYETSİZLİKTE TÜKETİCİ DAVRANIŞI

Tüketici davranışlarında en yaygın biçimde üzerinde durulan konu tüketici davranışını etkileyen faktörlerdir. Tüm bu faktörlere ait değişkenler satın alma karar sürecini etkilemeye yöneliktir. Tüketici karar sürecinin son aşaması ise satın alınan ürünlerin performansının değerlendirilmesidir. Tüketici satın alma sonrası değerlendirmede üç önemli durumdan biriyle karşılaşır. Memnun olmuştur; yeniden aynı ürünü/ hizmeti/markayı satın alma olasılığı yüksektir. Kısmen memnun olmuştur; kişi, değer yargılarının, tutumlarının, inançlarının uyumsuzluğa düşmesi sonucu bilişsel çelişki içindedir. Memnun olmamıştır, ürünün gerçekleştirdiği performans beklentinin çok altındadır; müşteri tepki gösterir veya tepkisiz kalır (Hawkins vd.,2004: 676).

Tüketiciler esasında ürünle ilgili olarak, ürünün gerçek performansını kendi beklentileri ile karşılaştırarak yargılar(Şekil 1). Performans, beklentinin üzerindeyse memnuniyet düzeyinde artış; performans beklentinin altındaysa memnuniyet düzeyinde azalış beklenir. Oliver (1980), onaylamanın tüketici memnuniyetini etkilediğini, onaylamanın, tüketici memnuniyeti ile pozitif ilişkili olduğunu bulmuştur. Olumlu onaylamanın (beklentinin üzerinde algılanan performans) tüketici memnuniyetini arttırdığı, olumsuz onaylamanın (beklentinin altında algılanan performans) tüketici memnuniyetini azalttığı bu nedenle de tüketici tatmininin esas olarak bir onaylama işlevi olarak varsayıldığı tespit edilmiştir (Yi, 1993: 503). Müşteriler, alınan üründe herhangi bir kusurla karşılaştığında, destek hizmetlerinden istenilen/beklenen sonucu alamadıklarında, alınan malın/hizmetin yetersiz performansı gibi durumlardan; birine veya daha fazlasına, bir ve birden çok defa maruz kaldığında ürünü yargılar(Fornell ve Wernerfelt, 1988: 289-290). Mal veya hizmetteki hata tipi, mal veya hizmete ait fonksiyonel (dayanıklılık, kullanım kolaylığı, bakım kolaylığı, fiziksel performans vb.) ve sembolik (psikolojik etki vb.) performans boyutları (Şekil 1) gerçekleşen ürün performansını ortaya çıkarma ile ilgilidir (Brown ve Rice, 1998: 38-39). Satın alındıktan sonra istenilen performansı sağlayamaması ve/veya koruyamaması ürünün başarısızlığı (fonksiyonel ve/veya sembolik başarısızlık) olarak tanımlanır (Kincade et al, 1998: 84) ve ürün hatasıyla ilgili nedensel atıfları (Folkes, 1990: 144) ifade eder. Tüketicilerin herhangi bir ürünü kullanmalarının temel nedeni, söz konusu ihtiyacını tatmin etmektir. Eğer ürün bu ihtiyacı tatmin etmiyorsa, olumsuz değerlendirme ortaya çıkacaktır. Bu yüzden ürünün kullanım esnasında nasıl bir performans gösterdiğinin bilinmesi hayati önem taşır (Hawkins vd., 2004: 675). Tüketici; ihtiyaçları ile ilgili konularda (fiyat, zaman, kalite vb.) sorun yaşaması ve beklentilerinin tam olarak karşılanmaması (beyan edilmeyen ancak müşterinin beklentisi olan konular) halinde tepki davranışına yönelir. Tüketicilerin hatalara karşı gösterdikleri tepkiler, memnuniyetsizliğin açıklanmaya çalışılmasından, hiçbir şey yapmamaya doğru devam edebilen davranış serilerinden oluşur (Sing, 1988: 94). Landon' un 1977 yılında geliştirdiği modele göre (Şekil 2) tüketici memnun olmadığı durumda iki tür davranış sergileyecektir. Bunlar tepki göstermemek (eylemsizlik) ve (eyleme geçmek) tepki göstermektir (Lyons, 1996: 39). Tüketicinin satın alma sonrasında memnun olmadığı durumda sergileyeceği tepki göstermeme davranışı, eylemsiz kalmaktır. Tüketici; kişilik yapısı, kültürü, önceki deneyimleri, vb. değişkenlerin etkisi ile memnun olmama durumunda tepki göstermemeyi tercih edebilir (Lyons, 1996: 39). Bazı tüketiciler, nereye ne zaman başvuracaklarını bilmezler. Memnuniyetsizliği ifade etmeyi zaman ve çaba açısından önemsemezler (Odabaşı, 1999:188); alınan hizmet ürün ucuzsa, problemin önemi azsa, marka değiştirmek kolaysa, satın alma deneyimi müşteri için önemsizse, eyleme geçmenin maliyeti, duygusal maliyet de dâhil olmak üzere yüksek algılanıyorsa tüketiciler, eyleme geçmemeyi tercih ederler. Eyleme geçmek ile ilgili psikolojik ya da sosyal bir risk aldığını ve bu durumun kendisini kötü

göstereceğini düşünüyorsa ya da durumdan kısmen de olsa kendini sorumlu tutması halinde tüketici, eylemsizlik davranışı gösterir. Bunun haricinde eyleme geçmenin bir şeyleri değiştireceğine ve bir sonuç alacağına inanmama algısı nedeniyle de tüketici sessiz kalmayı tercih eder. Müşteri geri beslemeleri işletme tarafından desteklenmiyorsa, yönetimin memnuniyetsizlikle ilgili eylemleri dikkate almama eğilimleri var ise tüketici eylemsizlik davranışına yönelir.



Şekil 1. Satın Alma Sonrası Memnuniyetsizlikte Tüketici Davranış Modeli

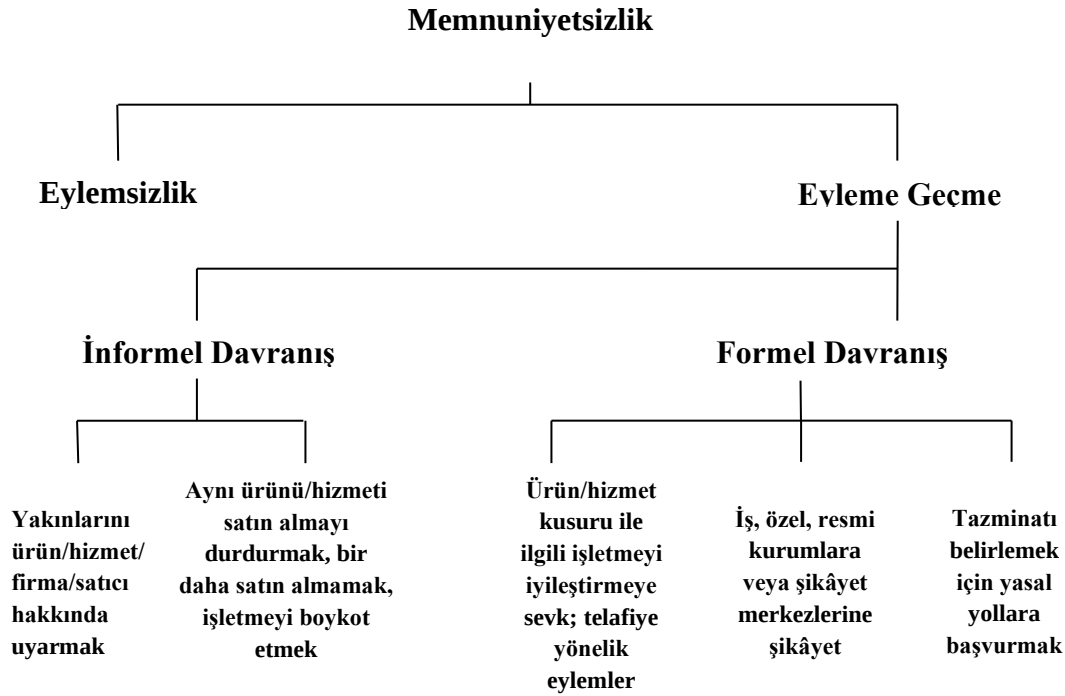
2.1. Satın Alma Sonrası Memnuniyetsizlikte Müşteri Tepkileri

Mal ya da hizmet tüketimi boyunca, müşteri ihtiyaç, istek ve beklentilerinin bir sonraki mal/hizmet talebini ve mal/hizmete bağlılığını etkileyen karşılanma derecesi (Lingenfelder ve Schneider, 1991:109) müşteri memnuniyeti olarak açıklanır. Müşteri memnuniyeti temelde ürünle ilgili değişkenlerden ve müşteri ile ilgili bir dizi değişkenden etkilenir (Nicosia and Mayer, 1976; Day, 1984). Müşteri memnuniyeti kararına etki eden ürün ile ilgili değişkenler: ürün tipi (Kincade et al, 1998), fiyat (Stephens ve Gwinner, 1998), dayanıklılık (Kincade et al, 1998), ürünün tüketici için önemi (Sheth et al, 1999: 550), performans boyutlarına ilişkin hata tipi (Kincade et al, 1998) ile problemin şiddetini (Richins,1987) içerir. Müşteri memnuniyeti kararına etki eden tüketici ile ilgili değişkenler de oldukça önemlidir. Demografik özellikler (Bearden ve Oliver, 1985), kişilik (Sheth et al, 1999:551), tutum (Halstead ve Dröge, 1991), değerler (Liu ve McClure, 2001), kültür (Day et al, 1981; Richins,1987), bilgi ve deneyim (Sing, 1990a; Broadbridge ve Marshall, 1995) bu değişkenlerdir.

Ürünün kullanımı ile memnuniyetsizliğin ortaya çıktığı durumlarda genellikle tepki de ortaya çıkar. Müşterilerin bir ürün veya hizmeti satın aldıktan sonra yaşadığı memnuniyetsizliğe verdiği tepki (Bell, Mengüç ve Stefani, 2004: 113), müşteri ilişkileri literatüründe “müşterilerin karşılanmamış beklentilerini yazılı ya da sözlü olarak ifade etmeleri” şeklinde tanımlanmıştır (Barlow ve Moller, 1996: 39). Tepki gösterme (eyleme geçme) kararında olan tüketici davranışları, formel davranış ve informal davranış olmak üzere iki grupta incelenir (Day ve Landon, 1977: 432). Ürün/hizmet kusuru ile ilgili işletmeyi iyileştirmeye sevk etmek ile ilgili eylemler; düzeltme, ürün değişimi, para iadesi gibi telafiye yönelik eylemler formel davranış olarak ifade edilir. Bunun yanında sanayi ve ticaret bakanlığı, meslek odaları, ticaret sanayi odaları, ticaret il müdürlükleri, tüketici dernekleri gibi iş, özel, resmi kurumlara yönelme ile yargı yollarına, ticaret ya da tüketici mahkemelerine başvurarak yasal yollardan zararın tazminine yönelik eylemler de formel davranış olarak değerlendirilir. Müşteriler ürün veya hizmetle ilgili olarak yaşadıkları kötü deneyimi, satıcıya, aracı kuruluşa, üreticiye ya da hizmeti sunan kişinin bizzat kendisine doğrudan ifade ederler (Barlow ve Moller, 1996: 48). Doğrudan seslendirme olarak da bilinen bu davranış, ürünün üretimi, dağıtımı ve satışı ile ilgili olan kanallar ile hizmet sağlayıcılara müşterilerin memnuniyetsizliklerini doğrudan yönlendirebilmesini ifade eder (Richins, 1982: 502). Müşteri; tatminsizlik yaratan davranışın doğrudan muhatabı olan kişi veya kuruma yönelir. Bir başka formel davranış şekli ise müşterilerin konuyu medyaya ya da resmî bir şikâyet biçiminde tüketici dernekleri gibi kuruluşlara veya yasal kurumlara götürmeleridir. Bu tutum, ne sosyal ilişki ağında bulunan kişilerle, ne de memnuniyetsizliğe neden olan kurum veya şahıslarla ilgilidir. Burada tepki davranışına neden olmayan fakat kanaat oluşturmada toplumda etkin bir rol oynayan kişi ve kurumlar söz konusudur (Singh, 1988: 103). Bunun da ötesinde formel davranışlara konu olan tepkiler, memnuniyetsizliğin şiddeti ile bağlantılı olarak tazminat arayışları noktasında kendini gösterir (Bearden ve Teel, 1983: 21). Ülkemizde, haklı gerekçeler ile tüketiciler, “tüketicinin korunması hakkındaki kanun” gereği iş, özel, resmi kurumlara veya yargı yollarına, ticaret ya da tüketici mahkemelerine başvurarak yasal yollardan zararın tazminine yönelik eylemde bulunabilirler (bkz. 4077 sayılı eski; 6502 sayılı yeni kanun).

Yakınlarını satın almış olduğu ürün/hizmet ile ilgili konuda memnuniyetsizliğine binaen mal/hizmet/firma/marka/üretici/satıcı hakkında uyarmak ile aynı ürünü/hizmeti satın almayı durdurmak, bir daha satın almamak, markayı/ işletmeyi boykot etmek informal davranış olarak nitelendirilir. Informel tepkiler olarak da ifade edilen bu davranış, şikâyetçinin, mal veya hizmetle ilgili yaşadığı kötü deneyimleri ya da olumsuzlukları ilgili işletmeye değil de sosyal ilişki ağında bulunan tanıdık kişilere ve ürün/hizmet konusunda tatminsizlik deneyimi yaşamamış olan tanımadık kişilere aktarılmasıdır (Singh, 1988: 94; Halstead ve Dröge, 1991: 210). Hoşnut olmamış müşteriler, bu memnuniyetsizliğin sebebini etrafındaki insanlarla paylaşmada, memnun olmuş insanlara oranla daha fazla isteklidir (Barlow ve Moller, 1996: 41). Informel tepkilerin formel tepkilerden farkı işletmeler tarafından genelde kontrol edilememesidir. Blodgett ve meslektaşları (1997) memnun olmamış, sorunun çözümünden daha az başarı bekleyen ve tepki davranışında daha az bulunan müşterilerin olumsuz ağızdan ağıza iletişimde daha fazla bulunduklarını iddia etmişlerdir. Müşterilerine belirli bir memnuniyet düzeyi sunamayan ve satışları düşen firmalar çoğunlukla bunun memnun olmayan sınırlı bir tüketici grubundan kaynaklandığını ve ortada bir sorun olmadığını düşünebilir. Onlara göre eğer tepki oranları düşükse memnuniyetsizlik de yok demektir. Oysaki tepkilerin çoğu üreticiden çok aracı firmalara iletilir ve üreticinin bundan haberi olmayabilir (Richins ve Verhage, 1985: 29). İnsanlar, doğrudan doğruya sorunun muhatabı işletmeye/üreticiye ulaşmak yerine çoğunlukla başkalarına bu olumsuzluğu anlatma yoluna giderler (Barlow ve Moller, 1996: 41). Memnuniyetsizlik yaşayan müşterilerin ortalama on kişi ile bu durumu paylaştıkları gerçeği (O’Neil vd., 2008: 355) ve ağızdan ağıza iletişimin diğer müşterilerin satın alma davranışlarını etkileyen deneyimlerin paylaşılması temeline

dayalı en güvenilir ve en dürüst kaynak olduğu (Marangoz, 2007: 39) dikkate alınırsa informal tepkilerin, potansiyel müşteriler üzerindeki etkisi de fark edilmiş olur.



Şekil 2: Memnuniyetsizlik Sonrası Tüketici Davranış Modeli (Day ve Landon, 1977: 432)

Memnuniyetsizliğin derecesi arttıkça bu davranışların görülme sıklığı arttığı (Richins, 1982: 504) gibi memnuniyetsizliğin şiddeti yüksekse tüm davranışlar birden görülür (Anderson ve Sullivan, 1993: 136). İster formel ister informal davranış vuku bulsun, temel amacı “memnun olmamış müşterilerin olumsuz algılarını değiştirmek” (Grönross, 2007: 126) olarak tanımlanan iyileştirme stratejileri çözüm yolu olarak kabul edilir.

3.ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Bu çalışma, tüketicilerin satın alma davranışı sonrası satın aldıkları mal veya deneyimledikleri hizmetten müşteri olarak memnuniyetsizlik yaşamaları halinde verdikleri tepkileri belirlemek ve bu tepkilere ilişkin davranışları ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile ilgili olarak belirli bir işletmeden memnun olmayan müşteriler yerine, herhangi pek çok işletmenin müşterisi olup ürün, marka veya işletmeyle ilgili memnuniyetsizlik yaşamaları halinde şikâyetlerini ifade etme biçimleri incelenmeye çalışılmıştır. Tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak araştırmanın verileri Adıyaman ili merkez ilçesinde yaşayan 229 haneden 684 hane halkı ile yüz yüze anket ile elde edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda 428 anket formunun analizler için uygun olduğu belirlenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Satın alma sonrası memnuniyetsizlikte müşteri davranışlarını belirlemeye yönelik anket formu” kullanılmıştır. Çalışmanın modeli Bearden ve Teel (1983) tarafından geliştirilen ölçekten uyarlanmıştır. Araştırmanın modeli katılımcıların demografik özellikleri ile tatminsizlik halinde tepki olarak eyleme geçme davranışları arasında incelenecek olan ilişki şeklinde düşünülmüştür.

Araştırmanın modeli doğrultusunda, %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₁: Araştırmaya katılan tüketiciler, memnuniyetsizlik yaşamaları halinde tepki olarak eyleme geçerler.

H₂: Araştırmaya katılan tüketicileri, informal davranış eğilimleri, formal davranış eğilimlerinden yüksektir.

H₃: Araştırmaya katılan tüketicilerin informal davranışları, formal davranışları, eyleme geçme davranışları demografik faktörlere göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (statistical package for social sciences) for Windows 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde sayı, yüzde, ortalama, standart sapma, bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü anova testi (posthoc=scheffe) kullanılmıştır. Memnuniyetsizlikle sonuçlanan satın alma sonrası davranışları belirlemeye yönelik ölçekteki 6 maddenin güvenilirliğini hesaplamak için iç tutarlılık katsayısı olan "Cronbach Alpha" hesaplanmıştır. Ölçeğin genel güvenilirliği $\alpha=0.771$ olarak yüksek bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliliğinin ortaya koymak için açıklayıcı(açımlayıcı) faktör analizi yöntemi uygulanmıştır. Yapılan Barlett testi sonucunda ($p=0.000<0.05$) faktör analizine alınan değişkenler arasında ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yapılan test sonucunda ($KMO=0.644>0.60$) örnek büyüklüğünün faktör analizi uygulanması için yeterli olduğu tespit edilmiştir. Faktör analizi uygulamasında varimax yöntemi seçilerek faktörler arasındaki ilişkinin yapısının aynı kalması sağlanmıştır. Faktör analizi sonucunda değişkenler toplam açıklanan varyansı %66.886 olan 2 faktör altında toplanmıştır. Güvenirliğine ilişkin bulunan α ve açıklanan varyans değerine göre memnuniyetsizlikle sonuçlanan satın alma sonrası davranışları belirlemeye yönelik ölçeğin geçerli ve güvenilir bir araç olduğu anlaşılmıştır. Ölçeğe ait oluşan faktör yapısı Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Memnuniyetsizlikle Sonuçlanan Satın Alma Sonrası Davranışları Belirlemeye Yönelik Ölçek Faktör Yapısı

Boyut	Madde	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans	Cronbach 's Alpha
İnformel Davranış (Özdeğer=2.431)	Ailem ve arkadaşlarıma bu durumdan bahsederim.	0,817	39,831	0,773
	Her fırsatta herkesi bu konuda uyarırım.	0,803		
	Aynı yerden bir daha alışveriş yapmam.	0,732		
Formel Davranış (Özdeğer=1.582)	Tazminatı belirlemek amacıyla yasal yollara başvururum.	0,897	27,055	0,753
	İş, özel veya resmi makamlara/kurumlara, tüketici derneklerine başvururum.	0,887		
	Satın aldığım yerle iletişime geçerim.	0,731		

Toplam Varyans %66.886

Ölçekteki faktörlerin puanları hesaplanırken faktördeki maddelerin değerleri toplandıktan sonra madde sayısına bölünerek (aritmetik ortalama) faktör puanları elde edilmiştir.

4.ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Satın alma sonrası memnuniyetsizliğe ilişkin tepkileri belirlemeye yönelik bu çalışmada katılımcılardan toplanan verilerin analizi sonucu elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur. Elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

Yapılan bu çalışmada, araştırmaya dâhil olan katılımcıların tepki olarak %18,2'sinin eylemsiz kaldığı, %81,8'inin ise eyleme geçme davranışı gösterdikleri tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Satın Alma Sonrası Memnuniyetsizlikte Tepki Davranışı

Tablolar			Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Satın Alma Sonrası Memnuniyetsizlikte Tepkileri		Müşteri	Eylemsizlik Davranışı	78	18,2
			Eyleme Davranışı	350	81,8
			Toplam	428	100,0

Blodgett, Hil ve Tax (1997) müşterilerin satın aldıkları pahalı ürünlerden memnun olmadıkları zaman, ucuz ürünlerden memnun olmadıkları zamana göre memnuniyetsizliklerini daha fazla dile getirme eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Walker (2001), memnuniyetsizlik yaşayan müşterilerin tepkilerini gösterme durumlarının sektörden sektöre değiştiğini savunmaktadır. Wallker verdiği örnekte sağlık sektöründe memnuniyetsizlik yaşayan müşterilerin sadece % 17,2'si tepki gösterirken, manav alışverişinde bu oran % 75,8'lere, araba tamirinde ise % 85,4'lere çıkmaktadır. Sağlık sektörünün aslında kritik öneme sahip olduğu düşünüldüğünde memnuniyetsizliğin daha fazla dile getirilmesi beklenirken bu durum ilginçtir.

Tablo 3: Satın Alma Sonrası Memnuniyetsizlikte Tepki Davranışının Tanımlayıcı Özelliklere Göre Dağılımı

		Eylemsizlik		Eyleme Geçme		p
		n	%	n	%	
Cinsiyet	Bay	50	%64,1	163	%46,6	X ² =7,842 p=0,004
	Bayan	28	%35,9	187	%53,4	
Medeni Hal	Bekâr	58	%74,4	273	%78,0	X ² =0,482 p=0,289
	Evli	20	%25,6	77	%22,0	
Yaş	18-26	51	%65,4	260	%74,3	X ² =3,269 p=0,195
	27-35	13	%16,7	51	%14,6	
	35 üzeri	14	%17,9	39	%11,1	
Eğitim Durumu	İlköğretim	7	%9,0	33	%9,4	X ² =0,056 p=0,972
	Lise	16	%20,5	68	%19,4	
	Üniversite Ve üzeri	55	%70,5	249	%71,1	

Aile Toplam Gelir	2500 TL Den Az	16 %20,5	107 %30,6	$X^2=11,166$ $p=0,004$
	2500 - 5500 Arası	35 %44,9	180 %51,4	
	5501 ve üzeri	27 %34,6	63 %18,0	

Satın alma sonrası memnuniyetsizlikte eylem- eylemsizlik davranışının tanımlayıcı özelliklere göre dağılımı Tablo 3’de verilmiştir. Buna göre, mal veya hizmetten memnun olunmadığı durumda eylemsizlik davranışı sergileyen erkek oranının, eyleme geçme davranışı sergileyen erkek oranından yüksek olduğu (%64,1), eyleme geçme davranışı sergileyen kadın oranının ise (%53,4) eyleme geçmeyen kadın oranının yüksek olduğu saptanmıştır ($X^2=7,842$; $p=0,004<0.05$). Mal veya hizmetten hoşnut olunmadığı durumunda eyleme geçen (%74,4) ve eylemsiz kalan (%78,0) bekârların homojen dağılım gösterdiği saptanmıştır. Medeni hal değişkenine göre eyleme geçen evlilerin (%22) ve eylemsiz kalan evlilerin (%25,6) homojen dağılım gösterdiği bulunmuştur ($p>0.05$). Eylem- eylemsizlik davranışı yaş değişkenine göre homojen dağılmaktadır ($X^2=3,269$; $p=0,1950.05$). Mal veya hizmetten memnuniyetsizlik nedeniyle eyleme geçen üniversite ve üzeri (%71,1) eğitim durumuna sahip katılımcılar ile eyleme geçmeyen üniversite ve üzeri (%70,5) eğitim durumuna sahip katılımcıların homojen dağılım gösterdiği bulgusu elde edilmiştir. ($X^2=0,056$; $p=0,972 >0.05$). Hane halkı aylık toplam gelir değişkenine göre mal veya hizmetten tatmin olmayıp eyleme geçen (%18,0) 5501 ve üzeri gelire sahip katılımcıların, eyleme geçmeyen (%34,6) 5501 ve üzeri gelire sahip katılımcılardan düşük olduğu tespit edilmiştir ($X^2=11,166$; $p=0,004<0.05$).

Tablo 4. Memnuniyetsizlik Sonucu Eyleme Geçme Davranışı Puanlarının Ortalaması

	N	Ort	Ss	Min.	Max.
İnformel Davranış	350	3,815	1,151	1,000	5,000
Formel Davranış	350	3,093	1,050	1,000	5,000
Memnuniyetsizlik Sonrası Eyleme Geçme Davranışı	350	3,454	0,896	1,000	5,000

Katılımcıların “informel davranış” düzeyi yüksek ($3,815\pm1,151$); “formel davranış” düzeyi orta ($3,093\pm1,050$); “memnuniyetsizlik sonrası eyleme geçme davranış” düzeyi yüksek ($3,454\pm0,896$); olarak saptanmıştır.

Tablo 5. Memnuniyetsizlik Sonrası Davranışların Demografik Özelliklerle İlişkisi

Demografik Özellikler	n	İnformel Davranış	Formel Davranış	Eyleme Davranışı	Geçme
Cinsiyet		Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	
Bay	163	3,900±1,161	3,168±1,034	3,534±0,853	
Bayan	187	3,742±1,140	3,029±1,062	3,385±0,928	
t=		1,284	1,238	1,552	
p=		0,200	0,216	0,122	
Medeni Hal		Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	
Bekar	273	3,878±1,116	3,110±1,072	3,494±0,889	

Evli	77	3,593±1,249	3,035±0,970	3,314±0,912
t=		1,925	0,555	1,561
p=		0,055	0,579	0,120
Yaş		Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
18-26	260	3,873±1,113	3,137±1,053	3,505±0,890
27-35	51	3,680±1,213	2,771±1,103	3,226±0,881
35 üzeri	39	3,607±1,304	3,222±0,886	3,415±0,925
F=		1,323	2,955	2,134
p=		0,268	0,053	0,120
Eğitim Durumu		Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
İlköğretim	33	3,919±1,087	2,737±0,992	3,328±0,803
Lise	68	3,490±1,230	2,966±0,976	3,228±0,860
Üniversite ve üzeri	249	3,890±1,126	3,175±1,067	3,533±0,908
F=		3,420	3,201	3,502
p=		0,034	0,042	0,031
PostHoc=		3>2 (p<0.05)	3>1 (p<0.05)	3>2 (p<0.05)
Aile Aylık Toplam Geliri		Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
2500 TL den az	107	3,717±1,275	3,037±1,140	3,377±0,931
2500 - 5500 arası	180	3,830±1,126	3,076±1,013	3,453±0,900
5501 ve üzeri	63	3,942±0,994	3,238±0,994	3,590±0,817
F=		0,787	0,775	1,122
p=		0,456	0,462	0,327

Demografik faktörler, satın alma sonrası davranışları açıklamada kullanılan en yaygın ve en eski belirleyicilerdir (Fox, 2008: 25). Satın alma sonrası memnuniyetsizliğin demografik değişkenlerle ilişkisi Tablo 5’de verilmiştir.

Satın alma sonrası eyleme geçme ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde kadın olma ile memnuniyetsizliği ifade etme arasında pozitif bir ilişkinin mevcut olduğu (Barış, 2008: 83-84) çeşitli çalışmalarda saptanmıştır. Kadınlar genel olarak erkekler ile aynı şekilde eyleme yönelik iletişim kurmalarına rağmen, şikâyetlerini işletmeye ve arkadaşlarına erkeklerden daha sık dile getirirler (Fox, 2008: 27). Akan ve Kaynak yaptıkları araştırmada, erkek tüketicilerin kadın tüketicilere nazaran işletmeye karşı daha az soğuma eğiliminde olduklarını da bulmuşlardır (Akan ve Kaynak, 2008: 17-18). Bu çalışmada ise katılımcıların informal davranış, formel davranış, memnuniyetsizlik sonrası eyleme geçme davranışının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur($p>0.05$). Aile geliri ile eyleme geçme arasında yapılan birkaç çalışmaya göre, aile geliri arttıkça memnuniyetsizliği ifade etmenin azaldığı belirlenmiştir(Barış, 2008: 86) olup müşterilerin gelir düzeyleri arttıkça duyarlılıklarının da arttığı tespit edilmiştir (Akan ve Kaynak, 2008: 17-18). Bu çalışmada ise

katılımcıların informal davranış, formal davranış, eyleme geçme davranışının aile aylık toplam gelirlerine göre anlamlı farklılık göstermediği yönündedir ($p>0.05$). Yapılan araştırmalar sonucunda müşterilerin yaşı ile eyleme geçme davranışı arasında hem negatif (Kitapçı, 2008:116), hem de pozitif (Oliver vd., 1981: 90) bir ilişki olduğu önceki çalışmalarda tespit edilmiştir. Yaşlı müşterilerin tepkilerini daha fazla gösterdikleri bu nedenle de satıcıların yaşlı müşterilere daha olumlu ve dikkatli davrandıkları şeklindedir (Oliver vd.,1981: 90). Bu çalışmada ise katılımcıların informal davranış, formal davranış, eyleme geçme davranışının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0.05$). Katılımcıların informal davranış, formal davranış, eyleme geçme davranışının medeni hal değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bu çalışmada ortaya çıkmıştır ($p>0.05$). Bazı araştırmalarda ise medeni hal değişkenine göre evli müşterilerin, bekâr olanlara kıyasla daha az eyleme geçtikleri yönünde bulgular olduğu da görülmüştür (Folkes, 1988: 556).

Eyleme geçme, eğitim seviyesi açısından değerlendirildiğinde, eğitilmiş olanların tepkinin “yapılmaya değer bir davranış” olduğuna yönelik inançlarının yüksek olduğu görülmektedir. Eğitimin “bilgi gücü” sağladığını ifade eden Singh, bazı ürün kategorileri için eğitimin tepki davranışında etkin olabileceğinden söz etmektedir (Singh, 1990: 67). Bu çalışmaya göre katılımcıların informal davranışları, eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($f=3,420$; $p=0.034<0.05$). Bu fark, eğitim durumu üniversite ve üzeri olanların eğitim durumu lise olanlardan daha fazla informal davranışa yöneldikleri yönündedir ($p<0.05$). Katılımcıların eyleme geçme davranışları eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir ($f=3,201$; $p=0.042<0.05$). Eğitim durumu üniversite ve üzeri olanların eğitim durumu ilköğretim olanlara kıyasla daha fazla eyleme geçtikleri tespit edilmiştir ($p<0.05$). Katılımcıların, memnuniyetsizlik sonrası eyleme geçme davranışları eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir ($f=3,502$; $p=0.031<0.05$). Eğitim durumu üniversite ve üzeri olanların, eğitim durumu lise olanlara göre daha çok eyleme geçtikleri bulunmuştur ($p<0.05$). Yapılan bu çalışmada katılımcıların çoğunun serbest meslek sahibi olmaları nedeniyle mesleğe ilişkin veriler kullanılmamıştır. Ancak, meslek değişkenine ilişkin dikkat çeken araştırma bulguları vardır. Singh’in (1990) bankacılık sektöründe, müşteri memnuniyetsizliğini açıklamak amacıyla yaptığı araştırma bulgularında farklı meslek grubundan gelen müşterilerin hata ile karşılaştıklarında farklı davrandıkları ortaya çıkmıştır. Araştırma, genç ve profesyonel meslek sahiplerinin daha fazla tepkide bulundukları yönündedir.

Tablo 6: Satın Alma Sonrası Memnuniyetsizlikte Müşterinin Durumu Çevreye Anlatma Sebebi

	Gerekli ve önemli bir sebep olmaksızın anlatırım.	47	13,4
Mal veya hizmetten memnun olmayan müşterinin durumu çevreye anlatma sebebi	Başka insanların da aynı şeyi yaşamasını önlemek amacıyla anlatırım.	161	46,0
	Kızgınlığımı gidermek amacıyla anlatırım.	60	17,1
	Marka ve mağazadan intikam almak için anlatırım.	82	23,4
	Toplam	350	100,0

Satın alma sonrası mal veya hizmetten memnun olmayan müşterinin durumu çevreye anlatma sebebi Tablo 6’da verilmiştir.

Mal veya hizmetten memnun olmayan müşterinin durumu çevreye anlatma sebebi değişkenine göre katılımcıların %23,4’ünün “Marka ve mağazadan intikam almak” istediği bulgusu elde edilmiştir. Hirschman (1972) müşterilerin memnun olmadıklarında ses çıkarma

(eyleme geçme) ve ayrılma (eyleme geçmeme) olmak üzere iki durumun ortaya çıkacağını savunmuştur. Hirshman'ın açıklamalarına Hunt (1991) daha sonra yaptığı çalışmalar ile misilleme davranışını da eklemiştir. Misilleme, tüketicilerin bilinçli olarak işletmeye zarar verecek davranışlarda bulunması olarak tanımlanmaktadır. Misilleme davranışının temelinde, işletmeye fiziksel zarar vermek vardır. Müşterilerin, işletme ile ilgili kötü sözler yayması temelini misillime davranışından alır (Kılıç, 2012:4189). Müşteri tepkileri işletme tarafından çözülmediği takdirde, müşterilerin % 75'inin memnuniyetsizliklerini çevreye anlattığı belirlenmiştir (Manickas ve Shea, 1997: 68). Sundaram ve diğerlerine (1998) göre tüketicisi bir olumsuzluk yaşaması halinde veya satın aldığı ürün/hizmetten memnun kalmaması durumunda kızgınlığını azaltmak için, tatminsizliğin çok yüksek olması halinde intikam almak amacıyla rasyonel olmayan; başkalarının da zarar görmesini engellemek amacıyla rasyonel olarak iletişime geçer.

Mal veya hizmetten tatmin olmayan müşterinin durumu çevreye anlatma sebebi değişkenine göre katılımcıların %46,0 'sının “Başka insanların da aynı şeyi yaşamasını önlemek amacıyla” anlattıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Olumsuz ağızdan ağza iletişime geçme sebebi görüldüğü gibi büyük oranda diğer insanların da etkilenmesini önlemek amaıdır. Olumsuzluğu yaşayan tüketicisi çevresindekilere ya da kişisel ilişkileri yakın olan insanların da aynı olumsuzluğu yaşamasını istemeyebilir. Bu alturistik davranış muhtemelen yaşanılan kültürdeki bireysellik ya da toplumsalcılık yaklaşımı ile açıklanabilir. Ringberg, Schröder ve Christensen müşterilerin hizmet başarısızlıklarına yönelik tepkileri daha iyi anlamak için müşterilerin problem çözmesinde kültürel yapılarını da hesaba katmışlardır. Ringberg ve diğerleri kültürel yapıya zihinsel yaradılış veya müşteri probleminin oryantasyonu olarak atıfta bulunmuşlardır ve müşteriler arasında iki baskın kültürel yapıyı tanımlamışlardır. Bunlar ilişkisel kültürel yapı ve muhalif kültürel yapıdır. İlişkisel kültürel yapıda müşteriler, başka insanları da en az kendileri kadar dşnrlr ve problemin çözüme daha katılımcıdırlar. Muhalif kültürel yapıda, ise bireyler aynı olumsuzluğu başkalarının da yaşamasını önlemek amacıyla değil de işletmeden intikam almak niyetiyle tepkilerini ifade ederler (Ashley ve Varki, 2009: 24). Bu çalışmada katılımcıların %17,1'inin “Kızgınlığını gidermek amacıyla” memnuniyetsizliklerini yaydığı tespit edilmiştir. Öfke, tepki davranışını tetikleyen bir unsurdur. Müşteriler öfkelerini ya yanlış alım yaptıkları için kendilerine ya da kendilerini bu duruma düşüren işletmeye gösterirler. Tepki göstermenin alıcının hakkı olduğu, sinirlendiğinde bunu dışa vurmanın rahatlatıcı olduğu şeklindeki tutumlardan bahsedilebildiği gibi tepkinin; çatışma, utanç ve rahatsızlık getirebilen (Barış, 2008: 88-91) bir davranış olduğu da sylenabilir. Bu nedenle tepki davranışında psikolojik bir riskin varlığı açıktır. Psikolojik risk arttıka tepki davranış azalma eğilimi gösterir. Bu araştırmada, mal veya hizmetten memnun olmayan müşterinin durumu çevreye anlatma sebebi değişkenine göre katılımcıların %13,4'ünün “Gerekli ve önemli bir sebep olmaksızın” anlatmak istedikleri için anlattıkları bulgusu ortaya çıkmıştır. Memnuniyetsizliğe konu olan ürün ve hizmetlerden kaynaklanan faktörlerin yanı sıra, müşterilerin davranışlarını etkileyen psikolojik faktörler de mevcuttur. Müşterilerin algılama karakteristikleri, duygusal özellikleri, motivasyon düzeyleri, kişilik yapıları da satın alma sonrası davranışa etki eden unsurlardır.

5.SONUÇ

Tüketicisi davranışına konu olan müşterileri tepkileri, mal veya hizmetten istenilen tatminin elde edilmemesi sonucu ortaya çıkar. rn veya hizmet sunumunda beklenmeyen, istenmedik hatalar olabilecektir fakat önemli olan bunların mümkün olduğuunca az olması ve yaşanan olumsuzluğun ortadan kaldırılmasıdır. Bu nedenle tepkileri karşılamada tüketicisi davranışlarını açıklayan konular, önemli bir kaynak olarak kabul edilir.

Bu çalışma ile araştırmaya katılan tüketicilerin %81,8'inin müşteri olarak memnuniyetsizlik yaşamaları halinde pasif kalmak yerine tepki olarak eyleme geçtiği ortaya çıkmıştır (H₁ kabul). Katılımcıların, tepkilerini ifade etmede ağıdan ağıza iletişim gibi informal davranışlara, çözüm niteliği taşıyan (işletmeye, resmi kurumlara ya da yasal yollara yönelmek gibi) formal davranışlarından daha yatkın oldukları belirlenmiştir (H₂ kabul). Araştırmaya katılan tüketicilerin müşteri olarak memnuniyetsizliğe ilişkin informal davranışları eğitim seviyesi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermesine rağmen diğer demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır (H₃ red). Araştırmaya katılan tüketicilerin formal davranışları eğitim seviyesi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ancak diğer demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir (H₃ red). Araştırmaya katılan tüketicilerin memnuniyetsizlik sonrası eyleme geçme davranışları eğitim seviyesi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterir nitelikte olmasına rağmen diğer demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermediği yönündedir (H₃ red).

Satın alma sonrası davranışlar, müşteri memnuniyetini arttırmaya yarayacak önemli verileridir. Müşteri tepkilerinin aktif olarak değerlendirilmesi için işletmelerin, müşterilerini başkalarından önce işletme ile iletişime geçmeye yöneltmesi amaçlanmalıdır. Richins'e (1983) göre eğer tepkiler, desteklenirse bu teşvikin firmaya geri dönüşümü olumlu olur. Tepkilerin, genellikle ürün veya hizmeti gerçekten kullanan ve önemseyen tüketiciler tarafından yapıldığı da hesaba katılırsa, müşterilerin, yaşanan bu olumsuzluğun nasıl düzeltildiğine dair süreci, çevrelerine anlatmasıyla ürün veya hizmet hakkındaki olumsuz etki yerini olumlu etkiye bırakır. Müşteri tepkileri bir arada ele alındığında ideal olan konu, sorunun işletme içinde ele alınıp çözülmesi ve diğer davranışlara gerek kalmamasıdır. Bu nedenle işletmelerin öncelikli olarak memnuniyetsizlikleri ele alıp müdahale etmeleri gerekir. Bu müdahalenin sonrasında ise benzer sorunların bir daha ortaya çıkmaması için gerekli tedbirlerin alınması önemlidir. Müşteri beklentileri ile birlikte tepki sürecinin ve sonuçlarının karşılanması memnuniyetsizliğin giderilmesinde rol oynadığı gibi tüketicinin korunması konusunda yapılacak kamu çalışmalarında da yol gösterici nitelik taşır.

KAYNAKLAR

- Akan, Y. ve Kaynak, S. (2008), Tüketicilerin Şikâyet Düşüncesini Etkileyen Faktörler, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 63, 2.
- Anderson, Eugene W. and Mary Sullivan (1993), The Antecedents and Consequences of Customer Satisfaction for Firms, *Marketing Science*, 12 (Spring), 125-143.
- Barlow, J., Moller, C. (1996), *A Complaint Is A Gift*, San Francisco: Berrett- Koehler Publishers Inc.
- Barış, G. (2008), *Kusursuz Müşteri Memnuniyeti İçin Şikâyet Yönetimi*, İstanbul : MediaCat Yayınları.
- Bell, J. S., Mengüç, B., ve Stefani L.S. (2004), When Customer Disappoint: A Model of Relational Internal Marketing and Customer Complaints, *Journal of the Academy of Marketing Science*, Vol: 32, No:2, 112-126.
- Bearden, W., Teel, J. (1983), Selected determinants of consumer satisfaction and complaint reports, *Journal of Marketing Research* Vol 20, 21-28.
- Blodgett, J., Granbois D. (1992), Toward an integrated conceptual model of consumer complaining behavior, *Journal of Consumer Satisfaction, Dissatisfaction and Complaining Behavior* Vol. 5, 93-103.

- Blodgett, J.G., Hill, D.J., Tax, S.S. (1997), The effects of distributive, procedural, and interactional justice on postcomplaint behaviour. *Journal of Retailing* Vol.73 (2), 185-210.
- Broadbridge A. ve Marshall, J.(1995), Consumer complaint behavior: the case of electrical goods, *International Journal of Retail & Distribution Management* 23(9), 8-18.
- Brown, P., Rice, J. (1998), *Ready-to-wear apparel analysis*, 2nd ed. Upper Saddle River, NJ. Merrill Prentice-Hall.
- Day, RL. (1977), Extending the concept of consumer satisfaction, *Advances in Consumer Research* 4 (1), 149-154.
- Day, RL.(1984), Modeling choices among alternative responses to dissatisfaction, *Advances in Consumer Research* 4(1), 496-499.
- Day, RL vd.(1981), The hidden agenda of consumer complaining, *Journal of Retailing* 78(2), 86-106.
- Day, RL & Landon, EL (Jr). (1977), *Toward a theory of consumer complaining behavior*; In Woodside, AG, Sheth, IN, Bennet, PD, *Consumer and industrial buying behavior*, New York. North-Holland.
- Folkes, S. Valerie. (1988), Recent attribution in consumer behavior: a review and new directions, *Journal of Consumer Research*, Vol:14, 548-565.
- Fornell C., Wernerfelt B.(1988), A Model for Customer Complaint Management, *Marketing Science*, Vol. 7, No. 3, 287-298.
- Fox, L.G. (2008), Getting Good Complaining Without Bad Complaining, *Journal of Consumer Satisfaction, Dissatisfaction & Complaining Behavior*, Vol: 21, 27.
- Goodwin C.ve Spiggle S. (1989), Consumer Complaining: Attibutions and Identities, *Advances in Consumer Research* Volume 16, eds. Thomas K. Srull, Provo, UT: Association for Consumer Research, 17-22.
- Grönroos, C. (2007), *Service Management and Marketing, Customer Management In Service Competition*, (3th. Edition) John Wiley & Sons.
- Halstead, D., Dröge, C. (1991), Consumer attitudes toward complaining and the prediction of multiple complaint responses, *Advances in Consumer Research* Vol 18, 210-216.
- Haverila, J. M. ve Naumann, E. (2009), Customer Satisfaction and Complaints: Is There a Relationship?, *Review of Business Research*, Vol:9, No:1.
- Hawkins Del I.,Best R.J ve Coney K.A. (2004), *Consumer Behaviour: Building Marketing Strategy*, McGraw- Hill Irwin.
- Kılıç, B. ve Ok, S. (2012), Otel İşletmelerinde Müşteri Şikâyetleri ve Şikâyetlerin Değerlendirilmesi, *Journal of Yasar University*, 25(7), 4189-4202.
- Kitapçı, O. (2008), Restoran Hizmetlerinde Müşteri Şikâyet Davranışları: Sivas İl'inde bir Uygulama, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 31, Temmuz-Aralık 2008, ss.111-120.
- Landon, El (Jr). (1980), Consumer satisfaction, dissatisfaction and complaining behavior as indicators of market performance, *Advances in Consumer Research* 7(1), 186-191.
- Lyons (1996), Getting Customers to Complain: A Study of Restaurant Patrons, *Australian Journal of Hospitality Management*, Volume 3, Number 1, 39.

- Manickas P.A., Shea L.J.(1997), Hotel Complaint Behavior and Resolution, A Content Analysis, *Advances in Consumer Research* ,Vol.36, 68-73.
- Maute, MF, Forrester, WR, (Jr). (1993), The structure and determinants of consumer complaint intentions and behavior, *Journal of Economic Psychology*, Vol.14, 219- 247.
- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2003). *Tüketici Davranışları*. İstanbul: MediaCat Yayınevi.
- Oliver, Richard L. (1980), A Cognitive Model of the Antecedents and Consequences of Satisfaction Decisions, *Journal of Marketing Research*, 17 (September), 46-49.
- Oliver, Richard L. and William O. Bearden (1983), The Role of Involvement in Satisfaction Processes, *Advances in Consumer Research*, Ann Arbor, MI: Association for Consumer Research.
- Oliver, Richard L. and Wayne S. DeSarbo (1988), Response Determinants in Satisfaction Judgments, *Journal of Consumer Research*, 14 (March), 495-507.
- Oliver, Richard L. and G. Linda (1981), Effects of Satisfaction and Its Antecedents on Consumer Preference and Intention, *Advances in Consumer Research*, Kent B. Monroe, ed. Ann Arbor, MI: Association for Consumer Research, 88-93.
- O'Neill, J. W., B. Hanson, and A. S. Mattila.(2008), The relationship of sales and marketing expenses to hotel performance in the United States, *Cornell Hospitality Quarterly* 49 (4), 355-363.
- Richins, ML. (1982), An investigation of consumers' attitudes toward complaining, *Advances in Consumer Research* 9(1), 502-506.
- Richins, Marsha L. (1980), Consumer Perceptions of Costs and Benefits Associated with Complaining, *Refining Concepts and Measures of Consumer Satisfaction and Complaining Behavior* (eds.) H. Keith Hunt and Ralph L. Day, Bloomington IN: Indiana University, 50-53.
- Richins, ML & Verhage, BJ. (1985), Seeking redress for consumer dissatisfaction: the role of attitudes and situational factors, *Journal of Consumer Policy* 8(1), 29-44.
- Singh, J. (1988), Consumer complaint intentions and behavior: definitional and taxonomical issues, *Journal of Marketing* 52(1), 93-107.
- Singh, J. (1990a), Identifying consumer dissatisfaction response styles: An agenda for future research, *European Journal of Marketing*, 24(6), 55-72.
- Singh, J. (1990b), A typology of consumer dissatisfaction response styles, *Journal of Retailing* 66(1),57 99.
- Yi, Youjae, (1993), The determinants of consumer satisfaction: the moderating role of ambiguity, *Advances in Consumer Research*, Volume 20, 502-506.
- Westbrook, R. A. (1987), Product/consumption based affective responses and post-purchase processes, *Journal of Marketing Research*, 24, 258-270.

ÖĞRENCİLERİN PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIM DÜZEYLERİ İLE ŞİDDET EĞİLİMİ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Battal GÖLDAĞ
İnönü Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, öğrencilerin problemli internet kullanım düzeyleri ile şiddet eğilimi düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2019–2020 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Malatya İnönü Üniversitesi, Malatya Meslek Yüksekokulu ve Malatya OSB Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde basit seçkisiz örneklem yöntemi kullanılmıştır. Örneklem, verilen ölçekleri hatasız olarak dolduran 248 öğrenci dâhil edilmiştir. Öğrencilerin problemli internet kullanım düzeylerini belirlemek için Ceyhan ve Ceyhan tarafından geliştirilen "Problemli İnternet Kullanım Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçekten en düşük 27 puan ve en yüksek 135 puan alınabilmekte olup, yüksek puanlar problemli internet kullanımlarının yoğunlaştığını, problemli internet kullanımına sahip olabileceklerini, internet bağımlılığı gibi bir patolojiye eğilim gösterebileceklerini ifade etmektedir.

Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeylerini belirlemek için Göka, Bayat ve Türkçapar tarafından 1995 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen "Orta Öğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık ve Şiddet Eğilimleri" konulu araştırmada kullanılmak üzere geliştirilmiş ve daha sonra T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun "Aile İçinde ve Toplumsal Alanda şiddet" konulu araştırmasında kullanılmak üzere temel yapısı değiştirilmeden yeniden desenlenen Şiddet Eğilimi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte 1-20 puan (çok düşük şiddet eğilimini), 21-40 puan (düşük şiddet eğilimini), 41-60 puan (yüksek şiddet eğilimini), 61-80 puan (çok yüksek şiddet eğilimini) göstermektedir

Araştırmamızda elde ettiğimiz sonuçlara göre; araştırmaya katılan öğrencilerin %0,8'i (2 kişi) çok düşük düzey şiddet eğilimi, %61,3'ü (152 kişi) düşük düzey şiddet eğilimi %35,5'i (88 kişi) yüksek düzey şiddet eğilimi ve %2,4'ü (6 kişi) çok yüksek düzey şiddet eğilimi göstermektedir.

Öğrencilerin cinsiyetlerine, öğrenim gördükleri sınıflara, bilgisayara sahip olma durumlarına, sabit internet bağlantısına sahip olma durumlarına, cep telefonuna sahip olma durumlarına, mobil internet bağlantısına sahip olma durumlarına, internet kullanım amaçlarına ve dijital oyun oynama sürelerine göre şiddet eğilimi toplam puanları ve problemli internet kullanımı toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Öğrencilerin internet kullanım sürelerine göre şiddet eğilimi toplam puanları ve problemli internet kullanımı toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Öğrencilerin internet kullanım süreleri arttıkça şiddet eğilimi düzeyleri de artmaktadır. Aynı şekilde internet kullanım süresi arttıkça problemli internet kullanım düzeyleri de artmaktadır.

Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri durumlarına göre problemli internet kullanımı toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu farklılık düşük şiddet eğilimi olan öğrenciler ile yüksek ve çok yüksek şiddet eğilimi olan öğrenciler arasındadır.

Öğrencilerin şiddet içeren dijital oyun oynama durumlarına göre şiddet eğilimi toplam puanları ve problemli internet kullanımı toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Şiddet içerikli oyun oynayan öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ara sıra oynayan öğrencilerden daha yüksektir. Aynı şekilde şiddet içerikli oyun oynayan öğrencilerin problemli internet kullanım düzeyleri ara sıra oynayan öğrencilerden daha yüksektir.

Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ile problemli internet kullanımı düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Şiddet Eğilimi, İnternet, Problemli İnternet Kullanımı

THE INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN STUDENTS' PROBLEMATIC INTERNET USE LEVELS AND VIOLENCE TENDENCY LEVELS

ABSTRACT

The aim of the present study is to investigate the relationship between students' problematic internet usage levels and violence tendency levels. In the present research, relational screening model has been used. The population of the study consists of students studying at Malatya İnönü University, Malatya Vocational High School and Malatya OSB Vocational High School in the fall semester of 2019-2020 academic year. Simple random sampling method has used for sample selection. 248 students who completed the scales without error have been included in the sample. "Problematic Internet Use Scale" developed by Ceyhan and Ceyhan has been used to determine the problematic internet usage levels of the students. The lowest 27 points and the highest 135 points are obtained from the scale, and high scores indicate that problematic internet use is intensified, that they may have problematic internet use and that they may tend to a pathology such as internet addiction.

The Violence Tendency Scale which was redesigned without changing its basic structure, and used in the research conducted by the Prime Ministry Family Research Institution on "Domestic and Social Violence" has been developed by Göka, Bayat and Türkçapar in 1995 to determine the level of violence tendency of the students., It shows 1-20 points (very low violence tendency), 21-40 points (low violence tendency), 41-60 points (high violence tendency), 61-80 points (very high violence tendency)

According to the results obtained in our present research; 0.8% (2 persons) of the students participating in the study have very low levels of violence, 61.3% (152 persons) have low levels of violence tendencies, 35.5% (88 persons) have high levels of violence and 2% , 4 (6 people) show a very high level of violence tendency.

Total severity scores and problematic internet usage according to gender, classrooms in which they are trained, computer availability, continuous internet connection, mobile phone connection, mobile internet connection, digital gaming time and problematic internet usage There has been no significant difference between the scores.

There is a significant difference between the total scores of violence tendency and problematic internet usage scores according to the internet usage time of the students. As the internet usage time of the students increases, their tendency to violence increases. Similarly, problematic internet usage levels increase as internet usage time increases.

There is a significant difference between the total scores of problematic internet use according to students' level of tendency to violence. This difference is between students with low tendency to violence and students with high and very high tendency to violence.

There is a significant difference between the total scores of violent tendency and total problematic internet usage scores according to students' violent digital gaming situations. Violence tendency levels of students who play violent games are higher than those who play occasionally. Similarly, problematic internet usage levels of students who play violent games are higher than those who play occasionally.

There is a moderately positive relationship between students' levels of violence tendency and problematic internet use.

Keywords: Violence, Violence Tendency, Internet, Problematic Internet Use

1. GİRİŞ

Bilgisayar, internet, cep telefonu, tablet günlük yaşantımızın vazgeçilmezleri arasındadır. TÜİK(2019) Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması raporuna göre hanelerin %88,3'ü internet erişimine sahiptir. Bu internet erişiminin %86,9'u geniş bant bağlantı ile internet hizmeti almaktadır. Erkeklerin %81,6'i ve kadınların %68,9'u internet kullanmaktadır. 16-24 yaş grubunun %90,8'i, 25-34 yaş grubunun %91,7'si ve 35-44 yaş grubunun %85,9'u internet kullanmaktadır. We are Social 2019 Türkiye raporuna göre toplam nüfusun %68'i mobil internet kullanıcısıdır. %77'si akıllı telefon, %25'i tablet kullanmaktadır. Bu teknolojik cihazların hayatımıza girmesiyle birlikte çeşitli bağımlılık türleri ortaya çıkmış ve hayatımızı olumsuz yönde etkilememeye başlamıştır. Bu bağımlılıklar teknoloji bağımlılıkları olarak adlandırılmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden biride internet bağımlılığıdır.

1.1. İnternet Bağımlılığı

Goldberg tarafından ilk kez 1996 yılında kullanılan “internet bağımlılığı” literatürde “bilgisayar bağımlılığı”, “siber bağımlılık”, “online bağımlılık”, “net bağımlılığı”, “patolojik internet kullanımı”, “problemlili internet kullanımı”, “kompulsif internet kullanımı” gibi pek çok terim ile de ifade edilmektedir (Erden, Hatun, 2015).

Problemlili internet kullanımı, bireyin internet kullanmada kontrol kabiliyetinin olmaması ve/veya fonksiyonel bozukluklarının bulunması, psikolojik literatürde "internet bağımlılığı", "patolojik internet kullanımı" olarak tanımlanır. Bu tanım DSM-IV'de madde bağımlılığı ve patolojik kumar oynama tanımına dayalıdır (Shapira ve ark., 2000).

Beard and Wolf Problemlili internet kullanımını, insanların hayatında sosyolojik, psikolojik, eğitimsel ve iş problemlerine sebep olan aşırı internet kullanımını tanımlamak için ortaya atmışlardır. Daha yakın zamanlarda ise Meerkerk ise "Zorunlu internet kullanımını", ön meşguliyet, kontrol kaybı ve negatif duygulardan kaçmak için kullanma olarak tanımlamıştır. (Vigna-Taglianti ve ark. , 2017).

Araştırmalarda internet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı ve akıllı telefon bağımlılığına sahip bireylerin diğer davranışsal bağımlılıklar veya kimyasal bağımlılıkları olan bireylere benzer semptomlar gösterdiği vurgulanmaktadır (Savcı ve Aysan, 2017). Davranışsal bağımlılıkta, herhangi bir madde olmadan kişi belirli davranışları yaparak

mutlu olur yani kendisini ödüllendirir. Yaptığı davranışın ödüllendirici olmasından dolayı zaman içinde bu davranışa karşı bağımlılık geliştirir.

İnternet bağımlılığı gibi davranışsal bağımlılıklar madde bağımlılığına benzemektedir. davranışsal bağımlılıkta birey bir maddeye bağımlı değildir. Fakat ilgili eylemin otaya çıkardığı duygu ve davranışa bağlıdır. Ek olarak madde bağımlılığının fiziksel bulguları davranışsal bağımlılıkta da mevcuttur (Alavi ve ark., 2012).

İnternet bağımlılığıyla ilgili yapılan araştırmalar bu hastalığın diğer psikolojik hastalıklar ile birlikte görülebileceğini ortaya koymaktadır. İnternet bağımlılarının % 50'sinde başka bir psikiyatrik bozukluk daha görülmektedir. İnternet bağımlılığı ile birlikte görülen en sık psikiyatrik bozukluklar şöyle sıralanabilir:

- Anksiyete bozukluğu % 10
- Psikotik bozukluk % 14
- Depresyon veya distimik bozukluk % 25
- Duygu durum bozukluğu % 33
- Madde kullanımı % 38

Ayrıca dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu, sosyal fobi, hafif depresyon varlığında veya ailede bağımlılığa yatkınlık söz konusu olduğunda riskli İnternet kullanımı görülebilmektedir (YEŞİLAY).

1.1.1. İnternet bağımlılığı tanı ölçütleri

İnternet gibi ileri derecede sofistike bir teknolojik aracın bağımlılığın tanımlanması ve ayırıcı tanısının yapılması herhangi bir sınıflama sistemine henüz girmediği ve üzerinde genel anlaşma sağlanmış bir tanımının olmaması nedeniyle kendine en yakın bozuklukmuş gibi düşünülen patolojik kumar oynama kriterleri Young tarafından modifiye edilerek 8 maddelik bir değerlendirme ölçeği oluşturulmuştur. Ayrıca Goldberg tarafından geliştirilmiş 7 maddelik DSM-IV sınıflama sistemine göre uyarlanmış bir tanı ölçeği de bulunmaktadır (Öztürk, Odabaşıoğlu, Eraslan, Genç ve Kalyoncu, 2007)

DSM-IV (Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve Sayısal El Kitabı IV) internet bağımlılığından bahsetmemiştir. Fakat Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından, 2013'te yayınlanan DSM-5'te, "İnternet Oyun Bozukluğu" yer almıştır. İnternet Oyun Bozukluğu resmi bir hastalık olarak kabul edilmiştir. Sadece kumar türü olmayan internet oyunları bu bozukluğu dâhil edilmiştir. Bir iş ya da meslek aktiviteleri için gerekli olan internet kullanımı dâhil edilmemiştir. Bu bozukluk diğer eğlence ve sosyal internet kullanımlarını içermez. (APA, 2013)

İnternet bağımlılık bozukluğunun daha kabul görmüş teşhis değerlendirmelerinden biri de Beard(2005)'in önerileridir. Beard İnternet bağımlılığının tanımlanmasında 5 teşhis kriteri önermektedir.

- İnternetle sürekli meşgul olmak (Sürekli geçmiş ve gelecek kullanımlarını düşünür).
- Memnuniyet elde etmek için her geçen gün artan miktarda internet kullanımına ihtiyaç duymak
- İnternet kullanımını durdurmak, kesmek ya da kontrol etmek için başarısız çabalar sarf etmek.
- İnternet kullanımını kontrol etme teşebbüslerinde huzursuz, dalgın, depresif olmak.
- Başlangıçta niyet ettiğinden daha uzun süre internette kalmak.

Ek olarak Beard internet bağımlılığının teşhisinde aşağıdakilerden en az birinin de mevcut olması gerektiğini önermiştir.

- Önemli bir ilişki, iş, eğitimsel veya kariyer fırsatının internet yüzünden riske edilmesi ya da tehlikeye atılması.

- İnternet kullanımını gizlemek için aile üyelerine ve diğerlerine yalan söylenmesi.
- Problemlerden kaçmak (suç, anksiyete, depresyon ve umutsuzluk vb), ruh haletinden kurtulmak için interneti bir yol olarak kullanma.

1.2. Şiddet

Şiddetin tam bir tanımını yapmak çok kolay değildir. Şiddet davranışının içine sadece fiziksel içerikli şiddeti değil; sözel ve psikolojik tacizde içeren davranışlar ile birine bilerek rahatsızlık veya fiziki zarar vermekte yer almaktadır (Ögel, Tarı ve Eke, 2005).

Şiddet, Latince violentia'dan gelmektedir. Violentia, şiddet, sert ya da acımasız kişilik, güç demektir. Violare fiili ise şiddet kullanarak davranmak, değer bilmemek, kurallara karşı gelmek anlamını taşır. Bu sözcükler vis ile bağlantılıdır. Vis ise, güç, erk, yetke, şiddet, bedensel güç kullanımı demek olduğu gibi, nitelik, bolluk, öz ya da bir şeyin asıl yapısı anlamlarına da gelir (Michaud, 1991).

Dünya Sağlık Örgütü ise şiddeti şöyle tanımlamaktadır."Yaralama, ölüm, psikolojik zarar, kusurlu gelişim veya mahrumiyetle sonuçlanması olası olan veya sonuçlanan birinin kendine, bir başkasına, bir gruba veya topluma karşı gerçek veya tehditvari fiziksel güç veya kuvvetin kasten kullanımıdır". (Who, 2014)

Şiddet içeren medyaya maruz kalan çocuklarda ve ergenlerde kişiler arası saldırganlıkta artış empati ve olumlu sosyal davranışlarda azalma görülmektedir (Furlow, 2017).

1.2.1. Şiddet Türleri

Dünya sağlık örgütü şiddeti, şiddeti yapanın karakteristiğine göre 3 ayırmıştır

1. Kendi kendine yönelik şiddet,
2. Kişiler arası şiddet,
3. Toplu şiddet.

Kendine yönelik şiddet, intihar davranışları ve kendine kötü muamele olmak üzere ikiye ayrılır. Birincisi intihar ya da intihara teşebbüs ikincisi ise kendine zarar verme (sakat bırakma) gibi eylemlerdir.

Kişiler arası şiddet, aile içi ve eş tarafından kadına yapılan şiddet ve toplum şiddeti olmak üzere ikiye ayrılır. Aile içi ve eş tarafından kadına yapılan şiddet; kadına karşı fiziksel, duygusal ve cinsel saldırı gibi eylemleri içerir. Bu şiddet türü özellikle olmasa da ev içinde gerçekleşir. Topluluk şiddeti; ev dışında gerçekleşen yabancılar tarafından yapılan şiddet ya da okulda, hastanede karşılaşılan şiddettir.

Toplu şiddet, bu şiddet sosyal, politik ve ekonomik olmak üzere üçe ayrılır. Diğerlerinin tersine bu tür şiddet daha çok birey veya devletlerin katıldığı şiddettir (Krug ve ark., 2002)

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. "Tarama modelleri, geçmişte ya da hala var olan bir durumu var olduğu haliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlamaya çalışılır" (Karasar, 2005).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2019–2020 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Malatya İnönü Üniversitesi, Malatya Meslek Yüksekokulu ve Malatya OSB Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde basit seçkisiz örnekleme

yöntemi kullanılmıştır. Örnekleme, verilen ölçekleri hatasız olarak dolduran 248 öğrenci dâhil edilmiştir. Öğrencilere ait bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Öğrencilerin kişisel bilgilerine ait bulgular

		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	140	56,5
	Erkek	108	43,5
Sınıf	Bir	114	46,0
	İki	134	54,0
Evde bilgisayar var mı?	Evet	179	72,2
	Hayır	69	27,8
Evde internet var mı ?	Evet	171	69,0
	Hayır	77	31,0
Akıllı cep telefonu var mı?	Evet	239	96,4
	Hayır	9	3,6
İnternet kullanım süresi	1-2 Saat	65	26,2
	3-4 Saat	91	36,7
	5-6 Saat	47	19,0
	7+ saat	45	18,1
İnternet kullanım amacı	Sosyal Ağlar	104	41,9
	Oyun	49	19,8
	Sohbet	39	15,7
	Ödev- Araştırma	33	13,3
	Haber	23	9,3
Şiddet eğilimi düzeyleri	Çok Düşük Şiddet Eğilimi	2	,8
	Düşük Şiddet Eğilimi	152	61,3
	Yüksek Şiddet Eğilimi	88	35,5
	Çok Yüksek şiddet Eğilimi	6	2,4
İnternete bağlanmak için kullanılan cihazlar	Telefon	180	72,6
	Bilgisayar	43	17,3
	Tablet	25	10,1
Dijital oyun oynama süresi	1-2 Saat	173	69,8
	3-4 Saat	61	24,6
	5-6 Saat	4	1,6
	7+ saat	10	4,0
	Toplam	248	100,0

2.3. Veri Toplama Araçları

Öğrencilerin problemli internet kullanım düzeylerini belirlemek için Ceyhan ve Ceyhan (2009) tarafından geliştirilen "Problemli İnternet Kullanım Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçekten en düşük 27 puan ve en yüksek 135 puan alınabilmekte olup, yüksek puanlar problemli internet

kullanımlarının yoğunlaştığını, problemli internet kullanımına sahip olabileceklerini, internet bağımlılığı gibi bir patolojiye eğilim gösterebileceklerini ifade etmektedir.

Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeylerini belirlemek için Göka, Bayat ve Türkçapar tarafından 1995 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen "Orta Öğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık ve Şiddet Eğilimleri" konulu araştırmada kullanılmak üzere geliştirilmiş ve daha sonra T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1998)'nin "Aile İçinde ve Toplumsal Alanda şiddet" konulu araştırmasında kullanılmak üzere temel yapısı değiştirilmeden yeniden desenlenen Şiddet Eğilimi Ölçeği kullanılmıştır (. Ölçekte 1-20 puan (çok düşük şiddet eğilimini), 21-40 puan (düşük şiddet eğilimini), 41-60 puan (yüksek şiddet eğilimini), 61-80 puan (çok yüksek şiddet eğilimini) göstermektedir.

2.4. Verilerin Çözümlemesi

Elde edilen verilerin istatistiksel analizleri istatistik paket programı SPSS24.0 kullanılarak yapılmıştır. Fark analizleri için normallik varsayımı incelenmiş basıklık ve çarpıklık katsayıları ± 1 aralığında (George ve Mallery, 2016) olduğu ve verilerin normal dağılım özelliği gösterdiği saptanmıştır. Bu nedenle veriler, betimleyici analizler (ortalama ve standart sapma) ile parametrik analizler olan bağımsız gruplar için t-testi, tek yönlü varyans analizi testi (ANOVA) kullanılarak test edilmiştir. Şiddet eğilimi düzeyleri ile problemli internet kullanım düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < .05$ alınmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde öğrencilerinin şiddet eğilimi düzeylerine, problemli internet kullanım düzeylerine ilişkin bulgulara daha sonra şiddet eğilimi düzeylerinin, problemli internet kullanım düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmasına ve öğrencilerinin şiddet eğilimi düzeyleri ile problemli internet kullanım düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ve problemli internet kullanım düzeylerinin cinsiyete göre t testi analizi sonuçları

Cinsiyet		n	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Şiddet Eğilimi	Kadın	140	37,85	11,481	246	-1,524	,129
	Erkek	108	39,92	9,431			
Problemli İnternet Kullanımı	Kadın	140	50,76	18,570	246	-,845	,399
	Erkek	108	52,71	17,235			

Tablo 2'e göre araştırmaya katılan kadın ve erkek öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ($t_{(246)} = -1,524$, $p > 0,05$) ve problemli internet kullanım düzeyleri ($t_{(246)} = -,845$, $p > 0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 3. Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ve problemli internet kullanım düzeylerinin öğrenim gördükleri sınıflara göre t testi analizi sonuçları

Sınıf		n	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Şiddet Eğilimi	Bir	114	38,28	9,970	246	-,644	,520
	İki	134	39,15	11,246			

Problemli İnternet Kullanımı	Bir	114	49,55	16,177	246	-1,669	,096
	İki	134	53,36	19,288			

Tablo 3'e göre araştırmaya katılan birinci ve ikinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ($t_{(246)}=-,644$, $p>0,05$) ve problemli internet kullanım düzeyleri ($t_{(246)}=-1,669$, $p>0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 4. Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ve problemli internet kullanım düzeylerinin bilgisayara sahip olma durumlarına göre t testi analizi sonuçları

Bilgisayara Sahip Olma		n	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Şiddet Eğilimi	Evet	179	39,52	10,523	246	1,842	,067
	Hayır	69	36,75	10,853			
Problemli İnternet Kullanımı	Evet	179	52,48	18,607	246	1,224	,222
	Hayır	69	49,36	16,194			

Tablo 4'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin bilgisayara sahip olma durumlarına göre şiddet eğilimi düzeyleri ($t_{(246)}=1,842$, $p>0,05$) ve problemli internet kullanım düzeyleri ($t_{(246)}=1,224$, $p>0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 5. Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ve problemli internet kullanım düzeylerinin sabit internet bağlantısına sahip olma durumlarına göre t testi analizi sonuçları

Sabit İnternet Bağlantısına Sahip Olma		n	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Şiddet Eğilimi	Evet	171	38,54	10,614	246	-,462	,645
	Hayır	77	39,22	10,838			
Problemli İnternet Kullanımı	Evet	171	51,67	17,885	246	,085	,932
	Hayır	77	51,46	18,340			

Tablo 5'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin sabit internet bağlantısına sahip olma durumlarına göre şiddet eğilimi düzeyleri ($t_{(246)}=-,462$, $p>0,05$) ve problemli internet kullanım düzeyleri ($t_{(246)}=,085$, $p>0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 6. Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ve problemli internet kullanım düzeylerinin cep telefonuna sahip olma durumlarına göre t testi analizi sonuçları

Cep Telefonuna Sahip Olma		n	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Şiddet Eğilimi	Evet	239	38,84	10,7295	246	,693	,489
	Hayır	9	36,33	9,027			
Problemli İnternet Kullanımı	Evet	239	51,60	17,957	246	-,047	,963
	Hayır	9	51,88	20,002			

Tablo 6'a göre araştırmaya katılan öğrencilerin cep telefonuna sahip olma durumlarına göre şiddet eğilimi düzeyleri ($t_{(246)}=,693$, $p>0,05$) ve problemli internet kullanım düzeyleri ($t_{(246)}=-,047$, $p>0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 7. Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ve problemli internet kullanım düzeylerinin mobil internete sahip olma durumlarına göre t testi analizi sonuçları

	Mobil İnternete Sahip Olma	n	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Şiddet Eğilimi	Evet	207	39,01	10,422	246	,864	,389
	Hayır	41	37,43	11,876			
Problemli İnternet Kullanımı	Evet	207	51,60	17,014	246	-,018	,986
	Hayır	41	51,65	22,535			

Tablo 7'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin mobil internete sahip olma durumlarına göre şiddet eğilimi düzeyleri ($t_{(246)}=,864$, $p>0,05$) ve problemli internet kullanım düzeyleri ($t_{(246)}=-,018$, $p>0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 8. Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ve problemli internet kullanım düzeylerinin günlük internet kullanım sürelerine göre anova analizi sonuçları.

A: 1-2 Saat B:3-4 Saat C: 5-6 Saat D: 7 saat ve üzeri

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Şiddet Eğilimi	Gruplar arası	2701,449	3	900,483	8,649	,000	A-C,D
	Gruplar içi	25402,547	244	104,109			B-D
	Toplam	28103,996	247				
Problemli İnternet Kullanımı	Gruplar arası	7801,778	3	2600,593	8,795	,000	D-A,B
	Gruplar içi	72149,061	244	295,693			
	Toplam	79950,839	247				

Tablo 8'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin günlük internet kullanım sürelerine göre şiddet eğilimi düzeyleri ($F_{(3;244)} = 8,649$, $p < 0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre bu farklılık günde 1-2 saat internet kullanan öğrenciler ($\bar{x}=35,00$) ile günde 5-6 saat internet kullanan öğrenciler ($\bar{x}=40,36$) ve günde 7 saat ve üzeri internet kullanan öğrenciler ($\bar{x}=44,64$) ve günde 3-4 saat internet kullanan öğrenciler ($\bar{x}=37,69$) ile günde 7 saat ve üzeri internet kullanan öğrenciler ($\bar{x}=44,64$) arasındadır.

Öğrencilerin günlük internet kullanım sürelerine göre problemli internet kullanım düzeyleri ($F_{(3;244)} = 8,795$, $p < 0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre bu farklılık günde 7 saat ve üzeri internet kullanan öğrenciler ($\bar{x}=61,93$) ile günde 1-2 saat internet kullanan öğrenciler ($\bar{x}=45,87$) ve günde 3-4 saat internet kullanan öğrenciler ($\bar{x}=49,20$) arasındadır.

Tablo 9. Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ve problemli internet kullanım düzeylerinin internet kullanım amaçlarına göre anova analizi sonuçları.

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Şiddet Eğilimi	Gruplar arası	1006,829	4	251,707	2,257	,064	Yok
	Gruplar içi	27097,167	243	111,511			
	Toplam	28103,996	247				

	Gruplar arası	2333,950	4	583,488	1,827	,124	Yok
Problemli İnternet Kullanımı	Gruplar içi	77616,889	243	319,411			
	Toplam	79950,839	247				

Tablo 9'a göre araştırmaya katılan öğrencilerin internet kullanım amaçlarına göre şiddet eğilimi düzeyleri ($F_{(4;243)} = 2,257$, $p < 0,05$) ve problemli internet kullanım düzeyleri ($F_{(3;244)} = 1,827$, $p < 0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 10. Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ve problemli internet kullanım düzeylerinin şiddet içeren dijital oyun oynama durumlarına göre anova analizi sonuçları.

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Şiddet Eğilimi	Gruplar arası	1338,412	2	669,206	6,126	,003	Evet
	Gruplar içi	26765,584	245	109,247			Ara Sıra
	Toplam	28103,996	247				
Problemli İnternet Kullanımı	Gruplar arası	2492,278	2	1246,139	3,942	,021	Evet
	Gruplar içi	77458,560	245	316,157			Ara Sıra
	Toplam	79950,839	247				

Tablo 10'a göre araştırmaya katılan öğrencilerin şiddet içeren dijital oyun oynama durumlarına göre şiddet eğilimi düzeyleri ($F_{(2;245)} = 6,126$, $p < 0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre bu farklılık şiddet içerikli oyun oynayan öğrenciler ($\bar{x}=41,85$) ile ara sıra oynayan öğrenciler ($\bar{x}=35,43$) arasındadır.

Öğrencilerin şiddet içeren dijital oyun oynama durumlarına göre problemli internet kullanım düzeyleri ($F_{(2;245)} = 3,942$, $p < 0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre bu farklılık şiddet içerikli oyun oynayan öğrenciler ($\bar{x}=56,48$) ile ara sıra oynayan öğrenciler ($\bar{x}=48,30$) arasındadır.

Tablo 11. Öğrencilerin problemli internet kullanım düzeylerinin şiddet eğilimi durumlarına göre anova analizi sonuçları.

A: Düşük şiddet eğilimi B: Yüksek şiddet eğilimi C: Çok Yüksek şiddet eğilimi

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Problemli İnternet Kullanımı	Gruplar arası	16548,549	3	5516,183	21,229	,000	A- B,C
	Gruplar içi	63402,290	244	259,845			
	Toplam	79950,839	247				

Tablo 11'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin şiddet eğilimi durumlarına göre problemli internet kullanım düzeyleri ($F_{(3;244)} = 3,942$, $p < 0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere

yapılan Tukey testine göre bu farklılık düşük şiddet eğilimi olan öğrenciler ($\bar{x}=45,40$) ile yüksek şiddet eğilimi olan öğrenciler ($\bar{x}=60,60$) ve çok yüksek şiddet eğilimi olan öğrenciler ($\bar{x}=70,00$) arasındadır

Tablo 12. Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ile problemli internet kullanım düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan pearson çarpım moment korelasyon analizi Sonuçları

Değişken	n	r	p
Şiddet Eğilimi	248	,528	,000
Problemli İnternet Kullanımı			

Tablo 12'e göre öğrencilerin Şiddet eğilimi düzeyleri ile Problemli internet kullanım düzeyleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır($r=,528$, $p>,01$).Öğrencilerin problemli internet kullanım düzeyleri arttıkça şiddet eğilimi düzeyleri de artmaktadır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmamızda elde ettiğimiz sonuca göre kadın ve erkek öğrencilerin problemli internet kullanım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. İnternet bağımlılığı ve cinsiyet arasındaki ilişkilere yönelik çalışmalarda elde edilen sonuçlar farklılık göstermektedir. Bazı çalışmalarda erkeklerin internet bağımlılık düzeylerinin kadınlardan yüksek olduğu (Esen ve Siyez, 2011; Balta ve Horzum, 2008; Çelik, Çelen ve Seferoğlu, 2014; Çevik ve Çelikkaleli, 2010; Yılmaz, Şahin, Haseski ve Erol, 2014; Zorbaz ve Dost, 2014; Waldo, 2014; Jang ve Ji, 2012; Frangos, Frangos ve Kiohos, 2010; Krishnamurthy ve Chetlapalli, 2015; Ko ve ark., 2009) bazı çalışmalarda ise (Park, Kim ve Cho, 2008; Bayraktar, 2001; Ergin, Uzun ve Bozkurt, 2013; Bilge, 2012; Lee, Ko, Song, Kwon, Lee, Nam ve Jung, 2007; Balcı ve Gülnar, 2009; Yüce, 2018; Göldağ, 2017) cinsiyete göre internet bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı bulunmuştur.

Kadın ve erkek öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kodan Çetinkaya (2013), Göldağ (2015), Özgür, Yörükoğlu ve Baysan Arabacı (2011), Aslan ve Savcı Bakan (2018), Soylu ve Kumcağız (2019) yaptıkları araştırmalarda erkeklerin şiddet eğilimi düzeylerinin kadınlardan daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Agresif davranışlar, özellikle de ciddi formları erkeklerde daha sık olarak gözlenir. Kadınlarda ciddi şiddet dışavurumlarının daha az gözlenmesinin kadınlardaki daha büyük korpus kallosum hacmi, hemisferler arası bağlantının daha iyi olması, daha yüksek sözel beceriler ve daha erken frontal olgunlaşma gibi biyolojik koruma mekanizmalarına bağlı olduğu öne sürülmektedir. Biyolojik farklılık dışında erkeklerin çevresel risk faktörlerine daha fazla maruz kalması ve santral sinir sistemlerinin bu etkilere daha duyarlı olması da bu farklılığa yol açıyor olabilir (Yalçın ve Erdoğan, 2013)

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre problemli internet kullanım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Balcı ve Gülnar (2009), Yılmaz (2017), Çakır, Ayas ve Horzum (2011) yaptıkları çalışmalarda elde ettikleri sonuçlar elde

ettiğimiz sonucu desteklemektedir. Fakat İkiz, Savcı, Asıcı ve Yörük (2015), Gönültaş (2019) yaptıkları çalışmalarda sınıf seviyesi arttıkça problemli internet kullanımının azaldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre şiddet eğilimi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Göldağ(2015), Aslan ve Savcı Bakan (2018) yaptıkları çalışmalarda anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşmış, Özgür, Yörükoğlu ve Baysan Arabacı (2011) ise lise öğrencileri ile yaptıkları çalışmada sınıf düzeyi arttıkça şiddet eğilimi düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Öğrencilerin bilgisayara sahip olma durumlarına göre problemli internet kullanım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Odacı ve Çelik (2011) yaptıkları çalışmada bilgisayara sahip olma durumlarına göre problemli internet kullanım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Çakır, Ayas ve Horzum (2011) ise evinde bilgisayarı olan öğrencilerin internet bağımlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Öğrencilerin bilgisayara sahip olma durumlarına göre şiddet eğilimi düzeyleri arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin sabit internet bağlantısına sahip olma, cep telefonuna sahip olma, mobil internet bağlantısına sahip olma durumlarına göre şiddet eğilimi düzeyleri ve problemli internet kullanım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

Öğrencilerin günlük internet kullanım sürelerine göre problemli internet kullanım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin internet kullanım süreleri arttıkça problemli internet kullanım düzeyleri de artmaktadır. Yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar (Balcı ve Gülnar, 2009; Cicioğlu, 2014; Derin ve Bilge, 2016; Frangos, Frangos ve Kiohos, 2010; Kelleci, Güler, Gölbaşı ve Sezer, 2009; Özer, 2013; Döner, 2011; Ngai, 2007; Balkan, 2011; Yüce, 2018; Kılıç ve Durat, 2017, Yılmaz, 2017) bulduğumuz sonucu destekler niteliktedir. Fakat Odacı ve Çelik (2011) yaptıkları çalışmada anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Öğrencilerin günlük internet kullanım sürelerine göre şiddet eğilimi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin internet kullanım süreleri arttıkça şiddet eğilimi düzeyleri de artmaktadır.

Öğrencilerin internet kullanım amaçlarına göre problemli internet kullanım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Balcı ve Gülnar (2009) yaptıkları çalışmada interneti çevrimiçi oyun oynamak ve sörf yapmak için kullanan katılımcıların; diğer amaçlarla interneti kullanan katılımcılara göre internet bağımlılık oranlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Öğrencilerin internet kullanım amaçlarına göre şiddet eğilimi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin şiddet eğilimi durumlarına göre problemli internet kullanım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Çok yüksek şiddet eğilimi olan öğrencilerin problemli internet kullanım düzeyleri daha yüksektir.

Öğrencilerin şiddet içeren dijital oyun oynama durumlarına göre şiddet eğilimi düzeyleri ve problemli internet kullanım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şiddet içerikli oyun oynayan öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ve problemli internet kullanım düzeyleri ara sıra oynayan ve oynamayan öğrencilerden daha yüksektir.

Yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlara göre şiddet içeren dijital oyunların oynanması saldırgan davranışları artırmaktadır (Prescotta, Sargent ve Hulla, 2018). Şiddet içeren dijital oyunlar artan agresif davranış, agresif biliş, agresif etki, azalan empati ve olumlu sosyal davranış için bir risk faktörüdür. Literatür incelendiğinde şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının saldırgan düşünceyi, saldırgan duyguyu, şiddete karşı psikolojik açıdan duyarsızlaşmayı ve bilişsel devinışsel anlamda uyarılma üzerinde olumsuz etkilerini arttırdığı bulunmuştur. Şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının çocukların iç dünyasında karmaşaya sebep olabileceği ve vicdan duygusunu köreltebileceği belirtilmiştir (Prot, Anderson, Gentile, Brown ve Swing, 2014; Burak ve Ahmetoğlu, 2015). Fakat Hodge, Taylor ve McAlaney (2019) yaptıkları çalışmada şiddet içeren oyunları oynayan bireylerin ahlaki puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ancak bu çalışmada ele alınan ergenler bilgisayar oyunlarını kendi kronolojik yaşlarının üstündeki bir oranda oynamaktadırlar. Ahlaki puanların yükselmesini bu etkilemiş olabilir.

Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ile problemlili internet kullanım düzeyleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gümüş, Şıpkın, Tuna ve Keskin (2015) yaptıkları çalışmada öğrencilerin problemlili internet kullanım düzeyleri ile şiddet eğilimi düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Ko ve ark. (2009), Kim (2013) yaptıkları çalışmada internet bağımlılığı ile saldırganlık arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) raporlarına göre, Dünya üzerinde her yıl 1.4 milyon insan şiddet yüzünden hayatını kaybetmektedir. Şiddet yüzünden bu sayıdan daha fazla insan yaralanmakta, akıl sağlığı ile ilgili, cinsellikle ilgili problemlilerle karşı karşıya kalmaktadır. İntihar ve cinayet, şiddete bağlı ölümlerin% 80'ini oluşturmaktadır. Şiddetten en çok etkilenen grup gençlerdir. Şiddetin sağlık üzerine etkileri sadece fiziksel değildir. Şiddetin uzun vadeli etkileri, depresyon, akıl hastalıkları, intihar teşebbüsleri, kronik ağrılar, alkol ve ilaç kullanımında artış vb. dir. (WHO, 2017)

Şiddet engellenebilir ve etkileri azaltılabilir. Bunun için,

Okullarda şiddeti önleme konusunda programlar yapılmalıdır. Aile içinde, okulda güvenli bir ortamın oluşturulması, olumlu ilişkilerin geliştirilmesi ve şiddetin bir disiplin aracı olarak kullanılmaması şiddeti önleyebilir. Okul sonrası zamanlarda öğrencilerin yaşam becerilerini geliştirecek faaliyetlerin yapılması için gerekli kurumların oluşturulması gerekmektedir. Toplumlar alkol ve silah kullanımı, ekonomik ve cinsiyet eşitsizliği gibi riskleri azaltacak politikalar geliştirerek şiddeti önleyebilir. Şiddeti destekleyen kültürel ve sosyal normların değiştirilmesi şiddeti önlemede en önemli unsurlardan biridir. Şiddet toplum tarafından kabul görüyorsa sorun çözmenin bir aracı olarak kullanılabilir.

Uzun süre kontrolsüz olarak internetin kullanılması kişilerin fiziksel, psikolojik sağlığını ve yaşamını olumsuz olarak etkilemektedir. Bu gün hemen hemen tüm işlemler internet üzerinden yapılmaktadır bu yüzden internet kullanımını yasaklanması mümkün değildir. Bunun yerine internet kullanımının kontrol edilmesi (ziyaret edilen siteler, kullanım süresi, oynan oyunlar gibi) gerekmektedir. Evlerde çocukların kendi odalarında yalnız başlarına internete bağlanmaları yerine ortak kullanım alanlarında internete girmeleri sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Alavi, S.S, Ferdosi, M., Jannatifard, F. Eslami, M., Alaghemandan, H. ve Setare, M.(2012). Behavioral Addiction versus Substance Addiction: Correspondence of Psychiatric and Psychological Views. *International Journal of Preventive Medicine*, 3(4),290-294.
- APA(2013). *American Psychiatric Association, Diagnostic And Statistical Manual Of Mental Disorders DSM-V*. London: American Psychiatric Publishing
- Aslan, G. ve Savcı Bakan, A.B. (2018). Tendency to Violence in Adolescents and the Affecting Factors. *International Journal of Caring Sciences*, 11(1), 262-266.
- Balcı, Ş. ve Gülnar, B (2009) Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Bağımlılığı ve İnternet Bağımlılarının Profili. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 5-22.
- Balkan, E. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Bilgisayar-İnternet Bağımlılığı ve Aile Fonksiyonları Arasındaki İlişki. *e-Journal of New World Sciences Academy*. 6(1), 231-239
- Balta, Ö.Ç.ve Horzum, M.B. (2008). Web tabanlı öğretim ortamındaki öğrencilerin internet bağımlılığını etkileyen faktörler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41, 185-203.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, (1998). *Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları. Bilim Serisi. Yayın No: 113
- Bayraktar F. (2001). *Ergenlik döneminde internet kullanımının rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir
- Beard, K.W (2005). Internet Addiction: a Review of Current Assessment Techniques and Potential Assessment Questions. *Cyberpsychology & Behavior* , 8(1), 7-14.
- Bilge, F. (2012). Bir Gurup İlköğretim Öğrencisinde Bilgisayara Yönelik Bağımlılık Eğilimi Değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 96-105
- Burak, Y. ve Ahmetoğlu, E. (2015). Bilgisayar Oyunlarının Çocukların Saldırganlık Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 10/11, 363-382. doi : 10.7827/TurkishStudies.8430
- Ceyhan, A. A. ve Ceyhan, E. (2009). “Ergenlerde Problemlı İnternet Kullanım Ölçeği (PİKÖ-E) geliştirme çalışmaları”, X. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, 21 –23 Ekin 2009, Çukurova Üniversitesi.
- Cicioğlu, M. (2014). *Öğrencilerin problemlı internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Çakır, Ö., Ayas, T. ve Horzum, M.B. (2011) Üniversite Öğrencilerinin İnternet ve Oyun Bağımlılıklarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 44(2), 95-117.
- Çelik, A., Çelen, F.K. ve S.S., Seferoğlu (2014). *Ortaokul Öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Akademik Bilişim 2014,5-7 Şubat 2014, Mersin Üniversitesi, Mersin

- Çevik, B. G. ve Çelikkaleli, Ö. (2010) Ergenlerin arkadaş bağılılığı ve internet bağımlılığının cinsiyet, ebeveyn tutumu ve anne baba eğitim düzeylerine göre incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 225-240.
- Derin, S. ve Bilge, F. (2016), Ergenlerde internet bağımlılığı ve öznel iyi oluş düzeyi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 6(46), 35 – 51.
- Döner, C. (2011). *İlköğretim Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ergin,A., Uzun, S.U., ve Bozkurt, A.İ. (2013). Tıp Fakültesi Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı Sıklığı ve Etkileyen Etmenler. *Pamukkale Tıp Dergisi*, 6(3):134-142
- Esen, E. ve Siyez, D.M. (2011). Ergenlerde İnternet Bağımlılığını Yordayan Psiko-sosyal Değişkenlerin İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (36), 127- 138.
- Erden, S ve Hatun, O. (2015). İnternet Bağımlılığı ile Başa Çıkma Davranışçı Yaklaşımın Kullanılması: Bir Olgu Sunumu. *The Turkish Journal on Addictions* 2(1), 53-83. doi:10.15805/addicta.2015.2.1.015.
- Frangos, C. C., Frangos C. C. & Kiohos, A. P. (2010). Internet addiction among Greek university students: Demographic associations with the phenomenon, using the Greek version of Young’s internet addiction test. *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, 3 (1), 49-74.
- Furlow, B.(2017). Media violence and youth aggression. *The Lancet Child and Adolescent Health*. 1(2), 91-92.
- George, D.,ve Mallery, P. (2016) *IBM SPSS Statistics 23 Step by Step: A Simple Guide and Reference*.(14. ed.), New York: Routledge.
- Göldağ, B. (2015). Öğrencilerin Şiddet Eğilimi Düzeyleri ve Değer Algıları. *TÜBAV*, 8(4), 1-15.
- Göldağ, B. (2017). Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin internet bağımlılık düzeyleri ile sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Turkish Studies*. 12(11). 71-94. doi:10.7827/TurkishStudies.11862
- Gönültaş, M. (2019). *Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerinin problemleri internet kullanım düzeyleri ve demografik değişkenlere göre incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Gümüş, A., Şıpkın, S., Tuna, A. ve Keskin, G. (2015). Üniversite öğrencilerinde problemleri internet kullanımı, şiddet eğilimi ve bazı demografik değişkenler arasındaki ilişki. *TAF Preventive Medicine Bulletin*. 14(6). 460-467. doi:10.55455/pmb.1-1433229022.
- Hodge, S.E., Taylor, J. and McAlaney, J. (2019) It’s Double Edged: The Positive and Negative Relationships Between the Development of Moral Reasoning and Video Game Play Among Adolescents. *Frontiers in Psychology*. 10:28. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00028
- İkiz, F.E., Savcı, M., Asıcı, E. ve Yörük, C. (2015). Üniversite öğrencilerinde problemleri internet kullanımı ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 12(2),688-702. doi:10.14687/ijhs.v12i2.3336.

- Jang, M. H., & Ji, E. S. (2012). Gender Differences in Associations Between Parental Problem Drinking and Early Adolescents' Internet Addiction. *Journal of Specialists in Pediatric Nursing*, 17(4), 288– 300.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Basımevi.
- Kelleci M, Güler N, Sezer H. ve Gölbaşı Z. (2009). Lise öğrencilerinde internet kullanma süresinin cinsiyet ve psikiyatrik belirtiler ile ilişkisi, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(3), 223-30.
- Kılıç, Z. ve Durat, G. (2017). Üniversite Öğrencilerinde Problemlı İnternet Kullanımının Genel Psikolojik Belirtileri ve Sosyal Fobi ile İlişkisi. *Sakarya Tıp Dergisi*, 7(2):97-104.
- Kim, K.(2013). Association between Internet overuse and aggression in Korean adolescents. *Pediatrics International*, 55, 703–709 doi: 10.1111/ped.12171.
- Ko, C.H, Yen J.Y, Liu, S.C, Huang, C.F, Yen, C.F. (2009). The associations between aggressive behaviors and internet addiction and online activities in adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 44:598-605
- Kodan Çetinkaya, S. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Şiddet Eğilimlerinin ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Nesne*, 1 (2), s.21-43. doi: 10.7816/nesne-01-02-02
- Krishnamurthy, S., ve Chetlapalli, S. K. (2015). Internet addiction: Prevalence and risk factors: A cross-sectional study among college students in Bengaluru, the Silicon Valley of India. *Indian journal of public health*, 59(2), 115
- Krug, E., Linda, G., Dahlberg, L., James A., Mercy, Anthony B. Z. & Rafael L. (2002). *World report on violence and health*, Ceneva: World Health Organization.
- Lee, M. S., Ko, Y.H., Song, H.S., Kwon, K.H., Lee, H.S., Nam, M. ve Jung, I.K., (2007). Characteristics of internet use in relation to game genre in Korean adolescents. *Cyberpsychology & Behavior*. 10(2), 278-285
- Michaud, Y. (1991). *Şiddet*. Çev. Cem Muhtaroglu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ngai, S. S., (2007). Exploring the validity of the internet addiction test for students in grades 5-9 in Hong Kong. *International Journal of Adolescence and Youth*. 13:3, 221-237
- Odacı, H. ve Çelik, Ç.B.(2011). *Üniversite öğrencilerinin problemlı internet kullanımlarının akademik öz-yeterlik, akademik erteleme ve yeme tutumları ile ilişkisi*. 5th International Computer & Instructional Technologies Symposium, 22-24 September, Fırat University, ELAZIĞ- TURKEY
- Ögel, K. Tarı, I. ve Eke, C.Y. (2006). *Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme*. İstanbul: Yeniden Yayınları
- Özer, Ş. (2013). *Problemlı internet kullanımının benlik saygısı ve öznel iyi oluş ile açıklanabilirliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Özgür, G., Yörükoğlu, G ve Baysan Arabacı, L. (2011). Lise Öğrencilerinin Şiddet Algıları, Şiddet Eğilim Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 2(2):53-60
- Öztürk, Ö., Odabaşoğlu, G., Eraslan, D., Genç, Y. ve Kalyoncu, Ö.A. (2007). İnternet Bağımlılığı: Kliniği ve Tedavisi, *Bağımlılık Dergisi*, 8 (1), 36-41

- Park, S.K., Kim, J.Y. ve Cho, C.B. (2008). Prevalence of internet addiction and correlations with family factors among South Korean adolescents. *Family Therapy*, 36(3): 163-177.
- Prescotta, A.T. Sargent, J.D. ve Hulla, J.G (2018). Metaanalysis of the relationship between violent video game play and physical aggression over time. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(40), 9882-9888. doi:10.1073/pnas.1611617114
- Prot, S., Anderson, C. A., Gentile, D. A., Brown, S. C., ve Swing, E. L. (2014). *The positive and negative effects of video game play*. In A. Jordan ve D. Romer (Eds.). *Media and the Well-Being of Children and Adolescents* (109-128). New York: Oxford University Press
- Savcı, M. ve Aysan, F. (2017). Teknolojik Bağımlılıklar ve Sosyal Bağlılık: İnternet Bağımlılığı, Sosyal Medya Bağımlılığı, Dijital Oyun Bağımlılığı ve Akıllı Telefon Bağımlılığının Sosyal Bağlılığı Yordayıcı Etkisi. *Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences* 30:202-216 doi: 10.5350/DAJPN2017300304
- Shapira, N. A, Goldsmith, T. D, Keck, P. E, Khosla U.M ve McElroy S.L.(2000). *Psychiatric Features of Individuals with Problematic İnternet Use*. *Journal of Affective Disorders*. 57, 267-272. doi:10.1016/S0165-0327(99)00107-X
- Soylu, G. ve Kumcağız, H. (2019). The Loneliness Levels as the Predictor of University Students' Violence Tendency. *International Online Journal of Educational Sciences*, 11 (5), 1-10
- TÜİK(2019). Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028. 10 Kasım 2019 tarihinde erişildi.
- Yüce, Ç. B.(2018). *Lise öğrencilerinde problemli internet kullanımının kontrol odağı, problem çözme becerisi, sosyal destek değişkenleri ile ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Vigna-Taglianti, F., Brambilla, R., Priotto, B., Angelino, R. Cuomo, G. ve Diecidue, R. (2017). Problematic internet use among high school students: Prevalence, associated factors and gender differences. *Psychiatry Research*, 257, 163-171.
- Yalçın, Ö ve Erdoğan, A. (2013). Şiddet ve Agresyonun Nörobiyolojik, Psikososyal ve Çevresel Nedenleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 5(4):388-419 doi:10.5455/cap.20130526
- Yılmaz, C.N.(2017). Öğrencilerin Problemli İnternet Kullanım Durumları ve Siber Zorbalık Davranışlarına İlişkin Görüşlerinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yakındoğu Üniversitesi, KKTC
- Yılmaz, E., Şahin, Y. L., Haseski, H. İ. ve Erol, O. (2014). Lise Öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi: Balıkesir İli Örneği. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 4(1). 133-144.
- YEŞİLAY. Teknolojiye bağımlı yaşamamak için. <https://www.yesilay.org.tr/documents/file/yesilay/kitap/tbm/internet-bagimlilik.pdf> . 10 Kasım 2019 tarihinde erişildi.
- Zorbaz, O. ve Dost, M.T. (2014). Lise Öğrencilerinin Problemli İnternet Kullanımının Cinsiyet, Sosyal Kaygı ve Akran İlişkileri Açısından İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 29(1), 298-310

- Waldo, A.D. (2014).Correlates of Internet Addiction Among Adolescents. *Psychology*. 5. 1999-2008
- WHO (2014). Global status report on violence prevention 2014.
- WHO (2017). 10 facts about violence prevention. <https://www.who.int/features/factfiles/violence/en/> 09 Kasım 2019 tarihinde erişildi.

YÜKSEK ÖZ-ŞEFKAT VE ÖĞRENCİLERİN USTALIK TEMELLİ BAŞARI HEDEFLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Prof. Dr. Belgin AYDINTAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

ÖZET

Çalışmalar, öz-şefkat ile içsel motivasyon, öz-şefkat ile başarı hedefleri ve içsel motivasyon ile başarı hedefleri arasında yakın ilişkiler olduğunu göstermektedir. Yüksek düzeyde öz-şefkate sahip bireylerin yüksek düzeyde öz-saygıya sahip oldukları varsayıldığından, davranışlarının da öz-şefkati düşük bireylere göre daha yüksek düzeyde içsel-motivasyon eğilimli olacağı beklenmektedir. Bu motivasyonel farklılık özellikle akademik öğrenimde kendini göstermektedir. Birçok eğitim psikoloğu ustalık-temelli akademik hedefleri performansa dayalı hedeflerle karşılaştırmaktadır. Ustalık-temelli öğrenmeye yönelik olan öğrenciler, yeni yetenekler geliştirme, yeni yöntemleri öğrenme, merak ve kendi kendine öğrenme isteğine karşı daha içsel olarak motive olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Neff'in (2005) üniversite öğrencilerinin öz-şefkat, içsel motivasyon ve akademik hedefleri arasındaki ilişkileri ortaya koyan alan araştırmasına dayanmaktadır. Bu amaçla, araştırmada öz-şefkatin içsel motivasyon ve ustalık-temelli başarı hedeflerini ne kadar etkilediği ile aynı şekilde içsel motivasyonun ustalık-temelli başarı hedeflerini ne kadar etkilediğini gösteren doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Mevcut çalışma 154 işletme öğrencisinden toplanan verilerden oluşan bir araştırma çalışmasıdır. Veriler, 2019 Nisan ve Mayıs aylarında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme bölümü 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden elde edilmiştir. Bu değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek üzere korelasyon analizleri ve değişkenlerin birbiri üzerindeki etkilerini ölçmek üzere regresyon analizleri yapılmıştır. Bulgular, öz-şefkat ve içsel motivasyon, öz-şefkat ile ustalık-temelli başarı hedefleri ve içsel motivasyon ile ustalık-temelli başarı hedefleri arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda içsel motivasyondaki değişimin %10'unun öz-şefkat tarafından, yine ustalık-temelli başarı hedeflerindeki değişimin %7'sinin öz-şefkat tarafından ve ustalık-temelli başarı hedeflerinin %56'sının içsel motivasyon tarafından açıklandığı tespit edilmiştir. Bunun anlamı, bölümdeki öğrencilerin ustalık-temelli başarı hedefleri üzerinde içsel motivasyonun önemli bir etkisinin olduğudur. İçsel motivasyon düzeyi ne kadar yüksek olursa öğrencilerin çalışma gayreti ve azmi ile bu konuda yardım isteme istekliliği de o derece yüksek olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şefkat, öz-şefkat, içsel motivasyon, başarı hedefleri, üniversite öğrencileri.

THE RELATIONSHIP BETWEEN HIGH SELF-COMPASSION AND MASTERY BASED ACHIEVEMENT GOALS OF UNDERGRADUATES

ABSTRACT

Studies show close relationships between self-compassion and intrinsic motivation, self-compassion and achievement goals, and intrinsic motivation and achieving goals. Because individuals with high self-compassion have higher true self-esteem, it will be expected their behavior to tend to be more intrinsically motivated than those of low self-compassion. This

motivational difference is likely to manifest itself especially in academic learning. Many educational psychologists have compared mastery-based academic goals with performance-based goals. When students have mastery orientations towards learning, they are motivated internally with the desire to develop new skills and understand new materials, with the joy of curiosity and self-learning. The purpose of this study based on Neff's study (2005) is empirically examine the relationship between self-compassion, intrinsic motivation, and academic achievement goals among undergraduates. For this purpose, linear regression analysis was performed to examine how much self-compassion determines intrinsic motivation and achievement goals (mastery) and in the same way how much intrinsic motivation determines achievement goals (mastery) in this research. The present study is a research study conducted by obtaining data from 154 business administration students through survey. The data were collected between April and May 2019 in Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, from 2nd, 3rd, and 4th grade business students. To see the relationships between variables correlation analyze and to reveal the effects between variables regression analyze are performed. The findings indicated that there are significant and positive relationship between self-compassion and intrinsic motivation, self-compassion and achievement goals (mastery), and intrinsic motivation and achievement goals (mastery). Also 10% of the change in intrinsic motivation is explained by self-compassion, again 7% of the change in achievement goals (mastery) is explained by self-compassion, and 56% of the change in achievement goals (mastery) is explained by intrinsic motivation. It means there is a significant impact of intrinsic motivation on students' achievement of goals (mastery) in the department they study. Higher intrinsic levels of motivation is more effort and constancy in the tasks and willingness to seek help in school work.

Keywords: Compassion, self-compassion, intrinsic motivation, achievement goals, undergraduates.

1.INTRODUCTION

An alternative conceptualization of compassion is offered in Neff's (2003a) article introducing the concept of self-compassion. In this work compassion is defined as "being touched by the suffering of others, opening one's awareness to others' pain and not avoiding or disconnecting from it, so that feelings of kindness towards others and the desire to alleviate their suffering emerge" (24). Within this definition lies the three elements that are proposed to compose self-compassion and compassion more generally. They include kindness, common humanity, and mindfulness (24) (25). Kindness is defined as being warm and understanding to others as opposed to being harshly critical or judgmental. Common humanity is the recognition of a shared human experience that allows for a sense of connection to others as opposed isolation. Mindfulness is an emotional balance that prevents over-identification or disengagement from the pain of others as opposed (1) (24) (25).

It is expected that self-compassion is negatively related to anxiety, positively related to intrinsic motivation and achievement goals which plays a mediating role in this relationship (24). According to Elliot and Church (1997) achievement goals are divided into 3 types. These are mastery goals, performance goals, and performance-avoidance goals (14). The research suggests that mastery objectives are more academically adaptable than performance goals. In other words it means higher intrinsic levels of motivation, more effort and constancy in the tasks and willingness to seek help in school work (2) (9) (21) (30) (33). On the contrary, performance avoidance goals have been associated with lower levels of intrinsic motivation, learned helplessness, disorganized work, unwillingness to seek help, and anxiety (11) (12) (13) (14) (22) (34) (35).

Mastery goals tend to be associated with a high level of intrinsic motivation (11) (12). Self-compassion is expected to establish a direct relationship with intrinsic levels of motivation and positive mental health situation. Many educational psychologists have contrasted mastery-based academic goals (sometimes termed “learning goals” Dweck, 1986) with performance-based goals (Ames, 1992; Covington, 1992). When students have a mastery orientation toward learning, they are intrinsically motivated by the desire to develop new skills and understand new material, by curiosity and the joy of learning in and of itself. Students with performance-based goals, on the other hand, are motivated to succeed by the desire to enhance their sense of self-worth.

This research shows that encouraging self-compassion among students can be very useful in learning contexts (24). From this point of view, mastery goals are associated with self-compassion and intrinsic motivation in this study.

2. Conceptual framework

This section contains concepts of self-compassion, intrinsic motivation, and achievement goals and also the relationships between them.

2.1. Self-compassion

The term self-compassion comes from the word compassion; because compassion involves being sensitive to the suffering of others, being aware of their sorrows, wanting to alleviate their suffering, and having without making judgement of people who do wrong. However, the term compassion, developed by Neff and based on Buddhist philosophy, is to be open to a person's own suffering and to act, to experience feelings of compassion and kindness towards himself, to enter into understanding, to include a non-judgmental attitude towards inadequacy and failure, and acknowledging that their experience is part of the common human experience (24) (25). To make the term Neff more functional and systematic, Neff studied self-compassion in three components (a) kindness, (b) common humanity, and (c) mindfulness. Individuals who treat themselves tenderly do not condemn themselves harshly (24) (25) (26), because they result from self-judgment and self-criticism, a sense of alienation, and a weak relationship with others (23).

Self-criticism of an individual occurs in two related processes. In the first process, there is a self-directed hostility and criticism seems to hate itself. In the second period, the individual cannot acquire the skills of warm, sedative, reassuring, self-esteem or self-management. In short, self-compassionate people do not experience these negative feelings. In contrast, those who criticize themselves hardly find it difficult to relax hard (8) (15) (16) (17) (18) (27).

An individual with high self-compassion sees the problems, weaknesses, deficiencies, but nevertheless treats him with compassion and understanding rather than a critical and rigid attitude towards himself. Thus, self-compassion can act as a buffer against negativity and when the life goes bad, it allows the individual to develop positive feelings towards him / her (7). Compassion involves being open to the suffering of others and acting in order to facilitate pain. It also involves offering patience, courtesy and non-judgmental understanding to others, acknowledging that all human beings are flawed and have made mistakes. Similarly, self-compassion involves one's being open to his own suffering and acting, to take care of himself and to experience feelings of courtesy, to take a non-judgmental attitude towards an understanding, a person's inability and failure, and to accept that one's own experiences are part of the common human experience (25).

Self-compassion consists of three main components: (a) self-kindness-expanding compassion and understanding to oneself instead of hard judgment and self-criticism, (b) common

humanity- to see one's experiences as part of a wider human experience rather than to see them as separating and isolating them, and (c) mindfulness - to keep the person's painful thoughts and feelings in balanced awareness rather than overidentifying themselves. The scale is designed to measure the three main components of self-compassion on separate sub-scales (self-kindness versus self-judgment, common humanity versus isolation, and mindfulness versus over-identification). Although these aspects of self-compassion are conceptually different and they have different experiences at the phenomenological level, they interact to develop and influence each other (24).

2.2. Intrinsic motivation

According to Ryan and Deci, (2000) "Intrinsic motivation is defined as the doing of an activity for its inherent satisfaction rather than for some separable consequence. When intrinsically motivated, a person is moved to act for the fun or challenge entailed rather than because of external products, pressures or reward" (31).

Yet even a short reflection shows that motivation is not a unitary phenomenon. People not only have different amounts but also different types of motivation. That is, not only at the level of motivation (i.e., how much motivation) but also the orientation (i.e. what kind of motivation) of this motivation. Orientation of motivation is related to the underlying attitudes and goals that cause action; that is, due to the actions involved. As an example, a student may be motivated to do his/her homework to take the approval of a teacher or parents out of curiosity and interest. A student can be motivated to learn a new skill set, because he/she understands their potential benefits or values, or learning the skills ensure a good grade and the privileges that a good grade has. Intrinsic motivation results in high-quality learning and creativity, in particular, it is important to elucidate the factors and forces that create versus weaken it. Students can perform externally motivated actions with condemnation, resistance and indifference or with a willingness to reflect the value or benefit of a task internally. When internally motivated, a person is moved to have fun or challenge, not because of external motives, pressures or rewards. Since intrinsic motivation exists in the link between a person and a task, some authors define intrinsic motivation in the context of the task being interesting, while others have described it as satisfactions that one has gained from intrinsically motivated task engagement. The importance of autonomy versus control for the continuance of intrinsic motivation is clearly observed in classroom learning. For example, several studies have shown that teachers that support autonomy (in contrast to controlling) create more intrinsic motivation, curiosity, and a desire for struggle in their students (6) (32). Over-controlled students not only lose their initiative, but also learn less, especially when learning is complex or requires conceptual, creative processing (4) (20). Similarly, researches show that children whose parents are more autonomy supportive more mastery-oriented than children whose parents are more controlling (19) (29) (31).

2.3. Achievement goals

Achievement motivation is a ubiquitous feature of daily life. In the classroom or at the workplace individuals strive to be competent in their effortful activities. Achievement goal is defined as the purpose of task engagement and the specific type of goal adopted is posited to create a framework for how individuals interpret, experience, and act in their achievement pursuits (11). Achievement goals are divided into 3 types. These are mastery goals, performance goals, and performance-avoidance goals. In an experimental study, Elliot and Harackiewicz (1996), in addition to a task-oriented (performance goals) situation, created two different talent-oriented conditions, one pointing to success and the other to failure (12). In a

survey study, Elliot and Church (1997) found that task goals (performance goals) were related to success motivation, ability-avoid goals were linked to fear of failure, and ability-approach goals (mastery goals) were linked to both (11). They concluded that students who were concerned about their abilities increased their goal of approach or avoidance, depending on whether their success was perceived as a challenge or a threat.

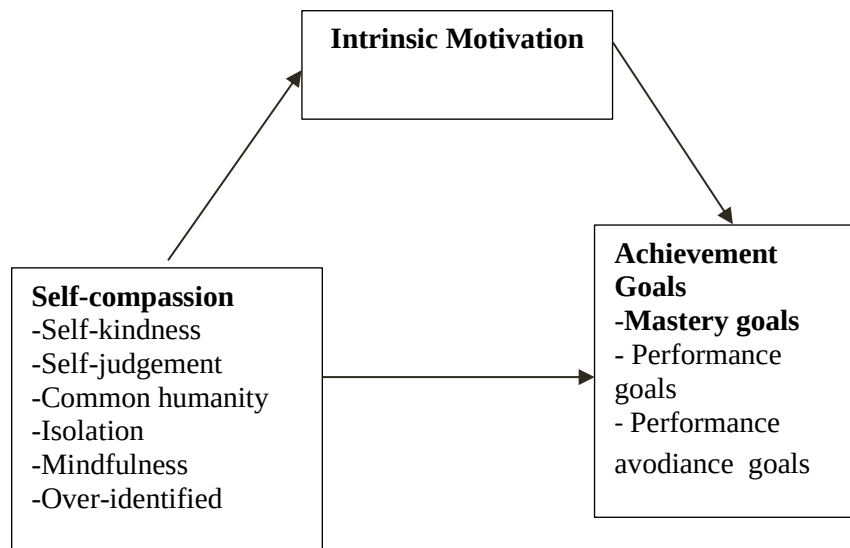
Educational psychologists often distinguish between mastery and performance-based academic achievement goals (3) (9) (28). Students who have a *mastery orientation* towards learning are motivated by curiosity and desire to develop skills, specialize in tasks and understand new materials. They tend to design their own standards for success, to make efforts for success and failure, and to see mistakes as part of the learning process. On the other hand, students with *performance orientations* are motivated to defend or develop their sense of self-worth. They tend to make talent qualities for success and failure, and to evaluate their talents through social comparisons with others. Briefly, there are two different types of performance goals for achieving success or avoiding failure (11) (22). While students with performance approach goals perform better than others to demonstrate their competence, those with objectives to avoid performance try to avoid situations where they may fail because they are afraid to be labeled as stupid or insufficient (26).

2.4. The relationship between self-compassion, intrinsic motivation, and achievement goals

As some researches mastery objectives are more academically adaptable than performance goals, higher intrinsic levels of motivation, more effort in the tasks, and relevance and willingness to seek help in school work (2) (10) (11) (21) (30) (33). In contrast, performance avoidance goals have been associated with lower levels of intrinsic motivation, learned helplessness, disorganized work, unwillingness to seek help, and anxiety (11) (12) (13) (14) (22) (34) (35). The findings for the performance approach objectives have been more complicated. These objectives or goals have also been associated with increasing intrinsic motivation, greater effort and more perseverance in tasks, as well as reluctance to seek help, unwillingness, and disturbing class behavior (5) (21) (36) (37) (38).

Self-compassion is assumed to be positively related to mastery goals. The positive relationship between self-compassion and intrinsic motivation was determined by the more perceived competence and mastery goals associated with self-compassion, but self-compassion was directly contributing to the increasing intrinsic motivation (26).

3. RESEARCH MODEL AND METHOD



Figur-1: Research Model

The purpose of this study is empirically examine the relationship and level of interaction among self-compassion, intrinsic motivation, and academic achievement goals (mastery) for undergraduates. Hence the main hypothesis is:

H1: There is a relationship among self-compassion, intrinsic motivation, and academic achievement (mastery) goals of undergraduates.

3.1. Participants and procedures

Participants included 154 undergraduate students (69 male; 85 female; 50% of them between 19-21; 65% of them 3rd grade) who were randomly selected from Ankara Haci Bayram Veli, University, Economics and Administrative Sciences Faculty, 2nd, 3rd, and 4th grade business department. The data were collected between April and May 2019. Participants filled out a questionnaire.

3.2. Measures

Three scales are used to measure these relationships. Based on Neff's (2003) Self-compassion Scale, participants are asked to rank 26 statements from 1 (almost never) to 5 (almost always). These are collected under 6 subscales which are Self-Kindness, Self-Judgment, Common Humanity, Isolation, Mindfulness, and Over-identified. 7 items in the Intrinsic Motivation has a range from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree) (11). Students' academic achievement goals for the course are assessed using the Elliot and Church (1997) goal-orientation scale, which contains three three-item subscales: mastery goals, performance-approach goals, and performance-avoidance goals. In this study only mastery goals dimension of achievement goals is discussed. Responses are given on a 5-point scale (1 = "not at all true of me" to 5 = "very true of me") (11).

3.3. The validity and reliability of the questionnaire

The questionnaire was translated to Turkish from English and a sample application was performed among students. Some words and expressions were changed until they were clearly understood and only then the questionnaires distributed. To measure the reliability of the questionnaire Cronbach Alpha was used. The number of items of the scales and their Cronbach Alpha can be seen at the Table-1 below.

Table-1: Cronbach alphas of the scales

Scales	The Number of Items	Cronbach Alpha
Self-compassion	26	0,87
Intrinsic motivation	8	0,92
Achievement goals (mastery)	6	0,88

Self-compassion contained 6 sub-dimensions which are self-kindness, self-judgment, common humanity, isolation, mindfulness, and over-identification. To compute a total self-compassion score, reverse score the negative subscale items- self-judgment, isolation, and over-identification- then compute a total mean. Its Cronbach Alpha was 0,87. Intrinsic motivation's Cronbach Alpha was 0,92, and achievement goals'(mastery) was 0,88.

4. RESULTS

In order to analyze the data, SPSS software was used. Firstly, descriptive statistics which includes numbers of participants and percentage of them were laid out with Table-2. Descriptive items were represented on the table explain "gender", "age", and "grade". Table-2 shows the summary of the descriptive statistics of participants:

Table-2: The summary of the descriptive statistics of participants

		n	Percentage
Gender	Male	69	44,8
	Female	85	55,2
Age	19-21	77	50,0
	22-24	73	47,4
	25-27	4	2,6
Grade	2	27	17,5
	3	100	65
	4	27	17,5
Total		154	100

According to Table-2, in this survey 44,8% was male (69 students) and 55,2% was female (85 students) of the participants, 50% of participants was between 19-21 years old, and 65% of them were in 3rd grade students.

Secondly, the results of correlation analysis between self-compassion, intrinsic motivation, and achievement goals (mastery). Table-3 represents the results.

Table-3: The results of correlation analysis between variables

Variables	Mean	Std. Deviation	1	2	3
1. Self-compassion	3,16	0,58	1	-	-
2. Intrinsic motivation	3,39	0,93	0,31**	1	-
3. Achievement goals (mastery)	3,78	0,86	0,27**	0,73**	1
n= 154, **p<0,01.					

Table-3 represents the correlation, the rate of significance is less than 0.01 and it is seen that there is a significant and positive relationship between self-compassion and intrinsic motivation ($r(154)=0,31$, $p<0,01$), and self-compassion and achievement goals (mastery) ($r(154)=0,27$, $p<0,01$), and intrinsic motivation and achievement goals (mastery) ($r(154)=0,73$, $p<0,01$). This means variables increase together.

Finally, the results of regression analysis between self-compassion, intrinsic motivation, and achievement goals (mastery). For this purpose, linear regression analysis was performed to examine how much self-compassion determines intrinsic motivation and achievement goals (mastery) and in the same way how much intrinsic motivation determines achievement goals (mastery). Table-4 represents the effect of work values and rewards on job satisfaction.

Table-4: The results of regression analysis between self-compassion and intrinsic motivation

Variables	Standardized Coefficients (Beta)	t	Sig. (p)
Constant	-	4,64	0,00
Self-compassion	0,30	3,98	0,00
Dependent Variable= Intrinsic Motivation $R^2= 0,10$ $Adjusted R^2= 0,09$ $F= 15,873$			

The results of linear regression analysis were statistically significant ($F=15,873$, $p<0,001$) according to the Table-4. Analysis results show that self-compassion has a significant and positive effect on intrinsic motivation ($\beta=0,30$; $p<0,01$). A one unite increase in self-compassion leads to a 0.30 increase in intrinsic motivation. As R square value in the Table, 10% of the change in intrinsic motivation is explained by self-compassion. In other words, it can be said that 10 percent change in intrinsic motivation is related to self-compassion. That is to say that the 9% variance in intrinsic motivation is related to self-compassion.

Table-5: The results of regression analysis between self-compassion and achievement goals

<i>Variables</i>	<i>Standardized Coefficients (Beta)</i>	<i>t</i>	<i>Sig. (p)</i>
Constant	-	6,82	0,00
Self-compassion	0,26	3,39	0,00
<i>Dependent Variable= Achievement Goals (Mastery)</i> $R^2 = 0,07$ $Adjusted R^2 = 0,06$ $F = 11,516$			

According to the Table-5, the results of linear regression analysis were statistically significant ($F=11,516$, $p<0,001$). Analysis results show that self-compassion has a significant and positive effect on achievement goals (mastery) ($\beta=0,26$; $p<0,01$). A one unite increase in self-compassion leads to a 0.26 increase in mastery goals. As R square value in the Table, 7% of the change in achievement goals (mastery) is explained by self-compassion. In other words, it can be said that 6 percent change in achievement goals (mastery) is related to self-compassion, so 6% variance in achievement goals (mastery) is related to self-compassion.

Table-6: The results of regression analysis between intrinsic motivation and achievement goals

<i>Variables</i>	<i>Standardized Coefficients (Beta)</i>	<i>t</i>	<i>Sig. (p)</i>
Constant	-	8,13	0,00
Intrinsic Motivation	0,74	13,92	0,00
<i>Dependent Variable= Achievement Goals (Mastery)</i> $R^2 = 0,56$ $Adjusted R^2 = 0,55$ $F = 193,941$			

As to the Table-6, the results of linear regression analysis were statistically significant ($F=193,941$, $p<0,001$). Analysis results show that intrinsic motivation has a significant and positive effect on achievement goals (mastery) ($\beta=0,74$; $p<0,01$). A one unite increase in intrinsic motivation leads to a 0.74 increase in mastery goals. As R square value in the Table, 56% of the change in achievement goals (mastery) is explained by intrinsic motivation. In other words, it can be said that 55 percent change in achievement goals (mastery) is related to intrinsic motivation, in short 55% variance in achievement goals is related to intrinsic motivation. According to these results the main hypothesis is accepted.

5. DISCUSSION, CONCLUSION, AND SUGGESTIONS

This study attempted to investigate the relationships among self-compassion, intrinsic motivation, and achievement goals (mastery). Moreover the effect of self-compassion on achievement goals (mastery), self-compassion on intrinsic motivation, and intrinsic motivation

on achievement goals (mastery). The results of the study indicated that there is a positive and meaningful relationships between self-compassion and intrinsic motivation ($r(154)=0,31$, $p<0,01$), and self-compassion and achievement goals (mastery) ($r(154)=0,27$, $p<0,01$), and intrinsic motivation and achievement goals (mastery) ($r(154)=0,73$, $p<0,01$).

According to Elliot and Church (1997) achievement goals are divided into 3 types. These are mastery goals, performance goals, and performance-avoidance goals. As some researches mastery objectives are more academically adaptable than performance goals, higher intrinsic levels of motivation, more effort in the tasks, and relevance and willingness to seek help in school work (2) (10) (11) (21) (30) (33). Therefore mastery objectives dimension is discussed in this study. Analysis results show that self-compassion has a significant and positive effect on intrinsic motivation ($\beta=0,30$; $p<0,01$) and on achievement goals (mastery) ($\beta=0,26$; $p<0,01$). Intrinsic motivation has a significant and positive effect on achievement goals (mastery) ($\beta=0,74$; $p<0,01$). It means there are positive and significant relations and effects among variables. As business students' intrinsic motivation increase, the achievement goals (mastery) based on mastery are increasing. Therefore, they not just tend to get high grades from the courses and a class-based approach rather they tend to gain learning, mastery, and knowledge. They want their expectations from university education to guide their future.

In this study, the effects of demographic factors are not discussed in relationships between self-compassion, intrinsic motivation, and achievement goals. Also as Neff's study (2003a) self-compassion is positively related to intrinsic motivation and achievement goals will play a mediating role in this relationship, so in the future study, self-compassion's mediating role can be considered. Moreover, it will be useful to study on performance goals and performance avoidance goals beside mastery goals in the research model to see differences among them and relationships with self-compassion and intrinsic motivation.

REFERENCES

- (1) Akdeniz, Seher & Deniz, Mehmet Engin (2016), "The Turkish Adaptation of the Compassion Scale: A Validity and Reliability Study". *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(1), 50-61.
- (2) Ames, C. (1992), "Achievement Goals, Motivational Climate, and Motivational Processes" in G. Roberts (Ed.), *Motivation in Sports and Exercise*, 161-176. Champaign, IL: Human Kinetics Books.
- (3) Ames, C. & Archer, J. (1988), "Achievement Goals in the Classroom: Students' Learning Strategies and Motivation Processes". *Journal of Educational Psychology*, 80: 260-267.
- (4) Benware, C.A. & Deci, E.L. (1984), "Quality of Learning with An Active Versus Passive Motivational Set". *American Educational Research Journal*, 21(4):755-765.
- (5) Butler, R. (1992), "What Young People Want to Know When: Effects of Mastery and Ability Goals on Interest in Different Kinds of Social Comparison". *Journal of Personality and Social Psychology*, 62:934-943.
- (6) Deci, E. L., Nezlek, J., & Sheinman, L. (1981), "Characteristics of The Rewarder and Intrinsic Motivation of The Rewardee". *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(1):1-10.

- (7) Deniz, M. E., Arslan, C. ,Özyeşil, Z., & İzmirli, M. (2012), “Self-Compassion, Life Satisfaction, Negative and Positive Affect: A Comparison between Turkey and Other Different Countries’ University Students”. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(23): 428-446.
- (8) Deniz, M.E., Kesici, Ş., & Sümer, A.S. (2008), “The Validity and Reliability Study of the Turkish Version of Self-Compassion Scale”. Social Behavior and Personality: An International Journal, 36(9): 1151-1160.
- (9) Dweck, C.S. (1986), “Motivational Processes Affecting Learning”. American Psychologist, 41: 1040-1048.
- (10) Dweck, C.S. & Leggett, E.L. (1988), “A Social-Cognitive Approach to Motivation and Personality”. Psychological Review, 95: 256-273.
- (11) Elliot, Andrew, J. & Church, Marcy, A. (1997), “A Hierarchical Model of Approach and Avoidance Achievement Motivation”. Journal of Personality and Social Psychology, 72(1): 218-232.
- (12) Elliot, A.J. & Harackiewicz, J.M. (1996), “Approach and Avoidance Achievement Goals and Intrinsic Motivation: A Mediational Analysis”. Journal of Personality and Social Psychology, 70: 968-980.
- (13) Elliot, A. J., & McGregor, H. A. (1999), “Test Anxiety and The Hierarchical Model of Approach and Avoidance Achievement Motivation”. Journal of Personality and Social Psychology, 76:628-644.
- (14) Elliot, A. J., McGregor, H. A., & Gable, S. (1999), “Achievement Goals, Study Strategies, and Exam Performance: A Mediational Analysis”. Journal of Educational Psychology, 91(3): 549-563.
- (15) Gilbert, P., Baldwin, M.W., Irons, C., Baccus, J.R., & Palmer, M. (2006), “Self-Criticism and Self-Warmth: An Imagery Study Exploring Their Relation to Depression”, Journal of Cognitive Psychotherapy, 20(2): 183-200.
- (16) Gilbert, P., Clarke, M., Hempel, S., Miles, J.N.V., & Irons, C. (2004), “Criticizing and Reassuring Oneself: An Exploration of Forms, Styles and Reasons in Female Students”. British Journal of Clinical Psychology, 43(1): 31-50.
- (17) Gilbert, P. & Irons, C. (2004), “A Pilot Exploration of the Use of Compassionate Images in A Group of Self-Critical People”. Memory, 12: 507-516.
- (18) Gilbert P. & Procter, S. (2006), “Compassionate Mind Training for People with High Shame and Self-Criticism: Overview and Pilot Study of A Group Therapy Approach”. Clinical Psychology & Psychotherapy, 13(6): 353-379.

- (19) Grolnick, W. S., Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1997), "Internalization within The Family: The Self-Determination Perspective". In J. E. Grusec & L. Kuczynski (Eds.), *Parenting and Children's Internalization of Values: A Handbook of Contemporary Theory*, 135–161. New York: Wiley.
- (20) Grolnick, W. & Ryan, R. (1987), "Autonomy in Children's Learning: An Experimental and Individual Difference Investigation". *Journal of Personality and Social Psychology*, 52: 890-898.
- (21) Harackiewicz, J., Barron, K., & Elliot, A. (1998), "Rethinking Achievement Goals: When Are They Adaptive for College Students and Why". *Educational Psychologist*, 33:1-21.
- (22) Middleton, M., & Midgley, C. (1997), "Avoiding the Demonstration of Lack of Ability: An Under-Explored Aspect of Goal Theory". *Journal of Educational Psychology*, 89: 710–718.
- (23) Mongrain, M., Vetteese, S.L.C., Shuster, B., & Kendal, N. (1998), "Perceptual Biases, Affect, and Behavior in The Relationships of Dependents and Self-Critics". *Journal of Personality and Social Psychology*, 75: 230-241.
- (24) Neff, K. D. (2003a), "Self-Compassion: An Alternative Conceptualization of a Healthy Attitude toward Oneself". *Self and Identity*, 2(2): 85-101.
- (25) Neff, K. D. (2003b). "The Development and Validation of a Scale to Measure Self-Compassion". *Self and Identity*, 2(3):223-250.
- (26) Neff, K.D., Hsieh, Y., & Dejjitterat, K. (2005), "Self-Compassion, Achievement Goals, and Coping with Academic Failure". *Self and Identity*, 4(3): 263 – 287.
- (27) Neff, K.D., Kirkpatrick, K.L., & Rude, S.S. (2006), "Self-Compassion and Adaptive Psychological Functioning". *Journal of Research in Personality*, 41: 139-154.
- (28) Nicholls, J.G. (1984), "Achievement Motivation: Conceptions of Ability, Subjective Experience, Task Choice, and Performance". *Psychological Review*, 91: 328-346.
- (29) Oudeyer, Pierre-Yves & Kaplan, F. (2009), "How Can We Define Intrinsic Motivation?" HAL Id: inria-00420175 <https://hal.inria.fr/inria-00420175> Submitted on 28 Sep 2009.
- (30) Pintrich, P. R., & Schunk, D. H. (1996), "Motivation in Education: Theory, Research and Applications". Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- (31) Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000), "Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions". *Contemporary Educational Psychology*, 25:54-67.

- (32) Ryan, R. M., & Grolnick, W. S. (1986), "Origins and Pawns in The Classroom: Self-Report and Projective Assessments of Individual Differences in Children's Perceptions". *Journal of Personality and Social Psychology*, 50:550-558.
- (33) Ryan, A. M., & Pintrich, P. R. (1998), "Achievement and Social Motivational Influences on Help Seeking in The Classroom". In S. A. Karabenick (Ed.), *Strategic Help Seeking: Implications for Learning and Teaching*, 117-139. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- (34) Ryan, A. M., Pintrich, P. R., & Midgley, C. (2001), "Avoiding Seeking Help in The Classroom: Who and Why?". *Educational Psychology Review*, 13(2):93-114.
- (35) Skaalvik, E. M. (1997). "Self-Enhancing and Self-Defeating Ego Orientation: Relations with Task and Avoidance Orientation, Achievement, Self-Perceptions, and Anxiety". *Journal of Educational Psychology*, 89(1):71-81.
- (36) Smiley, P., & Dweck, C. (1994), "Individual Differences in Achievement Goals among Young Children". *Child Development*, 65:1723-1743.
- (37) Urdan, T. C. (1997), "Examining the Relations among Early Adolescent Students' Goals and Friends' Orientation toward Effort and Achievement in School". *Contemporary Educational Psychology*, 22: 165–191.
- (38) Wolters, C., Yu, S., & Pintrich, P. (1996), "The Relation between Goal Orientation and Students' Motivational Beliefs and Self-Regulated Learning". *Learning and Individual Differences*, 8:211-238.

İŞ TATMİNİNİN BELİRLEYİCİLERİ OLARAK İŞ DEĞERLERİ, İŞ ÖDÜLLERİ VE ARALARINDAKİ İLİŞKİLER

Prof. Dr. Belgin AYDINTAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

ÖZET

İş tatmini kavramı, endüstriyel toplumdaki iş sorunlarıyla ilgilenen birçok sosyal bilimci ve araştırmacının dikkatini çekedirmiştir. Bazıları iş tatminini, bireysel değerler sisteminin bir sonucu olarak görmektedir. İş, bireysel saygınlık olduğu kadar ihtiyaçları tatmin edilmesini de mümkün kılan bir araçtır. Bu değişkenler olmadan iş tek başına bireysel gelişim potansiyelini yükseltmede sınırlı kalmaktadır, bu nedenle de iş değerleri negatif olarak algılanmaktadır. Kalleberg'e göre (1977) bazı araştırmacılar iş tatmininin düzeyini bireyin işyeri dışındaki fiziksel ve zihinsel sağlığına bağlı bulurken bazıları iş tatmini üzerindeki çalışmalarını, verimliliği ve örgütsel işleyişi artırmada çalışanların istekliliği üzerine yönlendirmişlerdir. Aynı zamanda çalışanların iş tatminindeki değişimleri anlayabilmek için bireylerin iş değerlerinin yanında aynı zamanda işe ilişkin ödül türlerini de göz önüne almak gerekir. Ödüller, yüksek düzeyde iş tatminiyle anlamlı ve pozitif olarak ilişkilidir ve algılanan ödüller ne kadar büyükse iş tatmini de o kadar büyük olmaktadır. Değerlerin ise iş tatminiyle ilişkisi daha düşük düzeydedir. Bu çalışmanın amacı, iş tatmininin belirleyicisi olan iş değerleri ve işe ilişkin ödüller kavramsal ele almak ve uygulamalı olarak aralarındaki ilişkileri test etmektir. Araştırma verileri 2019 Eylül ve Ekim arasında akademisyen, bakanlık uzmanları, uzman yardımcıları ve mühendisler gibi Ankara ilinde çalışanlardan oluşan 136 kişi üzerinden elde edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkileri görebilmek için korelasyon analizleri ve değişkenler arasındaki etkileri görmek üzere regresyon analizleri yapılmıştır. Bulgular, iş değerleri ile iş tatmini ve dışsal iş ödüllerini ile iş tatmini arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler olduğunu göstermektedir. Buna karşılık içsel iş ödüllerini ile iş tatmini arasında bu yönde bir ilişkiye rastlanılmamıştır. İş tatminindeki değişimin %12'si iş değerleri ile açıklanırken %13'ü dışsal ödüller ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla iş tatminindeki %12'lik değişim iş değerlerine bağlıken, %13'lük değişim ise dışsal ödüllere bağlı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş, iş tatmini, iş özellikleri, iş değerleri, iş ödüllerini.

WORK VALUES, WORK REWARDS AS DETERMINANTS OF JOB SATISFACTION AND THE RELATIONS AMONG THEM

ABSTRACT

The concept of job satisfaction has attracted great attention for social scientists and many researchers interested in business problems in an industrial society. Some of them consider job satisfaction as a result of the individual value system. Work, as well as the dignity of the individual makes it possible to meet the needs. Job itself without these kind of features limited the development of personal potential, therefore, the value of work is considered negatively. As Kalleberg (1977) while some researchers attributed the degree of job satisfaction to a person's physical and mental health outside the workplace, others were motivated to study job satisfaction from the desire of employees to improve productivity and organizational

functioning by improving the quality of their work experience. Also in order to understand the variation in the job satisfaction of the workers, it is necessary to consider not only the values of the individuals for the work, but also the types of rewards or awards that are available. Rewards are associated with a positive and relatively high level of job satisfaction, and the higher the perceived rewards obtained from these specific dimensions of the job, the greater the overall job satisfaction. The values have a smaller effect on job satisfaction. The purpose of this study is conceptualize and empirically examine the way work values and job rewards combine to influence job satisfaction. Data were collected from 136 employees between September and October 2019 by convenience sampling in various public sectors such as academics, ministry experts, assistant experts, engineers and so on in Ankara. To see the relationships between variables correlation analyze and to reveal the effects of independent variables on dependent variable regression analyze are performed. The findings indicated that there are significant and positive relationships between work values and job satisfaction and between extrinsic of work rewards and job satisfaction. In contrast no relationship was found between intrinsic of work rewards and job satisfaction. Also 12% of the change in job satisfaction is explained by work values and 13% by extrinsic rewards. It can be said that 12 percent change in job satisfaction is related to work values and 13 percent is due to extrinsic rewards.

Keywords: Job, job satisfaction, job characteristics, work value, work rewards.

1. INTRODUCTION

The concept of job satisfaction has attracted great attention for social scientists and many researchers interested in business problems in an industrial society. Some of them consider job satisfaction as a result of the individual value system. Work, as well as the dignity of the individual makes it possible to meet the needs. Job without these kind of features limited the development of personal potential, therefore, the value of work is considered negatively. As Kalleberg (1977) while some researchers attributed the degree of job satisfaction to a person's physical and mental health outside the workplace, others were motivated to study job satisfaction from the desire of employees to improve productivity and organizational functioning by improving the quality of their work experience. While these concerns persist with different perspectives, they acknowledge the importance of the work and the desirability of a positive work experience in the individual's total life experience (18).

The level of job satisfaction of a worker is the function of the scope of certain satisfaction and dissatisfaction experienced by the various dimensions of the work. It is thus "the pleasurable emotional state resulting from the appraisal of one's job as achieving or facilitating the achievement of one's job values" (21). This view, which underlies the change in job satisfaction, shows that two types of factors point to functioning: perceived business characteristics representing the amount of satisfaction derived from the specific dimensions of the job, and the perceived business characteristics that represent the values that individuals have added to them (18).

Historically, three types of explanations have been proposed that take into account the changes in the job satisfaction of employees: First, it tries to explain this change only in terms of the personalities of individual employees and tries to establish a relationship between adjustment or neuroticism and job satisfaction measures (34). While personality variables undoubtedly have some effect on job satisfaction, these explanations are insufficient because it ignores the relationship between job satisfaction and job characteristics. A second explanation sees the change in job satisfaction only as a function of the differences in the nature of work done by people. In the past, this has been a predominant opinion, and this type of reasoning of employees is often related to two sets of variables - one is a measure of the work role characteristics, the

other is a measure of job satisfaction and the causal relationship to the former one. The last one is about some common features include the characteristics of the organizational structure, such as control and size (27), business content factors such as expertise (32), economic factors (25), social factors, promotion opportunities and working hours (12) (34). Overall, these studies have found that job satisfaction varies greatly with one or more of these variables.

A widely tested theory of job satisfaction determinants using such explanations is Herzberg's "two-factor" theory (13). This explanation of the diversity in business satisfaction can be characterized as structural by seeing the attitude of the workers as a direct reflection of the structure of the workplace. This reasoning approach has provided a great practical benefit to employers, because it has often suggested ways in which workers can increase their satisfaction by manipulating the work characteristics that are under their control. In order to understand the change in the job satisfaction of the workers, it is necessary to consider not only the values of the individuals for the work, but also the types of awards that are available (18).

In this perspective the main hypothesis of the study is: Work values and job rewards together influence job satisfaction.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK

This section contains concepts of job satisfaction, work values, and work rewards and also the relationships between them.

2.1. Job satisfaction

Hoppock (1935) defined job satisfaction as any combination of psychological, physiological and environmental conditions that allow a person to say that "I am satisfied with my work" (14). According to this approach, although job satisfaction is under the influence of many external factors, it remains something that should be related to how the employee feels. Job satisfaction presents a set of factors that cause a feeling of satisfaction such as positive or negative feelings; recognition, promotion, income, and the achievement of the goals that lead to a feeling of fulfillment; peoples' favorable and unfavorable attitudes and feelings about their current work (5).

In the definition of job satisfaction, Vroom focuses on the role of the employee in the workplace. Thus, job satisfaction is defined as the emotional orientation of the individuals toward the business roles they currently occupy (34). One of the most frequently cited definitions of job satisfaction is the fact that Spector's job satisfaction is about people's feelings about their jobs and how they should do various aspects. They must indicate whether people like their jobs or not. For this reason, job satisfaction and discontent in business can occur in any business situation (33).

Spector (1997) lists three important characteristics of job satisfaction. First, organizations must be guided by human values. Such organizations will be aimed at fair and respectful workers. In such cases, job satisfaction assessment may be a good indicator of employee effectiveness. High job satisfaction can be a good indicator of the emotional and mental status of employees. Secondly, depending on the level of job satisfaction of the employees, the behavior will affect the operation and activities of the organization. It can be concluded that job satisfaction can lead to positive behavior and vice versa, and dissatisfaction with work leads to negative behaviors of employees. Third, job satisfaction can be an indicator of organizational activities. With job satisfaction assessment, different levels of satisfaction in different organizational units can be defined, but this may be a good indication of the need for organizational unit changes that will improve performance (5) (33).

In order to empirically examine the process underlying the concept of job satisfaction, it is necessary to state clearly what the concept implies. Job satisfaction refers to a general emotional orientation on the parties to the work roles that individuals currently occupy. This should be distinguished from satisfaction with certain dimensions of work roles. This conceptualization means that job satisfaction is a unitary concept and that individuals can be characterized in a manner that is defined in a certain way to determine the total work situation. However, to say that job satisfaction is a unitary concept does not mean that the reasons for this general attitude are not multidimensional. Obviously, a person may be satisfied with one dimension of the job and not be satisfied with another. The assumption underlying the present view is the assumption that it is possible for individuals to compensate for these specific satisfaction with certain dissatisfaction and thus to achieve a compound satisfaction of the work (14).

In line with these considerations, the overall level of job satisfaction was developed based on the answers to five questions about how satisfied the employees are with their jobs. These questions included direct measures such as how satisfied you were with your work, and whether or not the worker would recommend the job to a friend, as well as indirect measures, such as whether the employee planned to look for a new job in the next year, the worker should do the same job again when a choice is made, and how the job should measure the work that the worker wants when he or she takes it (17). The level of job satisfaction of a worker is a function of certain satisfaction and dissatisfaction experienced by the various dimensions of the job. Therefore, "the pleasurable emotional state resulting from the appraisal of one's job as achieving or facilitating the achievement of one's job values" (21). The level of job satisfaction of a worker is a function of certain satisfaction and dissatisfaction experienced by the various dimensions of the job.

2.2. Work values

Working has different meanings for individuals in industrial society. Work has no specific meaning, but individuals attribute such meanings to their work. One way to understand the diversity of these meanings is to specify the range of pleasures that can be obtained from work in an industrial society and to assess the degree to which certain individuals value each of these dimensions. Information of the importance of each of 34 job characteristics of the employees in the "Quality of Employment Survey" was obtained. The six dimensions of the work, which is considered to be different, emerged from this analysis. These are grouped under "intrinsic" and "extrinsic". The intrinsic dimension encompasses the qualifications associated with the work itself, such as the work being interesting, allowing the employee to improve himself and use his skills, and to see the results of the working actions of the person himself. Thus, the valuation of this dimension reflects the desire of the worker to be encouraged and questioned by the job and to be able to use the skills acquired in the work. Convenience dimension includes opportunities for comfortable commuting from work to home and from work to home, convenient working hours, freedom to escape conflicting demands, a pleasant physical environment, no excessive of work, sufficient time to do the job, and the ability to move away from personal problems. This dimension can be seen as conceptually opposed to the intrinsic dimension, as it represents a value of factors outside the task itself which refers extrinsic dimension. A second extrinsic dimension refers to the financial dimension and includes items such as wages, benefits and occupational safety. The valuation of this dimension reflects the desire of a worker to receive current and future monetary rewards from a job. A third extrinsic dimension refers to relationships with colleagues and whether or not the work allows a friend the opportunity to make friends, whether colleagues are friendly and helpful, and whether their colleagues are personally interested in it. The appraisal of this dimension reflects a worker's desire to meet social needs from business activity. A fourth external dimension is a dimension of whether the job offers opportunities for career, whether the chances of promotion are good,

promotions are managed fairly, and whether the employer is concerned about giving everyone the chance to progress. The evaluation of this dimension represents a worker's desire for progress and recognition. The final dimension of the work that is valued differently can be labeled as resource adequacy. This dimension represents the willingness of employees to provide adequate resources to do their jobs well, and is able to complete the task, whether the necessary assistance, equipment, authority and information are sufficient for the job performance, whether colleagues are competent and helpful, and whether or not the audit is available. This dimension of the work can be seen as different from the previous ones because the workers do not express what they want at the end of their work. However, money, internal pleasures, progress, etc. to win such prizes, workers must perform adequately in their work. Successful role performance depends not only on the demands of a role and on the characteristics of the occupier, but also on the amount of resources or facilities provided to the role owner. Therefore, an employee may be equally worried about a more urgent problem in providing adequate resources for adequate performance in the work role, not just the final achievements provided by the job (28).

Work values express the individual's attitudes towards work rather than the feelings of an individual to a particular job (4) (35). Work values show what employees pay attention to in their work and their expectations at the end of the business activity. The individual answers to questions such as what the individual asks himself/herself and what I expect from my profession and life constitute the person's business values (4). The work values of people are affected by environmental factors and the genetic structure of individuals (20).

Work values are the preferences and requirements for the work environment. These values are part of an individual's basic beliefs and give meaning to one's career and life. These values represent the beliefs of the individual in relation to the desirability of various aspects of work such as the importance of wages, independence, teamwork, success, excitement and prestige (2) (6) (22) (24). Values are a complex form of attitude and belief and are very helpful in the analysis of human behavior. For this reason, some researchers define values as general goals that an individual tries to achieve, while others state that business values are an organizational structure that involves the work, job and priority placed on various aspects of the workplace (8) (22) (30). There is a widespread view that values cannot be measured directly but that the person thinks that is important and that the preferences that have a value can be analyzed and evaluated (3). Therefore, the self-rating methodology is widely used in determining work values. Accordingly, many questionnaires and self-assessment tools have been developed such as Manhardt's (1972) Inventory of Work Values Inventory (23) and Minnesota Importance Questionnaire (MIQ) (31), Super's Work Values Inventory Revised (SWVI-R) (36), and The Lyons Work Value Survey (LWVS) (22). In spite of many different labels, measures and conceptualizations, various aspects of work values fall into two broad categories: (1) Internal work values of personal development choices such as career development, independence, influence, and control. (2) External work values reflecting policy-related issues such as working environment and wage, job security, service to others and the opportunity for teamwork (1).

Workplace values have proven to have a direct impact on business attitudes. Some studies have shown that business values are an important indicator of job satisfaction (9) (11) and organizational commitment (1) (15). Researchers and managers are increasingly involved in designing jobs as an important factor in determining employee motivation, satisfaction and performance. Simple, routine and non-compelling work often lead to high employee dissatisfaction, increased unemployment and turnover, and significant difficulties in effectively managing employees working in simplified jobs. Work values are the preferences and requirements for the work environment. These values are part of an individual's basic beliefs and give meaning to one's career and life. These values represent the beliefs of the individual

in relation to the desirability of various aspects of work such as the importance of wages, independence, teamwork, success, excitement and prestige (2) (6) (22) (24).

Work values reflect the individual's awareness of the condition he or she is seeking from the business situation and regulate their actions and determine his emotional response to fulfill this condition. For this reason, it expresses general attitudes about individual's job role in the work and the meanings he/she distinguishes from his/ her satisfaction with this role. The term should be further distinguished from the relevant concepts previously used for similar purposes in the literature. For example, values should be distinguished from expectations expressing their belief in what will happen in the future; however, the expected values may not correspond to what is desired, and vice versa may or may not correspond to the expected. In addition, it should be kept separate from the needs that express the objective requirements of the well-being of an organism. A value provides an awareness of one level of the object or condition sought when it is not needed. The two concepts are closely related, because individuals can value these business-related factors that meet their needs; however, the values can also be irrational, and whether or not one of their values corresponds to their needs, their actions regulating and determining their emotional responses (18).

2.3. Work Rewards

Work rewards are defined as potential sources of reward for the worker in (7). Job satisfaction is a key determinant of job satisfaction. For example, Gerald and Dorothee (2004) and Clifford (1985) found that awards were significantly associated with professionalism and job satisfaction (7) (10) . They supported the assertion that job satisfaction for professionals was partly due to the perception of occupation by occupation. Job satisfaction is influenced by business awards (7).

Earlier research studies have indicated that business awards include all business benefits. On the other hand, the study of Kalleberg, 1977 raised questions about how work values affect job satisfaction. In fact, Kalleberg distinguishes between business values and business awards. Business values refer to general attitudes about the meaning that an individual adds to the work role is (18). At the end, work rewards and work values are the internal and external benefits workers receive from their jobs. Kalleberg, (1977) and Janet and Lacy (1987) stated that job satisfaction was affected by both factors, but the awards related to the financial part of the work awards were more meaningful in terms of job satisfaction against work values were related to intrinsic part of work rewards. Clifford (1985) divided work rewards into categories that were conceptual, such as internal and external awards. Intrinsic rewards are task autonomy, task significance, and task involvement and extrinsic rewards are financial benefits and organizational rewards (16) (18) (29).

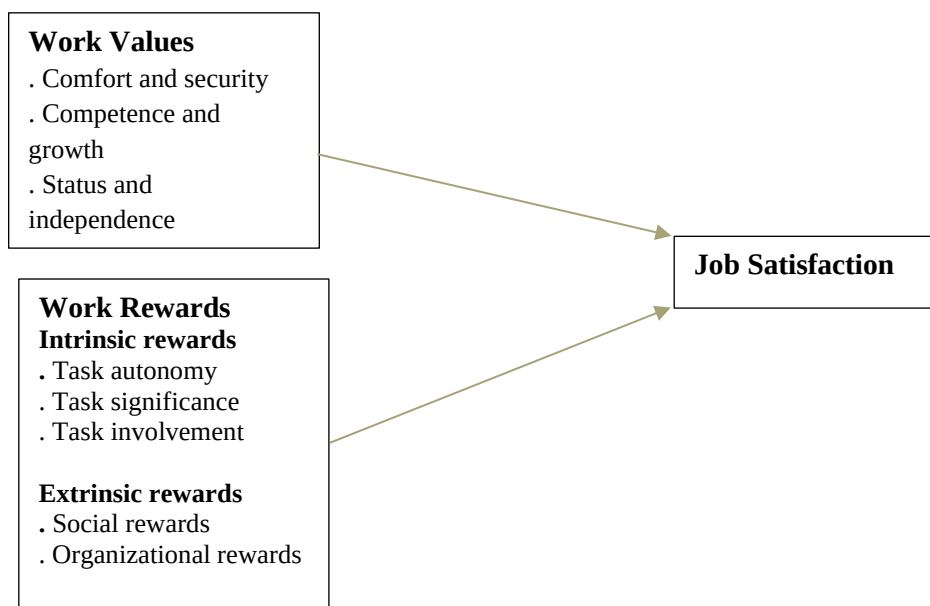
Task size refers to internal rewards that are directly related to "doing the job". It is derived from the content of the task and includes factors such as interesting and hard work, self-management and responsibility, diversity, creativity, opportunities to use one's abilities and abilities, and adequate feedback about the effectiveness of their efforts. Social dimension refers to external awards arising from interaction with others. It is based on the quality of interpersonal relationships and includes factors such as friendly, helpful and supportive employees and supervisors. Organizational dimension refers to external awards provided by the organization to facilitate or motivate task performance. They are concrete awards that can be seen by others and include factors such as wages, promotions, benefits, security and so on. These factors are traditionally called instrumental prizes. In short, business awards are the result of the interaction of the individual with the task itself, colleagues and the organization. Katz and Van Maanen (1977) found that each award type is related to some degree of job satisfaction. They decided

that the three types of awards (task, social, and organizational) should be paid attention through job satisfaction analysis (7) (19) (26).

2.4. The relationship between job satisfaction, work values, and work rewards

It has been claimed that job satisfaction is a function of both business values and business awards. In order to understand the change in the job satisfaction of the workers, it is necessary to consider not only the values of the individuals for the work, but also the types of awards that are available. Both work values and rewards have common effects on job satisfaction as Kalleberg (1977). Kalleberg's study tries to develop the job satisfaction theory which is perceived as the basic explanatory variables with differences in work values and job characteristics. Empirically examines the relationship between job satisfaction and work values and awards by associating them with six dimensions such as internal, convenience, financial, relationships with colleagues, career opportunities and resource adequacy. It was determined that work values had independent effects on job satisfaction. The degree to which employees gain perceived work awards is conceptualized as a function of the degree of control over employment status. The correlations between job satisfaction, work value and reward are presented in his study. Rewards are associated with a positive and relatively high level of job satisfaction, and the higher the perceived points obtained from these specific dimensions of the job, the greater the overall job satisfaction. On the other hand, the values are close to zero and are related to job satisfaction. When each dimension is evaluated separately, while the rewards have a large and positive effect on job satisfaction, the values have a smaller but statistically significant negative effect on job satisfaction (18).

3. RESEARCH MODEL AND METHOD



Figur-1: Research model

The purpose of this study is empirically examine the way work values and job rewards both influence job satisfaction. Hence the main hypotheses are:

H1: Work values and extrinsic rewards influence job satisfaction.

H2: Work values and intrinsic rewards influence job satisfaction

3.1. Participants and procedures

The present study is a research study conducted by obtaining data from 136 employees through survey. The data were collected between September and October 2019 by convenience sampling and obtained 136 people working in various public sectors such as academics, ministry experts, assistant experts, engineers and so on in Ankara/Turkey. Most of them were working as employees (89,7 %) and less of them are managers (10,3 %).

3.2. Measures

Three scales are used to measure these relationships. Based on Manhardt's (1972) Study Values Inventory, participants are asked to rank 21 job features from 1 (least important) to 5 (most important). 21 items in the Working Values Inventory can be grouped under 3 separate structures. In this case, the values were divided into structures of comfort and security, competence and growth, status and independence. General job satisfaction is defined as the emotional response of the worker to the total work situation. This scale used and tested by Clifford in 1985 is composed of three widely used global materials. This study is used a five point Likert-scale format to measure the job satisfaction. Thus the scale has a range from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). For job rewards three intrinsic (task autonomy, task significance and task involvement) and two extrinsic rewards (social and organizational) associated with the job are selected for the analysis. The scales used to measure these three factors, already constructed, used and tested by Mottaz (1981) and Clifford (1985). Also job rewards scale has a range from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree) (7) (23) (26).

3.3. The validity and reliability of the questionnaire

The questionnaire was translated to Turkish from English and a sample application was performed among some of the employees from different sectors (i.e. academics, ministry experts and assistant experts, engineers and etc.). Some words and expressions were changed until they were clearly understood and only then the questionnaires distributed. To measure the reliability of the questionnaire Cronbach Alpha was used. The number of items of the scales and their Cronbach Alphas' can be seen at the Table-1.

Table-1: Cronbach alphas of the scales

Scales	The Number of Items	Cronbach Alpha
Job satisfaction	3	0,89
Work values	21	0,89
Intrinsic rewards	12	0,70
Extrinsic rewards	6	0,78

Work values of participants was measured by three sub-dimensions. These are comfort and security, competence and growth, and status and independence. Comfort and security contained 5 items and its Cronbach Alpha was 0,76, competence and growth had 9 items and its Cronbach Alpha was 0,90, and status and independence contained 7 items and its Cronbach Alpha was

0,76. Work rewards were intrinsic and extrinsic rewards. Intrinsic rewards was measured by three sub-dimensions which were task autonomy had 4 items and its Cronbach Alpha was 0,70, task significance was contained 4 items and its Cronbach Alpha was 0,71, and task involvement had 4 items and its Cronbach Alpha was 0,70. Extrinsic rewards was measured by two sub-dimensions which were social rewards had 2 items and its Cronbach Alpha was 0,72 and organizational rewards had 4 items and its Cronbach Alpha was 0,75.

4. RESULTS

In order to analyze the data, SPSS software was used. Firstly, descriptive statistics which includes numbers of participants and percentage of them were laid out with Table-2. Descriptive items were represented on the table explain “gender”, “age”, “tenure or working years”, “marital status”, and “position”. Table-2 shows the summary of the descriptive statistics of participants:

Table-2: The summary of the descriptive statistics of participants

		n	Percentage
Gender	Male	63	46,3
	Female	73	53,7
Age	18-28	31	22,8
	29-38	81	59,6
	39-48	19	14,0
	49-58	4	2,9
	59 and above	1	0,7
Tenure	Less than one year	17	12,5
	1-5 years	61	44,9
	6-10 years	32	23,5
	11-15 years	13	9,6
	16-20 years	7	5,1
	21-25 years	3	2,2
	26 years and above	3	2,2
Marital status	Married	57	41,9
	Single	79	58,1
Position	Employee	122	89,7
	Manager	14	10,3
Total		136	100

According to Table-2, in this survey female (53,7 percent) participants were outnumber males (46,3 percent), 59,6 percent of participants were between 29-38 years old, considering the

working year (tenure) 44,9 percent of participants were between 1-5 years, 58,1 percent of them were married, and 89,7 percent of participants were employee position. Secondly, the results of correlation analysis between job satisfaction, work values, and work rewards. Table-3 represents the results.

Table-3: The results of correlation analysis between variables

Variables	Work values	Intrinsic rewards	Extrin. rewards	<i>Social rewards</i>	<i>Org. rewards</i>	Job satisfaction
Work values	1	-				
Intrinsic rewards	0,39**	1	-			
Extrinsic rewards	0,39**	0,21*	1	-		
<i>Social rewards</i>				1	-	
<i>Org. rewards</i>					1	-
Job satisfaction	0,34**	0,11	0,36**	0,36**	0,30**	1

n=136, **p<0,01, *p<0,05

Table-3 represents the correlation, the rate of significance is less than 0.05 and it is seen that there is a significant and positive relationship between work values and job satisfaction ($r(136)=0,34$, $p<0,01$), extrinsic rewards and job satisfaction ($r(136)=0,36$, $p<0,01$). This means variables increase together. However, there is no significant relationship between intrinsic rewards and job satisfaction ($r(136)=0,11$, $p>0,01$).

Finally, the results of regression analysis between job satisfaction, work values, and extrinsic work rewards. Table-4 represents the effect of work values and rewards on job satisfaction.

Table-4: The results of regression analysis between dependent and independent variables

Dependent variable: Job satisfaction		
Variables	Model 1	Model 2
Work values	0,34**	
Extrinsic rewards		0,37**
<i>Social rewards</i>		0,36**
<i>Org. rewards</i>		0,30**
F	18,25	21,01
R ²	0,12	0,13
Adjusted R ²	0,11	0,12

Work values and extrinsic rewards have a positive effect on job satisfaction. For this purpose, linear regression analysis was performed to examine how much work values and job rewards determine job satisfaction. According to the Table-4, there is a positive and meaningful relationship ($\beta=0,34$) between work values and job satisfaction and extrinsic rewards and job satisfaction ($\beta=0,37$). Social (such as supportive and helpful supervisors and colleagues) and organizational rewards (such as advancement opportunity, adequate equipment, time, and good working environment, pension plan, medical coverage, and comparable salary to similar jobs) have effect on job satisfaction. R square value in the Table, 12% of the change in job satisfaction

is explained by work values and 13% by external rewards. In other words, it can be said that 12 percent change in job satisfaction is related to work values and 13 percent is due to external rewards, so 11% variance in job satisfaction is related to work values and 12% is dependent on external rewards.

According to these results while hypothesis 1 was accepted, hypothesis 2 was rejected.

5. DISCUSSION, CONCLUSION, AND SUGGESTIONS

This study attempted to investigate the effect of work values and rewards on job satisfaction and to find the effect levels of work values and rewards on job satisfaction. The results of the study indicated that there is a positive and meaningful relationships between work values ($\beta=0,34$) and job satisfaction ($\beta=0,37$). Moreover work values has a 12 percent influence ($r^2=0,12$) on the employees' job satisfaction and extrinsic (social and organizational rewards) work rewards has a 13 percent effect ($r^2=0,13$) on job satisfaction.

There is no relationship between intrinsic rewards and job satisfaction of employees. Rehman and others (2010) found a significant relationship between intrinsic and extrinsic rewards and job satisfaction (29). However, relatively external rewards had a stronger relationship than intrinsic rewards. It means employees were more concerned with what the job is actually paying to them. On the other hand the study conducted by Clifford (1985) showed that people were more satisfied with intrinsic rewards than extrinsic rewards. Moreover according to Statt job satisfaction can be defined also as the extent to which a worker is content with the rewards particularly in terms of intrinsic ones (Statt, 2004).

Also Rehman and others (2010) and Kalleberg (1977) used age factor as a moderate effect between work rewards and job satisfaction. They found similar results that old age employees reported high satisfaction if they were furnished with extrinsic rewards more than intrinsic rewards (18) (29).

The local conditions of Ankara/Turkey matters where job security can be an issue for the employees. One cannot get job easily if he/she is fired from current job. This sample mass from different public sectors in this study may have core competence advantage over private sector. Those are such as job security and associated regular, secure salary from government, pension plans, less challenging jobs, and low job involvement. So these factors may result the high relationship between job satisfaction and extrinsic rewards or resulted in low availability of intrinsic job rewards for the employees.

In this study, the effects of demographic factors on the impact of job values and rewards on job satisfaction are not discussed. In the future study, especially age factor can be considered as a moderator.

REFERENCES

- (1) Al-Zoubi, Marwan (2016). "Work Values of Jordanian Fresh Graduates". International Journal of Business and Management, 11(7): 237-244.
- (2) Allport, G. W., Vernon, P. E., & Lindzey, G. (1960). Study of Values (3rd ed.). Boston, MA: Houghton-Mifflin.
- (3) Arnold, J., Silvester, J., Paterson, F., Roberston, I., Cooper, C., & Burnes, B. (2005). Work Psychology. Understanding Human Behavior in the Workplace (4th ed.). Prentice Hall, England.

- (4) Avcı, N. (2011). Turizm Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin İş Değerleri, Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu Örneği. *Anatolia, Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22 (1), 7-18.
- (5) Aziri, Brikend (2011). "Job Satisfaction: A Literature Review". *Management Research and Practice*, 3(4): 77-86.
- (6) Chen, C. H. V., & Kao, R. H. (2012). Work Values and Service-Oriented Organizational Citizenship Behaviors: The Mediation of Psychological Contract and Professional Commitment: A Case of Students in Taiwan Police College. *Social Indicators Research*, 107, 149-169.
- (7) Clifford J.M. (1985). "The Relative Importance of Intrinsic and Extrinsic Rewards as Determinants of Work Satisfaction", *Soc. Quart.*, 26(3): 365-385.
- (8) Elizur, D. (1984). "Facets of Work Values: A Structural Analysis of Work Outcomes". *Journal of Applied Psychology*, 69: 379-389.
- (9) Froese, F. J., & Xiao, S. (2012). Work Values, Job Satisfaction and Organizational Commitment in China. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(10), 2144-2162.
- (10) Gerald M, Dorothee L (2004). "Relationship of Professionalism, Rewards, Market Orientation and Job Satisfaction among Medical Professionals; The Case of Certified Nurse–Midwives", *J. Bus. Res.*, 57(2): 1042- 1053.
- (11) Hegney, D., Plank, A., & Parker, V. (2006). Extrinsic and Intrinsic Work Values: Their Impact on Job Satisfaction in Nursing. *Journal of Nursing Management*, 14(4), 271-281. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1365-2934.2006.00618.x>
- (12) Herzberg, Frederick, Bernard Mausner, Richard O. Peterson and Dora F. Capwell (1957). *Job Attitudes: Review of Research and Opinion*. Pittsburgh: Psychological Service of Pittsburgh.
- (13) Herzberg, Frederick, Bernard Mausner and B. Snyderman (1959). *The Motivation to Work*. New York: Wiley.
- (14) Hoppock, Robert (1935). *Job Satisfaction*. New York: National Occupational Conference, Harper.
- (15) Howell, A., Kirk-Brown, A., & Cooper, B. K. (2012). Does Congruence between Espoused and Enacted Organizational Values Predict Affective Commitment in Australian Organizations. *The International Journal of Human Resource Management*, 731-747.
- (16) Janet L., Bokemeier J.L., & Bokeimer W.B.L. (1987). "Job Values, Rewards, and Work Conditions as Factors in Job Satisfaction among Men and Women", *Soc. Quart.*, 28(2): 189-204.
- (17) Kalleberg, Arne L. (1974). "A causal approach to the measurement of job satisfaction." *Social Science Research*. 3:299-322.

- (18) Kalleberg Arne L. (1977). "Work values and job rewards: a theory of job satisfaction", *Am. Sociol. Rev.*, 42: 124-143.
- (19) Katz, Ralph and John Van Maanen (1977). "The Loci of Work Satisfaction: Job Interaction, and Policy". *Human Relations*, 30: 469-486.
- (20) Keller, L. M., Bouchard, Jr., Thomas J., Arvey, Richard D., Segal, Nancy L. ve Dawis, R. Y. (1992). Work Values, Genetic and Environmental Influences. *Journal of Applied Psychology*, 77 (1), 79-88.
- (21) Locke, Edwin A. (1969). "What is Job Satisfaction?". *Organizational Behavior and Human Performance*, 4: 309-336.
- (22) Lyons, S.T., Higgins, C.A. & Duxbury, L. (2010). "Work Values: Development of a New Three-Dimensional Structure Based on Confirmatory Smallest Space Analysis". *Journal of Organizational Behavior*, 31: 969-1002.
- (23) Manhardt, Philip J. (1972). "Job Orientation of Male and Female College Graduates in Business", *Personnel Psychology*, 25: 361-368.
- (24) Martin, K., & Osterling, M. (2014). *Value Stream Mapping: How to Visualize Work and Align Leadership for Organizational Transformation*. New York: Mc Grow Hill.
- (25) Massie, Joseph L. (1964). "Management theory." Pp. 387-422 in James March (ed.), *The Handbook of Organizations*. Chicago: Rand McNally.
- (26) Mottaz, C. (1981). "Some Determinants of Work Alienation", *Sociol. Quarterly*, 22: 515-529.
- (27) Porter, Lyman W. and Edward E. Lawler, III (1965). "Properties of organization structure in relation to job attitudes and behavior." *Psychological Bulletin*, 64:23-51.
- (28) Quinn, Robert P. (1972). "What workers want: the relative importance of job facets to American workers." Unpublished paper.
- (29) Rehman, Muhammed Zia Ur, Muhammad Riaz Khan, Ziauddin and Javed Ali Lashari, (2010). "Effect of Job Rewards on Job Satisfaction, Moderating Role of Age Differences: An Empirical Evidence from Pakistan". *African Journal of Business Management*, 4(6): 1131-1139.
- (30) Roe, R. A., & Ester, P. (1999). Values and Work: Empirical Findings and Theoretical Perspective. *Applied Psychology*, 48(1), 1-21. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1464-0597.1999.tb00046.x>
- (31) Rounds, J. B., Dawis, R. V., Lofquist, L. H., & Weis, D. J. (1981). *Manual for the Minnesota Importance Questionnaire: A Measure of Vocational Needs and Values*. Minneapolis, MN: Department of Psychology, University of Minnesota.

(32) Shepard, Jon M. (1970) "Functional specialization, alienation, and job satisfaction." Industrial and Labor Relations Review 23:207-19.

(33) Spector, P.E. (1997). Job satisfaction: Application, assessment, causes and consequences, Thousand Oaks, CA, Sage Publications, Inc.

(34) Vroom, Victor H. (1964). Work and Motivation. New York: Wiley.

(35) Wollack, S., Goodale, J. G., Wijting, Jan. P. ve Smith, P. C. (1971). Development of the Survey of Work Values. Journal of Applied Psychology, 55 (4), 331-338.

(36) Zytowski, D. G. (2006). Super Work Values Inventory-Revised: Technical Manual.

THE IMPACT OF SOCIAL CAPITAL ON QUALITY OF LIFE

Can MAVRUK

Nigde Omer Halisdemir University

Associate Prof. Ersin KIRAL

Cukurova University

ABSTRACT

This study focuses on the extent to which social capital impact quality of life through socio-economic variables. The study intends to shed some light on whether social capital is associated with subjective aspect of well-being. A social survey is conducted using simple random sample method with 980 residents of Adana. Dependent variable is quality of life and based on single item question: "Think about your life in the last two weeks. How would you rate your quality of life?" The five-point scale is 1=very bad, 2=bad, 3=neither bad nor good, 4=good, 5=very good. Demographic variables are gender, age and marital status, and socio-economic variables are education status, employment status and monthly income. Social capital variables are social contact(frequency of seeing relatives or friends) and trust in people in general. Percent distribution of quality of life showed that 3.4 percent of the participants identified as having very poor, 9.9 percent as poor, 44.5 percent as neutral, 37 percent as good and 5.4 percent as very good quality of life. 10 percent of respondents had social contact with their relatives or friends everyday, 34 percent 1-2 times a week, 36 percent 1-3 times a month, 18 percent less than once a month and 2 percent never. For model selection, parallel line assumption is tested using ordered logistic regression models. The assumption was not violated, hence allowed the use of ordered logistic regression models to confirm the hypotheses. The results indicate that (1) Social capital has positive and significant impact over higher quality of life; (2) average marginal effect of human trust is stronger through employment than through health in explaining quality of life; (3) social capital has greater role in explaining quality of life than socio-economic variables; (4) Rural Adana shows some significant effects of social capital relative to central Adana.

Keywords: Quality of life, social capital, logistic regression models

Acknowledgement: This study was supported by Scientific Research Projects Coordination Unit of Cukurova University. Project number: SDK-2019-11651.

ÖZET

Bu çalışma, sosyal sermayenin sosyo-ekonomik değişkenler yoluyla yaşam kalitesini ne ölçüde etkilediği üzerine odaklanmaktadır. Çalışma, sosyal sermayenin refahın öznel yönü ile ilişkili olup olmadığına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Adana'da 980 yetişkin birey ile basit rastgele örneklem yöntemi kullanılarak bir sosyal anket yapılmıştır. Bağımlı değişken yaşam kalitesidir ve tek soruya dayanmaktadır: "Son iki haftadaki yaşamınızı düşünün. Yaşam kalitenizi nasıl derecelendirirsiniz? Beş puanlık ölçek 1 = çok kötü, 2 = kötü, 3 = ne kötü ne de iyi, 4 = iyi, 5 = çok iyi şeklinde sunulmuştur. Demografik değişkenler cinsiyet, yaş ve medeni durum ve sosyo-ekonomik değişkenler eğitim durumu, istihdam durumu ve aylık gelirdir. Sosyal sermaye değişkenleri, sosyal temas (akraba veya arkadaş görme sıklığı) ve genel olarak insanlara duyulan güvendir. Yaşam kalitesinin yüzde dağılımı, katılımcıların yüzde 3,4'ünün çok kötü, yüzde 9,9'unun kötü, yüzde 44,5'inin nötr, yüzde 37'sinin iyi ve yüzde 5,4'ünün çok iyi bir yaşam kalitesi olduğunu belirttiğini göstermektedir. Katılımcıların yüzde 10'u akrabaları ya da arkadaşlarıyla her gün, yüzde 34'ü haftada 1-2 kez, yüzde 36'sı ayda 1-3 kez, yüzde 18'i ayda bir kezden daha az ve yüzde 2'si hiçbir zaman sosyal ilişkide

bulunduğunu belirtmiştir. Model seçimi için, sıralı lojistik regresyon modeli kullanılarak paralellik varsayımı test edilmiştir. Varsayım ihlal edilmediğinden hipotezleri doğrulamak için sıralı lojistik regresyon modellerinin kullanılmasına izin verilmiştir. Sonuçlar (1) Sosyal sermayenin yüksek yaşam kalitesi üzerinde pozitif ve önemli bir etkisi olduğunu; (2) insana güveninin ortalama marjinal etkisi, istihdam yoluyla, yaşam kalitesini açıklamada sağlıktan daha güçlü olduğunu; (3) sosyal sermayenin yaşam kalitesini açıklamada sosyo-ekonomik değişkenlerden daha büyük rolü olduğunu; ve (4) Kırsal Adana'nınmerkezi Adana'ya oranlasosyal sermayenin bazı önemli etkileriolduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Yaşam kalitesi, sosyal sermaye, lojistik regresyon modelleri

Bilgilendirme: Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: SDK-2019-11651.

1. INTRODUCTION

Capital is conceptualized as the exploitation of social relations between two classes according to Marx's classical theory of capital (Lin et al 2008) and social capital as the investment in social relations with expected returns (Lin 2001). Theory includes some hypotheses on social capital. Whitely (1999) gives three hypothesizes on societal social capital: (i) A society with high level of subjective well-being should generate high levels of trust and social capital, (ii) A society with strong moral principles should also have high levels of social capital, and (iii) Strongly patriotic society should have more social capital than a society which lacks such patriotism. Productivity commision of Australia (2003) reports six hypothesized well-being outcomes of social capital such as individual, public, vibrant civic life, area, political and economic well-being. QoL is considered as an important assessment of human health; and social capital as a vital human resource (Gao et al. 2018). WHO (2019) reports QoL to be affected by the person's six dimensions such as physical health, psychological state, personal beliefs, social relationships, and their relationship to salient features of their environment.

This study focuses on the marginal effects of social capital through demographic, socio-economic, location of living, perceived environment and income inequality factors. The aim is to investigate which SC factor and through which socio-economic variable has stronger impact on higher QoL. Positive impacts of social capital and its perceived environment on higher QoL are important for policy implications and give some opportunities to enhance QoL.

There are a large number of health related QoL studies linked with social capital in the literature. However, social capital assessment of QoL of Adana residents was not investigated. Previous literature shows some evidences of pairwise relations between social capital and QoL or health related social capital based on cross-sectional or structural studies. Kim and Kawachi (2007) have investigated the association between social capital onstate leveland health related QoL in the United States. They performed a two level multivariable analysis of 173236 people in 48 states. They concluded that promoting social capital may improve the health related QoL of Americans. Abdul-Hakim et al. (2010) investigated the association between social capital and QoL among rural households in Terenggau and found that social capital had a significant impact on household income and QoL. Implication was that investment in social capital is crucial to achieve development objectives. Kawachi et al. (1999) have found that social capital was positively correlated with good health outcomes. The authors found that being current smoker or obese are risk factors to living in a low social capital. Costanza et al. (2007) relate QoL to social capital by emphasizing the opportunities to be provided to meet human needs in the form of social capital. Gao et al (2018) conducted a cross-sectional study to explore social capital of residents in urban community of West China, and its association with quality of life. The researchers found that social capital had a

relationship with higher mental health of quality of life, and that enhancing social capital might promote health. Hassanzadeh et al. (2016) investigated the associations between demographic, socio-economic, social capital, health-related quality of life, and mental health among residents of Tehran. Social capital, health related QoL and socio-economic status were used as latent variables in SEM.

The study is structured as follows: In the methodology section, after sample size requirement, reliability and construct validity of data are checked, statistical methods are given. Hypotheses and models are stated; and dependent and independent variables are introduced. In the findings section, descriptive findings and model estimation results are tabulated. First, cross tabulation of quality of life with respect to explanatory variables is provided. Second, the relationships between social capital variables and quality of life is determined. In discussion section, the findings of this study are discussed.

2. MATERIAL AND METHOD

2.1. Data Source

In January and February 2019, a social survey using simple random sampling method was conducted to 980 residents in Adana. Survey includes demographic, socio-economic, social capital, location of living, perceived environment and income inequality factors. The minimum sample size requirement was met with 980 residents participating in the survey. Sample size should be minimum 403 with 5% margin of error.

2.2. Reliability and validity of data

Cronbach alpha reliability test is conducted using SPSS to measure reliability of the questionnaire with 27 items (questions). Cronbach alpha reliability value is 0.702 which is acceptable.

Construct validity was tested by principal component analysis applied to the questionnaire consisting of 27 questions. The rotation matrix was obtained by varimax method. KMO value $0.839 > 0.60$ indicates that there are sufficient questions for each factor. The Barlett test significance level $p = 0.000 < 0.001$ shows that the correlation matrix is significantly different from the zero matrix. Total explained variance was 57.3%.

2.3. Dependent variables

This article used self-reported QoL social survey questions. QoL is included as dependent variable in logistic regression models. A five point scale QoL item for quality of life was adapted from Ala-Mantila et al. (2018) based on single item question: "Think about your life in the last two weeks. How would you rate your quality of life?" The five-point scale is 1=very bad, 2=bad, 3=neither bad nor good, 4=good, 5=very good.

2.4. Independent variables

Demographic, location of living, socio-economic, social capital and perceived environment variables were included as independent variables as follows:

Demographic: Age, gender, marital status, # of people living together

Location of living consists of six regions: 1=central pedestrian areas, 2=intensive transit junctions, 3=secondary pedestrian areas around the city center, 4=intensive public transport locations in and around city center, 5=vehicle dependent neighborhoods, 6=remote neighborhoods.

Socio-economic: Health, income, employment, education, income inequality

Social capital: Trust in human, and seeing relatives or friends

To the question “how often do you see a relative or a friend?” scales were 1=never, 2=less than once a month, 3=1-3 times a month, 4=1-2 times a week, 5=everyday.

Perceived environment: neighborhood safety

2.5.Hypotheses and models

The hypotheses are that (1) Higher QoL is more likely related to trust in human, (2) Social capital is more likely not related to location of living, (3) Social capital has the strongest effect over QoL through health status.

We used ordered logistic regression model (1) (Ala-Mantial et al. 2018, Mavruk et al. 2019) to confirm the above hypotheses:

$$QoL_i = \alpha_i + \beta_1 Socio-economic_i + \beta_2 Location_i + \beta_3 SocialCapital_i + \beta_4 Perceived_i + \beta_5 IncomeIneq_i + \varepsilon_i \quad (1)$$

where ε_i is the error term and Q_i is quality of life receiving a value from 1 to 5.

Ordinal regression model (logit) which essentially gives treshold estimates and a test of proportional odds assumption is run. α_i in (1) gives threshold values for $i=1$ to (number of categories – 1). Test of parallel lines (the test of proportional odds) with $p>0,05$ shows no significant evidence to reject the null hypothesis, which indicates that the relationships are holding (coefficients are the same) across the scales on quality of life. Therefore, ordered logistic regression model is used to find how explanatory variables affect QoL relative to their reference categories.

2.6.Statistical methods

For the parallel line (PL) assumption, brant command of Long and Freese (2006) is used after ordered logit models for global and individual Wald tests. All chi-square test statistics were insignificant, indicating that the PL assumption has not been violated. If an ordered logistic regression model includes a variable violating PL assumption, then generalized OLM is used (Williams, 2006). In all our models, all explanatory variables meet the PL assumption. Robustness of standard errors by Stata 14.2.

2.7.Marginal effects

The marginal effects indicate how $P(Y = j)$ changes as the categorical variables change from 1 to M, keeping all other variables at their own values. When the first category of the dependent and independent variable is 1 and the number of categories is j, the marginal effects (differences between estimated margins) are estimated by $P(Y=j-1|X=j)-P(Y=j-1|X=1)$.

3. FINDINGS

3.1. Descriptive findings

Percent distribution of QoL showed that 3.4 percent of 980 residents who identified as having very poor QoL, 9.9 percent as poor, 44.5 percent as neutral QoL, 37 percent as good QoL and 5.4 percent as very good QoL. Percent distribution based on residential area indicates that 22 percent of the respondents were from heavy pedestrian area, 10 percent from heavy transit junctions, 6.8 percent from the secondary pedestrian area, 13.2 percent from heavy public transport area, 44.5 percent from car dependent neighborhoods and 3.5 percent from remote neighborhoods.

Table 1. Descriptive statistics summary

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation

QoL	1	5	3.31	.850
Education level	1	6	4.56	.980
Employment status	1	8	4.96	3.21
Monthly income	1	40000	1429.61	1853.28
Min wage income inequality	0	1	.240	.427
Monthly income categorized	1	3	1.25	.450
Health	1	5	3.96	.667
Location of living	1	6	3.58	1.69
Neighborhood safety	1	5	2.93	1.19
Human trust	1	3	1.72	.725
Social contact	1	5	3.31	.950

Table 1 shows that social contact has higher mean score than human trust. QoL mean score is between neutral and good QoL. Neighborhood safety mean score is around neutral. Health mean score is towards good. Minimum wage income inequality mean score is in the first quartile.

To the question “how often do you see a relative or a friend?” scales were 1=never, 2=less than once a month, 3=1-3 times a month, 4=1-2 times a week, 5=everyday.

Table 2. Frequency distribution of social contact

How often do you see a relative or a friend	Frequency	Percent
Never	21	2.14
Less than once a month	178	18.16
1-3 times a month	353	36.02
1-2 times a week	334	34.08
Everyday	94	9.59
Total	980	100.00

Table 2 reports that about 10 percent of respondents have social contact with their relatives or friends everyday and 34 percent 1-2 times a week.

Pairwise correlations between the variables are presented in Appendix A. health, human trust, housing cost, neighborhood safety, income and income inequality were all positively correlated with QoL. The signs are in line with the theory. These correlations are in the range of 0.098–0.292, indicating a low overlap between variables. Overall pairwise correlations are in the range of -0.553–0.577, indicating a low to moderate overlap between variables. The lowest overlap (.067, $p < .05$) is between human trust and education level and the highest overlap (.577, $p < .01$) is between income and income inequality. The second highest overlap (-0.553, $p < .01$) is between age and education level.

3.2. Social capital effects through socio-demographic variables

Table 3 reports that when the number of people living together including the respondent is held at its own value, higher trust in human relative to no trust increases the average probability of higher QoL by 21.3 percentage points (pp). When income categories are held at their own values, the effect of higher frequency of social contact on higher QoL is about 9.1 pp relative to none.

Table 3. Marginal Effects of Social Capital

Dependent variable: Higher QoL								
Social Capital Ref. None	Gender	Age	Education	Marital status	Health status	Employment status	Income	#people living together
Neutral Trust	.114*** (.030)	.113*** (.031)	.108*** (.031)	.112*** (.031)	.083*** (.030)	.113*** (.030)	.113*** (.030)	.115*** (.030)

Higher Trust	.203*** (.048)	.202*** (.048)	.203*** (.048)	.201*** (.049)	.134*** (.048)	.202*** (.048)	.200*** (.048)	.213*** (.047)
Pseudo R²	.0133	.0142	.0148	.0144	0.044	0.0151	.0170	.0175
Lower frequency of social contact	.077* (.040)	.078** (.040)	.072** (.040)	.072* (.040)	.066* (.039)	.074* (.041)	.078** (.039)	.076* (.040)
Higher frequency of social contact	.086** (.038)	.086** (.038)	.083** (.038)	.086** (.039)	.054 (.038)	.088** (.039)	.091** (.038)	.087** (.039)
Pseudo R²	.0029	.0041	.0047	0.0042	0.0392	0.0049	.0072	.0061

*** Significant at 1%, **Significant at 5%, *Significant at 10%, robust standard errors are in paranthesis

3.3.Social capitaleffects through spatial variables

Table 4 reports that when the number of people living togetherand location areheld at their own values, higher trust relative to not increases the average probability of higher QoL of residents by 20.9 pp. This probability decreases as spatial variables are added one by one to the model. Hence, objective, subjective and social spatial variables do not contribute to the effect of social capital over higher QoL.

Table 4. Average Marginal Effects of Psychological States

Social Capital	Dependent variable: Higher QoL			
	SE	SE Location of living	SE Location of living Neighborhood safety	SE Location of living Neighborhood safety Income inequality
Neutral Trust^a	.115*** (.030)	.111*** (.031)	.105*** (.031)	.104*** (.031)
Higher Trust^a	.213*** (.047)	.209*** (.048)	.201*** (.048)	.198*** (.048)
Pseudo R²	.0175	.0218	.0259	.0290
Moderate frequency of social contact^b	.078** (.039)	.079** (.039)	.074* (.039)	.077** (.039)
Higher frequency of social contact^b	.091** (.038)	.088** (.038)	.082** (.039)	.085** (.038)
Pseudo R²	.0072	.0119	.0131	0.143

*** Significant at 1%, **Significant at 5%, *Significant at 10%, robust standard errors are in paranthesis, ^a SE is #people living together, ^b SE is # of people living together

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND SUGGESTIONS

The study determined how quality of life of Adana residents is affected by their demographic, socio-economic, social capital and spatial factors.

Our findings is in line with previous literature that reports health status to be the most effective factor over QoL. Pairwise correlations indicated that the highest correlation was between health and QoL.However, Adana residents usually think that they are in good health condition unless a doctor reports poor health. Furthermore, they do not spend their money to better their health condition, and when their health get poorer they spend all the money they

have and cannot recover. Hence, the time between good health and poor health is shorter than one can imagine.

The focus of this study was on the effects of social capital. Interestingly, higher QoL is more likely related to higher trust through number of people living together. The effect of frequency of social contact over higher QoL was the strongest through income status. However, strength of the effect of social contact through other explanatory variables was not significantly different.

Overall evidence indicates that higher trust shows the stronger impact on higher QoL. It seems that higher trust of respondents is important to enhance QoL. The findings indicate that higher frequency of social contact shows weaker impact on higher QoL than higher trust. Hence, respondents expect better returns from trust in human than seeing relatives or friends. Perhaps that is a long term investment for feeling more comfortable, safer and more special.

Controlling by the number of people living together, the findings indicate that higher number of people living together somewhat decreases the probability of higher QoL. This indicates an evidence that respondents are more likely looking for higher trust.

Limitation of this study is personal characteristics of the respondents through which social capital may positively or negatively affect QoL.

Model estimation results confirmed most of the hypotheses. Higher QoL is more likely related to trust in human was confirmed by showing that effect of higher trust over higher QoL relative to no trust was stronger than that of higher frequency of social contact. Social capital is more likely not related to location and income inequality (based on min. wage) was confirmed by showing that the effects of location and income inequality were not significant. Social capital has the strongest effect over QoL through health status was confirmed by estimation results.

RESOURCES

- Ala-Mantila, S., Heinonen, J., Junnila, S., and Saarsalmi, P. 2018. Spatial nature of urban well-being. *Regional Studies*, 52(7), 959-973.
- Béranger, V., and Verdier-Chouchane, A. 2007. Multidimensional measures of well-being: Standard of living and quality of life across countries. *World Development*, 35(7), 1259–1276.
- Camfield, L., and Skevington, S. M. 2008. On subjective well-being and quality of life. *Journal of Health Psychology*, 13(6), 764-775.
- Campell, A., Converse, P. E., and Rodgers, W. L. 1976. *The quality of American life*. New York: Russel Sage Foundation.
- Cramm, J. M., Møller, V., and Nieboer, A. P. 2012. Individual- and neighbourhood-level indicators of subjective well-being in a small and poor Eastern Cape Township: The effect of health, social capital, marital status and income. *Soc Indic Res*, 105, 581-593.
- Gao, B., Yang, S., Liu, X., Ren, X., Liu, D., and Li, N. 2018. Association between social capital and quality of life among urban residents in less developed cities of Western China. *Medicine*, 97(4), e9656.
- Hassanzadeh, J., Asad-Lari, M., Ghaem, H., Kassani, A., and Rezaianzadeh, A. 2016. Association between social capital, health-related quality of life, and mental health: A structural equation modelling approach. *Croat Med J*, 57(1), 58-65.
- Kawachi, I., Kennedy, B. P., Lochner, K., and Prothrow-Stich, D. 1997. Social capital, income inequality and mortality. *American Journal of Public Health*, 87, 1491–1498.
- Lin, N., Cook, K. S., and Burt, R. S. 2008. *Social capital: Theory and research*. New Brunswick: Aldine Transaction.
- Lin, N. 2001. *Social Capital: A theory of social structure and action*. New York: Cambridge University Press.
- Mavruk, C., Kırıl, E., and Kırıl, G. 2019. Spatial effects over time framed happiness. *Journal of Happiness Studies*. The article is accepted with revision.
- Productivity Commission. 2003. *Social capital: Reviewing the concept and its policy implications*, Research paper, AusInfo, Canberra.
- Whiteley, P. F. 1999. *The origins of social capital*. Deth, J. W., Maraffi, M., Newton, K., & Whiteley, P. F. *Social capital and European democracy*: London and New York: Routledge.

Appendix A. Pairwise correlations

Table A1. Pairwise correlations of selected variables

	QoL	Gender	Age	Marital	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
QoL	1														
Gender		1													
Age			1												
Marital			.302*	1											
st			-												
1.#			.136*		1										
living			-												
together			.553*	-.254*		1									
2.Educ			-												
level			.334*	-.205*	.114*	.158*	1								
3.Emp		-.141*	-												
status			.203*	.088*	.141*	-.076	.351*	1							
4.Mont	.106*	.081	-												
h inc			.329*	.184*	.187*	.105*	.439*	.577*	1						
5.Inc	.102*	.162*	-												
ineq			.163*	-.088		.173*				1					
6.Healt	.292*		.128*								1				
h												1			
7.Locat													1		
8.Neig	.098*							.073		.141*		1			
safety													1		
9.Hous	.110*							.090*		.103*		.511*		1	
cost															1
10.Trus	.156*				-.078	.067				.177*		.191*	.145*		
t															
11.Soc			-.078							.074		.141*	.088*	.115*	1
cont															

*significant at 1%, no star: significant at 5%

**SELF-REPORTED DEPRESSION ASSESSMENT OF CUKUROVA UNIVERSITY
STUDENTS**

Can MAVRUK

Nigde Omer Halisdemir University

Associate Prof. Ersin KIRAL

Cukurova University

ABSTRACT

This study focuses on the effects of loneliness and hopelessness over self-reported depression through socio-economic and social capital variables. A social survey sample included 855 randomly selected students of Cukurova University in Adana. Socio-economic variables in the survey include gender, age, GPA, employment, financial support, state support for family, household income. Hopelessness and loneliness are used as independent variables. Dependent variable is depression and based on single item: “I feel that I am in depression” on the four-point scale. Hopelessness is based on single item question: “my future seems dark to me” on the three-point scale. Loneliness is based on “have you felt lonely and away from other people during the past week” with yes or no option. Social capital variable is trust in human in general and social contact. Percent distributions of depression showed that 47.7 percent reported that they have never or a little of the time felt in depression, 37.1 percent sometimes, 9.6 percent in good amount of time and 5.6 percent has most of the time or always felt in depression. 54 percent reported that they felt very lonely and away from other people during the past week. 11 percent reported a dark future and 26 percent partially agreed. More than half of the participants reported less than 4000 TL household income. The hypotheses are confirmed using ordered logistic regression models. The results indicate that (1) financial aid and additional job income are stronger in explaining depression than other income factors; (2) the effect of hopelessness is stronger than that of loneliness in explaining depression; (3) social capital decreases positive effects of hopelessness and loneliness over depression; (4) human trust is stronger in explaining depression than social contact; (5) gender and age differences were not significant in explaining depression, (6) moderate GPA is more likely related to depression.

Keywords: Depression, hopelessness, loneliness, social capital, logistic regression models

Acknowledgement: This study was supported by Scientific Research Projects Coordination Unit of Cukurova University. Project number: SDK-2019-11651.

ÖZET

Bu çalışma yalnızlık ve umutsuzluğun sosyoekonomik ve sosyal sermaye değişkenleri yoluyla bildirilen depresyon üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Bir sosyal anket örnekleme Adana'da rastgele seçilen 855 Çukurova Üniversitesi öğrencisini içermektedir. Araştırmada sosyo-ekonomik değişkenler cinsiyet, yaş, genel not ortalaması, istihdam, maddi destek, aileye devlet desteği, hane geliridir. Umutsuzluk ve yalnızlık bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Bağımlı değişken depresyondur ve tek bir soruya dayanmaktadır: dördü ölçekte “depresyonda olduğumu hissediyorum”. Umutsuzluk, bir soru üzerine kuruludur: üçlü ölçekte “geleceğim bana karanlık geliyor”. Yalnızlık, evet veya hayır seçeneği ile “geçen hafta boyunca diğer insanlardan uzak ve yalnız hissettin mi?” sorusuna dayanmaktadır. Sosyal sermaye değişkeni genel olarak insana güven ve sosyal temastır. Depresyonun yüzde dağılımı, yüzde 48’inin hiçbir zaman ya da biraz depresyonda hissettiğini, yüzde 37.1’inin bazen, yüzde 9.6’sının zamanın iyi bir bölümünde ve yüzde 5.6’sının çoğu zaman depresyonda hissettiğini göstermiştir. Yüzde 54’ü geçen hafta boyunca diğer insanlardan çok yalnız ve uzak hissettiklerini bildirmiştir. Yüzde 11’i karanlık ve yüzde 26’sı kısmen karanlık bir gelecek gördüğünü bildirmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası 4000 TL’den az hane halkı geliri bildirmiştir. Hipotezler sıralı lojistik regresyon modelleri kullanılarak doğrulanmıştır. Sonuçlar (1) finansal yardım ve ek iş geliri depresyonun açıklanmasında diğer gelir faktörlerinden daha güçlü olduğunu; (2) umutsuzluğun etkisi, depresyonun açıklanmasında yalnızlıktan daha güçlü olduğunu; (3) sosyal sermayenin, umutsuzluğun ve yalnızlığın depresyon üzerindeki pozitif etkilerini azalttığını; (4) depresyonun açıklanmasında insana güveninin sosyal temastan daha güçlü olduğunu; (5) cinsiyet ve yaş farklılıklarının depresyonun açıklanmasında anlamlı olmadığını, (6) orta not ortalamasının depresyon ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Depresyon, umutsuzluk, yalnızlık, sosyal sermaye, lojistik regresyon modelleri

Bilgilendirme: Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: SDK-2019-11651

1. INTRODUCTION

University students in Turkey like other students over the world experience depression due to socio-economic problems, pressure in academic life, and hopelessness and uncertainty about future employment status. Depression is considered as a common mental health problem (Ibrahim et al., 2013) and has a significant impact on an individual’s ability to perform life activities (Hysenbegasi et al., 2005; Greenberg et al., 1993). In Adana context, people suffer from high unemployment and low income. This reflects to Cukurova University (CU) students of whom majority is from Adana. In CU culture, students have high potential and capability for research. However, for home students pressure comes from social problems (Girgin, 2009), economic problems and future employment issue and in addition for guest students from loneliness. After putting a great effort and experiencing anxiety and stress for the university entrance examinations, students select their programs based on their study area and test scores. During schooling years students may continue experiencing mental health disorders due to financial difficulties, social problems, uncertainties and hopelessness about the future. Students with financial difficulties are usually at higher risk for depression (Eisenberg et al., 2007), despite being a socially advantaged population (Ibrahim et al., 2013). Especially, medical students are at higher risk of depression due to longer education program, academic pressure, clinical practices (Mao et al., 2019) and additionally long obligatory service in Turkey, despite at least being general practitioner guaranteed for after graduation. In general, students who were satisfied with their education had lower mental health problem

(depression, anxiety and stress) than those who were dissatisfied (Bayram and Bilgel, 2008). However, diagnosed depression negatively affects academic performance of undergraduate students and hence decreases their GPA (Hysenbegasi et al., 2005). Othman et al. (2019) investigated perceived impact of contextual determinants on mental health based on a survey with Canadian university students.

This study investigates average marginal effects of loneliness and hopelessness over self-reported depression through socio-economic and social capital variables. For model selection ordered logistic regression model (OLM) is run to test for parallel line assumption. The assumption was not violated, which allowed the use of OLM to confirm the hypotheses.

The study is structured as follows: In the methodology section, reliability and construct validity are given, hypotheses and models are stated and variables are introduced. In the findings section, descriptive and model estimation results are given. The relationships between independent and dependent variables are determined. The study concludes with confirmations of the hypotheses.

2. MATERIAL AND METHOD

2.1. Data source

A cross-sectional survey was conducted with 855 Cukurova University students in Adana. Participants completed a self administered online survey. Survey included demographic, socio-economic, depression, hopelessness (from Becks Hopelessness Scale), social capital and spatial factor questions. The minimum sample size requirement was met with 855 students. Minimum sample size was 404 with five percent margin of error.

2.2. Reliability and validity of data

Reliability test is performed using STATA to measure reliability of the survey with 27 items. Scale reliability coefficient is 0.80 which is acceptable. Average inter item covariance is 0.173. Construct validity was tested using factor analysis. KMO value is 0.819>0.60. (postestimation: estat kmo). The Barlett test significance level is (factortest variable list) $p=0.000<0.001$. Total explained variance is 56%.

2.3. Hypotheses and models

Urban-remote differences show no statistically significant effects over depression

$$D_i = \alpha_i + \beta_1 \text{Socio-economic}_i + \beta_2 \text{ObjectiveSpatial}_i + \beta_3 \text{SocialCapital}_i + \beta_4 \text{Negative}_i + \varepsilon_i$$

Hopelessness and loneliness through socio-economic and social capital factors are important for explaining depression. The effect of hopelessness is stronger than that of loneliness in explaining depression.

$$D_i = \alpha_i + \beta_1 \text{Socio-economic}_i + \beta_2 \text{Negative}_i + \beta_3 \text{SocialCapital}_i + \varepsilon_i$$

Social capital decreases the probability of positive effects of hopelessness and loneliness over depression

$$D_i = \alpha_i + \beta_1 \text{Socio-economic}_i + \beta_2 \text{SocialCapital}_i + \beta_3 \text{Negative}_i + \varepsilon_i$$

Higher income (state financial aid, family financial aid, household income, state support to family) decreases probability of depression

$$D_i = \alpha_i + \beta_1 \text{income}_i + \varepsilon_i$$

GPA is more likely related to depression compared to other education factors

$$D_i = \alpha_i + \beta_i \text{Education}_i + \varepsilon_i$$

Ordered logit model (OLM) is used to measure depression effects. The ordered logit model with latent (unobserved) Y^* and observed Y is

$$Y^* = X\beta + \varepsilon \quad \varepsilon \sim \text{logistic}(0, \sigma^2)$$

which can be shown in the form of $\text{logit}[p(Y_i \leq j)] = \alpha_j - \sum \beta x_i = \alpha_j + \beta x$ with $j = 1, \dots, k$

where j is the number of dependent variable categories and i is the number of independent variables, and α_j is $k - 1$ cut-off values.

2.4. Marginal effects

Average marginal effects for categorical variables show the change in the probability of a dependent variable category as the independent categorical variable changes holding all other variables at their own values.

2.5. Variables

Dependent variable is depression. Depression is based on single item: "I feel that I am in depression" The four-point scale is 1=never or little of the time, 2=sometimes, 3=good amount of time, 4=always or most of the time.

Independent variables are given as follows.

Demographic: Age, gender

Socio-economic: Health, income(financial aid, family aid, state support to family, household income, additional job income), employment (additional job), education (GPA, department, class level, program).

Location of living: Six regions

Social capital: Trust in human in general and social contact

Environment perception: Neighborhood safety, lack of green space, accessibility to services, public transport, air pollution, noise, traffic

Hopelessness: «my future seems dark to me» from Becks Hopelessness Scale. The three-point scale is 1=disagree, 2= partially agree, 3= agree

Loneliness is based on "Have you felt lonely and away from other people during the past week" with yes/no option.

3. FINDINGS

3.1. Descriptive findings

47.7 percent reported that they have never or a little of the time felt in depression, 37.1 percent sometimes, 9.6 percent in good amount of time and 5.6 percent has most of the time or always felt in depression. 54 percent reported that they felt very lonely and away from other people during the past week and 46 percent has not. 42.3 percent of the students had a GPA of less than 2.0, 37.7 percent had 2.0-2.5, 14.2 percent had 2.5-3.0 and 5.3 percent had 3.0+. Percent distribution of financial aid showed that 63.7 percent of students did not receive any financial aid, 18.3 percent received less than 500 TL, 17.5 percent received between 500 and 1000 TL, and only 0.5 percent (four students) received 1000+. 74.3 percent of students had no additional job income, 6.1 percent had less than 500 TL, 10.1 percent had 500-1000 TL, 4.1 percent had 1000-1500 TL, 2.9 percent had 1500-2000 and 2.6 percent had 2000-2500 TL income from additional jobs. Percent distribution of household income showed that 15.3% had a monthly income of less than 1999 TL, 42.5 percent had 2000-3999 TL, 24.8 percent had

4000-5999 TL, 9.8 percent had 6000-7999 TL and 4.1 percent had 8000-9999 TL. 0.7 percent reported that they had very poor health, 3.4 percent poor health, 17.8 percent neutral, 62.9 percent good health and 15.2 percent very good health. 33.7 percent of students reported that they were very disturbed by air pollution, 35 percent disturbed, 15.8 percent neutral, 10 percent not disturbed, 1.6 percent not disturbed at all and 3.9 percent had no problem with air pollution. 17.2 percent reported that they were strongly dissatisfied with water quality, 27.8 percent was dissatisfied, 26.4 percent was neutral, 15.4 percent was satisfied, 5.2 percent was strongly satisfied and 8 percent had no problem with water quality. 38 percent reported that they were strongly dissatisfied with public transport, 29.7 percent was dissatisfied, 15 percent was neutral, 9.8 percent was satisfied, 3 percent was strongly satisfied and 4.4 percent had no problem with public transport. 29.5 percent reported strong disturbance by noise, 37 percent was disturbed, 14.6 percent was neutral, 11.4 percent was not disturbed, 2 percent was not disturbed at all and 5.5 percent had no problem with noise. 15.9 percent of the students was very dissatisfied with neighborhood safety, 23.3 percent was dissatisfied, 26 percent was neutral, 28 percent was satisfied and 6.8 percent was very satisfied with neighborhood safety. 4.3 percent of students reported never meeting a relative or a nonrelative friend, 21.6 percent has met less than once a month, 26.3 has met 1-3 times a month, 37.5 percent has met 1-2 times a week and 10.2 percent has met every day. Percent distribution for location of living showed that 23.5 percent of the participants were from intensive pedestrian areas, 11 percent from intensive transit areas, 11 percent from the secondary pedestrian areas, 9 percent from intensive public transport areas, 44.4 percent from vehicle bound neighborhoods and one percent from rural neighborhoods.

Table 1. Descriptive statistics

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Financial aid	1	6	4.73	1.71
Household income	1	8	2.57	1.26
Additional job income	0	5	0.63	1.24
Location of living	0	5	3.41	1.69
Health	1	5	3.89	0.72
Air pollution	1	6	2.23	1.27
Water quality	1	6	2.87	1.42
Public transport	1	6	2.24	1.36
Noise	1	6	2.36	1.35
Neighborhood safety	1	5	2.86	1.18
Frequency of seeing relatives or friends	1	5	3.27	1.05
Depression	1	4	1.73	0.85
Loneliness	0	1	0.46	0.50
GPA	1	4	1.82	0.87

Table 1 shows that household income, additional job income, air pollution, public transport have low means which indicates low income and dissatisfaction.

Table 2 shows that hopelessness and loneliness have high significance but low correlation with depression, 0.277 and 0.262 respectively.

Table 2. Pairwise correlations

	Depression	Hopelessness	Loneliness	Fin. Aid	House inc.	GPA	Location	Trust	Health	Gender	Age
Depression	1.0000										
Hopelessness	0.2768*	1.0000									
Loneliness	0.2617*	0.2273*	1.0000								
Financial Aid	0.0829**	-0.0215	-0.034	1.000							
Household Inc.	-0.0664	-0.0696**	-0.0935*	0.1563*	1.0000						
GPA	-0.0206	-0.0446	-0.0654	-0.0915*	-0.0369	1.000					
Location	0.1031*	0.0251	0.0231	0.0661	-0.0466	-0.037	1.0000				
Trust	-0.1475*	-0.1474*	-0.1674*	-0.0275	0.0374	0.039	0.0106	1.0000			
Health	-0.1977*	-0.1743*	-0.1400*	-0.0021	0.0352	0.074	-0.090*	0.1620*	1.0000		
Gender	0.0167	0.0893*	-0.055	0.0118	0.0781**	-0.068**	0.021	0.0838**	0.1026*	1.0000	
Age	0.0064	-0.0327	-0.0261	0.0631	-0.0112	0.0602	0.0602	0.0787**	-0.054	0.1173*	1.000

*Significant at 1%, **Significant at 5%

3.2. Location of living and depression

Table 3 shows that relative to remote neighborhoods, only vehicle dependent neighborhoods are related to depression

Table 3. Average marginal effects of locations of living over depression

Dependent variable: Depression ^a				
OS variables Reference: Remote neighborhoods	Househ income	Househ income Human trust	Household income Human trust Hopelessness	Househ income Social capital Hopelessness Loneliness
Central pedestrian areas	.017 (.020)	.019 (.018)	.016 (.020)	.014 (.021)
Public transport areas	.032 (.022)	.035 (.020)	.027 (.022)	.023 (.023)
Secondary pedestrian areas	.033 (.022)	.038 (.020)	.032 (.022)	.027 (.023)
Intensive transit junctions	.019 (.021)	.022 (.019)	.019 (.021)	.017 (.022)
Vehicle dependent neighborhoods	.041** (.020)	.044** (.018)	.039** (.020)	.037 (.021)
N	855	855	855	855
Pseudo R ²	.0117	.0227	.0481	.0638

**Significant at 5%, SE is household income, robust standard errors are in paranthesis, ^aMost of the time

3.3. Negative effects and depression

When household income is kept at its own value, hopelessness relative to not increases the average probability of depression always or most of the time by 8.8 percentage points (pp). Through household income and social capital (human trust) the effects of negative factors decreases the probability of depression by 0.3-0.8 pp. An additional impact of 0.1-0.3 pp by GPA. Greater level of hopelessness is associated with an increase in depression.

Table 4. Average marginal effects of negative factors over depression

Dependent variable: Depression			
Negative factors	Household income	Household income Human trust	Household income Human trust GPA
Hopelessness ^b	.108* (.015)	.103* (.015)	.103* (.014)
Hopelessness ^c	.115* (.026)	.107* (.025)	.104* (.025)
Hopelessness ^d	.088* (.025)	.081* (.024)	.079* (.024)
Pseudo R ²	.0365	.0428	.0458
Loneliness ^a	.111* (.017)	.103* (.017)	.101* (.016)
Loneliness ^b	.071* (.011)	.067* (.012)	.066* (.012)
Loneliness ^c	.049* (.010)	.046* (.009)	.045* (.009)
Pseudo R ²	.0332	.0398	.0423

*Significant at 1%, SE is financial aid, robust standard errors are in paranthesis, ^bdepression sometimes, ^cdepression good amount of the time, ^ddepression always or most of the time

3.4. Income and depression

Table 5 shows that holding the other variables at their values, a financial aid of 500-1000 relative to none decreases average probability of feeling in depression sometimes by 4.8 pp.

Table 5. Average marginal effects of income over depression

Depression	$\partial \text{Pr}(S=i)/\partial X_j$	Std. error	z	95% CI	
No. Financial aid					
<500 ^b	-.039	0.022	-1.76	-.082	.004
500-1000 ^b	-.048**	0.023	-2.11	-.093	-.003
500-1000 ^c	-.023**	0.012	-2.37	-.053	-.005
500-1000 ^d	-.020**	0.086	-2.32	-.037	-.003
1500-2000 ^b	.036*	0.011	3.29	.015	.058
1500-2000 ^c	.071**	0.030	2.40	.013	.129
>2000 ^b	-.385*	0.018	-21.96	-.420	-.351
>2000 ^c	-.106*	0.012	-9.03	-.129	-.083
>2000 ^d	-.063*	0.010	-6.55	-.082	-.044
Other. State support to family					
Old age pension ^a	.179	.100	1.79	-.0168	.375
Old age pension ^b	-.103	.066	-1.55	-.233	.027
Old age pension ^c	-.046**	.022	-2.12	-.089	-.003
Old age pension ^d	-.030**	.013	-2.30	-.055	-.004
None. Additional job income					
>2000 ^a	.286*	.094	3.05	.102	.470
>2000 ^b	-.180*	.069	-2.62	-.316	-.045
>2000 ^c	-.065*	.017	-3.78	-.099	-.031
>2000 ^d	-.040*	.011	-3.78	-.061	-.019
<1999. Household income ^d					
2000-3999	-.032**	.015	-2.14	-.060	-.003
3000-4999	-.032**	.016	-2.04	-.063	-.001

5000-6999	-.033*	.019	-1.73	-.070	.004
7000-8999	-.042**	.021	-2.04	-.084	-.002
9000-9999	-.018	.029	-0.62	-.074	.038
10000-19999	-.026	.046	-0.56	-.116	.064
20000-29999	-.069*	.027	-2.54	-.122	-.016

N=855 Pseudo R2: 0.0194

*Significant at 1%, **Significant at 5%

^adepression never or little of the time, ^bdepression sometimes, ^cdepression good amount of the time, ^ddepression always or most of the time

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND SUGGESTIONS

Model estimation results confirmed all the hypotheses. «Urban-remote difference is not related to place of living» was confirmed except for vehicle dependent neighborhoods. «Hopelessness and loneliness through socio-economic and social capital factors are important for explaining depression» was confirmed by the estimation results, indicating that the effects were positive and statistically significant. The evidence indicate that the effect of hopelessness is stronger than that of loneliness in explaining depression. «Higher income decreases probability of student depression» was confirmed by showing that the effects over depression always or most of the time were negative and statistically significant. The evidence indicate that financial aid and additional job income are stronger in explaining depression than other income factors. «Social capital decreases the probability of positive effects of hopelessness and loneliness over depression» was confirmed. The evidence indicate that human trust is stronger in explaining depression than social contact. Class level, program, gender and age differences were not significant in explaining depression. Moderate GPA is more likely related to depression, which is in line with Othman et al. (2019).

An important conclusion for policy makers is that low income students feeling hopeless and alone tend to feel more depressed relative to higher income students. These students should be identified on campus for social and psychological support to prevent depression. For policy implementation, we recommend that the financial loans to low income students and support to their families be increased.

RESOURCES

- Arslan, G., Ayranci, U., Unsal, A., and Arslantas, D. 2009. Prevalence of depression, its correlates among students, and its effect on health-related quality of life in a Turkish university. *Upsala Journal of Medical Sciences*, 114, 170-7.
- Bayram, N., and Bilgel, N. 2008. The prevalence and socio-demographic correlations of depression, anxiety and stress among a group of university students. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 43(8), 667-672.
- Beck, A. T., Steer R. A., Beck, J. S., and Newmann, C. F. 1993. Hopelessness, depression, suicidal ideation, and clinical diagnosis of depression. *Suicide & Life-Threatening Behavior*, 23(2), 139-45.
- Bayati, A., Beigi, M., and Salehi, M. 2009. Depression prevalence and related factors in Iranian students. *Pakistan Journal of Biological Sciences*, 12, 1371-5.
- Ceyhan, A., Ceyhan, E., and Kurty, Y. 2009. Investigation of university students' depression. *Eurasian Journal of Educational Research*, 36, 75-90.
- Choi, M. 2003. Symptoms, depression, and coping behaviors of university students. *Taehan Kanho Hakhoe Chi*, 33, 433-9.
- Dahlin, M., and Runeson, B. 2005. Stress and depression among medical students: a crosssectional study. *Medical Education*, 39, 594-604.
- Eisenberg, D., Gollust, S. E., Goldberstein, E., and Hefner, J. L. 2007. Prevalence and correlates of depression, anxiety, suicidality among university students. *American Journal of Orthopsychiatry*, 77(4), 534-542.
- Greenberg, P., Stiglin, L., Finkelstein, S., and Berndt, E. R. 1993. The economic burden of depression in 1990. *J Clin Psychiatry*, 54(11), 405-418.
- Hysenbegasi, A., Hass, S. L., and Rowland, C. R. 2005. The Impact of Depression on the Academic Productivity of University Students. *J Ment Health Policy Econ*, 8, 145-151.
- Ibrahim, A. K., Kelly, S. J., Adams, C. E., and Glazebrook, C. 2013. A systematic review of studies of depression prevalence in university students. *Journal of Psychiatric Research*, 47, 391-400.
- Mackenzie, S., Wiegel, J. R., Mundt, M., Brown, D., Saewyc, E., Heiligenstein, E., Harahan, B., and Fleming, M. 2011. Depression and Suicide Ideation Among Students Accessing Campus Healthcare. *Am J Orthopsychiatry*, 81(1), 101-107.
- Nekanda-Trepka, C. J., Bishop, S., and Blackburn, I. M. 1983. Hopelessness and depression. *Br J Clin Psychol.*, 1, 49-60.
- Othman, N., Ahmad, F., El Morr, C., and Ritvo, P. 2019. Perceived impact of contextual determinants on depression, anxiety and stress: A survey with university students. *Int J Ment Health Syst*, 13, 17.

DİJİTAL PARA ARZI – ICO (INITIAL COIN OFFERINGS)

Dr. Öğr. Üyesi Emel ABA ŞENBAYRAM
Harran Üniversitesi

Doç. Dr. Cuma ERCAN
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Teknoloji çağının sonuçlarından biri olan kripto para piyasası ile ilgili yapılan araştırmalar için, “ilk kripto para arzı” olarak tercüme edilen Initial Coin Offering (ICO)’den başlamak çok daha isabetli olacaktır. Geleneksel mali sisteme alternatif olarak ortaya çıkan ICO (Initial Coin Offerings), henüz fikir aşamasında olan projelere ihtiyacı olan sermayeyi sağlayan bir çeşit kitle fonudur. Söz konusu bu fona ihtiyacı olanlar ise start-up’lardır. Start-up kavramı farklı girişimciler tarafından farklı şekillerde açıklanırken terimin karşılığı olarak “yeni girişim” kavramı kullanılmaktadır. En geniş anlamıyla Start-up, herhangi bir soruna çözüm bulmak amacıyla yola çıkan ve başarılı bir sonucun garanti edilmediği şirketlerdir. ICO, kripto paraların halka arzı olarak tanımlanırken, yatırım almak isteyen bir start-up’ın kendi tasarladığı, sınırlı sayıda kripto paranın kitlelere satılması ve start-up’ın kaynak elde etmesi yöntemlerinden biri olarak ifade edilebilir. Start-up’ların en önemli özelliği ise hızlı büyüme müsait, geniş kitlelere teknolojiyi sunan ve kullanan, sunduğu hizmeti ihtiyaca dönüştürebilen, sürekliliğe sahip girişim fikirlerine sahip şirketler olmasıdır.

Büyük oranda yeni kripto para birimlerinin gelişimine fon sağlamak için kullanılmakta olan ICO, 2013’ten bu yana dünya genelinde artış göstermektedir. Şirket veya bireylerin dijital platformda değerli olduğunu düşündükleri projelerine yatırım yapmalarının en kolay ve etkili yollarından biri ICO’dur. ICO işlemleri ise “token” ile gerçekleştirilmektedir. Token, geleneksel halka arz işlemine katılan yatırımcılara verilen hisse senetleri olarak da tahayyül edilebilir. ICO’i geleneksel kitle fonundan ayıran özellik ise girişimlerin kripto paralar ile yapılmasıdır. Blockchain pazarına yeni bir dijital para birimi sürmenin en etkili yolu ICO’dur. Diğer bir ifade ile dijital para piyasasına yeni bir birim sürülmesi ve anılan birimler yerine tedavülde olması istenen dijital para birimleri ICO’lar aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Dünya genelinde arz olunan ICO’ların hukuki akıbeti ile ilgili net bir genelge bulunmamaktadır. Ülkeler ICO’ların hukuki durumu ile ilgili kendi finansal piyasalarını denetleyen otoriteleri tarafından mevcut koşullara uygun kararlar vermektedirler.

Bu çalışmada para piyasasına yeni bir açı sağlayan kripto para piyasası ve bunun muhtemel sonuçlarından biri olan ICO, kapsamlı olarak ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye ve dünyadaki kripto para piyasası ve ICO ile ilgili bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Para, ICO, Dijital Para Arzı, Token

INITIAL COIN OFFERINGS -ICO

ABSTRACT

For research on the crypto currency market, one of the results of the technological era, it would be more accurate to start with Initial Coin Offering (ICO), which is translated as the “first crypto money supply”. Emerging as an alternative to the traditional financial system, ICO (Initial Coin Offerings) is a kind of mass fund that provides the capital needed for projects that are still in the idea stage. Those who need this fund are start-up’s. While the concept of start-up is explained by different entrepreneurs in different ways, the term “new venture” is used as the equivalent of the term. In the broadest sense, Start-ups are companies that set out to find solutions to any problems and do not guarantee a successful outcome. While ICO is defined as the public offering of crypto currencies, it can be defined as one of the methods designed by a start-up that wishes to receive investment, selling a limited number of crypto currencies to the masses and obtaining start-up resources. The most important feature of the start-ups is that they are capable of rapid growth, offer and use technology to large audiences, transform the service to the need, and have sustained venture ideas.

ICO, which is being used to fund the development of new crypto currencies, has been increasing worldwide since 2013. ICO is one of the easiest and most effective ways for companies or individuals to invest in projects that they think are valuable on a digital platform. ICO transactions are done with “token”. Token can also be imagined as stocks issued to investors participating in the traditional public offering. What distinguishes ICO from the traditional mass fund is that the initiatives are made with crypto currency. The most effective way to introduce a new digital currency to the Blockchain market is ICO. In other words, digital currencies that are required to be introduced into the digital currency market and to be in circulation instead of these units are realized through ICOs. There is no clear circular on the legal fate of the ICOs supplied worldwide. Countries make decisions about the legal status of ICOs by their supervisory authorities in accordance with the current circumstances.

In this study, the crypto money market, which provides a new angle to the money market, and one of the possible consequences of this, ICO, are discussed extensively. Turkey and the world are also given information about the crypto money market and ICO.

Keywords: Digital Money, ICO, Initial Coin Offerings, Token

GİRİŞ

Dünya çapında yaşanan bilgi ve telekomünikasyon devrimi, finansal piyasalarda organize girişimlerle kendini göstermektedir. Özellikle geleneksel bankacılık sisteminin sunduğu hizmet çeşitliliği ve hacminin çok daha fazlasını en uygun koşullarla sunmayı amaçlayan alternatif ekosistemlerin ortaya çıkması, finansal piyasalarda süreci devam eden devrimin en belirgin örneğidir. Küreselleşmenin de etkisi ile dijital ekonominin kullanılabilirliği ve tercih edilebilirliği her geçen gün artmaktadır. Bu durum dijital paraların yakın zamanda temsili paranın yerine geçebileceği görüşünü kanıtlar niteliktedir.

10 yıllık bir geçmişe sahip olan dijital para, kriptoloji biliminin kullanılarak matematik temelli şifrelenmiş olarak güvenlik sağlamaktadır. Dijital para kavramını daha net anlayabilmek için Blockchain teknolojisi ile ilgili bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Blockchain teknolojisi, veri ve değer transferi sağlayan dağıtık bir veri tabanıdır. Dijital - dağıtılmış defteri kebir (Distributed Ledger Technology DLT) olarak tanımlanan Blockchain teknolojisi şifrelenmiş işlem takibi sağlayan dağıtık veri kayıt sistemidir. Bir nevi dijital kayıt deposu vazifesi görebilen Blockchain maddi ve maddi olmayan değerli varlıkların kanıt altına alınması, doğum, evlilik, ölüm gibi belgelerinin tutulması, seçim süreci ve sonuçları, akıllı kontratların yönetilmesi, finansal dokümanların saklanması, işlenmesi ve yönetilmesi gibi çok farklı alanlarda uygulanabilen değerli bir teknolojidir. Blockchain teknolojisi dijital para kullanıcıları için ise aracıyı ve usulsüzlüğü ortadan kaldırmak, maliyeti düşürmek, hesap hareketlerinin şeffaflığı sağlayarak güven oluşturmak, operasyonel işleyişi kolaylaştırarak işlemleri hızlandırmak gibi hizmetler sunmaktadır.

Dijital paralar, dev yatırım şirketleri ve devlet başkanları için inovasyon ve fırsat iken internet ve teknolojiyi günlük hayatında daha az kullananlar için ise hala bir bilinmezlik. Ülkelere göre hukuki statüleri farklılık gösteren ve dünya genelinde kullanılmakta olan çok sayıda dijital para birimi bulunmaktadır. Söz konusu bu dijital paraların piyasaya sürülmesi için ise ICO (Initial Coin Offerings)’a ihtiyaç bulunmaktadır. Türkçe ifadesi “ilk dijital para arzı” olan ICO, dijital platformda girişimcilere tokenler aracılığı ile kaynak sağlamaktadır. Nitelik itibari ile sermaye şirketleri tarafından yürütülen halka arz işlemine benzetilen ICO, genel itibari ile blockchain tabanlı projelere finansman yaratılması amacıyla kullanılmaktadır. Dijital piyasada yatırım yapmak isteyen girişimciler (startup), kendi tasarladıkları sınırlı sayıdaki kripto paraları kitlelere satmak ve bu sayede kaynak elde edebilmesi ICO ile gerçekleşmektedir.

1. ICO NEDİR?

ICO (Initial Coin Offerings) girişimcilerin blockchain ve dijital para teknolojilerini bünyesinde barındıran projelerde başlangıç yatırımlarını elde edebildikleri bir çeşit kitle fonudur. Diğer bir deyişle ICO, dijital platformda girişimcilerin kaynak elde edebildiği yöntemlerinden biri olan ICO, yatırım almak isteyen bir girişimcinin (start-up) kendi tasarladığı ve sınırlı sayıdaki dijital paranın kitlelere satılması sürecinde yer almaktadır. ICO (Initial Coin Offerings) Türkçe’ye “ilk dijital para arzı” olarak geçmektedir. Coin sözcüğünün Türkçe’de “madeni para” anlamına gelmesi kavramı birebir olarak dilimize uyarlamasını güçleştirmektedir. Bu sebeple coin sözcüğünün yerine fiziksel bir karşılığı olan madeni paranın yerine, işlemlerin dijital platformda gerçekleştirilmesi sebebiyle “dijital para” sözcüğünün kullanılması daha isabetli olacaktır.

ICO ile startuplar ürün veya hizmetlerini gerçekleştirebilmek için “token” olarak ifade edilen jetonları satarak ihtiyacı olan fonu elde edebilecektir. ICO’lar sadece smart contract yazılımlar ile gerçekleştirilmektedir. Bu süreç, teknik bilgi ve işlemler neticesinde

tamamlanabilmektedir. Söz konusu süreci daha iyi anlayabilmek için dijital-kripto para, startup ve token gibi önemli birkaç kavramdan bahsetmek gerekmektedir.

1.1. Kripto Para

Geleceğin para birimi olarak ifade edilen kripto para, dijital platformda takas işlemlerinde kullanılabilen ve matematik temelli şifrelenmiş sanal para birimidir. Alım satım hizmetine aracılık eden geleneksel para türlerine alternatif olarak geliştiren bu dijital varlık, gücünü Blockchain teknolojisinden almaktadır. Günümüz şartlarında bir devrim niteliğinde olan Blockchain teknolojisi dağıtık veri kayıt sistemi sebebiyle dijital yahut dağıtılmış defteri kebir (Distributed Ledger Technology DLT) olarak tanımlanmaktadır. Blockchain şifrelenmiş işlem takibi sağlayan dağıtık veri kayıt sistemidir. Bir veri tabanı değildir çünkü kaydedilen veri bir daha değiştirilemez veya silinemez. Bu özelliğini verilerin biriktirildikleri blokları bir zincir gibi, birbirlerine şifreleme algoritmaları ile bağlayarak saklamasına ve bu zincirin birçok kişiyle dağıtık olarak paylaşılmasına borçludur (Finartz,2018). Diğer bir deyişle Blockchain, kayıtların birbirine kriptografik elementlerle bağlı olduğu (hash fonksiyonları) sürekli büyüyen dağıtık bir veri tabanıdır (Piscini vd., 2017).

Blockchain teknolojisinin kullanım alanı sadece kripto paralarla sınırlı değildir ve gelecekte kullanım alanının daha da genişlemesi beklenmektedir. Blockchainin, kullanılmaya başlandığı veya etkilemesi beklenen alanların başında para transferleri, bankacılık, siber güvenlik, sigortacılık, değerli belgelerin yaratılması ve saklanması, e-ticaret ve ödemeler, hisse senetleri, borsalar, kişilerarası borçlanma, dağıtık yapıli kredi sistemleri, bağış sistemleri, mikro ödemeler, e-noter, bulut bilişim ve güvenli bulut depolama gibi alanlar gelmektedir (Yaktyol, 2018:2).

İlk ve en çok tercih edileni Bitcoin olmakla birlikte piyasada Ethereum, Bitcoin Cash, Ripple gibi onlarca farklı kripto para bulunmaktadır. Bitcoin’i diğer kripto para birimlerinden ayıran en temel özellik herhangi bir otoriteye ve denetime bağlı kalmaksızın diğer itibari para birimleri karşılığında alım satılabilmesi ve hatta Bitcoin’i kabul eden işyerlerinde mal veya hizmet alım-satımı yapılabilmesidir. Bitcoin üretimi teorik olarak herkes tarafından yapılabilir. Üretim sürecine katılan kişiler “Bitcoin Madencisi (Bitcoin Miner)” olarak isimlendirilir ve bu kişiler, bilgisayarlarının işlem gücü nispetinde Bitcoin Maden Yazılımı tarafından sunulan ve karmaşık işlem gerektiren bir problemi çözmeye çalışıp, ilk çözümü üreten kişiye belirlenen miktarda Bitcoin otomatik üretilerek ödül olarak verilmektedir (Atik vd. 2015:249). Bitcoinler, ücretsiz Bitcoin madenci uygulamasını kullanan kişiler tarafından Bitcoin ağı üzerinden belirli algoritmaların işletilmesi sonucunda üretilmektedir (Yalçın ve Gürbüz, 2015).

1.2.Start-up

Start-up, en genel haliyle herhangi bir soruna çözüm bulabilmek veya ihtiyaca karşılık verebilmek amacıyla faaliyetlerine başlayan ve başarılı bir sonucun garanti edilmediği şirketlere verilen isimdir.

Start-up, ilk olarak ABD’de 2010 yılının başlarında ortaya çıkan bu kavram, kısa sürede dünya ekonomi sektöründe kullanılmaya başlandı. Türkçe karşılığı “girişim” veya “yeni girişim” olan start-up farklı girişimciler tarafından farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Aslına bakıldığında start-up bir girişimden çok daha fazlasını ifade etmektedir. Şöyle ki bir start-up şirket sıfır noktasından işe başlayan bir şirket iken yerelden çok global boyutta hizmet vermektedir. Yani start-up’ların yeni girişimlerin amacı hem tüketicilere daha önceden sunulmamış olan bir şeyi sunmak hem de hızla büyümeyi hedeflemektir. Bir şirketin start-up kategorisinde olabilmesinde yaşının bir önemi bulunmamaktadır. Start-up şirketleri genellikle finans, pazarlama, yazılım, tasarım, mimarlık gibi alanları teknoloji ile birleştiren projeler

sunmaktadırlar. Fakat söz konusu bu projelerin sadece teknolojiyle bağlantılı olmasına gerek bulunmamaktadır. Tarım konusunda başlattığınız ve taraflara bildiklerinden çok daha fazlasını ve farklısını sunan yeni bir proje de pek ala start-up projesi olarak incelenebilmektedir.

Start-uplar genellikle global kurulu bir düzen içerisinde boş bırakıldığını veya açık olduğunu düşündüğü alanlara yönelik yaratıcı ve yenilikçi bir fikri, dış yatırımcılardan temin ettiği fonu ile ürüne dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu noktada vurgulanması gereken ise fikrin ürüne dönüşme sürecinin maksimum hızda tamamlanması ve girişimin en kısa sürede büyüyerek pazardan pay almayı başarabilmesidir. Daha kısa ve genel bir ifade ile start-upın bir “hayal” olduğunu söyleyebiliriz. Bunun Facebook ve Apple’da olduğu gibi bireylerin yaratıcı fikirlerini çok kısa bir sürede, yüz yılda şirketlerin ancak gelebildiği değerleri aşır, büyük paralar kazandığı ve kazanabildiği bir hayal olduğunu söylemek mümkündür.

1.3. Token

ICO sürecinde, teknik bilgi ve işlemleri daha iyi anlamak isteyen ilgililerin en çok merak ettiği ve kavramı benzerleri ile karıştırabildikleri “token” için geleneksel bir karşılık bulunamamıştır. Token’ların, tam olarak ne anlam ifade ettiği ve bunların geleneksel kullanım ile ifade edilen ‘coin’ kavramından temel farkları, özellikle de başlangıç düzeyinde olan kripto para piyasası yatırımcıları için karmaşık gelebilmektedir.

Token temel olarak bir servis (bunu bir platform ya da uygulama olarak da değerlendirebilirsiniz) kapsamında yaratılıp sunulan ve o servisin tüm işlevlerinin yerine getirilmesinde kullanılan dijital bir varlık türü olarak tanımlanabilmektedir (Doğantekin, 2017). Diğer bir deyişle token dediğimiz kavram, aslında temel olarak halka açık Blockchainler üzerinde fonksiyon gösteren dijital paralardır. Örneğin Bitcoin (BTC), Ether (ETH) gibi kripto-para birimleri birer tokendir, ancak her token bir kripto-para birimi değildir. Tokenin borsada bir değeri veya gerçek bir kullanım alanı vs. olabilmektedir, ancak bu varlık türünün elbette ki bir sahibinin olması gerekmektedir. Yani sahip olunan token desteklediği servis içerisinde kullanabildiği gibi bir başka kullanıcıya da devredilebilmektedir.

Token’ları, üretim amacına göre “hizmet token’ları” ve “menkul kıymet token’ları” şeklinde farklı kategorilere ayırmak mümkündür. Kullanıcı token’ları veya uygulama token’ları olarak da adlandırılan hizmet token’ları, bir şirketin ürününe veya hizmetine erişimde kullanılır (Köse, 2018). Bu token yapıları, ağ yapısı üzerinde çalışan servisin sunduğu hizmetin kalitesini desteklemek amacı ile oluşturulmaktadır (Doğantekin, 2017). Hizmet token’larının belirleyici özelliği, yatırım amacıyla tasarlanmamış olmalarıdır. Uygun şekilde yapılandırılmışsa, hizmet token’ları menkul kıymet yasalarına tabi olmamaktadır. Ethereum platformunun ERC-20 token’ları, hizmet token’larıdır. Bazı token yapıları ise ilişkili oldukları servisin bağlı olduğu altyapının devamlılığını sağlamak için tasarlanmıştır.

Bazı token yapıları ilişkili oldukları servisin bağlı olduğu altyapının devamlılığını sağlamak için tasarlanmıştır. Örneğin Bitcoin bu kapsamda değerlendirilebilir, bir teşvik mekanizması içerisinde kullanılarak (Bitcoin platformunun varlığına destek sağlayan taraflara bir ödül/hizmet ücreti olarak verilerek) üzerinde olduğu ağ altyapısının sürekliliğini sağlamaktadır (Doğantekin, 2017). Menkul kıymet token’ları ise bir öz sermaye, sınırlı sorumlu ortaklık şirketinin hisseleri veya mal gibi gerçek varlıklar tarafından desteklenmekte ve menkul kıymet yasalarına da tabidirler.

Dijital para piyasasında en çok ifade edilmeye çalışılan diğer bir husus ise token’ların coinlerden farklıdır. Token ve coinlerin ikisi de kripto para olarak adlandırılmaktadır. Fakat token için coinin sınırlandırılmış halidir diyebiliriz. Diğer bir deyişle token, coinden farklı

olarak kripto para dünyasına yeni giren ve çoğu kez kendi platformu ve altyapısı yerine Ethereum vb. coinlerin blokzincir (blockchain) altyapısını kullanan kripto kuruluşudur. Tokenin coin olabilmesi için belirli bir sürece ihtiyacı vardır. Bu süreci tamamlayan bir token, kendi blokzincir altyapısını ve kayıt defterini kullanmaya başlaması ile birlikte coin olarak adlandırılabilir. Bitcoin ve diğer altcoinler, bağımsız harcanabilir “coin” üretirken, Ethereum gibi platformlar kontrollü yönetilen “token” üretirler. Coinler güvenli ve şeffaf bir şekilde ve platform bağımsız el değiştirebilirken Tokenlar, bir platformda belli bir amaç için üretilmekte ve dağıtılmaktadır (Burcin, 2017).

2. ICO SİSTEMİ

Son zamanlarda finansal teknoloji dünyasının yeni kitlesel fonlama yöntemlerinden biri olan ICO, aslına bakıldığında çokta yeni bir konsept değildir. Şöyle ki ICO’ları internet üzerinden işlem gören diğer kitlesel fonlamalardan farkı, Blockchain teknolojisini kullanıyor olmasıdır.

Dijital para arzı şeklinde karşılık bulan ICO için “halka arzın dijital platformda gerçekleşmiş hali” şeklinde bir benzetme yapılabilir. Bir şirketin hisselerinin halka arz olması, şirket yönetiminde bulunmayan yatırımcıların bu şirkete ait değerli kâğıtları satın alabilmesi ve ticaretini yapabilmesi anlamına gelmektedir. Şirket bu sayede fon sağlamış olurken yatırımcı, gelecek faaliyetleri doğrultusunda değerlendirileceğini vaat edilen değerli kâğıtlar ile getiri sağlayabilmektedir. Dijital paranın halka arzı da bu şekilde bir işleyişe sahiptir. ICO girişimlerinin değer vaadi ise Ethereum, Bitcoin gibi dijital ve anonim bir cüzdan içerisinde saklanabilen dijital değerlerdir (Davut, 2017). Ancak bu benzetmenin yanıltıcı olduğu noktalar da vardır. Halka arz, genellikle bilinen şirketlerin fon yaratmak için hisselerinin bir kısmını satmaları ile gerçekleşmektedir. Fakat ICO’lar, şirketlerin ilk aşamalarında projeleri için para toplamalarını sağlayan fon yaratma mekanizmalarıdır ve token’ları satın alan yatırımcılar şirketin herhangi bir yüzdesine sahip olamamaktadır.

ICO sistemini açıklarken daha net anlaşılması için yatırımı gerçekleştiren her iki taraftan da bahsetmek gerekecektir. Yani ICO yatırıma destek almak isteyen (yenilikçi fikre sahip olan) ile yatırım yapmak isteyen (yenilikçi fikri hayata geçirmek isteyen) olmak üzere iki tarafı olan bir sistemdir. ICO sisteminin işlem adımları aşağıdaki gibi gerçekleşmektedir:

1. İlk olarak değer kazanacağını düşündüğü fikri olan bireyler dijital platformda blockchain teknolojisi ile belirli standartları takip ederek kendi token’larını oluşturmaktadır. Dijital token’ların oluşturulmasını ve yayınlanmasını destekleyen birçok platform bulunmaktadır. Bunlardan en çok tercih edileni ERC-20 token’larıdır.
2. Startup kurucularının kendi tokenlarını yarattıktan sonra yatırımcıları ICO’larına katılarak projelerine destek olmaya ikna etmeleri gerekmektedir. Bunun için de “whitepaper” denilen ve projenin amacını, hedefini, yatırım zamanını, yatırım sürecini, başlangıç tarihini vb. gibi projenin tüm detaylarını içeren belgenin kamuoyuna sunulması şarttır.
3. Öte yandan, kripto para birimi kullanıcılarına güvenli ICO anlaşması oluşturarak güvenli bir işbirliği sözleşmesi sunulması gerekmektedir. Bu anlaşmada yatırımcı haklarının yanı sıra projeye dair kilometre taşı hedefleri belirtilmektedir. Bu sebeple yatırımı almak için projenin net ve ikna edici olması gerekmektedir. Fonlama süreci boyunca belirlenen hedefe ulaşamayan proje sahibi yatırımcıların kripto paralarını geri iade etmek zorunda kalabilmektedir.
4. ICO’lar projeye yatırım yaparken Ether veya Bitcoin kullanarak yatırımlarını gerçekleştirmiş olmakta ve proje kapsamında geçerli olacak altcoinleri satın almış

olmaktadırlar. Proje kapsamında tasarlanan token'lar ICO süresinde kullanılır, ICO süreci tamamlandığında ise X coin ismini alarak kripto paraya dönüşebilirler.

3. ICO SİSTEMİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ YERİ

Dünya genelinde arz olunan ICO'ların geleceği, henüz hukuken bağlayıcı düzenlemelerle netlik kazanamamaktadır. Çünkü finansal piyasa denetleyicilerin bir süredir yapabildikleri tek şey, blockchain startuplarının yapmaya çalıştıkları ICO türündeki spesifik kitle fonlama olgusunu izlemek ve anlamaya çalışmaktır. ICO'ların taşıdığı riskler, finansal piyasalarda düzenleyici ve denetleyici otoritelerini kaygılandırmaktadır. Bu sebeple kimi ülke ICO ve dijital para kullanımını yasaklarken kimisi, zaman kazanmak adına bir takım girişimlerde bulunmuştur.

Çin, ICO'ları yasaklayan ülkelerden biridir. Eylül 2017'de Çin'in aynı zamanda finans piyasasını denetleyen ve düzenleyen otoritesi olan Çin Merkez Bankası, ICO'ları yasaklamaya yönelik bir bildirim hazırlamış ve bildirinin yayımlandığı tarihten itibaren yapılacak ya da hali hazırda gerçekleşecek tüm ICO aktivitelerinin sona erdirilmesini aksi halde ilgili startuplara ciddi cezai yaptırımlar uygulanacağını duyurmuştur. Güney Kore ise Çin'in benzeri bir yaklaşımla yine Eylül 2017'de Güney Koreli startupların ve şirketlerin ICO'lara katılmasını yasakladığını açıklamıştır (Vural Çelenk, 2018).

İsviçre Çin ve Güney Kore'nin aksine, Avrupa'nın Finans merkezi olmasından kaynaklı, ICO projelerinin gelir getirici unsurunu göz ardı etmemiş ve Avrupa Birliği üyesi olmayarak AB'nin kararlarından etkilenmeden Zug'ta Kripto Vadisi (Cypto Walley) kurarak Blockchain Teknolojisinin merkezi olmayı hedeflemektedir. Diğer ülkelere nazaran ICO ve Kripto Paraların yasal olarak düzenleme getirilmesinde önemli adımlar atan İsviçre, dünyanın birçok yerinden girişimciler şirket merkezi olarak seçilmektedir (Bektaş, 2018).

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de dijital para üretim ve kullanımı resmi bir altyapıya dayanmamaktadır. Şöyle ki BDDK'nın 25 Kasım 2013 tarihli 2013/32 sayılı açıklamasında yer alan "...Herhangi bir resmi ya da özel kuruluş tarafından ihraç edilmeyen ve karşılığı için güvence verilmeyen bir sanal para birimi olarak bilinen Bitcoin, mevcut yapısı ve işleyişi itibarıyla Kanun kapsamında elektronik para olarak değerlendirilmemekte, bu nedenle de söz konusu Kanun çerçevesinde gözetim ve denetimi mümkün görülmemektedir..."ifadesi ile Bitcoin'in elektronik para sayılmadığı anlaşılmaktadır. Yine aynı açıklamanın devamında "Bitcoin ve benzeri sanal paralar ile gerçekleştirilen işlemlerde tarafların kimliklerinin bilinmemesi, söz konusu sanal paraların yasadışı faaliyetlerde kullanılması için uygun bir ortam yaratmaktadır. Ayrıca Bitcoin, piyasa değerinin aşırı oynak olabilmesi, dijital cüzdanların çalınabilmesi, kaybolabilmesi veya sahiplerinin bilgileri dışında usulsüz olarak kullanılabilmesi gibi risklerin yanı sıra yapılan işlemlerin geri döndürülemez olmasından dolayı operasyonel hatalardan ya da kötü niyetli satıcıların suistimalinden kaynaklı risklere de açıktır" ifadesi ile de olası riskleri kamuoyunun bilgisine sunarak uyarıda bulunmaktadır (BDDK, 2013).

SPK, 27.09.2018 tarihli bülten metninde, ICO projelerinin riskleri üzerinde durulmuş ve mümkün olduğunca bu işlemlerin regüle edilmesi gereğinden bahsedilmiştir. ICO'lar bağlamında kişiler tarafından yapılan yatırımlar için bazı risklerin oluşabileceği ve katılımcıların bu riskleri göze alarak yatırım yapmaları gerektiği belirtilmiştir. Bültende yer verilen riskler şu şekilde sıralanmaktadır:

- ICO'ların birçoğu yapısı itibarıyla düzenleyici kurumların yetki ve görev alanı dışında kaldığından, herhangi bir düzenleme ve gözetime tabi olmamaktadır.

- Dijital varlık satıcıları, belirli (bir proje veya şirketi finanse etmek gibi) ya da çoğu zaman belirsiz vaatlerle dijital varlık satışı gerçekleştirmektedir ve toplanan paralar belirtilen amaçlarla kullanılmayabilmektedir.
- Kripto paralara benzer şekilde, satın alınan token'ların değerlerinde de aşırı oynaklık görülebilmektedir.
- Satıcılar tarafından sağlanan dokümanlarda eksik ve yanıltıcı bilgiler olabilmektedir.
- Bu tarz uygulamalarla fon toplanan projelerin çoğunluğu erken aşama projeler olduğu için projenin başarısız olması ve yapılan yatırımın tamamının kaybedilmesi söz konusu olabilmektedir.

SONUÇ

Türkçe karşılığı “dijital para arzı” olarak ifade edilen ICO (Initial Coin Offering) girişimcilerin, kendi projelerine uluslararası alanda destek bulmalarına fırsat tanıyan yeni bir yatırım desteğidir. Blockchain teknolojisi kullanılarak başlanan bu süreçte “start-up” olarak ifade edilen ve yaratıcı fikirlere sahip girişimciler, dijital platformda projelerini tanıtmaya ve hayata geçirebilme imkanı elde etmektedirler.

Dijital para piyasasında gelinen son nokta, dijital işlemlerinin dijital para arzı (Initial Coin Offering) işlemleri ile finansman sağlanmasıdır. Zamanla artan iş hacmi ve bir takım işlemlerin kayıt dışı kalması, devletlerin harekete geçmiştir. Örneğin; 2014 yılında Ethereum için başlatılan ICO projesi kapsamında ether için biçilen değer 0.30\$ iken 24 Temmuz 2018 itibari ile bu değer 474.62 \$'a yükselmiş ve proje ile katılımcıların yatırımlarına 1.600 kat değer kazandırılmıştır. 2014'ten 2018'in ilk çeyreğine kadar ICO projelerine 10 milyar dolardan fazla yatırım sağlanmıştır. Bu yatırımların 2019 sonuna kadar belirtilen rakamın çok daha üstünde bir piyasayı yakalayacağı öngörülmektedir. Söz konusu bu örnek ICO projelerinin işlem hacmindeki yükselişi kanıtlar niteliktedir.

Gelecek yakın zamanın mübadele aracı olacağı düşünülen dijital paranın sağladığı avantajların yanında dolandırıcılık, provokasyon, kara para vb. gibi birçok dezavantajlarının da olması muhtemeldir. Dijital platformdaki paraların transferi ve üretilmesi gibi tüm işlemler internet ağı üzerinden gerçekleştirilmektedir ve herhangi bir otorite tarafından da denetlenmemektedir. Söz konusu bu durum gelecekte dijital para piyasasında olası darboğazın yaşanabileceği düşüncesini güçlendirmektedir.

Dünya genelinde arz olunan ICO'ların artışına rağmen henüz hukuken yapısı ile ilgili genel kabul görmüş bir düzenleme söz konusu değildir. Bu durum ülkelerin kendi yasal düzenlemeleri ile geçiştirilmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan bir çok ülke ICO projelerine yasaklama getirirken, kimi ülkeler de gelecek plan ve projelerine dahil etmektedir. ICO işlemleri, kapladığı hacim ve işlem hızı dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan Yeni Ekonomi Programı (2019 – 2021) 'nda da kendine yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- BAKTAŞ S., 2018, Türkiye ve Dünya’da ‘ICO’ ve Yasal Durumu, (E.T:18.11.2019)
- BURCİN, 2017, Coin, Token ve Altcoin Nedir? Farkları Nelerdir?, <https://www.burcinyazici.com/coin-token-ve-altcoin-nedir-farklar-3646.html/>, (E.T:11.11.2019)
- DAVUT M., 2017, ICO: Girişimler için yeni bir yatırım toplama aracı, <https://blog.mehmetdavut.com/ico-girisimler-icin-yeni-bir-yatirim-toplama-araci/>, (E.T: 11.11.2019)
- DOĞANTEKİN, S. 2017, <https://medium.com/@sdogantekin/token-ve-ico-kelime-da%C4%B1m%C4%B1z%C4%B1n-yeni-%C3%BCyeleri-3b257b7b113f>, (E.T: 11.11.2019)
- FREEDMAN, C., 2000, Monetary Policy Implementation: Past, Present, and Future — Will the Advent of Electronic Money Lead to the Demise of Central Banking?. Bank of Canada.
- FİNARTZ, (2018), En Basit Tabirle, Blockchain Nedir? Nasıl Çalışır?,https://medium.com/@finartz_com, E.T: 12.02.2019
- KÖSE B., 2018, Utility Token ve Security Token nedir?, <https://uzmancoin.com/utility-security-token-nedir/>, (E.T: 11.11.2019)
- PİSCİNİ, E., HYMAN G. HENRY, W. (2017), Blockchain: Trust Economy, <https://www2.Deloitte.com/insights/us/en/focus/tech-trends/2017/blockchain-trust-economy.html>, E.T. 13.02.2018
- YAKTIYOL, E. P. (2018). Dijitalleşen Dünyada Kripto Paralar, Business Finans (BESFİN), file:///C:/Users/USER/Desktop/BİTCOİN/kriptoparalar_site.pdf, E.T: 13.02.2018
- YALÇIN N., Gürbüz F. Biyometrik Güvenlik Sistemlerinin İncelenmesi
- VURAL ÇELENK B., 2018, ICO (Initial Coin Offerings) İlk Digital Para Arzı Nedir?, <https://startup hukuku.com/ico-initial-coin-offerings-nedir/> , (E.T:18.11.2019)
- ZÜMBÜL H. ve ÖRNEK A., 2019, Turkey: Sermaye piyasası kurulu ve bankacılık düzenleme ve denetleme kurulu görüşleri ışığında dijital para arzı ("Initial Coin Offering-ICO"),<http://www.mondaq.com/turkey/x/779004/Financial+Services/Sermaye+piyajas+kurulu+ve+bankaclk+dzenleme+ve+denetleme+kurulu+grleri+nda+dijital+para+arz+Initial+Coin+OfferingICO>, (E.T:11.11.2019)

**BORSA İSTANBUL’DA İŞLEM GÖREN ŞİRKETLERİN 2017-2018 DÖNEMLERİNE
AİT DENETÇİ RAPORLARININ KİLİT DENETİM KONULARI AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Doç. Dr. Cuma ERCAN
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emel ABA ŞENBAYRAM
Harran Üniversitesi

ÖZET

Son yıllarda yaşanan muhasebe skandalları denetçi raporlarına olan güveni sarsmış, bunun sonucu olarak bağımsız denetim sisteminin güvenilirliğini arttırmak amacıyla uluslararası mesleki kuruluşlar tarafından bir çok çalışma yapılmıştır. Bu kuruluşların başında Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) gelmektedir. Bu kurul, denetçi raporunun etkinliğini artırmak amacıyla bir çalışma başlatmıştır. Kurul bu çalışma sonucunda, “Kilit Denetim Konularının Denetçi Raporunda Bildirilmesi” adıyla yeni bir standart yayımlamıştır. Ülkemizde ise Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu bu standardı esas alarak 09/03/2017 tarihinde Bağımsız Denetim Standardı 701’i (BDS 701) yayımlamıştır. BDS 701’de kilit denetim konusu (KDK); üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen konular arasından seçilen ve denetçinin meslekî muhakemesine göre en çok önem arz eden konular olarak tanımlanmıştır. KDK, bilgi kullanıcılarının yürütülen denetimle ilgili olarak daha fazla bilgilendirilmesi amacıyla oluşturulan bir mekanizmadır. BDS 701 ile kilit denetim konularının bağımsız denetçi raporunda belirtilmesi borsada işlem gören işletmeler için 2017 ve daha sonraki dönemlerde zorunlu hale gelmiştir. Bu standart, denetçi raporunda kilit denetim konularının bildirilmesine ilişkin denetçinin sorumluluğunu ve bu bildirim şeklinin içeriğini ele almaktadır. Denetçi raporunda kilit denetim konusunun bildirilmesi denetçinin temel sorumluluklarını değiştirmemektedir. Denetçi raporunda kilit denetim konusunun bildirilmesi, “denetçinin gözünden” yürütülen denetime ilişkin en çok önem arz eden konuların neler olduğunun vurgulanması amacına hizmet etmektedir. Bu standardın temel amacı, yürütülen denetime ilişkin daha fazla şeffaflık sağlayarak, denetçi raporunun iletişim değerini artırmaktır. Bu çalışmada, BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin denetçi raporları incelenerek, içerik analizi yapılmıştır. Bu konunun incelenmesindeki temel amaç, bağımsız denetçi raporlarında yer alan kilit denetim konularının neler olduğunun ortaya çıkartılmasıdır. Denetçi raporlarında kilit denetim konularının belirtilmesi uygulamasının başlangıç yılı olan 2017 faaliyet dönemi ile 2018 faaliyet döneminin karşılaştırılması ve değişimlerin tespit edilmesi araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Araştırma sonucunda, BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin 2017 ve 2018 faaliyet dönemlerine ilişkin denetçi raporlarında en çok belirlenen kilit denetim konularının başında “hasılatın muhasebeleştirilmesinin” geldiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Kilit Denetim Konuları, Şeffaflık, Denetçi Raporu.

**EXAMINATION OF THE AUDITOR'S REPORTS FOR THE 2017-2018 PERIODS
OF THE COMPANIES TRADED IN BORSA ISTANBUL IN TERMS OF KEY AUDIT
ISSUES**

ABSTRACT

Accounting scandals in recent years have shaken confidence in auditor reports, and as a result, many professional studies have been carried out by international professional organizations in order to increase the reliability of the independent audit system. The International Audit and Assurance Standards Board (IAASB) is the leading institution. This board has initiated a study to improve the effectiveness of the auditor's report. As a result of this work, the board has published a new standard called "reporting key audit issues in the Auditor's report". In our country, the Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority published the Independent Auditing Standard 701 on 09/03/2017 based on this standard. Key audit issue in BDS 701; It is defined as the most important issues according to the professional judgment of the auditor. The key audit issue is a mechanism for informing users of information more about the audit conducted. In 2017 and onwards, it was compulsory for companies listed on the stock exchange to include key auditing issues in the independent auditor's report. This standard addresses the auditor's responsibility for reporting key audit issues in the auditor's report and the content of this form of notification. Reporting the key audit issue in the auditor's report does not alter the fundamental responsibilities of the auditor. Reporting the key audit issue in the auditor's report serves the purpose of highlighting the most important issues related to the audit carried out "through the auditor's eyes". The main purpose of this standard is to increase the communication value of the auditor's report by providing greater transparency regarding the audit conducted. In this study, auditor reports of companies included in BIST-100 index were examined and content analysis was conducted. The main purpose of this issue is to reveal the key audit issues in the independent auditor reports. The comparison of the 2017 activity period and 2018 activity period, which is the starting year of the application of specifying key audit issues in the auditor reports, and the determination of changes reveal the importance of the research. As a result of the research, revenue accounting is one of the most identified key audit issues in the auditor reports regarding the 2017 and 2018 operating periods of the companies included in the BIST-100 index.

Keywords: Key Audit Matters, Transparency, The Auditor's Report

1. GİRİŞ

Bilindiği gibi muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilen bilgiler finansal tablolar şeklinde özetlenerek bilgi kullanıcılarına sunulmaktadır. Muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilen bu bilgiler, farklı bilgi kullanıcıları için en önemli bilgi kaynağı durumundadır. Ancak bu bilgilerin doğru ve güvenilir olması son derece önemlidir. Çünkü bilgi kullanıcıları bu bilgilere dayanarak farklı kararlar almaktadırlar. Bu bilgilerin doğruluğu konusunda güven verecek bir mekanizmaya ihtiyaç vardır. Bunu sağlayan mekanizma ise denetimdir.

Denetim, “ekonomik faaliyetlerle ilgili savların önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluk derecesini ölçmek için dışarıdan tarafsız bir biçimde kanıt toplanması, değerlendirilmesi ve sonuçların ilgili taraflara iletilmesi sürecidir” (Erdoğan, 2012: 4).

Yukardaki tanımdan da anlaşılacağı üzere, denetçi topladığı kanıtları değerlendirerek finansal tablolar hakkında bir görüşe ulaşır. Denetçi ulaştığı görüşünü bir rapor ile ilgili taraflara iletir. Denetçi raporu olarak adlandırılan bu rapor denetim sürecinin çıktısını oluşturur. Yürütülen denetimle ilgili olarak ilgili taraflara sunulan tek belgedir. Denetçi bu raporu yazarken Genel Kabul Görmüş Denetim Standartlarından “raporlama standartlarını” dikkate almalıdır. Raporlama standartlarına göre bir denetim raporunun nasıl yazılacağı ve raporda nelere yer verileceği açıklanmıştır. Ancak bu standarda göre yazılan denetçi raporları ilgililer açısından yetersiz kalmaktadır. Çünkü yürütülen denetimle ilgili fazla bilgi içermemektedir. Bu talepler denetçi raporlarının içeriğinin yeniden gözden geçirilme gereğini ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu 09/03/2017 tarihinde Bağımsız Denetim Standardı 701’i (BDS 701) yayımlamıştır. BDS 701 ile, kilit denetim konularının bağımsız denetçi raporunda belirtilmesi borsada işlem gören işletmeler için 2017 ve daha sonraki dönemlerde zorunlu hale gelmiştir. Kilit Denetim Konularının (KDK) denetçi raporunda bildirilmesinin amacı; yürütülen denetime ilişkin daha fazla şeffaflık sağlamak, denetçi raporunun iletişim değerini artırmak ve hedef kullanıcılarına ilâve bilgiler sağlamaktır (BDS 701, prg.2).

KDK; üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen konular arasından seçilen, denetçinin mesleki muhakemesine göre cari döneme ait finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konulardır (BDS 701, prg.,8). Denetçi, her bir kilit denetim konusunu, “Kilit Denetim Konuları” başlığı altında denetçi raporunun ayrı bir bölümünde uygun bir alt başlık kullanarak belirler. KDK’nın hangi sırayla verileceği tamamen bir mesleki muhakeme konusudur. Denetçi bu konuları, nispi önemine bağlı olarak veya konuların finansal tablolarda açıklanma sırasına tekabül edecek şekilde sıralayabilir (BDS 701, prg.,A32).

Bu çalışmada, BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin 2018 hesap dönemlerine ait denetçi raporları ayrı ayrı incelenerek, içerik analizi yapılmıştır. Bu konunun incelenmesindeki temel amaç, bağımsız denetçi raporlarında yer alan kilit denetim konularının neler olduğunun ortaya çıkartılmasıdır. Daha sonra denetçi raporlarında kilit denetim konularının belirtilmesi uygulamasının başlangıç yılı olan 2017 faaliyet dönemine ilişkin literatürde yapılan bir çalışma ile 2018 faaliyet döneminin karşılaştırılması ve değişimlerin tespit edilmesi araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde sırasıyla; araştırmanın amacı, yöntemi, kapsamı, bulgular ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı, Türkiye’de ilk defa 2017 faaliyet döneminde uygulanmaya başlayan bağımsız denetçi raporlarında yer alan kilit denetim konularının neler olduğunu ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda, BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin 2018 hesap dönemlerine ait denetçi raporları “Kilit Denetim Konuları” açısından incelenerek, içerik analizi yapılmıştır. Daha sonra elde edilen bulgular, Kavut ve Güngör’ün (2018), BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin 2017 faaliyet dönemi için yapmış oldukları çalışma ile karşılaştırılmıştır. Araştırmada veriler; Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) web sayfasında yer alan her bir şirketin bağımsız denetim raporlarına ulaşılarak elde edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Bulguları ve Yorumları

Araştırmanın yapıldığı tarihte Borsa İstanbul 100 Endeksinde yer alan şirketlerin sektörel dağılımı Tablo 1 ‘de verilmiştir. Şirketlerin sektörel dağılımında KAP tarafından kullanılan sektör ayrımı temel alınmıştır.

Tablo 1: Şirketlerin Sektörel Dağılımı

Sektörler	Şirket Sayısı
İmalat Sanayii	39
Mali Kuruluşlar	34
Toptan ve Perakende Ticaret, Otel ve Lokantalar	5
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	5
Elektrik Gaz ve Su	4
Madencilik	4
Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetleri	4
Teknoloji	3
İnşaat ve Bayındırlık	1
Gayrimenkul Faaliyetleri	1
TOPLAM	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi BİST-100’de yer alan şirketler 10 farklı sektörde dağılım göstermektedir. BİST-100’de yer alan şirketler ağırlıklı olarak imalat sanayiinde faaliyet gösteren şirketlerden (%39) ve mali kuruluşlardan (%34) oluşmaktadır. Bunları sırasıyla Toptan ve Perakende Ticaret, Otel ve Lokantalar (%5), Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama (%5), Elektrik Gaz ve Su (%4), Madencilik (%4), Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetleri (%4), Teknoloji (%3), İnşaat ve Bayındırlık (%1), Gayrimenkul Faaliyetleri (%1) izlemektedir.

Tablo 2: Kilit Denetim Konularının Dağılımı

No	Kilit Denetim Konusu	Sayı
1	Hasılatın muhasebeleştirilmesi	34
2	Ticari alacaklar/Ticari alacakların geri kazanılabilirliği ve değer düşüklüğü karşılıkları	20
3	Şerefiye ve sınırsız ömürlü maddi olmayan duran varlıklar değer düşüklüğü	19
4	Ertelenmiş vergi varlıklarının geri kazanılabilirliği/Ertelenmiş vergi varlıkları	16
5	Yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerlerinin belirlenmesi	13
6	Maddi duran varlıkların yeniden değerlendirme metodu ile muhasebeleştirilmesi	13
7	Stoklar/Stok değer düşüklüğü karşılığı	11
8	Maddi ve maddi olmayan duran varlıklarda amortisman	8
9	Finansal araçların muhasebeleştirilmesi	6
10	Garanti giderleri karşılığı	6
11	Ticari Borçlar	5
12	İşletme birleşmeleri	4
13	Nakit akış riskinden korunma işlemleri	4
14	Aktifleştirilmiş geliştirme maliyetleri	4
15	Dava karşılıklarının muhasebeleştirilmesi	4
16	Aktifleşen maden varlıkları	3
17	Yasal riskler	3
18	İlişkili taraflar ile işlemleri	3
19	Kıdem tazminatı karşılıkları.	3
20	Karşılıklar ve koşullu borçlar	3
21	İmtiyazlı Hizmet Anlaşmaları	2
22	Emekli Sandığı Yükümlülüklerinin Değerlemesi	2
23	Değer düşüklüğünün değerlendirilmesi	2
24	Finansal Yükümlülükler	2
25	DİĞER	20
	TOPLAM	210

Tablo 2’de de görüldüğü gibi, 2018 yılında denetçi raporlarında yer alan kilit denetim konularının ilk sırasında hasılatın muhasebeleştirilmesi gelmektedir. Dolayısıyla denetçiler denetim faaliyetlerini yürütürken en çok hasılatın muhasebeleştirilmesine önem verdikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla:

- Ticari alacaklar,
- Şerefiye ve sınırsız ömürlü maddi olmayan duran varlıklar değer düşüklüğü,
- Ertelenmiş vergi varlıklarının geri kazanılabilirliği,
- Yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerlerinin belirlenmesi,
- Maddi duran varlıkların yeniden değerlendirme metodu ile muhasebeleştirilmesi,
- Stok değer düşüklüğü karşılığı izlemektedir.

Araştırmada kapsamında incelenen denetçi raporlarında toplam sayısı 1’i geçmeyen KDK “Diğer” başlığı altında toplanmıştır. Bu KDK aşağıda sıralanmıştır:

- Gerçekleşmiş ancak rapor edilmemiş tazminat bedellerinin tahmini,
- Krediler ve avanslara ilişkin değer düşüklüğü,
- Doğalgaz çevrim santrallerinde değer düşüklüğü,

- İş ortaklığı satın alımından kaynaklanan gerçeğe uygun değer farkının değer düşüklüğü,
- Bağlı ortaklık satış işlemleri,
- Atatürk Havalimanı operasyonlarının İstanbul Havalimanı ile sona erecek olması,
- İnşaat stokları, avansları ve yükümlülükleri,
- İnşaat projeleri,
- Finansman maliyetlerinin aktifleştirilmesi,
- Satış amaçlı elde tutulan varlıklar ve durdurulan faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi,
- Teslim bakım karşılıkları,
- Tedarikçilerden elde edilen alış indirimleri,
- Uçakların parçalara ayrılarak muhasebeleştirilmesi,
- Türev araçların ölçülmesi ve riskten korunma muhasebesi,
- Kiralamalar Standardının ilk kez uygulanması ve konsolide finansal tablolara etkisi,
- Gelir vergisi indirimi,
- İştirak hissesi satın alımı
- Devam etmekte olan vergi davalarına ilişkin koşullu borçlar ve açıklamaları,
- DowAksa advanced composites holdings bv'nin ("DowAksa") geri kazanılabilirliği,
- Sermayenin karşılıksız kalıp kalmadığının ve borca batık olup olmadığının değerlendirilmemesi.

Araştırma kapsamında incelenen denetçi raporlarında denetçiler toplamda 210 adet KDK belirlemişlerdir. Aynı sektörde faaliyet gösteren işletmelerin denetçi raporlarında aynı kilit denetim konularını raporlandığı tespit edilmiştir. Örneğin, otomotiv sektöründe faaliyet gösteren Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş., Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş., Doğu Otomotiv Servis ve Ticaret A.Ş. gibi işletmelerin denetçi raporlarında KDK olarak “Garanti karşılığını” belirlediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Beşiktaş Futbol Yatırımları Sanayi ve Ticaret A.Ş., Fenerbahçe Futbol A.Ş. gibi aynı alanda faaliyet gösteren işletmelerin denetçi raporlarında KDK olarak “Dava karşılıkların muhasebeleştirilmesini” belirledikleri görülmektedir. Bu durum bize denetçilerin sektörel alanlarda aynı konuları önemli bulduklarını göstermektedir.

Kavut ve Güngör (2018), BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin 2017 faaliyet dönemine ait denetçi raporlarını KDK açısından incelemişlerdir. Bu çalışmada denetçilerin toplamda 211 adet KDK belirlediği tespit edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda denetçi raporlarında yer verilen KDK aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Kavut ve Güngör, 2018: 67).

- Hasılatın Muhasebeleştirilmesi (%13),
- Şerefiye/Sınırsız Ömürlü Maddi Olmayan Duran Varlıklar Değer Düşüklüğü (%8),
- Ticari Alacaklar (%7),
- Stoklar/Stok Değer Düşüklüğü (%7),
- Kredi ve Alacaklarda Sınıflama ile Değer Düşüklüğü (%7).

BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin 2017 ve 2018 faaliyet dönemleri karşılaştırıldığında neredeyse aynı sayıda KDK belirlendiği tespit edilmiştir. Her iki yılda da en çok önem verilen konuların başında “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi” gelmektedir. 2018 yılında 2.sırayı “Ticari alacaklar” alırken, 2017 yılında “Şerefiye/Sınırsız Ömürlü Maddi Olmayan Duran Varlıklar Değer Düşüklüğü Testleri” almaktadır. Üçüncü sırayı ise 2018 yılında “Şerefiye ve sınırsız ömürlü maddi olmayan duran varlıklar değer düşüklüğü” alırken, 2017 yılında “Ticari Alacaklar” almaktadır.

SONUÇ

BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin denetçi raporlarında Kilit denetim Konularını bildirmeleri 2017 ve daha sonraki dönemlerde uygulanmaya başlamıştır. Bu uygulama ile denetçi raporlarının içeriği değişmiş ve denetçinin denetim faaliyetlerini yürütürken en çok önem verdiği konuları raporda ayrı bir başlık altında göstermesi durumu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin 2018 dönemlerine ait denetim raporları incelenerek, kilit denetim konuları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin 2017 faaliyet dönemine ait denetçi raporlarını inceleyen Kavut ve Güngör'ün çalışmasıyla karşılaştırılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulguları şöyle sıralamak mümkündür:

BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin 2018 faaliyet döneminde denetçi raporlarında toplam 210 adet kilit denetim konusu belirledikleri tespit edilmiştir.

Denetçi raporlarında en çok yer verilen kilit denetim konularının başında hasılatın muhasebeleştirilmesi gelmektedir. Bunu sırasıyla, ticari alacaklar ve şerefiye izlemektedir.

Aynı sektörde faaliyet gösteren işletmelerin aynı kilit denetim konularını belirlediği tespit edilmiştir. Örneğin, otomotiv sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin kilit denetim konusu olarak hepsinin “Garanti karşılığını” belirlediği tespit edilmiştir.

Diğer taraftan, BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin 2017 ve 2018 faaliyet dönemleri karşılaştırıldığında neredeyse aynı sayıda KDK belirlendiği tespit edilmiştir. Her iki yılda da en çok önem verilen konuların başında “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi” gelmektedir.

KAYNAKLAR

BDS 701: Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi Standardı. www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20701.pdf(10.09.2019)

Erdoğan, M. (2012). Muhasebe Denetimi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2473, Eskişehir.

KAP: www.kap.gov.tr(10.09.2019)

Kavut F.L., Güngör N.(2018). “Bağımsız Denetimde Kilit Denetim Konuları: BİST-100 Şirketlerinin 2017 Yılı Analizi”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Dergisi, 16 (59), ss.59-70.

TÜRKİYE VE NORVEÇ EĞİTİM FAKÜLTELERİ MÜFREDATINDA BULUNAN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ DERS İÇERİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye ve Norveç örneğinde öğretmen yetiştiren kurumların müfredatında bulunan sosyal bilgiler öğretimi ders içeriğini karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek gerçekleştirilen araştırmanın verileri doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler doküman incelemesi aşamalarına göre analiz edilmiştir. Yapılan karşılaştırma çalışmasında elde edilen bulgular incelendiğinde Norveç'teki eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarına verilen Sosyal bilgiler ders içeriğinde coğrafya, tarih ve sosyal bilimler ile ilgili bilimsel teori ve yöntem bilgisine; okullarda öğretilen sosyal bilgiler içinde yer alan konu öğretimi ve araştırmaların bilgisine; insan hakları, vatandaşlık, demokrasi ve demokratikleşme süreçleri hakkında bilgiye; Norveç'te ulusal azınlıklar ve kültürel çeşitlilik hakkında, yerli halk olarak Samiler'in bilgisine; doğa, kültür ve tarih bağlamında mekânlar ve manzaralar hakkında bilgiye; kaynak dağılımı ve sürdürülebilir kalkınma konularına önem vererek insanlar, teknoloji ve doğa arasındaki etkileşim konusuna; popülasyon, hareketlilik ve küreselleşme arasındaki etkileşimin bilgisine; sosyal açıdan sosyalleşme, kimlik oluşumu ve eşitsizlik konularına; öğrencilerin dijital günlük yaşamlarıyla bağlantılı sosyal konulara; ideolojiler, güç ve politik sistemleri hakkında bilgiye; coğrafya, tarih ve sosyal bilimler perspektifinde çatışma ve işbirliği bilgisine değinildiği görülmektedir. Türkiye'de sosyal bilgiler dersi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği Programlarında yer almaktadır. Bu dersin içeriğinde, sosyal bilgiler öğretiminde içerik seçiminde ve düzenlenmesinde benimsenen ilkelere; sosyal bilgilerde öğretme-öğrenme süreçleri kapsamında strateji, ilke, yaklaşım, yöntem ve tekniklere; programda yer alan alana özgü becerilerin (değişim ve sürekliliği, zamanı ve mekânı algılama vb.) öğretimine; okul dışı öğrenme ortamlarına; Sosyal Bilgiler öğretiminde kullanılacak materyal, yöntem, teknik ve etkinliklerin uygulamalı işlenmesine; ölçme ve değerlendirmenin özelliklerine; ölçme ve değerlendirmede kullanılan tekniklere; mikro öğretim uygulamalarına; sosyal bilgilerdeki okuryazarlık becerilerine; sosyal bilgiler öğretim programının tarihçesine ve programın temel öğelerine; sosyal bilgiler dersinde demokrasi, insan hakları ve değerler eğitime; Türkiye ve diğer ülkelerdeki Sosyal Bilgiler ders kitaplarından örneklerle kıyaslamalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Öğretimi Ders İçeriği, Türkiye, Norveç, Eğitim Fakültesi

COMPARISON OF SOCIAL STUDIES TEACHING COURSE CONTENT IN TURKEY AND NORWAY FACULTY OF EDUCATION CURRICULUM

ABSTRACT

The aims of the study is to compare social studies teaching course content in the curriculum of teacher training institutions in Turkey and Norway example. In the research, it was benefited from document analysis method which is one of the qualitative data collection methods. The data obtained from the study were analyzed according to the stages of the document analysis method. When the findings obtained in the comparison study are examined it is given the knowledge of scientific theory and methodology related to geography, history and social sciences in the Social studies course content; the knowledge of subject didactics and research in social studies in schools; the knowledge of human rights, citizenship, democracy and democratisation processes; the knowledge of the Sami as indigenous people, about national

minorities and cultural diversity in Norway; knowledge about places and landscapes in the context of nature, culture and history; knowledge of the interaction between people, technology and nature with emphasis on resource allocation and sustainable development; knowledge of the interaction between population, mobility and globalisation; knowledge of socialisation, identity formation and inequality in a social perspective; knowledge of social issues linked to pupils' digital everyday lives; knowledge of ideologies, power and political systems; knowledge of conflicts and cooperation in a geographical, historic and social science perspective to the pre-service teachers at the Faculties of Education in Norway; in Turkey the social studies course is situated in Social Studies Education and Teacher Training Program. The content of this course is included the adopted principles in the selection and regulation of content in social studies teaching; strategies, principles, approaches, methods and techniques within the context of teaching-learning processes in social studies; teaching skills specific to the program (change and continuity, perception of time and space, etc.); out-of-school learning environments; practising the materials, methods, techniques and activities which is used in social studies education; characteristics of measurement and evaluation; techniques used in measurement and evaluation; micro teaching practices; literacy skills in social studies; the history of the social studies curriculum and the basic elements of the curriculum; democracy, human rights and values education in social studies course; comparisons examples of social studies textbooks in Turkey and other countries.

Keywords: Social Studies Teaching Course Content, Turkey, Norway, Faculty of Education

GİRİŞ

Sosyal bilgiler dersini öğretim programına dahil eden ülkelerin önemli amaçlarından biri de nitelikli vatandaş yetiştirme vizyonuyla kendi toplumlarını sosyal, kültürel, ekonomik vb. birçok alanda ileri bir noktaya taşımaktır. Konusu insan ve insanın toplumdaki yaşayışı olan bu ders zamanın geçmiş, şimdi ve gelecek boyutlarını temel alarak dünyanın yerel, bölgesel ve küresel ölçekte geçirdiği değişim ve dönüşümü sosyal bilimlerin ürettiği veriler ışığında anlamamıza olanak tanımaktadır. Bu ders aynı zamanda demokratik bir toplumun ihtiyaç duyduğu eleştirel düşünme, tartışma, sosyal katılım gibi önemli becerileri de bireye kazandırmayı amaçlamaktadır.

Sosyal bilgiler dersinden arzu edilen verimin alınabilmesinin en temel koşulu programın nitelikli bir içeriğe sahip olması ve bu içeriği aktaracak öğretmenlerin sahip oldukları bilişsel ve duyuşsal potansiyel düzeyidir. Eğitim fakültelerinde öğretmenlere verilen Sosyal Bilgiler Öğretimi ders içeriğinin yerel, bölgesel ve küresel konulara ne kadar yer verdiği, konuların öğretiminde ne tür çağdaş yöntem ve teknikleri içerdiği, gerçek hayat problemlerinin üstesinden gelme adına hangi tür becerileri kazandırmaya çalıştığı tespit edilmesi gereken önemli konulardır.

Eğitim anlayışında farklı boyutları barındıran ülkelerin öğretim programları incelenerek özelde Sosyal Bilgiler Öğretimi dersi için, genelde ise müfredatta yer alan tüm dersler için, eksik yönlerinin tespiti, çözüm yollarının ortaya konulması programın daha da nitelikli olmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Son dönemlerde öğretmen yetiştirme sisteminde önemli gelişmeler gösteren Norveç, öğretmen yetiştirme programlarını ileri ahlak anlayışı doğrultusunda yeniden şekillendirmiştir. Bu çalışmanın amacı da Norveç eğitim fakültesi müfredatında yer alan Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile Türkiye’de eğitim fakültesi Sosyal Bilgiler ve Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Programında yer alan Sosyal Bilgiler Öğretimi Programını içerik bakımından karşılaştırmaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu veya olaylarla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Hancock, Ockleford ve Windridge (2009) doküman incelemesinde politika belgeleri, görev bildirileri, toplantı tutanakları, yıllık raporlar, davranış kuralları, web siteleri, elektronik posta dizisi, vaka notları vb. materyaller kullanılabileceğine değinmiştir. Araştırma kapsamında Norveç'te öğretmen eğitimi programlarının geliştirilmesinden sorumlu olan Ulusal Öğretmen Eğitimi Konseyi'nin (NRLU) Sosyal Öğretimi ders içeriğine ulaşılmış. Ulaşılan İngilizce metin Türkçeye çevrilmiş. Türkiye'de Sınıf Öğretmenliği ve Sosyal Bilgiler öğretmenliği lisans programında yer alan Sosyal Bilgiler Öğretimi ders ile ilgili kaynak kitaplar ve farklı üniversitelerin ders programları incelenmiş ve elde edilen bulgular karşılaştırılmalı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Norveç ve Türkiye Sosyal Bilgiler Öğretimi Ders İçeriği

Norveç 1. Dönem Sosyal Bilgiler Öğretimi	Norveç 2. Dönem Sosyal Bilgiler Öğretimi	Türkiye Sosyal Bilgiler Öğretimi Ders İçeriği 1. ve 2. Dönem
Coğrafya, tarih ve sosyal bilimler ile ilgili bilimsel teori ve yöntem bilgisi,	Coğrafya, tarih ve sosyal bilgiler konularında seçilmiş teoriler ve metodoloji konusunda derinlemesine bilgi sahibidir.	Sosyal bilgiler tanımı, dünyada ve ülkemizde gelişimi.
Okullarda öğretilen sosyal bilgiler içinde yer alan konu öğretimi ve araştırmaların bilgisi,	Okullarda öğretilen sosyal bilgilerle alakalı konu öğretim teorileri ve araştırmaları içinde yer alan seçili konuların derin bilgisi	Sosyal bilgiler öğretimi programı ve değerlendirilmesi
İnsan hakları, vatandaşlık, demokrasi ve demokratikleşme süreçleri hakkında bilgi	Bir ulusun oluşumu, insan hakları, vatandaşlık, demokrasi ve demokratikleşme süreçleriyle ilgili temel önkoşullar ve konular hakkında derinlemesine bilgi sahibidir.	Sosyal bilgilerde kavram öğretimi
	Okulun toplumdaki yeri ve önemiyle ilgili derinlemesine bilgi	Sosyal bilgilerde değerlerin öğretimi Sosyal bilgilerde karakter eğitimi
Norveç'te ulusal azınlıklar ve kültürel çeşitlilik hakkında, yerli halk olarak Samiler'in bilgisi	Yerli halk olarak Sami hakkında derinlemesine bilgi sahibidir ve yerli halklarla ilgili konularda uluslararası bir perspektife aşınadır.	Sosyal bilgilerde ekonomi konularının öğretimi

Doğa, kültür ve tarih bağlamında mekânlar ve manzaralar hakkında bilgi,		Sosyal bilgiler öğretiminde öğretim materyalleri ve teknolojinin kullanımı
Kaynak dağılımı ve sürdürülebilir kalkınma konularına önem vererek insanlar, teknoloji ve doğa arasındaki etkileşimi bilme,	Kaynak dağılımı ve sürdürülebilir kalkınma konularına önem vererek, insanlar ve doğa arasındaki etkileşimin seçilmiş örnekleri hakkında derinlemesine bilgi sahibidir.	Sosyal bilgilerde strateji, yaklaşım, yöntem ve teknikler
Popülasyon, hareketlilik ve küreselleşme arasındaki etkileşimin bilgisi		Sosyal bilgiler dersinde edebi ve kültürel ürünlerin kullanımı
Sosyal açıdan sosyalleşme, kimlik oluşumu ve eşitsizlik konularının bilgisi	Cinsel kimliği, cinselliği ve birlikte yaşama kültürünü etkileyen farklı faktörler hakkında bilgi sahibidir	Sosyal bilgiler öğretiminde okul dışı ortamların önemi ve kullanımı
Öğrencilerin dijital günlük yaşamlarıyla bağlantılı sosyal konuların bilgisi		Sosyal bilgilerde tarih konularının öğretimi
İdeolojiler, güç ve politik sistemler hakkında bilgi	Finansal yapılar, değer yaratma, güç ve piyasalar hakkında bilgi sahibidir.	Sosyal bilgilerde coğrafya konularının öğretimi ve harita okuryazarlığı
Coğrafya, tarih ve sosyal bilimler perspektifinde çatışma ve işbirliği bilgisi (National Council for Teacher Education, 2014).	Coğrafya, tarih ve sosyal bilimler perspektifinde seçilen çatışma ve işbirliği örnekleri hakkında derinlemesine bilgiye sahiptir	Sosyal bilgilerde vatandaşlık ve insan hakları eğitimi

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye’de Sınıf ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Eğitimi Lisans Programında yer alan Sosyal Bilgiler Öğretimi ders içeriğinde genel olarak sosyal bilimlerin (tarih, coğrafya, vatandaşlık, ekonomi vb.) öğretim metodolojisi ile ilgili konulara yer verildiği; Norveç eğitim fakültelerinde bulunan aynı ders in içeriğinde ise sosyal bilimlerin öğretim metodolojisi ile ilgili konuların yanı sıra yerli halk olarak Samiler ’in bilgisine; doğa, kültür ve tarih bağlamında mekânların ve manzaraların bilgisine; kaynak dağılımı ve sürdürülebilir kalkınma konularına; popülasyon, hareketlilik ve küreselleşme arasındaki etkileşimin bilgisine; sosyalleşme, kimlik oluşumu ve eşitsizlik konularının bilgisine; günlük dijital yaşama; birlikte yaşama kültürünü etkileyen farklı faktörler hakkında bilgiye; ideolojilerin bilgisine; coğrafya, tarih ve sosyal bilimler perspektifinde çatışma ve işbirliği bilgisine yer verildiği görülmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Öğretmen eğitim programları sadece öğretmenlere pedagojik yöntemler ve alanla ilgili bilgileri temin etmekle kalmamalı aynı zamanda küresel ölçekte nitelikli bir dünya vatandaşında bulunması gereken bilgi, beceri ve değer anlayışlarını kazandırmayı amaçlamalıdır. Bu çalışma da Norveç ve Türkiye’de eğitim fakülteleri müfredatında yer alan Sosyal Bilgiler Öğretimi dersinin içeriğini karşılaştırmaktır. Sosyal bilgilerin temel amacı, gençlerin, birbirine bağımlı bir dünyada kültürel olarak farklı, demokratik bir toplumun

vatandaşları olarak kamu yararı için bilinçli ve gerekçeli kararlar alma becerisini geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Sosyal bilgiler programının temel amaçlarından biri de yurttaşlık yetkinliğinin teşvik edilmesidir. Bu da, Thomas Jefferson ‘un ifade ettiği demokratik bir toplumda gençlerin yüklenmesi gereken "yurttaşlık vazifesi" için gerekli bilgi, beceri ve tutumlardır (National Council for the Social Studies, 1992). Sosyal bilgiler, yerelden küresele, toplumların çeşitli miraslarını ve bünyelerindeki vatandaşların doğasını incelemeye ve anlamaya çalışır. Kültürel olarak farklı ve birbirine bağlı bir dünyada demokratik bir toplumda vatandaşların rolünü öğrenirler (Ontario Ministry of Education, 2004). Önemli amaçları olan bu dersin nitelikli bir anlayışla verilmesi oldukça önemlidir. Bu bakımdan ders içeriğinin karşılaştırmalı çalışmalar aracılığıyla içeriğinin daha istenilen bir seviyeye çıkarılması olası bir durumdur. Bu çalışmada da ulaşılan birinci bulgu incelendiğinde; Türkiye’de Sınıf ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Eğitimi Lisans Programında yer alan Sosyal Bilgiler Öğretimi ders içeriğinde genel olarak sosyal bilimlerin (tarih, coğrafya, vatandaşlık, ekonomi vb.) öğretim metodolojisi ile ilgili konulara yer verildiği; Norveç eğitim fakültelerinde bulunan aynı ders in içeriğinde ise sosyal bilimlerin öğretim metodolojisi ile ilgili konuların yanı sıra yerli halk olarak Samiler ’in bilgisine; doğa, kültür ve tarih bağlamında mekânların ve manzaraların bilgisine; kaynak dağılımı ve sürdürülebilir kalkınma konularına; popülasyon, hareketlilik ve küreselleşme arasındaki etkileşimin bilgisine; sosyalleşme, kimlik oluşumu ve eşitsizlik konularının bilgisine; günlük dijital yaşama; birlikte yaşama kültürünü etkileyen farklı faktörler hakkında bilgiye; ideolojilerin bilgisine; coğrafya, tarih ve sosyal bilimler perspektifinde çatışma ve işbirliği bilgisine yer verildiği görülmektedir. Bu sonuç ülkemizde öğretmen adaylarına verilen Sosyal Bilgiler Öğretim programının içeriğinin yoğun olarak sosyal bilimlerin öğretimine daha çok yer verdiği, yerel, bölgesel veya küresel konulara yer verilmediği görülmektedir. Nitelikli öğretmen profilinin eğitim fakültelerinde verilen ders içeriklerinin kalitesi ile doğrudan bir ilişkisi vardır. Bu açıdan ülkemizde özelde Sosyal Bilgiler Öğretimi dersinin genelde müfredatta yer alan tüm derslerin içeriklerinin karşılaştırmalı çalışmalarla niteliklerinin artırılması bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

Hancock B., Ockleford, E. & Windridge O., W. (2009). An introduction to qualitative research. Nottingham: The NIHR RDS for the East Midlands.

National Council for Teacher Education (2014). National Guidelines For The Primary And Lower Secondary Teacher Education Programme For Years 5–10.

National Council for Teacher Education (2014). National Guidelines For The Primary And Lower Secondary Teacher Education Programme For Years 1–7.

NCSS (1992). What is social studies?.

Ontario Ministry of Education (2004). The ontario curriculum: Social studies, grades 1 to 6; history and geography, grades 7 and 8, 1998.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin

VIETNAM'DA EKOLOJİK BİR EĞİTİM YAPISI ÖRNEĞİ: FARMING KINDERGARTEN

Doç. Dr. H. Derya ARSLAN
Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

Bir tarım ülkesi olan Vietnam, üretime dayalı bir ekonomiye geçerken tarımsal alanlarda meydana gelen değişikliklerin tarımsal kaliteyi azaltması ile karşı karşıya kalmaktadır. Sanayi alanında meydana gelen ekonomik değişikliklere ilave olarak artan kuraklıklar ve iklimsel değişikliklere bağlı meydana gelen taşkınlar gıda kaynaklarını tehlikeye atarken, artan popülasyon ve araç sayısı da hava kirliliğine neden olmaktadır. Vietnamda meydana gelen bu hızlı değişim ve kentleşme en fazla çocukları etkilemektedir. Çocuklar artık eskisi kadar yeşil alanlarda oynayamamakta ve toprak ile bütünleşememektedir. Bu çalışmada incelenmiş olan Vietnam-Farming Kindergarten, çocukların bu ihtiyacına cevap verebilmek için yapılmıştır. Büyük bir ayakkabı fabrikasının yanında bulunan ve fabrika işçilerinin 500 çocuğu için tasarlanan bu bina, çocuklara gıda ve tarım deneyimi sunmanın yanı sıra gökyüzüne geniş bir oyun alanı sağlayan kesintisiz bir yeşil çatı olarak düşünülmüştür. Yeşil çatısı, çatıyla birleşen bahçesi, üçlü bir halka arasında kalan güvenli bir oyun alanı, deneysel sebze bahçesi ile yapı çocukların ziraatın önemi öğrendikleri ve doğaya olan bağlarını yeniden kazanabilecekleri bir ortam oluşturmıştır. Bu özelliklerinin yanında mimari ve mekanik bileşenleri ile örnek bir ekolojik yapı durumundadır. Çalışma kapsamında ele alınmış olan Vietnam-Farming Kindergarten sürdürülebilir eğitim binası kriterlerine göre incelenmiştir. Yapının ekolojik bir eğitim yapısı tasarımıda olması gerekli kriterleri ne ölçüde karşıladığına bakılmıştır. Sonuç olarak yapının çevre sistemleri ile uyumlu, enerjinin ve kıt kaynakların bilinçli ve tutumlu kullanımını esas alan, disiplinler arası bir çalışma sisteminin bütünleşmesi ile gerçekleştirilmiş çağdaş bir mimarlık anlayışına sahip olduğu görülmüştür. Binanın sürdürülebilir bir yapı tasarımı için; gerekli olan ekolojik, ekonomik ve sosyal / kültürel bileşenlerini olabildiğince dengeli bir şekilde taşıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Mimarlık, Eğitim Yapıları, Sürdürülebilir Tasarım

AN ECOLOGICAL BUILDING SAMPLES IN VIETNAM: FARMING KINDERGARTEN

ABSTRACT

Vietnam, as an agricultural country, is faced with the changes in agricultural areas decreasing agricultural quality as it shifts to a production-based economy. In addition to the economic changes in the industrial area, increasing droughts and floods due to climatic changes endanger food sources, while increasing population and number of vehicles cause air pollution. This rapid change and urbanization in Vietnam affects children the most. Children can no longer play in the green areas and cannot integrate with the soil. "Vietnam-Farming Kindergarten", which was studied in this study, was made to meet this need of children. Located next to a large shoe factory and designed for 500 children of factory workers, this building is thought to be a continuous green roof that offers children a food and agriculture experience as well as a large playground for the sky. The green roof, the garden that joins the roof, a secure playground between a triple ring, the experimental vegetable garden and the

building have created an environment in which children learn the importance of agriculture and regain their ties to nature. Besides these features, it is an exemplary ecological structure with its architectural and mechanical components. Vietnam-Faming Kindergarten, which is considered in the scope of the study, was examined according to the criteria of sustainable education building. The extent to which the building meets the criteria for designing an ecological educational structure was examined. As a result, it is seen that the structure has a modern architecture understanding which is realized with the integration of an interdisciplinary working system based on conscious and frugal use of energy and scarce resources. For a sustainable building design of the building; necessary ecological, economic and social / cultural components.

Keywords: Sustainability, Architecture, Education Buildings, Sustainable Design

1.GİRİŞ

Son 10 yılın en popüler söylemi arasında olan “Sürdürülebilirlik” gelişmiş toplumlar için yaşamın çoğu alanında farkındalığı algılanan bir konu iken gelişmekte olan yada az gelişmiş ülkelerde oldukça yeni bir konudur. Teoride tüm dünyada toplumsal gündeme oturan “sürdürülebilirlik” yaklaşımı için dünya genelinde çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramının en önemli disiplini olan mimari tasarım başlığı altında sürdürülebilir bina tasarımı da benzer şekilde az sayıda uygulamayla karşılık bulmuştur.

Dünya’da sürdürülebilir mimari, örnekler üzerinden incelendiğinde ilk dikkati çeken, kavramın önerdiği ilkelerin yeterince irdelenmediği ve dolayısıyla anlaşılmadığıdır. Yapıda sürdürülebilirlik kimi örneklerde yüksek teknolojiye sahip, kendi enerjisini üreten, daha az enerji tüketip, pasif sistemlerden yararlanan, “enerji-verimli”, “ekolojik” veya “akıllı” yapı yapmakla eş tutulmaktadır. Başka bir deyişle, bulunduğu yerin sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik gerçekleriyle bağ kurulmaksızın, kavram daha çok morfolojik yanıyla ele alınmaktadır. Bu durum sürdürülebilirliğin biçimsel olarak algılandığını göstermektedir.

Özellikle mimari ve planlama politikaların eksikliğinden dolayı uygulamada önemli eksiklikler görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kamu oyunun daha farklı konularda oluşması sürdürülebilir yapı talebi konusunda ilgiyi hep ikincil kılmaktadır. Özellikle sürdürülebilir mimari pratiğinin daha kolay kabul görmesi ve kullanıcı talebinin artabilmesi için daha fazla sayıda kamusal yapı (eğitim ve ofis binaları, alışveriş merkezleri, hastaneler, vb.) örnek nitelikte projelendirilmelidir. Bunlar arasındaki en önemli yapı türü ise eğitim binalarıdır.

Sürdürülebilir tasarım prensiplerinin benimsendiği okul binalarında; gün ışığı kullanımı, temiz hava, düşük kirleticiliği olan malzemelerin kullanılması açısından getirilen tanımlar çerçevesinde, çocuklar için daha sağlıklı ve üretici bir ortam oluşturulabileceği düşünülmektedir. Murphy ve Thorne (2010)’ göre okulların termal olarak konforlu; temiz hava, gün ışığı ve manzarayla ilişki kurulan; öğrenmeyi destekleyen akustik koşullara sahip; spor olanakları sağlayan; çevreyi bir öğrenme kaynağı olarak kullanabilen; iyi içme suyu elde edebilen; arkadaşlığı ve sosyal gelişimi destekleyen sosyal olanaklar sağlayan; bireysel güvenliğe duyarlı bir şekilde tasarlanması gerekmektedir. Bu bağlamda kriterlere uygun sürdürülebilir bir okul tasarımı oldukça önemli bir iddiadır ve çok yönlü analizlerle kapsamlı düşünülmesi gereken bir konudur. Mevcut okullar içinde oransal olarak oldukça düşük bir yüzdesi olan sürdürülebilir eğitim yapılarının değerlendirilerek bu çok boyutlu prensipleri ne ölçüde yerine getirebildikleri detaylı bir şekilde ele alınmalı ve gelecek için optimum sürdürülebilir eğitim yapısı tasarımı için öneriler getirilmelidir.

Bu çalışmada Vietnam’da 2013 yılında yapılmış olan ve ekolojik bir eğitim yapısı olarak tasarlanan Farming Kindergarten binası sürdürülebilir eğitim binası kriterlerine göre incelenmiştir. Yapının ekolojik bir eğitim yapısı tasarımında olması gerekli kriterleri ne ölçüde karşıladığına bakılmıştır.

2. EĞİTİM BİNASI TASARIMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK TEMEL İLKELERİ

Sürdürülebilir tasarım örnekleri olarak kullanılmakta olan eğitim yapıları kullanıcı grubu olan çocukların, hem gelişim süreçlerinde bu bilinci kazanmalarına destek olması, hem de sürdürülebilirlik için önem taşıyan ilkeleri deneyimleyerek öğrenebilecekleri canlı bir laboratuvar sağlaması yönüyle özel bir öneme sahiptir (Şahin ve Dostoğru, 2015).

Sürdürülebilir mimarlık ile eğitimin nasıl bir ilişkisi olabilir? Sorusunun cevabı Prakash ve Fielding’in verdiği gibi “Eğitim mekânlarının kendisinin bir öğrenme alanı olarak değerlendirilmesi ile” dir. Bilgilenme ve anlama, deneyim ya da yaşantı ile doğrudan ilişkilidir. Sürdürülebilirlik eğitimi, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde eğitimin toplumsal amaçları içinde yer almakta, bireyin sürdürülebilir çevre ile ilgili bilinçlenmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Taşçı, 2015). Bu bağlamda okul yapısının binası başta olmak üzere bütünüyle bir öğrenme materyali olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşü, sürdürülebilir okul tasarımlarının değerini artırmaktadır. Başka bir ifade ile okulların sürdürülebilirlik deneyiminin kazanıldığı mekânlar haline getirilmesi son derece önemlidir. Deneyim ve yaşantının gerçekleştiği ilk biçimsel öğrenme alanı olarak okul yapıları olumlu özelliklerle tasarlandığında pozitif bir öğrenme çevresi yaratabilmektedir.

Shaviv, sürdürülebilir mimarlığın ana hedeflerini; enerjinin ve kaynakların etkin kullanımı, atıkların azaltılması, sağlığa ve doğaya zararlı maddelerden uzak durulması, sağlıklı iç mekân kalitesinin korunması, biyolojik çeşitliliğin korunması ve esnek yapı tasarım anlayışı olarak sıralamıştır. Bu kriterler genel olarak değerlendirildiğinde, sürdürülebilir tasarım yaklaşımı altında konunun kentsel ölçekli karar alma süreçlerinden, bir yapı materyalinin üretim biçiminin seçimine kadar, farklı düzeylerde ele alınması gereken pek çok boyut içerdiği ifade edilebilir.

Sürdürülebilir mimarlık, kavramsal düşünceleri üç ana kriterde birleşmektedir (Tablo 1). Bu üç ana kriter; “Arazi korunumu, kaynak korunumu ve iç ortam kalitesi” dir. Sürdürülebilir mimaride yapı alanının çevresi ve ekosistemin korunumu, ilk başta arazinin doğru seçimiyle ön plana çıkmaktadır. Kaynak korunumu olarak ise yapı yaşam döngüsünde kullanılan ve yenilenemeyen enerji kaynaklarının miktarının azaltılması (Enerji korunumu), yapıda kullanılacak su miktarının azaltılması (su korunumu) ile yerel ya da geri dönüşümlü malzemelerin tercih edilmesi (malzeme korunumu) olarak gruplandırılabilir (Kim, 1998). İç ortam kalitesi ise; solunan havanın niteliği, ısısal, görsel, işitsel konforun sağlanması ve sağlığa zararsız malzemelerin seçimi gibi etmenlerden oluşur (Tuğlu, 2005).

Tablo 1. Sürdürülebilir mimarlık kriterleri

Kriter	Açıklama
Arazi korunumu	1) Alternatif ulaşım seçeneklerine erişim 2) Doğal ortamın korunması ve onarımı 3) Sel kontrolü
Kaynak korunumu	1) Kaynakların etkin kullanılması (yapı materyalinin üretimden kullanıma kadar tüm aşamalarda neden olduğu enerji kullanımının en az olması),

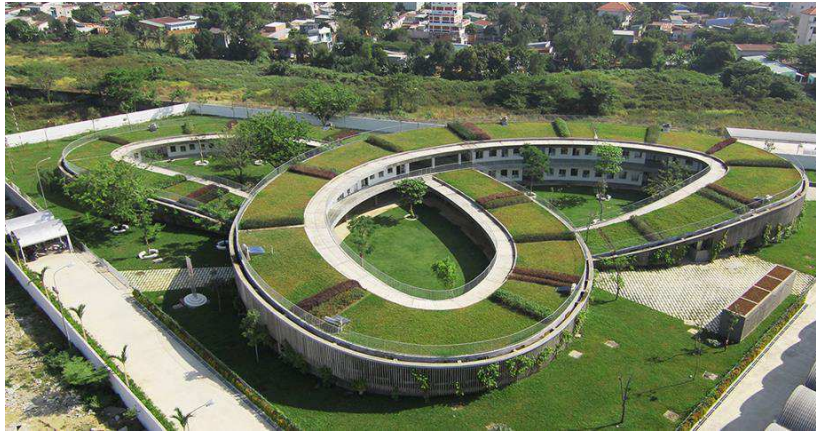
	2) Enerji-etkin bina sistemleri 3) Yenilenebilir enerji kullanımı 4) Su koruma ve gri suyun kullanımı 5) Tasarımda ve materyalde dayanım ya da devamlılık 6) Bina kullanımında değişime karşı esneklik 7) Geri dönüşüm içeriğinin kullanımı, toksik olmayan, değerlendirilmiş ve yerel materyallerin kullanımı
İç ortam kalitesi	1) Sağlıklı iç mekan ortamının sağlanması,

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR EĞİTİM BİNASI ÖRNEĞİ: VIETNAM-FARMİNG KINDERGARTEN

Bir tarım ülkesi olan Vietnam, üretime dayalı bir ekonomiye geçerken tarımsal alanlarda meydana gelen değişikliklerin tarımsal kaliteyi azaltması ile karşı karşıya kalmaktadır. Sanayi alanında meydana gelen ekonomik değişikliklere ilave olarak artan kuraklıklar ve iklimsel değişikliklere bağlı meydana gelen taşkınlar gıda kaynaklarını tehlikeye atarken, artan popülasyon ve araç sayısı da hava kirliliğine neden olmaktadır. Geçmişte uçsuz bucaksız pirinç tarlaları ve zengin kahve mahsulüne sahip Vietnam da birçok ülke gibi kentleşmeyi hızlandırmak için ekonomik faaliyetlerini değiştirmiştir. Vietnam’da meydana gelen bu hızlı değişim ve kentleşme en fazla çocukları etkilemektedir. Çocuklar artık eskisi kadar yeşil alanlarda oynayamamakta ve toprak ile bütünleşememektedir. Bu çalışmada incelenmiş olan Vietnam-Farming Kindergarten, çocukların bu ihtiyacına cevap verebilmek için yapılmıştır (Resim 1).

Özellikle tarıma dayalı ekonominin önem kaybetmesiyle doğadan kopmamak için tasarlanan Farming Kindergarten (Tarım Anaokulu), Vo Trong Nghia Architects firması tarafından projelendirilmiştir. Firma bu proje ile sanayileşmeye adeta meydan okumaktadır. Ödüllü mimar Vo Trong Nghia, çocukların sürdürülebilir yaşamı tanımasını ve alışkanlıklarını bu yönde şekillendirmesini sağlayacak bir tasarım sunmaya çalışmıştır. Bu proje RIBA (Kraliyet İngiliz Mimarlar Enstitüsü) tarafından 2016 yılının en iyi 30 projesinden birisi olarak seçilmiştir.

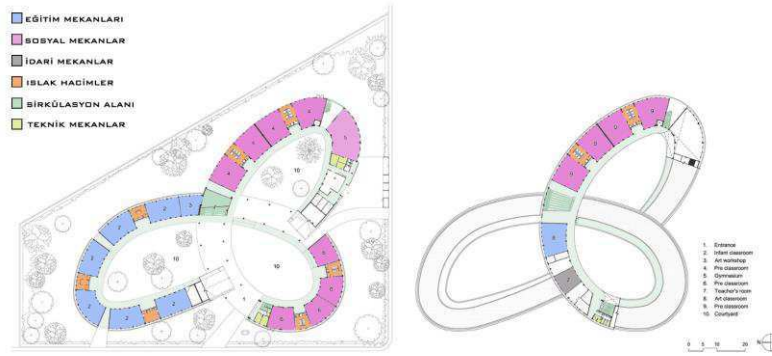
Vietnam, Güneydoğu Asya’da, Çinhindi Yarımadası’nın doğusunda yer almaktadır. Tropikal Muson İklimi etkilidir. Bu iklimde görkemli yağmur bulutları, aralıksız yağış ve güçlü rüzgarları başta gelen özelliğidir. En yağışlı iklim tipi olan Muson İkliminde sık sık sel felaketi de görülür. Yaz mevsimi ise ılık ve yağışlı, kışlar ise kuru ve soğuk geçer.



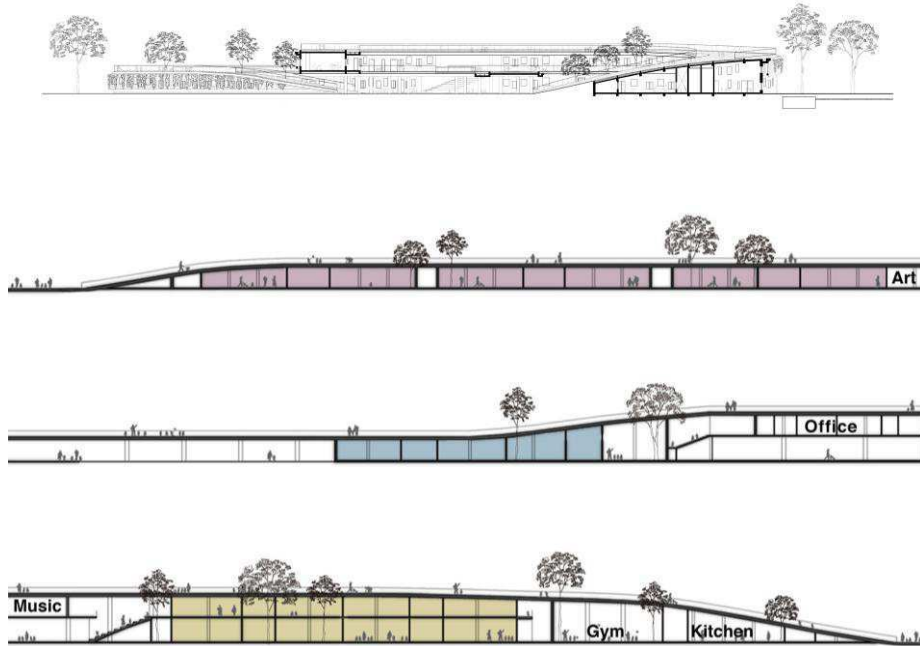
Resim 1. Binanın genel görünüşü (web iletisi)

Vietnam-Farming Kindergarten adı verilen ve pretzel şeklinde inşa edilen okul, tropikal muson ikliminin etkili olduğu Dongnai’de büyük bir ayakkabı fabrikasının yanında yer almaktadır. Eğitim yapısı özellikle düşük bütçeli fabrika işçilerinin çocukları için tasarlanmıştır. Yapının öğrenci kapasitesi 500 olup "Çiftçilik Anaokulu" konseptiyle sürdürülebilir bir prototipte oluşturmak için tasarlanmıştır. Binanın brüt kat alanı 3,800 m², arsa alanı ise 10,650 m²’dir (Resim 2-3).

Binanın planı incelendiği zaman mekan dizilimlerinin çizgisel biçimde olduğu görülmektedir. Ayrıca mekanlar da işlevlerine göre gruplandırılarak dizilmektedir. Bu okulun model tiplerinden “Hücreler ve Ziller (Ford) Modeli” kullanılmaktadır. Planlı düğümlü şekli, binanın iç çevresini izleyen koridorlardan erişilen her iki katta da sınıfların sırayla düzenlenmesi sağlanmıştır. Proje alanın %70’i yeşil ağaçlarla kaplı üç güvenli oyun alanını çevreleyen üç halkalı yeşil bir çatı ile karakterize edilmiştir.



Resim 2. Binanın planı (web iletisi)



Resim 3. Binanın kesiti (web iletisi)

Bina konsepti, Vietnamlı çocuklara gıda ve tarım deneyimi sunmanın yanı sıra güvenli bir açık oyun alanı olan, sürekli yeşil çatılı “Farming Kindergarten” dır. Bina üç avlu oyun alanının ana hatlarını çerçevelemek için etrafında dönen, düğüm şeklinde bir plana sahiptir. İki katlı binada çatı yüzeyi ilave bir bahçe oluşturmak için çim ve bitkilerle kaplıdır. Kolay erişim sağlamak için iki uçtan aşağıya doğru eğimli olan çatı daha sonra iki sınıf üzerinde yükselmektedir.

Üç halkalı bir şekilde çizilen tamamen erişilebilir bir yeşil çatı, ilmek yapısının içine yerleştirilmiş üç avlu oluşturur ve anaokulunun sakinleri için güvenli bir oyun alanı sunmaktadır.

Avluların bütünlüğünü ve ilişkisinin bozulmaması için 3 ana kütlelerin avlu ile kesişen kısımlarının zemine boşaltılmıştır. Böylece avluların arası geçiş sağlandığı, böylece öğrenciler birbirinden tam olarak yalıtılmadığı düşünülerek yorumlanmaktadır.

Binanın spiral formunun yarattığı farklı seviyeler ve degradeler, çocukların doğal dünya ile yakın ilişkiler kurabilecekleri bir dizi farklı dış mekan öğrenme ortamı sunmaktadır. Yeşil çatı (Resim 4), güvenli bir oyun alanı olarak üç avluyu çevreleyen tek bir vuruşla çizilmiş üçlü bir halka şeklindedir. Tarım eğitimi için 200 metrekare bahçeye beş farklı sebze ekilmektedir.

Tüm fonksiyonlar bu çatının altına yerleştirilmiştir. Çatının avluya inmesiyle, çocukların ziraatın önemini öğrendiği ve doğaya olan bağlarını yeniden kazandığı yerdeki üst katlara ve sebze bahçelerine erişim sağlanmaktadır. Bazı yerlerde avluya kadar alçalan yeşil çatı, yükseldikçe sınıfların etrafından dolaşmaktadır. Mimar Vo Trong Nghia bu durum için “Çatının alçılması, avludan bahçeye ulaşımı kolaylaştırıyor. Çocuklar burada tarımın önemini öğreniyor ve doğaya olan bağlarını yeniden kazanıyor.” demektedir.



Resim 4. Yeşil çatı ve bahçe (web iletisi)

Hem dışa hem de avluya bakan duvarlardaki pencereler, bina genelinde doğal aydınlatma ve çapraz havalandırma sunmaktadır. Dolayısıyla zorlu bir tropik iklimde olmasına rağmen, sınıflarda klimalar olmadan da çok rahat kullanılabilir.

Yapının dış duvarları (Resim 5) tırmanıcı bitkilerin büyümesini teşvik eden beton panjurların arkasında gölgelenmektedir. Avluların bütünlüğünü ve ilişkisinin bozulmaması için 3 ana kütlelerin avlu ile kesişen kısımlarının zemini boşaltılmıştır. Böylece avlular arası geçiş

sağlanmıştır. Hafif ve temiz hava girişini en üst düzeye çıkarmak için tasarlanan modern anaokulu yeşil bir çatı ve iç mekanları gölgeleyen yeşil bir cephe ile yalıtılmıştır.

Yapının sirkülasyon holüne denk gelen kısımlarının çatıda saçağı derinleştirilerek koridorların dengeli bir şekilde doğal olarak aydınlatılması sağlanmıştır. Binanın iki cephesinde doğal aydınlatmayı en üst düzeye çıkaran iki tarafı açılır pencereler kullanılması mekanın iç saydamlığını artırarak aydınlatmayı sağlamıştır.



Resim 5. Dış cephe (web iletisi)

Anaokulunun sert yapısı, beton, tuğla ve fayans da dâhil olmak üzere hazır bulunan ekonomik malzemeler kullanılarak yapılmıştır. Enerji tasarrufu sistemleri, tasarım boyunca uygulandı. Gölgeleme için beton perdeler ve çatıda korkuluk işlevi gören geri dönüştürülmüş materyaller boyunca devam eden güneş enerjisi panelleri ile entegre edilerek uygulanmıştır. Nispeten küçük bir bütçeyle çalışan, düşük teknoloji inşaat yöntemleri kullanılmış ve çevresel etkileri azaltmak için yerel kaynaklı malzemeler kullanılmıştır.

Planın düğümlü şekli, binanın iç çevresini izleyen koridorlardan erişilen her iki katta da sınıfların sırayla düzenlenmesini sağlamıştır. İsteyen herkesin ziyaretine açık olan okul, öğrencilere sürdürülebilir yaşam ve tarım üzerine dersler vermektedir. Üç farklı yerde konumlanan oyun alanları ise çocukların güvenliğini sağlamak ve onları okulun çevresindeki çevre kirliliğinden uzaklaştırmak için tamamen çimlerle kaplanmış durumdadır.

Fütüristik bina, tipik sınıf ve çocukların öğrenebileceği iç mekânlarla donatılmıştır (Resim 6). Ek olarak, bu çevreye duyarlı alanların tümü geri dönüştürülmüş malzemeler kullanılarak inşa edildi, güneş enerjisi ile ısıtıldı. Okul çocukları bu sürdürülebilir özelliklerin önemi konusunda eğitmeye yardımcı olmak için diğer çevre dostu kolaylıkları sergiledi. Tarım Anaokulu, yakın zamanda Vietnam Yeşil Bina Konseyi tarafından Geçici Gümüş Sertifika almıştır.



Resim 6. İç avlu (web iletisi)

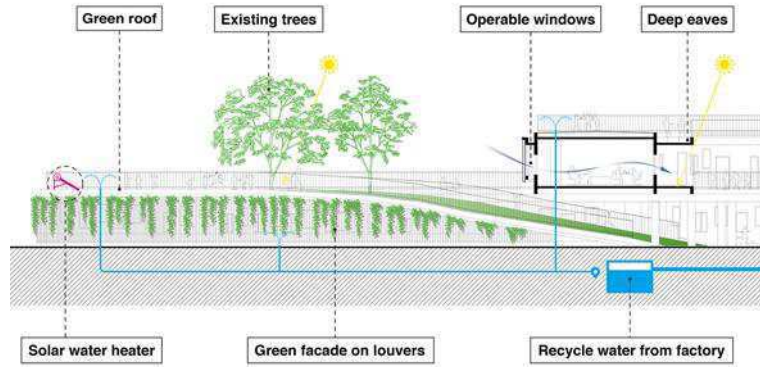
Binanın iki yanında bulunan büyük pencereler gün ışığını içeri taşımanın yanında doğal hava akışı da sağlayarak havalandırma sistemi ihtiyacını yok ediyor. Bina, çapraz havalandırma ve doğal aydınlatmayı en üst düzeye çıkaran, iki tarafı açılır pencereli sürekli bir dar şeritten yapılmıştır. Ek olarak, mimari ve mekanik enerji tasarrufu yöntemleri, bunlarla sınırlı olmamak üzere kapsamlı bir şekilde uygulanmıştır.

Yalıtım olarak yeşil çatı, gölgelendirme olarak yeşil cephe ve güneş enerjili su ısıtması önemli faktörlerdendir (Resim 7-8). Bu cihazlar gözle görülür bir şekilde tasarlanmış ve çocukların sürdürülebilir eğitiminde önemli bir rol oynamaktadır. Fabrika atık suları bahçeyi sulamak ve tuvaletleri temizlemek için geri dönüştürülür. Sonuç olarak, anaokulu sert bir tropik iklimde olmasına rağmen sınıflarda klimalar olmadan çalıştırılmaktadır. Tamamlandıktan 10 ay sonra yapılan doluluk sonrası kayıtlara göre, bina, temel inşaat performansına kıyasla % 25 enerji ve % 40 oranında su tasarrufu sağlayarak işletme maliyetini önemli ölçüde azaltmaktadır.



Resim 7. İç avlu (web iletisi)

Bina düşük gelirli fabrika işçilerinin çocukları için tasarlandığı için inşaat bütçesi oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, yerel etkilerin (örneğin tuğlalar, fayanslar) ve düşük teknoloji inşaat yöntemlerinin kombinasyonu uygulanmaktadır ve bu çevresel etkiyi en aza indirmenin yanı sıra yerel sanayiye teşvik etmeye yardımcı olmaktadır. Ekonomik malzemelere sahip basit sağlam çerçeve sayesinde, bir metrekare başına inşaat maliyeti Vietnam piyasasında bile rekabetçi bir şekilde ucuz olan kaplamalar ve ekipman dahil sadece 500 USD'dir.



Resim 8. Sürdürülebilirlik için bazı mekanik bileşenler (web iletisi)

Anaokulunun yerleşim yerinden biraz uzakta fabrikanın yanında fabrika işçilerinin çocukları için tasarlanmasından dolayı çevre toplum ilişkisi zayıftır. Bina çocukların evlerine (konut alanlarına) oldukça uzaktır.

Bina düşük gelirli fabrika işçilerinin çocukları için tasarlandığı için inşaat bütçesi oldukça sınırlı tutulmuştur. Bu nedenle yörel malzeme ve düşük inşaat teknolojisi kullanılmıştır. Bir metrekare inşaat maliyeti ekipman dahil 500 USD olmuştur. Binada %25 enerji ve %40 su tasarrufu sağlandığı için işletme maliyeti büyük ölçüde azalmıştır.

Üç halkalı bir şekilde çizilen tamamen erişilebilir bir yeşil çatı, ilmek yapısının içine yerleştirilmiş üç avlu oluşturur ve öğrenciler için güvenli oyun ortamı sunar. Binanın spiral formu çocuklara farklı dış mekan deneyimlemeleri sunar.

Anaokulunda eğitim ve oyun sınıfları genel olarak kuzeye, doğuya ve batıya yönelmiştir. Güneyde az sayıda sınıf yer almaktadır. Fakat eğitim yapısının yüksekliği değişen spiral formuna sahip olmamasından dolayı 1.katta kuzeye yönelen sınıfların bir bölümü aynı zamanda güneye de yönelmektedir. İç avlulu çözümü ile bina rüzgardan büyük ölçüde korunur.

Farming Kindergarten yapısında avlunun dışında bulunan duvarlar, tırmanıcı bitkilerin büyümesine teşvik eden beton panjurların (perdelerin) arkasında gölgelenir. Avluya bakan beyaz renkli dış duvarlar ise güneşi yansıtırlar. Pencerelerdeki ritmik hareket güneşten maksimum faydalanmayı sağlamaktadır. Hafif ve temiz hava girişini en üst düzeye çıkarılan yeşil çatı aynı zamanda yalıtımı sağlamaktadır.

4. SONUÇLAR

Yapılar, oluşumları esnasında doğal kaynakları tüketmekte ve kullanımları esnasında yaydıkları zararlı bileşenler çevreyi etkilemektedir. Bu etkileşim insanların sadece yaşam biçimlerinin değil aynı zamanda sosyal yaşantının ve kültürlerinin yeniden oluşmasına neden olmaktadır. Çevre sorunlarını azaltmak, nitelikli bir çevrede yaşama olanağı yaratmak ve gelecek nesillere bugünün kaynaklarını aktarabilmek amacıyla ortaya çıkan sürdürülebilirlik yaklaşımı, eğitim unsuruyla nesilden nesile aktararak bilincin oluşturulmasını ve geliştirilmesini sağlamaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınmış olan Vietnam-Farming Kindergarten sürdürülebilir eğitim binası kriterlerine göre incelenmiştir. Yapının ekolojik bir eğitim yapısı tasarımı olması gerekli kriterler herhangi bir puanlama yada derecelendirme kaygısı gütmenden incelenmiştir. Sonuç olarak yapının çevre sistemleri ile uyumlu, enerjinin ve kıt kaynakların bilinçli ve tutumlu kullanımını esas alan, disiplinler arası bir çalışma sisteminin bütünleşmesi ile gerçekleştirilmiş çağdaş bir mimarlık anlayışına sahip olduğu görülmüştür. Binanın sürdürülebilir bir yapı tasarımı için; gerekli olan ekolojik, ekonomik ve sosyal / kültürel bileşenlerini olabildiğince dengeli bir şekilde taşıdığı görülmüştür.

Özellikle eğitim yapılarında sürdürülebilirlik kavramının binanın kullanıcıları olan çocuklara birebir anlatılması çocukların sürdürülebilir eğitimin önemli rolünü anlamalarını sağlamak amacıyla oldukça önemlidir.

5. KAYNAKLAR

1. Kim J. (1998) Qualities, Use, and Examples of Sustainable Building Materials, Michigan: National Pollution Prevention Center for Higher Education
2. Murphy, C., Thorne, A. (2010). Health and Productivity Benefits of Sustainable Schools: A Review, Brepress, Watford.
3. Şahin E., Dostogru N., (2015) “Okul binaları tasarımında sürdürülebilirlik” Uludağ Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi Dergisi, 20,1.
4. Taşçı B.G.,(2015) Sürdürülebilirlik Eğitiminde Somut Materyal Olarak “Mimarlık”, Eko Yapı Dergisi, 1757.
5. Tuglu H.U., (2005), Ekolojik Açıdan Sürdürülebilir Yapılar ve Malzeme Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
6. Web iletileri;
 - <https://www.archdaily.com/566580/farming-kindergarten-vo-trong-nghia-architects>
 - <https://www.archdaily.com/393022/in-progress-farming-kindergarten-vo-trong-nghia-architects>
 - <https://www.arch2o.com/farming-kindergarten-vo-trong-nghia-architects>
 - <https://www.dezeen.com/2014/11/11/farming-kindergarten-vo-trong-nghia-architects-vietnam-vegetable-garden/>
 - <https://www.designboom.com/architecture/vo-trong-nghia-architects-farming-kindergarten-vietnam>
 - <http://votrongnghia.com/projects/farming-kindergarten-2/>
 - <https://freshome.com/2015/03/01/farming-kindergarten-uplifting-vietnams-hope-for-the-future/>

- <https://gaiadergi.com/dogaya-dokunarak-ogrenen-cocuklar-vietnamin-surdurulebilir-anaokulu/>
- <https://www.archute.com/farming-kindergarten-vo-trong-nghia-architects-solution-to-urbanisation-in-vietnam/>
- <https://mymodernmet.com/green-roof-kindergarten-vietnam/>
- <http://walthamstow2014.blogspot.com/2015/02/pou-chen-kindergarten-dongnai-city.html>

**BİLİM SANAT MERKEZİ (BİLSEM) TASARIMI:
BİR ATÖLYE DENEYİMİ**

Doç. Dr. H. Derya ARSLAN
Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

Bilim ve sanat merkezleri, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir özel eğitim kurumudur. Bilim ve sanat merkezleri; örgün eğitim kurumlarına devam eden ve genel zihinsel yetenek, görsel sanatlar yeteneği, müzik yeteneği alanlarında özel yetenekli olarak tanımlanan öğrencilere, yeteneklerini geliştirerek kapasitelerini en üst düzeyde kullanmalarını sağlamak amacıyla destek vermektedir. Ülkemizde son 5 yılda ivme kazanarak artan 81 ilde 161 merkezde hizmet vermekte olan Bilsem binalarının % 8,4'ü amacına uygun olarak tasarlanmış binalardır. Hizmet vermekte olan % 91,6'lık dilim ise mevcut eğitim yapıları veya düzenlenmeye uygun farklı işleve göre tasarlanmış yapıların yeniden düzenlenmesi ile hizmet vermektedir. Yetenekleri doğrultusunda eğitim alan öğrencilerin kullandığı bu yapıların amacına uygun düzenlendiği özgün tasarımlar olması gerekliliği ile bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Bilim sanat merkezi ihtiyaç ve işleyişlerine uygun özgün tasarımların yapılması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında 2018-2019 Eğitim Öğretim Bahar Yarı Yılı 2. sınıf 2. Dönem Mimari Tasarım Stüdyosu kapsamında Bilim sanat merkezi tasarımı yapılmıştır. Konya İli için İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından belirlenen farklı eğitim tesisi arazileri yerinde görülüp, incelenmiştir. Yapılan çevre analizleri ve bilgilenmeler doğrultusunda değerlendirme ve önerilerle projeler hazırlanmıştır. Atölye çalışması sonucunda hazırlanan projeler ile Bilim sanat merkezi binalarının günümüz anlayışında kabul edilen eğitim binalarından farklı olarak; uzmanlık alanına göre özelleşmiş, teorik, uygulama ve atölye imkânları olarak esnek düzenlenmesi gerektiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Yapıları, Mimari Tasarım, Atölye Çalışması, Bilim Sanat Merkezi

**SCIENCE AND ART CENTER (BİLSEM) DESIGN:
A WORKSHOP EXPERIENCE**

ABSTRACT

Science and art centers are a special education institution affiliated to the General Directorate of Special Education and Guidance Services of the Ministry of National Education. Science and art centers; In addition, supports students who are known as special talents in the fields of general mental talent, visual arts talent and music talent in order to enable them to use their capacities at the highest level. Science and art center which has been serving in 161 centers in 81 provinces, which gained momentum in the last 5 years, just 8.4% of them has been designed in accordance with its purpose. The 91.6% tranche serves by reorganizing existing education structures or structures designed for different functions. This study was carried out with the necessity of the original designs in which these buildings used by the students who were educated in accordance with their abilities were arranged in accordance with the

purpose. It is aimed to make original designs in accordance with the needs and functioning of Science and art center.

Within the scope of the study, 2018-2019 Education Spring Semester 2nd Year 2nd Term Architectural Design Studio, science art center has been designed. The lands of different educational facilities determined by the Provincial Directorate of National Education for Konya were observed and examined on site. Projects were prepared with evaluations and suggestions in line with environmental analyzes and information. With the projects prepared as a result of the workshop, unlike the educational buildings accepted in the current understanding of Science and art center buildings; It has been determined that it should be organized as flexible as possible, theoretically, practically and workshop, which is specialized according to the field of expertise.

Key words: Educational Building, Architectural Design, Studio Workshop, Science Art Center

1.GİRİŞ

Bilim ve sanat merkezleri, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmet veren özel eğitim kurumlarıdır. Bilim ve sanat merkezleri; örgün eğitim kurumlarına devam eden ve genel zihinsel yetenek, görsel sanatlar yeteneği, müzik yeteneği alanlarında özel yetenekli olarak tanımlanan öğrencilere, yeteneklerini geliştirerek kapasitelerini en üst düzeyde kullanmalarını sağlamak amacıyla destek vermektedir. Ülkemizde son 5 yılda ivme kazanarak artan Bileşim binaları 81 ilde 161 merkezde hizmet vermektedir. Hizmet vermekte olan binaların % 8,4'ü amacına uygun olarak tasarlanmış binalar iken % 91,6'lık dilim ise mevcut eğitim yapıları veya düzenlenmeye uygun farklı işleve göre tasarlanmış yapıların yeniden düzenlenmesi ile kullanılan binalardır. Yetenekleri doğrultusunda eğitim alan öğrencilerin kullandığı bilim sanat merkezi yapılarının amacına uygun özgün tasarımlar olması gerekliliği ile bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı; ihtiyaç ve işleyişlerine uygun özgün bilim sanat merkezi tasarımların yapılmasıdır. Belirlenen amaç doğrultusunda Necmettin Erbakan Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde 2018-2019 Eğitim Öğretim Bahar Yarı Yılı 2. sınıf 2. Dönem Mimari Tasarım Stüdyosu kapsamında karmaşık fonksiyonlu tasarıma başlangıç olarak Bilim Sanat Merkezi tasarımları yapılmıştır. Konya İli için İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından belirlenen farklı eğitim tesisi arazileri yerinde görülüp, incelenmiştir. Yapılan çevre analizleri ve bilgilenmeler doğrultusunda değerlendirme ve önerilerle projeler hazırlanmıştır.

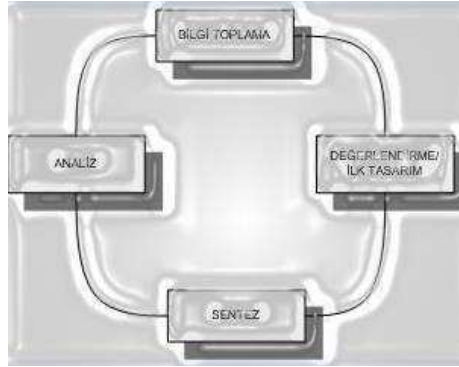
2. MİMARİ PLANLAMA SÜRECİ VE EVRELERİ

Belirlenen amaçlara ulaşmak için mimari etkinliklerin yönlendirilmesi ve değerlendirilmesi kararlarının tümünü kapsayan süreç, mimari planlama süreci olarak tanımlanır. Mimari planlama sürecini oluşturan ve planlama ön kararları doğrultusunda gelişen planlama evreleri; **programlama, tasarlama, uygulama ve kullanım** evrelerinden oluşmaktadır. Planlama evreleri arasında kesin bir sınır olmamakla birlikte etkileşim önemlidir.

Mimarlıkta **programlama**, bir mekânın çevrenin veya elemanların tasarlanması için gerekli verilerin hazırlandığı, amaçların ve isteklerin anlaşılabilir biçimde ifade edildiği süreçtir. Tasarlanacak binalara ait tüm bölüm ve mekânların işlevleri, boyutları, donatım özellikleri ve mekânı kullanacak olan kişilerin, nitelikleri konusunda ayrıntılı bilgiler içerir.

Tasarlama aşaması ise, mimari çalışmalarda en önemli yaratıcı evredir. Tasarlanacak binada yer alacak eylemler için gerekli olan alanların tasarlandığı, plan, şema, eskiz halinde

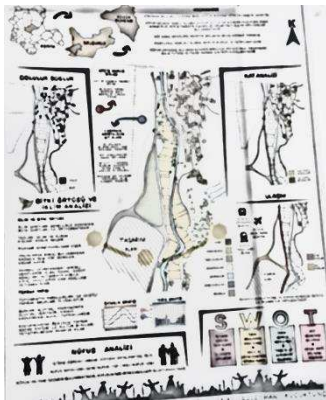
hazırlanıldığı ve düzenlendiği bir proje yapma evresidir. Eylemin özelliklerine göre eylem alanlarının bulunması ve eylemlerle ilgili donatı gereksinimlerinin belirlenmesi gibi olguların nitelik ve niceliklerinin saptanması ve biçimlendirilmesi ile gerçekleşir. Tasarlama aşaması kendi içinde bilgi toplama, analiz, sentez, değerlendirme ve karar süreçlerinden oluşur ve karar aşamasında eksiklik olması durumunda döngü tekrarlanabilir (Şekil 1).



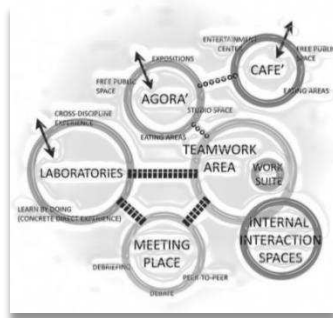
Şekil 1. Tasarım aşaması evreleri

Tasarım aşamasında bilgi toplama; projenin ana amacının anlaşılması için konunun tanımlanması, konu ile ilgili yazılı basılı ve elektronik kaynaklarının araştırılması, uzmanlarla (tasarlanacak mekânın kullanıcıları ve meslek adamları ile) görüşmeler doğrultusunda problemin kavranması için önem arz etmektedir. Belirlenen probleme ilişkin toplanılan veriler ile programlama evresinden gelen bilgilerin düzenlenmesi ile tasarım verileri saptanır. Tasarlanacak binaya ilişkin gerekli bilgilerin toplanması ile birlikte;

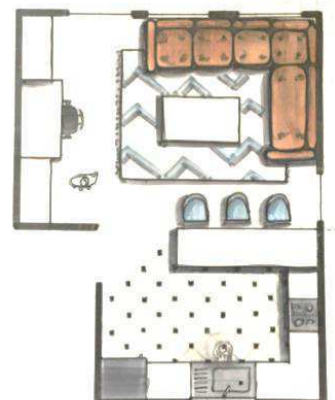
- Binanın yapılacağı arazinin doğal, yapay ve sosyo-kültürel çevreye ilişkin analizlerin yapılması,
- Binada bulunacak mekânların birbiri ile ilişkisini belirleyen fonksiyon şemalarının yapılması,
- Binada gerçekleşecek eylemler ve gerekli donatılar için mekân büyüklüklerinin belirlenmesi için eleman etütlerinin yapılması ile analiz aşaması da tamamlanır (Şekil 2).



Çevre analizi



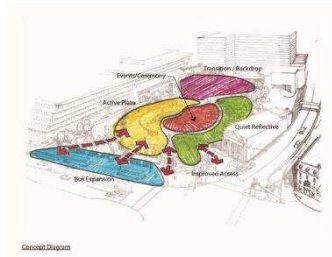
Fonksiyon şeması



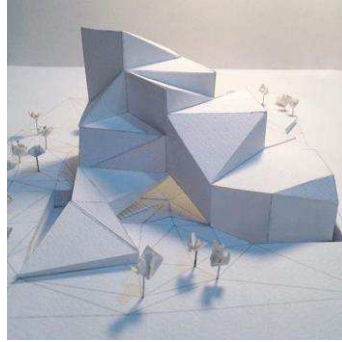
Eleman etüdü

Şekil 2. Tasarım aşaması analiz evresi çalışmaları

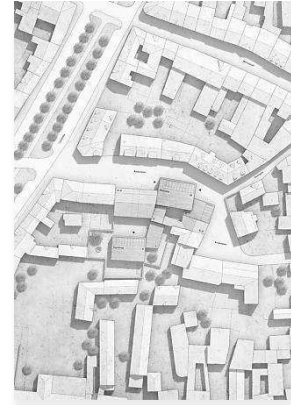
Tasarım aşamasında bilgi toplama ve analiz çalışmaları sentezlenerek değerlendirme ve karar aşamasında; leke, kütle çalışmaları, ulaşım kararları üzerine çalışmalar yapılarak alternatifler içinden en uygun olan seçilerek vaziyet planı hazırlanır (Şekil 3). Vaziyet planının belirlenmesinin ardından avan proje gerekli mühendislik çalışmaları ile detaylandırılarak kesin proje hazırlanır. Kesin proje ifadelendirilerek takdim ve sunuş yapılır, uygulama aşamasına geçilir.



Leke etüdü



Kütle etüdü



Vaziyet planı

Şekil 3. Tasarım aşaması değerlendirme ve sonuç evresi çalışmaları

Uygulama aşamasında kâğıt üzerinde tüm detayları ile hazırlanan projenin yapım aşaması gerçekleştirilir. Belirlenen arazinin zemin etütlerinin özellikleri doğrultusunda temel uygulaması ile başlayan aşamada, bina seçilen taşıyıcı sistem kriterleri ile kaba inşaat olarak tamamlanır ve ince yapı işlerinin tamamlanması ile kullanıma hazır hale getirilir.

Kullanım aşamasında mekânlara ve kullanıma ilişkin değerlendirmeler alınarak tasarım sürecine katkı sağlanabilmektedir (Sırmalı, 1975; Arcan-Evci, 1992).

3. BİLİM SANAT MERKEZLERİ (BİLSEM)

Bilim ve sanat merkezleri, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir özel eğitim kurumudur. Bilim ve sanat merkezleri; örgün eğitim kurumlarına devam eden ve genel zihinsel yetenek, görsel sanatlar yeteneği, müzik yeteneği alanlarında özel yetenekli olarak tanımlanan öğrencilere, yeteneklerini geliştirerek kapasitelerini en üst düzeyde kullanmalarını sağlamak amacıyla destek eğitim vermek üzere açılan özel eğitim kurumlarıdır. Bilim ve sanat merkezleri, Türkiye genelinde 81 ilde 161 merkezde hizmet vermektedir. Her ilde 1 merkez olmak üzere yoğun nüfuslu illerde birden fazla açılabilir.

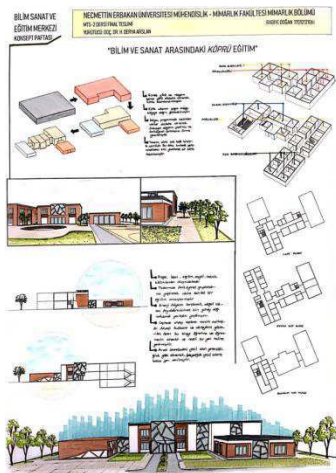
Bilsem'de eğitim süreci; uyum, destek eğitimi, bireysel ve yetenekleri fark ettirme, özel yetenekleri geliştirme ve proje üretimi-yönetimi olarak çeşitlenmektedir. Bilsem'de eğitim 8-10 kişilik gruplar halinde (alışılabilir eğitim sistemimiz ve eğitim binalarının kullanımından farklı olarak) alanında uzman öğretmenlerin belirlenen derslik mekânında sabit bulunması ve öğrencilerin ilgili dersliklere mobil olarak gitmesi şeklinde yapılmaktadır.

Bilsem kullanıcıları; öğrenciler, öğretmenler, idari personel ve hizmet personelinin oluşmaktadır. Kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda oluşan iç ve dış mekânlar vardır. Bu mekânlardan bazıları fiziksel çevre koşullarına ve duyulan ihtiyaçlara göre değişiklik gösterebilmektedir.

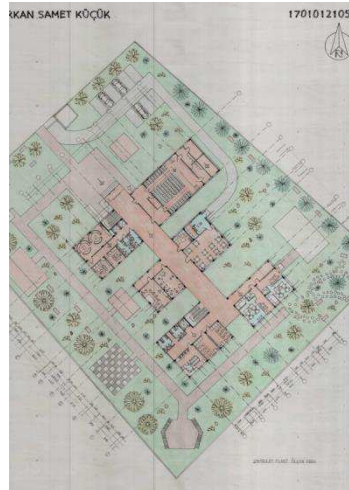
- İç mekânlar; Derslikler(8-10 kişilik), Fen Bilgisi Laboratuvarı, Bilişim Teknolojileri Laboratuvarı, Görsel Sanatlar Atölyesi, Teknoloji Tasarım Atölyesi, Müzik Odası, Akıl Oyunları Odası, Konferans ve Drama Salonu, Kütüphane, Sergi Alanı, İdari Odalar, Öğretmenler Odası, Veli Bekleme Salonu, Gözlemevi, Depo-Wc-Kantin mekânlarından,
- Dış mekânlar; Oyun Alanı, Dinlenme Alanı, Otopark, Sera, Arkeoloji Havuzu gibi farklı mekanlardan oluşabilmektedir (MEB, 2015; MEB, 2018)

4. BİLSEM TASARIM ÖRNEKLERİ

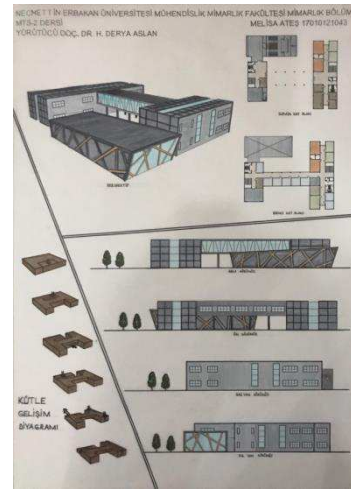
2018-2019 Eğitim Öğretim Bahar Yarı Yılı 2. sınıf 2. Dönem Mimari Tasarım Stüdyosu kapsamında karmaşık fonksiyonlu tasarıma başlangıç olarak bir eğitim yapısı olarak bilim sanat merkezi tasarımı yapılmıştır. Konya İli için İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından belirlenen farklı eğitim tesisi arazileri yerinde görülüp, incelenmiştir. Yapılan çevre analizleri ve bilgilenmeler doğrultusunda değerlendirme ve önerilerle projeler hazırlanmıştır (Şekil 4).



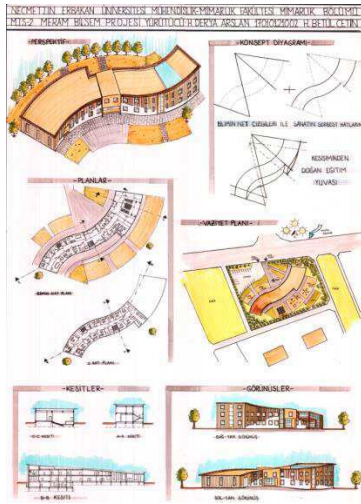
Örnek 1



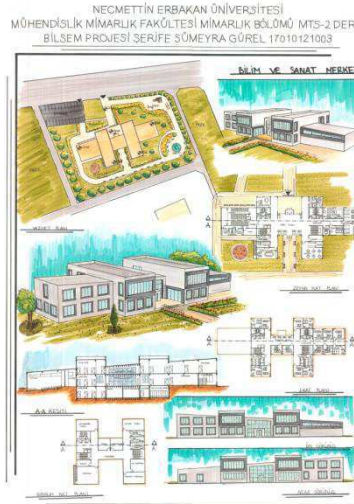
Örnek 2



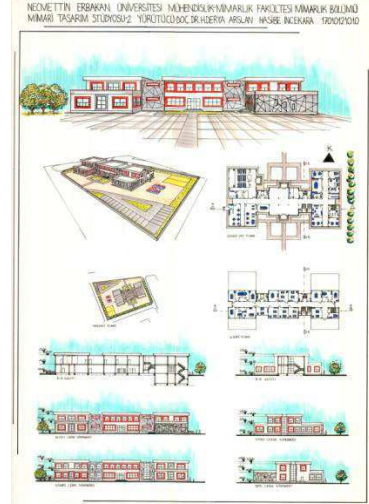
Örnek 3



Örnek 4



Örnek 5



Örnek 6

Şekil 4. Bilim sanat merkezi proje örnekleri

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mimarlık eğitim süreci kapsamında karmaşık fonksiyonlu bina tasarımına geçiş projesi olarak Bilim sanat merkezi tasarımı ile;

- Eğitim yapısı tasarımında dikkat edilmesi gerekli ilkeler, standartlar ve yönetmelikler incelenmiştir.
- Bilim sanat merkezi programında yer alan mekânların belirlenmesi ve işleyişi üzerine görüşmeler-bilgilenmeler ve fonksiyon şeması düzenlemeleri yapılmıştır.
- Mekânların kullanımına ilişkin eleman etüdü, eylem ilişkisi çalışmaları ile birlikte, yapıların tasarlanacağı araziler incelenmiş ve çevre analizleri yapılarak leke ve kütle çalışmaları sentezlenerek mimari planlama süreci evrelerinden tasarım evresi tüm aşamaları ile tamamlanmıştır.

Eğitim sürecinin gerekliliğinin yerine getirilmesine ek olarak;

- Yapılan atölye çalışma sonucunda hazırlanan projeler ile 60-70 farklı atölye (gökbilim, kalibrasyon vb.) ile hizmet veren Bilsem binalarının günümüz anlayışında kabul edilen eğitim binalarından farklı olarak eğitimciye özelleşmiş teorik, uygulama ve atölye imkânı olarak esnek düzenlenmesi gerektiği belirlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Yazar, projelerin hazırlanmasında katkısı olan Necmettin Erbakan Üniversitesi Mimarlık Bölümü 2018-2019 Bahar Yarıyılı MTS-2 öğrencilerinden (Rabiye Doğan, Furkan Samet Küçük, Melisa Ateş, H. Betül Çetin, Ş. Sümeyra Gürel ve Hasibe İncekara'ya) teşekkür eder.

KAYNAKLAR

Arcan, E. F., Evcı, F., 1992, "Mimari Tasarıma Yaklaşım 1 - Bina Bilgisi Çalışmaları", İki k Yayınevi, İstanbul.

MEB, 2018, Bilim Sanat Merkezleri Öğrenci Tanılama ve Yerleştirme Kılavuzu, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

MEB, 2015, Bilim Sanat Merkezleri Yönergesi, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sırmalı F., 1975, ‘‘Adım Adım Mimarlık’’, Arpaz Matbacılık, İstanbul.

KUANTUM ÖĞRENME VE EĞİTİME YANSIMALARI¹

Doç. Dr. İshak KOZİKOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Zehra ÖNÜR
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

ÖZET

Sanayi Devrimi sonrasındaki süreçte yaşanan teknolojik gelişmeler ve yaşanan bilgi patlaması ile birlikte, dünya çok önemli değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Bu değişim ve dönüşümlerin itici gücü bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı ve kapsamlı ilerlemelerdir. Yaşanan bu gelişim ve değişimler sonucunda günümüz toplumu bilgi ve teknolojinin hızla üretildiği ve yine aynı hızla tüketildiği bir toplum haline gelmiştir. Yaşanan değişim ve gelişmelerden insan yaşantısı her yönü ile etkilenmiş, insan yaşantısının en önemli ve etkili unsurlarından biri olan eğitim de bu gelişim ve değişimlerden payına düşeni almıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılın başlangıcından itibaren eğitime olan bakış açıları farklılaşmış, bilgi çağı ve bilgi toplumuna ayak uydurabilecek bireylerin yetiştirilmesi eğitimin odak noktalarından biri haline gelmiştir. Bu doğrultuda eğitim-öğretim anlayışında yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan biri “*kuantum öğrenme*” olarak bilinmektedir. Kuantum fiziğinin bilim dünyasındaki yerini sağlamlaştırması ile birlikte, “kuantum öğrenme” anlayışı ortaya atılmıştır. Bu öğrenme anlayışında temel hedef bireyin bir bütün olarak kendini gerçekleştirmesini sağlamaktır (Hanbay, 2009). Bu çalışmada, kuantum öğrenmenin özellikleri ve eğitime yansımalarına yönelik kavramsal bir çerçevenin sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kauntum öğrenme, Eğitimde yeni yönelimler, Çoklu öğrenme ortamları

QUANTUM LEARNING AND REFLECTIONS ON EDUCATION

ABSTRACT

With the technological developments and the explosion of knowledge after Industrial Revolution period, the world has experienced significant changes and transformations. The driving force behind these changes and transformations is rapid and comprehensive advances in science and technology. As a result of these developments and changes, today's society has become a social structure in which information and technology are produced rapidly and consumed at the same speed. Human life has been affected by all aspects of the changes and developments, and education, which is one of the most important and effective elements of human life, has its share in these developments and changes. Since the beginning of the present century, the perspectives on education have been differentiated and the training of individuals who can adapt to the information age and information society has become one of the focal points of education. In this direction, new approaches have emerged in the understanding of education and training. One of these approaches is known as “*quantum learning*”. With the consolidation of quantum physics in the scientific world, the concept of “quantum learning” has been put forward. The main objective in this understanding of learning is to enable the individual to realize himself as a whole (Hanbay, 2009). In this study, it is aimed to present a conceptual framework for the characteristics of quantum learning and its reflections on education.

¹ Bu bildiri Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, BAP Koordinasyon Birimi tarafından SAP-2019-8200 nolu proje olarak desteklenmiştir.

Keywords: Quantum learning, New trends in education, Multiple learning environments

1. GİRİŞ

Sanayi Devrimi sonrasındaki süreçte yaşanan teknolojik gelişmeler ve yaşanan bilgi patlaması ile birlikte, insan yaşamı da önemli değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Bu değişim ve dönüşümlerin itici gücü bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı ve kapsamlı ilerlemelerdir. Yaşanan bu gelişim ve değişimler sonucunda günümüz toplumu bilgi ve teknolojinin hızla üretildiği ve yine aynı hızla tüketildiği bir toplum haline gelmiştir. Yaşanan değişim ve gelişmelerden insan yaşantısı her yönü ile etkilenmiş, insan yaşantısının en önemli ve etkili unsurlarından biri olan eğitim de bu gelişim ve değişimlerden payına düşeni almıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılın başlangıcından itibaren eğitime olan bakış açıları farklılaşmış, bilgi çağı ve bilgi toplumuna ayak uydurabilecek bireylerin yetiştirilmesi eğitimin odak noktalarından biri haline gelmiştir. Bu doğrultuda eğitim-öğretim anlayışında yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Yeni eğitim yaklaşımlarına göre öğrencilere bilgiden ziyade öğrenmeyi öğretmek ve kişisel becerilerini keşfedip geliştirmelerine yardımcı olmak önemlidir. Çünkü öğrenilen bilgiler içinde bulunulan zaman dilimi için doğru ve yeterli olsa da bireylerin ileriki yaşantılarında eksik ve eskimiş bilgiler haline gelmiş olabilmektedir. Bunun nedeni bilgilerin sürekli artması, değişmesi ve yenilenmesidir. Bu sürekli değişime ve güncellenmeye ayak uydurabilen, kendi öğrenme stiline ve özelliklerine hâkim olan bireylerin yetiştirilmesi bilgi çağı için bir gerekliliktir.

Böyle bir gelişim ve değişim döneminde toplumların ilerlemeleri ve bilgi çağını takip edebilmeleri için, bireylerin de bu doğrultuda yetiştirilmesi bir zorunluluktur. Demirel (2004), Sönmez (2004) ve Zohar (2005), bireylere eğitim yolu ile ne tür perspektifler kazandırılması gerektiğini birkaç maddede sıralamışlardır;

- Meydana gelen hiçbir olayın tek bir nedeni yoktur. Ayrıca bilgiler de sürekli değiştiğinden olay ve olgularla ilgili bilgiler de bu değişimden etkilenir ve kesinliklerini kaybederler. Bu nedenle olay ve olgulara ilişkin hiçbir bilgi için tamamen doğru olduğu görüşü savunulamaz.
- Olguları çözümlemek ve anlamlandırmak için birden fazla yöntem kullanılmalıdır.
- Olguların birbirleri ile olan neden-sonuç ilişkileri sabit değildir. Bir nedensellik her zaman vardır ancak nedenler ve sonuçlar yeni bilgilerle değişebilir.
- İnsan yaşamındaki her şey birbiri ile bir şekilde bağlantılıdır.
- Bir varlığı var oluşu, onun çevresindeki her şeyle uzaktan veya yakından ilişkilidir.
- Her olayın gerçekleştiği koşullara göre değerlendirilmesi gerekir. Kesinlik ve nesnellikten ziyade farklı açılardan bakılması önemsenmelidir.
- Önemsiz veya basit varlıklar bir araya geldiğinde yeni, farklı ve daha önemli özellikleri ortaya çıkabilir.
- Doğru bilgiye ulaşmak için yanlışın ne olduğunu bilmek önemlidir. Böylece yanlışlıklar süzülerek doğruya ulaşılabilir. Ancak doğruyu bulduğumuzdan hiçbir zaman emin olmamalıyız çünkü düşünmenin ve bilimselliğin odak noktalarından biri şüpheciliktir.
- Kesin sonuçlar edinilemese de bir bilginin doğru olma olasılığı bilinebilir (Akt. Hanbay, 2009).

1.1. Kuantum Fiziği

19. Yüzyılın sonlarına doğru bilimsel alanda yaşanan en önemli gelişmelerden biri “kuantum fiziği” nin ortaya atılması olmuştur. 1800’lü yıllarda fizik ile ilgili yapılan çalışmalarda klasik fiziğin kabul edilebilir cevaplar üretememesi yeni bir fizik çağının başlamasında etkili olmuştur. “Modern fizik çağı” olarak adlandırılan bu yeni dönemde, relativistik fizik ve kuantum fiziği gelişmiştir. 1920-1930’lu yıllarda bilim insanları kuantum fiziği üzerine yaptıkları yoğun çalışmalarda birbirleri ile uyumlu sonuçlar elde etmişler ve bu sonuç kuantum fiziğinin kusursuz bir teori olduğu düşüncesinin yayılmasına neden olmuştur. Kuantum fiziğinin odak noktası atom, atom çekirdeği, elementler, parçacıklar arasında nasıl bir ilişki ve düzen olduğunu açıklamaktır (Didiş, Özcan ve Abak, 2008). Köken olarak “kuantite (quantity)” kelimesinden geldiği bilinen kuantum sözcüğünün anlamı şöyle açıklanmıştır: *“bir dalganın olası değerlerinin alt değer kümelerinden biri, ı ışık birimi, bir nörotransmitterin (Beyin kimya-salları olup vücudun ürettiği hormonlardır. Sinaps bölgesine iletilen bir verinin karşı tarafa kolaylıkla geçmesini sağlar) salgılandığı en küçük birim, enerjinin esas ünitesi”* (TDK, 2017). Teori olarak kuantum fiziği olasılık ve belirsizlik ilkelerine dayalı olarak temellendirilmiştir (Çakır ve Arıklı, 2012).

Kuantum teorisi, enerjinin sürekli bir yapıda olmadığını, aksine birimlerden meydana geldiğini ve tanecikli bir yapısının olduğunu açıklar. Bunu açıklarken matematiksel yöntemlere başvurarak bu ifadeleri formülleştirir. Örneğin; atom çekirdeği çevresinde elektronların belirli bir yörüngede hareket etmeleri, karanlık madde veya siyah cisimlerin etraflarına az miktarda sıcaklık yayıyor olmaları, fotonun sahip olduğu elektromanyetik radyasyon gibi olaylar kuantum teorisi ile açıklanmaktadır. Kuantum teorisinin ortaya çıkarılmasındaki ilk amaç atomda yaşanan olayların enerjisini ve bu olaylardaki elektron hareketlerini açıklayabilmektir. Ancak ilerleyen dönemlerde kuantum fiziği bu olaylar ile sınırlı kalmayarak atomların alt dünyasına indi ve o döneme kadar öyle kabul edilen olayların aslında farklı olduğunu ortaya çıkardı. Ortaya çıkan yeni bilgilere göre, birbirlerinden bağımsız ve farklıymış gibi görünen elektron gibi atom parçacıkları aslında birbirleri ile ilişkili ve bir bütün olarak hareket etmekteydiler (Çakmak, 2009).

Kuantum fiziğinin kabul görmesi ve ön plana çıkması beraberinde yeni teorilerin ortaya çıkmasını da sağlamış, ayrıca insana, evrene ve çevreye karşı yeni bakış açılarının da oluşumuna katkı sağlamıştır (Baybars ve Küçüközer, 2014). Beklendiği gibi insanlığın bakış açısını değiştiren bu gelişmeler, toplumsal hayatta ve bu hayatın en önemli parçalarından olan “eğitim” alanında da yeni düşüncelerin ve bakış açılarının gelişmesine neden olmuştur.

1.2. Kuantum Öğrenme

Kuantum fiziğinin bilim dünyasındaki yerini sağlamlaştırması ile birlikte, “kuantum öğrenme” anlayışı ortaya atılmıştır. Bireyin kendini gerçekleştirmesi bu öğrenme kuramının öncelikli hedefidir (Hanbay, 2009). 80’li yıllarda ABD’de ortaya atılan kuantum öğrenme modeli, Bobbi De Porter tarafından enerjinin kuantum teorisinde “ışığa dönüştüren etkileşim” olarak tanımlanmasından yola çıkılarak oluşturulmuştur (Arı ve Alaca, 2015). Kuantum öğrenmeyi açıklamak üzere yapılmış bazı tanımlar şu şekildedir:

- Kuantum öğrenme, işe yararlılığı hem okul hem iş yaşantısında kanıtlanmış öğrenme yöntemlerinin ve felsefelerinin bir bütünüdür (De Porter, 1999; akt. Arı ve Alaca, 2015).
- Öğrenmeye dair birçok yaklaşımın sentezlenmiş ve ayıklanmış halidir (Ayvaz Tuncel, 2015).

- Eğitim-öğretimdeki en etkili ve kullanışlı etkinliklerin bir araya getirilmesini sağlayan kuantum öğrenme, öğretmenlerin kendi öğretme stillerini bulmalarını ve iyileştirmelerini sağlayan ve bu sayede sınıf içi etkileşimleri zenginleştirmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır (LeTellier, 2002; Akt. Kanadlı vd., 2015).
- Kuantum öğrenme bireylerin öğrendiklerini beyinlerindeki sinirsel ağlar yardımıyla bir arada tutmalarını ve anlamlı öğrenmeler edinmelerini sağlar (Çakmak, 2009).

Bu tanımlardan yola çıkılarak kuantum öğrenmeyi, bireylerin en iyi şekilde öğrenmesi için bütün öğrenme modellerinden ve gerekli tüm yöntemlerden faydalanılması ve bilgidan ziyade öğrenmeyi öğrenmenin sağlanmasının hedeflendiği bir öğretim anlayışı olarak tanımlamak mümkündür. Temel düşünce, bireylerin belirli bazı bilgileri öğrenmesi değil, bilgi artışı ve değişimi hangi hızda olursa olsun bireylerin bu duruma ayak uydurabilmesi, kendi benlik ve öğrenme anlayışlarını tanıyıp buna göre öğrenme yaşantıları geçirmeleri ve sonuç olarak kendilerini gerçekleştirebilmeleridir. Bireyler eğitim-öğretim yaşantıları boyunca okuma, yazma, konuşma, dinleme, izleme gibi etkinliklerle anlama ve aktarma yönlerini geliştirirler. Kuantum öğrenme, kullandığı tekniklerle bireylerin öğrenmeye dair yeteneklerini ve kapasitelerini tam anlamı ile kullanmalarını sağlamayı hedeflemektedir (Aytan, 2016).

De Porter 'in ortaya attığı kuantum öğrenme, bir eğitimci ve psikiyatrist olan Georgi Lozanov'un çalışmaları ile bir öğrenme modeli haline gelmiştir. Öğrenene birçok fayda sunan bu öğrenme modeli, hem öğrenenin hem öğretmenin güdülenmesini ve öğrenmeye olan isteğini artırmayı amaçlamaktadır. Bu modelden faydalanılması ile derslerdeki motivasyon ve başarı düzeyi arttırılacaktır. Aynı zamanda yapılacak uygulamalar ve bu uygulamalardan elde edilecek sonuçlar modelin de gelişimine katkı sunacaktır (Aytan, 2016).

Lozanov'un geliştirmiş olduğu “*suggestopedia*” tekniği ile “*hızlandırılmış öğrenme teknikleri*” ve “*beyin uyumlu öğrenme teknikleri*” kuantum öğrenme modelinin dayandığı temel noktalarıdır. Ayrıca “*nörolingüistik programlama (NLP)*” da kuantum öğrenme modelinde önemli bir yere sahiptir. Nörolingüistik Programlama, ikili ve üçlü beyin teorilerini kullanarak beynin çeşitli fonksiyonlarını işe koşmayı içerir. Kuantum öğrenmeye dâhil edilen bir diğer yaklaşım da bireylerin birden fazla zekâ türüne sahip olduğu ve her bireyin baskın zekâ türünün farklı olduğu görüşünden hareket eden “*çoklu zekâ*” kuramıdır. Bireylerin sadece zihinsel yönden değil, aynı zamanda bedensel ve ruhsal yönden gelişimlerinin de önemli olduğunu vurgulayan “*holistik eğitim*” yaklaşımı da yine kuantum öğrenme modeli içeriğine dâhil edilmiş bir yaklaşımdır. Son olarak beynin fonksiyon ve özelliklerinden hareket ettiği için kuantum öğrenme modelinin “*nörofizyolojik yaklaşım*” ile de iç içe olduğu söylenebilir (Demir ve Gedikoğlu, 2007). Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere kuantum öğrenme modeli, kesin bir içeriği ve yasaları olan bir kuram değil, öğrenme için faydalı olabilecek her yaklaşımın ve çeşitli uygulamaların iç içe yer alabildiği bir öğrenme yaklaşımıdır. Kuantum öğrenme modelinin dayandığı bu temellerden bazıları aşağıda açıklanmıştır:

1.2.1. Suggestopedia (Telkin yöntemi)

Eğitimsel öneri anlamına gelen, “Suggestin” ve “pedagogy” kelimelerinin birleşiminden oluşan bu yöntem Georgi Lazanov tarafından geliştirilmiştir. Daha çok dil öğretimi üzerinde kullanılmaya başlanan Suggestopedia yöntemi insan beynini ve çalışma prensibini anlamaya dayanır. Suggestopedia yöntemi ile öğrencilerin rahat bir ortamda eğitim alması amaçlanır. Ortam içerisinde oturma düzeni, ışık, sıcaklık ve müzik vb. unsurlar düzenlenir. Aynı zamanda öğrencinin kendisine ve çevresine karşı olan davranışları da ortamı etkileyecek bir unsur olduğundan, öğrencilerin birbirlerine saygılı ve hoşgörülü davrandığı bir ortam

öğrenme yaşantıları için daha uygun bir ortam olacak, birbirleriyle olan paylaşımlarını ve birbirlerine olan güvenlerini artıracaktır (Yilgen, 2014).

Larsen ve Freeman 1986 yılında yazmış oldukları “Dil Öğretiminin Prensipleri ve İlkeleri” adlı kitaplarında, suggestopedia (telkin) yönteminin ilkelerini şu şekilde sıralamışlardır:

- Öğrenenin öğrenmesini sağlamak için rahat olabileceği bir ortama ihtiyaç vardır.
- Öğrenen yalnızca odaklandığı nesnelerle değil, sınıfta bulunan ve dikkatini çekmeyen materyaller yardımı ile de öğrenir.
- Öğretmen öğrenenin güvenliğini kazanmalıdır. Çünkü öğrenen güvendiği ve saygı duyduğu bir öğretmenden daha fazla şey öğrenir.
- Öğrenciler derslere bazı korkular ve önyargılar ile başlar. Öğretmenler bunun bilincinde olmalı ve öğrenenlere korkmalarını gerektiren bir durumla karşı karşıya olmadıklarını fark ettirmeye çalışmalıdır.
- Öğrenenleri hayal güçlerini kullanmaya teşvik etmek öğrenmelerini kolaylaştıracaktır.
- Öğretmenler öğrenenlere özgüven aşılamalıdır. Onları başaracaklarına inandırabilmelidir. Öğrenenler, özgüvenleri ne derece yüksek olursa derece başarılı olacaklardır.
- Öğrenme ortamlarında yapılacak etkinlikler, özellikle rol yapma etkinlikleri, öğrenenlerin yeni bir kimlik edinmesine imkân tanır. Öğrenenler bu sayede kendilerini ifade etmede çok daha rahat olur ve güvende hissederler.
- Öğretmenler öğrencilerin bir dili kavramasını istiyorlarsa, onlara günlük yaşantılarında kullanabilecekleri türden diyaloglar vermelidir. Bu sayede, diyalogu ezberlemekten ziyade o diyaloga iletişim kurmaya odaklanacaklarından, daha kolay öğrenirler.
- Öğretmen öğrenenleri yapacakları çalışma ve etkinliklerde olabildiğince özgür bırakabilmeli ve hayal güçlerinin sınırlandırılmadığını hissettirmelidir.
- Derslerde müzik kullanılması öğrenci için hem dersi daha eğlenceli hale getirir, hem de öğrenci öğrenme olayının içerisinde daha fazla yer alır. Bir içeriğin öğrencinin bilincine yerleştirilmesi için hem bilince hem bilinçaltına hitap eden müziğin kullanılması öğrenmeyi daha kolay ve kalıcı bir hale getirecektir.
- Öğrencilerin hayal etmesi ve drama tekniğinin kullanılması, öğrenmeye olan isteksizliği azaltmaya ve önyargıları kırmaya yardımcı olur. Derslerde bu tip etkinliklerden sıklıkla faydalanılmalıdır.
- Öğretmenler materyallerin kullanımı ve etkinlikler esnasında öğrenenlere rehberlik etmelidir. Bu rehberlik sırasında öğrenenlerin yeni materyaller ve etkinliklerden faydalanmasını sağlamalı ve tekrara düşmelerini engellemelidir. Öğrenciler ne kadar farklı ve yeni unsurlardan faydalanırsa, öğrenme de o kadar eğlenceli ve kolay olacaktır.
- Ders ortamında oyun, şarkı gibi öğelerin yer alması öğrenenlerin yaşları kaç olursa olsun kendilerini çocuklar gibi rahat ve özgür hissetmelerini sağlar. Özellikle dil öğretiminde bu tip unsurların çok faydası görülür.
- Öğretmenler öğrencilerin hatalarına karşı hoşgörülü davranmalıdır. Yapılan hatayı hemen o an düzeltmek yerine, farklı bir zamanda doğrusunu yaparak öğrencilerin bunu kendilerinin keşfetmelerini sağlamalıdır (Akt. İşcan, 2011).

1.2.2. Hızlandırılmış Öğrenme

Hızlandırılmış öğrenme yöntemleri, öğrencilerin öğrenmelerini ve bu öğrenmelerin kalıcılığının artırılması noktasında ciddi ölçüde fayda sağlar. Öğrenilmek istenen bilgiye beynin yalnızca bir bölümünü değil tamamının odaklanmasına yardımcı olarak öğrenme ve zihinde tutma işlemlerini kolaylaştırır (Demir, 2006).

1.2.3. Beyin Temelli Öğrenme

Beyin ile ilgili yapılan araştırmalar göstermiştir ki, bir bebek doğduğunda beyinde birbiri ile etkileşim haline geçmeye hazır milyonlarca bağımsız sinir hücresi bulunmaktadır. Bebek büyüdükçe yaşayacağı tecrübeler sonucu beyindeki sinir hücreleri birbirlerine bağlanarak “sinaps” adı verilen yapıları oluşturmaktadır. Bu yapılar oluşurken, bireyin yaşantısından, düşüncelerinden ve inançlarından da etkilenmektedir. Bu nedenle bir çocuk öğrenmesi için ne kadar desteklenir ve ilgi görürse beyinde o kadar çok bağlantı oluşacaktır. Ayrıca oluşan bağlantılar bireye yalnızca çocukluk yaşantısında değil, yetişkinlik döneminde de eşlik etmektedir. Bu da demektir ki çocuklukta oluşan bu yapılar beyin işlevlerini yaşam boyu daha iyi yerine getirebilmesi için önemli bir gereksinimdir (NEA Today, 1997; Akt. Yilgen, 2014).

İnsan beyinin işlevlerinden ve nasıl öğrendiğinden yola çıkılarak geliştirilen beyin temelli öğrenme yaklaşımı, bireylerin en üst düzeyde öğrenebilmesini amaçlayan bir yaklaşımdır. Temel noktası bir beyin en iyi hangi yolla öğrendiğini bulmaya dayanmaktadır. Bu yaklaşımda öğrenciye ne öğretileceğinden ziyade, nasıl en iyi şekilde öğretilbileceği sorunsalından hareket edilir (Baş, 2010).

1.2.4. Nöro Linguistik Programlama

“Beyin dilini programlamak” olarak da tanımlanan NLP, insanların nasıl öğrendiğini ve ne düzeyde bir performans sergilediklerini inceleyen bir alandır. Amaç kişinin farkında olduğu kapasitesinden daha fazla bir kapasiteye ulaşmasını ve öğrendiklerinden daha fazla verim almasını sağlamaktır (Aytaç, 1999). Nöro linguistik programlamanın konusu, dışarıdan aldığımız verileri veya edindiğimiz tecrübeleri beş duyumuz ile nasıl yorumlayabileceğimiz ve yine aynı duyuları istediğimiz sonuçlara ulaşmada nasıl etkin olarak kullanabileceğimizdir. Bu içeriğinden dolayı Nöro linguistik programlama “*her bireyin kendi mükemmelliğini yakalaması*” olarak da ifade edilmektedir. Farklı alanlarda başarıyı yakalamış olan insanların bu başarıya nasıl ulaştıkları, istedikleri sonuçları elde etmek için nasıl bir düşünce sürecinin içinde bulunduklarının diğer insanlara aktarılması önemlidir (Alder, 1997; Akt. Yilgen, 2014). Nöro linguistik programlama tek bir yöntemi takip etmek değildir. Birden fazla tekniğin bir arada kullanıldığı bir yaklaşımdır. Dilbilim, bilgisayar, biyoloji, psikoloji hatta felsefeden bile faydalandığı söylenebilir. NLP ’yi geliştirenlerden John Grinder bir dil uzmanı ve Richard Bandler da matematikçidir. İkili 1970’lerin başlarında California Üniversitesinde konu üzerinde yaptıkları çalışmalarda, dilin bireylerin üzerindeki etkisi ve davranışlarını değiştirmedeki etkililiği hakkında veri toplamışlardır. Bunun yanında Nöro linguistik programlama tekniklerini bilgisayar teknolojisi ile birlikte kullanmışlardır (Georges, 1996; Akt. Tüz, 2002).

Kuantum öğrenme modelinin dayandığı bu yaklaşım ve uygulamaların dışında, üç önemli aşama dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki ve en etkilisi “*çevre*” faktörüdür. Her bireyin çevresi ortam açısından çeşitli özelliklere sahip olduğu gibi, fiziksel olarak da bireyi etkileyen çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Kuantum öğrenme modeli ortam olarak; bireylerin strese girmeden öğrenebilecekleri, etraflarını keşfedebilecekleri, motivasyonlarını arttıracak bir ortamı savunmaktadır. Fizikî açıdan ise harekete imkân veren, her bireyin katılımına olanak tanıyan bir düzen öne çıkmaktadır. Bu iki unsurun birleşimi ile kuantum öğrenme modeline uygun bir öğrenme ortamı oluşmaktadır.

Modelin dayandığı bir diğer aşama “*değerler ve inanç*” aşamasıdır. Birey, içinde yaşadığı kültürden, değerlerden ve inançlardan etkilenerek büyür ve toplumun bir parçası haline gelir. Kuantum, kişinin bu unsurlardan etkilenmemesinin neredeyse imkânsız olduğunu ifade

etmektedir. Dolayısıyla birey yaşamında bu unsurlardan bağımsız olarak değil, bu unsurların kendisini şekillendirdiği şekilde hareket etmektedir.

Son önemli aşama olarak **“kaynaklar”** karşımıza çıkmaktadır. Bu aşama öğrenmeyi öğrenmek, bireyler arası etkileşimin sağlanması ve çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Birey sahip olduğu bilgi, hayat tecrübesi, diğer insanlarla kurduğu bağlantılar ve kendi iç dünyasından edindiği enerji ile yaşar. Ayrıca çevresindekilerle olan etkileşimi de birey için bir ilham kaynağı olur. Birey bu ilham sayesinde öğrendiklerinden hareket ederek yeni bilgiler edinebilir ve okuma-yazma, not alma ve hafıza yeteneklerini de geliştirebilir. Bu gelişim sayesinde kişinin üretkenliği, yaratıcılığı ve öğrenme alışkanlığı da farklılaşacaktır. Bu farklılaşmayı desteklemek için oyun, metafor, özdeşleştirme ve model alma gibi uygulamalardan da faydalanılabilir.

Kuantum öğrenme modelinde bir diğer önemli konu ilkelerdir. Kişinin ulaşmak istediği başarı, mükemmellik veya kendini gerçekleştirme ihtiyacının karşılanması bazı ilkelere uyulması ile mümkündür. Bu ilkeler kuantum öğrenmede mükemmelliğin 8 anahtarı olarak geçmektedir:

- Bütüncül olmak,
- Tecrübelerden ders çıkarmak,
- Konuşurken güzeli amaçlamak,
- Hedefe odaklanmak,
- Kararlı olmak,
- Amaçları sahiplenmek,
- Dengeli davranmak,
- Esnek olmak (Aytan, 2016).

1.3. Kuantum Öğrenme İle Öğrenciye Neler Kazandırılması Hedeflenmektedir?

1.3.1. Akademik beceriler

Kuantum öğrenme modelinde bireylere kazandırılmak istenilen yeterlikler iki grupta incelenmektedir. Birincisi öğrenene akademik beceriler kazandırmaktır. Bu akademik beceriler bireyin öğrenme kapasitesini ve yeterliğini artırmayı hedefleyen not alma, zihin haritası oluşturma, hafızalama, kuantum yazma ve kuantum okuma gibi teknikleri içermektedir. Bu tekniklerin içeriğine bir göz atalım;

Zihin haritalama ve not-AY teknikleri; 1970’li yıllarda Tony Buzan tarafından geliştirilmiş olan zihin haritalama tekniği, beynin öğrenmeyi daha rahat gerçekleştirmesini sağlayan bir tekniktir. Bu tekniğin içeriğinde bilgilerin önemine göre vurgulanması ve kavramlar arasında ilişki kurulması yer almaktadır. Bir diğer teknik olan “Not AY” tekniği ise kelime olarak “Not Alma ve Yapma” sözcüklerinin kısaltılmış halidir. Not alma tekniği her öğrencinin konuyla ilgili kendi anlayacağı biçimde kısa yazılar yazması anlamına gelirken, not yapma ise bireyin öğrenmek istediği konuya ilişkin kendi duygu ve düşüncelerinden yola çıkarak notlar oluşturmaktır. Not alma ve yapma tekniklerinin kullanılmasındaki temel amaç bilgileri öğrenciler için daha anlaşılır, kolay hatırlanır ve kalıcı bir hale getirmektir (Demir ve Gedikoğlu, 2007). Zihin haritalama ve Not-ay teknikleri öğrenilen kavramları ilişkilendirerek daha kolay bir öğrenme yaşantısı sunmakta ve öğrenenin öğrenme sürecine daha fazla hâkim olmasını sağlayan tekniklerdir.

Hafızalama tekniği; önceden öğrenilenler ile yeni öğrenilenlerin birbirlerini çağrıştırmalarını amaçlayan, eski ve yeni bilgilerin sınıflandırılmasını sağlayan bir tekniktir. Tekniğin içeriğinde zihinde canlandırma ile hafıza çivileri oluşturarak öğrenilenler arasında net bir ilişki kurulması bulunmaktadır.

Kuantum yazma tekniği; bu teknik, bilindik yazma etkinliklerine farklı bir açı ile yaklaşarak yazma olayını sistematikleştirmiştir. Kuantum yazma tekniği birkaç adımdan oluşmaktadır. İlk adım konuya dair zihne gelen tüm bilgilerin yazılmasını içeren “ön yazma” aşamasıdır. Ön yazma aşamasında hızlı yazım tekniklerinden faydalanılabilir. Hemen ardından “karalama” aşamasına geçilir. Bu aşamada öğrenen, konuya dair kendi düşüncelerini tüm açıklığı ile net bir şekilde yazar. Bir sonraki aşama olan “paylaşma” aşamasında yazı başka birine okutulur ve o kişiden yazıya dair bir değerlendirme yapması istenir. Ardından “gözden geçirme” aşamasına geçilir. Yazar bir önceki aşamada yazısı ile ilgili görüş aldığı için, bu aşamada aldığı görüşler doğrultusunda yazısını yeniden şekillendirebilir. Gözden geçirme aşaması yazının etkililiği açısından oldukça önemlidir. Son aşamada ise beynin sol lobu devreye sokularak yazıda düzeltmeler yapılır. Bu kez düzeltmeler anlamsal açıdan değil, noktalama işaretleri, yazım hataları ve dil bilgisi kuralları denetlenir ve gerekiyorsa düzeltilir (Demir ve Gedikoğlu, 2007).

Son olarak *kuantum okuma tekniği*; okuma işleminin hızlı ve etkili olması için sistematik bir okuma etkinliğinin gerçekleştirilmesidir. Bu amaçla okumaya başlamadan önce zihin ve fiziksel durum okumaya hazır hale getirilir. Bu uygulamada hızlı okuma etkinliklerinden faydalanılabilir (Demir, 2006).

1.3.2.Yaşam Boyu Öğrenme Becerileri

Kuantum öğrenme modeli ile öğrenenlere kazandırılmak istenen davranışlardan ikincisi yaşam boyu öğrenme becerileridir. Yaşam boyu öğrenme becerilerinin içeriğinde etkili iletişim becerileri, yaratıcı problem çözme ve mükemmelliğin sekiz anahtarı yer almaktadır. Bu öğeleri kısaca açıklayalım;

Yaratıcı problem çözme; üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama bireyin karşılaştığı problemi anlaması ve hedefi belirlemesidir. İkinci aşamada bireyin problemin çözümü ile ilgili fikir üretmesi yer alır. Üçüncü ve son aşamada ise belirlenen hedef ve üretilen fikirler doğrultusunda harekete geçilmesi söz konusudur. Bir birey yaratıcı problem çözme tekniğini kullanarak bir problem çözdüğünde, sırası ile analitik, yaratıcı ve eleştirel düşünme tekniklerinden de faydalanmış olur. Yaratıcı problem çözme tekniğini kullanırken beynin önce sağ lobu, sonra sağ lobu kullanılmış olur. Yani süreç analitik düşünme ile başlar ve duygusal düşünme ile sona erer (Lumsdaine, 1995; Akt. Özkök, 2005).

Mükemmelliğin 8 anahtarı; daha önce de sözü edilen mükemmelliğin 8 anahtarı (bütüncül olmak, tecrübelerden ders çıkarmak, konuşurken güzeli amaçlamak, hedefe odaklanmak, kararlı olmak, amaçları sahiplenmek, dengeli davranmak ve esnek olmak) bireylerin yaşamlarını felsefi açıdan ele almalarını ve kendileri ile ilgili bilinçli bir bakış açısı geliştirmelerini amaçlar. Öğrenciler açısından ele alındığında bu sekiz anahtarın temel hedefinin öğrencilerin sınıf ortamına uygun davranmalarını ve bu uygun davranışları okul dışındaki yaşantılarında da devam ettirmelerini sağlamak olduğu söylenebilir (LeTellier, 2007; Akt. Kanadlı vd., 2015).

İletişim becerileri; bireylere kazandırılmak istenen yaşam boyu öğrenme becerilerinden bir diğeri ise bireylerin okul ortamı ve aile içerisinde karşılaştıkları ifade ve iletişim problemlerinin çözümüne katkı sunmayı amaçlayan iletişim becerileridir (Çakır, 2013). Bir bireyin iletişim konusunda yeterli beceriye sahip olup olmaması, o bireyin çevresi ile olan

etkileşimlerini, çevresindeki uyarıcıları nasıl algıladığını ve öğrenmelerini ciddi oranda etkiler. Dolayısıyla başkalarının kendisi hakkındaki algılarından da etkilenir ve bu etki bireyin benlik algısına ve özgüvenine de yansır. Birey etrafındakilerle bir problem yaşadığında sadece çevresini değil, kendisini de sorgulamaya ve eleştirmeye yatkın bir psikolojiye girer. Bu tür durumlarda bireylerin özgüvenleri zedelenmeye açıktır. Bunun aksi olarak bireyin etrafındakilerle olan ilişkisi olumlu bir durumda olduğunda ise bireyin çevresinden ve kendisinden memnunluk düzeyi yüksektir ve bu durum bireyin özgüveninin yükselmesine ve benlik algısının iyileşmesine de olanak sağlar (Erözkan, 2005). Buradan çıkarılabilecek anlam şudur: bireyler çevrelerini etkiler ve ondan etkilenirler. Bu etki kendilerine ve çevrelerine olan bakış açılarını da belirleyen temel unsurlardan biridir. Bireyin kendisinden hoşnut olması ve özgüveninin yüksek olması için çevresi ve kendisi ile olan iletişiminin olumlu olması çok önemlidir. Bu nedenle bireylere iletişim becerilerinin kazandırılması, kişiliklerini ve hayatlarının her alanındaki başarılarını etkileyeceğinden, üzerinde ciddi anlamda durulması gereken bir noktadır.

1.4. Sınıfta Kuantum Öğrenme Ortamının Oluşturulması

Kuantum öğrenme modelinde öğrenen merkez konumundadır. Bu nedenle öğrenenin merkezde olduğu bir öğrenme/öğretme anlayışı benimsenmelidir. Öğrenen, sürekli bilgi yüklenilen ve bu bilgileri ezberlemesi beklenen kişi durumundan çıkarılıp, bilgiyi edinen, üreten, yorumlayan ve kullanan kişi durumuna getirilmelidir. Bu yönden kuantum öğrenme modeli “yapılandırmacılık” anlayışı ile paralellik göstermektedir. Bireyin yapılandırmacılığa ve kuantum öğrenme anlayışına uygun bir şekilde performans gösterebilmesi için sorgulamasına, araştırma yapmasına, bilgiyi üretmesine ve yorumlamasına fırsat verilmelidir. Öğrenenlerin kendi düşünce ve üretimlerini ifade etmelerine izin verilmezse veya bu düşünce ve üretimler yanlış olarak değerlendirilse öğrenenlerin bu öğrenme modeline uygun bir şekilde faaliyet göstermeleri de engellenmiş olacaktır. Bu nedenle sınıf bireylerin kendilerini rahat ifade edebilecekleri bir ortam haline getirilmelidir. Öte yandan, bireyler ne kadar öğrenirse öğrensin edinilen bilgiler bir sürü sonra eski veya eksik olacaktır. Bu nedenle bireylere düşünmenin, öğrenmenin öğretilmesi, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin kazandırılması çok önemlidir (Çakmak, 2009).

Öğretmenlerin sınıflarında kuantum öğrenme modeline uygun bir ortam oluşturabilmeleri amacıyla belirlenmiş beş ilke bulunmaktadır. Bu ilkeler şunlardır:

1. Öğrenme ortamında, sınıf/okul çevresi, öğretmenin beden dili, ders içeriğinin, etkinliklerinin ve uygulamalarının tasarımı gibi öğeler bulunur. Bu öğelerin hepsi öğrenme ortamının özelliklerini etkileyen öğelerdir. Kuantum öğrenme modeline en uygun öğrenme ortamı; öğrenenlere pozitif düşünceler aşılayacak bir öğretmen davranışı, uygun bir ışıklandırma, öğrenenlerin ilgisini çekebilecek ve ders hakkında olumlu düşünmelerine yardımcı olacak tablo, afiş, poster gibi görseller, doğa ile iç içe hissetmelerini sağlayacak çiçekler ve müzik gibi öğeler içermelidir.
2. Öğrenme ortamında kullanılan her öğe amacına uygun olmalıdır. Bu durum bir orkestra düzeninin işleyişine benzetilebilir.
3. İnsan beyni karmaşık uyarıcılarla karşılaştığında daha verimli bir şekilde çalışır. Öğrenenlerin okul yaşantıları dışındaki deneyimleri yeni öğrenmeler ile ilişkilendirilirse daha kalıcı bir öğrenme sağlanabilir.
4. Öğrenciler öğrenmelere karşı ön yargılıdır ve çoğu zaman öğrenmeyi riskli bir iş olarak görürler. Öğrenme ortamı eğlenceli bir hale getirilirse öğrencilerin öğrenme konusunda strese girmeleri önlenir. Bu sayede ön yargıları ortadan kaldırılıp öğrenmeye daha fazla güdülenmeleri sağlanabilir. Bu da başarıyı artırır.

5. Öğrenciler bir öğrenmeyi gerçekleştirebiliyorlarsa bu bir kutlamayı hak ettikleri anlamına gelir. Öğrenenlerin başarılarına dönütler verilirse bu yeni öğrenmelerin gerçekleşmesi için uygun bir ortam hazırlar (Ay, 2010).

Öğretmenler sınıfta kuantum öğrenme modeline uygun bir ortam oluşturduktan sonra, hedeflenen öğrenmelerin gerçekleştirilebilmesi için belirli bir düzeni takip etmelidirler. Yukarıda aktarılan beş ilkeyle ilişkili olarak belirlenen bu düzenin aşamaları şu şekildedir:

Yakalama (Enroll) : Kuantum öğrenmeye dayalı öğrenme düzeninin ilk aşamasında, öğrencilerin dikkatleri çekilmeli ve öğrenilecek bilgilere ilişkin merak uyandırılmalıdır. Dikkati çekme amacı ile çeşitli materyallerden veya uygulamalardan faydalanılabilir. Örneğin ders başlangıcında dikkat çekecek bir soru sorabilir veya hikâye anlatılabilir.

İlişkilendirme (Experiment) : Düzenin ikinci aşamasında öğrencilerin ön öğrenmelerinin harekete geçmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla zihin haritaları, oyunlar gibi etkinlikler kullanılabilir. Amaç, öğrencinin eski öğrenmeleri ile yeni öğreneceklerini ilişkilendirerek daha kolay bir öğrenme yaşantısı sağlamaktır.

Etiketleme (Label) : Bu aşama, öğrenenin yeni bilgileri üzerine yeni bilgilerin eklendiği aşamadır. Bu aşamada öğrenme/öğretme stratejileri kullanılır ve öğrenenler edindikleri eleştirel, yansıtıcı ve yaratıcı düşünme becerilerini devreye sokar.

Gösterme (Demonstrate) : Öğrenenin bilgiyi edindiği ve istediği durumlarda kullandığı, uyguladığı aşamadır.

Tekrarlama (Review) : Dördüncü aşama olan tekrarlama aşamasında öğrenenin edindiği bilgilerin kalıcılığını sağlamak hedeflenir. Yapılan tekrarlar sayesinde öğrenen bilgiye daha fazla hâkim olur ve bu sayede özgüveni artar. Bu aşamada öğrencilerin öğrendiklerini sınıf ortamında aktarmalarına imkân tanınarak etkili bir tekrar yapılması sağlanabilir.

Kutlama (Celebrate) : Kuantum öğrenme düzeninin son aşamasında, öğrenenlerin süreç içinde gerçekleştirdikleri öğrenmelerin değerli görülmesi ve ödüllendirilmesi öğrenenlerin yeni öğrenmelere daha istekli ve açık olmaları için önemli bir aşamadır (Çırak, 2016).

1.5. Kuantum Öğrenme Modeli Üzerine Yapılmış Bazı Araştırmalar

Ay (2010) yüksek lisans tezi olarak hazırladığı çalışmasında, 7. sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji dersindeki başarı düzeylerine kuantum öğrenme modelinin etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda kuantum öğrenme modelinin kullanımı ile öğrenenlerin başarı düzeylerinin arttığı, ayrıca fen ve teknoloji dersi ile ilgili tutumlarının olumlu yönde geliştiği belirlenmiştir.

Bir diğer çalışmada Güllü (2010), kuantum öğrenme modelinin kullanımının 10. Sınıf öğrencilerinin fizik dersindeki başarılarına olan katkısını ve derse karşı olan tutumlarını ne yönde etkilediğini incelemiştir. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin derste başarıları artmış ve dersle ilgili tutumları da olumlu yönde etkilenmiştir.

Hazırladığı doktora tezinde Demir (2006), kuantum öğrenme modelinin ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin başarısına etkisini ele almıştır. Yaptığı deneysel çalışmada kuantum öğrenme modelinin uygulanmasının, öğrenenlerin okula, derse ve öğrenmeye dair düşüncelerinin olumlu yönde gelişmesini sağladığını belirlemiştir. Ayrıca çalışma sonucunda öğrenenlerin benlik algılarının olumlu hale geldiği ve kendilerine olan güvenlerinin arttığı saptanmıştır. Öğrenciler de kuantum öğrenme modeli ile ilgili ifadelerinde, kuantum öğrenme modeli ile öğrendiklerini günlük hayatlarında da kullanabileceklerini belirtmişlerdir.

Son olarak da Girit (2011) yüksek lisans tez çalışmasında, kuantum öğrenme modelinin kullanılmasının 7. sınıf öğrencilerinin matematik dersine karşı olan tutumlarına, dersteki başarılarına ve kaygı düzeylerine olan etkilerini ele almıştır. Araştırmanın sonucunda, kuantum öğrenme modelinin öğrenenlerin dersteki başarısını arttırdığı ve derse karşı olan tutumlarına olumlu etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

2. SONUÇ

Eğitim-öğretimin var olduğu ilk zamanlardan beri kullanılan öğretmen merkezli geleneksel eğitim yöntemleri günümüzde hala kullanılıyor olmakla birlikte, özellikle son yıllarda öğrenci merkezli eğitim-öğretim anlayışları da ön plana çıkmaktadır. Öğrenci merkezli eğitim-öğretimin ön plana çıkmasının temel nedeni, yapılan çalışmalar sonucunda her bireyin farklı öğrenme özelliklerine, farklı algılama şekillerine ve farklı baskın zekâ türlerine sahip olduğunun keşfedilmiş olmasıdır. Günümüz eğitim-öğretim dünyasında temel alınan yaklaşımlarda da öğrenenin özelliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bilgi çağı veya uzay çağı olarak adlandırılan bu dönemin temel gerekliliği bireylerin sürekli öğrenmeleri ve bilgi akışını takip edebilmeleridir. Bunu sağlayabilmek için eğitim-öğretim yaşantılarında faydalanılabilecek tüm yöntem ve tekniklerden faydalanılması gerekmektedir. Bireylerin farklı öğrenme stillerine, özelliklerine ve algılarına hitap edecek farklı etkinliklerin kullanılması, ders içeriklerinin bu etkinliklere uygunluk gösterecek şekilde düzenlenmesi ve öğrenenlerin kendi öğrenmelerini kendilerinin edinmesine fırsat tanınması önemlidir. Bu durumlar göz önüne alındığında, kuantum öğrenme modeli kullanılabilecek en etkili öğrenme modellerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuantum fiziğinden yola çıkılarak geliştirilen kuantum öğrenme modelinde temel hedef, bireylere öğrenmeyi öğrenme becerisinin kazandırılmasının yanında, kendi özelliklerini tanımalarının sağlanması, düşünmeyi öğrenmeleri ve bilgiyi ezber olarak dışarıdan almalarını değil, kendi merak ve çabaları ile edinmelerini sağlamaktır. Bu yönü ile kuantum öğrenme bilgi çağının gerekliliklerine uygun bireyler yetiştirilmesi için uygun bir ortam ve zemin oluşturmaktadır. Ayrıca birden fazla yaklaşımı, felsefeyi ve uygulamayı içermesi ile de çok yönlü bireylerin yetiştirilmesi amacı için önemli bir uygulama haline gelmektedir. Kuantum öğrenme modelinin kullanımın yaygınlaşabilmesi için öncelikle modelin ne derece anlaşılır ve uygulanabilir olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu da yapılacak araştırma ve yayınlanacak çalışmaların artması ile mümkündür. Özellikle ülkemizde çok fazla tanınırlığı olmayan model ile ilgili yapılacak çalışmalar sayesinde eğitim-öğretim uygulamalarına yeni bir anlayış getirilebilir, bu sayede öğrencilerin daha donanımlı ve çok yönlü yetiştirilmeli sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Arı, E., Alaca, Ö. (2015). Kuantum öğrenme modelinin, fen bilimleri dersinde başarı, tutum, kalıcılık üzerine etkileri ve öğrenciler tarafından değerlendirilmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 3(1), 30-49.
- Aytan, N. (2016). Türkçe derslerinde okuma ve dil becerilerinin artırılmasında kuantum yönteminin kullanılması: Eylem araştırması önerisi. *International Journal of Social Science*, 43, 533-552.
- Ayvaz Tuncel, Z. (2015). Kuantum öğrenme. Ed. Ö. Demirel (Eğitimde Yeni Yönelimler) Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Baş, G. (2010). Beyin temelli öğrenme yönteminin ingilizce dersinde öğrencilerin erişilerine ve derse yönelik tutumlarına etkisi. *İlköğretim Online*, 9(2), 488-507.
- Baybars, M.G., Küçüközer, H. (2014). Fen bilgisi öğretmen adaylarının kuantum fiziğine ilişkin kavramsal anlamaları. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1).
- Çakmak, O. (2009). Eğitimde yeni bir yaklaşım: Kuantum öğrenme. *Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu* kongresinin bildiri kitapçığından edinilmiştir.
- Çakır, C., Arı, G. (2012). İlköğretim 8. sınıf düzeyinde kimyasal tepkimeler konusunun kuantum öğrenme modeline dayalı olarak öğretimi. http://kongre.nigde.edu.tr/xufbmek/dosyalar/tam_metin/pdf/2382-30_05_2012-15_02_43.pdf adresinden edinilmiştir.
- Çırak, S. (2016). Kuantum öğrenme döngüsü ile desteklenen harmanlanmış öğrenmenin öğretmen adayları perspektifinden q metodu ile incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 34-55
- Demir, S., Gedikoğlu, T. (2007). Kuantum Öğrenme modelinin ortaöğretim öğrencileri üzerindeki etkisi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*.
- Didiş, N., Özcan, Ö., Abak, M. (2008). Öğrencilerin bakış açısıyla kuantum fiziği: Nitel çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 86-94.
- Erözkan, A. (2005). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerini etkileyen faktörler. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22, 135-150.
- Girit, D. (2011). *Kuantum öğrenme yaklaşımının ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin matematiğe ilişkin tutum, kaygı düzeyleri ve akademik başarıları üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Güllü, A. (2010). *Kuantum öğrenme modelinin ortaöğretim düzeyinde öğrenci başarısına etkisi (Konya örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Hanbay, O. (2009). “Kuantum öğrenme” temelli “öğreterek öğrenme” yönteminin ikinci yabancı dil olarak Almanca’nın öğrenilmesine etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 17-27.
- İşcan, A. (2011). Yabancılar Türkçe öğretiminde suggestopedia’nın (telkin yöntemi) kullanımı. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), 1281-1286.

- Kanadlı, S. Ünal, K., Karakuş, F. (2015). Kuantum öğrenme modelinin akademik başarıya etkisi: Bir meta-analiz çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 136-157.
- Özkök, A. (2005). Disiplinlerarası yaklaşıma dayalı yaratıcı problem çözme öğretim programının yaratıcı problem çözme becerisine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 159-167.
- TDK, (2017). <http://www.tdk.gov.tr> adresinden edinilmiştir.
- Tüz, M. V., (2002). Kişisel mükemmelliği yakalamada nöro linguistik programlama (NLP) tekniği. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 137-144.
- Yilgen, A. (2014). *Kuantum öğrenme modeline dayalı fen eğitiminin öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

ÇAĞIN GEREKLİLİĞİ OLARAK YAŞAM BOYU ÖĞRENME BECERİLERİ¹

Doç. Dr. İshak KOZİKOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İbrahim ÇIKAR
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

ÖZET

Birey doğumdan ölümüne kadar her an yeni durumlarla karşılaşmakta ve bu durumlardan yeni edinimlerle çıkmaktadır. Bu edinim onun hayatının şekillenmesine, yaşam kalitesinin belirlenmesine dair ipuçları barındırmaktadır. Günümüzde okulda öğrenilen bilgilere ulaşmak kolaylaşmış, okulda öğrenilen bilgilerin ömür boyu değişmeyeceği, yeterli olacağı düşüncesi yerini her an, her yerde, her şekilde öğrenme gerçeğine bırakmıştır. Bu durumda bireyin, özüne hâkim olma ölçütü önem kazanmaktadır. Kendini tanıma, özelliklerinin farkında olma, nasıl öğrendiğini bilme gibi nitelikler, yeni öğrenmelerin gerçekleşme zorluğu-kolaylığı noktasında belirleyici olacaktır. Araştıran, sorgulayan, merak eden bireyler, bu noktada elde ettikleri yeni bilgileri, ön öğrenmeleri ile sentezleyecek, yeni öğrenmeler açığa çıkaracaktır. Bu sirkülasyon, ucu açık ve niteliği bireye bağlı bir hal alma eğilimindedir. Belli bir eğitim-öğretimin ardından sahip olunan iş hayatında bile, çağın getirdiği, mesleğin gerektirdiği yeni öğrenmelere, güncellenen bilgi ve becerilere maruz kalan bireylerin, bu süreçten en az zararlar ve en kısa sürede kurtulmalarına yardımcı olacak argüman, onların yaşam boyu öğrenme becerilerine sahip oluş derecelerdir. Bu çalışmada, günümüz çağında bir gereklilik olarak görülen yaşam boyu öğrenme becerilerinin irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam boyu öğrenme, Öğrenmeyi öğrenme, Bilgiye erişim

LIFELONG LEARNING SKILLS AS NECESSITY OF AGE

ABSTRACT

The individual is faced with new situations from birth to death and comes out of these situations with new acquisitions. This acquisition contains clues about shaping his/her life and determining the quality of life. Today, it has become easier to reach the knowledge learned in the school, the idea that the knowledge learned in school will not change for life and will be sufficient throughout all life span leave its place to the learning at anytime, anywhere and in any way. In this case, the criterion of mastery of the individual becomes important. Qualifications such as self-knowledge, awareness of their characteristics, and knowledge of how they learn will be decisive for the difficulty-ease of new learning. Individuals who research, question and wonder will synthesize the new knowledge they have acquired at this point with their pre-learning and reveal new learning. This circulation tends to be open-ended and the quality depends on the individual. Even in the business life after a certain education, the arguments that will help individuals who are exposed to new learning, updated knowledge and skills required by the profession and get rid of this process in the shortest time and with minimum damage are the degrees of having their lifelong learning skills. In this study, it is aimed to examine lifelong learning skills which are seen as a necessity in today's age.

Keywords: Lifelong learning, Learning to learn, Access to knowledge

¹ Bu bildiri Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, BAP Koordinasyon Birimi tarafından SAP-2019-8200 nolu proje olarak desteklenmiştir.

1. GİRİŞ

Toplumların gelişmesinde, hem sosyal hem de ekonomik yönden ilerlemesinde eğitimin önemli bir yeri vardır. Eğitim seviyesi yüksek olan toplumların ekonomileri de gelişmiştir. Toplumlar gelişirken, modernleşirken, çağa ayak uydururken, her alanda ilerlerken ve bireylerini eğitirken, kültürel yapılarını bozmadan tüm bireylerinin ve toplumunun gelişimi için öncelikle eğitim programlarını geliştirmeli ve modernleştirmelidirler. Nitekim Ergün (1992)'e göre eğitimin klasik iki fonksiyonu vardır. Bunlardan birincisi eğitimin, toplumların kültürünü bozmadan gelecek kuşaklara benimsetmesi, ikincisi ise toplumun, geleceğini güven altına alabilmek için eleştirici, yaratıcı, buluş yapmaya çalışan ve toplumsal değişmeyi sağlayabilecek kuşaklar yetiştirmesine vesile olmasıdır.

Senemoğlu (2004), tarafından istendik davranış değiştirme ya da oluşturma süreci şeklinde tanımlanan eğitimi, Good (1993), düzenlenmiş ve denetim altındaki bir çevrenin etkisi altında sosyal yönden yeterlik ve bireye en uygun gelişmeyi sağlayan sosyal bir süreç; Ertürk (2014), kişinin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik davranış değişikliği meydana getirme süreci; Sönmez (2015), sosyal ve fiziksel uyartılar sonucu beyinde istendik biyokimyasal değişiklikler oluşturma ve Demirel (2016), kasıtlı kültürlenme yoluyla istenilen davranış değişikliğini meydana getirme süreci diye tanımlamaktadır. Eğitim üzerine yapılan tanımlar incelendiğinde hemen hemen tamamının istendik olma, yaşantı sonucu gerçekleşme, kasıtlı ve olumlu olma ortak paydasında bulunduğu görülmektedir.

Bireyde olumlu ve istendik davranışların yerleştirilmesi hususu karşımıza öğretim kavramını çıkarmaktadır. Zira belli kritik dönemlerde kazandırılması esas olan davranışların edinilmesi, gerek ailede gerekse öğretmenler tarafından okulda, belli bir öğretim programı aracılığıyla sağlanabilmektedir. Öğretim, okullardaki öğretme etkinliklerinin planlı, denetimli ve örgütlenmiş şekli; bireyde gerçekleştirilecek davranış değişikliğinin belli bir mekânda, planlı ve programlı yapılması; öğrenme faaliyetinin vuku bulması, bireyde görülmesi beklenen davranışların gerçekleşmesi ve bu davranışların gelişmesi için uygulanan süreçler bütünü; bireyin kendisinden (biyolojik, fizyolojik, kimyasal, duygusal ve bilişsel yapısından vs...) başlayan, gündelik hayatıyla ilintili, şansa faktörüne bırakılmayacak ve kurum-kuruluşlara dayalı faaliyetlerdir (Demirel, 2011; Duman, 2009; Fidan, 1996; Varış, 1996) şeklinde tanımlanmaktadır. Öğretme ise, öğreticinin, öğrenene, öğrenilecek konu ve davranışları öğretmesi sürecidir.

1.1. Yaşam Boyu Öğrenme

Eğitim, öğretim ve öğretme kavramlarının tanımları incelendiğinde, onların başkaları tarafından hazırlanan ortamlardan, kılavuzlanan süreçlerden oluştuğu görülmektedir. Bireyin sorumluluk aldığı, aktif olduğu, kendisinin şekillendirdiği süreç ise öğrenmedir. Öğrenmeyi, Şişman (2012), bireyin dış çevreden aldığı uyarılara bağlı olarak oluşturduğu kalıcı izli değişimler; Fidan ve Erden (2001), bireylerde çevreleriyle kurdukları etkileşim sonucu oluşan ve bireyin davranışlarında değişiklik yaşanmasına sebep olan süreç; Binbaşıoğlu (1994), bireyin olgunlaşma düzeyine göre yaşantılar aracılığıyla davranışlarını değiştirme ya da yeni davranış geliştirme süreci olarak tanımlamıştır.

Süreç içerisinde öğrenmeye, öğrenene ve eğitim-öğretim denince akla gelen ilk yer olan okullara bakış açısı değişiklikler göstermiştir. Bu değişiklikler eğitim mecrasında, eğitim felsefeleri ve onların ilkeleri ile vücut bulmaktadır. Örneğin eğitim; entelektüel, akıllı, bilgili insanlar yetiştirmeyi amaçlayan daimicilikte, hayata hazırlıkken; ilerlemecilikte hayatın ta kendisi olarak nitelendirilmektedir. Esasicilikte okul; hazır, öğrenilmesi gereken bilgilerin

ezbere öğretimi için çaba harcarken; yeniden kurmacılıkta eğitim toplumsal reform aracı, okul ise bu reformun başladığı yer olarak lanse edilmektedir (Ornstein ve Hunkins, 2016; Sönmez, 2015). Bahsi geçen toplumsal reformu başlatan okullarda verilen eğitim, artan bilgi ve gelişen teknoloji neticesinde yetersiz kalma, zamanla unutulma gibi durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu gibi durumlarda işe koşulan can simidi, kendi kendine öğrenmez.

Bilim ve teknolojiadaki hızlı gelişme ve değişimler, bireylerin sahip oldukları bilgilerin eskimesine vesile olmuştur. Okullarda öğrenilen bilgilerin, hayatları boyunca işlerine yarayacağı düşüncesi, pek de mümkün görünmemektedir. Ki öğrenmenin de belli bir zaman diliminde gerçekleşen ve tamamlanan bir yapıda olmadığı su götürmez bir gerçektir. Bu durumda karşımıza öğrenmenin, hayatımız boyunca devam ettirilmesi, bireyin sürekli yeni öğrenmelere açık olması, öğrenme için çaba sarf etmesi gerçeği çıkmaktadır. Bu gerçek bizleri eğitilmiş insanların oluşturduğu bilgi toplumu olma yolunda ilerletecektir.

Eğitilmiş insan kavramı; bir bireyin nasıl öğreneceğini bilmesi, öğrenme ve bireysel gelişimini ömür boyu devam ettirmesi, diğer kültürlerin değerlerini bilmesi, gözlem, sezgi ve analiz yeteneğine sahip olması, küresel bir dünyada yaşamaya hazır olması anlamındadır (Drucker, 1993; Akt. Özdemir ve Kılınç, 2012). Günümüzde insanlar ve toplumlar arasında iletişim ve etkileşim oldukça hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir. Bireyler artık sadece kendi çevreleri ile değil, kendilerinden çok uzaktaki insanlar ile de kolayca iletişim kurabilmekte ve birbirlerinden etkilenebilmektedirler. Küresel anlamda siyasal ve ekonomik olarak birbirlerine bağımlı hâle gelmiş hemen hemen tüm toplumlar ise dünyada meydana gelen kültürel, siyasal, ekonomik ve teknolojik değişimlerden kolayca etkilenebilmektedir. Gerek bireyler arasında gerek toplumlar arasında meydana gelen bu etkilenmenin doğuracağı olumsuz sonuçları en aza indirmek, toplumların öz kültürel, siyasal ve ekonomik varlıklarını koruyarak ve geliştirerek üst düzeyde fayda sağlamak için bilgiye sahip olmak ve sahip olunan bilgiyi kullanabilme becerisini kazanmak, stratejik bir hâl almıştır. Yaratıcılık ve yenilik için, öğrenme ve insan düşüncesi için, daha bilgili vatandaşlar yetiştirmek için, vatandaşların akademik yaşamlarında daha iyi sonuçlara ulaşmaları için ve ulusal sosyo – ekonomik gelişim için önemli bir kaynak olan bilgiye (Lau, 2006) ulaşmak ise günümüz dünyasında ancak yaşam boyu öğrenme olanağına ve becerisine sahip birey ve toplumlarla mümkündür.

1.2. Yaşam Boyu Öğrenmenin Önemi

Sahip olduğumuz bilgi ve becerilerin hızlı değişim karşısında yetersiz ve geçersiz kalması (Polat ve Odabaş, 2008), bireyler ve toplumlar için yaşam boyu öğrenmeyi önemli bir ihtiyaç haline getirmekte ve eğitim sistemi içerisinde bu kavrama daha fazla önem vermeyi gerektirmektedir (Akkoyunlu, 2008). Küreselleşmenin etkisi ile eğitimin içine girdiği yeni şekillenmeleri ve yaşam boyu öğrenmenin önemini Akçay (2003) şu şekilde belirtmektedir:

- Küreselleşme ile ihtiyaç duyulan insan tipi: Bilgiye erişimin kolaylaşması ile bilgiye erişimden ziyade erişilen bilgiyi kullanabilmek ve bu beceriyi yaşam boyu öğrenme yoluyla sürdürebilmek önemli hale gelmiştir.
- Eğitim sistemlerinin yapılarındaki değişimler: Nüfus yapısındaki değişimler ve hızla artan bilgi sonucu eğitim, yaşam boyu sürecek biçimde ileri yaş gruplarını da kapsar hale gelmiştir.
- Eğitim yöntemlerindeki değişimler: Günümüzde nasıl öğreneceğini bilmek, bireysel, takım ve örgüt halinde öğrenmek eğitim yöntemleri ile ilgili temel öğeler haline gelmiştir.

İnsan, varlığını devam ettirme içgüdüğü ile her zaman sahip olduğu bilgi birikimini kendinden sonraki kuşaklara aktarma gayreti içinde olmuştur. Avcılık ve toplayıcılık döneminde bunu

daha çok algın öğrenme yolu ile yakın çevresi veya toplumdaki yaşlı ve bilge kişiler aracılığı ile gerçekleştirmiştir. Tarım toplumu ile meslek çeşitliliğinde az da olsa hareketlilik görülmeye başlamış ve tüccarlık, muhasebecilik gibi mesleklere sahip olabilmek için okuma yazma ve temel hesap işlemlerini bilmek yeterli gelmiştir. Zaman içinde öğretilecek bilginin artması sonucu bilginin gelişi güzel ve yakın çevre yoluyla aktarılması yeterli olmamaya başlamış, eğitim ile ilgili pek çok alanda uzmanlaşma gündeme gelmiş ve okul olarak adlandırılan örgün eğitim kurumları ortaya çıkmıştır. Bu kurumlar kültürel mirası aktarmada etkin roller almışlardır. İnsanoğlunun gerçekleştirdiği bilimsel gelişmeler ona sanayi toplumu olmanın kapılarını açmış ve meslekler benzeşik olmaktan çıkıp çeşitlenmiştir. Mesleklerin çeşitlenmesi ile bireyler eğitim aracılığı ile sahip oldukları imkân ve şartları değiştirme fırsatı yakalamışlardır. Toplumsal hareketlilik ile ilgili olarak eğitimin ve okulların önemi artmıştır. Günümüzde de toplumsal ve bireysel gelişim için okulların önemi artan bir şekilde devam etmektedir. Ancak geçmişe nazaran günümüzde bilginin daha hızla artıyor ve yayılıyor olması her yaştan ve her kesimden bir arada yaşayan insanlar için okullarda alınan eğitimin tek başına yeterli olmamasına sebep olmakta ve her gün yeni bir şeyler öğrenme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Eğitim psikologları öğrenme ve gelişimi okul içinde ve dışında ortaya çıkan, ailede, işte ve diğer sosyal içerik ve durumlarda yer alan, yaşam boyu süren bir süreç olarak tanımlamaktadır. İnsanlar yaşam boyu ve yaşam genişliklerinde yaşam boyu öğrenmeye ve yaşam boyu eğitime ihtiyaç duymaktadır. Duman (2003) yaşam boyu eğitim kavramının eğitimin tüm boyutları (örgün – yaygın – algın) ile bir bütünlük içinde ele alınması gerektiğini belirtmekte ve örgün (formal), yaygın (nonformal) ve algın (informal) eğitim ile ilgili şu tanımları aktarmaktadır;

Örgün eğitim; tüm okul seviyelerini kapsayan, hiyerarşik yapılanma ve kronolojik derecelendirme biçiminde gerçekleşen öğretim ve mesleki yetiştirimdir. Yaygın eğitim; örgün eğitim sistemi dışında bağımsız veya daha geniş bir etkinliğin bir bölümü olarak düzenlenen eğitim etkinlikleridir. Algın eğitim; yaşamları boyunca insanların çevrelerinde gerçekleşen her türden olay karşısında tutum, değer, beceri, bilgi vb. davranışları edinme süreçleridir. Aspin ve Chapman (2007), yaşam boyu öğrenmenin fonksiyonlarını şu şekilde özetlemektedir:

- Kendi yetişkin yaşamlarının yönetimi için bireyleri hazırlama
- Eğitimin, bireyin yaşamı boyunca yayılması
- Bireyin tüm yaşam deneyimlerinin eğitici işlevi
- Eğitimin yaşamın bütünü ile tanımlanması

1.3. Yaşam Boyu Öğrenmenin Amaçları

Yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmamak, çağın gereklerini yerine getirmek amacı ile günümüz toplumları, özellikle de gelişmiş ülkeler eğitim sistemleri ile ilgili düzenlemeler yapmıştır. Yapılan bu düzenlemelerde yaşam boyu öğrenme yaklaşımının etkin rol oynadığı ve günümüzde toplumların ve bireylerin yaşam boyu öğrenme kavramına yoğunlaştıkları görülmektedir. Yaşam boyu öğrenmenin doğası ile ilgili üçlemede yer alan merkezi öğeler; ekonomik ilerleme ve gelişme, kişisel gelişim ve tamamlama, sosyal bütünleşme, demokrasiyi anlama, demokratik faaliyetlerde bulunma biçimindedir (Aspin ve Chapman, 2007). Bu anlamda yaşam boyu öğrenmenin sosyal, ekonomik ve bireysel amaçları vardır. İlgili amaçların içeriğiyle ilgili ulaşılan bilgiler şu şekilde derlenmiştir:

1.3.1. Yaşam Boyu Öğrenmenin Sosyal Amaçları

- **Toplumsal bütünleşme:** Geçmişte daha az bir kesimin faydalanma imkânı bulduğu yaşam boyu öğrenme sürecini tersine çevirmek ve daha geniş kesimlere yaygınlaştırmak, fırsat eşitliği sağlayacak ve toplumdaki demokratik yapıyı güçlendirerek toplumsal bütünleşmeyi sağlayacaktır (Yıldırım, 2009). Etkin bir yurttaşlık bilinci oluşturma, demokrasiyi geliştirme, salgın hastalıklarla mücadele, insan hakları, çevre, tüketici eğitimi gibi konularda eğitim gereksinimi artmaktadır.

- **Çağdaş yaşamı destekleme:** Başta sosyal ve siyasal alanlarda olmak üzere bireylerin modern yaşamın içinde yer almalarını sağlamak, bu amaçla onlara gerekli özellikleri kazandırmak (Gündoğan, 2003) yaşam boyu öğrenme ile ilgili önemli sosyal amaçlardır. Çağdaş yaşamın gerektirdiği bazı becerileri geliştirmek için kurslar açmak, kuşakların birbirlerini tanımalarına ve anlamalarına katkı sağlayacak çeşitli etkinlikler düzenlemek biçimindeki çalışmalar bu anlamda önemli olacaktır.

- **Fırsat eşitliği:** Tüm insanların eğitimde belli bir niteliğe ulaşmalarını ve ihtiyaç duydukları eğitim hizmetlerine erişmelerini sağlayacak bir eğitim sistemi kurmak (Gündoğan, 2003) yaşam boyu öğrenme hizmetlerinin fırsat eşitliği sağlama amaçlı katkılarındandır. İnsanoğlunun cinsiyeti, sahip olduğu imkânlar, yaşadığı yer vb. durumlar bazen birtakım olanaklardan eksik faydalanmasına ya da hiç yararlanamamasına sebep olmakta ve bireyler arasında fırsat eşitsizliğine yol açmaktadır. İleriki dönemlerde ulaşılacak bazı imkânlar bile özellikle yaş değişkeni noktasında geçmişte kaçırılmış birtakım fırsatları tamamlamada yetersiz kalmaktadır. Ancak yaşam boyu öğrenme hizmetlerinin sağlayacağı olanaklar, kısmen de olsa bireyler için değerli olabilmekte ve ikinci bir fırsat olarak görülebilmektedir.

1.3.2. Yaşam Boyu Öğrenmenin Ekonomik Amaçları

- **Ekonomik büyüme:** Yaşam boyu öğrenmenin önemli amaçlarından biri de bireylerin becerilerini geliştirerek verimi arttırmak ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktır (Yıldırım, 2009). Mevcut çalışanların yer aldığı örgütlerin psikolojik yönlerine ve işin teknik boyutlarına ilişkin düzenlenecek çeşitli eğitim faaliyetleri ile verim artışı ya da bireylere yeni mesleki beceriler kazandırarak ekonomik büyüme sağlanabilir.

- **İş – meslek yaşamındaki değişim:** Toplumsal ihtiyaçların ve üretim tekniklerinin değişimi ile kimi meslekler geçerliliğini yitirmekte ve yeni meslekler ortaya çıkmaktadır. Kesin değişimlerin olmadığı mesleklerde ise yeni gelişmelerin izlenmesi gerekmektedir (Ural, 2007). İş için ihtiyaç duyulan birey özelliklerinde de değişimin olması, örgün eğitim dışında yer alan çalışanlar için yeni eğitim ihtiyaçlarını doğurmaktadır (Bağcı, 2011). Bu ve benzeri nedenlerden dolayı yaşam boyu öğrenme yolu ile yok olan meslek dallarının yerine bireylerin yeni meslekler edinmelerini sağlamak ve mevcut meslekleri ile ilgili ihtiyaç duyulan nitelikleri kazanmalarına olanak vermek mümkündür.

- **İşgücü nüfusunun demografik özellikleri:** Özellikle gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızındaki düşüşler çalışma yaşındaki nüfus oranını giderek küçültmekte ve işgücü ile ilgili hem nicel ve hem de nitel eksiklikler oluşmaktadır (Bağcı, 2011). Yaşam boyu öğrenme, ekonomik yönden gelişimini devam ettiren ülkelerin, işgücü nüfusu ile ilgili yaşanan sıkıntılarının giderilmesi noktasında önemli bir çözüm yolu olarak addedilmektedir.

1.3.3. Yaşam Boyu Öğrenmenin Bireysel Amaçları

- **Boş vakit kavramındaki değişiklikler:** Günümüzde ne vakti boş geçirmek, ne de durmadan çalışmak sağlıklı bulunmamaktadır. Toplumsal refah düzeyindeki artış, sağlıklı ilgili gelişmeler ve insan ömrünün uzaması boş zamanı değerlendirmeye yönelik ilgiyi

artırmıştır. Bireyler, rutin yaşantıları dışında ilgi ve istekleri doğrultusunda farklı aktiviteler gerçekleştirmektedir (Ural, 2007). Bu kapsamda düzenlenecek çeşitli sanatsal, sportif, hobi vb. kurslar ile bireylerin gündelik yaşamları dışına çıkması ve sevdikleri çalışmaları gerçekleştirmesi için olumlu katkılar sağlanacaktır.

- **Yaşamın değişik dönemlerindeki eğitim ihtiyacı:** Bireylerin yaşamında; gençlik çağı ile birlikte aileden çıkış, yetişkin olarak topluma dâhil olma ve gelir kazanma, ileri yaş dönemiyle birlikte işten ayrılma ve emekli olma gibi belli başlı dönemler ve bu dönemlere yönelik eğitim ihtiyaçları vardır (Turan, 2005). Özellikle örgün eğitim imkânlarından mahrum kalmış bireylerin ilgi ve gereksinimlerine göre ortaya çıkan eğitim ihtiyaçlarında (Ural, 2007), bireyin içinde bulunduğu ve yaşadığı dönem önemli bir belirleyicidir. Bireyler, ilk gençlik çağlarından başlayarak ilerleyen yaşlarına doğru farklı dönemlerden geçmekte ve farklı eğitim ihtiyaçları hissedebilmektedirler.

- **Kişisel gelişme ve kendini gerçekleştirme:** Öğrenme, insan yaşamının belirli dönemleri ile sınırlı olmayıp, ömür boyu devam eden bir süreçtir. Bireyin yeterlilikleri ve potansiyeli ile ilgili gelişiminde yaşam boyu öğrenme etkili olacak önemli bir süreçtir (Güleç, Çelik ve Demirhan, 2012). Bireyler kişisel gelişimlerini sürdürmek ve kendilerini gerçekleştirmek amacı ile yaşam boyu öğrenme hizmetlerinden yararlanmaktadırlar.

- **Ekonomik ihtiyaçlar:** Evrenselleşme ve buna bağlı olarak belirginleşen bilgi ekonomisi, yaşam boyu öğrenme kavramının ortaya çıkmasındaki temel etkidir (Güleç, Çelik ve Demirhan, 2012). Bireyin çalışma hayatında üretken olması ve getiri elde edebileceği işlerde çalışma kapasitesinin olması, yaşam boyu istihdam edilebilirlik anlamına gelmektedir (Toprak ve Erdoğan, 2012). Günümüz şartlarında sürekli artan ve gelişen bilgi karşısında bireyler, bir meslekte çalışmaya başlamadan önce almış oldukları hizmet öncesi eğitimleri, hizmet içi eğitim programları ile desteklemeye ihtiyaç duymakta veya ekonomik ihtiyaçlarını giderme amaçlı yeni beceriler edinmeyi çalışmaktadırlar.

Yukarıda sayılan amaçlardan hangilerinin, yaşam boyu öğrenme hizmetlerinde öncelikli sırada yer alacağı konusu belirlenirken toplumun eğitim ihtiyacı olan alanlar tespit edilmelidir. Toplumsal olarak yaşanan bazı sorunların temelinde farklı sebepler olabileceği göz önünde bulundurulmalı ve bireyler eğitim yolu ile bilinçlendirilmelidir. Küreselleşen dünyada bu tip eğitim hizmetlerini verirken sadece ekonomik amaçlara odaklanılmasının bireylerin ihtiyacı olan gerçek eğitim hizmetlerini göz ardı etmek anlamına geldiği ve toplumun geleceğine zarar verdiği unutulmamalıdır.

1.4. Yaşam Boyu Öğrenme İlkeleri

Düzenlenecek olan yaşam boyu öğrenme hizmetleri kapsamında tüm eğitim sistemine yönelik biçimde uyulması gereken ilkeler şu şekilde belirlenmiştir (DPT, 2001):

Ansiklopedik olan ezber bilgilere son verme: Yaşam boyu öğrenme kapsamında sunulan hizmetlerde çeşitli disiplinlere ait bilgilerin ezber yolu öğrenilmesinden vazgeçilmesi, bireylerin girişimciliğinin, yaratıcılığının, kapasitesinin geliştirilmesi ve aktif – bağımsız öğrenme yollarının uygulanması gerekmektedir.

Okumaz – yazmazlık engelinin aşılması: Yaşam boyu öğrenmenin en büyük engellerinden birisi olan okumama ve yazmama alışkanlıklarının aşılması, toplumsal bütünleşmenin ve çalışma hayatının gelişimi için önemli bir başlangıç olacaktır.

Geleneksel yollarla bilgi aktarımından vazgeçme: Sağlık, cinsiyet, ailevi ve toplumsal roller gibi konularda deneme yanılma yolu ile bulunmaya çalışılan, bilimsellikten uzak,

insanlar arası iletişimle edinilen bazı bilgilerin, kitle iletişim araçlarının da kullanımıyla en doğru halinin bireylere aktarımı sağlanmalıdır.

Uzmanlaşmada aşırılığa gidilmemesi: Hızla değişen ve artan bilgi ile işin içeriğinde ve çalışanların ihtiyaçlarında değişimler olmaktadır. Bir işin dar bir boyutta derinlemesine öğrenilmesi uzun vadede karşılaşılan bazı yenilik ve gelişmeler için sorunlar meydana getirmektedir. Bunun yerine yeni karşılaşılan durumlara uyum, sorunların çözümü, kendini geliştirme gibi konularda bireylere beceriler kazandırılmalıdır.

Geleneksel eğitim yöntemlerinden vazgeçme: Kitaba ve ezbere dayalı olarak öğretmenin merkezde – öğrencinin pasif olduğu, sınıf geçmeye ve sınavlara odaklanılan yaklaşımlar yaşam boyu öğrenme ile ilgili verilen eğitim hizmetlerinin başarısı için engel teşkil etmektedir. Verilecek eğitimlerde bu yöntemlerin tersine öğrencinin merkeze alınması, konuların kavratılması ve öğretilen konuların yaşamda aktif olarak kullanılması önemsenmelidir.

Eğitimde demokratikleşme: Düzenlenecek yaşam boyu öğrenme hizmetlerinin hiçbir ayırım yapılmadan herkese açık biçimde düzenlenmesi ve bireyler için fırsat eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Böylece tüm bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşama etkin katılımı sağlanacak ve yetenekleri değerlendirilebilecektir.

1.5. Yaşam Boyu Öğrenmenin Öğeleri

Doğumdan ölüme kadar örgün, yaygın, algın biçimde karşımıza çıkan yaşam boyu öğrenme etkinlikleri ile ilgili öğeler ise şu şekildedir (Day, 1999'dan akt. Teyfur, 2009):

- * **Süreklilik:** Günümüzde yaşam boyu süren eğitim, daha fazla önem kazanmaktadır. Bu anlamda eğitim kurumları, geleneksel rollerinin dışına çıkarak yaşam boyu öğrenmeyi daha fazla destekler hale gelmelidir.
- * **Yaratıcılık:** Bireylerin etkin bir biçimde yaşamın içinde yer almasını sağlamak yaşam boyu öğrenme hizmetlerinin öncelikleri arasındadır. Bunun en geçerli yollarından biri de bireylerin yaratıcılıklarının ortaya çıkarılması ve desteklenmesidir.
- * **Öğrenme:** Bireylerin kendi kendilerine öğrenme ve soru sorma becerilerini geliştirme, yaşam boyu anlamlı öğrenme etkinlikleri gerçekleştirmeleri için önemlidir.

1.6. Yaşam Boyu Öğrenme Yeterlikleri

Bireysel, sosyal, kültürel ve ekonomik koşullar tüm bireyler için yaşam boyu öğrenmeyi gerekli kılmaktadır. Hızla değişen ve bütünleşen bir dünyaya uyum için geniş bir yelpazede bilgi, beceri ve tutum kapsamında anahtar yeterliliklere ihtiyaç vardır. Bu yeterliliklere tüm bireyler, kendilerini gerçekleştirme ve geliştirme, aktif vatandaşlık, toplumsal bütünleşme ve istihdam için ihtiyaç duymaktadır. Avrupa Birliği'nin yaşam boyu öğrenme ile ilgili olarak sekiz temel yeterliliği öngörmektedir (EC, 2007):

1. Kendi dilinde iletişim,
2. Başka bir dilde iletişim,
3. Matematiksel yeterlilik ve bilim – teknoloji ile ilgili temel yeterlilikler,
4. Dijital yaşamda yeterlilik,
5. Öğrenmeyi öğrenmek,

6. Toplumsal yaşam ve vatandaşlık rolleri ile ilgili yeterlilikleri,
7. İnişiyatif kullanma ve girişimcilik duygusu,
8. Kültürel olarak farkındalık ve kendini ifade etme.

Yaşam boyu öğrenme ile ilgili esas olarak kastedilen temel nokta; sadece bilginin öğrenilmesi değil, öğrenilen bilginin ve kazanılan davranışın yaşam içinde uygulanabilmesidir. Bu nedenle yaşam boyu öğrenme ile ilgili verilen hizmetlerin başarıya ulaşması ve çıktılarının etkili olabilmesi yukarıda sayılan temel ilkelerin, öğelerin ve yeterliliklerin ne derece uygulandığı ile yakından ilgilidir. Bu hizmetleri yürütürken temel ilkeleri ve öğeleri gözetmek, bireylere daha etkin öğrenme ortamları sağlayacak ve ilgili yeterliliklerin bireylere kazandırılması da öğrenilen bilgilerin yaşama geçirilmesinde önemli bir alt yapı oluşturacaktır. Günümüz dünyasında anadilde ve yabancı dilde kendini ifade edebilmek, bilim ve teknolojiye uzak olmadan dijital yaşamın sağladığı olanakları kullanabilmek, analitik düşünerek olayları yorumlayabilmek, toplumla ve vatandaşlıkla ilgili rolleri gerçekleştirebilmek, karar alabilmek ve girişimlerde bulunabilmek, kendi kültürünün özgünlüğünü bilmek ve bunu avantaja dönüştürebilmek gibi temel yeterliliklerin bireylere kazandırılması, yaşam boyu öğrenilenlerin hayata geçirilmesinde etkili olacaktır.

1.7. Yaşam Boyu Öğrenme Becerileri

Çağımızda yaşanan baş döndürücü hızdaki değişimler ve gelişmeler, hem bireyler hem de toplumlar için yaşam boyu öğrenme kavramını sürekli güncel tutmaktadır. Bilgi çağının sağladığı imkânlar, her kesim ve her yaş için bilgiye ulaşımı kolaylaştırır da geçerli ve güvenilir bilgiye erişim, bilgiyi edinme süreci, edinilen bilgiyi kullanma gibi hususlar önemini korumakta ve bir takım yaşam boyu öğrenme becerilerinin kazanılmasını gerektirmektedir. Day (1999'dan akt. Teyfur, 2009) yaşam boyu öğrenmenin sürdürülebilmesi için geliştirilmesi gereken becerileri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Kendini güdüleme ve kendi öğrenme etkinliklerini yönetmeyi bilme,
2. Değişimlere uyum sağlamayı bilme,
3. Etkili bir öğrenme stratejisi oluşturma ve iletişim kurma becerilerine sahip olma,
4. Öğrendiklerini yaşama geçirme ve deneyimlerini geliştirme,
5. Geride bıraktıklarını gözden geçirme, düzeltme ve geliştirme.

1.8. Yaşam Boyu Öğrenen Birey Özellikleri

Sahip olunan bilgilerin güncellenmesine, önemli durumların anlaşılmasına ve kavranmasına, bakış açılarının genişletilmesine, bireysel ve mesleki bilgi düzeylerinin geliştirilmesine katkı sağlayacak olan yaşam boyu öğrenme ile ilgili beceriler, Shuman, Sacre ve McGourty'nin (2005'den akt. Akkoyunlu, 2008) yorumuyla şöyle özetlenmektedir:

1. Bilgi ve iletişimle ilgili teknolojileri kullanabilme,
2. Farklı biçimlerde öğrenebilme,
3. Soru sormayı bilerek gerçek anlamda öğrenebilme,
4. Okuduklarına eleştirel olarak bakabilme,
5. Araştırma yapma yeterliliğine sahip olma,
6. Bilgiye ulaşma, edinme ve kullanabilme,

7. Değerli olanla olmayanı ayırt edebilme,
8. Öğrenilmesi gerekeni fark edebilme,
9. Planlı bir öğrenme süreci gerçekleştirebilme.

Yukarıda verilen becerilerden yola çıkarak yaşam boyu öğrenen bireylerle ilgili özellikleri; meraklı ve istekli olmak, öğrenme ihtiyaçlarını tespit edebilmek ve planlayabilmek, bilgiye nasıl ulaşacağını bilmek ve ulaşılan bilginin değerli olup olmadığını ayırt edebilmek, bilgiyi edinirken sorgulayabilmek ve eleştirel olarak gözden geçirebilmek biçiminde sıralamak mümkündür. Yaşam boyu öğrenme yoluyla edinilen bilginin etkili sonuçlar vermesi için ise bireyler; edinilen bilgiyi yaşama geçirebilme, yeni durumlara uyarlayabilme ve önceki tecrübelerini gözden geçirerek düzeltebilme gibi özelliklere sahip olmalıdır. Yaşam boyu öğrenen birey için; nasıl öğreneceğini öğrenmek, nereye – hangi kaynaklara bakacağını bilmek önemli becerilerdir. Coşkun (2009), bireyler için yaşam boyu öğrenme özelliğini bilişsel ve duyuşsal öğelere yönelik; isteklendirme, sabır, merak ve öğrenmeyi düzenleme biçimindeki faktörleri temel yaşam boyu öğrenme eğilim özellikleri olarak ele almaktadır.

Yetişkinlik çağından itibaren bireyler, içinde bulundukları dönem itibarıyla birtakım psikolojik ödev ve ihtiyaçlar ile karşılaşır ve yaşam boyu öğrenme kapsamında ele alınabilecek farklı farklı öğrenme süreçleri gerçekleştirirler. Bu dönemler, ilgili yaş grupları ve karşılaşılan ihtiyaçlar şu şekildedir (Ültanır ve Ültanır, 2005):

1. Evden ayrılma / 18 – 22: Aileden bağımsızlık, kimliğini tanımlama ve yeni bir hayata başlangıç olarak bilinen bu dönem, genelde yetişkin eğitimi için başlangıç olarak görülmekte ve hizmet öncesi eğitimler ağırlık kazanmaktadır.
2. Yetişkinler arasına katılma / 23 – 28: Çevresini genişletme, yaşam projesi hazırlama gibi uğraşların olduğu bu dönemde birey, kendisini yetişkinler dünyasında bulur. Danışmanlık hizmetleri kapsamında yetişkin eğitimi veren kurumlara, eğitici veya psikolojik danışmanlara ihtiyaç duyulabilir.
3. İstikrar sağlama / 29 – 34: Değerlerini, ilişkilerini, sorumluluklarını gözden geçirmek, ileriye dönük hedefler koymak ve çocuklarının büyümesini kabul etmek gibi düşüncelerin olduğu bu dönemde, meslek niteliklerini geliştirmeye yönelik eğitim arayışları görülür.
4. Kendi benliğini bulma / 35 – 42: Gerçekleri – ölümü hissetmeye başlama, iş ve aile bireyleriyle olan ilişkilerini yeniden değerlendirme ve hatalarını düzeltme gibi davranışların olduğu bu dönemde bireylerin kendisinden beklediği biçimde hata yapmama ve bu anlamda eğitim alma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.
5. Gerçekleştirdiklerine ulaşma / 43 – 55: Vicdanen kendini yargılama, yetki sahibi olma, tercihlerinin sonucunu görme gibi düşüncelerin olduğu bu dönemde hobi ve sağlık ağırlıklı eğitim ihtiyaçları görülür.
6. Durağanlaşma / 56 – 64: Yaşlılığı kabullenme ve geriye kalan hedefleri gerçekleştirme çabasının görüldüğü bu dönemde uyum ve sağlık problemlerinin çözümü ile ilgili eğitim ihtiyacı ortaya çıkar.
7. Üretim dışına çıkış / 65 ve üzeri: Uyum çalışmaları, kendinin ve eşinin ölümüne hazırlık biçimindeki davranışlar bu dönemde belirgin olarak görülür. Hayata bağlayan sağlık ve hobi eğitimleri ile boş zaman etkinlikleri bu dönemde önemlidir.

1.9. Yaşam Boyu Öğrenme Yolları

Yaşam boyu öğrenme kavramıyla ilişkili evrensel yaklaşım, beşikten mezara kadar yaşam boyu ve yaşam genişliğinde gerçekleşen tüm öğrenme etkinlikleri olarak görülmektedir.

DPT (2001) özel ihtisas komisyonu raporuna göre bireyin yaşamı boyunca karşılaştığı tüm örgün, yaygın ve algın öğrenmeler, yaşam boyu eğitim kapsamında ele alınmaktadır. Coombs ve Ahmed (1974'den akt. Belle, 1982), eğitimi öğrenme ile eş tutmuş ve algın, yaygın ve örgün eğitim biçiminde üç tür tanımlamışlardır.

Mocker ve Spear (1982) ise yaşam boyu öğrenme yollarını örgün, yaygın, algın ve öz-yönelimli öğrenme biçiminde dört başlıkta incelemiştir. Bireyin yaşamı boyunca gerçekleştirdiği tüm örgün, yaygın, algın ve öz-yönelimli öğrenmeler birer yaşam boyu öğrenme yolu olarak kabul edilmektedir. Algın ve öz-yönelimli öğrenme bireyin yaşamı ile herhangi bir dönemi kapsarken, örgün ve yaygın eğitim için belirli dönemlerden söz etmek mümkündür.

Örgün eğitim: Okullarda yürütülen, belli bir amaç doğrultusunda, yaşı ve gelişim seviyesi aynı olan öğrenenlere yönelik gerçekleştirilen düzenli eğitim faaliyetleridir (Bayrak, 2008). Örgün eğitim, sistematik biçimde organize edilmiş, bir takım kanun ve kurallara göre yapılandırılmış olarak yönetilen ve hedef, içerik, yöntem bakımından oldukça katı bir müfredat sunan bir eğitim modelinin karşılığıdır. Örgün eğitimin özellikleri, hiyerarşik bir düzen, devam zorunluluğu, kabul şartları, standartlaştırılmış müfredat, önkoşul ve sertifikalar biçimindedir (Belle, 1982). Bilgi çağında yaşayan bireyler, amaçlarına ulaşmak ve toplumsal hareketliliklerini sağlamak için yaşamlarının belli dönemlerinde örgün eğitim kurumlarına devam etmek, edindikleri bilgi ve becerileri alacakları diplomalar ile belgelendirmek durumundadırlar. Kendi geleceklerini en doğru biçimde kurabilmeleri için günümüz bireylerinin belli ölçülerde örgün eğitim kurumlarına devam etmeleri ve aldıkları eğitimleri başarılı bir biçimde tamamlamaları gerekmektedir. Bu kapsamda öğrenen açısından kasıtlı olarak gerçekleştirilen örgün eğitim (Colardyn ve Bjornavold, 2004), bireylerin yaşam boyu öğrenme çabaları içinde önemli bir yere sahiptir. Örgün öğrenmede ne ve nasıl sorularına kararı öğrenen vermez ve sürecin kontrolünde etkisi azdır (Mocker ve Spear, 1982).

Yaygın eğitim: Unesco'nun yetişkin eğitimi terimleri sözlüğüne göre yaygın eğitim programları, örgün eğitim programlarında olduğu gibi öğrencilerin yazılması ve alınması için birtakım işlemleri gerektirmemektedir (Duman, 2003). Coşkun'un (2009) tanımına göre yaygın eğitim; örgün eğitim kurumlarındaki programlara devam etmeyen vatandaşlar için eksik olan bazı bilgi ve becerilerin öğretilmesi, mevcut bilgi ve becerilerin geliştirilmesi veya mesleki anlamda yeni bilgi ve becerilerin öğretilmesidir. Öğrenilecek olanın ne olduğuna ilişkin kararı öğrenenin, nasıl olacağına ilişkin kararı öğretenin verdiği yaygın eğitim programları (Mocker ve Spear, 1982), yaşam boyu öğrenme hizmetleri kapsamında önemli bir yere sahip olmakla birlikte eğitimle ilişkili pek çok kurum, topluma yönelik düzenlediği eğitim hizmetlerini bu yolla gerçekleştirmektedir. Belli yaş grupları için katılım zorunluluğunun olduğu örgün eğitim sürecinin aksine yaygın eğitimde böyle bir zorunluluğun olmaması, bireylerin kendi eğitimlerine yönelik ihtiyaçları tespit ettiği ve bu eğitimlere katılmada yüksek güdülenme sağladıkları anlamına gelmektedir. Yaygın eğitim programlarına katılan yetişkinlerin katılımdan doğrudan yarar sağlamaları yaygın eğitimin önemli bir özelliğidir (Belle, 1982). Örgün eğitimde olduğu gibi yaygın eğitimi de öğrenen, kasıtlı olarak gerçekleştirir (Colardyn ve Bjornavold, 2004).

Algın öğrenme: Eğitim; kişisel refah ve mutluluğuna katkı sağlayıcı bir etken, günlük problemlerin çözüm yolu, toplumsal bütünleşme ve kişisel gelişim aracıdır. Toplumda mutlu bir yaşam sürmek için bireyler yaşamları boyunca eğitime katılır ve öğrenme faaliyetleri gerçekleştirirler. Öğrenme, sadece örgün ve yaygın eğitim yoluyla değil, algın öğrenmeler yoluyla da gerçekleşir. Bu üçünün birleşimi yaşam boyu öğrenme anlamına gelir. Algın öğrenme; her insanın günlük deneyimlerinden, eğitimsel etkinliklerden ve çevresinden bilgi, beceri, tutum ve anlayış kazandığı yaşam boyu devam eden bir süreçtir (Belle, 1982; Colardyn ve Bjornavold, 2004; Duman, 2003). Herhangi bir derece veya diploma

gerektirmez. Örgün ve yaygın eğitim türleri dışında, sabit süreç ve biçimdeki çeşitli bilgi kaynakları yoluyla ve herhangi bir yöntemle öğrenmenin olduğu her türlü öğrenmeyi kapsar (Somtrakool, 2002). Algın öğrenme sürecinde kurumsal olarak yetkilendirilmiş öğretmen ve müfredat olmadığı için “eğitim” değil, “öğrenme” kelimesi kullanılır (Schugurensky, 2000). Algın öğrenme; öğrenme hedeflerinin, öğrenme süresinin ve öğrenme desteğinin olduğu bir yapıda değildir. Kasıtlı olarak gerçekleştirilebildiği gibi çoğunlukla kasıtsız ve tesadüfi olarak gerçekleşir (Colardyn ve Bjornavold, 2004). Müze, fuar, bilimsel veya başka türden sergi ziyaretleri; radyo dinleme, eğitsel veya bilimsel temalı televizyon programları izleme; dergilerden bilimsel, eğitsel, teknik metinler okuma; bilimsel yarışmalara, konferans ve benzeri etkinliklere katılma birer algın öğrenme sürecidir. Yaygın eğitim, örgün eğitimin artığı; algın öğrenme de onun artığı olarak görülmesine rağmen en belirgin öğrenmeler, algın öğrenme süreçlerinde meydana gelmektedir (Schugurensky, 2000).

1.10. Yaşam Boyu Eğitimin Tarihsel Gelişimi

1.10.1. Yaşam Boyu Öğrenmenin Dünyadaki Gelişimi

Yaşam boyu öğrenme kavramı, günümüzde giderek önem kazanıyor olmakla birlikte aslında insanoğlunun var olduğu ilk günden itibaren yaşamın içinde yer alan bir ihtiyaçtır. Ayhan (2005), Platon’un “Cumhuriyet” adlı eserine atıfta bulunarak antik çağ düşünürlerinin öğrenmeyi yaşamla ilişkilendirmelerine dikkat çekmekte ve John Dewey, Eduard Lindeman, Basil Yeaxlee gibi geçmiş yüzyılın önde gelen düşünürlerinin öğrenmeyi zaman, yer ve yaş ile sınırlamadıklarını belirtmektedir. Pragmatist bir felsefeci olarak Dewey, eğitimi hayat boyu devam eden bir süreçte ele almış ve hayattaki yansımalarıyla ölçmüştür (Bender, 2005). Dewey’e (1916) göre yaşam, kendini yenileyen bir süreçtir ve eğitim sosyal yaşam için önemlidir. Yeaxlee’ye (1920) göre de eğitim, yaşam boyu süren bir süreçtir ve eğitim, teknik yeterlilik ihtiyacının ötesinde bir yaşam sanatıdır. Lindeman (1926), eğitimin kısır bir döngü içinde öğrenme sürecine kilitlenerek hayata hazırlama olarak tasarlanmasını ve gerçek yaşamın başlamasıyla bitmesini eleştirmekte ve eğitimin yaşam olduğunu, eğitimin sonu olmadığını vurgulamaktadır. Dönemin önde gelen düşünürlerinin görüşlerinden de anlaşılacağı gibi geçmişte yaşam boyu öğrenmenin insani ve toplumsal yanları ön plandaydı. Ancak son yıllarda bu yaklaşımdan uzaklaşarak ekonomik bir bakış açısına dönüşmeye başlamıştır (Okçabol, 2006; Toprak ve Erdoğan, 2012). Hem geleneksel anlamda öğrenme hem de yaşam boyu öğrenme kavramlarının içerikleri ile ilgili meydana gelen dönüşümlerde zaman içinde oluşan siyasal ve ekonomik değişimler etkili olmuştur (Toprak ve Erdoğan, 2012).

Avrupa Toplulukları Komisyonu, Dünya Bankası, OECD, UNESCO gibi kuruluşların yaşam boyu öğrenme kavramı ile ilgili görüşleri, dönemsel olarak belirleyici bir bakış açısı oluşturmuştur. Endüstri toplumuna geçişle yetişkinler için eğitim ihtiyaçlarının doğması ve İngiltere İmar Bakanlığı Yetişkinler Eğitimi Komitesinin 1919’da evrensel anlamda yaşam boyu eğitim ihtiyacı ile ilgili bir rapor yayınlaması, yaşam boyu öğrenme kavramının doğuşu olarak görülmektedir (Büyükdüvenci, 1983). Yaşam boyu öğrenme kavramı, UNESCO’nun 1965 yılında “yaşam boyu eğitim” kavramını ele alması ve 1972 yılında “Faure Raporu” , “Learning to be” şekliyle hatırlanacak olan raporu yayınlaması ile resmîyet kazanmıştır (Duke, 1976’dan akt. Harris, 1999). Bu raporda yaşam boyu eğitim ve öğrenme toplumları biçiminde iki ana fikir ön plana çıkmıştır. İlki eğitim sistemi için anahtar rol, ikincisi öğrenme toplumları meydana getirmek için bir stratejidir. Faure’ye (1972) göre eğer öğrenme bireyin tüm yaşamında yer alıyorsa, öğrenme toplumu aşamasına ulaşılmış demektir. Bu rapor eğitimde önemli bir dönüm noktasıdır. Yaşam boyu eğitim, gelişmiş ve gelişmekte olan

ülkelerin eğitim politikaları adına ana kavram olarak önerilmiştir. UNESCO, bu raporu ile yaşam boyu eğitim kapsamında eğitim hizmetlerinin okul çağı sınırları ötesine yayılmasının önemini vurgulamış, bireylerin günlük yaşamdaki ihtiyaçları ile ilgili eğitsel faaliyetlerin geliştirilmesine dikkat çekmiştir. Öğrenme, yaşam boyu ve yaşam genişliğinde – örgün, yaygın ve algın öğrenmeler kapsamında yer alan aktiviteler olarak sunulmuştur. 1973 yılında OECD, gençlik için sürekli eğitimin ele alındığı “Recurrent Education: a Strategy for Lifelong Learning” adlı bir rapor yayınlamıştır. Bu rapor UNESCO’nun raporuna göre daha dar bir bakış açısına sahiptir. UNESCO’nun raporu yaşam genişliğinde eğitimin her seviyesine yönelik politikalara işaret ederken, OECD’nin raporu örgün yetişkin eğitime yönelik politikalara odaklanmıştır (Tujman ve Bastrom, 2002’den akt. MacPhail, 2008). Ancak her iki raporun da yaşam boyu öğrenme kavramına resmiyet kazandırmış olması önemlidir. 1970’ler yaşam boyu öğrenme ile ilgili gelişmelerin yaşandığı birinci kuşak olarak görülmekle birlikte arka planında 1961 tarihli Washington Konferansından bahsetmek gerekir. Konferans Başkanı Philip Coombs; gelir düzeyinin artması ve çalışma saatlerinin azalmasıyla oluşacak boş zamanın kişisel gelişim ve haz amaçlı öğrenmeler için kullanılmasını işaret etmiş ve bir İngiliz özdeyişinde olduğu gibi beşikten mezara eğitimi önermiştir (MacPhail, 2008).

1980’lar sonrası Dünya Bankası ve IMF’in etkisi ile eğitimde liberalleşme uygulamaları görülmeye başlanmıştır (Sayılan, 2006). Yaşam boyu öğrenme kavramı ile ilgili ikinci kuşak olarak bilinen 1980’larda UNESCO, küreselleşme ve neoliberalizme karşıyken; OECD, politikalarında küreselleşme ve neoliberal yaklaşımlar kullanıyordu. OECD’nin 1985 tarihli “Education in Modern Society” ve “OECD Ministers Discuss Education in Modern Society” başlıklı raporları neoliberal doktrinler içermektedir. Ekonomik sorunların ortaya çıkardığı ihtiyaçların etkisiyle eğitimde piyasa talepleri dikkate alınmaya başlanmış, yaşam boyu öğrenme kavramına bakış açısı da bu anlamda şekillenmiştir. 1970’ler ile 1990’lar arasında UNESCO ve OECD, yaşam boyu öğrenme ile ilgili kendi duruşlarını sergileyen raporlar yayınlamıştır. 1970’lerde UNESCO’nun bakış açısı ön plandayken, 1990’lara doğru OECD’nin bakış açısı daha ön plana çıkmıştır. Her iki dönemde de OECD ve UNESCO yaşam boyu öğrenmeyi toplumsal dönüşüm aracı olarak görüyordu. Ancak UNESCO’nun eğitime bakış açısı sosyal problemlerin çözümü ile ilgili; OECD’nin ise ekonomik problemlerin çözümü ile ilgiliydi (MacPhail, 2008). AB’nin de yaşam boyu öğrenme kavramına bakış açısı OECD’nin paradigmasıyla paralellik göstermekteydi ve AB de bu anlamda eğitimle ilgili kendi ulusal politikalarını düzenlemişti.

1990’ların başında pek çok uluslararası kuruluş; özellikle UNESCO, OECD ve AB yaşam boyu öğrenme ile ilgili kendi söylemlerini açıklayan belgeler yayınlamıştır. İlgili belgelerin içerikleri, yaşam boyu öğrenmeye yönelik dönemin bakış açısını ortaya koymaktadır. Birbirine daha yakın duran OECD ve AB’nin UNESCO’dan farkı daha da belirginleşmiştir. AB’de 90’lı yılların başında eğitimin öncelikli işi ekonomik büyümeye katkıda bulunmak olarak görülürken UNESCO, 1996 tarihli “Learning: the Treasure Within” (Delors Raporu) adlı raporu ile yaşam boyu öğrenme kavramının yeniden gözden geçirilmesini ve genişletilmesini önermiştir. UNESCO, sadece iş ile ilgili değil insanın tüm bilgi ve yeteneklerini kapsayacak sürekli bir eğitim sürecinden bahsetmiştir. Delors’a (1996) göre bu süreç bireylerin kendilerinin ve çevrelerinin bilincini geliştirebilmeli ve iş hayatında ve toplumda sosyal rollerini gerçekleştirmede onları teşvik etmelidir. Bu bakış açısının yaşam boyu öğrenme kavramını eğitim ile ilgili reformlar için yeniden önemli kılmasıyla 90’lı yılların ortasından itibaren AB’de, Sokrates Eğitim Programları başlatılmış ve üniversiteler yaşam boyu öğrenme kapsamında değerlendirilmiştir. Coşkun ve Demirel’in (2012) belirttiği şekilde AB’nin 1999’da yayınladığı Bologna Bildirisi ile üniversitelerin yaşam boyu öğrenmedeki önemi ve öğrenci merkezli yaşam boyu öğrenme hizmetleri verme sorumlulukları vurgulanmıştır.

2000 yılından itibaren Sokrates Programlarının ikinci aşamasına geçilmiş ve AB, yaşam boyu öğrenme kapsamında “A memorandum on Lifelong Learning” adlı önemli bir çalışma yapmıştır. Bu bildiri ile yaşam boyu öğrenme; bilgi, beceri ve yeterlilikleri geliştirme amaçlı örgün ve algın faaliyetler olarak gösterilmiştir. Bu tanım daha sonra sınırlı bulunmuş ve bilgi, beceri ve yeterliliklerin bireyle, yurttaşlıkla, toplumla ve işle ilgili alanlarda geliştirilmesi olarak genişletilmiştir. Komisyonun Avrupa’da yaşam boyu öğrenmenin uygulanması için kapsamlı stratejiler belirlemek amacıyla yayınladığı bu bildiride altı uygulama vurgulanmıştır. Bu başlıklara ait içerikler özetle şu şekildedir (EC, 2000):

1. Tüm bireylere yönelik temel becerilerin geliştirilmesi
2. İnsan kaynaklarına yönelik yatırımların artırılması
3. Öğretme ve öğrenme süreçlerine yönelik yararlı değişikliklerin yapılması
4. Tüm öğrenme süreçlerine yönelik belgelerin verilmesi
5. Yaşamın her anında rehberlik ve danışmanlık hizmetlerine yönelik destek verilmesi
6. Bireylerin yaşadığı bölgelere yönelik eğitim hizmetlerinin sağlanması

Avrupa’da yükseköğretimden sorumlu bakanlar, Prag Bildirgesi (EC, 2001) ile yaşam boyu öğrenmenin yükseköğretiminin temel ögesi olduğunu vurgulamış; bilgi temelli toplum ve ekonomi inşa etmek, rekabetle ilgili sorunlarla yüzleşmek, teknolojiyi kullanmak, sosyal uyum sağlamak, fırsat eşitliği yaratmak ve yaşam kalitesini arttırmak için yaşam boyu öğrenmeyi gerekli görmüşlerdir. 2007 yılında “Yaşam Boyu Öğrenme Programı” adlı çalışmayı başlatan AB Eğitim ve Kültür G.M., konu ile ilgili bireylerin sahip olması istenen temel yeterlilikleri belirlemiş ve tüm vatandaşlar için yaşam boyu öğrenme gerekliliğini vurgulamıştır (EC, 2007). Avrupa Konseyi (EC, 2011), yükseköğretimin modernizasyonu ile ilgili olarak üniversitelerin mevcut eğitim ve araştırma görevlerine ek olarak, bilgi paylaşımı, yenilik meydana getirme, toplumsal katılımı sağlama, bölgesel ve yerel kalkınmaya destek olma, yaşam boyu öğrenme faaliyetleri düzenleme gibi çalışmaları önermektedir. Yükseköğretimden sorumlu Avrupa Birliği Bakanları yayınladıkları Bükreş Bildirgesi’nde (EC, 2012) işveren desteği ve eğitim programlarının geliştirilmesiyle istihdam edilebilirliği, yaşam boyu öğrenmeyi, problem çözme ve girişimcilik becerilerini artırmayı hedeflemektedir. 90’lı yıllarda ekonomik ihtiyaçlara göre şekillenen yaşam boyu öğrenme hizmetleri, 2000 ve sonrasında bireysel ve toplumsal ihtiyaçları da kapsayacak bir bakış açısı kazanmış ve bu felsefe kapsamında yükseköğretim ile daha çok ilişkilendirilmiştir. Ayrıca AB, aldığı tüm bu kararların yanı sıra yaptığı çalışmaların ürünü olarak Sokrates – Erasmus, Leonardo da Vinci ve Youth adlı eğitim projeleri gerçekleştirmiştir. İlgili projelerin amacı; kültürlerarası iletişim sağlamak, farklı bölgelerden gelen bireyleri bir projede toplamak, dayanışma duygusunu geliştirmek, Avrupa’nın bütünleşmesine katkı sağlamak ve araştırma süreçleri gerçekleştirmektir. İlgili projelerin 2006 yılında sonlanmasıyla 2007 yılından 2013 yılına kadar geçerli olacak ilk ve ortaöğretime yönelik Comenius, yükseköğretime yönelik Erasmus, mesleki eğitime yönelik Leonardo da Vinci ve yetişkinlere yönelik Grundtvig programları planlanmıştır (Odabaşı, Kuzu ve Uluuysal, 2011). Daha sonra yaşam boyu öğrenme kapsamında ele alınan tüm bu programlar, 2014 – 2020 yılları arasında yürütülecek biçimde Erasmus+ adlı programda birleştirilmiş, yaş ve eğitimle ilgili herhangi bir sınırlamaya yer verilmeden tüm katılımcılara yeni becerilerin kazandırılması hedeflenmiştir.

Yaşam boyu öğrenme; okul öncesi başlar, zorunlu öğrenim ve sonrası dönemlerde örgün eğitim ve yetiştirme olarak gerçekleştirilir ve yaşam boyu sürdürülür. Ekonomik ilerleme ve gelişme – bireysel gelişim ve kendini gerçekleştirme – daha demokratik yapı ve sosyal kurumlar kurmak yaşam boyu öğrenme ile ilgili merkezi öğelerdir (Aspin ve Chapman, 2001). Ancak yukarıda ele alınan tarihsel süreçte de görüldüğü gibi dönemsel olarak bu

İhtiyaçlardan bazıları daha ön plana çıkmış ve yaşam boyu öğrenme ile ilgili hizmetlerin şekillenmesinde rol oynamıştır. Özetle yaşam boyu öğrenme kavramı, I. Dünya Savaşı sonrası 1919 yılında İngiltere İmar Bakanlığı raporu ile yetişkin eğitimi bazında ele alınmış, II. Dünya Savaşı sonrası bireyi geliştirme, teknik – kültürel değişime uyum ve demokrasiyi kuvvetlendirme olarak yorumlanmıştır. 1960 ve 1970 arası UNESCO bünyesinde sosyo – politik bir terim olarak tartışılmıştır. 1970’lerde yaşam boyu öğrenme, UNESCO’nun “Learning to Be” adlı raporu ile evrensel bir eğitim ve öğrenme toplumları kapsamında ve OECD’nin “Recurrent Education” adlı raporu ile ekonomik ihtiyaçlar kapsamında ele alınmıştır. 1980’lerde küreselleşme süreci ve bilgi ekonomisinin ortaya çıkması, yaşam boyu öğrenme kavramını etkilemiştir. Yaşam boyu öğrenme, 90’lı yıllardan itibaren yeniden eğitim politikalarında etkili olmaya başlamıştır. AB ve OECD tarafından ağırlıklı olarak insan sermayesini geliştirme biçiminde yorumlanan yaşam boyu öğrenme çalışmalarında UNESCO kendi bakış açısında ısrarcı olmuştur. UNESCO, Delors Raporu (The Treasure Within) ile yapmayı öğrenme, var olmayı öğrenme, anlamayı öğrenme ve birlikte yaşamayı öğrenme biçimindeki bireysel gelişim ilkelerini savunmuştur. 2000’li yılların başından günümüze kadar yaşam boyu öğrenme kavramı kapsamında AB ve OECD’nin ekonomi odaklı etkileri hissedilmiştir. Yaşam boyu öğrenme ile ilgili ekonomik amaçların ön plana çıkması, önemli eleştiri konusu olmuştur (Toprak ve Erdoğan, 2012). Ancak yaşam boyu öğrenme kavramı konusunda ilgili taraflar, “Lifelong (L)Earning” (yaşam boyu öğrenme / yaşam boyu para kazanma) biçimindeki tartışmaya devam etmekte ve savundukları fikre göre yaşam boyu öğrenme hizmetlerinin şekillenmesine etki etmektedirler.

1.10.2. Yaşam Boyu Öğrenmenin Türkiye’deki Gelişimi

Ülkemizde yaşam boyu öğrenmenin, uzun bir geçmişe sahip olduğu ve Cumhuriyet öncesi ve sonrası diye iki dönemde ele alındığı görülmektedir (Duman, 2006; Şirin, 2008; Tanır, 2006). Cumhuriyet öncesi dönemde yer alan belli başlı eğitim kurumları; medreseler, Enderun okulları, ahilik teşkilatı, loncalar, terbiye ocakları, ordu eğitim kurumları, çırak okulları, tekke ve zaviyeler, sıbyan mektepleri, Türk ocakları ve diğer gönüllü kuruluşlar biçimindedir. Cumhuriyet sonrası dönemde yer alanlar ise; halk terbiyesi şubesi, halk derslikleri, millet mektepleri, halk okuma odaları, halkevleri, köy enstitüleri ve köy eğitim kurslarıdır. Bu kurumlar arasında özellikle köy enstitüleri, var oldukları dönemde vermiş oldukları mezunlar ile sadece öğretmen yetiştirmemiş, halk eğitimine de önemli katkılarda bulunmuşlardır (Sağlam, 2003). O dönemlerde halk eğitimi ve yetişkin eğitimi biçiminde vücut bulan yaşam boyu öğrenme hizmetlerinin genel hedefi; ortak bir ulusal kültür tesis etmek, vatandaşlık bilincini geliştirmek, demokrasiyi güçlendirmek ve ekonominin ihtiyaç duyduğu insan sermayesini yetiştirmektir. 1960 sonrası yetişkin eğitimi hizmetlerinin daha kurumsal olarak verilmesi amacı ile Halk Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmuş, bu müdürlük 1983 sonrası Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü olarak dönüştürülmüştür. Millî Eğitim Temel Kanunun yürürlüğe girmesiyle eğitim sisteminde örgün ve yaygın biçiminde iki ana bölüm oluşturulmuştur. Millî Eğitim bakanlığının yanı sıra diğer bakanlıklar ve kurumlarca da yetişkinler için eğitim hizmetlerinin yürütülebilmesi sağlanmıştır. Böylece örgün eğitim dışına çıkmış bireylere yönelik düzenlenecek yaşam boyu öğrenme kapsamındaki eğitim hizmetleri belli bir anlayışa ve düzene kavuşmuştur. 1983 ile 2011 yılları arasında Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, ilgili hizmetleri yürütmüş, 2011 yılından itibaren tüm bu faaliyetler Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü çatısı altında toplanmıştır (MEB, 2011). Yaşam boyu öğrenme odaklı çalışmaların yürütülmesi amacı ile kurulan bu genel müdürlüğün başlatmış olduğu “Okullar Hayat Olsun” projesi ise ülkemizdeki mevcut yaşam boyu öğrenme anlayışı için bir fikir vermektedir. MEB, 2011 yılında başlattığı bu proje ile okulların örgün

eğitim hizmetleri dışında topluma yönelik yaşam boyu öğrenme hizmetleri vermesini ve okulların toplum için eğlence ve dinlenme merkezleri olmasını hedeflemektedir.

Yaşam boyu öğrenme hizmetlerine yönelik çalışmaların yürütülmesi ile ilgili kararlar tarihsel süreç boyunca ülkemizdeki yasal metinlere işlenmiş ve bu kapsamda hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Mevcut yasal metinler tarandığında; 1982 Anayasasında, Kalkınma Planlarında, Millî Eğitim Şûralarında, İlköğretim ve Eğitim Kanununda, Mesleki Eğitim Kanununda, Millî Eğitim Temel Kanununda ve Yükseköğretim Kanununda yaşam boyu öğrenme kavramı ile ilgili maddeler olduğu görülmektedir.

Ülkemizde eğitim hizmetlerinin yürütülmesinden sorumlu kurum Millî Eğitim Bakanlığı olmakla birlikte diğer resmi ve özel kuruluşlar da Millî Eğitim Bakanlığı ile koordineli olarak çeşitli eğitim hizmetleri verebilmektedir. Verilen eğitim hizmetlerinde ağırlıklı olarak örgün ve yaygın eğitim yolları kullanılmaktadır. Bu anlamda eğitim hizmetleri veren kurum ve kuruluşlar; Millî Eğitim Bakanlığına bağlı birimler, Başbakanlığa bağlı kurum ve kuruluşlar, yerel yönetimler (belediyeler, özel idareler, köy idareleri), kamu iktisadi kuruluşlar (bankalar, fabrikalar, meslek odaları, vakıflar, dernekler, cemiyetler, konseyler, medya) ve üniversiteler biçimindedir.

1980'dan sonra bir olgu olarak Türk toplumunda yer almaya başlayan yaşam boyu öğrenme kavramı (Şimşek, 2008), ülkemizdeki yükseköğretim kurumları açısından ele alındığında ise pek çok üniversitenin bu kapsamda çeşitli eğitim faaliyetleri düzenlediği görülmektedir. YÖK (2007), "Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi" başlıklı raporu ile üniversitelerin yaşam boyu öğrenmeye yönelik katkısını vurgulamış ve yükseköğretimin geniş kitlelere ulaşmasını ve yaşam boyu öğrenmeye açık biri biçime dönüşmesini hedeflemiştir.

2. SONUÇ

Organizma doğumdan ölüme kadar her an yeni durumlarla karşılaşmakta ve bu durumlardan yeni edinimlerle çıkmaktadır. Bu edinim ve uyum kurma mevzusu onun hayatının şekillenmesine, yaşam kalitesinin belirlenmesine dair ipuçları barındırmaktadır.

Günümüzde okulda öğrenilen bilgilere ulaşmak kolaylaşmış, okulda öğrenilen bilgilerin ömür boyu değişmeyeceği, yeterli olacağı düşüncesi yerini her an, her yerde, her şekilde öğrenme gerçeğine bırakmıştır. Bu durumda bireyin, özüne hakim olma ölçütü önem kazanmaktadır. Kendini tanıma, özelliklerinin farkında olma, nasıl öğrendiğini-öğreneceğini bilme vb kıstaslar, yeni öğrenmelerin gerçekleşme zorluğu-kolaylığı noktasında belirleyici olacaktır. Araştıran, sorgulayan, merak eden bireyler, bu noktada elde ettikleri yeni bilgileri, ön öğrenmeleri ile sentezleyecek, yeni öğrenmeler açığa çıkaracaktır. Bu sirkülasyon, ucu açık ve niteliği bireye bağlı bir hal alma eğilimindedir.

Belli bir eğitim-öğretimin ardından sahip olunan iş hayatında bile, çağın getirdiği, mesleğin gerektirdiği yeni öğrenmelere, güncellenen bilgi ve becerilere maruz kalan bireylerin, bu süreçten en az zararla ve en kısa sürede kurtulmalarına yardımcı olacak argüman, onların yaşam boyu öğrenme becerilerine sahip oluş derecelerdir.

Örgün eğitimin ardından yaygın ve algın eğitim yoluyla, öğrenme olayı sürekli ve bireysel kontrol ile gerçekleştirilebilecek bir hal almaktadır. Bireysel motivasyon, öğrenme güdüsü, araştırma merakı, başarıma hazzı bireylerde öğrenme açlığına vesile olmakta ve bu açlığın giderilmesi ancak yaşam boyu öğrenme ile mümkün kılınmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren, öğrenenlere bu açlıklarını giderecek metotlar öğretilmeli, tabiri caizse balık vermek yerine balık tutmak öğretilerek yaşam boyu öğrenmenin temelleri atılmalıdır.

Bilginin sürekli değişip, güncellendiği; bilgiye ulaşma yollarının çeşitlendiği çağımızda bireylerin kişisel gelişimlerini devam ettirmeleri adına yapılacak hatırı sayılır eylemlerden biri yaşam boyu öğrenme becerilerine sahip olmak ve onu uygulamaktır.

KAYNAKÇA

- Akçay, R., C. (2003). Küreselleşme, eğitimsel yoksunluk ve yetişkin eğitimi. *Millî Eğitim Dergisi*, 159, 33 – 49.
- Akkoyunlu, B. (2008). Bilgi okuryazarlığı ve yaşam boyu öğrenme. *International Educational Technology Conference (IECT2008)*, 6 – 8 Mayıs 2008. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Aspin, N., D. ve Chapman, J., D. (2007). Lifelong learning: concepts and conceptions. Aspin, D., N. (Ed.), *Philosophical Perspectives on Lifelong Learning* (Dijital Baskı) içinde (19 – 38), ISBN 978-1-4020-6193-6. The Netherlands: Springer.
- Avoseh, M., B., M. (2011). Informal community learning in traditional Africa. Jackson, S. (Ed.), *Innovations In Lifelong Learning*, (Dijital Baskı) içinde (34 – 48)
- Ayhan, S. (2005). Dünden bugüne yaşam boyu öğrenme. Sayılan, F. ve Yıldız, A. (Ed.), *Yaşam Boyu Öğrenme: Sempozyum Bildirileri ve Tartışmalar* (2. Baskı) içinde (2 – 14). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Bayrak, C. (2008). Türk eğitim sisteminin yapısı ve işleyişi. Gültekin, M. (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş* (1. Baskı) içinde (155 – 177). Eskişehir: Anadolu Üniv. Yayınları.
- Bağcı, E. (2011). Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'de yaşam boyu eğitim politikaları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (2), 139 – 173.
- Belle, T., J. (1982). Formal, nonformal and informal education: a holistic perspective on lifelong learning. *International Review of Education*, 28 (2), 159 – 175.
- Bender, M., T. (2005). John Dewey'in eğitime bakışı üzerine yeni bir yorum. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 13 – 19.
- Büyükdüvenci, S. (1983). Yaşam boyu eğitim felsefesi üzerine. *Ankara Üniv.Eğ.Bil.Fak. Der.*, 16(2), 225–242.
- Colardyn, D. ve Bjornavold, J. (2004). Validation of formal, non – formal and informal learning: policy and practices in EU member states. *European Journal of Education*, 39 (1), 69 – 89.
- Coşkun, Y., D. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Yayınlanmış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Coşkun, Y., D. ve Demirel, M. (2012). Üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 42, 108 – 120.
- DPT (2001). *Hayat Boyu Eğitim veya Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Duman, A. (2003). Bazı eğitim bilimi kavramlarına ilişkin genel bir değerlendirme. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 16 – 28.
- Duman, A. (2006). *Yetişkinler Eğitimi* (2. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.

- EC – European Commission (2000). *A memorandum on lifelong learning*. Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- EC – European Commission (2001). *The Prague Declaration*. Prag: Avrupa Komisyonu.
- EC – European Commission (2007). *The Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework*. Belçika: Avrupa Komisyonu.
- EC – European Commission (2012). *The Bucharest Declaration*. Bükreş: Avrupa Komisyonu.
- Güleç, İ., Çelik, S. ve Demirhan, B. (2012). Yaşam boyu öğrenme nedir? Kavram ve kapsamı üzerine bir değerlendirme. *Sakarya University Journal of Education*, 2 (3), 34 – 38.
- Gündoğan, N. (2003). Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde bir istihdam politikası aracı olarak “yaşam boyu öğrenme” ve bazı örnek program ve uygulamalar. *Kamu – İş Dergisi*, 7 (2), 299 – 312.
- Harris, R. (1999). Lifelong learning in work contexts. *Research in Post – Compulsory Education*, 4 (2), 161 – 182.
- MacPhail, J., S. (2008). *The OECD, Neoliberalism, and the Learning City: Promoting Human Capital in the Guise of Lifelong Learning* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Mount Saint Vincent Üniversitesi, Nova Scotia, Canada.
- MEB (2011). *Türk Eğitim Sisteminin Örgütlenmesi*. Ankara: MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Mocker, D., W. ve Spear, G., E. (1982). Lifelong learning: formal, nonformal, informal, and self directed. *Info.Series*, No.241.
- Odabaşı, H., F., Kuzu, A. ve Uluuysal, B. (2011). Fatih projesinin Türkiye'deki yaşam boyu öğrenme politikalarına getirebileceği katkılar. 5. *Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (360 – 365), 22 – 24 Eylül 2011. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Okçabol, R. (2006). *Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)* (3. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Polat, C. ve Odabaşı, H. (2008). Bilgi toplumunda yaşam boyu öğrenmenin anahtarı: bilgi okuryazarlığı. *Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (596 – 606), 27 – 30 Mart 2008. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Yayınları.
- Sağlam, V. (2003). *Köy Enstitülerinden İmam – Hatip Okullarına Eğitim ve Kültür* (1. Baskı). İstanbul: Nesil Yayınları.
- Schugurensky, D. (2000). The forms of informal learning: towards a conceptualization of the field. *The Research Network on New Approaches to Lifelong Learning*. Toronto: Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto.
- Smith, C., M. ve Pourchot, T. (1998). What does educational psychology know about adult learning and development? Smith, C., M. ve Pourchot, T. (Ed.), *Adult Learning and Development: Perspectives From Educational Psychology* (Dijital Baskı) içinde (3 – 10), ISBN 1-4106-0341-5. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Somtrakool, K. (2002). Building bridges between formal, non – formal and informal: policies and strategies for lifelong learning in Thailand. Singh, M. (Ed.), *Institutionalising Lifelong Learning* (1. Baskı) içinde (111 – 116). Hamburg: UNESCO Institute for Ed.
- Şimşek, S. (2008). *Vitalizing Knowledge Economy: The Conceptualization of Lifelong Learning in Turkey After The Beginning of The Process of The European Union*

- Membership* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şirin, A. (2008). *Halk Eğitim Merkezlerinin Sanat Eğitimi Bağlamında Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tanır, M. (2006). *Türkiye’de Halk Eğitim Hizmetlerinin Yönetimi ve Halk Eğitim Merkezlerinin Etkililiği Üzerine Alan Araştırması* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Teyfur, M. (2009). Eğitim bilimlerinde yeni yaklaşımlar. Saylan, N. (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş* (3. Baskı) içinde (371– 412). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Toprak, M. ve Erdoğan, A. (2012). Yaşam boyu öğrenme: kavram, politika, araçlar ve uygulama. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2 (2), 69 – 91.
- Turan, S. (2005). Öğrenen toplumlara doğru Avrupa Birliği Eğitim Politikalarında yaşam boyu öğrenme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 5 (1), 87 – 98.
- Ural, O. (2007). Türkiye’deki yetişkin eğitiminin bugünkü durumu ve geleceği. *Öğrenen Toplum İçin Yetişkin Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, (12 – 42), 5 Mayıs 2007. İstanbul: İSMEK Yayınları.
- Ültanır, E. ve Ültanır, G. (2005). Estonya, İngiltere ve Türkiye’de yetişkinler eğitiminde profesyonel standartlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 1 – 23.
- Yıldırım, M. (2009). *Yaygın eğitim ve halk eğitim merkezleri* (1. Baskı). Ankara:Gazi Kitabevi.
- YÖK (2007). *Türkiye’nin yükseköğretim stratejisi*. Ankara: T.C. Yükseköğretim Kurulu.

HARMANLANMIŞ ÖĞRENME ORTAMLARI¹

Doç. Dr. İshak KOZİKOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Öğretmen Zehra ÖNÜR
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

ÖZET

Günümüzde bilgi ve teknoloji alanlarında yaşanan hızlı değişimler, yaşamın neredeyse her alanını etkilemekte ve bireyden beklenen özellikleri farklılaştırmaktadır. İnsan hayatında önemli ve etkin bir konumda bulunan eğitimin, yaşanan değişim ve gelişmelerden etkilenmemesi söz konusu olamayacağından günümüz eğitimi de bilgi ve teknoloji çağına uygun bir biçimde şekillenmektedir. Bahsi geçen gereklilikten yola çıkılarak internet kullanımının yaygınlaştığı 2000’li yıllarda “*harmanlanmış öğrenme*” adı verilen yeni bir öğrenme modeli ortaya atılmıştır (Akgündüz, 2014). Harmanlanmış öğrenme modelinin; öğrenenlerin öğrenme yaşantılarını kolaylaştıracak, eğitim-öğretimi zaman ve mekân sınırlılığından kurtaracak, öğrenmelerin daha çeşitli ve kalıcı olmasını sağlayacak bir öğrenme modeli olduğu söylenebilir. Temel amaç, hem yüz yüze öğrenmenin hem de internet temelli öğrenmenin avantajlı yönlerinden faydalanarak, çok yönlü, faydalı ve etkili bir öğrenme yaşantısı sunmaktır. Harmanlanmış öğrenme, doğru becerilerin, doğru kişiye, doğru zamanda kazandırılması için doğru kişisel öğrenme stiliyle, doğru öğrenme teknolojilerinin eşleştirilmesiyle ve öğrenme amaçlarının uygulanmasıyla en yüksek başarıyı sağlamaya odaklanmaktadır (Ünsal, 2010). Bu yönleriyle bireylerin bireysel öğrenme stillerini ön plana alan bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, harmanlanmış öğrenmenin tarihsel süreci, ortaya çıkmasına neden olan faktörler, harmanlanmış öğrenmenin eğitime yansımaları ve harmanlanmış öğrenme ortamlarının özellikleri ele alınarak harmanlanmış öğrenmeye yönelik kavramsal bir çerçeve sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Harmanlanmış öğrenme, Çevrimiçi öğrenme, Yüz yüze öğrenme

BLENDED LEARNING ENVIRONMENTS

ABSTRACT

Today rapid changes in the fields of information and technology affect almost every area of life and differentiate the characteristics expected from the individual. Since education, which has an important and effective position in human life, can be affected by the changes and developments experienced, today's education is shaped in accordance with the age of information and technology. Based on these requirements, a new learning model called “blended learning” was introduced in 2000s when internet use became widespread (Akgündüz, 2014). Blended learning model can be considered as a learning model that will facilitate the learning experiences of the learners, save the education from the time and space limitation, and ensure the learning to be more diverse and permanent. The main objective is to provide a multi-faceted, useful and effective learning experience by taking advantage of both face-to-face and internet-based learning. Blended learning focuses on achieving the highest success by matching the right learning technologies and applying the learning objectives in

¹ Bu bildiri Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, BAP Koordinasyon Birimi tarafından SAP-2019-8200 nolu proje olarak desteklenmiştir.

order to gain the right skills, to the right person, at the right time (Ünsal, 2010). In this respect, it can be said that it is an approach that prioritizes the individual learning styles of individuals. In this study, it is aimed to present a conceptual framework for blended learning by considering the historical process of blended learning, the factors that caused this model to be used, the reflections of blended learning to education and the characteristics of blended learning environments.

Keywords: Blended learning, Online learning, Face to face learning

1. GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim ve bu gelişimin insan yaşantısında ekonomik, kültürel, toplumsal ve bilimsel değişimin yönünü belirleyen temel faktör haline gelmesi nedeni ile “bilgi çağı” olarak anılmaktadır. Bilgi çağı kavramı ile anlatılmak istenen, bilginin insan hayatının en temel parçası olduğu, bilgi üretiminin ve yayılımının hızlandığı, bilgi ile ilgili sektörlerde çalışan insan sayısının diğer sektörlerle oranla fazla olduğu, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde sürekli yeni bilgiler edindiğimiz yeni bir yaşam biçimidir (Bedük, 2002). Yaşanan bu hızlı değişim ve gelişimin etkisi ile küresel bir internet kültürü oluşmuş ve “ağ toplumu” kavramı ortaya çıkmıştır. Ağ toplumu kavramı, internet ağları üzerine kurulmuş bir ilişki ve etkileşim sistemini yaygın ve yoğun bir şekilde kullanan, internet üzerinden sağlanan etkileşimin yüz yüze olan etkileşimden daha fazla olduğu bir toplum yaşantısını ifade etmek için kullanılmaktadır (Bozkurt, 2014).

Yaşanan bu hızlı gelişmeler ve ağ toplumunun oluşması ile birlikte insan hayatı pek çok noktada değişikliğe uğramıştır. Bilgi ve iletişim teknolojileri, insan yaşamının neredeyse tüm alanlarında olduğu gibi eğitim-öğretim alanında da olmazsa olmaz bir hale gelmiştir. Çünkü bir toplumun yaşam standartlarının kalitesini belirleyen ve nesilden nesile bilgi ve kültür aktarımını sağlayarak toplumların devamını sağlayan en önemli öğedir (Avşar, 2011). İnsan hayatında bu denli önemli ve etkin bir konumda bulunan eğitimin, yaşanan değişim ve gelişmelerden etkilenmemesi söz konusu olamayacağından, günümüz eğitimi de bilgi çağına uygun bir biçimde şekillenmektedir.

Demirel (2015) eğitimi, bireylerin gelişimini doğrudan etkileyen, kendi içerisinde de devamlı gelişen ve yenilenen dinamik bir süreç olarak tanımlamaktadır. İnsan hayatının bir parçası olduğu için insanla ilgili her türlü unsurla etkileşim halinde olan eğitim bilimi, özellikle içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda en fazla bilimsel ve teknolojik gelişmelerle etkileşim halindedir (Kışla, Karaoğlu ve Algin, 2014). Bu etkileşim ile birlikte, edinilmesi gereken bilgi miktarı devamlı artmaktadır. Öğrenciler bu hızlı ve sürekli bilgi artışı takip edebilmeleri için, öğrenme yaşantılarında kendilerine yardımcı olacak, daha sistematik, etkin ve kalıcı öğrenmeler edinmelerini sağlayacak zenginleştirilmiş öğrenme ortamlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca bu etkin ve zenginleştirilmiş öğrenme yaşantılarının sadece okulda bulundukları süre ile de sınırlı kalmaması gerekmektedir. Çünkü okuldaki ders süresi ve materyaller ile sınırlandırılan bir öğretim anlayışı sadece okul dönemi ile sınırlı kalabilecek bir bilgi birikimi sağlamaktadır. Oysa öğrenmede ve gelişimde sürekliliğin var olması amaçlanıyorsa, okul dışındaki yaşantılarında da bireyler için bu sürekliliğe imkân sağlanmalıdır (Yolcu, 2015). Bu amaç doğrultusunda, teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler ve bu gelişimlerin insan hayatına yansması ile beraber, eğitim- öğretim süreçlerinde teknolojiye faydalanılması da aynı oranda yaygınlaşmaktadır. Teknolojinin insan hayatında ve eğitim ortamlarında yaygınlaşmasının sonucunda öğrenme-öğretme faaliyetlerinin okulun imkânları ve ders saatleri ile sınırlı kalmaması, eğitim-öğretimin okul sınırları dışında da devam etmesi zorunlu bir durum haline gelmiştir (Saritepeci ve Yıldız, 2014). Teknolojinin

eğitimde en sık kullanıldığı uygulamaların başında “web tabanlı eğitim” uygulamaları yer almaktadır.

1.1. Web Tabanlı Eğitim

Teknolojik ve bilimsel gelişmelerin eğitimde önemli bir yere sahip olması ile birlikte, öğrencilerin nasıl daha iyi öğrenebileceği ve öğrendiklerinin nasıl daha kalıcı olabileceği sorunsalından yola çıkılarak eğitim-öğretim ortamları, metotları ve kullanılan materyaller ile ilgili olarak devamlı farklı düşünceler geliştirilmektedir. Bu düşüncelerden biri, bireylerin hayatlarının her döneminde eğitim kurumlarına ulaşma imkânlarının olmaması ve bu nedenle eğitim yaşantılarının sınırlı olması problemini çözmek için ortaya çıkan “web tabanlı eğitim” anlayışıdır. Çevirim içi öğrenme olarak da anılan web tabanlı öğrenmede amaç, çeşitli nedenlerden dolayı eğitim-öğretimden yeterince faydalanamayan bireylere, bu eksikliği kendi uygunluklarına göre telafi edebilecekleri bir öğrenme yaşantısı sunmaktır. Web tabanlı eğitim anlayışı;

- Zaman sıkıntısının olmaması,
- Mekân kısıtlamasının olmaması,
- Geniş bir kitleye hitap etmesi,
- Ders tekrarına imkân tanınması,
- Kişiselleştirilebilir olması ve
- Düşük maliyetli olması

gibi nedenlerden ötürü kabul gören bir eğitim-öğretim anlayışıdır (Avşar, 2011). Web temelli eğitim anlayışının yaygınlaşması ile beraber zaman ve mekân sınırlılığını azaltmak düşüncesinden hareketle “uzaktan eğitim” anlayışı ortaya çıkmıştır.

1.2. Uzaktan Eğitim

İnternet temelli eğitim uygulamalarının yaygın olarak kullanılması ile birlikte, bireylerin daha etkili öğrenmesine yönelik yapılan etkinlikler artmış, hazır bilgi edinmek yerine nasıl öğrenileceğinin kavranması önemli bir hale gelmiş ve öğrenenlerin bireysel özelliklerine göre öğrenmeleri dikkate alınmaya başlanmıştır (Ünsal, 2010). Web tabanlı eğitim teknolojileri aracılığı ile yaygınlaşan “uzaktan eğitim” anlayışı sayesinde zaman ve mekân sınırlaması olmadan öğrenim görme imkânı, bireyin daha fazla eğitim- öğretim hizmetinden faydalanabilmesine imkân sağlamaktadır. Örgün eğitimin önceden belirlenmiş bir zaman diliminden ibaret bir eğitim-öğretim yaşantısı sunması ve mekân bakımından da tek bir ortamla sınırlı olması uzaktan eğitim anlayışını çok tercih edilen bir alternatif haline getirmiştir. Uzaktan eğitim öğrenen ve öğretenlerin aynı fiziksel ortamda bulunmadan, ders içeriğinin öğrenenlere aktarılması, bu aktarımın ve derse dair etkileşimlerin teknoloji yardımı ile sağlandığı bir eğitim-öğretim anlayışı olarak tanımlanmaktadır (Aslantaş, 2014). Zaman ve mekân sınırlılığını ortadan kaldırması ve maliyet açısından tasarruf sağlaması, internet temelli uzaktan eğitimi yaygınlaştırmış ve pek çok ülkede yaygın olarak kullanılan bir sistem haline gelmesini sağlamıştır.

Birçok olumlu ve faydalı özelliğinin yanında, uzaktan eğitimin de sınırlı olduğu yönleri mevcuttur. Yüz-yüze öğrenmelerdeki en yararlı etkenlerden biri olan öğrenci-öğrenci ve öğrenci-öğretmen etkileşiminin eksik olması uzaktan eğitim modelinin temel sınırlılığıdır. Uzaktan eğitim modelinde, eğitim-öğretim çalışmalarının sürdürülmesinde, mekân sınırlılığını

ortadan kaldıran sanal sınıf uygulamalarından yararlanılmaktadır (Dikmenli ve Ünalı, 2013). Sanal sınıf uygulamaları ile birlikte öğrenenler istedikleri zaman ve istedikleri ortamda öğrenme avantajına sahip olsalar da, bu uygulamalar nedeni ile sosyal etkileşim eksikliğinin meydana gelmesi ve öğrencilerde motivasyon eksikliğinin oluşması da kaçınılmaz olmaktadır. Yüz yüze öğretimde öğrenenlerin sosyal etkileşimi en üst seviyede olduğundan öğrenmeye olan istek artmakta ve öğrenenler birbirlerinden etkilenecek daha fazla öğrenmeye güdülenmektedirler. Öte yandan uzaktan öğrenmede olduğu gibi, yüz yüze öğrenme modelinde de bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu öğrenme modelinde zaman esnekliğinin olmaması ve haftanın büyük bir kısmının okulda geçirilmesi gibi zorlayıcı durumlar bulunmaktadır (Yolcu, 2015). Bu çerçevede, örgün öğretim ile uzaktan eğitimin birlikte kullanılabileceği bir öğrenme modelinin faydalılığı ve gerekliliği düşüncesi ortaya çıkmıştır.

1.3. Harmanlanmış Öğrenme

Bahsi geçen gereklilikten yola çıkılarak internet kullanımının yaygınlaştığı 2000’li yıllarda “harmanlanmış öğrenme” adı verilen yeni bir öğrenme modeli ortaya atılmıştır (Akgündüz, 2014). Harmanlanmış öğrenme modeli ile yapılan bazı tanımlar şu şekildedir:

- Bireyler arası etkileşim ve bilgi aktarımı ele alındığında harmanlanmış öğrenme, iki farklı öğretim anlayışının uygun yönlerinin birleştirilmesi olarak tanımlanabilir (Geçer ve Dağ, 2012).
- Hem teknolojiden faydalanılarak gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetleri sayesinde bireylerin öğrenme ihtiyaçlarının karşılanması, hem de uzaktan eğitimde var olan etkileşim eksikliğinin yüz-yüze eğitim faaliyetleri sayesinde giderilmesi amacı ile ortaya atılmış bir öğrenme anlayışıdır (Mahiroğlu ve Usta, 2008).
- Harmanlanmış öğrenme; zannedilenin aksine yalnızca iki farklı öğrenme-öğretme yaklaşımının bir arada kullanılması değildir. Öğrenenlerin en üst düzeyde verim alabileceği öğrenme yaşantılarının planlanması ve bireylerin öğrenme stillerine uygun olacak şekilde doğru materyaller ile desteklenerek sunulmasıdır (Singh ve Reed, 2001).
- Harmanlanmış öğrenme, tüm öğrenenler için istedikleri zamanda ve istedikleri ortamda, doğru bir planlama ile verimli öğrenme yaşantıları elde etmeleri için imkânlar sunan bir öğrenme anlayışıdır (Thorne, 2003).
- Harmanlanmış öğrenme, çeşitli öğrenme/öğretme yaklaşımlarının, gelişen teknolojiden yararlanılarak bazı yönlerinin bütünleştirildiği ve öğrenenler için en uygun şekilde tasarlandığı bir öğretim programıdır (Graham, 2003).
- Geleneksel öğretim ile teknolojinin bir arada kullanıldığı, sınıftaki yüz-yüze öğrenmenin yanında, sınıf dışında gerçekleştirilen internet tabanlı bir öğrenme anlayışının da yer aldığı karma bir öğrenme modelidir (Ünsal, 2012).
- Driscoll (2002) ise harmanlanmış öğrenmeyi dört farklı açıdan ele alarak diğerlerinden daha kapsamlı bir tanım yapmıştır. Birincisi hedeflenen öğrenmelere ulaşılabilmesi için çeşitli internet tabanlı uygulamaların bir arada kullanılması, ikincisi yine hedeflenen öğrenmelere ulaşılabilmesi için teknolojiden faydalanarak veya faydalanmayarak çeşitli eğitim yaklaşımlarının birlikte işe koşulması, üçüncü olarak sınıfta öğretmen eşliğinde yapılan geleneksel yüz-yüze öğrenmenin yanında uzaktan eğitim teknolojilerinin çeşitli uygulamalarının birleştirilerek kullanılması, dördüncü olarak da verimli öğrenme yaşantılarının elde edilmesi için gerçek öğrenme yaşantıları ile çeşitli öğrenme teknolojilerinin beraber kullanılması olarak tanımlamıştır.

Bu tanımlardan yola çıkılarak harmanlanmış öğrenme modelinin; öğrenenlerin öğrenme yaşantılarını kolaylaştıracak, eğitim-öğretimi zaman ve mekân sınırlılığından kurtaracak, öğrenmelerin daha çeşitli ve kalıcı olmasını sağlayacak olan bir eğitim-öğretim modeli olduğu

söylenbilir. Temel amaç, hem yüz yüze öğrenmenin hem de internet temelli öğrenmenin avantajlı yönlerinden faydalanarak, çok yönlü, faydalı ve etkili bir öğrenme yaşantısı sunmaktır. Harmanlanmış öğrenmenin odaklandığı temel nokta, kişinin bireysel öğrenme stiline, yeteneklerine uygun bir öğrenme yaşantısı sunabilmek için, uygun zamanda, uygun yöntem ve teknolojilerden faydalanılmasıdır. Bu sayede bireylerin en üst düzeyde başarıyı yakalamalarına katkı sunmak hedeflenmektedir (Ünsal, 2010). Bu yönü ile harmanlanmış öğrenme/öğretme anlayışının bireylerin bireysel öğrenme stillerini ön plana alan bir yaklaşım olduğu söylenbilir.

Harmanlanmış öğrenme modeli, uluslararası kaynaklarda “mixed”, “blended” ve “hybrid” olarak geçmekte; ulusal kaynaklarda ise en fazla “harmanlanmış” ifadesi kullanılırken, bunu yanında “karma” ve “b-öğrenme” gibi isimler de kullanılmaktadır (Mortera-Gutiérrez, 2006; akt. Dağ, 2011). Bu öğrenme/öğretme modelinin, öğrenenler açısından çok sayıda avantajı bulunmaktadır. Zaman ve mekân konusunda sunduğu esneklik, derslerde kullanılan birden fazla kaynağa elektronik ortam aracılığı ile kolayca ulaşım imkânı sağlaması ve öğrencilerin hem sınıfta hem internette etkileşim halinde olmalarını sağlaması, bu modelin en belirgin faydalarındandır (Geçer ve Dağ, 2012). Harmanlanmış öğrenme modelinin yaygın olarak kullanılmasının temel nedeni olan bu avantajlarının yanında, öğrenme materyallerinin sıklıkla ve hızlı bir şekilde yenilenebilmesi ve yalnızca yazılı değil görsel ve işitsel materyallerin de rahatlıkla ulaşılabilir bir durumda olması, bu modeli özellikle üniversiteler için sıklıkla başvurulmuş bir öğrenme/öğretme modeli haline getirmiştir. Bunların yanında, harmanlanmış öğrenme modelinin kullanılmasının öğrenme ortamlarına pedagojik zenginlik kattığı, öğrenenlerin gerekli bilgi ve öğrenmeleri edinmelerini kolaylaştırdığı, öğrenciler arasındaki sosyal etkileşimi artırdığı için aynı zamanda onların sosyallik yönlerine de katkı sağladığı, öğrenen merkezli bir öğrenme yaşantısını desteklediği, eğitim-öğretim faaliyetleri için yapılan masrafları azalttığı ve yanlış bir bilgilendirme veya eksik bir içerik ile karşılaşıldığında hızla düzeltme fırsatı sunduğu için harmanlanmış öğrenme modelinin günümüz eğitim kurumlarında kullanımının git gide arttığı görülmektedir (Kışla, Karaoğlu ve Algin, 2014).

Harmanlanmış öğrenme modeli aracılığı ile hem yüz yüze eğitimin faydalı yönleri hem de çevrimiçi eğitimin avantajlarını bir arada kullanmak mümkündür. Eğitim durumları, ders içeriğine uygun bir şekilde teknik araçlarla desteklenebilir. Bu da öğrenenler için daha kalıcı ve okuldaki ders saatleri ile sınırlı kalmayan bir öğrenme yaşantısı sağlar. Daha önce belirtildiği gibi geleneksel okul ve sınıf uygulamalarına göre daha düşük maliyetlidir. Bu da demektir ki hem daha az maddi kaynak harcanabilir hem de daha etkili öğrenmeler edinilebilir (Graham, 2006). Bunların dışında harmanlanmış öğrenme modelinin uygulanmasının öğrencilerin derslerde aktif olmasına da bir katkı sağladığını söylemek mümkündür. Bunun temel sebebi şudur; yüz-yüze eğitim verilen sınıf ortamlarında, her öğrenci kalabalık bir grup önünde kendini ifade etmek durumunda kalmaktadır. Bu bazı bireyler için problem yaratmazken, kişisel özelliklerine bağlı olarak bazı bireyler için ciddi sıkıntılara sebep olmaktadır. Birçok öğrenci eleştirilme veya küçük düşme gibi korkuları nedeni ile bilgi sahibi olduğu konularda bile derse katılım göstermeye çekinmektedir. Harmanlanmış öğrenme bu sorunu internet ortamları aracılığı ile en aza indirebilmektedir. Çünkü yüz-yüze öğrenme ortamlarında kendini ifade edemeyen öğrenciler, çevirim içi ortamlarda fikirlerini çok daha rahat bir şekilde ifade edebilmektedirler. Bu da harmanlanmış öğrenme modelinin kullanıldığı bir ortamda öğrenenlerin derslere yüz-yüze öğrenme ortamlarından daha fazla katılım göstermeleri demektir. (Saritepeci ve Yıldız, 2014). Bu özellikleri ile beraber, Graham (2006) harmanlanmış öğrenme modelinin kullanım gerekçelerini şu şekilde sıralamıştır:

- Yalnızca uzaktan eğitimin kullanılmasının, öğrenci-öğretmen ve öğrenci-öğrenci etkileşimini en aza indirmesi,

- Hem yüz-yüze hem internet aracılığı ile bireylere çok fazla iletişim ve etkileşim imkânı sunması,
- Dünyanın birçok ülkesinde çok sayıda öğrenenin bu modelden yararlanıyor olması,
- Zaman ve ortam konusunda sınırlamanın bulunmaması,
- Öğrencilerin derslere olan ilgi, katılım ve dolayısı ile başarılarını artırması,
- Bireylerin sosyal yaşantılarını zenginleştirilmesi,
- Kurumlar açısından ise, okullar ve sınıflar için harcanan maliyeti ve emeği azaltması (Akt. Yolcu, 2015).

Çok uzun zamandır kullanılan ve kabul görmüş olan geleneksel eğitim-öğretim anlayışı ile harmanlanmış öğrenme modelini kıyaslayacak olursak, harmanlanmış öğrenme modelinin geleneksel öğrenme modeline göre çok fazla avantaja sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hofmann'a göre harmanlanmış öğrenme modeli sayesinde öğretim çok küçük gruplara hatta bireylere göre bile ayarlanabildiği için aslında son derece verimli bir öğrenme/öğretme yaşantısı sunmaktadır. Eğitimcilerin son yüzyılda şiddetle savunduğu bireysel özelliklere göre öğretim yapılması anlayışı, harmanlanmış öğrenme sayesinde gerçekleştirilebilmektedir. Bunun yanında öğrenilemeyen veya yanlış öğrenilen bir konunun çevirim içi ortamlarda sayısız kez tekrar edilebilmesi ve bu sayede yanlış öğrenmelerin telafi edilebilmesi bile harmanlanmış öğrenme modelini tercih edilebilir bir model haline Harmanlanmış öğrenmenin bireylere bu denli katkı sağlaması bu yaklaşımın ön plana çıkmasını ve yaygın olarak kullanılmasını sağlamıştır (2006; akt. Batdı, 2014).

1.4. Harmanlanmış Öğrenme Modelinin Hedefleri

Harmanlanmış öğrenme modelinin bir derste nasıl kullanılacağı, söz konusu dersin yapısına ve içeriğine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Harmanlanmış öğrenme modelinin temel alındığı bir ders; belirlenen hedefler, öğrencilerin bireysel özellikleri, öğrenme düzeyleri ve hazırbulunuşlukları veya öğretmenin seçimlerinden dolayı daha fazla yüz-yüze öğrenme gerektirebilir. Bunun aksi olarak bazı dersler ise çevirim içi uygulamaların kullanımını yüz-yüze öğrenme etkinliklerinden daha fazla gerektirebilir. Ya da her iki uygulamaya da eşit miktarda ihtiyaç duyulabilir. Çevirim içi veya yüz-yüze yapılacak öğrenme-öğretme etkinliklerinin hangisinin daha fazla kullanılacağı tamamen dersin içeriğinin neyi gerektirdiğine ve öğretmenin hangi yolu kullanmayı tercih ettiğine bağlı olarak şekillenir. Sonuç ne yönde olursa olsun temel hedef tüm öğrencilerin uygulamalardan en iyi şekilde faydalanmasını sağlamaktır (Uluyol ve Karadeniz, 2009). Harmanlanmış öğrenme modelinin temel alındığı bir ders tasarlanırken, dikkat edilmesi gereken belirli hususlar vardır. Osguthorpe ve Graham (2003), öğretmenlerin derslerinde kullanacakları bir harmanlanmış öğrenme uygulaması oluştururken faydalanabilecekleri altı hedef sıralamışlardır. Bu hedefler şunlardır:

- Pedagojik zenginlik,
- Bilgiye erişim,
- Sosyal etkileşim,
- Öğrenen kontrolü
- Maliyet etkililiği ve
- Revizyon: Yeniden gözden geçirip düzeltme kolaylığı

1.4.1. Pedagojik Zenginlik

Diğer tüm öğrenme-öğretme modellerinde de amaçlandığı gibi, harmanlanmış öğrenme modelinde de öğrencilerin daha etkin ve kalıcı bir şekilde öğrenmesi ve böylece başarılarının artması amaçlanmaktadır. Harmanlanmış öğrenme modelinin kullanıldığı bir ders hem çevirim içi hem de yüz-yüze öğrenme etkinlikler kullanıldığı için öğrenenlere çok çeşitli materyaller ve teknikler sunabilmektedir. Ayrıca öğrenenlerin okul dışındaki saatlerde çevirim içi öğrenmeler edinebilmeleri sayesinde, sınıftaki derslere daha hazırlıklı gelmeleri, böylece sınıfta derse ayrılan sürenin daha etkin ve verimli kullanımını da sağlamaktadır. Öğrenciler ön öğrenmelerini ders öncesinde kendileri edindikleri zaman, derste konuların daha derinlemesine ele alınması için yeterli vakit olacağından, öğretmenler çeşitli öğretim tekniklerini kullanma fırsatı bulacak, konuyu daha fazla örneklendirebilecek, gerekiyorsa problemler çözebilecek, böylece öğrenenler de konuları daha derinlemesine ve etkili bir şekilde kavramış olacaklardır (Osguthorpe ve Graham, 2003).

1.4.2. Bilgiye Erişim

Harmanlanmış öğrenme modelinin kullanıldığı bir derste, öğrenenler daha fazla kaynağa ve dolayısıyla daha fazla bilgiye erişim imkânına sahip olabilirler. Bu noktada öğrenenler özellikle çevirim içi ortamlarda konu ile ilgili ulaşabilecekleri birçok kaynaktan ve okul ortamında kullanılan kitap, test gibi materyallerden eş zamanlı olarak faydalanabilirler. Bunun yanında derse rehberlik eden öğretmen çeşitli kaynaklardan bir araya getirdiği bilgileri, ders etkileşimi için kullanılan çevirim içi ortamlarda öğrenciler ile paylaşabilir. Bu tür paylaşımlar öğrencilerin eksik veya yanlış bilgiler edinmelerinin de önünü almış olacaktır. Ayrıca öğretmen konu ile ilgili yapacağı farklı şekillerdeki paylaşımlarla (video, resim, kitap... vb.) öğrencilerin konuya dair çok yönlü bir bakış açısı geliştirmelerini de sağlayabilir (Osguthorpe ve Graham, 2003).

1.4.3. Sosyal Etkileşim

Eğitim-öğretim faaliyetlerinin var olduğu ilk zamanlardan beri, bu faaliyetler öğrenen ve öğretmenin bir arada bulunduğu sosyal ortamlarda gerçekleşmektedir. Öğrenciler bu ortamlarda sadece bir dersin içeriğini öğrenmekle kalmamakta, aynı zamanda akranları ve öğretmenleri ile geliştirdikleri sosyal ilişkiler ile kişiliklerini geliştirmekte ve fikir alışverişinde bulunarak çok yönlü bir şekilde öğrenebilmektedirler. Yalnızca internet ortamında yürütülen bir dersin sosyal etkileşimden uzak olması, öğrenenlerin güdülenmelerini ve birbirleri ile etkileşimlerini azaltmakta ve bu azalma öğrenme düzeylerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle harmanlanmış öğrenme ortamları öğrenenlerin hem internet ortamlarında hem sınıf ortamında etkileşim halinde olmalarını sağlayarak öğrencilerin gelişimleri için son derece önemli olan sosyal etkileşimden uzak kalmamalarına yardımcı olmaktadır (Osguthorpe ve Graham, 2003).

1.4.4. Öğrenen Kontrolü

Etkili bir öğrenme yaşantısı sağlamak için, öğrenenlerin sürece dâhil edilmesi önemlidir. Öğrenenlerin ne çalışmak veya nasıl çalışmak istediklerini belirleyebilme özgürlüğüne sahip olmaları, hem derse olan ilgilerini artırmada hem de kişisel öğrenme özelliklerine göre istedikleri yöntemi seçmelerinde önemli bir etkidir. Bu noktada öğretmenler öğrencilere rehberlik etmeli ve birden fazla seçenek sunarak kendilerine en uygun tarzda öğrenmelerine imkân tanımalıdır. Öğretmenler özellikle çevirim içi ortamlarda öğrenenlere metin, görsel,

işitsel gibi farklı kaynaklar sunarak öğrencilerin en iyi öğrendikleri materyalleri seçmelerine yardımcı olabilirler. Bu sayede öğrenenler kendi öğrenmelerini kontrol edebilir ve öz-yeterliklerinin de gelişimine katkı sağlanmış olur (Osguthorpe ve Graham, 2003).

1.4.5. Maliyet Etkililiği

Harmanlanmış öğrenme ortamları sayesinde hem zamandan tasarruf hem de ekonomik kaynakların kullanımında azalma sağlanabilir. Sınıfta işlenecek bir konunun önceden internet ortamında kısmen öğrenilmiş olması veya bir dersin kısmen sınıfta kısmen internet ortamında işlenecek şekilde düzenlenmesi sınıfta vakitten tasarruf sağlayabilir. Öğretmenler tek bir konuya saatler harcamak yerine birden fazla konuyu kısa bir zamanda ele alabilirler. Ayrıca materyal kullanımı konusunda çevirim içi ortamlar hem daha fazla kaynak sunar hem öğrenciler bu kaynakların büyük çoğunluğuna ücretsiz olarak erişebilirler. Bu da maddi yönden bir tasarruf sağlar (Osguthorpe ve Graham, 2003).

1.4.6. Yeniden Gözden Geçirip Düzeltme Kolaylığı

Harmanlanmış öğrenme ortamlarının kolaylık sağlayan yönlerinden biri de öğretmenlerin nasıl bir yol izleyeceklerini, hangi yöntemlerden faydalanacaklarını kendi derslerine uygun gördükleri biçimde kendilerinin geliştirebilmeleridir. Tamamen geliştiren kişiye ait bir tasarım olduğu için, öğretmenler istedikleri zaman programa yeni bilgiler ekleyebilir, eksik veya yanlış bilgileri düzeltebilir ve güncellemeler yapabilirler. Bu hız ve kolaylık sayesinde harmanlanmış öğrenme ortamları içerik olarak zengin ve devamlı yenilenen bir özellikte olmaktadır (akt. Uluyol ve Karadeniz, 2009).

Bu temel hedeflerin yanında, bir harmanlanmış öğrenme planı oluşturulurken dikkat edilecek diğer bir önemli nokta, öğrenen durumundaki hedef kitlenin bilgisayar kullanım düzeyi ve internete erişebilme imkânlarıdır. Bu durumda öğrenenlerin bilgisayar ve internet kullanımı konusundaki tecrübeleri ve internete erişim olanakları, hazırlanan öğretim programında çevirim içi uygulamalara ne derece ağırlık verileceğini de belirleyecektir. Bu nedenle öğrenenlerin bilgisayar ve internet kaynaklarına ulaşılabilme imkânı ve kullanım düzeyleri uygulamadan önce mutlaka kontrol edilmeli ve öğretim planı öğrenenlerin bu durumlarına uygun şekilde hazırlanmalıdır. Öğrenenlerin imkânları ve bilgisayar kullanım düzeyleri göz ardı edilerek hazırlanan bir harmanlanmış öğrenme programının başarısızlıkla sonuçlanması kaçınılmaz olacaktır (Osguthorpe ve Graham, 2003).

1.5. Harmanlanmış Öğrenme İle İlgili Yapılmış Bazı Araştırmalar

Topal ve Ocak (2014) Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin bir bölümü ile yürüttükleri çalışmalarında deney ve kontrol grupları oluşturmuş; iki gruba da uyguladıkları akademik başarı testi sonuçlarına göre harmanlanmış öğrenme modelinin uygulandığı ortamda öğrenim gören deney grubundaki öğrenciler lehine anlamlı bir fark elde etmişlerdir.

Yedinci sınıfta okuyan 107 öğrenci üzerinde yaptıkları çalışmada Sarıtepeci ve Çakır (2014) harmanlanmış öğrenme modelinin kullanılması sonucunda öğrenenlerin sosyal bilgiler dersi ile ilgili tutumlarının olumlu yönde geliştiği ve derse karşı motivasyonlarının arttığını tespit etmişlerdir.

Usta ve Mahiroğlu (2008) yalnızca çevrimiçi eğitim gören öğrencilerin derslerdeki başarısı ve öğrenmelerinin kalıcılığını karşılaştırmış ve harmanlanmış eğitim gören öğrencilerin hem daha başarılı olduğu hem de öğrendiklerinin daha kalıcı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Geçer ve Dağ (2012) ise Eğitim Fakültesinde öğrenim görmekte olan 67 üniversite öğrencisi ile çalışmışlardır. Bilgisayar 2 dersini harmanlanmış öğrenme modeline uygun biçimde gören bu öğrencilerden harmanlanmış öğrenmeye dair görüşlerini almışlar; öğrenciler ders içeriğine yönelik materyalleri, çalışmaları ve verilen ödevleri çevirim içi ortamlardan edinebilmelerinin pratik, ilginç ve faydalı olduğunu ve dersteki aktifliklerini de arttığını ifade etmişlerdir.

Kistow (2011) yüksek lisans öğrencilerinin harmanlanmış öğrenmeye ilişkin düşüncelerini tespit etmek amacı ile yaptığı çalışmada, dört yüksek lisans programında öğrenim gören 150 öğrenciden anket ile veri toplanmış, anketlerden edindiği sonuçlara göre, öğrencilerin çoğunluğunun çevrimiçi öğrenmeyi faydalı buldukları sonucuna ulaşmıştır.

Yapılan çalışmaların sonuçları ele alındığında, öğrenenlerin çoğunluğunun harmanlanmış öğrenme uygulamalarını faydalı buldukları ve derslerdeki aktifliklerini artırdığını düşündükleri belirlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda harmanlanmış öğrenme modelinin uygulanmasının öğrenenlere olumlu yönde katkı sağladığı ve derslerdeki başarılarını artırdığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi dikkat edilmesi gereken temel nokta, öğrenenlerin bilgisayar kullanımı ve internet erişim imkânını önceden tespit etmek, bir de dersin içeriğine uygun bir harmanlanmış öğrenme yaşantısı planlanmaktadır.

2. SONUÇ

Harmanlanmış öğrenme modelinin kullanımı dünyada git gide artıyor olmakla beraber, tüm ülkelerde veya tüm eğitim-öğretim kurumlarında kullanılması için zamana ve desteğe ihtiyaç vardır. Bu alanda yapılan çalışmaların artırılması ile konu hakkında daha fazla bilgi sahibi olunması mümkündür. Ayrıca öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarının öğretmenleri daha donanımlı yetiştirmelerinin de modelin etkili kullanımı açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bunların yanında tüm öğrencilerin bilgisayar, tablet, telefon gibi teknolojik imkânlarla sahip olması ve internete ulaşabilmeleri de harmanlanmış öğrenme ortamlarının yaygınlaşması için temel gerekliliklerdendir.

Bilgi akışının ve değişiminin kontrol edilemez bir hıza ulaştığı günümüz dünyasında, eğitim-öğretim faaliyetlerinin temel amacı bireyleri bu hıza uyum sağlayacak şekilde yetiştirmek olmalıdır. Öğrenenlere okul yaşantıları boyunca ne kadar çok bilgi yüklenirse yüklensin, bu bilgiler bir süre sonra eski veya eksik bilgiler olmaya mahkûmdur. Bu nedenle bilgi yüklemesi yerine bilginin nasıl kazanılacağı ve nasıl kalıcı bir şekilde öğrenilebileceğinin kavranması öğrenenler için çok daha faydalı olacaktır. Harmanlanmış öğrenme modelinin öğrenenlere kazandırmak istediği temel özellik, her bireyin kendi öğrenme stilini bilmesi ve bu doğrultuda istediği zaman ve mekânda sürekli öğrenme alışkanlığı ve bilincini kazanmasıdır. Bu yönü ile harmanlanmış öğrenme ortamları sayesinde öğrenenlerin okul yaşantısı ile sınırlı kalmayan ve belirlenmiş bilgilerin ezberlenmesinden ibaret olmayan bir eğitim-öğretim yaşantılarının oluşmasına katkı sunulmaktadır. Gerektiği şekilde uygulanırsa harmanlanmış öğrenme modelinin bireylerin gelişimlerine ve başarıya ulaşmalarına ciddi anlamda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, D. (2014). Harmanlanmış öğrenme (Blended learning). <http://www.hurriyet.com.tr/harmanlanmis-ogrenme-blended-learning-26013389> adresinden alınmıştır.
- Aslantaş, T. (2014). Uzaktan eğitim, uzaktan eğitim teknolojileri ve Türkiye’de bir uygulama. <http://www.tankutaslantas.com/wp-content/uploads/2014/04/Uzaktan-E%C4%9Fitim-Uzaktan-E%C4%9Fitim-Teknolojileri-ve-T%C3%BCrkiyede-bir-Uygulama.pdf> adresinden alınmıştır.
- Avşar, İ. (2011). Moodle ile temel bilgi teknolojileri dersinin uygulama süreci. *Akademik Bilişim’11 - XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 829-832.
- Batdı, V. (2014). Harmanlanmış öğrenme ortamlarının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi: bir meta-analiz çalışması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 287-302.
- Bedük, A. (2002). Bilgi çağı, örgütlerde bilginin önemi ve bilgi teknolojilerinin örgütlere sundukları değişim ve olanaklar. <http://docplayer.biz.tr/133519-Bilgi-cagi-orgutlerde-bilginin-onemi-ve-bilgi-teknolojilerinin-orgutlere-sunduklari-degisim-ve-olanaklar.html> adresinden alınmıştır.
- Bozkurt, A. (2014). Ağ toplumu ve öğrenme: bağlantıcılık. *Akademik Bilişim’14- XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*.
- Dağ, F. (2011). Harmanlanmış (karma) öğrenme ortamları ve tasarımına ilişkin öneriler. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 73-97.
- Demirel, Ö. (2015). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dikmenli, Y., Ünalı, E. (2013). Harmanlanmış öğrenme ve sanal sınıfa dönük öğrenci görüşleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 326-347.
- Driscoll, M. (2002). Blended learning: Let's get beyond the hype. https://www-07.ibm.com/services/pdf/blended_learning.pdf adresinden alınmıştır.
- Geçer, A., Dağ, F. (2012). Bir harmanlanmış öğrenme tecrübesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 425-442.
- Graham, C. R., Osguthorpe, R (2003). Blended learning environments definitions and directions. *The Quarterly Review of Distance Education*, 4 (3), 227-233.
- Kistow, B. (2011). Blended learning in higher education: A study of a Graduate School of Business Trinidad and Tobago. *Caribbean Teaching Scholar*, 1(2), 115–128.
- Kışla, T., Karaoğlu, B. Algin, G. (2014). Harmanlanmış öğrenme ortamında moodle platformunun kullanılması ile ilgili paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 154-167.
- Sarıtepeci, M., Çakır, H. (2014). Harmanlanmış öğrenmenin öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik motivasyon ve tutumlarına etkisinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 115-129.
- Sarıtepeci, M., Yıldız, H. (2014). Harmanlanmış öğrenme ortamlarının öğrencilerin derse katılım ve derse karşı motivasyonları üzerine etkisinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 211-223.
- Singh, H., Reed, C. (2001). *A white paper: Achieving success with blended learning*. Centra Software.

- Thorne, K. (2003). *Blended learning: How to integrate online & traditional learning*. UK: Kogan Page Limited.
- Topal, D. A., Ocak, M. A., (2014). Harmanlanmış öğrenme ortamı ile hazırlanan anatomi dersinin öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama Dergisi*, 4(1), 48-62.
- Uluyol, Ç., Karadeniz, Ş., (2009). Bir harmanlanmış öğrenme ortamı örneği: Öğrenci başarısı ve görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 60-84.
- Usta, E., Mahiroğlu, A. (2008). Harmanlanmış öğrenme ve çevrimiçi öğrenme ortamlarının akademik başarı ve doyuma etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1-15.
- Ünsal, H. (2012). Harmanlanmış öğrenmenin başarı ve motivasyona etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 1-27.
- Ünsal, H. (2010). Yeni bir öğrenme yaklaşımı: Harmanlanmış öğrenme. *Milli Eğitim Dergisi*, 185, 130-137.
- Yolcu, H. H. (2015). Harmanlanmış (karma) öğrenme ve uygulama esasları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, 255-260.

**TARİHSEL SÜREÇTE VATANDAŞLIĞIN SERÜVENİ: İLGİLİ ALANYAZIN
IŞIĞINDA VATANDAŞLIK TÜRLERİNİN BELİRLENMESİ**

Doç. Dr. İsmail ACUN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Servet ÜZTEMUR
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmanın amacı vatandaşlık kavramının tarihsel süreçte seyrini inceleyip ilgili alanyazında yer alan vatandaşlık türlerini ve alt bileşenlerini belirlemektir. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modelinin iç içe geçmiş çoklu durum çalışması türüne göre desenlenen çalışmada doküman analizi tekniğiyle toplam 17 vatandaşlık türüne ulaşılmıştır. Alanyazın taraması neticesinde sırasıyla kültürel vatandaşlık, küresel vatandaşlık, örgütsel vatandaşlık, etik vatandaşlık, cinselleştirilmiş vatandaşlık, dijital vatandaşlık, aracı vatandaşlık, iyi vatandaşlık, sosyal vatandaşlık, tüketici vatandaşlık, pasif vatandaşlık, ekolojik vatandaşlık, dilsel vatandaşlık, liberal vatandaşlık, aktif vatandaşlık, ekonomik vatandaşlık ve cumhuriyetçi vatandaşlık tiplerine ulaşılmıştır. Her bir vatandaşlık çeşidinin kendine özgü yönleri ortaya koyulmuştur. Araştırma sonuçları vatandaşlık kavramının çok boyutlu yapısını ortaya koymakla birlikte vatandaşlığın zaman, mekân ve kültürel bağlamlara göre farklılaştığı gerçeğini gözler önüne sermiştir.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, Vatandaşlık Türleri, Vatandaşlığın Tarihsel Seyri

**HISTORY OF CITIZENSHIP: DETERMINATION OF TYPES OF CITIZENSHIP IN
THE LIGHT OF THE RELATED LITERATURE**

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the course of the concept of citizenship in the historical process and to determine the types and subcomponents of citizenship in the related literature. In the study, which was designed according to the case study model of the case study model, Designed as an interlocked multiple qualitative case study, a total of 18 citizenship types were reached by document analysis technique. As a result of literature review, cultural citizenship, global citizenship, organizational citizenship, ethical citizenship, gendered citizenship, digital citizenship, intermediary citizenship, good citizenship, social citizenship, consumer citizenship, passive citizenship, ecological citizenship, linguistic citizenship, liberal citizenship, active citizenship, economic citizenship and republican citizenship. The unique aspects of each type of citizenship have been identified. The results of the research reveal the multidimensional structure of the concept of citizenship and reveal the fact that citizenship differs according to time, place and cultural contexts.

Keywords: Citizenship, Types of Citizenship, History of Citizenship

1. GİRİŞ

Siyaset kuramı açısından vatandaşlık soyut bir kavram olan devletle ilişkili sadakat, statü, hak ve sorumluluklar olarak açıklanmaktadır (Temelat, 2011). Turner (1993), sosyolojik bakış açısından vatandaşlığı “bir kişiyi toplumun yetkin bir parçası olarak tanımlayan ve bunun sonucunda kaynakların kişilere ve sosyal gruplara akışını şekillendiren bir dizi (hukuki, siyasi, ekonomik ve kültürel) uygulama” şeklinde tanımlamaktadır. Marshall, vatandaşlığı bir topluluğa bağlılık şeklinde tanımlamıştır (Bulmer ve Rees, 1996). Vatandaşlık eğitimi, öğrencileri hak ve sorumluluklarını bilen vatandaş olarak yetişkin yaşamının rollerine ve sorumluluklarına hazırlamayı amaçlamaktadır. Disiplinler arası bir anlayışla oluşturulmuş sosyal bilgiler eğitimi öğretim programının bir parçası olan vatandaşlık eğitiminin hedefi haklar ve sorumluluklar, insan hakları ve devletin yönetim yapısı gibi hususlarda öğrencileri bilgilendirip onların devlet yönetimine ve sosyal yaşama etkin katılımlarını sağlayabilmektir. Öğrencilerin vatandaşlık eğitiminden amaçlanan tutum, davranış ve becerileri ve kazanabilmeleri ilk olarak vatandaşlıkla ilgili esas kavramları doğru ve tam kavrayabilmelerine bağlıdır (Yılmaz, 2013: 453). Vatandaşlık eğitimiyle öğrenciler; hak, özgürlük, sosyal katılım ve eşitlik gibi siyasi kavramlar, vatandaşlık hak ve sorumlulukları, yerel ve küresel siyasi ve toplumsal kurumların yapısına dair bilgi edinmelidir (Ersoy, 2016). Öğrenciler politik ve toplumsal hayata aktif katılımını sağlayacak karar verme, problem çözme, eleştirel düşünme gibi bilişsel yeterlilikler ile birlikte sorumluluk alma, iletişim kurabilme, gönüllü kuruluşlarda çalışma ve işbirliği yapma gibi katılım yeterliliklerine haiz olmalı, kendine, çevreye ve başkalarına saygı gösterme, insan haklarına ve eşitliğe inanma, sosyal gelişim için sorumluluk almayı arzulama ve kararlarının arkasında durma gibi temel vatandaşlık tutum ve değerlerini taşımalıdır (Branson, 1998; Ersoy, 2016). Bu yeterlilikleri öğrencilere kazandıracak bir vatandaşlık eğitimi toplumsal ve ahlaki sorumluluk, politik okuryazarlık ve sosyal katılım bünyesinde barındırmalıdır. Toplumsal ve ahlaki sorumluluk ile öğrencilerin temel vatandaşlık değerlerini kazanarak politik okuryazarlık ile toplumsal ve politik sorunları çözme yeterliliklerini kazanmaları ve sosyal katılım eğitimi ile toplumsal hayatta aktif olmaları sağlanmalıdır (Ersoy, 2016). Vatandaşlık eğitimi, kişilere günlük hayatın ihtiyaçları olan anlayış, bilgi, yetenek ve değerleri kazandırmanın yanı sıra bilhassa insan hakları, dünya sorunları, kültürler arası yardımlaşma ve etkileşimi sağlama gibi güncel olaylara değinerek kişinin demokratik değerleri özümsemesinde ve toplum içinde kendisini ifade edebilmesinde mühim bir yere sahiptir.

Demokrasi ve insan hakları alanında meydana gelen gelişmeler devletlerin vatandaşlık anlayışını etkilemiştir. Özellikle demokrasinin evrensel bir değer olarak kabul görmesi, vatandaşlık eğitiminde değişik anlayışları gündeme getirmiştir (Durualp ve Doğan, 2018). Geleceğin vatandaşlarını yetiştirmek devletlerin asli görevleri arasındadır. Bu hedefe ulaşmada toplum ve aile hayatının yanı sıra okulun da yadsınamayacak bir rolü vardır (Dere, 2019; Quisumbing, 2002; Soder, 2003). Okullarda devlet ve toplum kurallarını bilen, insan hak ve özgürlüklerine saygılı, sosyal katılım becerisi gelişmiş, bilinçli ve aktif vatandaşların yetiştirilmesi hedeflenmektedir (Dere, 2019). Geleceğin aktif ve bilinçli vatandaşını yetiştirmede en büyük pay öğretmene düşmektedir (Fry ve O'Brien, 2015). Türk eğitim sistemi

içerisinde etkin vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen başat derslerin başında sosyal bilgiler gelmektedir. Sosyal bilgiler dersinin mühim hedefleri arasında etkin ve üretken vatandaşlar yetiştirmek yer almaktadır. Bununla birlikte 2018 sosyal bilgiler öğretim programında yer alan öğrenme alanlarından bir tanesi de etkin vatandaşlıktır (Dere, 2019). Etkin vatandaşlık öğrenme alanında öğrencilere haklarını öğretmek onların sosyal katılım becerilerinin geliştirilmesi amaçlanır. Bunun yanı sıra grup, kurum ve toplumsal örgütlerin ve devletin yapısal özellikleri de öğretilmeye çalışılır (MEB, 2018).

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı vatandaşlık kavramının tarihsel süreçte seyrini inceleyip ilgili alanyazında yer alan vatandaşlık türlerini ve alt bileşenlerini belirlemektir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu kısımda araştırmanın modeli, verilerin toplanması ve analizine yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın modeli

Nitel araştırma yöntemi temelinde doküman analizi tekniğinden faydalanılmıştır.

2.2. Verilerin toplanması ve analizi

İlgili alanyazın taranarak vatandaşlık türleri ve alt bileşenleri belirlenmeye çalışılmıştır. Toplam 17 ayrı vatandaşlık türüne ulaşılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu kısmında doküman analizi neticesinde ortaya konulan vatandaşlık türlerine değinilmiştir.

Kültürel Vatandaşlık. Kültürel esnekliği, toplumsal yeniden üretimi (toplumsal grupların kültürel sermayesini kuran kültürel, sınıfsal, dilsel bilgi ve becerinin tekrardan üretimi) ve etnik toplumlarla diğer marjinal grupların toplumsal adaletsizlik ve yabancılaşmayı önleyici hak isteklerini kabul eder (Morva, 2015).

Küresel Vatandaşlık. Küresel güçleri ve bu güçlerin kişinin hayatına olan etkisini bilmek, kültürü ve kültürel değişiklikleri anlamak, dünya sorunlarını farklı bakış açılarından çözümleyebilmek ve dünyaya dair yeni görüşler üretebilmektir (Burrows, 2004). Küresel vatandaşlar, dünyada tüm varlıkların birbirleriyle ilişkili hale geldiklerini kavrayan, çevresel süreklilik ve toplumsal adaletin önemini anlamış kişilerdir (Burman vd., 2013). Olaylara ve dünyaya insanlık bakış açısıyla bakabilen ve gelecek kuşaklara sürdürülebilir bir hayat bırakmayı amaçlayan evrensel bir şahsiyettir (Kan, 2009; Şahin ve Çermik, 2014).

Örgütsel Vatandaşlık. Biçimsel ödül sisteminde doğrudan, tam olarak bulunmayan ve dikkate alınmayan, ama bir bütün olarak örgütün işlevlerini verimli bir şekilde yerine getirmesine yardımcı olan gönüllülük temelli davranışlardır (Organ, 1988, 1990). Örgütsel vatandaşlık davranışı; yardımlaşma, nezaket, vicdanlılık, centilmenlik ve sivil erdem olmak üzere beş boyutta ele almıştır (Organ, 1990).

Etik Vatandaşlık. Toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarından daha üstün gören, empati kurabilen, çevreye duyarlı, farklılıklara saygı gösterebilen vatandaş türü olarak değerlendirilir (Brooks, 2014).

Cinselleştirilmiş Vatandaşlık. Vatandaşlığın cinsiyetsiz bir kavram olmaktan ziyade, kadınlara zarar verecek şekillerde oldukça cinsiyetçi olduğunu ve genellikle onların hem teorik hem de pratik olarak vatandaş kategorisinden dışlanmasına yol açtığını düşünen bir vatandaşlık türüdür (Munday, 2009).

Dijital Vatandaşlık. Sanal ortamda aktif bir birey olarak çevrimiçi topluma katılma davranışdır (Mossberger, Tolbert ve McNeal, 2008). Aynı zamanda dijital vatandaşlık, teknolojik ve sanal ortamlarda uygun ve sorumlu davranış normları olarak tanımlanmaktadır. Dijital vatandaşlık bireylerin; mobil cihazlar, bilgisayar, cep telefonları ve tabletler gibi dijital araçlarda bulunan çalışma ortamlarındaki davranışlarını tanımlar. Eğitimciler ve siyasetçiler, dünya genelinde giderek artış gösteren bu davranışları, olumlu boyutlara ve mümkün olan en güvenli ortamlara yönlendirmeye çalışmaktadır (Dere ve Yavuzay, 2019; Searson, Hancock, Soheil ve Shepherd, 2015).

Aracı (Arabulucu) Vatandaşlık. Devlet-vatandaş arasındaki ilişkide arabulucu rolü üstlenen (siyasi parti, STK, silahlı milisler, gönüllüler vb.) vatandaşlık türüdür (von Lieres ve Piper, 2014). Arabulucu vatandaşlar sayesinde bireylerin sosyal katılım becerisi gelişirken devletin hesap verebilirliği ve sorumlulukları da şeffaf hale gelir. Dezavantajlı grupların sorunlarına karşı duyarlı olunmasında önemli bir yer tutan bir vatandaşlık türüdür (Gaventa ve Barrett, 2010).

İyi Vatandaşlık. İyi bir vatandaş; devlet malını korumak, tabiatı korumak ve kurallara (yasa) uymak, değerlerine sahip çıkmak, askere gitmek, politikaya ve topluma etkin bir biçimde katılmak ve ölçüsüz hareketlerden kaçınmak gibi mühim özelliklere sahiptir (Dere, 2019; Prior, 1999; Westheimer ve Kahne, 2004). İyi bir vatandaş, bununla birlikte aktif ve bilinçli bir vatandaşdır. Demokrasiyi özümsemiş, insan hak ve özgürlüklerine saygılı olan ve hak arama yolları bilip kullanan bireydir (Westheimer ve Kahne, 2004; Pykett, 2010).

Sosyal Vatandaşlık. Bir nebze ekonomik refah hakkı ve sosyal mirası paylaşma, topluma hakim olan standartlara uygun bir biçimde uygar bir insan olarak yaşama hakkını güvence altına alır (Şenkal ve Doğan, 2012).

Tüketici Vatandaşlık. Tüketici vatandaş, satın alma tercihlerini ekonomik, etik, ve çevresel olguları göz önüne alarak gerçekleştiren kişidir. Tüketici vatandaş, bütün tüketim etkinliklerinde sorumlu ve dikkatli bir biçimde davranarak adil ve sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir tüketime etkin biçimde katkıda bulunur (Şüküroğlu, 2016; Thoresen, 2005).

Tüketici vatandaşlar, toplumun aktif birer üyesi olarak, piyasa ekonomisindeki hayat biçimi seçimini yansıtan, bilinçli tercih yapan ve bununla birlikte toplumsal paydaşlar olarak politikaları tayin eden tartışma ve diyaloglarda yer alıp kararları etkileyen, hesap verilebilirliği garanti altına alan vatandaşlardır. Başka bir deyişle tüketici vatandaşlık: bireyin vatandaş, tüketici ve işçi olarak hak ve sorumluluklarını bilmesini, bilgi sunan ve yansıtan bir tüketici vatandaş olmasını, eleştirel farkındalık, bağlılık, eylem, çevreyle ilgili sorumluluk ve küresel dayanışmayı bünyesinde barındıran, toplumsal açıdan sorumlu davranışlar sergilemesini içermektedir (Şüküroğlu, 2016; Thoresen, 2005).

Pasif Vatandaşlık. Vatandaşlık görevlerini yerine getiren ancak vatandaşlık haklarını elde etmek ya da hak ihlallerine karşı çıkmak için hiçbir şey yapmayan kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Vatandaş olarak politikayı ya da sivil toplumu fazla etkileyebileceğini düşünmeyen, hak ihlalleri söz konusu olduğunda protesto gibi eylemlere dahil olmayan; genelde devlet görevlilerin bu alanlardaki kararlarını doğru addeden kişilerdir (Konda, 2016).

Ekolojik Vatandaşlık. Çevre bilincine ve küresel farkındalığa sahip ve çevre sorunlarına karşı sorumluluk alabilen vatandaşdır (Dean, 2001). Çevreci vatandaşlık yaklaşımına göre kişilerin, kurumların ve toplumların dünya sakinleri olarak ekolojik hak ve sorumlulukları vardır (Balkaya, 2012; Bell, 2005).

Dilsel Vatandaşlık. Dilsel vatandaşlık kavramı, dilin vatandaşlık söylemlerine sıkı sıkıya düştüğü ve bunun vatandaşlığın kabul edildiği ve uygulandığı ortam olduğu fikri üzerine kuruludur (Stroud, 2009).

Liberal Vatandaşlık. Liberal vatandaşlık anlayışı, siyasal katılım ve kamusal taahhüt konularında kişilere özgürlük sunmaktadır. Devlete karşı bireyi ve onun özgürlüğünü daha çok önemseyen vatandaşlık türüdür. Temelinde ise evrensel liberal normlar vardır. Bu yüzden liberal bireyci yaklaşımlar, kişiye epistemolojik, ontolojik ve ahlaki bir öncelik atfeder, vatandaşlığı “haklar” esasında bir “statü” olarak tanımlarlar. Bu sebeple gereksinim ve yetkilere bağlı bir vatandaşlık anlayışının doğmasına sebep olurlar. Liberal bireyci anlayışta statüye yapılan vurgu, kişilerin içsel bir parçası olup korunmak için sivil hukuk tarafından onaylanması gerekmektedir (Durgun, 2010).

Aktif Vatandaşlık. Üzerinde tam bir fikir birliği bulunmasa da aktif vatandaşlığın sosyal katılım becerisiyle doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Buradan hareketle aktif vatandaşlığın genel bir tanımı, vatandaşların dahil oldukları toplumdaki sorunları tanımlamada ve bunlarla baş etmede ve aynı zamanda hayat kalitelerini yükseltmede etkin şekilde yer almalarını sağlayan olanaklara sahip olmaları şeklinde yapılabilir (Sarıpek, 2006). Demokratik toplumlar varlıklarını sürdürebilmek için ortak ve siyasi süreçlere katılan vatandaşlara ihtiyaç duymaktadırlar. Etkin vatandaşlık da bu kısımda önem kazanmaktadır. Etkin vatandaşlığın önemi, kişilerin yaşadıkları topluma doğrudan ve pozitif katkıda bulunarak daha iyi bir toplum oluşturma gücüne ve potansiyeline sahip olmalarından da kaynaklanmaktadır (Sarıpek, 2006).

Ekonomik Vatandaşlık. Varlıklı kişilerin yatırım veya bağış karşılığında hızlı bir şekilde ikinci vatandaşlık alabilmeleri için iyi tanımlanmış bir süreçtir (Akin, 2019).

Cumhuriyetçi Vatandaşlık. Toplum temelli bir anlayıştan hareket ettiğinden, vatandaşlar arasındaki toplumsal bağlar sözleşmecî özellikte olmayıp daha çok bir yaşam biçimini paylaşmaya ve tespit etmeye dayanmaktadır. Burada kamu hizmeti önemlidir. Kişiler yerine getirdikleri kamu hizmetleriyle vatandaş olduklarını kavrarlar. Yani kamu hizmeti, vatandaşla oluşturduğu topluluğu tanımlamak, kurmak ve sürdürmek için gereklidir (Durgun, 2010).

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanların toplu halde yaşamaya başlamasıyla beraber gereksinim duydukları sosyal kurumları oluşturması ve bu kurumları organize ederek sosyal hayatı düzenlemeye başlamasıyla beraber sosyal hayata ve yapılandırılan kurallara uyum sağlayacak kişilere gereksinim duyulmuştur. Bu meydana getirilen düzende vatandaş ve vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır (Akbaş, 2008; Ereş, 2015). Kymlicha ve Norman'ın (1995'ten akt. Doğanay, 2009) belirttiği gibi vatandaşlık hak ve sorumluluklar seti olarak yalnızca bir statü değil, birinin aynı zamanda politik çevreye üyeliğinin ifadesi olan bir kimliktir. Vatandaşlık, politik manada, bağımsız bir devlete ait olma anlamına gelmektedir. Vatandaş ise ait olduğu devletin hâkimiyetini ve hukuk kurallarını kabul edip bunlara karşı sorumlulukları olan bireydir (Ereş, 2015; Kan, 2009). Osler ve Starkey (2006'dan akt. Doğanay ve Sarı, 2009) vatandaşlık kavramı ve eğitimi üzerinde yeniden yoğunlaşılmasını gerektiren altı bağlamsal boyut üzerinde durmaktadırlar Bunlar; (1) global adaletsizlik ve eşitsizlik, (2) globalleşme ve göç, (3) politik katılıma olan ilgi, (4) gençliğin politikaya olan ilgisizliği, (5) soğuk savaşın sona ermesi, ve (6) anti demokratik ve ırkçı eylemlerdir. Vatandaş, toplumun bir üyesi olarak yükümlülükleri olmakla beraber devletin koyduğu hak ve özgürlüklere de sahiptir. Demokratik toplumlarda bu haklar, anayasayla güvence altına alınır. Esas hedefi vatandaşlar arasında eşitliği sağlayarak demokratik olarak kararlara katılarak sosyal hayatta etkin rol almasını sağlamaktır (Althof ve Berkowitz, 2006'dan akt., Ereş, 2015). Böylece vatandaşlar, kişisel öz çıkarlarının ötesine taşınır ve yaşadıkları toplumun refahına lehine çalışırlar (Ereş, 2015). Vatandaşlık anlayışı üzerinde çalışılmasını gerektiren diğer önemli bir sebep de, günümüzde egemen olan vatandaşlık anlayışının yoğun bir biçimde tartışılmasıdır. Hızla artan globalleşme rüzgarları, çağdaş ulus devletin maruz kaldığı merkezkaç kuvvetlerin sayıca artması, hızlıca organize olan ulus ötesi yargı sistemleri, kapitalizmin farklılaşan dinamikleri, evrensel insan haklarına saygı ve küresel çevresel sisteme karşı yükümlülük gibi inisiyatifler vatandaşlık anlayışında yeni yaklaşımlara sebep olmuştur (Doğanay ve Sarı, 2009;). Vatandaşlık kavramında demokrasi, yalnızca politik bir mekanizma değil aynı zamanda beraber yaşama biçimidir. Bu sebeple demokratik toplumlarda eğitilmiş ve etkin vatandaşlık davranışları destek görnekredir (Althof ve Berkowitz, 2006; Ereş, 2015). Ulus-devlete üyelikle özdeşleştirilen geleneksel vatandaşlık anlayışı, geç modern toplumlarda demokratikleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte eleştirilerek değişik boyutlarda tartışılmıştır (Durualp ve Doğan, 2018; Kadioğlu, 2012). Bu tartışmanın neticesinde sosyal vatandaşlık demokratik vatandaşlık ve etkin vatandaşlık gibi yeni vatandaşlık türleri daha çok dillendirilmiştir (Durualp ve Doğan, 2018).

KAYNAKLAR

- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16(6), 9-27.
- Akın, M. Ş. (2019), "Economic Citizenship: Is It Worthy Investment?", *Fiscaeconomia*, Vol.3(2), 76-98.
- Althof, W. & Berkowitz, M. (2006). Moral education and character education: Their relationship and roles in citizenship education. *Journal of Moral Education*, 35 (4), 495-518.
- Balkaya, F. (2012). Çevreci Hareketlerin Ekolojik Yurttaş Oluşturmadaki Rolü. 2. *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, Kahramanmaraş*, 148-154.
- Bell, D. B., (2005), Liberal Environmental Citizenship, *Environmental Politics*, 14:2, 179-194
- Branson, M. S. (1998). *The role of civic education*. Center for Civic Education web sitesindeki; http://www.civiced.org/articles_role.html adresinden, 01.07.2004 tarihinde alınmıştır.
- Brooks, T. (Ed.). (2014). *Ethical Citizenship: British Idealism and the Politics of Recognition*. Springer.
- Bulmer, M. & Rees, A.M. (eds.) (1996) *Citizenship Today. The Contemporary Relevance of T.H. Marshall*. (London: UCL Press).
- Burman, K., De Castro, E., Gonzalez, J., Morton, C., Thompson, B., Kaufman, J., Macfadyen, L.(2013). What is Global Citizenship, Yael Harlap(Ed), Road to Global Citizenship, An Educator's Toolkit, Centre for Teaching and Academic Growth University of British Columbia, <http://ctl.ubc.ca/files/2011/05/rgctoolbook.pdf> sitesinden 24.12.2013 tarihinde alınmıştır.
- Burrows, D. (2004, October). World citizenship. Paper presented at the American Council on Education Regional Conference on New Directions in International Education, Beloit, Wisconsin. <https://www.beloit.edu/oie/assets/Burrows.pdf> adlı siteden 05.04.2014 tarihinde alınmıştır.
- Dean, H. (2001), Green Citizenship, *Social Policy & Administration*, 35:5, 490-505
- Dere, İ. (2019) Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının 'iyi vatandaş' kavramı hakkındaki metaforik Algıları. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 434-456.
- Dere, İ. ve Yavuzay, M. (2019). "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2400-2414.
- Doğanay, A. (2009). Öğretmen adaylarının vatandaşlık algısı ve eylemlerinin siyasal toplumsallaşma bağlamında değerlendirilmesi. *A. Şişman ve diğerleri (Eds.), I Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*.

- Doğanay, A. ve Sarı, M. (2009). Lise öğrencilerinin vatandaşlık algılarına etki eden faktörlerin analizi. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, 45-62.
- Durgun, Ş. (2010). Cumhuriyetçi ve liberal anlayış çerçevesinde Türkiye’de vatandaşlık sorunsalı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 65-92.
- Durualp, E. ve Doğan, İ. (2018). Sekizinci sınıf öğrencilerinin vatandaşlık algısının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (47), 291-316.
- Ereş, F. (2015). Vatandaşlık eğitimi ve karakter eğitimi politikalarının değerlendirilmesine yönelik nitel bir çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(36), 120-136.
- Ersoy, A.F. (2016). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğrencilerinin algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 67-83. DOI: 10.17679/iuefd.17345163
- Fry, S. W. ve O’Brien, J. (2015). Cultivating a justice orientation toward citizenship in preservice elementary teachers. *Theory & Research in Social Education*, 43(3), 405-434.
- Gaventa, J. & Tandon, R. (2010) *Globalizing Citizens: New Dynamics of Inclusion and Exclusion*. London: Zed.
- Kadioğlu, A. (2012). Vatandaşlık: kavramın farklı anlamları. A. Kadioğlu içinde, *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara* (s. 21-30). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kan, Ç. (2009). Sosyal bilgiler eğitiminde küresel vatandaşlık. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(26), 25-30.
- KONDA. (2016). Vatandaşlık Araştırması Raporu. <http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/VatandaslikArastirmasiRapor.pdf> adresinden 04/12/2019 tarihinde erişildi.
- MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar). Ankara: TTKB Yayınları.
- Morva, O. (2015). Öznelerarası Bir İletişim Süreci Olarak Kültürel Vatandaşlık. *Moment Dergi*, 2(1), 133-152.
- Mossberger, K., Tolbert, C. J. & McNeal, R. S. (2008). *Digital Citizenship: The Internet, Society, And Participation*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Munday, J. (2009). Gendered citizenship. *Sociology Compass*, 3(2), 249-266.
- Organ, D.W. (1988). *Organizational Citizenship Behavior, The Good Soldier Syndrome*. Lexington, MA: Lexington Books.

- Organ, D.W. (1990). The Motivational Basis of Organizational Citizenship Behavior. *Research in Organizational Behavioral*, 12(1), 43-7
- Prior, W. (1999). What it means to be a “good citizen” in Australia: perceptions of teachers, students, and parents. *Theory & Research in Social Education*, 27(2), 215-247.
- Pykett, J. (2010). Citizenship education and narratives of pedagogy. *Citizenship Studies*, 14(6), 621-635.
- Sarıpek, D. B. (2006). Sosyal vatandaşlık ve günümüzde yaşadığı dönüşüm: aktif vatandaşlık (Sosyal politika açısından bir değerlendirme). *Çalışma ve Toplum*, 2(9), 67-95.
- Searson, M., Hancock, M., Soheil, N. & Shepherd, G. (2015). Digital Citizenship within Global Contexts. *Education and Information Technologies*, 20, 729–741
- Stroud, C. 2009. “A Postliberal Critique of Language Rights: Toward a Politics of Language for a Linguistics of Contact.” In *International Perspectives on Bilingual Education: Policy, Practice and Controversy*, ed. by John E. Petrovic, 191-218. Charlotte: Information Age Publishing.
- Şahin, İ. F. ve Çermik, F. (2014). Küresel vatandaşlık ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Güvenirlilik ve geçerlik çalışması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(31), 207-218.
- Şenkal, A. ve Doğan, M. (2012). Sosyal Politika ve Sosyal Haklar; Vatandaşlık Haklarının Yeniden Kavramsallaştırılması Arayışı/Social Policy And Social Rights; Pursuiting For Re-Conceptualization Of Citizenship Rights. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 63-80.
- Şüküroğlu, V. K. (2016). Tüketici Vatandaşlık ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk. *Journal of Communication Theory & Research/İletişim Kuram ve Arastırma Dergisi*, 2016(43).
- Temelat, N. (2011). Ülke Anayasalarında Vatandaşlık Tanımları. *Ankara: TBMM Araştırma Merkezi*.
- Thoresen, V., (2005). *Tüketici Vatandaşlığı Eğitimi El Kitabı*, Tüketici Vatandaşlığı Proje Ağı.
- Turner, B. (1993). *Contemporary problems in the theory of citizenship*. (London: Sage Publications).
- Quisumbing, L. R. (2002). Citizenship education for better world societies: A holistic approach. In *8th UNESCO APEID International Conference on Education* (Vol. 29), Bangkok.
- Von Lieres, B., & Piper, L. (2014). *Mediated Citizenship*. Palgrave Macmillan.
- Westheimer, J. ve Kahne, J. (2004). What kind of citizen? The politics of educating for democracy. *American educational research journal*, 41(2), 237-269.

Yılmaz, K. (2013). İlköğretim öğrencilerinin vatandaşlık eğitimi ile ilgili temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 453-463.

ÖĞRENME YÖNETİM SİSTEMLERİ VE ÜLKEMİZDE KULLANIMI

Doç.Dr.Bülent DÖŞ
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Öğrenme Yönetim Sistemleri (ÖYS) yüz yüze verilen derslerin online olarak da verilmesini sağlayan Internet temelli platformlardır. İçerisinde ders anlatıldığı için öğrenme, dersler hazırlayıp öğrenci kaydedip ve dersler takip edildiği için yönetim ve bir yazılım aracılığıyla olduğu için sistem kelimeleri kullanılmıştır. Nasıl Microsoft Word programı yazı yazmanıza, Gmail mail gönderip almanıza yardım ediyorsa, ÖYS'leri de ders oluşturmanıza, öğrenci almanıza, dersi online olarak yürütmenize yardımcı olmaktadır. ÖYS'lerini günümüzde birçok üniversite, uluslararası büyük şirketler, Birleşmiş Milletler gibi dünya çapındaki organizasyonlar, Khan Academy benzeri online eğitim kurumları da kullanmaktadır. Bu araştırmanın amacı ÖYS'lerini tanıtmak, ülkemizdeki kullanım durumlarını ortaya koymak ve geleceğe yönelik projeksiyonlar çizmektir. Ulusal bir ÖYS var mı yok mu? Olsa ülkemiz için ne kadar iyi olur? Öğrenme Yönetim Sistemlerinin Türk Eğitim Sistemi için önemi gibi başlıklar ele alınarak sonuca gidilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: ÖYS, Online Eğitim, Uzaktan Eğitim, Internet

LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS AND USAGE IN OUR COUNTRY

ABSTRACT

Learning Management Systems (LMS) are Internet-based platforms that provides online learning environment like face-to-face courses. Since the course is taught, learning word is used, system is used beacuse it is a whole system that saves the students records, logs and reports. Just as Microsoft Word helps you to write, Gmail helps you to send and receive mail, LMS helps you to create courses, recruit students, and conduct lessons online. Today, many universities, international big companies, international organizations such as the United Nations use the online educational platforms such asKhan Academy. The aim of this research is to introduce LMS, to reveal the use cases in our country and to draw projections for the future. Is there a national LMS or not? How good would it be for our country? Topics such as the importance of Learning Management Systems for the Turkish Education System will be discussed.

Keywords: LMS, Online Education, Distance Education, Internet

GİRİŞ

Öğrenme Yönetim Sistemleri uzaktan eğitim faaliyetleri içinde yer alan, öğrencilerin belirledikleri derslere kayıt olmalarını, derse devam etmelerini, ders kaynaklarına ulaşmalarını, ders içi tartışmalar ve ödev kontrolü gibi bir çok öğrenme faaliyetini gerçekleştirebildikleri elektronik yazılımlardır. Bu elektronik yazılımlar aslında birçok görevi bir arada yerine getirebildikleri için platform tabiri de kullanabiliriz. Bu platformları ücretli platformlar ve ücretsiz (Açık kaynak kodlu) olarak ikiye ayırabiliriz. Ücretsiz platformlara örnek olarak MOODLE adlı Öğrenme Yönetim Sistemini verebiliriz. Ücretli platformlara örnek olarak ise Blackboard adlı platformu örnek gösterebiliriz. Bu iki sistemde kendi kategorisindeki en büyük ÖYS platformlarıdır.

ÖYS lerinin ortaya çıkış amacı, Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ve insanlar tarafından ucuz, hızlı ve her yerden İnternete ulaşılabilir olmasından dolayı, eğitim faaliyetlerinin maliyetlerinin düşürülmesidir. Örneğin çok uluslu şirketler ürünlerinde ya da hizmetlerinde bir değişiklik olduğunda tüm dünya çandaki işçilerini eğitmek için önceleri birer uzman görevlendiriyorlardı. Bu uzmanlara belirli bölgeler verilerek uzmanların yollukları, kalacak otel ücretleri, günlük harcırahları önemli bir gider kalemi oluyordu. Ayrıca bu uzmanların ve çalışanların organizasyonu, lojistik hizmetleri zaman kaybına da yol açıyordu. ÖYS lerinin avantajını da ilk defa aslında bu çok uluslu şirketler anladı ve kullanmak istediler (Paulsen, 2002). Böylece bu çok uluslu şirketler personellerini eğitmek için, yeni bir ürün ya da hizmeti tanıtmak için bu öğrenme yönetim sistemlerini kullanmaya başladılar. Böylece uzmanlar bir stüdyoda eğitimler çekmeye ve yayınlamaya başladılar. Öğrenme Yönetim Sistemlerine kayıt edilen bir ders bir defa sisteme yüklendikten sonra daha sonra bu derste videoların, öğrenme materyallerinin ya da quizlerin eskimesi, yıpranması diye bir durum olmamaktadır, bu nedenle binlerce ya da milyonlarca kez kullanılabilir. Ayrıca bu içeriklerin kaybolması, ulaşılabilmesi bir durum da olmamaktadır. Yani bir defa üretildikten sonra binlerce kez milyonlarca kişi tarafından kullanılabilir. Bu da maliyetleri birim başına çok düşük fiyatta düşürmektedir. ÖYS lerinde bir ders ilk üretilirken biraz zaman ve maliyet gerektirmektedir. Ancak daha sonra sadece bazı güncellemeler yapmakla işlem halledilmiş olmaktadır.

ÖYS lerinde bir ders iki şekilde üretilmektedir. Çoğu ÖYS 'nin kendi içerik üretme yazılımları vardır ve bu içerikleri oluşturmak için herhangi bir yazılım bilgisine ihtiyaç duymazsınız. İçerik derken herhangi bir konu ile ilgili resim, video, yazı ya da powerpoint sunusu örnek verilebilir. Bu içerikler dersin içerisine herhangi bir kod bilgisi olmadan, menüler vasıtasıyla koyulabilir. Sistem içerisinde içerik oluşturulurken derse quizler, tartışma soruları, videolar, powerpoint sunuları eklenebilir. Ders oluşturulduktan sonra da dersin genel ayarları yapılmakta ve daha sonra derse öğrenci kaydı yapılarak yayına alınmaktadır (O'Reilly, 2005). ÖYS lerine bir diğer içerik ekleme ise, üçüncü parti programlar tarafından oluşturulmuş içeriklerin ÖYS lerine entegre edilmesi ile olmaktadır. Bu üçüncü parti programlara örnek olarak Adobe Captivate, Adobe Flash, Adobe Presenter gibi programlar örnek olarak verilebilir. Bu tür programlar vasıtasıyla oldukça profesyonel ders içerikleri oluşturulabilir. Özellikle yüksek seviyede etkileşimli ve animasyonlu içerikler oluşturulabilir. Bu içerikler oluşturulduktan sonra sorulması gereken soru ise

şudur: Hazırlanan bu içerikler bütün ÖYS leri ile uyumlu şekilde çalışmakta mıdır? Eğer ortada bir standart varsa evet uyumlu şekilde çalışmaktadır. ÖYS lerinde tüm içeriklerin diğer sistemlerde de düzgün çalışabilmesi için bazı standartlar oluşturulmuş ve kabul edilmiştir. SCORM/ AICC ve xAPI (Tin Can) standartları e-öğrenme içeriklerinin belirli bir standartta oluşturulmasını ve paketlenmesini düzenleyen bir standarttır.

SCORM/AICC –xAPI (Tin Can) nedir?

SCORM (Sharable Content Object reference Model)- Paylaşılabilir İçerik Nesne referans Modeli olarak adlandırabileceğimiz SCORM aslında bir e-içerik yazmada kullanılan teknik bir standarttır. SCORM'un 1.2 ve 2004 olmak üzere iki modeli vardır. 1.2 modeli oldukça yaygındır ve birçok ÖYS tarafından tanınmaktadır. Ancak 1.2 sürümünde içeriğin herhangi bir bölümü tek başına çıkarılamamaktadır. 2004 versiyonunda bu sorun ortadan kaldırılmış ve kullanıcı e-içeriğin herhangi bir bölümünü çıkarabilmektedir.

AICC (Aviation Industry Computer-based Training Committee) Havacılık Endüstrisi Bilgisayar Temelli Eğitim Komitesi olarak adlandırabileceğimiz dünyadaki ilk e-içerik oluşturma referansıdır. Havacılık Endüstrisi tarafından geliştirilmesine rağmen dünyadaki birçok endüstri, özellikle eğitim endüstrisi tarafından da çokça kullanılan bu standartlar havacılık spesifik şekilde değil, genel herkesin kullanımına uygun şekilde hazırlandığından çok popüler olmuştur.

xAPI(Tin Can) SCORM'un halefi olan bu standart e-içerik ile platformun birbiri ile anlaşmasına olanak veren bir yazılımla yazılmıştır. Kullanıcının e-öğrenme aktiviteleri kayıt edilmekte ve ÖYS değiştiğinde de bu veriler yeni sistemde görülebilmektedir. xAPI oldukça güvenilir ve hatalardan arınık bir yapıya sahiptir. Ayrıca bu standart ile ÖYS sistemi dışında da çalışabilmektedir. Ayrıca bu standart ile gerçek zamanlı içerikler oluşturulabilmektedir. Bu standart ayrıca kullanıcının fare tıklamalarını dahi kayıt altına alabilmektedir. Bunun yanında tüm değerlendirme sonuçlarını da kayıt altına alabilmekte ve raporlaştırabilmektedir. xAPI şu anda standartlar içerisinde en güncel ve en güvenilir standart olarak karşımıza çıkmaktadır.

ÖĞRENME YÖNETİM SİSTEMLERİNE ÖRNEK PLATFORMLAR

- 1) SAP Litmos: Öğrenme girişimini yönlendirmek, eğitim sağlamak ve online öğrenmek için hazır dersler sunar. SAP Litmos, güçlü çok yönlü ve ölçeklendirilebilirdir. Sap Litmos 'un öğrenme modülleri herhangi bir ortam türünü kullanan, herhangi bir sistem veya rol için kullanılabilir. Katılım ve öğrenme sürekliliğini artırmak için oyunlaştırmalar vardır.
- 2) Talent LMS : LMS serbest çalışanlardan işletmeye kadar her boyutta işletme için ideal bir çözümdür. Scorm ve Tin can olmak üzere çok çeşitli içerik türlerini destekler. Video konferans, kurs satış, bildirimler, oyunlaştırma ve branşlar dahilinde kapsamlı bir özellik seti sunar. Kurslar oluşturmak kolaydır. Hem online heö de eğitmen liderliğinde eğitim vardır. Sosyal medya entegrasyonuna sahiptir.
- 3) Docebo: Ders materyallerinizi, dünyanın herhangi bir yerindeki öğrencilere hızlı bir şekilde tasarlamınızı, yüklemenizi sağlayan hazır modüller ve mobil desteğe sahiptir. Öğrenciler sorular sorup yanıt alabilir.

- 4) Learn upon: Sınavlara, anketlere ve zamanlanmış sorulara sahip etkileşimli kurslar oluştururlar. Sınıfı gruplara ayırır, böylece ödevler verilebilir. Oyunlaştırma özelliği ile rekabet sağlar.
- 5) Mindflash: Eğitimciler, eğitim programları için aerodinamik ve esnek bir sistem sağlamaya yönelik bir programdır. Bu programla sınırsız sayıda çevrimiçi kurs oluşturulabilir.
- 6) E front: Sanal ortamda eğitime bilgi dağıtma ve değerlendirme için birçok yol sunar. Sistem tarafından sağlanan zengin iletişim modları, eğitimciler ve öğrenciler arasında köprü oluşturur. Oyunlaştırma özelliği ile rekabet sağlar.
- 7) İspring learning : Kursları ve sınavları hızlı bir şekilde yüklemenizi, öğrencileri davet etmenizi ve öğrenme ilerlemelerini izlemenizi sağlayacak bir yazılımdır. Tamamlanma oranı ve bireysel performans gibi ayrıntılı istatistiklere sahiptir. Kurslar geliştirerek veya eğitim stratejinizi yeniden planlayarak beceri boşluklarını yeniden tespit edebilir ve böylece sorunu çözebilirsiniz. Öğrencileri farklı şekilde gruplandırabilirsiniz. Çevrimdışı erişim yapılabilir.
- 8) Sky Prep: Çalışanların eğitimin izlemeyi ve optimize etmeyi sağlayan scorm uyumlu bir online eğitim yazılımıdır. Derslerin tasarlanmasını ve değerlendirilmesini sağlar. Üzerine yüklediğiniz tüm dosyaları ve belgeleri saklayarak eğitim süresince tekrar kullanabilmenizi sağlar, kurs materyalleri oluşturma bilmeniz için YouTube Vimeo Powerpoint prez gibi birçok dosya biçimini destekler uygulamayı özelleştirebilirsiniz.
- 9) Coassemble: Kendi eğitim programlarınızı oluşturmanıza eğitim yürütmenize ve ilerleme raporlarınızı görüntülemenizi sunan çevrimiçi bir öğrenme aracıdır öğrenciye verimliliği Kampüs kullanımı ve tamamlanma oranı veri raporları sunmasıdır.
- 10) Workwize: eğitim materyallerini oluşturmasını hızlandırmak hızlı ve kapalı oturumlar gerçekleştirmek.
- 11) Edmodo: Uzaktan eğitim sunmaya yardımcı olmak için okul belgelerinize ve öğretmenlere sunulan çevrimiçi öğrenme sağlayan uygulamadır anketler topluluk sayfalar rozetler ve çevrimiçi sınıf ve ilerleme takibi oluşturur ödev ve dosyalar eklenebilir oyunlar ve uygulamalar paylaşılabilir
- 12) Schoology: Yalnızca K12 öğrencilerine eğitim sağlar değerlendirme yönetim sistemi ön plandadır uygulamanızın kolaydır Dolayısıyla öğrenci derse odaklanır e-ders kısa sınavlar notlandırma yapabilir.
- 13) Canvas LMS : Masaüstü ve mobil cihazlarda Bulut desteği bulunmaktadır sosyal medya desteği bulunmaktadır pedagojik konuda öğrencinin sürekli ilerlemesini sağlar.
- 14) Blackboard : Bulut desteklidir LMS Eğitimci rehberliğinde eğitime ve çevrimiçi eğitimi birleştirir Grup yönetimi ve sosyal öğrenmeyi destekler.
- 15) Moodle: Eğitimciler kanalı özel dinamik ders Portalı oluşturmalarını sağlayan ücretsiz bir LMS dir. Öğretmenler ve öğrenciler için öğeleri paylaşma ve gerçek zamanlı iletişim kurmalarını sağlar topluluğun geliştirdiği yüzlerce eklenti bulunmaktadır.

ÖĞRENME YÖNETİM SİSTEMLERİNE ÖĞRETMEN, ÖĞRENCİ VE YÖNETİCİ GÖZÜYLE BAKIŞ

ÖYS lerine bir öğretmen olarak kayıt olunduğunda sistem otomatik olarak size rol ataması yapmaktadır. Öğretmen rolünün yapacağı işlemler ile öğrenci rolünün yapacağı işlemler

ayrılmıştır. Bir öğretmen olarak e-içerik oluşturabilir, dersler açabilir, bu derslere öğrenci kaydı alabilirsiniz. Öğrenci kayıtları alındıktan sonra edrsi yönetebilir, senkron ya da asenkron tartışma forumları açabilir, bunları modere edebilir, quizler oluşturabilir ve sonuçları değerlendirip sistemin otomatik olarak öğrencilere not atamasını sağlayabilirsiniz. Öğrenci faaliyetlerini raporlayabilir, öğrencilere geribildirimler verebilirsiniz. Öğrenci rolü olarak herhangi bir derse kayıt olunduğunda ise dersleri istediğiniz zamanda, istediğiniz cihazdan, istediğiniz hızda öğrenebilirsiniz. Ancak bu derste yapılan tüm hareketlerin (Fare tıklamalarının bile) kayıt altına alındığını unutmayın. Bu derslere genellikle bilgisayar, cep telefonu veya tabletlerden erişim sağlayabilir, kendinizi quizler ile test edebilir, öğretmeninize soru sorabilir, ya da tartışma forumlarına katılabilirsiniz. Yönetici rolü ile sisteme kayıt olunduğunda ise her bir ÖYS de okul açabilirsiniz. Bu okula öğretmenleri, öğrencileri ve dersleri kayıt edebilirsiniz. Yöneticiler genellikle sistemin doğru bir şekilde işlemesinden ve teknik problemlerin çözümünden sorumludurlar.

SONUÇ

ÖYS lerine genel olarak bakıldığında dünyada kullanılan ticari ya da açık kaynak kodlu platformların genellikle gelişmiş ülkelerden ortaya çıktığı görülmektedir. Ülkemizde ise Çukurova Üniversitesi tarafından özgün bir şekilde geliştirilen OLIVES adlı bir ÖYS mevcuttur ve kullanılmaktadır. ÖYS çok basit şekilde anlatmak gerekirse gerçek dünyadaki okulun Internet ortamındaki benzeridir. Öğrenciler derslerini elektronik olarak takip edebilmekte, tartışma ve bloglar ile grup etkinlikleri yapabilmekte, sınava girip notlandırma yapılabilmekte ve hatta öğretmenler tarafından öğrenme süreci takip edilebilmektedir. Ayrıca tüm bu etkinlikler raporlanabilmekte ve velilere, öğrencilere, okul yöneticilerine sunulabilmektedir. Ayrıntılı grafikler ile en küçük hareketler dahi raporlanabilmektedir. Gelecekte öğrenmelerin çoğunun elektronik ortamlarda gerçekleşeceği düşünülünce ÖYS nin önemi ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- O'Reilly, T., 2005, What is web 2.0, Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software , O'Reilly, <http://www.oreillynet.com/pub/a/oreilly/tim/news/2005/09/30/what-is-web-20.html>
- Paulsen, F.M., 2002, Online Education Systems Discussion and Definition of Terms, Web Education Systems Project, <http://www.nettskolen.com/forskning/Definition%20of%20Terms.pdf>
- SCORM Overview, SCORM 2004 3rd Edition Overview Version 1.0, <http://www.adlnet.gov/>, <https://moodle.org/>
- https://www.docebo.com/?utm_campaign=2016%2010%20Finances%20Online&utm_source=FinancesOnline&utm_medium=Sep20%20FO%20Review%20Page%20Homepage%20ENG
- <https://financesonline.com/top-20-lms-software-solutions/>

KİTLESEL AÇIK ONLINE DERSLER VE GELECEĞİ

Doç.Dr.Bülent DÖŞ
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Açık eğitim felsefesi, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin artmasıyla herkese nitelikli eğitim materyallerine ve olanaklarına ulaşmalarını sağlamayı temele alan bir eğitim düşüncesidir. Açık eğitim felsefesinin bir anlamda somutlaşmış şekli olarak kabul edilen platform MOOC (Massive open online courses) adı verilen Kitelesel Açık Online Derslerdir. Günümüzde dünyadaki en saygın üniversiteler ve en saygın şirketler bu platformlardan yararlanarak öğrencilerine ya da personellerine eğitimler vermektedirler. Bu araştırmada Kitelesel Açık Online Derslerin şu andaki durumları istatistiklerle verilecek ve geleceğe yönelik projeksiyonları incelenecektir. Ayrıca Kitelesel Açık Online Ders platformları incelenerek bu konuda ayrıntılı bilgiler derlenecektir. Bazı platformların 30 milyondan fazla öğrencisi, 5000 e yakın dersleri ve 50.000 den fazla öğretmene sahip olduğu düşünülecek olursa bu tür eğitim platformlarının ne kadar önemli olduğu görülecektir. Araştırma sonucunda bu tür platformların ülkemizde ne oranda kullanıldığı, Türk eğitimcilerin ve öğrencilerin genellikle hangi platformları kullandıkları, bu platformların özellikleri ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: MOOC, Kitelesel açık online dersler, açık eğitim, uzaktan eğitim

MASSIVE OPEN ONLINE COURSES AND THEIR FUTURE

ABSTRACT

The philosophy of open education is an idea of education which is based on providing the access to qualified educational materials and opportunities to everyone by increasing the developments in information and communication technologies. Massive Open Online Courses (MOOC) are the concrete form of the open education philosophy. Today, the most reputable universities and the most respected companies in the world make use of these platforms to provide training to their students or staff. In this research, the current status of MOOC's will be given with statistics and future projections will be examined. In addition, MOOC's will be examined and detailed information will be collected. Considering the fact that some platforms have more than 30 million students, about 5000 lessons and more than 50,000 teachers, the importance of such platforms seems obvious. As a result of this research, the usage of such platforms in our country, which Turkish educators and students generally use, and the characteristics of these platforms will be revealed.

Keywords: MOOC, Massive open online courses, open education, distance education

GİRİŞ

MOOC (Massive Open Online Courses) Kitlesele Açık Çevrimiçi Dersler olarak adlandırabileceğimiz MOOC, aslında Stanford Üniversitesinden iki profesörün “Yapay Zeka” derslerini ücretsiz bir şekilde tüm dünyaya açmasıyla dikkati çekmiş diyebiliriz. 2011 yılında Amerika Stanford Üniversitesi öğretim üyelerinden Sebastian Thrun ve Peter Norvig Sanal Zeka derslerini herkese açık vermeye başladılar (Rodriguez, 2012). Bir anda derse 190 farklı ülkeden yaklaşık 160.000 öğrenci kayıt olunca kendi MOOC platformları olan Udacity yi geliştirdiler. MOOC platformu demek, aslında belirli bir ders izlencesi olan, programı olan, binlerce, milyonlarca kişinin tek bir derse kayıt olmasını sağlayan, öğretmenlerin bağımsız şekilde ders açabildiği, para kazanabildiği online eğitim platformlarıdır. Günümüzde birçok MOOC platformu bulunmaktadır. Bu platformlara örnek olarak Stanford-Coursera, MIT-EdX, Khan Academy örnek olarak verilebilir. Bu tür platformların aslında kuruluş amacı ilk önce ticari değil, ücretsiz eğitim vermektir (Pappano, 2012). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte bilgiye ulaşım çok hızlı ve ucuz hale gelmiştir. Bilgi insanlığın ortak malıdır anlayışıyla birçok bilim insanı, yönetici ve uzman da gerçek ve doğru bilgiye tüm insanların ücretsiz bir şekilde ulaşması gerektiğini belirtmektedir. Bu felsefeye “Açık Eğitim felsefesi” adı verilmektedir. Açık eğitim felsefesi dünyadaki en fakir insanlardan en zengin insanlara kadar herkesin nitelikli bilgiye ücretsiz bir şekilde ulaşması gerektiğini savunur.

Uzaktan eğitim kavramı içinde ele alınması gereken bir kavram da açık eğitim kavramıdır. Açık eğitimi aslında felsefi bir bakış açısı olarak da ele almak gerekir. Açık eğitim insanların neden bilgi üretmesi ve bunu yayması gerektiğini açıklamaya çalışır. Açık eğitimden yana olanlar bilgi ve iletişim teknolojilerinin artık dünyayı küresel bir köy haline getirdiğini, fakir ya da zengin her insanın elindeki nitelikli akıllı telefonlar ile İnternete bağlanarak birçok kaynağa ulaşabildiğini belirtmektedirler. Öyleyse her insanın nitelikli eğitime hakkı olduğunu ve bunların ücretsiz bir şekilde ulaşma açılması gerektiğini savunmaktadırlar. Açık eğitim herhangi bir ön koşul, bir puan ya da eğitim düzeyi olmadan bir dersin herkese açık olmasıdır. Derste kullanılacak eğitim kaynaklarının (Video, ders notu vb.) ve öğretmenle iletişimin, soru sormanın ve kurs sonunda bir sertifika kazanmanın ücretiz olmasıdır. Açık eğitim konsorsiyumuna göre paylaşım yapmak eğitimin en önemli karakteristik özelliğidir, bilgi, görüş ve becerilerin paylaşılmasıyla, ortak bilgi birikimi geliştirilmekte ve yeni bilgiler üretilmektedir (opensource.com). Kısaca açık eğitim online teknolojilerin kullanılmasıyla bilginin özgürce yayılmasının sağlanmasıdır.

Açık eğitim kavramı altında açık eğitimsel kaynaklar, açık dergi sistemleri, açık kaynak kodlu yazılımlar, açık veri, açık dersler yer almaktadır.

- Açık eğitim herhangi bir ön koşul, bir puan ya da eğitim düzeyi olmadan bir dersin herkese açık olmasıdır

Derste kullanılacak eğitim kaynaklarının (Video, ders notu vb.) ve öğretmenle iletişimin, soru sormanın ve kurs sonunda bir sertifika kazanmanın ücretiz olmasıdır. Açık eğitim konsorsiyumuna göre paylaşım yapmak eğitimin en önemli karakteristik özelliğidir, bilgi, görüş ve becerilerin paylaşılmasıyla, ortak bilgi birikimi geliştirilmekte ve yeni bilgiler üretilmektedir (opensource.com). Kısaca açık eğitim online teknolojilerin kullanılmasıyla bilginin özgürce yayılmasının sağlanmasıdır. Bu felsefeyi sadece bilim insanları değil, çok

uluslu büyük şirketler (Siemens, Bosch, Microsoft vb), çok uluslu saygın organizaasyonlar (BM, UNICEF vb.) da desteklemektedir. Açık eğitim felsefesi ile birlikte Açık Kaynak Kodlu yazılımlar, Açık Eğitisel Kaynaklar, Açık dergi Sistemleri, Açık lisanslar gibi birçok online yazılımlar ve platformlar ortaya çıkmıştır.

AÇIK KAYNAK KODLU YAZILIMLAR

Açık kaynak kodlu yazılımlar birileri tarafından yazılmış olan yazılımların başkaları tarafından düzenlenebilir ve paylaşılabilir hale getirilmesidir. Bütün programlar bir yazılım ile çalışır, örneğin Word programında bizim gördüğümüz çalışan bir yazılımın son görüntüsüdür. Arka planda belki milyonlarca satırlık bir kod topluluğu vardır. İşte bu kod topluluğunun piyasaya sürülüp başkaları tarafından da kullanılabilir ve geliştirilebilir olması işlemine açık kaynak kodlu yazılımlar denir. Örneğin Mozilla, Moodle, Drupal, Eclipse gibi programlar açık kaynak kodlu yazılımlardır.

AÇIK EĞİTSEL KAYNAKLAR

Açık eğitimsel kaynaklar uzmanlar, profesyoneller, öğretmenler ya da eğitmenler tarafından oluşturulur ve bu kaynaklar yaratıcı ortak lisans (Creative Commons Licenses) ile lisanslanırlar ve belirli kısıtlar dahilinde tüm kullanıcılara ücretsiz olarak sunulurlar. Açık eğitimsel kaynaklara örnek olarak word, excel, powerpoint slaytları, pdf dokümanlar, simülasyonlar, oyunlar, quizler, videolar, resimler, şekiller, haritalar, makaleler, kitaplar vb. verilebilirler. Açık eğitimsel kaynaklar diğer eğitimciler tarafından daha da geliştirilip öğrenci ihtiyaçlarına, coğrafi şartlara göre adapte edilebilirler. Bu da bilgi toplumu olma yolunda ihtiyaç duyulan bilgilerin üretilip yayılmasını ve işbirliği altında geliştirilmesini sağlar. Açık eğitimsel kaynakların bulunabileceği depolarına örnek olarak aşağıdakiler verilebilir.

- Open Educational resources <https://oercommons.org/oer>
- MIT Opencourseware <https://ocw.mit.edu/index.htm>
- MERLOT <https://www.merlot.org/merlot/>
- Colorado Üniversitesi <https://phet.colorado.edu/tr/simulations/category/new>
- TÜBA açık ders malzemeleri portalı <https://acikders.tuba.gov.tr/>
- Ankara Üniversitesi Açık Ders Portalı <https://acikders.ankara.edu.tr/>

Açık eğitimsel kaynaklara ulaşım ücretsiz olup, öğrenciler nitelikli üniversitelerdeki nitelikli materyallere, derslere ve sınavlara ulaşarak öğrenme alanlarını genişletebilmektedirler.

Açık eğitimde akademik olarak da kaynaklara ulaşabilmeyi sağlayan açık dergi sistemleri mevcuttur. Bu açık dergi sistemlerinin amacı bilimsel araştırma sonuçlarının açık dergi sistemlerinde yayınlanmasıyla bilgilerin geniş kesimler tarafından izlenmesini, bilimsel bilginin gelişmesinin sağlanmasına olanak sağlamaktır. Açık dergi sistemleri tüm okuyuculara açıktır ve ücretsizdir.

Açık dersler uzaktan eğitimde belirli bir değerlendirme ya da notlandırmanın olmadığı, büyük ölçekli olarak hazırlanan ve bazen binlerce kişinin katıldığı derslerdir. Daha önce bahsedildiği gibi MOOC (Kitleli Çevrimiçi Açık Dersler) açık derslerle ilgili bir şemsiye tanım olarak kullanılmaktadır. MOOC platformlarına örnek olarak aşağıdakiler verilebilir:

1. **Coursera** <https://www.coursera.org> Coursera Amerikan Stanford Üniversitesi profesörlerinden Andrew Ng ve Daphne Koller tarafından 2012 yılında oluşturulmuş kitleli açık online öğrenme platformudur. Sosyal Bilimler, Mühendislik, Veri Analizi,

Dijital Pazarlama, Tıp, Biyoloji ve Matematik gibi 3600 den fazla ders ve yaklaşık 33 milyon kullanıcısı vardır.

2. **edX** <https://www.edx.org> Massachusetts Institute of Technology ve Harvard University tarafından 2012 yılında kurulmuştur. 1800 den fazla ders ve yaklaşık 14 milyon öğrenci vardır.
3. **Khan Academy** www.khanacademy.org Salman Khan tarafından 2008 yılında öğrencilere online kaynak oluşturma amacıyla kurulmuştur. Dersler kısa videolar şeklinde yer almaktadır. Türkçe videoların da olduğu ticari amaç gütmeyen bir açık öğrenme platformudur.
4. **Udemy** www.udemy.com 2007 yılında Türk yazılımcı Eren Bali tarafından sanal sınıflar oluşturmak amacıyla ilk kez kurulmuştur. Şu anda 60 farklı dilde 50.000 den fazla öğretmene ve 30 milyondan fazla öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır. Fortune 100 içine giren şirketler dahi bu programı personellerini eğitmek için kullanmaktadırlar.
5. **Canvas** <https://www.canvas.net/> 2008 yılında Amerika’da kurulan Canvas 30 milyonda fazla kullanıcıya, 1200 çalışana ve 4000 den fazla kurumsal müşteriye sahip bir öğrenme platformudur.
6. **Future Learn** www.futurelearn.com 2012 yılında İngiltere’de bulunan Open University’nin liderliğiyle kurulmuş bir açık öğrenme platformudur. Financial Times’a göre 2016 yılından itibaren diplomaya yönelik dersler de buradan verilmektedir.
7. **Udacity** www.udacity.com 2011 yılında Amerika Stanford Üniversitesi öğretim üyelerinden Sebastian Thrun ve Peter Norvig Sanal Zeka derslerini herkese açık vermeye başladılar. Bir anda derse 190 farklı ülkeden yaklaşık 160.000 öğrenci kayıt olunca udacity’yi geliştirdiler.
8. **Alison** www.alison.com Mike Feerick tarafından 2007 yılında İrlanda’da daha çok endüstriyel eğitim amaçlı olarak kurulmuştur. Şu anda 11 milyon öğrenciye, 1.5 milyon mezuna ve 1000 den fazla derse ev sahipliği yapmaktadır.
9. **Iversity** <https://iversity.org/> 2013 yılında Berlinde kurulan Iversity online eğitimde uzmanlaşmıştır. Yaklaşık 600.000 online öğrenciye, 41 farklı üniversiteden 61 derse ev sahipliği yapmaktadır.

SONUÇ

Elektronik öğrenmelerin hızla arttığı, yaygın eğitimin İnternet ortamına taşındığı günümüzde uzaktan öğrenmeler önem kazanmıştır. Uzaktan öğrenmelerin çoğunlukla bir program dahilinde takip edildiği platformların başında MOOC platformları gelmektedir. Bir Türk tarafından ilk kez oluşturulan Udemy gibi platformların artması Türk uzaktan eğitim literatürü ve teknolojisi için önem arz etmektedir. Bu nedenle halihazırdaki kitlesel açık online ders platformlarının zayıf yanlarının tespit edilerek yeni platformların yeni teknolojilerle oluşturulması önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

<https://www.coursera.org/>
<https://www.edx.org/>
<http://www.e-universite.com.tr/>
<http://www.khanacademy.org.tr/>
<http://mooc.anadolu.edu.tr/>
<https://moocguide.wikispaces.com/>

<https://www.udacity.com/>

Pappano, L (2012). The Year of the MOOC-The New York Times. 4. Retrieved May 3, 2015, from

http://www.nytimes.com/2012/11/04/education/edlife/massive-open-online-courses-are-multiplying-at-a-rapid-pace.html?pagewanted=all&_r=0.

Rodriguez, C. O. (2012). MOOCs and the AI-Stanford like courses: Two successful and distinct course formats

for massive open online courses. European Journal of Open, Distance and E-Learning, 3.

Retrieved May 3,

2015, <http://www.eric.ed.gov/PDFS/EJ982976.pdf>

TÜRKİYE’DE E-DEVLET UYGULAMALARININ KURUMSAL PERFORMANS YÖNETİMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr.Öğr.Üyesi Ersoy KUTLUK
Bandırma Onyedli Eylöl Üniversitesi

ÖZET

Türkiye’de, kamu yönetiminde gerçekleşen idari reform kapsamında etkililik, verimlilik ve tutumluluk amaçları doğrultusunda birçok yenilik hayata geçirilmiştir. Bu yeniliklerden biri de e-devlet uygulamalarıdır. Bu uygulamalar kamu hizmetlerinin elektronik ortamda vatandaşlara arzını/sunumunu esas almaktadır. Kamu yönetiminde kurumsal performans düzeylerinin yükseltilmesinde önemli bir rol oynayacağı düşünülen e-devlet hizmetleri her geçen gün geliştirilmeye devam edilmektedir. Bürokratik hantallık, kırtasiyecilik ve toplumsal boyutta yaşanan zaman kayıplarının giderilmesi gayesiyle bu alana büyük bir önem atfedilmektedir. Çalışmada şimdiye kadar Türkiye’de hayata geçirilen e-devlet uygulamaları, idari birimlerin performanslarına katkıları bağlamında değerlendirmeye alınmaktadır. Ancak burada vurgulanan kurumsal performans kavramı ile sadece organizasyonların iç bünyesinde yapılan başarı değerlendirmelerine atıf yapılmamaktadır. Kurumsal performans, organizasyonun kaynak kullanım kapasitesiyle birlikte – hatta ondan daha fazla – üretilen hizmetlerin kalite ve etkinliğine odaklanan bir yönetim anlayışı ve onun neticesinin değerlendirilmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda gerçekleştirilen araştırma kapsamında ilgili literatür taraması yapılmış, teorik ve ampirik çalışmalarla birlikte raporlar, istatistikler ve güncel veriler değerlendirmeye alınmıştır. Kamu hizmetlerinin maksimum seviyede elektronik ortamda verilmesini hedefleyen bu yöntem kamu harcamalarını azaltan fonksiyonunun yanında – hatta vergi tahsilatlarını arttırmak suretiyle kamu gelirlerini arttırabilen bir işleve sahip olmasıyla birlikte – vatandaşların işlemlerini hızlı ve kolayca yapabilmelerine fırsat veren bir imkan olarak gözükmektedir. Türkiye’de internet kullanımının yaygınlaştığı ve kamusal hizmetlere elektronik ortamda erişimin her geçen gün arttığı rahatlıkla ifade edilebilir. Ancak burada kamu yönetimi tarafından yeterince ölçülemeyen husus elektronik ortamda sunulan hizmetlerin vatandaşların ekseriyetinde bulunduğu karşılığın derecesidir. Bu süreçte idari birimlerin performansı bağlamında ‘hizmetlerin kalite ve etkinliği’ konusuna ayrıca odaklanılması gerektiği anlaşılmaktadır. Literatürde şimdiye kadar bu alanda yapılmış güncel araştırmaların eksikliği fark edilmektedir. Bu kısıtlılıklara rağmen ulaşılan sonuçlarda farklı ülkelerde e-devlet uygulamalarında yaşanan bazı sorunlarla Türkiye’de de karşılaşıldığı görülmüştür. Gerek kamu personelinin gerekse de toplumun bu konudaki tutumu e-devletten beklentiler ile reel durum arasında ciddi bir açık/fark ortaya çıkarmaktadır. Mevcut e-devlet uygulamalarının kurumsal performans düzeylerine katkısı, kapsamlı alan araştırmaları neticesinde vatandaşların memnuniyetinin ölçülmesi ve beklentilerinin tespiti yoluyla ortaya konulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: E-Devlet, Kurumsal Performans, Kamu Hizmetleri, Vatandaş Memnuniyeti, İdari-Teknik Reform.

EVALUATION OF E-GOVERNMENT PRACTICES IN TURKEY IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONAL PERFORMANCE MANAGEMENT

ABSTRACT

In Turkey, there have been many innovation in public administration at the scope of administration reform which aims efficiency, economy, and effectiveness. One of these innovations is e-government applications. These applications are based on the electronic

provision of public services to citizens. The e-government services, which are thought to play an important role on increasing the corporate performance levels in public administration, continue to be developed with each passing day. A great importance has been attached to this field in order to eliminate the bureaucracy, paperwork problems, and time losses which experienced in social dimension. In this study, e-government applications which are actualized up to now in Turkey is taken into consideration in the context of their contribution to the performance of administrative units. However, with the concept of institutional performance which highlighted here, there is no reference only to the success evaluations that made within the organizations. Corporate performance refers to a management approach that focuses the organization's resource utilization capacity together with - even more than that - on the quality and effectiveness of the services that produced, and the assessment of its outcome. Within the scope of the research that carried out in line with this approach, relevant literature review has been conducted and theoretical, empirical studies, reports, statistics and current data have been evaluated. This method, which aims to provide public services in electronic environment at maximum level, in addition to its function that reduces public expenditures (moreover with it's function that can increase public revenues by increasing tax collections), seems to be an opportunity that allows citizens to carry out their transactions quickly and easily. It can easily be expressed, In Turkey, internet usage becomes widespread and accessing to public services on electronic environment increases with each passing day. However, the point that cannot be adequately measured by the public administration is the degree of acceptance the public services provided in the electronic environment by the citizens. In this process, it is understood that one should be focused on the quality and effectiveness of public services in the context of the performance of administrative units. In the literature, the lack of recent researches in this field has been noticed. According to the results that achieved despite these limitedness, some problems which have been encountered in different countries on e-government applications also has found in Turkey. The attitude of both the public personnel and the society on this issue creates a serious gap/difference between the expectations from the e-government and the real situation. The contribution of existing e-government applications to institutional performance levels should be demonstrated by the results of extensive field researches that measuring the satisfaction of citizens and determining their expectations.

Keywords: E-Government, Institutional Performance, Public Services, Citizen Satisfaction, Administrative-Technical Reform.

GİRİŞ

Kamu yönetiminin 1980 sonrasında değişime uğraması gerektiği birçok gelişmiş ülke tarafından kabul edilmiştir. Bu değişimin araçları ise özel sektörün başarılarından esinlenerek oradan transfer edilmiştir. Özellikle 2000'li yıllarda, bilişim teknolojilerine dayanan farklı uygulamalar kamu kesiminde de kapsamlı bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Elektronik kelimesinin kısaltılmasıyla 'e-' başlığı kullanılarak bu uygulamalara 'e-devlet' denilmiştir. E-Devlet kamu hizmetlerinin elektronik ortamda vatandaşın arzını esas almaktadır.

Türkiye'de bilişim teknolojileri ile ilgili 1990'lı yıllarda başlayan çalışmalar esasen 2000'li yıllarda kurumsallaşmıştır, denilebilir. Hizmetlerin sunumunda genel olarak başarının/performansın yükseltilmesinde önemli bir rol oynayacağı düşünülen e-devlet hizmetleri Türkiye'de her geçen gün geliştirilmektedir. Ancak dünyada olduğu gibi Türkiye'de de e-devlet uygulamalarında ciddi bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. E-devlet'in bazı toplum kesimlerince yeterince benimsenmemesi; teknolojik engeller ve altyapı eksiklikleri; dijital bölünme sorunu; e-devlet sistemlerinin yüksek kurulum ve işletim maliyetleri; e-devlet uygulamalarına karşı güven eksikliği; somut bazı olaylarla görülen güvenlik ve gizlilik zaafı;

kamu kesiminde sürecin yeterince iyi yönetilememesi; e-devlet uygulamalarında standartların henüz ortaya konulmaması; konu ile ilgili yetişmiş personel yetersizliği; e-devlet uygulamalarının kurumsal düzeyde içselleştirilememesi ve kurumların internet sitelerinin işlevsel olmaması bu sorunların öne çıkanlarıdır.

Bu çalışmada Türkiye’de hayata geçirilen e-devlet uygulamaları, idari birimlerin kurumsal performanslarına katkıları bağlamında değerlendirmeye alınmaktadır. Çalışmada kurumsal performans, organizasyonun kaynakları etkin kullanımı birlikte üretilen hizmetlerin kalitesine odaklanan bir yönetim anlayışı ve bunların neticesinde vatandaş memnuniyetine ulaşılması olarak ele alınmaktadır. Organizasyonun performansının iç ve dış sistemiyle bütüncül olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır. Vatandaş memnuniyeti esasen tüm performans yönetimi faaliyetlerinin amacı ve e-devlet kapısının anahtarı konumundadır.

1. TÜRKİYE’DE E-DEVLET UYGULAMALARI

Kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması e-devlet olarak isimlendirilmektedir. Bu uygulamalarla vatandaşların ve çeşitli organizasyonların bilgi-iletişim teknolojileri vasıtasıyla devlet kurumlarına ve sunulan hizmetlere kolay bir şekilde erişmesi amaç edinilmektedir (Türkiye, 2019a). Holmes’a göre e-devlet: *“bilgi teknolojilerinin, özellikle de internetin kullanımı ile kamu hizmetinin daha uygun, müşteri (vatandaş) odaklı, etkin maliyetli ve tamamen yeni ve daha iyi yollarla sunulmasıdır”*. (Holmes’den aktaran Hughes, 2014: s.480). Kamu hizmetlerinin maksimum seviyede elektronik ortamda verilmesini hedefleyen bu yöntem kamu harcamalarını azaltan fonksiyonunun yanında – hatta vergi tahsilatlarını arttırmak suretiyle kamu gelirlerini arttırabilen bir işleve sahip olmasıyla birlikte – vatandaşların işlemlerini hızlı ve kolayca yapabilmelerine fırsat veren bir imkan olarak gözükmektedir.

Elektronik devlet uygulamaları farklı aşamalarda hayata geçirilebilmektedir. ‘Bilgi aşaması’nda bakanlıklar ya da kurumlar kendi haklarında internet üzerinden bilgi sağlamaktadırlar. ‘Etkileşim aşaması’nda sitelerden formlar indirilebilmektedir, sınırlı da olsa kurumlardan geri bildirimler alınabilmektedir. ‘İşlem aşaması’nda önceden kamu görevlileri tarafından yapılan işler web tabanlı bir şekilde vatandaş tarafından gerçekleştirilebilmektedir ki ceza ödemeleri bu çerçevede değerlendirilebilir. ‘Dönüşüm aşaması’ ise hizmetler entegre edilebilmekte vatandaşların ihtiyaçları esas alınarak hizmet üretilebilmektedir. Örneğin Singapur’da ‘e-vatandaş portalı’ aracılığıyla vergi meselelerinden iş kurmaya, ehliyet işlemlerinden trafik cezalarını ödemeye ve kültürel faaliyetlere katılmaya kadar birçok hizmetin sunulması söz konusu olabilmektedir (Hughes, 2014: s.491-493). Leigh ve Atkinson bu aşamaları tarihsel süreç içerisinde e-devletin gelişim çizgisini belirtmek suretiyle şöyle özetlemektedirler: *“Aşama1: İnternetin Bilgi Paylaşımı Amacıyla Kullanılması (1993-1998) – Aşama2: Online Olarak İşlem Yapılması ve Hizmet Sunulması (1998-2001) – Aşama3: Web Sitelerinin Bütünleşmesi (2001-...)”*. Bu süreçte önce web siteleri kullanıcılara sadece bilgi sağlamış, daha sonra bazı işlemlerin yapılabilirdiği sayfaya geçilmiş (form doldurma, vergi ödeme vb.), en sonunda da tek bir siteden kamu hizmetlerinin bütüncül bir şekilde sunulduğu sayfaya geçilmiştir (Leigh ve Atkinson’dan aktaran Tarhan, 2011: s.32). Türkiye’de de dünyadaki uygulamalara benzer bir gelişim çizgisinin yaşandığı ifade edilebilir.

1.1. E-Devlet Uygulamalarının Gelişimi

Türkiye’de ‘Bilgi Toplumuna Dönüşüm’ ile ilgili çalışmalar 1990’lı yılların 2. yarısında başlamıştır. Türkiye ve Dünya Bankası işbirliğiyle hazırlanarak 1993 yılında yayınlanan Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon Raporu bilgisayar kullanımı, yazılım piyasası, yetişmiş insan kaynağı, iletişim sistemi ve hukuki altyapı alanında tespitlere yer vermiş ancak rapor önerileri bu aşamada uygulamaya geçilememiştir. 1999 yılında Ulaştırma Bakanlığı ve

TÜBİTAK tarafından hazırlanan Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Anaplanı Türkiye'nin enformasyon politikalarına rehber olmak amacıyla hazırlanmıştır. 1998-2002 arasında faaliyet gösteren e-Ticaret Koordinasyon Kurulu; yine aynı yıllarda Başbakanlığın öncülük ettiği kamu bilgisayar ağları ile ilgili gerçekleştirilen KamuNet girişimi; her ne kadar eyleme geçemese de 2001 yılında dinamik ve bilgiye dayalı bir ekonomiye sahip olunması ve bilgi toplumuna geçişin sağlanması ve 'e-Avrupa + Eylem Planı'nın ülke şartlarına uyarlanması hedeflerine yönelik olarak Başbakanlığın öncülük ettiği e-Türkiye Girişimi gibi çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Daha sonra bilgi toplumu olma yolundaki çalışmaların bütüncül ve etkili bir şekilde sürdürülebilmesi için 58. Hükümetin hazırladığı Acil Eylem Planı'nda 'e-Dönüşüm Türkiye Projesi'ne yer verilmiş, söz konusu projenin koordinasyonu Kalkınma Bakanlığına (eski Devlet Planlama Teşkilatı) verilmiştir. 'e-Dönüşüm Türkiye Projesi'nin başlıca hedefi şöyle ifade edilmiştir: *"(vatandaşlara) daha kaliteli ve hızlı kamu hizmeti sunabilmek amacıyla; katılımcı, şeffaf, etkin ve basit iş süreçlerine sahip olmayı ilke edinmiş bir devlet yapısı oluşturacak koşulların hazırlanmasıdır."* Bu süreçte eylem planları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Kalkınma Bakanlığının strateji ve eylem planı hazırlama görevi kapsamında yürütülen önemli bir çalışma da 2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı olmuştur. "Kamu Hizmetlerinde Kullanıcı Odaklılık ve Etkinlik" plandaki 8 ana eksenlerden biri olmuştur (SBB, 2019). Ayrıca 2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı, Yüksek Planlama Kurulu'nun 13 Temmuz 2016 tarihli kararı ile kabul edilmiştir (UDHB, 2016). Türkiye'de kamu hizmetlerinin internet üzerinden tek noktadan verilmesi için sürecin başında görevlendirme yapılmıştır: *"e-Devlet Kapısı'nın kurulması, işletilmesi ve yönetilmesi görev ve sorumluluğu 20/4/2006 tarihli ve 26145 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, 24/3/2006 tarihli ve 2006/10316 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Cumhurbaşkanlığı adına Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı yetkisine verilmiştir."* (Türkiye, 2019b). Bugün vatandaşlar e-devlet'i kullanarak (ya da direkt olarak kurumların internet sitelerini ziyaret ederek) binlerce hizmetten faydalanabilmekte, bazı işlemleri internet üzerinden yaparak zaman ve para kazancı sağlayabilmektedirler (Türkiye, 2019c). Örneğin; 2019 yılında 'e-Nabız' sistemini kullanan vatandaş sayısı 10 milyona ulaşmıştır. Bu sistem hastaların muayenelerine yönelik her türlü bilgiyi içermektedir (SBSGM, 2019). Vatandaşlar e-devlet üzerinden entegre (tek noktadan birçok) elektronik hizmet alabilmekte, ödeme işlemleri yapılabilen, kurum ve kuruluşlara kolay yoldan erişim imkanına kavuşmakta, güncel gelişmelere yönelik bilgi ve duyurularla birlikte kurumların mesajlarını görebilmektedirler (Türkiye, 2019d). Vatandaşlar bugün kamu yönetiminin şeffaflığı ilkesinin gereği olarak e-devlet uygulamaları üzerinden kurumların faaliyetlerini ve performanslarını takip edebilme imkanına sahiptirler (Karasoy, 2014: s.267). Güncel bir gelişme olarak 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yapılan değişiklikle de (24 Ekim 2019) Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisine e-devlet hizmetlerinin koordinasyonu gerçekleştirme, kamudaki dijital dönüşümde yol haritasını hazırlama, bilgi güvenliğini sağlamaya yönelik projeler geliştirme, kamunun dijital teknoloji ürün ve hizmetlerini uygun maliyetlerle tedarik etmesine yönelik strateji belirleme gibi görevlerin verildiği belirtilmelidir (DDO, 2019).

1.2. E-Devlet Pratiğinde Yaşanan Sorunlar

E-Devlet uygulamalarında çok çeşitli sorunlar yaşanabilmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir: *"teknolojik engeller, güvenlik ve gizlilik eksikliği, güven eksikliği, kaynak yetersizliği, dijital bölünme, kötü yönetim ve altyapı, farkındalık eksikliği, yasal engeller, BT (Bilgi Teknolojileri) altyapısının eksikliği."* (Rana, Dwivedi ve Williams'dan aktaran Demir, 2018: s.5). Gerçekten de dünyadaki e-devlet uygulamalarında sürecin kötü yönetilmesi nedeniyle bazen istenen sonucun alınamadığı ifade edilmektedir. Beklenti e-devlet'in maliyetleri önemli ölçüde azaltması ve daha iyi hizmet sağlaması olmakla birlikte, pratikte bazı BT projelerinin hatalı şartnameler ve uygulamalarla 'maliyetli başarısızlıklar'ı beraberinde getirdiği görülmektedir

(Heeks ve Bhatnagar; Heeks'ten aktaran Hughes, 2014: s.482). E-Devlet uygulamalarına geçiş sürecinin uzun zaman alması ve yukarıda da ifade edildiği gibi teknik altyapının kurulum maliyetlerinin yüksek olması gibi nedenler bu uygulamaların beklenen başarıyla sonuçlanmamasına sebep olabilmektedir (Çelen, Çelik ve Seferoğlu, 2011: s.65). Bütün bu ihtimallere rağmen günümüzde devletler yaptıkları çalışmalarla, çeşitli zorluk ve maliyetlere katlanarak e-devlet projeleri ve uygulamaları hayata geçirmektedirler. Ancak şu ifade edilmelidir ki bu projeler ve uygulamalar vatandaşlar tarafından benimsenmedikçe beklenen faydaya ulaşılabilmesi mümkün gözükmemektedir (Gürses ve Çınar, 2017: s.464). Bilgi-İletişim Teknolojilerine uyum sürecinde kurumlarda çalışanlar çeşitli donanım ve yazılım ürünlerini kullanmak zorundadırlar. Ancak Davis bu zorunluluğun hizmet alanlar için geçerli olmadığını şöyle vurgulamaktadır: *“kullanıcılar önemli performans artışları yaratması beklenen BİT’leri çoğunlukla kullanmak istemeyebilirler. İnsanların belirli bir teknolojiyi kullanmayı neden benimseyip neden reddettiğini anlamak, bilgi ve iletişim teknolojileri araştırmalarının merkezinde yer alan ve ispatı zor konulardandır”* (Davis vd.’den aktaran Gürses ve Çınar, 2017: s.462).

Türkiye’de internet kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. 2013 yılında 16-74 yaş arası bireylerde bilgisayar ve İnternet kullanım oranları (sırasıyla) %49,9 ve %48,9 iken 2016’da ise bu oranlar %54,9 ve %61,2’ye yükselmiştir. 2019 yılında internet kullanımı 16-74 yaş arasındaki bireylerde %75,3 gibi yüksek bir rakama ulaşmıştır. TUİK verileri 2019 yılı itibarıyla evden internete erişim oranının %88,3’e ulaştığını ortaya koymuştur. 2018 (Nisan) ile 2019 (Mart) arasındaki dönemde 16-74 yaş grubu internet kullanıcılarının %51,2’sinin kamu hizmetlerinden yararlanmak için e-devlet’i kullandığı görülmüştür (bu oran 2014 Nisan-2015 Mart arasında %53,2; 2015 Nisan-2016 Mart arasında %61,8 idi). Vatandaşlar kamu kuruluşlarının web sitelerini %45,8’lik oranla en çok ‘bilgi edinmek’ amacıyla kullanmaktadırlar. Türkiye’de internet kullanım amaçları arasında sosyal medya birinci sırada yer almaktadır. 2016 yılına ait şu veriler Türkiye’de internet kullanım amaçlarını (alışkanlıklarını) ortaya koymaktadır: *“2016 yılının ilk üç ayında internet kullanan bireylerin %82,4’ü sosyal medya üzerinde profil oluşturma, mesaj gönderme veya fotoğraf vb. içerik paylaşıırken, bunu %74,5 ile paylaşım sitelerinden video izleme, %69,5 ile online haber, gazete ya da dergi okuma, %65,9 ile sağlıkla ilgili bilgi arama, %65,5 ile mal ve hizmetler hakkında bilgi arama ve %63,7 ile İnternet üzerinden müzik dinleme (web radyo) takip et(miştir).”* (TUİK, 2019b; TUİK, 2019c; TUİK, 2019d). İnternet kullanımındaki bu yüksek oranlar Türkiye’de aynı zamanda bir dijital bölünme yaşandığı gerçeğini değiştirmemektedir. Dijital bölünme, zengin bireyler ile fakir bireyler arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Gelir düzeyi ve eğitim seviyesi yüksek bireylerin bilgisayar sahipliği ve internet aboneliği ile gelir düzeyi ve eğitim seviyesi düşük bireyler arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu farkta kültür ve dil (İngilizce bilgisi olup olmaması) da etkili olabilmektedir (Keniston’dan aktaran Erten, 2019: s.16). Erten’in istatistiksel verilere ve daha önce yapılmış çalışmalara dayanarak ortaya koyduğu sonuca göre: *“Türkiye’nin bölgelerinin gelişmişlik düzeyine, bireylerin eğitim seviyelerine ve cinsiyetlerine bağlı olarak BİT (Bilgi ve İletişim Teknolojileri) kullanım düzeyleri değişmektedir.”*. Bu araştırmadaki tespit Türkiye’de dijital bölünme sorunu olduğu yönündedir (Erten, 2019: s.15).

Türkiye’de kamu yönetiminde idarenin gelişmesi ve idari işlemlerin basitleşmesi çalışmaları çerçevesinde kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması da hedefler arasında yer almıştır (Küçükyavaş, 2013: s.24). Türkiye’de e-devlet uygulamaları günden güne gelişmektedir. Bu süreçte farklı ülkelerde e-devlet uygulamalarında yaşanan bazı sorunlarla Türkiye’de de karşılaşıldığı dikkat çekmektedir. Gerek kamu personelinin gerekse de toplumun bu konudaki durumu e-devletten beklentiler ile reel durum arasında ciddi bir açık ortaya çıkarmaktadır. E-Devlet’in kurumların asıl amacı olan vatandaş memnuniyeti doğrultusunda bir enstrüman/araç olarak kullanılması yararlı olabilecektir. Ancak Tarhan’a göre, e-devlet

uygulamalarında araç amaç olarak görülmemelidir. Tarhan bu tespitini şu ifadelerle açmaktadır: *“Sadece devlet işlemlerinin elektronik ortama taşınmasıyla sorunlar çözülmemekte; söz konusu hizmeti sunan kamu yönetimi biriminin de bu teknolojiler yardımıyla kendini yenilemesi, dönüştürmesi ve hizmet sunum becerilerini geliştirmesi gerekmektedir.”* (Tarhan, 2011: s.31). Kamu kurumları ‘kurumsal performans’larını yükseltme amacı doğrultusunda ilerlerken e-devlet uygulamalarına çok boyutlu/tüm yönleriyle bakabilmelidirler.

Türkiye’de e-devlet ile ilgili alan araştırmaları yeterli düzeyde değildir. Ancak mevcut bazı araştırmalar kısmen de olsa yaşanan problemleri ortaya koymaktadır. Örneğin, Karaman İli’nde e-devlet hizmetlerinin arz/sunum yönü (kurum açısından) esas alınarak gerçekleştirilen bir alan araştırmasında; bilgi teknolojilerinin kullanımında uzman eleman yetersizliği olduğu, kurumlarındaki bilgisayarların teknolojik seviyesinin istenilen düzeyde olmadığı, gerek personelin gerekse de vatandaşın bu alandaki eğitimin eksik olduğu ve e-okur-yazar olma düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Sevinç ve Şahin’e göre: *“e-devlet uygulaması sorunlarının temelinde insanlar yer almakta; sorunlar daha çok bireysel faktörlerden kaynaklanmaktadır.”* (Sevinç ve Şahin, 2013: s.209).

Isparta İli’nde gerçekleştirilen katılımcıların genç ve eğitimli (akademisyen) olduğu bir alan araştırmasında e-devlet hizmetlerini kullanmayan kişilerin ‘kullanmama sebebi’ olarak öncelikle şunları belirttiği görülmüştür: *“Elektronik hizmetler devletle iletişimi zorlaştırmaktadır; Online hizmetleri kullanmak dilekçe esaslı hizmetlere göre daha uzun sürmektedir; Siteler güncellikten uzaktır; Site içeriğinin anlaşılması zordur.”* (Şataf, Çiçek ve Dikmen, 2014: s.11). Web sitelerinin kullanılabilirliği bu süreçte dikkate alınmalıdır. Kullanılabilirlik, internet sitesini kullananların sistem içerisinde almak istedikleri hizmetlere en az emek ve zaman harcayarak, yüksek memnuniyetle ulaşmalarını ifade etmektedir. Ancak kamu kurumları tarafından hazırlanan web sitelerinin tasarımında daha çok site özellikleri ve görsel estetik üzerine yoğunlaşıldığı dikkat çekmektedir. Kullanıcı merkezli tasarımın esas alınması gerektiği bu noktada vurgulanmalıdır. Ayrıca Türkiye’de engelli birey oranı oldukça yüksek olduğundan web sitelerinin engelli vatandaşların da kullanabileceği biçimde tasarlanması doğru olacaktır (Durmuş ve Çağıltay, 2012: s.293-297). Jaeger ve Bertot’a göre kullanıcı odaklı web sitesi tasarımı işlevsellik, kullanılabilirlik ve erişilebilirlik kriterleri açısından değerlendirilebilir. Burada işlevsellik, internet sitesinin düşünülen/tasarlanan hizmetleri yerine getirip getirmemesini; kullanılabilirlik, sitede kolay işlem yapabilme ve site ile etkileşime girebilmeyi; erişilebilirlik ise tüm kullanıcılara erişim imkanının eşit olarak sağlanabilmesini (özellikle engelli kullanıcıların ihtiyaçlarının dikkate alınmasını) ifade etmektedir (Jaeger ve Bertot’dan aktaran Durmuş ve Çağıltay, 2012: s.296-299).

Yukarıdaki bilgilerle örtüşen bazı sonuçlara da Türkiye’deki belediyelerin web siteleriyle ilgili olarak yapılan bir araştırmada ulaşılmıştır. Mecek, belediyeler özelinde yaptığı araştırmada – birçok araştırmanın da sonucundan yararlanarak – web sayfalarının yeterince fonksiyonel olmadıklarını tespit etmekte ve şu değerlendirmeyi yapmaktadır: *“Özellikle büyükşehir belediyeleri dışındaki belediyelerin web sayfalarının düzen, erişim ve içerik yönünden düşük düzeyde oldukları tespit edilmiştir. Birçok belediyenin web sitesi içerisinde bulunan kısımların tamamen boş, eksik ya da güncel olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca web sayfalarının tanıma açısından daha çok tanıtma esasına (fonksiyonuna) dayandığı belirtilmiştir.”*. Yine Mecek, belediyelerin web sayfalarının tasarım ve kullanım açısından birbirinden çok farklı olmasının kullanıcıların pratiklerinin gelişmesine engel olabileceğini vurgulamıştır (Mecek, 2017: s.1842-1843).

Burada aktarılan bazı örnekler doğrultusunda e-devlet pratiğinde özellikle vatandaşların ciddi bazı sorunlarla yüz yüze kalabileceği değerlendirilmelidir. Ancak özellikle kamu kurumları tarafından konuyu geniş kapsamlı ve farklı boyutlarıyla ele alana araştırmaların yapılmasına ihtiyaç duyulduğu da anlaşılmaktadır.

2. KURUMSAL PERFORMANS YÖNETİMİ BAĞLAMINDA BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI

Bir organizasyonun ya da içerisindeki idari birimlerin belirlenmiş amaçlara ulaşmadaki başarısı kurumsal performans olarak ifade edilmektedir (Ateş ve Köseoğlu, 2011: s.22-23). Kurumsal performans genellikle organizasyonun verimliliği ve etkililiği çerçevesinde değerlendirilmektedir (Karabat, 2017: s.13). Performans yönetiminde genellikle organizasyonun kendi belirlediği kriterlere göre bir değerlendirme yapılmakta; mevcut durum tespit edilmekte ve ideal kabul edilen seviyeye ulaşmak için yapılması gerekenler ortaya konulmaktadır (Göksel, 2013: s.5). Performans yönetimi, yalnızca çalışanların iş verimliliğine yönelik yapılan faaliyetler olarak görülmemelidir. Eren ve Durna'ya göre *“kamu kurumlarının performansları değerlendirilirken, başarı ya da başarısızlığın yalnızca kamu çalışanlarıyla ilişkilendirilmesi önemli bir yanlış ve eksik bilgiyi oluşturmaktadır.”*. Kamu yönetiminde performans ancak siyasi ve idari sistemin birlikte değerlendirildiği bütünleşmiş bir yaklaşımla anlaşılabilir (Eren ve Durna, 2007: s.131). Bir kurumun etkin yönetimi, ‘vizyon’dan çalışanların hedeflerine kadar bütün düzeylerde ‘ulaşılacak sonuçlar’ arasında güçlü bir bağın kurulabilmesiyle gerçekleştirilebilir (Barutçugil, 2015: s.11). Performans sistemi uzun dönemli bir yönetim süreci olan stratejik yönetim yaklaşımı kapsamında ele alınmalı, hizmet kalitesi ve vatandaş memnuniyeti esas alınarak tesis edilmelidir. Stratejik yönetim süreci içerisinde ele alınması gereken kurumsal performans yönetimi, paydaşların (vatandaşlar vd.) ihtiyaçlarını dikkate almayı gerektirir (Armstrong’dan aktaran Karabat, 2017: s.13-14).

Kamu kesiminde performans (başarı derecesi) ölçümünde zorluklar yaşandığı kabul edilmektedir. Özel sektörde kurumsal performans yönetimi sürecinde ortaya konulabilen net/rakamsal göstergeler kamu hizmetleri açısından tam olarak tespit edilemeyebilmektedir. Ancak bu soruna rağmen performans yönetimi süreci hayata geçirilmelidir (Hughes, 2014: s.35-36). Hughes’a göre: *“Hedeflere ya da finansal amaçlara doğru genel ilerlemenin göstergeleri olduğu gibi, müşteri ya da kullanıcıların memnuniyetleri veya sunulan hizmetin hızı ve seviyesinin göstergeleri de bulunmalıdır.”*. Performans göstergeleri sürecin etkinliği ile birlikte vatandaşların algısını da dikkate almalıdır (Hughes, 2014: s.471-472). Başarılı ve başarısız idari birim arasındaki fark ise şöyle vurgulanmaktadır: *“(başarılı kamu örgütü) görevlerini yurttaşları memnun edecek şekilde ve verimli bir biçimde yerine getirendir; başarısız kamu örgütü ise, bu hususlardaki beklentileri boşa çıkarandır.”* (Schedler – Siegel’den aktaran Eren, 2009: s.5).

Türkiye’de kamu yönetiminde kurumsal performans uygulamaları idari reformlar çerçevesinde 2000’li yıllar itibariyle hayata geçirilmeye başlanmıştır. 5018 sayılı kanun ile özellikle mali sistemin düzenlenmesi amacıyla uygulamaya konulan performans esaslı bütçeleme sisteminin temel unsurları stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları olarak belirlenmiştir. Performans programı, stratejik plan ve bütçeler arasında sıkı bir bağ kurularak mali yapı istikrara kavuşturulmak istenmiştir (Bumko, 2009: s.1-2). Türkiye’de performans sisteminin uygulanması kamu mali yönetiminin disipline edilmesi bağlamında gerçekleştiği için nicel kriterler ve veriler bu alanda öncelikli olmuştur. Ancak kamu hizmetlerinin niteliksel yönü kalite, gelişim ve sürekli yenilenme açısından daha çok göz önünde bulundurulmalıdır. Esasen kamu kurumlarının temel amacı başarılı/yüksek performanslı faaliyetler neticesinde topluma yönelik hizmetler üreterek vatandaşların memnuniyetini sağlamaktır. Bu nedenle kurumsal performans, üretilen hizmetlerin kalitesine odaklanan bir yönetim anlayışı neticesinde vatandaş memnuniyetine ulaşılma derecesi olarak nitelenebilmektedir.

Günümüzde çeşitlenen ve sayıca artan kamu hizmetleri idari birimlerin kapasitelerini zorlamakta, yeni çözüm yolları aranmasını gerekli kılmaktadır. Devlet organizasyonu bu

süreçte teknolojiye ve diğer gelişmelerden uzak kaldığını fark etmiştir. Özel sektörün yönetsel başarıları ve teknolojik gelişmelere uyumu, devlet ile özel sektör arasındaki açığın iyice genişlemesine neden olmuştur (Ateş ve Okur, 2009: s.102). E-Devlet uygulamaları kamu yönetiminin bu eksiklerinin giderilmesinde bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Kamu yönetiminin yeni amaçları doğrultusunda dikkate alınan kurumsal performans yönetimi, idari birimin kendi strateji ve planlarını oluşturulmasından, uygulama ve sonuçların alınmasına kadar tüm süreçleri kapsayan ve bunları teknolojik bir alt yapı ile de ilişkilendiren bir faaliyetler zinciri olarak kabul edilebilir (KalDer'den aktaran Cihangir, 2014: s.40). Kurumsal performans yönetimi, örgütün performansının izlenmesinde kullanılan eylemlerin, yöntemlerin, performans ölçütlerinin ve teknolojik sistemlerin bir birleşimi olarak değerlendirilmektedir (Carr; Scheer ve Diğerleri'nden aktaran Cihangir, 2014: s.41).

E-devlet uygulamaları esasen kamu yönetiminin hizmet sunumundaki eksiklerinin giderilmesi, uzun işlemler ve süreçler sonucu sunulan hizmetlerin daha kolay yoldan ve verimli şekilde sunulabilmesi için hayata geçirilmektedir. E-devlet uygulamaları kamusal birimlerin tutumluluk, verimlilik, etkililik gibi amaçlarına ulaşmalarına katkı sağlayacak bir araç olarak görülebilir. Ancak tüm performans yönetimi enstrümanlarında olduğu gibi e-devlet uygulamaları için de asıl başarı göstergesinin vatandaş memnuniyeti olduğu belirtilmelidir.

Uygulamada kullanılan performans ölçümleri (nicel ve nitel özellik taşıyan adımlar/göstergeler belirlenip bunlara ulaşıp ulaşılmadığının değerlendirilmesi) ağırlıklı olarak yönetsel faaliyetlerin verimlilik ve etkililiğini ya da faaliyetlerin çıktılarını kontrol etmek için yapılmaktadır. Değerlendirmeler uzmanlar tarafından yapılmakta ve bir işgörenin ya da birimin faaliyetleri izlenmektedir. Ancak bu değerlendirme vatandaşlar sürece dahil olmadan gerçekleştirilmektedir. Bu süreçte genellikle dış faktörlere dikkat edilmemekte, kurumsal düzenlemelerin ve uygulamaların yararlananlar/kullanıcılar üzerindeki etkileri dikkate alınmamaktadır. Vatandaşların paylaşımlarına da (geri dönüşlere) gereken önem verilmemektedir. Ancak ideal anlamda performans ölçümü, etkilenenleri ve onların değerlendirmelerini dikkate alan bir sosyal öğrenme süreci niteliği taşımalıdır. Katılım, etkileşim ve iletişim bu sürecin asli unsurlarıdır (Yang ve Holzer, 2006: s.123).

Kurumsal performans kısaca ifade etmek gerekirse kurumun başarı derecesidir. Performans dendiğinde genellikle ekonomiklik (tutumluluk), verimlilik ve etkililik kavramları gündeme gelmektedir. Kamu kurumlarının performansları değerlendirilirken kişisel performans yanında kurumsal performansın da ölçülmesi gerekmektedir. Kurumsal performans kavramı, bir organizasyonun amaçlarına ulaşma düzeyinin göstergesidir. Kamusal organizasyonların başarıları hizmetlerinden yararlanan vatandaşların memnuniyeti ile ölçülebilir. Stratejik yaklaşım çerçevesinde ele alınan kurumsal performans yönetimi, paydaşların ihtiyaçlarını dikkate alma zorunluluğu taşır. Kurumsal performansın yükseltilmesi açısından sürece dahil edilen e-devlet uygulamalarının performans değerlendirme sürecinde tüm boyutlarıyla ele alınması gerekli görülmektedir.

3. E-DEVLET'İN SINIRLARININ YENİDEN ÇİZİLMESİ

Kamusal hizmetlere elektronik ortamda erişimin her geçen gün arttığı rahatlıkla ifade edilebilir. Ancak burada kamu yönetimi tarafından yeterince ölçülemeyen husus elektronik ortamda sunulan hizmetlerin vatandaşların ekseriyetinde bulunduğu karşılığın derecesidir. Bu süreçte idari birimlerin performansı bağlamında 'hizmetlerin kalite ve etkinliği' konusuna ayrıca odaklanılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Kamu yönetiminin sunduğu hizmetlerle ilgili standartları kamuoyu ile paylaşması ve bunlara uyma taahhütünde bulunması; vatandaşlara, standartlara uygun hizmet alamadıklarında

başvuracakları şikayet mekanizmalarının bildirilmesi; eğer başvurular haklı bulunursa idarenin ne gibi yaptırımlar göreceğinin bilinmesi ve vatandaşların gördükleri zararın telafi yollarının ortaya konulması doğru/sorumlu bir idari/yönetimsel yaklaşım olacaktır (Ateş ve Okur, 2009: s.120). Ateş ve Okur'a göre "... (kamu kesiminde) birçok alanda alternatifli olarak hizmet alma söz konusu olmadığından, hizmetin standardını vatandaşların tercihleri doğrultusunda belirleyecek sistemler gereklidir" (Ateş ve Okur, 2009: s.104). Bu çerçevede e-devlet hizmetlerinin standardı da vatandaşların tercihleri doğrultusunda yeniden belirlenmelidir. Ancak gerek kamu kurumlarının yaptıkları çalışmalarda gerekse de akademik literatürde bu konudaki standartların belirlenmesine yardımcı olacak güncel araştırmaların eksikliği fark edilmektedir.

Bir alan araştırmasında bilgisayar, akıllı telefon ve internet gibi bilgi ve iletişim teknolojisi araçlarını kullanmayanların yaşlı ve düşük gelir sahibi vatandaşlar olduğu tespit edilmiştir. Demir'e göre "*Kamu hizmetlerinin sunumunda e-devletin toplumun tüm kesimlerine zorunlu tutulmaması gerekmektedir. Özellikle yaşlı, engelli ve e-devlete ulaşamayan toplum kesimleri pozitif ayrımcılık kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.*" (Demir, 2018: 21-23). Bu bağlamda Işıkçı, hukuk devleti çerçevesinde şu sorunun sorulması gerektiğini ifade etmektedir: "*E-Devlet modeli, ayırım gözetmeden herkesin haklardan eşit ölçüde yararlanmasını sağlamakta mıdır?*" (Işıkçı, 2017: s.1910). TÜİK verilerine göre 2018 yılında Türkiye'de 'maddi yoksunluk oranı %26,5 seviyesindedir. Her evde bulunduğu düşünülebilecek eşyalar, diğer ev ihtiyaçları ve ödemeler gibi dokuz maddenin dördünde sorun yaşayanların oranını yansıtan bu rakamlar halkın bir kısmının ciddi bazı yokluklar içerisinde hayatını sürdürdüğünü göstermektedir (TÜİK, 2019a). Dezavantajlı grup içerisinde nitelenebilecek ve toplumsal olanaklara erişimde zorluk yaşayabilen yaşlı nüfusun da Türkiye'de arttığı görülmektedir. Birleşmiş Milletlere göre: "*Günümüzde Türkiye'de her 10 kişiden birisi yaşlı iken 2050'de her dört kişiden birisinin, 2075'te ise her üç kişiden birisinin yaşlı olması beklenmektedir*" (United Nations, 2015'den aktaran ASPB, 2016: 10). Bu rakamlar kamu hizmetlerinin sunumunda vatandaşa ek maliyetler ve zahmetler yüklenmemesi gerektiğini, fiziksel ortamda birebir hizmet desteğinin de sürdürülmesinin önemli olduğunu göstermektedir.

Hughes kamu yönetimi reformunun diğer yönlerinde olduğu gibi e-devlet ile ilgili de sorun alanlarının olduğunu ifade etmektedir. Dijital Bölünme, internete bağlanmamış hatta bu imkana hiç kavuşamayacak olan insanların olduğunu ortaya koymaktadır. Özel şirketler bu kesimi müşterileri dışında tutmayı göze alabilir ancak bu kamu yönetimi için mümkün değildir. Hughes'a göre: "*Hükümetler hizmetlerinin herkese açık olmasını sağlamalıdır ve hizmet kullanıcılarının teknolojik anlayış seviyelerinden bağımsız olarak benzer koşullarda bu hizmetler sunulmalıdır.*". İnternet üzerinden iletişime geçemeyen ya da geçmeyi tercih etmeyen insanlar için hükümetler ne kadar maliyetli olursa olsun diğer hizmet kanallarını da açık tutmak durumundadırlar. Mahremiyet ve Güvenlik konusu da e-devlet ile ilgili sorun alanlarından birisidir. İnternet üzerinden yapılan işlemler kolayca erişilebilecek olan elektronik izler bırakır ve bu şekilde uzun bir süre depolanabilirler. Mahremiyetin ve güvenliğin korunması e-devletin en önemli zorunluluklarından birisidir. Bu günümüzde hiç de kolay değildir. Hughes'un da belirttiği gibi: "*dosyalar bilgisayarlarda tutulmaya başlandığında güvenlik açıkları ortaya çıkabilmektedir. Bilgisayar korsanları hükümet bilgisayarlarına girmenin yollarını bulabilmektedirler.*". Bu hizmetlerin özel sektöre sözleşme ile devri de mahremiyet ve güvenlik anlamında soru işaretleri doğuracaktır (Hughes, 2014: s.507-511). E-devlet uygulamalarının uluslararası güvenlik boyutu her geçen gün daha çok vurgulanmaktadır. Bugün için sağlam olan güvenlik duvarlarının yarın aşılabilir olması ülkeleri bazı çekincelere de itmektedir. Son yıllarda karşılaşılan bazı olaylar da bu çekinceleri arttırmaktadır (Assange ve WikiLeaks Olayı).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bugün dünyada ve Türkiye’de kamu yönetimi mekanizması e-devlet uygulamalarıyla bir değişim sürecine girmiştir. Belki de buradaki sorun kağıt temelli uygulamalara tamamen bir geri dönüş değil ancak e-devlet’in sınırlarının yeniden belirlenmesi gereğidir. Başarılı bir yönetim sürecini yaşamak isteyen her kamu kurumu ‘kurumsal performans’ bağlamında e-devlet uygulamalarını gözden geçirmek durumundadır. Bu gözden geçirişe eşlik edecek en önemli veri vatandaş memnuniyetinin ölçülmesi ve kullanıcıların beklentilerinin anlaşılması olacaktır. Bunun için de kamu kurumları tarafından alan araştırmaları yapılması yararlı olacaktır. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de e-devlet uygulamalarında ciddi bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. E-Devlet’in bazı toplum kesimlerince farklı düşüncelerle tam olarak benimsenmemesi; çeşitli boyutlarda karşılaşılan teknolojik engeller (örneğin sürüm farklılıkları vb.); altyapı ve erişim/bağlantı sorunlarının bölgesel olarak yaşanabilmesi (hatta hiç internete bağlanamayacak kesimlerin olabilmesi); toplumsal gelişmişlik düzeyi ve dijital bölünme sorunu; e-devlet sistemlerinin kamu kurumlarına yüklediği yüksek kurulum ve işletim maliyetleri; internet üzerinden yapılan işlemlere karşı duyulan güven eksikliği (vatandaşların bilgilerinin farklı odaklar tarafından ele geçirilmesinden çekinmesi nedeniyle işlemleri yüz yüze yapmayı tercih edebilmesi); hükümetler düzeyinde somut bazı olaylarla da yaşanan güvenlik ve gizlilik zaafları; kamu kesiminde e-devlet proje ve uygulamalarının hayata geçirilmesinde sürecin iyi yönetilememesi; e-devlet uygulamalarında bazı girişimlere rağmen standartların henüz tutturulamaması; bazı vatandaşların ve kamu görevlilerinin teknoloji bilgisinin yeterli düzeyde olmaması; kurumsal düzeyde e-devlet uygulamalarının içselleştirilememesi ve kurumların internet sitelerinin kullanıcı odaklı ve işlevsel olmaması (sonlandırılmayan işlemler, yüklenemeyen dosyalar, işlemlerin nasıl neticelendiğinin anlaşılamadığı durumlar, açıklama ve yönlendirme eksikleri) bu sorunların öne çıkanlarıdır. Sorunların analizi yönünde gayretler kamu kurumlarını farkındalığa götürebilecektir. Bu farkındalık ise yeni anlayış, yöntem ve uygulamalara kapı açabilecektir.

Türkiye’de e-dönüşüm’ün belirli bir temkin mesafesini koruyarak gerçekleşmesi doğru olacak gibi gözükmektedir. Devlet-Vatandaş ilişkilerinin pozitif anlamda geliştirilmesine yönelik araçlar çeşitlendirilmelidir. Maliyet ve işlem azaltıcı bir faktör olarak görülebilecek e-devlet uygulamaları vatandaşın harcamalarını ve yapacağı işlemleri arttırmamalıdır. Altyapı ve teknoloji engellerini aşabilecek alternatif yüz yüze hizmet kanalları her zaman açık tutulmalıdır. Özel şirketlerin kar getirmeyen ama kamu yararı sağlayabilecek altyapı yatırımlarını gerçekleştirmeleri teşvik edilmelidir. Kamu kurumları dijitalleşme yolunda yalnız bırakılmamalı etkin bir danışmanlık ve rehberlik faaliyetini yanlarında hissedebilmelidirler. Devletin ve vatandaşın bilgi mahremiyeti korunabilmeli gereken yerlerde kağıt temelli uygulamalar devam etmeli, kayıt sisteminin doğru işlemesi sağlanmalıdır. E-Devlet uygulamaları neticesinde ortaya çıkan kayıtlar düzenli ve güvenli tutulabilmelidir. Milli güvenlik bağlamında içerideki istismlara yahut olası sızmalara ve bilgi casusluğuna karşı dikkatli olunmalı. Yine uluslararası siber saldırılara karşı temkinli hatta teyakkuz halinde olunmaya devam edilmeli ve bir bütün olarak e-devlet uygulamaları için ihtiyatlı bir iyimserlik içerisinde pozisyon alınmalıdır. E-Devlet, toplumun tüm kesimlerine zorunlu tutulmamalı ve dezavantajlı bireyler (engelliler gibi) dikkate alınmalıdır. Hukuk devletinin gereklilikleri doğrultusunda tüm vatandaşların hizmetlerden eşit ölçüde yararlanmasını sağlayacak mekanizmalar diri tutulmalıdır. Kamu kurumlarının internet siteleri kullanışlı olmalı, teknoloji vatandaşlar için ayak bağı olmamalıdır. İdarenin e-devlet hizmetlerini sunumundaki zaaflarından dolayı sorumlu olması sağlanmalıdır. E-Devlet hizmetleri tüm boyutlarıyla düşünülmeli, kamu kurumlarının performansının esasen vatandaş memnuniyetine bağlı olması

düşüncesinden yola çıkılarak e-devlet proje ve uygulamalarında etkileşimli bir süreç hayata geçirilebilmelidir.

Kaynakça

ASPB (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı). (2016). **Türkiye’de Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Proaktif Yönü ve Mali Yükü Analizi Etüt Araştırması**. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Ateş, Hamza ve Yaşar Okur. (2009). “Kamu Kurumlarında Performans ve Denetimin Etkinliğinin Artırılması İçin Bir Alternatif: Yurttaş Şartları”. **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 18, 2009/2, 101-125.

Ateş, Hamza ve Özer Köseoğlu. (2011). **Belediyelerde Kurumsal Performans Yönetimi**. İstanbul: İlke Yayıncılık.

Barutçugil, İsmet. (2015). **Performans Yönetimi**. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Bumko. (2009). “Performans Programı Hazırlama Rehberi”. <http://www.sp.gov.tr/tr/kutuphane/s/74/> Erişim Tarihi: 13.10.2019

Cihangir, Emine. (2014). “Kurumsal Performans Yönetimi ve Yüksek Performanslı Organizasyonların Özellikleri”. **Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 5, 37-54.

Çelen, Fatma Kübra, Aygül Çelik ve Süleyman Sadi Seferoğlu. (2011). “Türkiye’deki e-Devlet Uygulamalarının Değerlendirilmesi”. **Akademik Bilişim’11-XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 2-4 Şubat 2011**. Malatya: İnönü Üniversitesi.

Çevik, Hasan Hüseyin. (2004). **Türkiye’de Kamu Yönetimi Sorunları**. 2.Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

DDO (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi). (2019). “Dijital Dönüşümde Yeni Dönem Başladı”. <https://cbddo.gov.tr/duyurular/3178/dijital-donusum-ofisi-ne-yeni-gorevler-verildi> Erişim Tarihi: 21.11.2019

Demir, Oğuz. (2018). “E-Devlet Kullanımına Etki Eden Faktörler ve Vatandaşların E-Devlet Algısı”. **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4, Sayı 1, 1-25.

Durmuş, Suna ve Kürşat Çağıltay. (2012). “Kamu Kurumu Web Siteleri ve Kullanılabilirlik”. **E-Devlet Kamu Yönetimi ve Teknoloji İlişkisinde Güncel Gelişmeler**. Mehmet Zahid Sobacı ve Mete Yıldız (Ed.). İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Eren, Veysel. (2009). “Kamu Performans Yönetiminde Ölçüt Sorunu: İdari Faaliyetlerde Başarı Ölçütleri”. **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 42, Sayı 2, 1-21.

Eren, Veysel ve Ufuk Durna. (2007). “Kamu Sektöründe Performansın Anlaşılması ve Geliştirilmesi”. **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 40, Sayı 1, 107-134.

Erten, Pınar. (2019). “Dijital Bölünme”. **Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi**, Nisan/April, 5 (1), 15-23.

Göksel, Aykut. (2013). **İşletmelerde Performans Değerleme Sistemi**. 2.Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Gürses, Fatih ve Mehmet Çınar. (2017). “Türkiye’de Vatandaşların E-Devleti Benimsemesi: Ampirik Bir Analiz”. **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 53, 460-473.

Hughes, Owen E. (2014). **Kamu İşletmeciliği & Yönetimi**. Ankara: BigBang Yayınları.

Işıkcı, Yasemin Mamur. (2017). “E-Devlet Uygulamalarının Hukuk Devletine Etkisi: Yeni Kamu İşletmeciliği Paradigması Üzerinden Bir Değerlendirme”. **Süleyman Demirel**

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, 1893-1913.

Karabat, Burçin Çetin (2017). **Örgütlerde Performans Yönetimi**. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Karasoy, H. Alpay. (2014). “Türk Kamu Yönetiminde Performans Yönetimine Bir Bakış”. **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt 10, Sayı 22, 257-274.

Küçükyavaş, Nazmi. (2013). “Kamu Yönetiminin Geliştirilmesi ve Bürokrasiyle Mücadelede İşbirliği”. **İdarecinin Sesi**, Eylül-Aralık, 23-26.

Mecek, Mehmet. (2017). “E-Devlet ve E-Belediye: Kavramsal Çerçeve ve Türkiye’de Belediye Web Sitelerine Yönelik Yapılan Çalışmaların İncelenmesi”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, 1815-1851.

SBB (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı). (2019). “Ülkemizde Bilgi Toplumuna Dönüşüm”. <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/bilgi-toplumu/ulkemizde-bilgi-toplumuna-donusum/> Erişim Tarihi: 28.11.2019

SBSGM (Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü). (2019). “10 Milyon Kişi e-Nabız Kullanıyor”. <https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR,52960/10-milyon-kisi-e-nabiz-kullaniyor.html> Erişim Tarihi: 17.11.2019

Sevinç, İsmail ve Ali Şahin. (2013). “Kamu Çalışanlarının E-Devlet Uygulamalarında Karşılaştıkları Sorunların Belirlenmesine Yönelik Karaman İlinde Bir Araştırma”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.18, S.2, 197-212.

Şataf, Ceyda, Hüseyin Güçlü Çiçek ve Süleyman Dikmen. (2014). “Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında E-Devlet Uygulamalarının Toplumsal Algı Düzeyi Üzerine Ampirik Bir Çalışma”. **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, Cilt: IX Sayı: II, 1-14.

Tarhan, Ahmet. (2011). **Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler ve E-Devlet Uygulamaları**. Konya: Palet Yayınları.

TUİK. (2019a). “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2018”. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30755> Erişim Tarihi: 17.11.2019

TUİK. (2019b). “Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2013”. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13569> Erişim Tarihi: 17.11.2019

TUİK. (2019c). “Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2016”. <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779> Erişim Tarihi: 17.11.2019

TUİK. (2019d). “Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2019”. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30574> Erişim Tarihi: 17.11.2019

Türkiye. (2019a). “Sıkça Sorulan Sorular”. <https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=sikcaSorulanlar> Erişim Tarihi: 17.11.2019

Türkiye. (2019b). “Hakkımızda”. <https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=siteHakkinda> Erişim Tarihi: 17.11.2019

Türkiye. (2019c). “Resmî Kurumların Sunduğu e-Hizmetler”. <https://www.turkiye.gov.tr/hizmetler> Erişim Tarihi: 17.11.2019

Türkiye. (2019d). “Genel Yardım”. <https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=yardim> Erişim Tarihi: 17.11.2019

UDHB (Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı). (2016). “2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı”. <http://www.edevlet.gov.tr/wp-content/uploads/2016/07/2016-2019-Ulusal-e-Devlet-Stratejisi-ve-Eylem-Plani.pdf> Erişim Tarihi: 11.11.2019

Yang, Kaifeng ve Marc Holzer. (2006). “The Performance – Trust Link: Implications for Performance Measurement”. **Public Administration Review**, 66 (1) January-February, 114-126.

**EBEVEYNLERİN 6 YAŞINDAKİ ÇOCUĞUNA EVDE KURALLARA
UYMADIĞINDA YAPTIĞI UYGULAMALAR**

Dr. Öğr. Üyesi Saniye TEZE
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma 6 yaşında çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarına evde kurallara uymadığında yaptığı uygulamaları incelemek amacıyla yapılmıştır. Tanımlayıcı olarak Karaman ilinde 6 yaş çocuğa sahip olan ebeveynlerden alınan bilgiler doğrultusunda 74 ebeveyn üzerinde yürütülmüştür. Araştırmanın evreni 6 yaşında sağlıklı çocukları olan ebeveynler oluşturmıştır. Çalışma grubunu ise çalışmaya katılmaya gönüllü ebeveynler oluşturmıştır. Araştırmaya katılan ebeveynlerden sözel onam alınmıştır. Ebeveyne açık uçlu sorular sorulup sonuçlar kategorize edilmiştir. Veriler SPSS paket programında tanımlayıcı istatistikler kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamındaki ebeveynlerin çocuklarına sözlerini dinletmek için kullandıkları yöntemler beş kategoriye ayrılmış ve bunların anne uygulamaları, annenin çalışma durumuna göre uygulamaları, baba uygulamaları, ebeveynin kız çocuğa ve erkek çocuğa uygulamaları olarak incelenmiştir. Bu çalışmada anne ve babaların lütfen diyerek, rica ederek çocuklarına kurallara uymayı hatırlattıklarını; çocuk psikolojisi açısından uygun olmayan yöntemlerin de ebeveynler tarafından kullanıldığı belirlenmiştir. Uzmanlar tarafından aile eğitimi ve danışmanlık yapılması önerilir.

Anahtar Kelimeler: 6 yaş çocuk, anne, baba, evde kurallara uyma.

**WHEN PARENTS DO NOT FOLLOW THE RULES AT THEIR 6 YEAR OLD
CHILD APPLICATIONS**

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the practices of parents who have 6-year-old children when they do not follow the rules at home. This study was conducted as a descriptive study on 74 parents in accordance with the information obtained from the parents of 6 years old children in Karaman province. The population of the study consists of parents with healthy children aged 6 years. Verbal consent was obtained from the mothers for the research. Open-ended questions were asked to the parents and the results were categorized. Data were analyzed using descriptive statistics in SPSS package program. The methods used by the parents in the study to make their children say were divided into five categories and their applications were examined as mother practices, father practices, and the parents' practices on girls and boys. In this study, parents were reminded of the rules to their children by saying please or asking; It was also determined that methods that are not suitable for child psychology are used by parents. Family education and counseling is recommended by experts.

Key Words: 6 years old child, mother, father, obeying rules at home.

1. GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünyaya uyum sağlayan bireylerin yetişmesinde ailenin büyük bir rolü vardır. Bireylerin ilk deneyimlerini ailede yaşadıkları düşünüldüğünde ailedeki iletişimin önemi kendini göstermektedir. Günümüz çocuklarının, ebeveynlerinin çocukluklarından çok farklı bir dönemde yaşaması, anne babaları çocuk yetiştirme konusunda ne yapacağını bilemez hale getirmiştir (Özel ve Zelyurt, 2016). Çocuk açısından ise, kendisi için neyin gerekli, neyin daha yararlı ve önemli olduğunu başlangıçta bilemez. Çocukların kişilik gelişimlerinin ilk dönemlerini tamamlayana kadar çeşitli düzenlemelerle hayatlarını güvenli hale getiren ebeveynlere ihtiyaçları vardır. Anne-babalar birtakım kurallar ve sınırlar koyarak çocuğu korumak ve kendisine zarar vermeden iyi alışkanlıklar geliştirerek sosyal uyum için gerekli becerileri kazandırmak durumundadırlar. Çocuğun hayatla ilgili birçok şeyi öğrenmesi ve yetkin hale gelmesi hem anne-babanın doğru yönlendirmesini hem de çocuğa fırsat vermesini ve iyi iletişim kurmasını gerektirir (Mackenzie, 2014). Aile içindeki iletişimin varlığından ziyade kalitesi önem taşır. Aile içinde sürekli olumsuz ve çatışmalı bir iletişimin olması, bireyleri yıpratır hatta çeşitli sağlık sorunlarına bile neden olabilir. Bu sebeple aile üyelerinin, aralarındaki iletişimin olumlu içerikli olmasına özen göstermeleri gerekir. İletişim engelleri, karşıdaki kişiyle kurulan iletişimi keser, bozar, tahrip eder veya tamamen öldürür. İletişim engellerinin neler olduğunu öğrenip bunlardan kaçınmak kişinin fikirlerini ve duygularını çevresindekilere net ve tam olarak aktardığından emin olmasını sağlar. Ailede ebeveynin çocuğuna söylediğinden çok çocuğun bu söylemden ne anladığı ve ne hissettiği önemlidir. Örneğin bir iletişim engeli olarak emir vermek, yönlendirmek, mesela; “çabuk ellerini yıka.”, “Hemen git, yat, uyu.” cümlesinin karşısında çocuğun hissettiği ise: duygularının önemsiz olduğudur. Karşısındaki kişinin istediğini yapmak zorunda olduğunu hisseder. Başka bir iletişim engeli ise; uyarmak, gözdağı vermek, örneğin “böyle çalışmaya devam edersen hiçbir yeri kazanamazsın sen.” Cümleleri karşısında çocuğun hissettiği, değersizlik, öfke duygusudur. Bir diğer iletişim engeli ise; yargılamak, eleştirmek, suçlamak, aynı düşüncede olmamak. Örneğin “Yani bu yaptığına inanamıyorum. Akli başında bir insan asla senin gibi davranmaz.” diyerek çocuğunda değersizlik, yetersizlik duyguları uyandırır (İşmen Gazioğlu ve ark., 2018). Bu nedenle ebeveynler çocukla iletişim konusunda eğitilmelidir ki çocuklarına sağlıklı rol model sunabilsinler. Ebeveynlerin erken çocukluk döneminde çocuklarına karşı gösterdikleri tutumlar, çocuklarının kişiliklerinin oluşmasında oldukça etkilidir (Johnston ve Halocha, 2010). Bu çalışma 6 yaşında çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarına evde kurallara uymadığında, söylediklerini dinlemediğinde söz dinletmek için yaptığı uygulamaları incelemek amacıyla yapılmıştır.

1.1. Araştırma soruları:

- Ebeveynlerin 6 yaşındaki çocuğuna evde kurallara uymadığında, söz dinletmek için yaptığı uygulamalar nelerdir?
- Annelerin 6 yaşındaki çocuğuna evde kurallara uymadığında, söz dinletmek için yaptığı uygulama oranları nelerdir?
- Babaların 6 yaşındaki çocuğuna evde kurallara uymadığında, söz dinletmek için yaptığı uygulama oranları nelerdir?
- Anneler 6 yaşındaki kız çocuklarına evde kurallara uymadığında, söz dinletmek için yaptığı uygulama oranları nelerdir?

-Babalar 6 yaşındaki kız çocuklarına evde kurallara uymadığında, söz dinletmek için yaptığı uygulama oranları nelerdir?

- Anneler 6 yaşındaki erkek çocuklarına evde kurallara uymadığında, söz dinletmek için yaptığı uygulama oranları nelerdir?

-Babalar 6 yaşındaki erkek çocuklarına evde kurallara uymadığında, söz dinletmek için yaptığı uygulama oranları nelerdir?

-Annelerin çalışma durumuna göre 6 yaşındaki çocuğuna evde kurallara uymadığında, söz dinletmek için yaptığı uygulama oranları nelerdir?

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma tanımlayıcı olarak Karaman ilinde 6 yaş çocuğa sahip olan ebeveynlerden alınan bilgiler doğrultusunda 74 ebeveyn üzerinde yürütülmüştür. Araştırmanın evreni 6 yaşında sağlıklı çocukları olan ebeveynler oluşturur. Bilgiler genel olarak anne ile görüşülerek baba ile ilgili bilgiler de anneden alınmıştır. Örnekleme ise çalışmaya katılmaya gönüllü ebeveynler oluşturmuştur. Verilerin doldurulması soruların rahatça cevaplanacağı uygun ortamda ebeveynler tarafından yapılmıştır ve araştırmaya katılan ebeveynlerden sözel onam alınmıştır. Veriler SPSS paket programında tanımlayıcı istatistikler kullanılarak değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Bu çalışmada 6 yaşındaki çocuğuna evde kurallara uymadığında yaptığı uygulamaların ne olduğu ile ilgili ebeveyne açık uçlu sorular sorulmuştur. Alınan cevaplara bakıldığında; ebeveynler 6 yaşındaki çocuğuna evde kurallara uymadığında, söz dinletmek için yaptığı uygulamalar şunlardır:

- ‘lütfen’ diyerek veya rica ederek;
- ödüllendirerek;
- sesini yükseltip emir vererek;
- konuşarak ikna etmek,
- yavrum, kuzum diyerek çocuğunun duymaktan hoşlandığı kelimeler şeklinde 5 kategoriye ayrılmıştır.

Araştırma kapsamındaki ebeveynlerin çocuklarına sözlerini dinletmek için; % 34 anne ‘lütfen’ diyerek veya rica ederek; % 4 anne ödüllendirerek; % 14 anne sesini yükseltip emir vererek; % 8 anne korkutarak veya tehdit ederek; % 23 anne konuşarak ikna etmek, yavrum, kuzum diyerek çocuğunun duymaktan hoşlandığı kelimeleri kullanıyor. % 18 anne bu soruyu boş bırakmıştır.

Bu çalışmada çalışan anneler %51; çalışmayan anneler %49’dur. Çalışan anneler çocuklarına %29 ikna ederek; %8 ödüllendirerek, %11 tehdit ederek, %11 emir vererek ve %26 lütfen diyerek iletişim kurarken; çalışmayan anneler çocuklarını %17 ikna ederek, % 6 tehdit ederek, %17 emir vererek ve % 40 lütfen diyerek iletişim kuruyor.

Annelerden alınan bilgilere göre ailede babalar ise çocuklarına sözlerini dinletmek için; % 27 baba ‘lütfen’ diyerek veya rica ederek; %01 baba ödüllendirerek; % 22 baba sesini yükseltip emir vererek; % 7 baba korkutarak veya tehdit ederek; % 19 baba konuşarak ikna etmek,

yavrum, kuzum diyerek çocuğunun duymaktan hoşlandığı kelimeleri kullanıyor. % 24 baba hakkında bu soru boş bırakılmıştır.

Anneler kız çocuklarına dediğini yaptırabilmek için %41 rica; %22'si ikna; %15'i emir; %11 tehdit yöntemini kullanıyor. Anneler erkek çocuklarına dediğini yaptırabilmek için %30 rica; %21'i ikna; %14'ü emir; %7 tehdit yöntemini kullanıyor. Anneler çoğunlukla rica ederek sözlerini dinlettikleri görülmektedir. Sözünü dinletmek için emir ve tehdit yöntemlerini de kullanmışlardır.

Babalar kız çocuklarına dediğini yaptırabilmek için %41 rica; %15'i ikna; %15'i emir; %11 tehdit yöntemini kullanıyor. Babalar erkek çocuklarına dediğini yaptırabilmek için %21 rica; %16'sı ikna; %26'sı emir; %5'i tehdit yöntemini kullanıyor. Babaların kız çocukları ile erkek çocuklarına rica ile dediklerini yaptırma yöntemleri arasında önemli değişiklik göstermektedir. Bu sonucu aile dinamikleri ve kişilik yapısının bu durumu etkilediği düşünülebilir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada anne ve babaların lütfen diyerek, rica ederek çocuklarına kurallara uymayı, dediklerini yaptırmayı sağladıklarını; annelerin kız çocuklarına daha çok rica ederek; babalar erkek çocuklarına daha çok emir vererek iletişim kurdukları sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada iletişim kurarken çocuk psikolojisi açısından uygun olmayan yöntemlerin de ebeveynler tarafından kullanıldığı belirlenmiştir. Bu çalışmanın aile tutumları, ebeveynin ve çocuğun bağlanma stilleri gibi değişkenlerle karşılaştırılarak daha kapsamlı verilerle tekrar uygulanması önerilebilir. Bilinçli bir toplum için ailelere, uzmanlar tarafından aile eğitimi ve danışmanlık yapılması önerilir.

KAYNAKLAR

İşmen Gazioğlu A.E., Canel A. N., Deniz M.B. (2018). Çocuk Yetiştirmede Temel Beceriler. 1. Baskı: Ankara.

Johnston, J. ve Halocha, J. (2010). Early childhood and primary education: Readings ve relections. Berkshire: Open Press University.

Mackenzie R.J. (2014). Çocuğunuza Sınır Koyma. (çev: Mehtap Gün) 2. Basım: İstanbul.

Özel E., Zelyurt E. (2016). Anne Baba Eğitiminin Aile Çocuk İlişkilerine Etkisi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 16 (36): 9-34 ISSN: 2148-9424, DOI: <http://dx.doi.org/10.21560/spcd.60151>

ÇOCUK YETİŞTİRMEDE BAZI GELENEKSEL YÖNTEMLERİN BAĞLANMA KURAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Saniye TEZE
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Geleneksel yöntemler; geleneklerden gücünü alarak kuşaktan kuşağa aktarılan yöntemlerdir. Çocuk yetiştirmede ise aileler bu yöntemlerden etkilenmektedirler. Toplum değerlerinin en çok korunduğu geleneksel kurum olarak aile, dengeyi sağlayıcı roller üstlenmiştir. Bu çalışma ebeveynin çocuk yetiştirmede kullandığı geleneksel yöntemler adına literatür taraması yapılarak bazı yöntemler bağlanma kuramı açısından incelenmiştir. Günümüzde Türk kültüründe geleneksel çocuk eğitim metodu olarak korkutma kullanılmakta olup, bu korkutmaların çocuğun duygu dünyasında ve kişilik gelişiminde olumsuz etkileri olabilir. Çocuğun anneye duygusal ulaşılabilirliğinden kuşku duyması veya annenin çocuğunu eğitmek amacıyla sürekli eleştirmesi gibi faktörler çocuğun duygusal gelişiminde önemli yer tutan bağlanma stiline güvenli olmamasında önemli rol oynar. Sonuç olarak; her geleneksel yöntemi doğru kabul edemeyiz, özellikle yaşamının ilk yıllarında çocuğun yaşadığı duygular önemlidir ve bağlanma, duyguların bağımsızlık sistemidir. Kişiliğin gelişiminde; dolayısıyla sağlıklı toplumların oluşmasında anahtar rollerden birini üstlenir.

Anahtar kelimeler: Aile, çocuk yetiştirme, geleneksel yöntemler, bağlanma kuramı.

EXAMINATION OF SOME TRADITIONAL METHODS USED IN CHILD REARING IN TERMS OF ATTACHMENT THEORY

ABSTRACT

Traditional methods; they are the methods that are transferred from generation to generation by taking their power from traditions. In raising children, families are affected by these methods. As the traditional institution where the values of the society are most protected, the family has assumed the roles of balance. In this study, some methods are examined in terms of attachment theory by searching literature for the traditional methods used by parents in raising children. Today, intimidation is used as a traditional child education method in Turkish culture and these intimidations may have negative effects on the child's emotional world and personality development. Factors such as the child's doubts about the emotional availability of the mother or the mother's constant criticism of the child to educate her child play an important role in the child's emotional development. it may also play an important role in securing the attachment style. Factors such as the child's doubts about the emotional availability of the mother or the mother's constant criticism of the child to educate her child play a negative role in the child's emotional development. it may also play an important role in securing the attachment style. As a result; we cannot accept every traditional method correctly. Emotions experienced by the child are especially important in the first years of life. The attachment is the immune system of emotions. In the development of personality; therefore, it plays a key role in the formation of healthy societies.

Key words: Family, child rearing, traditional methods, attachment theory.

1. GİRİŞ

Aileye yeni üyenin katılması fikriyle ebeveynler, çocuğunu nasıl yetiştireceği sorusunu da cevaplamaya yönelir. Bebeğinin doğması ailede heyecanın yanı sıra ona nasıl davranması gerektiği kaygısını da beraberinde getirebilir ve bebeği büyüdükçe çocuk yetiştirme ile ilgili yeni soruların oluşması, hangi çözümleri kullanması ve çevredeki tecrübeli kişilerin yönlendirmesi Türk kültüründe kaçınılmazdır.

İnsanoğlunun yeryüzünde yaşamaya başlamasından bu yana kendi hayatını koruma içgüdüğü, sağlığı ilgilendiren inanç ve uygulamaların doğmasına yol açmıştır (Çetinkaya ve ark. 2008). Çocuk yetiştirmede ise bu durum, ebeveynlerin çocuklarının duygulara yönelik inanışların, anne-babaların çocukların duygularına yüklediği anlamı, duyguların hangi koşullarda hangi şekilde gösterilmesi ya da gösterilmemesi gerektiğine ilişkin düşünceleri içerdiği ve çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini etkilediği ileri sürülmüştür (Kitzmann ve Howard, 2011). Kişinin ilk karşılaştığı sosyal ortam kendi ailesi ve ilk sosyal ilişkileri de kendi ebeveynleri ile olur ve dünyayı algılayışı, hayata bakış açısı bu çekirdek sistemin içindeyken oluşur. Ebeveynlerinin sıcaklığı, tavrı, yaklaşımı ve çocuk yetiştirme tarzının çocuğun gelişimindeki etkisi göz ardı edilemeyecek boyuttadır (Türel, 2018). Bireyler sosyalleştikçe diğer bireylerle ve gruplarla olan ilişkisinde bu davranış kalıpları düzeni ve uyumu sağlar. Bunlar, toplum yaşamında varlıklarını sürdüren, yazılı olmayan, ancak o toplumda yaşayan bireylerce uyulması gereken kısaca gelenekler ve görenekler diye de adlandırabileceğimiz sosyal normlardır. Geleneksel yöntemler; kökünü geleneklerde bulan ve kuşaktan kuşağa aktarılan yöntemlerdir. Bunlar, yaptırım güçleriyle kimi zaman zorlayıcı ve kınayıcı kimi zaman da özendirici ve ödüllendirici tepkileri ile toplumda bireyler üzerinde baskı kurarlar. Birey içinde yaşadığı toplumda bunlara uyduğunda çevresi tarafından onaylanacağını, uymadığında ise kınanacağını ya da cezalandırılacağını bilir (Başçetinçelik, 2001). Türk ailelerde çocuk gelişimindeki gelenekler ve inanışlar da doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası, yenidoğanda karşılaşılan sorunlar karşısında tutumlar ve çocuk yetiştirme olmak üzere çeşitlenmektedir.

2. BAĞLANMA KURAMI VE GELENEKSEL YÖNTEMLER

Bağlanma; duygusal bağ ile karşılıklı bir adaptasyon süreci olup kişinin kendini güvende hissetmesi ve anksiyeteden durması olarak tanımlanmaktadır (Thompson, 2006; Ruppert, 2011; Bowlby, 2012; Cozolino, 2014). Bağlanma kuramı ise 1950'lerin sonlarında İngiliz psikanalist John Bowlby tarafından ortaya atılmış olup yıllardır ebeveyn ve çocuk üzerine araştırmalarda rehberlik etmiştir. Güvenli bağlanma ve güvensiz bağlanma olarak ikiye ayrılmakta ve güvensiz bağlanma da kendi içinde kaygılı, korkulu ve kaçınan olmak üzere çeşitlenmektedir. Genel olarak kişide olması hedeflenen ise güvenli bağlanmadır (Bowlby, 2012; Bowlby; 2012a). Toplum değerlerinin en çok korunduğu geleneksel kurum olarak aile, dengeyi sağlayıcı roller üstlenmiştir. Fakat zaman içerisinde sanayileşmenin gelişmesi ve teknolojiye yeni yaklaşımlar topluma ve aileye de yansımıştır. Aile bireylerinin çocukla iletişimi, çocuğa karşı tutumları ve çocuğa verdiği değer açısından geçmişten günümüze birtakım değişikliklerin yaşandığı görülmektedir (Tezel-Şahin ve Cevher, 2007).

Geleneksel kültür bakışında, çocuklar genelde aynıdır. Bireysel farklılıklar belirleyici değildir. Bu nedenle çocuk yetiştirme yöntemlerini de çok fazla değiştirmeye gerek yoktur. Ebeveynler çocuğuyla ilgili çıkmaza girdiklerinde, zaten büyükler doğruları da bilen oldukları için, ayrıntılara çok fazla takılmadan tavsiye edileni yaparlar böylece bilinen, test edilmiş ve genel doğrularla ilişkileri götürmek hem zahmetsiz hem de risksizdir. Örneğin; toplumda

bebeği çok kucağına alma, sana alışırsa bırakmaz anlayışı “Sen bırak, ağlar ağlar susar” denilerek annenin çocuğa; çocuğun annesine bağlanmasını olumsuz yönde etkileyebilir, oysa çocuğun uzun uzun ağlamaları, “Size ihtiyacım var, korkuyorum, tanıdık bir şeye, bir kokuya, sıcaklığa, sese ihtiyacım var.” demektir. Sonunda susmasının nedeni ise ağlasa bile artık cevap gelmeyeceğini anlayıp umudu kesmiş olması anlamına gelir. Bu durum kişinin tüm yaşamı etkiliyor; bu türden bir bağlanma, yaşamı boyunca içinde bir yalnızlık duygusu, hüznün, terk edilme korkusu, duygusal anlamda yakınlaşamama problemi gibi sıkıntılara yol açabilir. Bir çocuk, birincil bağlanma figürünün tartışmasız bir şekilde yanındaysa ya da kolaylıkla ulaşım alanındaysa güven hisseder. Çocuk yeni doğduğunda anneyi kendisinin bir uzantısı-devamı kabul eder. Çocuk ne düşünüyorsa annesine bu düşüncesini iletebilir ve annesinden karşılık alırsa annesini düşüncesi ile yönettiğini zanneder. Bu koordinasyon hali ne kadar iyi işlerse çocuğun benlik yapısı da o kadar güçlü olur. Anne çocuğu ne kadar doğru anlıyor, onun ruhuna temas ediyorsa çocuk o oranda huzura erer, kendisi ile aynı ruhu taşıyan birinin varlığından güven duyar. Günümüzde Türk kültüründen bir başka örnek de; geleneksel çocuk eğitim metodu olarak korkutma kullanılmasıdır (Torun, Yıldız 2013; Yavuzer, 2014; Cüceloğlu, 2017). Örneğin çocuğu annenin dediğini yapmadığı zaman; anne çocuğuna, senin annen olmam, gider başkasının annesi olurum, seni polise, çingenelere veririm gibi kendinden yoksun bırakma veya terk etme korkusunu yaşatarak bu sorunu çözmeye çalışmaktadır. Oysa bu korkutmaların çocuğun duygu dünyasında ve kişilik gelişiminde olumsuz etkileri olabilir. Çocuğun anneye duygusal ulaşılabilirliğinden kuşku duyması veya annenin çocuğunu eğitmek amacıyla sürekli eleştirmesi gibi faktörler çocuğun duygusal gelişiminde önemli yer tutan bağlanma stiline güvenli olmamasında önemli rol oynar (Teze ve Arslan, 2016). Ebeveyn ile çocuğu arasındaki bu tür iletişim engelleri, karşıdaki kişiyle kurulan iletişimi keser, bozar, tahrip eder veya tamamen öldürür (İşmen Gazioğlu ve ark., 2018). Yapılan çalışmalarda çocukların duygularını kabul eden ve duygulara değer veren ebeveynin çocukların olumsuz duygularını daha fazla cesaretlendirdikleri ve daha az düşmanca tepki verdikleri (Wong ve ark., 2008), daha az görmezden geldikleri (Wong ve ark., 2009), çocuklarıyla yaşanan duygusal olayları daha çok tartıştığı (Chan, 2011); çocuklarının olumsuz duygularına ilişkin olumlu inanışlara sahip annelerin ise, çocukların stresli oldukları durumlarda çocuklara daha duyarlı oldukları belirlenmiştir (Leekers, 2010). Günümüzde çocuğa verilen değer artmasıyla ailenin bir bireyi olarak ona verilen sorumluluklar da artmıştır. Böylece çocukların da kendilerini ailede önemli bir birey olarak görmeye başladıkları ve bunun çocuğun gelişimini olumlu şekilde etkilemektedir (Tezel-Şahin ve Cevher, 2007).

Sağlıklı ebeveynin evladını sevmesi ve ona şefkatli olması içgüdüsel bir durumken çocuğunu iyi yetiştirme gayretiyle ve çevrenin de etkisiyle, ona tehdit, korkutma ve ceza yöntemleri uygulayabilmektedir. Geleneksel yöntemler toplumun her kesimini etkilerken çocuk yetiştirmede çıkmaza giren ebeveynler de bu yönetime başvurabilmektedir. Oysa özellikle ilk yıllarda çocuğun ilgi, sevgi, şefkat, anlayış ve duygularını rahatça yaşayabilmesine ihtiyacı vardır. Bu iki durumun birbiriyle çatışmasıyla ebeveyn çocuğunu sevdiğini söylerken çocuğunun bu duyguyu, yani sevildiğini hissetmesi, kişiliğinde önemli bir mihenk taşıdır. Çünkü çocuk, birincil bağlanma figürü olan ebeveyninin onu sevdiği kadar kendisini sevecek, değer verdiği kadar kendisine değer verecek ve bu duyguyu içselleştirecektir. İlk yıllarda temeli atılan bu duygularla kendisini ve karşısındakini değerli ve sevmeye-sevilmeye layık görme yetisi kazanacaktır. Kendisini ve karşısındakini olumlu algılamasıyla oluşan bu güvenli

bağlanma stili, kişinin duygularının bağışıklık sistemini oluşturmaktadır. Toplumda sağlıklı bireylerin yetişebilmesi adına güvenli bağlanma yaşamları beklenir. Bunun için de ailelerin çocuklarına geleneksel yöntemlerden değil; çocuğunun bireysel özelliklerine odaklanarak ilgi, sevgi, şefkat, anlayış ve duygularını hissettirmeleri önemlidir.

KAYNAKLAR

Başçetinçelik, A., (2001). Karaisalı ve Çevresinde Doğum, Evlenme, Ölüm, Kuvayı Milliye Şenlikleri Düünden Bugüne Karaisalı Adana 29-30 Mart 2001.

Bowlby, J. (2012). Bağlanma (Çeviren: Tuğrul Veli Soylu) 1. Baskı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Bowlby, J. (2012a). Güvenli Bir Dayanak. (Çeviren: Sarp Güneri) 1. Baskı, İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Chan SM. (2011). Links between Chinese mothers' parental beliefs and responses to children's expression of negative emotions. *Early Childhood Development and Care*; 182(6):723-739.

Cozolino, L. (2014). İnsan İlişkilerinin Nörobilimi, (Çeviren: Mirel Benveniste) İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Cüceloğlu D. (2017). Korku Kültürü Niçin “mış gibi” yaşıyoruz? 2. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çetinkaya A., Özmen D. Cambaz S. (2008). Manisa’da Çocuğu Olan 15-49 Yaş Kadınların Doğum Sonu Dönemde Yenidoğan Sağlığı İle İlgili Geleneksel Uygulamaları. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(2).

İşmen Gazioğlu A.E., Cnel A. N., Deniz M.B. (2018). Çocuk Yetiştirmede Temel Beceriler. 1. Baskı: Ankara.

Kitzmann K, Howard KM. (2011). Emotion socialization by early childhood educators: Conteptual models from psychology. *Asia-Pasific Journal of Research*; 5(1):23-44.

Leekers EM. (2010). Predictors of maternal sensitivity to infant distress. *Parenting: Science and Practice*; 10:219-239.

Ruppert, F. (2011). Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları, (Çeviren: Fatma Zengin) (1. Basım) İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Teze S., Arslan E. (2016). Annesi Çalışan 6 Yaş Çocukların Ayrılık Kaygısının Bağlanma Stilleri Açısından İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 52: 417-435.

Tezel-Şahin, F. ve Cevher F. N. (10-15 Eylül, 2007). Türk Toplumunda Aile-Çocuk İlişkilerine Genel Bir Bakış. *ICANAS 38* (38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.

Thompson, R.A. (2006). Erken Donemde Bağlanma ve Sonraki Gelişim Üzerindeki Etkileri, (Çeviren: Melike Sayıl ve Gözde Özdikmenli Demir) Türk Psikoloji Bülteni, 12 (38): 113-120.

Torun, A., Yıldız, K. (2013). Bir Eğitim Metodu Olarak Tehdit ve Korkutma İçeren Ninniler ve Bunların Jung'un 'Ortak Bilinçdışı' kavramı açısından Tahlili. Turkish Studies - International Periodical For The Languages. Literature and History of Turkish, 8 (8): 1313-1333.

Türel İ. (2018). Psikotarihsel Açıdan Çocuk Yetiştirme Stilleri. Gorgon e-dergi, 2. Sayı. <http://gorgondergisi.org/psikotarihsel-acidan-cocuk-yetistirme-stilleri/>

Wong MS, Diener M, Isabella RA. (2008). Parents' emotion related beliefs and behaviors and child grade: Associations with children's perceptions of peer competence. Journal of Applied Developmental Psychology; 29: 175-186.

Yavuzer, H. (2014) . Çocuk Psikolojisi, (37. basım) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Wong MS, McElwain NL, Halberstadt AG. (2009). Parent, family, and child characteristics: Associations with mother and father reported emotion socialization practices. J Fam Psychol; 23:452-463.

PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ BECERİLERİNİ GELİŞTİRMeye ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK
İnönü Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Ezlam SUSAM
İnönü Üniversitesi

ÖZET

Pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki becerilerini geliştirmeye yönelik etkisini incelemek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla İnönü Üniversitesi Pedagojik Formasyon Eğitimi Bölümü öğrencilerinin görüşleri, araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu aracılığıyla belirlenmiştir. Araştırmaya 30 öğrenci katılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde nitel araştırmalarda kullanılan betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Pedagojik formasyon eğitimi derslerinin öğretmen adaylarına plan yapma becerileri açısından olumlu katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Bir çok öğretmen adayının, öğrenme ortamları oluşturma becerisi açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin kendilerine katkı sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Çoğu öğretmen adayının, öğretme-öğrenme sürecini yönetme becerisi açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin kendilerine katkı sağladığı görüşünde oldukları ortaya çıkmıştır. Ölçme ve değerlendirme yapabilme becerisi açısından ise yine çoğu öğretmen adayının PFE derslerinin kendilerine çok katkı sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pedagojik formasyon eğitimi, öğretmen adayı, mesleki beceri

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF PEDAGOGIC FORMATION EDUCATION ON TEACHER' PROFESSIONAL SKILL

The aim of this study is to examine the effect of pedagogical formation education on the development of professional skills of prospective teachers. For this purpose, the opinions of İnönü University Pedagogical Formation Education students were determined through an interview form prepared by the researchers. 30 students participated in the study. The descriptive analysis method used in qualitative research was used to analyze the data. It is understood that pedagogical formation education courses have a positive effect on prospective teachers' planning skills. It is understood that most of the pre-service teachers think that pedagogical formation education courses contribute to them in terms of their ability to create learning environments. Most trainee teachers were found to be of the opinion that pedagogical formation training courses contributed to their ability to manage the teaching-learning process. In terms of the ability to measure and evaluate, it is understood that most of the pre-service teachers are of the opinion that PFE courses contribute a lot to them.

Key Words: Pedagogical formation education, prospective teachers, professional skill

GİRİŞ

Bilgi birikimli olarak ilerlemektedir. Bu birikimin sağlanabilmesi için bilgilerin nesilden nesile aktarılması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu aktarılma ve geliştirme sürecinde bir öğrenen kadar öğretene de ihtiyaç vardır. Öğretmen kavramı da burada ön plana çıkmaktadır. Toplumların refahlarını arttırabilmek adına öğretmenlerin, bilgileri geliştirmesi ve aktarması önemlidir (Yıldırım ve Vural, 2014). 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nun 43. Maddesi gereğince öğretmenlik mesleği; “Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği ve öğretmenler bu görevlerini Türk Milli Eğitiminin amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak yerine getirmekle görevlendirilmişlerdir” şeklinde açıklanmaktadır (MEB, 2014). Pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki becerilerini geliştirmeye yönelik etkisini incelemek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki becerilerini geliştirmeye etkisini belirlemek için araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır;

Pedagojik formasyon eğitimi kapsamında verilen dersler;

1. Planlama,
2. Öğrenme ortamları oluşturma,
3. Öğretme ve öğrenme sürecini yönetme,
4. Ölçme ve değerlendirme yapabilme
açısından yararlı olmuş mudur?

YÖNTEM

Bu çalışmada, pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki becerilerini geliştirmeye etkisini belirlemek amacıyla görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında İnönü Üniversitesinde Pedagojik Formasyon Eğitimi bölümünde okuyan 30 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla elde edilmiştir. Verilerin analizinde nitel bir araştırma tekniği olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler Ö1, Ö2, Ö3, ... olarak kodlanmışlardır.

BULGULAR

Veriler “Planlama”, “Öğrenme ortamları oluşturma”, “Öğretme ve öğrenme sürecini yönetme” ve “Ölçme ve değerlendirme yapabilme” başlıklarında öğrencilerin görüşlerine göre incelenmiştir.

1. Planlamaya Yönelik Öğrenci Görüşleri

Ö2: “Dersleri nasıl anlatacağım ve öğrencilere ne zaman hangi konuları anlatmam açısından yararlı oldu.”

Ö10: “Öğretim ilke ve yöntemleri dersi ve program geliştirme dersi plan yapmayı öğrenmemde çok faydalı olmuştur.”

Ö14: “Yeterli ve gerekli bilgiyi vererek meslek hayatına girdiğimizde doğru planlama yapmamıza yardımcı olmuştur.”

Ö17: “Yararlı olmuştur. Sınıfın düzeni, dersin planlanması, öğrenciye hangi yöntemler kullanılarak anlatılabileceği konusunda bilgi sahibi oldum.”

Ö18: “Eğitim ve öğretim programının plansız yapılamayacağı, bu planların da bir usul çerçevesinde dinamik bir kadro ile yürürlüğe koyulabileceği açısından yararlı olmuştur.”

Ö20: “Mesleki becerilerimi geliştirmede yararlı olmuştur. Planlama yaparak ders çalışma, notlar alma, planlarımı uygulamaya dökme becerilerimi geliştirmiştir.”

2. Öğrenme Ortamları Oluşturmaya Yönelik Öğrenci Görüşleri

Ö2: “Hangi dersin hangi ortamda nasıl verileceği konusunda yararlı oldu.”

Ö9: “Sınıf disiplini, öğrenci ruh haline göre etkili eğitim için nasıl ortam oluşturmam açısından katkısı vardır.”

Ö12: “Önemli olmuştur. Çünkü öğrenmenin öğrenme ortamıyla ilişkili olup olmadığını öğrendim.”

Ö15: “Yararlı olmuştur. Öğrenci hangi ortamlarda daha iyi öğrenir, öğrenme ortamında neyin olup, olmayacağı gibi sorulara cevaplar buldum.”

Ö16: “Bölümümden dolayı birebir görsel ve deneysel eğitim olacağı için bir katkısı olmadı. Bu arada ben teknoloji alanındayım. Okul böyle bir fırsat sağlamaz ise ne yapılabilir ki.”

Ö17: “Yararlı olmuştur. Öğrenme ortamlarının düzenlenmesinde göz önünde bulundurulacak en önemli faktörün öğrenci olduğunu, bunun yanında imkanlarında etkisinin büyük olduğunu daha iyi anladım.”

Ö18: “Sınıf yönetimi, hakimiyeti, derse olan uygunluğu ve bu ortamın öğrenmeye olan katkısının ortaya koyulabilmesi nazarında bu ortamların oluşturulabilmesi için fayda sağlamıştır.”

Ö20: “Yararlı olmamıştır. Uygulama kısmına geçmedik ve sadece teorik olarak ilerledik.”

Ö29: “Sınıfta hızlı ya da yavaş öğrenen öğrenciler var ise onlara her iki seviyeye de uygun bir anlatımla ders işleme sisteminin nasıl olacağı ile ilgili bilgi edindim.”

3. Öğretme ve Öğrenme Sürecini Yönetmeye Yönelik Öğrenci Görüşleri

Ö2: “Kendimi geliştirmem açısından ve öğrencileri geliştirebilmem açısından yeterliydi.”

Ö5: “Katkısı olmuştur ancak şuan yeterli seviyede olduğumu düşünmüyorum.”

Ö7: “Yararlı olmuştur. Hem öğrenci hem de öğretmen olarak nasıl davranmam gerektiğini öğrendim.”

Ö13: “Öğretme-öğrenme sürecinin nasıl geliştiğini, nasıl tamamlandığını öğrendim.”

Ö14: “Sınıfa hakim olma, öğrenciyi aktif tutma ama kontrolü elden bırakmama gibi konuları öğrenmemizi sağlayıp daha etkili ve kazanım dolu bir öğretim öğrenme sürecini bizlere sunmuştur.”

Ö16: “Tabi ki faydalı oldu. Bir öğrenciyi anlatılmak ve kavramasını istediğim bilgiyi artık daha iyi öğretebilirim.”

Ö17: “Yararlı olmuştur. Çocuğun hangi metotlar kullanılırsa dersi daha iyi anlayıp verim alabileceğini özellikle öğretim ilke ve yöntemleri dersinde öğrendim. Çocuğun dersi anlaması bu süreçlere bağlıdır. Bu süreç karşılıklı bir ilişki olarak öğretmen ve öğrenci arasında gelişir.”

Ö20: “Kısmen yararlı olmuştur. Çünkü teorik olan alanlarda öğrenmenin ve sürecinin tam anlamıyla kontrol edildiğini düşünmüyorum.”

4. Ölçme ve Değerlendirme Yapabilmeye Yönelik Öğrenci Görüşleri

Ö2: “Sınavları çok net bir şekilde değerlendirebilmem için yararlı oldu.”

Ö7: “Kısmen yararlı olmuştur. Çünkü ölçme kısmında pek algılayamadığım konular mevcut.”

Ö12: “Önemli olmuştur. Çünkü bir öğretmenin ölçme ve değerlendirmede neler yapması gerektiğini ve eksiklerinin neler olduğunu görebilme açısından etkisini gördüm.”

Ö16: “Bunu duyunca okuldaki sınavlarım aklıma geliyor. Çoğu dersin sınav zorluk kolaylık derecesi 0,15 ile 0,35 arasında. Bunun suçlusu öğretmenler değil. Onları PFE aldırmandan öğretmen yapan sistemde suç.”

Ö24: “Test, klasik vs. sınav türlerini nasıl hazırlamalı ve nasıl değerlendirmeli gibi sorulara ışık tutacak bilgiler edindirmiştir.”

Ö28: “Daha iyi bir donanıma sahip oldum çünkü hangi hatayı nasıl çözüme götüreceğimi öğrendim.”

Ö29: “Sınav hazırlarken soruların güçlük, ayırt edicilik, geçerlik ve güvenirlik açısından nelere dikkat edeceğimi öğrendim.”

SONUÇ

1. Pedagojik formasyon eğitimi derslerinin öğretmen adaylarına plan yapma becerileri açısından olumlu katkı sağladığı anlaşılmaktadır.
2. Bir çok öğretmen adayının, öğrenme ortamları oluşturma becerisi açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin kendilerine katkı sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.
3. Çoğu öğretmen adayının, öğretme-öğrenme sürecini yönetme becerisi açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin kendilerine katkı sağladığı görüşünde oldukları ortaya çıkmıştır.
4. Ölçme ve değerlendirme yapabilme becerisi açısından ise yine çoğu öğretmen adayının PFE derslerinin kendilerine çok katkı sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). (2014). Milli Eğitim Temel Kanunu. http://personel.meb.gov.tr/daireler/mevzuat/mevzuatlar/milli_egitim_temel_kanunu_1739.pdf

Yıldırım, İ. ve Vural, Ö. F. (2014). Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve Pedagojik Formasyon Sorunu. Journal of Teacher Education and Educators, Volume 3, Number 1.

PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ TUTUM VE DEĞERLERİNİ GELİŞTİRMeye ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğretim Üyesi Ezlam SUSAM
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK
İnönü Üniversitesi

ÖZET

Pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki tutum ve değerlerini geliştirmeye yönelik etkisini incelemek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla İnönü Üniversitesi Pedagojik Formasyon Eğitimi Bölümü öğrencilerinin görüşleri, araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu aracılığıyla belirlenmiştir. Araştırmaya 30 öğrenci katılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde nitel araştırmalarda kullanılan betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Pedagojik formasyon eğitimi derslerinin milli ve manevi değerler oluşturmada öğretmen adaylarının kendilerine çoğunlukla olumlu katkı sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Öğrenciye yaklaşım tarzını geliştirme açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin kendilerine çok fazla katkı sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. İletişim ve işbirliği yapmayı geliştirme açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin çok fazla katkı sağladığı görüşü ortaya çıkmıştır. Kişisel ve mesleki gelişim sağlama açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin kendilerine çok fazla katkı sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pedagojik formasyon eğitimi, öğretmen adayı, mesleki tutum ve değerler

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF PEDAGOGIC FORMATION TRAINING ON PROSPECTIVE TEACHERS 'PROFESSIONAL ATTITUDES AND VALUES

The purpose of this study is to examine the effect of pedagogical formation education on improving the professional knowledge of prospective teachers. For this purpose, the opinions of İnönü University Pedagogical Formation Education students were determined through an interview form prepared by the researchers. 30 students participated in the study. The descriptive analysis method used in qualitative research was used to analyze the data. It is understood that the pedagogical formation education courses are mostly in the opinion that teacher candidates contribute to them in creating national and spiritual values. It is understood that the pedagogical formation education courses contributed a lot to them in order to improve their approach to students. It has emerged that pedagogical formation education courses contribute a lot in terms of improving communication and cooperation. In terms of personal and professional development, it seems that they think that pedagogical formation education courses contribute a lot to them.

Key Words: Pedagogical formation education, prospective teachers, professional attitudes and values

GİRİŞ

“Öğretmen, eğitim sisteminin temel taşlarından biridir. Öğretim sürecini planlama, uygun yöntem, teknik ve araç gereçlerin etkin kullanımını sağlama, öğrenciyle etkileşim halinde bulunarak öğretim sürecini değerlendirme gibi pek çok aşamanın başarılı bir biçimde gerçekleştirilmesi büyük bir oranda öğretmene bağlıdır. Bunun için öncelikle öğretmenin alana ilişkin yeterli bir bilgi ve beceriyle donatılması gerekir (Çetinkaya, 2009; akt. Karahan ve Toksun, 2018). 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nun 43. Maddesi gereğince öğretmenlik mesleği; “Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği ve öğretmenler bu görevlerini Türk Milli Eğitiminin amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak yerine getirmekle görevlendirilmişlerdir” şeklinde açıklanmaktadır (MEB, 2014). Öğretmen yeterliğini sağlayacak en önemli ölçütlerden birisi, mesleğe yönelik ilgidir. Bu ilgi düzeyi tutumun olumlu ya da olumsuz boyutunu ortaya koyar. Öğretmenlik mesleğine yönelik ilgisi yüksek olan bireyin, mesleğe ilişkin tutumu da olumlu olur. Öğretmenlerin mesleklerine yönelik tutumları genel olarak onların mesleklerini sevmeleri, mesleklerine bağlı olmaları, toplumsal olarak mesleklerinin gerekli ve önemli olduğunun bilincine ulaşmaları ve meslekleri dolayısıyla kendilerini sürekli geliştirmek durumunda

olduklarına inanmaları ile ilgilidir (Temizkan, 2008; akt. Eraslan ve Çakıcı, 2011). Pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki tutum ve değerlerini geliştirmeye yönelik etkisini incelemek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki tutum ve değerlerini geliştirmeye etkisini belirlemek için araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır;

Pedagojik formasyon eğitimi kapsamında verilen dersler;

1. Milli ve manevi evrensel değerler oluşturmada,
2. Öğrenciye yaklaşım tarzını geliştirme,
3. İletişim ve işbirliği yapmayı geliştirme,
4. Kişisel ve mesleki gelişim sağlama açısından yararlı olmuş mudur?

YÖNTEM

Bu çalışmada, pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki tutum ve değerlerini geliştirmeye etkisini belirlemek amacıyla görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında İnönü Üniversitesinde Pedagojik Formasyon Eğitimi bölümünde okuyan 30 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla elde edilmiştir. Verilerin analizinde nitel bir araştırma tekniği olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler Ö1, Ö2, Ö3, ... olarak kodlanmışlardır.

BULGULAR

Veriler “Milli ve manevi evrensel değerler oluşturma”, “Öğrenciye yaklaşım tarzını geliştirme”, “İletişim ve işbirliği yapmayı geliştirme” ve “Kişisel ve mesleki gelişim sağlama” başlıklarında öğrencilerin görüşlerine göre incelenmiştir.

1. Milli ve Manevi Evrensel Değerler Oluşturmaya Yönelik Öğrenci Görüşleri

Ö2: “Daha bilinçli olmamı sağladı.”

Ö5: “Bir etkisini görmedim.”

Ö7: “Evrensel değer açısından katkı sağlamıştır.”

Ö9: “Daha bilinçli olmamda, milli değerleri anlamamda etkili olmuştur.”

Ö14: “Etkili olmuştur. Çünkü ders içeriklerimizin yanında bu konuların yerleşmesi açısından da konuşmalar yapılmıştır.”

Ö15: “PFE sadece bir eğitim programı değil, milli ve manevi değerleri oluşturmada da etkilidir.”

Ö20: “Yararlı olmamıştır. Bir değişim fark etmedim.”

Ö21: “Bu eğitim bize gelenek ve göreneklerimize sahip çıkmamız gerektiğini öğretmiştir.”

Ö30: “Bu konuda ders hocalarımızın hassasiyetle üzerinde durduklarını ders işleyiş metotlarından fark ettim. Bu da kıymetli tabi ki!”

2. Öğrenciye Yaklaşım Tarzını Geliştirmeye Yönelik Öğrenci Görüşleri

Ö5: “Eğitim psikolojisi dersinden öğrendiğim bilgiler bu konuda bana yardımcı olacaktır.”

Ö7: “Faydalı olmuştur. Aşırı baskıcı olmamam gerektiğini öğrendim.”

Ö9: “Öğrenciye karşı olan tutumum değişti. Empati!”

Ö20: “Tutum ve değerleri geliştirmede yararlı olmuştur. Çünkü öğretmen adayı öğrenciye örnek davranışlarda bulunmalıdır. Sınıf ortamında onun nasıl olduğunu kavrayıp ona göre hitap edip davranmalıdır. Bir öğrencinin yaramazlık yapması durumunda ne yaparak dikkatini toplayacağını PFE ile öğrendik.”

Ö26: “Sevecen, anlayışlı, dinleyen birisi olmam gerektiğini öğrendim.”

3. İletişim ve İşbirliği Yapmayı Geliştirmeye Yönelik Öğrenci Görüşleri

Ö7: “Faydalı olmuştur. Eğitim tek taraflı bir etkinlik değildir.”

Ö15: “Yararlı olmuştur. İletişimin eğitimin vazgeçilmezi olduğunu, önemini, iletişim olmadan verim alınamayacağını ve iletişimin sadece konuşma olmadığını, işbirliğinin ne denli önemli olduğunu öğrendim.”

Ö25: “İletişimin etkileşimi beraberinde getireceğini öğrendim.”

Ö26: “Azarlamadan, dinleyerek fikirlerine önem vermek çocuk açısından önemlidir.”

Ö28: “Kendimi iyi ifade etme ve aktarma becerim gelişti.”

4. Kişisel ve Mesleki Gelişim Sağlamaya Yönelik Öğrenci Görüşleri

Ö2: “Meslek hayatım boyunca daha bilinçli bir şekilde hareket etmem açısından yararlı oldu.”

Ö7: “Daha düzenli ve önemseyerek dikkat etmek gerektiğini anladım.”

Ö15: “Yararlı olmuştur. Mesleğimin gerektirdiği birçok özelliğe henüz tam sahip değilken PFE bunu bana sağladı. Kişisel gelişimimde eksik olan yönlerimi buldum.”

Ö19: “Öğrenci ve öğretmen arasındaki önemin farkına varmamı sağlamıştır. Öğretmenin her zaman ders anlatıp geçmemesi, gerekirse öğrencinin sorunlarının farkına varıp öğrenciye yardımcı olması gerektiğini anladım. Öğretmen yol gösterici olmalıdır. Derse katılımı artırıcı olmalıdır.”

Ö20: “Yararlı oldu çünkü ilk geldiğim haftalar ile sonraki durumum arasındaki farkı görebiliyorum. Ve öğretmen adayı olarak donanım kazanıyorum.”

SONUÇ

1. Pedagojik formasyon eğitimi derslerinin milli ve manevi değerler oluşturmada öğretmen adaylarının kendilerine çoğunlukla olumlu katkı sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.
2. Öğrenciye yaklaşım tarzını geliştirme açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin kendilerine çok fazla katkı sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.
3. İletişim ve işbirliği yapmayı geliştirme açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin çok fazla katkı sağladığı görüşü ortaya çıkmıştır.
4. Kişisel ve mesleki gelişim sağlama açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin kendilerine çok fazla katkı sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Eraslan, L. ve Çakıcı, D. (2011). Pedagojik Formasyon Programı Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 19/2.

Karahan, B. ve Toksun, S. (2018). Eğitim Fakültesi ve Pedagojik Formasyon Gruplarındaki Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının ve Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı: 7/3.

MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). (2014). Milli Eğitim Temel Kanunu. http://personel.meb.gov.tr/daireler/mevzuat/mevzuatlar/milli_egitim_temel_kanunu_1739.pdf

PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ BİLGİLERİNİ GELİŞTİRMeye ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK
İnönü Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Ezlam SUSAM
İnönü Üniversitesi

ÖZET

Pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki bilgilerini geliştirmeye yönelik etkisini incelemek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki bilgilerini geliştirmeye etkisini belirlemek amacıyla görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında İnönü Üniversitesinde Pedagojik Formasyon Eğitimi bölümünde okuyan 30 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla elde edilmiştir. Verilerin analizinde nitel bir araştırma tekniği olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler Ö1, Ö2, Ö3, ... olarak kodlanmışlardır. Pedagojik formasyon eğitimi derslerinin meslek bilgisini geliştirme de öğretmen adaylarının kendilerine çoğunlukla olumlu katkı sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Alan eğitimi açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin kendilerine çok fazla katkı sağlamadığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Mevzuat bilgisi açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin çok az katkı sağladığı görüşü ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pedagojik formasyon eğitimi, öğretmen adayı, mesleki bilgi

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF PEDAGOGIC FORMATION EDUCATION ON TEACHER' PROFESSIONAL DEVELOPMENT

The purpose of this study is to examine the effect of pedagogical formation education on improving professional knowledge of prospective teachers. In this study, interviews were conducted in order to determine the effect of pedagogical formation education on improving the professional knowledge of prospective teachers. The study group of the study consists of 30 students studying in Pedagogical Formation Education Department of Inonu University in 2018-2019 academic year. The data of the study was obtained through structured interview forms prepared by the researchers. Descriptive analysis method, which is a qualitative research technique, was used in the analysis of the data. Students participating in the research Ö1, Ö2, Ö3, ... are coded as. It is also understood that the pedagogical formation education courses have a positive effect on preservice teachers' positive knowledge. In terms of field education, it is understood that the pedagogical formation education courses do not contribute much to them. It has emerged that pedagogical formation education courses have little contribution in terms of legislation knowledge.

Key Words: Pedagogical formation education, prospective teachers, professional knowledge

GİRİŞ

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nun 43. Maddesi gereğince öğretmenlik mesleği; “Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği ve öğretmenler bu görevlerini Türk Milli Eğitiminin amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak yerine getirmekle görevlendirilmişlerdir” şeklinde açıklanmaktadır (MEB, 2014). Öğretmen yetiştirme sistemi, eğitim sistemleriyle ilgili önemli sorunlardan biri olmamalıdır. Ancak bu durum ülkemiz açısından sorun olmaya devam etmekte, farklı yollara müracaat edilmektedir. Bu yollardan biri, eğitim fakülteleri mezunlarından başka meslek elemanlarının öğretmen olabilmeleri için YÖK tarafından izin verilen öğretmenlik formasyon programlarıdır. Bu tür çabalar, öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleği ile ilgili sorunların devam ettiğini göstermektedir (Özkan, 2012: 30). Öğretmenlik mesleği ile ilgili yapılan araştırmalarda, etkili bir öğretmenlik için, öğretmenin yetişmiş olduğu alan ile ilgili yeterli bilgiye sahip olması, öğretmenlik mesleğine ait olan öğretmenlik formasyon becerisini edinmiş olması ve öğretmenlik ile ilgili diğer bilgi ve becerilere sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bir

öğretmenin neyi, nasıl ve ne zaman öğreteceği müfredat programlarında açıklanmasına rağmen, bunların uygulanış etkililiği öğretmenin kendi bilgi, beceri ve deneyimleri ile de doğru orantılıdır (Özkan & Arslantaş, 2013). Pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki bilgilerini geliştirmeye yönelik etkisini incelemek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki bilgilerini geliştirmeye etkisini belirlemek için araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır;

Pedagojik formasyon eğitimi kapsamında verilen dersler;

1. Pedagojik formasyon meslek bilgisini,
 2. Alan eğitimini,
 3. Mevzuat bilgisini
- geliştirme açısından yararlı olmuş mudur?

YÖNTEM

Bu çalışmada, pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen adaylarının mesleki bilgilerini geliştirmeye etkisini belirlemek amacıyla görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında İnönü Üniversitesinde Pedagojik Formasyon Eğitimi bölümünde okuyan 30 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla elde edilmiştir. Verilerin analizinde nitel bir araştırma tekniği olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler Ö1, Ö2, Ö3, ... olarak kodlanmışlardır.

BULGULAR

Veriler “Pedagojik formasyon meslek bilgisi”, “Alan eğitimi” ve “Mevzuat bilgisi” başlıklarında öğrencilerin görüşlerine göre incelenmiştir.

1. Pedagojik Formasyon Meslek Bilgisine Yönelik Öğrenci Görüşleri

Ö4: “PFE kısmen bizlere yararlı olmuştur. Çünkü hızlandırılmış bir eğitim anlayışı olduğu için.”

Ö8: “Mesleği daha iyi tanımam ve anlamamda bana yardımcı oldu.”

Ö10: “Sınıfta öğrenciye, diğer ekip arkadaşlarımıza, kuruma, veliye yönelik olarak nasıl tutum içinde bulunacağımıza yönelik bilgi verimi sağlamıştır.”

Ö11: “Dersler blok halinde ve iki güne yayıldığından verilen eğitim yararlı olmamıştır.”

Ö13: “Öğretmenlik mesleğine dair bilgiler edindim. Öğretmen nasıl olur bilgisini öğrendim.”

Ö19: “Öğrendiğimiz bilgiler öğretmenlik alanına yönelik örneklerle pekiştirildiği için mesleki bilgimi geliştirmede bana katkı sağlamıştır.”

Ö25: “Nasıl doğru ders anlatabilirim? Çocukları nasıl daha iyi anlayabilirim? Kendimi nasıl geliştirmeliyim? Bu konular açısından çok yararlı oldu.”

Ö29: “Eğitim Fakültesi mezunu olmadığım için, eğitim bilimleri dersi almak mesleki bilgimi geliştirmede fayda sağladı. Sınıf içinde hangi dersi hangi yöntemle anlatacağım ya da farklı teknikleri nasıl kullanacağım konusunda bilgi edindim.”

2. Alan Eğitimine Yönelik Öğrenci Görüşleri

Ö8: “Kendimi geliştirmem ve ifade edebilmem açısından yardımcı oldu.”

Ö9: “Kendi alanım hakkında edindiğim bilgileri öğrencilerle nasıl daha etkili paylaşabilirim bu açıdan önemli katkısı vardır.”

Ö12: “Önemli olmamıştır çünkü alan eğitimiyle alakalı bir şey görmedik.”

Ö14: “Yeterli düzeyde alan bilgisi ile öğrencileri eğitebilecek yöntem ve tekniklere sahip olmamıza ve bunu sadece okul ortamında değil hayatımızın genelinde kullanmamıza yardımcı olmuştur.”

Ö20: “Yararlı olmamıştır. Herkesin kendi alanına uygun öğretmenlik eğitimi verilmeli ama PFE genel şekildedir.”

Ö28: “Alanım matematik olduğundan dolayı çok fazla bir bilgiye sahip olamadım bu konuda.”

Ö29: Benim alanım muhasebe ve alanım ile ilgili henüz eğitim almadım.”

3. Mevzuat Bilgisine Yönelik Öğrenci Görüşleri

Ö5: “Gayet yararlıdır. Mevzuat ile alakalı daha önce kıyısından geçmediğim bilgiler edindim. Eminim ki bu bilgiler gerek genel kültür açısından gerekse de eğer olursa memuriyet hayatımda etkili olacaktır.”

Ö6: “Olmamıştır. Daha kapsamlı olmalıdır, yüzeysel değil.”

Ö17: “Yararlı olmamıştır. Mevzuat ile ilgili pek bir bilgi verilmemiş olup hala bazı konulardaki belirsizliklerden dolayı tereddütlerim bulunmaktadır.”

Ö24: “Programların nasıl oluşturulup nasıl hazırlanacağı hakkında verilen bilgiler öğretmene yol gösterici niteliktedir.”

Ö29: “Ülkemizdeki eğitim sistemi hakkında konuların, hedeflerin, kazanımların nasıl geliştirildiği ve nasıl uygulanması gerektiği hakkında bilgi edindim.”

Ö30: “PFE mevzuat bilgisi açısından çok eksik kalmaktadır.”

SONUÇ

1. Pedagojik formasyon eğitimi derslerinin meslek bilgisini geliştirme de öğretmen adaylarının kendilerine çoğunlukla olumlu katkı sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.
2. Alan eğitimi açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin kendilerine çok fazla katkı sağlamadığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.
3. Mevzuat bilgisi açısından pedagojik formasyon eğitimi derslerinin çok az katkı sağladığı görüşü ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). (2014). Milli Eğitim Temel Kanunu. http://personel.meb.gov.tr/daireler/mevzuat/mevzuatlar/milli_egitim_temel_kanunu_1739.pdf

Özkan, M. ve Arslantaş, H. İ. (2013). Etkili Öğretmen Özellikleri Üzerine Sıralama Yöntemiyle Bir Ölçekleme Çalışması. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15, 1.

Özkan, H. H. (2012). Öğretmenlik Formasyon Programındaki Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi (SDÜ Örneği). Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13/2.

ÖĞRETMEN STRATEJİ BELGESİNİN (2017-2023) FARKLI BOYUTLARDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih BOZBAYINDIR
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan Öğretmen Strateji Belgesini değerlendirmektir. Bu amaçla nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yapılmıştır. Öğretmen stratejisi belgesi; öğretmenliğe yönelik hizmet öncesi eğitim, öğretmenlik mesleğine adayların seçimi ve istihdamı, adaylık ve uyum eğitimi, kariyer geliştirme ve ödüllendirme, öğretmenlik mesleğinin statüsü ve sürekli mesleki gelişim olmak üzere altı ana temadan; yüksek nitelikli, iyi yetişmiş ve mesleğe uygun bireylerin öğretmen olarak istihdamını sağlamak, öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimini sürekli kılmak ve öğretmenlik mesleğine yönelik algıyı iyileştirmek ve mesleğin statüsünü güçlendirmeden oluşan üç amaçtan oluşmaktadır. Öğretmen strateji belgesi; altı hedeften ve 35 eylem planından oluşmaktadır. Amaç ve hedefler öğretmenlik mesleğinin kalitesini artırma noktasından olumludur. Fakat bu amaç ve hedeflerin gerçekleştirecek gerekli alt yapı (insan, ortam, zaman, hedef ve eylemlerdeki tutarsızlıklar vb.) oluşturmadan bunları gerçekleştirebilmek zor olabilir ve geçmiş yıllarda (2017-2018) gerçekleştirilememiştir. Bundan dolayı belgede yer alan amaç ve hedefleri planlı ve tutarlı bir şekilde uygulayabilmek için zamana, bunları gerçekleştirebilecek ön hazırlıklara ve eylemleri geçerli ve güvenilir gerçekleştirebilecek insan kaynaklarına ihtiyaç vardır.

Anahtar kelimeler: Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Strateji Belgesi

INVESTIGATION OF THE TEACHER STRATEGY DOCUMENT (2017-2023) FROM DIFFERENT DIMENSIONS

ABSTRACT

The aim of this study; To evaluate the Teacher Strategy Document published by the Ministry of National Education. For this purpose, document analysis, which is one of the qualitative research methods, was conducted. Teacher strategy document; pre-service training for teaching, selection and employment of candidates for the teaching profession, candidate and adaptation training, career development and rewarding, status of teaching profession and continuous professional development; It consists of three aims: providing the employment of highly qualified, well-educated and suitable individuals for the profession as teachers, sustaining the personal and professional development of the teachers, improving the perception towards the teaching profession and strengthening the status of the profession. Teacher strategy document; It consists of six objectives and 35 action plans. Objectives and objectives are positive from the point of improving the quality of teaching profession. However, it may be difficult to achieve these goals and objectives without creating the necessary infrastructure (inconsistencies in human, environment, time, goals and actions, etc.) and could not be realized in the past years (2017-2018). Therefore, in order to implement the

objectives and targets in the document in a planned and consistent manner, time, preliminary preparations and human resources that can perform the actions are valid and reliable are required.

Key words: Teacher, Ministry of National Education, Strategy Document

1. GİRİŞ

Eğitim sistemlerinin amaçlarını gerçekleştirmede en önemli unsur olan öğretmenin eğitimi, seçimi, mesleki gelişimi, toplum içindeki imajı ve statüsü gün geçtikçe daha da önem kazanmaktadır. Çünkü bir toplumun geleceğini her yönden olumlu veya olumsuz şekilde etkileyen öğretmenlerdir. Günümüzde öğretmenlerden olmaları istenilen pek çok rol ve görev beklenmektedir. Bu roller geçmişte önemli olduğu gibi günümüzde de önemlidir ve gelecekte de önemini yitirmeyeceği düşünülmektedir (Demir & Arı, 2013). Öğretmenlik, bireylerin öğrenmelerinin belli bir amaç doğrultusunda başlatılması, yönlendirilmesi, kolaylaştırılması ve gerçekleştirilmesi sürecine ilişkin etkinlikleri kapsayan mesleğin adıdır (Üstüner, 2006). Toplumun eğitimden ve dolayısıyla öğretmenlerden beklentilerinin artması, eğitim sistemi içinde öğretmenlerin rollerini oldukça farklılaştırmıştır. Bu durum öğretmen yetiştirmenin önemini de arttırmaktadır (Temizkan, 2008).

Öğretmen, statüsü gereği, yalnız bilgiyi veren kişi değildir; öğrenciye ve topluma karşı tutumları, duygusal tepkileri ve çeşitli alışkanlıkları ile öğrencilerine model olan ve onlar üzerinde etkili olan kişidir (Uğurlu & Polat, 2011). Hatta iyi ve kaliteli öğretmenle ilgili değişmez bir tanım ve imaj yoktur. Farklı kültürlerde, hatta aynı kültür içindeki farklı alt kültürlerde birbirinden farklı öğretmen imajları söz konusu olabilir (Şişman, 2009). Bu yönüyle öğretmen yetiştirme, kapsamlı ve çok boyutlu bir konudur. Öğretmen adaylarının seçimi, hizmet öncesi eğitimi, uygulama dönemi ve bu dönemdeki izleme-değerlendirme çalışmaları, hizmet içi eğitim gibi konular, tümüyle öğretmen yetiştirme kavramı içine girer (Çelikten, Şanal & Yeni, 2005).

Öğretmenlik mesleği, özel uzmanlık bilgisi ve becerisi gerektiren bir meslek olduğuna göre, bu mesleği tercih eden insanların, mesleğin gereklerini tam olarak yerine getirebilmeleri için bir takım yeterliklere sahip olması gerekir (Akar, 2007). Fakat bu yeterlilikler zamana göre değişiklik göstermiş ve gösterecektir. Günümüzde öğretmenlik mesleğinden beklenenler değiştiği için öğretmenin rol ve sorumlulukları da yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Eskiden öğretmen bilginin kaynağı, bilgiyi doğrudan veren kişi rolündeyken, şimdi öğrencinin bilgiye ulaşmayı istemesini sağlayan ve öğrenci istedikten sonra da ona bilgiye ulaşma yolunda rehber olan, bilgiyi elde etmenin yollarını gösteren bir rol üstlenmiştir (Kara, 2011).

Öğretmenlik mesleği, tüm toplumlarda sosyal, ekonomik, kültürel ve politik yönden değerlendirildiğinde çok önemli işlev ve sorumlulukları olan bir meslektir (Bozbayındır, 2019). Öğretmen yetiştirme sisteminin tüm bileşenlerinin, sürekli bir değerlendirme süreci içinde sorgulanması ve bugünün ve geleceğin gerektirdiği nicelik ve nitelikte öğretmen yetiştirmek için sürekli iyileştirilmesi gerekmektedir (Atanur Başkan, Aydın & Madden, 2006). Bir ülkenin kaderini belirleyen yeni nesilleri yetiştiren öğretmenlerin gelişigüzel, plansız ve kurumsallaşmış bir sistem olmadan seçimi, eğitimi ve mesleki gelişimi ülkenin geleceğini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durumdan hareketle 77 paydaş kurum ve kuruluşun görüşleri alınarak, ilgili kurum ve kuruluşların geribildirimleri, 19. Millî Eğitim Şûrası tavsiye kararları, 64. Hükûmet Eylem Planı ve 65. Hükûmet Programı doğrultusunda, Milli Eğitim Bakanlığının yürütülmekte olduğu güncel faaliyet ve politikalar da göz önünde bulundurularak “Öğretmen Strateji Belgesi” oluşturulmuştur (MEB, ÖYGGM, 2017). Bu belgenin doğru şekilde tanımlanıp uygulanabilirliğini ortaya koymak önemlidir. Öğretmen

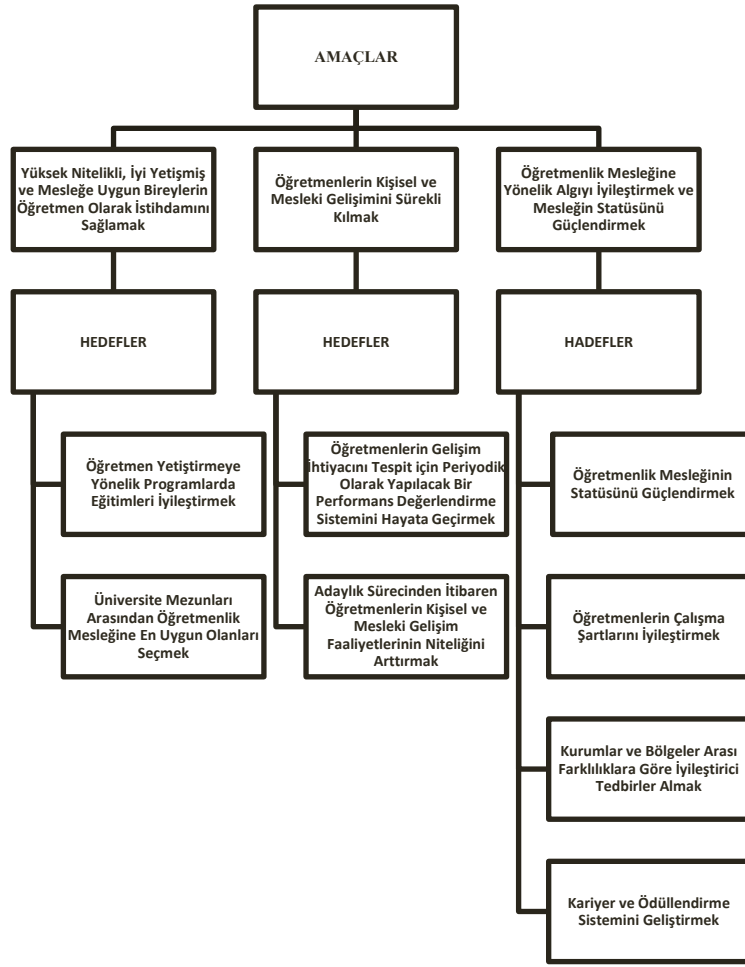
yetiştirme ve geliştirme sürecini belli standartlara bağlı olarak iyileştirmeye alışan Milli Eğitim Bakanlığının yayımladığı Öğretmen Strateji Belgesini bu çalışmada değerlendirmek amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yürütölmüştür. Bu alışma nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasıdır. Veriler doküman incelenmesi ile toplanmıştır. Doküman incelemesinde araştırma yapılacak konu ile ilgili olan yazılı materyaller analiz edilir (Yıldırım ve şimşek, 2006). Araştırmada 2017 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Öğretmen Strateji Belgesi 2017-2023” isimli belgenin analizi yapılmıştır.

3. BULGULAR

Öğretmen strateji belgesinde öğretmenlik mesleğine yönelik temel sorun alanları göz önünde bulundurularak 6 ana tema belirlenmiştir. Bu temalar; öğretmenlik mesleğine adayların seçimi ve istihdamı, öğretmenliğe yönelik hizmet öncesi eğitim, adaylık ve uyum eğitimi, kariyer geliştirme ve ödüllendirme, sürekli mesleki gelişim ve öğretmenlik mesleğinin statüsüdür. Belgede bu 6 tema altında 3 amaç ve bu amaçların altında 8 hedef belirlenmiştir. Belgedeki 3 tane amaç; yüksek nitelikli, iyi yetişmiş ve mesleğe uygun bireylerin öğretmen olarak istihdamını sağlamak; öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimini sürekli kılmak ve öğretmenlik mesleğine yönelik algıyı iyileştirmek ve mesleğin statüsünü güçlendirmektir. Bu amaç ve hedefler aşağıda şekil 1’de yer almaktadır.



Şekil 1. Öğretmen Strateji Belgesinde (2017-2023) Yer alan Amaç ve Hedefler

Şekil 1 incelendiğinde yüksek nitelikli, iyi yetişmiş ve mesleğe uygun bireylerin öğretmen olarak istihdamını sağlamak amacının altında 2 tane hedef belirlenmiştir. Bu hedefler sırasıyla; öğretmen yetiştirmeye yönelik programlarda eğitimleri iyileştirmek ve üniversite mezunları arasından öğretmenlik mesleğine en uygun olanları seçmektir. Öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimini sürekli kılmak amacının altında 2 tane hedef belirlenmiştir. Bu hedefler sırasıyla; öğretmenlerin gelişim ihtiyacını tespit için periyodik olarak yapılacak bir performans değerlendirme sistemini hayata geçirmek ve adaylık sürecinden itibaren öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişim faaliyetlerinin niteliğini arttırmaktır. Öğretmenlik mesleğine yönelik algıyı iyileştirmek ve mesleğin statüsünü güçlendirmek amacının altında 4 tane hedef belirlenmiştir. Bu hedefler sırasıyla; öğretmenlik mesleğinin statüsünü güçlendirmek, öğretmenlerin çalışma şartlarını iyileştirmek, kurumlar ve bölgeler arası farklılıklara göre iyileştirici tedbirler almak ve kariyer ve ödüllendirme sistemini geliştirmektir. Öğretmen strateji belgesinde yüksek nitelikli, iyi yetişmiş ve mesleğe uygun bireylerin öğretmen olarak istihdamını sağlamak amacına yönelik 14 tane eylem planlanmıştır. Bu eylemler ve gerçekleştirme süreleri tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Yüksek Nitelikli, İyi Yetiştirilmiş ve Mesleğe Uygun Bireylerin Öğretmen Olarak İstihdamını Sağlamak Amacına Yönelik Eylemler ve Gerçekleştirme Süreleri

Eylemler	Gerçekleştirme süresi
1. Eylem: Öğretmen yetiştirme çalışma grubunun işlevsel hâle getirilmesi.	2017 yılı sonuna kadar
2. Eylem: Öğretmen yetiştirmeye yönelik programlara sahip olan kurumların akademik ve örgütsel olarak yeniden yapılandırılması	2019 yılı sonuna kadar
3. Eylem: Öğretmen yetiştirmeye yönelik programların uygulama ağırlıklı olarak yeniden yapılandırılması	2019 yılı sonuna kadar
4. Eylem: Lisans programı seçiminin yeniden yapılandırılması	2019 yılı sonuna kadar
5. Eylem: Öğretmen yetiştirmeye yönelik programlardan diğer programlara geçiş imkânlarının sağlanması	2018 yılı sonuna kadar
6. Eylem: Öğretmen yetiştirmeye yönelik programlara sahip olan kurumların, bu eğitimlerde alternatif öğretim programları uygulamalarına imkân sağlanması	2019 yılı sonuna kadar
7. Eylem: Öğretmenlik uygulamalarının sertifika sahibi öğretmenler ile yürütülmesi	2018 yılı sonuna kadar
8. Eylem: Fakülte-okul iş birliği süreçlerinin yeniden yapılandırılması	2017 yılı sonuna kadar
9. Eylem: Öğretmen yetiştirmeye yönelik programlar için standartların geliştirilmesi	2018 yılı sonuna kadar
10. Eylem: Öğretmen yetiştirmeye yönelik programlara sahip olan kurumların bu programlar çerçevesinde öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının iyileştirilmesi	2018 yılı sonuna kadar
11. Eylem: Eğitim fakültelerindeki öğretim elemanlarının ilk ve orta dereceli okullarda gözlem, araştırma ve uygulama yapabilecekleri bir sistemin oluşturulması	2018 yılı sonuna kadar
12. Eylem: Mesleğe girişte çoklu veri kaynağına dayalı değerlendirmeyi temel alan seçme sistemlerinin geliştirilmesi	2018 yılı sonuna kadar
13. Eylem: Aday öğretmen olarak atanabilmek için gerçekleştirilen sınavlarda asgari puan şartı getirilmesi	2017 yılı sonuna kadar
14. Eylem: Alanlara göre öğretmen ihtiyacı ve bu ihtiyaçları karşılamaya dönük istihdam oranlarının her yıl ilgili paydaşlar ve kamuoyu ile paylaşılması	Sürekli

Tablo 1 incelendiğinde eğitim fakültelerindeki öğretmenlik programlarını yeniden yapılandırma ve güncelleme eylemlerinin yer aldığı görülmektedir. Bu eylemlerde eğitim fakülteleri ile okullar arasındaki işbirliğini sağlamaya yönelik çalışmaların yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Öğretmen seçme ve yerleştirmede veriye dayalı değerlendirme yapma ve alanlara göre öğretmen ihtiyacını belirleme eylem planlarında yer almaktadır. Ayrıca öğretmenlik uygulama derslerini daha etkili hale getirmek amaçlanmıştır.

Öğretmen strateji belgesinde öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimini sürekli kılmak amacına yönelik 11 tane eylem planlanmıştır. Bu eylemler ve gerçekleştirme süreleri tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Öğretmenlerin Kişisel ve Mesleki Gelişimini Sürekli Kılmaya Yönelik Eylemler ve Gerçekleştirme Süreleri

Eylemler	Gerçekleştirme süresi
1. Eylem: Öğretmen Yeterliklerinin ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmesi	2017 yılı sonuna kadar
2. Eylem: Bütün öğretmenler için zorunlu bir performans değerlendirme sisteminin geliştirilmesi	2018 yılı sonuna kadar
3. Eylem: Bütün öğretmenlerin her dört yılda bir Öğretmen Yeterlikleri çerçevesinde yapılacak olan sınava tabi tutulması	2018 yılı sonuna kadar
4. Eylem: Öğretmenlerin mesleki gelişimini izleme ve destekleme faaliyetlerinde görev alacak kişilere gerekli eğitimlerin verilmesi	2018 yılı sonuna kadar
5. Eylem: Okul Temelli Mesleki Gelişim Modeli'nin (OTMG) güncellenerek uygulamaya geçirilmesi	2018 yılı sonuna kadar
6. Eylem: Öğretmen Akademilerinin kurulması	2017 yılı sonuna kadar
7. Eylem: Aday öğretmen yetiştirme sürecinin ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenerek devam ettirilmesi	Sürekli
8. Eylem: Mesleki gelişim faaliyetlerinde görev alacak eğitimcilerin standartlarının belirlenmesi	2018 yılı sonuna kadar
9. Eylem: Mesleki gelişim faaliyetlerinde görev alacak eğitimcilerin eğitime yönelik programların açılması	2019 yılı sonuna kadar
10. Eylem: Eğitim çalışanlarının bilimsel etkinliklere katılmaları konusunda teşvik edilmesi	Sürekli
11. Eylem: Öğretmenlerin uluslararası eğitim çalışmalarına katılım oranının artırılması	Sürekli

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimini sürekli kılmak amacıyla; öğretmenin ihtiyaçlarını ve çalıştığı okulun özelliklerini dikkate alarak mesleki gelişimi sağlama eylemlerinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Her meslekte olduğu gibi öğretmenlik mesleğine de performansa değerlendirme sisteminin olması gerektiği vurgulanmıştır. Fakat bu eylem planı çoğu zaman tartışılmış ve uygulamaya geçmemiştir. Mesleki gelişim ile ilgili eğitim verecek eğitimcilerin eğitimi de önemli olduğundan bu soruna yönelik eylem planlarının olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmen strateji belgesinde öğretmenlik mesleğine yönelik algıyı iyileştirmek ve mesleğin statüsünü güçlendirmek amacına yönelik 10 tane eylem planlanmıştır. Bu eylemler ve gerçekleştirme süreleri tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Algıyı İyileştirmek ve Mesleğin Statüsünü Güçlendirmeye Yönelik Eylemler ve Gerçekleştirme Süreleri

Eylemler	Gerçekleştirme süresi
1. Eylem: Öğretmenlik mesleğine ilişkin mevzuatın güncel ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenmesi	2018 yılı sonuna kadar
2. Eylem: Öğretmene yönelik şiddeti önlemek için hukuki ve idari düzenlemeleri içeren eylem planının oluşturulması	2017 yılı sonuna kadar
3. Eylem: Öğretmenlerin mesleki uygulamaları ve eğitim kurumu yönetimine ilişkin yetki ve sorumluluklarının artırılması	2019 yılı sonuna kadar
4. Eylem: Öğretmenlerin bireysel çalışma yapabilmelerine imkân sağlayan ortamlar oluşturulması	2019 yılı sonuna kadar
5. Eylem: Eğitim öğretim kurumlarının mevcut şartları açısından yeniden değerlendirilerek sınıflandırılması	2018 yılı sonuna kadar
6. Eylem: Yeniden sınıflandırma neticesinde belirlenmiş dezavantajlı kurumlarda görev yapmaya ilişkin özendirici tedbirlerin alınması	2018 yılı sonuna kadar
7. Eylem: Dezavantajlı (Fiziki ve donanımsal açıdan yetersiz) eğitim kurumlarına yönelik iyileştirici tedbirlerin alınması	2018 yılı sonuna kadar
8. Eylem: Sözleşmeli öğretmenlik uygulamasına yönelik mevcut yapının, yeni ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmesi ve geliştirilmesi	Sürekli
9. Eylem: Yer değiştirmelere ilişkin yeni bir model oluşturulması, rotasyon sisteminin işlevsel ve aktif hâle getirilmesi	2018 yılı sonuna kadar
10. Eylem: Kariyer basamaklarının yeniden oluşturulması	2018 yılı sonuna kadar

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlik mesleğini toplum ve yasalar nezdinde iyileştirmelere yönelik eylemler yer almaktadır. Öğretmenlik mesleğinin statüsünü güçlendirmek için hukuki düzenlemelerin yapılmasına yönelik eylemler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Birçok meslekte dezavantajlı bölgede çalışanlara pozitif ayrımcılık yapılmasına rağmen öğretmenlik mesleğinde bu durum mevcut değildir. Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılmasına yönelik eylemler olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde diğer meslek gruplarında olan kariyer basamaklarının öğretmenlik mesleğinde olmaması en önemli sorunlardan biridir. Öğretmen Strateji Belgesinde bu soruna yönelik de eylem planı yer almaktadır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma sonucunda; Öğretmen Strateji Belgesi öğretmen yetiştirmeye yönelik programlarda eğitim aşamasından öğretmenlerin emekliliklerine kadar devam eden uzun bir süreci kapsayacak şekilde tasarlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen Strateji Belgesinin uygulanması (Eğitim Fakülteleri, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumları ve Sivil Toplum Kuruluşları) iş birliğine önem veren bir anlayış olduğu tespit edilmiştir. Bu işbirliği ile teori ve uygulama bütünleşmiş olacaktır. Öğretmen strateji belgesinde yer alan sorunlar

güncel ve çözümü elzemdir. Çünkü bu sorunlar hem öğretmenin niteliğini hem de imaj ve statüsünü olumsuz etkilemektedir. Fakat hedeflerin bazıları sistem düşüncesi içinde ve toplumun sahip olduğu kültür dikkate alınıp belirlenmediği için gerçekleştirme düzeyi düşük olabilir. Örneğin performans değerlendirme sistemi birçok kesim tarafından iyi anlaşılmadığından veya iyi şekilde yönetilemeyeceği kaygısı ile eleştirilmiştir. Bu durumlar eylemlerin gerçekleştirmesini engellemektedir. Bundan dolayı toplumsal yapı ve özellikler dikkate alınarak eylem planlarının oluşturulması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Akar, E. (2007). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Son Sınıf Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Verdikleri Değer ve Mesleki Yeterlilikleri (Uşak Örneklemi)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Ana Bilim Dalı. Afyon.

Atanur Baskan, G., Aydın, A., & Madden, T. (2006). Türkiye'deki Öğretmen Yetiştirme Sistemine Karşılaştırmalı Bir Bakış. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 35-42.

Çelikten, M., Şanal, M. & Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 207-237.

Bozbayındır, F. (2019). Öğretmenlik Mesleğinin Statüsünü Etkileyen Unsurların Öğretmen Görüşleri Temelinde İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 2076-2104. Doi: 10.17755/esosder.583274

Demir, M. K., Arı, E. (2013). Öğretmen sorunları- Çanakkale ili örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 107-126

Kara, K. (2011). İlköğretim Öğretmenlerinin Öğretmenlik Mesleğini Etkileyen Faktörlere Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (2017). Öğretmen Strateji Belgesi 2017-2023. Ankara.

Şişman, M. (2009). Öğretmen yeterlilikleri: Modern Bir Söylem ve Retorik. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 63-82.

Temizkan, M. (2008). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları üzerine bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 461-486

Uğurlu, C., & Polat, S. (2011). Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(1), 68-74.

Üstüner, M. (2006). Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 45(45), 109-127.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖĞRETMENLERE YÖNELİK PLANLANAN HİZMETİÇİ EĞİTİM FAALİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih BOZBAYINDIR
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada; öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi eğitim faaliyetlerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Eğitim kurumlarının en önemli kaynağı ve bu kurumlarının gelişmesi ve geliştirilmesinde anahtar rol oynayan kişi öğretmendir. Hizmetiçi eğitim faaliyetlerinin, öğretmenlerin ihtiyaçlarını ve gelişmeleri dikkate alarak planlanması önem arz etmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada; hizmetiçi eğitim planlarında hangi eğitime daha fazla yer verildiği ve hizmetiçi eğitimlerin ihtiyaç ve gelişmelere paralellik gösterip göstermediğini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda; Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü ve Mesleki Gelişimi Destekleme ve İzleme Dairesi Başkanlığı tarafından planlanan (2018, 2017, 2016, 2015 ve 2014 yıllarına ait) hizmetiçi eğitim faaliyetleri analiz edilmiştir. Planlanan hizmetiçi eğitim faaliyetlerinin analizinde; 2018 yılına ait planda; kapsayıcı eğitim ile ilgili eğitici eğitimi, 2023 projesi ve İngilizce kursu en fazla orana sahiptir. 2017 ve 2016 yılında uygulamalı bilim eğitimi, öğretmenlik uygulamaları semineri, İngilizce kursu ve bilim olimpiyatları danışmanlığı planlarda en fazla yer alan hizmetiçi eğitim faaliyetleridir. 2015 yılında en fazla İngilizce, travma sonrası stresle başa çıkma ve bilgisayar kursuna yer verilirken; 2014 yılında İngilizce, geleneksel sanatlar ve özel öğretim yöntem ve teknikleri kurslarına yer verilmiştir. Araştırma sonucunda; hizmetiçi eğitim kurslarının öğretmenlerin ve zamanın ihtiyaçlarına uygun şekilde düzenlendiği görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Hizmetiçi Eğitim

EVALUATION OF IN-SERVICE TRAINING ACTIVITIES PLANNED FOR TEACHERS

ABSTRACT

In this study; to evaluate the in-service training activities planned for teachers. The most important source of educational institutions and the teacher who plays a key role in the development and development of these institutions. It is important that in-service training activities are planned considering the needs and developments of teachers. Therefore, in this study; It is aimed to determine which training is given more place in in-service training plans and whether in-service training shows parallelism with needs and developments. In accordance with this purpose; In-service training activities (from 2018, 2017, 2016, 2015 and 2014) planned by the Ministry of National Education General Directorate of Teacher Training and Development and the Department of Support and Monitoring of Professional Development were analyzed. In the analysis of planned in-service training activities; In the plan of 2018; 2023 projects and English courses have the highest proportion of inclusive education. In 2017 and 2016, applied science education, teacher practice seminar, English course and science olympics consultancy are the most in-service training activities in the plans. In 2015, the most English, post traumatic stress coping and computer courses were given; In 2014, English, traditional arts and special teaching methods and techniques courses

were given. As a result of the research; In-service training courses are organized in accordance with the needs of teachers and time.

Keywords: Teacher, Ministry of National Education, In-Service Training

1. GİRİŞ

Bilgi toplumunda bireyin sürekli kendini geliştirmesi gerekmektedir. Bu durum hayat boyu öğrenme kavramını ortaya çıkarmıştır. Öğretmen eğitiminde zamanla değişen ve çeşitlenen yeterliliklerin varlığı iyiden iyiye kendini hissettirmektedir (Budak & Demirel, 2003). Bilim ve teknolojiye hızlı değişim öğrencinin beklentilerini, müfredatı, eğitimin işlevlerini, öğretim yöntemlerini, öğretmenin kimliğini ve rolünü değişiklikler meydana getirmektedir (Orhan ve Akkoyunlu, 1999; Saiti & Saitis, 2006). Öğretmenlerin mesleki gelişimi tüm dünyada, eğitimin kalitesini etkileyen ve reformların aracı olarak görülen bir süreçtir (Bümen, vd., 2012). Birey, üretim koşullarının ve sosyal yaşamın değişimine bağlı olarak davranışlarını, değerlerini gerçekleştirebilmek için yeni bilgi ve beceriler kazanmak zorundadır. Bu demektir ki eğitim farklı ortam ve çevrelerde yer alan, yaşam boyu devam eden bir süreçtir (Altınışık, 1996). Eğitim örgütlerinden okulun etkililiğinin artırılmasında en önde gelen etkenlerden biri insan gücünün geliştirilmesidir. İnsan gücünün hizmet öncesi dönemde mesleğe hazırlanması kadar, hizmet içinde çalışanın eğitimi ve gelişen teknolojiye uyumunun sağlanması da önem taşımaktadır (Can, 2004).

Öğretmenlerin paha biçilmez rolü, topluma katkıları ve sürekli değişen sosyal ve teknolojik ortamın taleplerini yerine getirme yeteneklerine dayanmaktadır (Saiti & Saitis, 2006). Bundan dolayı öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmetiçi eğitimlerindeki niteliği artırmadan, eğitim kurumlarının sunduğu eğitim ortamında da nitelik geliştirmenin mümkün olamayacaktır (Orhan & Akkoyunlu, 1999). Öğretmenlerin niteliklerinin gelişmesi ve profesyonel bir kimlik kazanmaları sadece hizmet öncesi eğitim ile değil hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim süreçlerinin bütünleşmesi ile mümkün olabilir (Erdem & Şimşek, 2013). Çünkü her iki eğitim birbirini tamamlayıcı ve birbirini biçimlendirici bir şekildedir (Budak & Demirel, 2003).

Toplumun kültürel, sosyal ve ekonomik yapısında meydana gelen değişim ve gelişmelere uyum sağlayabilme ancak, yaşam boyu eğitim görmeleri ile mümkündür (Erdem & Şimşek, 2013). Kurumlarda hayat boyu öğrenme süreçlerinin verimli ve etkili bir şekilde takip edilebilmesi ve kurumsal süreçlere yansıtılabilmesinin en önemli yollarından biri hizmetiçi eğitim programlarıdır. Hizmetiçi eğitim, istihdam sırasında edinilen mesleki (bilgi, beceri ve tutum) eğitimidir (Orhan ve Akkoyunlu, 1999; Conco, 2004;), kısa dönem hedefleri başarmak için ihtiyaç duyulan bilgi ve yetenekleri kazandırmaya dönük özel etkinlikler hizmet içi eğitim ile gerçekleşir (Can, 2004). Hizmetiçi eğitim; hizmeti sürdüren personelin yaşam boyu öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak, kurumdaki başarısını üst düzeye çıkarmak, verimli ve mutlu bir çalışma yaşamı sürdürmelerini sağlamak için kurumu tarafından düzenlenen etkinliklerdir (Karasolak ve Yavuz Konokman, 2013). Bu bakımdan hizmetiçi eğitim, bilgi vermek için etkili yolları temsil etmeleri bakımından avantajlı bir süreçtir (Jones & Chronis-Tuscano, 2008).

Öğretmenlerimizin 21. yüzyılın çağdaş ilkeleri gereğince, devamlı eğitilmelerini göz önünde bulundurmak gerekir. Devamlı eğitimin en önemli kısımlarından biri de hiç şüphesiz ki; hizmetiçi eğitimidir (Kanlı & Yağbasan, 2001). Hizmetiçi eğitim; öğretmenlerin bir konu ile ilgili mevcut bilgilerini genişletmelerine, yeni bilgiler geliştirmelerine ve mevcut okullarında ve diğer okullarda meslektaşlarıyla iletişim kurmalarına yardımcı olur (Conco, 2004). Planlama, varolan durumdan saptanmış amaçlara, hedeflere ulaşmak üzere izlenecek

politikanın belirlenmesidir (Can, 2004). Taymaz'a (1981) göre hizmetiçi eğitim planlaması; mevcut durumdan saptanmış hedeflere ulaşmak üzere izlenecek politikanın uygulanacak yöntemlerin, kullanılacak kaynakların saptanmasıdır (Altınışik, 1996). Hizmetiçi eğitim faaliyetlerinin, öğretmenlerin ihtiyaçlarını dikkate alarak öğretmenin mesleğinde yetkinleşmesini sağlayacak şekilde planlanması önem arz etmektedir (Ersoy ve Bulut, 1994). Bundan dolayı bu çalışmada; hizmetiçi eğitim planlarında hangi eğitime daha fazla yer verildiği ve hizmetiçi eğitimlerin ihtiyaç ve gelişmelere paralellik gösterip göstermediğini tespit etmek amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Bu çalışma nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasıdır. Veriler doküman incelenmesi ile toplanmıştır. Doküman incelemesinde araştırma yapılacak konu ile ilgili olan yazılı materyaller analiz edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü ve Mesleki Gelişimi Destekleme ve İzleme Dairesi Başkanlığı tarafından planlanan (2018, 2017, 2016, 2015 ve 2014 yıllarına ait) hizmetiçi eğitim faaliyetleri analiz edilmiştir. Veriler içerik ve frekans analizi yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde nitel veri analiz programı (ATLAS.ti 6) kullanılmıştır.

3. BULGULAR

2018 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetlerine ait bulgular aşağıda tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. 2018 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetleri

2018 YILINDA YAPILMASI PLANLANAN EĞİTİM FAALİYETLERİ	f
Kapsayıcı Eğitim ile ilgili Eğitici Eğitimi Kursu	37
2023 Projesi	16
İngilizce Kursu	10
Yabancı dil eğitimi	6
Afet eğitimi	4
Uygulamalı Öğretim Yöntem ve Teknikleri	4
Liderlik	3
Bilgisayar Programı	3
Proje danışmanlığı	3
Sunum Teknikleri Kursu	2
TALIS 2018 Okul Koordinatörleri Semineri	2
Diğer	23
Toplam	113

Tablo 1 incelendiğinde 2018 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetler en fazla; kapsayıcı eğitim ile ilgili eğitici eğitimi kursu (f=37), 2023 projesi (f=16) ve İngilizce kursu (f=10), yabancı dil eğitimi (f=6), afet eğitimi (f=4) ve uygulamalı öğretim yöntem ve tekniklerine (f=4) yönelik olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. 2017 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetlerine ait bulgular aşağıda tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. 2017 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetleri

2017 YILINDA YAPILMASI PLANLANAN EĞİTİM FAALİYETLERİ	f
Uygulamalı Bilim Eğitimi Kursları	13
İngilizce Kursu	12
Bilim Olimpiyatları Danışmanlığı	10
Proje Hazırlama Yöntem ve Uygulamaları Kursu	6
Okul Tabanlı Afet Eğitimi Eğitici Kursu	5
TALIS 2018 Okul Koordinatörleri Semineri	5
Ölçme ve Değerlendirme Uygulamaları Kursu	4
Sınıfta Yabancı Uyruklu Öğrenci Bulunan Eğitimcilerin Eğitimi	4
Araştırmacı Öğretmen Modeli Kursu	3
Belletmen Eğitimi Kursu	3
Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri Kursu	3
Coğrafya Bilgi Sistemleri Kursu	3
Eğitimde Drama Teknikleri Kursu	3
Eğitimde Farklı Yaklaşımlar Kursu	3
Eğlenceli ve Etkili Ders İşleme Teknikleri Kursu	3
Geçici Eğitim Merkezlerinde Görev Yapan/Yapacak Olan Suriyeli Öğretmenler İçin Eğitici Eğitimi Kursu	3
İletişim Becerileri Kursu	3
Liderlik Kursu	3
Öğretmenlere Temel Beceriler Kazandırma Kursu	3
ÖRAV Kısmi Zamanlı Eğitici Geri Bildirim Semineri	3
Problem Çözme Yöntem ve Teknikleri Kursu	3
Sunum Teknikleri Kursu	3
Türk Edebiyatı - Türkçe Dersi Atölye Çalışması (UBDP) Semineri	3
Yazar Eğitimliği ve Uygulamaları Kursu	3
Zekâ Oyunları Eğitici Eğitimi Kursu	3
Diğer	18
Toplam	128

Tablo 2 incelendiğinde 2017 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetler en fazla; uygulamalı bilim eğitimi kursları (f=13), İngilizce kursu (f=12), bilim olimpiyatları danışmanlığı (f=10), proje hazırlama yöntem ve uygulamaları kursu (f=6), okul tabanlı afet eğitimi eğitici kursu (f=5), TALIS 2018 okul koordinatörleri Semineri (f=5), ölçme ve değerlendirme uygulamaları kursu (f=4) ve sınıfta yabancı uyruklu öğrenci bulunan eğitimcilerin eğitimine (f=4) yönelik olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. 2016 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetlerine ait bulgular aşağıda tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. 2016 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetleri

2016 YILINDA YAPILMASI PLANLANAN EĞİTİM FAALİYETLERİ	f
Öğretmenlik Uygulamaları Semineri	19
Bilim Olimpiyatları Danışmanlığı Kursları	11
İngilizce Kursları	9
Sunum Teknikleri Kursu	5
Belletmen Eğitimi Kursu	3
Bilgisayar - Web Tabanlı Eğitimde İçerik Geliştirme Kursu	3

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri Kursu	3
Eğitimde Drama Teknikleri Kursu	3
Problem Çözme Yöntem ve Teknikleri Kursu	3
Coğrafya Bilgi Sistemleri Kursu	2
Geçici Eğitim Merkezlerinde Görev Yapan/ Yapacak Olan Suriyeli Öğretmenler İçin Eğitimci Eğitimi Kursu	2
Okul Tabanlı Afet Eğitimi Semineri	2
Ölçme ve Değerlendirme Uygulamaları Kursu	2
Proje Hazırlama Teknikleri Kursu	2
TALIS 2018 Okul Koordinatörleri Semineri	2
Türk Edebiyatı - Türkçe Dersi Atölye Çalışması (UBDP) Semineri	2
Uygulamalı Bilim Eğitimi Kursu	2
Yazar Eğitimliği ve Uygulamaları Kursu	2
Zekâ Oyunları Kursu 1	2
Diğer	16
Toplam	95

Tablo 3 incelendiğinde 2016 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetler en fazla; öğretmenlik uygulamaları semineri (f=19), bilim olimpiyatları danışmanlığı kursları (f=11), İngilizce kursları (f=9) ve sunum teknikleri kursuna (f=5) yönelik olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. 2015 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetlerine ait bulgular aşağıda tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. 2015 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetleri

2015 YILINDA YAPILMASI PLANLANAN EĞİTİM FAALİYETLERİ	f
İngilizce Kursu	12
Travma Sonrası Stresle Başa Çıkma Semineri	8
Bilgisayar Kursu	4
Belletmen Eğitimi Kursu	2
Osmanlı Türkçesi (İleri Seviye) Kursu	2
Rehberlik Kursu	2
Bilgi Kuramı Kursu	1
Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri Kursu	1
Birleştirilmiş Sınıf Uygulamaları Kursu	1
Coğrafya Bilgi Sistemleri Kursu	1
Eğitimde Yaratıcı Drama Kursu	1
Geleneksel Sanatlar (Ebru) Kursu	1
İşaret Dili (Temel Eğitim) Kursu	1
Mor Sertifika Programı Semineri	1
Pedagojik Formasyon Kursu	1
Problem Çözme Yöntem ve Teknikleri Kursu	1
Sunum Teknikleri Kursu	1
Türk Edebiyatı - Türkçe Dersi Atölye Çalışması (UBDP) Semineri	1
Uygulamalı Bilim Eğitimi Kursu	1
Yazar Eğitimliği ve Uygulamaları Kursu	1
Zekâ Oyunları Eğitimci Eğitimi Kursu	1
Toplam	45

Tablo 4 incelendiğinde 2015 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetler en fazla; İngilizce kursu (f=12), travma sonrası stresle başa çıkma semineri (f=8), bilgisayar kursu (f=4), belletmen eğitimi kursu (f=2), Osmanlı Türkçesi kursu (f=2) ve rehberlik kursuna (f=2) yönelik olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. 2014 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetlerine ait bulgular aşağıda tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. 2014 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetleri

2014 YILINDA YAPILMASI PLANLANAN EĞİTİM FAALİYETLERİ	f
İngilizce Kursu	14
Geleneksel Sanatlar Kursu	4
Özel Öğretim Yöntem ve Teknikleri Seminerleri	4
Araştırmacı Öğretmen Modeli Semineri	2
Bilgisayar Animasyonlarının Fizik Dersi Sürecinde Kullanılması Kursu	2
Ölçme ve Değerlendirme Kursu	2
Zeka Oyunları Kursu	2
Yetişkin Eğitiminde Yaklaşımlar Semineri	1
Araştırmacı Öğretmen Modeli Semineri	1
Belletmenlik Eğitimi Semineri	1
Bilimsel Rapor Hazırlama Teknikleri Semineri	1
Coğrafi Bilgi Sistemleri Semineri	1
Drama Kursu	1
Etkili Sınıf Yönetimi Semineri	1
Mor Sertifika Programı Semineri	1
Okul Tabanlı Afet Eğitimi Semineri	1
Osmanlı Türkçesi Öğretim Yöntemleri Kursu	1
Pedagojik Formasyon Kursu	1
Türkçe Dersi Atölye Çalışması Semineri	1
Yazar Eğitmenliği ve Uygulamaları Kursu	1
Yetişkin Eğitiminde Yaklaşımlar Semineri	1
Zihinsel Engellilerin Eğitimi Kursu (1)	1
Toplam	45

Tablo 5 incelendiğinde 2014 yılına ait öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi faaliyetler en fazla; İngilizce kursu (f=14), geleneksel sanatlar kursu (f=4), özel öğretim yöntem ve teknikleri seminerleri (f=4), araştırmacı öğretmen modeli semineri (f=2), bilgisayar animasyonlarının fizik dersi sürecinde kullanılması kursu (f=2), ölçme ve değerlendirme kursu (f=2) ve zeka oyunları kursuna (f=2) yönelik olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma sonucunda; hizmetiçi eğitim kurslarının öğretmenlerin ve zamanın ihtiyaçlarına uygun şekilde düzenlendiği görülmektedir. Çünkü 2018 yılında Suriyeli öğrenci sayılarının okullarda artması kapsayıcı eğitime ihtiyacı artırmıştır. Aynı şekilde geleceğin becerileriyle donanmış ve bu donanımı insanlık hayrına sarf edebilen, bilime sevdalı, kültüre meraklı ve duyarlı, nitelikli, ahlaklı bireyler yetiştirmek amacıyla oluşturulan 2023 projesinin tüm paydaşlarca sahiplenmesi ve uygulanması için de hizmetiçi eğitim faaliyetlerinde yer aldığı görülmektedir. Son yıllarda uluslararası bilim olimpiyatlara verilen değer artmıştır. Bu

olimpiyatlar ile ülkeler var olan pozisyonunu değerlendirebilme imkânına sahip olmaktadır. Bundan dolayı 2016-2017 yılında Ulusal ve Uluslararası Bilim Olimpiyatları ile Proje Yarışmalarına katılacak öğrencileri hazırlayacak ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlere hizmetiçi eğitim planları yapılmıştır. 2016 yılında eğitim fakültelerindeki öğretmenlik uyulama derslerine yönelik Milli eğitim Bakanlığı bir takım değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklik ile öğrenci devamı ve değerlendirilmesi MEBBİS üzerinden yapılmaya başlanmıştır. Bu değişiklikleri çalışan nezdinde anlamlandırmak için 2016 yılında Öğretmenlik Uygulamaları seminerlerine ağırlık verildiği tespit edilmiştir. 2014-2015 yıllarında güncel ihtiyaçlar ve talepler doğrultusunda İngilizce kurslarının ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada; İngilizce kurslarının sürekli olarak hizmetiçi eğitim planlarında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Hizmetiçi eğitim planlarının yapılmasında güncel problemlerin çözümüne yönelik planların yanında geleceğe yön veren hizmetiçi eğitim planları da yapılmalıdır. Hizmetiçi eğitim planlarının alanda etkisini ölçen çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Altınışik, S. (1996). Hizmetiçi Eğitim ve Türkiye'deki Uygulama. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 7(7), 329-348.
- Bümen, N. T., Ateş, A., Çakar, E., Ural, G. & Acar, V. (2012). Türkiye Bağlamında Öğretmenlerin Mesleki Gelişimi: Sorunlar ve Öneriler. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(194), 31-50.
- Can, N. (2004). Öğretmenlerin Geliştirilmesi ve Etkili Öğretmen Davranışları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16), 103-119.
- Conco, Z. P. (2004). How Effective is In-Service Training for Teachers in Rural School Contexts?. Submitted in Partial Fulfilment of The Requirements for The M.Phil. in Education for Community Development. University of Pretoria.
- Demirel, Ö., & Budak, Y. (2003). Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitim İhtiyacı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 33(33), 62-81.
- Erdem, A. R., & Şimşek, S. (2013). Öğretmenlere ve okul yöneticilerine verilen hizmet içi eğitimlerin irdelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 94-108.
- Ersoy, Y., & Bulut, S. (1994). Matematik öğretiminde kritik değişkenler ve öğretmenlerin hizmetiçi eğitimi. *Eğitim ve Bilim*, 18(91), 3-11
- Jones, H. A., & Chronis-Tuscano, A. (2008). Efficacy of teacher in-service training for attention-deficit/hyperactivity disorder. *Psychology in the Schools*, 45(10), 918-929.
- Kanlı, U., & Yağbasan, R. (2001). Fizik Öğretmenleri İçin Düzenlenen Hizmetiçi Eğitim Yaz Kursları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 39-46.
- Karasolak, K., Tanrıseven, I., & Konokman, G. Y. (2012). Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitim Etkinliklerine İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 997-1010.

Kul, Ö. B. (2012). *Milli Eğitim Bakanlığı Hizmet İçi Eğitim Programlarında Üniversitelerin Sürekli Eğitim Merkezlerinin Üstlenebileceği Roller Üzerine Bir Değerlendirme*. 1. Ulusal Sürekli Eğitim Kongresinde sunulmuş bildiri, Ege Üniversitesi.

Orhan, F., & Akkoyunlu, B. (1999). Uzaktan Eğitim Yaklaşımında Temel Eğitim 1. Kademe Öğretmenlerinin Video Destekli Hizmetiçi Eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(17), 134-141.

Saiti, A., & Saitis, C. (2006). In-service training for teachers who work in full-day schools. Evidence from Greece. *European Journal of Teacher Education*, 29(4), 455-470.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

**II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ İSLAMCILIK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE
ORTADOĞU'DA DEMİRYOLU İNŞASINA DAİR BİR ÇALIŞMA:
Yafa ve KUDÜS DEMİRYOLU VE ŞUBELERİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ¹**

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Enver DEMİR
MEB Öğretmen

ÖZET

Bu araştırmada 19. Yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu politikası çerçevesinde kurulan Yafa ve Kudüs-ü Şerif Demiryolu ve Şubeleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin nizamnamesi mercek altına alınmıştır. 23 Ekim 1888 (17 Safer 1306) tarihli bir fermanla Yafa'dan Kudüs-ü şerif'e oradan Nablus ve Gazze'ye kadar uzanan demir yolu hattının inşası, idare ve işletilmesi hakkı Yosef (Jozef) Navon Efendi'ye verilmiştir. Kudüs-ü şerif'te Mösyö Jan Ferotiker namına hareket eden Yosef Navon Efendi ile inşaat, demir malzemeleri ve makine işleri ile uğraşan Frankobelej adlı anonim şirketi birleşerek taahhüt edilen demir yolunun inşası için Yafa ve Kudüs-ü Şerif Demiryolu ve Şubeleri Osmanlı Anonim Şirketi'ni kurmuşlardır. Sekiz ana bölümden ve kırk dört maddeden oluşan bu nizamnamede, şirketin kuruluşu, amacı, ismi ve merkezi, imtiyazın şirkete devir şartları, şirketin idaresi ve genel heyeti (heyet-i umumiye), senelik hesap (hesabat-ı senevi) ve tafsilat (müfredat) defteri, kârın dağıtılması (temettuatın suret-i taksimi) ve sermaye miktarı (re's-ül mala mahsup akça), tedbir parası (ihtiyat akçesi), şirketin var olma süresi (temdid) ve ortadan kaldırılması (fesh) işlemleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı demiryolu politikası, Yafa ve Kudüs Demiryolu, Nablus, Gazze.

¹ Bu makale Gaziantep Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Biriminde yürütülmekte olan RM.19.01 nolu projenin ilgili kaleminde desteklenmiştir.

**II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ İSLAMCILIK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE
ORTADOĞU'DA DEMİRYOLU İNŞASINA DAİR BİR ÇALIŞMA:
YAFA VE KUDÜS DEMİRYOLU VE ŞUBELERİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ**

Bilim ve teknolojinin büyük bir gelişme gösterdiği XIX. yüzyıl, her alanda olduğu gibi ulaşımda da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Avrupa ve Amerika'da hızlı bir şekilde gelişen demiryolu ağları tüm dünyada yüzyılın en önemli ulaşım aracı haline gelmiştir².

Osmanlı'da birçok alanda köklü değişikliklerin ve önemli gelişmelerin yaşandığı XIX. yüzyılın ikinci yarısı, demiryolu ulaşımının tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da önem kazandığı bir dönem olmuştur³. Osmanlı Devletinin hemen her alanda geri kalmasının önemli nedenlerinden biri, ülkenin ihtiyaçlarına cevap verecek iyi bir ulaşım ağına sahip olmamasıydı. Ülkenin yer altı ve yer üstü kaynaklarının işletilmesi ve elde edilen ürünlerin farklı bölgelere ulaştırılması için yollara ihtiyaç vardı. Yine yol eksikliği asayiş bakımından da ciddi bir sorundu. İsyan bölgelerine kısa sürede ulaşılmasını sağlayacak yolların olmaması isyanların büyümesine ve devlet otoritesinin sarsılmasına yol açmaktaydı⁴. Öngörülen demiryolu hattı programını gerçekleştirecek yeterli ekonomik gücü bulunmayan Osmanlı Devleti, bu çerçevede yabancı şirketlere imtiyazlar verilmesi yöntemini benimsemişti. “Modernleşme dönemi” olarak da adlandırılan bu dönemde demiryolu ulaşımı, Osmanlı Devleti'ne giren yabancı sermayenin en büyük yatırım alanı olmuştur⁵.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında kendine mahallî kullanım alanları arayan Avrupa sermayesi, ülkemize inşaat alanında yapılacak yeni tesisler için, imtiyaz talebinde bulunmaktaydı. Bu emperyalist devletler XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nden demiryolu imtiyazı alabilmek için birbirleriyle yarıştılar⁶. Bu süreçte Osmanlı topraklarında demiryolu yapmak için ilk girişim İlk demiryolunun döşendiği (1825) ülke olan İngiltere tarafından başlatılmıştır. 1850'lerden itibaren Batı Anadolu'da etkinliğini artıran İngiltere'nin ardından 1890'lı yılların başından itibaren Fransa'nın, Suriye ve Filistin'de etkinliğini arttırdığı görülmektedir. Yine aynı dönemde İzmit-Ankara ve Eskişehir-

² İsmail Yıldırım, “Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, Elazığ, 2002, ss. 311-324, s. 312.; Buhar, demir ve kömürün birlikte kullanılması demiryolu çağını başlatmış ve bu yeni ulaşım vasıtası sayesinde ülkelerin erişilmesi güç olan iç bölgelerine ulaşılarak o bölgelerde yeni fabrikalar, pazarlar, yollar, yeni üretim ve tüketim alanları gelişmeye başlamıştır. Levent Yıkıcı, *İngiliz Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları (1912 -1913)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Gaziantep, 2018, s. 37.

³ Deniz Demirarslan, “Batılılaşma/Modernleşme Dönemi Demiryolu Politikası Ve İstasyon Binası Mimarisi: İzmit Ve Hereke Tren İstasyonları”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2015, ss. 1635-1649, s. 1636.; Demiryolu hatları, sanayileşmenin sembolü olmakla kalmamış aynı zamanda en önemli aracı olmuştur. Demiryolları inşasından önce, yetersiz taşıma imkânları sanayileşmenin ana engelini teşkil ederken demiryolları sayesinde ucuz, hızlı ve güvenilir bir taşıma imkânı sağlamıştır. Demiryollarının tarım üzerinde de olumlu etkileri olmuş, ticari ziraat yaygınlık kazanmış, en ücra yerlerdeki köylüler bile demiryolu sayesinde şehir pazarlarına mallarını kolaylıkla sevk etmişlerdir. Serkan Er, “Balkan Harbi Çerçevesinde Osmanlı Ordusunun Demiryollarını Kullanımına Bakış”, *Balkan Savaşları Paneli* (03-04 Mayıs 2011), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2012, ss. 75-98, s. 77.

⁴ İsmail Yıldırım, a.g.m., s. 312.

⁵ Deniz Demirarslan, a.g.m., s. 1636.

⁶ İbrahim Yılmazçelik-Sevim Erdem, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Selanik-Manastır, Selanik-İstanbul Demiryolları Güzergâhlarında İşletilen Madenler”, *Turkish Studies*, S. 9/1, 2014, Ankara, ss. 157-184, s. 159.

Konya ile XX. yüzyılın başında Bağdat Demiryolu hattının yapımı ile birlikte bu devletlere Almanya'da katılmıştır⁷. XX. yüzyılın başlarında Chester Projesi ile Amerika'nın bu devletlere dâhil olduğu görülür⁸.

Tanzimat döneminde başlanmış olan demiryolu inşaatlarında asıl hızlanma Sultan II. Abdülhamit döneminde Duyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulması ile başlamıştır⁹. II. Abdülhamit, iktidarının başlarında Balkanlar'da yaşanan toprak kayıpları nedeniyle Arap vilayetlerine daha fazla önem vermiş Panislamist politika güderek yatırımlarını Orta Doğu ekseninde arttırmıştır¹⁰.

Bu dönemde Anadolu demiryolları (1888), Bağdat demiryolu (1889), Yafa¹¹-Kudüs demiryolu (1889), Selanik-Manastır demiryolu (1890), Beyrut-Şam demiryolu (1890), Selanik-İstanbul demiryolu (1892) imtiyazları yabancılara verilerek demiryolu politikası, savunma politikalarıyla birlikte düşünülmeye başlanmıştır¹². Demiryolu hatları Osmanlı ekonomisinin gelişimine katkı sağlamakla birlikte hem o bölgelerdeki isyanların bastırılması kolaylaşmış hem de bölgedeki tarım alanındaki ve maden işletmeciliği alanındaki gelişmeyi artırmıştır. Öte taraftan bu demiryolu hatları Müslümanlar arasındaki bağ ve Sultan II. Abdülhamit'in İslamcı politikasını da kuvvetlendirmiştir¹³.

Sultan II. Abdülhamid hatıralarında demiryolu ulaşımın gelişmesi hususunda şunları ifade etmiştir:

“Bütün kuvvetimle Anadolu Demiryollarının inşasına hız verdim. Bu yolun gayesi Mezopotamya ve Bağdat'ı, Anadolu'ya bağlamak, İran Körfezine kadar ulaşmaktır. Alman yardımı sayesinde bu başarılmıştır. Eskiden tarlalarda çürüyen hububat şimdi iyi sürüm bulmaktadır, Madenlerimiz dünya piyasasına arz edilmektedir. Anadolu için iyi bir istikbal hazırlanmıştır. İmparatorluğumuz dâhilindeki demiryollarının inşası mevzuunda büyük devletler arasındaki rekabet çok garip ve şüphe davet edicidir. Her ne kadar büyük devletler itiraf etmek istemiyorlarsa da bu demiryollarının ehemmiyeti yalnızca iktisadi değil, aynı zamanda siyasiydir”¹⁴”.

⁷ 19. Yüzyılda Ortadoğu, İngiliz-Alman demiryolu mücadelesine sahne olmuştur. Bu dönemde İngiltere, Almanya'nın demiryolları üzerindeki etkinliğinin artmasını, Mısır ve Hindistan'daki siyasi ve iktisadi egemenliği için büyük bir tehlike olarak görüyordu. A. Hâluk Dursun, *Akabe Meselesi 1906 (Ortadoğu'da Osmanlı-İngiliz Rekabetine Bir Örnek)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1994, s. 26-27.

⁸ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara, 2013, s. 300.; İbrahim Yılmazçelik-Sevim Erdem, a.g.m., s. 160.; Demiryolu yatırımlarında Almanlar %57, Fransızlar %23,5 İngilizler ise %20 paya sahiptir. Ali Kemal Gürbüz, “Osmanlı İmparatorluğunda Demiryollarının Rolü”, *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 3, 1999, s. 175.

⁹ Bu dönemde Anadolu demiryolları (1888), Bağdat demiryolu (1889), Yafa-Kudüs demiryolu (1889), Selanik-Manastır demiryolu (1890), Beyrut-Şam demiryolu (1890), Selanik-İstanbul demiryolu (1892) imtiyazı yabancılara verilerek demiryolu politikası savunma politikalarıyla birlikte düşünülmeye başlandı. İsmail Yıldırım, a.g.m., s. 315.; Işıl Işık Bostancı, *XIX. Yüzyılda Filistin (İdari ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2006, s. 61.; Duyun-u umumiye ile Osmanlı Devleti, Avrupalı alacaklıların oluşturdukları mali denetim sistemini kabul etmek zorunda kalmıştır. Arzu Nurdoğan, *Dersaadet-Selanik İltisak Demiryolu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s. 7.; Bu dönemde mevcut kaynakları, devletin kendi imkânlarıyla değerlendirmesi güç olduğundan, bunu sermaye sahibi şahıslara veya şirketlere imtiyaz tanımak suretiyle yaptırmak ve elde ettikleri gelirden pay almak daha makul görülmekteydi. Böylece, ülkeye yabancı sermaye akışı olacaktı. İbrahim Yılmazçelik-Sevim Erdem, a.g.m., s. 161.

¹⁰ Burhan Kuş-Nejla Günay “Osmanlı'da Demiryolu Ağının Gelişimi Açısından Hicaz Demiryolu”, *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi (ANKAD)*, C. 3, S. 1, 2019, ss. 65-79, s. 67.

¹¹ Doğu Akdeniz'in Filistin sahilinde yer alan bir liman kenti. Ebru Altan, “Yafa”, *DİA*, C. 43, 2013, İstanbul, ss. 171-174, s. 171.

¹² Serkan Er, a.g.m., s. 80.; İsmail Yıldırım, a.g.m., s. 314.

¹³ Deniz Demirarslan, a.g.m., s. 1637.; Avrupalı ülkelerin demiryolu yapımından beklentileri, Osmanlı'nın coğrafi konumunu ve ekonomik potansiyelini değerlendirmeye yönelik olmuştur. İngilizler ve Fransızlar daha ziyade iktisadi düşüncelerle demiryollarını devletin zengin bölgelerinde inşa ederken Almanlar, askeri ve stratejik kaygılarla demiryolları inşa etmişlerdir. İsmail Yıldırım, a.g.m., s. 316.

¹⁴ Deniz Demirarslan, a.g.m., s. 1637.

Tanzimat döneminde (1839-1914) otoritenin tam olarak sağlanması konusunda ulaşımın önemini anlayan Osmanlı Devleti, karayolu yapımında olduğu gibi demiryolu yapımında da Filistin¹⁵ bölgesini özellikle de Kudüs'ü ön planda tutarak 19. asrın ikinci yarısında Filistin'de büyük şehirleri birbirine bağlayan demiryolu ağları oluşturdu. Bu politikanın bir sonucu olarak ortaya çıkan ve 1892 yılında inşası tamamlanan Yafa-Kudüs demiryolu hattı, Suriye bölgesindeki ilk demiryolu hattı olup Filistin ekonomisi için önem arz etmekte idi. Filistin'in sahil limanları olan Yafa¹⁶, Gazze, Hayfa ve Akka'nın ithalat ve ihracatın canlanmasında büyük rolü vardı¹⁷.

Ortaçağda Avrupalıların ele geçirmek için Haçlı seferlerini düzenledikleri kent olan Kudüs, dini yönden de büyük bir öneme sahipti¹⁸. Üç monoteist dinde kutsal kabul edilen bir şehir olan Kudüs, tarih boyunca jeopolitik konumu ya da ticari önemiyle değil, kendisine atfedilen kutsiyet ile ön planda olmuştur¹⁹. Üç din mensupları bakımından sıradan bir şehirden çok daha fazlasını ifade eden Kudüs, Yahudiler için Davud krallığının merkezi ve Süleyman Mabedi'nin yeri, Hristiyanlar için Göksel Kudüs vurgusunun yanı sıra önemli bir tarihi mekândır. Müslümanların ilk kıblesi olması ve Miraç ile ilgili algıları ise kenti farklı bir yere oturtmuştur²⁰.

Yafa'nın, bölge pazarlarını Avrupa'ya açan önemli ticaret merkezi olma konusunda önemli mesafe alması, Filistin'den Avrupa'ya tahıl, yağ, ipek, tütün, susam, turuncgiller ve şarap gibi ürünlerin satışından elde edilen kar ile bölge halkının yaşam standartları yükselmiştir²¹.

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı idaresindeki Filistin'de bulunan şehirlerden olan Kudüs ve Yafa'da çok sayıda nüfuzlu aileler bulunmaktaydı. Tamamı Müslüman olan ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan bu ailelerin çocuklarının birçoğu mahalli hükümet daireleri ve sivil idarede çalışmaktaydılar. Yine hac mevsimine endekli olan Kudüs şehrinde ticaret, hac mevsimlerinde tüccarların turist ve hacılara verecekleri hizmetlere bağlı idi²².

Esasen Kudüs ile Yafa arasında demiryolu yapımına dair ilk tasarı, 1838'de Kudüs'ü ziyaret eden, İngiliz Yahudi cemaatinin liderlerinden Moşe Montefiore tarafından geliştirilmiştir. Ancak Kudüs'ün dinî bakımdan hassas bir bölge olması, sancağın fiilen Osmanlı Devleti'nden bağımsızlaşmış olan Mısır sınırında bulunması yine 1882 yılından sonra Mısır'ın İngiliz yönetimine geçmesi, Osmanlı

¹⁵ 1517 senesinde Osmanlı topraklarına katılmış olan Filistin, 1917'ye kadar Türklerin hâkimiyeti altında kalmıştır. 1244 senesinden beri Müslümanların elinde olan Kudüs şehri, 1923'te Birleşmiş Milletlerin kararıyla İngiliz mandasına verilmiştir. Faiz Türkkan, *Filistin Sorunu ve Ortadoğu (1917-1967)*, Nüve Matbaası, Ankara, 1973, s. 7.

¹⁶ Kent özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde, baş döndürücü bir dönüşüm yaşayarak Filistin bölgesinin uluslararası ticaretini yönlendiren en önemli limanı haline gelmiştir. Yine bu dönemde kent nüfusunun geleneksel etnik ve dini dağılımı köklü bir değişime uğramış, yeni dinamikler sayesinde kentin ekonomik işlevi farklı boyutlar kazanmış ve kentsel mekân organizasyonu yeniden şekillenmiştir. Yasemin Avcı, "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Filistin'in Limanı Yafa: Bir Çatışma Ve Rekabet Odağı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 2, 2015, ss. 385-411, s. 386.

¹⁷ Orhan Hülagü, "Osmanlı'nın Son Döneminde Filistin'in İktisadi Ve İçtimai Durumuna Bakış", *OTAM*, Ankara, 1998, S. 9, ss. 503-537, s.512.; Işıl Işık Bostancı, XIX. Yüzyılda Filistin Bölgesi'ndeki İmar Faaliyetleri", *ICANAS 38 Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15 Eylül 2007, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara-TÜRKİYE, 38. *ICANAS Bildiriler Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, II. Cilt, Ankara 2012, ss. 735-744, s. 737.

¹⁸ Ömer Osman Umar, "Osmanlı Döneminde Yahudiler'in Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, ss. 421-438, Elazığ, 2002, s. 434.

¹⁹ Amy Singer, *Kadılar, Kullar Kudüslü Köylüler*, (Çev: Sema Bulutsuz), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 10.; İhsan Satış, "Tanzimat Döneminde Kudüs Ve Çevresinde Avrupalı Devletlerin Nüfuz Mücadelesinden Bir Kesit: Hristiyan Cemaatlerin İmar Faaliyetleri", *OTAM*, 34/Güz 2013, ss. 185-221, s. 186.; İhsan Satış, "Kutsal Topraklara Yolculuk: Bazı İmparator, Velihaht Prens Ve Devlet Adamlarının Kudüs Ziyaretleri (1855-1901)", *Tarihin Peşinde*, S. 13, 2015, ss. 241-265, s. 243.

²⁰ Ömer Faruk Harman, "Kudüs", *DİA*, Ankara, 2002, C. 26, ss. 323-327, s. 326.; Cengiz Batuk-Rabia Mert, "Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 17, S. 2, 2017, ss. 129-149, s. 129-131.; Mehmet Mahfuz Söylemez, "Kudüs Ve Osmanlı Arşiv Vesikaları Işığında Yahudilerin Bölgeye Yerleşmeleri Üzerine Notlar", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S. 2, ss. 33-56, s. 34.

²¹ Hasan Karaköse, "Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Girişimleri ve Süleyman Fethi Bey'in Layihası (1911)", *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 2004, ss. 43-57, s. 49.

²² Orhan Hülagü, a.g.m., s. 504, 508.

Devleti’ni Kudüs-Yafa demiryolu imtiyazına karşı temkinli olma zorunda bırakmıştır. Sonrasında 23 Ekim 1888 (17 Safer 1306) tarihli bir fermanla Yafa’dan Kudüs-ü şerif’e oradan Nablus ve Gazze’ye kadar uzanan demir yolu hattının inşası, idare ve işletilmesi hakkı Jozef (Yosef) Navon’a verildiği görülür. Ancak Kudüs-Yafa arasındaki demiryolu hattını Şam ve Halep’e kadar uzatma ve demiryolunu yetmiş bir yıllık²³ bir süre için işletme imtiyazını alan Yosef Navon, gerekli sermayeyi bulma konusunda başarısız olmuş ve Osmanlı Devleti’nden aldığı imtiyazı, 1890 yılında “Societe du Chemin de Fer Ottomane de Jaffa a Jerusalem et Prolongement (Yafa-Kudüs ve Uzantıları Osmanlı Demiryolu Şirketi)” adlı şirkete satmak zorunda kalmıştır²⁴.

Kudüs-ü şerif’te Mösyö Jan Ferotiker namına hareket eden Yosef Navon Efendi ile inşaat, demir malzemeleri ve makine işleri ile uğraşan Frankobelej adlı anonim şirketi birleşerek, taahhüt edilen demir yolunun inşası için Yafa ve Kudüs-ü Şerif Demiryolu ve Şubeleri Osmanlı Anonim Şirketi’ni kurmuşlardır.

31 Mart 1890 tarihinde Fransız sermayesiyle inşasına başlanılan 87 km uzunluğundaki Kudüs-Yafa demiryolu hattı, iki buçuk yılda tamamlanarak 26 Eylül 1892 tarihinde ulaşımına açılmıştır. Bu demiryolu hattı, Kudüs-Yafa ulaşımını on iki saatten üç buçuk saate düşürmüş, diğer taraftan Kudüs’teki şehir yaşamında önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir²⁵. 19. yüzyılın sonlarında özellikle Yafa-Kudüs demir yolunun inşasından ve Filistin’deki mukaddes yerlere olan seyahatlerin artmasının ardından Filistin ekonomisinde gözle görülür bir gelişme yaşanmıştır²⁶.

Çalışmamızda 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti’nin Ortadoğu²⁷ politikası çerçevesinde kurulan Yafa ve Kudüs-ü Şerif Demiryolu ve Şubeleri Osmanlı Anonim Şirketi’nin nizamnamesi²⁸ incelenmiştir. Sekiz ana bölümden ve kırk dört maddeden oluşan bu nizamname şu şekildedir:

Birinci Kısım

Şirketin teşkili, amacı, ismi ve merkezi ve imtiyaz süresi hakkında bilgi verir.

Madde 1: Yafa’dan Kudüs-ü Şerif’e kadar olan ve ihtiyaç duyulması durumunda uzatılan²⁹ (temdid) demiryolu hatlarının ve şubelerinin ilgili mukavele ve şartname hükümlerine uygun olarak işletilmesi için Kudüs-ü şerif’te Mösyö Jan Ferotiker namına hareket eden Yosef Navon Efendi ile inşaat, demir malzemeleri ve makine işleri ile uğraşan Frankobelej adlı anonim şirketi tarafından bir Osmanlı anonim şirketi oluşturulmuştur.

Madde 2: Şirketin unvanı Yafa ve Kudüs-ü Şerif Demiryolu Ve Şubeleri Osmanlı Şirketi olacak ve bu şirket Devlet-i Âliye’nin kanun ve nizamnamelerine tabi olacaktır.

Madde 3: Şirketin merkezi, Yafa’da veya Osmanlı memleketinin her hangi bir mahallinde olacaktır. Yine şirketin yabancı memleketlerde (memâlik-i ecnebiye) dahi şubeleri bulunabilecektir.

Madde 4: Şirketin bazı sebeplerden dolayı ortadan kalkması (fesh) veya sürenin uzatılması (müddet-i temdid) gibi bir durum olmadıkça imtiyaz süresi yetmiş senedir³⁰.

²³ Çalışmamıza konu olan nizamnamede imtiyazın süresi yetmiş yıl olarak geçmektedir. Bkz. *Mecmua-i Mukâvelât*, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, s. 860.

²⁴ Işıl Işık Bostancı, XIX. Yüzyılda Filistin Bölgesi’ndeki İmar Faaliyetleri”, s. 737.; Deniz Demirarslan, a.g.m., s. 1638.; İsmail Yıldırım, a.g.m., s. 314, 318.

²⁵ Işıl Işık Bostancı, XIX. Yüzyılda Filistin Bölgesi’ndeki İmar Faaliyetleri”, 738.

²⁶ Orhan Hülagü, a.g.m., s. 508.

²⁷ Günümüzde yakın doğu teriminin yerine kullanılan Ortadoğu, dünya üzerinde en büyük petrol kaynaklarının bulunduğu, kıtalar arası önemli yolların bulunduğu ve üç büyük semavi dinin ortaya çıktığı bölgedir. İhsan Gürkan, “Doğu Avrupa Olaylarının Işığında Ortadoğu’da Süper Devletlerin Tutumu ve Türkiye’yi Etkileyen Jeopolitik ve Jestratejik Dinamikler”, *Dünyadaki Son Değişiklikler ve Ortadoğu Paneli*, Türk-Arap İlişkileri İncelemeleri Vakfı (TAİV), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1990, ss. 21-30, s. 21.

²⁸ *Mecmua-i Mukâvelât*, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1330.

²⁹ *Mecmua-i Mukâvelât*, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1330, s. 859.

³⁰ Bostancı’nın çalışmasında bu süre yetmiş bir sene olarak belirtilmiştir. Işıl Işık Bostancı, XIX. Yüzyılda Filistin Bölgesi’ndeki İmar Faaliyetleri, s. 737.

İkinci Kısım

İmtiyazın ilgili şirkete devredildiğine dairdir.

Madde 5: Yosef Navon Efendi, suretleri “nizamname-i dahiliye” ye ekli olan mukavele ve şartname hükümlerince kendisine verilen hak ve taahhütleri şirkete devretmiş ve şirket böylece imtiyaz sahibi sıfatını kazanarak tüm hak ve görevlerini devralmıştır. Bununla beraber imtiyaz sahibi, ferman ile belirlenmiş olan imtiyazlarla ilgili tüm evrakları şirkete teslim etmeye mecburdur.

Madde 6: Şirketin sermayesi aşağıda tayin olunan hisse senetlerinden ve yapılacak demiryolu hatlarının masrafına göre ihraç olunacak tahvilattan ibaret olacaktır. Hisse senetlerinden oluşan sermaye dört milyon Franktan ibaret olup her biri yirmi iki Osmanlı lirası veya beş yüz Franklık sekiz bin hisseden oluşmaktadır. Heyet-i umumiye, bu sermayeyi %50 derecesine kadar arttırma (tezyîd) yetkisine sahiptir³¹.

Madde 7: Şirket sermayesi, tamamı imza edildikten ve sermayenin %10’u oluştuktan (istihsal) sonra kesin surette teşkil edilmiş kabul edilecek, belirlenen taksitler için geçici senetler (muvakkat-ı senedât) verilecek ve sermayenin yarısının ödenmesi durumunda ortakların elinde bulunan geçici senetler asli senetlere (senedât-ı asliye) ye dönüştürülecektir

Şirketin hisse senetleri, bir tarafı Türkçe diğer tarafı Fransızca veya diğer dillerde düzenlenecektir. Sermayenin geriye kalanı %90’ı ise şirketin ihtiyaçlarına göre idare meclisinin kararıyla İstanbul’da ve gereken diğer mahallerde farklı dillerde (elsine-i muhtelif) çıkan resmi ve gayri resmi bazı gazetelerde otuz gün önce ilan edilerek talep edilecektir.

Madde 8: Hisse bedellerinin yarısı ödeninceye (tediye) kadar senet sahiplerinin adına yazılı (muharrer) olacak ve bedelinin %10’u ödenmedikçe havalesi ve satışı (füruht) yapılamayacaktır. Yine bunların havalesi ve satışı, şirketin defterine kaydedilerek ekte belirtilen bayi ile müşteri ve müdürlerden biri tarafından imza olunarak işleme konulacak. Havale ve satış durumu senette açıkça (zıkr-u işaret kılmak) belirtilecektir. Bedelin yarısı ödendikten sonra senetler sahibinin (hâmil) adına kayıtlı (muharrer) olacaktır.

Madde 9: Hisse senetleri şirket nazarında bölünemez (kabil-i inkisam değildir). Şirket her hisse için bir sahip (muhatap) tanır. Bir hissedarın varisi veya alacaklıları (dayin) hiçbir şekilde şirketin malları ve mülklerinin haczedilmesini talep edemedikleri gibi şirketin idaresine hiçbir şekilde müdahale edemezler. Alacaklılar, alacakları konusunda şirketin senelik muhasebe defteri ile genel heyetin kararlarını kabul etmeye mecburdurlar.

Madde 10: Belirlenmiş olan tarihte (evkât-ı muayyene) taksiti ödenmeyen hisse senetlerinin sahiplerinden gecikmeden dolayı uyarıya gerek kalmaksızın taksitin ödenmesi gereken günden itibaren senelik %6 faiz alınacaktır.

Madde 11: Şirketin, taksitleri vaktinde ödenmeyen senet sahipleri aleyhine dava açma hatta hisseleri dahi satmaya hakkı (salâhiyet) olacaktır. Böyle bir durumda satılması lazım gelen hisse senetlerinin numaraları gazeteler vasıtasıyla ilan edilerek ilan tarihinden on beş gün sonra şirket, ihtara ve adli işlemlere mecbur olmaksızın, zarar ve ziyarı sahibine ait olmak üzere İstanbul, Paris ve Brüksel borsalarında henüz alınıp satılması kabul olunmamış hisseleri müzayede yoluyla sattıracaktır. Bu yolla satılan (füruht) senetler iptal olunacak ve müşterilere eski senetlerin numaralarını içeren yeni senetler verilecektir. Şirket, alacağını (matlub) tahsil ettikten sonra fazlası satılan hisse senetleri hesaba aktarılacak, şirketin alacağının karşılanmaması durumunda noksanı kişiden talep edilecektir.

Üçüncü Kısım

Şirketin idaresi hakkındadır.

Madde 12: Şirketin işleri (umur ve mesalih) için heyet-i umumiye tarafından atanmış ve sayıları beş ile on bir arasında değişen bir idare meclisi tarafından yapılacaktır. İdare meclisi İstanbul veya Yafa’da toplanabileceği gibi yabancı memleketlerde bulunan şubelerinden birinde dahi toplanabilecektir.

³¹ *Mecmua-i Mukâvelât*, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1330, s. 860.

İlk üç sene için oluşturulan idare meclisi heyeti öncelikle Osmanlı Devleti'nin fenerleri müdürlerinden Mösyö Kampel Kulas, ikincisi Beyrut'tan Şam'a kadar uzanan "Şose Yolu Osmanlı Şirketi" müdürlerinden Mösyö Liyon Mahev ve üçüncü olarak Lion Kivilma demiryolu müdürlerinden Mösyö Frederik Baro, dördüncüsü Nanes adlı şirketin müdürü Mösyö Pekere beşincisi imtiyaz sahibi Yosef Navon Efendi, son olarak ise Kudüs-ü şerif'te Banker Mösyö Jan Ferotiker adlı şahıslardan ibaret olup tasdik işlemlerinin heyet-i umumiyenin onayına arz olunmasına gerek yoktur³².

Madde 13: Üç seneliğine tayin olunan azanın memurluk süreleri sona erdikten sonra idare meclisine seçilecek (intihab) azanın ilk yenilenmesi kura ile olacak sonrasında ise kademe itibariyle her sene bir veya iki kişi çıkarılarak yerlerine bir diğeri atanacaktır. Ancak çıkarılan azanın tekrar seçilmesi de mümkün olacaktır.

Madde 14: İdare meclisi ayda bir kez toplanabilir. Görüşmelerin geçerli olabilmesi için, toplantı, aza sayısının yarısından fazlası ile gerçekleştirilmelidir. İdare meclisinin kararları hazır bulunan azanın çoğunluğuyla kabul edilir. Oyların eşit olması (tesâvi-i ârâ) durumunda ise sonraki toplantıya bırakılır burada da eşitliğin bozulmaması durumunda görüşülen madde reddedilir.

Madde 15: İdare meclisinin görüşmeleri zabıt defterine kaydedilir. Başkan ve mecliste hazır bulunan aza tarafından imzalanır. Yine tutulan bu zabtın, suretinin geçerli olabilmesi için başkan veya vekili tarafından imzalanması gerekir.

Madde 16: İdare meclisi azasından her birinin, şirketin kırk hisse senedine sahip olması gerekir. Bu senetler şirketin sandığına bırakılarak (tevdî) meclis azalarının memuriyetleri süresince satılamayacaktır. Ayrıca bu senetlerin üzerine senetlerin satılamayacağını belirten bir damga vurulacaktır.

Madde 17: İdare meclisi azasından bir veya birkaçının vefatı veya istifası yine her hangi bir sebepten dolayı yerlerinin boşalması durumunda, onların yerine idare meclisi tarafından geçici aza tayin edilecek ve bu kişilerin kesin olarak seçilme işlemleri bir sonraki genel heyet tarafından yapılacaktır.

Madde 18: İdare meclisi her sene içlerinden bir başkan ve başkan vekili seçer. Yine idare meclisi tarafından başkan veya vekiline vekâlet etmek üzere azadan biri tayin edilir.

Madde 19: İdare meclisi azasından geçici olarak yabancı memleketlerde bulunanlar veya geçici olarak görevi başında olmayanlar görüşmeler sırasında kendilerine vekâlet etmek üzere azalardan birini tayin edebilirler. Ancak vekâlet edecek olan aza, kendi oyundan başka oy kullanamayacaktır. Yani azanın tek oy kullanma hakkı olacaktır.

Madde 20: İdare meclisi, şirketin mal ve mülklerinin idaresi konusunda tam yetkilidir. Ayrıca bu konuda anlaşma yapma ve karar verme hakkına da sahiptir. Hesap işlemlerini yaparak genel heyete, dağıtılacak olan kar miktarını teklif eder ve idare meclisi başkanı gerek davacı gerekse de davalı sıfatıyla mahkeme huzurunda bizzat veya vekâleten temsil etme yetkisine sahiptir.

Madde 21: İdare meclisi özel maddeler (mevâdd-ı mahsûsa) ve belirli bir süre için sahip olduğu hakları, kısmen veya tamamen azasından bir veya birkaç kişiye özel bir vekâletle (vekâlet-i mahsûsa) bırakabileceği gibi işlerin yürümesi için isterse dışarıdan bir veya birkaç kişiye de vekalet bırakabilir.

Madde 22: İdare meclisi azası kardan elde edeceklerinin dışında mecliste hazır bulunacakları her gün için de ücret alacaklardır. Bu ücretin miktarının tayini konusunda genel heyet yetkilidir.

Dördüncü Kısım

Genel Heyete dairdir.

Madde 23: Anlaşma imzalayan genel heyet, olağan hallerde tüm hissedarlarının vekilidir.

Madde 24: Genel heyet her sene ilk altı ay içerisinde idare meclisi tarafından belirlenecek yerde olağan olarak toplanır. İdare meclisi, gerektiğinde ve olağanüstü durumlarda (suret-i fevkalâde) da genel heyeti davet edebilir.

³² *Mecmua-i Mukâvelât*, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1330, s. 862.

Madde 25: Genel heyet, vekâleten veya asaleten en az kırk hisseye sahip olan tüm hissedarlardan oluşacaktır. Genel heyette gerek asaleten gerekse vekâleten hazır bulunan hissedarların her kırk hisse için bir oyu olacak ancak bu hissedarlar yüzden fazla oy kullanamayacaklardır.

Madde 26: Davetnameler toplantı gününden en az bir ay önce madde yedi de beyan edildiği şekilde gazetelerle ilan olunacaktır.

Madde 27: Genel heyet, gerek asaleten ve gerek vekâleten şirket sermayesinin bir rub'una ($\frac{1}{4}$ 'üne) denk hisse senetlerine sahip hissedarların hazır bulunması durumunda, teşkil etmiş kabul edilir. Genel heyette hazır bulunacak hissedarların, sahip oldukları hisselerin sermayenin $\frac{1}{4}$ 'üne eşit olup olmadığının anlaşılması için hisse senetlerini, on gün içerisinde idare meclisi tarafından incelenecek yere teslim etmeleri gerektiği hususu, davetnamelerde ihtar olunacaktır. Genel heyetin ilk toplantısında hazır bulunan hissedarların asaleten ve vekaleten sahip oldukları hisse senetlerinin miktarı yeterli sayıya ulaşmadığı takdirde toplantı tekrar edilecektir.

İkinci toplantıda hazır bulunan hissedarların hisse miktarı ne olursa olsun birinci toplantıda görüşülmesine karar verilmiş olan hususlar hakkında görüşme yapılacaktır. Bu çerçevede yapılacak görüşme geçerli kabul edilecektir. İlk toplantı ile ikinci toplantı arasındaki süre on beş günden az, bir aydan fazla olmayacaktır. İkinci toplantı için davetnameler yirmi gün öncesinden ilgili kişilere gönderilmelidir.

Madde 28: Genel heyete idare meclisi başkanı reisi başkanlık eder. Başkanın bulunmadığı zamanlarda idare meclisi azası içlerinden birini başkan vekâletine seçer. Genel heyette hazır olup en fazla hisseye sahip iki hissedar oy toplama vazifesini yerine getirirler. Genel heyetin kâtibi de başkan ile oy toplamak için görevlendirilir.

Madde 29: Genel heyette görüşülen konulara oy çoğunluğuyla karar verilir. Görüşülecek maddelerin cetveli idare meclisi tarafından düzenlenir. İş bu cetvele dâhil olacak maddeler idare meclisinin teklifleri ve genel heyet azasından olup sahip (hamil) olduğu hisselerin bedeli şirket sermayesinin en az dörtte birine erişen hissedarlar tarafından toplantı gününden en az yirmi gün önce verilecek tekliflerden ibaret olacaktır. Bu cetvele dâhil olamayan hususlar genel heyette görüşülemez.

Madde 30: Genel heyet, tüm hesapların incelenmesi için gerek hissedarlarından gerekse dışarıdan bir veya birden fazla müfettiş tayin eder.

Madde 31: Genel heyet, şirketin işleyişine dair her sene idare meclisi tarafından verilen tasarıyı (lâyıha) ve müfettişler tarafından hesaplara dair verilen raporu okur. Bunları görüşerek kabul veya ret eder. Kârın dağılımını belirler. Değişmesi gereken meclis-i idare azasının yerlerine diğerlerini tayin eder. Genel heyet, şirketin tüm işleri hakkında kesin bir karar vererek gerektiğinde idare meclisinin yetkilerini genişletme hakkına sahiptir. Ancak genel heyette asaleten ve vekâleten şirket sermayesinin en azından $\frac{1}{3}$ 'üne (sülûsân) eşit hisse sahiplerinin çoğunlukta olmadığı durumda sermayenin arttırılmasına (tezyid) karar verilemez.

Madde 32: Genel heyetin kayıt altına alına görüşmeleri özel bir deftere kaydedilir. Defterin alt kısmı, genel heyetin başkanı, oy toplamaya memur olan kişiler ve kâtip tarafından imzalanır. Genel heyetin her toplantısına katılan hissedarların isimleri, ikametgâhları ve her birinin sahip olduğu hisse miktarını belirten bir cetvel düzenlenerek toplantıya katılanlar tarafından imzalanır. Zabıt defterinin bu sayfasına talep edilmesi durumunda ilgililerin erişmesine izin verilir.

Madde 33: Gerekçe (ihticac) belirtmek suretiyle genel heyetin zabıt sureti veya “fıkârât-ı mustahrece”, idare meclisi başkanı veya vekili tarafından imzalanır.

Madde 34: Genel heyet tarafından nizamname hükümlerine uygun olarak verilecek olan kararların kabulü, hazırda olmayan veya muhalif oy kullanan hissedarlar için dahi zorunludur.

Beşinci Kısım

Senelik hesap ve müfredat defteri

Madde 35: Şirketin mali senesi ocak ayının başından aralık ayının otuzuncu günü son bulur. Fakat birinci mali sene, istisna olarak şirketin kesin olarak kuruluşundan ertesi aralık ayının otuz birinci günü arasındaki süreyi kapsayacaktır.

İdare meclisi, her sene sonunda şirketin alacaklarını (matlubat) ve borçlarını (düyun) belirten bir defter düzenlenerek bu defter ile denklik (muvazene) defterini ve hesapları genel heyetin toplanmasından kırk gün önce müfettişlere toplantı sırasında takdim edilecektir. Genel heyete dahil olmak hakkına sahip olan her hissedar, bu defter ve hesapları inceleyebilecektir.

Altıncı Kısım

Kazancın dağılımı ve sermayenin (re'sü'l-mâl) miktarı

Madde 36: Şirketin senelik net kârından (hasılat-ı safiye) öncelikle, istisnasız hisselerin tümüne faiz olarak %5 ve ikinci olarak ihtiyat akçesini oluşturmak üzere kârdan %5 ayrıldıktan sonra kalan kısmın %15'i eşit olarak idare amirlerine %85'i ise kazanç payı adıyla hissedarlara dağıtılır³³.

Madde 37: Genel heyet, hisse senetlerinin her sene bir miktarı tedavülden almak üzere, net kârdan her sene %5 miktar akçe ayrılmasına karar verebilir.

Yedinci Kısım

İhtiyat akçesi (yedek para)

Madde 38: Otuz altıncı madde gereğince senelik kazançtan ayrılmış (müfrez) %5'ten oluşan ihtiyat akçesi olağanüstü masraflara karşılık tutulacak ve bu akçenin miktarı şirket sermayesinin 1/10 (öşür) 'una eşit bir dereceye ulaştığında ihtiyat akçesi ayrılmayacaktır.

Madde 39: Senelik hasılat, hisse başına %5 faiz veya kâr vermemesi durumunda eksik kalan miktar ihtiyat akçesinden tamamlanabilecektir.

Madde 40: Şirketin sona erme müddetinde (inkıza') tüm taahhütleri yerine getirdikten ve hesap denkleştirdikten sonra ihtiyat akçasının tümü hissedarlar arasında paylaştırılacaktır.

Sekizinci Kısım

Şirketin uzatılma (temdîd) süresi ve ortadan kaldırılma işlemleri

Madde 41: İdare meclisi her ne vakit ve her ne sebeple olursa olsun, genel heyeti toplantıya davet ederek şirketin süresinin uzatılması, feshi veya başka bir şirketle birleşmesini teklif edebilir. Ancak şirketin süresinin uzatılması ile şirketin diğer şirket ile birleşmesi hükümetin izni ile mümkündür.

Madde 42: İdare meclisi şirket sermayesinin dörtte üçünün kaybedilmesi durumunda şirketin feshine veya devamına karar verilmek üzere genel heyeti toplantıya davet eder.

Madde 43: Şirketin müddeti sona erdiğinde veya şirket, süresi tamamlanmaksızın fesh olunduğunda toplanan genel heyet, şirketin hesaplarına karar verecek ve kesin hesap için bir veya daha fazla memur tayin edecektir. Genel heyet, şirketin mevcut olduğu zamanlarda olduğu gibi ortadan kaldırılma işlemleri sırasında dahi gücünü ve yetkisini kullanmaya devam edecektir. Muhasebe memurları, genel heyetin kararı ve hükümetin izniyle, şirketin fesh edilmesi ile ilgili hukuk, senet, taahhüt gibi işlemleri şirkete veya diğer bir kimseye devr etme hakkına sahiptir.

Madde 44: Bu kısımdaki maddelerde değinilen konulara karar vermek üzere davet edilecek genel heyette, şirket sermayesinin en az yarısına eşit hisse senetlerine sahip hissedarlar hazır olmadıkça yapılan görüşmeler kabul edilmeyecektir.

7 Şubat sene 307 (19 Şubat 1892) ve 16 Mart sene 306 (28 Mart 1890)

³³ *Mecmua-i Mukâvelât*, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1330, s. 867.



Kudüs Tren İstasyonu³⁴

SONUÇ

XIX. yüzyılda Avrupa ve Amerika’da hızlı bir şekilde gelişen demiryolu ağı tüm dünyada yüzyılın en önemli ulaşım aracı haline gelmiştir. Yüzyılın ikinci yarısı, demiryolu ulaşımının tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu’nda da önem kazandığı bir dönem olmuştur.

Ülkenin ihtiyaçlarına cevap verecek iyi bir ulaşım ağına sahip olmayan ve öngörülen demiryolu hattı programını gerçekleştirecek yeterli ekonomik gücü bulunmayan Osmanlı Devleti, yabancı şirketlere imtiyazlar verilmesi yöntemini benimsemiştir. “Modernleşme dönemi” olarak da adlandırılan bu dönemde demiryolu ulaşımı, Osmanlı Devleti’ne giren yabancı sermayenin en büyük yatırım alanı olmuştur.

Bu yüzyılda kendine mahallî kullanım alanları arayan emperyalist devletler, ülkemize inşaat alanında yapılacak demiryolu tesisleri imtiyazı alabilmek için birbirleriyle yarıştılar. Bu süreçte Osmanlı topraklarında demiryolu yapmak için ilk girişim ilk demiryolunun (1825) döşendiği ülke olan İngiltere tarafından başlatılmıştır. Bunu Fransa, Almanya ve ardından Amerika izlemiştir.

Demiryolu inşaatlarında asıl hızlanma Sultan II. Abdülhamit döneminde Duyun-u Umumiye İdaresinin kurulması ile başlamıştır. II. Abdülhamit, iktidarının başlarında Balkanlar’da yaşanan toprak kayıpları nedeniyle Arap vilayetlerine daha fazla önem vermiş “Panislamist” politika güderek yatırımlarını Orta Doğu ekseninde arttırmıştır.

Tanzimat döneminde (1839-1914) otoritenin tam olarak sağlanması konusunda ulaşımın önemini anlayan Osmanlı Devleti, karayolu yapımında olduğu gibi demiryolu yapımında da Filistin bölgesini özellikle de Kudüs’ü ön planda tutarak 19. asrın ikinci yarısında Filistin’de büyük şehirleri birbirine bağlayan demir yolu ağı oluşturmuştur. Bu politikanın bir sonucu olarak ortaya çıkan ve 1892 yılında inşası tamamlanan Yafa-Kudüs demiryolu hattı, Suriye bölgesindeki ilk demiryolu hattı olup Filistin ekonomisi için büyük önem arz etmiştir.

Esasen Kudüs ile Yafa arasında demiryolu yapımına dair ilk tasarı, 1838’de Kudüs’ü ziyaret eden, İngiliz Yahudi cemaatinin liderlerinden Moşe Montefiore tarafından geliştirmiştir. Ancak Kudüs’ün dinî bakımdan hassas bir bölge olması, sancağın fiilen Osmanlı Devleti’nden bağımsızlaşmış olan Mısır sınırında bulunması yine 1882 yılından sonra Mısır’ın İngiliz yönetimine geçmesi, Osmanlı

³⁴ Deniz Demirarslan, a.g.m., s. 1639.

Devleti’ni Kudüs-Yafa demiryolu imtiyazına karşı temkinli olma zorunda bırakmıştır. Sonrasında 23 Ekim 1888 (17 Safer 1306) tarihli bir fermanla Yafa’dan Kudüs-ü şerif’e oradan Nablus ve Gazze’ye kadar uzanan demir yolu hattının inşası, idare ve işletilmesi hakkı Yosef Navon’a verilmiştir. Ancak Kudüs-Yafa arasındaki demiryolu hattını Şam ve Halep’e kadar uzatma ve demiryolunu yetmiş yıllık bir süre için işletme imtiyazını alan Yosef Navon, gerekli sermayeyi bulma konusunda başarısız olmuş ve Osmanlı Devleti’nden aldığı imtiyazı, 1890 yılında Societe du Chemin de Fer Ottomane de Jaffa a Jerusalem et Prolongement (Yafa-Kudüs ve Uzantıları Osmanlı Demiryolu Şirketi) adlı şirkete satmak zorunda kalmıştır. Kudüs-ü şerif’te Mösyö Jan Ferotiker namına hareket eden Yosef Navon Efendi ile inşaat, demir malzemeleri ve makine işleri ile uğraşan Frankobelej adlı anonim şirketi birleşerek taahhüt edilen demir yolunun inşası için Yafa ve Kudüs-ü Şerif Demiryolu ve Şubeleri Osmanlı Anonim Şirketi’ni kurmuşlardır.

31 Mart 1890 tarihinde Fransız sermayesiyle inşasına başlanılan 87 km uzunluğundaki Kudüs-Yafa demiryolu hattı, iki buçuk yılda tamamlanarak 26 Eylül 1892 tarihinde ulaşımına açılmıştır. Kudüs-Yafa ulaşımını on iki saatten üç buçuk saate düşüren bu demiryolu hattı, Kudüs şehir yaşamında önemli değişimler meydana getirmiştir. 19. yüzyılın sonlarında özellikle Yafa-Kudüs demir yolunun inşasından ve Filistin’deki mukaddes yerlere olan seyahatlerin artmasının ardından Filistin ekonomisinde gözle görülür bir gelişme yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

Ana Kaynaklar

Mecmua-i Mukavelât, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1330.

Araştırma Eserler

ALTAN Ebru, “Yafa”, *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, ss. 171-174.

AVCI Yasemin, “19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Filistin’in Limanı Yafa: Bir Çatışma Ve Rekabet Odağı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 2, 2015, ss. 385-411.

BATUK Cengiz -Rabia Mert, “Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 17, S. 2, 2017, ss. 129-149.

BOSTANCI Işıl Işık, *XIX. Yüzyılda Filistin (İdarî ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2006.

_____, “XIX. Yüzyılda Filistin Bölgesi’ndeki İmar Faaliyetleri”, *ICANAS 38 Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10–15 Eylül 2007, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara-TÜRKİYE, 38. *ICANAS Bildiriler Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, II. Cilt, Ankara 2012, ss. 735-744.

ÇADIRCI Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara, 2013.

DEMİRARSLAN Deniz, “Batılılaşma/Modernleşme Dönemi Demiryolu Politikası Ve İstasyon Binası Mimarisi: İzmit Ve Hereke Tren İstasyonları”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi*

Sempozyumu, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2015, ss. 1635-1649.

DURSUN A. Hâluk, *Akabe Meselesi 1906 (Ortadoğu'da Osmanlı-İngiliz Rekabetine Bir Örnek)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1994.

ER Serkan, “Balkan Harbi Çerçevesinde Osmanlı Ordusunun Demiryollarını Kullanımına Bakış”, *Balkan Savaşları Paneli* (03-04 Mayıs 2011), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2012, ss. 75-98.

GÜRBÜZ Ali Kemal, “Osmanlı İmparatorluğunda Demiryollarının Rolü”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 3, 1999.

GÜRKAN İhsan, “Doğu Avrupa Olaylarının Işığında Ortadoğu'da Süper Devletlerin Tutumu ve Türkiye'yi Etkileyen Jeopolitik ve Jeostratejik Dinamikler”, *Dünyadaki Son Değişiklikler ve Ortadoğu Paneli*, Türk-Arap İlişkileri İncelemeleri Vakfı (TAİV), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1990, ss. 21-30.

HARMAN Ömer Faruk, “Kudüs”, *DİA*, Ankara, 2002, C. 26, ss. 323-327.

HÜLAGÜ Orhan, “Osmanlı'nın Son Döneminde Filistin'in İktisadi Ve İçtimai Durumuna Bakış”, *OTAM*, Ankara, 1998, S. 9, ss. 503-537.

KARAKÖSE Hasan, “Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Girişimleri ve Süleyman Fethi Bey'in Layihası (1911)”, *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 2004, ss. 43-57.

KUŞ Burhan -Nejla Günay “Osmanlı'da Demiryolu Ağının Gelişimi Açısından Hicaz Demiryolu”, *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi (ANKAD)*, C. 3, S. 1, 2019, ss. 65-79.

NURDOĞAN Arzu, *Dersaadet-Selanik İltisak Demiryolu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.

SATIŞ İhsan, “Kutsal Topraklara Yolculuk: Bazı İmparator, Veliaht Prens Ve Devlet Adamlarının Kudüs Ziyaretleri (1855-1901)”, *Tarihin Peşinde*, S. 13, 2015, ss. 241-265.

_____, “Tanzimat Döneminde Kudüs Ve Çevresinde Avrupalı Devletlerin Nüfuz Mücadelesinden Bir Kesit: Hristiyan Cemaatlerin İmar Faaliyetleri”, *OTAM*, 34/Güz 2013, ss. 185-221.

SINGER Amy, *Kadılar, Kullar Kudüslü Köylüler*, (Çev: Sema Bulutsuz), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

SÖYLEMEZ Mehmet Mahfuz, “Kudüs Ve Osmanlı Arşiv Vesikaları Işığında Yahudilerin Bölgeye Yerleşmeleri Üzerine Notlar”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S. 2, ss. 33-56.

TÜRKKAN Faiz, *Filistin Sorunu ve Ortadoğu (1917-1967)*, Nüve Matbaası, Ankara, 1973.

UMAR Ömer Osman, “Osmanlı Döneminde Yahudiler’in Filistin’e Yerleşme Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, ss. 421-438, Elazığ, 2002.

YIKICI Levent, *İngiliz Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları (1912 -1913)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Gaziantep, 2018.

YILDIRIM İsmail, “Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, Elazığ, 2002, ss. 311-324.

YILMAZÇELİK İbrahim-Sevim Erdem, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Selanik-Manastır, Selanik-İstanbul Demiryolları Güzergâhlarında İşletilen Madenler, *Turkish Studies*, S. 9/1, 2014, Ankara, ss. 157-184.

KIBRIS AĞZININ ETİMOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Fatma YILDIZ

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi

Doç. Dr. Gürkan GÜMÜŞATAM

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi

ÖZET

Kıbrıs ağzına genel olarak bakacak olursak, kullanılan kelimeler ilgi çekici özellikleriyle dil ilişkileri, dil tabakalaşması, diyalektoloji ve etimoloji gibi alanlarda yapılacak araştırmalar ve incelemeler açısından adeta bir laboratuvar hükmündedir.

Osmanlıların Kıbrıs adasını fethetmesi ile göçler, sürgünler ile Ada'ya gelen Türk'lerin dili Ada'daki farklı kültürlerin etkisinde kalmıştır. Kıbrıs ağızlarında Türkçe'nin farklı biçimlemeleri bulunmaktadır. Bunlar aynı kökten geldikleri gibi ve aynı anlamı da ifade ederler. Yine bu kelimeler yakın anlamlar taşıyabildikleri gibi seslerin çıkış yerleri de aynı olabilmektedir. Kıbrıs ağzı, Rumca ve İngilizcenin yoğun etkisinde kalmıştır.

Kıbrıs ağzının başka dillerle teması ve gösterdiği değişimler, farklı kelimelerin ortaya çıkmasına dilin nispeten zenginleşmesine neden olmuştur. Kıbrıs'ta nüfus yoğunluğu olarak önde bulunan Türkler ve Rumlar uzun yıllar boyunca birbirlerinden kelime alıp vermişler bazı kelimeler değişime uğramış bazı kelimeler aynı kalmış bazı kelimeler kullanımdan kalkmıştır. 1970'li yıllarda Rumlar ve Türkler yoğun bir şekilde birlikte yaşamış etnik ve dinsel farklı kültürleri doğal olarak birbirlerinden etkilenerek diller arasında alışverişler ve hareketlilik yaşanmıştır.

Dilbilgisi özellikleri ve kelimelerin telaffuzu daha çok Rumcadan nisbete de olsa İngilizce'den etkilenmiştir. Bu etkileşim neticesinde Kıbrıs Türkçesinin kendine mahsus olarak gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Uzun sesler taşıyan birtakım Arapça kökenli sesler genel olarak kısa telaffuz edilir. Kıbrıs Türklerinin konuştuğu Türkçe daha çok Türkiye'nin Güneyinde bulunan Aydıncık, Anamur, Alanya, Antalya gibi yerleşim yerlerinde konuşulan Türkçe ile benzerlik gösterir.

Kıbrıs'lı Türklerin geçirdiği sosyal ve tarihi değişimlerin sonucunda, Kıbrısta konuşulan Türkçe'nin alt yapısı oluşmuş; kelime, şekil, ses olarak ve telafuz yönünden değişiklik gösteren farklı bir ağız türü olarak karşımıza çıkmıştır. Ada'da Üniversitelerin açılması, radyo televizyon kanallarının çoğalması ve yaygınlaşması, Kıbrıs harekâtından sonra yeni göçlerin olması adada Kıbrıs Türkçesinin ve kullanılan bazı kelimelerin değişimine neden olmuştur. Kıbrıs Türkçesinde başta Kıbrıs Rumcası olmak üzere lokal dillerden alınmış birçok kelime vardır. Bu kelimelerin bir kısmı Türkçeleşmiştir. Günümüzde yeni nesil Rumca kelimeleri fazla kullanmadığı, bu kelimeleri daha çok yaşlıların kullandığını görüyoruz.

Çalışmada geçmişe yapılmış etimolojik araştırmalar gözden geçirilecek, köken bilgisine ait inceleme sonuçları katmanlara ayrılarak Kıbrıs ağzı söz varlığının ana ve yan kaynakları aydınlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs ağzı, etimoloji, dil ilişkisi, köken

ETHMOLOGICAL INVESTIGATION OF CYPRUS ACCENT

ABSTRACT

If we investigate the Cyprus accent in general, the words used are almost a laboratory in terms of researches and investigations in areas such as language relations, language stratification, dialectology and etymology.

When the Ottomans conquered the island of Cyprus, the language of the Turks who came to the island with migrations and deportations was influenced by different cultures on the island. There are different forms of Turkish in the accent of Cyprus. They come from the same root and express the same meaning. Again, these words can have similar meanings, as well as the origin of sounds may be the same. The Cyprus accent has been heavily influenced by Greek and English.

The contact of the Cyprus Dialect with other languages and the changes it has shown have led to the emergence of different words and the relative enrichment of the language. Turks and Greeks, who are the leading population density in Cyprus, have taken words from each other for many years, some words have been changed, some words have remained the same and some words have become obsolete. In the 1970's, Greeks and Turks lived intensively together, and different ethnic and religious cultures were naturally influenced by each other and exchanges and mobility between languages were experienced.

The grammatical features and pronunciation of the words were mostly influenced by English, albeit relatively Greek. As a result of this interaction, it played an important role in the development of Turkish Cypriot as its own. A number of voices of Arabic origin carrying long sounds are generally short pronounced. Turkish spoken by Turkish Cypriots in the south of Turkey who Aydıncık more, Anamur, Alanya, similar to the Turkish spoken in localities such as Antalya.

As a result of the social and historical changes experienced by the Turkish Cypriots, the infrastructure of the Turkish spoken in Cyprus was formed; word, shape, voice and pronounces that vary in terms of a different kind of mouth appeared. New migrations after the Cyprus operation led to the change of Turkish Cypriot and some words used on the island. There are many words taken from local languages, especially Greek Cypriot. Some of these words have become Turkish. Nowadays, we see that the new generation does not use the Greek words much and the elderly use these words more.

In this study, the etymological researches done in the past will be reviewed and the results of the examination of the origin information will be divided into layers and the main and secondary sources of the Cyprus vocabulary will be explained.

Keywords: Cyprus dialect, etymology, language relationship, origin

GİRİŞ

Kıbrıs ağızı, standart Türkçe'den biçim olarak, anlam olarak gerek ses olarak başka dillerden alınan kelimeler gibi faktörler göz önüne alındığında, her zaman dikkat çekmiş ve araştırma konusu olmuştur. Kıbrıs ağızı Anadolu'nun Güney ve İç Anadolu bölgelerindeki ağız yapısı ile benzerlik gösterir. Buna karşılık Anadolu'dan Kıbrıs adasına göçen Türkler Ada'da yaşayan diğer toplumlardan da etkilenmiş ağız yapısı burada konuşulan dillerin etkisinde kalarak yeniden şekillenmiştir. Bu etkilenim sonucunda yeni sözcükler, deyimler, atasözleri ve sözel ifadeler kazanarak gelişimi devam etmiştir.

Kıbrıs ağzının fonetik yapısı; Anadolu'dan Kıbrıs'a Türklerin göçünden, 1974 Barış Harekatına kadarki süre içerisinde Kıbrıs ağızı yoğun olarak başta Rumca'nın, İngilizcenin etkisinde kalmış, 1974'ten sonra Anadolu'dan tekrar gelen göçler, açılan üniversiteler ve sözlü ve yazılı basının etkisi ile yeniden şekillenmiştir.

Kıbrıs'a münhasır kelimeler ve bu kelimelerin kökenleri hususunda birçok araştırma yapılmış olmakla beraber halen geniş araştırmalar yapılmaya devam etmektedir. Kıbrıs ağızı bütün söz varlığıyla, Anadolu ağızlarıyla mukayase edildiğinde sözcük dağılımlarının birbirinden çok uzak yöreleri kapsadığı, kimi sözcüklerinse Anadolu ağızlarından çok eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçtiği görülür.

Kıbrıs ağzının fonetik özellikleri araştırılırken; sözcüklerin ses yapılarında meydana gelen değişimler, bu dilde kullanılan sözcüklerin standartlaşmış biçimleri esas alınarak saptanmaya çalışılmalıdır. Kıbrıs ağzında, Anadolu ağızlarında da görüldüğü gibi aynı bölgede yaşayan toplumların konuştuğu dillerden alınmış çok sayıda kelime bulunur. Bu kelimelerin önemli bir kısmının Yunancadan, hususen Kıbrıs Rumcasından alınmış kelimeler oluşturur. Kelimelerin önemli bir kısmının doğrudan Kıbrıs Rumcasından, İngilizceden bir kısmının ise Anadolu'dan taşındığı söylenebilir.

Dilbilgisi yapısı ve kelimelerin telaffuzu incelendiğinde Rumcadan belirgin bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Birçok Anadolu ağzında olduğu gibi, Kıbrıs ağzında uzun sesler taşıyan Arapça kökenli kelimelerde sesler kısa olarak telaffuz edildiği görülür. Bunun yanında İngilizce dilbilgisi yapısından çok fazla etkilenmesede Ada İngiltere yönetiminde iken çok sayıda İngilizce kelime Kıbrıs Türkçesine karışmıştır. Kıbrıs ağızı ses yapısı ve söz varlığı bakımından hem tarihî Türk lehçelerinin hem de Anadolu ağızlarının çok sayıda özelliğini muhafaza etmektedir. Bu özelliğinden dolayı Kıbrıs ağzını dil çalışmalarında önemli bir hale getirmektedir. Kıbrıs ağızı üzerinde günümüze kadar Kıbrıslı araştırmacılar veya adaya gelen yabancı araştırmacılarca yapılan çeşitli çalışmalar mevcuttur.

Hasan Eren 1963'te Kıbrıs ağızları ile ilgili birtakım yoğun çalışmalar yapmış ve bildirisini yayınlamıştır. Hasan Eren 1959 yılında Kıbrıs Adasında yapmış olduğu üç aylık bir araştırma inceleme gezisinde bazı köylerden edindiği bilgiler vasıtası ile Kıbrıs ağzının kökeni ve kullanılan kelimelerin kökenlerini araştırmıştır. Hasan Eren'e göre Kıbrıs ağzının oluşumunda önce İç Anadolu sonra da Antalya, İçel, Alanya, Aydıncık gibi yapılan göçler etkin olmuştur.

Kıbrıs ağzına karışan Yerel dillerden alınan kelimelerin etimolojik araştırmalarını araştırıp incelemek, bireyler ve toplumlar arası iletişimi daha da güçlendirecek, kelimelerin kökleri bilindikçe daha zevkli ve keyifli diyaloglar gerçekleşecektir.

KIBRIS AĞZI

Kıbrıs ağzı'nı incelediğimiz zaman Türkiye'de konuşulan Türkçe'nin özellikle İç Anadolu ve Anadolu'nun Güney sınırları içerisinde yer aldığını görmekteyiz. Kıbrıs Ağzı, Kıbrıs Adasının 16. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Türkleri tarafından fethedilmesinden sonra oluşmaya ve gelişmeye başlayan bir ağızdır. Kıbrıs ağzı Anadolu'dan getirilip yerleştirilen Türkler tarafından konuşulmaktadır. Adaya Türklerin yerleştirilmesinden günümüze kadar sürekli göçler devam etmiş ve bu göçler sırasında gelenler, ağızlarını da Ada'ya beraberlerinde getirmişlerdir. Bu sebepten dolayı, Kıbrıs ağzının kökenine baktığımızda Türkiye ağız yapısını rahatlıkla görebiliriz. Kıbrıs ağız özelliklerini incelediğimizde ve Türkiye ağızları ile karşılaştırdığımızda Ada'ya gelen Türk'lerin, hangi bölgelerden geldiklerini bile söylemek mümkün olmaktadır.

Ada 19. yüzyılın ortalarından itibaren önce İngilizler, sonra da Rumlar tarafından yönetilmeye başlanmıştır. 1974'te ada ikiye bölününce, Güney'de yaşayan Türkler Kuzey'e, Kuzey'de yaşayan Rumların büyük bölümünde Güney'e geçmiştir. Bu süre zarfında Türkiye'den yeni göçmenler gelmiş ve Kıbrıs ağzı azda olsa yeni farklılıklar göstermiştir. Türkiye ile kültürel birleşimin hız kazanmasıyla, Kıbrıs ağzı normal bir Türkiye ağzı haline gelmiştir.

Kıbrıs ağzında İstanbul Türkçesi fazla etkin değildir. Bunun nedenlerinin başında ağzın bir adada oluşması en büyük nedendir. İstanbul Türkçesinin onun üzerindeki etkisini azaltmıştır. Çünkü, ada halkları kıtada yaşayanlara kıyasla daha kolay soyutlanırlar. Kıbrıs ağzı oldukça yoğun gayri Türk nüfusla yakın veya iç içe yaşamak, Kıbrıs ağzının yabancı etkiye açık hale gelmesine yol açmıştır. Aynı zamanda yabancı kültürler etkisi altında yaşamak zorunda kalmak, Kıbrıs ağzının İngilizlerin ve Rumların dilinin tesiri altına girmesine neden olmuştur. Bu sebepten dolayı Kıbrıs ağzında İngilizce ve Rumcanın etkisi, başka herhangi bir Türkiye ağzına göre etkisi çok daha fazladır.

Kıbrıs Türkçesinin söz varlığına yönelik ilk bilgilere 1939-1951 yılları arasında Türk Dil Kurumu tarafından basılan Söz Derleme Dergisi'nde rastlarız. Bu konu ile ilk bilimsel araştırmalar Hasan Eren tarafından yapılmıştır. Eren, topladığı bilgilerin bir kısmını makale olarak yayınlamıştır. Hasan Eren makalelerinde Kıbrıs özgü sözcükler ve etimolojileri konusunda bilgi vererek Anadolu ağızlarında kullanılan biçimlerle karşılaştırmış, sözcüklerden hareket ederek Kıbrıslı Türklerin geldikleri yerleri belirlemeye çalışmıştır.

Kıbrısta yapılan çalışmaların önemli bir kısmı, bilimsel kongrelerde sunulan bildirilerden veya öğrencilerin yüksek lisans veya lisans tezlerinden ve bu tezlerin yayınlarından oluşmaktadır. Bu tip çalışmalar oldukça zengin veriler içermektedir.

Kıbrıs ağızları bütün söz varlığı ile incelenip Anadolu ağızları ile mukayese edildiğinde sözcük dağılımlarının birbirinden çok uzak bölgeleri kapsadığı, bazı sözcüklerin ise Anadolu ağızlarından çok eski Anadolu Türkçesinde yazılarında geçtiği görülmektedir. Sadece sınırlı sayıda sözcükle hareket ederek, Anadolu ağızlarında kullanıldığı yöreleri belirlemeye çalışmak sağlıklı bir netice elde etmek için yeterli değildir.

Kıbrıs ağzının fonetik özellikleri çağdaş Türkiye Türkçesi esas alınarak değerlendirmek doğru olmaz. Bu ağızların fonetik yapısı 16. yüzyıldan Kıbrıs Harekatına kadarki süre içinde farklı coğrafya da ve farklı kültürel koşullarda oluşmuş her ağızda görülebilecek kendine özgü bir

değişim süreci geçirmiştir. Çağdaş Türkiye Türkçesinin yazı dilinde ve ağızlarda meydana gelen değişimler Kıbrıs ağzından bütünüyle değişik koşullarda oluşmuştur. Bu sebepten dolayı Kıbrıs ağızları esas olarak Çağdaş Türkiye Türkçesinin ölçüsü olarak değil, Eski Anadolu Türkçesi ve Anadolu ağızları ile karşılaştırılmalıdır. Çünkü Kıbrıs ağızlarındaki fonetik değişimlerin çoğu 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır.

KIBRIS AĞZININ TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ YERİ

Kıbrıs ağzı, Kıbrıs'ta, Kıbrıs Türklerinin konuştuğu Türkçe ağızdır. Türkiye'nin Taşeli yöresi ağzıyla özellikle Alanya, Anamur, Aydıncık kıyı boyunca benzerlik gösterir.

Kıbrıs Türkçesi, bir yazı dili değildir. Bu ağız bölgesinin konuşanları Kıbrıs Türkleri, Türkiye Türkçesi'nin yazı dilini, her türlü yazışmada dil olarak kullanmaktadırlar. Bir ağız olarak sistematik yapıya sahip olmadığından birçok farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu durum, ağız olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin Güzelyurt yöresi, Karpaz yöresi gibi bölgesel söyleyişlerde birtakım farklılıklar olabilmektedir.

Kıbrıs ağızları bütün söz varlığı ile ele alınıp Anadolu ağızları ile kıyaslandığında kelime dağılımlarının birbirinden çok uzak yöreleri içerdiği, bazı sözcüklerin Anadolu ağızlarından çok eski Anadolu Türkçesi yazılarında geçtiğini görebiliriz. Kıbrıs ağzında Anadolu ağızlarında da görüldüğü gibi lokal dillerden alınmış birçok ödünç kelimeler bulunmaktadır. Bu kelimelerin önemli bir bölümünü Yunanaca'dan özellikle Kıbrıs Rumcasından alınmış ödünçlemelerden meydana gelir. Ödünçlemelerin bir bölümü doğrudan Kıbrıs Rumcasından bir kısmında, bir bölümünün ise Anadolu'dan taşındığı söylenebilir. Günümüzde genç kuşağın konuştuğu dilde Rumca kelimeler her geçen gün azalmakta, Rumca kelimeleri daha çok yaşlı kesmin konuşmalarında gözlenmektedir.

Osmanlı Türkleri'nin Kıbrıs'ı fethetmesiyle Ada'ya taşınan Türkçe, yeni bir coğrafyada, farklı bir toplumu, karşılıklı etkileşimlerle kendine özgü bazı nitelikler, sözcükler, kavramlar, deyimler, atasözleri ve başka sözel değerler kazanarak Türkiye Türkçesi'nin yeni bir ağzı olarak ortaya çıkmıştır.

Kıbrıs ağzı ses yapısı ve söz varlığı bakımından, hem Türk lehçelerinin hem de Anadolu ağızlarının birçok özelliklerini muhafaza etmektedir. Bu özelliğinden dolayı Kıbrıs ağzı dil çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Kıbrıs ağzının Türkiye Türkçesi üzerindeki yeri üzerine, bugüne kadar Kıbrıslı araştırmacılar ve Ada'ya gelen yabancı araştırmacılar tarafından yapılmış çok sayıda çalışmalar bulunmaktadır.

Uzun yıllar Türkler ve Rumlar birlikte yaşamışlar ve İngilizce gibi dillerle yoğun bir etkileşim içerisine girmişlerdir. Bu etkileşim sonucunda, Kıbrıs ağzına'na özel yapıların gelişmesinde önemli bir rol oynamışlardır.

Bunun yanında Kıbrıs Harekatı sonrasında adaya Anadolu'dan yeni göçlerin olması, milli seviyede yayın yapan özel televizyon kanallarının çoğalması, adada çok sayıda üniversitelerin açılması neticesinde her sene belli gençlerin eğitim amacıyla Ada'ya gelmesi gibi sebeplere bağlı olarak özellikle son yıllarda Kıbrıs ağzı ile Anadolu ağzının diğer ağızları

arasındaki ilişkiler artmış, bu da Ada'daki Kıbrıs ağzının yeni türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

KIBRIS AĞZININ SES VE BİÇİM ÖZELLİKLERİ

Kıbrıs ağızları, Anadolu ağızlarıyla karşılaştırıldığı zaman, ses özellikleri bakımından Anadolu ağızlarından farklı bir görünüm sergiler ve kelimelerin birbirinden çok uzak bölgeleri içerdiği, bazı kelimelerin Anadolu ağızlarından ziyade eski Anadolu Türkçesi yazılarında açıkça görülür. Eski Türkçe ile mukayese edildiğinde kelimelerin ses yapılarını koruduğu, bazı kelimelerin ses yapılarında bir takım değişmelerin olduğu görülür. Kıbrıs ağızlarındaki biçimlerde Çağdaş Türkiye Türkçesindeki biçimler arasında değil, Eski Anadolu ağızlarındaki birtakım biçimler arasında yapılması en uygun olanıdır. Bunun nedeni Kıbrıs ağızlarındaki birtakım ses farklılaşmasının büyük bir bölümü Kıbrıs'ın fethinden önce gerçekleşmiştir. Daha sonra değişik kültürel şartlarda Kıbrıs'a sürülmüştür.

Kıbrıs ağızları üzerinde incelemeler yapan araştırmacıların dikkatini en fazla çeken özelliklerin başında uzun ünlülerin kısalması, ünlü uyumuna uymayan ekler görülür. Kıbrıs ağızlarının genelinde geçerli bu az sayıdaki ses özelliği yanında bazı bölgelerde rastlanabilen ses özellikleri de olabilmektedir.

KIBRIS AĞZI BİÇİM ÖZELLİKLERİ

Kıbrıs ağızlarının en önemli sesbilgisi özelliklerinden biri de düz yuvarlaklık uyumudur.

kavurmak---gavurmak davul---davıl armut---armıt karpuz---karpız gavur---gavır gibi

Ünlü düşmesine örnekler

Kıbrıs ağızlarında ünlü düşmesine çok fazla rastlanmaz.

Sağanak---sağnak avukat---avgat diyelim---deylim

Ünlü Türemesine örnekler

Söz başlarında, ortalarında veya sonlarında görülebilir.

Söz başlarında; raf---ıraf rakı---ırakı stop---istop

Söz sonunda; aniden---anidene gelirken---gelirkene

Söz içinde; şerbet---şerebet tren---tiren elektrik---elektirik

Benzeşmelere örnek

Anla---anna anlaş---annaş dinle---dinne birazcık---biraccık teyze---dezze

İkizleşmeye örnekler

Kıbrıs ağızlarında sık rastlanan ses genişlemeleridir.

Aşşağa---aşşa mama---mamma musibet---nüssübet

KIBRIS AĞZININ OLUŞUM SÜRECİ

Türkçenin Kıbrıs'taki varlığını, mevcut bilgilere baktığımızda, Ada'nın Osmanlı Türkleri tarafından Ada'nın fethine kadar görebiliyoruz. Türkleri Ada'nın Fethinden hemen sonra, Ada'ya ilk göçler Orta Anadolu bölgesinden yapılmıştır. Daha sonra Kıbrıs adasına değişik zamanlarda göçlerin yapılmıştır. Türkçe ile Rumca arasındaki dil etkileşimi genellikle tek merkezli olduğu görülür.

Dörtüzyıldan fazla bir süre bir arada yaşamış olan Türklerin ve Rumların dilleri birbirini ciddi anlamda etkilemiştir. Bunun yanında İngilizce'nin de Kıbrıs ağızı üzerinde yoğun etkisini görmek mümkündür. Anadolu'dan değişik tarihlerdeki göçlerin Kıbrıs ağızlarının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Kıbrıs Türkçesini incelediğimiz zaman bir yazı dili olmadığını görüyoruz. Kıbrıs Türkleri, Türkiye Türkçesi yazı dilini, her türlü yazışmada standart dil olarak kullanmaktadırlar. Kıbrıs ağızının sistematik yapısı olmadığı için kişiden kişiye ve bölgeden bölgeye farklılıklar gösterebilmektedir. Bu durum, direk ağız olması ile ilgilidir. Örneğin Lefke bölgesi ve Girne bölgesi gibi bölgesel söyleyişlerde birtakım değişiklikler olabilmektedir.

Dilbilgisi yapısına baktığımızda ve kelimelerin telaffuzunu incelediğimiz zaman yoğun bir şekilde Rumca'dan etkilendiği belirgin bir şekilde görebilmekteyiz. Birçok Anadolu ağızında görüldüğü gibi, Kıbrıs ağızlarında da uzun sesler taşıyan Arapça kökenli kelimeler kısa olarak telaffuz edilir.

KIBRIS AĞZININ ETİMOLOJİK AÇIDAN KAYNAKLARI

Kıbrıs ağızlarıyla ilgili ilk bilimsel anlamda çalışma Hasan Eren tarafından 1963 yılında yapılmıştır. Hasan Eren üç aylık bir araştırma gezisinde bazı köylerden derlediği malzeme yardımıyla Kıbrıs ağızının kökenlerini araştırmıştır. Kıbrıs Türkçesi üzerine uzun zaman birçok araştırmalar yapılmış, bu araştırmalar kitap veya makale şeklinde yayınlanmıştır. Bu eserler sözcüklerden hareket ederek Kıbrıs Türkçesi'nin Anadolu Türkçesi ile benzerliği ortaya koymuştur. Kıbrıs Türkçesi'nin söz varlığını ele alan ve Kıbrıs ağızına mahsus kelimelerin kökenlerini belirlemeye yönelik çalışma uzun yıllar ihmal edilmiştir.

Kıbrıs Türkçesinde kullanılan kelimelerin kökenlerine yönelik kapsamlı ilk çalışma Orhan Kabataş tarafından yapılmıştır. Orhan Kabataş 2007 yılında 'Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğünü'' yayınlıyarak Kıbrıs Türkçesinin söz varlığı, morfolojik, semantik, fonetik bakımdan incelemiş ve kullanımda olanlarla birlikte canlılığını kaybetmiş sözcüklerin kökenlerini

araştırmıştır. Kelimelerin belirlenmesinde ölçünlü bir dil esas alınmıştır. Türkiye Türkçesinin yazı diliyle ses ve mana bakımından değişiklikler gösteren ve Kıbrıs ağzlarının karakteristik birtakım özelliklerini taşıyan kelimeler değerlendirilmiştir.

İTALYANCA RUMCA VE İNGİLİZCE KÖKENLİ KELİMELE

Osmanlı döneminde Türkçe Kıbrıs Rumcasından daha yüksek bir statüde olmuştur. Adanın İngiliz yönetimine geçmesinden sonra, İngilizce'nin yüksek statülü kişiler tarafından konuşulması, Kıbrıslı Rumların ekonomik güçlerinin artması nedeniyle Türkçe geri plana düşmüştür. Kıbrıs Türkleri'nin giderek Türkiye'den soyutlanarak yabancı yönetimlerin etkisi altında kalması Kıbrıs ağzını İngilizce ve Rumcanın etkisi altına sokmuştur. Bu sebepten dolayı Kıbrıs Türk ağzının leksikal yapısında Rumca ve İngilizcenin etkisi Türkiye ağzından daha fazla görülür.

Kıbrıs Adası İngilterenin yönetimindeyken Kıbrıs Türk ağzına İngilizce'den birçok kelime geçmiştir. Örneğin; dart, çek, eskort, gabardin, dinamo, komiser, çekap, ekspert, galon, mil, cimlastik, eksoz, glaj, isviç, baybay, hello, okey, van, sori, çakulet, cip.

Rumca kelimelere örnek olarak:

- Alizavra (rum.) : Kertenkele
- Bandabulya (rum.) : Pazar, kapalı Pazar
- Babutsa (rum.) : Dikenli incir
- Bandofta (rum.) : Terlik
- Bango (ita.) : Mutfak tezgâhı
- Barya (rum.) : Dost, arkadaş grubu
- Bavuri (rum.) : Bidon
- Bulli (rum.) : Tavuk
- Cira (rum.) : (Rum) Kadın
- Fica (rum.) : Deniz yosunu
- Gabbella (rum.) : Şapka
- Gabira (rum) : Kızartılmış ekmek dilimi
- Garavulli (rum.) : Salyangoz
- Gatsot(rum) : Cimri
- Guli (rum) : Köpek yavrusu

- Lamarina (rum) : Sac
- Penna (rum.) : Tükenmez kalem

- Pirilli (rum.) : Camdan misket
- Pasadembo (İt.) : Kabak çekirdeği
- Sakgo (İt.) : Ceket
- Solina (rum.) : Demir boru, su borusu

SONUÇ

Dil, bir ulusun kültürel değerlerinin en başında başında gelir. Bundan dolayı dile büyük bir değer vermek gerekmektedir. Aynı dili konuşan insanlar bir ulusun temelini oluştururlar. Dil, duygu ve düşüncelerin kişilere aktarımını sağlayan bir araç olduğundan, toplumları aralarında duygu ve düşünce birliği olan millet haline getirir. Kıbrıs ağzına yabancı dillerden girmiş olan her kelimenin tarihi ve kültürel bir anlamı vardır. Onlar bizlerin başka uluslara olan kültür alışverişinin en güzel örnekleridir. Bizim üzerimize düşen görev onları çıkarmak değil, anlamaya ve değerlendirmeye çalışmak olmalıdır.

16. yüzyıldan beri yaklaşık dört asırdır Kıbrısta varlığını sürdüren Türklerin konuştuğu Türkçe, Eski Anadolu Türkçesinin izlerini taşımaktadır. Bunun yanında yaklaşık dört yüz yıllık bir zaman dilimi içinde doğal olarak yaşadığı coğrafyaya, içinde bulunduğu ortama göre gelişim göstermiş ve birçok değişimlere uğramıştır. Bundan dolayı Anadolu ağızlarıyla benzeşen yanları yanında farklı yanların olduğu da görülmektedir. Kıbrıs'a göçmen olarak Anadolu'nun birçok yerinden insan yerleştirildiği göz önüne aldığımızda burada farklı ağız özelliklerinin ortaya çıktığını görüyoruz. Tarihî kaynakları incelediğimizde, Anadolu'nun farklı yörelerinden Kıbrıs'a Türklerin getirilip yerleştirilmesi sebebiyle etnik yapıda birçok farklılıklar vardır; ancak Kıbrıs'a çeşitli bölgelerden gelmelerine rağmen, Anadolu ağızlarından apayrı bir ağız grubu oluşturacak kadar değişik özellikler taşıyan bir ağız ortaya çıkmamıştır.

Dillerin birbirinden etkileşimlerinin bir yönünü diller arasında sözcük alış verişini oluşturmaktadır. Kıbrıs'ta da uzun yıllar bir arada yaşamış olan Türk ve Rum toplumlarının dillerinde sürekli bir sözcük alışverişinin olmuştur. Bunun yanında Kıbrıs'ın bir süre İngilterenin yönetiminde kalması sonucu Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin konuştuğu Türkçe İngilizceden de etkilenmiş çok sayıda İngilizce kelime Türkçe'ye geçmiştir. Kıbrıs ağızlarının, başka dillerle etkilenmesi ve gösterdiği farklılıklar ikili biçimlere de ortam hazırlamıştır. Kıbrıs Rumcasından direk etkilenen ve İtalyanca, Eski Yunanca gibi dillerle Kıbrıs Rumcası üzerinden kelime alma, Kıbrıs ağzında ikili biçimlerin meydana gelmesinde etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- Argunşah,M.(2000). “Kıbrıs Ağzıyla İlgili Yayınlanmış «alışmalara Eleştirel Bir Bakış.” Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi.Yay. Haz.: Bozkurt, İsmail. Gazimağosa. S. 65-79.
- Demir, Nurettin 1995. “Alanya ağızlarında şimdi’nin varyantları.” TDAY-Belleten 1995
- Duman, Musa 1999. İlmi Araştırmalar. Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri 8. S. 115-130.
- Eren, Hasan 1964. ”Kıbrıs’ta Türkler ve Türk Dili.” X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1963. TDK Yayınları: 233, Ankara. 37-50.
- Gürkan, Ali (1997), Kıbrıs Ağzında Edatlar Bağlaçlar ve Ünlemlerin Kullanım Özellikleri. Ankara: KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Hakeri, Bener Hakkı (2003), Hakeri”nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü. Samtay Vakfı Yayınları: 8, Gazimağusa.
- Karahan, Leyla, 1996. Anadolu ağızlarının sınıflandırılması. Ankara.
- Kabataş, Orhan; Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü, Lefkoşa, 2007
- SARAÇOĞLU,Erdoğan.(2004).Kıbrıs Ağzı.Lefkoşa:Ateş Matbaası

DÜNYA EKONOMİK KRİZİ SONRASI TÜRKİYE’NİN DEVLETÇİLİĞE GEÇİŞ SÜRECİ

Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah EZER
Fırat Üniversitesi

ÖZET

Milli Mücadele’nin başarıyla sonuçlanması üzerine Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye’de, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden ülkenin iktisadi problemlerini görüşmek ve çözüm üretebilmek amacıyla İzmir’de geniş katılımlı bir kongre düzenlenmesi planlanmıştır. 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi’ne Türkiye’nin değişik yörelerinden, birçok meslek mensubu 1135 kişi katılmış ve ülkenin geleceği adına önemli kararlar alınmıştır. Kongre sonunda alınan kararlarda ortak görüş, iktisadi faaliyetlerin piyasa kurallarına göre yapılması ve mümkün mertebe devletin müdahale etmemesi gerektiği yönünde şekillenmiştir. Liberal düşünceye dayanan bu uygulama 1930 yılına kadar ağırlıklı olarak uygulanmıştır. 1929 yılında ekonomideki en büyük olumsuzluk, New York borsasında patlak veren ve dünya ticaretini derinden etkileyen Dünya Ekonomik Krizi olmuştur. Kriz dünya tarım ürünleri piyasalarını durma noktasına getirmiş ve bu durumdan Türk ekonomisi de olumsuz etkilenmiştir. Türkiye gelişmeleri yakından takip ederek devlet bütçesinin asgari seviyede etkilenmesi için gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. Ekonomik Kriz’den olumsuz etkilenen Türkiye yatırım yapabilmek amacıyla liberal sistemden devletçilik uygulamasına geçişi başlatmıştır. Çünkü 1929 Ekonomik Krizi ile birlikte uygulanmakta olan liberal ekonomi politikasının yeterli olmayacağı anlaşılmıştır. Türkiye’nin de içinde bulunduğu birçok ülkede ekonomide devlet müdahalesi uygulanmış, hatta bazı ülkelerde yönetim sistemleri de değişmiştir. Türkiye’de 1930 sonrası özel sektörün yapamadığı yatırımların sanayi planı çerçevesinde devlet eliyle yapılması projesi başlatılmıştır. 1930 yılında Sivas ziyaretinde bulunan dönemin Başbakanı İsmet İnönü, ziyaret sırasında yapmış olduğu konuşmada, devletçilik konusunu gündemine alarak, hedeflerinin ılımlı devletçilik esasına dayandığını belirtmiştir. Ayrıca konu ile ilgili olarak Atatürk’te yapmış olduğu açıklamada, Türk Devleti’nin gayesinin özel sektörün sahip olduğu bütün yatırımlara el koyarak üretimi engelleyen sosyalizm yöntemine dayanan bir sistem olmadığını, özel sektörün yapamadığı yatırımların devlet eliyle yapılmasından ibaret olduğunu açıklamıştır. 1933 yılından itibaren uygulanmasına geçilen devletçilik politikasıyla, ekonomide devletin daha aktif olması, kalkınmada sanayi yatırıma öncelik verilmesi ve sanayileşme faaliyetinin bir plan içerisinde yapılması karar altına alınmıştır. 1931 yılından itibaren şekillendiren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Mayıs 1934’te başlatılmış beş yıllık süreçte 20 fabrikanın bitirilmesi planlanmıştır. Hedeflenen zamandan daha önce 1936 yılında 45 milyon lira harcanarak bitirilen 20 fabrika faaliyete geçirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Ekonomik Kriz, Devletçilik, Sanayi Planı.

TURKEY’S TRANSITION PROCESS TO STATISM POLICIES AFTER WORLD ECONOMIC CRISIS

ABSTRACT

Upon successful conclusion of the national struggle, Mustafa Kemal Ataturk led Turkey discuss economic problems of the country ,even before foundation of republic, and announced

a broad participation congress in Izmir in order to produce solutions. February 17, 1923 Date of Izmir Economy Congress gathered in the different regions of Turkey, 1135 people participated in many professions and important decisions for the future of the country was taken. In the decisions taken at the end of the congress, the common opinion was that economic activities should be carried out according to market rules and the state should not intervene as much as possible. This practice, which is based on liberal thinking, was mainly applied until 1930. The major economic downturn in 1929 was the World Economic Crisis, which broke out on the New York stock exchange and deeply affected world trade. The crisis brought the world agricultural products markets to a standstill and the Turkish economy was affected negatively. Turkey closely followed developments affecting the state budget at minimum level has tried to take the necessary measures to. Turkey who affected negatively from economic crisis has started to transition from the liberalism to statist system in order to make the necessary investments. Because it was understood that the liberal economic policy implemented with the 1929 Economic Crisis would not be sufficient. Turkey has also been applied state intervention in the economy like many countries, some countries even has changed management systems. Some investments which cannot be done by private sector made by the state under the industry plan project was launched in 1930 in Turkey. During his visit to Sivas in 1930, Prime Minister İsmet İnönü, in his speech during the visit, took the issue of statism to the agenda and stated that his objectives were based on the principle of moderate statism. In addition, in a statement he made to Atatürk on the subject, he explained that the aim of the Turkish State was not a system based on the socialism method that confiscated all investments owned by the private sector, but only made that investments which cannot be done by private sector. With the statism policy implemented since 1933, it was decided that the state should be more active in the economy, priority should be given to industrial investment in development and industrialization activities should be carried out in a plan. The First Five-Year Industrial Plan, which has been shaping since 1931, was launched in May 1934 and planned to finish 20 factories in a five-year period. 20 factories, which were completed by spending 45 million liras in 1936 before the targeted time, were put into operation.

Keywords: Atatürk, World Economic Crisis, Statism, Industrial Plan.

1. GİRİŞ

Milli Mücadelenin büyük bir başarıyla sonuçlanması üzerine başlayan Lozan görüşmeleri devam ederken, Türkiye'nin Ekonomik meselelerini görüşmek amacıyla İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi düzenlenmesine karar verilmiştir. Kongre, 17 Şubat 1923 tarihinde Kazım Karabekir Paşa Başkanlığında Türkiye'nin değişik bölgelerinden 1135 kişinin katılımıyla toplanmıştır. 4 Mart 1923 tarihine kadar devam eden Türkiye İktisat Kongresi'nde ülke geleceğini ilgilendiren önemli ekonomik kararlar alınmıştır.¹ Bu Kongre iki nedenle düzenlenmiştir. Birincisi, üretici, sanayici ve çalışan kesimlerin sorunlarının tespit edilmesi, ikincisi ise; yabancı sermaye sahiplerinin Türkiye'ye yatırım yapmalarının sağlanması hususunda neler yapılabileceği konusunun ele alınmasıdır. Ayrıca yerli üretim faaliyetlerinin geliştirilmesi ile ilgili planlama yapılması da gündeme alınmıştır.² Türkiye İktisat Kongresi'nin açış konuşmasını yapan Atatürk özetle; *"Ekonomi bir milletin yaşam gücü ve*

¹ İ. Ceyhan Koç, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisi 'nin Oluşumuna Etkileri", *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 1, Erzurum, 2000, s. 149.

² Savaş Durmuş-N. Kemal Aydemir, "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923- 1938)", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, C. 7, S. 12, 2016, s. 157-158.

refah seviyesini belirleyen en önemli öğelerden biridir ve bununla yeterince ilgilenilmemesi dikkat çekici bir olaydır. Açıkça belirtmek gerekir ki şu ana kadar iktisadi gelişmemize yeterince önem veremediğimiz ortadadır. Aslında bağımsız bir devlet ve millet olmanın yolu ekonomik bakımdan da bağımsız olmayı gerektirir. Bu hedef ve gayeler yazılı kural koymakla gerçekleşmez. Bunun bir tek gerçekleşme yolu ekonomik olarak güçlü olmaktan geçer. Siyasi güç ve askeri başarılar ne kadar parlak olursa olsunlar, iktisadi güçle taçlandırılmadığı takdirde hiçbir şekilde ayakta kalabilme ve başarı şansı olmadığını” açıklamıştır.³

Türkiye İktisat Kongresi'nde kararlaştırılan esaslar; "Misak-ı İktisadi", "Tarımsal faktörler, sanayici ve işçi grupları" olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. Misak-ı İktisadi metninde Türkiye'ye karşı hasmane tavır sergilemeyecek olan yabancı sermayeye karşı olunmadığı belirtilmiştir. Tarım ve sanayi ile ilgili olarak alınan kararlar ise özetle;

- 1- Milli bir bankanın kurulması
- 2- Faaliyette olmayan maden alanlarının işletmesinin Türklere verilmesi
- 3- Türkiye'ye ait limanlarda ticaret yapma yetkisinin yerli işletmecilere verilmesi
- 4- Gemi taşımacılığı yapanlara kredi temini için denizcilik bankası kurulması
- 5- Sanayide yerli üretimin geliştirilmesi ve gümrük politikasının gözden geçirilmesi
- 6- Yerli sanayi tesislerinin kurulmasında gümrük muafiyeti uygulanması
- 7- Teşviki Sanayi Yasası'nın üretici ve yatırımcıyı destekleyen şekilde yeniden güncellenmesi
- 8- Teşvik yasalarının yirmi beş yıl yürürlükte kalmasının sağlanması
- 9- Yerli sanayi kuruluşlarında sermayenin en az % 75'nin Türklere ait olması
- 10- Şirket kurallarının anlaşılır biçimde güncellenmesi, yetkililer tarafından şirket kurulması ve işletilmesinin kolay hale getirilmesi. 1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi kararları uyarınca liberal ekonomi anlayışının belirlenmesi ve ülkeye yabancı sermaye akışının temin edilmesi hususunda önemli adımlar atılmıştır.⁴

Türkiye İktisat Kongresi'nde kararlaştırılan hususlar, yerli üretimi desteklemeyi amaçlayan, özel sektör faaliyetlerini teşvik eden, mülkiyet haklarını garanti altına alan bir ekonomik düzenleme ortaya koymuştur.⁵ Kongrede alınan kararlar daha sonraki dönemlerde Türkiye'nin iktisat politikasına yön vermiş, liberal ekonomi politikasının uygulanması ve özel teşebbüsü teşvik eden yasaların çıkarılmasının temel dayanağı olmuştur.⁶ Türkiye İktisat Kongresi kararlarına uygun olarak yerli ve yabancı sanayi sektörünü teşvik etmek amacıyla 1927 yılında Teşviki Sanayi Kanunu çıkarılmıştır.⁷

Cumhuriyet hükümetlerinin teşvik edici ekonomi politikaları sonucu bazı yabancı şirketler Türkiye'ye gelerek üretime yönelik yatırım yapmışlardır. Bu şirketlerden bazıları; 1924 yılında İstanbul Seydiköy Gaz ve Elektrik Şirketi (Belçika sermayeli), 1925 yılında İzmir Telefon Şirketi (İsveç sermayeli), 1926 yılında İzmir Elektrik ve Tramvay Şirketi (Belçika sermayeli), 1927 yılında Zingal Ormancılık Şirketi (Belçika sermayeli), Güney Anadolu

³ Fikret Yücel, *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2015, s. 17-18.

⁴ Erhan Embel, "Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler", *Bilig*, Kış 2015, S. 12, s. 148.

⁵ Aytekin Altıparmak, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Mütteşebbis Sınıfının Gelişimi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, S. 13, 1998, s. 171-172.

⁶ İstiklâl Yaşar Vural, "Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Nisan 2008, s. 79.

⁷ Serpil Kahraman, (1929-1939) İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s.12.

Manganez Madencilik Şirketi (Alman sermayeli), Kireçlik Krom Madencilik Şirketi Fransız sermayeli), 1928 yılında Adana Elektrik şirketi (Alman sermayeli), Ankara Elektrik ve Gaz Şirketi (İngiliz sermayeli), Fethiye Simli-Kurşun Madencilik Şirketi (Fransız sermayeli), 1929 yılında ise, Ford Şirketi (ABD sermayeli) ve Kömür Madencilik Şirketi (Fransız sermayeli) Türkiye'den ayrıcalıklı statü elde etmiştir. 1927 yılında TBMM tarafından kabul edilen bir yasayla İstanbul'da uluslararası bir “serbest bölge” kurulması kabul edilmiştir.⁸ Lozan Antlaşması ile tespit edilen ekonomik kısıtlamalar 1929 yılında sona ermiş ve Türkiye gümrük vergilerinin tespitinde serbestçe karar verme imkânını elde etmiştir.⁹ Ayrıca, Amerika Ford Motor Company, İstanbul'da kurmayı planladığı ve antlaşma imzaladığı otomotiv montaj fabrikası için, serbest bölge uygulaması haklarını elde etmiştir.¹⁰ Ford Şirketi, bu antlaşma ile Türkiye'de otomobil üretiminde montajcılığa dayanan ilk yabancı yatırımcı olarak dikkatleri üzerine çekmiştir.¹¹ 1929 yılına kadar ekonomik durgunluklar devam etse de, ortaya çıkan barış ortamının da etkisiyle, ticaret hacminde olumlu gelişmeler yaşanmıştır.¹²

2. 1929 DÜNYA EKONOMİK KRİZİ VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

I. Dünya Savaşı'na katılan devletlerin kendi ekonomik güçlerinin birkaç katı büyüklüğünde harcama yapmak zorunda kalmaları, daha sonra ekonomik durgunluk ve krizin çıkmasında etkili olmuştur.¹³ New York borsasında normal zamanlarda günde yaklaşık 5.000.000 hisse senedi işlem görmektedir. Ancak 24 Ekim 1929 tarihinde 13.000.000, 29 Ekim 1929 tarihinde ise, 16.500.000 senet satılmasıyla borsada çok hızlı düşüşler yaşanmaya başlamıştır. Bankalar bu düşüşleri engellemek için büyük çaba harcamışlar, fakat olumlu sonuç alınamamıştır. Şirketlere kaynak temin eden bankaların zor durumda olması ABD'de birçok şirketin iflas etmesine yol açmıştır. Şirket iflaslarıyla birlikte üretim düşüşlerine bağlı olarak uluslararası ticaret hacminin daralması işsizlik oranlarında büyük artışlara sebep olmuştur. Ekonomik krizin etkisine giren ülkeler krizi aşabilmenin arayışı içerisine girmeye başlamışlardır.¹⁴ 1929 Dünya Ekonomik Krizi ABD başta olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkeyi derinden etkilemiş, yaşanan işten çıkarmalar ve durağan hale gelen ekonomiler yüzünden birçok ülkede yönetimler değişmiştir.¹⁵

James Devine, Dünya Ekonomik Krizi'ni binayı yakan ve çok büyük hasar veren yangına benzetmiştir.¹⁶ ABD'de 1930'da 3.000.000. işsiz bulunurken bu oran 1931'de 6.000.000'a, 1932'de 10.000.000'a, 1933 yılında ise 13.000.000'a yükselmiştir. Bu dönemde ABD'nin dış ticaret verilerinde de gerileme yaşanmış, 1929 yılı ithalatı 4.4 milyar dolar seviyesinde iken, bu oran 1932 yılında 1.3 milyar dolara, ülkenin ihracat gelirleri ise, 1929'da 5.2 milyar dolar seviyesinde iken, bu oran 1932 yılında 1.6 milyar dolara gerilemiştir.¹⁷ Küresel anlamda ekonomik krizin derinliğine bakıldığında, dış ticaret hacmi 1930-1933 yılları arasında yaklaşık üç kat azalmıştır.¹⁸

⁸ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1994, s. 195.

⁹ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, İmaj Yayınevi, 8. Baskı, Ankara, 2007, s. 51.

¹⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Yer No: 30-18-1-2/1-5-12.

¹¹ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi*, 195-196.

¹² İlhan Tekeli- Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara, 1983, s. 2.

¹³ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155. 5.

¹⁴ Ali Şağan, *Birinci Sanayi Planı ve Türkiye'nin Kalkınmasına Etkileri (1933-1938)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s. 52-53.

¹⁵ Gülten Kazgan, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, İstanbul, 1988, s. 76.

¹⁶ James Devine, "The Causes Of The 1929-33 Great Collepse: A Marxian Interpretation", *Research In Political Economy*, Copyrights 1994 by Jai Press Inc., Volume: 14, Pages: 122.

¹⁷ Michel Beaud, *Kapitalizmin Tarihi*, s. 205-206.

¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası yetkililerinin 10.07.1936 tarihinde hazırlamış oldukları rapora göre; dünya ticaret hacmi, 1929 yılında 142.500.000.000 TL iken, 1930 yılında 114.400.000.000 TL'ye, 1931 yılında 81.900.000.000 TL'ye, 1932 yılında 54.900.000.000, 1933 yılında ise; 49.500.000.000 TL'ye gerilemiştir. Daha geniş bilgi için bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155,5, s. 2.

Krizin Türkiye'ye ilk yansıması, Türk lirasının İngiliz sterlini karşısında hızlı bir şekilde değer kaybetmeye başlaması şeklinde olmuştur. Türk lirasının değer kaybı 1929-1931 yılları arasında artarak devam etmiş ve bu gelişmeler Türk lirasına olan güvenin azalmasına sebep olmuştur. Hükümet bu gelişmelerin sebeplerini ekonomik krizden ziyade, gümrük mevzuatının değişmesiyle aşırı şekilde yapılan ithalata bağlamıştır.¹⁹ Ayrıca hükümet, Ekonomik Kriz dolayısıyla bütçede açıklar verildiğini, ancak Türk ekonomisinin büyük oranda tarıma dayanması sebebiyle Kriz'den batılı ülkeler kadar etkilenmediğini belirtmiştir.²⁰

1929 Dünya Ekonomik Krizi dünyada tarım ve hammadde stoklarında aşırı artışlara ve buna bağlı olarak fiyatların gerilemesine sebep olmuştur.²¹ Bu gelişmelerin Türkiye'ye de olumsuz etkileri olmuştur. Bunlar;

1- Dış borç ödemelerinde sıkıntılar baş göstermiş ve borçları erteleme yoluna gidilmiştir.

2- Türkiye içinde ve dışında tarım ürünleri fiyatı gerilemiş, miktar olarak daha fazla ihracat yapılmasına rağmen daha az döviz girdisi sağlanmıştır.

3- Türkiye döviz sıkıntısı nedeniyle ithalat yapmakta ve borç para bulmakta zorlandığından ithalata sınırlama getirilmiştir.

4- Dış ticaret açığı büyük oranda artış göstermiştir.

Türkiye bu ortamdan çıkabilmek için kendi şartlarını yaratarak ekonomiyi devlet kontrolü altına almaya çalışmıştır.²²

3. EKONOMİK KRİZ SONRASI DEVLETÇİ POLİTİKALARIN BENİMSENMESİ

1923-1930 dönemi iktisadi bağımsızlık ve hızlı kalkınma olmak üzere, ekonomide iki önemli hedefi ortaya çıkarmıştır. 1930 yılına gelindiğinde bu hedeflere yalnızca özel teşebbüsü desteklemekle ulaşılamayacağı net bir şekilde anlaşılmıştır.²³ Hatta ulusal bağımsızlığa saygı göstermek kaydıyla her türlü desteğin verildiği yabancı sermaye de beklentilerin altında kalmıştır.²⁴ Ekonomik Kriz sonrası bütçe açıklarının her geçen gün artması iktisadi politikaların değiştirilmesini gündeme taşımıştır. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü 30 Ağustos 1930 tarihinde Sivas ziyareti sırasında yapmış olduğu konuşmada, ekonomide izlenmesi gereken yolun "*ılımlı devletçilik*" şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir. Buna ek olarak Atatürk'te devletçilik uygulaması hakkında yapmış olduğu konuşmada; "*Amaçlarının ekonomiyi fertlerden almak olmadığını, getirilmek istenilen devletçilik uygulamasının özellikle kamu yararına olan yatırımların devlet eliyle yapımının sağlanması şeklinde olduğunu*" açıklamıştır.²⁵

Türkiye Ekonomik Kriz sonucu gerileyen fiyatların etkisiyle, miktar olarak daha fazla ürün sattığı halde, daha az döviz girdisi elde etmiştir.²⁶ Ekonomik Kriz öncesi, kilogram fiyatı 15 kuruştan alıcı bulan buğday, 1931 yılında Türkiye pazarlarında ancak 2-2,5 kuruştan alıcı bulabilmiştir. Bu gelişmelere çözüm üretmek isteyen hükümet piyasalara müdahale etme kararı alarak, 1932 yılında "*Buğday Koruma Kanunu*" çıkarmış ve çiftçiden buğdayını satın

¹⁹ Ali Şağan, *Birinci Sanayi Planı ve Türkiye'nin Kalkınmasına Etkileri (1933-1938)*, s.52-54.

²⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155. 5.

²¹ Feyzullah Ezer, "1929 Dünya Ekonomik Krizi Öncesi Atatürk Dönemi Türk Ekonomisi (1923-1929)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 100, S. 199, 2012, s. 34.

²² O. Murat Koçtürk-Meryem Gölalan, "1923- 1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi", *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 2010, 45, (2), s.56.

²³ Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Yıl: 2007, C. XXIII, S. 2, s. 68.

²⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, s. 347.

²⁵ Hakkı Ilgar Meyvacı, *Türk Vergicilik Tarihinde Olağanüstü Bir Vergi Uygulaması Örneği: Varlık Vergisi*, s. 31-32.

²⁶ İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa, 1998, s. 19-21.

almak için Ziraat Bankası'nı görevlendirmiştir. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü kendisine verilen görev gereği 11 merkezde buğday alımı gerçekleştirmeye başlamıştır. Ancak kapsam alanı dışında kalan bölgelerde buğday fiyatları istenilen seviyelere çıkarılamamıştır. Bunun üzerine 1933-1935 yılları arasında yeni buğday alım merkezleri açılarak sayı 66'ya yükseltilmiştir.²⁷ Türkiye Dünya Ekonomik Krizi sonrasında ekonomik kalkınmasına çözüm üretebilmek amacıyla yeni arayışlar içerisine girerek, daha önce uygulamakta olduğu liberal ekonomi politikasından, 1932 yılı itibarıyla devletçi ekonomi politikasına yönelmeye başlamıştır.²⁸ Bu dönemde Türk Parasının Değerinin Korunması Kanunu, Merkez Bankası'nın kurulması ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin politikasında devletçiliğin yer bulması, ekonominin devletin kontrolü altına girmeye başladığının işareti olmuştur.²⁹ 1930 yılında Türkiye Merkez Bankası'nın kuruluşu, devletçi politikaları benimsemeye önemli rol oynamış, bu banka sayesinde dışarıdan yatırım gelmesi ve kredi temininde kolaylık sağlanmıştır.³⁰

Devletçilik 1932-1939 yılları arasında Türkiye'de resmi devlet politikası olarak geçerliliğini korumuştur. Aslında bu politika yoğun devlet yatırımlarını içeren karma ekonomi modeli olarak uygulanmıştır. Devletçilik politikasını üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar;

1- Devletin sanayi kuruluşlarını inşa ederek işletmesi ve sermaye temini konusunda doğrudan rol oynaması bir amaç olmayıp, geçiş döneminde zorunluluktan kaynaklanan bir uygulama olmuştur.

2- Türkiye'nin devletçilik uygulaması kısmi olup sanayi sektörünü kapsamıştır.

3- Devlet tarafından yatırım yapılan alanlarda özel sektörün faaliyetlerine herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir.³¹

Atatürk döneminde "*Devletçilik*" uygulamasının hayata geçirilmesini sağlayan kararlar, 1930-1933 döneminde resmileşmiş ve bir model olmuştur. Bu modelin ana fikri "*Devlet rehberliğinde planlı sanayileşme*" olmuştur.³² Özellikle Ekonomik Kriz sonrası değişen ekonomi politikası sonucu, devlet eliyle kalkınma planı tekrar ön plana çıkmıştır.³³ Sanayileşme faaliyetlerini araştırmakla görevli Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti önderliğinde 22 Nisan 1930'da "*Birinci Sanayi Kongresi*" düzenlenmiştir.³⁴ Ekonomik faaliyetlerini sıkılaştıran Hükümet 30 Haziran 1930'da, 1715 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nı kurmuş ve 1932 yılından itibaren faaliyete geçmesini sağlamıştır.³⁵ Ekonomik Kriz sonrası ülke içerisinde yatırımlarını devam ettirmek isteyen hükümet, 1932 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planını hazırlayarak sanayileşme hamlesini başlatmıştır.³⁶

3.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938)

²⁷ İbrahim İnci "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tek Parti Hükümetlerinin İşe Politikaları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, S. 50, Erzurum 2013, s. 273.

²⁸ İbrahim Mert Öztürk, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2013, C. 32, S. 54, s. 136-137.

²⁹ Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", s. 69-70.

³⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Yer No: 30-18-1-2/17-8-19 ve 2 Şubat 1931 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı.

³¹ Hasan Özyurt, "Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938)", *Dergi Park (Journal Of Economy Culture And Society)*, S. 19, 1981, s. 123-124.

³² Erdiç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, s. 77.

³³ Tefik Çavdar, *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*, Ankara, 1992, s. 211-212.

³⁴ Yüksel Ülken, *Atatürk ve İktisat*, Ankara, 1984, s. 91-92.

³⁵ Gürgün Çelebicin, "Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 26.

³⁶ *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1973, s. 155.

Cumhuriyet döneminde kalkınmanın hayata geçirilebilmesi için yeni bir sermaye birikimine ihtiyaç duyulmuştur. Hükümet yetkilileri, bu ihtiyacın temin edilmesinin yolunun sanayileşmeden geçtiğine inanmışlardır. Cumhuriyet rejimi sanayileşmeyi ekonomik kalkınmanın temel aracı sayarak bağımsızlıkla eş anlamlı kabul etmiştir. Dönemin koşulları içerisinde ihtiyaç duyulan temel sanayi ürünlerinin üretilmesi, toplumsal kalkınma ve üretkenliğinin artırılması en önemli hedefler arasında yer almıştır.³⁷

Türkiye, 1930 yılından itibaren izlemekte olduğu ekonomi politikasını değiştirmeye başlamıştır.³⁸ Bu dönemde sanayileşme faaliyetlerini başlatabilmek amacıyla daha önce kurulmuş olan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti harekete geçerek 22 Nisan 1930'da Birinci Sanayi Kongresi'nin toplanmasını sağlamıştır. Kongrede Ekonomik Kriz'in etkileri, Sanayi kuruluşları için hammadde, sermaye ve kredi oluşturma, vergi, Teşviki Sanayi Kanunu, eğitim ulaştırma vs. ele alınmıştır. Kongre sonrası ekonomi yönetimi 21 Mayıs 1930 tarihli bir rapor hazırlayarak TBMM'ne sunmuştur. Meclise sunulan programda kısaca, devletin ekonomiyi düzenlemede etkin rol oynayacağı açıkça vurgulanmıştır.³⁹ Bir tarım ülkesi olan Türkiye'de Krizden en fazla etkilenen kesimlerin başında gelen tarım sektörünün düşen fiyatlar nedeniyle satın alma gücü büyük oranda zayıflamıştır.⁴⁰ Atatürk konuyla ilgili olarak TBMM'de 1 Kasım 1930 tarihinde yapmış olduğu konuşmada, "...Efendiler; bilhassa gelir kaynakları tarıma bağlı olan ülkelerde büyük çapta bir iktisadi kriz bulunmaktadır. Bu kriz bizim ülkemizi de etkisi altına almıştır. Ekonomik kriz ve kurak geçen senelere rağmen ülkemiz insanının göstermiş olduğu olağanüstü gayret ve karşı koyma, ancak bizim milletimizin bağrında ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin almış olduğu tedbirlerle izah edilebilir" demiştir.⁴¹

Hükümet ekonomik sıkıntılara rağmen, millileştirme politikası kapsamında yabancı şirketler tarafından işletilen demiryolu, limanlar ve kömür işletmelerini devlet kontrolüne almıştır.⁴² Devlet'in yapmış olduğu millileştirme uygulaması İngiltere'nin İstanbul Başkonsolosu Sir Alexander Telford Waugh ve bazı yabancı devlet adamları tarafından eleştirilmiştir. Sir Alexander Waugh, 1930 yılında görevini tamamlayarak İngiltere'ye dönüşünde; "*Türkiye'nin en önemli limanlarından biri olan İstanbul Limanına yabancı gemilerin girişlerine izin verilmemesi izah edilemez bir gelişmedir. Bu gelişme sonucunda İstanbul limanı feda edilmiş ve ticari faaliyetler büyük oranda diğer limanlara kaymış durumdadır*" şeklinde açıklama yapmıştır.⁴³

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na giden süreç 1930 yılında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Sovyetler Birliği ziyareti, 1932'de Başbakan İsmet İnönü'nün gerçekleştirdiği ve siyasi sonuçlarından ziyade ekonomik sonuçlarının ön plana çıktığı Sovyet Rusya gezisi ile başlamıştır. Tevfik Rüştü Aras'ın ziyaretinde yer alan ve ziyaret sonrası Moskova'da bulunan Falih Rıfkı Atay'ın hazırlamış olduğu "Yeni Rusya" isimli kitabı bu konuya gösterilen ilginin tezahürü olmuştur. İsmet İnönü Sovyet Rusya ziyareti esnasında Stalin ile de görüşerek Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın ön hazırlık aşamasını başlatmıştır. Sovyet Rusya'nın

³⁷ Serdar Şahinkaya, "Türkiye Sanayileşme Tarihinden İki Kesit: Birinci Sanayi Planı 1933 ve Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2011 – 2014)", 3. Ulusal İktisat Kongresi/29 Şubat- 2 Mart 2012 /DEÜ, İİBF İktisat Bölümü/İzmir-Türkiye, s.2.

³⁸ Tevfik Çavdar, *Türkiye'de Liberalizm (1860–1990)*, s. 211-212.

³⁹ Yüksel Ülken, *Atatürk ve İktisat*, s. 91-92.

⁴⁰ İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, s. 26.

⁴¹ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara, 1972, s. 112.

⁴² Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, s. 347.

⁴³ Türkiye'nin millileştirme konusundaki tutumunu eleştiren İngiltere'nin İstanbul başkonsolosu Sir Alexander Telford Waugh, 1930'da Londra'ya döndüğünde: "*İstanbul ticaret limanı gibi Türkiye'nin paha biçilmez bir değeri, kısmen yabancı girişimlere duyulan kıskançlık, kısmen de bu kentin ulusal mücadeleye katılmamış olması nedeniyle bilinçli olarak feda edildi. Gemi kömürü ticareti Pire Limanı'na geçti ve yabancı bandıralı gemilerin uygulamaları öylesine sıkılaştırıldı ki, Boğazlardan geçen kaptanlar polis korkusuyla İstanbul Limanına yanaşmaktan korkuyorlar.*" demiştir. Bkz. A. Mango, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, s. 538-539.

sanayi şehirlerinden Moskova ve Leningrad'da bulunan tesislerde yapılan incelemelerin sonunda, bu ülkeden 20 yıl vadeli, karşılığı mal olarak ödenecek 8.000.000 dolar tutarında kredi temin edilmiştir. Söz konusu kredi iki ülke arasında imzalanarak 21 Ocak 1934 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Türkiye'de kurulması planlanan tekstil sanayisi için getirilmesi planlanan makinelerin yüzde doksanın Sovyet Rusya'dan temin edilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁴ Yapılan anlaşma gereği Sovyet uzman heyeti Ağustos 1932'de Türkiye'ye davet edilmiştir. İktisat Profesörü Orloff başkanlığında Türkiye'ye gelen heyet, içerisinde pamuklu dokuma, kumaşların düzenlenmesi uzmanı, mimar, su ve kanalizasyon uzmanı, jeoloji uzmanı, inşaat ve enerji uzmanları yer almışlardır.⁴⁵ Heyet üyeleri Eskişehir, Kayseri, Malatya, Sivas, Denizli, Konya, Adana ve İzmir vilayetlerinde incelemelerde bulunmuştur. Orloff başkanlığındaki Sovyet heyeti 1932 yılı sonunda Ankara'da Başbakanlık Makamına, Türkiye'de kurulması planlanan pamuk, keten, kendir, kimya ve demir sanayi başlıklı bir rapor sunmuşlardır. Raporda üretim başta olmak üzere fabrika inşaatlarından alt yapı yatırımlarına kadar oldukça detaylı önerilere yer verilmiştir.⁴⁶

Sanayileşme programı 1933 yılında hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başlatılmıştır. Planda hazırlanan hedefler incelendiğinde Türk ekonomisinin kalkınması için gerekli olan sanayi politikasının öncelikli olarak uygulanması gerektiği açıkça anlaşılmaktadır. Ancak Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı yalnızca sanayi sektörüne yönelik olarak hazırlanmış tarım ve diğer hizmet sektörleri ile ilgili olarak direk bir madde yazılmamıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile hedeflenen faaliyetler;

1- Hammaddesi ülke topraklarında bulunan veya kısa sürede temini mümkün olan sanayi alanlarını içermesi,

2- Kurulması planlanan tesisler büyük sermaye ve teknoloji gerektirdiğinden, bu tesislerin devlet veya milli kuruluşlar eliyle yapılması,

3- Kurulması planlanan tesislerin üretim kapasitelerinin ihtiyaç ve tüketim oranlarının göz ardı edilmeyerek gerçekçi hesaplar içermesidir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile büyük ölçüde gerçekleştirilen sanayi dalları beş kısımdan oluşmuştur. Bunlar kısaca;

- 1- Dokuma sanayi (Pamuk, kendir, yün)
- 2- Maden Sanayi (Demir, çelik, kükürt, bakır)
- 3- Kâğıt Sanayi (Selüloz)
- 4- Kimya Sanayi (Suni ipek, fosforik asit, süper fosfat, kireç kaymağı, kibrit vd.)
- 5- Taş-Toprak Sanayi (Cam, Çimento, Şişe, Seramik) olarak hayata geçirilmiştir.⁴⁷

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1934 yılında tamamlanarak yürürlüğe konulmuş, 1934-1938 yılları arasında tamamlanması planlanmıştır. Plan dahilinde 20 tesisin bitirilmesi gündeme alınmış ve toplam 45.000.000 liraya mal olacağı hesaplanmıştır. Planlanan tarihten daha önce 1936 yılında tamamlanan Türkiye'nin adeta can damarı olan tesisler için maddi kaynakların bir kısmı Ziraat Bankası, İş Bankası ve Sümerbank tarafından temin edilmiştir.⁴⁸ Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile Kayseri'de dokuma fabrikası, İzmit'te kâğıt fabrikası, Nazilli'de basma fabrikası, Bursa'da yün fabrikası, Karabük'te demir çelik fabrikası vd. tesisler kurulmuştur. 1933 yılında Sümerbank, 1935 yılında yeraltı araştırmalarını desteklemek amacıyla Etibank

⁴⁴ Ferruh Özder, "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, Bahar 2017, s.155-156.

⁴⁵ İrfan Kalaycı, "Atatürk'ün Kalkınma Modeli (AKM): Günümüz Sanayisi İçin Kazanımlar" *Maliye Dergisi*, S. 156, Ocak-Haziran 2009, s.166.

⁴⁶ Ferruh Özder, "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri", s.155-156.

⁴⁷ Özer Özçelik-Güner Tuncer, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları" s. 260-261.

⁴⁸ Erdiç Tokgöz, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007), s. 78-79.

kurulmuştur. Bu dönemde faaliyete geçirilen bir diğer kuruluş Maden Tetkik Arama Enstitüsü olmuştur. Ayrıca sanayi ve üretim tesislerinin ulaşım ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla demiryolu yapım çalışmalarına hız verilmiştir. Kurulan ve kurulması planlanan tesislerin finansmanı genellikle yerli kaynaklardan temin edilmiş, dış ülkelerden çok fazla borç para alınmamıştır. Tesislerin tamamlanması aşamasında, Rusya'dan yirmi yıl vadeli 8.000.000 dolar, İngiltere'den ise, 16.000.000 sterlin dış borç alınmıştır.⁴⁹

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın başarıyla tamamlanması üzerine 1936'da hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile Türkiye'nin muhtelif bölgelerinde yüz adet yeni fabrika kurulması planlanmıştır.⁵⁰ Buna göre; maden, elektrik, taş kömürü, gıda, kimya, makine, gemi yapımı vd. alanlarda üretim tesisleri kurulması planlanmıştır.⁵¹

3.2. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının uygulanması henüz sona ermeden, 1935 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planının hazırlanması için çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında Ocak 1936'da Ankara'da daha çok kamu sektöründe çalışan teknik personel ve yöneticilerin katıldığı bir sanayi Kongresi toplanmış ve alınan kararlar İktisat Bakanlığı'na sunulmuştur. Kasım 1936'da hazırlanan rapora son şekli verilerek İktisat Bakanlığı tarafından Başbakanlığa sunulmuştur.⁵² 1 Kasım 1938'de TBMM'de Atatürk adına açış konuşması yapan Celal Bayar, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planından geniş şekilde bahsetmiş, enerji, madencilik ve ulaştırma sektörlerine yapılacak yatırımları gündeme getirmiştir.⁵³ İktisat Vekili Celal Bayar hazırlanmış olan ve öneriler içeren kongre plan taslağı kitapçığının kapak yazısında Başbakan İsmet İnönü'ye hitaben; *"Türkiye için sanayileşme, kudretli tabirinizle bir milli varlık savaşıdır, bir milli müdafaa mücadelesidir. Hiçbir fedakârlık ve sıkıntı, bir millî mücadelenin sonucuyla kıyaslanamaz."* şeklinde yazmıştır. Bu değerlendirmeler, devleti yöneten kişilerin ekonomik ve siyasi bağımsızlığın devamı için sanayileşmenin hayati önem taşıyan bir milli hedef olduğunu göstermektedir.⁵⁴

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı birincisine kıyasla ayrıntılı olarak mühendislik ve fiyat analizine dayanmaktaydı. Yüz tesisten oluşacak İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın 110 milyon liraya mal olacağı, bu maliyetin 45 milyon liralık bölümünün döviz harcaması gerektireceği öngörülmüştür.⁵⁵ Yatırımlar tamamlandığı takdirde, üretim ve sanayi tesislerinin yıllık 100 milyon Türk Lirası değerinde üretim yapacakları ve bunun 35 milyon liralık kısmının ihraç edilebileceği hesaplanmıştır. Ayrıca 35.000 kişiye istihdam sağlanacağını tahmin edildiği açıklanmıştır. Sanayileşme planı, Türkiye'nin o günkü koşullarına göre çok geniş kapsamlı ve pahalı bir yatırım olarak hazırlanmıştır. Sanayi tesisleri olarak; krom, bakır, taş kömürü, metal ürünleri, tarım alet ve makineleri, ısıtma ile ilgili soba ve radyatör üretim tesisleri, demir boru fabrikaları kurulması planlanmıştır. Ayrıca yılda 450 adet uçak motoru üretecek bir fabrika projesi, kimya sanayi ürünleri, çimento fabrikaları, elektrik enerjisi, gıda sanayi ürünleri ve liman yapımı ile ilgili birçok proje hazırlanmıştır.⁵⁶

Eylül 1938'de yürürlüğe konulan beş yıllık sanayi planı 1936 yılında hazırlandığından maliyet artışları nedeniyle yaklaşık 200 milyon liraya tamamlanması tahmin edilmiş ve hükümet

⁴⁹ Nahit Töre, "Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 59.

⁵⁰ Reşat Aktan, *Türkiye İktisadı*, Ankara, 1972, s. 47.

⁵¹ Sabit Dokuyan, "Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2014, 15(2), s. 25.

⁵² Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, s. 305.

⁵³ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, s. 161-162.

⁵⁴ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, s. 82.

⁵⁵ Sabit Dokuyan, "Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme", s. 25.

⁵⁶ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, s. 305-310.

kaynak temini konusunda sıkıntıların aşılabileceğini belirtmiştir. Ancak, 1938 yılında Atatürk'ün ölümü ve İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle hükümetin yatırımlar konusundaki fikirleri değişmeye başlamıştır. Yeniden bir dünya savaşının başlaması ihtimali hükümetin kaynak temini konusunda çekimser olmasına neden olmuştur.⁵⁷ 1939 yılında Başbakan Celal Bayar'ın istifa etmesi ve Refik Saydam'ın Başbakan olması üzerine yeni kalkınma programının maliyet hesabının tekrar yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan inceleme sonunda hazırlanan rapora göre, maliyet artışlarının bütçeyi zorlayacak boyutlarda olduğu ve ertelenmesinin uygun olacağı tavsiye edilmiştir. Hükümet, İkinci Sanayi Programı ile ilgili olarak 13 Mart 1939 tarihinde yayımlanmış olduğu bir genelge ile 1938 yılında yürürlüğe konulan yatırım planının uygulanmayacağını bildirmiştir.⁵⁸ 1938 yılında yürürlüğe giren İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1939 yılında patlak veren İkinci Dünya Savaşı sebebiyle ertelenmek zorunda kalmıştır.⁵⁹

4. SONUÇ

Milli Mücadele sonrası Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye'de, iktisadi problemleri görüşmek ve çözüm üretebilmek amacıyla İzmir'de geniş katılımlı bir kongre düzenlenmesi planlanmıştır. 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde kararlaştırılan hususlar, yerli üretimi desteklemeyi amaçlayan, özel sektör faaliyetlerini teşvik eden, mülkiyet haklarını garanti altına alan bir ekonomik düzenleme ortaya koymuştur. Kongrede alınan kararlar daha sonraki dönemlerde Türkiye'nin iktisat politikasına yön vermiş, liberal ekonomi politikasının uygulanması ve özel teşebbüsü teşvik eden yasaların çıkarılmasının temel dayanağı olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren topyekûn kalkınma hamlesi başlatarak modern bir devlet oluşturma yolunda birçok engeli aşmayı başarmıştır. 1923-1929 döneminde bütün olumlu gelişmelere rağmen özel sektör mali açıdan yeterince güçlü olmadığından istenilen hedeflere ulaşılamamıştır. Uluslararası ticarete I. Dünya Savaşı sonunda devletlerin artan ihtiyaçları sebebiyle bir süre devam eden ekonomik canlılık 1928 yılından itibaren gerilemeye başlamıştır. 1929 yılında milletlerarası dış ticaret durağan bir şekle dönüşerek ABD'de büyük bir ekonomik krizin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kriz sonrası başta ABD olmak üzere gelişmiş birçok ülkede borsalar çökmüş, işten çıkarmalar had safhaya ulaşmış ve ekonomik kriz etkisini ağır bir şekilde göstermiştir.

Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'yi olumsuz etkilemesine rağmen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1934 yılında yürürlüğe konulmuş, 1934-1938 yılları arasında tamamlanması planlanmıştır. Plana göre, 20 tesisin bitirilmesi gündeme alınmış ve toplam 45.000.000 liraya mal olacağı hesaplanmıştır. Hedeflenen tarihten daha önce 1936 yılında tamamlanan ve büyük öneme sahip tesisler için maddi kaynakların bir kısmı Ziraat Bankası, İş Bankası ve Sümerbank tarafından temin edilmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı dahilinde Kayseri'de dokuma fabrikası, İzmit'te kağıt fabrikası, Nazilli'de basma fabrikası, Bursa'da yün fabrikası, Karabük'te demir çelik fabrikası vd. tesisler kurulmuştur. Ayrıca sanayi ve üretim tesislerinin ulaşım ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla demiryolu yapım çalışmalarına hız verilmiştir. Kurulan ve kurulması planlanan tesislerin finansmanı genellikle yerli kaynaklardan temin edilmiş, dış ülkelere çok fazla borç para alınmamıştır. Tesislerin tamamlanması aşamasında, Rusya'dan yirmi yıl vadeli 8.000.000 dolar, İngiltere'den ise, 16.000.000 sterlin dış borç alınmıştır.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın başarıyla tamamlanması üzerine 1936'da hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile Türkiye'nin muhtelif bölgelerinde yüz adet yeni fabrika kurulması

⁵⁷ Erdiñ Tokgöz, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007), s. 82.

⁵⁸ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, s. 305-310.

⁵⁹ Koray Başol, *Türkiye Ekonomisi*, İzmir, 1983, s. 62-63.

planlanmıştır. Buna göre; maden, elektrik, taş kömürü, gıda, kimya, makine, gemi yapımı gibi alanlarda üretim tesisleri kurulması planlanmıştır. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı birincisine göre daha geniş kapsamlı hazırlanmış, ancak II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine tesislerin tamamlanması ertelenmiştir.

KAYNAKLAR

Aktan, Reşat *Türkiye İktisadı*, Ankara, 1972.

Altıparmak, Aytekin, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Mütешеbbis Sınıfının Gelişimi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, S.13, 1998, s.169-181.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, Remzi Kitabevi, C. III, Ankara, 1999.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155,5, s. 2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155. 5.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer No: 30-18-1-2/17-8-19.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer No: 30-18-1-2/1-7-14.

Başol, Koray, *Türkiye Ekonomisi*, İzmir, 1983.

Beaud, Michel, *Kapitalizmin Tarihi*, Ankara, 2003.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'de Liberalizm (1860–1990)*, Ankara, 1992.

Çelebican, Gürgân, “Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

Devine, James, "The Causes Of The 1929-33 Great Collepse: A Marxian Interpretation", *Research In Political Economy*, Copyrights 1994 by Jai Press Inc., Volume: 14, Pages: 119-194. ISBN: 1-55938-605-3.

Dokuyan, Sabit, “Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2014, 15(2), s. 23-55.

Durmuş, Savaş - Aydemir, N. Kemal, "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923- 1938)", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜİİBFD*, Cilt, 7, Sayı 12, 2016, s. 155-167.

Embel, Erhan, "Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler", *Bilig*, Kış 2015, S. 12, s. 145-170.

Eroğlu, Nadir, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Yıl: 2007, C. XXIII, S. 2, s. 66-73.

Ezer, Feyzullah, “1929 Dünya Ekonomik Krizi Öncesi Atatürk Dönemi Türk Ekonomisi (1923-1929)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 100, S.199, 2012, s. 31-40.

İnan, Afet, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara, 1972.

İnci, İbrahim, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tek Parti Hükümetlerinin İşe Politikaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, S. 50, Erzurum 2013, s. 269-288.

Kahraman, Serpil, (1929-1939) *İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.

Kalaycı, İrfan, "Atatürk'ün Kalkınma Modeli (AKM): Günümüz Sanayisi İçin Kazanımlar" *Maliye Dergisi* , S. 156, Ocak-Haziran 2009, s.152-176.

Kazgan, Gülten, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, İstanbul, 1988.

Koç, İ. Ceyhan, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisi'nin Oluşumuna Etkileri", *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 1, Erzurum, 2000, s.145-167.

Koçtürk, O. Murat - Gölalan, Meryem, “1923- 1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi”, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 2010, 45, (2), s.48-65.

Mango, Andrew, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, İstanbul, 2007.

Meyvacı, Hakkı Ilgar, *Türk Vergicilik Tarihinde Olağanüstü Bir Vergi Uygulaması Örneği: Varlık Vergisi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2010.

Özçelik, Özer - Tuncer, Güner, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları" *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ocak 2007, s. 254-266.

Özder, Ferruh, "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, Bahar 2017, s.143-170.

Öztürk, İbrahim Mert, “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 2013, C. 32, S. 54, s. 135-166.

Özyurt, Hasan, "Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938)", *Dergi Park (Journal Of Economy Culture And Society)*, S. 19,1981, s.119-148.

Parasız, İlker, *Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa, 1998.

Şağan, Ali *Birinci Sanayi Planı ve Türkiye’nin Kalkınmasına Etkileri (1933-1938)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.

Şahinkaya, Serdar, "Türkiye Sanayileşme Tarihinden İki Kesit: Birinci Sanayi Planı 1933 ve Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2011 – 2014)", *3.Ulusal İktisat Kongresi/29 Şubat- 2 Mart 2012 /DEÜ, İİBF İktisat Bölümü/İzmir-Türkiye*, s. 2-10.

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim, *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara, 1983.

Tezel, Yahya S., *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1994.

Tokgöz, Erdinç, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, İmaj Yayınevi, 8. Baskı, Ankara, 2007.

Töre, Nahit, “Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1973.

Ülken, Yüksel, *Atatürk ve İktisat*, Ankara, 1984.

Vural, İstiklâl Yaşar, "Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 Nisan 2008, s. 77-114.

Yücel, Fikret, *Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşme Öyküsü*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2015.

UNDERSTANDING OF THE REALITY IN RELATION TO HUMAN FACTOR THE COGNITIVE AND SCIENTIFIC THINKING, MYSTICAL AND MODERN SCIENTIFIC KNOWLEDGE

Afag ASADOVA

Institute of Philosophy and Law of ANAS

The modern scientific view of the world is the same as a surprise with Eastern philosophy and it is parallel. The nature of thought and style of Eastern philosophy plays a role in stimulating the development of non-classical scientific theories.

The first devoted to this problem in general and thorough work is the American philosopher and natural F. Capra's work of "physics Daosu". In Eastern philosophy (Sufism) Direct knowledge has access there.

Eastern mysticism (Sufism) describes a reality as modern physics did not reach consciousness of a sense. Both of them are based on experience: - observation and experiment in physics, mysticism, specifically the state of mind achieved through meditation.

Getting active engagement with the world is in the process of scientific truth. This is entirely consistent with Sufism, so its mystical knowledge of Sufism is not a simple observation, participation in the process is achieved by understanding the truth. Physics, mysticism is not with the knowledge of reality is reflected in the non-active, participating in the process of interaction is achieved.

Sufism, as in physics, the language problem is the basis character. Of course, the essence of what is happening in the language of the mystical "vision", or micro-particles and person is not able to see the mega facilities adequate to the reality of the world.

The scientific and the mystical understanding of the truth, there is an important difference. Mystical act of cognition observer and observed, subject and object distinction can't differ but they simply are not different from each other. As you can see, the non - classical physics view of the world as well as the subject of this part of the world as it includes in.

GERÇƏKLIYIN DƏRKINDƏ INSAN AMILINƏ MÜNASIBƏTDƏ TƏSƏVVÜF VƏ MÜASIR ELMI TƏFƏKKÜR, MISTİK VƏ MÜASIR ELMI IDRAK

XÜLASƏ

Dünyanın müasir elmi mənzərəsi təəccüblü dərəcədə Şərq fəlsəfəsi ilə səsləşir və paralellik təşkil edir. Şərq fəlsəfəsinə xas olan düşüncə üslubu və xüsusiyyəti qeyri-klassik elmi nəzəriyyələrin inkişafında stimullaşdırıcı rol oynayır.

Bu problemə həsr olunmuş ilk ümumiləşdirici və daha tam, hər tərəfli iş amerikan filosof və fiziki F. Kapranın "Fizikanın Daosu" əsəridir.

Şərq mistikası (təsəvvüf) müasir fizika kimi reallığı hissi qavrayışın nail olmadığı şəkildə təsvir edir. Onların hər ikisi təcrübəyə söykənir: – fizika müşahidə və eksperimentə, mistika isə meditasiya vasitəsi ilə çatılan idrakın xüsusi vəziyyətinə.

Elmi həqiqət dünya ilə fəal qarşılıqlı prosesdəldə olunur. Bu, tamamilə təsəvvüfə uyğun gəlir,

belə ki, təsəvvüfün malik olduğu mistik bilik sadə müşahidə ilə deyil, həqiqətin dərk edilməsi prosesində iştirakı ilə əldə edilir. Fizikada da, mistikada da bilik gerçəkliyin qeyri- fəal əks etdirilməsi ilə deyil, qarşılıqlı iştirak prosesində əldə edilir.

Təsəvvüfdə, fizikada olduğu kimi, dil problemi təməl xarakter daşıyır. Təbii insan dili nə baş verənlərin mahiyyətinin mistik "görmənin", nə də mikrohissəciklər və meqaobyektlər dünyasının gerçəkliyini adekvat görmək bacarığında deyil.

The modern scientific view of the world is the same as a surprise with Eastern philosophy and it is parallel. The nature of thought and style of Eastern philosophy plays a role in stimulating the development of non-classical scientific theories. Niels Bohr considered necessarily to apply ideas and images of ancient Indian and Chinese philosophy in the development of science issues: "Indeed, the unity and integrity was Einstein's works, the concept of systems of classical physics in our daily physical experience that fits perfectly and observations of behavior and material objects that make up the possibility of setting aside the issue based on the conditions.: Seeking parallels the usual idealizations of the atom theory about limited the application of the lessons we must apply to completely different fields of science, such as psychology or even the custom of the philosophical problems: in the great drama of the existence of these problems, our position as spectators and participants attempted to reconcile the Buddha and Lao Tse already encountered such thinkers. "(140, 78).

Another outstanding representative of classical physics, wrote referring to. Classical physics is another outstanding representative wrote referring to the interaction between Eastern philosophy and physics. So, for example, in Japan after the war, the major scientific contribution to the theory of physics, the philosophical essence of the far East, the traditional concepts of quantum theory can be viewed as a sign of interaction with the set. So Can be instanced a lot of same, deep and interesting sayings about the subject .However, the first devoted to this problem in general and thorough work is the American philosopher and natural F. Capra's work of "physics Daosu". Gnoseological and ontological aspects of the problem under consideration can be divided. Epistemology, the philosophy of the East F.Capra as stated below, the basic comes from provisions: "Thus, the knowledge of reality in a totally is non-intellectual concept, "mediativ" or the mystical experience of the so-called non-ordinary state of consciousness. The existence of such a situation in the West and the East, just not by the number of mystics, but also checked with the help of psychological research "Thus, in Eastern philosophy (Sufism) Direct knowledge has access there. In science, as well as assumptions about the existence of absolute truth in the act, however, the possibility of its attainment is likely to endless contemplation borders.

Eastern mysticism (Sufism) describes a reality as modern physics did not reach consciousness of a sense. Both of them are based on experience: - observation and experiment in physics, mysticism, specifically the state of mind achieved through meditation. That both of them the view of the world borns as their experience in both the life and development as a result of the theoretical device. Mediativ mystical philosophy, personal experience is similar to a Western scientific empiricism and eksperimentalizm. However, we must consider that the mystics not speak of intellectual and sensory experience, both of them mean they are not of absolute mediativ involves cognition. At the same time, the mysticism, the knowledge of physics is based on experience. F.Capra shows an interesting combination between a physics experiment, and mysticism, meditation .Both are not available for those who do not devote themselves to it, requires special training for many years. At first glance, it appears that a scientific experiment can be repeated by others, not the mystical experience, but unprepared person can't do complex physics experiments, prepared to repeat the mystic, the meditation can be a understanding by other mystics.

Getting active engagement with the world is in the process of scientific truth. This is entirely consistent with Sufism, so its mystical knowledge of Sufism is not a simple observation, participation in the process is achieved by understanding the truth. Physics, mysticism is not with the knowledge of reality is reflected in the non-active, participating in the process of interaction is achieved. There can't be accessed outside of the object of mystical knowledge, understanding the truth with all his heart that he should be able to participate in the process. "Philosophy has always laying people to interact with the universe, along with observers include his thinking. Atomic physics can be said about it. "The knowledge and cognitive process in human understanding of reality is a necessary condition of its features.

However, the scientific and the mystical understanding of the truth, there is an important difference. Mystical act of cognition observer and observed, subject and object distinction can't differ but they simply are not different from each other. As you can see, the non - classical physics view of the world as well as the subject of this part of the world as it includes in .However, the physics of the process to attain the object and the subject does not come up. They are always divided. And their full integration does not occur. Object and the subject of physics - such as the dependence of the error is considered to ensure that they are identical.

It is not difficult to note that, the classic and Sufism science speaks from contrary positions, - Sufism subject and object do not differ. Classical science, they are divided into absolute. These two extreme and non - equal to the size of abstraction V.Pauli writes: "The first type of extrapolating materiality or more of the cases, the nature of which is not dependent on the method of observation implies the existence of a physical object. We see that the facts of modern physics, even with the pressure of being forced to hand over abstractions that are too narrow. Extra abstractions are no longer Hindu metaphysics of net thought of subject that is not withstand. Personally, I have no doubt that this idea should be regarded as unsuitable for the extrapolating. Any object that not withstand in space in such a mighty mental concept of additionality, which is prone to getting hold of the golden mean with the help of the idea of "the West" can't be considered acceptable for thinking ".

Sufism, as in physics, the language problem is the basis character. Of course, the essence of what is happening in the language of the mystical "vision", or micro-particles and person is not able to see the mega facilities adequate to the reality of the world. Natural language adapts badly for Expression of reality that not metabolized by human bodies. Therefore, part of the mystical philosophers, physicists are forced to speak the language inherent in the metaphorical. Sufism itself, imaginative, poetic language so gradient that, in addition to giving the mystical experience has not an adequate method. In any case, in mysticism language is not thinking method, it is an interpretation and clarification tool, he plays a supporting role. However, science is the most widely understood language in the leading role of the word, is not denied. Instead, a variety of formal languages and mathematical symbolism associated with them is crucial.

F.Capra notes the similarity between modern physics that a mystery overcomes our limited perception of the organs .For example, in the case of modern physics, the theory of relativity, in the sense of feeling perceived by the three-dimensional world, there is a transition not metabolized four - dimensional world. Other physical theories space and a large digit sizes are included. The availability of multi-dimensional spaces is considered quite acceptable in science. Mystery in the general meditation represents a possible concept for higher dimensions. Therefore, with the help of a mystical experience in the provision of formal logic and language are available, because not multi-dimensional world, expresses three-dimensional specific. Multi-dimensional space is perceived in the act of mystical with formal and language, can't be adequately expressed.

The relationship between modern science and Eastern philosophy, ontology Concerning the following can be mentioned: According to Eastern philosophy, the supreme reality of our

world is based on temporary things. All the main features of the mystical aspects are universe notion that interconnected and indivisible unity regardless of difference from their relationships with others. According to this idea, all things in space, but in different manifestations of a higher reality. The mystical nature of the intellectual concepts and thinking process itself is located in an area inaccessible. True reality based on events is denied from the formation and determinacy, it can't be described in a formal way and can't be adequately expressed. Our confidence in the existence of things and processes in the world is nothing but an illusion. It is true that, for practical matters it is important, and helps us in our life. But when, higher reality disregards, then a combination of things, and the reality principle, the absence of any division forgotten. Mediativ understanding of reality is restored the concept of the understanding such as unit that not dividing members of the world as a rescue from illusion of dividing to a lot of figurativeness of things and events.

But in mystic shapelessness of the essence of the mystical the "gap" - does not notice incompleteness or lack of. Instead, the emptiness is essence of all forms, the source of any existence, and it is an inexhaustible source of all the existing ones. Analogy of the mystical gap in physics is quantum field, and physical gap in which all the particles are created in accordance with modern ideas. "East gap in the" physical vacuum "- as it was called the theory of the field, but the presence of incompleteness and lack of any kind of situation, but rather all the possible forms of the world will work itself keeps the particles. These forms, first and foremost, is a non-independent and do not represent physical units, the gap is just a temporary reflection of the underlying assets. "Western science from Greek philosophy to the synthesis of the ideas of Eastern philosophy - one of the difference classics of science from non-classic science. Thus, the source of western scientific philosophy, Greek philosophy was believed that the inherent geometry of the inner reality and the imagination to create significant problems for a long time, identified the development of Western thought. Not less than the size of the classic problems associated with the development of science and space, and it reflects the understanding of the properties of the schemes are due to not parting.

In Sufism not only time and space, structure, and other categories and causalities understood as derivatives of intellects and are treated as reality Floor map. They contributed illusion created by the mind, not the essence of existence, presence is unified, indivisible, and in it there is no division to things and forms. According to Hinduism, things, processes, events, and in general, all the articulation of reality created by our thoughts, organized network of the notion, not the reality. Our all formal apparatus and structural forms, including logic and geometry, in fact, they are illusions. In reality the intellect itself, a single, indivisible formal structure of limitations "increases the net" to the reality. The reality divides to parts and in accordance with practical requirements, is expressed in accordance with the available categories, especially in the counting and measurement needs.

F. Capra notes identity in understanding of universal, indivisible commitment of events that exists between Eastern philosophy and modern science - for the non-Classic science as an explanation for the theoretical structures, such as the notion of reality is characterized by a specific scheme. Because the quality and quantity is considered infinite. Therefore, it is not located to the theoretical scheme or style. Acceptable by Non-classical science pluralism in the description of reality is here. Thus, according to the theory of relativity, it became clear that the scale of the universe, including the Euclidean geometry is not adequate. However, relativity understanding comes to the geometric and physical description of world or any other. Thus every geometry, including Euclidean geometry is the nature of reality is definitely not began to be understood as a derivative of the human mind. It has lost the meaning of space and time. All parts of the universe, the laws and principles of applied behavior Unlike classical science non-classical science doesn't looking for all parts of the universe, the laws and principles of applied as definitely. According to modern scientific thinking, being does not divide into sections, where everything, including human beings, and everything is connected, can't say that what is the most

important part of and necessary. Everything is manifest in everything, reflects a small part of the world all its features. Characteristic of any part of reality defines any of the characteristics, and the features are determined by the interaction of all the other parts of it, not with fundamental laws. In each part of creation itself, in all its parts, and this being no more fundamental level. The reality is represented by a general commitment and integrity. Reality can't be unambiguously determined, and differentiation.

The principle of the unity and indivisibility of the events of the world, along with other basic ontological principle of Eastern philosophy, the dynamics of the universe, professionalism. Ancient Greek philosophy and Eastern philosophy, as opposed to static - not geometric is dynamic. Mystics understand world's dynamic as continuous motion, fluidity, volatility and interpret formation. This is a growing, changing space, and the rhythmic way things generally all fixed equipment are just illusions. The universe stands out as a continuous network of changing the dynamic interaction. Interestingly, the periodic expansion and contraction of the exposed, beating the pulse of the universe, the image has already been presented by Eastern mysticism. The modern science justifies in a new level the idea of the depth of the ancient East.

In the Sufism process is change, flow, movement, and so on. The main conceptual conceptions. That is what the world is not like and more figurativeness of stable forms and things, it stands as continuous network of changes and interactions that separation of independent parts is illusions inherent in thinking and notion of human reality. Eastern philosophy, for example, Buddhism denies the existence of any fundamental essence and nature stands out as network of interaction pattern as a dynamic way. The features of other parts of the world is demonstrated the relations between other parts and this means that, in order to understand its essence, it is necessary to clarify the nature of the remaining units. A similar situation can be seen in the non-classical science. Here all the material objects are not as things, describes as processes. Substance itself is denied. The main organizers of the universe are dynamic patterns - as soon it is "transition stages" of the flow of new beginnings and recasting.

In non - classical science, classic substantially, a certain number of objects in the basic organization of the fundamental particles, such as an understanding - is non-adequate. Particles themselves are not parts of the billiard balls at something similar, rather than processes. Particles are parts of the area, where the intensity of the more "comes to clot" enough, so they are the intersections of their own energy. Based on the reality the physical space locates where the particles come into being.

Healthy mind, dream that not accept the reality has psychological basis rather than a logical basis. Man wants immortality and eternity. But this, being in harmony with nature, at odds with the desire of people to the dregs, and it leads to internal conflict. Human suffering, according to Buddhism, instead of accepting temporary nature of things, making permanent, created by the human mind is to attempt to stay stuck in the permanent category and forms. What is permanent and unchanging desire that leads him to lean on, he isolated the human "I" of the existence of the trust, Buddhism - it called the illusion-the yeast. This also leads to misery and trouble. According to the F. Kapra, cognitive science to the understanding of this problem is to come. (273, 274), a characteristic feature of modern scientific thinking, one of the laws of nature and its inherent relationships is not necessarily the reality is not as described, is to be interpreted as closer to the reality. Approach to science, so more fundamental and less fundamental part of the world does not exist. It is clear, in part because of its features are determined by the characteristics of all the different parts, and each of them can be considered as the foundation and starting point. That is a part of reality, which keeps all the parts and realized the connection of events. Therefore, the validity of the study and a theoretical scheme that led to the formal chest only true convergence device.

It is similar to the situation in Sufism. In spite of not interested of approximate knowledge, they believe that everything in the universe essentially interrelated and, therefore, the

whole place is just a remnant of what can be explained by having a mutual relationship. This practical point of view, according to not possible, they are usually, try non-intellectual understanding all of the unity of all things So the true way of knowledge on the notion with intelligence and reasoning, it is direct, mystical understanding is true act.

The general interaction of events people need to take this fact into consideration. Person must live in harmony with nature and must follow the natural order, then follow the flow of the Dao. Person as part of the harmonious universe who are conscious of the environment in which it is approved.

The fact of the existence of a reality independent of man's scientific truth does not depend on the existence Einstein produced results. R. Tagore, contrary, he noted the existence of the truth is not dependent on humans. He meant summarized eternal human conception of individuals, ideally universal essence. Tagore wrote: "The world is a human world. The scientific ideas about it is scientist's idea.

Indeed, Tagore's vision of universal human of the human being in the initial prostructure and generally, meaning that the possibilities of human understanding as a potential very close to infinity. Potentiality in the human being and the creation of the universe prostructure saves the world agreed with him. According to Tagore, man and the universe are harmonious .Universe - the universe of human, human is the universe.

R. Tagore continuing the tradition of Indian philosophy for knowledge and science inaccessible to the absolute truth and scientific truth, one that is accessible to the human intellect - are distinguished from each other: "According to Indian philosophy, as well as the understanding of an individual's intelligence is not, and can't be described in words, Brahma, the absolute truth are available. It is not only an individual's understanding of the infinity dive. Such a fact can't be attributed to science. We talked about the nature of truth carries apparent feature. In other words, it represents the true essence of the human mind that they represent, therefore, the truth - human. It can be called Maya or illusion. The main difference in the eyes of the scientific truth Einsteyin and R. Tagore man was taken to the citizen - Failure. Attention to the real world of non-dependence on Einstein, R.Tagore coordination with the focus on its people.

Thus, A. Einstein wrote: "I can't prove that the person is completely non-scientific truth - the truth of the matter must be considered, but I am firmly. Geometry of Pythagoras's theorem about the existence of something that does not depend on the establishment of the truth. In all cases, if the person on the reality, then the reality is the fact that the answer should be. Following the denial of the latter leads to the denial of the first. " However, Tagore replied: "We call the truth of the reality of each of the subjective and objective aspects of the universal man is the rational harmony". Also: "In any case, even if the person does not depend on any absolute truth, then he would not be completely available to us. A series of events is not in space, such as a series of musical notes that intelligence is the only one who thinks that the trend is difficult to accept. In such a context reality concept is similar to music reality devoid of any kind of geometry Pythagoras mental concept. Paper to eating confidence in the wisdom literature is absolutely not available, but the truth of the human intellect in the literature for the paper itself has a larger value. If not entirely, as it is outside the human intellect against feeling any rational or truth exists, it will be nothing until then, we will be human beings with intelligence. " (275,276).

Albert Einstein, as the true representative of the classic scientific understanding of the world view denies the existence of the subjective content. After all, the people of the world regardless if there is an objective way, then why scientific view of the world, the human factor must be kept? But the non-classical ideal of science of thought, we have the world itself, but we are aware of our relationship with it. Thus, the scientific view of the world, the human factor must be kept by force. To the position of the other, although it is thought that the non-classical ideal of R. Tagore is on the side. For example, Einstein proved the existence of objective reality

independent of man, say to the argument that the quality of the material body, for example, if there is no one at the table will remain in its place. That it is in compliance with R. Tagore: Yes, the table will not be accessible to the individual mind, but not to the universal mind. My perceived table can be understood by my knowledge that perceives perceived type."

Thus, the traditional, classic looks to the East side, Einstein's approach to the problem of truth is not prepared to accept. However, we see that the non - classical science, it is entirely same with the Eastern philosophical systems. This is one of the founders synergetic Priqoji's say: "Einstein noted that non-scientists should depend on the presence of the observer. Such a position of the time it has led to the denial of the reality of evolution as insistence back. Tagore was the confirmation of the existence of absolute truth, even if it may be, it would be inaccessible to the human intellect. Interestingly, the evolution of science at this time it happens the direction of the great Indian poet. What we call reality, it opens in the installation process that we participate. "

In 1931, the dialogue of the cultural traditions of East and West, which took place between these two great thinker continues to the present time. Interestingly, when trying to understand the problems of modern science in Western scientific thought and philosophical traditions of the East is appealing, mystical and philosophical systems of the East and the West, they are more creative and modern scientific traditions and identity parallels, non-trivial. Human intelligence is the combination of these two amazing tracks that do not depend on each other to be perceived by the human mind can't be accepted.

LITERATURE

1. Гейзенберг В. Физика и философия. Часть и целое. — М.: Наука, 1990.
2. Hilal Arslan, İbm Sina ve Mevlananın *Aşk Felsefelerinin karşılaştırılması*, 1 Yüksek Linansterzi, Frat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman.Yrd. Doç.Dr.Cevdet Kılıç. Elazığ, 2006.
3. Y.Habermas. The Philosophical Discourse of Modernity. [Suhrkamp Verlag](#), 1985
4. F.Kapra. The Tao of physics. 1975
5. Гейзенберг В. // Лауреаты Нобелевской премии: Энциклопедия. М., Прогресс, 1992.
6. TAGORE, Rabindranath (1984), *Some Songs and Poems from Rabindranath Tagore*, East-West Publications, ISBN 978-0-85692-055-4
7. TAGORE, Rabindranath (1952), *Collected Poems and Plays of Rabindranath Tagore*, Macmillan Publishing (published January 1952), ISBN 978-0-02-615920-3

SOVYET GULAG KAMP SİSTEMİNDE KADIN OLMAK

Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Arş. Gör. Gülhanım Bihter YETKİN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

ÖZET

Sovyetler Birliği'nde 1930'lu yıllarda doruk noktaya ulaşan tutuklamalar için "Gulag" kısaltmasıyla da bilinen ve tutuklamaların merkezi olan Ana Kamp İdaresi, milyonlarca Sovyet vatandaşını ölüm kalım mücadelesine sürüklemiştir. Söz konusu kamp sistemi, suçluları cezalandırmaktan ziyade insanları kontrol altında tutmanın bir yolu olarak hizmet etmiştir. 1930 ile 1950'li yıllar arasında bu sistemin çarklarına dahil olan 12-13 milyon kadar insan, ya ölmüştür ya da ölmek üzere serbest bırakılmıştır. "Gulag" adı uzunca bir süre insanlık dışı trajedi, büyük acılar ve masum insanların ölümü ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Kamplara hapsedilen milyonlarca tutuklu, maden ocaklarında dondurucu havalarda beş yıldan yirmi yıla kadar çok ağır fiziki şartlarda çalışmaya mahkum edilmiştir. Tutuklular bu şartlara uygun kıyafet, gıda, alet ya da barınak olmadan, açlığa, şiddete, soğuğa ve hastalıklara maruz kalmışlardır. Ağır çalışma şartları, yetersiz beslenme ve dondurucu soğuktan ölen mahkumlar, yenileriyle değiştirilmiştir, çünkü sistem, kampları yenilemek için her zaman yeterli sayıda insan bulabilmiştir. Bu çalışmada Gulag kamp sisteminin edebi eserlere yansması incelenecektir. Bu bağlamda, edebi metinleri tarihsel olaylar, gerçekler ve gerçek zaman-mekan kurguları çerçevesinde incelemeyi mümkün kılan tarihsel yöntemden yararlanılacaktır. Söz konusu kamp sisteminin en kötü, en trajik ve insanı en çok etkileyen yönleri, tarih kitaplarından ziyade 20. yüzyılın edebi eserlerine yansmıştır. Kampların kadın mahkumlar için mi yoksa erkek mahkumlar için mi daha zor olduğu konusu göreceli ve tartışmalıdır. Bu bağlamda kamplardan sağ çıkmayı başaran kadın ve erkek yazarların anı niteliğinde kaleme aldıkları edebi eserler, kişisel gözlem ve deneyimlerle tarihe ışık tutmakta ve okuyucuya bilgi vermektedir. Gulag kamplarından sağ kurtulabilen yazarların kaleme aldığı otobiyografik eseleri temel alan bu çalışmada mutlak veri sunma yerine, dönemin tarihsel olaylarının yazarların algıladığı şekilde eserlerden alıntılar eşliğinde verilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışma, edebi metinleri tarihsel olaylar ışığında analiz edip yorumlayabilmek ve o dönemin dinamiklerini değerlendirebilmek için tarihsel yöntemle odaklanmaktadır. Kampta yaşayan bireylerin, özellikle de kadınların mücadeleleri, değişen insanlık ve ahlak değerleri, tarih kitaplarının aksine, kamp deneyimi yaşamış kadın ve erkeklerin gözünden yansıtılacaktır. Bu çerçevede tarihsel veriler değerlendirilmeye çalışılırken, tarihin edebiyatın ayrılmaz bir parçası olduğu da vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gulag, Sovyet kamp sistemi, kadın, trajedi, edebiyat

BEING A WOMAN IN SOVIET GULAG CAMP SYSTEM

ABSTRACT

In the Soviet Union, State Camp Administration, known also with the abbreviation “Gulag”, and being the center of the arrests, reaching to peak in the mid-1930s, led millions of Soviet citizens to make life and death struggle. This prison camp system has served as a way of controlling the people, rather than punishing criminals. Between 1930 and 1950s, about 12-13 million people involved in the wheels of this system were either dead or released to die. The word “Gulag”, has long become a synonym for the long-term inhuman tragedy, immense suffering and death of innocent people. Sentenced to hard labor in mines or outdoor in the freezing weather from five to twenty years, millions of people were imprisoned in the camps. The prisoners suffered from starvation, illness, violence and cold without adequate clothing, tools, shelter, food. Prisoners who died of hard labor, malnutrition and cold were replaced by new ones, because the system could always find more people to renovate the camps. In this study, the reflection of Gulag system on literary works will be examined. In this regard, historical method, making possible to examine literary texts within the frame of historical events, realities and real time-space fiction, will be used. The worst, most dramatic and shocking sides of the system were reflected in literary works of 20th century, rather than in history books. Whether camps are more difficult for female or for male prisoners is relative and controversial. In this context, the literary works written by men and women writers who survived the camps shed light on history with personal observations and experiences and provide information to the reader. The aim of this study, in which autobiographical works of authors, who were able to survive from Gulag camps, is to quote historical events of that period in their perceived forms, instead of an absolute data integrity. In this respect, this study focuses on the historical method, enabling to analyze and interpret literary texts in the light of historical events and to evaluate the dynamics of that period. Life struggle of individuals, especially women in the camp, unlike a history book, from the eyes of men and women experiencing the imprisonment, is reflected from their views of morality, changing and real human values. In this context, while the historical data is tried to be evaluated, it is also emphasized how history is an inseparable part of literature.

Keywords: Gulag, Soviet camp system, women, tragedy, literature

1.GİRİŞ

Her ülkenin adaleti sağlamak amacıyla oluşturduğu bir ceza sistemi vardır ve suçlu görülenler toplumdan tecrit edilerek ve bir takım özgürlüklerinden mahrum bırakılarak cezaevlerinde ceza sürelerini tamamlarlar. Ceza sistemleri ülkeden ülkeye değişebileceği gibi her ülkede farklı seyir izleyen tarihsel sürece, mevcut ideolojiye, ihtiyaca ya da şartlara bağlı olarak bazı dönemsel farklılıklar gösterebilir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği’nde Stalin döneminde 1930’lu yılların sonlarında doruk noktaya ulaşan tutuklamalar için Gulag kısaltmasıyla bilinen (Glavnoye Upravleniye Ispravitelno-trudovih **Lagerey**) Ana Kamp İdaresi, milyonlarca Sovyet vatandaşını ölüm kalım mücadelesine sürükler. Kökleri Çarlık Rusyası’na, on yedinci yüzyıla uzanan Gulag kampları, özellikle Stalin’in iktidara gelmesinden sonra Sovyet sisteminin ayrılmaz bir parçası olur ve Sovyetler Birliği’ndeki on iki saat diliminin her birini kapsayacak şekilde Moskova’nın merkezinden Beyaz Deniz’deki adalara, Leningrad banliyölerinden Karadeniz kıyılarına, Kutup çizgisinden Orta Asya’ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılır.

1929 yılı, Stalin'in hem Sovyet ekonomisini hem de Sovyet toplumunu tarihte benzeri görülmemiş şekilde dönüşüme uğratacağı devlet politikalarını oturtmaya başladığı yıldır. Bu tarihten itibaren Gulag kampları ayrı bir önem kazanır. İktidara geldikten sonra Stalin'in öncelikli hedefi hızlı bir sanayileşme olur. Endüstriyel üretimde yüzde yirmi artış öngören beş yıllık planların zamanından önce tamamlanması için ülke genelinde bir seferberlik başlatılır ve hızlandırılmış sanayileşmenin değerinden şüphe edenler derhal toplumdaki uzaklaştırılır (Applebaum, 2008, s.46). Bu dönemde ülkenin yüksek maliyetli sanayi temelini Batı sermayesi olmadan inşa etmenin formülü, bedava işgücünün kullanılacağı zorunlu çalışma kamplarının yaygınlaştırılması olur. Sibiry'a'nın ücra köşelerinde yer altı zenginliklerini keşfedip yeryüzüne çıkarmak ve ayrıca bu bölgelerde dev sanayi tesisleri ile otoyol ve kanallar inşa etmek üzere mecburen ülkenin dört bir yanından işçi sevkıyatı yapılır. 1930'lu yıllarda insan gücü emeğinin değeri, Sovyetler'deki sanayi üretiminin üçte ikisi kadardır (Lincoln, 1996, s.257). Bu bağlamda normal koşullar altında hiç kimsenin gönüllü olarak gidip uzun ve dayanılmaz çalışma şartlarına katlanmayacağı işlere gönderilmek üzere ülke genelinde 'halk düşmanları' yaratılıp, sistemin ihtiyaç duyduğu işgücü elde edilmiş olur.

Hapishaneleriyle, mahkum sevkıyat noktalarıyla ve özel yerleşim bölgeleriyle devasa bir sistem olan Gulag kampları, mahkumlar için genellikle ölümle eş değer olur. 1930 ile 1950'li yıllar arasında bu sistemin çarklarına dahil olan 12-13 milyon kadar insan ya ölür ya da ölmek üzere serbest bırakılır. 1950'lerde serbest bırakılan mahkumların çoğunluğu 1940'larda tutuklanmış olduğu için en azından on yıllık bir sürelerini bu kamplarda geçirmişlerdir (Koen, 2009, s.23). Tipik bir Gulag mahkumu ağır fiziksel şartlarda günde on dört saat çalışmak ve üretimde belli bir kapasiteyi doldurmakla yükümlüdür. Mahkumlar, yılın büyük bir bölümünde eksi elli derecelere varan dondurucu ayazlarda ya da bataklık bölgelerinin yaz aylarındaki dayanılmaz ve nemli sıcağında ilkel el aletleriyle balta girmemiş ormanlarda ağaç kesmek veya donmuş toprağı kazıp altın ya da maden çıkarmak üzere insanüstü çabalar harcarlar. Ağır iş ve yaşam koşullarına rağmen mahkumlara verilen tayı, belli normlarla belirlenmiş olup karın doyurmaktan uzaktır. Mahkumların tayı, iş kapasitelerini doldurmalarıyla belirlenir. Bu kamplarda yetersiz beslenmeden ve vitamin eksikliğinden güçsüz düşen bir mahkumun akıbeti, yavaş ölümdür. Açık havadaki ağır çalışma şartları, yetersiz beslenme ve dondurucu soğuk nedeniyle ölen mahkumlar derhal yenileriyle değiştirilir, çünkü sistem, kampları yenilemek için her zaman yeterli sayıda insan bulur. Bu çalışmada Rus tarihinin en acı gerçeklerinden biri olan Gulag kamp sistemine dahil olan kadın mahkumların kaderi, kamp gerçeğini bizzat yaşamış yazarların kaleme aldığı öykü ve romanlar çerçevesinde incelenecektir. Bu bağlamda, edebi metinleri tarihsel olaylar, gerçekler ve gerçek zaman-mekan kurguları çerçevesinde incelemeyi mümkün kılan tarihsel yöntemden yararlanılacaktır. Edebiyat eleştirmeni F. R. Leavis'in de belirttiği gibi *"toplumsal tarihimizi bize sunanlar, büyük romancılarıdır. Onların eserlerinde yapılmış olanla karşılaştırıldığında, profesyonel toplumsal tarihçinin tarihi boş ve yavan görünür"* (Belge, 2016, s.134). İşte Gulag kamp sisteminin en kötü, en trajik ve insanı en çok etkileyen yönleri de tarih kitaplarından ziyade 20. yüzyılın edebi eserlerine yansımıştır.

2.GULAG KAMPINDA KADIN OLMAK

Gulag kamplarına gelenler arasında çoğunluğu erkek mahkumlar oluşturur. Bunun en önemli nedenlerinden biri, ağır fiziksel iş gücünde erkeklerin kadınlardan daha güçlü olmasıdır. Araştırmacı Katryna Coak'ın aktardığına göre, Gulag kampları üzerine çalışmalar yapan Emma Mason 1939 yılında bu kamplardaki kadın nüfusunu yüzde 8,4 olarak gösterirken, Anne Applebaum 1942 yılında bu oranı yaklaşık yüzde 13 olarak

belirlemiştir (Coak, www.thevieweast.wordpress.com). Sayıları daha az olsa da kadınlar kamplarda erkeklerle eşit şartlarda çalışmış, aynı davranış biçimlerine maruz kalmış, açlıkla, soğukla, ağır yaşam ve çalışma koşullarıyla erkekler gibi eşit derecede mücadele etmiştir. Vasili Grossman bir mahkumun kamp deneyimini anlattığı *Her Şey Geçip Gider* adlı romanında kadın erkek eşitliğini şöyle betimler: “*Kadınların eşitliği sadece fabrikadaki işte, uzay uçuşlarında, devrim ateşinde kanıtlanmamıştır, bu eşitlik Rusya’nın bugünkü tarihinde, asırlar boyunca hapishanelerde, kamplarda, kamplara götürülürken yollarda yaşanan acılarla da kanıtlanmıştır*” (Grossman, 2013, s.116). Üstelik erkeklerden farklı olarak kadınlar taciz, tecavüz, uygunsuz teklifte bulunma, cinsel açıdan aşağılanma gibi fiziksel ve duygusal işkencelere de maruz kalırlar. Kadınların bir kısmı isteyerek ya da istemeyerek kısa bir süre içerisinde fahişe haline gelir. Bunda açlığın ve çaresizliğin oynadığı rol büyüktür. Fazladan yemeği olan nüfuzlu mahkumlar ve gardiyanlar bu kadınları her türlü hizmette kullanırlar (Hablemitoğlu, 2004, s.192). Grossman’ın da vurguladığı gibi, açlığın gücü acımasızdır. Doğal bir gereksinim olan yeme gereksinimi, anaları kendi çocuklarını bile yemek zorunda bırakan bir güce, acımasız ve canavarca bir güce dönüşür (Grossman, 2013, s.117).

Kimi erkek mahkumlar kadınların ahlaki açıdan erkeklerden daha hızlı bozulduğunu, cinsiyetleri sayesinde daha rahat işlerde çalışabildiklerini, kampta üstün bir statüye sahip olmak için daha fazla şanslarının olduğunu savunur (Applebaum, 2008, s.307). Kamplarda bir kadının kaderi, kamp kıdemlileri arasındaki statüye ve pozisyona bağlıdır. Eski bir kamp mahkumu olan yazar Varlam Şalamov’a göre adi suçlular arasında kadınlar aşağılık bir varlık olarak kabul edilir ve hor görülür: “*Kadın, aşağılık bir varlıktır ve sadece suçluların hayvani açlıklarını gidermek, kaba esprilerinin maskarası olmak ve belalı ‘ortalığı heyecana boğmaya’ karar verdiğinde umumi dayakların kurbanı olmak için yaratılmıştır*. (Apanoviç, 2007, s.39). Soljenitsın bu fikri *Gulag Takımadaları* adlı romanında şu sözlerle destekler: “*Kendilerini hemen teslim etmeyenler ya kendiliklerinden inatlarından vazgeçerdi veya buna zorlanırlardı. Çok inat edenler içinden güzel olanlara hiç kurtuluş yoktu, eninde sonunda davayı kaybediyorlardı!*” (Soljenitsın, 1975, s.189). Buna rağmen kamp ilişkilerinin hayatı insanlaştırdığına inanan ve kendisini koruma altına almak isteyen kadınların birer ‘kamp kocası’ edindikleri ve böylece başka adamlar tarafından rahat bırakıldıkları da bir gerçektir. Kamp yaşamının bir parçası olan tecavüz, fahişelik ya da ‘kamp kocası’ ile ilişki neticesinde hamilelik ve doğum olayının görülmesi de doğaldır. Ağır çalışma şartlarından bir süreliğine de olsa kaçmak amacıyla hamile kalan mahkumlar da vardır. Kimi kadınlar kampa hamileyken getirilmişken kimileri de çeşitli nedenlerle kampta hamile kalır. Doğum yapan ve emziren, dolayısıyla da kamp üretimine katkıları olmadığı için külfet olarak görülen kadınlar, genellikle en kötü ve en soğuk barakalarda kalır. Zoraki verilen süt izinlerinin ardından alelacele işbaşı yapmaya gönderilen kadınlar, çoğu kez geri döndüklerinde bebeklerini morgda bulurlar. Sağ kalan ve süttten kesilen çocukların ise genelde anneleriyle bağı koparılır. Anne olma hakları ellerinden alınan kadınların çocukları, kamp alanı içinde bulunan ve koşulları son derece kötü olan kreşlerde görevlilerin ellerine bırakılır. Mahkumiyeti döneminde bir süre kamp kreşinde çalışan yazar Yevgeniya Ginzburg, bebeklikten sağ salim çıkmayı başaran çocukların bile kreşlerde normal bir yaşam sürme olasılıklarının çok az olduğunu belirtir: “*Bebekler bütün vakitlerini beşiklerinde yatarak geçirirler. Çiğerlerini parçalayınca kadar ağlamazlarsa kimse kaldırmaz. Islak bezlerini değiştirmek dışında yanlarına kimse uğramaz – tabii kuru bez mevcutsa....*” (Ginzburg, 2000, s.23).

Kampların kadın mahkumlar için mi yoksa erkek mahkumlar için mi daha zor olduğu konusu göreceli ve tartışmalıdır. Bu bağlamda kamplardan sağ çıkmayı başaran kadın ve erkek yazarların anı niteliğinde kaleme aldıkları edebi eserler, kişisel gözlem ve

deneyimlerle tarihe ışık tutmakta ve okuyucuya bilgi vermektedir. Pek çok Gulag yazarının anlatımından yola çıkılarak, çalışma kamplarında adi tutuklulardan farklı olarak siyasi mahkumlar arasında daha fazla dayanışma olduğu sonucuna varılmaktadır. Kadınlar ise dayanışma konusuna daha fazla eğilimlidir. Ancak yine de kadınların çoğu Gulag'daki deneyimi insanlık dışı, moral bozucu ve kadınlığı yok edici bulurlar. Bir kamptan diğerine nakledilirken perişan haldeki bir erkek mahkum konvoyu ile karşılaşan Yevgeniya Ginzburg şöyle düşünür. *“Erkeklerin kadınlardan daha güçlü oldukları sanılır, şu anda her nasılsa daha savunmasız görünüyorlardı bize ve onlara karşı güçlü bir anaca acıma duygusu hissediyorduk. Öylesine acınacak bir durumdaydılar ki eşyalarını nasıl yıkayacaklarını ya da biz iç çamaşırlarımızı bile tamir ederken paçavralarını gizlice nasıl tamir edeceklerini bilemiyorlardı”* (Ginzburg, 1996, s.288). Oysa kadın mahkumlar, yedikleri çorbaların içinde buldukları balık kılçıklarını iğne, saç tellerini ise iplik olarak kullanıyor, becerikli elleriyle en azından kıyafetlerini yamayabiliyorlardı. Kıyafetlerindeki söküklere dikmeye ya da saçlarını temiz tutmaya daha yatkındılar, hemcinsleriyle güçlü dostluklar kuruyor ve kötü durumlarda dayanışma içine girebiliyorlardı.

Kamp deneyimi yaşamış ünlü yazar Aleksandr Soljenitsın, zorlu kamp şartları nedeniyle kadınların kadın gibi görünmediğini belirtir: *“Bu işlerde beden eriyor, kadında kadınlığa ait ne varsa yok olup gidiyor. Yaşı belli olmuyor, omuzları yukarıya doğru sivrilmiş, göğüsleri kurumuş birer torbacık, kaba etten sarken deri kıvrım kıvrım, dizler üzerindeki etler erimiş, bacak arasından koyun başı da geçer, futbol topu da. Ses kalınlaşmış ve kısalmış”* (Soljenitsın, 1975, s.192). Yamalı paçavralar içinde, kısacık tıraş edilmiş saçlarıyla, bir deri bir kemik kalmış bedenleriyle bu kadınlar gerçekten de cinsiyetsiz gibidirler. Kampa ilk ayak bastığında dondurucu havada çalışma sahasından dönen kadın mahkumlarla karşılaştığı esnada Ginzburg'un düşündükleri, kadınların cinsiyetsizliğine vurgu yapar: *“Bir kadını bir erkekte ayırt etmemiz gittikçe güçleşiyordu. Gerçekten de cinsiyetsizdiler. Bu yamalı pantolonlar içindeki, ayaklarına yırtık ayak sargıları sarılmış, şapkalı gözlerine kadar çekilmiş, yüzlerinin geri kalan dondan çatlamış tuğla kırmızısı kısımları paçavralarla örtülmüş bu yaratıklar gerçekten de cinsiyetsizdiler”* (Ginzburg, 1996, s.331). Grossman ise *Her Şey Geçip Gider* adlı eserinde kızına ve kocasına kavuşma ümidini kaybettiği anda hayat mücadelesinden vazgeçen kahramanı Maşa aracılığıyla kadınların anneliğine ve dönem şartlarının acımasızlığına vurgu yapar: *“Yuliya'yı bir daha göremeyecekti; ne bugün ne de ak saçlı yaşlı bir kadın olarak; hiçbir zaman göremeyecekti. (...) Hastabakıcılar Maşa Lyubimova'yı teknik kontrol bölümü tarafından ıskartaya çıkartılmış tahtalardan yapılmış dört köşe bir kutuya koydular, son kez yüzüne baktılar, yüzünde sevimli bir çocuğun heyecan ve hayret ifadesi, kereste deposunun yanında o neşeli müziği dinlediği, ilk kez sevindiği ama daha sonra hiç umut olmadığını anladığı zamanki ifade vardı. Ve İvan Grigoryeviç, Kolıma Kampı'nda erkekle kadının eşit olmadığını, erkeğin yazgısının yine de daha kolay olduğunu düşündü”* (Grossman, 2013, s.135).

Gulag kamplarında devrim sonrasında İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar kurulan kamplarda kadın ve erkek mahkumlar karma olarak yaşar. Söz konusu dönemde tek kadın kampı Moskova kadın hapishanesinden adapte edilmiş Novinsk kampıdır. Erkekleri kadınlardan ayırma işlemine 1946 yılında başlanır. Ancak bu tedbir beklenmedik sonuçlar doğurur. Erkeklerin kadınlardan ayrılmasıyla özellikle kadınların iş üretiminde belirgin düşüş yaşanır. Fiziksel olarak daha kırılgan olan kadınların çoğu ağır arazi şartlarında hayatını kaybeder, kendini kurtarmak isteyenler ise tek çıkar yolu çocuk doğurmakta bulurlar.

3.SONUÇ

Kârdan çok zarar ettiği bilinen Gulag kamplarının nüfusu, Stalin'in ölümünün ardından giderek azalmaya başlar. Kamp yaşamıyla ilgili yazılan eserlere konan sansür, kendisi de bir kamp mahkumunun torunu olan Gorbaçov döneminde kaldırılır. Kamplarda yaşananlar, konuyla ilgilenen her kesimden insan, araştırmacı, tarihçi, edebiyatçı, kampı tecrübe eden ya da yakınları kamplara yollananlar tarafından incelenmeye başlanır. Arşivlerin açılması, hatıraların, röportajların ve edebi eserlerin yayımlanmasıyla çalışma kampları hakkındaki gerçekler gün yüzüne çıkar (Gürsoy, 2018, s.309). 1930-1950 yılları arasında doruk noktaya ulaşan tutuklamalar dalgası neticesinde Rusya'nın doğu ve kuzeydoğusundaki geniş coğrafyaya yayılmış Gulag çalışma kamplarına gönderilen ve bu mezardan sağ çıkmayı başaran siyasi mahkumların kaleme aldıkları anı yazıları, kamp gerçeğini tarih kitaplarından daha detaylı olarak ve tüm canlılığıyla gözler önüne serer. Özellikle Soljenitsın gibi yazarlar kendi deneyimlerinden faydalanarak dönemin ıslah ya da çalışma kamplarında suçsuz yere mahkûm etme, cesareti unutturmaya çalışma, korkutma, yalnızlaştırma, özgürlük ve bireysel yaşama hakkından mahrum bırakma gibi konuları en acı tablolarla okuyucuya sunarlar (Kaşoğlu, 2015, s.409). Gulag konulu edebiyat eserleri tarihi gerçeklerin birer aynası gibidir. Kamp gerçeği ile ilgili çok çeşitli tanımlamaları, farklı tecrübeleri, değişik yaşam mücadelelerini yansıtsalar da bu eserlerin ortak paydası, insanlık trajedisi ve ölümdür. Akıl almaz yaşamlara ve ölümlere tanıklık eden ve geri döndüklerinde bunları yazma cesareti ve gücü bulan, yaşadıkları olayları, yerleri ve kişileri gelecek nesillere aktarmak üzere ısrarla belleklerine kazıyan, anılarını satırlara dökerken aynı acıları tekrar tekrar yaşayan yazarların bu eserleri, yakın tarihimize ışık tutan en değerli belgelerdendir.

KAYNAKLAR

- Apanoviç. F. 2007. Na nizşey sturenı unıjenıya (Obraz jıjšını v tvorčestve V. T. Şalamova). Materialı mejdunarodnoy naučnoy konferentsii. Moskva, 18-19 iyunya 2007 g. 33-39.
- Applebaum, A. 2008. Gulag. Ankara: Arkadaş.
- Belge, M. 2016. Step ve Bozkır. İstanbul: İletişim.
- Coak, K. 2012. "A Day in the Life Of..." Women of the Soviet Gulag. <https://thevieweast.wordpress.com/2012/06/19/a-day-in-the-life-of-women-of-the-soviet-gulag/> (Erişim Tarihi: 13.06.2019)
- Ginzburg, Y. 1996. Anafora Doğru (Çev. Gün Zileli). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Ginzburg, Y. 2000. Anaforun İçinde (Çev. Gün Zileli). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Grossman, V. 2013. Her Şey Geçip Gider (Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu). İstanbul: Can Yayınları.
- Gürsoy, Y. 2018. Sovyet Kamplarına Farklı Bir Bakış: Sergey Dovlatov'un Zona'sı. Zeugma I. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi, Gaziantep: İksad Yayınevi, 307-314.
- Hablemitoğlu, N. 2004. Sovyet Rusya'da Devlet Terörü. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Kaşoğlu, A. 2015. Kamp Gerçeğinden Edebiyata. İlk Çember, İvan Denisoviç'in Bir Günü, Gulag Takımadaları. V. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi Bildiriler Kitabı, Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları, 400-409.

- Koen, S. 2009. Dolgoye vozvraşçeniye jertvı gulaga posle Stalina. Moskva: Novıy Hronograf.
- Lincoln, W. B. 1996. Vahşı Batı: Sibirya ve Ruslar (Çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: Sabah Kitapları.
- Soljenitsın, A. 1975. Gulag Takımadaları. Cilt II. (Çev. Selim Taygan). İstanbul: Nebioğlu.

LİSE ÖĞRENCİLERİNDE ŞİDDET EĞİLİMİ İLE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Hande ŞAHİN
Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. Aygen ÇAKMAK
Kırıkkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Seda SAKARYA
Kırıkkale Üniversitesi

ÖZET

İnsan yaşamının her döneminde karşı karşıya kalınan şiddet, pek çok kişinin hayatını, fiziksel ve ruhsal sağlığını, huzurunu ve mutluluğunu etkileyen gizli bir tehlike olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bazı durumlarda şiddetin temelinde bireylerin toplumsal cinsiyetlerine yönelik tutumları yatmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenmiş kişilik özelliklerini, rol ve sorumluluklarını ifade etmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramının tanımında biyolojik farklılıklar değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilgili değerler, beklentiler, yargılar ve roller bulunmaktadır. Bu çalışma lise öğrencilerinin cinsiyet, yaş, sınıf, kardeş sayısı, şiddet içerikli davranışları uygulama gibi değişkenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği puanlarında farklılık oluşturup oluşturmadığının belirlenmesi, şiddet eğilimi ile toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Kırıkkale il merkezinde yer alan liselerin 9, 10, 11 ve 12. sınıflarına devam eden ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 220 öğrenciden oluşmuştur. Veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini içeren anket formu ile Gözütok, Toraman, ve Erdol-Acar (2017) tarafından geliştirilen “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Ölçek “Erkeği Üstün Gören Anlayış” (EÜGA) ve “Kadını Erkeğe Bağımlı Kılan Anlayış” (KEBKA) olmak üzere iki faktörden oluşmaktadır. Verilerin değerlendirilmesinde Varyans Analizi (ANOVA) ve t-testinden yararlanılmış, değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda, erkek öğrencilerin toplumsal cinsiyet ölçeğine ait alt boyut puan ortalamalarının kız öğrencilerden daha yüksek olduğu, kardeş sayısı değişkeninin EÜGA boyut puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık oluşturduğu belirlenmiştir. Lise öğrencilerinin %55.5’i herhangi bir kişiye şiddet içerikli davranışlar uyguladıklarını belirtirken; şiddet uygulama durumunun sadece toplumsal cinsiyet ölçeği EÜGA boyut puan ortalamaları arasında farklılık oluşturduğu, ayrıca öğrencilerin herhangi bir kişiye şiddet uygulama durumları ve anne yada baba ile arkadaşları tarafından şiddete maruz kalma arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin şiddet uygulama durumları ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeğinin Erkeği Üstün Gören Anlayış alt boyutuna ait puanları arasında istatistiksel açıdan negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu; ancak lise öğrencilerinin yaş ve sınıf değişkenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir ($p>.05$).

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Şiddet, Lise Öğrencisi.

ABSTRACT

Violence, which is faced in every period of human life, affects the lives, physical and mental health, peace and happiness of many people in a way that cannot be prevented. In some cases, the basis of violence is the attitudes of individuals towards their gender. The concept of gender refers to the socially determined personality traits, roles and responsibilities of women and men. For this reason, there are not biological differences in the definition of gender, but values, expectations, judgments and roles about how the society as women and men see, perceive, think and expect us to behave. This study was conducted to determine the variables such as gender, age, class, number of siblings, and applying violent behaviors make a difference in gender equality scale scores and to investigate the relationship between violence tendency and gender roles. The study group consisted of 220 students attending 9th, 10th, 11th and 12th grades of high schools in Kirikkale city center and willing to participate voluntarily. The data were collected by using a questionnaire including socio-demographic characteristics of the students and “Gender Equality Scale” developed by Gözütok, Toraman, and Erdol-Acar (2017). The scale consists of two factors, namely “understanding that considers male as superior” (UtCMS) and “understanding that subjects females to males” (UtSMF). Analysis of variance (ANOVA) and t-test were used to evaluate the data, and Pearson correlation coefficients were calculated to determine the relationships between variables. As a result of the study, it was determined that the sub-dimension mean scores of the gender scale of male students were higher than the female students, and it was found that the number of siblings made a significant difference in the mean UtCMS dimension score. 55.5% of high school students stated that they applied violent behavior to any person; It was also found that there was a significant relationship between the gender scale UtCMS dimension score means and the students' violence against any person and the violence by mother or father and friends. There was a statistically significant negative correlation between the students' violent situations and the scores of the “Gender Equality Scale”'s subscale that understanding that considers male as superior; however, it was determined that age and class variables of high school students did not make a significant difference in the mean scores of the scale ($p > .05$).

Key Words: Gender, Violence, High school student

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet, toplumun ya da kültürün kadın veya erkek olmaya yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder. Diğer bir deyişle, cinsiyete dayalı iş bölümü ile biyolojik cinsiyet arasındaki ilişkileri vurgulamak amacıyla, toplumda hem kadının hem de erkeğin konumunu belirten bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetle açıklanamayan sosyal sınıf, ataerkillik, siyaset ve toplumdaki üretim biçimiyle bağlantılı bir anlama sahiptir. Bu nedenle kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yönlerine dikkat çekmektedir (Demirbilek, 2007; Ridgeway & Corell, 2000).

Toplumsal cinsiyet kavramı içinde pek çok faktör bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyetin faktörlerinden birisi de; toplumsal cinsiyet rolleridir. Toplumsal cinsiyet rolleri; geleneksel olarak kadın ve erkek ile ilişkili olduğu kabul edilen rolleri ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet rolü; kültürel olarak kadına ve erkeğe uygun görülen kişilik özellikleri ve davranışları içermektedir. Kadın ve erkek olmak çeşitli sosyalleşme bileşkeleriyle öğrenilen bir süreç olup zamansal ve kültürel olarak değişkenlik göstermektedir. Erkek ve kadın olma süreci, ev içinde başlayarak, ilerleyen yıllarda kreşte, anaokulunda, okulda, özel ilişkilerde, toplumsal kurumlarda, örgütlenmelerde ve iş yaşamında devam eder. Bu alanlar, cinsiyetin oluşturulmasında ve yeniden üretilmesinde önemli faktörlerdir; çünkü rol farklılıklarının ve cinsiyet ayrımlarının süreklilik göstermesi bu kurumlar sayesinde sağlanır (Çınar, 2005).

Toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak erkeklerin genellikle bağımsız, agresif, fiziksel açıdan güçlü, hırslı olmaları ve duygularını kontrol etmeleri; kadınların ise edilgen, duyarlı, duygusal, şefkatli ve destekleyici olmaları beklenir (Özvarış, 2008).

Şiddetin temelinde bireylerin toplumsal cinsiyetlerine yönelik tutumları yatmaktadır. Sosyal çevresi tarafından, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddeti özendiren, erkek stereotip ile çevrelenmiş olan erkekler şiddetin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir işlev görmektedirler (Arıkan, 1997). Ailede kız ve erkek çocuklara yönelik ayrımcı uygulamalar, toplumsal alanda ve çalışma hayatında etkili olan toplumsal cinsiyetçi yaklaşım tarzları da şiddetin kuşaktan kuşağa aktarılmasında ve yeniden üretilmesinde etkili olmaktadır (Can, 2014). Kişilerin şiddete yönelik tutum ve davranışları ergenlik ve çocukluk dönemindeki sosyalleşme sürecinde belirginleşir. Farklı sosyalleşme süreçleri nedeniyle erkekler kızlara göre daha çok şiddet eğilimindedir (Kızmaz, 2006). Toplumsal rollere göre erkeğe başa çıkamadığı durumlarda hissetmesi gereken tek duygunun öfke olduğu öğretilmektedir. Erkeklerin saldırgan ve şiddet yanlısı olmaları beklenirken, kadınların ise çevresindekilere karşı sıcak ve destekleyici olmaları beklenmektedir (Şahin 2005).

Özpulat (2017) tarafından hemşirelik öğrencilerinin şiddet eğilimleri ve toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan çalışmada; öğrencilerin şiddet eğilimleri ile toplumsal cinsiyet algıları arasında negatif yönde bir ilişki bulunduğu, şiddet eğilimi az olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet algılarının daha yüksek, şiddet eğilimi fazla olan öğrencilerin ise toplumsal cinsiyet algılarının daha düşük olduğu saptanmıştır. Kodan Çetinkaya'nın (2013) 300 üniversite öğrencisiyle yaptığı çalışmada da, benzer sonuçlara ulaşılmış olup, şiddet eğilimi ile toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar arasında ters yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Şiddet ve ergenlik döneminde olan lise öğrencilerinin gelişimsel özellikleri ile de ilişkilidir. Bu çalışma toplumun sağlam temellere dayanması ve sağlıklı bir biçimde oluşturulması açısından şiddetin önlenmesi ya da şiddete ilişkin farkındalığın artırılması açısından önemlidir

YÖNTEM

Araştırma Kırıkkale il merkezinde 9, 10, 11 ve 12. sınıfa devam eden lise öğrencilerinin cinsiyet, yaş, sınıf, kardeş sayısı, şiddet içerikli davranışları uygulama gibi değişkenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği puanlarında farklılık oluşturup oluşturmadığının belirlenmesi, şiddet içerikli davranışları uygulama ile şiddet içerikli davranışlara maruz kalma arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla planlanmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu Kırıkkale il merkezinde tesadüfi yolla seçilen liselerde öğrenim gören 9, 10, 11 ve 12.sınıfa devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada, genel tarama modeli türlerinden birisi olan ilişkisel tarama türü kullanılmıştır. Genel tarama modelleri, geçmişte ya da içinde bulunduğumuz anda var olan bir durumun, olduğu gibi betimlenmesini amaçlayan araştırma modelidir. Bu modelin en dikkat çeken özelliği ise, var olanı değiştirmeden olduğu gibi gözlemleyebilmektir. İlişkisel tarama modelinde ise, birden fazla değişken arasındaki birlikte değişim olup olmadığını, eğer değişim var ise değişimin derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modellerinden birisidir (Karasar, 2008).

Çalışma Grubu

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin cinsiyet, yaş, sınıf, kardeş sayısı şiddet içerikli davranışlar uygulama, şiddet içeren davranışlara maruz kalma gibi tanımlayıcı özelliklerine ilişkin sayısal ve yüzdesel dağılımlar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışma grubuna ait tanımlayıcı bilgiler (n=220)

Değişken	Düzy	n	%
Cinsiyet	Kız	115	52.3
	Erkek	105	47.7
Yaş	15-16	136	61.8
	17-18	84	38.2
Sınıf	9	61	27.7
	10	64	29.1
	11	57	25.9
	12	38	17.3
Kardeş sayısı	Kardeş yok	13	5.9
	1	71	32.3
	2	77	35.0
	3 ve üzeri	59	26.8
Şimdiye kadar herhangi bir kişiye şiddet uyguladınız mı?	Evet	122	55.5
	Hayır	98	44.5
Şimdiye kadar arkadaşınızın hiç şiddet içerikli davranışlarına maruz kaldınız mı?	Evet	83	37.7
	Hayır	137	62.3
Anne ya da babanız tarafından hiç şiddet içerikli davranışlara maruz kaldınız mı?	Evet	49	22.3
	Hayır	171	77.7

Tablo 1’de görüldüğü gibi, öğrencilerin %52.3’ü kız olup, %61.8’i 15-16 yaş, %38.2’si 17-18 yaş aralığındadır. %27.7’si dokuzuncu sınıf, %29.1’i onuncu sınıf, %25.9’u on birinci sınıf ve %17.3’ü on ikinci sınıftır. Öğrencilerin %5.9’u hiç kardeşe sahip değilken, %35.0’ının iki kardeşi bulunmaktadır. Araştırma kapsamına alınanların %55.5’inin herhangi bir kişiye şiddet uyguladığı, %37.7’sinin arkadaşlarından, %22.3’ünün ise anne ya da babasından şiddete maruz kaldığı görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri “Anket Formu” ve “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır.

Anket Formu: Lise öğrencilerine ilişkin bilgi toplamak üzere araştırmacılar tarafından hazırlanmış bir formdur. Lise öğrencilerinin cinsiyet, yaş, sınıf, kardeş sayısı, herhangi bir kişiye şiddet uygulama, şiddet içerikli davranışlara maruz kalma durumuna ilişkin sorular yer almaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği (TCEÖ): Gözütok, Toraman, ve Erdol-Acar (2017) tarafından geliştirilen ölçek 45 madde olarak hazırlanan deneme formunun uygulaması sonucunda geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılarak 13 maddeli iki faktörlü Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği (TCEÖ) olarak son halini almıştır. Faktörlerden biri “Erkeği Üstün Gören Anlayışa (EÜGA)” ilişkin bilgi verirken; diğer faktör “Kadını Erkeğe Bağımlı Kılan Anlayışa (KEBKA)” ilgili bilgi sağlamaktadır. Ölçek, beşli likert tipinde olup, seçeneklere verilen yanıtların ağırlıkları 1 ile 5 puan (5- kesinlikle katılıyorum, 1-kesinlikle katılmıyorum) arasında değişmektedir. Ölçekte tersten puanlanan madde bulunmamaktadır. Erkeği üstün gören anlayışa (EÜGA) göre alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan 40’tır. Kadını

erkeğe bağımlı kılan anlayışa (KEBKA) göre alınabilecek en düşük puan 5, en yüksek puan 25'tir. Erkeği üstün gören anlayıştan yüksek puan almak erkeğin kadından üstünlüğünü, erkek egemenliğinin kabulünü içermektedir. Kadını erkeğe bağımlı kılan anlayıştan yüksek puan almak aile içi ilişkilerde kadının erkeğe bağımlılığı, kadının kocasından izin alarak hareket etmesi gerektiği ile ilgili görüş anlamına gelmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık güvenirlik düzeyi 0.889, bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik düzeyi 0.922 bulunmuştur.

Veri Toplama İşlemi

Araştırma verileri Kasım 2018- Aralık 2018 tarihleri arasında öğrencilerle yapılan yüz yüze görüşmeler sonucu araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Anket formu öğrencilere verilmeden önce araştırmanın amacı hakkında bilgilendirme yapılmış, gönüllü olanların araştırmaya dâhil edilmesi sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler SPSS programı ile değerlendirilmiştir. Verilerin öncelikle normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği* toplam puanlarına ilişkin çarpıklık (0.87) ve basıklık (0.17) katsayılarının -1 ile +1 aralığında yer aldıkları görülmüştür (Büyüköztürk, 2008; Tabachnick ve Fidell, 2013). Elde edilen sonuçlar dağılımların normal kabul edilebilecek sınırlarda olduğunu gösterdiğinden, ortalamaların karşılaştırılması amacıyla İlişkisiz Örneklemeler İçin Tek Faktörlü Varyans Analizinden (ANOVA) ve t-testinden yararlanılmış, araştırma değişkenleri arasındaki olası ilişkilerin belirlenmesi amacıyla Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır.

BULGULAR

Lise öğrencilerinde şiddet eğilimi ile toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan çalışma sonuçları aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 2. Lise öğrencilerinin cinsiyete göre toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği alt boyutlarına ait t-testi sonuçları

TCEÖ	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	t	p
EÜGA	Kız	115	11.08	4.21	-10.73	.000*
	Erkek	105	20.13	7.88		
KEBKA	Kız	115	10.86	3.87	-8.94	.000*
	Erkek	105	16.21	4.97		

***p<0.01**

TCEÖ: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği EÜGA: Erkeği üstün gören anlayış KEBKA: Kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış

Tablo 2 incelendiğinde; erkek öğrencilerin toplumsal cinsiyet ölçeğine ait alt boyut puan ortalamalarının kız öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan t-testi sonucunda cinsiyete göre toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği erkeği üstün gören anlayış ($t=-10.73$, $p<.05$) ile kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış ($t=-8.94$, $p<.05$) alt boyut puanları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Lise öğrencilerinin yaşa göre toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği alt boyutlarına ait t-testi sonuçları

TCEÖ	Yaş	N	$\bar{X}$	S	t	p
EÜGA	15-16	136	14.66	7.51	-1.81	.071
	17-18	84	16.59	7.88		
KEBKA	15-16	136	13.27	5.11	-.52	.602
	17-18	84	13.65	5.27		

TCEÖ: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği EÜGA: Erkeği üstün gören anlayış KEBKA: Kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış

Tablo 3'te 17-18 yaş grubundaki lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği EÜGA ($\bar{x}$ =16.59) ile KEBKA ($\bar{x}$ =13.65) alt boyutlarına ait puan ortalamalarının 15-16 yaş grubuna göre daha yüksek olduğu ancak yapılan analiz sonucunda yaş değişkeninin toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir.

Tablo 4. Lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği puanlarının sınıf değişkenine göre tek yönlü varyans analizi sonuçları

TCEÖ	Sınıf	N	$\bar{X}$	ss	sd	F	p
EÜGA	9	61	16.75	8.67	3	.55	.648
	10	64	14.39	7.70	21		
	11	57	15.66	7.02	6		
	12	38	15.15	7.77			
KEBKA	9	61	14.54	5.35	3	2.4	.068
	10	64	12.12	4.75	21		
	11	57	13.73	4.99	6		
	12	38	13.34	5.50			

TCEÖ: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği EÜGA: Erkeği üstün gören anlayış KEBKA: Kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış

Tablo 4 incelendiğinde 9.sınıfa devam eden öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin EÜGA ($\bar{x}$ =16.75) ile KEBKA ($\bar{x}$ =14.54) alt boyutlarına ait puan ortalamalarının diğer sınıflara devam eden öğrencilerin puan ortalamalarından daha yüksek olduğu ancak yapılan varyans analizi sonucunda sınıf değişkeninin Toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği alt boyut puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark oluşturmadığı saptanmıştır.

Tablo 5. Lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği puanlarının kardeş sayısı değişkenine göre tek yönlü varyans analizi sonuçları

TCEÖ	Kardeş sayısı	N	$\bar{X}$	ss	sd	F	p
EÜGA	Kardeşi	13	18.92	10.2	3	3.6	.014*
	yok	71	15.53	0	21		
	1kardeş	77	13.42	7.53	6		
	2kardeş	59	17.05	6.26			
	3 ve üzeri			8.46			
KEBKA	Kardeşi	13	15.00	5.83	3	.87	.455
	yok	71	13.54	5.10	21		
	1kardeş	77	12.79	5.28	6		

2kardeş	59	13.74	4.95
3 ve üzeri			

***p<0.05**

TCEÖ: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği EÜGA: Erkeği üstün gören anlayış KEBKA: Kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış

Tablo 5’te toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği puanlarının kardeş sayısı değişkenine göre tek yönlü varyans analizi sonuçları yer almaktadır. Kardeşi olmayan lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet ölçeğinin EÜGA ($\bar{x}$ =18.92) ile KEBKA ($\bar{x}$ =15.00) alt boyutlarına ait puan ortalamalarının diğer gruplarda yer alan öğrencilerin puan ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak yapılan analiz sonucunda toplumsal cinsiyet ölçeğine ait sadece EÜGA boyut puan ortalamaları arasında kardeş sayısının anlamlı bir farklılık oluşturduğu saptanmıştır [$F_{(3-216)} = 3.627, p < .05$]. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan “Scheffe” testi sonucunda kardeşi olmayan öğrenciler ile iki kardeşe sahip öğrencilerin puan ortalamaları arasında fark anlamlıdır.

Tablo 6. Lise öğrencilerinin herhangi bir kişiye şiddet uygulama durumlarına göre toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin analizi sonuçları

TCEÖ	Şiddet uygulama durumu	N	$\bar{X}$	S	t	p
EÜGA	Evet	122	16.72	8.55	2.87	.004**
	Hayır	98	13.76	6.12		
KEBKA	Evet	122	13.95	5.53	1.69	.091
	Hayır	98	12.76	4.62		

***p<0.05**

TCEÖ: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği EÜGA: Erkeği üstün gören anlayış KEBKA: Kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış

Tablo 6 incelendiğinde, herhangi bir kişiye şiddet uyguladığını belirten lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin EÜGA ($\bar{x}$ =16.72) ile KEBKA ($\bar{x}$ =13.95) alt boyutlarına ait puan ortalamalarının herhangi bir kişiye şiddet uygulamadığını belirten öğrencilerin puan ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda lise öğrencilerinin herhangi bir kişiye şiddet uygulama durumuna göre toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin EÜGA alt boyut puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir ($t=2.87, p < .05$).

Tablo 7. Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin herhangi bir kişiye şiddet uygulama ile anne-baba ve arkadaş tarafından şiddet içerikli davranışlara maruz kalma durumları arasındaki ilişki

	Şiddet İçerikli Davranışlara Maruz kalma	
	Anne ya da Baba	Arkadaş
Herhangi bir kişiye şiddet uygulama	.246**	.415**

Tablo 7’de görüldüğü gibi lise öğrencilerinin herhangi bir kişiye şiddet uygulama durumları ile anne ya da baba tarafından şiddete maruz kalma ile arkadaş tarafından şiddete maruz kalma arasında istatistiksel açıdan $p < .01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu durum herhangi bir kişiye şiddet uygulama anne baba ya da arkadaştan şiddet içerikli davranışlara maruz kalmanın gerekçesi olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 8. Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin şiddet uygulama durumları ile toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği puanları arasındaki ilişki

	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği	
	EÜGA	KEBKA
Herhangi bir kişiye şiddet uygulama	-.191**	-.114

Tablo 8’de lise öğrencilerinin şiddet uygulama durumları ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeğinin *erkeği üstün gören anlayış* alt boyutuna ait puanları arasında istatistiksel açıdan $p<.01$ düzeyinde negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenirken; *kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış alt* boyutuna ait puanları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

TARTIŞMA

Erkek öğrencilerin toplumsal cinsiyet ölçeğine ait alt boyut puan ortalamalarının kız öğrencilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin *erkeği üstün gören anlayış* ile *kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış alt* boyut puanları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Erdol-Acar ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada da erkek öğrencilerin, kadın öğrencilere göre hem *erkeği daha üstün* hem de *kadını erkeğe bağımlı* gördüğü belirlenmiştir. Bu sonuç toplumumuzda erkeklerin toplumsal cinsiyet yargılarına daha fazla sahip olduğunu düşündürmektedir.

Yapılan araştırmada yaş değişkeninin toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir. Kurtuluş (2019), Yıldırım ve arkadaşları (2017) ile Zeyneloğlu (2008) tarafından yapılan çalışmalarda da toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaşa bağlı olarak değişmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya alınan lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıf ile toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği alt boyut puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Bu durum öğrencilerin lise eğitimleri boyunca toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik herhangi bir ders almamasından kaynaklanmış olabilir.

Öğrencilerin sahip olduğu kardeş sayısı ile toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin “*Erkeği Üstün Gören Anlayış*” alt boyutu ile arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Kardeşi olmayan lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet ölçeğinin EÜGA ile KEBKA alt boyutlarına ait puan ortalamalarının diğer gruplarda yer alan öğrencilerin puan ortalamalarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Nitekim Can ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada da kardeşi olmayan hemşirelik öğrencilerinin cinsiyet eşitliği puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Aynı şekilde Yıldız ve Keçeci (2016) tarafından yapılan çalışmada da benzer şekilde kardeşi olmayan spor bilimleri öğrencilerinin cinsiyet eşitliği puan ortalamalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgular araştırmamızı destekler niteliktedir. Kardeşe sahip olmama durumunun *erkeği üstün gören anlayış* açısından daha yüksek puan ortalamalarına sahip olması durumunun sebebinin evde tek başına büyüyen öğrencilerin empati duyma ile ilgili bilinçlerinin kardeşe sahip olan öğrencilere oranla daha az olmasından kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca bu durum kardeşi olmayan ailelerde yetişen çocukların sosyal gelişimine ve eğitime daha fazla önem verilmesinden de kaynaklanmış olabilir.

Herhangi bir kişiye şiddet uyguladığını belirten lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği alt boyutlarına ait puan ortalamalarının herhangi bir kişiye şiddet uygulamadığını belirten öğrencilerin puan ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum, şiddet

içeriklerinin toplumsal cinsiyetçi davranışlar ile yakından ilişkili olduğu şeklinde yorumlanabilir. Demirkan (2009) tarafından toplumsal cinsiyet bağlamında gençlerin şiddet eğiliminin belirlenmesi amacıyla yaptığı çalışmada; gençlerin geleneksel erkeklik algıları ile şiddet davranışları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Öğrencilerin şiddete maruz kalma ve herhangi bir kişiye şiddet uygulama davranışları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki çıkması durumunun, şiddet davranışlarına maruz kalıp bu istenmeyen durum içerisinde büyüyen çocukların da istenmeyen bu davranışları model aldıkları şeklinde yorumlanabilir.

Öğrencilerin, şiddet uygulama durumları ile erkeği üstün gören anlayış alt boyutuna ait puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olması sonucu ise, erkeği üstün gören bir şekilde cinsiyet eşitliğine inanmayan bir tutum sergileyen öğrencilerin kendisini üstün görme davranışı ile yeterince üstün hissettiğini ve şiddet gösterme ile ilgili herhangi bir davranış sergilemediği şeklinde yorumlanabilir. Yapılan araştırmalar şiddetin bireysel faktörlerin dışında ailesel, toplumsal ve çevresel faktörlerin etkisi ile ortaya çıktığını belirlenmiştir (Genç, 2016). O nedenle bu bulgu üzerinde daha başka faktörlerin de etkili olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Lise öğrencilerinde şiddet eğilimi ile toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkinin incelenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmuştur.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar incelendiğinde; öğrencilerin cinsiyetlerine göre toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin erkeği üstün gören anlayış ile kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış alt boyut puanları arasında anlamlı bir fark olduğu; yaş ve sınıf değişkenlerinin ise, toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kardeşi olmayan lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet ölçeğinin EÜGA ile KEBKA alt boyutlarına ait puan ortalamalarının diğer gruplarda yer alan öğrencilerin puan ortalamalarından daha yüksek olduğu; fakat yalnızca EÜGA boyut puan ortalamaları arasında kardeş sayısının anlamlı bir farklılık oluşturduğu saptanmıştır.

Öğrencilerin şiddet uygulama durumları ile toplumsal cinsiyet ölçeği alt boyut puanları incelendiğinde öğrencilerin herhangi bir kişiye şiddet uygulama durumuna göre toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin EÜGA alt boyut puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, öğrencilerin herhangi bir kişiye şiddet uygulama ve anne baba ya da arkadaş tarafından şiddete maruz kalma durumları arasındaki ilişki incelendiğinde; istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin, şiddet uygulama durumları ile toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin EÜGA alt boyutuna ait puanları arasında istatistiksel açıdan negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu; KEBKA alt boyutuna ait puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada, lise öğrencileri bağlamında ele alınan bu konu ile ilgili anaokulu ve ilkokuldan başlanarak çocuk ve gençlere şiddetin engellenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin yerleşmesi için bilinç ve farkındalık kazandırmak amaçlı çalışmalar yapılmasına ve onların bu konular hakkında bilgilendirilmesine ihtiyaç vardır.

Araştırmanın bu sonuçları doğrultusunda şu öneriler verilebilir:

- Ergenlik döneminin kimlik arayışı açısından oldukça kritik bir dönem olduğu düşünüldüğünde, bu kritik dönemde toplumsal cinsiyet eşitliği algısının

kazandırılabilmesi, gelecekte bu bireylerin toplumda eşitlikçi bir anlayışla hareket edebilmelerinde son derece önemli olacaktır. Bu açıdan bakıldığında; toplumsal cinsiyet ve içerikleri, bireyler ve toplum üzerindeki etkileri gibi konularda düzenli eğitimlerin, seminerlerin verilmesi ve bunların medya aracılığı ile desteklenmesi,

- Sonraki yapılacak çalışmaların farklı örneklemeler üzerinde yapılması ve bu doğrultuda durum tespit çalışmaları yapılarak gerekli olan içeriklerle ilgili eğitim, danışmanlık vb. hizmetlerin verilmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

Arıkan, G. (1997). Kadınlarda sosyal tabakalaşma ve sosyal hareketlilik. 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı, 19-21 Kasım 1997.

Büyüköztürk, Ş. (2008). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni spss uygulamaları ve yorum. (9.Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Can, R., Erenoğlu, R., Tambağ, H. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin cinsiyet eşitliğine bakışı. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 7 (4): 3039-3058.

Can Y. (2014), Türk ailesinde aile içi şiddetin kültürel dinamikleri. Electronic Turkish Studies 9 (8): 13-19.

Çınar, P. (2005). Hangimiz daha saldırgan?. Türk Psikoloji Bülteni 11(36): 76-80.

Demirkan, U. Z. (2009). *Toplumsal cinsiyet bağlamında gençlerin şiddet davranışları*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

Demirbilek, S. (2007). Cinsiyet ayrımcılığının sosyolojik açıdan incelenmesi. Politik Ekonomik Yorumlar 44 (511):12-27.

Erdol Acar, T., Toraman, Ç., Özen, F. (2019). Eğitim fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik görüşleri. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi 20 (2): 793-817.

Genç, Y. (2016). Gençleri fiziksel şiddete iten sebepler, öğrenme yolları ve şiddet eğilimleri. The Journal of Academic Social Science Studies 44: 51-62.

Gözütok, F.D., Toraman, Ç., Erdol-Acar, T. (2017). Toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin (TCEÖ) geliştirilmesi. İlköğretim Online 16 (3): 1036-1048.

Kızmaz Z. (2006). Şiddetin sosyo-kültürel kaynakları üzerine sosyolojik bir yaklaşım. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 16(2):247-67.

Kodan Çetinkaya, S. (2013). Üniversite öğrencilerinin şiddet eğilimlerinin ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının incelenmesi. Nesne 1(2), 21-43.

Kurtuluş, E. (2019). *Kadın üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ile toplumsal cinsiyet rolü stresi ve olumsuz değerlendirilme korkusu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Özpuat, F. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin şiddet eğilimleri ile toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişki. Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi 2 (2): 151-161.

Özvarış, Ş.B. (2008). Toplumsal cinsiyet, kadın ve sağlık. Hacettepe Tıp Dergisi 39:168-174.

Ridgeway, C.L, Corell S.J. (2000). Limiting inequality through interaction: the end(s) of gender. Contemporary Sociology 29(1): 110.

Şahin (2005). Öfke ve öfke denetiminin kuramsal temelleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi 6 (10):1-21

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics (6th ed.), Boston: Allyn and Bacon.

Yıldırım, İ. E., Ergut, Ö ve Camkıran, C. (2017). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusundaki farkındalığın belirlenmesine yönelik akademisyenler üzerine bir araştırma. Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi 1(2), 37-46.

Yıldız, E., & Keçeci, O. (2016). Ege Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bakış açıları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 9(47): 986-998.

Zeyneloğlu, S. (2008). *Ankara’da Hemşirelik Öğrenimi Gören Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara

TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ TÜRKÇENİN YOZLAŞMASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr. Hasan Güner BERKANT
Yozgat Bozok Üniversitesi

Emine VARKİ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçenin yozlaşmasına ilişkin görüşlerini belirlemektir. Olgubilim yaklaşımı ile desenlenen araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği bölümünde öğrenim gören 20 öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında, araştırmacılar tarafından hazırlanan yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Sorulara verilen yanıtlar içerik analizi ile incelenmiş, öğretmen adaylarının görüşlerinden kodlar oluşturulmuş ve örnek alıntılar belirlenmiştir. Araştırma bulgularının bazılarına göre Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçenin yozlaşmasına ilişkin görüşleri incelendiğinde, yabancı kelime kullanımı, Batı'ya özentisi, sosyal medya, niteliksiz öğretmen yetiştirme, öz Türkçeden uzaklaşma gibi etkenlerin en başat nedenler olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Elde edilen veriler neticesinde bu sorunlara neden olan temel nedenler; toplumda dil bilincinin oluşmaması, nitelikli öğretmenlerin yetiştirilemeyişi, sosyal medya ve kitle iletişim araçlarında Türkçenin kullanımına gereken itinanın gösterilmemesi ve ailelerin çocukların dili doğru kullanmaları hususunda bilinçli ve sorumlu davranmaması gibi nedenler belirlenmiştir. Çalışmada öğretmen adayları bu sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik bazı önerilerde de bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Dil, yozlaşma, Türkçenin yozlaşması,

TURKISH TEACHER CANDIDATES' OPINIONS ON CORRUPTION OF TURKISH

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the opinions of Turkish teacher candidates on the corruption of Turkish. The sample of the study, The study is designed with a phenomenological approach and interview method which is one of the qualitative research methods is used. The sample is composed of 20 students studying Turkish Language Teaching Department of Kahramanmaraş Sütçü İmam University in the academic year of 2018-2019. A structured interview form prepared by the researchers was used to collect the data. Responses were examined by content analysis, codes were determined from the opinions of prospective teachers and sample quotations were described. According to some of the findings of the study, it is determined that Turkish teacher candidates' opinions related to the corruption of Turkish are especially derived from the reasons such as the use of foreign words, Western wisdom, social media, unqualified teacher training, self-distancing from Turkish. Based on the obtained data, these problems are related with the reasons such as the lack of language awareness in the society, the lack of qualified teachers, negligence of the use of Turkish language in the mass media and the families' unconscious and irresponsible

behaviours about the use of language properly. Prospective teachers also made some suggestions for the elimination of these problems.

Keywords: Language, corruption, corruption of Turkish

1.GİRİŞ

Dil, insanların duygu, düşünce ve arzularını ifade etmek, en önemlisi de sosyal bir ortamda iletişim kurmak amacıyla kullandıkları sözlü ya da yazılı işaretler dizisidir. Toplumdaki bireylerin iletişim kurarak anlaşmaları, uyumlu bir şekilde yaşayabilmeleri ve tecrübelerini sonraki nesillere aktarabilmeleri için dil önemlidir. Dil, toplumun yaşam biçiminin, dünya görüşünün, en genel haliyle kültürünün, geçmişten günümüze geçirdiği çeşitli aşamalarının ve diğer toplumlarla bağlantılarının yansıtıcısı olabilmektedir. Dilde var olan deyimler, atasözleri, aktarmalar, benzetmeler gibi yapılar incelendiği zaman, bunların kullanıldığı toplumun özelliklerini yansıttığı görülebilmektedir. Toplumdaki diğer kültürel motiflerde olduğu gibi dilin de zaman içerisinde olgunlaşarak gelişebilmesi için yüzlerce hatta binlerce yıl gerekebilmektedir (Başçetinçelik, 2016).

Dil, insanlığın varoluşu birlikte ortaya çıkan ve süregelen bir olgu olduğundan, insanoğlu ile dil birbirlerine paralellik gösteren gelişmelere sahiptir. Kültürle ilgili tartışmalarda ilk akla gelen öğelerden olan dilin düşünce şeklini etkilemesi, kültürel mirasları ve tecrübeleri nesillere ileterek milletleri yönlendirmesi sebebiyle ulusların varoluş ve yaşam değerlerinde önemli bir yeri vardır. Dil ve kültür döngüsel olarak birbirini etkileyebilmektedir. Bu karşı konulamaz etkileşim sırasında başka dillerdeki kelimeler ve ifade kalıpları da mevcut dile geçebilmekte, bu da dilin özgünlüğünün bozularak yozlaşmasına ve hatta yok olmasına neden olabilmektedir (Çıngı ve Sezgin, 2010). Bu açıdan bakıldığında özellikle bilimsel, kültürel, ekonomik ve sosyal alanda gelişmiş milletlerin dillerinin daha az gelişmiş ya da gelişmekte olan diğer milletlerin dillerini ve buna bağlı olarak da kültürel yapılarını etkilediği bilinmektedir. Günümüzde işgaller en başta dil ve kültür üzerinden yapılmaktadır. Yaşadığımız dönemde ülkeler, yaşama biçimleri ve kültürleriyle, ulus bilinci oturmamış toplumları kolay bir şekilde egemenlikleri altına alabilmekte, iletişim araçlarını da kullanarak o ülkenin dil ve kültüründe her türlü bozulmaya neden olabilmektedir. Bu sebeple bir milletin dilinin gelişip zenginleşebilmesi kültürünün bozulmaması için o topluma dil bilincinin yerleştirilmesi gerekmekte, bu da eğitimle ve bilgilenmeyle gerçekleşebilmektedir. Eğitim, öncelikle okulların görevi olsa da okulların yeterli olmadığı aşamalarda bu görevler toplumdaki sivil toplum örgütlerine ve aydınlara düşmektedir.

Dilin milletler için önemi bu boyutlarda iken, oldukça zengin bir söz varlığına sahip Türkçenin, günümüzde dünya üzerinde yaklaşık 250 milyon civarında insan tarafından konuşulmakta olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye toprakları dışında yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıyla beraber 80 milyon civarında insanın Türkiye Türkçesi kullandıkları ifade edilmektedir. Günümüzde Türkçe sözlükte bulunan kelime sayısının 100 bin civarında olduğu, sosyal medya ve halk arasındaki kullanımlarda dil devamlı güncellendiğinden bu rakamın 120 bini bulduğu bilinmektedir. Türkçeleştirme çalışmaları özellikle Cumhuriyet döneminden itibaren günümüze kadar devam etmekte olup, birçok alandaki terimlerin Türkçeleştirildiği görülmektedir. Ayrıca, 12 ciltten oluşan Derleme Sözlüğü'nde 123 bin, 8 ciltten oluşan Tarama Sözlüğü'nde ise 50 bin kelime bulunduğu ifade edilmiştir. Yapılan bir çalışmada erkek ve kız adlarının bulunduğu kaynakların incelenmesiyle meydana gelmiş 10842 kişi adının bulunduğu Kişi Adları Sözlüğü'nün mevcut olduğu vurgulanarak Türkçenin söz varlığından yoksul olmadığı kanıtlanmaya çalışılmıştır (Başçetinçelik, 2016). Dünya üzerindeki nüfus sayımları temel alınarak UNESCO'nun yaptığı araştırma sonuçlarına göre ilk sırada Çince, ikinci sırada Hintçe, üçüncü sırada Latin

Amerika’da konuşulan İspanyolca, dördüncü sırada Hindistan, Pakistan gibi ülkelerde de konuşulan İngilizce, beşinci sırada ise Türkçe olduğu görülmektedir. Fakat Türkçenin ilk kullanılmaya başladığı dönemden bu yana yayılarak gelişimini sürdüren ve yirmiden çok lehçesiyle beş kıtada konuşulmaya devam eden tek dil olma özelliğine sahip olduğu da bilinmektedir (Çingir ve Sezgin, 2010).

Türkçenin dünya dillerine kıyasla azımsanamayacak kadar farklı özellikleri vardır. Türk dilini var olan dillerden ayıran en büyük özelliği ünlü seslerin fazla bulunmasıdır. Türkçede sekiz adet ünlü sesin olması, sözcüklerdeki ses uyumları ile oluşan ahenkli söyleyiş ve kurallı ses değişimleri onu diğer dillerden ayıran diğer özelliklerdir. Diğer dillerde bulunmayan ses uyumları büyük bir zenginlik olup, kelime türetmede oldukça geniş bir ek kaynağına sahiptir. Bu durum sonucunda, daha önce kullanılmamış bir kavram türetmek gerektiğinde kök durumundaki sözcüğe, ona uygun işlevdeki ekin eklenmesiyle yeni bir kavram oluşturulabilir (Hafız, 2004).

Yukarıda da bahsedildiği üzere dilin, bir toplumun kültür seviyesini gösteren en önemli araç olduğunu kabul edildiğinde, dilinin varlığını devam ettirmek isteyen bir ulus dilin kendi kökeninden yararlandığında gerçek bir kültürün de yaratıcısı olabilmektedir. Bu nedenle, dildeki bozulmaları önlemenin ve dili başka kültürlerin etkisinden korumanın tüm bireylerin asli görevi olduğu savunulmaktadır. Türk dili konusunda fazlaca çalışmalara yön vermiş olan Atatürk, “Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır.” düşüncesini ortaya atarak bu görevi tüm Türk milletinin sorumluluğuna vermiştir (Tarım, 2013). Bu konuyla ilgili yayınlanan “Vatandaş İçin Medeni Bilgiler” kitabında Atatürk, Türkçe ile ilgili aşağıdaki vurgulamaları yapmıştır:

"Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti, geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir." (<https://turkcutoplumcu.org/images//medenibilgiler.pdf> adresinden 01.12.2019 tarihinde erişilmiştir.)

Atatürk’ün bu vurgusuna rağmen Türkçenin birçok sorunla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Günümüzde öncelikle bireylerin Türkçeye yönelik algılarında, kitle iletişim araçlarındaki dil kullanımında, işyerinde tercih edilen isimlerde ve özellikle Türkçenin internet ortamındaki kullanımlarındaki özensizlikler dikkat çekmektedir. Sosyal medyada ve halk arasında kullanılan dil üzerine yapılan araştırmaların sonuçları, en büyük sorunun Türkçenin kullanımına gereken özenin gösterilememesi olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Alanyazında, ilk okuma-yazmanın öğrenildiği ilkokuldan üniversiteye kadar eğitimin her kademesinde Türkçe öğrenen bireylerin hem meslek hem de sosyal yaşamlarında dili etkin ve doğru kullanma konusunda tam anlamıyla gerekli donanımına sahip olup olmadıklarının tartışıldığı görülmektedir. Bireylerin eğitim sürelerinde dillerini tüm yönüyle öğrenseler bile sosyal yaşamlarında öğrendiklerinin gereğine yakışır davranmadıkları ya da davranmadıkları gözlemlenmiştir (Göçer, 2014). Bu duruma neden olan temel sebebin Türkçenin eğitim ve öğretimindeki izlenen yolların yetersizliğinden kaynaklanabileceği ifade edilmektedir.

Günümüzde Türkçemizle alakalı başlıca sorunların özensizlik ve yanlış kullanım ile başlayarak yabancı sözcük kullanma eğilimi, yabancı dilde öğretim ile yabancı dil öğretimini birbirine karıştırma, bu kadar sözcük varlığına sahip olduğu halde Türkçenin bilim dili olmadığı görüşü, eğitimin birçok aşamasında Türkçe öğretimindeki yetersizlik, öğretmen

faktörü, sözcük ve terim üretmedeki yetersizlik olduğu öne sürülmektedir (Kavcar, 2017). Türkçenin kullanıcısı ve Türkçe eğitiminin başlıca uygulayıcıları olan Türkçe öğretmenlerinin, öğretmenlik eğitimleri aşamasında Türkçenin yaşadığı sorunlar ve yozlaşması ile ilgili görüşlerinin alınmasının Türkçenin kullanımına yönelik sorunların belirlenmesi ve çeşitli önlemlerin alınabilmesi için önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın problemi “Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçenin yozlaşmasına ilişkin görüşleri nelerdir?” biçiminde ifade edilebilir.

1.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçenin yozlaşmasına yönelik görüşlerini belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- 1.Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçenin yozlaşmasına yönelik genel görüşleri nelerdir?
- 2.Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçenin yozlaşmasının en önemli nedenlerine yönelik görüşleri nelerdir?
- 3.Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğrenimi ve öğretimindeki yetersizliğin Türkçenin yozlaşması üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- 4.Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçenin yozlaşmasını önlemeye yönelik çözüm önerileri nelerdir?

2.YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizine ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, fenomenolojik (olgubilimsel) desene sahip olup, nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme yöntemi, yapılacak araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenmiş kişi veya kişilerin konuya ilişkin görüşlerini almaya, bu görüşleri kaydedip nitel olarak analiz etmeye dayanan veri toplama yöntemidir (Karasar, 2008; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel araştırma yönteminin doğasına uygun olarak mutlak ve genellenebilir sonuçlar ortaya çıkarmayı hedeflemeyen olgubilim çalışmaları, olguyu daha iyi teşhis etmemize ve anlamamıza yardımcı olacak ayrıntılı sonuçlar ortaya koyan örnekler ve açıklamalar meydana getirebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada Türkçenin yozlaşması konusu olgubilim deseniyle nitel olarak araştırılarak, öğretmen adaylarının konuyla ilgili algıları, karşılaştıkları sorunlar, çözüm önerileri ile ilgili görüşleri ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

2.2. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemi, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği'nin üçüncü sınıfında öğrenim gören 20 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi belirlenirken, araştırmacıların kolaylıkla ulaşabildiği öğretmen adayları arasından seçim yapıldığından dolayı kolay ulaşılabilir örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme tipinde araştırmacı, yakında bulunan ve ulaşılması kolay olan bireyleri ve ortamı seçer. Bu tip bir seçim, çalışılan problemle ilgili verilerin kolaylıkla toplanmasını sağlayabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Örneklemi oluşturan öğretmen adaylarıyla ilgili bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Örneklemdeki Öğretmen Adaylarının Özellikleri

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Erkek	6	30
	Kız	14	70
Yaş	18-20	2	10
	21-23	13	65
	24-28	5	25
Toplam		20	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan Türkçe öğretmen adaylarının çoğunluğunu kız ve 21-23 arası yaşında olan üçüncü sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçenin yozlaşması üzerine görüşleri ile ilgili verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Formda, Türkçe öğretmeni adaylarının kişisel bilgilerinin bulunduğu bölümün yanında, Türkçenin yozlaşması ile ilgili görüşlerini ve önerilerini almayı amaçlayan açık uçlu sorulara yer verilmektedir. Yapılandırılmış görüşme formları, verilerin çalışmanın amacıyla sınırlı kalmasını sağlayan ve ek verilere imkân tanımayan bir yapıya sahiptir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Görüşme formunun dil, yapı ve kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü’nde görevli bir öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır. Görüşme formu hazırlandıktan sonra, araştırmacılar tarafından iki öğretmen adayıyla pilot bir çalışma yapılmıştır. Alınan dönütler sonucunda formdaki bazı soruların daha anlaşılır olmasına yönelik düzeltmeler yapıldıktan sonra görüşme formuna son şekli verilmiştir. Hazırlanmış olan görüşme formunda, açık uçlu dört soru bulunmaktadır. Görüşme formunda yer alan sorular şunlardır:

- Türkçenin yozlaşmasına yönelik genel görüşleriniz nelerdir?
- Türkçenin yozlaşmasının en önemli nedenleri sizce nelerdir?
- Türkçe öğrenimi ve öğretimindeki yetersizliğin Türkçenin yozlaşması üzerindeki etkilerine yönelik görüşleriniz nelerdir?
- Türkçenin yozlaşmasını önlemeye yönelik çözüm önerileriniz nelerdir?

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler toplanırken görüşme ortamına müdahalenin olmaması için okuma salonu tercih edilmiştir. Her görüşme yaklaşık 20-25 dakika sürmüştür. Öğretmen adayları tarafından verilen yanıtlar görüşme formuna yazılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile incelenmiştir. İçerik analizinin asıl amacı, elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere erişerek, içerik analizi yoluyla verileri tanımlama ve verilerde gizlenmiş durumda olabilecek doğruları ortaya çıkarmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Analiz sırasında veriler dikkatlice incelenmiş, verinin anlamını sembolize eden kodlar belirlenmiş ve bu kodların frekansları hesaplanmıştır. Bulguların açık ve anlaşılır olması amacıyla öğretmen adaylarının yanıtlarından doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Görüşme formu ile elde edilen kodların güvenilirlik analizi için Miles ve Huberman’ın (1994) güvenilirlik analizi formülünden yararlanılmıştır:

$$\text{Güvenirlik} = \text{Görüş birliği sayısı} \div (\text{Görüş birliği} + \text{Görüş ayrılığı}) \times 100$$

Araştırmacılarından biri görüşme verileri üzerinde 39 koda ulaşırken, diğer araştırmacı ise veriler üzerinde 35 koda ulaşmıştır. Elde edilen kod sayıları formülde yerine konulduğunda;

$$\text{Güvenirlilik} = 35 \div (35+4) \times 100$$

Güvenirlilik= %89 olarak hesaplanmıştır.

İç tutarlılığı gösteren bu değerin en az %80 olması gerekmektedir (Miles ve Huberman, 1994). Buna göre görüşme verilerinin güvenilir olduğu görülmektedir.

3.BULGULAR

Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçenin yozlaşmasına ilişkin genel görüşleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Türkçenin Yozlaşmasına İlişkin Genel Görüşleri

Kodlar	f
Yabancı kelime kullanımı	7
Batı’ya özentisi	6
Medyanın özensizliği	3
Öğretmen yetersizliği	3
Dil bilincinin yitirilmesi	3
Ortak kültür oluşturma çabası	1
Popüler kültür etkisi	1
Yozlaşmanın doğallığı	1

Tablo 2’de görüldüğü üzere, öğretmen adaylarının yarısından azı (7/20) yabancı kelime kullanımının Türkçenin yozlaşmasına neden olduğunu ve Batı’ya özentinin arttığını (6/20) ifade etmişlerdir. Bazı öğretmen adayları (3/20) medyanın özensiz dil kullanımını sebep olarak gösterirken, bazıları da (3/20) öğretmen yetersizliğinin, dil bilincinin yitirilmesinin (3/20) vurgusunu yapmışlardır. Öğretmenlerden biri ortak kültür oluşturma çabasının, bir diğeri ise popüler kültür etkisinin Türkçenin yozlaşmasına neden olan etkenler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bir öğretmen adayı ise yozlaşmanın doğal bir süreç olduğunu ifade etmiştir.

Öğretmen adaylarının konuyla ilgili görüşlerinden bazıları şunlardır:

“Günümüzde yaban kültürlerin etkisiyle Türkçemiz yozlaşmaya başlamıştır. Yabancı dillerin dilimize olan etkisiyle Türkçe farklı bir boyuta geçmektedir. Günlük konuşma dilinde birçok kelimenin yabancı dildeki karşılığı kullanılmaktadır.”

“Türkçe dilin doğası gereği yozlaşmaya başlamıştır. Yozlaşma istenmeyen fakat doğal bir durumdur. Dilin doğası ve yapısı yozlaşmaya ve yabancılaşmaya açıktır. Engellenemez, hafifletilebilir.”

“Batı’ya özentilik sonucu Türkçemiz maalesef yozlaşmıştır. Özümüze dönmeli, dilimizin kıymetini bilmeliyiz.”

“Türkçenin yozlaşmasında birçok faktör etkilidir. Bilinçsiz Türkçe kullanımı ve eğitimsizlik bunun sebeplerinden biridir. Niteliksiz eğitim de Türkçenin yok olmasına, kelimelerin erimesine sebep olmaktadır.”

“Ortak bir kültürün oluşturulmaya çalışılması dilimizi de büyük ölçüde etkilemektedir.”

“Popüler kültürün dilimize etkisi oldukça yüksektir. İzlenen diziler, dinlenen şarkılar dilimizin bozulmasına sebep olmaktadır. Sosyal medyadaki acelecilik ve rahatlık, kullanılan dilde kısaltma yapmaya götürür. Bu şekilde yapılan kısaltmalar dilimize yerleşir ve aslı unutulur.”

“Dilin öneminin bilinmemesi nedeniyle insanlar kaybedilen şeyin sadece kelimeler değil aslında bizim kimliğimizin olduğunun farkında olunmayışı dilin yozlaşmasına neden oluyor.”

Öğretmen adaylarının Türkçenin yozlaşmasının en önemli nedenlerine ilişkin görüşleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Türkçenin Yozlaşmasının En Önemli Nedenlerine İlişkin Görüşleri

Kodlar	f
Sosyal medya	8
Batı’ya özentisi	5
Popüler kültür	5
Yabancı kelime hayranlığı	5
Öz Türkçenin önemsenmemesi	4
Yetersiz Türkçe eğitimi	4
Dil bilinci eksikliği	3
Farklı kültürlerin etkisi	2
Yabancı tabelalar	2

Tablo 3’te görüldüğü gibi, öğretmen adaylarının yarısından azı (8/20) sosyal medyayı Türkçenin yozlaşmasında en önemli neden olarak ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının bazıları (5/20) Batı’ya özentinin, bazıları (5/20) popüler kültürün, bazıları ise (5/20) yabancı kelime hayranlığının Türkçeyi yozlaşmaya götürdüğünü belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının bir kısmı (4/20) öz Türkçenin önemsenmediğini ileri sürerken bir kısmı ise (4/20) Türkçe eğitiminin yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Az sayıda öğretmen adayı ise (2/14) yabancı tabelaların olmasını sebep olarak göstermişlerdir.

Öğretmen adaylarının bu konudaki görüşlerinden bazıları şunlardır:

“Türkçenin yozlaşmasının en önemli ve en büyük nedeni sosyal medya yani kitle iletişim araçlarıdır. Yabancı dildeki kelimeleri kullanma hayranlığıdır. Daha modern görünmek çabasına gireceğiz diye tabelalarda bile yabancı sözcükler kullanmaktayız.”

“İnsanların yabancı dile olan hayranlığı, esnafların daha fazla dikkat çekmek için yabancı isimler kullanmaları ya da yarı Türkçe yarı uydurma kavramlar kullanmaları gençler arasında argo ya da jargon diye bile nitelendirmeyeceğimiz güya popüler kelimelerin ortaya çıkması.”

“Dilin kendi doğası gereği yozlaşma başlaması en önemli sebeptir. Diller doğar, gelişir ve ölür. Türkçe ölüm aşamasına geçmiştir. Batı’ya özentisi ve başka dillerden kelime kullanmak en önemli sebeptir.”

“Türkçenin yozlaşmasında en önemli sebep popüler kültürün getirdiği yabancı kelime kullanma hayranlığı, Batı hayranlığı ve bu kelimeleri kullanarak farklı olduğunun düşünülmesi. Hâlbuki bizim Türkçemiz o kadar zengin ki bizler Türkçeyi bilinçsiz bir şekilde kullanarak güzel yapısından her gün bir taş eksiltiyoruz.”

“Teknoloji ve sosyal medya ile olan sıkı bağın etkisiyle yozlaşmaktadır. Yabancı kelime kullanmanın insanlar arasında popüler hale gelmesidir. Eğitim kurumlarında öğretmenlerin, eğitimcilerin Türkçenin düzgün kullanılması konusuna özen göstermemesi ve öğrencilere bu konuda yeterince eğitim verilmemesi.”

“Kendi kendimizin farkında olmamamız, dilimizin gücünü tam anlamıyla bilmememizden kaynaklanmaktadır. Dilimizin zenginliklerini eksiklik olarak gören bir nesil yetişmektedir.”

“Diğer kültürlerle etkileşimin artması, gençlerin havalı görünme çabası ve Batı’ya özenme.”

“Baskın kültürlerin Türkçeye olan etkisi sebebiyle düşünmeden kelime transferi yapılması ve bununla birlikte bu transferlerde kendi dil zenginliklerinden yararlanmak yerine olduğu gibi almayı tercih etmemizden dolayıdır.”

Öğretmen adaylarının Türkçe öğrenimi ve öğretimindeki yetersizliğin Türkçenin yozlaşması üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Türkçe Öğrenimi ve Öğretimindeki Yetersizliğin Türkçenin Yozlaşması Üzerindeki Etkilerine İlişkin Görüşleri

Kodlar	f
Niteliksiz öğretmen yetiştirme	8
Yetersiz eğitim	7
Yabancı kelimelerin artması	4
Öz Türkçeden uzaklaşma	4
Öğretmenlerin bozuk Türkçesi	4
Türkçenin önemsenmemesi	3
Az kelime ile konuşma	2

Tablo 4’te görüldüğü üzere, öğretmen adaylarının yarısından azı (8/20) niteliksiz öğretmen yetiştirmenin Türkçenin yozlaşmasına önemli ölçüde sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının bazıları (7/20) eğitimin yetersiz olduğunu ifade ederken bir kısmı ise (4/20) öz Türkçeden uzaklaşmanın yabancı kelimelerin artmasına neden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Öğretmen adaylarına göre öğretmenlerin Türkçeyi düzgün kullanmamaları, Türkçeye gereken önemin verilmemesi ve az kelime ile konuşmanın günümüz eğitim ve öğretim sisteminden kaynaklanan önemli sorunlar olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin konuyla ilgili görüşlerinden bazıları şunlardır:

“Özellikle ilk ve ortaokullarda küçük yaşta öğrencilere Türkçeyi doğru kullanmanın, onu korumanın önemi çocuklara kavratılmıyor. Özellikle öğrencilere bu kavratılmalı. Öğrenci bu bilinçle yetişmediği için de farkında olmadan yabancı kelimeleri kullanmaya başlıyor ve bu bir şekilde normalleşerek hayatımıza sızıyor.”

“Türkçe öğretimi konusuna yeterince hassasiyet gösterilmemektedir. Anadili Türkçe olan bir bireyin Türkçeyi çok iyi konuşuyormuş gibi bir algının olması ve düzgün İstanbul Türkçesi öğretimine özen gösterilmemesi. Örgün ya da yaygın kurumlarda Türkçe öğretimi konusundaki derslerin eksik olması.”

“Türkçe öğretmenlerinin saf bir Türkçe ile konuşmayı, öğretmenin kendi ağız özellikleriyle Türkçe konuşması öğrencilerin de öğretmenleri rol model alması.”

“Etkisi fazladır. Mesela öğretmenlerin dili yanlış kullandığını görüyoruz. Bir müfettişin konuşmasını dinlediğimde fazlasıyla yabancı kelime kullandığını ‘mesela’ kelimesi yerine ‘atıyorum’ kelimesini kullandığını fark ettim. Üst kademedeki müfettiş bu şekilde konuşurken öğretmen ve öğrenciyi denetleyemez.”

“Konuşma dilinde yabancı kelimelerin sık konuşulması ve gittikçe normalleşmesi. Eğitim veren hocalarımızda dil konusundaki yetersizlikler.”

“Bizler Türkçe öğretmenliği okuduğumuz halde yeterli bir bilinçte okumuyor, kullanmıyoruz. Bu konuda sadece eğitim sistemini suçlamak da doğru olmaz. Çevre, aile, gelenek ve ağız özellikleri hepsi zincirin bir fazlası.”

Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçenin yozlaşmasını önlemeye yönelik çözüm önerilerine ilişkin görüşleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Türkçenin Yozlaşmasını Önlemeye Yönelik Çözüm Önerileri

Kodlar	f
Öz Türkçeye yönelme	9
Etkili eğitim	7
Yabancı tabela yasası	7
Aile eğitimi	6
Dil eğitiminde farklı yöntemler	4
Medyada doğru Türkçe kullanımı	4
Diksiyon dersi uygulaması	4
Nitelikli öğretmen yetiştirme	3
Türkçenin doğru telaffuzu	2
Geleneklere bağlılık	2

Tablo 5’te görüldüğü üzere, öğretmen adaylarının yarıya yakını (9/20) öz Türkçeye yönelmenin Türkçenin yozlaşmasını önleyen en önemli çözüm yöntemi olacağını ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının bazıları (7/20) etkili eğitimin önemli olduğunu ifade ederken, bir kısmı ise (7/20) yabancı tabelaların kaldırılması yasasının getirilmesinin etkili olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Öğretmen adaylarına göre aile eğitimine önem verilmesi, yazılı ve sözlü medyada doğru Türkçe kullanmaya teşvik, diksiyon dersi uygulaması, nitelikli öğretmen yetiştirme, geleneklere bağlılık konusunda halkı bilinçlendirme gibi girişimlerin Türkçenin yozlaşmasının önlenmesine çözüm olabileceğini ifade etmişlerdir.

Öğretmen adaylarının konuya ilişkin görüşlerinden bazıları şunlardır:

“Kültürümüze, gelenek ve göreneklerimize bağlı nesiller yetiştirmek en önemli çözümlerden biri olacaktır.”

“Öncelikle Türk Dil Kurumu’na büyük görev düşmektedir. Kamuoyunu oluşturmak büyük etki yaratabilir. Ortaokullarda verilen Türkçe derslerinde bunun üzerinde ayrıca durulabilir. Yine kitle iletişim araçları tarafından insanlar bu konuda aydınlatılabilir.”

“Bir öğretmen adayı olarak öncelikle bizler dikkatli olmalıyız. Ne kadar kaliteli öğretmen yetiştirilirse o öğretmenin yetiştirdiği öğrenciler de o derece kaliteli olur.”

“Zincirin en önemli halkasını küçük yaştaki eğitim oluşturmaktadır. Türkçenin okyanusun dibine atılmış, köretilmeye mahkûm edilmiş taşları tekrardan parıldamasını sağlayacak imkânlar oluşturulmalıdır. Bu imkânlar eğitim ve bilinçli aile ile oluşacaktır.”

“Yabancı isimli mağaza ve dükkân gibi yerlerin açılmasına izin verilmemelidir. Türkçe konusunda özel dersler verilebilir. Aileler bu konuda bilinçlendirilmelidir.”

“Okullarda Türkçenin korunmasına yönelik eğitimler verilmeli. Birçok yabancı kelimenin Türkçe karşılıklarının kullanılmasına dikkat etmemiz gerektiği öğretilmeli. Tabelalar Türkçeleştirilmeli, sosyal medyada Türkçe kelime kullanılması gerektiği bilinci insanlara yerleştirilmelidir.”

“Öncelikle dilin toplumu oluşturan ve toplumu yaşatan en önemli yapı taşlarından birinin olduğunun farkına varmalarını sağlamak için ülke genelinde seminerler düzenlenmeli. Okullarda da bu konuda daha fazla bilinç oluşturulmaya çalışılmalı.”

“Levhelerde dahi yabancı dil değil de Türkçe kelimelerin kullanılması insanlarımızı dil sevgisini aşılmalı, gözlerimizi yabancı dilden çok kendi dilimize aşına etmeliyiz. Özümüzü korumanın bilincinin dilden geçtiğini halkımıza aşılmalı, bu konuda yeterince bilgilendirilmeler yapılmalıdır.”

“Başta Türkçe öğretmenleri olmak üzere bütün öğretmenlerin aldıkları lisans eğitimi boyunca ve sonrasındaki meslek hayatlarında da Türkçeyi en doğru ve en güzel şekilde kullanan birey olarak yetiştirilmeli. Lisansta bunun üzerine konuşma eğitimine dayalı dersler verilmeli.”

“Öncelikle dilimizde karşılığı olan yabancı kelimelerin Türkçesi kullanılmamalıdır. Öğretmenlere diksiyon eğitimi verilmelidir.”

4.SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmanın bulguları incelendiğinde, Türkçe öğretmeni adaylarına göre sosyal medya, Batı’ya özentisi, popüler kültür, yabancı sözcük kullanımı ve yabancı dil tutkusu, öz Türkçenin önemsenmemesi, Türkçenin yanlış ve gelişigüzel kullanımı, öğretmen yetiştirme programlarındaki sorunlar, Türkçe öğrenimi ve öğretimindeki yetersizlikler ve öğretmenlerin özellikleri Türkçenin kullanımına ilişkin sorunların ilk sıralarını oluşturmaktadır. Türkçe öğretmeni adayları dilimizin bu sorunlarla karşı karşıya kalmasında, toplumumuzdaki dil bilincinin yeteri kadar oluşmamış olmasının, kitle iletişim araçlarında Türkçenin kullanımında özenli davranılmamasının, Türkçeyi öğreten öğretmenlerin gerekli donanım ile yetiştirilmemesinin ve çocukların dili doğru öğrenmelerinde ve kullanmalarında ailelerin sorumlu davranmamalarının etkili olduğu görüşündedirler. Bugün “bir lisan bir insan” anlayışı da göz önünde bulundurulduğunda, dünya üzerinde yabancı dilin, yabancı dil öğrenme ve öğrenmenin önemi tartışılmaz. İnsanlık için her türlü ilişki, iletişim ve gelişme adına yabancı dil şüphesiz çok gerekli olmaktadır. Fakat özellikle son dönemlerde toplumumuzda yabancı dilin araç değil de bir amaç olduğu yanlışlığına fazlasıyla düştüğü gözlemlenmektedir.

Çeşitli ortamlarda Türkçenin sözlü ve yazılı kullanımında göz ardı edilemeyecek boyutta yanlışlar yapıldığı görülmektedir. Okul öncesinden başlayarak yükseköğretime kadar devam eden eğitim sürecinde görülen Türkçe yetersizlikleri, üniversite seviyesine gelmiş öğrencilerde de sıklıkla göze çarpmaktadır. Dilimizdeki sözlü ve yazılı anlatım hataları, düzensiz cümleler ile ifade yanlışları, resmî yazışmalarda bile gözle görülür anlatım

bozuklukları, basın yayın organlarındaki su götürmez özensizlikler, sosyal yaşantımızın merkezi olan sokak ve caddelerdeki tabelalarda kullanılan yabancı sözcük hastalığı Türkçemizin istikbali için önemli bir tehdit oluşturmaktadır (Sır, 2013).

Alanyazın tarandığında Türkçe öğretmeni adaylarının görüşleri sonucunda belirlenen sorunlar üzerinde birçok araştırmacının da durduğu görülmektedir. Demir ve Yapıcı (2007), ana dili koruyarak ve geliştirerek onun imkânlarından faydalanmanın, sadece dilin tüm özelliklerini öğrenmek ve onu bütün zarafetiyle kullanmakla olası olabileceğini savunmuşlardır. Günümüzde çözümlenmesi gereken “ana dil eğitimi-öğretimi” ve “ana dil bilinci” gibi konularda pek çok sorun bulunmaktadır (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008). En başta konuşma dili olmak üzere yazı dilinde de var olan yabancı kelime kullanma hevesi, üzerinde durulması gereken önemli bir durum olarak görülmelidir. Türk dilinin kurallarını göz ardı eden bazı özel televizyonlar, gazete, radyo ve dergiler, Türkçenin özelliklerini görmezden gelerek ve hatta bozarak ilgi toplamaya çalışan bazı kuruluşlara gerekli ikazlarda bulunularak (Sever, 2001) Türkçenin doğru kullanılması için gerekli düzenlemeler yapılabilir.

Sever (2001), ülkemizde Türk dilinin sorunlarını tartışırken, öğrencilerde ana dili bilincinin oluşturulmasında istenilen sonuçlara ulaşamadığını ifade etmiştir. Sever’in özellikle belirttiği dil bilincinin geliştirilmesine yönelik fikri ile bu çalışmada ulaşılan, bireylerde dil bilinci oluşturulmasında aile, öğretmen ve medya gibi faktörlerin belirleyici rol oynadığı sonucu örtüşmektedir. Bağcı (2012) öğretmen adaylarına yönelik yaptığı bir çalışmada, Türk dilinin kurallarının tam olarak bilinmemesinin neden olduğu yanlış kullanımların önüne geçmek için gösterilen gayretlerin yetersizliğinin, ilk sırada televizyon olmak üzere tüm medya organlarında Türkçemizin hor kullanılmasının ve sık aralıklarla MEB tarafından değiştirilen yazım kurallarının öğrenciler adına olumsuz etki yapmasının, Türk dili açısından çağımızdaki en büyük meseleler olduğunu ifade etmiştir. Günümüz eğitim sisteminde sonucun bu şekilde olmasının temel nedenlerinin başında öğretmen eğitim sistemi olduğu ileri sürülebilir. Bu nedenledir ki, dildeki hedeflere ulaşmanın etkili eğitim öğretmenler sayesinde olacağı düşünülmektedir (Çiftçi, 2011). Kırkkılıç ve Maden (2010), Türkçe Öğretmenliği programlarının öğretmen adaylarının sadece teorik bilgilerle değil, uygulama yönelik bilgi ve edinimle mesleğe yönlendireceği görüşünü ifade etmektedirler.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik olarak aşağıdaki öneriler ileri sürülebilir:

- Çalışmada öğretmen adayları, çeşitli ortamlarda yabancı kelime özentisi ve kullanımının Türkçenin yozlaşmasında etkili olduğunu belirttiklerinden dolayı, özellikle resmi ortamlarda ve kurumlarda bu kullanımın azaltılmasına yönelik çeşitli önlemler alınabilir.
- Çalışmada, Batı’ya özentiden kaynaklı olarak dilimizin bozulmaya başladığı düşüncesi belirlendiğinden dolayı, özellikle başta Türkçemiz olmak üzere Türk kültürüne ait öğelerin ön plana çıkmasını sağlayabilecek çeşitli kampanyalar, kamu spotları gibi etkenler daha verimli kullanılabilir.
- Sosyal medyanın dildeki etkisine ilişkin bulgulardan dolayı, sosyal medyada dil kontrolünü sağlayabilecek görevliler yer alabilir.
- Çalışmada öğretmenlerin ve eğitimin Türkçenin kalitesine ilişkin etkisine ilişkin görüşler belirlendiğinden dolayı, öğretmen eğitiminde ve formal eğitimin her kademesinde Türkçenin her derste etkili ve özenli kullanımını sağlayacak önlemler alınabilir.
- Çalışmanın örneklemi Türkçe öğretmeni adayları oluşturduğundan, aynı konudaki başka bir çalışmada halen görev yapmakta olan Türkçe öğretmenlerinin görüşleri alınabilir.

- İleride yapılacak bir çalışmada, öğrencilerin yazılı ve sözlü Türkçede yaptıkları yanlışlar belirlenip, deneysel bir çalışma ile bu eksikliklerin giderilmesine uygun öğretim yöntem ve teknikler araştırılabilir.

KAYNAKLAR

- Bağcı, H. (2012). Öğretmen adaylarının Türkçenin yaşadığı sorunlara yönelik farkındalıkları ve önerileri-Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi örneği. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), 291-307.
- Başçetinçelik, A. (2016). *Dil toplumun onurudur*. http://turkoloji.cu.edu.tr/DIL%20SORUNLARI/ayse_bascetincelik_dil_toplumu_onurudur.pdf adresinden 15.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Çıngı, İ. ve Sezgin, O. (Ed.) (2010). *Türkçenin Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu Sempozyumu*, 1 Nisan 2010, İstanbul.
- Çiftçi, M. (2011). Türkçe öğretmeni yetiştirme programı sorunu. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), 403-410.
- Demir, C. ve Yapıcı, M. (2007). Ana dili olarak Türkçenin öğretimi ve sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 177-192.
- Göçer, A. (2014). Öğretmen adaylarının Türkçe kullanımına ilişkin görüşleri: Fenomenolojik bir analiz. *Milli Eğitim Dergisi*, 203, 23-35.
- Hafız, N. (2004). Atatürk'ün dil politikası. *Bal-Tam Türklük Bilgisi Dergisi*, 1(1), 28-32.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kavcar, C. (2017). *Türkçenin güncel sorunları*. <https://www.turkceindirilisi.com/diger/turkceinin-guncel-sorunlari-prof-dr-cahit-kavcar-h73443.html> adresinden 02.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Kırkkılıç, A. ve Maden, S. (2010). İlköğretim ve lisans programlarındaki değişiklikler sonrasında Türkçe öğretmenliği mesleğinin ve Türkçe eğitimi bölümlerinin durumu. *TÜBAR-Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 27, 477- 502.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook* (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sever, S. (2001). Öğretim dili olarak Türkçenin sorunları ve öğretme-öğrenme sürecindeki etkili yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 34(1), 11-22.
- Sır, A. N. (2013). Türkçede Batı kaynaklı kelimeler ve unsurlar sorunu. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(8), 969-982.
- Tarım, R. (2013). Atatürk ve Türk dili. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9), 95-103.
- Özbay, M. ve Melanlıoğlu, D. (2008). Türkçe eğitiminde kelime hazinesinin önemi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 30-45.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara. Seçkin Yayınevi.

DİLBİLİMSEL AÇIDAN “ÖLÜM” SÖZCÜĞÜNÜN ARGODAKİ KAVRAM ALANI

Prof. Dr. Hülya AŞKIN BALCI
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

ÖZET

Kavramlar çoğu kez kendi dışında başka bir şeyi gösteren, düşündüren, onun yerine geçen nesne, sözcük, görünüş veya sebepleri içerdiği için her zaman araştırmacıların ilgisini çekmiş ve çoğu araştırmanın temelini teşkil etmiştir. Bir düşüncenin veya nesnenin zihindeki genel tasarımı ve soyut yapısını içeren kavramlar insanlar için ortak bir izlenim ya da bir bilgi niteliği taşımaya devam etmektedir. Bu yüzden insanlar etkileşim esnasında ortama, bağlama ve niyete göre sözcükleri ve tümceleri anlamlandırarak kendilerine ve yaşantılarına göre etkileşim sağlamak ve bu etkileşimi yorumlamaktadırlar. Böylece adlandırma ve anlamlandırmanın bir sonucu olarak dili oluşturan insan, bir tarih ve geleneğe de bağlı kalarak dizgeler oluşturmaktadır. Gerçekte insanın “düşünebilen bir canlı” olarak tanımlanmasıyla “kavram oluşturabilen bir canlı” biçiminde gösterilmesi arasında hemen hemen hiçbir bir farklılık bulunmamaktadır.

Hayatı boyunca insanlar tüm rasyonel işlevlerini, ya kısmi algılarla ya da kavramlar arasında kurduğu ilgilendirmeler sayesinde kavramaktadır. Bu şekilde sözcükler sahip oldukları anlamların dışında zamanla yeni anlamlar kazanabildikleri gibi aynı anlamda birkaç sözcük şeklinde de anlamlar oluşturabilmektedir. Sözcüklerin anlam özelliklerinin yanı sıra sözcükler arasındaki anlam ilişkileri de bu sayede ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısını yansıtan dilci Trier dil alanı (Sprachfeld) adıyla uyguladığı yönteminde açıkça göstermektedir.

Biz de bu çalışmamızda dilbilimsel açıdan kavram alanından yola çıkarak argodaki “ölüm” sözcüğünü irdelemeye çalışacağız. Argoyu inceleyen bazı sözlüklerin taranması suretiyle elde edilen dil malzemeleri kavram alanı özellikleri açısından kullanım şekilleri ve özelliklerine göre sınıflandırılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kavram alanı, anlambilim, sözcük, ölüm.

THE CONCEPTUAL FIELD IN LINGUISTIC TERM OF “DEATH” IN SLANG

ABSTRACT

Since concepts often contain objects, words, appearances or reasons that represent, suggest or replace anything other than their own, they have always attracted the attention of researchers and have been the basis of most research. Concepts involving the general design and abstract structure of a thought or object in the mind continue to be a common impression or knowledge for people. Therefore, during the interaction, people interpret and interpret the words and phrases according to the environment, context and intention and interact according to themselves and their lives. Thus, as a result of nomenclature and meaning, the person who forms the language forms systems by adhering to a history and tradition. In fact, there is

almost no difference between the definition of a human as a canlı living creature ıyla and the definition of a human as a “living creature“. Throughout his life, people grasp all his rational functions, either through partial perceptions or by the interrelations that he establishes between concepts. In this way, in addition to the meanings they have, words can acquire new meanings in time and they can also form meanings in the same meaning in the form of several words. In addition to meaning features of words, meaning relations between words emerge in this way. The linguist who reflects this point of view clearly shows in his method which he applies as Trier language field (Sprachfeld).

In this study, we will try to examine the word “death” in the argument from the linguistic point of view. The language materials obtained by scanning some dictionaries examining the slang will be classified according to their usage and properties in terms of concept area features.

Keywords: Conceptual Field, semantics, word, death.

1.0 GİRİŞ

Dilbilimde kavram alanı (Alm. Begriffsfeld, Fr. champ conceptuel champ notionnel, İng. conceptual field), anlam ile ilgili sözcüklerin bir grubu olarak anlaşılmaktadır. Aksan (1989: 254) tarafından “birbiriyle ilişkili ve birbirine yakın kavramların, eşanlamlıların, içinde düşünüldükleri alan” olarak da tanımlanan bu konu için “sözcük alanı, sözlüksel alan, anlam alanı, kavramsal alan, anlam bölgesi ve anlam alanı” şeklinde de karşılandığı görülmektedir. Anlam kavramlarını geliştiren dilsel alanın tarihine bakıldığında antik çağda Platon’a, sonrasında John Locke (yaklaşık 1690) ve Gottfried Wilhelm Leibnitz’e (18. yüzyıl) kadar geri gittiği görülecektir. Aslında alan kavramı, Wilhelm von Humboldt’un “yapının tüm dilin en genel ve en derin özelliği olduğu”¹ fikrine dayanmaktadır. Ferdinand de Saussure’nin dil yetisi (langage), dil dizgesi (langue) ve söz (parole) ayrımındaki sistemleşmeyle de kavram alan teorisinin gelişimi daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

1924 yılında “kavram alanı” terimi, bir dilin sözcüklerinin anlam gruplarına ayrıldığını varsayan Gunther Ipsen (1924: 225) tarafından ortaya atılarak bir mozaikte olduğu gibi ilişkili sözcüklerin anlamsal olarak “bir anlam alanı” yaratacağı şekilde ifade edilmiştir. Ferdinand de Saussure’ün gösterdiği ilkeler doğrultusunda yapısal anlambilimin oluşmasıyla Trier’in daha sonra ortaya attığı “alan” kavramı, 20. yüzyıl anlambilimine büyük katkılar sağlamıştır. Bu düşünceler sayesinde temel nitelikli anlam dizgeleri, sözlüksel birliktelikler ve anlamsal yapılarına göre araştırılmaya başlanmıştır. Vardar’ın (2002:18) da bahsettiği gibi yapısal anlambilim genel olarak belirli sayıda anlambirimciğe² dayanarak anlambirimleri açıklamaya ve bu sözcüklerin oluşturduğu yapıyı tanımlamaya, anlamlı birimleri incelemeye yönelmektedir. Birbirleriyle eşanlamlı “anlamsal alan, kavramsal alan, sözlüksel alan” terimleriyle dilin anlam boyutunu araştırarak dilsel değer üzerinde odaklaşan çalışmalar yürütmek hedeflenmektedir. Hem en küçük anlamlı birimlere göre hem de tümce bazında

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Stadler, 2002.

² **Anlambirimci:** Anlambirimin gösterilen bölümünü oluşturan en küçük anlamsal özelliklerin her biri. Örneğin koltuk anlambirimi, içerik bakımından “arkalıklı”, “iki, üç, ... kişilik”, “oturmak için” ve “ayaklı” anlambirimciklerinden oluşur. Sandalye ise, “iki, üç, ... kişilik” in yerini “bir kişilik” anlambirimciği alır (Vardar, 2002:20).

içeriğin ele alınması bir bütünün oluşmasına sebep olmaktadır. Bu da olgu ve olgular bütününün temel niteliğine bağlı olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır. “Alan” kavramı özellikle Trier’in çalışmalarıyla hayat bulmuş ve Matore, Guiraud, vb. gibi dilbilimcilerin çalışmalarıyla süreklilik kazanmıştır.

1931 yılında Jost Trier³ çalışmalarında kavram alanını benimseyerek anlamları karşılıklı olarak sınırlı olan ve belirli bir kavramsal veya olgusal alanı kapsamaya gereken bir dilin ilgili sözcükleri kümesine atıfta bulunmuştur. Konuşmacılar ve dinleyiciler tarafından benimsenen sözcüklerin bağlantılı ve karşılıklı olarak birbirini etkilemesiyle bir sözcüğün anlamı, aynı terim alanının diğer sözcüklerinin anlamına bağlı olarak anlaşıldığı fikri aktarılmaya çalışılmıştır. Trier’in gelişmiş kavram alanı teorisi, bir sözcük dağarcığı içindeki anlam ilişkilerinin yapısal tanımı için önemli özellikler sağlamaktadır. Böylece bir dilin sözcük hazinesi içerisindeki ilişkileri sistematik olarak tanımlayabilmek için anlamsal olarak birbirini tamamlayan sözcüklerin değerler dizisini oluşturmak gerekmektedir. Kavram alanı da burada devreye girerek sözcükler arasındaki anlamsal ilişkileri analiz etmek için kullanılmaktadır. Bir başka deyişle sözcüksel olarak diğer bağlantılı, eşanlamli sözcüklerin sistemlerini tanımlamaya hizmet etmektedir. Bu şekilde dilin eşzamanlı olarak değerlendirilmesi sayesinde kavramsal olarak birbirine ait sözcük gruplarının araştırılması için yeni yollar açılmıştır. Dilsel bir işaretin değeri, bu sayede işaretler içindeki yeri veya sistemdeki yapısına göre anlam kazanarak incelemelerde yerini almaya başlamıştır. İçerik açısından birbiriyle yakından ilişkili olan ve karşılıklı olarak birbiriyle bağlantılı sözcük grupları işaretin içeriği ve kapsamı, işaretin kendisine bitişik olan diğer işaretlerin toplamına göre içerik açısından kapladığı konuma göre anlam kazanması ilgi çekici hale gelmiştir. Bu şekilde işaretlerin kullanım ve düzenine göre anlam kazandığı açıkça gösterilmeye çalışılmıştır. Kullanılacak kavram, bütünün yapısına göre sözcüksel olarak kavramsal tanımın içeriğine uyum sağlamaktadır. Böylece bazı özelliklere göre sözcüklerin kullanım alanı zamanla değişince anlamları da değişmektedir. Bu süreçte bir sözcük başka bir anlam alanına girerek uzaktaki bir noktada bulunan anlam aralığına aktarılmaktadır. Trier’e (1973:150) göre bu gerçekleşme biçimlendirici ortaklık ve mantıksal birlikteliğe göre anlam kazanmaktadır. Sözcük alanının sınırlarını oluşturan yapılar veya sözcük katmanları mozaik benzeri bir dil dizgesine bürünmektedir. Yapısal ve anlamsal olarak belli bir kavramın sınırlandırılmış dizgesini elde etmek için o yapıya ait sözcükleri hatta karmaşık ve birleşik yapıları da kavram alanı sayesinde net bir şekilde ifade etmek mümkündür. İlgili kavramın alt anlamları aynı bir mozaikte⁴ olduğu gibi parçalarının yan yana getirilmesiyle bir bütün oluşturabilmektedir. Bir kişinin konuşması basit bir şekilde gözlemlendiğinde bir tümce içinde söylenen bir sözcüğün anlamına göre yalnızca tümce bağlamıyla açıklığa kavuşmayabilir:

Örneğin: Burada ün kazanmış hacamatçılar vardı.

gibi bir tümcedeki “hacamatçılar” sözcüğü bağlamsal olarak gerçeği yansıtmamaktadır çünkü burada argo kullanımıyla “hacamatçı” (Aktunç,1998:129) sözcüğüyle “kabadayılardan” söz edilmektedir. Tümce bağlamından çıkarılamayacak olan bu anlam özelliği yüzünden

³ Leo Weisgerber, Trier’in düşüncelerini alarak daha da geliştirmeye çalışmıştır.

⁴ Mozaik: Türlü renklerde, küçük küp biçiminde mermer, taş veya pişmiş toprak parçalarının yan yana getirilmesiyle yapılan resim ve bezeme işi (Türkçe Sözlük, 2011).

kavramsal alanın bütünü anlamsal olarak dilde aktarılan konuşmacıya ve dinleyiciye sunulan tek gerçek anlamı ifade etmemektedir. Konuşmacı veya dinleyici bu özelliği kendi bilgisi ve konuşma ortamına göre anlamlandırarak kavram alanını ortaya çıkarmaktadır. Böylece kişiler kavram alanına sahip değilse sözcüğün işaret ettiği anlamla sözcüğün anlamını yanlış algılayabilmektedir. Hâlbuki dillerin kendi özelliklerine göre (yapı, kültür, kullanım vs.) şekillenen kavramsal alan sayesinde, sözcüklerin iç ve dış gerçekliğini içeren anlamsal özelliklerin tanıtılması, dil içindeki kök anlamların yanı sıra başka yapı ve anlamsal özellikleri içeren harika fikirler ve kullanımların varlığını açığa çıkarmaktadır. Bu kullanımlarda mecaz anlam veya diğer anlam türleri “eşzaman, artzaman” özelliklerinin yanında “dizi ve dizim” yapısına göre dilin doğasında yerini alarak dildeki kullanımın ön şartı haline gelmektedir. Kavram ve bir kavrama ait dizgelerin derin, gizli anlam içerip içermediğini göstermek istiyorsak sözcüklerin alanlarını tespit etmemiz gerekmektedir. Bu alanı daha iyi tespit etmek için Fauconnier ve Turner’in (2002) alanla ilgili çalışmalarındaki şu tablo konuyu daha iyi açıklamaktadır:

Alan	
• Bütün, küçük birimlerden oluşur. • Her birimin değeri, bütün içindeki yeri ve birleşimleri sayesinde belirlenir.	
Giriş (Alan) • Alan, mozaik ve birliktelikten oluşmaktadır. • Birbirini tamamlayan yapı taşları vardır. • Parçalanabilir. • Bir parçanın biçimi, bitişik parçaların biçimine göre şekillenir. • Sözcük ağı vardır. • Dizim önemlidir.	Giriş (Anlam) • Anlamsal bileşenler ön plandadır. • Sözcüğün anlamı önemlidir. • Sözcükler anlam türlerine göre ayrılabilir. • Yakın anlamlı sözcükler arasındaki tam anlam sınırlarının belirlenmesi göze çarpmaktadır. • Çizgisel, çok boyutlu anlam vardır.
Birleşim	
• Sözcük anlamları karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıdır. • Bir sözcüğün anlamındaki değişim/kayma, alandaki diğer sözcüklerin anlamlarını etkiler.	

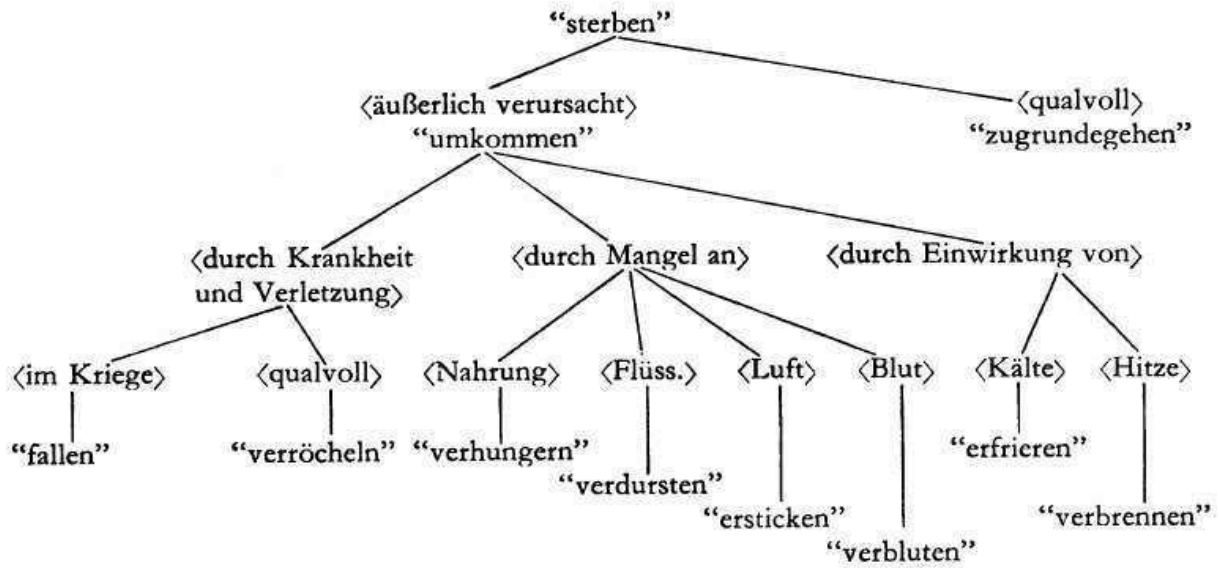
Tablodan da anlaşıldığı gibi kavramsal alan, sözcüklerin anlamsal olarak sözcük hazinesinin edinimi ve bilişsel süreç hakkında bilgiler sunmaktadır. Dil anlayışında bir sözcük ait olduğu sözlüksel alan⁵ içerisinde anlam kazanmakta ve sözcüksel alan olmadan bir sözcüğün anlamı

⁵ Aynı izlek ya da aynı kavram etrafında öbeklenebilen sözcükler bütününe oluşturduğu bu yapısal düzene sözlüksel alan denir (Kıran, 2010:255).

tam olarak kestirilememektedir. Trier'den sonra başka dilciler tarafından da ele alınan bu yöntem, kavramların birbirini sınırlandıran çeşitli parçacıkların birleşmesinden oluşmuş bir alan içinde bulundukları ilkesinden yola çıkarak, bir alan içinde incelenmeleri gerektiğini savunmaktadırlar. Bu kurama göre her kavramın değeri, ancak kapladığı yerle ve öteki kavramlarla bağıntısına göre de belli olmaktadır (Aksan,1989:2). Zaten bu açıklamalardan yola çıkarak anadilin insanların dünyaya bakış açılarını ve dünya görüşlerini ne kadar etkilediğini görmek mümkündür. Bu şekilde Trier'in düşüncelerini daha da ileriye götüren Leo Weisgerber “dili”, gerçek dünya ve birey arasında yer alan “ara dünya” olarak açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmada dilin içinde yer alan kültürün aktarıcısı olarak argo kullanımlarında “ölüm” sözcüğünün yansıma ve aktarılma şekillerinin iletişim sistemi içinde gösterilmesi hedeflenmektedir. Weisgerber de (1953: 141) “ölmek” fiili üzerine çalışmış ve sözcüğün sözlüksel alanını aşağıdaki gibi göstermiştir:



Kavramların tıpkı bir mozaik gibi birbirini sınırlandıran çeşitli parçacıkların bir araya gelmesiyle oluşmuş bir alan içinde bulundukları ilkesinden yola çıkılmıştır. Bu şekilde her kavramın değeri, ancak etkisi altına aldığı yerle ve diğer kavramlarla bağıntısına göre oluşmaktadır. Weisgerber, “ölüm” sözcüğünü, orta kısımda “hayatın sona ermesi” olarak göstermiş ve bu sözcüğe bağlı diğer anlamsal bağlantıları sıralamıştır. Daha sonra Baumgärtner (1967: 172) aynı sözcüğü farklı şekilde sınıflandırmıştır:



Bu sınıflandırma da ise “ölmek” fiili önce dış sebeple ve işkenceyle şeklinde ikiye ayrılmış, daha sonra dış sebeple ölüm; hastalık, yokluk ve etkilenecek şeklinde üçe ayrılmıştır. Hastalık kısmı kendi içinde savaş ve acı vererek; yokluk kısmı, besin, su, hava ve kanla; etkilenecek kısmı ise soğuk ve sıcak olarak sınıflandırılmış ve “ölüm” kavramının sözlüksel alanı bu şekilde belirlenmeye çalışılmıştır.

2.0 AMAÇ VE YÖNTEM

Trier’in kavram alanı bağlamında toplumdaki çeşitli dilsel ifadeler ve bunların çeşitli aktarımlarından yola çıkarak içerik analiziyle “ölüm” sözcüğünün argodaki betimlemesi yapılacaktır. Çalışma, Ali Püsküllüoğlu’nun “Türkçenin Argo Sözlüğü”, Hulki Aktunç’un “Büyük Argo Sözlüğü”, Mehmet Halit’in “İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri”, Ferit Develioğlu’nun “Türk Argo Sözlüğü”, Osman Cemal Kaygılı’nın “Argo Lügatı” ve Filiz Bingölçe “Kadın Argosu Sözlüğü” taranarak elde edilen dil malzemelerin betimlenmesiyle sınırlandırılmıştır.⁶

3.0 BULGULAR VE SINIFLANDIRMA

Toplum içindeki dilsel, kültürel ve söylemsel yapıların farklılığı bir anlamda toplumdaki sınıf, grup ve kesimlerin dil, kültür ve bilinç biçimleri arasında farklılıklardan meydana gelmektedir. Bu özellik sayesinde bireylerin dil kullanımları bölgelere ve çevrelerindeki topluluğa veya kurdukları sosyal etkileşimlere göre değişmektedir. Kendilerini hangi çevreye ait hissedersen kullanımları dil özellikleri de ona göre şekillenmektedir.

⁶ Çalışma da Hulki Aktunç’un eseri temel alınmıştır. Bu yüzden yanında kaynağı verilmeyen yapılar adı geçen yazarın eserine aittir. Taranan eserlerde çoğunlukla aynı sözcükler sıralandığı için istisnai kullanım için kaynaklar belirtilmiştir.

Dil olmadan toplum, insan olmadan da dil olamayacağı için toplum içerisinde yer olan yapıların göstergeleri dilde, dilin göstergeleri de toplumsal yapı içerisinde açık bir şekilde kendine yer bulmaktadır. Dilin özel bir bölümünü oluşturan “argo” da bu yapılar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kavramsal alan içinde kendine özgü bir yapıya sahip olan argoda sözcük ve dilbilgisi yapıları farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Korkmaz (1992:13) “farklı bir anlaşma biçimi sağlamak üzere aynı meslek veya topluluktaki insanların ortak dildeki kelimelere özel anlamlar vermek, bazı kelimelerde değişiklik yapmak, dilin lehçelerinden, eskimiş unsurlarından ve yabancı kökenli şekillerinden de yararlanmak suretiyle oluşturdukları herkesçe anlaşılmayan kelime ve deyimlerden oluşan, gereğinde mecazlı anlamlara da yer veren özel dil veya söz dağarcığı” şeklinde argoyu tanımlamaktadır. Genel olarak toplum içindeki bazı normlara ters düşebildiği için özellikle toplumun belli sınıfları arasında daha yaygın kullanıldığı görülmektedir. Bu durum da bize sözcük anlamının dil kullanıcısının toplumsal yapısına göre değişmesi ve şekillenmesine göre dil kullanıcısının nasıl bir kültürde yetiştiği ve nasıl bir sosyal topluluk üyesi olduğu hakkında ipuçları sunmaktadır. İncelemeler sonucu “ölüm” sözcüğünün argo içinde önemli bir yer tuttuğu ve belli özellikler taşıdığı görülmüştür. Bu özellikleri belli kategorilere göre tasnif etmek mümkündür.

4.0 “ÖLÜM” SÖZCÜĞÜNÜN ARGODAKİ KAVRAMSAL ALANI

4.1 DEYİM BİÇİMİNDE ÖLÜM İFADESİ

Aküsü bitmek (ya da tükenmek): İyice yaşlanmak, güçten düşmek, güçsüzleşmek, ölmek üzere olmak (Püsküllüoğlu, 2012:23); **ayakları önde gitmek**: (Bir yerden) Ölüsü çıkmak, Ölüsü götürülmek; **Azrail’e bir osuruk borcu kalmak**: Yaşlılık hastalık gibi nedenlerle ölüme çok yaklaşmış olmak; **baş yemek**: Mahvetmek, öldürmek, mezara sokmak. “Titizliği bir türlü bitmedi, nihayet zavallı kadının başını yedi, artık gönlü rahat eder; çektiğim nedir senden bir gün başını yiyeceksin ama inşallah ben seni mezara sokarım.” (Halit,1934:26); **başını ortaya koymak**: Tehlikeye girmek, ölümü göze almak, hayatını fedaya razı olmak. “Milli mücadelede bütün memleket başını ortaya koydu, öyle olmasaydı tabii istiklalimizi kurtarmak mümkün olmazdı; dünyada ne müşkül sanatlar, bazıları ekmek parası çıkarmak için başını ortaya koyuyor; cesur genç, durmadı düşünmedi, her şeyi göze alıp meydana çıktı, ben böyle başını ortaya koyacak kimse bulunmaz sanırdım.” (a.g.e: 28); **bir ayağı çukurda**: İhtiyar, ömrünün nihayetinde, ölmek üzere.“ Malı mülkü ne yapacağım, artık benim bir ayağım çukurda sayılır, siz kendinizi düşünün; pinpon, bir ayağı çukurda olduğu halde evlenmeye kalkıyor.” (a.g.e:33); **bok yoluna gitmek**: Ölmek. Ne şehit oldu ne gazi bok yoluna gitti bizim Niyazi (tekerleme). “... bir bıçak vuruşu bir şiş dalışıyla bok yoluna gidebilirdi.” (Aziz Nesin Surnâme). Ayr. bk. niyazi, niyazi olmak; boşuna ölmek: Ölmek, niyazi olmak (Develioğlu,1970:222); **cana ezan okumak**: Öldürmek, bitirmek, ortadan kaldırmak, mahvetmek. “Senin bu yaptıklarını unuturum zannetme, fırsatını bulursan canına ezan okumak boynumun borcu olsun; çapkın oğlan hem babasını hem anasını canına ezan okudu, ikisini de nihayet mezara soktu, yine sıkılmadan gezip tozuyor.” (Halit,1934:45); **çanına ot tıkmak**: Susturmak, mahvetmek, öldürmek, ortadan kal-dırmak. “Bu huydan vazgeçsen iyi olur, bizim aramızda bir ehemmiyeti yok, lâkin başka yerde çanına ot tıkarlar; işte onun da çanına ot tıkadılar, zaten dünya böyledir.” (a.g.e: 51); **cartayı çekmek**: Ölmek:

“Yok ... Cartayı çekti de. -Peki, öyle olsun. Tahtalı köye gitti. (Sait Faik, Parkların Sabahı Akşamı Gecesi); **cavlağı çekmek**: Ölmek, ölüp gitmek. “Kavuklu - Mortoyu çekmiş mi sen onu söyle. Pişekar- Onu anlayamadım. Kavuklu - Morto mortodur cavlağı çekmiş mi? demektir. (Ortaoyunu Eskici Abdi). “Bööyg!.. Az kaldı elmaslar içinde ve milyoner bi şekilde cavlağı çekiyorduk!.. (Oğuz Aral, Utanmaz Adam); **çavlığı çekmek**: Ölmek, Göçmek. “Ulan cavlığı çekmemeye bakmalı, yoksa bir kere gittin mi arkan şöyleydi, böyleydi, Allah rahmet eylesin deyip geçiyorlar; bilmem ama Hüsnü’nün hali beni ürkütüyor, zavallı galiba cavlağı çekmek üzere.” (Halit, 1934:40); **çene atmak**: İntizar, ölüm hali. “Zavallı arkadaşım beni bir hayli beklemiş, vakta gittim, fakat çene atarken yetişmek nasip oldu, bir dakika sonra da can verdi.” (a.g.e: 53); **çingırağı çekmek**: Ölmek; **cızdamı çekmek**: Ölmek. Cızdam etmek diye de kullanılır; **cızdamı çektiirmek**: Öldürmek. “Yaralamak başka, cızlamı çektiirmek başka kanun önünde tabii...” (İrfan Yalçın, Genelevde Yas); **defterini dürmek**: Öldürmek. “Oğlum lafının ilerden çıktığını bilmezsen sonra adamın defterini dürerler, gözünü aç.” (Develioğlu, 1970:93); **deriyi tuzlamak**: Ölmek. “...Leman vurulup deriyi tuzladıysa canı cehennemeydi.” (Orhan Kemal, Tersine Dünya). “Komser, hiç unutmam bir gün bana: Ulan Triyandafil, demişti, bir gün deriyi tuzlayacaksın bu gidişle!” (Attila İlhan, Sokaktaki Adam); **dört kolluya binmek**: Ölmek. Tabuta girmek. “Dört kolluya bindiği zaman bütün günahların acısı burnundan çıkar.” (Halit,1934:70); **duası okunmak**: Öldürülmek, ölmek. “Neden olacak sabahın esselâtında Kılıçık bir geliş gelmiş, eve! Orada olsaydı seninki duası okunmuştu.” (Attila İlhan, Kurdlar Sofrası); **dümdüz etmek**: Birini döverek kımıldayamaz duruma getirmek. Öldüresiye dövmek (Püsküllüoğlu, 2012:66); **eceline susamak**: Ölümü istemek, ölümü beklemek, ölümü intaç edecek teşebbüste bulunmak. “ Eceline susamasan öyle tehlikeli işlere girer miydin; sen istediğin kadar ısrar et ben ecelime susamadım ki o kadar yüksekten atlamaya cesaret edeyim.” (Halit,1934: 73); **eşek cennetine göndermek**: Öldürmek, öteki dünyaya yollamak. “Ben onların ikisini de eşek cennetine göndermez miydim, yoksa komşular var...Dua etsinler komşulara.” (Aziz Nesin, İstikbalim Olmasa); **feriştahını şaşırmaq**: Öldüresiye dövmek (Püsküllüoğlu, 2012:74); **güme gitmek**: Boş yere ölmek. “Herifçioğlu güme gitti.” (Develioğlu,1970:114); **Hacı Pintorosa kavuşmak**: Dövülmek, dayak yemek, ölmek; **hakkından gelmek**: Başarmak, dökmek, öldürmek. “Ben onun çoktan hakkından gelecektim, yoksa fırsat bulamadım; üzerime aldığım işin hakkından gelemeyeceğini niçin düşünmedin.” (Halit,1934:97); **hapı yutmak**: Zarara uğramak, kaybetmek, mahvolmak, ölmek.” (a.g.e: 97); **hayatı kaymak**: Ölmek. “Şimdi seni mahvettim hıyarto... Hayatın kayıcak!” (Hasan Kaçan- Latif Demirci, Tarzan); **hayatını kaydırmak**: Öldürmek; **hayfa**⁷ **gitmek**: Ölmek. “Hafaya gitmek” diye de kullanılır; **ifadesi tamam olmak**: Ölmek; **ifade verdirmemek**: Öldürmek; **iki seksen uzanmak**: Ölmek; iki seksen uzatmak: (Bir kimseyi) Dövüp yere düşürmek, öldürmek. “Yaşa varol vur iki seksen uzat hergeleyi.” (Orhan Duru, Lök); **ilişkiyi bitirmek**: Ölüm öpücüğü vermek, raf ömrü bitmek (Bingölçe,2001:195); **imamın kayığına binmek**: Ölmek, cenazesi götürülmek; **imamın dört çiftesine binmek**: Ölmek. “Haberin var mı, Şakir’in babası dün imamın dört çiftesine binmiş; o çocuğun bir halası var, a da imamın dört çiftesine binince zavallının dünyada kimsesi kalmayacak.” (Halit,1934:105); **ipe gelmek**: Asılmak, ölüm cezasına uğramak. “İpe geleceğini bilsem söylediğim sözü geri almam; ipe gelesi bana zarar vermediği gün yok ki.”

⁷ Hayfa: Ünlem, eskimiş, (ha'yfa:), Arapça hayfâ. ‘Eyvah, yazık, heyhat’ anlamlarında kullanılan bir söz (Türkçe Sözlük, 2011:1070)

(a.g.e:107); **ip sürmek**: Asılmaya, ölmeye layık olmak, cezaya müstahak olmak, bela aramak. “Bu kadar azgınlık onun da ip sürdüğüne alâmettir, dur bakalım, elbet cezasını bulur.” (a.g.e:108); **işini bitirmek**: Öldürmek, dövmek (Püsküllüoğlu, 2012:102); **kalıbı dinlendirmek**: Ölmek. “...kalıbı dinlendirdi sözüyse sevilmeyen kişiler ve hayvanlar hakkında söylenegelmiştir.” (Abdülbâki Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri). “Bakar ki eşek kaşınıyor kalıbı dinlendirmiş inek!” (Metin Eloğlu-Oğuz Tansel, Bektaşî Dedikleri); **kaydını görmek**: (Birisini) Öldürmek. “Civarın en büyük en eski kâgır⁸ evidir, han gibi...ben tanınmışım bikere, yoksa kendim gider kaydını görürdüm.”(Hulki Aktunç, Yanardöner); **kötüye boğmak**: Öldürmek; **kötüye boğulmak**: Ağır yaralanmak, ölmek. “Abdullah, zeki adamdır, orada en ufak bir harekette kötüye boğulacağını bilir, biraz düşünür.” (Engin Bilginer, Babalar Senfonisi); **kuyruğu titretmek**: (Hayvan) Ölmek.- (Genellikle sevilmeyen insan için) Ölmek, gebermek, zıbarmak. “Hani öldü, zartayı çekti, geberdi, gitmesi yakınlaştı, kuyruğunu titretti, mortoyu çekti, dünyaya gözlerini yumdu, öbür dünyayı boyladı, göçtü, ilah derler ya...Hepsi bir manayı: Ölüm manasını ifade eder. (Mehmet Ergün, Neyzen Tevfik ve Azâb-ı Mukaddes’i); **künyesini silmek**: (Birisini) Öldürmek. Adını ortadan kaldırmak; **leşi yapmak**: (Şoför) Birisini aracıyla çiğneyip ölümüne yol açmak; leşi olmak: Daha önce bir kimseyi öldürmüş bulunmak. Eski bir katil olmak (Püsküllüoğlu,2012:126); **mort etmek**: Öldürmek. Ayr. bk. mortlatmak; mort olmak: Ölmek (Develioğlu, 1970:159); **morto olmak**: Ölmek. “Karagöz – Hacivat, biz gelin olalım derken morto olacağız. Ben bu işten vazgeçtim.” (Karagöz, Ters Evlenme); **mortiyi çekmek**: Ölmek, göçmek. “Dün gece uzun Ziya pırtlak Mahmudu mıhlamış, hastahaneye götürürlerken oğlan mortiyi çekmiş; galiba senin ihtiyar mortiyi çekecek.” (Halit, 1934:143); **mortuyu çekmek**: Ölmek. “Saldırmam neredesin? Mortuyu çekiyoruz sanırım...”(Turhan Selçuk, Abdülcanbaz); **nalları atmak**: Ölmek. “Son haber: Hakkı nalları attı, bamya tarlasında kemiciklerini dinlendiriyor.” (Özdemir Kaptan-Arkan, Beyoğlu-Kısa Geçmişî Argosu); **nalları dikmek**: Ölmek. “Adam daha dün güzel güzel konuşuyordu. Şimdi nallan dikmiş.” (Ahmet Çakal, Serseriler Arasında); **niyazi olmak**: Boşu boşuna zarar görmek. Yok yere yaralanmak, ölmek. “Artık kocanız gazi mi oldu, Niyazi mi oldu yakında anlarız.” (Süavi Süalp-İsmail Gülgeç, Gündüz İnsan Gece Hırt); **ölüme susamak**: Ölümü istemesine, ölümden korkmayarak, ölümü ararcasına. “Galiba sen ölüme susamışsın, hiç bu delilik yapılır şey mi; ölüme susadınsa bunu da yapmaktan çekinmezsin; ölümüne susamış gibi hareket edip duruyordu; nihayet işte başına gelecek geldi, zavallı bok yoluna gitti.” (Halit, 1934:152); **ölümü gözüne almak**: Bir iş için ölümü seçmek. “Herçibadabad, ne olursa olsun: ölümü gözüne aldıktan sonra insanın yapmayacağı yoktur; mademki ölümü gözüne alıyorsun o halde işin hiçbir tarafını eksik bırakma; bu da bir nevi ölümü gözüne almaktır.” (a.g.e: 163); **papazı bulmak**: Ölmek. “Tabiatıyla verem oloor...(...) Bir yandan da Türkan’ı sevoor...Derken evladım Cüneyt papazı bulmak üzeredir...Ağnadınız?” (Süavi Süalp, Agop da Senaryo Yazıyormuş). “Papazı göt altında bulmak” diye de kullanılır; **solucanlara protein kaynağı olmak**: Ölmek (Halit, 1934: 137); **postayı çekmek**: Ölmek, yaşamı sona ermek; **sıfırı tüketmek**: Bitmek, son bulmak, ölmek; saç baş ağarmak: yaşlanmış, ihtiyarlamış, ömrünün nihayetine gelmiş (Halit, 2001:165); **son posta**: Ölme, ölüm; **son postayı yapmak**: Canı çıkmak, ölmek. “Kavuklu - Ben ona bir şey yapmadım (...) Zannedirim korkudan bayıldı yahut son postayı

⁸ Taş veya tuğladan yapılan (yapı).

yaptı.”(Ortaoyunu, Eski Abdi); **tantuna gitmek**: Geçerli bir neden olmaksızın zarar görmek, boş yere kayıp etmek, yaralanmak, ölmek. “Bok yoluna tantuna da gidebilirdik. Eee bu işlerde öylesi de olur böylesi de.” (Attila İlhan, Sokaktaki Adam); **taşlı köyü boylamak**: Ölmek. “Taşlı köyü boylarsın ne olacak?” (Orhan Kemal, Avare Yıllar); **tahtalı köye yollamak**: Öldürmek. “Bir yumrukta on polisi tahtalı köye yolladığını göğsünü gere gere anlattı.” (Anthony Burgess-Aziz Üstel, Otomatik Portakal); **temize havale etmek**: Öldürmek; **teneşire gelmek**: Ölmek. “Yaptığından utanıyorum artık, Allah canını alsın, elin ayağın teneşire gelsin de senden kurtulayım; elin çocuğuna teneşire gelsin diye beddua edeceğine kendi çocuğunu terbiye et.” (Halit, 1934:188); **top atmak**: Malını kaybetmek, parasız kalmak, iflas etmek, fakir düşmek, ölmek. “Hesabını bilmezsen bir gün top atarsın; herkes bir gün top atıp kara toprağa düşecek, bunun çaresi yok; bu yıl da top atarsan babanın yüzüne nasıl bakarsın; mektepte bizim arkadaşlardan bu sene hiç top atan yok.” (Halit, 1934:191); **topu dikmek**: Ölmek (Bingölçe,2001:148); **topun ağzına gelmek**: Feda edilmek, heder olmak, sebepsiz ölmek. “Bu işte en kabahatsiz, en günahsız olan o idi ama, çocuk topun ağzına geldi, zorla bağıra çağıra gitti; sen bir şey yapmazsın, fakat ne olursa olsun topun ağzına gelersen gittiğin gündür.” (Halit, 1934:192); **top yoluna gitmek**: Ehemmiyetsiz bir şey için ölmek, heder olmak. “Top yoluna gitmek diye buna derler işte, zavallının bir şeyden haberi yokken kabak onun başına patladı. Tüm bunlara bir yekûn çekelim bundan sonra hareketini değiştir.” (a.g.e:192); **toz etmek** : (Birisini) Öldürmeye dövmek, yok etmek; **zartayı çekmek**: Ölmek (Bingölçe,2001: 163).

4.2 SÖZCÜK TÜRÜNE GÖRE ÖLÜM İFADESİ

Ayrılmak: Ölüm öpücüğü vermek, raf ömrü bitmek, tedavülden kaldırmak (Bingölçe, 2001:170); **carta** (isim): Ölüm. Zarta da denir; **cartlamak** (fiil): Ölmek: Ağanın diğer üç oğlu da cartladı. İrecep kaçan kurtulur... (Süavi Süalp-İsmail Gülgeç, Gündüz İnsan Gece Hırt); **cıvalı zar**: Dolu zar, ökü, ölü (Develioğlu, 1970:224); **cızdam** (isim): Ölme, ölüm. Cızlam biçiminde de kullanılır. “Cızlam’ın ayrı bir anlamı var mı? Galiba yok. Cızlamaktan, yani ateşe konan etin çıkardığı sestem -ki cızbız köftesi de herhalde bundan çıkmıştır, alınmış olsa gerek. Belki de ateşe sokulmuş yanmaya cızlamaya başlamış gibi acı duymuşçasına kaçmak manasına!” (Refik Halid Karay, Bir Ömür Boyunca); **cızdamlama** (isim): Kaçma, savuşma, ortadan kaybolma. Ölme, ölüm; **cicoz** (isim): Ölme, ölüm. Cicos biçiminde de söylenir. cicozlamak (fiil): Ölmek; **cortlamak** (fiil): Ölmek: “ Oh bee... Ben de bizim okey karesinden biri cortladı sanıp korkmuştum be!..” (Hasan Kaçan, Eşşek Herif); **dişçi** (isim): Mezardaki ölülerin altın dişini söküp satmayı kendi-ne iş edinen adam (Develioğlu,1970:96); **ekmek** (fiil): Dağıtmak, ziyan, harç, sarfetmek, öldürmek, toprağa düşürmek. “Vaktile kaç adam ektiğini anlatsa şaşırıp kalırsın, ihti-yar görüp omuz silkme; dün akşam cebimizde ne varsa hepsini ektik, bugün bir anafor yapamazsak vay halimize.” (Halit,1934:73); **gümlemek**: Top atmak, iflas etmek, alta gitmek, İpin ucunu kaçırmak, ölmek. “Herif bok yoluna gümleyip gitti yahu, ne arayan oldu, ne soran; koca tüccar nasıl da gümledi, hayret, hiç kimsenin aklına gelmeyen bir şey; bu buhranlı devirde gözümüzü açmazsak gümlediğimiz gündür.” (a.g.e: 95); **gürlemek** (fiil) : Atıp tutmak, hiddetlenmek, kendini göstermek, ölmek. “Tehlikeli yerlerde gezme, gürleyip gidersen karışmam; bakıyorum yine gürlüyorsun, galiba bam teline bastılar; sade gürlemek para etmez, söylediğini.” (a.g.e: 95); **harcamak** (fiil):

Öldürmek, ağır yaralamak. "...hangi herif olsa harcarım..." (Joseph Conrad-Haluk Şahin, Ölüm Seferi); **kakırdamak** (fiil): Ölmek. Aşırı derecede üşümek, donacak hale gelmek. Ayr. bk. kıkırdamak; **kakırdatmak** (fiil): Öldürmek. "Tamaam...bizim yavru Mışonu kakırdatma programına başladı..." (Oğuz Aral, Utanmaz Adam); **kaynamak** (fiil): (Canlı) Ölmek, öldürmek, kim vurduya gitmek. "Yav fareleri tutsun diye saldıgımız kedi de arada kaynamış. Vah zavallı çok gençti. (Ergün Gündüz, Kalemite Ceyn); **kaynatmak** (fiil): (Birisini) Kimse farkına varmadan öldürmek, ortadan kaldırmak. Ayr. bk. "kaynatma"; **kırt** (ünlem): Keserim, kesip öldürürüm, kesildi, öldü gibi anlamlarda kullanılır; **kopartmak** (fiil): (Birisini) Yaralamak, yaralayıp öldürmek; **kozalak mahallesi**: Mezarlık. "Sihatine dikkat etmezsen yakında kozalak mahallesini boylarsın; uzak, yakın, her halde bir gün herkesin gideceği yer kozalak mahallesi; Kozalak mahallesine." (Halit, 1934:130); **mıhlamak** (fiil): Bıçak, kama ya da şiş gibi araçla yaralamak, öldürmek. "Hele Semih bir kazık atsın (...) Süleyman tam onu alının orta yerinden mıhlayacak." (Yaşar Kemal, Kuşlar da Gitti). Tabanca ile kurşunlama anlamında da kullanılır. Ayr. bk. "çivilemek"; **mort** (sıfat, isim): Ölü, ölmüş (kimse), ölüm. "Mort! Dedim, ölüm demek." (Server Bedi, Hey Kahpe Dünya). Morti, morto, mortu biçimlerinde de söylenir; **mortu** (sıfat, isim): Ölü, ölmüş kimse. Ceset. Cenaze. Ölüm; **mortucu** (isim): Papaz, imam. Cenaze işleriyle uğraşan görevli, cenaze kaldırıcısı; **mortlamak** (fiil): Ölmek. "Kavuklu- İsmail, ne olmuş? Mortladı mı dersin haa? – Pişekar – Birader ne yumurtlaması?" (Ortaoyunu, Eskici Abdi); **mortlatmak** (fiil): Öldürmek, ölmesine yol açmak; **nallamak**: Öldürmek. "Beleşino'yu nallamazsak Kont Barbarnebu bizi astırır." (Oğuz Aral, Utanmaz Adam); **Niyazi** (isim): Boşu boşuna kayba uğrayan, yaralanan ya da ölen kimse anlamında söylenir. "Ne şehit oldu ne gazi, bok yoluna gitti bizim Niyazi (deyim); **şişlemek** (fiil): (Birisini) Kesici delici bir araçla yaralamak, öldürmek. "Şehremin'li bilmem kimi şişlemişti, kaçaktı." (Orhan Kemal, Yedibela). "Yok falancayı şişlemiş, yok filancayı dövmüş...Polise bıçak atmış..." (İrfan Yalçın, Genelevde Yas); **taşlık** (isim): Mezarlık; taşlı köy: Mezarlık; **kayıp** (isim): Mahvolmuş, yok olmuş, ölü. "Benimle uğraşma sen, benimle uğraştın mı kayıpsın." (Muzaffer Buyrukçu, Onlar); **saat on birde**: geç vakit, zaman geçtikten sonra, ömrün nihayetinde, ölüme yaklaşmış (Halit, 1934:165); **sıfırlamak** (fiil): Ölmek (Bingölçe, 2001:133); **tekerlenmek** (fiil): Düşmek, ölmek. "O koca cüsseli adamın hastalanıp üç gün içinde tekerleneceği kimin aklına gelirdi. Ayağını sıkı bas tekerlenecek olursan sağ kalmazsın; hayatta bir kere tekerlenen artık bir daha zor kalkar." (Halit, 1934:185); **temizlemek** (fiil): Öldürmek. "Ahsen -Hiçbir şey anlamadım. Eee? Cafer- Bir binliğe temizleyeceğiz işte." (Haldun Taner, Keşanlı Ali Destanı). "Meşur bi futbolcuyu temizlemek fırsatı her zaman ele geçmez." (Oğuz Aral, Utanmaz Adam); **temizlenmek** (fiil): Soyulmak, yutulmak, aldatılmak, ölmek, öldürülmek. "Çok şükür dün akşam cebimizde ne varsa hepsini masada bıraktık, gittiğimiz yerden temizlenip öyle çıktık; bir gün temizlenip gidersen arkanda hayr ile adını anacak kimin var; merak etme, elbet sen de temizlenirsin." (Halit, 1934: 187); **tıngırdamak** (fiil): Ölmek; **tırlamak** (fiil): Ölmek; **ufalamak** (fiil): Öldürmek. "Kendini üzme Zamçık Petro'cuum... Beleşino'yu ufalamak için önünde daha bir devre var..." (Oğuz Aral, Utanmaz Adam); uyku (isim): Ölüm; **uyumak** (fiil): Ölmek; **uzanmak** (fiil): Ölmek; **uzatmak** (fiil): Öldürmek; **yemek** (fiil): (Birisini) Dövmek, hırpalamak, öldürmek, yok etmek. "Arkadaş ben adamı yerim! Şimdi bu serlevhayı görenler sanacaklar ki galiba Etemin yamyamlığı da varmış..." (Osman Cemal Kaygılı, Çingeneler); **yürümek** (fiil): Göçmek, ölmek. "Hiç ummazken detmek o da yürüdü, Allah rahmet eylesin;

ölüm vakitle, sıra ile değildir, aklında yokken bir gün insan yürüyüverir.” (Halit, 1934:207); **zıbartmak** (fiil): Birini gebertmek, öldürmek, çok dövmek, öldüresiye dövmek, ezmek (Püsküllüoğlu,2012:194); **zımbalamak** (fiil): (Birisini) Bıçaklamak. Özellikle tabancayla yaralamak, öldürmek. “Mahkum... -Bu kıza parmağının ucu ile dokunanı, Allah belamı versin zımbalarım.” (Turgut Özakman, Duvarların Ötesi).

4.3 HASTALIK İSMİ OLARAK ÖLÜM

Adidas: AIDS hastalığı edinilmiş bağışıklık yetersizliği sendromu: “Bakıyorsun adamın teki ortalara çıkıp Adidas (AIDS) Cenab-ı Hakktan eşcinsellere cezasıdır.”(...) diye haykırıyor (Pınar Çekirge Yalnızlık Adasının Erkekleri); **ADİŞ, AYDİS** de denir; adış: Aids Hastalığı. Bk. Adidas (Aktunç, 1998:30).

4.4 RENK ANLAMINDA ÖLÜM İFADESİ

Beyaz: Eroin, ölüm; **beyaz ölüm:** Eroin kullanmanın yol açtığı ölüm. Özellikle aşırı eroin dozunun yol açtığı ölüm. “...yarının gençlerine bırakabileceğimiz dünya silahsız ve beyaz ölümsüz olmalıdır. (İlhan Engin Eroin Silah ve Ölüm).

4.5 BENZETME ŞEKLİNDE ÖLÜM İFADESİ

Canlı cenaze: Zayıf, kudretsiz, ölü gibi. “Dürdane hanımın kızı iki aydır hasta idi, biraz iyileşmiş, sokakta gördüm zavallı canlı cenazeye dönmüş.”(Halit,1934:45); **ecel beşiği gibi:** Tehlikeli, korkunç, ölümü intaç edecek vaziyette olmak. “Kenardan kayığa bir tahta parçası uzatmışlar, herkes üzerinden geçiyor ama baktım ecel beşiği gibi sallanıyor, doğrusu canımı tehlikeye koyup ben geçemedim.” (a.g.e: 73); **mezar kaçkını:** Zayıf, Kuvvetsiz, ölü gibi. “Nedir bu hal mezar kaçkınına dönmüşsün; zavallıyı gördün mü, insan değil mezar kaçkını.” (Halit, 1934:142); **teneşir horozu:** Ölüme yaklaşmış gibi, ölüme mahkûm. “Her ikisi teneşir horozuna dönmüşler, nedir onların hali.” (Halit, 1934: 188).

4.6 ÖLÜM SÖZCÜĞÜNÜN GERÇEK ANLAMININ DIŞINDA KULLANILMASI

Böcekleri ölmek: Bir kimsenin heyecanını kaybettiğini anlatmak için kullanılır. “Aman yok anam ben sana dans etmeye gidelim demem, senin böceklerin ölmüş.” (Bingölçe, 2001:44); **ölüsü kandilli** (isim): Küfür (iyi gitmeyen bir iş için söylenen), (Halit,1934: 152); **ölüsü kınalı:** (bk. Ölüsü kandilli) (Develioğlu,1970:165); **ölmez oğlu:** Sağlam, dayanıklı, kuvvetli. “Yerli kumaşlar hakikaten ölmez oğlu, bir kat elbise yaptı senelerce giy; ölmez oğlu mal almak niyetindeysen yerli mallar pazarına git.” (a.g.e: 163); **ölü g....den kurt sökmek:** Tuttuğunu koparan, ısrarcı, azimli olmak, bir konuda çok zorlayarak istediğini elde etmek (a.g.e:120); **ölü organizma olmak:** Cinsel tatminsizlik (a.g.e: 120); **ölüm iyisi olmak:** İlişki biteceğine yakın kişilerin birbirine özenli davranması karşısında alay yollu söylenir; **ölüm öpücüğü vermek:** Bir ilişkiyi bitirmek, ayrılmak (a.g.e:120); ölümü ye (~ kaldır): “Ne olur, allahını seversen” anlamında söylenir; **ölünü öpeyim** (~ yiyim): Bir kimseye yalvarmak, bir işi yapmasını sağlamaya çalışmak. “Ne olur!” demek için kullanılır; **ölünün g... ballı olur:** Miras paylaşılmasının zorluğunu anlatmak için alay yollu kullanılır. “Amaan bir saldırdılar ninelerinin eskilerine. E tabii ölünün götü ballı olur şekerim”; **ölüsü dirisine binmek:**

Karmakarışık işler için söylenir. Telaşla koşuşturmak (a.g.e:120); **ölüyü çok yıkarsan ya o..rur ya s...r**: Olmuş bitmiş bir konuyu faz-la irdelememek gerektiğini anlatmak için kullanılır (a.g.e:121); **ömrünü yakasına dikmek**: Çok yaşamak (a.g.e:121); **ölenin erini, kalkanın yerini kaparlar**: Ölen kadının kocasının hemen evlendiğini anlatmak için kullanılır (a.g.e: 120); **ölü**: Cıvalı zar. İşaretli kâğıt, iskambil; hileli kumar âleti. “Ölüyü ortada bırakma, hemen kaldır.” (Develioğlu,1970:165).

5.0 SONUÇ

Günlük yaşantımızda kullandığımız dil, hem hayatımızı geçirdiğimiz çevreye hem de alışkanlıklarımıza bağlı olarak söze dökülmektedir. Bu şekilde alışılmış belli başlı anlam yükleriyle dolu sözcüklerden ve bu sözcüklerin alışılmış söz dizimi kalıplarından fazlaca yararlanmaktayız. Argo da bu tür kullanımlara çok müsait bir sözdizimi yapısına kolaylık sağlamaktadır. Bazı anlatımları farklılaştırmak ve anlatımı yeniden canlandırmayı, ona günlük dilden farklı anlamlar yükleyerek dile getirmek ön plana çıkmaktadır. Böylece argoda kullanılan bazı yapılar bazen kendi çerçevesinde hayat bulurken bazıları da günlük dilde alışılmış kalıplara dönüşmektedir. Bu yapılar da kavram alanının zenginleşmesine yol açmaktadır. Kavram alanına ilişkin Trier’in 1931 yılında yayınladığı bu alana yönelik çalışması, sözcük hazinesinin edinimi ve bilişsel süreç hakkında ayrıntılı bilgiler edinmemize yol açmaktadır. Trier’in dil anlayışında bir sözcük ait olduğu sözlüksel alan içerisinde anlam kazanmaktadır. Sözcüksel alan olmadan bir sözcüğün anlamına dair bilgiler sunmak mümkün değildir. Her dil var olan gerçekliği göre yapılarını kendince tasnif etmekte ve bu şekilde kendine has bakış açısını ve anlam dünyasını şekillendirmektedir. Zaten Trier de sözlüksel alan teorisini bir dilin sözcük hazinesindeki anlamsal bağları ortaya çıkarmak amacıyla açıklamaya çalışmıştır. Bu bakış açısıyla yapılan bu çalışmada argodaki “ölüm” kavramıyla ilgili isim ve fiil kullanımları ve deyim şeklinde oluşan yapıların fazlalığı ilgi çekicidir. “Ölüm” kavramı için kalıplaşmış ifadelerden oluşan deyimlerin sıkça kullanılması bu yapıların bir araya gelirken çoğunlukla kendi gerçek anlamlarından ayrı bir anlam belirtebilmelerinden ve daha etkili, zengin bir anlatıma ulaşmak için anlatıma ayrı özellikler kattığından dolayı fazla sözlüksel alanı kapladığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra isim ve fiil kullanımlı yapılarda master eki -mek, -mak ekinin sıkça kullanılması kayda değerdir. Fiil kök ve gövdelerine getirilebilen bu ekler fillerin isimlerini türetmektedir. Bu sebeple bu eklere isim-fiil (mastar) eki denmektedir. Günlük hayatta sıkça kullanılan “**yemek**: (Birisini) Dövmek, hırpalamak, öldürmek, yok etmek”, **ekmek**: Dağıtmak, ziyan, harç, sarfetmek, öldürmek, toprağa düşürmek.” gibi bazı sözcük kullanımlarının bu şekilde “ölüm” ifade etmesi de Türkçede ve argodaki kavram alanı zenginliğini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Bingölçe’nin (2001) çalışmasındaki “ölüm sözcüğünün gerçek anlamının dışında kullanılmasına” yönelik örnekleri, sözcüklerin sahip oldukları anlamların dışında zamanla yeni anlamlar kazanabilmelerinin yanı sıra sözcüklerin birbirleriyle olan anlam ilişkisini açıkça yansıtmaktadır. Böylece argoda, nesneler veya eylemler ile ilgili her ortak nitelik bir kavram olarak zihinde belirlenebilmektedir. Bu açıklamalardan yola çıkarak yapılan çalışmanın kısa özetini şu şemada göstermek mümkündür:



Yapılan çalışma sonunda “ölüm” kavramının sözlüksel alanlarını bu şekilde daha ayrıntılı göstermek mümkündür. Argoda “ölüm” kavramını insanların etkileşim esnasında ortama, bağlama ve niyete göre sözcükleri ve tümceleri anlamlandırarak kendilerine ve yaşantılarına göre nasıl yapılandığı ve etkileşimi yorumladığı açıkça görülmektedir. Böylece adlandırma ve anlamlandırmanın bir sonucu olarak dili oluşturan insan, bir tarih ve geleneğe de bağlı kalarak dizgeler oluşturmaktadır. Aslında bu dizgeler sayesinde ilgili çalışmayla Türkçenin ne kadar zengin bir dil olduğu bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Bu özelliği sayesinde Türk dilinin gizemi, bilimsel çalışmalarla hem tarihi hem de kültürel açıdan açık kapılar bırakmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

Aksan, Doğan (1989). “Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri Ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971, s. 253-262. Ankara: TTK Basım Evi.

Aktunç, Hulki (1998). Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü. İstanbul: YKY.

Baumgärtner, Klaus (1967). Die Struktur des Bedeutungsfeldes. İçinde: IDS (Ed.): Satz und Wort im heutigen Deutsch. Probleme und Ergebnisse neuerer Forschung. Düsseldorf: Schwann, 165-197.

Bingölçe, Filiz (2001). Kadın Argosu Sözlüğü. İstanbul: Metis.

Develioğlu, Ferit (1970): Türk Argo Sözlüğü. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Fauconnier, Gilles; Turner, Mark (2002): The way we think: conceptual blending and the mind's hidden complexities, 39-57. New York: Perseus.

Halit, Mehmet (1934). İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.

Ipsen, Gunther; Friedrich, Johannes; Lordan, Lorgu (1924). Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Streitberg. Heidelberg: Winter.

Kıran, Zeynel; Kıran, Ayşe (Eziler) (2010). Dilbilimine Giriş. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kocasavaş, Yıldız (1998). "Türkçenin Tarihi Dönemlerinde Ölüm Kavramının İfadesi". Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, XXIX, s.77-115, İstanbul.

----- (2002). "Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Adetleri". Türkler Ansiklopedisi 3, s. 67-75, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK.

Kühn, Ingrid (1994). Lexikologie. Eine Einführung. (Germanistische Arbeitshefte; 35). Tübingen: Niemeyer.

Püsküllüoğlu, Ali (2012): Türkçenin Argo Sözlüğü. Ankara: Arkadaş.

Stadler, Hermann (2002). Deutsch. Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuchverlag (Fischer Kolleg Abiturwissen; Bd. 5).

Trier, Jost (1931). Über Wort- und Begriffsfelder. İçinde: Schmidt, Lothar (Ed.) (1973): Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1-38.

----- (1968). Altes und Neues vom sprachlichen Feld. İçinde: Schmidt, Lothar (Ed.) (1973): Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 453-464.

----- (1973). Das sprachliche Feld. Eine Auseinandersetzung. Jost Trier: Aufsätze und Vorträge zur Wortfeldtheorie, s. 150-151. (Ed.) v. Anthony van der Lee und Oskar Reichmann. Paris: The Hague.

Türkçe Sözlük (2011).. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Weisgerber, Leo (1953). Vom Weltbild der deutschen Sprache. 1. Halbband. Düsseldorf: Schwann.

Vardar, Berke (2002). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual.

**TURİZM ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK EĞİTİMLERİNİN 3+1
İŞYERİ EĞİTİMİNE KATKILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: SAKARYA
UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

Dr. Öğr. Üyesi İsmail BİLGİÇLİ
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Mehmet ÇOLAKSEL
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

ÖZET

Turizm sektörünün ihtiyaç duyduğu ara eleman ve tecrübeli personel kaynağı olarak önlisans eğitimi alan öğrencilerin önemi ortadadır. Çalışma turizm eğitimi alan ön lisans öğrencilerinin eğitim kurumlarındaKİ akademik eğitimlerinin 3+1 iş yeri eğitimi esnasındaki çalışmalarında katkı sağlayıp sağlamadığını tespit etmek ve elde ettikleri tecrübelerin belirlenmesini sağlamaktır. Bu çalışma, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi bünyesinde önlisans eğitimi alan ve 3+1 işyeri eğitimi uygulamasından dönen turizm bölümü öğrencilerine uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucunda 3+1 eğitime katılan öğrencilerin okullarında almış oldukları eğitim işyeri uygulaması esnasında olumlu katkılar sağladığı ve işyerinde konumlarının değişiminde önemli katkılar sağladığı şeklindedir.

Anahtar sözcükler: Turizm, 3+1 İşyeri Eğitimi, Mesleki Eğitim, Turizm Eğitimi

**A RESEARCH ON SATISFACTION OF TOURISM VOCATIONAL
STUDENTS' 3 + 1 WORKPLACE TRAINING:
A STUDY IN SAKARYA APPLIED SCIENCE UNIVERSITY**

ABSTRACT

The importance of students who receive associate degree education as a source of intermediate personnel and experienced personnel needed by the tourism sector is seen as a reality. The aim of this study is to determine the potential of the associate degree students in tourism institutions to contribute to their studies during the 3 + 1 workplace education and to determine their experiences. This study was applied to the students of tourism department working in the associate degree program of Sakarya University of Applied Sciences and completing 3 + 1 workplace training application. As a result of the analysis of the data obtained, it was seen that the academic education and knowledge of the students participating in 3 + 1 workplace training had positive contributions to their experiences during the application.

Key Words: Tourism, 3 + 1 Workplace Education, Vocational Education, Tourism Education

*Çalışma ilgili öğrencinin yayınlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Araştırmaya konu edilen 3+1 işyeri eğitimi uygulaması Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Meslek Yüksekokullarında uygulanan bir eğitim modelidir. Bu modelin birçok eğitim kurumu tarafından da örnek alınan bir model olduğu söylenebilir. 3+1 işyeri eğitim uygulaması modelinin öğrencilerinin mesleki gelişimlerinde hangi düzeyde etkili olduğu, öğrencilerin teorik öğrenmelerinin endüstride ne derecede yararlı olduğu irdelenmesi gereken bir konu olarak düşünülmektedir. 3+1 işyeri eğitim uygulaması modelinin amacı; belirli mesleklere yönelik nitelikli işgücü yetiştirmek, geleceğinin teminatı olan gençlere bilgi, beceri, davranış ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak, öğrencilerin hayata hazırlanmasında ve iş dünyasının ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünün yetiştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Ülkemizde meslek yüksekokullarının birçoğu bu bağlamda yeni sayılabilecek bu veya buna benzer uygulamalar ile mevcut öğrencilerini 3 yarıyıllık kuramsal içerikli eğitimden sonra bir yarıyıllık uygulama eğitimine yönlendirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın 3+1 işyeri eğitiminin turizm alanında önlisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin mesleki gelişimlerdeki etkilerini inceleme amacı ile özgün bir çalışma niteliğinde olduğu söylenebilir. Literatürdeki çalışmalar, daha çok “staj” konusuna odaklanmış sınırlı sayıdaki çalışmalardır. Bu çalışmanın, uygulamalı eğitimin stajın daha ötesinde bir eğitim modeli olduğu ve öğrencilerin mesleki gelişimlerine katkısının araştırılması bakımından önemli bir niteliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın sahip olduğu bu niteliğin ayrıca araştırmanın genel amacını da kapsadığı söylenebilir. Çalışma, stajın uygulama anlamında yeterli görülmemesi ve öğrencilerin ders dönemi içinde bir yarıyıl işyerlerinde geçirerek uygulamalı eğitim almalarını sağlayan 3+1 işyeri eğitimi modeli üzerinde önemle durma gerekliliğinden doğmaktadır.

Türkiye’de mesleki turizm eğitimi alanında önemli bir yere sahip olan önlisans programları içinde turizm programı, bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Çalışmada önlisans programlarında turizm eğitimi alan öğrencilerin 3+1 işyeri eğitim uygulamasına ilişkin değerlendirmeleri incelenerek araştırmanın sonucuna ulaşılmıştır. 3+1 işyeri eğitim uygulamasına katılmış öğrencilere anket uygulanarak yapılan değerlendirmelerin analizi sonucunda gerçekleştirilen bu çalışmanın, gelecek çalışmalara önemli ölçüde katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu bağlamda turizm eğitimi hükümetler tarafından üzerinde önemle durulan ve çeşitli politikalar üretilen bir alan olarak günümüze kadar süregeldiği söylenebilir. Turizm eğitimi gerçekleştirme adına birçok şehirde ortaöğretimde ve yükseköğretimin çeşitli kademelerinde okullar açılmaktadır.

2. TURİZM EĞİTİMİ

Turizmde akademik düzeyde eğitim, üniversitelerde verilmektedir. Bu tür eğitim, teorik kavramlardan oluşan bir alt yapıyı oluşturur ve öğrencilerin analiz, değerlendirme ve yorum yapabilme yeteneklerini geliştirir (Echtner, 1995, s. 121). Bu tanımlama turizm eğitiminin teorik olarak açıklanmasında yeterli görülebilir ancak diğer bilim dallarından farklı olmak üzere turizm eğitiminde yalnızca teorik bilgi yeterli bulunmamaktadır. Öyle ki teorik olarak alınan bilgiler temelinde pratik bilgiye de ihtiyaç duyulacağı yadsınamaz bir gerçektir. Kaliteli bir turizm eğitimi, alınan teorik eğitimin üzerine inşa edilen pratik eğitim ile ölçülmelidir. Bu bağlamda turizm eğitiminde uygulamanın, turizm eğitiminin en önemli parçası durumuna geldiği söylenebilir.

Toplumların turizm bilinçlerinin geliştirilmesi, turizm kaynaklarının sürdürülebilir turizm amacıyla korunması anlayışını geliştirmek, turistlere karşı dürüst ve misafirperver bir hizmet anlayışı oluşturmak turizm eğitiminin genel amaçlarından bazılarıdır (Öztaş, 1995, s. 80). “Ülkemizde turizm eğitimi ile ilgili mevcut durum; Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bulunan ortaöğretim düzeyinde eğitim veren turizm meslek liseleri, turizm endüstrisinin işgören ihtiyacını karşılamayı amaçlarken; endüstrideki ara eleman ya da orta kademe yönetici ihtiyacının karşılanması rolünü ise önlisans düzeyindeki myo’ların amaçları arasında yer almıştır. Turizm endüstrisinin eğitimci ve üst düzey yönetici ihtiyacı ise lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim veren turizmle ilgili farklı isimlerdeki yüksekokullar, fakülteler ve enstitüler tarafından karşılanmaktadır” (Kozak, 2009, s. 2). Yaygın turizm eğitiminde ise sertifika veren meslek kuruluşları faaliyet göstermektedir.

Tablo.1. Türkiye’de turizm eğitimi (Özdemir v.d., 2014, s. 1086).

		Önlisans (MYO)
ÖRGÜN TURİZM EĞİTİMİ (Diploma)	Yükseköğretim Düzeyi	Lisans
		Lisansüstü
	Milli Eğitim Bakanlığı Düzeyi	Turizm Meslek Liseleri
	YAYGIN TURİZM EĞİTİM (Sertifika)	Milli Eğitim Bakanlığı Düzeyi
Mesleki Eğitim Merkezleri		
Halk Eğitim Merkezleri		
MEB Sertifika Programları		
YAYGIN TURİZM EĞİTİM (Sertifika)	Kültür ve Turizm Bakanlığı Bünyesinde	İşbaşı Eğitim Kursları
		Turizm Eğitim Programları
		Oryantasyon Faaliyetleri
		Meslek Odaları
	Özel Kurumlar	
	Vakıf ve Dernekler	Profesyonel Turist Rehberliği Kursları

2.1. Dünya’da Turizm Eğitimi

Dünyada mesleki ve teknik eğitim sistemleri incelendiğinde Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler arasında önemli ölçüde farklılıklar olduğu görülmektedir. Ancak Avrupa Birliğinin itici gücü olarak da anılan üç büyük ekonomisi Almanya, Fransa ve İngiltere arasında da mesleki ve teknik eğitim sistemleri açısından önemli benzerlikler bulunmaktadır.

Turizmi etkileyen toplum değerleri, turizm hizmetinin sağlanmasında mevcut kalitenin artırılması ve muhafaza edilmesinde turizm eğitimi veren mesleki eğitim programları önemli bir yer tutmaktadır. Turizmde; eğitim alanında bütünleşme yaklaşımına olan gereksinim, kamu ve özel sektör işbirliğini desteklemek ve bu işbirliğini artırmak amacı güden belirli faaliyetlerin uygulanması için ortam oluşturmaktadır (Öncüer, 2006, s. 114). Bu bağlamda turizm endüstrisinin gereksinim duyduğu işgören miktarı AB ülkelerinde mesleki turizm eğitimi planlamasının temelini oluşturmaktadır. AB ülkelerinde genel olarak belli miktarda öğrenci; turizm eğitimi veren meslek okullarında eğitimlerinin bir kısmını kuramsal, diğer kısmını da uygulama içeren bir eğitim sistemi içinde almaktadır.

Endüstrideki turizm işletmeleri de her yıl, belli bir sayıda öğrenciyi stajyer olarak kabul etmek ve uygulamalı eğitim vermekle yükümlüdürler. İşletmelerin bünyesinde en az bir adet “monitör” adı verilen usta öğretici bulundurma zorunlulukları da vardır. Ayrıca turizm eğitimi ile ilgili AB’de sık karşılaşılan bir durum da; bazı büyük otel (Holiday Inn gibi) veya yiyecek-içecek işletme (McDonald’s gibi) zincirlerinin kendi bünyelerinde oluşturdukları kurslarda kendi elemanlarını yetiştirmeleridir (Öncüer, 2006, s. 115).

AB ülkelerindeki eğitim sistemleri içinde bilhassa mesleki turizm eğitim sisteminin sürekli değişim içinde olduğu gözlenmektedir. Birçok AB ülkesinin kendi ulusal mesleki turizm eğitimi alanında reformlar gerçekleştirme ve reform yapmayı planladığı görülmektedir. Avrupa’nın lokomotif ülkeleri olan Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, İspanya ve Avusturya’daki turizm eğitiminin incelenmesinin ardından Dünya’da eğitim sistemleri en üst seviye gösterilen Amerika ve Japonya’daki mevcut turizm eğitimini nitelik açısından incelemek de çalışmanın önemi açısından yararlı olabilir.

2.2. Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitimi

Yükseköğretim Kanunu’na göre yükseköğretim “belirli bir meslek edinmeye uygun programlarıyla özellikle zanaat öğrenmenin üstünde duran bir kurum olmakla birlikte bilimsel araştırma ve bununla birlikte bilimsel yayın yapan, kendisine bağlı branşlar bulunduran kurumlardır.” şeklinde tanımlanmaktadır (YÖK, 1981).

Yükseköğretimde turizm eğitimi önlisans, lisans ve lisansüstü düzeyde verilmektedir. Önlisans turizm eğitimi yabancı dil hazırlık sınıfı hariç olmak üzere en az iki yıl süren bir eğitimi kapsamakta, lisans düzeyinde eğitim yine yabancı dil hazırlık sınıfı hariç olmak üzere dört yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Ayrıca lisansüstü eğitim, yüksek lisans ve doktora düzeyinde verilmektedir.

Bununla birlikte coğrafi bölgeler açısından turizm eğitimi veren kurumlar şöyle sıralanmıştır (YÖK, 2019):

Tablo 2. Turizm eğitimi verilen myo’ların coğrafi bölgelere göre dağılımı (YÖK, 2019).

Coğrafi Bölge	Sayı	Yüzde
Marmara Bölgesi	39	24,4
Karadeniz Bölgesi	30	18,7
İç Anadolu Bölgesi	22	13,7
Ege Bölgesi	22	13,7
Akdeniz Bölgesi	20	12,5
Doğu Anadolu Bölgesi	17	10,7
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	10	6,3
Toplam	160	100

Tablo 2.3’deki dağılım dikkate alındığında önlisans düzeyinde turizm eğitimi veren meslek yüksekokulların yaklaşık %25’i Marmara Bölgesinde, yaklaşık %40’ı da denize kıyısı olan bölgelerimize yayılmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı içerisinde ise turizm endüstrisinin farklı alanlarında gereksinim duyulan kalifiye çalışanların yetiştirilmelerine oryantasyon yoluyla katkıda bulunan Turizm Eğitim Merkezleri’nde (TUREM); “ön büro, yiyecek-içecek servisi, kat hizmetleri, yiyecek üretimi, yöneticileri eğitici olarak yetiştirme ve ev pansiyonculuğu”

alanlarında eğitimler verilmektedir. Adı geçen kurslara iştirak eden kursiyerlerden kurs sonrası yapılan sınavda başarılı olanlara katılım sertifikası veya başarı belgesi verilmektedir (www.kulturturizm.gov.tr, 2018). Özetle toplumda turizm konusunda farkındalığı arttırmak, doğal, tarihi ve kültürel varlıkların sürdürülebilir turizm ilkeleri doğrultusunda turizmde değerlendirilmesini sağlamak amacıyla turizm meslek kuruluşları ve ilgili kurum ve kuruluşlarının talep ve önerileri de dikkate alınarak eğitim programları, kurs vb. etkinlikler düzenlenmektedir.

3. 3+1 İŞYERİ EĞİTİM MODELİ

Araştırmalar işletmelerde uygulanan beceriye dayalı eğitim programlarının teoriye dayalı eğitim programlarına göre daha ekonomik, eğitim yönünden daha güncel ve mezunları işe yerleştirmede daha başarılı olduğuna işaret etmektedir. Eğitimciler, uygulamalı eğitimin birçok olumlu etkisi olduğu fikrini savunmaktadırlar (Günay, 2014, s. 60). 3+1 işyeri eğitim uygulaması okul ortamında alınan teorik bilgiler ile uygulama becerisini pekiştirerek öğrencilerin mezuniyetleri sonrası mezunlara iş bulma imkânı sağladığı ve bunun sonucunda bireylerinin kendine olan güveninin arttığı söylenebilir. Kendine güveni olan bir bireyin sorumluluk bilinci gelişebilir, çalışma alışkanlıkları pozitif yönde değişim gösterdiği söylenebilir.

3+1 İşyeri eğitim uygulaması mesleki becerilerinin iş hayatında gerçekleşmesini ve oluşumunu sağlar. Ekip ruhu ve takım anlayışı ile işbirliği içinde hareket edebilme kültürünü meydana getirir. Eğitim programlarının endüstrinin gereksinimleri doğrultusunda yenilenmesini teşvik eder. Endüstrideki olanaklar eğitim kurumunun laboratuvarları gibi kullanıma açık duruma gelir. Böylece eğitim kurumunun teknik donanımı güçlenmiş olur. İstihdamdaki sürekli gelişmeler eğitim programlarının güncellenmesini sağlar (Sarıbyık, 2013, s. 40).

Öğretim elemanlarının bilgi ve deneyimlerinin endüstrideki işletme yöneticileri ile etkileşimi, 3+1 işyeri eğitim uygulamasının önemli yararlarından biri olarak görülmektedir. Bu etkileşim ile endüstrinin ihtiyaçları doğrultusunda eğitim programlarının düzenlenmesi sağlanacaktır. Teorinin uygulamada eksik kalan yönlerinin tamamlanarak güncellenmesi işyeri uygulama modelinin başka bir yararı olarak görülmektedir. 3+1 işyeri eğitim uygulaması modeli endüstri ile eğitim kurumları arasında araştırma geliştirme faaliyetlerini de artıracaktır (Sarıbyık, 2013, s. 40-41). 3+1 İşyeri eğitimi uygulaması ile ülkede kalkınmanın artacağı ve işsizliğin azalacağı söylenebilir. Bunun sonucunda çalışma barışı sağlanarak üniversite ve iş dünyasının mesleki doyum ve iş tatminini yükselebilir. Ayrıca hizmet kalitesi yükseleceğinden endüstride verimliliğin ve yeniliğin de artacağı söylenebilir.

4. BULGULAR VE ANALİZ

Turizm işletmelerinin ürettiği turistik ürünleri alan müşterilerin memnuniyet beklentilerinin değişkenliği ve sonsuzluğu turizmin önemli özelliklerindendir. Bu özelliğin farkında olan turizm işletmelerinin ürettikleri hizmetin üretim ve sunum aşamalarında farklılıklar oluşturmaları gerekebilir. Turistlerin turizme katılımları kişisel bir hareket olmasına rağmen, turizm işletmelerinin üretimleri ve sunumları kitlesel bir harekettir. Turizmin uluslararası bir yapıya sahip olmasından dolayı turistlerin kültürlerinin, demografik özelliklerinin ve beklentilerinin farklılığından söz edilebilir. Turizm işletmelerinin ürettikleri turistik ürünler ile misafirlerinin tümünü aynı anda ve

aynı faaliyetleri kullanarak memnun etme çabaları önemli bir olgu olarak görülebilir. Bu önemli faaliyeti turizm işletmelerinin sağlayabilmesi ancak nitelikli işgücü ile mümkün olduğu söylenebilir. Turizm işletmelerinin nitelikli işgücüne olan ihtiyacı, turizm eğitimi veren kamu kurumunda veya özel kuruluşlarda eğitim alan öğrencilerin turizmin önemli bir unsuru haline gelmesini sağlamıştır. Turizm öğrencilerinin turizm endüstrisi içinde yer alabilmesi, nitelik kazanabilmesi ve başarısı ancak iyi bir adaptasyon süreci ile mümkün olabilir.

Turizm öğrencilerinin mezuniyet öncesi staj ve 3+1 işyeri eğitimi uygulaması gibi eğitimler alması bu adaptasyonun en iyi uygulamaları olarak değerlendirilebilir. Hizmeti alan ve sunan açısından her iki tarafın insan olması, insani ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı ve beklentilerin yükseldiği bir ortam oluştururken işletmeler, öğrenciler ve turistler açısından bazı sorunların meydana gelmesine de sebebiyet verebilir. Oluşabilecek ortam ve sorunların öğrencilerin memnuniyet ve beklentilerini etkilemesi kaçınılmaz bir durum olarak görülebilir.

Araştırmada kullanılan anketin, ön uygulama sonucunda elde edilen cronbach's alpha katsayısı 0,89 olarak bulunmuştur. Ayrıca, aynı uygulama, tüm veriler SPSS'e girildikten sonra tekrarlanmış ve cronbach's alpha katsayısı 0,869 olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak, konu ile ilgili pek çok kaynakta, 0 katsayısının 0,50'den yukarı olduğu sürece verilerin, güvenilir olduğunun kabul edilmesi gerektiği ifade edildiğine göre bu katsayılar, oldukça yüksek güvenilirlik düzeyini işaret etmektedir. Anketin uygulaması bizzat söz konusu okullarda görevli öğretim elemanları tarafından yüz yüze yapıldığı için öğrencilerin tamamının anket sorularını yanıtlaması sağlanmıştır.

Tablo 3. Katılımcıların demografik özellikleri

Demografik Değişkenler							
Cinsiyet	Sayı (n)		%(*)	Yaş Grubu	Sayı (n)		%(*)
	Kadın	87	49		19 ve altı	8	4
	Erkek	93	51		20-24	150	83
Medeni Durum	Sayı (n)		%(*)		25-29	18	10
	Evli	18	10		30 ve üzeri	5	3
	Bekar	163	90		Sayı (n)		%(*)
Aylık Gelir Durumu	Sayı (n)		%(*)	Eğitim Durumu	Turizm Mesleki Liseleri	39	22
	Yok	63	35		Diğer Liseler	142	78
	500-900	101	56				
	1000 ve üzeri	16	9				

Katılımcıların medeni durum olarak %90'ı bekar, %10'u evli olduklarını beyan etmişlerdir. Bu sonuç katılımcıların yaş olarak genç olmalarının doğal bir sonucu olarak açıklanabilir. Öğrencilerin aylık gelir durumlarının %35 oranında gelirlerinin olmadığını açıklaması, %56 oranında 500-900 TL aylık gelirlerinin bulunması ve %9 oranında 1000 TL ve üzeri gelirlerinin olduğunu açıkladıkları görülmektedir. Bu durum öğrencilerin önemli bir

kısımının gelir elde etmeden aile ve diğer destekler ile öğrenim hayatını devam ettirdiklerini ortaya çıkardığı söylenebilir. 500-900 TL gelir seviyesine sahip olan öğrencilerin ise çalışarak veya burs benzeri gelir destekleriyle bu seviyede bir gelir beyanında bulundukları öngörülebilir. Katılımcıların 1000 TL ve üzeri gelire sahip olarak beyanlarının %9 gibi düşük bir oranda çıkması çalışan öğrencilerin az olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların diğer özellikleri

Diğer Değişkenler							
	Sayı (n)				En Son Çalışılan İşletme Türü		
			%(*)			Sayı (n)	%(*)
Uygulama Otelinin Bulunma Durumu	Evet	67	37	En son Çalışılan İşletme Türü ve Departmanı	Konaklama		
	Hayır	113	63		Önbüro	25	14
Bölümü İsteyerek Seçme Durumu	Sayı (n)				Servis	22	12
	Evet	144	80		Mutfak	66	36
	Hayır	34	20		Kat Hizm.	23	13
Sektörel Çalışma Deneyim Durumu	Sayı (n)				Diğer	1	0
	Evet	126	70		Seyahat	Sayı (n)	%(*)
	Hayır	55	30		Operasyon		
Çalışılan İşyerinde Devam Etme İsteği	Sayı (n)				Bilet Satış	16	9
	Evet	148	82		Transfer	18	10
	Hayır	33	18		Diğer	0	0

Öğrencilerin Okulda Almış Oldukları Akademik Eğitimin 3+1 İşyeri Uygulama Eğitimine Katkısını Gösteren İfadelerinin Yüzde ve Frekans Bulguları

Tablo.5. Katılımcı öğrencilerin öğrenim görmekte oldukları okullardaki edindikleri akademik eğitimin, 3+1 işyeri uygulama eğitimine katkısını gösteren ifadelerin frekans ve yüzde dağılımlarını göstermektedir “Okulda teorik olarak aldığım eğitim, görevimi yerine getirirken olumlu yönde fayda sağladı” ifadesine kadınlarda ve erkeklerde % 88 civarında “katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” tercihinde bulundukları görülmüştür.

Katılımcı öğrenciler “Okulda teorik olarak aldığım eğitim, departmanlardaki işlerin işleyişi hakkında önceden bilgi sahibi olmamı sağladı” ifadesine kadınlarda %85 civarında, erkeklerde ise % 88 civarında “katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” tercihinde bulundukları belirlenmiştir. Öğrencilerin 3+1 işyeri eğitim uygulaması belli bir teorik birikim alarak katılan öğrencilerin, uygulama eğitimini verimli olarak geçirdikleri sonucuna ulaşılabilir. “Okulda teorik olarak aldığım eğitim, işlerin işleyişi hakkında öneri getirmemde olumlu katkı sağladı” ifadesine kadınlarda % 87 civarında, erkeklerde % 97 civarında katılım gösterilmesi, öğrencilerin öğrendikleri kuramsal bilgilerin uygulamada pratiğe dönüştürme isteklerini ortaya çıkardığı söylenebilir.

“Okulda teorik olarak aldığım eğitim, konuklarla olan ilişkilerde davranışlarıma olumlu katkı sağladı” ifadesine kadınlarda %85 civarında, erkeklerde ise % 87 civarında

“katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” tercihinde bulundukları “okulda teorik olarak aldığım eğitim, yöneticilerimle olan ilişkilerde kişisel olarak bana olumlu yönde katkı sağladı” ifadesine ise kadınlarda % 69 civarında, erkeklerde ise % 65 civarında “katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” tercihinde bulundukları belirlenmiştir. Bu sonuç söz konusu modele katılan öğrencilerin, uygulama esnasında sosyal yönlerinin geliştiğinin göstergesi olarak nitelendirilebilir.

Katılımcı öğrencilerin “okulda teorik olarak aldığım eğitim, stajım esnasında turizm eğitimi almadan çalışanlardan daha çabuk terfi etme imkanı sağladı” ifadesine kadınlarda % 66 civarında, erkeklerde ise % 73 civarında “katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” tercihinde bulundukları belirlenmiştir. Analizden elde edilen bu sonuç katılımcı öğrencilerin görevde yükselmelerinde 3+1 işyeri eğitim uygulaması, etkin olduğunu göstermesi açısından anlamlı olduğu söylenebilir. Genel anlamda akademik eğitimin, 3+1 işyeri eğitim uygulamasının katkısının olumlu olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Öğrencilerin okulda almış oldukları akademik eğitimin 3+1 işyeri eğitim uygulamasına katkısını gösteren ifadelerinin yüzde ve frekans dağılımları

Alınan Akademik Eğitimin 3+1 İşyeri Uygulama Eğitimine Katkısını Gösteren İfadeleri	C i n s i y e t	Tamamen Katılıyorum		Katılıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılmıyorum		Hiç Katılmıyorum		Topla m	Toplam
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Okulda teorik olarak aldığım eğitim, görevimi yerine getirirken olumlu yönde fayda sağladı	K	36	40,45	42	47,19	8	8,99	1	1,12	2	2,25	89	49,17
	E	23	25,56	56	62,22	6	6,67	4	4,44	1	1,11	92	50,83
Okulda teorik olarak aldığım eğitim, departmanlardaki işlerin işleyişi hakkında önceden bilgi sahibi olmamı sağladı.	K	34	38,20	41	46,07	6	6,74	5	5,62	3	3,37	89	49,17
	E	24	26,09	57	61,96	8	8,70	2	2,17	1	1,09	92	50,83
Okulda teorik olarak aldığım eğitim, işlerin işleyişi hakkında öneri getirmemde olumlu katkı sağladı.	K	33	37,08	44	49,44	9	10,11	1	1,12	2	2,25	89	49,17
	E	20	21,74	64	69,57	6	6,52	1	1,09	1	1,09	92	50,83
Okulda teorik olarak aldığım eğitim, konuklarla olan ilişkilerde davranışlarıma olumlu katkı sağladı	K	35	39,33	40	44,94	6	6,74	4	4,49	4	4,49	89	49,17
	E	24	26,09	56	60,87	10	10,87	1	1,09	1	1,09	92	50,83
Okulda teorik olarak aldığım eğitim, yöneticilerimle olan ilişkilerde kişisel olarak bana olumlu yönde katkı sağladı	K	25	28,09	36	40,45	19	21,35	5	5,62	4	4,49	89	49,17
	E	16	17,39	53	57,61	19	20,65	1	1,09	3	3,26	92	50,83
Okulda teorik olarak aldığım eğitim, stajım esnasında turizm eğitimi almadan çalışanlardan daha çabuk terfi etme imkanı sağladı.	K	19	21,59	39	44,32	16	18,18	7	7,95	7	7,95	89	49,17
	E	21	22,83	46	50,00	17	18,48	5	5,43	3	3,26	92	50,83

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz mesleki eğitim sistemi, yaşanan teknolojik değişim ve gelişimlerin etkisiyle sadece öğretmen ve okulu orijin alan bir anlayıştan vazgeçilmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla ezbere dayanan sistem yerine öğrenen, öğrendiğini hemen uygulayan, bilgiyi yorumlayabilen ve hizmeti yerinde üretebilen bir eğitim sistemi ön plana çıkmaktadır.

Bu bağlamda ülkemizde önlisans turizm eğitimi veren meslek yüksekokullarında okuyan öğrencilere meslekle ilgili olarak yılın belli dönemlerinde turizm endüstrisinde işyeri eğitimine gönderilerek kısa süreli staj türü eğitim yaptırılmaktadır. Öğrenciler, söz konusu bu staj uygulaması ile bilgi ve becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadırlar. Ancak sürenin kısa oluşu ve uygulamanın yasal bir statüde olmaması istenilen nitelikteki sonucu vermemiştir.

13.02.2011 tarih ve 6111 sayılı kanunun 61 inci maddesiyle mesleki ve teknik eğitim veren yükseköğretim kurumları öğrencileri de 3308 sayılı kanun kapsamına alınarak işletmelerde uygulamalı mesleki eğitim yapmalarına imkân sağlanmıştır. Böylece önlisans turizm öğrencilerin de işyeri uygulaması yapmaları zorunlu kılınmıştır.

Araştırmada, amacın gerçekleştirilmesi adına mesleki turizm eğitiminde 3+1 işyeri eğitim uygulaması ve staj ile ilgili alanyazın incelemesinden sonra istatistiksel ve ilişkisel tarama yönteminin uygulanması gerçekleştirilmiştir. Katılımcı öğrencilere uygulanan anketler ile veriler toplanarak bir veri seti oluşturulmuş sonrasında ise elde edilen bilgiler, istatistik yazılım programı SPSS 24.0 ile analiz edilmiştir.

Araştırmada evren ve örneklemin belirlenmesi, veri setinin oluşturulması, oluşturulan verilerin analizi, anket sonuçlarının değerlendirmesi ile elde edilen bulgular; tablolar, şekiller aracılığı ile gösterilip yorumlanmıştır. Araştırma Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesinde önlisans turizm eğitimi alan öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca araştırma, öğrencilerin koordinator öğretim elemanları ve işyeri sorumluları için duygusal davranabilecekleri düşünülerek sadece kendi görüşleri ile sınırlandırılmıştır. Bunun dışında araştırmaya katılımcı şartı, doğru sonuçlar elde etme adına, 3+1 işyeri eğitim uygulamasına katılan 2. sınıf öğrencileri olarak belirlenmiştir. Son olarak araştırma Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesinde önlisans turizm eğitimi alan ve 3+1 işyeri eğitimi uygulamasına katılan öğrencilerin turizm işletmelerindeki işyeri eğitimleri sırasında yaşadıkları tecrübeler ile sınırlandırılmıştır.

5.1. Öneriler

- 3+1 işyeri uygulaması eğitiminde yabancı dil eğitimi sadece teorik ve uzaktan eğitim yöntemiyle verilmesinin önüne geçilebilir. Ayrıca yabancı dil eğitiminde de uygulamalı metodlar benimsenebilir.
- Uygulama oteli bulunmayan turizm okullarının uygulama oteli imkanlarına kavuşması için gerekli çalışmalar yapılmalı yeni açılacak turizm önlisans programlarına uygulama oteli bulunması şartı getirilebilir.
- Turizm işletmelerinin 3+1 işyeri uygulamasına katılan öğrencilerin ikamet edeceği yaşam alanlarında hijyen ve sağlık konularında gerekli özeni göstermesi ve mümkün mertebe asgari düzeyde adı geçen imkanları oluşturması sağlanabilir.
- İşletmelerin öğrencileri ucuz işgücü olarak gören anlayışın önüne geçilebilir.
- İşletmelerde 3+1 işyeri uygulaması yapan öğrencilerin eğitim aldıkları branşlara uygun işlerde çalıştırılması sağlanabilir.

- f. İşletme yöneticilerinin kadrolu çalışan personeli ile 3+1 işyeri eğitimi uygulamasını yapan stajyer öğrenciler arasında hakkaniyeti gözetmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Echtner, C. M. (1995). Entrepreneurial Training in Developing Countries . *Annals of Tourism Research*, 22, 119-134.
- Günay, Ö. (2014). Otelcilik ve Turizm Meslek Liselerinde Uygulanan Beceri Eğitimi Üzerine Bir Araştırma: Antalya Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, 79-109. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilimdalı.
- Kozak, M. A. (2009). Akademik Turizm Eğitimi Üzerine Bir Durum Analizi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*(22), 2.
- Öncüer, M. E. (2006). Avrupa Birliği Eğitim Politikasında Mesleki Turizm Eğitim Yaklaşımı ve Türk Turizm Eğitimine Uygulanabilirliği. *Doktora Tezi*, 114-142. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztaş, K. (1995). Turizm’de Kalifiye Eleman Açığı ve Meslek Yüksekokullarının Etkinliğinin Artırılması. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 80-90.
- Sarıbıyık, M. (2013). Meslek Yüksekokullarında Nitelikli İşgücü Yetiştirmek İçin 3+1 Eğitim Modeli. *Apjes Acedemic Platform Journal of Engineering and Science*, 39-41.
- www.kulturturizm.gov.tr. (2018, 11 23). *Yaygın Mesleki Turizm Eğitimi Programları Yönergesi*. (K. v. Kurulu, Editör) 02 19, 2019 tarihinde www.kulturturizm.gov.tr: <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/60875,yaygin-mesleki-turizm-egitimi-programlari-yonergesipdf.pdf?0> adresinden alındı
- YÖK. (1981). 02 17, 2019 tarihinde www.mevzuat.gov.tr: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.5.2547&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=2547> adresinden alındı

**3+1 İŞYERİ EĞİTİMİNE KATILAN ÖNLİSANS TURİZM ÖĞRENCİLERİNİN
MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: SAKARYA UYGULAMALI
BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

Dr. Öğr. Üyesi İsmail BİLGİÇLİ
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Mehmet ÇOLAKSEL
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

ÖZET

Çalışma; turizm sektörünün hizmet üretimi sırasında ihtiyaç duyduğu en önemli ara eleman insan kaynağını oluşturan ön lisans eğitimi alan turizm öğrencilerinin 3+1 işyeri eğitimi ve işyeri uygulaması sırasında elde ettikleri tecrübelerin memnuniyetlerine yansması ve etkisini araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma Türkiye’de 3+1 işyeri eğitimi uygulamasını ilk uygulayan Sakarya Üniversitesi ve Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesinde ön lisans eğitimi alan ve 3+1 eğitimi deneyimine katılan öğrencilere anket düzenlenerek gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin SPSS veri analiz yöntemleri kullanılarak yorumlanmasının sonucunda; önlisans öğrencilerinin 3+1 işyeri eğitimine katılmalarının turizm sektörüne bakış açılarında ve memnuniyetlerinde olumlu etkileri olduğu, öğrencilerin demografik değişkenlere bağlı olarak bakış açıları ve memnuniyet düzeylerinin farklılık gösterdiği ve etkili olduğu sonucu elde edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Turizm, Turizm Eğitimi, 3+1 İşyeri Eğitimi, Mesleki Eğitim

**A RESEARCH ON THE SATISFACTION OF TOURISM STUDENTS:
A STUDY IN SAKARYA APPLIED SCIENCES UNIVERSITY**

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the effect of the experience of 3 + 1 workplace education on the satisfaction of the students of tourism program students who are educated at associate degree level which is the most important human resource needed by the tourism sector during service production. This study was conducted for the students who received associate degree education in leading institutions (Sakarya University and Sakarya University of Applied Sciences) applying 3 + 1 workplace education model. In this study, questionnaire technique was used and the data were analyzed and interpreted with SPSS program. As a result, it can be said that the participation of students in 3 + 1 workplace education has positive effects on the perspectives and satisfaction of the tourism industry. In addition, students' perspectives and satisfaction levels differ according to demographic variables.

Keywords: Tourism, Tourism Education, 3 + 1 Workplace Education, Vocational Training

1. GİRİŞ

Türkiye’de turizm endüstrisinde, eğitim almış turizm personelinin yetiştirilmesinde mesleki eğitim; örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Örgün turizm eğitimi, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumları tarafından verilirken; yaygın turizm eğitimi ise özel veya resmi kurumlar tarafından belirli periyotlarda kısa süreli kurslar şeklinde verilmektedir. Bir ülkenin sahip olduğu insan kaynaklarının niteliği, beşeri sermaye teorisine göre o ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen en önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. Bu doğrultuda, değişen koşullara uyum sağlayabilen, problem çözebilen, çevresi ile iyi iletişim kurabilen, ekip çalışmasına yatkın, mesleğinin gerektirdiği temel bilgi ve yeteneklere sahip olan, kısacası iyi yetişmiş mesleki işgücü, kalkınmanın itici gücünü oluşturmaktadır Türkiye’nin genç nüfusu dikkate alındığında işgücünün niteliğinin artırılması, yöneticiler tarafından dikkate alınması gereken önemli bir husus olduğu söylenebilir.

İşgörenler için işletmelerde eğitim; mesleklerinde yetiştirmeyi ve geliştirmeyi de içeren bir üst kavrama işaret etmekte, bu sayede işgörenlere yapabilecekleri çeşitli işler için genel bilgi, beceri kazandırılmaktadır. Eğitim ve geliştirme faaliyetleriyle çalışanların işyerine adaptasyonu yükselmekte, kendilerine olan güveni artmakta, hata yapma olasılıkları minimum düzeyde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte örgütsel bağlılıklarında da artış olduğu yapılan birçok araştırmada ortaya çıkmıştır. Bu doğrultudan bakıldığında işyeri eğitim uygulaması; öğrencilere okul ortamında kazandırılan kuramsal bilgilerin gerçek çalışma ortamında uygulamaya dönüştürüldüğü, pratik eğitime uygun yeteneklerin kazandırıldığı ve pratik becerilerin geliştirildiği bir ortam olarak tanımlanabilir.

Mesleki eğitiminde öğrencilerin öğrenmeye karşı direnç gösterdikleri pek çok uzman tarafından bilinen bir gerçektir. Bu durumun nedeni, uygulanan eğitim metodunun dinleyicilerin sürekli pasif tarafta olması ile uygulanan yöntemlerin sıkıcı ve anlaşılabilir olmasıdır. Bu sorunun çözümü ise öğrenci odaklı öğretim, eğlenceli, analiz metodlarının kullanıldığı, uygulamaya dayalı eğitim modellerinin benimsenmesi ile mümkündür (Atherton, 1999, s. 266).

2. EĞİTİM VE TURİZM EĞİTİMİ

Eğitim, genel bir yaklaşımla bireylerin yeteneklerini, tutumlarını ve olumlu değerdeki diğer davranış biçimlerini yaşadıkları toplum içinde geliştirdiği süreçler toplamı olarak tanımlanmaktadır (Tezcan, 1996, s. 34). Başka bir tanımda eğitim; gözlem, deneyim, deneme-yanılma yöntemleri ile bireylerin kendi bilişsel şemalarını yapılandırması olarak tanımlanmıştır (Şimşek, 2007, s. 2).

Eğitimin temel gerekliliği, “bilgi seviyesi ve evrensel kültür olarak üst düzeyde birikime sahip sağlıklı bir toplum yetiştirmektir. Eğitim için oluşturulan tüm politikalar ve uygulamalar, toplumun tamamının ilgi alanını oluşturmaktadır. Bu nedenle eğitimin amaçlarını belirlerken toplumu oluşturan bireylerin gereksinimleri, yetenekleri, ilgileri ile bedensel ve zihinsel gelişim düzeylerinin yanında yaşanan toplumsal ve doğal çevre koşulları dikkate alınmalıdır (Kızılloluk, 2007, s. 22-23). Ancak böylelikle bilimsel bilginin, teknolojinin üretimi, dolaşımı ve yayılması sağlanabilir. Bunun sonucunda ise ülkelerin refah seviyesi ve kalkınması olumlu olarak değişime uğrayabilir. Bu tanımlardan hareketle eğitimin; bireyin özde kendisine, genelde yaşadığı çevreye ve

topluma, daha geniş çerçevede ise insanlığa karşı amaçlarının olduğu söylenebilir. İnsanın zihinsel ve duygusal yönden kendini geliştirme çabaları, eğitim alma amacının bireysel yönünü açıklayabilir. Eğitim, “insanların, biyolojik varlıkları ile birlikte içinde bulundukları toplumsal yapıda kümelenerek bütünleşmesini sağlayan uyum süreci olarak tanımlanmaktadır” (Ozankaya, 1982, s. 103).

Teknolojik gelişmelerde ve sanayileşmede dikkatsiz davranılması neticesinde dünyadaki çevresel dengeler değişmiştir. Bu değişim sonucunda çevrenin kirlenmesine bağlı olarak canlı türleri yok olmuş, enerji kaynakları tükenmiş, kullanılabilir tarım alanları azalarak, nükleer tehlike ve hızlı nüfus artışı gibi çevresel ve sosyal problemler ortaya çıkmıştır (Borden, 1985, s. 56). Çevreye ve dolaylı olarak topluma yönelik bu tahribatları azaltma çabaları da eğitimin çevreyi korumaya yönelik sorumluluk amaçları kapsamında değerlendirilebilir. Eğitimin toplumsal amaçları; insanları ve insanlığı temel alan, insana ve insan haklarına değer veren, saygılı, (cinsel, dinsel, etnik, ideolojik, kültürel) ayrımcılık yapmayan, eşit davranışa değer veren bireyler yetiştirmeye çalışmak olarak sıralanabilir. Eğitim, ürettiği bilgiyi ve teknolojik değerleri ayırım yapmadan tüm insanlığa sunar (Kızılloluk, 2007, s. 23).

3. TURİZMDE MESLEKİ EĞİTİM

Sürdürülebilir kalkınma noktasında ülkeler arasında bir rekabet söz konusudur ve bu rekabette lider olmak isteyen ülkeler turizmi geliştirmek; turizmi geliştirmek için sunulan hizmetin kaliteli olmasını sağlamak zorundadırlar. Nitekim (Christou, 1999, s. 685) rekabetin yoğun olarak yaşandığı turizmde gelişmenin sağlanmasında başarı ölçütü, turistlere verilen hizmetin kalitesini sağlayan, müşteri memnuniyetini oluşturan, iyi eğitilmiş insan kaynaklarıyla bağlantılı olduğunu belirtmektedir.

Turizm eğitimi ile ilgili özetle; hizmeti sunan ve satın alanın odak noktasının insan olduğu düşünüldüğünde, başarının ancak eğitilmiş ve nitelikli işgücü ile mümkün olabileceği gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu anlamda turizm endüstrisinde rekabetin ön şartı sunulan hizmet kalitesi, istihdamın mesleki bilgi, becerisi ve eğitim düzeyi ile doğru orantılı olduğunu söylemek mümkün olabilir.

Turizm eğitiminin belirlenmesinde endüstrinin ve toplumun ihtiyaçları da belirleyici olmaktadır. Bu anlamda temel amaçlar şu şekilde sıralanabilir (Gürkan, 2017, s. 28):

- a. Endüstride çalışacak nitelikli eleman temin etmek
- b. Endüstrinin ilerlemesini sağlayıcı hamlelerde bulunmak
- c. Tüm kesimlere turizmin Türkiye ekonomisindeki yerini ve önemini izah etmek
- d. Teorik ve uygulama arasındaki köprüyü kurmak
- e. Turizmin toplum nezdinde cazibesini artırmak
- f. Turizm işletmelerinde çalışan personelin bilgi ve becerilerini artırmak
- g. Yurttaşlar nezdinde turizm algısını olumlu hale getirmektir.

Türkiye’de örgün olarak turizm eğitimi orta öğretim düzeyinde Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı turizm liselerinde, yükseköğretimde önlisans ve lisans düzeyinde üniversitelerde, lisansüstünde ise yüksek lisans ve doktora düzeyinde yine üniversitelerin enstitülerinde bağlı anabilim dallarında verilmektedir.

Günümüzde bakıldığında ise Türkiye genelinde birçok üniversitede turizm eğitimi veren farklı bölümler mevcuttur. Yükseköğretim Kurumu verilerine göre ülkemizde önlisans düzeyinde doğrudan veya dolaylı olarak ilgili turizm eğitimi veren myo programları şöyle sıralanabilir (YÖK, 2019):

- a. Kültürel Miras ve Turizm
- b. Sağlık Turizmi İşletmeciliği
- c. Turizm Animasyonu
- d. Turizm ve Otel İşletmeciliği
- e. Turizm ve Otel İşletmeciliği (Açıköğretim)
- f. Turizm ve Seyahat Hizmetleri
- g. Turizm ve Seyahat Hizmetleri (Açıköğretim)
- h. Turizm ve Otelcilik
- i. Otelcilik ve Turizm İşletmeciliği
- j. Turizm Rehberliği
- k. Ağırlama Hizmetleri
- l. Otel Yöneticiliği
- m. Turizm Yönetimi
- n. Turizm Programı
- o. Aşçılık

3.1. Mesleki Turizm Eğitimin İşletmeler Açısından Önemi

Hızlı gelişen bilgi ve teknoloji beraberinde endüstrinin de ihtiyaçlarını paralel olarak değiştirmekte ve mesleki eğitimin endüstri ile birlikte dizayn edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Önlisans düzeyinde mesleki eğitim veren kurumların, endüstrinin ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde ve nitelikte olması işletmeler açısından hayati önem arz etmektedir. Nitekim Onuncu Kalkınma Planında endüstri ve mesleki turizm eğitimi veren kurumlar arasındaki bağın kuvvetlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014-2018).

Mesleki turizm eğitim veren okulların, endüstrinin işgücü gereksinimleri ve beklentileri doğrultusunda yapılandırılması, bununla birlikte endüstrinin talep ettiği yetenekli işgücü için eğitim kurumlarında laboratuvar, uygulama otelleri ve sosyal tesisler gibi mevcut uygulama olanaklarının iyileştirilmesi ve bu anlamdaki mevcut kapasitenin yükseltilmesi gerekmektedir. Meslek yüksekokullarının endüstrinin beklentilerini karşılama çabaları dışında turizm endüstrisinde bulunan işletmelerin de, kalifiye işgören hususunda kendi altyapılarının oluşturulması aynı zamanda, işe almayı düşündüğü elemanı yakından tanıması avantajını sağlar. Böylelikle işgörenin işe adapte olma süresi kısılır bunun sonucunda hizmet içi eğitim masrafları azalır, işgücü devir hızı ve dolayısıyla işgücü maliyeti azalır ve bunlara ilave olarak endüstri akademik bilgi ve tecrübelerden istifade eder (Alemdaroğlu, 1999, s. 12).

3.2. Mesleki Eğitimde Yeni Bir Model Arayışı Ve Gerekçeleri

Türkiye’de işgücü piyasası ile myo’lar arasında istihdama dönük olarak bazı öğretim projeleri geliştirilmekte ve bu projeler kapsamında bazı yükseköğretim kurumlarında atölye, laboratuvarlar ve uygulama alanları kurularak öğrencilerin uygulama noksanlıkları giderilmeye gayret edilmektedir. Başlangıç aşamasında oldukça yararlı olan bu uygulama süreç içerisinde endüstrinin gelişiminin gerisinde kalmakta ve kendini güncelleyememektedir (Sarııyık, 2013, s. 39).

Sorun çözebilme, karar verme yeteneğine sahip olma, sorumluluk alabilme, mesleği ile ilgili asgari bilgi ve beceriye sahip olma, farklı kültür ve anlayıştaki kişilerle iletişime geçebilme, yabancı dil bilme, endüstri ile ilgili bilgisayar otomasyonu kullanma becerisine sahip olma, mevcut kaynakları verimli kullanabilme gibi nitelikler, myo mezunlarında aranan özellikler olarak tarif edilmektedir (İçli, 2017, s. 264).

Böylece 13.02.2011 tarihinde mesleki ve teknik eğitim kurumlarına öğrenim gören öğrencilerin beceri eğitimlerini işletmelerde, teorik eğitimlerini ise mesleki ve teknik eğitim veren eğitim kurumlarında veya işletme ve kurumlarca tesis edilen birimlerinde yaptıkları eğitim uygulamalarıdır şeklinde tanımlama yapılmıştır (Resmi Gazete, 2011). Daha sonra 02.12.2016 tarihinde yapılan değişikliklerle hangi statüdeki işletmelerin ne kadar sayıda öğrenci çalıştıracağı hükme bağlanmıştır (Resmi Gazete, 2016).

Süreç içerisinde mesleki eğitim kurumlarının, endüstrideki işgücü ihtiyacını karşılaması gereği anlaşılmıştır. Endüstri üretken, becerisi yüksek ve işleri standartlara uygun yapabilen işgörenler talep etmiştir. Bu bağlamda yükseköğretim kurumlarında ilk kez 3+1 eğitim modeli düşüncesi, Sakarya Üniversitesi bünyesinde 44 farklı programın ders içeriklerinde yapılan düzenleme ile eğitim-öğretimin üç döneminin okulda teorik, bir döneminin işletmelerde uygulamalı olarak alınmasını öngören bir model olarak Sakarya Üniversitesi Senatosunda alınan karar ile 2011-2012 eğitim-öğretim yılında uygulamaya girmiştir (Sarıbiyık, 2013, s. 39-40).

4. BULGULAR VE ANALİZ

Araştırmada kullanılan anketin, ön uygulama sonucunda elde edilen cronbach's alpha katsayısı 0,89 olarak bulunmuştur. Ayrıca, aynı uygulama, tüm veriler SPSS'e girildikten sonra tekrarlanmış ve cronbach's alpha katsayısı 0,869 olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak, konu ile ilgili pek çok kaynakta, 0 katsayısının 0,50'den yukarı olduğu sürece verilerin, güvenilir olduğunun kabul edilmesi gerektiği ifade edildiğine göre bu katsayılar, oldukça yüksek güvenilirlik düzeyini işaret etmektedir. Anketin uygulaması bizzat söz konusu okullarda görevli öğretim elemanları tarafından yüz yüze yapıldığı için öğrencilerin tamamının anket sorularını yanıtlaması sağlanmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Demografik Değişkenler							
Cinsiyet		(n)	%(*)	Yaş Grubu		(n)	%(*)
	Kadın	87	49		19 ve altı	8	4
Medeni Durum	Erkek	93	51		20-24	150	83
		(n)	%(*)		25-29	18	10
	Evli	18	10		30ve üzeri	5	3
Aylık Gelir Durumu	Bekar	163	90	Eğitim Durumu		(n)	%(*)
		Sayı (n)	%(*)		Turizm Mesleki Liseleri	39	22
	Yok	63	35		Diğer Liseler	142	78
	500-900	101	56				
	1000 ve üzeri	16	9				

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

Tablo 2. Katılımcıların Diğer Özellikleri

Diğer Değişkenler							
Uygulama Otelinin Bulunma Durumu		(n)	%(*)	En son Çalışılan İşletme Türü ve Departmanı	En Son Çalışılan İşletme Türü		
	E	67	37		Konaklama	(n)	%(*)
	H	113	63		Önbüro	25	14
Bölümü İsteyerek Seçme Durumu		(n)	%(*)		Servis	22	12
	E	144	80		Mutfak	66	36
	H	34	20		Kat Hizm.	23	13
Sektörel Çalışma Deneyim Durumu		(n)	%(*)		Diğer	1	0
	E	126	70		Seyahat Acente	(n)	%(*)
	H	55	30		Operasyon	10	6
Çalışılan İşyerinde Devam Etme İsteği		(n)	%(*)		Bilet Satış	16	9
	E	148	82		Transfer	18	10
	H	33	18		Diğer	0	0

Tablo 4.3. Öğrencilerin 3+1 işyeri eğitimi uygulaması memnuniyet düzeylerinin cinsiyetlerine göre frekans ve yüzde dağılımı

Memnuniyet Düzeylerini Gösteren İfadeler	Cinsiyet	Tamamen Katılıyor		Katılıyor		Ne Katılıyor Ne Katılmıyor		Katılmıyor		Hiç Katılmıyor		Toplam (f)	Toplam (%)
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
3+1 işyeri eğitimi	K	30	34	25	27	13	15	5	0,6	13	15	89	49,17
	E	39	42	26	27	20	22	7	0,8	3	0,3	92	50,83
3+1 işyeri eğitimi	K	18	20	36	40	8	9	7	0,8	20	22	89	49,17
	E	15	16	50	54	14	15	7	0,8	6	0,7	92	50,83
3+1 işyeri eğitimi	K	22	25	45	51	9	0,9	5	0,6	8	0,9	89	49,17
	E	19	21	47	51	18	20	6	0,7	2	,003	92	50,83
3+1 işyeri eğitimi	K	29	33	40	45	13	15	2	0,2	6	0,7	89	49,17
	E	25	27	51	55	9	1	2	0,2	3	0,3	92	50,83
3+1 işyeri eğitimi	K	26	29	42	47	14	16	1	0,01	6	0,7	89	49,17
	E	29	32	43	47	16	17	3	0,3	1	0,01	92	50,83
3+1 işyeri eğitimi	K	33	37	41	46	8	9	4	0,4	2	0,2	89	49,17
	E	38	43	33	37	12	13	5	0,6	4	0,4	92	50,83
3+1 işyeri eğitimi	K	30	34	43	48	7	8	4	0,4	5	0,6	89	49,17
	E	28	31	45	51	9	10	5	0,6	5	0,6	92	50,83
3+1 işyeri eğitimi	K	37	42	43	48	6	7	3	0,3	0	0	89	49,17
	E	35	39	41	46	12	13	3	0,3	1	0,1	92	50,83
3+1 işyeri eğitimi	K	30	34	39	44	10	11	8	0,9	2	0,2	89	49,17
	E	29	33	50	56	4	4	3	0,3	6	0,7	92	50,83
3+ işyeri eğitimi	K	33	37	41	46	13	15	2	0,2	0	0	89	49,17
	E	30	34	41	46	14	16	4	0,4	3	0,3	92	50,83
3+1 işyeri eğitimi	K	38	43	37	42	9	10	3	0,3	2	0,2	89	49,17
	E	33	37	47	53	11	12	1	0,1	0	0	92	50,83

Katılımcıların memnuniyet düzeylerinin çalışanların yaş ve cinsiyet durumlarına göre yüzde ve frekans bulguları değerlendirildiğinde yapılacak genel yorum; 3+1 işyeri eğitim uygulamasına katılan öğrencilerin en son çalıştıkları konaklama işletmelerinden ve departmanlarından genel olarak memnun oldukları, şeklindedir. Ayrıca öğrenciler kendilerini “çalışma zorunluluklarından” kaynaklı olarak ucuz işgücü olarak görüldüklerini düşünmektedir.

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

Tablo 4.4. Öğrencilerin 3+1 işyeri eğitim uygulaması memnuniyet düzeylerinin yaşlarına göre yüzde ve frekans dağılımı

Memnuniyet Düzeylerini Gösteren İfadeler	Yaş	Tamamen Katılıyor		Katılıyor		Ne Katılıyor Ne Katılmıyor		Katılmıyor		Hiç Katılmıyor		Topla m (f)	Topla m (%)
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
3+1 işyeri eğitim uygulaması esnasında aldığım	19	0	0	1	1	2	2	1	1	4	4	8	5,2
	20-	61	66	44	48	27	29	11	12	7	8	150	82,87
	25-	8	9	4	4	4	4	0	0	2	2	18	9,9
	30	0	0	2	2	0	0	0	0	3	3	5	2,7
3+1 işyeri eğitim uygulaması esnasında fazla mesai	19	0	0	1	1	2	2	1	1	4	4	8	5,2
	20-	30	33	72	78	18	20	11	12	19	21	150	82,87
	25-	3	3	13	15	1	1	1	1	0	0	18	9,9
	30	0	0	0	0	1	1	1	1	3	3	5	2,7
3+1 işyeri eğitim uygulaması çalışma saatlerim	19	6	7	2	2	0	0	0	0	0	0	8	5,2
	20-	32	35	75	82	22	24	11	12	10	11	150	82,87
	25-	1	1	13	15	4	4	0	0	0	0	18	9,9
	30	2	2	2	2	1	1	0	0	0	0	5	2,7
3+1 işyeri eğitim uygulaması yaptığım işletmedeki	19	5	6	3	3	0	0	0	0	0	0	8	5,2
	20-	43	47	77	84	19	21	5	5	6	7	150	82,87
	25-	6	7	10	11	2	2	0	0	0	0	18	9,9
	30	0	0	1	1	1	1	0	0	3	3	5	2,7
3+1 işyeri eğitim uygulaması yaptığım işletmedeki,	19	3	3	2	2	3	3	0	0	0	0	8	5,2
	20-	46	50	75	82	22	24	4	4	3	3	150	82,87
	25-	6	7	8	9	4	4	0	0	0	0	18	9,9
	30	0	0	0	0	1	1	0	0	4	4	5	2,7

Memnuniyet Düzeylerini Gösteren İfadeler	Yaş	Tamamen Katılıyor		Katılıyor		Ne Katılıyor Ne Katılmıyor		Katılmıyor		Hiç Katılmıyor		Topla m (f)	Topla m (%)
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
3+1 işyeri eğitim uygulaması esnasında meslek alanım	19	7	8	0	0	0	0	0	0	1	1	8	5,2
	20-	45	49	76	83	13	14	7	8	9	10	150	82,87
	25-	4	4	12	13	2	2	0	0	0	0	18	9,9
	30	2	2	0	0	1	1	2	2	0	0	5	2,7
3+1 işyeri eğitim uygulaması esnasındaki çalışma	19	3	3	4	4	1	1	0	0	0	0	8	5,2
	20-	61	66	68	74	14	15	6	7	1	1	150	82,87
	25-	5	6	11	12	2	2	0	0	0	0	18	9,9
	30	3	3	1	1	1	1	0	0	0	0	5	2,7
3+1 işyeri eğitim uygulaması esnasında işletme	19	1	1	3	3	1	1	2	2	1	1	8	5,2
	20-	52	57	75	82	10	11	8	9	5	5	150	82,87
	25-	6	7	9	10	3	3	0	0	0	0	18	9,9
	30	0	0	2	2	0	0	1	1	2	2	5	2,7
3+1 1 işyeri	19	6	7	0	0	1	1	0	0	1	1	8	5,2

eğitim	20-	50	54	70	76	23	25	5	5	2	2	150	82,87
uygulaması	25-	6	7	11	12	1	1	0	0	0	0	18	9,9
esnasında	30	1	1	1	1	2	2	1	1	0	0	5	2,7
öğrenim													
3+1 1 işyeri	19	3	3	4	4	1	1	0	0	0	0	8	5,2
eğitim	20-	62	67	66	72	17	18	3	3	2	2	150	82,87
uygulaması	25-	4	4	11	12	2	2	1	1	0	0	18	9,9
yapan	30	2	2	3	3	0	0	0	0	0	0	5	2,7
öğrenciler,													

Katılımcıların memnuniyet düzeylerinin cinsiyet faktörüne göre oluşturulan t testi bulguları değerlendirildiğinde ulaşılan sonuç, öğrencilerin yapmış oldukları 3+1 işyeri eğitim uygulamalarında memnuniyet düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığıdır. Buradan Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi bünyesinde bulunan önlisans turizm programı öğrencilerinin 3+1 işyeri eğitim uygulaması memnuniyet değerlendirmesinde cinsiyet faktörünün belirgin bir rolü olmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Katılımcıların memnuniyet düzeylerinin yaş faktörüne göre oluşturulan frekans bulguları incelendiğinde 3+1 işyeri eğitim uygulamasına katılan öğrencilerin aldıkları ücretlerden memnun olduklarını ifade ettikleri söylenebilir. Ayrıca öğrencilerin fazla çalışmada mesai ücreti aldıkları sonucuna ulaşılabilir. Hijyen ve yaşam koşulları gibi ifadeleri içeren sorularda genel katılım oranı yüksek çıktığı gözlenmiştir. Öğrencilerin 3+1 işyeri eğitimi ile ilgili olarak memnuniyetlerini içeren ifadelere verdikleri cevapların yaş grupları açısından incelenmesi sonucunda şu çıkarımlara ulaşılmıştır: Yaş grupları faktörüne yönelik sonuçlara göre 11 ifadeden 7'sinde anlamlı bir farkın olduğu söylenebilir. Bu sonuçlara göre 3+1 işyeri eğitim uygulamasına katılan öğrencilerin memnuniyet düzeylerinde yaş gruplarına göre farklılık olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye gibi gelişmekte olan ve nüfus yoğunluğu fazla olan ülkeler için mesleki eğitim üzerinde önemle durulması gereken konulardan biridir. Ancak genel duruma bakıldığında mesleki eğitimin verilen önem bakımından daha geri planda kaldığı, toplumun tüm kesimlerinin genel eğitime mesleki eğitiminden daha fazla önem verdiği söylenebilir.

Turizm eğitimi konusunda yapılan araştırmalar, turizm endüstrisinde eğitilmiş ve kalifiye işgücüne her zamankinden daha fazla gereksinim duyulduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Turizm endüstrisinde rekabet şartlarının ağırlaşması, mesleki turizm eğitimi almış; problemlere çözüm sunabilen işgücünü ön plana çıkarmaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar ile ilgili şu öneriler geliştirilmiştir:

- Turizmde sadece teorik eğitimin verildiği bir anlayışın orijin alındığı yöntemden vazgeçilmeli, uygulamanın esas olduğu, 3+1 işyeri eğitimi uygulaması modeli veya benzer eğitim sistemleri ülke geneline yayılabilir.
- Turizm alanında yeni açılacak bölümlere karar verilirken bölge ve endüstrinin ihtiyaçlarının iyi analiz edilmesi, turizm alanında bireylerin istihdamı açısından da birçok problemin çözüme kavuşturulmasında etkili olabilir.
- 3+1 işyeri eğitimi uygulamasına katılan öğretim elamanları ve üyelerinin öğrencileri daha çok ziyaret etmelerini sağlayacak imkanlar ve düzenlemeler geliştirilebilir.
- 3+1 işyeri eğitimi verilen işyerlerinde uygulama eğitimine katılan öğrenciler, işyerlerindeki mevcut personel ile sorun yaşamaması adına öğretim elemanları

tarafından işyeri yetkililerine öğrencilerin “hem işgören hem öğrenen” pozisyonunda bulundukları izah edilebilir.

- e. Turizm endüstrisinde faaliyet gösteren işletmelerde çalışacak personelin sadece kısa sürelerde elde edilen sertifikalar yerine işgörenlerin turizm eğitimi almış diplomasyona sahip işgörenlerden oluşması yönünde yasal düzenlemeler yapılabilir.

KAYNAKÇA

Alemdaroğlu, K. (1999). *Etkin Bir Üniversite-Sanayi İşbirliği Nasıl Olmalıdır?* İstanbul: İstanbul Sanayi Odası İnsan Kaynakları Geliştirme Subesi Yayınları.

Atherton, J. (1999). Resistance To Learning: A Discussion Based On Participants in Service Professional Training Programs, . *J.E.T*, 1(51), 265-271.

Borden, J. (1985). *Personality and Ecological Concerns*. Westford: Ecological Beliefs and Behaviour.

Christou, E. S. (1999). *Hospitality Management Education In Greece An Exploratory Study* (Cilt 20). Atina: Toursim Management.

Gürkan, A. S. (2017). Ortaöğretim Öğrencilerinin Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Tercih Etmelerine Yönelik Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*, 28. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İçli, G. (2017). İşletmelerin Meslek Yüksekokulu Mezunları ile İlgili Görüşleri ve Beklentileri: Lüleburgaz İlçe Sınırlarında Faaliyet Gösteren İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 263-272.

Kalkınma Bakanlığı. (2014-2018). www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/. 03 01, 2019 tarihinde Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> adresinden alındı

Kızılloluk, H. (2007). Ekonominin Eğitimin Amaçları ve İçeriği Üzerindeki Etkileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 22-30.

Ozankaya, Ö. (1982). *Toplum Bilimine Giriş*. Ankara: S Yayınları.

Resmi Gazete. (2011, 2 13). *T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete*. 3 9, 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/>: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3308.pdf> adresinden alındı

Resmi Gazete. (2016, 12 2). *T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete*. 3 9, 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/>: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3308.pdf> adresinden alındı

Sarıbıyık, M. (2013). Meslek Yüksekokullarında Nitelikli İşgücü Yetiştirmek İçin 3+1 Eğitim Modeli. *Apjes Acedemic Platform Journal of Engineering and Science*, 39-41.

Şimşek, S. (2007). *Eğitim İle İlgili Temel Kavramlar*. İstanbul: Anı Kitapevi.

Tezcan, M. (1996). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Feryal Matbaası.

YÖK. (2019, 02 12). www.yok.gov.tr. 02 12, 2019 tarihinde Yök Atlası: <https://yokatlas.yok.gov.tr/onlisans-anasayfa.php> adresinden alındı

**YERLİ TURİSTLERİN GELENEKSEL TIP UYGULAMALARINA YÖNELİK
ALGILARI: EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI**

Nalan NİŞİKLİ
Bahçeşehir Koleji

Doç. Dr. Mehmet Han ERGÜVEN
Kırklareli Üniversitesi

ÖZET

İnsanların sağlıklarını geri kazanmak, korumak ve artırmak için sağlık turizmine katıldıkları görülmektedir. Bu araştırmanın amacı Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen ve halen varlığını devam ettiren Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nda uygulanmış olan geleneksel tedavi yöntemlerinin günümüzde sağlık turizminin gelişimine yapabilecekleri etkiyi incelemektir. Araştırmada öncelikle alan uzmanları ile görüşmeler yapılmış ve izlenecek yol belirlenmiştir. Daha sonra elli dört katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilim deseni tercih edilmiştir. Verilerin analizi kısmında betimsel analiz, demografik özelliklerin analizinde ise frekans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, Türkiye'de bir sağlık geleneği olduğu ve bunun insanlar tarafından yeteri kadar iyi bilinmediği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Turizmi, Geleneksel Tıp, Türk Sağlık Felsefesi, Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası.

**PERCEPTIONS OF LOCAL TOURISTS TO TRADITIONAL MEDICAL
IMPLEMENTATIONS: EDİRNE SULTAN BAYEZİD II DARUSSİFA**

ABSTRACT

It is seen that people join health tourism to gain their health back, improve and keep it. The importance given to health resulted in variety of health implementations. The aim of this study is to investigate the effects of traditional treatment methods applied in Edirne Sultan II Bayezid Hospital which was built in Ottoman period and which is still in existence, to the development of health tourism today. First of all, interviews were made with domain experts and the course was designated. Then face to face interviews were made with 54 attendants using semi-structured interview form. Phenomenological method which is a qualitative research method was used in this research. In data analysis part, content analysis and protagonist analysis was used whereas frequency analysis was used in the analysis of demographic characteristics. Research showed that there is a health tradition in Turkey and it is not well known by the people.

Keywords: Health Tourism, Traditional Medicine, Turkish Health Philosophy, Edirne Sultan Bayezid II Darussifa

1. GİRİŞ

Geleneksel tıp, ustadan çırağa ya da babadan oğula şeklinde toplumsal tecrübe yoluyla sözlü ve zaman içerisinde yazılı olarak da günümüze aktarılmış bir tıp türüdür. Geleneksel tıp yapıldığı ülkenin ya da bölgenin kendine has özelliklerini ortaya koyduğu için o bölgenin ya da ülkenin çekiciliğini daha da artıracaktır. Bu araştırmada bu konunun seçilmesinin amacı Türkiye'nin sağlık alanındaki zenginliklerini ortaya koymak ve bunları bugünkü sağlık politikasına dahil ederek sağlık turizminin daha fazla gelişmesine katkı sağlamaktır.

Bu araştırmada sırasıyla; geleneksel tıp literatürü üzerinde durulmuş, darüşşifalar ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası ele alınmış ve bir sonraki bölümde, araştırmanın amacı ve yöntemi, araştırmanın kapsamı ve sınırlılıkları, araştırma verilerinin toplanması, analizi, değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonunda Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası ile ilgili öneriler geliştirilmiştir. Bu araştırmada ele alınan konuların sağlık turizmi konusunda fikirler üretmeye yardımcı olacağı düşünülmektedir.

2. TIP VE GELENEKSEL TIP KAVRAMLARI

Bir tıp kitabında 'Yeryüzünde vücut acısının koparttığı ilk çığlık, hekim çağıran ilk ses olmuştur. Ancak bu sese ne zaman cevap verildiği bilinmemektedir' (Bayat, 2010: 14). İfadesi yer almaktadır. Tıp, içinde bulunduğu toplumların ihtiyaçlarına, çağlar boyunca çözüm bulmaya çalışmıştır. Bugüne baktığımızda tıp alanında görülen düşünce ve tedavideki gelişmelerin var olan kültürel zenginliklerden ileri geldiğini söylemek mümkündür (Eren ve Uyer, 1987: 7-19). İbni Sina'ya göre tıp 'İnsan vücudundaki sağlık ve hastalık durumlarını, var olan sağlığı koruma ve sağlığını kaybettiğinde tekrar nasıl kazanacağı konusunu ele alan bilimdir.' şeklinde tanımlanmaktadır (Topdemir, 2009: 416).

Kalındemirtaş'a (2010: 3) göre geleneksel tıp, bir toplum içerisinde nesilden nesile aktarılacak dinsel inançlardan, değerlerden ve kültürel öğelerden elde edilen bilgiler ve deneyimlerle hastalıkları evde tedavi etme yöntemlerini kapsamaktadır. Hastalıkların tedavisinde ise doğadan ve geçmiş deneyimlerden yararlanılması geleneksel tıbbın doğmasına neden olmuştur. Geleneksel tıp denildiğinde akla genellikle bir yöreye, bölgeye ya da ülkeye ait olan yerel tedavi yöntemleri gelmektedir (Arslan, Şahne ve Şar, 2016: 100). Diğer taraftan Büken (2014: 2) ise 'temel bir düşünsel dayanağı olduğunu öne sürmeksizin ve çağdaş bilimsel tıba bir seçenek olma amacı gütmeksizin, varlığını çağlar boyunca sürdürüp gelmiş kültürel bir miras' olarak tanımlamaktadır. Türkiye'de Sağlık Bakanlığı'nın 27 Ekim 2014'te 29158 sayılı Resmi Gazete'de yayınlamış olduğu Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği'ne bakıldığında 'geleneksel tıp' ile ilgili amaç, kapsam ve dayanak gibi birçok konuya açıklık getirilirken geleneksel tıp kavramı tanımı yer almamaktadır (resmigazete.gov.tr).

2.1 Geleneksel Tıbbın Önemi

Geleneksel tıbbın kronik hastalıkların tedavisi ve bazı tedavisi mümkün olmayan hastalıklardan şikayet eden insanların yaşam kalitelerinin artırılması gibi konularda da önemli rol oynadığı ayrıca toplum ve milletlerin hazinesi olduğu ifade edilmektedir (World Health Assembly 56.31: 2003). Yapılan araştırmalarda kişiler geleneksel tıbbı daha ucuz ve daha kolay ulaşılabilir olması, yan etkilerinin az olması ve sonuçlarında iyi deneyim yaşamaları gibi unsurlardan dolayı tercih etmektedir (Akdeniz vd., 2012: 7). Bu da geleneksel tıbbı insanlar açısından daha cazip kılmaktadır. Geleneksel tıbbın varlığını halk arasında sürdürmeye devam etmesi kültürel mirasın yaşatılması anlamında büyük önem taşımaktadır (Büken, 2014). Bu alanda yapılan araştırmalar sadece Türkiye'de değil dünya çapında

geleneksel tıba verilen önemin arttığını ortaya koymaktadır; WHO Traditional Medicine Strategy 2014-2023, Beijing Declaration 2008, Fifty- Sixth World Health Assembly gibi.

2.2 Geleneksel Tıp Uygulamaları

Birçok ülkede geleneksel tıp uygulamalarına başvurulmaktadır. Uygulandıkları ülkelerde bu yöntemlerin binlerce yıllık tarihi geçmişe sahip olduğu bilinmektedir (Çinliler için akupunktur, Fransızlar için manyetik tedavisi ve İngilizler için bitkisel içerikli yöntemler gibi). 1973 yılında Roma Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde yapılmış olan 1. Dünya Alternatif Tıp Kongresi'nde DSÖ uzmanları geleneksel tıp olarak da ifade edilen 100'den fazla yöntemin olduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan dünya üzerinde uygulananlar: Akupunktur, akupresser/ siotsu (akupunktur noktalarına masaj), aleksander tekniği (duruş eğitimi), aromaterapi (bitkilerden elde edilen yağın kullanımı), ayurveda, biyoterapi/ biyoenerji (sinir merkezlerine elle masaj), dua etme, fitoterapi (bitki ile terapi), hayal etme, herbalizm/ homeopati (maddelerin dengelenmesi), hipnoz, kripratik (omurilik ve sinin sistemine el terapisi), masaj, müzikle terapi, noturapati (doğal iyileştirici kuvvet), osteopati (omurganın manipülasyonu), refleksoloji (ayak tabanına yapılan masaj), renklerle terapi, seyahat, şifacılık (manyetik ve ruhsal şifa), terapatik dokunma, yoga vb. (Örsal, 2009: 4).

2.3. DARÜŞŞİFALAR VE EDİRNE II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI

Büyük Selçuklu Devleti (1037) döneminde ilk Selçuklu şifahanesi ve tıp medresesi Alparslan'ın veziri olan Nizamülmülk tarafından Nişabur'da kurulmuştur (sifahane.org). Osmanlı Devleti'nin kılavuzu olan Anadolu Selçukluları (1075) devleti döneminde tıp ayrı bir önem taşımaktaydı. Bu dönemde darüşşifalar kurulmuş, "Darüssıhha" veya "Bimaristan" ismi ile sağlık yurtları açılmış, Kervansaray ve imaretlerde (aşevi) de hastalananların tedavileri yapılmıştır (Sarban 2015: 14-15).

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri döneminde tıp alanındaki gelişmelere bakıldığında; ameliyatlarda ban otu ve adem otu kullanılarak hastayı uyutmak, karantina uygulamak, ilaç hazırlarken havan, terazi ve ağırlık kullanmak, temizliğe dikkat etmek, tıp alanında devlet örgütü kurmak, hastane masraflarını karşılamak için vakıflar kurmak, hastane ve hekimleri Ahi teşkilatına alıp sık sık denetlemek, akıl hastalarının tedavisinde müzikten yararlanmak gibi uygulamaların olduğu görülmektedir (img.eba.gov.tr). Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti dönemindeki tıp uygulamalarının gerçekleştirildiği darüşşifalar ise aşağıda yer almaktadır (Ceylan, 2012: 31-32). Klasik Dönem Osmanlı İmparatorluğu devrinde de önceki dönemlerde olduğu gibi tıp eğitimi usta-çırak ilişkisi şeklinde devam etmiştir. Hekim adayları darüşşifalarda, bu ilişki içerisinde teorik ve pratik bilgiler öğrenerek yetişmekteydi (Sarban, 2015: 14-15).

2.3.1 Darüşşifaların İşlevleri

En basit tanımıyla *“halka sağlık hizmetinin sunulduğu yer”* olarak bilinen darüşşifaların sadece sağlık hizmeti sunmakla kalmayıp tıp eğitimi verilmesi, bitkisel ilaçlar için bitki yetiştirilmesi, hastaların ve hekimlerin beslenmesi gibi birçok işlevi de gerçekleştirdiği görülmüştür (Arslan, 2017). Darüşşifaların sağlık bakımından güvenilir kuruluşlar olduğu ve bu sağlık kuruluşlarında dil, din ve ırk ayrımı gözetilmeden halka sağlık hizmeti sunulduğu ifade edilmektedir. Kuruluşlarda görevlendirilecek hekimlerin tıp ilmini bilen ve cerrahide yetenekli olması gerekmektedir. Hastaların birçok alanda tedavi edildiği, psikolojik tedavi yöntemlerinden olan müzik terapinin kullanılıyor olmasından anlaşılmaktadır (Cantay, 2018). Darüşşifalarda yatarak tedavinin yanı sıra haftada iki gün de poliklinik hizmeti verilmiş, pazartesi ve perşembe günleri şehirden gelip geçenlere karşılıksız tedavi hizmeti sunulmuştur (Altıntaş, 2012: 42). Ayrıca konaklayacak yeri olmayan hastalar ya da hasta yakınları istedikleri kadar konaklayabilmektedirler (Shefer, 2003: 136).

Darüşşifalarda psikolojik hastalıklar da tedavi edilmekte idi. Bu hastaların tedavisinde müzik ve su sesinden, güzel kokulardan ve meşguliyet yaratacak uygulamalardan yararlanılmıştır. Bu uygulamalar sadece psikolojik hastalıkların tedavisinde değil, fiziksel hastalıkların tedavisinde de kullanılmıştır (Kurt, 2017).

2.3.2 Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası

Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası, Fatih Sultan Mehmet'in oğlu II. Bayezid tarafından Edirne'de Mimar Hayrettin'e yaptırılmış olan külliye'nin en önemli birimidir. 1484 yılında yapımına başlanmış olan darüşşifa 1488 yılında kullanıma açılmıştır (Akça, 2012: 1). Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi darüşşifa, cami, imaret, hastane, medrese, hamam, mutfak, tabhane ve erzak depolarından oluşmaktadır. Külliye çok sade beş kapıdan girilen alçak bir duvarla çevrili yirmi iki bin metrekaarelik geniş bir alana konumlandırılmıştır (Şengül, 2008: 74). Bulunduğu dönemin sağlık ve eğitim kurumu olan bu yapıda çok çeşitli hastalıklar tedavi edilmiş, 18. yüzyıldan itibaren ise sadece akıl hastalarının tedavi edildiği bir kurum haline gelmiştir. Aynı zamanda 19. yüzyıla kadar Edirne'de sağlık hizmeti veren tek şifahanenin de Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası olduğu belirtilmektedir (Altıntaş, 2014: 23).

Avrupa'da akıl hastalarının yakıldığı bir dönemde bu darüşşifada çiçeklerle, müzik ile ve özel beslenme diyetleriyle birçok hastalık tedavi edilmekteydi. Yararlı olduğu anlaşılan bu tedavi usulleri ancak 20. yüzyılın ortalarından itibaren bazı batı ülkelerinde uygulanmaya başlanmıştır (Özkan, 1990: 81). Bu darüşşifanın en önemli özelliği hekimlik bilgilerinin yanı sıra su sesi, musiki ve güzel kokuların tedavide kullanılmış olmasıdır (edirnekulturturizm.gov.tr). Darüşşifanın yatak kapasitesi ise otuz ikidir (Akça, 2012: 5). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde 'orada bir dar-ı şifa var ki diller ile anlatılmaz ve kalemler ile yazılmaz'* sözleriyle bu darüşşifanın ne kadar güzel olduğunu ifade etmektedir (3. Cilt 2. Kitap: 610).

2. 3.2.1 Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifasındaki Terapiler

Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifasındaki belli başlı terapiler; müzik terapi, aroma terapi, İş ve Uğraşı Terapisi (Ergoterapi), Su Sesi Terapisi ve Beslenme oluşmakla birlikte bu çalışmada sadece müzik terapiye değinilecektir.

Müzik Terapi

TDK'nin tanımına göre müzik bir takım duygu ve düşünceleri belli kurallar çerçevesinde uyumlu seslerle anlatma sanatıdır (tdk.gov.tr). Terapi (therapie) kelimesi ise TDK'de tedavi olarak ifade edilmektedir (tdk.gov.tr). Müzik terapinin müzikoterapi, müzikle tedavi, müzik ile terapi gibi farklı ifade şekilleri bulunmaktadır. Bu araştırma için müzik terapi ifadesi kullanılacaktır. World Federation of Music Therapy müzik terapisini: Bir müzik terapistinin bir danışan veya grupla, onların duygusal, zihinsel, fiziksel, sosyal ve kognitif ihtiyaçlarına karşılık verebilmek adına diyalog, iletişim, öğrenim, mobilizasyon, ifade, organizasyon ve bunlarla ilişkili diğer terapötik amaçları gerçekleştirebilmek ve kolaylaştırmak amacıyla planlı bir süreçte müzik ve/veya müzikal unsurları (ses, ritim, melodi ve armoni) kullanması olarak tanımlamaktadır (WFMT, 1997: 1).

American Music Therapy Association, müzik terapisini; onaylanmış bir müzik terapi programını tamamlamış, bir uzman tarafından terapötik bir ilişki içinde bireyselleştirilmiş hedeflere ulaşmak için müzik müdahalelerinin klinik ve kanıta dayalı kullanımını, şeklinde tanımlamaktadır (musictherapy.org). Yani bir müzik uygulamasına terapi diyebilmek için müzik terapi eğitimi almış mevcut durumu analiz edebilen ve hedef koyabilen profesyonel bir terapist olması gereklidir. Psikodinamik, reseptif, nörolojik gibi çeşitli müzik terapi modellerinden türeyen müzikal terapötik müdahaleler kullanılarak (beraber şarkı söyleme, klinik doğaçlama, müzikal oyunlar, beden perküsyonu gibi) uygulamalar klinik çerçevede ve kanıta dayalı şekilde yapılmalıdır (Salur, 2016). Müzik terapi sağlıklı yaşama teşvik etmek,

stres yönetimi, ağrı hafifletmek, duyguları ifade etmek, bellek geliştirmek, iletişimi geliştirmek gibi amaçlarla kullanılabilmektedir (musictherapy.org). Bunun yanı sıra sosyal fobiler, kişilik bozuklukları, zeka geriliğinde öğrenmenin kolaylaştırılması, otizm hastalarında dikkatin artırılması, tedaviye uyumun artırılması, akut ve kronik ağrıda multipl skleroz, parkinson gibi kronik organik hastalıkların rehabilitasyonunda ve felçli hastaların rehabilitasyonuna yardımcı olarak da kullanılabilmektedir (ybu.edu.tr).

3. YERLİ TURİSTLERİN GELENEKSEL TIP UYGULAMALARINA YÖNELİK ALGILARI

3.1 Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bulunduğu dönem içerisinde modern sayılabilecek tıp uygulamaları günümüzde geleneksel tıp olarak adlandırılabilir. Bu geleneksel tıp yöntemleri bugün de varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Darüşşifalar bulunduğu dönemin sağlık sistemi hakkında bizi aydınlatmaktadır. Darüşşifa ile ilgili araştırmalar Mimarlık, Tarih, Sanat Tarihi, Deontoloji ve Tıp tarihi, İlahiyat, Sosyal Hizmetler, Eczacılık ve Farmakoloji, Türk Dili ve Edebiyatı vb. alanlarda yapılmış olmak ile birlikte, darüşşifalar alanyazında turizm bağlamında henüz araştırılmadığı için araştırmanın turizm alanyazına katkı sağlaması düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı Osmanlı Dönemi'nde yapılan ve halen varlığını devam ettiren Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nda uygulanmış olan geleneksel tedavi yöntemlerinin sağlık turizminin gelişimindeki önemini incelemektir.

3.2 Araştırma Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizi için betimsel ya da içerik analizi kullanılabilir. İçerik analizi ulaşılan verilerin daha yakından incelenmesini ve bu verileri açıklayan kavram ve temalara ulaşılmasını gerektirirken; betimsel analiz derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin işlenmesinde kullanılır (Yıldırım ve Şimşek 2013, 87). Bu araştırma için betimsel analiz yöntemi ve olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve detaylı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanılmasına olgubilim deseni denilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 78). Nitel araştırma, araştırmacıya araştırılan problem hakkında ayrıntılı ve derinliğine veri sağlamaktadır (Sherman ve Webb, 1988, aktaran Yıldırım ve Şimşek 2013; 104). Nitel araştırma desenlerinden olgubilim desenine giren bu araştırma; araştırma sorusunun yazılması, araştırma grubunun seçimi, veri toplama ve analiz aşamalarından oluşmaktadır (Göçer, 2013: 28-29). Olgubilim araştırmalarında veri analizi, yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Olgubilim araştırmaları, nitel araştırmanın doğasına uygun olarak kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koymayabilir. Burada sonuçlar daha çok bir olguyu daha iyi tanımamıza ve anlamamıza yardımcı olacak sonuçlara ulaştıracak örnekler, açıklamalar ve deneyimler ortaya çıkartabilir. Olgubilim araştırmalarının bu özelliği hem akademik alanyazına hem de uygulamaya yönelik katkılar sunabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 81).

3.3 Araştırmanın Veri Toplama Süreci ve Araştırma Grubu

Araştırmada veri toplama süreci iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada görüşmeler, geleneksel tıp uygulamalarına yönelik temel kavramları netleştirmek adına uzmanlar ile gerçekleştirilmiştir. Uzman görüşmeleri ile öncelikle konunun anlaşılması, netleştirilmesi ve sınırlandırılması planlanmıştır. Dört alanda uzman görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bunlar; müzik terapi, aromaterapi, ergoterapi ve beslenme. Alan uzmanlarıyla 11 yarı yapılandırılmış sorunun yer aldığı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bir sonraki adımda, alanı

yakından tanımak için ve araştırma yapabilmek için Trakya Üniversitesi Rektörlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır.

İkinci aşamada ise turistlerin geleneksel tıp uygulamaları ile ilgili görüşleri 9 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak, yüz yüze görüşme tekniğiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Görüşme formu, turizm alanında bir uzman ile hazırlanmıştır. Görüşmeler 28.08.2019- 11.09.2019 tarihleri arasında araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ikinci aşamasındaki Araştırma grubunu, Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nı ziyaret eden 54 kişi oluşturmaktadır. Katılımcılar belirlenirken rastgele bir yöntemle belirlenmiş ve gönüllülük esas alınmıştır. Araştırmada darüşşifayı ziyarete gelmiş olan kültür turistlerine sağlık turizmi ile ilgili bilgi verildikten sonra soru formundaki 9 soru sırayla yöneltilmiştir. (EK: 1) Sorular ziyaretçilere tek tek okunmuş, anlaşılmayan sorular istekleri doğrultusunda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3.4 Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın Kapsamı: Veri toplama alanı, Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'dır. Veri toplama dönemi, 2018 yılının ağustos ve eylül aylarıdır. Araştırma kapsamında Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nı en az 1 kez gezmiş ziyaretçilerle yapılan görüşmelerdir. Araştırmanın Sınırlılıkları: Zaman ve maliyet gibi kısıtlar nedeniyle araştırma sadece Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nda yapılmıştır. Diğer darüşşifalar dahil edilememiştir; ziyaretçi sayısı, insanların ziyaretleri için sınırlı zaman ayırmaları vb.'dir.

3.5 Araştırma Verilerinin Analizi

Toplanan verilerin analizinde öncelikle ses kaydına alınan görüşmeler en kısa zamanda iki şekilde deşifre edilerek yazıya dökülmüştür. 54 ziyaretçiyle yapılan görüşmeler teknik destek alınarak deşifre edilmiştir. Bu görüşmeler toplamda 4 saat 55dk. sürmüş ve 123 sayfa A4 boyutunda metin elde edilmiştir. Daha önce gerçekleştirilmiş olan beş alan uzmanıyla yapılan görüşmeler ise araştırmacı tarafından dinlenerek deşifre edilmiştir. Yaklaşık 2,5 saat sürmüş ve 29 sayfa A4 boyutunda metin elde edilmiştir. Daha sonra elde edilen metinlerin doğruluğundan emin olmak adına veriler, araştırmacı ve turizm alanında bir uzman tarafından kontrol edilmiş ve veriler analize hazır hale getirilmiştir. Bu aşamadan sonra verilerin genel anlamını oluşturmak adına öncü analiz olarak da ifade edilen fikirlere ilişkin kısa notlar alınarak, verilerin düzenlenmesine ilişkin düşünmeyi ve daha fazla veri toplamaya ihtiyaç olup olmadığı belirlenmiştir (Creswell, 2012). Toplanan veriler yeterli bulunduktan sonra, elde edilen veriler araştırma sorusu doğrultusunda kelime kelime, satır satır, cümle cümle ya da paragraf paragraf okunarak detaylı bir analiz yapılmıştır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın Ekim 2013, 135-136).

3.6 Araştırma Sürecinin Geçerliliği ve Güvenirliği

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için analiz tekrar tekrar gözden geçirilmiştir. Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşmeye hazırlık yapılırken turizm alanında bir uzmanın görüşlerine başvurulmuştur. Elde edilen veriler ise, yüksek lisans tezleri, alanyazın vb. ile desteklenmiştir. Ayrıca araştırmanın yöntemi, süreci ve sonuçlarına yönelik çalışmalar ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Bunlara ek olarak; derinlemesine araştırma ve inceleme anlayışı (verilerin toplanması, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi) benimsenmiştir. Araştırma sürecinin tamamında bütün unsurların birbiriyle ilişkili ve tutarlı olmasına dikkat edilmiştir (Göçer, 2013: 29).

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Uzmanlar ile Yapılan Görüşme Bulguları

Müzik terapi, aromaterapi, iş ve uğraşı terapisi, beslenme konularının daha iyi anlaşılabilmesi adına her biri kendi alanında uzman kişilerle gerçekleştirilen görüşmelerde on bir sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Uzman görüşlerinin tümünü burada paylaşmak çalışmanın çerçevesini zorlayacağından burada sadece müzik terapi ile ilgili bulgular paylaşılabacaktır. Görüşmeden elde edilen bilgiler uzman ifadeleriyle şu şekildedir:

Müzik terapi

Müzik terapi bir tedavi şeklidir. Biz bir hastanın tedavisini planlarken çok yönlü düşünürüz. Onun yaşamsal fonksiyonlarını, bu işten nasıl etkileneceğini, ruhsal yapısını göz önünde bulundurarak hastanın ihtiyaçlarını belirleriz. Uygulayacağımız tedavi yöntemleriyle bunu nasıl karşılırsınız, bunun muhakemesini yapıp bir tedavi planı oluştururuz. Bu tedavi planı içerisinde katkı sağlayacaksa müzikle terapiye yer verilebilir. Katkı sağlayacağı düşünülmüyorsa yer verilmeyebilir.

Yaşam kalitenizi artırmak için de müziği kullanabilirsiniz. Nasıl kullanırsınız mesela egzersiz yapıyorsunuz diyelim ki egzersizi müzik eşliğinde yaparsanız, tabi uygun müziği seçerseniz, o egzersizden yararlanmanızı artırmanız mümkün. Ders çalışırken odaklanmak için, dinlenmek için gibi bizim müzik okur yazarlığımızı geliştirmemiz gerekiyor. O anlamda iyi bir noktada değiliz. Bize sadece listede sunulan şarkıları dinliyoruz.

Türkiye’de müzik terapi dediğimizde hastanın pasif dinleyici olduğu şekli anlaşılıyor, biz buna reseptif müzik diyoruz. Hasta sadece dinliyor bir şey yapmıyor, halbuki müzik terapi uygulamalarının önemli bir bölümünde aktif müzik terapi uygulamaları yapılır. Yani hasta müzik üretim sürecine bizzat katılır. Müzik o sırada danışan ile terapist arasında iletişim yolu olur. Bazen hasta sözle ifade edemediği şeyleri müzikle ifade eder, terapist bunu anlar. Ona karşılık verir bazen birlikte çalar söylerler, bazen biri çalar biri söyler böyle bir şeydir. Alıp cd’yi dinlemek müzik terapi değildir. Danışan ile terapist arasında telepatik ilişkinin kurulması lazım.

Bu ifadelerden müzik terapi uzmanının, müzik terapi uygulayacak hekimlerin hastayı bütüncül bir yaklaşımla ele aldığını söylemek mümkündür. Müzik terapi uygulanmadan önce hastanın ihtiyaçları belirlenmekte, buna bağlı olarak bir tedavi planı oluşturulmakta, hasta üzerinde oluşabilecek etkiler göz önünde bulundurulmaktadır. Bunun yanı sıra yaşam kalitesinin müzikle iyileştirilebileceği, bunun için müzik okur yazarlığının artırılması ve müziğin daha iyi tanınması gerektiği anlaşılmaktadır. Müzik terapinin hasta ile doktor arasında bir iletişim şekli olduğunu ve planlı bir şekilde ilerlendiği, bunun dışında müziğin hasta tarafından sadece dinlenmesinin müzik terapi olmayacağı, müzik terapinin bir hekim gözetiminde olmadan gerçekleşmeyeceği ve ilaç gibi bir kullanım şeklinin mümkün olmadığı görülmektedir.

Katılımcılara İlişkin Genel Bulgular

Araştırma kapsamında görüşme yapılan katılımcıların çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların 25’i %46,3 kadın, 29’u %53,7 erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların meslek durumları incelendiğinde sağlık çalışanı 8 kişi (%14,8), öğretmen 5 kişi (%9,3), öğrenci 4 kişi (%7,4), emekli 6 kişi (%11,1), işyeri sahibi 5 kişi (%9,3), ev hanımı 4 kişi (%7,4), öğretim görevlisi 2 kişi (%3,7), memur 5 kişi (%9,3), turizmci 3 kişi (%5,6), işçi 1 kişi (%1,9), nitelikli serbest meslek sahibi 10 kişi (%18,5), çalışmayan 1 kişi (1,9), en fazla katılım gösteren meslek grubunun nitelikli serbest meslek sahibi en az katılım gösteren meslek grubunun işçi ve çalışmayan olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada katılımcılar ile yapılan görüşmeler sonucunda verdikleri cevaplar analiz edilerek, bu cevaplar şu başlıklar altında toplanmıştır:

- 1: Darüşşifa ziyaretinde öncelikli algılanan unsurlar
- 2: Türk sağlık geleneğine bakış
- 3: Sağlık turizmindeki yerimiz
- 4: Tıp eğitiminin dünü ve bugünü
- 5: Terapinin bir boyutu olarak mimari

Sayılan bu beş başlığı burada ele almak çalışmanın sınırlarını aşacağından, sadece **1: Darüşşifa ziyaretinde öncelikle algılanan unsurlar** başlığının da bir kısmı burada paylaşılacaktır.

1. Darüşşifa Ziyaretinde Öncelikle Algılanan Unsurlar

Bu temada katılımcıların darüşşifa ziyaretleri esnasında öncelikli olarak dikkatlerini çeken unsurlara yer verilmiştir. Bu bağlamda Z 1'in bu konu ile ilgili yorumları şu şekildedir.

İnsan vücudunu nasıl keşfettiklerini görmek [...] ve ona yönelik tedavi yöntemleri oluşturmaları beni etkiledi. Hastalıkların tedavisinde bitkilerden faydalanmaları, işte psikolojik rahatsızlıklarda müzikten faydalanmaları dikkat çekici.

K 1'in ifadesinden de anlaşılacağı üzere, darüşşifadaki uygulamaların çeşitliliği yanında kullanılan yöntemlerden de etkilenmiştir. K 22 de, K 1'in görüşlerini destekler nitelikte açıklamalarda bulunmuştur:

Geçmiş yıllarda yapılan müdahalelerin günümüzde olması mesela estetik, meme küçültme ameliyatının aslında o yıllarda da olduğunu görmek çok şaşırttı beni, mesela akıl hastalarını müzikle tedavi ederken şu an ilaç yazılıp uyuşturuluyorlar.

K 1 ve K 22'yi K 36'da desteklemektedir:

O dönemki aletler günümüzde kullanılan aletlere çok yakın yani her çeşit ameliyat yapılabilirdi. Kadın doğum, genel cerrahi, kulak burun boğaz. Cerrahi bilgiler ilgimi çekti bunlar uygulanıyor. Onun dışında psikiyatrik hastalara müzikle tedavi yapılıyor, musiki grubu vardı o ilgimi çekti.

Yukarıda görüşleri alınan her üç katılımcı hem cerrahi uygulamaları hem de psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan yöntemleri dikkat çekici nitelikte bulduklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda yine K 44' ün ise su sesinden ve müzikten etkilendiği görülmektedir.

Yani su ve müzik konusu burada asıl zaten ilgi çeken, benim ilgimi çekenlerden bir tanesi işte o panzehir kısmı oldu biraz.

K 18'in de K 44 gibi panzehirin dikkatini çektiğini bunun yanında hacamat ve doğal ilaç yapımından etkilendiği görülmektedir;

Yılan sokmaları ile panzehir yapılması dikkatimi çekti. Hacamat dediğimiz kan alma, burada hepsi yıllar önce yapılıyor. Bir de bitkilerden ilaç yapılması [...] doğal ilaçların burada kullanılması.

K 23'ün görüşlerini K 18 ve K 44 de desteklemektedir. K 23 tedavi sürecine dikkat etmiş ve ilacın son çözüm olduğunda kullanıldığını şaşkınlık içinde ifade etmiştir. Ayrıca günümüzde bir yenilik gibi algılanan hacamatın o dönemde de biliniyor ve darüşşifada uygulanıyor olması K 23'ün yaşadığı ikinci bir şaşkınlık olarak da adlandırılabilir. Aşağıdaki sözlerle K 23 düşüncelerini paylaşmaktadır.

En çok dikkatimi çeken en son yol olarak ilacın kullanılması. Hep doğal yollarla, tedavi edilmeye çalışılması bulaşmadan tedavi edilmesi en çok dikkatimi çeken hacamat vardı, o günümüzde de uygulanıyor hala, yaygın olmasa da. Bu yılan ısırma o çok dikkatimi çekti.

Darüşşifada öncelikle algılananlar arasında birçok katılımcı için müzikle tedavi öne çıkarken K 27'nin müziğin yanında kokunun da dikkatini çektiği görülmektedir.

Ben müzikten çok etkilendim, insanı iyileştiriyormuş. En çok onlar dikkatimi çekti koku ve müzik.

Katılımcıların darüşşifa ziyaretlerinden öncelikle algılananlar arasından müzikle terapi, koku ile terapi ve su sesi ile terapi hem alanyazın taraması yapılırken hem de uzman görüşleri alınırken öne çıkan terapi yöntemleri olması, araştırmanın alanyazın, uzman görüşleri ve bulguların birbirini desteklediğini ortaya koymaktadır. Bu da araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliğini artırmaktadır. Katılımcıların görüşleri ile devam edildiğinde K 47 de müzikle terapiden etkilenmiştir. Ancak bugün akıl hastalarının tedavisinde daha çok ilaç bazlı tedavilere yöneldiğini belirtmektedir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Uzman görüşmeleri gerçekleştirilirken *turizmde ilk defa duyuyorum bu alanın araştırıldığını*, sözlerinden araştırmanın yönteminin nitel olarak seçilmesini desteklemiştir. Bu bağlamda araştırmanın alanyazına katkı sağlayacak nitelikte olduğu gibi sağlık sektörüne de ilham olacağı düşünülmektedir. Uzman görüşmeleri sonucunda ele alınan uygulamaların tedavi edici yönünün olduğu gibi insanların var olan sağlık halini devam ettirebilmesi açısından da önemli olduğu görülmüştür. Edirne II. Bayezid Darüşşifası ziyaretçileri ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda geleneksel tıp uygulamaları ve bunların sağlık turizmine etkileri konusunda önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

500 yıl önceki tıp anlayışından ve tedavi uygulamalarından insanların pek fazla haberlerinin olmadığı ve o uygulamaların günümüze göre çok gelişmiş algılandığı tespit edilmiş, katılımcılar uygulamaların bu kadar çeşitli olmasından etkilendiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra sağlığa bakış açılarının ve darüşşifa sisteminin günümüzde de örnek alınması gerektiği dile getirilmiş, darüşşifalarda ilaç kullanımına en son çare olarak başvurmaları da bir diğer ilgi çeken unsur olmuştur. Darüşşifalarda uygulanmış olan ve geleneksel olarak adlandırdığımız bazı terapilerin günümüzde bilimsel temellere dayandırıldığı da saptanmıştır. Mimari açıdan bakıldığında darüşşifanın konumlandırıldığı alanın yeşillikler içerisinde yer alması ve içerideki havuzdan gelen su sesinin rahatlatıcı nitelikte olduğu görülmüştür. Katılımcıların sağlık merkezlerinden beklentilerinin sadece tedavi etmekle kalmayıp insanı ruhen de rahatlatıcı şekilde tasarlanması şeklinde olmuştur. Tüm bu bilgiler ışığında, araştırma sürecinde ortaya çıkartılan unsurların bir Türk Sağlık Felsefesi geliştirilmesinde çıkış noktası oluşturacak değerde oldukları düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akça, T. (2012). ‘Edirne II. Bayezid Külliyesi’, Eylül. (endokrin.com).
- Akdeniz, M. Baltacı, D. Işıldar H. vd. (2012). Geleneksel Halk Tedavilerinin Birincil Sağlık Bakımı Üzerine Etkisi: Ön Çalışma. *Konuralp Tıp Dergisi*. 4(3): 1-11. Düzce.
- Altıntaş, A. (2012) “Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar’da Tıp ve Darüşşifalar”, Anadolu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler (ed. Abdullah Kılıç), Diasan Basım.
- Arslan, M. B, Şahne. ve Şar, S. (2016). ‘Dünyadaki Geleneksel Tedavi Sistemlerinden Örnekler: Genel Bir Bakış’, *Lokman Hekim Dergisi*. 6 (3)
- Bayat, A. H. (2010). Tıp Tarihi Genişletilmiş 2. Baskı, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul.
- Büken, N. (2014). ‘Sağlık Bakanlığı Geleneksel, Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Uygulamaları Yönetmelik Taslağının Düşündürdükleri’ *Sağlığın Sesi Dergisi*, Mayıs.
- Ceylan İ. (2012), ‘Türklerde Cerrahinin Gelişimi’, Türk Cerrahi Derneği Yayınları, Tuna Matbaacılık, Ankara.**
- Creswell, J. W. (2012). Educational research: Planning, conducting, and evaluating, quantitative and qualitative research (4 ed.) Boston, Pearson.

- Çelebi, E. (2006). ‘Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi’ Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı 3. Cilt, 2. Kitap, Yapı Kredi Yayınları 2353, İstanbul.
- Dişli, G. (2014). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifalarında İşlevsel Sistemlerin ve Koruma Ölçütlerinin İrdelenmesi*, Doktora tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. <https://tez.yok.gov.tr> (Tez No. 352590).**
- Doğan, S. Uğurlu, C. Karakaş, H. (2014). ‘Etkili Sınıf Yönetimi Uygulamalarına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi’ Gaziantep Üniversitesi, Journal Of Social Sciences, S.1097-1119
- Eren, N. Uyer, G. (1987). ‘Sağlık Meslek Tarihi ve Ahlakı.’ Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.
- Göçer, A. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının dil kültür ilişkisi üzerine görüşleri: Fenomenolojik bir araştırma. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 25-38.
- Güler, M. Halıcıoğlu B. Ve Taşgın, S (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma. Birinci Baskı. Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Kalındemirtaş, M. (2010). *Geleneksel Tıbbın Halk Üzerindeki Etkisi: Adıyaman İli Ören Köyü Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <https://tez.yok.gov.tr> (Tez no. 265831).
- Keykavus (2003). *Kabusname*, sad. Serpil Çalışlar Ekici, İstanbul: Pencere Yayınları.
- Örsal, Ö. (2009). ‘Geleneksel Tıp Uygulamalarını Modern Tıp Uygulamalarına (Tamamlayıcı Tıp) Entegre Edebilir miyiz?’ *Sağlıcakla Dergisi*, sayı 10. Kök Yayıncılık.
- Özdemir, M. Kervankıran, İsmail. (2011). Turizm ve Turizmin Etkileri Konusunda Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Afyon Karahisar Örneği: *Marmara Coğrafya Dergisi* Sayı: 24, S. 1-25
- Özkan Ö. (1990), ‘Sağlık Meslek Tarihi ve Ahlakı,’ İstanbul: Gökhan Matbaası,
- Sarban S. (2015), ‘Osmanlı Dönemi Anadolu Tıbbı’, *Dirim*, Sayı 304.
- Shefer M. (2003) “Charity and Hospitality”, *Powerty and Charity in Middle Eastern Context* (Ed. Michael Bonner, Mine Ener, Amy Singer) State University of New York Press, Albany.
- Songur, H. Saygın, T. (2014). Şifahaneden Hastaneye: Sağlık Kurumlarının Değişimine Genel Bir Bakış, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı:19
- Şengül, E. (2008). ‘*Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*’ Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne. <https://tez.yok.gov.tr> (Tez no. 241074).
- Şeyzeri, A. B. N. (1993). ‘İslâm Devletinde Hisbe Teşkilâtı,’ İstanbul: Marifet Yayınları.
- AMTA, American Music Therapy Association, www.musictherapy.org.
- Cantay, G. <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384312> (Erişim tarihi: 05.03.2018).
- Kadir Has Anadolu Lisesi, Selçuklular’da Tıp, <http://img.eba.gov.tr/251/212/403/4c4/6b8/a44/fea/9ba/f96/7a6/c67/4f7/3d1/f7a/001/2512124034c46b8a44fea9baf967a6c674f73d1f7a001.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.01.2017).
- Kurt, O. (2017). <https://cokgezenadam.com/muzikle-tedavi-nasil-yapilir/> (Erişim tarihi: 06.03.2018).
- Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm> (Erişim tarihi: 01.03.2017).
- Salur, Ö. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=a1Kny6XJVQg&feature=youtu.be>
- Topdemir, H. (2009). ‘İbni Sina, Doğunun Sönmeyen Yıldızı’, İstanbul: Say Yayınları

Türk	Dil	Kurumu
(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.585a71720df167.61342000 , (Erişim Tarihi: 21.12.2016).		
WFMT, (1997). World Federation of Music Therapy, Bulletin 1, July, s.1		
WHA 56.31 on traditional medicine, at the 56th World Health Assembly in May, 2003. http://apps.who.int/gb/archive/pdf_files/WHA56/ea56r31.pdf (Erişim Tarihi: 22.02.2017).		
http://www.ybu.edu.tr/tatmer/custom_page-339-muzik-terapi.html (Erişim tarihi: 28.05.2018).		

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDEKİ KARŞILIKLI DERİN KUŞATILMIŞLIĞIN YENİ GÜVEN BUNALIMI

Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Hişyar KORKUSUZ

İnönü Üniversitesi

ÖZET

Uluslararası mevcut sistem ve yapı içindeki gerilim, kriz ve çatışmaların süreklilik kazandığı ve sonrasına dair temel nitelik ve özellikleri henüz tam netlik kazanmamış bir geçiş sürecinden geçtiğimiz, sürekli şoklar ve türbölanslar çağındayız. Hala sistemin temel aktörleri ‘egemen ulus-devlet’ler görünse bile, küresel ekonomi-politik realitenin hiyerarşik ve paylaşmaya yanaşmayan yayılmacı karakteristiği uluslararası politikayı kaotik ve güvensiz durumda bırakıyor ve buna bağımlı olarak dış politikayı da güçleştiriyor. Devletler arasındaki ilişkiler, bu alt üst oluştan fazlaca etkileniyor ve ikili, bölgesel ve küresel ölçekte her açıdan yeniden ele alınıp değerlendirilmeyi hak ediyor. Türk-Amerikan ilişkilerinin de son gelişmeler çerçevesinde böyle bir dönemden geçtiği çok açıktır. Tarihsel sürece bir bütün olarak bakıldığında ise Türk-Amerikan ilişkilerinin inişli çıkışlı ve gerilimli bir tabiatının olduğu söylenebilir. Pek çok parametre ve dinamiğe sahip bu ikili ilişkinin analizini yaparken gelecek projeksiyonu için bir vizyon sunma hedefi bu makale ile ortaya konulmaya çalışılacaktır. Esasen iki devletin güvenlik yaklaşımı müttefiklik ilişkisine rağmen öncelikle milli çıkarlar ve güç bileşenleri açısından farklı bir imaj vermektedir. Türkiye, küresel ölçekli büyük bir güç olmasa da orta büyüklükteki bir bölgesel güç konumunda ekonomik ve askeri potansiyelini arttırmış ve buna diplomatik güç kaynaklarını da dahil etmiştir. Türkiye hakkında vizyon eksikliği ise ABD’nin en temel sorunu olarak önümüzde durmaktadır. Amerika’nın, sınır güvenliği ve Suriyeli mülteciler konusunda Türkiye’nin stratejik önceliklerini anlayarak hareket etmesi müttefiklik ilişkisinin idame ve ikamesi için vazgeçilmez öneme sahip görünmektedir. Türkiye’nin de durumu makro ölçekli olarak daha dikkatli okuması gereklidir. Lider merkezli okumalar kadar kurumsal/diplomatik çabalar da sürecin ıslahı ve inkişafı için şarttır. Amerika’nın küresel rakip güçleri Çin ve Rusya’nın dengelenmesi başta olmak üzere jeo-politik açıdan, Ortadoğu’da ise enerji arzının sağlama alınması, güvenlik ve bölgesel/küresel barış vizyonu açısından Türkiye’ye ihtiyacı olmazsa olmaz kabilindendir. Türkiye ise ABD’yi zaten sırt çevrilmeyecek bir müttefik olarak görmektedir. Her iki ülke serbest piyasa ekonomisi, insan haklarına ve inançlara yaklaşım ve demokrasi geleneği açısından biçim ve ölçek açısından olmasa bile öz ve nitelik açısından benzerliklere sahiptir. Ancak hegemonik, üsttenci tarz ve tecrübeler ve patronaja varan müdahaleler zaman içerisinde adil hafızadaki şoklarla birleşince – ve de diğer başka tarihsel/toplumsal bileşenler ve aktörler de sürece aktif olarak dahil olunca – ilişkisel özelliklerdeki sahicilik ve derinlik meşruluk temelini kaybettiği için karşılıklı savrulmalar ve tökezlemeler kaçınılmaz olmuştur. Sıkıntılar sürse de gerçekten istenmek kaydı şartıyla, iki taraflı sağlam iradeyle ve yapısal/fonksiyonel temelde bir çıkış yolu mümkündür. Ortak çalışma zemininin her seviyede tekrar teşekkülü, ticari, ekonomik ve kültürel ilişkilerin kuvvetlenmesiyle paralel işleyecek yeni politik perspektifin tezahürü neticesinde kısa vadede kriz(ler) çözülebilir ve orta vadede güven bunalımı aşılabılır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Amerikan İlişkileri, Uluslararası Politika ve Diplomasi, Güvenli Bölge Krizi, Ekonomi Politik Öncelikler, Yeni Politik Perspektif.

ABSTRACT

We are in an era of continuous shocks and turbulences where we are going through a transition process with steadily increasing tension, crisis and conflicts within the current international system and structure, whose basic characteristics and qualities have not been fully clarified yet. Even if “sovereign nation-state’s” still appear to be the main actors of the system, the hierarchical, unwillingly sharing and expansionist character of the global economic-political reality leads to chaos and insecurity in international politics, and therefore makes foreign policy more hardness. Relations between states get affected by these confusing difficulties and need a reconsideration and evaluation on a bilateral, regional and global scale. The recent state of affairs clarifies that Turkish-American relations are going through such a period. By looking at the historical process as a whole, it can be said that the nature of Turkish-American relations seem tense and lined with ups and downs. While analyzing this bilateral relationship, which has many parameters and dynamics, this article aims to present a vision for the future. Although these two states cooperate in terms of security matters in an alliance, it is essential that national interests and power issues give a different image to their relationship. Even if Turkey isn’t a global power, it represents a medium sized regional power, which increased its economic and military potential along with adding diplomatic resources to it. Referring to that potential the main problem of the USA is a missing vision regarding Turkey. Recognizing and understanding Turkey’s strategic priorities about their border security and Syrian refugees appear to be indispensable for the maintenance and substitution of the alliance relationship. Furthermore, it is necessary that Turkey analyzes the situation on macro level. Institutional and diplomatic efforts are at least as important as leader-centered readings, which are essential for the improvement and development of the scope. The closer examination of the recent status of the relationship shows following. On the one hand there are the USA with different Issues in which the cooperation with Turkey is crucial. Global rival powers China and Russia as a geo-political issue, the Middle East as in issue in terms of ensuring the energy supply and security issues as well as regional/global vision for peace. On the other hand, there is Turkey which already sees the US as an ally which can’t be turned back. Besides that, both countries have similarities in free market, human rights, beliefs and democracy, even if isn’t shaped the same way, there are similarities in terms of essence and quality. However, when hegemonic, superlative styles, discource, experiences and interventions leading to patronage are combined with shocks in memory over time and other other historical/social components and actors are actively involved in the process and authenticity and depth of relational traits have lost it’s fundamental legitimacy, mutual turbulences and stagger become inevitable. Although difficulties go on, to find a way out is possible, providing that it is really wanted, if both sides approach a solution for their difficulties with strong will and on an institutional and functional ground. The re-formation of the common ground at all levels and the emergence of a new political perspective in connection with the strengthening of commercial, economic and cultural relations can solve crisis(s) in the short term and overcome the trust issues in the medium term.

Keywords: Turkish-American Relations, International Politics and Diplomacy, Safe Zone Crisis, Economic and Political Priorities, New Political Perspective.

GİRİŞ

Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel kökleri Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticari münasebetlere dayanır. İlk olarak Osmanlı Devleti’ne bağlı bir siyasi birim olan Cezayir Dayılığından alınan izinle Akdeniz’e giriş yapan ABD, süreç içerisinde ticari faaliyetlerine pek çok başka misyon ve aktiviteyi de dahil ederek yükselen ticaret devletinin karakteristiklerini iç çatışma, mücadele ve savaşa rağmen sürdürmüştür. Protestan inanışa mensup kimselerin çalışmaları, eğitim, okul, hastane ve daha pek çok faaliyetin eşlik ettiği Amerikan misyonuna

özellikle en kritik olgu olarak petrolün keşfinden sonra enerji ve petrol konusundaki arayışlar da eklenmiştir. Amerika'nın petrol imtiyazı konusuna Osmanlı'nın son döneminde sıcak bakılmamıştır.

Asıl en büyük etkileşim Wilson Prensipleri ve milli mücadele sürecindeki manda tartışmaları kapsamında gerçekleşmiştir. 1915 Tehcir hadiselerinden sonra Amerika'ya göç eden Osmanlı Ermenileri'nin zaman içinde maalesef menfi tesirleri olmuştur. 1917 ile 1927 yılları arasında Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmasına rağmen Amerika ile bir diplomatik münasebet tesis edilememiştir. Asıl olarak Sovyetler'in 1944-1946 yılları arasındaki tehditlerinden sonra Truman Doktrini (1947) Türkiye-ABD ilişkilerinin başlangıç noktası olmuştur. Türkiye için bu durum milli güvenlik ve beka açısından derin bir nefeslenme ile başlayan zorlu ve inişli çıkışlı serüvenin ilk somut adımı olacaktı.

1.ULUSLARARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA TÜRKİYE-ABD MÜNASEBETLERİNE KURAMSAL BAKIŞ

Uluslararası İlişkiler'in bir sosyal bilim disiplini olarak gelişimi özellikle ABD'de ortaya çıkmıştır. Pozitivizm ve realizme dayanan ilk temel paradigmanın ortaya çıkmasında Amerika'nın sosyo-politik ve stratejik ihtiyaçları kadar o dönemin bilimsel anlayışında hakim konumdaki ampirik-nicel ölçme ve değerlendirmeyi esas alan ve işin özünde Newton Fiziki'ne dayalı zamandışı (atemporal) bir matematik kesinlik, öngörülebilir ve kestirilebilir olma ve basitleştirmeye dayalı bir önceki yüzyılın pozitivist mirasının izlerini taşıyan yaklaşımların etki ve ağırlığı çok büyüktür. Büyük anlatıların cazibesi ve sosyal bilimlerin de tıpkı Fizik'teki gibi kesin formülasyonlara ulaşması eğilimi aslında S.Simon ve A.Comte'a kadar geri götürülebilecek bir süreçtir. Ancak 20.yy'da Fizik'te ortaya çıkan yenilikler başta Quantum Teorisi olmak üzere A.Einstein'ın Rölativite Teorisi ve Heisenberg'in Belirsizlik Modeli (İndeterminizm) Newtonien yaklaşımların tahtını sarsmış ve devrimsel bir alt üst oluşa yol açmıştı. Bernard'ın Kimya'da ortaya koyduğu istikrarsızlık (kırılganlıklar) modeli de kesinliklere dair ezberleri bozmuştu. Newtonien yaklaşımlardaki bu değişim sürecinin sosyal bilimlere ve özellikle uluslararası ilişkilere yansması 1970'leri bulacaktı. Realizm, Soğuk Savaş döneminde ABD dış politikası için biçilmiş kaftan özelliğinde bir modeldi. Realist ekolün Hobbesian doğa düzeni varsayımı ile uluslararası ilişkilerin anarşik karakteri, Makyavelyen yaklaşımın devletin çıkar ve güç arayışında olması ve daha sonraki güç dengesi gibi yaklaşımlar ve her devletin kendi gücü nisbetinde çıkarını maksimize etme eğilimi Tukidides'in Pelopennes Savaşları'nda Isparta ve Atina hakkında söylediklerinden bu yana insan doğasının değişmediği varsayımları ABD'nin temel çıkar, ideoloji ve yönelimleri ile örtüşmekteydi. Pozitivist yaklaşımın değerden ve ideolojiden arınmış bir bilimcilik iddiasıyla bilimin öznesini de nesne gibi algılayabileceği kabulü ve diğer kesinlikçi yaklaşımlar ve Newtonien model 1970'lerle birlikte içeriden bir darbe ile tahtından indirilecekti. Bu süreçle birlikte kenarda zayıf durumda görünen eleştirel teori canlanacak ve 1980'lerden itibaren daha pek çok uluslararası ilişkiler teorilerine kapı aralanacaktı. Realist yaklaşım da 'yeni gerçekçilik' olarak kendini yeniden biçimlendirme eğilimine girecekti (Bostanoğlu, 1999: s.15-68). İdealizm ise daha çok 1.Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası politik psikolojiye denk düşen ve savaşları önleme amacıyla olan ve uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlenmenin bu işte etkili olacağını varsayan bir yaklaşımdır. Wilson'un meşhur 14 İlke'si (14 point) ve MC bu arayışın neticeleridir. Bunlar, akademik bir sistem ve kuramdan çok adil ve barış dolu bir dünya hedefine dönük çabalardır. Bu süreç her şeye rağmen Uluslararası İlişkilerin doğuşunun bir işareti olarak okunabilir (Bostanoğlu, 1999: s.69-71).

Uluslararası politika teorisinin bir dış politika teorisi olmadığını vurgulayan K.Waltz (Waltz, 2015: s.153) ulusal politikada otorite, yönetim ve hukuk alanı söz konusu iken uluslararası

politikanın güç, mücadele ve uyuşma alanı olduğunu belirterek birincide hiyerarşi merkeziyetçilik ve heterojenlik esasken ikincide anarşi, homojenlik ve ademi merkeziyetçiliğin temel olduğunu ifade eder (Waltz, 2015: s.142). Kişinin ‘ne gördüğü’, teorik perspektifine bağlıdır (Waltz, 2015: s.182). Teori bize devletlerin dengelerin teşekkülüyle neticelenecek bir tarzda hareket edeceğini gösterir (Waltz, 2015: s.157).

Uluslararası ilişkilerdeki anarşi kavramı, düzenliliğin ve sistemin nasıl teşekkül ettiğine dair kurgulara erişmenin bir aracı pozisyonundadır ve kendi rasyonel çıkarlarını kovalayan aktör devletlerin ya da hegemon devletlerin eylemleri sonucunda statüko biçimlenir. Yani daha fazla güce sahip olan devlet diğerleri üzerinde hegemonik konuma yükselir. Hegemon, anarşi içinden, gücü ve iradesiyle bir düzen çıkarır. Gramsci-Cox çizgisinde bu durum zorlamaya değil rızaya bağlı olarak gelişen bir ilişki türüdür (Bostanoğlu, 1999: s.96-97). J.Nye bu süreçleri eleştirel hegemonya çerçevesinde emredici güç (command power) ve katılımlı güç (cooptive power) olarak dillendirir. Emredici güç ‘havuç (teşvikler) ve sopa (tehditler)’ biçiminde yürürken ‘katılımlı güç’te, ‘başkalarının senin istediğini istemesini sağlamak’ esas alınır. Bu yumuşak güç kültür, ideoloji ve kurumlara bağlıdır (Bostanoğlu, 1999: s.97). Hegemonya tabirini ilk kez kullanan R. Keohane’dir ve kavramı maddi kaynakların öndeliği (preponderance of material resources) şeklinde kullanmıştır (Bostanoğlu, 1999: s.98). S.Strange’e göre Amerika’nın hegemonik rolü azalmamıştır ve bu görüş yapısal gücünün yeterince kavranmamasından kaynaklanmaktadır (Bostanoğlu, 1999: s.203). Başarılı, uzun süreli imparatorlukların kendi merkezlerini yöneten bir sistemi kurduktan sonra bunu kendi etki alanlarına ulaştırabildiklerini vurgulayan Strange asıl becerinin Gramsci’nin hegemonya kavramına da atıfla merkezdeki yönetici elitte periferideki müttefiklerin arasındaki ayrımların gözden saklanabilmesinde yattığını vurgulamaktadır (Bostanoğlu, 1999: s.204). Son çeyrek yüzyılda büyük oyun politiktan çok ekonomiye ilişkin olarak tezahür etmektedir ve burada müsbet-menfi neticeler teke tek ilişkilerdeki güçle değil yapısal güçle belirlenmektedir. ABD’nin yapısal güç bilançosu ise artmıştır (Aktaran Bostanoğlu, 1999: s.207). Yapısal güç diğer devletlerin etkinlikte bulunacakları global yapıları seçme ve biçimlendirme gücü olarak değerlendirilebileceği gibi bir başka aktöre iradesiyle istediğini yaptırabilme kudreti olarak görülebilir (Bostanoğlu, 1999: s.200-201).

Siyasi oyunu oynamayı reddetmek devletleri yıkım tehlikesine götürebilir. Örnek olarak Sovyetler kuruluş zamanında rekabetin baskısını fazlasıyla hissetmiştir. Lenin, Cenova Konferansına yolladığı Çiçerin’e “büyük laflardan kaçınma” tavsiyesinde bulunmuştur. Mesihçi yöneticiler bazen iktidara gelseler bile tarzlarını çabuk değiştirirler. Buna sebep sisteme hakim olan homojenlik yani aynılıktır. Aykırı devletlerin sosyalleşme süreçleri katılımlarıyla orantılı bir tempoda inkişaf eder (Waltz, 2015: s.160). Teori davranışlar ve sonuçlar hakkında beklentiye yol açar ve güç dengeleri tekraren biçimlenir (Waltz, 2015: s.161). Milletler politika faaliyetlerini kolaylıkla mutabakatla sonuçlandıramazlar ki bu da siyasi icraatları küresel olan bir millet için rahatlık sebebidir. Bazı Amerikan firmaları savunmasız (kırılgan) durumda olsa bile Amerika savunmasız değildir. Kaybedecek çok şeyi olan bir güç bunun birazını kaybederse zarar görmez. İster firmalar ister devletler arasında eşitsizlikler çoğaldığında bundan en az endişelenecek olanlar bunların en büyüğüdür (Waltz, 2015: s.186). Bazı terimler ABD’nin özel konumunu gizler – karşılıklı bağımlılık gibi – ve R.D.McKenzie’nin belirttiği üzere Dünya 19.yy’ın ortasından itibaren kontrolü merkezileştirirken etkinlikleri adem-i merkeziyetçi olarak gerçekleştirmektedir (Waltz, 2015: s.190). Aslında Waltz’ın neo-realizmi ABD’nin devlet olarak güç ve çıkar bileşenlerinin idamesi ve ikamesini ustalıkla olarak harmonize ederek görünmez kılma eğilimini içermektedir. Waltz’a göre ekonomik açıdan ABD’nin diğer ülkelere göre daha düşük bir bağımlılığı söz konusudur ve diğer ülkeler ABD ile bağlarını koparacak olurlarsa daha çok zarar görürler (Waltz, 2015: s.199). Waltz çok kutuplu dünyada tehlikeler dağınık, tepkiler karışık ve

sorumluluklar belirsiz (Waltz, 2015: s.213) diyerek iki kutuplu dünyanın değerini öne çıkarır ve tabii ki ABD'nin erişilmez üstünlüğünü bir daha hatırlatmaktadır.

J.Herz'e göre 'mutlak iktidar, mutlak iktidarsızlığa eşittir' (Waltz, 2015: s.229). Yani gücün büyüklüğü oranında zaaf kaynağı olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır. Yine Fullbright 'Gücün Kibri' eserinde, dünya kendini yok etmeye muktedir durumda olduğu için milletlerin rekabet içgüdüleri kontrol altına alınmalı görüşünü vurgular ve ABD'nin bu konumda dünyaya önderlik edebilecek donanımında tek devlet olduğunu iddia eder (Waltz, 2015: s.251-252). ABD'de, Amerikan yaşam tarzının erdemlerini eğitim ve diğer kanallarla daha iyi anlatabilmek için belli bir ulusa ya da ırka ait vurgu yerine ortak ideallere bağlılık çerçevesinde daha geniş bir sadakat odağı öne çıkarılarak bilinçlendirme tercih edilmektedir (Carr, 2007: s.88). Amerika'da 'melting pot' (eritme kazanı) adı verilen toplumsal yapıyla mevcut tüm farklı toplulukların bir potada eritilmesiyle sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik sistemin inşası sayesinde ortak bir Amerikalılık bilinci oluşturulmaya çalışılır (Korkusuz, 2015: s.61). Amerika kuruluşundan itibaren dış politikasını ekonomik çıkarlar üzerine dayandırmıştır. İleri teknolojisi ve bu teknolojinin silah endüstrisi ve sivil alandaki ürünleri ile ticari pazarlama kapasitesiyle ve serbest pazar ekonomisiyle pek çok pazarı ele geçirmesi Amerika'yı çok güçlendirmiştir. Amerika'nın yükselişi bir bakıma ticaret devletinin yükselişidir (Köni, 2007: s.11-12). Amerikan dış politikasının etkin oluşunda dev Amerikan vakıf ve araştırma kurumlarının rolü büyüktür. Askeri ve materyal güce etik ve moral gücü de eklemleyebilmiştir (Köni, 2007: s.23). Amerika gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerini genel olarak Amerikan stratejik ve ekonomik çıkarlarına hizmet edebilmeleri üzerine kurmuştur denilebilir (Köni, 2007: s.45). Amerika'daki demokrasi halktan çok lobilerin etkisine açık olduğu için lobitokrasi olarak adlandırılabilir (Köni, 2007: s.52). Amerika'nın en güçlü Yahudi lobilerinden AIPAC (Amerikan-İsrail Kamu İşleri İdaresi) Başkan Nixon döneminde gelişmiştir ve Amerikan dış politikasını günümüzde en çok etkileyen yapıdır (Köni, 2007: s.155).

Soğuk Savaş döneminde dış politika üretimi daha rahat bir tarzda gerçekleşirken 1990'lardan itibaren eleştirel kuramların güç kazanması ve post-modern duruma dair algı ve değerlendirmelerden kaynaklanan sebeplerle Tuathail'in ifadesiyle bir baş dönmesi (vertigo) ve yönelim bozukluğu (disorientation) deneyimi ile karşılaşıldı (Tuathail, 1996: s.225-226). Dünya Fordist üretim yapısından post-Fordist üretim tarzına geçiş sürecinin kapital birikimini sağlayabilecek bir esneklik arayışını sürdürmektedir. 'Vertigo ve disorientation' ile karakterize yeni jeo-politik trend önceki modern kartezyen felsefeden farklı olarak uluslararası politikayı bir tiyatro durumuna getirmiştir. Bu ortamda coğrafya sahneyi, politika is dramayı temsil ederken jeo-politika ise bu temsili gösterinin ayrı bir gözlemini sunmaktadır (Tuathail, 1996: s.226-227).

2.TEORİNİN AYNASINDAN YANSIMALAR

Uluslararası Politika bağlamında bakıldığında Soğuk Savaş döneminde süper güç, sonrasında tek hegemon olan ve şimdilerde güç zaafına uğramış olsa dahi en etkili güç pozisyonundaki ABD ile tarihinde imparatorluk sonrasında Cumhuriyet olan bir devletin az gelişmişlikten orta büyüklükte bir bölgesel güce doğru yürüyüşünün karşılıklı bağımlılığı ya da bağımsızlığının kendine has yapısal ve işlevsel farklılaşmaları ile örülen karmaşık ilişkiler açısından bahsetmek olanaklı görünüyor. Birisi Batı'nın klasik şartlanmışlığına karşı cesur ve özgür yeni dünya yaklaşımıyla ortaya çıkarken diğeri zaten Doğu ile Batı'nın kavşak noktasında İslam kültür ve medeniyet değerlerinin yeni bir terkibi ile modern dünyanın itici güç dinamizmini taşıyan iki iddialı siyasi ve ekonomik güç merkezinin birbirine benzer psiko-sosyal refleksleri az sayılmaz. Ancak karar alma ve uygulamada etkili olan gruplar ve lobi faaliyetleri ve onların sistemi kuşatan politik ağları güvenliği değil çıkar ve güç bileşenlerini daha fazla öne çıkarmaktadır.

Ikenberry, ABD dış politika stratejisinin iki ayağı olduğunu ve bunlardan birinin realist yönelimli büyük strateji diğ erinin ise liberal yönelimli büyük strateji olduğunu belirtir. Realist yönelimli dış politika çevreleme, caydırma ve küresel güç dengesinin korunup sürdürülmesi boyutlarını içerirken liberal yönelimli dış politika ise serbest piyasa ekonomisine dayalı demokrasileri organize ve kurumsallaşmış politik ilişkiler ağı içinde yaygınlaştırarak koruyup büyütmeyi amaç edinmiştir (Aktaran Ökten, 2004: s.154). ABD bu stratejileri ile birlikte kendi pragmatizm felsefesinin bir yansıması olarak hegemonik hiyerarşik tutumuna ek olarak uygulamada yavaş yavaş çoğulcu, popüler ve inşacı karakterde bir perspektifi de sürece dahil etmektedir. İşlerin beklenen istikamette gelişmemesi ihtimaliyle orantılı olarak kendi sosyo-politik, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarını baz alan eleştirel yaklaşımlara ve farklı kuramsal arayışlara daha fazla yer vermeye başlayacaklardır.

A.Wendt, “Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics” başlıklı makalesinde, realist teoride yer alan anarşi kavramının devletin dahli sonucunda oluştuğunu varsaymakta ve güç politikasını sosyal inş a perspektifi ile tartışmaya açmaktadır. Ona göre neo-realistlerle neo-liberallerin tartışmaları rasyonalizme dair paylaşımlara dayanmaktadır. Wendt’e göre uluslararası ilişkilerdeki tüm teoriler aktör, süreç ve sosyal yapı arasındaki ilişkilere dayalı olarak sosyal teorilere dayanmaktadır. Bu bağlamda teorilerin ve diğer yaklaşımların kimlikler ve çıkarları da dikkate alarak sosyoloji ve sosyal psikoloji’deki analogileri hesaba katarak yapının anlamı üzerine sürece dair içeriden bir katkı sağlaması söz konusu olabilir mi ya da bireysel-davranışçılık veya bilişsel-inş acılık dünya politikası için bir temel teşkil edebilir mi sorularını sormaları anlamlıdır (Wendt, 1992: s.391-425). Aslında Wendt bu çok ses getiren makalesinde sosyal teorideki ontoloji ve epistemoloji problematiğini uluslararası ilişkilere taşıyarak esastan tartışmaya açmaya çalışmaktadır. Ontoloji (ve tabii ki epistemoloji) hakikaten uluslararası ilişkilerin biraz da genç ve yeni bir bilim dalı olmasından kaynaklanan ve daha üzerinde çok çalışılması gereken bir konu başlığıdır.

Türkiye’nin devlet olarak Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren güvenliğini sağlama almak için temel tercihlerinden birisi batı yönelimli dış politika arayışı olmuştur. Burada esas olan askeri ve belirli olmayan güvensizliklere karşı bir güvenlik arayışıdır (Bilgin, 2011: 1-20). D.Campbell, bir ülkenin diğerlerini yabancı olarak tanımladığı Dış Politika ile diğer ülkelerle günlük ilişkilerini sürdürdüğü dış politika üzerinde dururken birincisine odaklanmanın o ülkenin diğer ülkelerle ilişkilerini biçimlendirirken hangi politikalarla kimliğini nasıl oluşturduğuna dair önemli bilgiler verdiğini söylemektedir (Aktaran Bilgin, 2011: s.3). Devletler sadece tehditlerle karşılaşmazlar. Meseleleri tehdit olarak tanımlayarak bir tercih ve irade ortaya koyarlar (Bilgin, 2011: s.3). Türkiye’nin Avrupa’nın (Batı’nın) ötekisi olarak algılanmasında ve Batı ile olan ilişkilerinde ikircikli (ambivalent) güvenlik ya da güvensizlik perspektifini doğru anlamlandırmak gerekir (Bilgin, 2011: s.11-14). Buradaki ikircikli tutumun yazarın asıl ingilizce metninde geçtiği şekilde ‘ambivalent’ ifadesi (aslında ambivalan olarak günlük dilde kullanılmaktadır), karışık, kararsız, çelişkili yani aynı anda birbirine zıt çifte duygulanım olarak ele alınması daha uygun düşmektedir. Ve yaşanan sürece uygun bir sonuçtur. Bu durum aslında bir rasyonalite sorunudur ve henüz daha ‘rasyonalite’ kendi tarihsel öznelliğini aşarak objektif, çoğulluğu içeren bir tarzda ve evrensel bir içeriğe tam olarak kavuşturulamamıştır. Medeniyet ölçekli okumalarda bu rasyonalite krizini atlamamak gerekir.

Devletler çok farklı şekillerde sınıflandırılabilirler. Bu sınıflandırmada esas olan global sisteme olan etki düzeyidir yani sahip olunan gücün derecesidir denilebilir. Bu çerçevede bakıldığında güce tam sahip aktör devletler ile güçsüz figüran devletlerden bahsedilebilir. Bir de arada yardımcı aktör denilebilecek ve uluslararası konjonktür ve güç bileşenleri olgunlaştığı takdirde aktör konumuna geçme potansiyeline sahip devletler vardır (Arıboğan, 1997: s.88). Devletleri büyüklük, güç, coğrafya, zenginlik, ideoloji, kültür ve medeniyet seviyesi, ittifak ilişkileri ve daha pek çok kriterlere göre tasnif etmek mümkündür ancak Realpolitik’in odak noktası yaptığı

esas parametreler güç ve kapasite olarak değerlendirilebilir. Devletlerin birbirleriyle ilişkilerinde ortaya çıkan konumlanışları, deneyim ve görünüşleri, güç konfigürasyonları ve göreceli yeteneklerin dağılımı ise asıl olarak aralarındaki niteliğin rengini belirler.

Uluslararası mevcut sistem ve yapı içindeki gerilim, kriz ve çatışmaların süreklilik kazandığı ve sonrasına dair temel nitelik ve özellikleri henüz tam netlik kazanmamış bir geçiş sürecinden geçtiğimiz sürekli şoklar ve türbülanslar çağındayız. Hala sistemin temel aktörleri egemen ulus-devlet'ler görünse bile küresel ekonomi politik realitenin hiyerarşik ve paylaşmaya yanaşmayan yayılmacı karakteristiği uluslararası politikayı kaotik ve güvensiz durumda bırakıyor ve buna bağımlı olarak dış politikayı da güçleştiriyor. Devletler arasındaki ilişkiler, bu alt üst oluştan fazlaca etkileniyor ve ikili, bölgesel ve küresel ölçekte her açıdan yeniden ele alınıp değerlendirilmeyi hak ediyor. Çıkar ve güç çatışmalarının değişmez niteliği devletler arasında doğa düzenine geri dönüşü çağrıştıran bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. Ortak çıkar ve güvenlik algılarının yeniden farkındalığıyla diplomasinin ve sağduyunun da devreye girmesiyle krizlerin çözümü yönünde bir irade ve tutum belirebiliyor. Türk-Amerikan ilişkilerinin son gelişmeler çerçevesinde böyle bir dönemden geçtiği çok açıktır. Pek çok parametre ve dinamiğe sahip bu ikili ilişkinin analizini yaparken gelecek projeksiyonu için yeni bir vizyon sunma bu makalenin hedefleri arasındadır.

3.OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE TÜRK-ABD İLİŞKİLERİ

19.yy'da Osmanlı devleti inişe doğru geçerken ABD ise yükseliş trendine girmişti. Yaşlı Anka Kuşu Akdeniz sahillerinde son devrini yaşarken, Okyanus ötesinden yırtıcı genç bir kartal Akdeniz üzerinde de görünmeye başlayacaktı (Erhan, 2001: s.93-94). İlişkiler ticaret temelinde yükselecek ve ABD bölgeye gelişinde başlangıçtaki çekingenliğini iç savaştan sonra atacaktı. Daha sonra İngilizler'in 1880'lerden itibaren ticarete tekel pozisyonunu almasıyla ticaret yerine siyaset öne çıkacaktı. Öz güven artışı ile birlikte özellikle Girit, Bulgar ve Ermeni meselelerinde Amerikan diplomatları Osmanlı'nın içişlerine karışacak derecede aktif rol oynayacaktı. Amerikan misyonerleri Ermeni ve Bulgarca yayınları ile bu halkların milliyetçilik patlamalarında etkili olacaklardı. En mühimi de son dönemde başlayan bu sürecin 1915 Tehcir hadisesinden sonra ABD kamuoyunda oluşturulan 'Korkunç Türk' imajının münasebetlere vurduğu darbe olacaktı. Tüm bu hadiselerin tecrübe mirası ile birlikte yeni Türkiye Cumhuriyeti temkinli bir yaklaşımla inişli çıkışlı bir serüveni 20.yy'da kendine özgü bir tarzla karşılayıp yaşayacaktı (Erhan, 2001: s.389-397).

Türk-Amerikan yardımlaşmalarının kökü eskiye dayanır. 1889'daki yüzyılın en büyük sel felaketi (Johnstown Flood) esnasında Amerika'ya ilk yardım ulaştıran ülke Osmanlı Devleti olmuştur. 1894 İstanbul Depremi'nde de Amerika yardımlarda bulunmuştur (Yine yardımlaşma geleneği 2005 yılındaki Katrina Kasırgasındaki yardım teklifiyle sürmektedir). Bu arada doğal afetler esnasındaki karşılıklı yardımlar da halklar arasındaki yakınlığı arttırıcı etkilerle birlikte kamuoyu algısı ve imajını da pozitif etkilemiştir (Ürekli, 2007: s.18-43).

Bir Amerikalı Amiral olan Chester, ABD Başkanının da desteğini alarak 1908'de İstanbul'a gelir ve Alman'ların almış olduğu demiryolu imtiyazı ve çevresinde petrol arama gibi konularda bir anlaşma yapmak ister. Ancak Meclis'i Mebusan bu teklifi İngiliz ve Alman'ların karşı çıkmasından dolayı reddeder (Korkusuz, 2015: s.76). O dönemde bu teklifin kabul edilmesiyle geleceğe dönük olarak diğer devletler arasında bir güç dengesi sağlanma imkanı yakalanmış olabilirdi.

Özellikle 1. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında İngiltere'nin artan petrol ihtiyacı ve bu konuda Amerika'ya bağımlı olma ihtimaline dair rapor Ortadoğu Petrollerine dair

yaklaşımlarında belirleyici olacaktı ve bu süreç Osmanlı Devleti'nin kaderini doğrudan belirleyen bir faktördü (Korkusuz, 2019: s.36-37). Bu süreçte ABD'nin yeniden yalnızcılık siyasetine dönmesi İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'ya dair planlarını daha kolay uygulama imkanı sağlayacaktı (Korkusuz, 2019: s.5). 19.yy'da Osmanlı Devleti zamanında başlayan Türk-Amerikan ilişkilerinin asıl olarak 1. Dünya Savaşı öncesi, esnası ve sonrasında bilhassa Wilson Prensipleri ile belli bir etki düzeyine ulaştığı söylenebilir. Bu etkinin nitelik ve nicelik analizine bakıldığında farklı dinamiklerin ve faktörlerin sürece dahil olmasıyla bazen pozitif bazen negatif bazen de derin bir sessizlik biçiminde tezahür ettiği görülebilir. 2. Dünya Savaşı sonuna kadar bir plato şeklinde ilerleyen bu münasebetlerdeki temel karşıt ağırlığın eski Osmanlı coğrafyasından Amerika'ya göç edip kamuoyunu negatif etkileyen başta Ermeni kökenliler olmak üzere göçmen unsurlar olduğu düşünülebilir. Gazi Mustafa Kemal Paşa Türk-Amerikan ilişkilerindeki kamuoyunda mevcut bulunan soğukluğun aşılabilmesi amacıyla İzmir İktisat Kongresi esnasında 26 Şubat 1923'te "Büyük Amerikan Milleti'ne" yayınladığı ve "Türk Halkına karşı kalbinizi açık tutun" mesajı gerçekten yerinde ve önemlidir (Armaoğlu, 1991: s.29). SSCB'nin Türkiye'ye yönelik tehditleri ve NATO'nun kurulmasının akabinde münasebetlerin zirve yaptığı söylenilebilir. Bu sürecin başlangıç noktasını Başkan Truman'ın 12 Mart 1947'de yaptığı Kongre konuşması şekillendirecekti. Truman bu konuşmasında, *"Amerikan dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklar tarafından harcanan çabalar (Yunanistan kastediliyor) ve dış baskılara karşı koymaya çalışan özgür ulusları (Türkiye kastediliyor) desteklemek amacına yönelmek gerektiği kanısındayım."* (Sander, 1979: s.21) diyecekti. Truman Doktrini'nin asıl hedefi Avrupa'yı korumaktı. Bununla birlikte Sovyetler'i çevreleme ve Ortadoğu'ya ve Akdeniz'e doğru ilerleme amaçlarına engel olma çabasıyla birlikte Komünist tehditi önlemek de temel hedefler arasındaydı. Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardımlar özellikle Türkiye için cansimidi gibi algılanacaktı. Bir bütün olarak bakıldığında pozitif bir atmosfer oluşturduğu söylenilebilir. Amerikan kamuoyunda ve siyasetinde Türkiye'nin demokratik bir ülke olmamasından dolayı ciddi eleştiriler gelse dahi Yönetim hem Kongreyi hem de Amerikan Halkını bu sürece hazırlamak için ciddi çabalar harcadı ve bunda başarılı da oldu (Sander, 1979: s.11-28). Türkiye basını konuyu ve yardımları milli egemenliğe ve bağımsızlığa engel bir durum olarak görmediği gibi Türkiye'nin 'güvensizlik duygusunu' aşma gayreti olarak yorumladı (Sander, 1979: s.28-29). Özellikle Türk ekonomisi ve silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu ve Ordu'nun güçlendirilmesi için bu gelişme çok önemliydi. Bu yardım süreciyle ilgili Turgut Sunalp Paşa, Yunan Lobisi'nin nasıl etkili olduğuna dair çarpıcı bir örnek anlatmaktadır. Türkiye'ye gelen Amerikan askeri heyetiyle ilgili Yunan lobisi bu kişilerin Türk'ler tarafından ziyafet ve hediyeye boğulduğunu Amerika'da gündeme getirilince makul, çalışkan ve anlayışlı heyet üyelerinin çoğu değiştirilir ve yerlerine Türkiye'ye karşı önyargılı kimseler getirilir (Sunalp, 1990: s.141). Yine Sunalp Paşa, NATO'ya girişte en önemli unsurun Rus'ları Karadeniz'e hapsedmek olduğunu ve Bled Antlaşması ile Balkan İttifakı ve Bağdat Paktının teşekkülü ile Norveç'ten başlayarak Yunanistan, Türkiye, İran, Pakistan, Himalayalar ve SEATO'ya uzanan çizgide Jeo-Politik ve stratejik açıdan en önemli Ülke'nin Türkiye olduğunu belirtmektedir (Sunalp, 1990: s.141). Türk-Amerikan ilişkileri Marshall yardımı ile güçlenmiş, Kore Savaşı'na girişle pekişerek NATO'ya girişle resmileşmiştir (Birand, 1990: s.132). Türkiye ile Amerika arasındaki önemli sorun Ermeni tasarısıdır ve yavaş yavaş gündeme gelecek olan konu da Kürt sorunu olacaktır (Birand, 1990: s.134). Amerika Türkiye'ye daima Ortadoğu'da bir rol vermek ister ancak 1970'lerden sonra Türkiye'nin böyle bir rolü oynamayacağını fark etmeye başlamıştır. Amerikan dış politikasında Beyaz Saray ile Dışişleri Bakanlığı'nın ve hatta Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerinin ayrı ayrı siyasetlerinin olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır (Birand, 1990: s.134-135). Marshall yardımı çerçevesinde Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) Türkiye'nin Batı Avrupa'ya tarım ürünleri ihraç edebileceğini belirtmekteydi. Özetle hazırlanan raporda Türkiye'nin sanayiden çok tarım alanında gelişme imkanlarını araştırması önerilmekteydi

(Sander, 1979: s.51). Marshall yardımı Truman doktrini kapsamındaki yardımlardan ayrı olarak ekonomik kalkınma amaçlı Avrupa'lı ülkelere verilen bir yardımdı ve Paris'teki 16'lar Konferansı ile çalışmalarına başlamıştı ve Türkiye için demokratik açıdan da simgesel bir önemi vardı (Sander, 1979: s.46-49). 1956 yılında Amerika'nın en zengin işadamlarından N.A.Rockefeller yakın dostu Başkan Eisenhower'a gizli bir mektup yazar. Mektupta Bağdat Paketi'nin niçin başarısız olduğuna da değinilmekte ve ABD dış politikasının hem global hem de total olması gerektiği vurgulanmaktadır. Mektubun Türkiye açısından en dikkat çekici yönü ABD'nin Türkiye'ye yapılması planlanan yardımına dair ifadelerdir: "Oltaya yakalanmış balığın yeme ihtiyacı yoktur. Bu noktada Dışişleri Bakanlığı ile aynı fikirdeyim, genişletilmiş iktisadi yardım, örneğin Türkiye'ye, bazı hallerde düşünülenin tersi sonuçlar verebilir. Yani bağımsızlık eğilimini arttırıp mevcut askeri paktları zayıflatabilir. Bu tip ülkelere – Türkiye gibi – doğrudan doğruya iktisadi yardım da yapılabilir, ama bu ancak bize uygun ve bağlı hükümetleri iktidarda tutacak ve bize düşman muhalifleri zararsız bırakacak biçim ve miktarda olmalıdır (Aktaran Değer, 1998: s.387-392).

Bu gelişmede ABD'nin Ortadoğu'da – özellikle İsrail Devleti'nin kurulmasının getirebileceği bölgesel ve uluslararası etki ve sonuçlar nedeniyle – ve Avrupa'nın güneydoğu kanadında geliştirmeye çalıştığı güvenlik stratejileri oldukça etkili olmuştur. Kore Savaşı ilişkilerde tam bir eşittir. Amerikan dış yardımları ve askeri desteği sürse dahi Menderes'in Amerika ile özellikle ticari ve ekonomik açılardan sonraki dönemlerde istediği ölçüde ilerleme kaydetmemesi ve bazı güvenlik endişeleri sebebiyle nihayetinde Rusya ile ilişkileri geliştirme eğilimi 27 Mayıs'ı doğuran gelişmeleri vücuda getirecekti.

Sovyetler'in 1957 Ekim'inde ilk yapma uydu Sputnik'i uzaya göndermesi ve yörüngeye oturtması teknolojik açıdan ayrı bir devrim olmuş ve bu gelişmenin uluslararası ilişkilere çok ciddi tesirleri olmuştur. Sputnik'le birlikte Sovyetler'in kıtalararası balistik füzeler (ICBM) sahip olduğu anlaşılmıştı. Bu sürecin NATO'nun stratejilerini yeniden gözden geçirmesine ve bazı tedbirler almasına yol açtığı söylenebilir. Bunlar orta menzilli füzeler, sınırlı atom savaşı ve klasik silahların arttırılması biçiminde olacaktı (Sander, 1979: s.176-179). Avrupa'lı müttefikler kütleli karşılık stratejisinden dönmek istemediler. Sovyetler'in yeni balistik füze menzili içine bütün Avrupa ve Ortadoğu dahil olmuştu. Bu durum caydırıcılığı zedeleyip Avrupa'nın güvenliğini riske atmak demekti (Sander, 1979: s.179-180). Bu gelişmeler karşısında ABD'nin orta menzilli Jüpiter füzelerini (IRBM) Türkiye'ye yerleştirme seçenekleri gündeme gelecekti. Türkiye, Amerikan stratejistlerinin gözünde 'batırılmaz bir uçak gemisi' pozisyonundaydı. Stratejik açıdan Ortadoğu savunması iki hat üzerinden yapılabilirdi. Birincisi Elburz dağlarından Kafkaslar'a uzanan hat, ikincisi ise Toroslardan İran Körfezi'ne uzanan hattı. Bir de Ortadoğu bunalımlarından sonra (Süveyş Kanalı Krizi, Bağdat Paketi başarısızlığı, Irak'taki askeri darbe vs.) Amerika'nın Türkiye'nin konumuna verdiği değer çok artmıştı (Sander,1979: s.180-181). Sonuçta Amerika yeni stratejisine uygun olarak bir grup Thor füzesini (Hava kuvvetlerinin geliştirdiği) İngiltere'ye, 30 Jüpiter füzesini (Kara kuvvetlerinin geliştirdiği) İtalya'ya, 15 Jüpiter füzesini de Türkiye'ye yerleştirdi (Sander, 1979: s.185). Böylelikle Türkiye toprakları üzerinde Amerikan ve NATO üsleri, geniş radar ve dinleme tesislerinin yanı sıra bir de füze üssü kurulmuş olacaktı (Sander, 1979: s.186). Bu arada Sovyetler Birliği Komünist Parti'si XX. Kongresinde Khrushchev, 'barış içinde bir arada yaşama' mesajı vererek yumuşama sürecine giden yolu açacaktı. Bu süreç Doğu-Batı görüşmelerinin zeminini oluşturacaktı (Sander, 1979: s.187). Ancak bu süreç Menderes hükümetinin doğal olarak şüphelenmesine yol açacaktı. Tereddütleri gidermek üzere Aralık 1959'ta Eisenhower Ankara'ya gelecekti. Artık Türk-Amerikan ilişkileri 1952'lerin içtenlik ve sağlamlığından uzaklaşmıştı. Amerika Türkiye'nin iradesi dışında ittifak ilişkisini kendi istediği tarzda biçimlendirmek istiyordu. Bu yeni hava ve ekonomik zorluklardan dolayı Menderes 1960 Temmuz'unda Moskova ziyaret planıyla ilgili ortak bildiriye 11 Nisan 1960'da

açıklayacaktı (Sander, 1979: s.188-190). Bu arada Amerikan istihbaratının Lockheed firmasına özel olarak imal ettirdiği son derece gelişmiş bir uçak olan U-2 ve neden olduğu U-2 uçak krizi Sovyetler'in Türkiye'yi tehdit etmesine varacak derecede bir dizi uluslararası ilişkiler gerilimine sebebiyet vermiştir. 1 Mayıs 1960'da İncirlik'ten kalkan bir U-2 uçağı Sovyet hava sahasında düşürülmüş ve pilot canlı olarak ele geçirilmiştir. İşin ilginç tarafı 1956'dan beri U-2'lerin faaliyette olmasına rağmen konudan Menderes Hükümeti'nin haberi olmadığı için herhangi bir resmi açıklama da gelmemiştir. Uçağın pilotu sorgulamada Pakistan'da Pashawer'den (Peşaver) Norveç'e uçtuğunu itiraf etmiştir. Bu konu Türkiye-Sovyetler ve ABD'yi de aşan boyutta ciddi krize yol açmıştır. Amerikan Başkanı'nın yasaklandı demecine rağmen sonraki Başkan Kennedy tarafından U-2 uçuşlarını kaldırdığını tekraren söylemesinden bu uçuşların 27 Mayıs Askeri darbesinden sonra da devam ettiği anlaşılmaktadır (Sander, 1979: s.190-196). Jüpiter Füze Kriz'i ile ilgili çok özel bir çalışmayı gerçekleştiren T.Yavuz, Ekim 1962'de meydana gelen ve iki hafta süren bu termonükleer savaş ve toplu imha tehlikesinden kamuoyunun maalesef hiç haberi bile olmadığını ve Stanford Üniversite'sinden Scott Sagan'ın yaptığı bir araştırmaya göre kriz sırasında her iki ülkenin radarlarında birbirlerine karşı bir nükleer saldırının başladığına dair yanlış sinyallerin çıktığını belirtmektedir (Yavuz, 1999: s.11-17). Yani herhangi bir yetkili veya görevli bunlara inanıp harekete geçebilirdi. Türkiye o dönemde ABD'nin çok sevdiği 'dost müttefik' konumundaydı ancak Türkiye'nin güvenliğini bu kadar ilgilendiren bir konu Türkiye'nin hiç haberi olmadan Sovyetler Birliği ile pazarlık masasında ele alınmıştı. Dost müttefik bir anda satılık müttefik konumuna düşürülmüştü (Yavuz, 1999: s.19). Türk-Amerikan ilişkilerinde, askeri stratejik açıdan milli güvenlik bağlamında sessiz kırılma noktalarından birisi hiç şüphesiz bu hadise olmuştur. Asıl siyasi güven bunalımlarından birisi de 27 Mayıs Askeri Darbesi öncesi, esnası ve sonrasındaki Amerikan tutumundan kaynaklanmıştır. Bu kadar yakın müttefiklik ilişkisine rağmen devlet sırrı denilebilecek noktalarda seçilmiş hükümete bilgi dahi verilmemesi (U-2 Krizi) ittifak ruhuyla taban tabana zıt bir davranış olmuştur. New York Times'da Nisan sonu ve Mayıs başında çıkan yazılar Amerikan Hükümetinin Menderes yönetiminden duyduğu endişe ve rahatsızlığı net yansıtmaktadır. Bu yazılarda Ordu'nun siyasal muhalefetinden ve şiddete başvurmamasından ve Hükümetin sert mukabelesinden ve otoriter tarzından duyulan sıkıntılar dile getirilerek Ordu'nun Siyaset'e girme durumunda ABD'nin buna müdahale etmeyeceği vurgulanmaktaydı. 27 Nisan 1960'da G.Kore'de iktidardan düşürülen ve ABD'nin iyi dostu olan Syngman Rhee gibi Menderes te keyfi davranışlarda bulunursa Türkiye ile Amerika'nın ilişkilerinin bozulacağı ifade edilmekteydi. 27 Mayıs İhtilali ile Türk Dış Politikasındaki süreklilik aynen devam edecekti. Zaten milli birlik komitesinin ilk açıklamasını yapan A.Türkeş, 'NATO ve CENTO'ya bağlılık' mesajı vermişti. Ayrıca Türkiye 1961 yılında BM geçici üyeliği esnasında önüne gelen her sömürge sorununda maalesef sömürgeci devletlerle paralel hareket edecekti ve Asya-Afrika bloğuna ters düşecekti. Tunus konusunda Fransa'nın, Kuveyt konusunda İngiltere'nin karar tasarısı lehinde oy kullanacaktı (Sander, 1979: s.198-204).

Türkiye'nin ABD ile ilk yıllardaki sıcak ilişkileri karşılıklı iç ve dış jeo-politik derin katmanlı çevreleme ve güvensizlik atmosferinde Soğuk Savaş'ın koşullarına sıra dışı bir tarzda adapte olmaya başlayacaktı. 1962'de maalesef Türkiye'nin haberi dahi olmadan ABD, Küba Füze Krizi'ni çözmek için Türkiye'de konuşturduğu Jüpiter füzelerini SSCB ile yaptığı anlaşma gereği kaldıracaktı. Bu kriz daha sonra 1964'te Kıbrıs Kriz'i dolayımında yaşanan sürecin Johnson Mektubu ile sonuçlanması ile daha bir perçinlenecekti. Bu hadiseler ve sonraki gelişmeler Türkiye'de Amerikan Rüyası'nın büyük bir darbe almasına yol açacaktı. Kıbrıs'la ilgili olarak 1 ve 2. Acheson Planı tutmamıştı ve sorun da çözülmemişti. Cenevre görüşmeleri de sona ermişti (Sönmezoğlu, 1995: s.17-20). ABD özellikle 1964 krizinden sonra Makarios'a güvenmiyordu. Kıbrıs'ta NATO'nun etkisinin artması ile çözüm istemiyordu Makarios. 1967 Kıbrıs Kriz'i ise son anda ABD'nin Türkiye ve Yunanistan üzerinden giriştiği diplomasi

hamlesi ile çözülebilmisti. Şimdilik kaydıyla da olsa Doğu Akdeniz'deki kriz atlatılmış olacaktı. 1968-1974 yılları arasında adadaki BM Barış Gücü masraflarının %40'ını karşılayan ABD esas olarak Kıbrıs sorununun Türkiye ve Yunanistan arasında çözülebileceği kanaatindeydi (Sönmezoğlu, 1995: s.20-26). Bir başka mesele de Afyon ekiminden kaynaklanıyordu. Başkan Nixon, Demirel'e Türkiye'den gelen afyon trafiğinin tehdidi altında olduğunu söyleyerek 2. Dünya Savaşı'nda Amerika'nın Türkiye'ye yardıma koştuğu gibi, Türkiye'den de destek istiyordu. Demirel üretim sürecini sıkı denetim altına almak istediklerini söylese de ABD Türkiye'nin afyon kaçakçılığını önleyemediği için üretimi tamamen durdurması gerektiğini düşünüyordu. 12 Mart Askeri Muhtırasından sonra Başbakan olan Nihat Erim, ABD'nin talebini yerine getirerek Temmuz 1972 tarihi itibarıyla afyon ekiminin yasaklandığını ilan edecekti. ABD uyuşturucu ve tehlikeli ilaçlar bürosuna göre New York sokaklarındaki uyuşturucunun %80'i Türkiye'den geliyordu (Sönmezoğlu, 1995: s.57-61). 1 Temmuz 1974'te Türk Hükümeti sonbahardan itibaren 7 ilde haşhaş ekimine başlanacağını açıklayarak bu yasağı kaldırmıştı. Başbakan Ecevit Meclis'te, "seçimle işbaşına gelmeyen bir Hükümet tarafından alınan haşhaş ekiminin yasaklanması bir hataydı." diyecekti (Uslu, 2000: s.245).

1947-1974 yılları arasında ABD'nin Türkiye'ye verdiği hibe ya da borç olmak üzere 3.9'u askeri, 2.3'ü de ekonomik olmak üzere toplam 6.2 milyar \$'lık bir yardımı söz konusuydu (Sönmezoğlu, 1995: s.56). Bu yardımlar giderek azalmaktaydı. ABD'nin 5 Şubat 1975'te yürürlüğe koyduğu silah ambargosu kararı Türkiye'de 2. Johnson Mektubu etkisi yapacaktı (Sönmezoğlu, 1995: s.103). 1978 yılında yeniden Başbakan olan Bülent Ecevit ambargonun kalkmaması halinde Türkiye'nin NATO'dan çıkacağını söylüyor ve dış politikada yeni arayışlara giriyordu. Başkan Carter 31 Mayıs'taki NATO toplantısında Başbakan Ecevit ile görüşecek ve ardından 14 Haziran'daki basın toplantısında ambargonun kaldırılması çağrısını yineleyecekti. 25 Temmuz'da Senato ambargoyu kaldıracaktı. Carter'a göre ambargo ABD'nin Kıbrıs konusunda hareket yeteneğini ortadan kaldırmıştı (Sönmezoğlu, 1995: s.111-113).

ABD, Türkiye'yi SSCB'nin (şimdiki Rusya) ve diğer büyük güçlerin etkisinden uzak tutabilmek için olanca gücüyle mücadele edecek ve NATO'nun Güneydoğu Kanadı'nı hep sağlama almaya çalışacaktı. 12 Mart ve 12 Eylül Askeri Darbeleri zaten biraz da bu ve benzeri eksen kaymaları iddialarına cevap olarak planlanıp uygulamaya konacaktı. Nitekim Çağlayan'ın göre, "12 Mart'ta (1971 askeri muhtırası) CIA vardır, hem de büyük ölçüde vardır" ve kendince Amerika'nın hariciye siyasetini şöyle özetler: "Amerika şuna aldırılmaz: Bir memlekette demokratik idare olmuş, şoven idare olmuş, faşist idare olmuş, ona hiç bakmaz" (Aktaran Çandar, 2001: s.188). Yani Amerika kendi çıkarlarını ve Realpolitik'ini önceler.

M.Ali Birand, 12 Eylül'le ilgili şu anektodu paylaşır. Saat 03:30'da Beyaz Sarayı 'Situation Room'u arayan Paul Henze, "Paul, seninkiler nihayet yaptı (...your boys have done it)" sözlerini telefonda duyunca önce "kim benimkiler, neden bahsediyorsun?" diye sorduğunda "Senin generaller Türkiye'de darbe yaptılar." diye cevap alır ve memnuniyetini ifade eder (Birand, 1984: s.286). Daha sonra konu Dışişleri Bakanı üzerinden "Damdaki Kemancı" müzikalini izleyen Carter'a telefonla iletildi. Carter "müdahale etmesi gerekenler müdahale etti kaygıya gerek yok " mesajını alınca teşekkür edip müzikali izlemek üzere geri döndü (Birand, 1984: s.287). 1979'da Humeyni'nin İran İslam Devrimi, Sovyetler'in Afganistan'ı işgali ve İran-İrak Savaşı gibi konular Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını ABD açısından çok önemli hale getiriyordu. Amerika'ya göre Ecevit dahi, "ılımlı bir Batı aleyhtarıydı" (Güldemir, 1985: s.23). NATO Müttefik Kuvvetleri Komutanı General Bernard Rogers, Başbakan Demirel'in Yunanistan'ın NATO'ya geri dönüşünü veto etmesinden rahatsız olmuştu. O dönemde Genelkurmay Başkan'ı olan Kenan Evren'e Belçika'daki NATO toplantısında bu konuyu açınca, Evren kendisine, "... Yunanistanlı bir NATO'nun daha güçlü olacağına inanıyoruz. Yetki bizim elimizde olsa bu işi bitiririz." diye cevap verecekti (Güldemir, 1985: s.75-76). 12

Eylül Askeri darbesinden sonra Yunanistan tekrar NATO'ya dönecekti. Bu operasyonun adı Kanat Operasyonu olarak adlandırılmıştı. Ancak bu askeri darbe dönemleri ve özellikle Kıbrıs Savaşı sonrasındaki silah ambargoları aynı zamanda milli harp sanayinin temelini teşkil edecek zihniyet dönüşümünü yavaş yavaş sağladı. Bir bütün olarak bakıldığında Türk-Amerikan ilişkilerinin inişli çıkışlı ve gerilimli bir tabiatının olduğu söylenebilir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin 1980'li yıllardaki biçimlenişi sorunlar arasında işbirliği olarak nitelendirilebilir. Türkiye her şeye rağmen Sovyetler'in tehdit ihtimallerine karşı dengeleyici güç olarak gördüğü ve askeri ve ekonomik desteğine ihtiyaç duyduğu için Amerika ile ilişkileri sürdürecekti. Bunda bir faktör de Batılılaşma ve modernleşme noktasında bu ilişkinin sağlayacağı katkı düşüncesi idi (Uslu, 2000: s.259-260).

Özal'ın Türk- Amerikan ilişkilerinde çok ayrı ve özel bir pozisyonu olmuştur. Çandar'a göre Özal, Türkiye'de özgürlükleri derinleştirmek ve özellikle ifade özgürlüğü önündeki bütün engelleri kaldırmak istiyordu. Ölümünden üç ay önce birlikte aynı panelde iken Özal'ın elinde bulunan 'Free Speech in an Open Society' kitapla ilgili sohbet yapmışlardı. Fikrin özgür ifadesi ile demokratik değerler arasında kurulan bağla 'Amerikan Anayasası'ndaki İlk Değişikliğe' cüretli bir entelektüel yolculuk olan bu yapıtı okuduğunu belirten Özal, Çandar'a, "yoksa sen de sadece Red Kit okuduğumu düşünenlerden misin?" diye takılır. Ancak Çandar, Amerika konusunda bu kadar içten düşüncelere sahip Özal'ın cenazesine üst düzey Amerikalı devlet adamlarının gelmemesine üzüldüğünü de ekler. Halbuki Kral Hüseyin'in cenazesinde neredeyse hepsi tam kadro Ürdün'e gitmişlerdir. Çandar'a göre, geçmiş mirasın yükünden dolayı Batı'ya karşı her zaman korkuyla karışık bir hayranlık ve temel bir güvensizlik Türk elitinde mevcut olmuştur. Hayal kırıklıkları ile paranoya arasında Kore cephesindeki ortaklığa rağmen, Kıbrıs Kriz'i esnasında gelen Johnson Mektubu ve Kıbrıs müdahalesi sonrası silah ambargosu gibi konular hep ihanet gibi algılanmıştır. Ancak yeni binyılın başında Türk-Amerikan ilişkileri 1950'leri andırır bir tarzda altın yıllarını yaşamaktadır (Çandar, 2001: s.169-177). M.Yaşar, ABD'nin 1980 sonrası aktif dolaylı müdahalesi ve patronajı ile Özal'ın önlenemeyen yükselişine katkı sağladığı görüşündedir (Yaşar, 1990: s.192-201). Özal, Sun Tzu'nun, "Zayıfken düşmanına kuvvetli görün; kuvvetliken de zayıf görün" taktiğini kullanıyordu (Yaşar, 1990: s.165).

T.Özal'ın 1. Körfez Savaşı'nın başlamasından itibaren Türkiye'nin ulusal çıkarları ve güvenliğini sağlamak maksadıyla kendi tabiriyle 'President Bush' ile yürüttüğü telefon diplomasisi ve aktif politika'nın Türkiye'ye hala devam eden çok farklı etkileri ve sonuçları oldu. Özal daha önceki dış siyasetlerde tarafsızlık konumundan dolayı gelişmelerin seyrine etki edebilme imkanı bulamamıştı (Gözen, 2000: s.243-245). Türkiye'nin Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra uygulamaya koyduğu ambargo kararının çok ciddi ekonomik, politik ve sosyal sonuçları ve maliyetleri oldu. Petrol boru hatlarının kapalı olması zaten başlı başına bir zarardı. Türkiye bu süreçten sonra başta petrol arayışı olmak üzere yardım ve yük paylaşım sistemlerini devreye sokmaya çalıştı. 1995 yılı itibariyle toplam zararın 20 milyar doları aştığı düşünülmektedir (Gözen, 2000: s.277-300). Türkiye Amerika ile ortak olarak giriştiği yeni Ortadoğu (Irak) macerasında ekonomik açıdan aradığını bulmayacak ve kayıplarını tam olarak telafi edemeyecekti. Ancak bölgesel bir aktör olarak politik arenada hesaba katılması gereken bir güç olarak yerini alacaktı.

A.Makovsky Ortadoğu'da 1990'ların ortasından itibaren Türk-İsrail ilişkilerinin gelişiminin Amerika için önemli olduğunu vurgular. Bu sürecin Arap-İsrail ve Türk-Yunan ilişkilerinde barışa katkı sunacağını öne sürmektedir (Makovsky, 2001: s. 349). 1990'lı yıllarda 'Çekiç Güç' tartışmaları ve Terör'e bakıştaki mantık ve mantalite farkı ve Refah-Yol Hükümetinin 28 Şubat 1997 post-modern darbesinden üç buçuk ay sonra indirilmesi ve ardından gelişen birçok hadiseler zinciri de 'ne seninle ne sensiz' türünden bir zorlanmışlığı beraberinde getirecekti. Bu sürece götüren gelişmelerden bir tanesini T.Yavuz paylaşmaktadır. Türkiye'nin ABD

Büyükelçiliğini arayan Amerikalı yetkili sinirli bir tarzda Türkiye’de Refah Partisi Lideri Erbakan’ın Çekiç Güç’e bağlı askerlerin çoğunun Musevi asıllı olduğuna dair basın demecini gündeme getiriyordu. Dışişleri Bakanlığı yetkilisi şunu ekliyordu: “...Sayın Erbakan’a söyleyin, Çekiç Güç’e bağlı tüm askerlerimizi tek tek incelesin. İçlerinde Musevi asıllı tek bir asker bulursa, biz o askeri bir helikoptere bindireceğiz ve 10 bin metreden aşağıya atacağız...” ve Erbakan’a iletilmek üzere “Ancak Çekiç Güç’e bağlı Amerikalı askerler arasında Musevi asıllı bulamazsa, o zaman kendilerini bir helikoptere koyacağız ve 10 bin metreden aşağıya atacağız” şeklinde haddini aşan bir tarzda cüretkar beyanda bulunuyordu (Yavuz, 1993: s.9-10). Tabii ki bu ifade Erbakan’a iletilmedi ancak asıl mesele Çekiç Güç’e karşı çok ciddi muhalefetin olması Bush yönetimini rahatsız etmekteydi. Türkiye ile ABD arasında özellikle kriz ve gerilim anlarında her konu birbirine karıştırılıp gündeme getirilebilmektedir. Amerika’nın bazı kritik zamanlarda hegemonik patron tarzıyla üstten alan, sempatik ve empatik olmayan, antipatikliği ve iticiliği aşık ve beyzbol sopasını gösterir tarzı sözde yumuşak güç taraftarı Obama’da bile gözlenebilmekteydi. Bu bağlamda ABD’nin yarınki Türkiye manzarasını politik psikolojik kodlarla birlikte derinlikli olarak okumaya gereksinimi var görünüyor. Türkiye’deki Çekiç Güç tartışmaları hep olası Kürt Devleti senaryosu bağlamında ele alınmıştır. T.Yavuz’a göre, “ABD, 1980’lerde dikkatini Türkiye’den çok Saddam Hüseyin ve Ayetullah Humeyni faktöründen dolayı, Irak ve İran’daki Kürtler üzerine yoğunlaştırmıştır.” (Yavuz, 1998: s.18).

Amerika’da en etkili lobi tartışmasız Musevi (İsrail) lobisidir. Arap rejimleri ve petrol lobileri Amerikan dış politikası üzerinde bu lobi kadar etkin değildir. Amerikalı Musevi kökenli seçkinlerin etkisi sadece finansal alanda değil aynı zamanda yönetim üzerinde de vardır. Ancak bu kimselerin –örneğin içlerinde meşhur Dışişleri Bakanı H.Kissinger da bulunmaktadır– çifte sadakat (double loyalty) içinde olup olmadığı gündeme getirilmektedir. H.Kissinger bu durumu açıkça, geçmişinde pek çok yakını Naziler öldürmüş olsa bile, acısını içinde taşıyarak duygusallığa düşmeden aşabildiğini ve asıl olarak Amerika’ya sadakatle hareket ettiğini vurgulamaktadır. Bir başka dışişleri bürokrati (B.Clinton’un Ortadoğu danışmanı), “Biz Amerikan çıkarları adına hareket ediyoruz ama bir prizma içinden bakarak” diyecekti. İsrail lobisi için hareket eden bu kimseler kendilerinin Amerika’ya hizmet ettiklerini ifade etmektedir. Aslında bu konu Hristiyanlar için de söz konusudur. Pew global araştırmalar şirketinin Amerika’da 13 eyalette yaptığı bir araştırmada insanların %42’si ‘önce Hristiyan sonra Amerikalıyım’ cevabını vermiştir (Mearsheimer ve Walt, 2007: s.146-149).

Lobicilik, bir grup veya topluluk adına hareket ederek hükümet kararlarını etkilemek amacıyla planlanan ve bu amaçla vatandaşla karar vericiler arasında kurulmaya çalışılan bir tür iletişim olarak tarif edilebilir (Milbrath’tan aktaran Arı, 2000: s.152-153). Arı’ya göre kaynak sıkıntısı olmayan Arap’lara nazaran Amerikan yardımına muhtaç durumdaki İsrail lobisinin daha etkili olmasında kamuoyu desteğinin payı büyüktür. Ayrıca birlikte davranma, motivasyon ve örgütlenme de bu süreçte etkili olmaktadır (Arı, 2000: s.209-210). Yunan lobisi de etkili lobiler arasındadır. Yaklaşık 2 milyon dolayında kişi (tabii bugün için sayı artmış durumdadır) siyasal hayatta aktif durumdadır. AHI, AHIPAC ve AHIF etkili organizasyonlardır (Arı, 2000: s.260-261). Ermeni lobisi ise 1970’lerin başından itibaren varlığını hissettirmeye başlamıştır (Arı, 2000: s.273). Tabii bu lobicilik anlamında böyledir. Özellikle Amerika’ya giden Osmanlı vatandaşı Ermenilerin o dönemde Türkiye aleyhine kamuoyu oluşumunda büyük etkisi olmuştur. Wilson’un Sevr’de Ermenistan devleti talebinde bu aleyhte propagandanın payı büyüktür.

Sayıları 300.000’i aşan Türk’ün yaşadığı ABD’de Türk lobiciliği bazı dezavantajlara sahip olsa bile varlığını ve etkisini sürdürme gayreti içindedir (Arı, 2000: s.218-219). Daha pek çok etnik ve dini grubun olduğu Amerika’da her bir topluluk eritme kazanı içinde yerini bir şekilde almaktadır. Hispanikler başta, orta ve güney Amerika’lı göçmenlerin yanısıra hatırı sayılır derecede Asya ve Afrika kökenli unsurlar da mevcuttur. Ancak ana unsur WASP’tır tabii.

White, Anglo-Sakson ve Protestan'ın kısaltılmış ifadesi olan çekirdek yapı etrafına pek çok unsur uyum ve dönüşümü nisbetinde dahil etmektedir.

Amerika'nın kendi topraklarında ve dışarıda 'dünyadaki en dindar ülke' olduğuna dair tanımlamalar bir dereceye kadar doğrudur. İnanç konusu oldukça kompleks bir konudur ve bu Amerikan inanç yapısı için de böyledir. Nitekim R. Reagan'ın 1984'de ve George W. Bush'un 2006'da yaptığı konuşmalardaki dindarlık vurgusu bu duruma ışık tutar. Özellikle Bush'un "God has greatly blessed the American people" (Tanrı Amerikan halkını kutsamıştır) ifadesi inancın sosyo-politik yapısının bir örneği olarak dikkat çekicidir (Wuthnow, 2008: s.275-278). Yine Bush'un 11 Eylül sonrasındaki konuşmaları da bir dereceye kadar bu durumla ilişkilendirilebilir.

B.Clinton'ın Başkanlığı zamanında yaşanan Kardak Kriz'iyle ilgili anıları ilginçtir: "İki büyük ülkenin ondan fazla kayadan oluşan adalarda, sadece birkaç düzine koyunun yaşadığı bu adalarda savaşa girmeleri düşünülemezdi. Yunan Başbakan'ı Simitis, Demirel ve Çiller'le görüşerek Kıbrıs meselesinin çözümü ile ilgili de D.Holbrook'u diplomatik yolla sorunu halletmek için görevlendirdim. Ben Ortadoğu, Bosna, Kuzey İrlanda ile ilgili barışı gerçekleştirip gerçekleştirilemediğimi düşünürken en azından Ege'deki bazı koyunları kurtarmış olduğumdan dolayı gülmekten kendimi alıkoyamadım" (Clinton, 2005: s.305-306). Amerikan İmparatorluğu söylemini doğrulayacak tarzda zarif bir kurgusallığın serpiştirildiği bu ifadeler pek çok şeye işaret etmektedir aslında.

Sosyal Psikoloji'deki 'grup düşüncesi' grup dayanışması, bağlılığı ve aidiyetini korumak adına olguları gerçekçi bir şekilde ele almanın önüne geçtiği düşünme tarzına verilen addır. Tek bir düşüncenin grup içinde özellikle grup liderinin etkisiyle benimsenerek net düşünme ve sağlıklı karar verebilmenin önüne geçtiği durumdur (Pek çok baş, tek bir düşünce). Özellikle J. Kennedy'in Küba Domuzlar Körfezi'ni çıkartması bu duruma tipik bir örnek olarak verilmektedir. F.Castro'yu devirmek için CIA Küba'lı göçmenleri de kullanarak bir operasyon yapmıştı ve sonuç tam bir fiyaskoydu. Kennedy'nin dahi sonradan 'Nasıl bu kadar aptalca davranabildik?' diye sorduğu bir hadiseydi yaşananlar. Sonuçta beklenenin tam aksine Küba Sovyetler'e daha çok yakınlaşacaktı. Grup düşüncesi bir kez oluştu mu ortaya kimi belirtileri çıkar. Grup yenilmez olduğunu ve hatadan beri olduğunu düşünmeye başlar. Başkan Nixon'ın Watergate skandalı da ayrı bir örnektir. Amerika'da Başkan Bush zamanında Irak'ı işgal kararının da grup düşüncesi sonucunda alınıp alınmadığı tartışılmıştır (Aranson, Wilson ve Akert, 2012: s.523-529). Aslında son derece masum bir düşünme süreci (esasen bağlılık ve sadakat iyi bir şeydir çünkü) asli bağlamını kaybedince makul ve meşruluktan uzak bambaşka noktalara varabilmektedir. Özellikle iç ve dış politikada bu tip durumlara karşı hazırlıklı olunmalı; bağlılık ve sadakatin iyi niyetli de olsa olumsuz sonuçlar vermemesi için gerçek iletişim ve etkileşim sağlanmalı ve iş sadece cesur yürekli çıkışlar yapabilecek kahramanlara bırakılmamalıdır. Siyasi ve hukuki denetim yolları asla kapanmamalıdır.

R.Kagan, Amerika'nın kıtaya ilk yerleşen göçmenden (pilgrim tabirini kullanmaktadır) itibaren Kowboy Millet olarak hareket ettiğini ve bunun Amerikan liberalizmini de içeren Amerikan bağımsızlık bildirgesinin içinde mevcut hedeflerle örtüşen ve teritoryal , ticari, kültürel ve jeopolitik açılardan 400 yıl boyunca durmadan süren bir genişleme hedefi olduğunu vurgulamaktadır. Amerika asla statükocu bir güç olmamıştır; daima devrimci bir güç olmuştur ve bu dünya için de böyledir. Bu özellik Amerika'nın genetiğinde mevcuttur. Amerika'lılar dünyayı başından itibaren Amerikan Anayasası'ndaki liberal tezlerle ölçüp değerlendirdi. Jefferson bu yüzden Kızılderili şefine "Kardeşim her şeyden daha öte bir arzuyla bildiğimiz her şeyi size de öğretmek istiyoruz" demişti ve Anayasa, temel haklara dair hedeflerden uzaklaşıldığında halka onu değiştirme ve iptal etmek için mücadele hakkını tanımaktadır. Köleliğin yasaklanması da neticede Amerikan liberalizminin bir moral değeri olarak dış politikada güçlendirilmişti. Nazi Almanya'sının, Japon Emperyalizminin ve Sovyet

Komünizminin yenilmesi kimi kayıp ve hayal kırıklıkları ile beraber alınan sonuçlara örnek gösterilebilir. Kagan'ın önermeleri özü itibariyle 'biz zaten böyle köklü değerlere sahip bir milletiz'; belki modern zamanlara mahsus kimi değişimlerden geçsek dahi kendimizi esas itibariyle her şeyden sorumlu hisseden bir yanımız var biçiminde ifade edilebilir (Kagan, 2008: s.177-183). Bu ifadeleri özellikle ABD'de en güçlü iki kuramsal modelden biri olan Liberalizm çerçevesinde (diğeri Realizm) değerlendirmek gerekir. Kagan'ın değerlendirmelerini Mesihçi Milliyetçilik kapsamında okuma imkanı mevcuttur tabii. Amerika hakkında 'Dangerous Nation' (Tehlikeli Millet) kitabı da olan R.Kagan kitabın son bölümünü 'moralite ve hegemonya' ilişkisine ayırıyor (Kagan, 2006: s.357-416). Kagan 'yeni cumhuriyet' tasavvuru ile Amerika'nın kendine ait bir misyon ve vizyona sahip olduğunu anlatmaya çalışıyor ve bunu yaparken de biz ideallerimiz için her şeyi göze almış bir milletiz mesajını vermek istiyor.

ABD 2002 Eylül ayında Soğuk Savaş döneminden 'çok daha tehlikeli ve kompleks bir güvenlik çevresi' olduğundan bahisle yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi'ni yayınladı. "Bizi, müttefiklerimizi ve dostlarımızı kitlesel imha silahları ile tehditlerini önlemek" için 'ilk başlık' olarak dikkati çekmektedir. Bu amaç doğrultusunda "silahlanma karşıtı gayretleri proaktif olarak gerçekleştirmek ve silahlı kuvvetler bünyesinde hızlı, tam ve kararlı operasyonları sevk ve idare edebilecek dönüşümleri sağlamak" kapsamlı stratejiler olarak zikredilmiştir. Bir diğer başlık ise Amerika'nın ulusal güvenlik kurumlarını 21.yy'ın fırsat ve meydan okumalarını karşılayabilecek tarzda dönüşüme uğratma olarak belirtilmektedir. Bu hedef için müttefiklerin ve dostların güvence altına alınması, gelecekteki askeri rekabetten vazgeçirmek, ABD çıkarları, müttefik ve dostlarını tehditten caydırıcılık ve caydırıcılığın mümkün olmaması durumunda kati olarak mağlub etme zikredilmektedir. Tarihten çıkarılan ders şudur ki caydırıcılık başarısız olabilir ve deneyimden elde edilen ders te bazı düşmanların asla vazgeçmeyecekleridir (The White House, 2008: s.399-405).

11 Eylül 2001 Terör Saldırıları başta ABD olmak üzere küresel kapitalist sistemin ekonomik olarak durgunluk ile çöküntü arasında sarkaç hareketi yaptığı bir zamana denk düştü. Eş zamanlı olarak Türkiye için de iyi yönetilemeyen ekonomi ve birbiriyle anlaşamayan koalisyon hükümetinin erken seçim kararı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde hizmet ve icraatlarıyla halk tarafından sevilip sahiplenilen ve haksız mahkumiyet kararı ile karizması iyice parlayan Recep Tayyip Erdoğan'ın kısa süre önce kurmuş olduğu AK Parti'nin seçim zaferiyle sonuçlanacaktı. AK Parti türlü darbe söylentileri, iç ve dış politik, ekonomik olumsuzluklarla karşılaşsa da muhafazakar demokrat söylemle Millet'in psikolojik ve kültürel kodlarını doğru okuyup anlamlandırarak siyasette uzun vadeli olarak tutunma başarısı gösterecekti. AK Parti Dış Politika alanında ABD ile zaman zaman gerginlikler yaşasa bile özellikle Bush döneminde Ortadoğu'da stratejik ortaklıktan Başkan Obama'nın 'rol model' diyerek içeriğini tam olarak dolduramadığı bir aşamaya doğru evrilecekti. Her iki ülkenin seçimleri üst üste kazanan popülariteleri yüksek liderlerinin karşılıklı anlayış ve ihtiyatlı iyimserlikleri ile süreç yapısal olmasa da fonksiyonel olarak kriz ve imkanlarıyla beraber bir şekilde devam edecekti (Korkusuz, 2015: s.81-82).

11 Eylül 2001'den sonra ABD dış politikasında teröre karşı topyekün global savaş kapsamında ortaya atılan Bush doktrini tek taraflılık, güvenlik ve jeopolitiğin geri dönüşü, Avrupa ile ayrımların keskinleştirilmesi ve ABD'den yana olmayan ülkelerin de ABD karşıtı olarak nitelendirilmesi gibi özellikleri içeriyordu. 2009'a kadar ABD ve İsrail'le ilişkilerini iyi tutan Türk Hükümeti Medeniyetler İttifakı yaklaşımıyla da İspanya üzerinden İslam'la demokrasinin bir arada düşünülebileceği mesajını veriyordu (Uzgel, 2013: s.249-254). AK Parti döneminde Ortadoğu, Türk dış politikasında merkezi yer tutacaktı (Uzgel, 2013: s.264). Bu dönemde ABD'nin ortaya attığı BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) Irak'ı işgalle başlayan Amerikan karşıtlığı içerisinde gündemden düşecekti (Uzgel, 2013: s.267). Bush döneminin bu güvenlikçi yaklaşımı Obama'nın seçilmesinden sonra yumuşatılacaktı. Obama'nın 'model ortaklık'

kavramı Arap Bahar'ı sonrasındaki bölgedeki toplumsal ve politik dönüşüm ve Türkiye'nin artan önemiyle birlikte kısmen netlik kazanacaktı (Uzgel, 2013: s.331). Suriye krizinden sonra Başkan Obama'nın en fazla telefon görüşmesi yaptığı lider Erdoğan olacaktı. Batı medyasından Türkiye'nin Suriye'de güvenli bölge oluşumu için müdahale edeceğine dair telkinler gelse bile Hükümet bu konuda bir adım atmayacaktı (Uzgel, 2013: s.333). 2000'lerde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler farklı konuları içerecek bir şekilde giderek artan bir ivme ile hız ve derinlik kazanacaktı (Uzgel, 2013: s.334). Tabii ki Türk-Amerikan ilişkilerinde her şey yolunda gitmiyordu. Açığa çıkan çıkmayan pek çok problemlili alan ve örnek te mevcuttu. Özellikle AK Parti İktidarı'nın daha ilk döneminde 1 Mart Tezkeresi'nin geçmeyişi ve sonraki Süleymaniye Çuval Krizi her iki ülke için travmatik durumlardı. Stratejik Ortaklık'tan Model Ortaklık (Özellikle Obama'nın nitelemesiyle) konumuna geçilen bir evrede yaşanan pek çok sıkıntı bir şekilde atlatılsa bile ilişkilerin tamiri mümkün olmayan kara deliği 15 Temmuz Darbe girişimi sürecinde ABD'nin başlangıçtaki suskun tavrı oldu. Anlaşılan ABD Irak İşgali, Arap Bahar'ı ve sonrasındaki durumlar için Türkiye ile olan ortaklık ilişkisini İslam Dünyası ve Ortadoğu için model olarak tasarlamıştı. Hillary Clinton ABD Dışişleri Bakanı olarak Suriye krizini 'a wicked problem' yani habis, çözümü standart çözüm ve yaklaşımlarla bulunamayacak bir meydan okumaya sebep olan karmaşıklığa sahip olarak tarif edecekti. Bu tip problemin nadiren cevabı olur diyen Clinton anılarında bunun sebeplerini sıralamaktaydı (Clinton, 2014: s.464). Ancak 'Hard Choices' (Zor Tercihler) kitabında bu karmaşıklığın oluşumunda doğrudan kendilerinin payı olduğuna dair açık bir özeleştirici görüşler bulunmaktadır.

Tüm bu ve benzeri süreç ve gelişmelerde temel olarak Hegemon bir gücün (ABD'nin) şu anda orta büyüklükte bir güç kategorisinde görünse bile tarihte emperyal etki ve kudrete sahip Ülke'nin değişen sosyo-politik psikolojisi ve ekonomi politik zorunluluklarına dair algısal problematiği etkili olmuşa benziyor. Son Suriye Krizi de stratejik analiz, etki ve sonuçlar ve dünyadaki muhtemel yansımaları açısından özenle değerlendirilmeyi hak ediyor.

Tarihsel sürece bakıldığında gerçekten bu geline nokta Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir kırılma beraberce taşımaktadır. Stratejik olarak bakıldığında Türkiye'nin Rusya ile S-400 alım kararı ve sürecin başlaması, buna misilleme F-35 karşı hamlesi ve ABD ile Suriye ve Kuzey Irak konularında taban tabana zıt pozisyonlarda hareket eder hale gelmesi, Kıbrıs, Doğu Akdeniz'in güvenliği ve daha birçok neden fay hatlarını tetiklemişe benziyor. Artık Kamuoyu'nun önünde açıkça cereyan eden bu süreçler diplomatik kanalların yeterince etkin kullanılmadığına işaret ediyor. Bu durum Türk Liderliği için bir meydan okuma (challenge) olarak değerlendirilebilir. Başkan Trump kuvvetle muhtemel Başkan Erdoğan'ın kişisel karizmasından ya da kendisi gibi sıra dışılığından bir dereceye kadar etkilense de Amerikan establishment'ının (müesses nizam'ının) derin etkisini artık dikkate almak zorunda olduğunu düşünmeye başladı. Bir de Türkiye'nin Rusya ile birlikte hareket ediyor resmine ek olarak önceki dönemlerde alışılan tutumunun çok dışında bir kararlı duruş sergilemesi Amerikan Hariciyesi açısından riskli hatta tehlikeli bulunuyor olabilir. İki Devlet'in güvenlik yaklaşımı müttefiklik ilişkisine rağmen öncelikli milli çıkarlar ve güç bileşenleri açısından niteliksel farklılık görünümü veriyor.

Asıl problemlili alan Türkiye'nin kendi içinde bir aktör ve özne olarak Ortadoğu ve Balkan'lar başta olmak üzere çevre ülkelerde daha etkin bir inisiyatif kullanmaya başlamış olmasıdır. Türkiye Küresel ölçekli büyük bir güç olmasa da orta büyüklükteki bir bölgesel güç konumunda ekonomik ve askeri potansiyelini arttırmış ve buna diplomatik güç kaynaklarını da dahil etmiştir. Bu da yeni bir vizyon ve misyon arayışı ile birlikte Liderliğin değişim ve dönüşümünü kaçınılmaz kılmıştır. Ancak eski ve yeni hem kuram hem de pratikte tam bir türbülans sürecindedir. Türkiye mevcut BM sistemi ve yeni çok kutuplu güç çatışmalarının yapısal zaaf ve çelişkilerini dikkatlice gözleyerek yeni bir okuma ile öncü bir pozisyon için ön alma ve risk alma konumuna geçebileceğini gösteriyor. Bunda tarihsel derinlik ve gönül coğrafyasını da

sürece dahil etmesinin yeri ve payı önemli rol oynuyor elbette. İnsani birikim, enerji ve mali finansman boyutu konusundaki yeterince hazır olamayışla beraber iddiaları gerçekleştirebilecek kapasite ve müktesebatın tam teşekkül etmeyişi bir handikap olarak vurgulanabilir. ABD'nin ve hatta Rusya başta olmak üzere AB'nin Türkiye'ye göreceli olarak yakınlaşarak ve temasa geçerek bu yeni enerji ve dinamizmin istenilen alanlara doğru kaydırılması ve arzu edilmeyen sahalardan ise el çektilmesi süreçleri ustalıklı kriz politikaları ile hala devam ediyor. İç politik söylem ve eylemlerdeki kimlik krizi ve ideolojik arayışlar da belirsizliği perçinleyen faktörler olarak dikkati çekiyor. 15 Temmuz Darbe girişimi sonrasında devlet ve bürokrasi içindeki karşıt ağırlıkların statükoyu koruyan eğilimi maziden tevarüsle gelen geleneksel politik çizgide görünmeyen bir etkiye yol açmışa benziyor. ABD'nin biraz da Erdoğan Liderliği ve AK Parti hakimiyetine dair iç ve dış tepkisellikleri medya ve yönetim üzerinden pazarlaması aynı zamanda yükselen bir güç merkezinin karizmasını çizme çabası ya da ince ayar (fine tuning) olarak da değerlendirilebilir. Türkiye kamuoyu için başta muhalefet olmak üzere "Biz Erdoğan'ı ve icraatlarını çok ta hazzetmiyoruz" demenin bir başka tarzı olarak dikkatleri çekiliyor olabilir. Bir de tüm bunlara Amerikan Sistemi için hala 'Züccaciyeçi dükkanına giren fil' algısı değişmeyen Trump imajinasyonunu da eklemek gerekiyor. Trump Amerikan Sisteminin (establishment'ının) kabullenmekte zorlandığı ve belki de doku uyumsuzluğu yaşadığı bir su-ı generis lider olarak kendi meşruluğunu hala sağlayabilmiş karizmasını ve etkisini tam olarak oturtabilmiş görünmüyor. Ekonomik açıdan Amerikan kamuoyu nisbeten rahatlamış görünse dahi tam olarak Başkanlığı hazmedilebilmiş değil. Kendisi de aslında bu durumun farkındadır. Ukrayna telefon krizi üzerinden işletilmek istenen azil süreci hakkında 'bu azil değil daha çok bir darbe' ifadesi farkındalığına işaret ediyor. Zayıf pozisyonlar her zaman güçlü ve beklenmedik müdahaleler ve tasarruflar için biçilmiş kaftandır.

4.YENİ GÜVEN BUNALIMI YA DA BARIŞ PINAR'I OPERASYONU SONRASI GELİŞMELERİ NASIL OKUMALIYIZ?

Aslında iç ve dış politika sınırlarını birbirinden ayırmak zordur ve iç ve dış politika birbirine sınıksız bağlıdır ve dış politikanın ayrı bir dokunulmazlığı yoktur ve iç politikanın aynasıdır (Ataöv, 1969: s.179-180). Dış politikada rasyonel karar alma mekanizmaları ve çevresel etkenler dışında psiko-sosyal diyebileceğimiz ve bilinç altı niteliğe sahip unsurlar da belirleyici olabilmektedir. Eğer durumlar ve gelişmeler varolan gerçeklere uygun bir şekilde tanımlanıp anlaşılabilirse alınacak sonuçlar da ona göre gerçekçi olacaktır (Gönlübol, 1969: s.171). Bu kapsamda görünümün (imajın) karar alma süreçlerinde etkisi büyüktür. Kenneth Bouilding'e göre, "görünüm, davranış ünitelerinin kavrama, etkileme ve değerlendirme yapısı ya da kendini ve etrafındaki evreni görme biçimidir." (Gönlübol, 1969: s.181). Nitekim Gönlübol'a göre Amerika, Johnson Mektup krizinde salt geçmişteki Türkiye görünümüne istinaden hareket etmiştir (Gönlübol, 1969: s.182). Yani Türkiye'deki gelişmeler doğru düzgün analiz edilmemiş ve aktüel görünüm doğru okunamamıştır.

Sebepler ve kaynakları ne olursa olsun bu süreçler kamu vicdanı için aynı zamanda 'Doğu ve Batı'nın karşılıklı derin kuşatması ve güvensizliği' olarak kaydedilebilir. Etnik ve dini-mezhebi milliyetçiliklerin kışkırtılması hakikat, özgürlük ve adalet merkezli sabit dairenin kültür ve medeniyet ölçekli değerlerinin içini boşaltmayı ve hükümsüz bırakmayı amaçlıyor olabilir. Eski Türkiye'yi arayan bir vizyon eksikliği ABD'nin en temel sorunu olarak önümüzde duruyor. Özellikle Trump'ın resmi Twitter hesabından yaptığı kimi hilafı hakikat açıklamalar çok dikkat çekiciydi. Bunlardan "Türk'lerle Kürt'ler birkaç yüzyıldır savaşıyor" ifadesi eğer gerçekten Trump tarafından yazılmışsa Amerika adına çok üzücü bir dezenformasyon olarak tarihe geçecek niteliktedir. Bilhassa Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yazmış olduğu mektup kamuoyunda Johnson Mektubu tesiri göstermiştir. Ancak her şeye rağmen Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı Beyaz Saray'a ailecek davet ederek gönlünü yapması mühim gelişmelerdir. "Erdoğan'ın hayranıyım"

vurgusu yapması popüler kültüre bir katkı olarak belleklerde yer alacaktır ve " Erdoğan'ın Kürtlere karşı olmadığını " belirtmesi iki ülke adına diplomatik kazanımlardır. Erdoğan'ın Kürtler'le kardeş olduğu, Partisinde 50 Kürt kökenli milletvekilinin varlığı ve asıl problemin terör olduğu vurgusu da sükunetiyle birlikte kararlı bir portre ortaya koymuştur. Nasıl sonuçlar alınabileceği tarafların ortak irade, tutumları kadar güç ve çıkar bileşenlerine göre biçimlenecektir.

Amerika'nın özellikle PKK/PYD konusunda Türkiye'nin stratejik önceliklerini anlayarak hareket etmesi müttefiklik ilişkisinin idame ve ikamesi için vazgeçilmez öneme sahip görünüyor. Türkiye'nin de durumu ABD'nin tercih ve tutumları açısından bilhassa küresel ölçekli olarak daha dikkatli okuması gereklidir. Lider merkezli okumalar kadar kurumsal/diplomatik çabalar da sürecin ıslahı ve inkişafı için şarttır. Amerika'nın, küresel rakip güçleri Çin ve Rusya'nın dengelenmesi başta olmak üzere jeo-politik açıdan, Ortadoğu'daysa hem enerji arzının sağlama alınması ve bölgesel güvenlik hem de küresel barış vizyonu açısından Türkiye'ye ihtiyacı olmazsa olmaz kabilindendir. Türkiye ise ABD'yi zaten sırt çevrilmeyecek bir müttefik olarak görmektedir. Ancak kendi güvenliğini ve ekonomi politik gereksinimlerini tarihsel mirasıyla birlikte yeni oluşmakta olan dünya dengelerini de gözeterek – teritoryal ve bölgesel realite ve konjonktürü asla ihmal etmeksizin – çok yönlü olarak sürdürmektedir. Her iki ülke serbest piyasa ekonomisi, insan haklarına ve inançlara yaklaşım ve demokrasi geleneği açısından biçim ve ölçek açısından olmasa bile öz ve nitelik açısından benzerliklere sahiptir. Zaten Soğuk Savaş dönemindeki ortak platformu bu benzerlikler sağlamıştı. Ancak hegemonik, üsttenci tarz ve tecrübeler ve patronaja varan müdahaleler zaman içerisinde adil hafızadaki şoklarla birleşince – ve de diğer başka bileşenler ve aktörler de sürece aktif olarak dahil olunca – ilişkisel özelliklerdeki sahiçilik ve derinlik meşruluk temelini kaybettiği için karşılıklı savrulmalar ve tökezlemeler kaçınılmaz olacaktır.

Amerika'da geleceğe özel bir önem verilir ve bu bağlamda hem kurumsal hem de bireysel olarak projeksiyonlar ve tahminler yapılır, yaptırılır. Bunlar Amerika'nın günlük yaşamına da girmiş iyi senaryo ve kötü senaryodan başlar futurology'ye (fütüroloji, geleceği tahmin) kadar uzanır. Doğrulanması veya yanlışlanmasından daha önemli olanı bir şekilde hazırlıklı olmaya çalışılmasıdır. Popüler kültür Trump'la birlikte zirve yaparak artık uluslararası ilişkilere de sirayet etmeye başlamıştır. Bunlardan bir tanesi Stratfor'un kurucusu G.Friedman'ın 21. Yüzyıl için öngörüler kitabıdır. Zaten Bilimsel çalışmaların ve sağlam öngörülerin yokluğunda ortalığı komplo teorilerinin aldığı gibi Friedman da 2040'larda alt yapısı hazırlanacak olan bir savaşı Türk'ler, Alman'lar ve Japon'lar ile ABD ve Polonya arasında küresel nitelikte olacak savaşı neredeyse ayına hatta Şükran gününe varıncaya kadar anlatmaktadır. İlginç olan örneklemelerden birisi de Türk'lerin İslami coşkunluğundan etkilenecek olan çevrenin de Japonya üzerinden Endonezya'ya kadar uzanacağı tahminidir. Bir de başlangıçta ABD'nin Türkler, Japonlar ve Polonyalıların güçlenmesine bilinçli olarak ses çıkarmayacağı gibi düşünceler de ortalama Amerikan vatandaşına hatta pek çok kimselere dönük subliminal çalışma olarak ta değerlendirilebilir. Tabii sonuçta ABD bu savaşı kazanacaktır (Friedman, 2009: s.204-278). Popüler kültüre dönük tipik bir komplo teorisine örnek olduğu ve maalesef kitleleri etkilediği için farkındalık oluşturmaları için paylaştık.

5.KÜRESEL FİNANSAL KRİZ(LER) ORTAMINDA YENİ EKONOMİ POLİTİK PERSPEKTİF ARAYIŞI

Teknolojik ve ekonomik gelişmedeki farklılaşmalar homojen bir sistemin ortaya çıkmasına izin vermeyecek boyutlara ulaşmıştır. Amaçlar üzerindeki görüş birliğinin araçlar konusunda olmaması bu çeşitlilikle açıklanabilir (Carr, 2007: s.91). Amerikan ekonomisindeki kırılanlıklardan birisi dış yardımlardır. Bu konuda Brzezinski, "1970'den beri sadece İsrail'e

yaptığımız yardım yaklaşık 77 milyar \$ ki bu da İsrail'deki her erkek, kadın ve çocuk başına 15.000 ile 20.000 \$'dır. Bu, kendi ülkemizdeki yoksullara yapmak istediğimiz yardımın çok üzerinde bir rakam.” tesbitiyle Amerika'nın sürekli bedel ödeme noktasındaki açmazına işaret etmektedir (Aktaran Arıboğan, 1997: s.126). Tabii bunun arka planında ABD'nin çok etkili Musevi Lobisi vardır.

Özal'la başlayan daha fazla yardım yerine daha fazla ortak ticaret eğilimi Türk-Amerikan ilişkilerinde Soğuk Savaş sonrası dönemin ekonomi politik eksenli globalleşme trendleriyle uyumlu bir tablo çizmişe benziyor. Özal sonrası dönemde Çiller'in Amerika'yla olan etkileşimleri de stratejik ortaklık sürecini ekonomik perspektifle farklı bir noktaya taşıdı. Amerika algısı ve imajındaki asıl kırılma 28 Şubat sürecindeki post-modern darbenin Amerika-İsrail ortak yapımı olduğuna dair izlenimdir. Bu süreçler doğal olarak stratejik ortaklığa dair milli güvenlik algısının kamuoyunun da tesiriyle klasik seküler yoğunlaşmasının önüne geçerek daha millici ekonomi politik algısal dönüşümü pekiştirdi.

İçinde yaşadığımız çağı türbülans olarak ifadelendirmek mümkündür ve gelecek hala gizemini ve belirsizliğini korumaktadır. Üretimdeki artışın sağlanabilmesi sermayenin derinliği, işgücü kalitesi ve yeni fikirlerle gerçekleştirilebilir. Bunların olabilmesi küresel ve esnek piyasalar ile hukuk devletin varlığına bağlıdır (Greenspan, 2008: s.469-471). Türbülansın çıkabilmenin yolu panik psikolojisine girmeden ustalıklı bir şekilde sakin ve kararlı bir tarzda yolculuğa ve arayışa devam etmektir.

R.Gilpin Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası eserinde, İngiliz Sistemi'nin 1929 Dünya Ekonomik Krizi'ne, uluslararası para politikasındaki çatışmaların artışıyla beraber ardından gelen gelişmelere ve bloklar arasındaki çekişmelerden kaynaklı baskılara dayanamayınca etkisini kaybettiğini vurgulamaktadır. Amerikan parasal hakimiyeti ulusal politikaları koordine edecek resmi mekanizmaların yokluğuna ve dolar, mark ve yen arasındaki çekişmelere rağmen doların saltanatı Bretton Woods Sistemi'nin sonuna dek Alman'ların ve kısmen de Japon'ların desteğiyle sürdü. Bu zımni destek nihayetlendiğinde uluslararası para sisteminin çökebileceği öngörülebilir. Asıl sıkıntı ekonomik bağımlılıkla politik özerklik arasındaki gerilim olmuştur. Parasal ve mali birleşme eğilimine rağmen ülkelerin siyasi özerklik talepleri yeniden canlanacaktı. Uluslararası para ve sermaye hareketlerinden kaynaklanan dışsal bozukluklara karşı ülkeler ya milli ya da bölgesel kontrol mekanizmaları oluşturmak durumunda kalacaklardır. Egemen güçler diğer devletlerin sisteme zarar verebilecek politikalarını bastırmak ve frenlemek için nüfuzlarını kullandılar. Var olan sistem, sistemsizlik olarak değerlendirilebilir. Uluslararası kapitalizmin üç büyük merkezinin parasal ve mali istikrarı sağlayabilmesi makroekonomik politikalarını en azından ABD'ninkileri koordine edebilme kapasitesine göre biçimlenecek gibi görünüyor (Gilpin, 2015: s.208-209). ABD'nin Amerikan ekonomisi ve uluslararası kapital merkezlerindeki kırılganlıkların ve sorunların, kriz ve meydan okumaları elverişli araç ve mekanizmalarla karşılayıp çözme kapasitesi azaldıkça iç maliyet hesaplarıyla kendi çelişkilerini ihrac ederek politik manevralar ve güvenlikleştirme süreçleri ile temel problemi öteleme veya görünmez kılma çabaları kaçınılmazdır. Uluslararası ilişkilerdeki doğa düzeni bağlamında anarşi okumalarının meşruluk arayışından çok egemen çevrelerin ideolojisine hizmet eden bir araç konumuna getirilmesi anlaşılır bir durum olarak dikkati çekmektedir.

Fareed Zakaria, The Post-American World (Amerika sonrası dünya) eserine, “Every golden age comes to a close.” (Her altın çağ için yaklaşan bir son vardır) cümlesiyle başlayarak bir önceki Amerikan Yüzyılı'nın esaslı bir kritiğini sunmaktadır (Zakaria, 2009: s.xi). Asıl sorun borçlanmanın devasa artışıdır. Hane halkı borcu 1974'te 680 milyar \$'dan 2008'de 14 trilyon \$'a yükselmiştir. Son yedi yılda ikiye katlanmış vaziyettedir. 1990'da 3 trilyon \$ olan ulusal borç miktarı ise 2008'de 10 trilyon \$'a ulaşmıştır (Zakaria, 2009: s.xvi-xvii). Aktüel bilgi olarak resmi istatistik verilerine baktığımızda Amerika'nın ulusal borcunun 2019 yılı itibarıyla 22

trilyon 719.4 milyar \$'a ulaştığı görülmektedir. 2009'da 11 trilyon 909.83 milyar \$'dan başlayan artış son on yılda net ikiye katlanmış vaziyettedir (Duffin, 2019). Bu durum aslında Küresel ölçekte bir Duyuni Umumiye'yi gerekli kılmaktadır. Aslında dünyanın en zengin kapitalist ülkeleri ABD bir numara olmak üzere en borçlu ülkeleridir. Tabii bu durumun sonuçlarına ve çelişkilerine katlanmak tüm dünya halklarına ve insanlığa düşmektedir. Ortada küresel ölçekli sürdürülebilir bir ekonomi politik sistem görünmemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gerilimli doğasına ve zorlu bileşenlerine rağmen Türk-Amerikan ilişkileri bir şekilde kendini onarabilme ve ikame edebilme kapasitesine sahip olduğunu pek çok kez göstermiştir. İki Ülke'nin tarihte hiç doğrudan savaşmamış olması toplumların hafızasındaki pek çok kuşkuyu gidermede etkili bir faktör olmuşa benziyor. Ancak Türkiye'deki askeri darbelerde Amerika ya da NATO izlerini gösteren kimi söylemler ve ipuçları karşılıklı güvensizliği besleyen bir boyut olarak karşımıza çıkıyor. Fakat bunun o dönemin şartları içerisinde Kuzey'deki büyük komşunun olası istikrarsızlık üretebilme kapasitesine karşı bir milli güvenlik kuşağı için yapıldığı varsayımı da dillere pelesenk olmuş bir kabul olarak dikkati çekiyor. En kritik taze mesele ise hiç şüphesiz 15 Temmuz'da Amerika'nın sahiden nerde olduğu ve durduğuna dair toplumsal bilinç ve hafızadaki bulanıklık ve sis perdesi olmuşa benziyor. Bu aşılabilmiş görünmüyor. Ortak çalışma zemininin her seviyede tekrar teşekkülü, ticari-ekonomik ve kültürel ilişkilerin kuvvetlenmesiyle paralel işleyecek yeni jeo-politik perspektifin tezahürü neticesinde kısa vadede kriz(ler) çözülebilir ve orta vadede güven bunalımı aşılabılır. Sıkıntılara rağmen gerçekten istenmek kaydı şartıyla, ciddi gayretler eşliğinde bir çıkış yolu arayışıyla iki taraflı sağlam iradeyle kurumsal/yapısal temelde bir değişim-dönüşüm mümkün hale gelebilir. ABD'de lobilerin siyaseti kendi kontrollerine alma çabaları ve örgütlü azınlık faaliyetlerinin Türkiye aleyhindeki çabalarını aşarak iki ülkenin iyi niyet, karşılıklı güven ve dostluk iklimine zarar verecek davranışlardan kaçınma konusunda en üst düzeyde bir ortak tutum içine girebilmeleri gerekiyor. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Başkan Trump'la son ABD seyahatinde ortaya koymuş olduğu performans bu yönde atılmış güçlü bir adım olarak değerlendirilebilir. Liderler ve karar alma mekanizmaları seviyesindeki bu ortak tutum ve davranış örüntüsü (pattern) gelecek adına pozitif bir kazanım olarak görülebilir. Anonim kurumsal ve örgütsel kuşatmalar ancak liderlerin ve siyaset kurumunun açık ve aleni irade, beyan ve davranışları ile aşılabılır.

GÖRSELLER

1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi

(O'Callaghan, 1990: s. 29)

Amerika'ya İnsani Yardım

(Ürekli, 2007: s. 47)

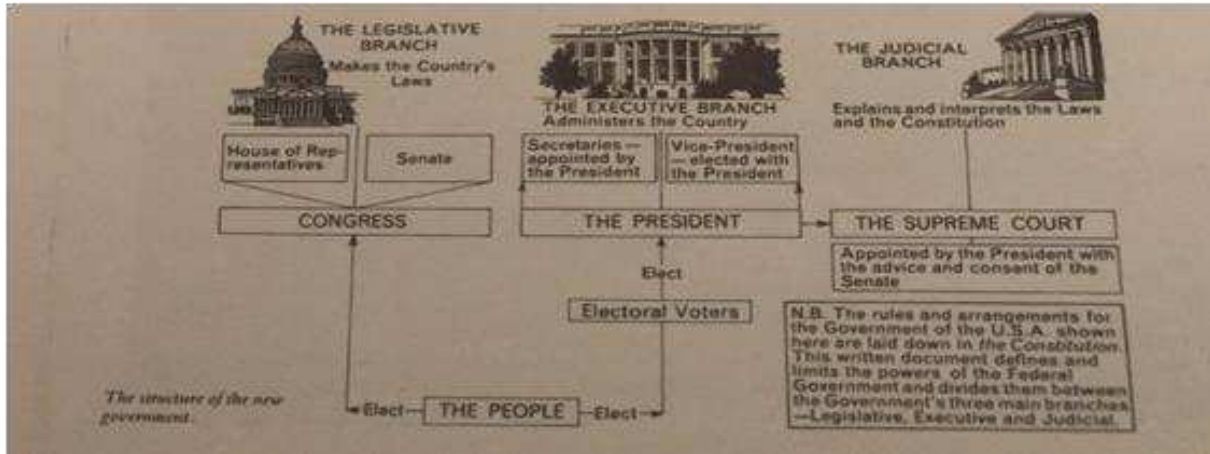


Yasama, Yürütme ve Yargı

Kongre, Başkan ve Yüksek Mahkeme

ABD'de Demokrasi ve Başkanlık Sistemi (Kuvvetler Ayrılığı)

(O'Callaghan, 1990: s. 33)



Kaynakça

Arı, Tayyar. (2000). **Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika**. 3.Basım. İstanbul: Alfa Basım Yayımları.

- Arı, Tayyar. (2013). **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**. 10. Baskı. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arıboğan, Deniz Ülke. (1997). **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi)**. 2.Basım. İstanbul: Der Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir. (1991). **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aronson, Elliot, Timothy D. Wilson ve Robin M. Akert. (2012). **Sosyal Psikoloji**. Okhan Gündüz (çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ataöv, Türkkaya. (1969). **Amerika Nato ve Türkiye**. 2.Baskı. Ankara: Aydınlık Yayınevi.
- Bayles, Martha. (2008). "Popular Culture". **Understanding America: The Anatomy of an Exceptional Nation**. Peter H. Schuck ve James Q. Wilson (Ed.). New York: Public Affairs, 219-246.
- Bilgin, Pınar. (2011). "Türkiye'nin Güvenliğinde Batı Yönelimli Dış Politikaların Oynadığı Rolü Anlamak". **Türk Dış Politikası Son On Yıl**. Yelda Demirağ ve Özlen Çelebi (Ed.). Ankara: Palme Yayıncılık, 1-20.
- Birand, Mehmet Ali. (1984). **12 Eylül Saat: 04:00**. İstanbul: Karacan Yayınları.
- Birand, Mehmet Ali. (1990). "Ünlü Johnson Mektubu, İlişkileri Temelinden Sarsmıştır". **Dış Politika**, Sayı 8, 133-135.
- Bostanoğlu, Burcu. (1999). **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Carr, Edward Hallett. (2007). **Milliyetçilik ve Sonrası**. 4.Baskı. Osman Akınhay (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Clinton, Bill. (2005). **My Life, The Presidential Years**. New York: Vintage Books.
- Clinton, Hillary Rodham. (2014). **Hard Choices**. New York: Simon & Schuster.
- Çandar, Cengiz. (2001). "Türklerin Amerika'ya Bakışından Örnekler ve Amerika'nın Türkiye Politikası". **Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası**. Morton Abramowitz (Ed.). Ankara: Liberte Yayınları, 169-219.
- Değer, M. Emin. (1998). **Oltadaki Balık Türkiye**. 6.Baskı. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Duffin, Erin. (2019). "Public debt of the United States 1990-2019". <https://www.statista.com/statistics/187867/public-debt-of-the-united-states-since-1990/> Erişim Tarihi: 29.11.2019
- Erhan, Çağrı. (2001). **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Friedman, George. (2009). **Gelecek 100 Yıl: 21. Yüzyıl İçin Öngörüler**. İbrahim Şener ve Enver Günsel (çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Gilpin, Robert. (2015). **Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Polisiği**. Murat Duran, Selçuk Oktay, M. Kadir Ceyhan ve Gürkan Polat (çev.). Ankara: Kripto Yayınları.
- Gönlübol, Mehmet. (1969). **Dış Politika: İç Etkenler Açısından Bir Dış Politika İncelemesi**. Ankara: Ulusal Basımevi.
- Gözen, Ramazan. (2000). **Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**. Ankara: Liberte Yayınları.
- Greenspan, Alan. (2008). **The Age of Turbulence**. England: Penguin Books.

- Güldemir, Ufuk. (1985). **Kanat Operasyonu**. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Kagan, Robert. (2006). **Dangerous Nation**. New York: Vintage Books.
- Kagan, Robert. (2008). “Cowboy Nation”. **Readings in American Foreign Policy**. David Bernell (Ed.). New York: Pearson, 177-185.
- Korkusuz, Mehmet Hişyar. (2012). **Mukaddime’den Muahhire’ye: Modern Dünya’nın, Ulus-Devlet’in, Din’in ve Milliyetçiliklerin Ekonomi, Kültür ve Siyaset Atlası**. 2.Basım. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Korkusuz, Mehmet Hişyar. (2015). **Kültür Vadisinde İnsan, Diplomasi ve Siyaset**. 2.Basım. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Korkusuz, Mehmet Hişyar. (2019). **Revisiting Lausanne After 100 Years in the Context of the National Pact Goal**. Malatya: İnönü University Press.
- Köni, Hasan. (2007). **Amerika’nın Uluslararası Politikası**. İstanbul: Ekim Yayınları.
- Makovsky, Alan. (2001). “Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye Politikası: Gelişme ve Sorunlar”. **Türkiye’nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası**. Morton Abramowitz (Ed.). Ankara: Liberte Yayınları, 323-396.
- Mearsheimer, John J. ve Stephen M. Walt. (2008). **The Israel Lobby and US Foreign Policy**. London: Penguin Books.
- O’Callaghan, Bryn. (1990). **An Illustrated History Of The USA**. Essex: Longman Group.
- Ökten, Kaan H. (2004). “ABD’nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi: Kant’ın Radikal Bir Yorumu mu?”. **Kartal’ın Kanat Sesleri, ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**. Toktamış Ateş (Drl.). Ankara: Ümit Yayıncılık, 153-174.
- Sander, Oral. (1979). **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sönmezoğlu, Faruk. (1995). **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**. 2.Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sunalp, Turgut. (1990). “12 Eylül Amerika’nın Tasvip Ettiği Bir Hareketir”. **Dış Politika**, Sayı 8, 140-148.
- The White House. (2008). The National Security Strategy of the United States of America”. **Readings in American Foreign Policy**. David Bernell (Ed.). New York: Pearson, 399-405.
- Tuathail, Ó Gearóid. (1996). **Critical Geopolitics**. London: Routledge Publishing.
- Uslu, Nasuh. (2000). **Türk-Amerikan İlişkileri**. Ankara: 21.Yüzyıl Yayınları.
- Uzgel, İlhan. (2013) “ABD ve NATO ile İlişkiler”. **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III 2001-2012**. Baskın Oran (Ed.). İstanbul: İletişim Yayınları, 249-336.
- Ürekli, Fatma. (2007). **Belgelerle 1889/1894 Afetlerinde Osmanlı-Amerikan Yardımlaşmaları**. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Waltz, Kenneth N. (2015). **Uluslararası Politika Teorisi**. Osman S. Binatlı (çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Wendt, Alexander. (1992). “Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics”. **International Organization (The MIT Press)**, Vol. 46, No. 2, 391-425.

Wuthnow, Robert. (2008). “Religion”. **Understanding America: The Anatomy of an Exceptional Nation**. Peter H. Schuck ve James Q. Wilson (Ed.). New York: Public Affairs, 275-305.

Yaşar, Muammer. (1990). **Paşalar Politikası**. 3.Basım. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Yavuz, Turan. (1993). **ABD’nin Kürt Kartı**. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Yavuz, Turan. (1998). **ABD’nin Kürt Kartı (İkinci Dünya Savaşı’ndan Körfez Savaşı’na)**. 3.Baskı. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Yavuz, Turan. (1999). **Satılık Müttefik**. İstanbul: Doğan Kitap.

Zakaria, Fareed. (2009). **The Post-American World**. New York: W.W.Norton & Company, Inc.

**EZHER'DE BİR HALVETİ ŞEYHİ: MUHAMMED BİN SALİM EL HİFNİ VE
HİFNİYYE TARİKATI**

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şirin AYIŞ¹
Bingöl Üniversitesi

ÖZET

Muhammed b. Salim el-Hıfnî, (1101/1690) yılında Mısır'ın Bilbîs şehrinin Hafnâ köyünde doğdu. Dönemin önemli âlimlerinden ilim tahsil ederek icazet aldı. Şafiî fıkıhı başta olmak üzere Usûl-i Fıkıh, Tefsir, Hadis, Kelâm, Mantık, Nahiv ve Aruz gibi ilim dallarında geniş bir bilgi ve birikime sahip olan Hıfnî, Ezher'de ders okutmaya başladı. O dönemde Kahire'ye gelen Halvetiyye Tarikatı Şeyhi Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ile tanışıp tasavvuf yoluna intisab etti. Mustafa el-Bekrî bir ara seyahat maksadıyla Kûdüs'e gidince o da Kûdüs'e gitti. Bir süre Kûdüs'te kaldıktan sonra tekrar Kahire'ye döndü ve yeniden ders vermeye ve kendisine gelen insanları irşad etmeye başladı. Hıfnî, hem zahirî hem de batinî ilimlerde fevkalade derinleşmiş bir zattı. Şafii mezhebinde gelmesi gereken en üst mertebeye gelmişti. Amelde kendisine ittiba edilmesi hususunda da ayrı bir yeri vardı. İnsanlar, ilmî konularda kendisine danışıyorlar ve ona intisab etmekten gurur duyuyorlardı. Namı, hem doğuda, hem de batıda yayıldı. Hadis ilmi ile uğraşan herkes ona uğruyordu. Halvetiyye tarikatı onun vesilesiyle geniş bir alana yayıldı. Gerçekten o, şeriat ile hakikati nefsinde cemetmiş büyük bir şeyh idi. Hıfnî, 1171/1758 tarihinde Ezher şeyhliğine getirildi. Daha sonra 1179/1766 yılında Hacca gitti. Hac dönüşü 1181/1767 tarihinde de Kahire'de vefat etti. Cenaze namazı Pazar günü Ezher camiinde büyük bir topluluk tarafından kılındıktan sonra Karafe mezarlığına defnedildi. Hıfnî'nin tarikat silsilesi, Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır. Hayatta iken tasavvuf alanında önemli eserler yazdı ve pek çok halife yetiştirdi. Onun yetiştirdiği halifeler sayesinde tarikat Mağrib diyarına kadar ulaştı. Vefatından sonra Hıfnîyye tarikatı Derdîriyye, Ezheriyye, Rahmâniyye ve Ticâniyye olmak üzere dört kola ayrıldı. Bu bildiride, Muhammed b. Salim el-Hıfnî'nin hayatı, eserleri, halifeleri ve Hıfnîyye tarikatı ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Hıfnî, Mısır, Halvetiyye.

**A HALVETI SHEIKH IN AL-AZHAR: MUHAMMAD BIN SALIM AL-HIFNI AND
THE HIFNIYYE SECT**

ABSTRACT

Mohammed b. Salim al-Hıfnî was born in 1101/1690 in the village of Hafnâ in Bilbîs, Egypt. He received a scholar's knowledge from important scholars of the time. Hıfnî, who has a wide knowledge in the fields of science such as Usûl-i Fiqh, Hermeneutics, *Hadith*, *Kalâm*, Logic, *Nahiv*, and *Aruz*, started to teach in Al-Azhar. At that time, Hıfnî met Sheikh Mustafa Kemâleddin al-Bakri of the Halvetiyye Sect who came to Cairo and insinuated on the path of Sufism. At one point, Hıfnî joined Mustafa al-Bakri in his trip to Jerusalem. After staying in Jerusalem for a while, Hıfnî returned to Cairo and began to teach again and to guide the people who came to him. Hıfnî had comprehensive knowledge of both artificial and Western

¹ Bu bildiri, "Muhammed b. Hasan Es-Semennûdî'nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Âdâbı İle İlgili Görüşleri" adlı doktora tezimizin giriş kısmındaki "Mensub Olduğu Tarikat: Halvetiyye" adlı başlıktaki bilgilerin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.

Sciences. He had reached the highest level in the Shafî sect. Hıfî also had a special place in the action in which he should keep up with. People consulted him on scientific matters and were proud to follow him. His reputation has spread to both the East and the west. Everyone who was engaged in *Hadith* science was visiting him. The order of Halvetiyyah spread to a large extent on his occasion. Indeed, Hıfî was a great Sheik who brought the sharia and the truth together. Hıfî was appointed Sheik of Ezher on 1171/1758. Hıfî then went on a pilgrimage in 1179/1766. He died in Cairo on 1181/1767 on his return from pilgrimage. After the funeral prayers were performed by a large crowd at the Al-Azhar Mosque on Sunday, he was buried in the Karafe Cemetery. The order of Hıfî reaches the Karabaş-ı Velî and then Şâbân-ı Velî through Mustafa Kemâleddin al-Bekrî. While alive, Hıfî wrote important works in the field of Sufism and trained many caliphs. Thanks to the caliphs he raised, the sect reached the land of the Maghreb. After Hıfî's death, Hıfîyye sect was divided into four branches: Derdîyye, Ezheriyye, Rahmaniyya, and Ticâniyye. This declaration will focus on the life, works, caliphs and the Hıfîyye sect of Mohammed bin Salim al-Hıfî.

Keywords: Hıfî, Egypt, Halvetiyye.

GİRİŞ

Tasavvuf, Mısır'a girdiği hicri III. asırdan günümüze kadar dinî hayat üzerinde pek çok etkileri olmuş bir kurumdur. Mısır'da tasavvufun ilk tohumlarını atan kişi Zünnûn el-Mısırî (245/859) olarak kabul edilir.² Zünnûn, tasavvuf tarihinde hal ve makamlardan ilk defa bahseden sûfî olarak da bilinir. Zünnûn, aynı zamanda tasavvufta sûfîlerin hemen hepsinin kendisinden istifade ettiği ve kendisine dayandıkları büyük bir şahsiyettir.³

Mısır'a çok sayıda mutasavvıfın gelmesinden sonra tarikatların da hızla yayıldığı görülür. Şeyh Ebü'l-Feth el-Vâsîî İskenderiye'de Rifâiyye tarikatını; Ahmed el-Bedevî (ö. 675/1276) Tanta'da Bedeviyye tarikatını; İbrahim ed-Desûkî (ö. 686/1287) Desûk'ta Burhâniyye tarikatını; Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî (ö. 564/1256) İskenderiye'de Şâzeliyye tarikatını yaymışlardır.⁴

Mısır'da, halvetiyye tarikatı daha çok Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ile ön plana çıkmıştır.⁵ Bekrî, doğum yeri olan Şam'da Abdulganî en-Nablûsî (ö. 1143/1731)'den ilim tahsil etmiş, kendisinden İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)'nin *Füsûs*, *Fütûhat* ve *et-Tedbîrâtü'l-İlâhîyye*'sini okumuştur.⁶ Daha sonra Kudüs, Halep, İstanbul, Bağdat, Basra ve bölgedeki diğer önemli şehir merkezlerinin çoğuna seyahatler yapmıştır.⁷ Halvetiyye tarikatında şeyhi, Halvetîliğın

² Hilal Görgün, "Mısır Tarihi", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, XXIX, 582.

³ Ebu'l-Vefa Taftazânî, "Mısır'da Sûfî Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları", Çev. Mustafa Aşkar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 35, 1996, s. 535.

⁴ Görgün, 582. Mısır'da Rifâiyye, Geylâniyye, Bedeviyye, Şâzeliyye ve Desûkiyye tarikatları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Amir en-Neccâr, *Et-Turuku's-Sûfiyye fî Mısır, Neş'etuha, Nizamuhâ ve Revâduha*, Neşru'n-Neyh, Kahire 1983.

⁵ Halvetiyye, Mısır'a daha önce Gülşeniyye ile Demirdaşıyye kolları ile gelmiştir. Ancak Mısır'da beklenen etkiyi ortaya koyamamışlardır. Bunun sebebi ise Gülşeniyye'nin zikir ve ayinlerini Farsça yapmasıdır. Bu durum yerli Mısır halkı ve Türkler tarafından pek rağbet görmemiştir. Demirdaşıyye ise "hadra" denilen toplu zikre iki sene peş peşe katılmayı mecbur tuttuğundan dolayı fazla taraftar toplayamamıştır. Dolayısıyla her iki tarikat da istenen sonucu elde edememiştir. Frederick De Jong, "Mustafa Kemâleddin el-Bekrî Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyası ve İslahı," Çev. Ramazan Muslu, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 11, 2005, s. 76.

⁶ Harîrîzâde Mehmet Kemâleddin, *Tıbyânu Vesâilü'l-Hakaik fî Beyâni Selâsili'-Terâik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nu:430, I, 148a.

⁷ Harîrîzâde, I, 143a.

Karabâşiyye koluna mensub Abdüllatif el-Halebî (ö. 1121/1709)'dir. Halebî ölümünden bir sene önce Bekrî'ye hilafet vermiş ve onu kendisine halef tayin etmiştir.⁸

Bekrî, vefat etmeden önce Hıfnî'ye hilafet verdi.⁹ Hıfnî, Halvetiliğin yayılması için büyük bir çaba harcadı. Tarikat, Hıfnî'nin halifeleri ve müridleri yönetiminde doğuya doğru özellikle Mısır'da Araplar arasında kayda değer bir yayılma gösterdi. Tabi tarikatın bu şekilde yayılmasında Hıfnî'nin halifelerinden özellikle Ahmed ed-Derdîr (ö. 1201/1786) ve Ahmed es-Sâvî (ö. 1241/1825) büyük rolü olmuştur.¹⁰

Bu çalışmamızda, Mısır'da Halvetiyye tarikatının yayılmasında etkili olmuş, Muhammed b. Salim el-Hıfnî'nin hayatı, eserleri, halifeleri ve Hıfnîyye tarikatı ele alınacaktır.

1. HAYATI

Muhammed b. Salim el-Hıfnî, (1101/1690) yılında Mısır'ın Bilbîs şehrinin Hafnâ köyünde doğdu. Hafnâvî veya Hafnevî nisbeleriyle de anılır. Soyu babaannesi tarafından Hz. Hüseyin'e kadar ulaşır. Babası onu Şeyh Abdurrauf el-Beşîşî'nin tavsiyesi üzerine on dört yaşındayken Kahire'ye götürdü ve hıfzını burada ikmal ettirdi.¹¹ Dönemin önemli âlimlerinden Fıkıh, Tefsir ve Hadis alanlarında önemli dersler aldı. Şemseddin Muhammed el-Büdeyrî ed-Dimyâtî başta olmak üzere Şeyh Ahmed Halife, Şeyh Muhammed Direbî, Şeyh Ahmed el-Melevî, Şeyh Muhammed Liscaî, Şeyh Yusuf Melevî, Şeyh Muhammed Sağîr ve Abdullah b. Salim el-Basrî gibi döneminin âlimlerinden ilim tahsil ederek icazet aldı. Şafîî fikhî başta olmak üzere Usûl-i Fıkıh, Tefsir, Hadis, Kelâm, Mantık, Nahiv ve Aruz gibi ilim dallarında geniş bir bilgi ve birikime sahip olan Hıfnî, Ezher'de ders okutmaya başladı.¹²

Hıfnî, Ezher'de ders vermeye başladığı yıllarda tasavvufa ilgi duyup evvela Şeyh Ahmed eş-Şâzilî el-Mağribî'ye intisab etti. Daha sonra 1133/1721 tarihinde Kahire'ye gelen Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ile tanışınca bu defa ona intisap etti.¹³

Harirîzâde'nin kaydettiğine göre Mustafa el-Bekrî 1139/1727 tarihinde hac niyetiyle Hicaza gitmek üzere yola çıktığında Muhammed Hıfnî'ye bir mektup gönderir. Mektupta bir daire çizilip içerisinde "Hakk" ismi yazılmış ve kendisinin ilahî bir izin ile bu yola girmek isteyenlerden ahid alma, zikir telkin etme ve müridleri yetiştirme konusunda halife olduğu kaydedilmiştir.¹⁴

Mustafa el-Bekrî bir ara seyahat maksadıyla Kûdüs'e gitti ve bir süre orada ikamet etti. Muhammed Hıfnî, Mustafa el-Bekrî'ye son derece bağlı olduğundan, ona karşı bir hasret ve özlem duymaya başladı. Nihayet şeyhinin daveti üzerine 1149/1736 tarihinde her şeyini

⁸ Harirîzâde, I, 148a.

⁹ Bekrî'nin, Mısır'da Muhammed b. Salim el-Hıfnî'den hariç Muhammed b. Abdülkerim el-Medenî es-Semmânî (ö. 1775) ile Bekrî'nin oğlu ve aynı zamanda halifesi Muhammed Kemâleddin adında iki halifesi daha vardır. Semmânî daha sonra kendi adını taşıyacak olan Bekrî'yenin Semmânîyye kolunun kurucusu olacaktır. Bu Tarikat Semmânî'den sonra Tayyibiyye ve Feyziyye olarak iki kola ayrılacaktır. Tayyibiyye, Semmânî'nin yetiştirmiş olduğu halifesi Sudanlı Şeyh Ahmed et-Tayyib el-Beşîr'e (ö. 1824) nisbet edilen bir koldur. Semmânîyye'nin diğer kolu ise Ebû'l-Feyz Seyyid Feyzüddin Hüseyin el-Mîrî'ye (ö. 1891) nisbet edilen Feyziyye koludur. Kemâliyye ise Muhammed Kemâleddin'nin vefatından sonra halifeleri tarafından devam ettirilmiştir. Bkz. Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvûfî Görüşleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2005, s. 16.

¹⁰ Jong, "Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyası ve Islahı," s. 71.

¹¹ Abdurrahman Cebertî, *Târîhu Acâibi'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, Dârü'l-Faris, Kahire ts, I, 339; Harirîzâde, I, 294a.

¹² Cebertî, I, 339; Harirîzâde, I, 294b.

¹³ Cebertî, I, 340.

¹⁴ Harirîzâde, I, 295a, Mustafa el-Bekrî'nin gönderdiği mektupta ahdin ne şekilde alınacağına dair teferruatlı bilgi için bkz Harirîzâde, I, 297a.

bırakarak Kûdüs'e gitti. Muhammed Hıfnî, şeyhine ulaştıktan sonra namaz, oruç, zikir, uzlet ve halvet yaparak nefsiyle mücâhede etti. Kûdüs'te kaldığı süre içerisinde devamlı şeyhi ile beraber oldu ve ondan hiç ayrıldı.¹⁵

Hıfnî belli bir süre Kûdüs'te kaldıktan sonra tekrar Kahire'ye döndü ve yeniden ders vermeye ve kendisine gelen insanları irşad etmeye başladı. Zamanla ziyaretçileri çoğalınca durumu Mustafa el-Bekrî bildirdi. Bekrî, kendisine gelen insanların ziyaretine mani olmamasını, gelen bir Hristiyan da olsa faydalı olmasını tavsiye etti. O da bu nasihatlere uymuş ve kendisinin eliyle birçok Hristiyan'ın Müslüman olduğu kaydedilir.¹⁶

Muhammed Hıfnî, hem zahirî hem de batinî ilimlerde fevkalade derinleşmiş bir zattı. Bu hususta sadece Mısır değil bütün mağrib âlimleri müttetikler. Bu konu ile ilgili pek çok rivayet vardır. Mesela Ebû Rebi' diye bilinen Süleyman el-Hevat –ki Hıfnî'ye yakın bir dönemde yaşamıştır- Hıfnî için şöyle der: Mısır'da sûfilerin imamı ve Şafiîlerin de fakihi idi.¹⁷

Hıfnî, ilim ve irfan sahasında gerçekten büyük bir âlimdi. Şafii mezhebinde gelmesi gereken en üst mertebeye gelmişti. Amelde kendisine ittiba edilmesi konusunda da hususi bir yeri vardı. Uzun bir zaman fen ilimleriyle de uğraştı. İnsanlar hemen bütün ilmî konularda kendisine danışıyorlar ve ona intisab etmekten gurur duyuyorlardı. Namı, hem doğuda, hem de batıda yayıldı. Hadis ilmi ile uğraşan herkes ona uğruyordu. Halvetiyye tarikatı onun vesilesiyle güneş gibi her tarafa yayıldı. Gerçekten o, şariat ile hakikati nefsinde cemetmiş büyük bir şeyh idi.¹⁸

Muhammed Hıfnî, 1171/1758 tarihinde Ezher şeyhliğine getirildi. Daha sonra 1179/1766 yılında Hacca gitti. 1181/1767 tarihinde de Kahire'de vefat etti. Cenaze namazı Pazar günü Ezher camiinde büyük bir topluluk tarafından kılındıktan sonra Karafe mezarlığına defnedildi.¹⁹

2. ESERLERİ

Muhammed Hıfnî, bir kısmı belli konularla ilgili Risâle şeklinde, diğer bir kısmı ise hâşiye olmak üzere çeşitli eserler kaleme almıştır. Mevcut kaynaklar Hıfnî'ye ait şu eserlerden bahsetmektedirler:

- 1- *es-Semeretü'l-Behiyye fî Esmâ'i's-Sahâbeti'l-Bedriyye*
- 2- *Risâle Teteallaku bi'd-Taklid fî'l-Fürû' ve fî Usûli'l-Fıkh*
- 3- *Risâle fî Fadli't-Tesbîh ve't-Tehlîl*
- 4- *ed-Dürretü'l-Bahîre fî Beyâni Âli Beyti'l-Müşerrefeti bihimü'l-Kahire*²⁰

¹⁵ Cebertî, I, 351; Harirîzâde, I, 295b.

¹⁶ Cebertî, I, 353; Harirîzâde, I, 295b.

¹⁷ Abdülcevad es-Sakkat, Ahmed es-Süleymanî, *Tevâsülü's-Süfî beyne'l-Mısır ve'l-Magrib*, Câmîatü'l-Hasan es-Sâni, Muhammediye 2000, s. 85.

¹⁸ Sakkat, Süleymanî, *Tevâsülü's-Süfî beyne'l-Mısır ve'l-Magrib*, s. 87.

¹⁹ Muhammed Murâdî, *Silkü'd-Dürer fî A'yânî'l-Karnî's-Sânî Aşar*, Matbaatü'l-Mirîyyeti'l-Âmire, Bulak 1301, IV, 49; Yusuf b. Musa ed-Dimaşkî, *Mu'cemu Matbuati'l-Arabiyye ve'l-Muarrabe*, Matbaatu's- Serkis, Kahire 1928, I, 781; Yusuf b. İsmail b. Yusuf Nebhânî, *Câmîu Kerâmâtî'l-Evliya*, thk. İbrâhim Atve Avad, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1989, I, 208; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lam Kamûsu Terâcîmi Li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 1984, VI, 134; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yay. İstanbul 2006, IV, 182; Cengiz Kallek, "Hıfnî", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1998, XVII, 478. Cebertî, I, 339,353; Harirîzâde, I, 297a.

²⁰ Kallek, s. 478.

Hediyyetü'l-Arifîn müellifi eserinde Hıfî'nî'ye ait şu hâşiyelerden bahsetmektedir:

- 1- *Enfesü Nefâisi'd-Dürer ala Şerhi'l-Hemziyyeti li İbn Hacer*,²¹
- 2- *Hâşiye ala Hâşiyeti'l-Hafîd ale'l-Muhtasar*,
- 3- *Hâşiye ala Şerhi'l-Eşmûnî li Elfiyyeti İbn Malik fi'n-Nahv*,
- 4- *Hâşiye ala Şerhi'r-Rabiyye li's-Şenşûrî*,
- 5- *Hâşiye ale's-Sirâci'l-Mûnîr Şerhu'l-Câmî's-Sağîr li'l-Azîzî*,²²
- 6- *Hâşiye ala Şerhi'r-Risâleti'l-Adûdiyye li's-Sa'd*,²³
- 7- *Hâşiye ala Şerhi Mes'ud eş-Şîrvânî li Âdâbi's-Semerkandî*,
- 8- *Ferâidu Avâidu'l-Hayriyye ala Şerhi's-Semerkandî li'l-Yaseminiyye*,²⁴

3. HALİFELERİ

Kaynaklar Muhammed Hıfî'nî'nin pek çok talebe ve mürid yetiştirdiğinden bahsederler. Hıfî'nî'nin ulaşabildiğimiz halifeleri şunlardır:

- 1-Şeyh Ahmed ed-Derdîr (ö.1201/1786).²⁵
- 2- Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî (ö.1207/1792).²⁶
- 3- Sîdî Muhammed b. Abdurrahman el-Gaştûlî (ö.1208/1794).²⁷
- 4- Şihâbeddîn Ahmed et-Ticânî et-Tûnûsî (ö.1220/1805).²⁸
- 5- Kösec Ahmed Trabzonî (ö.1191/1777).²⁹ Kösec Ahmed Efendi aslen Trabzonlu olup hangi tarihte dünyaya geldiği hakkında kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Belli bir süre sonra Amasya'ya gelmiş ve bir müddet burada kalmıştır. Ahmed Efendi Amasya'dan sonra İstanbul'a geçmiş ve hayatının büyük bir kısmını burada geçirmiştir. 1174/1760 tarihinde Hac niyetiyle İstanbul'dan hareket edip Konya'ya gelmiştir. Orada bir müddet kaldıktan sonra kutsal topraklara gidip hac görevini ifâ etmiş ve geri dönüşünde Konya'ya yerleşerek ömrünün kalan kısmını burada geçirip 1191/1777 tarihinde Konya'da vefat etmiştir.³⁰

²¹ Muhammed b. Said el-Bûsîrî'nin Hz. Peygamber için yazdığı *el-Kasîdetü'l-Hemziyye*'ye İbn Hacer el-Heytemî'nin yaptığı *el-Minehu'l-Mekkiyye*, adlı şerhin hâşiyesi olup bu eserle birlikte basılmıştır. Bkz. Kallek, s. 478.

²² Sûyûtî'nin el-Câmîu's-Sağîr adlı eserine Azîzî diye tanınan Ali b. Ahmed el-Bûlâkî'nin *es-Sirâcu'l-Mûnîr bi's-Şerhi Câmîu's-Sağîr* adıyla yazdığı şerhin hâşiyesidir. Bkz. Kallek, s. 478. Bkz. Ali b. Ahmed el-Bûlâkî, *es-Sirâcu'l-Mûnîr bi's-Şerhi Câmîu's-Sağîr*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa nr: 182.

²³ Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa nr: 1481, vr, 23–25.

²⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, tashih: İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç, MEB, Ankara 1955, II, 337; Kallek, s. 478.

²⁵ Hıfî'nî'nin talebesi olup aynı zamanda Derdîriyye kolunun kurucusudur. Derdîriyye kolu ele alınırken hayatı hakkında bilgi verilecektir.

²⁶ Ezheriyye kolunun kurucusudur. Ezheriyye kolu ele alınırken kendisi hakkında bilgi verilecektir.

²⁷ Rahmaniyye kolunun kurucusudur. Rahmaniyye kolu ele alınırken kendisi hakkında bilgi verilecektir.

²⁸ Ticânîyye kolunun kurucusudur. Ticânîyye kolu ele alınırken kendisi hakkında bilgi verilecektir.

²⁹ Ceberî, eserinde Hıfî'nî'nin halifelerini sayarken bu zattan bahsetmez. Ancak *Osmanlı Müellifleri* adlı Kitabın yazarı Bursalı Mehmed Tahir'e göre Nakşibendiyye ve Mevleviyye tarikatlarına mensub olan Ahmed Efendi'nin Halvetiyye tarikatına nisbeti Muhammed Hıfî vasıtasıyla olmuştur. Bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, I, 154.

³⁰ Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Abdulbaki Uysal, *Kösec Ahmed Trabzonî ve Silsiletü'l-Hacegânî fi Âdâbi Ubudiyyeti'l-Ayân*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez danışmanı: Doç. Dr. Abdulhakim Yüce, Van, 2000, s. 1–7.

6- Mahmud el-Kürdî (ö.1195/1777). Cebertî'nin verdiği bilgilere göre Mahmud el-Kürdî on sekiz yaşına geldiğinde rüyasında bu senin şeyhindir denilerek Muhammed Hıfî kendisine gösterilmiş, o da bu rüya üzerine Mısır'a gidip kendisine intisab etmiş ve seyrü sülûkünü onun yanında tamamlayarak tarikat tacını giymiş ve hilafete nail olmuştur. Kemâl sahibi bir zat olup devamlı zikirle meşgul olmuştur. Cebertî pek çok menkıbesinden bahseder. Geceleri namaz kılar gündüzleri oruç tutardı. İnsanların kalplerinde meydana gelen vesveselerin atılmasına yardımcı olurdu. Mahmud el-Kürdî, sık sık Peygamber Efendimizi rüyasında görürdü. Babası öldüğünde mirastan kendisine kalan maldan almamıştır.³¹

Mahmud el-Kürdî'nin vefatından sonra tarikatı, halifeleri olan Salih es-Sûfî, Muhammed es-Sâkıt, Şeyhülislam Abdullah eş-Şarkavî, Ezher şeyhi Muhammed Bedîr, İbrâhim el-Hâlebî, Abdülkadir et-Trablûsî, Muhammed Mahmud ed-Dâmûnî ve Ömer el-Bülbülî tarafından yayılmıştır.³²

7- Muhammed b. Hasan es-Semennûdî (ö. 1697/1785).³³

8- Hasan eş-Şibinî.³⁴

9- Muhammed Senhûrî.³⁵

10- Şeyh Muhammed ez-Zeîrî.³⁶

11- Hızır Ruslan.³⁷

Cebertî, bunların dışında, Hıfî'nin torunu Şeyh Muhammed, Muhammed el-Melyavî, Yusuf er-Reşîdî, Ahmed el-Gazzâlî, Ahmed el-Kahâfî, Ali el-Kanâvî, Süleyman el-Menûfî, Hasan es-Sehâvî, Muhammed er-Reşîdî, Şeyh Muhammed, Bekir Efendi, Muhammed el-Feşnî, Hasan b. Ali el-Mekkî,³⁸ Abdülkerim el-Mesîrî, Muhammed er-Reşîdî,³⁹ Ahmed es-Saklî el-Mağribî, Süleyman el-Batrâvî el-Ensârî, İsmail el-Yemenî gibi zatların da Hıfî'nin halifesi olduğunu ifade eder.⁴⁰

³¹ Cebertî, I, 553–556.

³² Cebertî, I, 556–558.

³³ Hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri için bkz. Mehmet Şirin Ayış, *Tarikat Adabı (Muhammed b. Hasan es-Semennudi'nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Adabı ile İlgili Görüşleri)*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2015.

³⁴ Cebertî'nin kaydettiğine göre Şibinî, Muhammed Hıfî'nin önde gelen halifelerinden birisidir. İrfan ehli bir zat olup seyr u sülûkünü tamamladıktan sonra tarikat tacını giymiş ve bundan sonra ahid almaya, telkin vermeye, zikir meclislerini idare etmeye ve seyr u sülûk yaptırmaya yetkili kılınmıştır. Cenâb-ı Hakk kendisine irfan kapılarını açmıştı, konuştuğu zaman Kur'an'ın sırlarıyla konuşurdu. Cebertî, I, 347.

³⁵ Senhûrî, zahirî ilimlerde kendisini yetiştirip artık fetva verecek makama geldikten sonra Muhammed Hıfî'nin gözetiminde seyr u sülûkünü tamamlayarak tarikat tacını giymiştir. Şeyhi, halife olarak tarikatı yaymak üzere kendisine hilafet verdi ve kendisini memleketine gönderdi. O da memleketinde müridlerin terbiyesi ve zikir meclislerinin idaresi ile meşgul oldu ve insanlara faydalı olmaya çalıştı. Cebertî, I, 347.

³⁶ Bu zat da zahirî ilimlerde önde gelen kimselerdendi. Birçok konuda kendisine fetva danışılacak bir makamdaydı. Daha sonra Muhammed Hıfî'ye intisab ederek seyr u sülûkünü tamamlayıp tarikat tacını giydi. Hıfî de kendisine telkin verme ve sülûk yaptırmaya yetkisi verdi. Cebertî, I, 348.

³⁷ Hıfî'ye intisab ettikten sonra uzun bir müddet şeyhinden hiç ayrılmadı ve onun hizmetleriyle meşgul oldu. Daha sonra da şeyhinin yanında seyr u sülûkünü tamamlayarak onun halifesi oldu. Cebertî, I, 348.

³⁸ Bu zat Şemme lakabıyla da tanınır. Şeyhi, Hıfî hakkında *Muntehe'l-Ibarat fî ba'zî mâ li's-Şeyh El-Hıfî Mine'l-Menâkib ve'l-Kerâmat*, adlı bir risâle kaleme almıştır. Nebhânî, bu eserin bir bölümünü *Câmû Kerâmâtî'l-Evliya*, adlı eserinde nakletmiştir. Cebertî, I, 341; Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî*, s. 80.

³⁹ Bu zat yukarıda ismi geçen Muhammed Reşîdî'den farklı birisidir. Bu zatın lakabı ise “Muasrâvî” olarak geçer. Bkz. Cebertî, I, 350.

⁴⁰ Cebertî, I, 348-351.

4. HİFNİYYE TARİKATI VE KOLLARI

Hıfnıyye, Muhammed b. Salim el-Hıfnî eş-Şâfiî el-Halvetî'ye nisbet edilen bir tarikattır. Tarikatın silsilesi Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır. Hıfnî'den sonra tarikatı Dirdiriyye, Ezheriyye, Rahmaniyye ve Ticânîyye olmak üzere dört kola ayrılmıştır.⁴¹

4.1. Dirdiriyye

Dirdiriyye, Halvetiyye tarikatının Ebül-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr (ö.1201/1786)'e nisbet edilen Halvetiyye-Bekriyyenin bir koludur. Tarikatın Silsilesi Hıfnî vasıtasıyla Mustafa Kemaleddin el-Bekrî, Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır.⁴²

Ahmed ed-Derrdir:

Şeyh Ahmed ed- Derrdir, Yukarı Mısır bölgesinin Asyût vilâyetine bağlı Menfelût kasabasında doğdu. İlköğrenimine âlim ve dindar bir kişi olan babasının yanında başladı. On yaşında iken babasını kaybedince tahsiline devam etmek için Kahire'ye gitti ve Ezher'e devam etti. Mâlîkî fakihlerinden o dönemde Mısır'ın en büyük âlimi olarak bilinen Ebül-Hasan Ali es-Saidî'den fıkıh okudu. 1160/1747 tarihinde Hıfnî'ye intisap ederek ondan Halvetiyye tarikatı hırkasını giydi, daha sonra şeyhinin halifesi sıfatıyla irşad faaliyetlerine başladı.⁴³

Derdîr, Hocası Ali es-Saîdî (ö.1189/1775)'nin vefat etmesi üzerine onun yürüttüğü bütün faaliyetleri kendisi üstlendi. Mısır'ın en meşhur âlim ve şeyhi haline geldiği bu dönemde Mısır'da Osmanlı valisinin otoritesi fiilen hemen hemen ortadan kalktığı için bu boşluğu emirler doldurmaya başlamıştı. Hiçbir hukukî ve siyasî disiplin tanımayan bu emirler gerek halka, gerekse de âlimlere her çeşit haksızlığı reva görüyorlardı. Ahmed ed-Derdîr, bu zorbalara karşı halkın da desteğiyle sözlü, yazılı ve fiilî olarak cesur ve tesirli bir mücadele yürüterek onları idare etti.⁴⁴

Ahmed ed-Derdîr, 1201/1786 tarihinde Kahire'de vefat etti ve zaviyesinin haziresinde toprağa verildi. Dirdiriyye tarikatı, daha sonra Sâvîyye, Sibâîyye ve Vefâîyye olarak üç şubeye ayrıldı.⁴⁵

Eserleri

Ahmed ed-Derdîr, başta Tasavvuf, olmak üzere Tarikat evradı, Akâid ve Fıkıh gibi konularda eserler kaleme almıştır.⁴⁶ Yaptığımız araştırmalar sonucunda mevcut kaynaklarda Derrdir'e ait olduğu söylenen başlıca eserler şunlardır:

⁴¹ İrfan Gündüz, "Bekriyye", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1992, V, 371; Harirîzâde, I, 172a,293b, 300a; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 337; M. Sadık Vicedânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Halvetiyye)*, Yay. Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s. 225,226.

⁴² Muhammed el-Ceylend, "Dirdiriyye", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1994, IX, 169; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB., Ankara 1983, II, 486; Nebhânî, I, 340,341; Vicedânî, 229.

⁴³ Harirîzâde, II, 7b-19b; Vicedânî, s. 229; Ceylend, s. 169. Ahmed ed-Derdîr, bu tarikata ait âdâb, erkân ve zikir üsûlünü *Tuhfetü'l-İhvan fî Âdâbi Ehli'l-İrfân*, adlı eserinde kaleme almıştır. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, **Hacı Mahmud Efendi**, nr: 3075'de kayıtlıdır. Ayrıca Harirîzade, Derrdir'in bu eserini Tıbyân içerisinde 6b. İle 19b. Varakaları arasında ıktibas etmiştir. Eser ayrıca 1332 tarihinde Mısır'da matbu olarak basılmıştır.

⁴⁴ Muhyiddin Tu'mî, *en-Nurü'l-Ebher fî Tabakati Şüyuhî'l-Câmîi'l-Ezher*, Dârü'l-Cil, Beyrut 1992, s. 19; Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *el-Ezher fî Elfi el-Âmm*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988, II, 316-317; Hafâcî, *el-Hareketü'l-İlmîyye fî'l-Ezher fî'l-Karneyni't-Tasi' Aşer ve'l-İşrîn*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, Kahire 2007, I, 70.

⁴⁵ Muhammed Abdülhay Kettânî, *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Meşihât ve'l-Müselâlat*, Matbaatü'l-Cedide, Fas 1927, I, 393-394; Ceylend, s. 169; Harirîzâde, II, 6b, 7b, 19b, 26a; Vicedânî, s. 229; Cebertî, I, 340; II, 32-34; Dımaşkı, I, 869-870; Nebhânî, I, 340-341; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 181; Zirikli, I, 244; Abdürrezzâk b. Hasan b. İbrâhim el-Meydani ed-Dımaşkı, *Hilyetü'l-Beşer fî Târihi Karni's-Salis Aşer*, thk. Muhammed Behced Baytar, Dâru Sadır, Beyrut 1993, I, 172; Abdülhalim Mahmud, *Ebül-Berekât Seyyid Ahmed ed-Derdîr*, Dârü'l-Kütübî'l-Hadise, Kahire 1974.

1- *Akrebu'l-Mesâlik li Mezhebi'l-İmam Mâlik* ⁴⁷

2- *eş-Şerhu's-Sagîr alâ Akrebi'l-Mesâlik* ⁴⁸

3- *eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasâr-ı Sîdi Halîl* ⁴⁹

4- *el-Harîdetü'l-Behiyye* ⁵⁰

5- *Şerhun ale'l-akide* ⁵¹

6- *Tuhfetü'l-ihvan fî ilmi'l-beyân* ⁵²

7- *Haşiye alâ Kısati'l-mirâc* ⁵³

8- *Tuhfetü'l-ihvan fî âdâbi ehli'l-irfan* ⁵⁴

9- *Mevlidü'n-nebi* ⁵⁵

10- *Şevâriku'l-Envâr* ⁵⁶

Derdîriyye'nin Kolları

Derdîriyye Tarikatı, Saviyye, Sibaiyye ve Vefaiyye şeklinde üç kola ayrılmıştır.

Sâviyye, Şeyh Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî es-Sâvî (ö.1241/1825)'ye nisbet edilen bir koldur. Tarikatın Silsilesi, Ahmed ed-Derdîr, Muhammed Hıfî ve Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır. âviyye Ahmed es-Sâvî'nin halifeleri vasıtasıyla Hicaz, Sudan ve Filistin'de yayılmıştır.⁵⁷

Sibâiyye, Şeyh Salih es-Sibâî (ö.1221/1806)'ye nisbet edilen bir koldur. Tarikatın Silsilesi, Ahmed ed-Derdîr, Muhammed Hıfî ve Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır.⁵⁸

⁴⁶ Kaynaklar Derdîr'e ait on tane eserinden bahseder. Bkz., Ceylend, s. 169.

⁴⁷ Mâlikî mezhebinin fıkına dair bir eser olup 1193/1779 yılında te'lif edilmiştir.

⁴⁸ Ahmed ed-Derdîr, bu eseri "Bâbü'l-Cinâye", faslına kadar te'lif etmiş, eserin kalan kısmını talebesi Şeyh Mustafa el-Ukbâvî tamamlamıştır. Başlıca baskıları, Bulak, 1281; Kahire 1972. Ayrıca bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, **H. Hüsnü Paşa, nr: 1282.**

⁴⁹ Mâlikî fıkıyla ilgili olan bu eser Muhammed ed-Desûkî'nin hâşiyesiyle birlikte basılmıştır. (Kahire 1303,1310) Ayrıca bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, **İzmirli İ. Hakkı, nr: 6290.**

⁵⁰ Akaid ile ilgili yetmiş bir beyitlik manzum bir eserdir. Eserin başlıca baskıları için bkz. Kahire 1279, İskenderiye 1281. Ayrıca bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, **Tırnovalı, nr:1846.**

⁵¹ Kutbuddîn el-Bekrî'nin *Fevâidü'l-Ferâid* adlı akaide dair eserinin şerhidir. Bulak,1314.

⁵² Eser Kahire'de basılmıştır.

⁵³ Necmeddin el-Gazzî'nin mirâc hadisesiyle ilgili eserinin hâşiyesidir. Gazzî'nin eserinin kenarında birçok defa basılmıştır. Bulak,1284; Kahire1294,1305. Ayrıca bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, **Abdülğani Ağa, nr: 000124.**

⁵⁴ Tarikat âdâbıyla ilgili olan bu risâleyi Harîrîzâde Tıbyân'da iktibas etmiştir. Bkz. II, 7b-19b. Ayrıca bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, **Hacı Mahmud Efendi, nr: 3075.**

⁵⁵ İbrahim el-Bâcûrî'nin esere yazdığı haşiye ile birlikte yayımlanmıştır, Kahire 1304. Ayrıca bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, **Hacı Mahmud Efendi, nr: 4393.**

⁵⁶ Bazı salâvat metinlerini ihtiva eden bu risâleyi de Harîrîzâde Tıbyân'da iktibas etmiştir. Bkz. II, 19b-26a. *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, adlı kitapta Ahmed ed-Derdîr'in onbeş eserinden bahsediliyor. Yukarıda saydığımız on eserinin dışında şu beş eserin de kendisine ait olduğu belirtiliyor: 1- *Şerhu Virdi's-Şeyh Kerîmüddîn el-Halvetî*, 2- *Manzûmetu Esmâillâh el-Hüsnâ*, 3- *el-Müsebbebât*, 4- *Fethu'l-Kadîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, 5- *Risâle fî Mütetâbihati'l-Kur'ân*. Bkz. *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, Çevirenler Sait Aykut, Enver Gönenç, Yahya Atak, Abdülhamid Birişik, Fuat Aydın; Genel yayın yönetmeni A. Ali Ural; Yayın danışmanları Ethem Cebecioğlu, İsmail Hakkı Ünal, Ahmet Nedim Serinsu, Şule Yayınları, İstanbul 1995, VIII, 428,429.

⁵⁷ Geniş bilgi için bkz. Harîrîzâde, II, 219b; Vicdânî, s. 230; Semih Ceyhan, "Sâviyye", TDV. Yayınları, İstanbul 2009, *DİA*, XXXVI, 203.

⁵⁸ Harîrîzâde, II, 6a.

Vefâiyye, Nureddin Ali b. Abdülber el-Hüseynî el-Vefâî (ö.1211/1797)'ye nisbet edilen bir koldur. Tarikatın Silsilesi, Ahmed ed-Derdîr, Muhammed Hıfî ve Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır.⁵⁹

4.2. Ezheriyye

Ezheriyye, Şeyh Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman el-Kacdûlî ez-Zevvâvî el-Ezherî (ö.1207/1792)'ye nisbet edilen bir koldur. Tarikatın silsilesi, Muhammed Hıfî ve Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır. Bu tarikat daha çok Sudan'da yaygınlık kazanmıştır.⁶⁰

4.3. Rahmânîyye

Rahmaniyye, Muhammed b. Abdurrahman el-Gaşûlî el-Curcûrî (ö.1208/1794)'ye nisbet edilen bir koldur.⁶¹ Tarikatın kurucusu Muhammed b. Abdurrahman el-Gaşûlî, Cezayir şehrinin doğusundaki Berberî Gaştûle kabilesinin Âyt İsmail koluna mensuptur. Soyu, Fas'ta ilk İslam devletini kuran İdrîsîler'e dayanır. Gaştûlî, 1740 yılında Hacc dönüşü Kahire'de kalıp eğitimini Ezher'de sürdürdü. Daha sonraki yıllarda arkadaşı Ahmed ed-Derdîr'in vasıtasıyla Ezher ulemasının reisi Hıfî'ye hem öğrenci, hem de mürid oldu. Şeyhi tarafından tarikat faaliyetleri için Sudan'ın batısındaki Darfur'a, oradan da Hindistan'a gönderildi. Altı yıl sonra geri döndüğünde, Hıfî, onu halife tayin edip memleketi Cezayir'e gönderdi. O da köyüne döndü, Mağrib'te ilk Halvetiyye zaviyesini açtı ve çok sayıda mürid yetiştirdi. 1790'lı yılların başında buradan ayrılıp, Hâmme'ye yerleşti ve faaliyetleri bütün Cezayir üzerinde etkili olmaya başladı. 1794 tarihinde vefat eden Muhammed b. Abdurrahman, biri kendi köyünde, diğeri de Hâmme'de olmak üzere iki kabrinin bulunması dolayısıyla "Ebû kabreyn" lakabıyla anılmıştır. Kaynaklara göre şeyh köyünde vefat etmiş, ancak Hâmme'ye defnedilmiştir. Tarikat, Muhammed b. Abdurrahman, Muhammed Hıfî ve Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır.⁶²

4.4. Ticânîyye

Ticânîyye, Mahmud el-Kürdî'nin halifesi Şeyh Şihâbuddîn Ahmed et-Ticânî et-Tunûsî (ö.1230/1814)'ye nisbet edilen bir koldur. Tarikatın Silsilesi, Mahmud el-Kürdî, Muhammed Hıfî ve Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır.⁶³

Tarikat, ismini, kendilerine Ticân ya da Ticâna adı verilen bir kabileden almaktadır. Bu kabile, Tlemsan yakınlarında meskûn Cezayirli berberî bir kabiledir. Burası Cezayir'in

⁵⁹ Harîrîzâde, II, 6b.

⁶⁰ Harîrîzâde, I, 72; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 581.

⁶¹ Abdurrahman b. Muhammed Cilâlî, *Tarihu Cezâiri'l-Âmm*, Dârü's-Sekâfe, Beyrut 1980, IV, 47; Ahmet Kavas, "Rahmaniyye", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2007, XXXV, 418; Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî*, s. 83.

⁶² Ceberî, IV, 47,48; Kavas, s. 418.

⁶³ Harîrîzâde, I, 210b; Vicdânî, s. 227; Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2005, s. 84; Şeyh Ahmed et-Ticânî ve tarikatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin*, I, 183; Kehhâle, II, 143; Nebhânî, I, 349; Ziriklî, I, 248; B.G. Martın, "Ticânîler ve Muhalifleri Gana ve Togo'daki İslam ile ilgili yeni gelişmeler", *İslam Dünyasında Tarikatlar Gelişmeleri ve Aktüel Durumları*, Yay: A. Popovic, G. Veinstein, Çev. Osman Türer, Suf Yayınları, Ankara 2004, s. 52.

güneyinde yer almaktadır. Ahmed et-Ticânî'nin dedesi bu kabileden bir kız ile evlenmişti. Ticân ismi, bu evlilik sonucunda kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁴

Tarikatın kurucusu Ahmed et-Ticânî (1150/1737) tarihinde Cezayir'in güneyinde bulunan Ain Madi kasabasında dünyaya geldi. Ticânî, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Yedi yaşında Kur'an'ı Kerim'i ezberledi. Maliki mezhebine ait *el-Muhtasaru's-Şeyhi'l-Halil* adlı fıkıh kitabını ezberledi. Bu eser, Maliki mezhebi fıkının özeti niteliğindedir. Ardından tasavvuf eğitimi almaya başladı. Bu vesileyle 1757 tarihinde seyahate çıktı. Değişik tarikat şeyhleriyle tanıştı. Pek çok müridin hizmetinde bulundu. Daha sonra Fez şehrine geçti. Burada hadis ilmi üzerine çalıştı. Buradan Sahra'ya geçti. Burada el-Abid köyüne yerleşti. Zaviye mukaddimi Abdülkadir b. Muhammed'in hizmetinde bulundu. Bu zattan beş yıl ders aldı ve bir süre burada inzivaya çekildi.⁶⁵

Ticânî, daha sonra Tunus'a geçti burada bir yıl kaldı. Bu süre içerisinde İbn Ataullah İskenderânî'nin *Hikem*'ini okuttu. Dersleri zevkle dinlenmekteydi. Tunus valisi Ali Bey'in teveccühünü kazandı. Vali, kendisine burada kalıp Zeytunîye üniversitesinde ders vermesini istedi. Bunun karşılığında kendisine yüksek ücret teklif etti. Ancak Ahmed et-Ticânî bu teklifi kabul etmedi ve seyahatine devam etti.⁶⁶

Tunus'tan ayrılan Ahmed et-Ticânî buradan Mısır'a geçti. Mısır'da Hıfî'nin halifesi Mahmud el-Kürdî'ye intisab ederek Halvetiyye tarikatının âdâb ve usulünü öğrendi. Hocası kendisine insanları irşad izni verdi ve Halvetiyye tarikatının Kuzey Afrika halifesi oldu.⁶⁷

Ahmed et-Ticânî, 1778 yılında Fas'a geçti buradan da Tlemsan'a geçti. Burada bir süre kaldıktan sonra Tlemsan'dan da ayrıldı ve Shalla'ya geçti ve Sîdî Ebî Samghun'a yerleşti. Burada uzun süre kaldı. Bu arada Taza'da bulunan Muhammed el-Arabî ed-Darkâvî'yi ziyaret etti. Ebû Samghun'daki ilk günlerinde bir rüya gördü. Rüyasında Hz. Peygamber ile konuştu. Hz. Peygamber tarafından kendisine tarikatın vird ve zikirleri verildi. Tarikatını kurup halkı irşada koyulması emredildi. Bu olay üzerine rüyanın gerçekleştiği 1782 tarihi Ticânîyye tarikatının kuruluş tarihi kabul edilir.⁶⁸

Ahmed et-Ticânî, 1798 senesinde tekrar memleketi olan Fas'a gitti. Fas Sultanı kendisi iyi bir şekilde karşıladı ve hizmetlerini rahat yapabilmesi için kendisine bir ev tahsis etti. Şeyh Ticânî, 1813 yılında Ain Madi'yi ziyaret etti daha sonra vefatına kadar Fas'ta kaldı. 1814 tarihinde 80 yaşındayken Fas'ta vefat etti. Cenazesine Fas âlimleri ve devlet ileri gelenleri hazır bulundu. Cenaze namazını Müftü Muhammed b. İbrahim kıldırdı. Şeyh Ticânî'nin nesli, çocukları Muhammed Kebir ve Muhammed Habib ile devam etti. Kabri Fas'tadır.⁶⁹

SONUÇ

Bildirimizde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tasavvuf, Mısır'a hicri III. Asırda girmiş ve günümüze kadar dinî hayat üzerinde pek çok

⁶⁴ Ahmed Ezmî, *et-Tarikatü't-Ticânîyye fî'l-Magrib ve's-Sudani'l-Garbi Hilâli'l-Karni't-Tasi' Aşer el-Miladi, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye*, Rabat 2000, I, 45,46; Cemil M. Ebu'n-Nasr, *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticânîyye ve Tekrûr Hareketi*, Çev. Kadir Özköse, TDV. Yayınevi, Ankara 2000, s. 15,16.

⁶⁵ Ezmî I, 55-56; Cemil Ebu'n-Nasr, *Ticânîyye ve Tekrur Hareketi*, s. 18; Seyyid Hac Ahmed b. Hac Ayyaşî, *Keşfü'l-Hicâb an-Men Telaka fî Maa's-Şeyh et-Ticânî mine'l-Eshab*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1999, s. 13; Ahmed Ticânî'nin bu dönemde yaptığı seyahatler, uğradığı yerler ve görüştüğü kişiler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ezmî, I, 55-62.

⁶⁶ Cemil Ebu'n-Nasr, *Ticânîyye ve Tekrur Hareketi*, s. 18; Vassâf, IV, 208.

⁶⁷ Ezmî, I, 63; Vassâf, IV, 209.

⁶⁸ Ayyaşî, s. 13; Ezmî, I, 63-70; Cemil Ebu'n-Nasr, *Ticânîyye ve Tekrur Hareketi*, s. 19.

⁶⁹ Vîcdânî, s. 227.

etkileri olmuş bir kurumdur. Mısır'da Halvetiyyenin dışında Rifâiyye, Bedeviyye Desukiyye ve Şâzeliyye gibi tarikatlar faaliyette bulunmuşlardır. Halvetiyye tarikatı Mısır'da Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ile ön plana çıkmıştır. Bekrî'den sonra tarikat, halifesi Muhammed b. Salim el-Hıfnî'nin çabaları ile hızlı bir şekilde yayılmıştır.

Hıfnî, dönemin önemli âlimlerinden başta Şafîî fıkıhı başta olmak üzere Usûl-i Fıkıh, Tefsir, Hadis, Kelâm, Mantık, Nahiv ve Aruz gibi dersler alarak, zamanının önemli bir âlimi olmuş ve Ezher'de ders okutmaya başlamıştır. Ezher'e geldiği dönemde tasavvufa ilgi duyup önce Şeyh Ahmed eş-Şâzilî el-Mağribî'ye, daha sonra 1133/1721 tarihinde Kahire'ye gelen Mustafa Kemâleddin el-Bekrî'ye intisap etmiştir. Daha sonra Ezher şeyhliğine getirilen Hıfnî, 1179/1766 yılında Hacca gitmiş, 1181/1767 tarihinde de Kahire'de vefat etmiştir.

Muhammed Hıfnî, bir kısmı belli konularla ilgili Risâle şeklinde, diğer bir kısmı ise hâşiye olmak üzere çeşitli eserler kaleme almıştır. Hıfnî, pek çok talebe ve mürid yetiştirmiştir.

Hıfnîyye, kendisinden sonra tarikatına ad olarak verilmiştir. Tarikatın silsilesi Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır. Hıfnî'den sonra tarikatı Derdiriyye, Ezheriyye, Rahmaniyye ve Ticânîyye olmak üzere dört kola ayrılmıştır.

Derdiriyye, Halvetiyye tarikatının Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdî (ö.1201/1786)'e nisbet edilen Halvetiyye-Bekriyyenin bir koludur.

Ezheriyye, Hıfnî'nin talebelerinden Şeyh Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman el-Kacdûlî ez-Zevvâvî el-Ezherî (ö.1207/1792)'ye nisbet edilen Hıfnî'yenin bir koludur.

Rahmaniyye, Hıfnî'nin talebelerinden Muhammed b. Abdurrahman el-Gaşûlî el-Curcûrî (ö.1208/1794)'ye nisbet edilen Hıfnî'yenin'nin bir koludur.

Ticânîyye ise yine Hıfnî'nin talebelerinden Mahmud el-Kürdî'nin halifesi Şeyh Şihâbuddîn Ahmed et-Ticânî et-Tunûsî (ö.1230/1814)'ye nisbet edilen bir koldur.

Tarikat, Mısır başta olmak üzere Fas, Tunus, Cezayir ve Sudan'a kadar geniş bir alana yayılmış ve faaliyet göstermiştir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman b. Muhammed Cilâlî. *Tarihu Cezâiri'l-Âmm*, Beyrut: Dârü's-Sekâfe, 1980.

Abdurrahman Cebertî, *Târihu Acâibi'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, Kahire: Dârü'l-Faris.

Abdülcevad es-Sakkat, Ahmed es-Süleymanî, *Tevâsülü's-Sûfî beyne'l-Mısr ve'l-Magrib*, , Câmiâtü'l-Hasan es-Sâni, Muhammediye, 2000.

Abdülhalim Mahmud, *Ebü'l-Berekât Seyyid Ahmed ed-Derdî*, Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Hadise, 1974.

Abdürrezzâk Dimaşkî, *Hilyetü'l-Beşer fi Târihi Karni's-Salis Aşer*, thk. Muhammed Behced Baytar, Beyrut: Dâru Sadır, 1993.

Ahmed ed-Derdî, *Tuhfetü'l-İhvan fi Âdâbi Ehli'l-İrfan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr: 3075.

Ahmed Ezmi, *et-Tarikatü't-Ticânîyye fi'l-Magrib ve's-Sudani'l-Garbi Hilâli'l-Karni't-Tasi' Aşer el-Miladî*, Rabat: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 2000.

Ali b. Ahmed el-Bûlâkî, *es-Sîracu'l-Mûnîr bi's-Şerhi Câmiu's-Sağîr*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa nr: 182.

Amir en-Neccâr, *Et-Turuku's-Sûfiyye fî Mısır, Neş'etuha, Nizamuhâ ve Revâduha*, Kahire: Neşru'n-Neyh, 1983.

Ayış, Mehmet Şirin. *Tarikat Adabı (Muhammed b. Hasan es-Semennudi'nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Adabı ile İlgili Görüşleri)*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

B.G. Martin, *İslam Dünyasında Tarikatlar Gelişmeleri ve Aktüel Durumları*, Yayınlayanlar: A. Popovic, G. Veinstein, Çev. Osman Türer, Ankara: Suf Yayınları, 2004.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, tashih: İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç, Ankara: MEB Yayınları, 1955.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınevi, İstanbul 1972.

Cemil M. Ebu'n-Nasr, *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticâniyye ve Tekrûr Hareketi*, Çev. Kadir Özköse, Ankara: TDV. Yayınevi, 2000.

Cengiz Kallek, "Hifnî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 17: 478, Ankara: TDV. Yayınları, 1998.

Ebu'l-Vefa Taftazânî, "Mısır'da Sûfî Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları", Çev. Mustafa Aşkar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1996). 535-552.

Frederick De Jong, "Mustafa Kemâlleddin el-Bekrî Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyası ve İslahı," Çev. Ramazan Muslu, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2005). 69-82.

Halil İbrahim Şimşek, *Osmanlı'da Müceddîdilik*, İstanbul: Sûf Yayınları, 2004.

Harirîzâde, Mehmet Kemâleddin, *Tıbyânu Vesâilü'l-Hakaik fî Beyânî Selâsili'-Terâik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nu:430, I, 148a.

Hayreddin Ziriklî, *el-A'lam Kamûsu Terâcimi Li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1984.

Hilal Görgün, "Mısır Tarihi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29: 582, Ankara: TDV. Yayınları, 1988.

İrfan Gündüz, "Bekriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 5: 371, Ankara: TDV. Yayınları, 1992.

Kavas, Ahmet. "Rahmaniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37: 418, Ankara: TDV. Yayınları, 2007.

M. Sadık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Halvetiyye)*, Yay. Haz. İrfan Gündüz, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.

Muhammed Abdülhay Kettânî, *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Meşihât ve'l-Müselâlat*, Fas: Matbaatü'l-Cedide, 1927.

Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *el-Hareketü'l-İlmîyye fî'l-Ezher fî'l-Karneyni't-Tasi' Aşer ve'l-İşrîn*, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, 2007.

Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *el-Ezher fî Elfi el-Âmm*, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1988.

Muhammed el-Ceylend, "Derdîriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9: 169, Ankara: TDV. Yayınları, 1992.

Muhammed Murâdî, *Silkü'd-Dürer fî A'yânî'l-Karnî's-Sânî Aşar*, Bulak: Matbaatü'l-Mirîyyeti'l-Âmire, 1301.

Muhyiddin Tu'mî, *en-Nurü'l-Ebher fî Tabakati Şüyuhi'l-Câmîi'l-Ezher*, Beyrut: Dârü'l-Cil, 1992.

Muslu, Ramazan. *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvûfî Görüşleri*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2005.

Muslu, Ramazan. *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvûfî Görüşleri*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2005.

Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: MEB. Yayınevi, 1983.

Seyyid Hac Ahmed b. Hac Ayyaşî, *Keşfü'l-Hicâb an-Men Telaka fî Maa's-Şeyh et-Ticânî mine'l-Eshab*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

Uysal, Abdalbaki. *Kösec Ahmed Trabzonî ve Silsiletü'l-Hacegânî fî Âdâbi Ubudiyyeti'l-Ayân*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez danışmanı: Doç. Dr. Abdulhakim Yüce, Van: 2000.

Yusuf b. İsmail b. Yusuf Nebhânî, *Câmîu Kerâmâtî'l-Evliya*, thk. İbrâhim Atve Avad, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1989.

Yusuf b. Musa ed-Dımaşkî, *Mu'cemu Matbuati'l-Arabiyye ve'l-Muarrabe*, Kahire: Matbaatu's- Serkis, 1928.

**MEVLANA HALİD-İ BAĞDADI'NIN HALİFELERİNDEN ŞEYH ALİ SEPTİ VE
PALU ÇEVRESİNDE İLİM İRŞAD FAALİYETLERİ**

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şirin AYIŞ¹
Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Ali Sebti, 1786 yılında Diyarbakır İline bağlı Bismil İlçesinin Çihilsütûn (Kırkdirek) köyünde dünyaya geldi. İlk tahsilini babasının yanında yaptı. Daha sonra Diyarbakır'a giderek oranın tanınmış âlimlerinden ders görüp icazet aldı. Mevlana Halid-i Bağdadi, Hindistan dönüşü Diyarbakır'a uğrayıp kendisine misafir oldu ve Şam halkının irşadında kendisine yardımcı olmasının, Abdullah Dehlevî'nin talebi olduğunu söyledi. Bunun üzerine Mevlana Halid ile birlikte Şam'a gitti. Vefatına kadar Mevlana Halid-i Bağdadinin yanında kaldı. Şeyhinin vefatından sonra, onun vasiyeti üzerine, irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere bu günkü Elazığ İli Palu ilçesine geldi. Ömrünün sonuna kadar bu bölgede ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunan Ali Sebtî, 1870 yılında Palu'da vefat etti. Şeyh Ali Sebti, Palu'ya yerleştikten sonra, evvela orada bulunan İbلاشیye medresenin başına geçti ve talebe okuttu. Daha sonra da medresenin yanına bir de tekke inşa ederek kurduğu sohbet halkaları ile halkı irşada başladı. Bu şekilde kısa bir zaman içerisinde pek çok kişi kendisinden hem ilim öğrendi, hem de sohbetlerinden istifade edip manevi feyiz aldı. Şeyh Ali Sebti, Palu'da medrese ve tekke sistemini kurduktan sonra, Palu'da başlattığı ilim ve irşad faaliyetlerini, Bingöl, Elazığ, Diyarbakır, Muş ve Erzurum gibi yerlere de taşımaya çalıştı. Bu vesile ile ismi sayılan yerlere pek çok seyahatler yaptı. Buralarda tanıştığı ailelerin de katkıları ile Nakşi-Halidi tarikat geleneğinin bu bölgelerde yayılmasını sağladı. Bu bildiride, Şeyh Ali Sebti'nin hayatı ile Palu çevresinde yapmış olduğu ilim-irşad faaliyetleri ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Ali Sebti, Halidiyye, Palu, İlim-İrşad.

**ONE OF MEVLANA HALİD-İ BAĞDADI'S CALIPHS, SHEIK ALİ SEPTİ AND HIS
SCIENTIFIC AND SPIRITUAL GUIDANCE ACTIVITIES AROUND PALU**

ABSTRACT

Ali Sebti was born in 1786 in the village of Çihilsütûn (Kırkdirek) in Bismil district of Diyarbakır Province. He received his first education from his father. Later, Ali Sebti went to Diyarbakır where he studied and received his diploma from well-known scholars of the city. Mevlana Halid-i Bağdadi, visited Ali Sebti in Diyarbakır on his return from India and said it was Abdullah Dehlevi's request to assist him in the guidance of the people of Damascus. Ali Septi then went to Damascus with Mevlana Halid and he remained with Mevlana Halid-i Bağdadi until his death. After the death of the sheik, Ali Sebti came to Palu district of today's Elazığ Province to perform guidance activities upon Mevlana Halid's will. Ali Sebti, who had been engaged in scientific and guidance activities in this region until the end of his life, died in Palu in 1870. After settling in Palu, Sheik Ali Sebti firstly took charge of the *İbلاشیye* Madrasah and educated students. He then started his spiritual guidance activities for people through the conversations he had established by building an Islamic monastery next to the

¹ Bu bildirinin üçüncü başlığı, Bingöl Üniversitesi tarafından 04-05 Mayıs 2017 tarihinde gerçekleştirilen “*Mevlânâ Hâlid-i Bağdadi ve Halidiliğın Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi*” adlı sempozyumda sunulan bildirideki “Bingöl’ün Halidi Şeyhleri” adlı başlığın içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.

madrasah. In this way, in a short period of time, many people learned from him and benefited from their conversations and received spiritual enlightenment. After Sheik Ali Sebti established the Madrasah and the Islamic monastery system in Palu, he started to carry his scientific and spiritual guidance activities he started in Palu to places such as Bingöl, Elazığ, Diyarbakır, Muş, and Erzurum. On this occasion, Ali Sebti made many trips to the places mentioned. With the contributions of the families he met in those places, Ali Sebti helped spread the tradition of the Naqshli-Khalidi sect in these regions. This paper addresses the life of Sheik Ali Sebti and his scientific and spiritual guidance activities around Palu.

Key words: Ali Sebti, Khalidiyya, Palu, Science and Spiritual Guidance.

GİRİŞ

Ali Sebti, tasavvuf ve tarikat eğitimini Mevlana Halid-i Bağdadi'nin yanında yapmış ve onun tavsiyesi üzerine ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere Palu'ya gönderilmiştir.² Halidilik, Mevlana Hâlid'in vefatından sonra halifeleri tarafından devam ettirilmiş ve kısa bir süre içerisinde Irak, Anadolu, Balkanlar, Kırım ve Doğu Asya'ya kadar ulaşmıştır. Mevlana Halid, değişik bölgelere ve memleketlere ilim ve irşad için çok sayıda halife göndermiştir. Halidiyye tarikatı bu halifeler vasıtasıyla başta Irak olmak üzere Filistin, Mısır, Hicaz, Endonezya, Balkanlar, Kafkaslar ve Anadolu'da faaliyet göstermiştir.³

Halidilik, medrese ve tekke geleneğini beraber ele alan bir yapıya sahiptir. Zaten takipçilerinin çoğu da ilim ehli ve medrese eğitimi almış kimselerden oluşmuştur. Melânâ Halid'in kendisi de ciddi bir medrese eğitiminden sonra tasavvuf yoluna girmiştir. Bu yüzden özellikle medrese ehli kimseleri bu konuda yanına alarak din hizmeti yolunu seçmiştir. O, bu konuda sadece ilim ve amel ile yetinmemiş, aynı zamanda ilim ve amel ehli kimselere aksiyoner sûfî olmanın yollarını göstermiştir. Ona intisab eden her takipçisi de gittiği yere bu ilim, amel ve hizmet anlayışını götürmüş ve bu durum Halidiliğin hızlı yayılmasına katkı sağlamıştır. Özellikle birçok bölgedeki medrese ehli kimseler bu durumu görüp Halidiliğe intisab etmiş ve İslam'ın yeniden ihyasına katkıda bulunmuştur. Bu yüzden Halidilik daha çok bir ihya hareketi olarak kabul görmüştür.⁴

² Mevlana Halid'in hayatı, eserleri, halifeleri ve tarikatın yayıldığı yerler hakkında geniş bilgi için bkz. İbrahim Fasih Haydari, *Büyük Doğu Mecdü't Talid: Mevlana Halid-i Bağdadi'nin Hayatı, Halifeleri ve Menkıbeleri*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011, 75-95; Abdurrahman Memiş, *Halid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Halidilik*, Kitabevi Yayınları İstanbul 2000; Abdulcebbar Kavak, *Mevlâna Hâlid-i Nakşbendî ve Hâlidilik*, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016.

³ Mevlana Halid'in İstanbul başta olmak üzere Anadolu'ya gönderdiği halifeler ve bulundukları yerlerde yapmış oldukları ilim ve irşad faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Halidilik" [Anadoluda Halidilik], *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, 15, 296-299; Osman Türer, "Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Hazırlayan: Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 281-284.

⁴ Günümüzde Halidi geleneğe bağlı olarak faaliyet gösteren yapıları iki şekilde ele almak mümkündür. Birinci guruptakiler daha çok İstanbul merkezli olup vakıf, dernek veya sivil toplum kuruluşu adı ile faaliyet gösteren guruplardır. İskenderpaşa, Erenköy, Yahyalı, İsmailağa, İhlas Vakfı ve benzeri cemaatler bunlara örnek olarak zikredilebilir. İkinci gurupta ise daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde medrese geleneği üzerinden faaliyet gösteren yapılarıdır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde Nehri tekkesine bağlı olan Nurşin, Ohin, Menzil ve Hazne tekkeleri günümüzde hala bu geleneği devam ettirmektedirler. Geniş bilgi için bkz. Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yayınları, İstanbul 2015, s. 331-338; Mehmet Saki Çakır, "Seyyid Sıbgatullah Arvâsî Hizânî ve Gayda Tekkesi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2016, Cilt: 2; Sayı: 2, ss. 24-42; İbrahim BAZ, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tağî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl, 2014, Cilt: 34, Sayı: 2, ss. 73-108.

Bu bildirimizde, Mevlana Halid-i Bağdadi'nin halifelerinden Şeyh Ali Sebtî'nin Hayatı ve Mevlana Halid-i Bağdadiye intisabı ile Palu ve çevresindeki ilim ve irşad faaliyetleri ele alınacaktır. Çalışmamızda, Şeyh Ali Sebtî'nin Palu ve çevresinde yapmış olduğu ilim ve irşad faaliyetlerini iki kısma ayırdık. Birincisi, Şeyh Efendinin Palu'ya geldiği ilk dönemlerde Palu merkez ve köylerine yapmış olduğu seyahatler ve bu seyahatler neticesinde oluşan ortamda yapılan faaliyetlerdir. İkincisi ise, Şeyh Efendinin Palu sınırlarının dışına çıkarak o gün Çapakçur olarak bilinen Bingöl, Harput, Diyarbakır, Muş, Erzurum ve çevresinde yapmış olduğu seyahatler sonucu oluşan ortamda yapılan ilim ve irşad faaliyetleridir.

1. HAYATI VE MEVLANA HALİDE İNTİSABI

Ali Sebtî, 1786 yılında Diyarbakır İline bağlı Bismil İlçesinin Çihilsütûn (Kırkdirek) köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini babasının yanında yapmış, daha sonra Diyarbakır'a giderek oranın tanınmış ve faziletli âlimlerinden ders görüp icazet almıştır.⁵

Mevlana Halid, Hindistan dönüşü Diyarbakır'a uğrayıp Şeyh Ali Sebtî'ye misafir olur ve Şam halkının irşadında kendisine yardımcı olmasının, Abdullah Dehlevî'nin emri olduğunu söyler. Bunun üzerine Şeyh Ali Sebtî, Mevlana Halid ile birlikte Diyarbakır'dan ayrılır, vefatına kadar yanında kalıp yazdığı mektupları sahiplerine ulaştırmak görevi başta olmak üzere hizmetinde bulunur. Şeyhinin vefatından sonra, vasiyeti üzerine kendisine irşad için hilafet görevi verilerek bu günkü Palu'ya gönderilir. Ömrünün sonuna kadar bu bölgede ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunan Ali Sebtî, 1870 yılında Palu'da vefat etmiştir.⁶

Şeyh Ali Sebtî iki defa evlenmiştir. İlk evliliğini, Burgudere (Ekrek) Köyü Eyyuban Ailesi'nden Molla Ali kızı Ayşe Hanım ile yapmıştır. Bu evlilikten Muhammed Nasih Efendi (1835-1873) dünyaya gelmiştir. İkinci evliliğini ise Bingöl İli Solhan İlçesi Melakan (Mutluca) köyünden Molla Ahmet Babkal'ın kızı Esmâ Hanım'la yapmıştır. Bu ailenin özellikle Bingöl ve çevresinde Halidiliğin yayılmasında çok katkısı olmuştur. Esmâ hanımdan ise, Şeyh İbrahim (Kudo) (küçük yaşta vefat etmiştir), Şeyh Hasan Naki (ö. 1918),⁷ Şeyh Hüseyin Zeki (ö.1914), Şeyh Mahmud Feyzi (ö. 1894) ile Fatma ve Âmine hanımlar dünyaya gelmiştir.⁸

2. PALU BÖLGESİNDE İLİM VE İRŞAD FAALİYETLERİ

Palu, tarih boyunca Sümerler, Hurriler, Hititler, Asurlular, Urartular, Persler, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar, Emeviler, Abbasiler gibi değişik kültürlerle sahne olmuş ve bu medeniyetlerin kültür hazinelerine beşiklik yapmıştır. Türk akınlarının başlamasıyla bölgeye önceleri Çubukoğulları, Artukoğulları Beyliği ve Anadolu Selçuklu Devleti hâkim olmuştur. Daha sonraları İlhanlılar, Dulkadiroğulları ve Akkoyunluların hâkimiyeti altına girmiştir.

⁵ Muhammed İhsan Oğuz, *Tasavvuf Yolunda Manevî Cihad*, Oğuz Yayınları, İstanbul 1998 s. 113,114; M. Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Diyarbakir Velileri)* Yıldızlar Matbaası, İstanbul 1997, s. 76-78; Sebahattin el-Çani, *Ulemauna Mine'l-müderresine fi'l-Karni'l-işrine*, Daru'r-Ravda, İstanbul 2016, s. 292; Serdar Karabulut, *Şeyh Ali Sebtî el-Palevî*, Tıbyan Yayıncılık, İzmir 2014, s. 52; Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2009, s. 115.

⁶ Oğuz, *Manevi Cihad*, s. 113,114; Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 76-78; el-Çanî, *Ulema'una mine'l müderresin*, s. 292; Karabulut, *Şeyh Ali Sebtî el-Palevî*, s. 48-52.

⁷ Şeyh Hasan Naki'nin hayatı, eserleri ve ilmi kişiliği hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed Çetkin, "Palu'da Bir Müderris, Müftü, Şeyh Hasan En-Nakî ve İlmî Kişiliği" *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Elazığ 2018, C. 2, ss. 239-249.

⁸ Evliliği ve çocukları ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Karabulut, *Şeyh Ali Sebtî el-Palevî*, s.92, el-Çani, *Ulema'una mine'l müderresin*, s.10.

Çaldıran Zaferinden sonra Cemşid Bey'in yönetiminde Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır.⁹

Palu, kasaba ve köylerinin çoğu dağlık ve engebeli arazide kurulmuş olup, dağınık bir yerleşim şekli arz etmektedir. Ali Sebti Palu'ya gittiğinde iki önemli durum göze çarpmaktaydı. Birincisi, gayri müslim halk önemli bir kitleyi temsil ediyordu. İkincisi ise eşkıyalık, hırsızlık, adam öldürme, zayıfın güçsüzü ezmesi gibi İslam dışı ahlaki bozulmuşluk bölgede sıradan olaylar haline gelmişti. Bu durum ise toplumu meydana getiren farklı unsurlar arasında huzursuzluk ve çatışmalara sebebiyet veriyordu.¹⁰

Ali Sebti, Palu'ya gittiğinde oranın ileri gelenleri ve onlara bağlı olarak hareket eden bazı medrese hocaları ile bir kısım gayrimüslim nüfus, onun Palu'ya gelmesinden rahatsız olmuş ve ilçeyi terk etmesi noktasında baskı uygulamışlardı. Bunun üzerine Ali Sebti Palu'dan ayrılarak yine Palu'ya bağlı Sivan-Genç bölgesindeki Burgudere köyüne giderek orada Ali Hoca adında bir zatın evinde misafir kaldı. O zamanlar Palu'da beylerin topladığı vergileri denetlemekle görevli bulunan aslen Bursalı olan fakat halkın üzerinde belli bir otoritesi ve saygınlığı da bulunan Bekir Hoca adında bir zat bu olayı duydu ve bunun üzerine Ali Sebti'ye uğrayarak Palu beylerinin yaptıklarından pişman olduklarını beyan ederek onu tekrar Palu'ya davet etti.¹¹

Bir süre daha Ali Hoca'da misafir kalan Ali Sebti, daha sonra bu davete icabet ederek tekrar Palu'ya döndü. Burada Bekir Hoca ile Ali Hoca ilim ve irşad faaliyetlerinde kendisine yardımcı oldular. O zamanlar Palu'da ikamet eden İbلاşoğulları (Eblaşoğulları) ailesi ise kendisine her türlü maddi desteği sağladı. Bunun üzerine Ali Sebti, o zaman şehir merkezi olan bu günkü İbلاşiye Medresesi (Şeyh Selahaddin Camii)'ne yerleşerek halkı irşad etmeye başladı.¹²

Ali Sebti, zaman zaman Bingöl ve Palu yöresindeki dağ köylerine de gider, oralarda da irşad faaliyetlerinde bulunurdu. Bu şekilde zamanla birçok mürid edindi. Özellikle Bingöl yöresinde Palu'ya göre daha çok mürid edindi. Bunun bir sonucu olarak Ali Sebti, hem Bingöl yöresinden evlendi, hem de bu bölgeden pek çok halife yetiştirdi. Ali Sebti, milliyeti ve dini ne olursa olsun tüm insanlara Allah'ın kulları gözüyle bakmış ne kendisi, ne de halife ve müritleri diğer dinlere mensup kişilere herhangi bir baskı uygulamamışlardır. Hatta Müslüman olan bazı gayrimüslim aileler Ali Sebti ile aynı mahallede komşuluk yapmışlardır. Bu ailelerin tamamı Şeyh Ali Sebti'nin güzel ahlakı ve samimi yaşantısını bizzat yakından görerek kendi istekleriyle İslam Dinini benimsemişlerdir.¹³

Ali Sebti, Palu'ya yerleştiğinde bugün türbesinin bulunduğu arazi İbلاşoğulları'ndan Hasan b. Ali Efendi'ye aitti. Bu zat o dönemde Palu'nun en zengin ailelerden birine mensuptu. Hasan b. Ali Efendi'nin oğlu Hacı Kasım Efendi, Ali Sebti'yle tanışınca, onun sahip olduğu ilim ve irfana saygı duymuş ve böyle bir âlimin memleketine daha çok faydalı olması için kendisine yardımcı olmuştu. Ali Sebti'nin daha rahat bir şekilde hizmet yapabilmesi için kalıcı bir eve ihtiyacı vardı. Bu durumu anlayan Hacı Kasım Efendi, kendisine ait araziye ev yapması için Ali Sebti'nin tasarrufuna verdi ve ev sorunu bu şekilde çözüldü.¹⁴

Kalacak yer sorunu çözüldükten sonra, Şeyh Ali Efendi talebe yetiştirmeye başladı. Bingöl, Harput ve Diyarbakır bölgelerinden birçok talebe kendisinden istifade etmek için Palu'ya

⁹ <http://www.elazigkulturturizm.gov.tr/TR,58515/palu.html>. Erişim tarihi, 30.05.2017.

¹⁰ Karabulut, *Şeyh Ali Sebiti el-Palevi*, s. 59; Süleyman Yapıcı, *Palu Tarih Kültür İdarî ve Sosyal Yapısı*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 2004, s. 290.

¹¹ Karabulut, *Şeyh Ali Sebiti el-Palevi*, s. 66.

¹² Karabulut, *Şeyh Ali Sebiti el-Palevi*, s. 62-70.

¹³ Karabulut, *Şeyh Ali Sebiti el-Palevi*, s. 61.

¹⁴ Karabulut, *Şeyh Ali Sebiti el-Palevi*, s. 86.

gelmeye başladılar. Bu defa da dışarıda gelen talebelerin barınacak mekân problemi ortaya çıktı. Ayrıca irşad faaliyetlerinin geniş kitlelere yayılması için de Ali Sebtî'nin şehir merkezine yerleşmesi gerekiyordu. Daha önce Ali Sebtî'ye Palu'da kalmak için yer veren İbلاşoğullarından Hacı Hasan Efendi'nin oğlu Hacı Kasım Efendi İbلاşiye Cami ve Medresesi'nin müteveli heyetinin başında bulunuyordu. Aynı zamanda cami ve medreseye ait vakfiyenin de varisi konumundaydı. Ali Sebtî'nin gayret ve çabalarını gören Hacı Kasım Efendi, İbلاşiye Medresesi'nin baş sorumlu müderrisi olması için kendisine ricada bulundu. Bu teklif Ali Sebtî tarafından kabul edildi. Böylece Ali Sebtî, İbلاşiye Medresesi'nin baş müderrisi oldu. Dolayısıyla hem ilim tahsil etmek, hem de kendisinden istifade etmek için yanına gelenlerin kalacağı bir yer de temin edilmiş oldu. Ayrıca okumak için yanına gelen talebelerin tüm ihtiyaçları da artık vakıf medresesine ayrılan dükkân gelirlerinden karşılanacaktı.¹⁵

Bu şekilde İbلاşiye Medresesi'nin başına atanan Şeyh Ali Sebtî, bugün türbesinin bulunduğu tepedeki evinden ayrılarak Palu merkez Aşağı Mahallede bulunan İbلاşoğulları Cami ve Medresesi'ne gelerek hem talebelere ders veriyor hem de rahat bir şekilde halka dini konularda sohbetler yapıyordu. Ali Sebtî'ye sonraki yıllarda bu medrese ve caminin yanında İbلاşoğulları tarafından iki katlı bir ev ile müritlerin seyr u sülûklerini tamamlamaları içinde caminin (medresenin) bitişiğinde de bir hücre inşa edildi. Günümüzde ayakta olan İbلاşiye Cami ve Medresesi'nin faaliyetleri, onun neslinden gelen ilim ve hikmet sahibi torunları tarafından devam ettirilmektedir.¹⁶

Şeyh Ali Efendinin, şehir merkezine taşınması, kendisine şu hususlarda daha rahat bir şekilde din hizmeti yapma imkânı sağladı:

1. İbلاşiye Cami ve Medresesi'ndeki ilim ve irşad faaliyetleri zamanla çok daha geniş kitlelere ulaştı. Palu merkezdeki halk, bu sayede Şeyh Efendiyi daha yakından tanıma fırsatı buldu. Özellikle Elazığ, Erzurum, Bingöl ve Diyarbakır bölgelerinden gelen yolcu ve tüccarlar kendisiyle görüşüp, sohbetlerine iştirak ederek kendisinden feyiz alıyorlardı. Bunun dışında kendisini ziyarete gelip belli bir süre yanında kalan medrese ehli bir kısım kimselere nasihatlerde bulunmuş ve memleketlerine döndükleri zaman bulundukları çevrede insanlara tebliğ ve irşad hizmetlerinde bulunmayı tembihlemiştir. Bu metotla pek çok kişiye herhangi bir belge ve icazet vermeden irşad görevi verdiği de bilinmektedir.
2. Şehir merkezindeki İbلاşiye Medresesi'nde Palu'nun köyleri ile Bingöl, Elazığ ve Diyarbakır bölgelerinden gelen talebeler ders görüyordu. Medresede okuyan talebelerden ilmi tedrisatını bitirenlere ilmi icazet verip din hizmeti yapmak üzere civar bölgelere gönderiyordu. Bunlardan bir kısmına ise ilim tahsilinden sonra kabiliyetlerine göre tasavvuf ve tarikat eğitimi de vermiştir. Bu şekilde tasavvuf ve tarikat eğitimi alan kimselere medresenin ilmi icazeti ile beraber aynı zamanda tarikat hilafetnamesi de vererek irşad izni vermiştir.
3. Şeyh Ali Efendi, medresenin yanında yapılan halvethane de bazı müritlerine seyr u sülûk yaptırıyordu. Özellikle Şeyh Abdullah Melakanî (ö.1876), Şeyh Mahmud Saminî (ö.1896) ve Şeyh Ahmet Çapakçurî (ö.1922) gibi önemli halifeleri burada seyr u sülûklerini tamamladılar.
4. Yine Çarşıbaşı, Kasımiyye ve Cimşidiyye Mahallesi'nde meskûn bulunan birçok gayri müslim aile de Şeyh Efendiyi bizzat yakından tanıma imkânı bularak onun güzel ahlakı ile insanî ilişkilerinden etkilenerak İslam dinini benimsemişlerdir.¹⁷

¹⁵ Karabulut, *Şeyh Ali Sebtî el-Palevî*, s. 87; Yapıcı, *Harpu Alim Müellif ve Mutasavvıfları*, s. 214.

¹⁶ Karabulut, *Şeyh Ali Sebtî el-Palevî*, s. 88; Yapıcı, *Harpu Alim Müellif ve Mutasavvıfları*, s. 290.

¹⁷ Karabulut, *Şeyh Ali Sebtî el-Palevî*, s. 129-130.

Şeyh Ali Efendi, Palu tekkesinde pek çok halife ve mürid yetiştirdi. Palu merkez başta olmak üzere Çapakçur (Bingöl), Elazığ, Diyarbakır, Muş ve Erzurum gibi yerlerden de pek çok kimse kendisinden istifade etti. Şeyh Ali Efendinin, Palu merkezde yetiştirdiği en önemli halifesi ve vefatından sonra irşad faaliyetlerine devam eden zat Şeyh Mahmud Samini Efendidir.

Mahmud Saminî, baba tarafından Mardin ilinin Derik ilçesindendir. Rivayete göre Ailenin büyüğü Molla Yusuf Efendi Mardin Derik'ten Palu'nun Hun (Beyhan) köyüne hicret etmiş ve oraya yerleşmiştir. Daha sonraları Saminî Efendinin babası Hacı Ahmet Efendi, Palu'ya gelmiş ve Çarşıbaşı mahallesinde, hamamın arkasında Kuzey tarafında bir ev satın alarak orada ikamet etmeye başlamıştır.¹⁸

Mahmud Saminî, Palu'da ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunan Şeyh Ali Sebti'nin sohbetlerine devam etmeye başlamış, bu sohbetler sonucunda ruhunda meydana gelen manevî huzurun da etkisi ile bir gün Şeyh Ali Efendinin yanına gitmiş ve kendisinden ders almak istediğini ifade etmiştir. Bu talep üzerine Şeyh Ali Sebti, kendisini tasavvuf yolunda talebeliğe kabul etmiş ve bu şekilde tasavvuf yoluna intisap etmiştir.¹⁹

Saminî Efendi, Şeyh Ali Sebti'nin yanında icazet aldıktan sonra, şeyhinin vefatına kadar irşad faaliyetlerine başlamamıştır. Bu dönemde kendisini tamamen ibadete ve din hizmetine adanmıştır. Saminî Efendi, Şeyh Ali Sebti'nin vefatından sonra Palu Çarşıbaşı mahallesinden ayrılarak, Karşıbahçelerde bulunan evinin yanında bir mescit yaptırarak buraya yerleşmiştir. Burada hem vakit namazlarını cemaatle eda etmiş, hem de mescide gelen cemaate sohbet etmiştir. Bir süre sonra da kışın Palu'ya göçmeyerak artık burada kalmış ve irşad faaliyetlerine burada devam etmiştir. Bu süreçte pek çok insan, onun sohbetlerindeki dini bilgilerden istifade ederek kendisine bağlanmıştır.²⁰

Saminî Efendi, tasavvuf yolunun esasları ile ilgili olarak halifelerinden Osman Bedrettin Efendiye şu tavsiyede bulunmuştur: “Hâfız, bir çocuk tahsil çağına geldiği zaman, nasıl ki önce harfleri öğrenip, sonra okuma yazmaya başlıyorsa, aynen bunun gibi Hakk'a vasıl olma ve O'na ulaşma yolu, sana tavsiye edeceğim şu hususlara uymakla gerçekleşir:

1. Marifet, Allah'ı tanımak,
2. Muhabbet, Allah'ı sevmek,
3. İstikamet, Kalbi dağınıklıktan kurtarmak,
4. Teslîmiyet,
5. Nefsin arzularına uymamak,
6. Bu yolda gayret göstermek,
7. Kesrette vahdet (Halk içinde Hakk ile olmak),
8. Hz. Peygambere bolca salavat getirmek,
9. Kelime-i tevhidi çokça söylemek,
10. Az yemek,
11. Temiz giyinmek,
12. Halka faydalı olmak,

¹⁸ Mehmet Şirin Ayış, “Mahmud Samini ve Palu Çevresinde İlim İrşad Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Elazığ 2018, C: 2, s. 253; Süleyman Yapıcı, *Harput Âlim Müellif ve Mutasavvıfları*, Anıl Grup Matbaacılık Yayıncılık, Ankara 2015, s. 585; Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, s. 122; Bünyami Erdem, *Şeyh Mahmud Saminî*, Örnek Ofset Ltd. Şti. Elazığ 2010, s. 25; Abdulkadir Kıyak, *Elazığ Evliyalari*, TBBD (Tarih Bilincinde Buluşanlar Derneği) Yayınları, İstanbul 2013, s. 292.

¹⁹ Ayış, “Mahmud Samini ve Palu Çevresinde İlim İrşad Faaliyetleri”, s. 254; Yapıcı, *Harput Âlim Müellif ve Mutasavvıfları*, s. 586; Erdem, *Şeyh Mahmud Saminî*, s. 32.

²⁰ Ayış, “Mahmud Samini ve Palu Çevresinde İlim İrşad Faaliyetleri”, s. 256; Yapıcı, *Harput Âlim Müellif ve Mutasavvıfları*, s. 591; Erdem, *Şeyh Mahmud Saminî*, s. 27.

13. Güzel ahlâk sâhibi olmak,
14. Mürşide ve hocaya itaat,
15. Arkadaşlarına şefkat ve sevgi,
16. Âleme ibret nazarı ile bakmak,
17. Vaktin kıymetini bilmek,
18. Hükûmete itaat,
19. Hasetten arınmak ve uzak olmak,
20. Kimseye buğz ve düşmanlık etmemek,
21. Komşu hakkına riayet etmek,
22. Sözünün eri olmak,
23. Kendini tanımak ve nefsin bilmek,
24. Dünyadan lüzumu kadar nasip almak,
25. Ahireti unutmamak,
26. Doğruluktan ayrılmamak,
27. Haddi aşmamak,
28. Huzurla sükûn bulmaktır.

Saminî Efendi, bu hususları saydıktan sonra şöyle devam etmiştir: “Hafız, işte bu hususlar, tasavvuf yolunun elifbası gibidirler. Şimdi sen, insanlar arasında aşk ateşiyle dolaş, başta kendi nefsin olmak üzere bütün fenalıkları yok et, gücün yettiğince iyilikleri yay, insanları birbirleriyle tanıştırap kaynaştır, insanlar arasında kin, nefret ve düşmanlığı kaldırıp, onları Hakk'a ulaştıracak yollar göster. Asla ilmine güvenme, faziletine kanma, dünyaya aldanma, nefsin uyma, şeytandan uzaklaş. Aşk ile yan, şevk ile kalk, peşinden gelenleri ne olursa olsun iyi gözet, sapıkları düzelt, huzura dikkat et, her sözün hakikat, her görüşün marifet olsun. Hâfız, makamı-ı irşad, yâni insanları yetiştirme makamı bir şimşektir. Çaktığı vakit etrafını aydınlatır ve düştüğü yeri yakar. Marifet, o aydınlığı insanların kararın kalbine nüfuz ettirmek ve kalpleri aydınlatmaktır”.²¹

Ömrünü, Palu ve çevresinde ilim ve irşad faaliyetleri ile geçiren Mahmud Saminî Efendi, vefatından bir yıl önce bir hastalığa yakalanmış, hastalık yaklaşık bir sene devam etmiş ve 1895 tarihinde Palu merkezde vefat etmiştir.²²

Samini Efendinin vefatından sonraki dönemde, Şeyh Ali Sebti'nin çocukları İbلاشيyye medresesinin başına geçerek uzun yıllar bölgede ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

3. ÇAPAKÇUR BÖLGESİNDE İLİM VE İRŞAD FAALİYETLERİ

Şeyh Ali Sebti, Palu'da medrese ve tekke sistemini kurduktan sonra, Palu'da başlattığı ilim ve irşad faaliyetlerini, Bingöl ve çevresine de taşımaya çalışmış, bu vesile ile Bingöl çevresini sık sık ziyaret ederek bu bölgede kendisine yardımcı olacak kimseleri arama çabasına girmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak o güne kadar bölgede ilim ve irşad faaliyetleri yapan bazı ailelerle tanışmış ve bu ailelerin kendisine yardımcı olmasını sağlamıştır. Bunların bir kısmı o gün için Kadiriye tarikatına mensup olan kimselerdir. Şeyh Ali Sebti, gerek Kadiriye tarikatına mensub olan aileler, gerekse de herhangi bir tarikata mensub olmadan o gün için bölgede klasik şark medresede geleneği üzerinden ilmî tedrisat faaliyeti yürüten ailelerin Nakşibendiyye tarikatına geçmelerini sağlamıştır. Şeyh Ali Sebti'nin, Çapakçur bölgesinde yapmış olduğu ilim ve irşad faaliyetlerinde, Şeyh Abdullah Melekanî, Şeyh Ahmed el-Çanî,

²¹ Ayış, “Mahmud Samini ve Palu Çevresinde İlim İrşad Faaliyetleri”, s. 259; Yapıcı, *Harput Âlim Müellif ve Mutasavvıfları*, s. 596-597; Erdem, *Şeyh Mahmud Saminî*, s. 144-145.

²² Ayış, “Mahmud Samini ve Palu Çevresinde İlim İrşad Faaliyetleri”, s. 261; Yapıcı, *Harput Âlim Müellif ve Mutasavvıfları*, s. 598; Erdem, *Şeyh Mahmud Saminî*, s. 97.

Şeyh Ahmed Halifanî, Şeyh Süleyman el-Kurî ve Kiğılı Şeyh Selim Efendi gibi zatlar kendisine intisab ederek Nakşibendiyye tarikatının bölgede yayılmasına yardımcı olmuşlardır. Şimdi bu zatların kısaca hayatı ve bölgedeki ilim ve irşad faaliyetleri hakkında kısaca bazı bilgiler verelim.

3.1. Şeyh Abdullah Melekanî (ö. 1876)

Melekan, yeni adı ile Mutluca, günümüzde Solhan ilçesinin sınırları içerisinde yer alan bir köydür. Aile, “Male Kal” isimli bir âlimin neslinden gelmektedir. Male Kal’ın esas adı Molla Mustafa’dır. Kal, mahalli lehçede ermiş ve seçkin kişi anlamına gelmekte olup, tıpkı Türkçe’deki “Dede” unvanı gibi ilim ve irfan sahibi zatlara denir. Male Kal ailesi, Nakşibendiyye tarikatı ile tanışmadan önce de bölgede ilmî faaliyetleri olan, hayatlarını ibadet, zühd ve takva çerçevesinde yaşayan bir ailedir. Şeyh Abdullah Efendi, Male Kal’ın altıncı kuşaktan torunlarından. O da diğer kardeşleri gibi medrese tahsili görmüş, bölgede bilinen şekli ile molla olarak hayatını devam ettirip el emeği ile geçinen bir kimsedir. Kendisi aynı zamanda toplumda mütevazı ve takva sahibi bir zat olarak tanınmıştır. O güne kadar çevrelerinde ilmî faaliyetleri ile tanınan ve bilinen aile, Şeyh Abdullah Efendi’nin Şeyh Ali Sebti ile tanışması sonrasında yeni bir sürece girmiştir. Aile, yeni süreçte artık Şeyh Ali Sebti ile beraber bölgede Halidî-Nakşî geleneğin temsilcisi olarak ilmî tedrisat ile tasavvuf ve tarikat hizmeti de yapmaya başlamıştır.²³

Şeyh Ali Sebti, tarikatını yaymaya başladığı dönemde zaman zaman Solhan ilçesinin Meneşkut yöresine ziyarete giderdi. O sırada bölgenin ileri gelen beyleri Ali Efendi için sıradan bir dervıştır diye iltifat etmeyerek o zatın bu yörede dolaşmasını istemezlerdi. Şeyh Ali Efendi, bu ziyaretlerinin bir tanesinde Melekan köyünde Molla Muhammed isimindeki bir zata misafir olur. Ev sahibi ile misafir konuşurlarken içeriye biri girer. Şeyh Efendi içeri giren zatın kim olduğunu sorar. Molla Muhammed de kardeşim Molla Abdullah’tır işten geliyor diye cevap verir. Şeyh Ali Efendi kalkar ve kendisi ile kucaklaşıp tanışır. Tanışma faslından sonra Şeyh Ali Efendi ile Molla Abdullah bir süre sohbet ederler. Kendilerini dinleyen Molla Muhammed, konunun Nakşibendiyye tarikatı etrafında ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunma meselesi olduğunu anlayınca o da bu tarikata girmeye ve bu konuda kendilerine yardımcı olmaya karar verir.²⁴

Şeyh Ali Efendi ile Melekanlı Molla Abdullah Efendinin buluşması, bölgede Nakşibendiyye tarikatının yayılması için bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Zira Molla Abdullah Efendi’nin yetişkin ve ermiş olması, Nakşibendiyye tarikatına layık bir mürşid olabilme kabiliyetine sahip olması, ayrıca çevresinde bilinen saygın bir aileye mensub olması Şeyh Ali Efendiyi çok sevindirmiştir. Çünkü Abdullah Efendi’nin, kendisine intisab etmesi ile tarikatın bu memlekete yayılması artık daha kolay bir duruma gelmiştir. Şeyh Abdullah Efendi’yi tarikat icâzeti ile onurlandıran Şeyh Ali Efendi, artık müridi ve halifesi ile beraber irşad hizmetlerine başlar. Tanınmış bir aileye mensub olan Şeyh Abdullah Efendi’nin desteği ile Meneşkut ve civar yörelerdeki halk kısa süre içerisinde Nakşibendiyye tarikatına intisab etmeye başlarlar. Daha sonra bu iki mürşid, Solhan ilçesine bağlı Boğlan köyü kenarında bulunan ziyaret havuzu mıntıkasında çadırlarını kurarak burayı irşad merkezi haline getirirler. Civar köylerde bulunan halk da buraya gelerek tarikata intisab etmeye başlar ve kısa bir süre içerisinde Meneşkut ve civarı Nakşibendiyye tarikatının nüfuzu altına girer. Bu zatların hizmetleri sadece Meneşkut ve Solhan bölgesi ile sınırlı kalmamış, zaman içerisinde Muş mıntıkası başta

²³ Mehmet Şirin Ayış, “Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılmasında Etkili Olmuş Sufi Şahsiyetler”, BÜİFD (Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi), Sayı: 11, Yıl: 2018/1, s. 187; Hüseyin Abdullah Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, İtaki Kitabevleri, Malatya 2009, s. 12-20.

²⁴ Ayış, “Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması”, s. 187; Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, s. 70.

olmak üzere Bulanık, Malazgirt, Ağrı ve Erzurum bölgesinin büyük bir kısmında irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır.²⁵

Şeyh Ali Sebtî'nin vefatından sonra, Şeyh Abdullah Efendi irşad hizmetlerini Melekan köyünden devam ettirmiş, şeyhinin vefatından sonra irşad için kendisi ile beraber uğradıkları yerlerdeki bütün mürid ve mensublarını ziyaret etmiş ve onlara sahip çıkmıştır. Şeyh Abdullah Efendi, müridi ve aynı zamanda ilim sahibi olan Seyda Şeyh Ömer Efendi ile beraber bölgedeki ilim ve irşad faaliyetlerine devam etmiş ve pek çok halife yetiştirmiştir.²⁶

Şeyh Abdullah Efendinin bir başka hususiyeti ise, yaşadığı bölgede, gerek Müslümanların kendi aralarında, gerekse de Müslümanlar ile Ermeniler arasında, meydana gelen olayları adalet ve hakkaniyet ölçüleri içerisinde herhangi bir olumsuzluğa meydan vermeden çözmesidir. Özellikle bölgedeki aşiretler arasında meydana gelen kavga ve cinayet olaylarına müdahale eder, olumsuz herhangi bir durumun meydana gelmemesi için çaba sarf ederdi.²⁷

Şeyh Abdullah Efendi, vefatından kısa bir süre önce yerine daha önce Rus harbine katılmış yeğeni Şeyh Mahmut Efendi'yi postnişin olarak tayin etmiş ve geride hiçbir mal mülk ve servet bırakmadan Miladî 1877 yılında yaklaşık doksan yaşında vefat etmiştir.²⁸

3.2. Şeyh Ahmed el-Çanî (ö. 1884)

Bingöl merkeze bağlı Çan köyünde ikamet eden Şeyh Ahmed ailesi, bu tarikatın bölgedeki ileri gelen ailelerinden biri konumundaydı. Aile, Şeyh Tahir el-Kadirî'nin soyundan gelmekte olup, kendilerini Seyyid olarak kabul eder ve çevrelerinde böyle bilinirler. Moğol istilası döneminde Bağdat'tan hicret etmek zorunda kaldıkları rivayet edilir. Ailenin büyüğü Şeyh Kasım, Moğol istilasından sonra Abbasiler döneminde Diyarbakır'ın Silvan (Farkin) ilçesine hicret etmiş, bir müddet burada kalan aile, buradan Bitlis'e geçmişlerdir. Şeyh Kasım'ın oğulları Şeyh Tahir ile Şeyh Ali Bitlis Sancağına kadar gelmişler, Şeyh Ali Bitlis'te kalmış, Şeyh Tahir ise Çapakçur bölgesine gelmiştir. Burada tedrisatla meşgul olan Şeyh Tahir vefatına kadar burada kalmıştır. Mezarı, Bingöl-Erzurum yolunun Ilıcalar mevkiinde yola yakın bir tepenin üzerindedir. Şeyh Tâhir'in tek oğlu olan Şeyh İbrahim, önce Pîrfakir köyüne, ardından Çan köyüne yerleşir. Miladi 1850 tarihlerinde Çan köyünde bir camii inşa eden Şeyh İbrahim, burada ilim ve irşad hizmetleri yapar. Daha sonra Şeyh İbrahim'in oğlu Şeyh Ahmet ve onun oğlu Şeyh Eyüp aynı bölgede ilim ve irşad faaliyetlerine devam ederler. Şeyh Eyüp, aynı zamanda bir Kadiri tarikatı şeyhi olup, hem Çan, hem de Madrak köylerinde medresesi ve talebeleri varmış. İşte Şeyh Ali Sebtî'ye halife olan Şeyh Ahmed el-Çanî, Şeyh Eyüp Efendinin oğludur.²⁹

Şeyh Ahmed Efendi, babasının vefatından sonra bir süre ağabeyinin yanında okudu. Kadiriye tarikatına mensub olmasına rağmen Şeyh Ali Sebtî'nin Palu'daki ilim irşad faaliyetlerini duyunca Palu'ya gidip kendisine intisab etti. Şeyh Ali Efendinin yanında ilmî tedrisatını

²⁵ Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması", s. 188; Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, s. 71.

²⁶ Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması", s. 189; Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, s. 80.

²⁷ Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması", s. 190; Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, 85-86.

²⁸ Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması", s. 191; Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, 86-88. Melekan Şeyhlerinin Nakşi-Halidi geleneğin Bingöl ve çevresinde yayılmasındaki gayretleri hakkında geniş bilgi için bkz. Naim Döner, *Zuhuru'l-Halidiyyeti fi Anhai Çapakçur (Bingöl) ve Cuhudu Meşayihi Melekan fi Neşriha*, İlahiyat Yayinevi, Ankara 2018; Naim Döner, "Hâlidî Geleneğinin Melekan (Mutluca) Örneği Bağlamında Şeyh Ebu Bekir Efendi'nin Hizmetleri", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadi ve Halidiliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi (Ulusal Sempozyum)*, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 4-5 Mayıs, Bingöl 2017, s. 365-367.

²⁹ Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması", s. 191; el-Çanî, *Ulemauna mine'l-müderresine*, s. 33; Diyadin Korkutata, *Tasavvufun İçinden Gelen Yol (Şeyh Ahmed Efendi Ailesi)*, Bingöl 2016, s. 5.

bitirip, tasavvuf ve tarikat eğitimini alan Şeyh Ahmed Efendi ailesi ile beraber Kadiriye tarikatından Nakşibendiyye tarikatına geçtiler.³⁰

Şeyh Ahmed Efendi'nin, Bingöl'ün Genç İlçesi sınırlarında bulunan Zıktı mıntıkası ile sıkı bir münasebeti vardı. Her sene o bölgenin bütün köy, mezra ve yerleşim yerlerini gezer ve kendilerini irşad ederdi. Zaman zaman Kiğı ve Sancak bölgelerine de meşakkatli yolculuklar yapmak suretiyle buralarda da irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Şeyh Ahmed Efendi, Çapakçur ovasında bulunan hemen bütün aşiretleri gezmiş, onlarla beraber yaşamış, İslam dininin emir ve yasakları konusunda kendilerine yardımcı olmuştur. Şeyh Ahmed Efendi, yaşadığı dönemde fakir ve kimsesizlerin adeta barınak ve sığınağıydı. Çan ailesi Şeyh Ahmed Efendi'nin vefatından sonra da uzun yıllar bu bölgede ilim ve irşad faaliyetlerine devam etmişlerdir.³¹

Şeyh Ahmed Efendi, zaman zaman irşad görevlerine çıkar, bu seyahatleri bazen günlerce sürerdi. Yine bir gün irşad amacıyla Sancak nahiyesinin Lek köyüne uğrar. Şeyh Efendinin geleceğini duyan nahiye halkı köyde toplanır. Şeyh Efendi, hatmesi ve zikir halkasından sonra bahar mevsiminin ovayı güzellik ve yeşilliklerle bürümüş olduğunu seyrederken, “Ya Rabbe'l-Âlemin, Kadir ve Hâkim olan zatınız şu ovayı ne kadar güzel ve harikulade yaratmış. Yüce zatınıza hamd ve senalar olsun diye dua eder. Bunun üzerine ovanın sahibi, Hüseyin Ağa'nın oğlu, Tayyar Ağa, Şeyh Efendinin güzelliğini methettiği ovanın yarısını hibe etmek ister. Şeyh Efendi kendisine teşekkür eder ve bu hibeyi kabul etmez. Tayyar Ağa ısrar edince, Şeyh Efendi, elindeki tesbihi göstererek: “Tayyar Ağa, benim şu dünyada mülküm, bu tesbihimdir. Bana mülk olarak bu tesbih yeter. Hakkından gelebilirim ne ala” der.³²

Şeyh Ahmet Efendi, miladî 1884 yılında Çan Köyünde vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Kiğılı Şeyh Selim Efendi kendisini yıkamış, kefenlemiş, namazını kıldırmış ve defnetmiştir. Kabri, vefat ettiği köyde olup üzerine bir kubbe yapılmıştır.³³

3.3. Şeyh Ahmed Halifanî (ö. 1894)

Şeyh Ahmed Halifanî, 1805 yılında eski ismi Kanireş olan şimdiki Karlıova İlçesinin Halifan köyünde doğmuştur. Halifan ailesi çevrede ilim ve edeb konusundaki hassasiyetleri ve örnek olmaları ile bilinirlerdi. Bu yüzden Şeyh Ahmed Efendi, adeta bir ilim ve hikmet ocağında terbiye gördü ve büyüdü.³⁴

Şeyh Ahmed Efendinin büyük dedesinin ismi Hacı Halifedir. Aile, kendilerini Seyyid olarak kabul eder ve çevrelerinde böyle bilinirler. Hacı Halife, küçük yaşta ilim tahsili için Halifan Köyünden ayrılır ve artık geri dönmez. Muhtelif medreselerde eğitim görür ve en son Bağdat'ta Şeyh Abdulkadir Geylani ekolünden gelen Kadirî medreselerinde ilmini tamamladıktan sonra icâzetnâmesini alır. İlmî tedrisatını ikmal ettikten sonra, ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere mürşidi tarafından Muş'un Bulanık İlçesi mıntıkasına görevlendirilir. Şeyh Efendi, Bulanık İlçesine geldikten sonra İlçeye bağlı Gergis Köyünde medresesini kurar. Bir yandan müderrislik yaparken diğer taraftan da irşat faaliyetlerinde bulunur. Şeyh Ahmed Efendi, bulunduğu bölgede ilim ve irşad faaliyetlerine devam ederken zamanla çocuklarını da yetiştirir ve icâzet verdiği iki oğlunu kendi köyü olan Gorıla'ya gönderir. Bunun üzerine küçük yaşta köyden ayrılan Hacı Halife'nin iki oğlu, Abdurrahman Halife ile kardeşi İbrahim Halife babalarının köyüne dönerler. Tasavvufta icâzet alanlara Halife dendiği için civardaki köylerden bunu duyan herkes her iki halifenin köyü anlamında

³⁰ Ayış, “Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması”, s. 192; el-Çanî, *Ulemauna mine'l-müderrisin*, s. 34. Korkutata, *Tasavvufun İçinden Gelen Yol*, s. 10.

³¹ Ayış, “Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması”, s. 192; el-Çanî, *Ulemauna mine'l-müderrisin*, s. 42.

³² Ayış, “Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması”, s. 193; Korkutata, *Tasavvufun İçinden Gelen Yol*, s. 15.

³³ Ayış, “Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması”, s. 194; el-Çanî, *Ulemauna mine'l-müderrisin*, s. 39.

³⁴ Ayış, “Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması”, s. 194; el-Çanî, *Ulemauna min el-müderrisin*, s. 50-52.

Halifan demeye başlar ve o tarih ten sonra köy, Arapça'da iki halife manasına gelen Halifan adını alır. Halifan'a gelen Abdurrahman Halife ve kardeşi İbrahim Halife, burada medreselerini kurup, hem ilmî tedrisat, hem de irşat faaliyetlerinde bulunurlar. Bu şekilde Halifan köyünde medrese geleneği çok uzun yıllar devam eder ve bu sayede burada çok büyük âlimler yetişir. İşte Şeyh Ahmed Halifanî, yukarıda da ifade edildiği gibi, Halifan köyünde Şeyh Abdurrahman ile beraber medrese kurup ilmî tedrisat yapan Şeyh İbrahim Efendinin oğludur.³⁵

Halifan ailesi, önceleri Kadiriyye tarikatına mensup iken, Şeyh Ahmed Halifanî, Şeyh Ali Sebtî'ye intisab etmek suretiyle Nakşibendiyye tarikatına geçer ve hem ilmî tahsilini hem de tasavvuf eğitimini ondan alır. İcâzetnâmesini ise, şeyhin talebi üzerine aynı zamanda kendi Halifesi olan Melekanlı Şeyh Abdullah Efendi verir. Şeyh Ahmed Efendi, icâzetnâmesini aldıktan sonra köyüne döner ve kendi medresesini kurar. Bir yandan medresede ilim tedrisatı yapar, diğer yandan mürşidi tarafından belirtilen Yukarı Göynük, Kanireş (Karllova), Kortizi, Şuşar, Tekman, Hınıs, Çat, Korti, Lezgi ve Karayazı mıntıklarında irşad faaliyetlerinde bulunur ve pek çok talebe yetiştirir. Şeyh Ahmed Halifanî, bütün ömrünü sadece Allah'ın rızasını elde etmek için ilim ve irşatla geçirmiş, dünya malına ve şöhretine asla önem vermemiştir. Şeyh Efendi, 1894 tarihinde doğum yeri olan Halifan köyünde vefat etmiş, türbesi köyün eski yerleşim yerindedir.³⁶

3.4. Şeyh Süleyman el-Kurî (ö. 1887)

Şeyh Süleyman Efendi, takriben Hicri 1205 (m. 1790) senesinde Bingöl merkeze 20 km. uzaklıkta bulunan Kur (Dikme) köyünde dünyaya gelmiştir. Aile, kendilerini Seyyid olarak kabul eder ve çevrelerinde böyle bilinirler. Şeyh Süleyman Efendinin Babası Mirzedin Efendi, onun babası ise Arif Efendidir. Arif Efendinin ataları Bağdat veya Şam bölgesinden, Bitlis vilayetine, oradan da Çapakçur (Bingöl)'un Kur köyüne geldikleri rivayet edilir. Şeyh Süleyman Efendi'nin çocukluk yılları daha çok kendi köyünde geçmiştir. İlk tahsilini aynı zamanda âlim olan babası Mirzeddin Efendi'nin yanında yapmıştır. Daha sonra, manevi bir işaret sonucu Palu'ya gidip Şeyh Ali Sebtî'nin yanında tahsil hayatına devam etmiştir. Uzun bir müddet Şeyh Ali Efendinin yanında kalan Şeyh Süleyman Efendi, medrese ilmini ikmal ettikten sonra, tarikat yoluna sülûk etmiş ve şeyhinin yanında seyr u sülûkünü tamamlamıştır.³⁷

Şeyh Ali Efendi'den hem ilim, hem de tarikat icâzetnâmesi alan Şeyh Süleyman Efendi, Kur köyüne geri dönmüş, buradaki medresenin başına geçmiş, bir taraftan medresede talebe okuturken, diğer taraftan da bulunduğu çevrede irşat görevi yapmıştır. Daha sonra buradan ayrılarak Uzunsavat köyüne hicret eden Şeyh Süleyman Efendi, gittiği yeni yerde önce cami, ardından da medrese yaptırarak faaliyetlerine burada devam etmiş ve bu süre içerisinde pek çok talebe ve mürit yetiştirmiştir. Şeyh Süleyman Efendi, 1887 tarihinde Uzunsavat Köyünde vefat emiş ve köyün mezarlığına defnedilmiştir. Kabrinin üzerine bir kubbe yapılmış olup mezarı yöre halkı tarafından hala ziyaret edilmektedir.³⁸

3.5. Kıgılı Şeyh Selim Efendi (ö. 1898)

Şeyh Selim Efendi, takriben hicrî 1228 (m. 1813) tarihinde Bingöl'ün Kıgı ilçesine bağlı Aznafer (Doğankaya) köyünde dünyaya geldi. Babasının adı İsmail Ağa, Dedesinin adı Bekir ağadır. İlk eğitimini babasının yanında yaptı. Daha küçük yaşlarda iken önce Kur'an-ı Kerimi öğrendi, ardından da dinî ilimleri tahsil etti. Daha sonra ailesi ile birlikte Kıgı ilçesinin Haraba

³⁵ Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması", s. 195.

³⁶ Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması", s. 196-197.

³⁷ Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması", s. 197-198.

³⁸ Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılması", s. 198-200.

(Ayvadüzü) köyüne yerleşti. Şeyh Selim Efendi ilk tahsilini babasının yanında yaptı. Daha sonra babası İsmail ağa onu İstanbul'a Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî'nin medresesine gönderdi. Gümüşhanevî tekkesinde belli bir süre ilim ve tasavvuf eğitimi aldı.³⁹ Ardından İstanbul'dan ayrıldı ve Palu'ya gelerek eğitiminin kalan kısmını Şeyh Ali Sebtî Efendinin yanında tamamladı. Şeyh Ali Sebtî'den Nakşibendiyye tarikatı hilafeti alan Şeyh Selim Efendi, bir ara Çan Köyünde Şeyh Ahmed el-Çanî'nin de yanında kaldı. Şeyh Ahmed Efendi'nin en iyi dostlarından biriydi. Şeyh Ahmed Efendi, cenazesini Şeyh Selim Efendi'nin kaldırmasını ve namazını da onun kaldırmasını vasiyet etmişti. Vefat ettiğinde, vasiyetine uygun olarak cenazesinin tekfin ve teşhiz işlerini yapıp cenaze namazını kıldırdı.⁴⁰ Şeyh Selim Efendi de diğer Nakşi Şeyhleri gibi ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuş bu amaçla özellikle Erzurum bölgesine birçok seyahatler yapmıştır. Şeyh Selim Efendi, başta Bingöl'ün Kiğı, Adaklı ve Yedisu İlçeleri olmak üzere Erzurum'un Çat, Tekman ve Karayazı bölgelerinde uzun bir süre irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Bu amaçla kendisi daha hayattayken çocuklarının bir kısmı bu bölgeye hicret etmiş ve irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere bu bölgelere yerleşmişlerdir.⁴¹

Şeyh Selim Efendi, sadece kendisi irşad faaliyetleri ile ilgilenmemiş, aynı zamanda çocuklarını bu işte görevlendirmiştir. “Çocuklarından, Şeyh Muhammed Efendi, Bingöl Kiğı'da irşad görevi yapmış, kabri Haraban köyünde babasının da medfun bulunduğu aile mezarlığındadır. Şeyh Mahmud Efendi, Bingöl Kiğı'da irşad görevi yapmış bir ara Erzurum Karayazı ilçesi Eyüpler köyünde medrese açmış burada talebe okutmuş daha sonra Bingöl'e dönmüş ve burada vefat etmiştir. Kabri Haraban köyü aile mezarlığındadır. Şey Arif Efendi, Bingöl Kiğı'da fahri imamlık görevi yapmış ve burada vefat etmiş kabri Haraban Köyü aile mezarlığındadır. Şeyh Arif Efendinin, Şeyh Ahmed ve Şeyh Mahmud adında iki oğlu olmuştur. Çocukları Bingöl Adaklı ve Kiğı İlçelerinde görev yapmış ve burada vefat etmişler. Şeyh Hasan Efendi, Erzurum Tekman İlçesinde irşad faaliyetlerinde bulunmuş ve orada vefat etmiştir. Kabri Tekman İncesu köyündedir. Şeyh Mustafa Efendi, Erzurum Çat İlçesinde irşad görevi yapmış ve burada vefat etmiştir. Kabri, vasiyeti üzerine Çat İlçesi Parmaksız köyünden Bingöl Yedisu ilçesine giden yol güzergâhında bulunan küçük bir tepenin üzerindedir. Şeyh Ali Efendi, Bingöl Kiğı'da irşad görevi yapmış, burada vefat etmiştir. Kabri, Haraban köyü aile mezarlığındadır. Şeyh Hüseyin Efendi, Erzurum Tekman İlçesi Çatak köyü bölgesinde fahri imamlık görevi yapmış, ardından Elazığ Kovancılar İlçesine hicret etmiş ve burada vefat etmiştir. Şeyh Ahmed Efendi, Çocukları, Şeyh Faik ve Şeyh Hamza ile beraber Bingöl ve Erzurum çevresinde fahri imamlık görevi yapmış ve Bingöl Kiğı'da vefat etmişler. Şeyh Selim Efendi, hicri 1310 (m. 1893) yılında Kiğı'nın Ayvadüzü (Haraban) köyünde vefat etmiş, vasiyeti üzerine köye hâkim bir tepenin üzerine defnedilmiştir. Daha sonraki tarihlerde kabrinin üzerine bir kubbe yapılmış olup mezarı yöre halkı tarafından hala ziyaret edilmektedir.”⁴²

Şeyh Ali Sebtî'den hem ilim hem de tasavvuf ve tarikat icâzeti alarak Bingöl ve çevresinde ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunan bu zatlar, Halidîliğin bölgede yayılmasında önemli katkıları olmuştur. Günümüzde gayri resmi de olsa medrese geleneği ile beraber tasavvuf ve tarikat eğitimini devam ettirenler, hem ilmî tedrisat hem de irşad faaliyetlerinde bulunmakta ve pek çok talebe yetiştirmek suretiyle bölgenin dinî ve tasavvufî hayatına katkı sunmaya

³⁹ Hayatî eserleri ve halifeleri hakkında geniş bilgi için bkz. İrfan Gündüz, “Gümüşhanevî, Ahmed Ziyaeddin”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14, 276-277.

⁴⁰ Ayiş, “Bingöl ve Çevresinde Halidîliğin Yayılması”, s. 200; Molla Halis Selimefendigil, *Kiğılı Şeyh Selim Efendi Divanı*, (İstanbul: Kent Yayınları, 2007), s. 17; Çanî, *Ulemauna mine'l-müderresin*, s. 186.

⁴¹ Ayiş, “Bingöl ve Çevresinde Halidîliğin Yayılması”, s. 201-202; Selimefendigil, *Şeyh Selim Efendi Divanı*, 18.

⁴² Ayiş, “Bingöl ve Çevresinde Halidîliğin Yayılması”, s. 202-204; Selimefendigil, *Şeyh Selim Efendi Divanı*, 17-23.

devam etmektedirler. Bu gün, Bingöl ve çevresinde Mevlana Halid Bağdadî ve Şeyh Ali Sebti dönemine benzer bir anlayışta Halidî bir gelenekten bahsetmek elbette mümkün değildir. Ancak onlardan sonraki süreçten günümüze kadar bu yolu takip edenlerin imkânlar ölçüsünde yaptıkları ilim ve irşad faaliyetleri ile bölgenin dinî ve tasavvufî hayatına katkı sağladıkları da bir gerçektir.⁴³

Şeyh Ali Sebti'nin yetiştirmiş olduğu halifeler, bu bölgelerin dışında da ilim irşad faaliyetleriyle meşgul olmuşlardır. Şeyh Muhammed Meyadini, Elazığ bölgesinde, Şeyh Ahmed Çapakçuri, Harput ve çevresi ile Urfa Viranşehir'de, Şeyh Muhammed Serdi, Diyarbakır Hani İlçesi Serdi Köyü ve çevresinde, Şeyh Said Cümleş, Diyarbakır Lice İlçesi Cümleş Köyü ve çevresinde, Şeyh Ali efendinin kendi oğlu, Şeyh Mahmud Fevzi Efendi ise Erzurum Hınıs İlçesi Kolhisar köyünde İlim ve irşad faaliyetleri yapmışlardır.

SONUÇ

Bildirimizde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Mevlana Halid, değişik bölgelere ve memleketlere ilim ve irşad için çok sayıda halife göndermiştir. Halidiyye tarikatı bu halifeler vasıtasıyla Irak, Anadolu, Balkanlar, Kırım ve Doğu Asya Filistin, Mısır, Hicaz, Endonezya, Balkanlar, Kafkaslar ve Anadolu'da faaliyet göstermiştir. Halidilik, hem medrese hem de tekke geleneğini beraber ele alan bir yapıya sahiptir.

Ali Sebti, tasavvuf ve tarikat eğitimini Mevlana Halid-i Bağdadi'nin yanında yapmış ve onun tavsiyesi üzerine ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere Palu'ya gönderilmiştir. Ali Sebti, Palu'ya gittiğinde oranın ileri gelenleri ve onlara bağlı olarak hareket eden bazı medrese hocaları ile bir kısım gayrimüslim nüfus, onun Palu'ya gelmesinden rahatsız olmuş ve ilçeyi terk etmesi noktasında baskı uygulamışlardır.

Ali Sebti, daha sonra pişmanlık duyan bazı ileri gelenlerin daveti üzerine tekrar Palu'ya dönmüş ve o zaman şehir merkezi olan bu günkü İbلاشيye Medresesi (Şeyh Selahaddin Camii)'ne yerleşerek halkı irşad etmeye başlamıştır. Ali Sebti, irşad amacıyla zaman zaman Bingöl ve Palu yöresindeki dağ köylerine de gitmiş ve oralarda da irşad faaliyetlerinde bulunmuş ve bu şekilde zamanla birçok mürid edinmiştir.

Ali Sebti, Palu'ya yerleştikten sonra, Bingöl, Harput ve Diyarbakır bölgelerinden birçok talebe kendisinden istifade etmek için Palu'ya gelmiş ve yanında eğitim görmüşlerdir. Ali Sebti'nin başında bulunduğu İbلاشيye Cami ve Medresesi'ndeki ilim ve irşad faaliyetleri zamanla çok daha geniş kitlelere yayılmıştır. Palu merkezdeki halk, bu sayede kendisini daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Özellikle Elazığ, Erzurum, Bingöl ve Diyarbakır bölgelerinden gelen yolcu ve tüccarlar kendisiyle görüşüp, sohbetlerine iştirak ederek kendisinden feyiz almışlardır.

Bunun dışında kendisini ziyarete gelip belli bir süre yanında kalan medrese ehli bir kısım kimselere nasihatlerde bulunmuş ve memleketlerine döndükleri zaman bulundukları çevrede insanlara tebliğ ve irşad hizmetlerinde bulunmayı tembihlemiştir. Bu metotla pek çok kişiye herhangi bir belge ve icazet vermeden irşad görevi vermiştir.

Medresede okuyan talebelerden ilmi tedrisatını bitirenlere ilmi icazet verip din hizmeti yapmak üzere civar bölgelere göndermiştir. Bunlardan bir kısmına ise ilim tahsilinden sonra

⁴³ Bingöl ve çevresinde Halidi geleneği devam ettirerek faaliyet gösteren medreseler ve buralarda okutulan dersler hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed Çetkin, "Hâlidî Medreselerinde Arapça'ya Verilen Önem ve Okutulan Ders Kitapları: Şeyh Ahmed Medresesi Örneği", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Hâlidiliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi Sempozyumu*, Bingöl, 2017, s. 473-494.

kabiliyetlerine göre tasavvuf ve tarikat eğitimi ile tarikat hilafetnamesi vererek irşad için değişik bölgelere göndermiştir.

Palu merkez başta olmak üzere Çapakçur (Bingöl), Elazığ, Diyarbakır, Muş ve Erzurum gibi yerlerden pek çok kimse kendisinden istifade etmiştir. Şeyh Ali Efendinin, Palu merkezde yetiştirdiği en önemli halifesi ve vefatından sonra irşad faaliyetlerine devam eden zat Şeyh Mahmud Samini Efendidir. Mahmud Saminî, Şeyh Ali Sebtî'nin vefatından sonra Palu Çarşıbaşı mahallesinden ayrılarak, Karşıbahçelerde bulunan evinin yanında bir mescit yaptırarak buraya yerleşmiştir. Burada hem vakit namazlarını cemaatle eda etmiş, hem de mescide gelen cemaate sohbet etmiştir.

Şeyh Ali Sebtî, Palu'da medrese ve tekke sistemini kurduktan sonra, Palu'da başlattığı ilim ve irşad faaliyetlerini, Bingöl ve çevresine de taşımaya çalışmış, bu vesile ile Bingöl çevresini sık sık ziyaret ederek bu bölgede kendisine yardımcı olacak kimseleri arama çabasına girmiştir. Şeyh Ali Sebtî'nin, Çapakçur bölgesinde yapmış olduğu ilim ve irşad faaliyetlerinde, Şeyh Abdullah Melekanî, Şeyh Ahmed el-Çanî, Şeyh Ahmed Halifanî, Şeyh Süleyman el-Kurî ve Kigılı Şeyh Selim Efendi gibi zatlar kendisine intisab ederek Nakşibendiyye tarikatının bölgede yayılmasına yardımcı olmuşlardır. Şeyh Ali Sebtî'den hem ilim hem de tasavvuf ve tarikat icâzeti alarak Bingöl ve çevresinde ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunan bu zatlar, Halidîliğin bölgede yayılmasında önemli katkıları olmuştur.

Günümüzde gayri resmi de olsa medrese geleneği ile beraber tasavvuf ve tarikat eğitimini devam ettirenler, hem ilmî tedrisat hem de irşad faaliyetlerinde bulunmakta ve pek çok talebe yetiştirmek suretiyle bölgenin dinî ve tasavvufî hayatına katkı sunmaya devam etmektedirler. Bu gün, Bingöl ve çevresinde Mevlana Halid Bağdadî ve Şeyh Ali Sebtî dönemine benzer bir anlayışta Halidî bir gelenekten bahsetmek elbette mümkün değildir. Ancak onlardan sonraki süreçten günümüze kadar bu yolu takip edenlerin imkânlar ölçüsünde yaptıkları ilim ve irşad faaliyetleri ile bölgenin dinî ve tasavvufî hayatına katkı sağladıkları da bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Akdeniz, Hüseyin Abdullah. Malatya: *Melekan Şeyhleri*, İtaki Kitabevi, 2009.

Aydoğmuş, Günerkan. Elazığ: *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, Manas Yayıncılık, 2009.

Ayış, Mehmet Şirin. “Bingöl ve Çevresinde Halidîliğin Yayılmasında Etkili Olmuş Sufi Şahsiyetler”, BÜİFD (Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi), (2018). 183-208.

Ayış, Mehmet Şirin. “Mahmud Samini ve Palu Çevresinde İlim İrşad Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Palu Sempozyumu Bildirileri*, (Elazığ 2018).

Baz, İbrahim. “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tağî”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (2014). 73-108.

Çakır, Mehmet Saki. “Seyyid Sıbgatullah Arvâsî Hizânî ve Gayda Tekkesi”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, (2016). 24-42.

Çanî, Sebahattin. *Ulemauna Mine'l-müderresine fi'l-Karni'l-işrîne*, İstanbul: Daru'r-Ravda, 2016.

Çetkin, Muhammed. “Hâlidî Medreselerinde Arapça'ya Verilen Önem ve Okutulan Ders Kitapları: Şeyh Ahmed Medresesi Örneği”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Hâlidîliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi Sempozyumu*, (Bingöl, 2017)

Çetkin, Muhammed. “Palu’da Bir Müderris, Müftü, Şeyh Hasan En-Nakî ve İlmî Kişiliği” *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Palu Sempozyumu Bildirileri*, (Elazığ 2018).

DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1997.

Döner, Naim. “Hâlidî Geleneğin Melekan (Mutluca) Örneği Bağlamında Şeyh Ebu Bekir Efendi’nin Hizmetleri”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Halidîliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi Sempozyumu*, (Bingöl, 4-5 Mayıs 2017).

Döner, Naim. *Zuhuru’l-Halidiyyeti fî Anhai Çapakçur (Bingöl) ve Cuhudu Meşayihî Melekan fî Neşriha*, Ankara: İlahiyat Yayınevi, 2018.

Erdem, Bünyami. *Şeyh Mahmud Saminî*, Elazığ: Örnek Ofset Ltd. Şti. 2010.

Gündüz, İrfan. “Gümüşhanevî, Ahmed Ziyaeddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14: 276-277. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Haydari, İbrahim Fasih. İstanbul: *Büyük Doğuş Mecdû’t Talid: Mevlana Halid-i Bağdadî’nin Hayatı, Halifeleri ve Menkıbeleri*, Semerkand Yayınları, 2011.

Karabulut, Serdar. *Şeyh Ali Sebitî el-Palevî*, İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2014.

Kavak, Abdulcebbar. *Mevlâna Hâlid-i Nakşbendî ve Hâlidilik*, İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2016.

Kıyak, Abdulkadir. *Elazığ Evliyalrı*, İstanbul: TBBD (Tarih Bilincinde Buluşanlar Derneği) Yayınları, 2013.

Korkusuz, M. Şefik. *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Diyarbakir Velileri)*, İstanbul: Yıldızlar Matbaası, 1997.

Korkutata, Diyadin. Bingöl: *Tasavvufun İçinden Gelen Yol (Şeyh Ahmed Efendi Ailesi)*, 2016.

Memiş, Abdurrahman. *Halid-i Bağdadî ve Anadoluda Halidilik*, İstanbul: Kitabevi Yayınları 2000.

Oğuz, Muhammed İhsan. *Tasavvuf Yolunda Manevî Cihad*, İstanbul: Oğuz Yayınları, 1998.

Selimefendigil, Molla Halis. *Kıgılı Şeyh Selim Efendi Divanı*, İstanbul: Kent Yayınları, 2007.

Türer, Osman. “Osmanlı Anadolu’sunda Tarikatların Genel Dağılımı”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Hazırlayan: Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Uludağ, Süleyman. “Halidilik” [Anadoluda Halidilik], *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 15: 296-299. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

Yapıcı, Süleyman. *Harput Âlim Müellif ve Mutasavvıfları*, Ankara: Anıl Grup Matbaacılık Yayıncılık, 2015.

Yapıcı, Süleyman. *Palu Tarih Kültür İdarî ve Sosyal Yapısı*, Ankara: Anıl Matbaa ve Ciltevi, 2004.

Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 2015.

**BELİRTME DURUMU EKİNİN YAZIMI BAKIMINDAN KUTADGU BİLİĞ'İN
NÜSHALARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

Arş. Gör. Dr. Melek ÇUBUKCU
Çukurova Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada Kutadgu Bilig'in Uygur harfleriyle yazılmış olan Viyana nüshası ile Arap harfleriyle yazılmış olan Mısır ve Fergana nüshaları, belirtme durumu ekinin yazımı bakımından incelenecek, elde edilen örnekler karşılaştırılacak, devamında sayısal bilgi verilecektir. Belirtme durumu eki; kelimeye bitişik ve ayrı yazılma durumları, sadece ekin ünlüsünün ayrı yazılma durumu, ünlü ve ünsüzlerin yazımı ve ses uyumları bakımından incelenecektir.

Belirtme durumu ekinin yazımıyla ilgili pek çok çalışma yapılmış olup, İslami döneme ait Uygur harfli metinler üzerinde ve Kutadgu Bilig'in nüshalarının karşılaştırılması yöntemiyle yapılmış çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Çalışmamız ; bu boşluğu doldurmak, aynı eserin farklı dönemlerde, farklı müstensihler tarafından, farklı alfabelerle istinsah edilen metinlerine karşılaştırmalı gözle bakmak açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belirtme durumu eki, Uygur harfleri, Arap harfleri, yazım.

ABSTRACT

In this study, the Viennese copy of Kutadgu Bilig written in Uighur letters and the Egyptian and Fergana copies written in Arabic letters will be examined in terms of spelling of the state of expression, the samples obtained will be compared and the numerical information will be given. Specification state suffix; adjacent and separate writing of the word, only the vowel of the vowel is written separately, vowel and consonants will be examined in terms of writing and sound harmony.

Numerous studies have been carried out on the writing of the state of calligraphy, and the number of studies on the Uighur-letter texts of the Islamic period and the comparison of the copies of Kutadgu Bilig has been negligible. Our study; filling this gap is important for a comparative look at the texts of the same work, which are used in different periods, by different scholars, with different alphabets.

Keywords: Specifying case suffix, Uighur letters, Arabic letters, spelling.

KISALTMALAR LİSTESİ

F : Kutadgu Bilig Fergana Nüshası

M : Kutadgu Bilig Mısır Nüshası

V: Kutadgu Bilig Viyana Nüshası

1. GİRİŞ

1. 1. KUTADGU BİLİĞ'İN NÜSHALARI¹

1. 1. 1. Herat (Viyana) Nüshası

1439 yılında Uygur harfleriyle istinsah edilmiştir. Arat, bu nüshanın Arap harfleriyle yazılmış bir nüshadan Uygur harflerine çevrildiğini ileri sürmüştür. Ayrıca Herat nüshasının çok özensiz yazıldığını ve belli başlı bir kütüphane ya da kişi için yazılmış olmaktan çok müsvedde olarak tasarlanmış olabileceğini, bazı Uygur harfli sözcüklerin altına müstensih tarafından Arap alfabesiyle düşülen notların büyük bölümünün metni anlamamaktan kaynaklanan yanlışlıklar içerdiğini ve bu durumun eserin istinsah edildiği tarihte artık anlaşılabilirlik seviyesinin düştüğünün de bir göstergesi olduğunu belirtmiştir (Arat, 2007: XXXIII).

Diğer nüshalarda olduğu gibi bu nüshada da eksik kısımlar vardır. 19. Sayfada 27. satırdan sonra gelen 197 ile 228 arasındaki beyitleri 3, 180. sayfada 5. satırdan sonra gelen 6304 ile 6351 arasındaki beyitleri ve 184. sayfada 16. satırdan sonra 6521 ile 6604 arasındaki beyitler diğer iki nüsha ile karşılaştırıldığında Herat nüshasında eksiktir; ancak nüshada sayfa eksikliği yoktur. Arat'a göre, bu durum Herat nüshasının noksan bir nüshadan istinsah edilmiş ya da istinsah edilirken dikkatsizlik sonucunda ilgili kısımlarının atlanmış olabileceğini akla getirmektedir (Arat 2007: XXXIII).

Yukarıdaki eksiklerden farklı olarak 98. sayfanın sonundan itibaren 2439 ile 3473. beyitler arasındaki kısım Herat nüshasında eksiktir. Arat, söz konusu sayfaların nüsha tanzim edildikten sonra kaybolmuş olabileceğini söylemiştir (Arat 2007: XXXIII). 98. sayfanın son beytinde Ögdülmiş ile İlig sohbet ederken 99. sayfanın ilk beytinde Odgurmış ile Ögdülmiş sohbet etmektedir. Aradaki sayfaların kaybolduğu metnin bağlamındaki kopukluktan da anlaşılmaktadır.

Anadolu'da ilk durağı Tokat olan bu nüshanın İstanbul'a getirilişi 1474 yılında Şehzade Abdürrezzak Bahşı aracılığıyla olmuştur. İstanbul'a getirildikten bir süre sonra unutulmuş bu nüsha, 18. yüzyılın sonlarına doğru Avusturyalı bilgin Jon von Hammer tarafından bir sahaftan satın alınmış ve Viyana'ya götürülerek Viyana Sarayı Kütüphanesine verilmiştir. Bu nüsha bilim dünyasının tanıdığı ilk nüshadır. Türk Dil Kurumu 1942'de bu nüshayı tıpkıbasım olarak yayımlamıştır (Arat 2007: XXXIII-XXXVI).

¹ Mert, A. (2017). Kutadgu Bilig Nüshalarının Eskiçilik Açısından Karşılaştırılması. Bilig Dergisi. Sayı 80. 179-215.

2014 yılında Eskişehir Valiliğinin katkılarıyla bu nüshanın kaliteli kâğıt üzerine çok iyi bir tıpkıbasımı yapılmıştır (Üşenmez 2014)

1. 1. 2. Mısır (Kahire) Nüshası

14. yüzyılda istinsah edildiği tahmin edilen (Arat 2007: XXXIX) Kutadgu Bilig'in Mısır nüshası (Kahire nüshası) 1896 yılında Kahire'de, Hidiv Kütüphanesinin o dönemdeki müdürü Alman bilginlerden Moritz tarafından bulunmuştur. Kütüphane düzenlenirken bodrum kata atılmış olan dağınık kitap ve sayfa yığınları gözden geçirildiği sırada Kutadgu Bilig'e ait parçalar toplanarak bir araya getirilmiş ve böylece bu nüsha kaybolmaktan kurtarılmıştır. Açık ve okunaklı bir nesihle yazılmış olan nüshanın başında ve ortalarında bazı sayfalar rutubetin etkisiyle okunamaz duruma gelmiş olmasına rağmen, metnin büyük kısmı iyi durumdadır. Nüshanın 16 (73-454), 24 (587-646), 36 (836-957), 72 (1504-1562), 272 (4579-4610), 374 (6245-6303) ve 392. (6632-6645) sayfalarından sonra gelen beyitlerde eksiklik söz konusudur. Bu durum metnin, ilgili sayfalarının kaybolmasıyla alakalı olmalıdır. Hâlâ Mısır'da bulunan bu nüsha 1943 yılında Türk Dil Kurumu tarafından tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (Arat 2007: XXXVIII).

2014 yılında Üşenmez vd. (2014) tarafından baskıya hazırlanan bu nüshanın da tıpkıbasımı yapılmıştır. Ayrıca Özbekistan Ebu Reyhan El-Biruni Yazma Eserler Kütüphanesinde bu nüshadan 1897 yılında istinsah edilmiş 4 cilt hâlinde bir nüsha daha vardır. Kütüphane Müdürü Moritz, Radloff'un isteği üzerine bir Arap filolog ve hattata bu yeni nüshayı hazırlatmıştır (Üşenmez , 2013: 11).

1.1.3. Fergana Nüshası

Kutadgu Bilig'in üçüncü nüshası Fergana nüshasıdır. Özbekistan Ebu Reyhan El-Biruni Yazma Eserler Kütüphanesinde saklanmakta olan nüshanın (Üşenmez 2009: 688) başındaki manzum mukaddime kısmı ve sonundaki 6232-6645 arası beyitler eksiktir. Kitabın nerede ve kim tarafından istinsah edildiğine dair bilgiler bu eksik kısımlarla birlikte kaybolmuş olmalıdır. Bu nüshanın dağınık sayfaları sonradan bir araya getirilerek dikilmiş ve dörtlükler altın suyu ile yazılmıştır. 14. yüzyılın ilk yarısında Harezmi coğrafyasında istinsah edildiği sanılmaktadır. Arap harfleriyle yazılmış olan bu nüsha Kutadgu Bilig'in ele geçen nüshaları arasında en önemlisidir (Arat 2007: XXXVII).

1913 yılında Fergana'da Zeki Velidi Togan, Nemenganlı Muhammet Hacı İşan Lalereş isimli bir şahsın özel kütüphanesinde bu nüshayı görmüş ama almaya muvaffak olamamıştır. 1914 yılında nüshadan aldığı üç beyti de dâhil ettiği bir yazıyla Fergana nüshasını ilim âlemine tanıtmıştır. 1924 yılında A. Fıtrat nüshayı sahibinden almayı başarmış ve Taşkent Esasi Kütüphanesine teslim etmiştir (Üşenmez 2013: 12).

Fergana nüshası da 1943 yılında Türk Dil Kurumu tarafından tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. Daha sonra Üşenmez (2013) tarafından yeniden baskıya hazırlanan Fergana nüshasının kaliteli kâğıt üzerine tıpkıbasımı yapılmıştır.

2. YÖNTEM

Kutadgu Bilig'in Viyana, Fergana ve Mısır nüshalarının 1580- 2580 arası beyitleri, nüshaların tıpkıbasımları okunarak ve Reşit Rahmeti Arat'ın Kutadgu Bilig- Metin yayınındaki

dipnotlardan faydalanılarak oluşturulmuştur. Viyana nüshasında belirtme durumu eki alan örnekler , Fergana ve Mısır nüshalarında ilgili beyitlerde yer alan örneklerle karşılaştırılmıştır. Türkçe kelimelerde ve alıntı kelimelerde yer alan belirtme durumu eki ayrı ayrı incelenmiş ve sınıflandırılmış, benzerlik ve farklılıklar tespit edilmiştir. Belirtme durumu ekinin, hangi isimlerden veya eklerden sonra geldiği, kelime gövdesine ayrı ya da bitişik yazıldığı, kalınlık-inceciklik ve düzlük yuvarlaklık uyumlarına uyup uymadığı, ekin yardımcı ünlüsünün yazımda gösterilip, gösterilmediği meselesi tespit edilmiştir. Belirtme durumu ekinin yazımı bakımından hem Kutadgu Bilig'in Uygur ve Arap harfli nüshaları hem de Türkçe ve alıntı kelimeler karşılaştırılmıştır.

Daha önce tarafımda yapılmış olan makale yayınında² Kutadgu Bilig'in nüshalarının 1580-2580 arasındaki beyitlerinin yazım özellikleri, ünlüler ve ünsüzler bakımından karşılaştırılmış ve birkaç örnekle açıklanmıştır. Yine tarafımda yapılan doktora tezinde³ Kutadgu Bilig'in Viyana nüshasında geçen belirtme durumu eki almış örnekler incelenmiş olup detaylıca işlenmemiştir. Kutadgu Bilig'in Arap harfli olan Fergana ve Mısır nüshaları bu çalışma için ayrıca incelenmiş, daha önce tespit ettiğimiz Viyana nüshasında geçen belirtme durumu eki ile karşılaştırılmıştır. Örnekleme yapmak amacıyla seçtiğimiz 1000 beytin bize yeterli malzeme sunabileceği kanaatindeyiz.

Çalışma, aynı ekin aynı ya da farklı kelimelerde, aynı metnin farklı nüshalarında, ve farklı alfabelerinde yazım hakkında bize bilgi sunması bakımından önemlidir. Bu çalışma aynı zamanda Türkçe ve alıntı kelimelerde tekil isim için en çok hangi belirtme durumu ekinin kullanıldığı sorusunu aydınlatmak açısından önem arz etmektedir. Belirtme durumu ekinin yazımı, metinlerin tarihlendirilmesi hakkında da bize önemli ip uçları vermektedir. Şinasi Tekin Eski Türkçe makalesinde belirtme durumu eki için bize şu bilgileri verir:

+ G. N- ağzının bir özelliği olarak + ağ şekli de görülmektedir. Moğol devrine ait Uyg. dini eserler ile, tarihleri belli olmayan bazı din dışı (hukuk vesikaları, takvirn vb.) eserlerde +ğ nin yanı sıra, zamir çekiminden alınarak sık sık kullanılan +ni ekinin, daha klasik Uyg. devrinde de yer yer kullanılmaya başladığını görüyoruz. Bunlar ilkin yabancı sözlerde (mesela erdni+ni) ve bir misalde de son hecesi iyelik ekini andıran etüz kelimesinde görülmektedir (Maytr. 69, 7; etüz+ni) . Yükleme h. eki , Türk dili tarihinin merhalelerini tespit ve bazı metinlerin nispi tarihlerini tayinde mühim bir ölçüdür. En eski metinlerden başlayarak bu ekin inkişafını ayrıca tetkik etmek lazımdır (Tekin, 1992: 88)

3. BULGULAR⁴

3. 1. TÜRKÇE KELİMELERDE BELİRTME DURUMU EKİNİN NÜSHALARA GÖRE DURUMU

3.1.1. VİYANA NÜSHASI

² Çubukcu, M. (2016) . Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshasının İmla Özelliklerinin Tespiti ve Diğer Nüshalarla Karşılaştırılması. Turkish Studies. Vol 11. S. 749-800.

³ Çubukcu, M. (2019). İslami Döneme Ait Uygur Harfli Türkçe Metinlerin Yazım Özellikleri (Yayınlanmış Doktora Tezi). Danışman: Prof. Dr. A. Deniz ABİK. Çukurova Üniversitesi.

⁴ Kutadgu Bilig'in Viyana nüshasında geçen örnekler Melek Çubukcu 'nun "İslami Döneme Ait Uygur Harfli Türkçe Metinlerin Yazımı (2019) " başlıklı doktora tezinden alınmış olup, Mısır ve Fergana nüshaları ise bu çalışma için ayrıca incelenmiştir.

3.1.1.1. + (ı)ğ, + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g Kullanımı

Ek gövdeye genellikle bitişik yazılır. Kalınlık-incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumu her zaman tamdır.

50 örnekte, ek tekil isimlerle kullanılmıştır.

aşığ (V 2552-6)
bilmişig (V 1655-1; 1889-26)
budun-uğ (V 1968-26)
budunuğ (V 2033-14)
buru-kığ (V 1858-21)
elig (V 2507-30)
içig (V 2552-6)
ışig (V 1612-34; 1641-24; 1687-1; 1776-23; 2152-2; 2382-30; 2443-28; 2443-28; 2445-30; 2506-29)
kişig (V 1751-29; 2506-29)
kuluğ (V 1602-24; 1884-20)
körkülüğ (V 2468-23)
közüğ (V 2434-18; 2519-10)
sınu-kuğ (V 1858-21)
sözüğ (V 1916-28; 2434-18; 2519-10)
taşığ (V 2552-6)
toğuşuğ (V 2366-14)
yağığ (V 2028-9; 2343-23; 2346-26)
yerig (V 2545-37)
yoluğ (V 1842-5)
erig (V 2499-22)
ögdülmişig (V 1580-1)
ög-dülmişig (V 1612-34; 1641-24; 1716-30)
ögdülmiş-ig (V 1655-1)
ög-dülmişig (V 1687-1)
ögdülmişig (V 1751-29; 1889-26; 1894-2)
ög-tilmişig (V 1764-11)
ölümüğ (V 2397-10)
özüğ (V 2519-10)

4 örnekte çokluk ekinden sonra gelir ve çokluk ekiyle birlikte gövdeden ayrı yazılır.

erdem-lerig (V 1683-32)
irsig-lerig (V 2371-19)
yarağ-sız-larığ (V 2500-23)
ödün-çi-lerig (V 2499-22)

2 örnekte tekil isme gelen ek ayrı yazılmıştır.

budun-uğ (V 1968-26)
ögdülmiş-ig (V 1655-1)

3. 1.1.2. +n Kullanımı

Örneklerin tamamında ek, 3. kişi iyelik ekinden sonra gelir. Genellikle ek, gövdeye bitişik yazılır. Düzlük –yuvarlaklık uyumuna genelde uyulur.

asğın (V 1879-14; 1879-14)
aşın (V 2559-13)
bağır-sak-lıkın (V 1634-17; 2342-16)
barın (V 2560-14)
başın (V 2352-32; 2510-1; 2515-6)
beglikin (V 1932-19)
biligin (V 1841-4)
bilişin (V 2251-21)
ilgin (V 2069-20; 2401-14)
işin (V 2094-13; 2103-22)
kerekin (V 11. satır-başlık; 16. satır- başlık; 19. satır-başlık; 8. satır-başlık)
kılıçın (V 2140-23)
kılınçın (V 2444-9)
kılkın (V 1838-1; 1942-30)
kılmışın (V 2223-23)
koldaşın (V 2559-13)
kökin (V 2183-14)
kütun (V 1761-8; 1886-22; 1976-4; 1980-8; 2038-19)
neşin (V 2276-16; 2276-16)
oğlanın (V1922-8)
oğrın (V 2192-23)
sağiş-sız-lıkın (V 2221-21)
sevin-çin (V 2568-22)
sözin (V 1942-30)
tar-lıkın (V 2565-19)
teş-sizin (V 2107-26)
tırnağın (V 2377-23)
tilekin (V 2051-2; 2393-6; 2416-27)
tilin (V 1671-18; 1755-2; 1810-27; 1817-7; 2546-38; 2579-33; 2580-34)
tişin (V 2515-6)
yez-e-kin (V 2349-29)
yılın (V 2435-20; 2579-33)
yiglikin (V 1932-19)
ençin (V 2182-13)

28 örnekte, 3. tekil kişi iyelik ekiyle birlikte gövdeden ayrı yazım görülür.

ata-sın (V 1685-34)
baş-ın (V 1989-18; 2518-9)
ber-miş-in (V 1800-17)
bil-miş-in (V 1920-5; bilmiş-in 2223-23)
bol-miş-in (V 1920-5)
iş-in (V 1990-19; 2027-8; 2267-6; 2267-6; 2267-6; işin 1989-18)
kapuğ-ın (V 2130-13)

kılmış-ın (V 2228-28)

kişi-sin (V 1770-17)
körülmüş-in (V 11. satır-başlık)
orda-sın (V 2090-9)
süs-in (V 2344-24)
söz-in (V 1943-1)
süü-sin (V 2267-6)
törü-sin (V 1888-24)
yağ-ı-sın (V 2287-27; 2291-4; 2379-27; 2389-2; 2019-34)
yarlıg-ın (V 2158-19)
yüz-in (V 1893-4)
öz-in (V 1943-1)

21 örnekte düzlük yuvarlaklık uyumu görülmez.

buğnın (V 2136-19)
bükin (V 2183-14)
kökin (V 2183-14)
közin (V 2511-2)
kuşın (V 2094-13)
köñlin (V 2295-8; 2296-9)
közin (V 2367-15)
sevünçin (V 2145-27; 2364-17; sevünçin 2512-3)
sevinçin (V 2406-19)
sözin (V 1831-21)
şösin (V 2579-33)
öküşin (V 2350-30)
özin (V 2292-5; 2512-3)
yolın (V 2160-21)
yüzin (V 2084-3)

3.1.1.3. + nı, + ni Kullanımı

Genellikle ek, gövdeden ayrı yazılır. Kalınlık-incelik uyumuna her zaman uyulur.

3 örnekte, 2. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılır.

atın-nı (V 1691-5)
bağırsak-lıkın-nı (V 1944-2)
başıñ-nı (V 2514-5)
özün-ni (V 2392-5)

8 örnekte, teklik 3. kişi iyelik ekinden sonra kullanılır.

imgeki-ni (V 1598-20)
iş-i-ni (V 2130-13)
körki-ni (V 2551-5; 2551-5)
söz-i-ni (V 2500-27)
terkini (V 2551-5)
yarlıg-ı-nı (V 1589-10)

31 örnekte tekil isimden sonra kullanılır.

arığ-sız-nı (V 2108-27)
at-nı (V 2138-21)
bağır-sak-nı (V 1946-4; 1947-5)
bilig-siz-ni (V 2095-14)
ilig-ni (V 1804-21)
iş-ni (V 1610-32; 1936-23; 1942-30; 2202-2)
işni (V 1867-2)
kim-ni (V 1761-8)
kişi-lik-ni (V1596-18)
kökin (V 2183-14)
köni-lik-ni (V 1748-26)
kötür-miş-ni (V 1762-9)
negü-ni (V 1819-19)
neñ-ni (V 2255-25)
öz-ni (V 2263-2)
söz-ni (V 1668-15; 1902-13; 1962-20; 2065-16; 1869-4)
tapuğ-nı (V 1879-14)
turgak-nı (V 2536-28)
yağ-ı-nı (V 2268-7; 2282-28)
yarağ-sız-nı (V 2549-3)
yur-nı (V 1625-8)
esiz-ni (V 2214-11)

2 örnekte şahıs zamirinden sonra kullanılır.

a-nı (V 1582-3)
an-ı (V 2549-3)

2 örnekte ekin gövdeye bitişik yazıldığı görülür.

1 örnekte ekin ünlü ve ünsüzünün birbirinden ayrı yazıldığı görülür.
an-ı (V 2549-3)

3.1.2. FERGANA NÜSHASI

3.1.2.1. + (ı)ğ, + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g Kullanımı

Ek, gövdeye her zaman bitişik yazılır. Kalınlık incelik uyumu tamdır. Düzlük yuvarlaklık uyumu genellikle tamdır.

47 örnekte ek tekil isimlerle kullanılmıştır.

aşığ (F 2552-12)
bılmişig (F 1655-11)
buğunuğ (F 1968-6; 2033-11)
buzuğuğ (F 1858-12)
bılmişig (F 1889-14)
elig (F 2507-30)
erig (F 2545-5)
içig (F 2552-12)

irig (F 2499-3)
işig (F 1687-2; 1990-13; 2152-10; 2443-7; 2506-10)
kişig (F 1751-5)
körklügü (F 2468-2)
közüg (F 2434-11; 2519-7)
kuluğ (F 1602-8; 1884-8)
kişig (F 2506-10)
ögdülmişig (F 1641-13; 1655-11; 1687-2; 17161-15; 1751-5; 1764-3; ögdülmişig F 1580-1; 1889-14)
ölümüg (F 2397-5)
özüg (F 2519-7)
sınuğuğ (F 1858-12)
sözüg (F 1916-6; 2434-11; 2519-7)
taşığ (F 2552-12)
tokışığ (F 2366-4)
yağığ (F 2028-6; 2343-11)
yağığ (F 2346-14)
yoluğ (F 1842-11)
işig (F 1641-13; 1776-23; 2443-7; 2445-9)

4 örnekte çokluk ekinden sonra kullanımına rastlanmıştır.

erdemlerig (F 1683-12)
ersiglerig (F 2371-9)
ötügçilerig (F 2499-3)
yarağısızlarığ (F 2500-4)

3.1.2.2. + n Kullanımı

Her zaman 3. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılır ve ek her zaman gövdeye bitişik yazılır. Kalınlık-incelik uyumu tamdır.

aşgın (F 1879-3; 1879-3)
aşın (F 2559-4)
atasın (F 1685-14)
bağırsaklıkının (F 1634-7; 2432-10; bağırsaklıkının 1944-11)
barın (F 2560-5)
başın (F 1989-12; 2352-5; 2515-3; 2518-6)
beğlikin (F 1932-12)
bilişin (F 2251-7)
bilmişin (F 2223-10; bilmişin 1920-11)
birmişin (F 1800-13)
bolmuşin (F 1920-11)
buğnın (F 2136-9)
bılgın (F 1841-10)
elgin (F 2401-9)
elgin (F 2069-2)
inçin (F 2182-12)
işin (F 1989-12; 2027-5; 2094-12; 2267-7; 2267-7; 2267-7)
kapağın (F 2130-3)
kerekin (F 12. satır-başlık)

kılınçın (F 2444-8)
kılkın (F 1838-7; kılkın 1942-9)
kılmışın (F 2223-10; 2228-15)
kılıçın (F 2140-13)
kışisin (F 1770-9)
koldaşın (F 2559-4)
kökin (F 2183-13)
köñlin (F 2295-8; 2296-9)
közin (F 2367-5)
közün (F 2511-15)
kuşın (F 2094-12)
kutın (F 1761-15; 1886-10; 1976-14; 1980-3; 2038-1)
oğlanın (F 1922-1)
oğrın (F 2192-9)
oprağın (F 2564-9)
öküşin (F 2350-33)
özin (F 2292-4; özün 1943-10)
şevnçin (F 2145-3; 2304-2; 2406-14; 2568-13)
sözin (F 1942-9; 2579-9)
sözün (F 1943-10)
süsin (F 2267-7; 2344-12)
tarlıkın (F 2565-10)
teşsizün (F 2107-10)
tırnağın (F 2377-15)
tilekin (F 2051-14; tilekin 2393-15)
tilin (F 1810-8; 2546-6; tılın 1817-14; 2579-9 ; 1671-14; tılın (F2580-10)
tişin (F 2515-3)
tiplekin (F 2416-9)
yağısın (F 2019-12; 2287-15; yağısın 2291-4; 2389-12; yağısın 2379-2)
yarlığın (F 2158-11)
yezekin (F 2349-2)
yükün (F 2183-11)
yüzün (F 1893-4; yüzün 2084-2)
yılın (F 2435-13)
yiglikin (F 1932-12)

1 örnekte 3. tekil kişi iyelik eki işaretlenmemiştir.
yüzün (F 1893-4)

3.1.2.3. + nı, + ni Kullanımı

Ek gövdeye genellikle bitişik yazılır. Kalınlık-incelik uyumu tamdır. Ekin ünlüsünün her zaman dar ve düz olmasından ötürü düzlük yuvarlaklık uyumu beklenmez.

2 örnekte şahıs zamirinden sonra kullanılmıştır.
anı (F 2549-9; 1582-2)

1 örnekte 1. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılmıştır.
yükümni (F 1876-15)

3 örnekte 2. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılmıştır.
atığını (F 1691-6)
başığını (F 2514-2)
özünü (F 2392-1)

5 örnekte 3. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılmıştır.
körkini (F 2551-11; 2551-11)
tırki-ni (F 2551-11)
sözini (F 2504-8)
yarlığını (F 1589-9)

22 örnekte tekil isimden sonra kullanılmıştır.
arıksızni (F 2108-11)
atni (F 2138-11)
bağırsağını (F 1946-11; bağırsağını 1947-14)
biligsizni (F 2095-13)
isizni (F 2214-1)
ışni (F 1610-1; 1867-7; 1936-22; 1942-9; 2202-4)
kimni (F 1761-15)
kişilikni (F 1596-3)
kötürmişni (F 1762-1)
niğünü (F 1819-1)
sözni (F 1869-9; 1962-15; 2065-13)
tırki-ni (F 2551-11)
turğağını (F 2536-10)
yarağısızni (F 2549-9)
yurni (F 1625-15)

1 örnekte ek gövdeden ayrı yazılmıştır.
tırki-ni (F 2551-11)

3.1.3. MISIR NÜSHASI

3.1.3.1. + (ı)ğ, + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g Kullanımı

Ek gövdeye her zaman bitişik yazılır. Kalınlık-incelik uyumu tamdır. Düzlük- yuvarlaklık uyumuna genellikle uyulur.

53 örnekte ek tekil isimlerle kullanılmıştır:

aşığ (M 2552-6)
bilmişig (M 1655-6)
buğunuğ (M 1968-14; 2033-2)
buzuğuğ (M 1858-15)
bılmişig (M 1889-17)
irig (M 2499-12)
ışig (M 1612-34; 1641-6; 1687-12; 1776-5; 1990-5; 2152-10; 2443-14; 2445-1; 3443-13; işig 2506-2)
elig (M 2507-3)
içig (M 2552-7)

kışığ (M 1751-12; kışığ 2506-2)
körklügü (M 2468-10)
közüg (M 2434-2)
közüg (M 2519-6)
kuluğ (M 1602-13; 1884-10)
ögdülmişig (M 1612-6; ögdülmişig 1751-12; 1764-9; 1889-17; 1641-6; ögdülmişig 1716- 8;
ögdülmişig 1655-6; 1687-12)
ögdülmişig (M 1612-6; ögdülmişig 1716- 8)
öküşin (M 2350-8)
ölümüg (M 2397-10)
özüg (M 2519-16)
sınuğuğ (M 1858-15)
sözüg (M 1916-3; 2434-2; 2519-16)
taşığ (M 2552-7)
toğuşığ (M 2366-9)
yağığ (M 2028-14; 2343-17 ; yağığ 2346-3)
yoluğ (M 1842-13)

4 örnekte çokluk ekinden sonra kullanılmıştır.
erdemlerig (M 1683-17)
ersiglerig (M 2371-16)
ötügçilerig (M 2499-12)
yarağısızlariğ (M 2500-13)

1 örnekte düzlük-yuvarlaklık uyumu görülmez.
toğuşığ (M 2366-9)

2 örnekte ekin yardımcı ünlüsü işaretlenmemiştir.
ögdülmişig (M 1612-6; ögdülmişig 1716- 8)

3.1.3.2. +n Kullanımı

Ek gövdeye her zaman bitişik yazılır ve 3. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılır. Kalınlık-
incelik uyumu tamdır. Düzlük-yuvarlaklık uyumu genellikle görülür.

aşgın (M 1879-5; 1879-5)
aşın (M 2559-14)
atasın (M 1685-9)
bağırsaklığın (M 1634-14; bağırsaklığın 2432-16; bağırsaklığın 1944-4)
barın (M 2560-15)
başın (M 1989-4; 2352-10; 2515-11; 2518-15)
beğlikin (M 1932-6)
bilişin (M 2251-8)
bilmişin (M 1920-8; bilmişin 2223-12)
bılığın (M 1841-12)
birmişin (M 1800-15)
bolmuşin (M 1920-8)
elgin (M 2401-14; elgin 2069-9)
inçin (M 2182-1)
ışın (M 2094-3; 2267-10; 2267-10; ışın 1989-4; 2267-10; ışın 2027-13)

kerekin (M 12. satır-başlık; 15. satır-başlık; kerekin 3. satır-başlık)
kişisin (M 1770-15)
kılkın (M 1942-1)
kılmışın (M 2228-1)
kılınçın (M 2444-15)
koldaşın (M 2559-14)
közin (M 2367-10)
kütin (M 1761-5; 1886-12; 1976-8; 1980-12; 2038-8)
kılıçın (M 2140-4)
kılmışın (M 2223-12)
oğlanın (M 1922-11)
oprağın (M 2564-3)
şevvinçin (M 2145-10; şevvinçin 2304-3; şevvinçin 2512-8)
sözün (M 1942-9; 2579-4)
tarlıkın (M 2565-4)
teşsizin (M 2107-17)
tırnağın (M 2377-5)
tilekin (M 2416-15; tilekin 2393-15)
tilin (M 1671-9; 1810-8; 2579-4; 2580-5; tilin 2546-16)
tişin (M 2515-11)
yağısın (M 2019-3; 2291-5)
yağısın (M 2287-10; 2379-7; 2389-1)
yarlığın (M 2158-7)
yezekin (M 2349-7)
yılın (M 2579-4)
yükin (M 2183-2)
yüzün (M 2084-8)
yılın (M 2435-4)
yiglikin (M 1932-6)

18 örnekte düzlük yuvarlaklık uyumu görülmez.

buğnın (M 2176-7)
kapuğın (M 2130-10)
kökin (M 2183-2)
köğlin (M 2295-10; 2296-11)
közin (M 2511-7)
kuşın (M 2094-3)
oğrın (M 2192-12)
özin (M 1943-3; 2292-7; 2512-3)
şevvünçin (M 2568-7; 2406-3)
sözün (M 1831-16; sözün 1943-2)
süsün (M 2267-10; 2344-1)
törüsün (M 1888-15)

3. 1. 3. 3. + nı, + ni Kullanımı

Ek gövdeye genellikle bitişik yazılır. Kalınlık-incelik uyumu tamdır. Ekin ünlüsünün her zaman dar ve düz olmasından ötürü düzlük yuvarlaklık uyumu aranmaz.

2. örnekte ek, şahıs zamirinden sonra kullanılır.
anı (M 1582-6; 2549-3)

2 örnekte 2. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılır.
atığını (M 1691-17)
özünü (M 2392-4)

1 örnekte 1. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılır.
yükümni (M 1876-1)

5. örnekte 3. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılır.
emgekini (M 1598-9)
korkini (M 2551-5; 2551-5)
sözini (M 2504-18)
tırki-ni (M 2551-5)

23 örnekte tekil isimlerden sonra gelir.
arığsızni (M 2108-1)
atni (M 2138-2)
bağırsakni (M 1947-8; bağırsakni 1946-7)
bılığsızni (M 2095-4)
ışni (M 1942-1; 1610-4)
kimni (M 1761-5)
köni-lik-ni (M 1748-9)
kötürmişni (M 1762-7)
kişilikni (M 1596-7)
niğünü (M 1819-3)
sözni (M 1668-6; 1869-11; 1962-8)
turgakni (M 2536-5)
yarağsızni (M 2549-3)
yarlığni (M 1589-14)
yurni (M 1625-5)
ilignni (M 1804-2)
ışizni (M 2214-2)
ışni (M 1936-11; 2202-7)

3. 2. ALINTI KELİMELEERDE BELİRTME DURUMU EKİNİN NÜSHALARA GÖRE DURUMU

3. 2. 1. VİYANA NÜSHASI

3. 2. 1. 1. + (ı)ğ , + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g Kullanımı

Ek gövdeye genellikle bitişik yazılır. Düzlük-yuvarlaklık uyumu her zaman tamdır.

Her zaman tekil isimlere gelir. 10 örnekte bu duruma rastlanır:

acunuğ (V 1745-23; 1748-26; 1973-1; acu-nuğ 2264-1)
beytig (V 1649-32; 1708-22; 2578-32; beytig 2306-19)

1 örnekte ayrı yazım tespit edilmiştir:
hacib-ig (V 2431-15)

Kalınlık incelik uyumu 1 örnek dışında tamdır.
hacib-ig (V 2431-15)

3. 2. 1. 2. +n Kullanımı

Ek gövdeye her zaman bitişik yazılır.

10 örnekte ek; 3. tekil kişi iyelik ekinden sonra gelir.

arzu-sın (V 1893-2; arzusın 2279-19)
canın (V 2432-16)
hakin (V 1634-17; 2565-19; hakin 2565-19)
suretin (V 1849 . 12 . başlık)
tevletin (V 1715-29)
hilin (V 2537-29)

2 örnekte çokluk ekinden sonra kullanılır.
hallerin (V 2564-18; hal-lerin 2564-18)

3 örnekte tekil isimden sonra gelir.
arzun (V 1868-3)
acunun (V 1745-33; 1748-26)

3. 2. 1. 3. + nı, + ni Kullanımı

Ek gövdeden her zaman ayrı yazılır.
1 örnekte tekil isimden sonra kullanılır.
aciz-ni (V 1616-8)

1 örnekte 2. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılır:
hakin-nı (V 1877-12)

3. 2. 2. FERGANA NÜSHASI

3. 2. 2. 1. + (ı)ğ, + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g Kullanımı

Ek gövdeye her zaman bitişik yazılır.

Her zaman tekil isimlerden sonra gelir. 11 örnekte bu duruma rastlanmıştır:
ajunuğ (F 1745-14; 1745-14; 1748-2; 1748-2; 1973-11; 2264-4)
baytığ (F 1708-27; 2306-4; 2578-8; baytığ 1649-36)
hacibığ (F 2431-9)

3. 2. 2. 2. + n Kullanımı

Her zaman 3. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılır. 9 örnekte bu duruma rastlanır. Ek, gövdeye her zaman bitişik yazılır.

arzusın (F 1893-4; 2279-6)
canın (F 2411-4; canın 2432-10)
devletin (F 1715-14)
hâkın (F 1634-7; 2565-10; 2565-10)
hîlin (F 2537-11)

2 örnekte ekin yardımcı ünlüsü işaretlenmemiştir.

canın (F 2432-10)
devletin (F 1715-14)

3. 2. 2. 3. + nı, + ni Kullanımı

1 örnekte 2. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılır.
hâkıını (F 1877-1)

1 örnekte tekil isimden sonra kullanılır.
isizni (F 1616-7)

3. 2. 3. MISIR NÜSHASI

3. 2. 3. 1. + (ı)ğ , + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g Kullanımı

Ek, her zaman tekil isimlere eklenir ve kelimeye bitişik yazılır. 11 örnekte bu duruma rastlanır.

ajunuğ (M 1745-6; 1748-9; 1973-3; 2264-6; 1745-6; 1748-2)
beytig (M 1649-14; beytig 1708-1; baytığ 2306-7; 2578-2)
hacıbig (M 2431-15)

3. 2. 3. 2. + n Kullanımı

Ek, her zaman gövdeye bitişik yazılır.

1 örnekte tekil isme eklendiği görülür.
arzun (M 1868-10)

9 örnekte ek; 3. tekil kişi iyelik ekinden sonra görülür.

arzusın (M 1893-6; 2279-7)
canın (M 2411-10; canın 2432-16)
hâkın (M 1634-14; 2565-14; 2565-4)
hîlin (M 2537-6)
devletin (M 1715-8)

3. 2. 3. 3. + nı, + ni Kullanımı

Ek, gövdeye her zaman bitişik yazılır.

1 örnekte tekil isme eklenmiştir.

isizni (M 1616-10)

1 örnekte 2. tekil kişi iyelik ekinden sonra gelir.
hakkını (M 1877-2)

1 örnekte 3. tekil kişi iyelik ekinden sonra geldiği görülür.
suretini (M 5. satır- başlık)

TÜRKÇE KELİMELEERDE BELİRTME DURUMU EKİ		
VİYANA	FERGANA	MISIR
ögdülmüşig (1580-1)	ögdülmüşig (1580-1)	ögdülmüşig
a-nı (1582-3)	anı (1582-2)	anı (1582-6)
yarlıg-ı-nı (1589-10)	yarlıgını (1589-9)	yarlıgını (1589-14)
körünmüş-in (11. satır- başlık)	-	-
kişi-lik-ni (1596-18)	kişilikni (1596-3)	kişilikni (1596-7)
imgeki-ni (1598-20)	Beyit yok	emgekini (1598-9)
ķuluğ (1602-24)	ķuluğ (1602-8)	ķuluğ (1602-13)
iş-ni (1610-32)	işni (1610-1)	işni (1610-4)
ög-dülmüşig (1612-34)	-	ögdülmüşig (1612-6)
işig (1612-34)	-	işig (1612-34)
yur-nı (1625-8)	yurnı (1625-15)	yurnı (1625-5)
bağır-sak-lığın (1634-17)	bağırsaklığın (1634-7)	bağırsaklığın (1634-14)
ög-dülmüşig (1641-24)	ögdülmüşig (1641-13)	ögdülmüşig (1641-6)
işig (1641-24)	işig (1641-13)	işig (1641-6)
ögdülmüş-ig (1655-1)	ögdülmüşig (1655-11)	ögdülmüşig (1655-6)
bilmişig (1655-1)	bılmışig (1655-11)	bilmişig (1655-6)
söz-ni (1668-15)	-	sözni (1668-6)
tilin (1671-18)	tılın (1671-14)	tilin (1671-9)
erdem-lerig (1683-32)	erdemlerig (1683-12)	erdemlerig (1683-17)
ata-sın (1685-34)	atasın (1685-14)	atasın (1685-9)
ög-dülmüşig (1687-1)	ögdülmüşig (1687-2)	ögdülmüşig (1687-12)
işig (1687-1)	işig (1687-2)	işig (1687-12)
atıg-nı (1691-5)	atıgını (1691-6)	atıgını (1691-17)
ög-dülmüşig (1716-30)	ögdülmüşig (17161-15)	ögdülmüşig (1716- 8)
köni-lik-ni (1748-26)	-	köni-lik-ni (1748-9)
ögdülmüşig (1751-29)	ögdülmüşig (1751-5)	ögdülmüşig (1751-12)
kişig (1751-29)	kişig (1751-5)	kişig (1751-12)
tilin (1755-2)	-	-
kim-ni (1761-8)	kimni (1761-15)	kimni (1761-5)

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

VİYANA	FERGANA	MISIR
ķutın (1761-8)	ķutın (1761-15)	ķutın (1761-5)
kötür-miş-ni (1762-9)	kötürmişni (1762-1)	kötürmişni (1762-7)
ög-tilmişig (1764-11)	ögdülmüşig (1764-3)	ögdülmüşig (1764-9)
ķişı-sin (1770-17)	ķışisin (1770-9)	ķışisin (1770-15)
işig (1776-23)	işig (1776-23)	işig (1776-5)
ber-miş-in (1800-17)	birmişin (1800-13)	birmişin (1800-15)
ilig-ni (1804-21)	-	iligni (1804-2)
tilin (1810-27)	tilin (1810-8)	tilin (1810-8)
tilin (1817-7)	tĩlin (1817-14)	-
negü-ni (1819-19)	nigüni (1819-1)	nĩgüni (1819-3)
sözin (1831-21)	-	sözin (1831-16)
ķılķın (1838-1)	ķılķın (1838-7)	-
biligin (1841-4)	bĩligin (1841-10)	bĩligin (1841-12)
yoluğ (1842-5)	yoluğ (1842-11)	yoluğ (1842-13)
sınu-ķuğ (1858-21)	sınuķuğ (1858-12)	sınuķuğ (1858-15)
buru-ķığ (1858-21)	buzuķuğ (1858-12)	buzuķuğ (1858-15)
işni (1867-2)	işni (1867-7)	-
söz-ni (1869-4)	sözni (1869-9)	sözni (1869-11)
-	yükümnı (1876-15)	yükümnı (1876-1)
tapuğ-nı (1879-14)	-	-
asğın (1879-14)	asğın (1879-3)	asğın (1879-5)
asğın (1879-14)	asğın (1879-3)	asğın (1879-5)
kerekin (16. satır- başlık)	-	-
ķuluğ (1884-20)	ķuluğ (1884-8)	ķuluğ (1884-10)
ķutun (1886-22)	ķutun (1886-10)	ķutun (1886-12)
törü-sin (1888-24)	-	törüsin (1888-15)
ögdülmüşig (1889-26)	ögdülmüşig (1889-14)	ögdülmüşig (1889-17)
bilmişig (1889-26)	bĩlmüşig (1889-14)	bĩlmüşig (1889-17)
yüz-in (1893-4)	yüzin (1893-4)	yüzin (

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

VİYANA	FERGANA	MISIR
ögdülmüşig (1894-2)	-	-
söz-ni (1902-13)	-	-
sözüg (1916-28)	sözüg (1916-6)	sözüg (1916-3)
bil-miş-in (1920-5)	bilmışin (1920-11)	bilmışin (1920-8)
bol-miş-in (1920-5)	bolmışin (1920-11)	bolmışin (1920-8)
oğlanın (1922-8)	oğlanın (1922-1)	oğlanın (1922-11)
beglikin (1932-19)	beglikin (1932-12)	beglikin (1932-6)
yiglikin (1932-19)	yiglikin (1932-12)	yiglikin (1932-6)
iş-ni (1936-23)	işni (1936-22)	işni (1936-11)
iş-ni (1942-30)	işni (1942-9)	işni (1942-1)
kılkın (1942-30)	kılkın (1942-9)	kılkın (1942-1)
sözün (1942-30)	sözün (1942-9)	sözün (1942-9)
söz-in (1943-1)	sözün (1943-10)	sözün (1943-2)
öz-in (1943-1)	özün (1943-10)	özün (1943-3)
bağırsak-lıkın-nı (1944-2)	bağırsaklıkın (1944-11)	bağırsaklıkın (1944-4)
bağır-sak-nı (1946-4)	bağırsaknı (1946-11)	bağırsaknı (1946-7)
bağır-sak-nı (1947-5)	bağırsaknı (1947-14)	bağırsaknı (1947-8)
söz-ni (1962-20)	sözni (1962-15)	sözni (1962-8)
budun-uğ (1968-26)	buğunuğ (1968-6)	buğunuğ (1968-14)
-	ornı (1972-10)	ornı (1972-2)
kutın (1976-4)	kutın (1976-14)	kutın (1976-8)
kutın (1980-8)	kutın (1980-3)	kutın (1980-12)
işin (1989-18)	işin (1989-12)	işin (1989-4)
baş-in (1989-18)	başın (1989-12)	başın (1989-4)
iş-in (1990-19)	işig (1990-13)	işig (1990-5)
boy-nı (2154-15)	boynı (2154-12)	boynı (2154-3)
yarlıg-in (2158-19)	yarlığın (2158-11)	yarlığın (2158-7)
yolın (2160-21)	-	-
buğnı (2172-1)	buğnı (2172-15)	buğnı (2172-5)

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

VİYANA	FERGANA	MISIR
kerekin (11. satır-başlık)	-	kerekin (15. satır-başlık)
ençin (2182-13)	inçin (2182-12)	inçin (2182-1)
bükin (2183-14)	yükün (2183-11)	yükin (2183-2)
kökin (2183-14)	kökin (2183-13)	kökin (2183-2)
buğn-ı (2190-21)	buğnı (2190-7)	buğnı (2190-10)
oğrın (2192-23)	oğrın (2192-9)	oğrın (2192-12)
iş-ni (2202-2)	işni (2202-4)	işni (2202-7)
kapğı (2202-2)	kapğı (2202-4)	kapğı (2202-7)
esiz-ni (2214-11)	isizni (2214-1)	işizni (2214-2)
saķış-sız-lıķın (2221-21)	-	-
bilmiş-in (2223-23)	bilmişin (2223-10)	bilmişin (2223-12)
ķılmışın (2223-23)	ķılmışın (2223-10)	ķılmışın (2223-12)
ķılmış-ın (2228-28)	ķılmışın (2228-15)	ķılmışın (2228-1)
bilışin (2251-21)	bilışin (2251-7)	bilışin (2251-8)
neņ-ni (2255-25)	-	-
iş-in (2267-6)	işin (2267-7)	işin (2267-10)
öz-ni (2263-2)	-	-
süü-sin (2267-6)	süsin (2267-7)	süsin (2267-10)
iş-in (2267-6)	işin (2267-7)	işin (2267-10)
iş-in (2267-6)	işin (2267-7)	işin (2267-10)
yağ-ı-nı (2268-7)	-	-
kerekin (8. satır-başlık)	-	kerekin (12. satır-başlık)
neņin (2276-16)	-	-
neņin (2276-16)	-	-
yağ-ı-sın (2287-27)	yağısın (2287-15)	yağısın (2287-10)
yağ-ı-nı (2282-28)	-	-
yağ-ı-sın (2019-34)	yağısın (2019-12)	yağısın (2019-3)
boyn-ı (2025-6)	boynı (2029-3)	boynı (2025-11)
iş-in (2027-8)	işin (2027-5)	işin (2027-13)

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

VİYANA	FERGANA	MISIR
yağığ (2028-9)	yağığ (2028-6)	yağığ (2028-14)
buğunuğ (2033-14)	buğunuğ (2033-11)	buğunuğ (2033-2)
ķutun (2038-19)	ķutun (2038-1)	ķutun (2038-8)
tilekin (2051-2)	tilekin (2051-14)	-
söz-ni (2065-16)	sözni (2065-13)	-
ilgin (2069-20)	elgin (2069-2)	elğın (2069-9)
yüzın (2084-3)	yüzın (2084-2)	yüzın (2084-8)
buğ-nı (2084-3)	buğnı (2084-2)	buğnı (2084-8)
orda-sın (2090-9)	-	-
işın (2094-13)	işın (2094-12)	işın (2094-3)
ķuşın (2094-13)	ķuşın (2094-12)	ķuşın (2094-3)
bilig-siz-ni (2095-14)	biligsizni (2095-13)	bılığsızni (2095-4)
işın (2103-22)	-	-
teñ-sizin (2107-26)	teñsizın (2107-10)	teñsizin (2107-17)
arığ-sız-nı (2108-27)	arığsıznı (2108-11)	arığsıznı (2108-1)
ķapuğ-ın (2130-13)	ķapuğın (2130-3)	ķapuğın (2130-10)
iş-i-ni (2130-13)	-	-
buğnı (2134-17)	buğnı (2134-7)	buğnı (2134-14)
buğnın (2136-19)	buğnın (2136-9)	buğnın (2176-7)
at-nı (2138-21)	atnı (2138-11)	atnı (2138-2)
ķılıçın (2140-23)	ķılıçın (2140-13)	ķılıçın (2140-4)
sevünçin (2145-27)	sevınçin (2145-3)	sevınçin (2145-10)
işig (2152-2)	işig (2152-10)	işig (2152-10)
yağ-ı-sın (2291-4)	yağısın (2291-4)	yağısın (2291-5)
özin (2292-5)	özin (2292-4)	özin (2292-7)
köñlin (2295-8)	köñlin (2295-8)	köñlin (2295-10)
köñlin (2296-9)	köñlin (2296-9)	köñlin (2296-11)
sevünçin (2364-17)	sevınçin (2304-2)	sevınçin (2304-3)
yağığ (2343-23)	yağığ (2343-11)	yağığ (2343-17)

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

VİYANA	FERGANA	MISIR
süs-in (2344-24)	süs-in (2344-12)	süs-in (2344-1)
yağığ (2346-26)	yağığ (2346-14)	yağığ (2346-3)
yez-e-kin (2349-29)	yezekin (2349-2)	yezekin (2349-7)
öküşin (2350-30)	öküşin (2350-33)	öküşin (2350-8)
başın (2352-32)	başın (2352-5)	başın (2352-10)
toğuşuğ (2366-14)	toğuşuğ (2366-4)	toğuşuğ (2366-9)
közün (2367-15)	közün (2367-5)	közün (2367-10)
irsig-lerig (2371-19)	ersiglerig (2371-9)	ersiglerig (2371-16)
tırnağın (2377-23)	tırnağın (2377-15)	tırnağın (2377-5)
yağ-ı-sın (2379-27)	yağısın (2379-2)	yağısın (2379-7)
işig (2382-30)	-	-
yağ-ı-sın (2389-2)	yağısın (2389-12)	yağısın (2389-1)
özün-ni (2392-5)	özün-ni (2392-1)	özün-ni (2392-4)
tilekin (2393-6)	tilekin (2393-15)	tilekin (2393-15)
ölümüg (2397-10)	ölümüg (2397-5)	ölümüg (2397-10)
ilgin (2401-14)	elgin (2401-9)	elgin (2401-14)
sevinçin (2406-19)	sevinçin (2406-14)	sevinçin (2406-3)
tilekin (2416-27)	tilekin (2416-9)	tilekin (2416-15)
bağır-sak-lıkın (2342-16)	bağırsaklıkın (2432-10)	bağırsaklıkın (2432-16)
buğnı (2333-17)	-	buğnı (2433-1)
sözüg (2434-18)	sözüg (2434-11)	sözüg (2434-2)
közüg (2434-18)	közüg (2434-11)	közüg (2434-2)
kerekin (19. satır-başlık)	kerekin (12. satır-başlık)	kerekin (3. satır-başlık)
yılın (2435-20)	yılın (2435-13)	yılın (2435-4)
işig (2443-28)	işig (2443-7)	işig (3443-13)
işig (2443-28)	işig (2443-7)	işig (2443-14)
kılınçın (2444-9)	kılınçın (2444-8)	kılınçın (2444-15)
işig (2445-30)	işig (2445-9)	işig (2445-1)
körklügüg (2468-23)	körklügüg (2468-2)	körklügüg (2468-10)

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

VİYANA	FERGANA	MISIR
ödün-çi-lerig (2499-22)	ötügçilerig (2499-3)	ötügçilerig (2499-12)
erig (2499-22)	irig (2499-3)	irig (2499-12)
yarağ-sız-larig (2500-23)	yarağsızlarig (2500-4)	yarağsızlarig (2500-13)
söz-i-ni (2500-27)	sözini (2504-8)	sözini (2504-18)
işig (2506-29)	işig (2506-10)	işig (2506-2)
kışig (2506-29)	kışig (2506-10)	kışig (2506-2)
elig (2507-30)	elig (2507-30)	elig (2507-3)
başın (2510-1)	-	-
közin (2511-2)	közün (2511-15)	közin (2511-7)
özin (2512-3)	beyit yok	özin (2512-3)
sevünçin (2512-3)	beyit yok	sevünçin (2512-8)
başın-nı (2514-5)	başını (2514-2)	-
başın (2515-6)	başın (2515-3)	başın (2515-11)
tişin (2515-6)	tişin (2515-3)	tişin (2515-11)
baş-ın (2518-9)	başın (2518-6)	başın (2518-15)
özüg (2519-10)	özüg (2519-7)	özüg (2519-16)
közüg (2519-10)	közüg (2519-7)	közüg (2519-6)
sözüg (2519-10)	sözüg (2519-7)	sözüg (2519-16)
turgak-nı (2536-28)	turgaknı (2536-10)	turgaknı (2536-5)
yerig (2545-37)	erig (2545-5)	-
tilin (2546-38)	tilin (2546-6)	tilin (2546-16)
yarağ-sız-nı (2549-3)	yarağsıznı (2549-9)	yarağsıznı (2549-3)
an-ı (2549-3)	anı (2549-9)	anı (2549-3)
körki-ni (2551-5)	körkini (2551-11)	körkini (2551-5)
terkini (2551-5)	tırki-ni (2551-11)	tırki-ni (2551-5)
körki-ni (2551-5)	körkini (2551-11)	körkini (2551-5)
aşığ (2552-6)	aşığ (2552-12)	aşığ (2552-6)
içig (2552-6)	içig (2552-12)	içig (2552-7)
taşığ (2552-6)	taşığ (2552-12)	taşığ (2552-7)

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

VİYANA	FERGANA	MISIR
ğoldaşın (2559-13)	ğoldaşın (2559-4)	ğoldaşın (2559-14)
aşın (2559-13)	aşın (2559-4)	aşın (2559-14)
barın (2560-14)	barın (2560-5)	barın (2560-15)
---	oprağın (2564-9)	oprağın (2564-3)
tar-lığın (2565-19)	tarlığın (2565-10)	tarlığın (2565-4)
sevin-çin (2568-22)	sevinçin (2568-13)	sevinçin (2568-7)
tilin (2579-33)	tılın (2579-9)	tilin (2579-4)
sösin (2579-33)	sözün (2579-9)	sözün (2579-4)
yılın (2579-33)	-	yılın (2579-4)
tilin (2580-34)	tilin (2580-10)	tilin (2580-5)

ALINTI KELİMELEERDE BELİRTME DURUMU EKİ

VİYANA	FERGANA	MISIR
aciz-ni (1616-8)	isizni (1616-7)	isizni (1616-10)
acunuğ (1745-23)	ajunuğ (1745-14)	ajunuğ (1745-6)
acunuğ (1748-26)	ajunuğ (1748-2)	ajunuğ (1748-9)
acunuğ (1973-1)	ajunuğ (1973-11)	ajunuğ (1973-3)
acu-nuğ (2264-1)	ajunuğ (2264-4)	ajunuğ (2264-6)
acunun (1745-33)	ajunuğ (1745-14)	ajunuğ (1745-6)
acunun (1748-26)	ajunuğ (1748-2)	ajunuğ (1748-2)
arsun (1868-3)	-	arzun (1868-10)
arzu-sın (1893-2)	arzusın (1893-4)	arzusın (1893-6)
arzusın (2279-19)	arzusın (2279-6)	arzusın (2279-7)
beytig (1649-32)	baytığ (1649-36)	beytig (1649-14)
beytig (1708-22)	baytığ (1708-27)	beytig (1708-1)
beytig (2306-19)	baytığ (2306-4)	baytığ (2306-7)
beytig (2578-32)	baytığ (2578-8)	baytığ (2578-2)
canın (2411- ?)	canın (2411-4)	canın (2411-10)
canın (2432-16)	canın (2432-10)	canın (2432-16)
hacib-iğ (2431-15)	hacibığ (2431-9)	hacibig (2431-15)
hakin (1634-17)	hakin (1634-7)	hakin (1634-14)
hakin (2565-19)	hakin (2565-10)	hakin (2565-14)
hakin (2565-19)	hakin (2565-10)	hakin (2565-4)
hakin-nı (1877-12)	hakinı (1877-1)	hakinı (1877-2)
hallerin (2564-18)	-	hali-din (2564-3)
hal-lerin (2564-18)	-	-

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

ḣilin (2537-29)	ḣilin (2537-11)	ḣil̇in (2537-6)
suretin (1849 . 12 . başlık)	-	suretini (5. satır- başlık)
tėvletin (1715-29)	dėvlėtin (1715-14)	dėvlėtin (1715-8)

TÜRKÇE KELİMELEER			
	VİYANA	FERGANA	MISIR
+ (ı)ğ , + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g	Genellikle bitişik yazılır. Genellikle tekil isimlerden sonra gelir. Kalınlık-incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna her zaman uyar.	Her zaman bitişik yazılır. Genellikle tekil isimlerden sonra gelir. Kalınlık-incelik uyumuna her zaman; düzlük-yuvarlaklık uyumuna ise genellikle uyar.	Her zaman bitişik yazılır. Genellikle tekil isimlerden sonra gelir. Kalınlık-incelik uyumuna her zaman; düzlük-yuvarlaklık uyumuna ise genellikle uyar.
+n	Genellikle bitişik yazılır. Her zaman 3. tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılır. Kalınlık-incelik uyumuna her zaman; düzlük yuvarlaklık uyumuna ise genellikle uyulur.	Her zaman bitişik yazılır. Her zaman 3. tekil kişi iyelik ekiyle kullanılır. Kalınlık-incelik uyumuna her zaman; düzlük-yuvarlaklık uyumuna ise genellikle uyar.	Her zaman bitişik yazılır. Her zaman 3. tekil kişi iyelik ekiyle kullanılır. Kalınlık-incelik uyumuna her zaman; düzlük-yuvarlaklık uyumuna ise genellikle uyar.
+ nı, + ni	Genellikle ayrı yazılır. En çok tekil isimlerde kullanılır. Kalınlık-incelik uyumuna her zaman; düzlük-yuvarlaklık uyumuna ise genellikle uyar.	Genellikle bitişik yazılır. En çok tekil isimlerde kullanılır. Kalınlık-incelik uyumuna her zaman; düzlük-yuvarlaklık uyumuna ise genellikle uyar.	Genellikle bitişik yazılır. En çok tekil isimlerde kullanılır. Kalınlık-incelik uyumuna her zaman; düzlük-yuvarlaklık uyumuna ise genellikle uyar.

ALINTI KELİMELEER			
	VIYANA	FERGANA	MISIR
+ (ı)ğ , + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g	Genellikle bitişik yazılır. Her zaman tekil isimlere gelir.	Her zaman bitişik yazılır. Her zaman tekil isimlere gelir.	Her zaman bitişik yazılır. Her zaman tekil isimlerle kullanılır.
+n	Her zaman bitişik yazılır. Genellikle 3. tekil kişi iyelik ekiyle kullanılır.	Her zaman bitişik yazılır. Her zaman 3. tekil kişi iyelik ekiyle kullanılır.	Her zaman bitişik yazılır. Genellikle 3. tekil kişi iyelik ekiyle kullanılır.
+ nı, + ni	Her zaman ayrı yazılır. Çoğunlukla tekil isimler ve 2. tekil kişi iyelik ekleriyle kullanılır.	Her zaman bitişik yazılır. Çoğunlukla 2. tekil kişi iyelik eki ve tekil simlerle kullanılır.	Her zaman bitişik yazılır. Çoğunlukla 2. tekil kişi ve 3. tekil kişi iyelik eki ile birlikte kullanılır.

4. DEĞERLENDİRME

4.1. Türkçe kelimelerde belirtme durumu ekinin yazımıyla ilgili şu sonuçlara varılmıştır:

4.1.1. Nüshalar arasında en çok farklılık gösteren belirtme durumu eki “+nı, +ni”dir. Viyana nüshasında belirtme durumu ekinin bu şekli genellikle kelime gövdesinden ayrı yazılırken; Arap harfli Fergana ve Mısır nüshalarında bu ekin gövdeye genellikle bitişik yazıldığı görülür.

4.1.2. Arap harfli Mısır ve Fergana nüshalarında “+ (ı)ğ , + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g” belirtme durumu eki kelime gövdesine her zaman bitişik yazılırken, Viyana nüshasında bu ekin kelime gövdesinden ayrı yazıldığı örneklerle de rastlanmıştır.

4.1.3. Arap harfli Mısır ve Fergana nüshalarında “+ (ı)ğ , + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g” belirtme durumu ekinin ünlüsünün düzlük- yuvarlaklık uyumuna uymadığı örneklerle de rastlanmıştır; Uygur harfli Viyana nüshasında ise ekin ünlüsün düzlük-yuvarlaklık uyumuna her zaman uyduğu görülür.

4.1.4. Arap harfli Mısır ve Fergana nüshalarında “ + n” belirtme durumu ekinin kelime gövdesine her zaman bitişik yazılmasına karşın; Uygur harfli Viyana nüshasında ekin kelime gövdesinden ayrı yazıldığı örneklerle de rastlanmıştır.

4.1. 5. “+ (ı)ğ , + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g” ve “+ nı, + ni” belirtme durumu eklerinin tekil isimlere gelmesiyle ilgi olarak nüshalara göre şu dağılımı görmek mümkündür:

+ (ı)ğ , + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g (Türkçe Kelimelerde) > Viyana : 50, Fergana : 47, Mısır: 53
+ nı, + ni (Türkçe Kelimelerde) > Viyana: 31, Fergana: 22, Mısır: 23

4.2. Alıntı kelimelerin yazımına bakıldığında ise şu sonuçlara varmak mümkündür:

4.2.1. Arap harfli Mısır ve Fergana nüshalarında + (ı)ğ , + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g belirtme durumu eki kelime gövdesine her zaman bitişik yazılırken, Viyana nüshasında bu ekin kelime gövdesinden ayrı yazıldığı örneklere de rastlanmıştır.

4.2. 2. Nüshalar arasında en çok farklılık gösteren belirtme durumu eki ek +nı, +ni dir. Viyana nüshasında belirtme durumu ekinin bu şekli genellikle kelime gövdesinden ayrı yazılırken; Arap harfli Fergana ve Mısır nüshalarında bu ekin gövdeye genellikle bitişik yazıldığı görülür.

4. 2. 3. “+ (ı)ğ , + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g” ve “+ nı, + ni” belirtme durumu eklerinin tekil isimlere gelmesiyle ilgi olarak nüshalara göre şu dağılımı görmek mümkündür:

+ (ı)ğ , + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g (Alıntı Kelimelerde) > Viyana : 10, Fergana : 11, Mısır: 11
+ nı, + ni (Alıntı Kelimelerde) > Viyana: 1, Fergana: 1, Mısır: 1

5. SONUÇ

5.1. Sonuç olarak Kutadgu Bilig’in nüshaları arasında en büyük farklılığın Uygur harfli Viyana nüshasına ait olduğunu söylemek mümkündür. Viyana nüshasının istinsah tarihi 15. yüzyıl, Mısır nüshasının istinsah tarihi 14. yüzyıl, Fergana nüshasının istinsah tarihi ise tahmini bilgilere göre 14. yüzyılın ilk yarısıdır. Nüshaların istinsah bölgelerine bakacak olursak, Viyana Nüshasının Herat, Mısır nüshasının Kahire’de istinsah edildiği bilinir ; Fergana nüshasının ise Harezmi bölgesinde istinsah edildiği tahmin edilmektedir. Bu bilgiler ışığında bakıldığında , Arap harfli Mısır ve Fergana nüshaları ile Uygur harfli Viyana nüshası arasındaki fark açıklanabilir durumdadır.

5.2. Açıklanması gereken bir başka husus ise, nüshaların farklı alfabelerle yazılmış olmasıdır. Arap harfli Mısır ve Fergana nüshaları geleneksel imla ile yazılırken, Viyana nüshasında standardı henüz oluşmamış, telaffuzu gösteren, bir işaretin birden çok harfi karşıladığı ya da bir harf için birden çok işaret barındıran bir alfabe olan “Uygur alfabesi” kullanılmıştır. Viyana nüshasında dikkati çeken başka unsur da, bir kısım harflerin altında yer alan Arap harfli işaretlerdir. Bu durumda müstensihin; bazı harfleri, kelimeleri okutmada çare aradığı, bunun için de Arap harflerine başvurduğu görülür. Bu açıdan bakıldığında Viyana nüshası, nüshalar içinde Arat’ın da dediği gibi, en dağınık olan nüshadır; fakat bu özellikleri nüshayı değersizleştirmemekte, tam aksine, hakkında pek bir fikrimiz olmayan İslami döneme ait Uygur harfli metinlerde kullanılan Uygur alfabesinin Arap alfabesinden farklılıklarını görebilmemiz bakımından önemli bir veri arz etmektedir.

Viyana nüshasında görülen ve diğer nüshalarda pek rastlanmayan belirtme durumu ekinin ayrı yazılması geleneği hakkında birkaç şey söylemek gerekirse; bu durumun, metni istinsah eden müstensihin, yazıyı süslü göstermeye çalışmasından kaynaklanabileceğini düşünmekteyiz. Yine bu noktada müstensihin sülüs yazı hattına özendiğini söylemek de mümkündür. Bu noktada söylenebilecek bir başka şey de müstensihin sayfayı doldurmaya çalışması olabilir.

Viyana nüshasında görülen ve diğer nüshalarda rastlanmayan “hacib-ıg (V 2431-15)” örneği bize ek uyumsuzluğu meselesini hatırlatmaktadır. Burada yine düşüneceğimiz şey, ekin kelimeyi farklı okutup okutmayacağı meselesidir. Bu durum da kelimeyi “hacib” değil “hacib” okumak mı gerekirdi ? diye bir soru sorabiliriz. Çünkü Uygur alfabesinde “g, ğ” ayrımı yapılabilmektedir. Müstensihin belirtme durumu ekinin ünüsüzü için “g” yerine “ğ” tercih etmiş olması bize yazım-telaffuz ilişkisi bakımından bir fikir verdiğini düşündürür.

Hem Türkçe hem de alıntı kelimelerde, üç nüshada da “+ (ı)ğ , + (i)g, + (u)ğ, + (ü)g belirtme durumu eki ; “+ nı, + ni” belirtme durumu ekine oranla tekil isimlerle daha çok kullanılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Arat, R. R. (2007). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. (Hazırlayanlar: Eraslan, K. ; Serkaya, O. F.; Yüce N.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Çubukcu, M. (2016) . Kutadgu Bilig’in Viyana Nüshasının İmla Özelliklerinin Tespiti ve Diğer Nüshalarla Karşılaştırılması. *Türkish Studies*. Vol 11. S. 749-800.
- Çubukcu, M. (2019). İslami Döneme Ait Uygur Harfli Türkçe Metinlerin Yazım Özellikleri (Yayınlanmış Doktora Tezi). Danışman: Prof. Dr. A. Deniz ABİK. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Kutadgu Bilig Tıpkıbasım I Viyana Nüshası (1942). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- Kutadgu Bilig Tıpkıbasım II Fergana Nüshası (1943). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- Kutadgu Bilig Tıpkıbasım III Mısır Nüshası(1943). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- Mert, A. (2017). Kutadgu Bilig Nüshalarının Eskicilik Açısından Karşılaştırılması. *Bilig Dergisi*. Sayı 80. 179-215.
- Tekin, Ş. (1992). “Eski Türkçe” . Türk Dünyası El Kitabı. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: Ankara.

HATİCE MERYEM VE ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Melishan BÜYÜKKAYIKCI
Gazi Üniversitesi

ÖZET

Hatice Meryem Türk Edebiyatının kadın yazarları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Korkusuz ve incelikli kalemi ile yazdığı eserleri edebiyat dünyasında tartışmalar yaratmış ve hikayeleri ile ün kazanmıştır. Bu çalışma eserlerinin tahlili ile birlikte Hatice Meyem'in bazı dergilere yazdığı bölümler ile birlikte Murathan Mungan'ın kitabında yer alan bir bölümünün incelenmesidir.

Hatice Meryem kadın kimlikleri ve ötekileştirilmiş kadınlar üzerine yazdığı yazıları ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadının evlenme ile toplumda kazandığı düşünülen statüyü yermiş ve bununla birlikte *Sinek Kadar Kocam Olsun Başımda Bulunsun* isimli kitabının tiyatro olarak oynatılması ile de ses getirmiştir. Aynı zamanda toplumlar arasında var olan ve tartışmalara yol açan Türk-Kürt tartışmalarına edebi bir soluk getirmiş ve toplumların sosyolojisi ev içi düzeni ile yorumlamıştır.

Siftah, Aklımdaki Yılan, Beyefendi, İnsan Kısım Kısım Yer Damar Damar incelenen diğer eserleridir. Eserlerin ortak meselesi kadın olmakla birlikte toplumsal düzene eleştirilerde içerir. Beyefendi adlı kitap erkeklere methiyeler alt başlığı ile tariz sanatının konuşulduğu bir eser oluşu yönü ile içinde barındırdığı çizimlerle okuyucuyu etkilemiştir.

Siftah isimli kitabı ile Yaşar Nabi Nayır Gençlik Ödülleri Yarışmasında dikkate değer bulunmuş yoksulluk temelinde evlerin iç yaşantılarını aktarmıştır. Aynı zamanda Ot dergisinde yazdığı ‘*Bir Kadını Öldüreceklerle Tavsiyeler*’ adlı yazısı ile adından söz ettirmiştir. Aynı zamanda kadınlar gününde gazetelere verdiği demeçler ile kadınlar üzerine konuşmayı sürdürmüştür.

Varlık dergisinin kitap ekinde *İnsan Kısım Kısım Yer Damar Damar* adlı eserini anlatırken ‘*Varoş gerçekliğinde beni hayrete düşüren nesnelerle kurulan ilişkiler oldu .*’ sözü ile aslında kitaplarındaki ortak bir sesi dile getirmiştir. Eserleri ağırlıklı olarak yoksulluk, kadın ve evlilik konuları etrafında toplanmaktadır.

Tüm bu eserlerin içeriklerinden bir bölüm alınarak tahlili yahut eserin kendisi aşağıda verilen başlıklarla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hatice Meryem , kadın , yoksulluk

* Bu çalışma Melishan Büyükkayıkçı tarafından Hitit Üniversitesi'nde Doç.Dr.Meral Demiryürek tarafından yürütülen ‘‘Hatice Meryem ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme’’başlıklı lisans tezinden üretilmiştir.

AN INVESTIGATION ON HATICE MERYEM AND HER WORKS

SUMMARY

Hatice Meryem has an important place among the women writers of Turkish Literature. His works, which he wrote with his fearless and subtle pencil, created controversy in the literary world and gained fame with his stories. The analysis of these works together with the sections that Hatice Meyem wrote in some journals and the analysis of a section in Murathan Mungan's book.

Hatice Meryem, with her writings on women's identities and marginalized women, included gender inequality and the status that women thought to have gained in the society by marriage. At the same time, it brought a literary breath to the Turkish-Kurdish debates that existed among the societies and led to controversy and interpreted the sociology of societies in the domestic order.

Siftah, Snake in my mind, Gentleman, Human Part Part Part Vessel Vessel are other works examined. Although the common issue of the works is women, it includes criticism of the social order. The book titled ef Gentleman meth was a sub-title of eulogy to men, and it affected the reader with the drawings it contained in the direction of being a work in which the art of agriculture was spoken.

With his book Siftah, Yaşar Nabi Nayır conveyed the inner lives of the houses on the basis of poverty which was found remarkable in the Youth Awards Competition. He also made a name for himself with the article Ot Advice for those who will kill a woman Ot in Ot magazine. At the same time, she continued to talk about women through her statements to the newspapers on the women's day.

In the book appendix of Varlık magazine, while describing his work titled İnsan Human Part Part Place Damar Damar ‘’ ’In the suburban reality, there were relations with the objects that amaze me. Aslında aslında, in fact, he expressed a common voice in his books. Her work is concentrated around poverty, women and marriage.

A part of the contents of all these works is analyzed and the work itself is examined with the titles given below.

Key Words: Hatice Meryem, women, poverty

DERGİ

“YARIN BİR KADINI ÖLDÜRECEKLERE TAVSİYELER “

Hatice Meryem’in OT Dergisinin 2014 yılı ağustos sayısında yayımlanan 10 maddeden oluşan yazısında biraz iğretileme biraz mizah biraz mübalağa kullanılmıştır. Tatlı-sert bir şekilde toplumumuzun kanayan yarası olan ‘kadına şiddet’ eleştirilir. Yaşanan vakalardan örnek vererek konuyu somutlaştırmıştır. Olaya trajikomik bir bakış açısı getirerek dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Son 10 yılda birçok kadının öldürüldüğünü bunu da ‘Eğer öldürecekse son 10 yılın arşivine şöyle bir göz gezdirin .’ diyerek ilgiyi toplamış ve vermek istediği mesajı böylelikle aktarmıştır. Bir günün tamamında yapılacak olan olaylar aşama aşama madde madde anlatılır. Bir gün tam olarak yaşanır. İnsan öldürmede kullanılabilecek aletler anlatılır ve neden kullanıp neden kullanmamamız gerektiğini hakkında bilgi verir. Bu aletlerin ancak hayvan avlamada kullanılabileceğini söyler. Burada yarattığı olguyla alt mesajda kadına şiddet uygulayan insanları ağır şekilde eleştirir.

Kadınlara yapılan ve insani olmayan bazı yöntemleri söyler eve kapama göz hapsine alma gibi. Bunları yapıyor olmaya sebep olarak da bu sizin DNA’nızda zaten var diyerek bu şiddetin yüzyıllar boyunca devam ettiğini nesilden nesile daha da kuvvetlenerek varlığını sürdürdüğünü ve insanın anne ve babasında ne görüyorsa DNA’sında bunun bulunacağını onunda aynı davranışı yapacağını anlatır.

Metin betimleme gücü yüksek sebep sonuç ilişkisi içeren ve giriş gelişme sonuç kavramlarının metnin içinde net olarak görülebileceği şekilde kaleme alınmıştır.

SİFTAH

ŞEHİR DÜŞÜĞÜ

1.Yapı:

a. Olay Örgüsü: Dolapdere bir kenar mahalle olarak veriliyor. Ve sitelerdeki lüks yaşam zengin fakir ilişkisi annelik üzerinden anlatılıyor. Hamile kalan ve çocuğunu camide düşüren bir anne üzerinden hikâye ilerliyor.

b. Kişiler: Anne, Camideki insanlar, Simitçi

c. Mekan: İstanbul, Dolapdere, Cami

d. Zaman: Olay bir gün içerisinde (24 saatte) gerçekleşir.

2.Tema: Çaresizlik ve annelik

3.Dil ve Anlatım: Tasvirler güçlüdür. Cansız nesnelere can vererek onlarla bir şeyler yaşayarak anlatıyor başından geçenleri. Dili sade değil olabildiğince süslüyor. Başkahramanın ağzından anlatıyor.

4.Anlam ve Yorum: Fatma anamızın eli olgusuyla bir inanç söz konusudur. Şehir planlaması ve topluma yönelik eleştiri. Olayı verirken bir duvar yazısı yahut güzel bir sözden yola çıkarak anlatıyor.

5.Zihniyet:

Dönemin zihniyeti: Yazar toplumsal ayrışmanın olduğu bir zamanda kürtlerin azınlık olarak görülmesine dikkat çekerek yazıyor.

Yazarın zihniyeti: Toplumsal bir eleştiriye yer verirken yine kadını, anneliği ele alıyor. Fakat bu sefer çocuğunu bilerek düşüren acımasız bir anne var karşımızda.

SİNEK KADAR KOCAM OLSUN BAŞIMDA BULUNSUN ROMAN TAHLİLİ

1.Yapı:

a. Olay Örgüsü: Kısa 30 anlatıdan oluşan kitapta yazar farklı kimliklere bürünerek farklı mesleklere sahip erkeklerin karısı olmayı işliyor. Meslekler değiştikçe çevre beklentiler kültürel seviye toplum yapısı da değişiyor. Olaylar her anlatıda bir günü yada uzun bir zaman diliminde evliliğin gidişatını anlatıyor. Olaylar toplumsal meseleler aksaklıklar yoksulluk ve süregelen hep aynı hikâyelerle devam ediyor. Okuduğunuz hikâye teyzeniz halanız yan komşunuz olabiliyor bir anda. Her anlatıda farklı bir olay var eşler arasındaki mesele olay üzerinden genel yargılara bağlanıyor.

b. Kişiler: Ayyaşın karısı olmak... Bir apartman kapıcısının karısı... Bir tornacının... Bir cücenin... Bir imamın... Bir kuryenin... Bir marangozun karısı... Gardiyanın karısı... Kasabın karısı... Çok genç bir adamın karısı... İnce ruhlu bir adamın karısı... Bir işçinin karısı... Avare bir adamın... Bir adamın ikinci karısı... Bir demiryolcunun karısı... Bir tüccarın... Bir sünepe adamın... Bir emeklinin... Bir oburun... Bir lüzumsuz adamın... Bir şoparın... İlk aşkının karısı... Bir saz âşığının... Bir kader kurbanının... Yakışıklı bir adamın karısı... Bir şairin karısı... Yaşlı bir adamın karısı... Bir garibanın... Babasının karısı... Ya bir de oğlunun...

Kişiler anlatı anlatı bu kimliklerle çıkıyor karşımıza. Çoğu isimlessiz olmakta beraber yazar kendisi konuşuyor ve bu mesleklere sahip erkeklerin karısı oluveriyor. “-mış” olarak konuşuyor bizimle. ‘Ben bir ayyaşın karısıymışım ve çok güzelmişim.’ Diyor mesela.

c. Mekan: Mekan her anlatıda değişik bir şekilde çıkıyor karşımıza bazen belirtilmiyor bazen İstanbul oluyor bazen bir ev bazense yoksul bir mahalle.Mekan eserde içinde bulunulan toplumsal ve ruhsal durumu vermek için gerçekçiliği aktarma ve okuyucuya çevreden izler göstermek amacıyla var oluyor.

d. Zaman: Zaman “-mış” li geçmiş zaman ve dili geçmiş zaman olarak karşımıza çıkıyor. Yazar eskiden yaşanmış ve bitmiş bir hayatı anlatıyor bize. Olmuş yaşanmış ve tamamlamış.

2.Tema: Kadının toplumdaki yeri ve evlilik dairesinde kadın meselesi

3.Dil ve Anlatım: Sade bir üslup ve anlaşılır bir dil kullanmış yazar. Hiç bir sözden kaçınmayıp aktarmak istediği şekilde aktarmış. Rahat konuşma tarzı sohbet havasındaki mizacıyla olayın yaşandığı ortama gidiyor ve yabancılik çekmiyorsunuz. Olayları siz yaşıyorsunuz. Geçmiş zaman dönüşleri ve betimlemeler sıklıkla karşılıyor sizi. Toplumun

temel taşları dini ve ahlaki değerler üzerine fazlasıyla eğilme yargılama ve eleştirme görüyorsunuz. Kişi tasvirleri ve ruh tahlilleri oldukça fazla.

4.Anlam ve Yorum: Toplumsal meseleler üzerinde duran yazar farklı anlatılardan yine kadını ve kadının meselelerini ele alıyor. Toplumda ki kadın figürünü farklı mesleklere farklı statülere sahip insanların karısı olmak üzerinden işliyor ve olası geleceği ya da süregelen bir geçmişten söz ediyor. Kitap fazlasıyla dikkat çekici ve bir sonraki anlatıyı merak ederek kitabı bir çırpıda bitirebiliyorsunuz.

Klasik hikâyelerden oluşuyor aslında hep olan Türk filmi olarak izlediğimiz karşı komşumuz aynı mahallede oturduğumuz tanıdığımız..Yani kitap bizden bizim içimizden. Bir tornacının karısı olmak..İnce mizah anlayışına sahip yazarın öyle usta bir üslubu var ki acı çekerken gülümsüyorsunuz.Tornacının karısı demir eksikliği çeker mi hiç ? Ya da bir avarenin karısı olmak? Güzellik ya da para kaderde yazılanı yaşamamıza engel mi? düşünüyorsunuz. Kitap boyunca uzun uzun düşünüyorsunuz. Her kelimesinde sorguluyorsunuz hayatı değer yargılarınızı yaşam şeklinizin size uyumunu. Yazarın anlatmak istediği gizlediği ya da apaçık verdiği o mesajı anlıyorsunuz hissediyorsunuz.

5.Zihniyet:

Dönemin zihniyeti: Yazar dönemin zihniyetini geniş acıda düşünüyor ve bu şekilde yansıtıyor. Faklı zamanlarda yaşanan farklı olayları devinim gösteren bir zaman içinde ve her dönem benzeri yaşanabilir şekilde gösteriyor. Anlatıya konu olan erkeğin ne iş yatığına göre değişebilen bir zihniyet söz konusu. Siz kadının her dönemde aynı zihniyetle toplum içinde var olduğunu anlıyorsunuz eserden.

Yazarın zihniyeti: Yazar her eserinde olduğunu gibi burada da kadını, kadının toplumdaki yerini işliyor farklı statülerde farklı zamanlarda kadın olmayı ortak ve farklı yanları anlatıyor. Kadını daima koruyan ve toplumdaki kadının feryat eden sesini isyanla duyuran yazar tam bir kadın hakları savunucusu olarak karşımıza çıkıyor. Yazar sosyal çevre ve maddi imkânlarla göre değişen yaşam tarzını ve eşlerin işlerinin kadının hayatındaki yerinin hayati önemine vurgu yapıyor.

İNSAN KISIM KISIM YER DAMAR DAMAR ROMAN TALİLİ

1.Yapı

a.Olay Örgüsü: Genel başlıklar ve alt başlıklar halinde kişilerin ve aynı mekanın olduğu kısa hikâyelerden oluşuyor hikâyeler birbirini devamı ve aynı kişiler etrafında dönerken bazı bölümlerde belli kişilere verilen ağırlıkla devam ediyor. Beş bölümden oluşan kitap ana karakter olan Elmas ile başlayarak onun kitap boyunca eleştirdiği Cavit ile son buluyor. Asıl karakterler üzerinden “Hayatın alelade akışı kozlukta” başlığıyla hikâyeler başlamadan önce romanın genelinde anlatacağı tek mekan olan Kozluk (İstanbul)hakkında bilgi veriyor. Roman olan bu eserde bölümlere ayrılmış olma ve bu belimler içinde de anlatılacak olaya göre başlık alma size bir hikâye havası veriyor

b.Kişiler:Elmas,Zümrüt,Cansın,Cavit,Coşkun,Seher,Nurettin,Sinan,Ayhan,Ozan, Kenan,Aynur,Sami,Mesut.

Ana kişiler yukarıda belirtilmiştir. Olaya dahil olan komşular mahalle sakinleri çocuklar ve arkadaşların adı eserde belirtilmemiştir.

Elmas ile Zümrüt kardeş.

Cavit Zümrüt'ün kocası.

.Coşkun ve Nurettin Cavit'in kardeşi.

Seher Nurettin'in karısı.

Cansın ve Sami Coşkunun arkadaşları

.Mesut Coşkunun ağabeyi.

Ayhan,Ozan,Kenan ve Aynur Zümrüt'ün Çocukları.

Roman boyunca bu isimler çevresinde olaylar dönmekte ve her şeye müdahil asıl karakter Zümrüt görünmekte Zümrüt'ün olaylara müdahalesi ise yazar tarafından Elmasın gözünden anlatılmaktadır. Her bir karakterin geçmişi kişilikleri olayları aktarılmış ve toplumun meselleri sürekli karşılaşılan olayları bu karakterler üzerinden anlatılmıştır.

c.Mekan: Kozluk. Romanın tamamı burada geçmekte İstanbul'un arka mahallelerinden biri olan Kozluk yoksul bir mahalle olmakla beraber mekânı birebir yansıtmaya ve kişilerle bütünleştirme özelliğine sahiptir.

d.Zaman: Zaman içinde bulunulan şimdiki zaman olaylar oluş sırasında aktarılıyor. Geriye dönüşler geçmiş anlatılarda mevcut. Geçmişteki bir olay o an yaşanıyor muşçasına anlatılıyor.

2.Tema: Bir aile ve çevresi üzerinden toplumsal aksaklık ve meselelerin anlatılması

3.Dil ve Anlatım: Yazarın dili oldukça yalın ve anlaşılır. Betimleyerek anlatma ve sizi olaya dâhil edecek usta bir üslup söz konusu. Gelenek ve görenekler kalıplaşan aile yapıları bir düzen içinde aktarılıyor. Taşları yerlerine koyuyorsunuz zihin haritanızda. Bazen bir kelime ile o an anlatacağı olayı özetleyiveriyor içine alıveriyor. Kişi tasvirleri ve ruh tahlilleri oldukça fazla. İçinde bulunulan toplumun diline ayak uydurma halk diliyle konuşma ve belli bir kesimin diline hâkim olma söz konusu anlattığı çevreyi dışarıdan gözlemleyen değil de onların içinden biri anlatıyor olayı size.

4.Anlam ve Yorum: Toplumsal sorunlar ve durumu iyi olmayan aileler fakir semtler üzerinde onların yaşadığı olaylara çektiği sıkıntılara ışık tutuyor. Kadınlardan kadınların çektiği sıkıntılardan bahsediyor.

Düğünleri aile yapıları kültürleri hakkında bilgi veriyor. Türkiye'ye genel bir bakış açısı ve belli bir kesime eğilme söz konusu.

: Garipliklerini, garibanlıklarını,kimsesizliklerini anlatıyor. Bu hikâye onların.

5.Zihniyet

Dönemin Zihniyeti: Şu an içinde bulunduğumuz zamanda bir tanıdık manzara roman. Dönemini yansıtan dönemin ezilen yoksul halkını anlatan onların içinde yaşayan ve onların içinden çıkan bir eser. Yaşama mücadelesi asıl mesele düşünce tarzlarının yansıtıldığı

karakterler söz konusu. İstanbul da halkın zihniyeti yansıtılıyor ve arka sokakların ara mahallelerin gizli sesi.

Yazarın Zihniyeti: Yazar tüm eserlerinde ortak zihniyete sahip kadın ve toplum. Bu iki mesele üzerine eğilerek her yönüyle ele almış ve her açılarından karakterine hayat vererek anlatmış. Kadının misafir odasına verdiği önemden borcamın bir kadın için olan değerine varana kadar üstelik. Kadını yücelten ve toplumda ezilip hor görülen kadının aslında olmazsa hiçbir düzenin var olmayacağını anlatmak istemiş. Toplumsal meselelere eğilirken işsizlikten çok dem vurmuş ve bunu ciddi bir sorun olarak algılamış. Kozluk da asıl mesele işsizlik ve kadın erkek yerine hem çalışıp hem evi geçindirenken erkek kahvede oturan içen ve karısını güven bir mahlûk olarak aşağılanıyor.

Bir öfke görüyorsunuz bir hesaplaşma. Yazar kızgın erkeklerin gördüğü kadın imajına. Kadın onları bir düzen içinde var ederken onların düzensizlik içinde kendilerini kaybetmelerine tepkili. Kadının doğurganlık sürecindeki kırgın kanadına da merhem olmaya çalışıyor yazar. Çocukların büyüüp yetişmesinden ve gelecek kaygısından bahsediyor. Erkeğin kadını evde sevgisizlikle bırakarak onu cinsel obje olarak görmesine kızıyor. Güzel çirkin algısına ve soyaçekime vurgu yapıyor kardeşlerin birbirlerine olan benzerlikleri üzerinde duruyor.

AKLIMDAKİ YILAN

KADIN KADINA HESAPLAŞMA

1.Yapı:

a. Olay örgüsü: Kumruların yaz göçü yapması, yanlış evlilik ve annelik yapamayan bir kadının başından geçer. Kumruyla kadının arasındaki ilişki, kocası, annesi ve iki oğlu ile yaşantısı.

b. Kişiler: Mahir, İsmet Hanım, banka çalışanı Melek, Kumrular, kadının iki oğlu ve Mahirin eski eşinden olan oğlu Can.

c. Mekan: Banka, ev, evin mutfağı.

d. Zaman: Birkaç aylık bir süre, kumruların yaz göçü yapmaları ve göçün bitişi. Geçmişe dönmeler görülür.

2.Tema: Anne bir kumrunun gözünden dünyaya gerçekçi bir bakış.

3. Dil ve Anlatım: Kadının gözünden aile hayatı anlatılır. Açık ve akıcı bir dili vardır. Kendi kendine konuşur. İnan tasvirleri vardır, kişileştirmeler yapmıştır. Anlatmak istediği asıl konuyu kumru ve yavrularının onun bırakıp gitmeleri üzerinden vermiştir.

4.Anlam ve Yorum: Yanlış evliliğin insan hayatını nasıl etkilediği, annelik yapamayan bir kadının çevresine ve kendisine olan tutumu alaycı, eleştirel ve iğneleyici bir şekilde verilmiştir. Asıl olanın doğurmak mı yoksa büyütme mi olduğunun ayırımında kalmıştır ama iyi niyetin her şeye çözüm olabileceği kanaatindedir.

5.Zihniyet: Dönemin zihniyeti: Yazar toplumsal ayrışmanın olduğu bir zamanda Kürtlerin azınlık olarak görülmesine dikkat çekerek yazıyor.

Yazarın zihniyeti: Yegâne amacı idealist kadını en iyi şekilde anlatmak olan yazar kadınların toplumda aktif birer birey olma ve zihniyeti topluma kazandırmak amacıyla yazıyor. Kumru ile kendisinin verdiği mücadele ile kadın kadına mücadeleyi kastediyor.

BEYEFENDİ

‘erkeklere methiye ‘

‘lütfen uzanın şöyle bir muzaffer uslu sayıp sizi yalayalım tüm yaralarınızı doyuralım karnınızı yıkayıp paklayalım şifalı çünkü çok tatlı bizim dilimiz beyefendi beyefendiciğim öyle korkutmuşsunuz ki bizi afedersiniz söyleyemiyoruz bile ne çok sevdiğimizi sizi öyle korkak ürkek tek ayak üstünde kelimelerimiz Sinek Kadar Kocam Olsun Başımda Bulunsun'un yazarından, şimdi de bir ""erkeklere methiye""!

Kadın hallerini büyük bir ferahlıkla anlatmanın ustası, kadın bakış açısını ""kadın bakış açısıdır"" ilanı vermeden genişletmenin şen terzisi Hatice Meryem, bu eserinde başka tür bir kadın-erkek hikâyesi anlatıyor. Bir nevi aşk hikâyesi de diyebilirsiniz... Hatice Meryem, Beyefendi'yle çağdaş Türkçe edebiyata yeni bir tarz getiriyor. Mensur şiir mi demek lazım, manzum nesir mi? Kara mizah şenliği mi, acı bir ironi mi? Kategorisini boş verin; kâh hırsla, kâh boğazı düğümlenerek, kâh hergele bir tebessümle ama her halükârda heyecanla, tutkuyla okunacak başka türlü bir şey, Beyefendi.. ‘

Kitabın arka kapağında anlatıyor Hatice Meryem, erkeklerin kadın hayatındaki yerini kadınların nasıldaki kendi hayatlarını yaşamaktansa kendilerine biçilen hayatları yaşadıklarını. Sitem ediyor yazar isyanını överek anlatıyor kendince. Överek yeri aslında değişik bir üslupla üstelik. Diğer kitaplarında olduğu gibi asla lafını esirgemiyor ve çekinmiyor kimseden. Bir ince ayrıntı olarak dikkat çekmek istediğim mesele ise kitabın arka kapağı da dahil olmak üzere kesinlikle büyük harf kullanılmamış olması. Serbest yazım konusunda dahi sınırları zorluyor Hatice Meryem. Kitap hiçbir kurala bağlı kalmadan tamamen özgün olarak kaleme alınmış ve yine özgün çizimlerle desteklenmiş. Çizimler Zeynep Özatalay tarafından kara kalem olarak ve üzerine derin düşündürecek şekilde oluşturulmuş.

Hatice Meryem'in daha önceki raporlarda incelemiş olduğum kitaplarında kadınların sorunlarına, toplum içindeki ezilmişliklerine yer veren yazar bu sefer farklı bir açıdan bakıyor ve beyefendi diyerek hitap ettiği, karşısında biri varmış gibi konuştuğu ve siz diyerek ciddi bir biçimde eleştirdiği tabir-i caiz beyefendi! Kitabı okurken hissediyorsunuz yazarın size hissettirmek istediği acıyı. Acıyor canınız kadınlara kadınlarımıza..

3 anahtar kelime etrafında şekilleniyor eser: Beyefendi, siz, kelimeleriniz.

“tekrarın güzelliği vardır

donar kalırsınız beyefendi

bakarsınız

mahsur kalmışsınız kelimelerin karşısında”

Kitap tekrarlarla dolu ve bunu da güzel bir şekilde ifade ediyor yazar. Kelimeler dediğimiz kavram öyle anlam yüklü ki. Acısı tatlısı hüznü kederi kızgınlığı sevinci her şeyi ama her şeyi orada gizli.

“tüm kelimelere ve size dair

ki bir kelimeden ibaretsizsiniz sizde”

Sevdiğiniz insan onu ifade ettiğiniz kelimelerde gizlidir ve tüm kelimeler ona dairdir. Erkeklere karşı beslediğimiz o şefkat duygusunu koruma içgüdüsünü annelik sevgisini eleştiriyor yazar. Bir erkeğin her şeyi olmak! İstemiyor bunu ve kadının bir birey olmasındansa erkeğin gölgesinde kalmasına şiddetle karşı çıkıyor. Kitap boyunca birçok telmih unsuru diyebileceğimiz kelimeler çıkıyor karşımıza. ‘beyefendi gülden kara böcek dinledik.’ Burada dikkat çekmek istiyorum çünkü başlarken de özel isim kullanılırken de küçük harf kullanıyor. Kitabın tamamı bu şekilde ilerliyor ve buradaki kinayeyi methiye adı altındaki iğnelemeyi eserin biçiminden dahi anlayabiliyorsunuz. Soru sorma sanatına da başvuruyor yazar beyefendi diyerek hitap ettiği kişi ile karşılıklı konuşur gibi soru soruyor ancak hiçbir noktalama işareti kullanmadan. Kitapta 2 mekân var bu iki mekân kitap bölümlerinin başlığı olarak karşımıza çıkıyor. Kitap süresince ahenkli bir söyleyiş sarıyor sizi kelimeler sayfalarda dans ediyor adeta. Mehtiye kelime anlamıyla edebiyatta bir kimseyi veya bir şeyi övmek için yazılmış şiirlerdir. Methiye genellikle padişahları, sadrazamları, devletin ileri gelenleri ve din büyüklerini övmek için yazılan kasidelerdir. Burada da gördüğümüz gibi methiye özgü amaçlıdır ve Hatice Meryem de övermiş gibi davranarak perişan ediyor erkekleri. Onların kabalıklarını, kocalıklarını, insanlıklarını eleştiriyor. ‘sahi siz Allah’ı bizim için mi icat ettiniz beyefendi’ yazarın adeta dilinin kemiği yok. Din konusunda insanımızın doğmalarını eleştiren yazar burada da birçok müslümanın hassas olduğu “Allah” kelimesinin küçük yazımıyla dikkatleri üstüne çekiyor.

Toplumun kanayan yarası tecavüz meselesine de değinen yazar erkeklerin sapkınların kadınları korumasız ve aciz olarak görmelerinden şikâyetçi ve kadınlarımız para eder beyefendi diyerek bu konuda ki tavrını da koyuyor. Sizi sevmenin bedeli ne ise ödeyeceğiz diyor Hatice Meryem. Kadın dediğimiz anne dediğimiz çocuk dediğimiz her şeyimiz olan kadınlar daima bir bedel öderler! Bunu bedel bazen canları bazen en sevdikleri bazen hayalleri bazen çocukluklarıdır ama o bedel mutlaka ödenir!

“kendimize bizi beyefendi küçücük hissettirmek hevesine nereden kapıldınız siz”

Kızıyor yazar erkeklerin kadınları küçük görmesine ezmesine bu hakkı onlara veren zihniyeti eleştiriyor. Öteki kitaplarda olduğu gibi yine toplumsal eleştiri karşılıyor bizi. Toplum düzenini eleştiren yazılı olmayan ahlaki kurallarımıza atıfta bulunan yazar kelimelerimiz sözleriyle aslında söyleyemediği her şeyi bütün sıfatları içeriyor.

BEYAZ KARTAL HİKÂYESİNİN TAHLİLİ

1.Yapı:

a.Olay Örgüsü: Dersim olayları sırasında bir askerin uçağıyla yaptığı uçuş ve hedefi vurması üzerine olay gelişiyor.Uçuşa hazırlanması uçuşu hedefi görmesi ve vurması bu arada mesele anlatılıyor olay hakkında bilgi veriliyor.

b.Kişiler: Asiler,pilot,makinist,köylüler,komutan,pilotun babası.

c.Mekan: Dersim.

d.Zaman: İçinde bulunduğumuz şimdiki zaman şuan yaşanıyormuş gibi aktarılıyor.-yor eki kullanılarak sizi zamanın ve olayın içine dahil ediyor.

2.Tema: Dersimde Türk ordusunun verdiği mücadele.

3.Dil ve Anlatım: Duraklama ve devrik cümlelerle kurulmuş bir hikâye söz konusu. Anlatım kapalı ilk okuduğunuzda anlam veremiyor ve düşünmeye itiyor sizi.Cümlelerin yarım bırakılmışlığı olaya dahil olmanıza bir nebze engel oluyor.Anlatımda ince detaylar var.Duygu yönü ağır bir metin.

4.Anlam ve Yorum: Askerimizin zor şartlar altında çalıştığını ve birlik bütünlüğümüze zarar vermek isteyen asilerin üzerinin mimlenerek yok edilişlerinin hikâyesi anlatılıyor.İlgi çekici ve merak uyandıran bir yazı bu.

5.Zihniyet:

Dönemin Zihniyeti: Dersim olaylarını ve Ankara'dan gönderilen eğitimli askerleri dönemin zihniyetini göstermedeki rolü büyük.Ülkenin karışık olduğu bu zaman dilimini işlemiş yazar her yönüyle aktarmış.

Yazarın zihniyeti: Yazar toplumsal meselelere eğildiği gibi ülkeyi derinden etkileyen olaylar üzerinde de durmuş ve yazılar kaleme almıştır.Dersim olaylarını kendi gözünden ve kendi hayal gücüyle yeniden yorumlamış ve bize betimleme ile canlandırma o anları yaşama ve devir insanların halinden anlama imkanı sunmuştur.

Varlık Dergisi

8 MART DÜNYA EMEKÇİ KADINLAR GÜNÜ

Sohbet havasında yazılan bu yazıda yazar kendisiyle konuşuyor adeta.Şu hazin tablo diyor toplumsal bir eleştiri yapıyor ve topluma dönüyor yüzünü.Kafka geliyor yazarın aklına ünlü yazarın ölümsüz eseri Dönüşüm üzerinden kaleme alıyor bu yazısını.Dönüşümde yazarın bir böceğe dönüşmesinden bahseder ve yazar buna bir eleştiri getirerek dönüştüğü şeyin kadın olması durumunda olacakları anlatır.Öyle sırtüstü yatıp kalamayacağını,kadınlık vasfıyla ne yapıp edip doğrulup evi çekip çevirmek ailesine bakmak için ayaklanacağını anlatır.Eleştiri toplumsal yargılarımızı kadının toplumdaki ve ailedeki yerinin önemine vurgu yapar ve bu konunun basit görülüşüne isyan eder adeta.Kafka'nın dönüştüğü böcekte sanırım erkekti diyor yazar.Öyle yatıp kalmanın nedenini buna bağlıyor.BM'in araştırması ekte verildiği üzere Hatice Meryem'in bu yazısında da mesele oluyor ve diyor ki bu tablonun değişmesinden geçtim Tanrıdan tek ricam kadını yeniden tasarlaması yönünde. Kadınlar dünyaya öyle bir gelsin ki gözlerinde etten bir gözlük,kulaklarında etten bir tıpa ve kafasında etten bir tıpayla gelsin dünyaya.Artık görmesin duymasın ve bilmesin incinmesin istiyor yazar.Böylece kadınlardan beklentisi olmaz insanların ve kadınlarda rahat eder diyor yazar büyük bir bıkkınlıkla.Böyle olunca BM'in bu araştırması da içimizi yakmaz bu denli diyerek araştırma sonuçlarından duyduğu üzüntüyü de dile getiriyor.

SONUÇ

Sonuç olarak, Hatice Meryem'in eserlerinde topluma, ülkemize, kadına dair birçok iz bulunuyor. Toplumsal aksaklıklarımızı ve sorunlarımızı işleyen yazar bize Kadın meselesini her yönüyle göstermiş ve toplum içinde kadının rolünü yaşanmış olaylarla aktarmıştır.Okuyucuyu İstanbul'un yoksul semtlerine götürdü oradaki ailelerin evlerine soktu onlarla tanıştırdı ve hayatlarına ortak etti. Her kesimden insan görerek farklı insanlarla tanışmama sebep oldu. Tanıdık olduğum çevremdeki manzaraları okumamı sağladı. Kâh güldürdü kâh ağlattı.Tez çalışmamda sistemli olarak yaptığım tahliller meselelere kendi yorumumu katmam suretile oluşturduğum genel çerçeve söz konusudur. Hikâyeler içinde bahsedilen atıfları not olarak tahlil içerisinde vererek detaylı bir çalışma oluşturup konunun

daha iyi anlaşılmasını sağlamayı amaçladım.Hatice Meryem'in yazar kimliğini eserleri üzerinden ışık tutarak gözlemledim ve eserleri ile hayatı arasındaki bağlantıyı kurmaya çalıştım. Zor bir hayat süren ve tek başına ayakta duran güçlü bir kadınla karşılaştım ve adeta eserlerinde kelime kelime Hatice Meryem'i okudum.Hatice Meryem,varlığı ile edebiyatımızda kadın imajını net bir şekilde çizmiş ve üslubuyla adından fazlasıyla söz ettirecek eserlere imza atmıştır.Üslubundaki yalınlık okuyucuyla kurduğu ilişki düşünüldüğünde sohbet havasında yazdığını görüyor ve işlediği konularla eserde kendinizi buluyorsunuz.

KAYNAKÇA

MERYEM, Hatice. Siftah,Varlık Yayınları, 2000, Sayı:594

MERYEM, Hatice. Sinek Kadar Kocam Olsun Başımda Bulunsun, İletişim Yayıncılık, 2002, Sayı:853

MERYEM, Hatice. İnsan Kısım Kısım Yer Damar Damar, İletişim Yayıncılık, 2008, Sayı:1314

MERYEM, Hatice. Aklımdaki Yılan, İletişim Yayıncılık, 2010, Sayı:1489

MERYEM, Hatice. Beyefendi, İletişim Yayıncılık, 2013, Sayı:1878

DEMİRYÜREK, Meral. Roman incelemesinin teorik temelleri ve uygulamaları ORHAN HANÇERLİOĞLU HİKÂYEDEN ÖTE ROMANDAN BERİ

AKTAŞ, Şerif. ROMAN SANATI VE ROMAN İNCELEMESİNE GİRİŞ

OT DERGİSİ, 2014 AĞUSTOS

MUNGAN, Murathan. BİR DERSİM HİKAYESİ / METİS YAYINCILIK, 2012

MERYEM, Hatice. Sinek Kadar Kocam Olsun Başımda Bulunsun İletişim Yayıncılık, 2002

VARLIK, 8 MART DÜNYA EMEKÇİ KADINLAR GÜNÜ, 2008 MART

VARLIK, HATİCE MERYEM “İNSAN KISIM KISIM YER DAMAR DAMAR” 2008 ARALIK

DEMİRYÜREK, Meral. Belkıs Halim Vassaf Anısına Edebiyatta Kadın,XXVI.ULUSLARARASI KİTABET EDEBİYAT SEMPOZYUMU,ERKEĞE BAĞLI KADIN HALLERİ:”SİNEK KADAR KOCAM OLSUN BAŞIMDA BULUNSUN”,

KARS AKBABA KÖYÜ'NDE KÜLTLERLE İLGİLİ ANLATILAR

Melishan BÜYÜKKAYIKÇI

Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Kültürümüzde, inanç sistemimizin ve değer yargılarımızın önemine bakacak olursak insanı var eden asıl olgunun burada olduğunu görürüz. Bu incelemede Kars'ın Akbaba Köyündeki inanmaları inceledik. Kültürel birikim ve kültürel kimlik açısından vala , örtünme amacıyla kullanılmakla beraber Kars ilinin geleneksel giyim kuşamı açısından önemlidir. Ve aynı zamanda Kars için bir çok inanma ve geleneğin içinde de kendisini göstermektedir.

Kültür, ortaya çıktığı millete özgü olmakla beraber onun kültürel kimliğini de yansıtmaktadır. Kültürün kendisini gösterdiği gelenekler içerisinde giyim kuşam ve inançları bir arada görmemiz mümkün. Başörtüsü olarak kullanılan vala inanç gereği dilek ağacına dilek dilerken de kullanılır ve ağaca dilek ile beraber bağlanır. Doğada kutsal saydığı ateşi, dağ ve suyu diğer inançlara bağlamışlar ve bir arada kullanarak birbirlerinden etkilenmelerini sağlamışlar. İnsan var olduğu süre içerisinde bir gerçeğe dayanma inancı duymuş ve bu yüzyıllardır böyle süregelmiştir. İnsan açıklayamadığı olağanüstü olaylar ve yaratılış gibi meseleleri bir olaya yahut bir maddeye dayandırma gereği duymuştur. İşte bu ihtiyaç bizleri doğada gördüğümüz ve hayatımızın her alanında varlığını sürdüren ateş, su, ağaç, dağ kültü gibi kavramlara anlamlar yüklemeye ve kutsal saymaya itmiştir.

Kutsallaştırmak kültürümüz açısından önemli olmakla beraber kültür aktarımını sağlama ve bu aktarım sırasında var olan bilginin değişip gelişerek yeni bir hal kazanmasını ise kültürel değişim ile açıklamamız mümkün. Biz bu makalede kültür ve kültür aktarımının çeşitli inançlar çerçevesinde incelenmesini kült kavramını ve çeşitlerini Kars'ın Akbaba Köyünde ki inançlar üzerinden açıklamayı amaçlamakta ve hayatın geçiş dönemleri olan doğum, evlenme, ölüm süreçlerinin inanç sistemimiz ile bağlantısını Sevim Hasanoğlu ile yaptığımız derleme çalışması çerçevesinde inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kült, Ateş, Su, Dağ, Ağaç.

CULTURES RELATED TO CULTURES IN KARS AKBABA VILLAGE SUMMARY

If we look at the importance of our belief system and value judgments in our culture, we see that the actual fact that created human beings is here. In this study, we examined the beliefs in the Akbaba Village of Kars. In terms of cultural accumulation and cultural identity, the vala is used for veiling, but it is important for Kars's traditional clothing. And it also manifests itself in many beliefs and traditions for Kars.

Culture is unique to the nation in which it originated, but it also reflects its cultural identity. It is possible to see clothing and beliefs together in the traditions that culture shows itself. Vala, which is used as a headscarf, is also used when wishing to the wish tree and is connected to the tree together with the wish. They connected the fire, the mountain and the water to other beliefs, which they considered sacred in nature, and they used them together to be influenced by each other. Human beings have believed in a fact based on the fact that they existed and this has continued for centuries. Man felt the need to base matters such as extraordinary events and

creation that he could not explain to an event or a substance. This need has led us to consider meanings and to regard them as sacred, to concepts such as fire, water, tree, and mountain culture that we see in nature and continue to exist in all areas of our lives.

Although sanctification is important for our culture, it is possible to explain the cultural transfer by providing cultural transfer and the change in the existing knowledge and gaining a new state through this change. In this article, we aim to examine the culture and the transfer of culture within the framework of various beliefs, to explain the concept of cult and its varieties through the beliefs in the Akbaba Village of Kars, and to examine the connection of life, marriage, and death processes, which are the transition periods of life, to our belief system within the framework of our compilation study.

Keywords: Cult, Fire, Water, Mountain, Tree.

1.ATALAR KÜLTÜ

Türklerde ölümden sonra hayata inanılırdı, ruh ölümsüzdü ve onları unutmamak onurlandırmak gerekiyordu. Ruhların kişilerle ve hayatla bağlantıları vardı ve birçok olay onların iradesindeydi. Bu yüzden atalar inancı, göçebelerde ayrı bir yer tutmaktaydı ve onlar için kurban ayinleri yapılmaktaydı. Atalarının anılması ve onurlandırılması için özel ayinler gerçekleştiriyorlardı. Atalar ikiye ayrılıyordu. Bunlardan ilki topluluğun ilk ataları, ikincisi ise kişilerin atalarıydı.³Canların insanlar gibi yaşayışlarını devam ettirdiklerine, yaşadıklarına inanan Türkler, ocak çevresinde düğümlenen bir külte, bir tapınma şekline sahip olmuşlardır; buna da ‘Atalar Kültü’ diyoruz ki bu da ‘Ocak Kült’ünü doğurmuştur. Ocağın tütmesi, ateşin devamlı yanması, ataların o ocakta, o yurttan, o çadırda devamlı şekilde bulunmasını sağlar.⁴

Kaynak kişimiz hayatın geçiş dönemleri olan ölüm ile ilgili olarak ocak kültürünün kutsallığına ilişkin

“ Cenaze olan evde yemek pişmez kolu komşu akraba yemeğini yapar getirirdi. Ocak sönmüş olurdu ve ocak yakılmazdı. Ölüünün ardına helva yapılır et pişirilir ölüünün cenazesinde mezarı eşen adamlar çağırılır onlar yedirilir içirilirdi. Buna esenlik verilmesi derdik.”⁵Nazar inancının hâkim olması ve ocaklarda nazara karşı uygulamaların yapılmasına ilişkin kaynak kişimizin aktarması “ Bazı kadınlar vardı. Evimize demrül düşerdi Hatça Anamı bilmem Ayşe Anamız bize okusun evimizin demrülü değişsin derlerdi nazarı kırarlardı bize öyle dua ederdi. Tahırlar vardı eskiden çocuklar korkarlardı kadın geldi üstünde boncuk vardı çocuk öldü geldiler baktılar çocuk ölmüş o boncuk nasıl bir boncuksa çocuğu öldürmüş Öyle derdik çocuk öldü mü boncuk derdik demrulları okurlardı.”⁶ Demrül düşmesi derken eve dert düşmesinden göz değmesinden bahseder ve önemli inanmaların duasıyla bu derdin aşılabileceği inanancı vardı bu da İslam inancıyla beraber evi okumanın kuvvetini ve dua ile korumanın önemini göstermektedir. Geçmişten günümüze varlığını sürdüren bu inanış, ülkemizin hemen her köşesinde günlük hayatın içerisinde ve bütün etkinliğiyle varlığını devam ettirmektedir. Bugün halk arasında, nazara karşı mavi boncuk, delikli taş, nal, yumurta kabuğu gibi çeşitli nazarlıklar kullanma, hocaya muska yazdırma, kurşun dökme vb. çeşitli pratikler yapılmaktadır.

³ İbrahim Çeşmeli, Tarihi Kaynaklara Göre Türk Göçebelerinde Dinler, Kültler, Ritüeller ile İkonografi (MS. 8. YÜZYILA

KADAR), Art-Sanat 3, Sayfa 61, 2015

⁴ Mehmet Eröz, Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik, Sayfa 326-327, İstanbul, 1976

⁵ Kaynak Kişi: Sevim Hasanoğlu, Kars, Akbaba Köyü, 1939

⁶ Kaynak Kişi: Sevim Hasanoğlu, Kars, Akbaba Köyü, 1939

2. ATEŞ KÜLTÜ

Ateşin insan hayatının hemen bütün safhalarında çok önemli rol oynayan bir unsur olduğu bilinmektedir. Bu sebeple insanlık tarihi gelişme süreci içinde ateşin bulunmasından önceki hayat şartları ile sonrası sırasında görülen farklar ateş üzerindeki düşünceleri yoğunlaştırmıştır. Dolayısıyla insanlığın sahip olduğu kültürel değerlerin de etkisiyle ateşin icadına ilişkin her milletin kendi milli kültüründe çeşitli inanışlar ortaya çıkmıştır. Türklerde göğün kutsallığı inancına bağlı olarak ateşin de gökten indiğine dair inançlar yaygındır.⁷

Kaynak kişiye nevrüz da ateş yakılmasına ve üzerinden atlanmasına dair inançları sordüğümüzda şu cevabı aldık *“Bacalardan navruz gecesi valla sallardık o zaman bina yoktu hep bacalardan valaları sallardık. Ona o zaman para bağlardı o zaman yakın komşulara sallardık vala bağlardık valayı sallardık bacaya yumurta bağlardı yumurta pişirirlerdi navruz gecesi. Tuzlu gılık var ilin ahır gecesi yapılır. Bir avuç tuz bir avuç un yoğururduk kaç kardeşsek herkes kendine yapardı yer yatardık görürdük ki adam ona su vermiş kim ona su verirse o adam ile evlenirdi. Ben yiyemedim. Ablam Kitan yedi , Yaşar yemedi. Üçümüz yapmıştık. Benle Yaşar taşın üstüne koyduk yiyemedim kalakın üstüne koyduk ben ve Yaşar. Kalak bahçemizde kuşlar güvercinler alır giderdi benimle Yaşar’ın kını köyün içine götürdü. Biz baktık öle kuşa Yaşar köyün içine benimki biraz yukarı Kitan yedi yaşlı bir adam gördü su vermiş Kitan yaşlı gibi görünen bir adamla evlendi. Ben köyün orta yerinden , Yaşar biraz başından evlendi kuş aldı gitti biz inandık oldu da o adamlarla evlendik .”*⁸ Ateş ile baca arasındaki bağlantıyı düşündüğümüzde yaygın olan ateşin üzerinden atlama geleneğinin Kars’ta duman çıkan bacadan ve bacanın bağlı bulunduğu ocakta ki ateşe Kars kültürü için önemli olan valayı sallayarak o evde ve ocakta pişen yumurtayı bağlama ya da para verme ile geleneği sürdürmüşlerdir.

*“O gün nevrüz günü işte deve süserlerdi. Dört kişi vardı deve bağlardık devenin boğazına torba bağlardık ona üç tane torba bir tane yağ koyardılar birine un koyardılar birine tahır koyardılar arpa buğday. O zaman sabah için verirlerdi bolluk olsun bereketli olsun bacalardan navruz yakardık ot yakardık o otları içine dökerdik ahırın içine dökerdik bolluk içeri derdi kötülük dışarı derdik okurduk. Bacalarda yakardık biz hep gençler köyün içinde yakar gelir ama biz hep bacalarda yakardık ot toplardık zamanı geldi mi otları kayalarımızın dibinden toplardık onları götürüp bacaların yakardık ki o sonraki bir gün nevrüzdu yakardık onun başında oynardık dua ederdik bacalara otun ateşini dökerdik kötülük dışarı çıksın bereket içeri girsin diye öyle dualar yapardık.”*⁹

⁷ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi 1, Sayfa 55, Ankara, 1993

⁸ Kaynak Kişi: Sevim Hasanoğlu, Kars, Akbaba Köyü, 1939

⁹ Kaynak Kişi: Sevim Hasanoğlu, Kars, Akbaba Köyü, 1939

Burada da gördüğümüz gibi bacalara ot biriktirilip yakılıyor ve bu yapılırken dua okunuyor bereket içinde yakılan otlar ahıra dökülüyor. Hayatın her döneminde ve her anında bolluk ve bereket için çeşitli ritüeller gerçekleştirmiş ve bu ritüelleri tekrar etmek için kültürümüzde önemli belli günleri seçmişiz. Nevruz kültürümüzde yenilenme, yeniden doğuş ve bolluk ve bereketin gelişi olarak bilinmekte ve dileklerle karşılanmaktadır.

“Mezarların başında ateş yakılıyordu. Derler ki kurt filan çok yabancı hayvanlar yer ölüleri. Başında iki gece bekleyelim. İki üç gece dikkat ederlerdi. Ondan sonra indi yok. Hayvan korksun ateşe yaklaşmasınlar diye. 3 gün sonra kokusu geçer hayvan gelmez diye. 2 3 kişi değişiyorlardı. Köy bekçisi bakar idi. O zaman köy bekçisi var idi. 2 3 tane adam giderdi. Ölülerini beklediler. Öyle şeyler vardı. İndi öle şeyler yok. Derler ki iyi olun. Ondan sonra namaz kılın. Bak o dünya da ölen adam hortlamış. Dışarı çıkamazdık biri ölse. Çıkamazdık. korkuyorduk. hortlar. Azgın adamda oldu mu toprak kabul etmezdi. Korkardık. oyunlar oynarlardı. Beyaz giyerlerdi kefen gibi. İnsanları korkuturlardı. Köyümüzden adamla yapaylardı. Gıycılar, çakalcılar yaparlardı. O uşak korksun diye. eskiden bu hortladı adam. dediler ki iyi değil hortladı derdiler. Bizden birisi öldüğü zaman dua okurlardı. Kuran okurlardı.”¹⁰

Ateş üzerinden atlayarak kötü ruhlardan ve hastalıklardan kurtulacağına inanma ise Hıdırellez şenlikleri sırasında görülür. İstanbul köylerinden Değirmen/Germiyan Köyü’nde Hıdırellez sabahı evlerin çevresine kül dökülür. Bu adet; yılan, çıyan gibi zararlı hayvanların sokmaması için yapılır. Ateşe ait unsur olan külün de koruyuculuğuna inanma burada kendini gösterir. Yine Kahramanmaraş’ın Elbistan ilçesinin Maraba köyünde, aile reisi çok sevilen kız torununun saçından kestiği bir parça ile sığırların kuyruğundan kestiği bir parçayı bir tütsü kabına koyarak yakmaktadır. Bu arada yılın bereketli geçmesi, insanların ve hayvanların sağlığı için dua okunur ve etraf tütsülenir. Daha sonra küller ‘Al Hıdırellez’ini de ver yazımızı’ denilerek dışarı atılır. Ateş belli zamanlarda oynanan oyunlarda da kullanılır. Bu oyunların amacı da yine ateşin uğur ve sağlık getirmesi ile ilgilidir. Çorum çevresinde "sin sin", Amasya'da "sim sim", Gaziantep ve çevresi ile Doğu Anadolu'da "sin sine" olarak bilinen oyun ateş kültü ile ilgili bir oyundur.¹¹

¹⁰ Kaynak Kişi: Sevim Hasanoğlu, Kars, Akbaba Köyü, 1939

¹¹ Metin Özarslan-Özkul Çobanoğlu, Folkloristik: Prof.Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, Sayfa 403, Ankara, 1998

3.YER-SU KÜLTÜ

Eski Türklerin inanışına göre insanoğlu iki zıt kuvvetin(Işık-Karanlık)tesiri altındadır. Bunlardan birincisi tabii bir kuvvettir ve gökte bulunur; yeryüzüne ışık ve iyilik saçar. Güneş, ışıkları ile yeryüzünü ısıtır, geceleyin ay ve yıldızlar, yeryüzünün soğukluk ve karanlığını azaltmaya çalışır. İkinci güç, arzın soğukluk ve katılığı üzerinde barınan karanlıktır. Kötülüğün ve ölümün kaynağı budur. Çatışan bu iki kuvvet arasında bir de üçüncü bir kuvvet vardır ki Türkler buna 'Yer Sub' der. İnsan maddi hayatı için gerekli olan bütün nesneleri veren, onun yiyecek, elbise ve ikametgâhını bol bol temin eden yedi dağ ve denizi ile Yer-Sub'dur. Bu yer insana o kadar yakın ve tabiatı icabı insanla o derece bir akrabalık halindedir ki, insan ona korkmadan başvurabilir, teşekkür ve hürmetini ifade edebilir, dua edebilir. Ayrıca 'Yer-Su Kültü' ; dağ, orman ve su kültlerine ayrılarak incelenebileceği gibi tek bir kült altından da incelenebilir.¹²

A.SU KÜLTÜ

Su kültü, eski Türk inanç sisteminde önemli bir yere sahiptir ve tüm pınarların, dere, ırmak, göl ve denizlerin kendi iyi ruhlarının olduğuna inanılmaktadır. Suyun şifa verici, arındırıcı gücüne inanç, Türk mit, efsane ve destanlarına da yansımıştır.¹³

İnsanoğlu ilk çağlarda, yeryüzündeki temel maddeleri aramış ve suyu buldukları dört temel maddenin anası kabul etmiştir. Bütün kültürlerde olduğu gibi geleneksel kültürümüzde de başlangıçta yalnızca su olduğu ve ilk canlıların su aracılığıyla yaratıldığı kabul edilir. Dede Korkut "suya ecel gelmez" sözünü bu gerçekten hareketle söylemiştir.¹⁴

Türk yaratılış mitinde kozmos, sudan türemiştir, başka bir deyişle yaratılışın başlangıç nüvesi sudur. Bütün canlılar da sudan yaratılmıştır. O halde su yaratılışın temel noktası olduğundan mitolojik bilinçte önemli bir konum üstlenmiş durumdadır. Su, başlangıç madde olduğu gibi eskatolojik mitte de dünyanın sonunu getiren unsur olarak görülür. Kozmik bilgide tufan olarak nitelenen dünyanın su ile kaplanması ezoterik bilgilere göre yaşanmış dünyanın sonu, yeni oluşumun ilk unsurudur.¹⁵ Su kültü, Türklerin Müslüman olmasından sonra İslami örtü altına girerek, eren kültüyle birleşmek suretiyle varlığını devam ettirmiştir. Su iyesi ise, İslam dininin etkisiyle su erenine dönüştürülmüştür.¹⁶

¹² Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Sayfa 361,İstanbul,1976

¹³ Erman Artun, Türk Kültüründeki Su Kültünün Çukurova Halk İnançlarındaki İzleri, Sayfa 3

¹⁴ Mehmet Yardımcı, Yer - Su Kültünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri Ve Şiirimize Yansıması, Sayfa 6

¹⁵ Erman Artun, Türk Kültüründeki Su Kültünün Çukurova Halk İnançlarındaki İzleri, Sayfa 3

¹⁶ Mehmet Yardımcı, Yer - Su Kültünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri Ve Şiirimize Yansıması, Sayfa 7

Geleneksel kültürümüzde inanışa göre Hızır ve İlyas iki kardeşir. Bu kardeşlerden birisi karadakileri, diğeri de sudakileri kötülöklere karşı korur. İki kardeş her yıl 6 Mayıs'ta bir subaşında bir araya gelirler. Bu buluşma Hıdrellez şenlikleri olarak kutlanır.¹⁷ Günümüzde Anadolu'da su kültüne bağılı olarak suyun temiz tutulması inancı devam etmektedir. Dere ve pınarları kirletmeme, temiz tutma aksi takdirde çarpılacağı şeklinde bir cezalandırma korkusu halen bu kültlerin yaşamasında etkili olmaktadır ki bunun sebebi Orhun Yazıtları'nda kutsal su kaynaklarından söz edilmesidir. Bu nedenle suların kirletilmesinden kaçınılır. Çağataylarda gündüz akan suya girmek yasaktır. Ağrı ve Kars'ta ilkbaharda yıkanmak için akarsuya ilk defa girilirken, "ağırlığım, kirliliğim, kelliğim, keçeliğim bu suya" diye söylenirse ve bu üç kez tekrarlanırsa, o yılın sağlık ve huzur içinde geçeceğine inanılır. Yine Kars'ta yedi ayrı çeşmeden su toplayıp sabah ezanından sonra onunla banyo yapan genç kızın kısmetinin açılacağına inanılır.¹⁸

Kaynak kişimiz Kars'ta bulunan suya ve Hızır'a dair inançları şöyle aktarmaktadır : *"Üç kurnamız vardı. Üç tane kurna akar. He işte üç tane boru bağlamışlar. Köyün yakınında okula yakın kayalıkta kayalığa yakın akar yanında da evimiz var. Eski çermik oda eski. Ekşi vardı oda yapılydı böyle şey gibi kubbe gibi yapılydı eskilerden yapılydı ekşi suyu vardı sudan getirirdik içerdik çocuklarımızı banyo yaptırırdık kendimiz yapardık iyi bir su idi ekşi su idi. Hastalığımız iyi gelirdi çocuklara hem kendimiz banyo yapardık . Hasta olurduk iyi olurduk o banyo yapardık iyi olurdu ekşi su. Üç kurna da kayanın altında. Kayanın altından gelen suya yaptırmışlar üç tane kurna takmışlar su içiyor hayvanlar önünde küllü suyu var içerdim sonra halı yıkardık halı kilim yıkardık. Herkes oradan alırdı su biri köyümüzün içinde biri kurna vardı at başında da gene iki kurna kihnemiz vardı bir başında iki kehne vardı yani diğeri bir yaşında da iki kehne vardı köyün hem altında üst tarafında kurnalar vardı iki tane çeşme vardı gözlüklüydü beş yüz tane bir köyü. Kavut yapardık burada buğdayı kavururduk onu değirmende kilkire ederdik kilkireylen çekerdik un yapardık onları tepsie doldururduk derdik bu gece atla gelecek atıyla Hızır gelir. Sayılı günü var işte geceleri hazırlardılar tepsilere koyardılar tepsilerde molla söğüt vardı. Bir tane adam yani onların evine tepsileri kavurup doldurup onların Hızır gelmiş oraya atlarının nalları o gavuhlara basmış der. Onda basmış onda da derlerdi bini bereket kesmez o evin. O kavutu ama basmadı bizimkilerde hep koyardık herkes koyardı. Zengin eviydi evet zengin eviydi iyi adamlardı kendileri de iyi yani molla adam molla derdik temiz bir adam idi ."*¹⁹

¹⁷ Mehmet Yardımcı, Yer - Su Kültünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri Ve Şiirimize Yansıması, Sayfa 7

¹⁸ Erman Artun, Türk Kültüründeki Su Kültünün Çukurova Halk İnançlarındaki İzleri, Sayfa 4

¹⁹ Kaynak Kişi: Sevim Hasanoğlu, Kars, Akbaba Köyü, 1939

B.DAĞ KÜLTÜ

Türk halklarının hemen hemen hepsinde görülen dağ kültü mitolojide taş ve oba kültürüyle sentez halinde bir durum sergilemektedir. Dağ ve onunla eşleştirilen dağ iyesi yalnız bir doğa kültürünün terkip kısmı olmakla kalmaz, aynı zamanda türeyiş mitinin de özelliklerini yansıtır. Nitekim boyların, soyların ve kabilelerin birer kutsal dağlarının olması, soyun kendi ecdadını dağ ruhuyla birleştirmesi, bu iki mitolojik kategorinin ortak bir külte bağlanmış olduğunu gösterir. Diğer taraftan dünya modelinde dağın, yerin eksenı olması inancı dünya dağlarının veya demir dağların varlığına inancı doğurmuştur ki, bu da genel anlamda dağ kültürünün bir başka boyutudur.²⁰ Dağlar Gök Tanrı'ya en yakın noktalar olarak ön plana çıkmış, dağ zirvelerinde Tanrı'ya, ruhlara kurbanlar sunulmuştur. Yüksekliği fazla olan, zirvesi gökyüzüne yakın olan dağlar ise Tanrı mekânı kabul edilmiş, buna bağlı olarak da bu dağlara yaklaşırken veya bu dağlarda avlanırken yapılması lazım gelen ritüeller meydana gelmiştir.²¹ Türk kültür sistemi içerisinde dağlar yüceliğin simgesidir. Bu anlayışın yerleşmesinde kuşkusuz Gök Tanrı inancının etkisi büyüktür. Türklerin Gök Tanrı'ya ulaşmasında en önemli nokta konumunda olan dağlar, diğer pek çok dinde de peygamberler ile Allah'ın buluşma (Tûr, Hira vb.) noktasıdır.²² Folklor malzemelerinde, dağın veya ormanın, reel dünya ile öteki dünyanın, hayatla ölümün, gizli olanla açık olanın sınırını oluşturduğu görülmektedir. Bu yönüyle dağ tıpkı orman gibi öteki âleme açılan kapı görevini yerine getirmektedir.²³ Türkler, kutsal dağlarla ilgili düşüncelerini Anadolu'da tekrar canlandırmışlar ve buraları yaşanabilir mekânlar haline getirmişlerdir. ²⁴ Ulu dağlara, yüksek tepelere, Yörüklerin ve Türkmenlerin saygı ile baktıkları görülür. Onlara göre buralar, kutlu makamlar ve esrar dolu yerlerdir. Hemen her tepede, geçitte, dağ eteklerinde birer yatır bulunması bunun kanıtıdır. Bu yatırlara ziyarete gidilir, buralarda adaklar kesilir ve dua edilir.²⁵

“ Çayımız var ondan sonra tepesi derdik .Bir tepe diyorduk bir tepe vardı çayın bir tarafında bir tepe vardı orada soğuktu oradan danalar otlardı danalarımız o sulakta otlarlardı tepede ineklerde çayırdı otlardı çayırdı patates ekerdi o zaman soğan pancarı ekerdik .Lazlar ekerdi at boğulan bir deremiz vardı.”²⁶

²⁰ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojisinde Dağ Kültü*, Folklor/Edebiyat, Cilt 12,Sayı 46,2006

²¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* 2, Sayfa 430-437,Ankara,1995

²² Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojisinde Dağ Kültü*, Folklor/Edebiyat, Cilt 12,Sayı 46,200

²³Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojisinde Dağ Kültü*, Folklor/Edebiyat, Cilt 12,Sayı 46,2006

²⁴ Ali Duymaz-Halil İbrahim Şahin, *Kaz Dağları'nda Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış Uygulamalar*, BAÜ- SBED, Sayfa 118,Balıkesir,2008

²⁵ Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Sayfa 365,İstanbul,1976

²⁶ Kaynak Kişi: Sevim Hasanoğlu, Kars, Akbaba Köyü, 1939

Kaynak kişimiz Kars'ın Akbaba Köyünde Ziyaret dağının varlığından söz etti. Halk için önemli günlerde kutlama amaçlı şükür amaçlı gidilen bu yer aynı zamanda  ocuk doğduğunda ve kırk çıkarma sırasında gidilen bir yer. Kaynak kişimizin aktarımı şu şekilde:

‐Ziyaret dağı. Bir tanede Karadağ vardı. Karadağ da büyük o zaman kenarlarına çekiyorlar askeriye mevzi kuruyorlar. Savaş zamanı mevzi kurulur diyorlar. Hendek kururlar dağın Karadağ ismi Karadağ'dı onun. Mal koyun çıkıyor şimdi ot yiyor bazen askerler geliyor şimdi oralarda. Ziyarete çıkarız ziyaret dağına kurban keseriz yağmur duasına çıkarız yeni gelinleri çıkartırız. Yeni gelinleri oraya çıkarırız işte pasta yaparız kete yaparız. Eğlencesine var kurarız bunarlı söyleyeyim salonları kurarız çay içerdik kuzu eti pişiririz kuzu keserdik hep. Yani dışarıyı çıksın diye su getirsin iş yapsın dışarı çıkmazdı gelin bir ay kırk gün. He evlendi mi dışarı çıkmazdı ziyarete çıkartırız ziyaretten sonra. O dağda bir duvar vardı dört köşeli bir ev gibi bir şey vardı o duvarı giderdik her yanını işte ziyaret ederdik ne vardı ise bilmiyorum o zaman yatırlar vardı ziyaret ederdik. Mezarı görmedik duvar. Duvarı  r l yd  bir duvar ev gibi  rm şler dört köşe onu giderdik mum yakardık otururduk  i ek getirirdik.  i ek vardı hani s slerdik işte bir şeyler yapardık. Mum yakardık. Kim olduğunu bilmedik yatır var idi ama adı yoktu. Dağa giderdik çıkardık hep k y m z d  dört etraf hep köy onu ziyaret ederdik yüksek uzun bir dağ idi.‑‑²⁷ Bu konuya ilişkin kaynak kişinin bir başka anlatması ise şu şekilde bölgenin yerleşimi itibari ile Azeri halkın çoğunlukta olduğu biliniyor ve Kaynak kişi Azerilerin camisi olarak anlattığı yerde bir ibadet biçiminden söz etti ve dileklerin kabul olması durumunda yine minnet duygularını nasıl gösterdiklerini şu şekilde anlattı:

‐Gidip de duası kabul olan vardı. Hep var olur dua edilirdi. Oldu mu bak gördün m  oldu diye gider dua ederler vala bağlarlar. Azerilerin camisine giderdik birde merse diye bir şey okunurdu ilahi gibi vala götürür bağlardık. Onların içerde dilek demirleri vardı koyarlardı gider vala bağlardık hoca dualar okuyor kabul olsun diye bağlardık Kars'ın içinde şimdiki elbise askıları kimin.‑‑²⁸ Burada da gördüğümüz gibi farklı inanışlar ve farklı ibadet yerleri olsa da inançlar yaşar ve farklı şekillerde vücut bulur. Vala, kültür için oldu a önemli ve geleneğin hemen hemen her aşamasında kendisini göstermektedir.

²⁷ Kaynak Kişi: Sevim Hasanoğlu, Kars, Akbaba Köyü, 1939

²⁸ Kaynak Kişi: Sevim Hasanoğlu, Kars, Akbaba Köyü, 1939

C.AĞAÇ KÜLTÜ

Evrenin var oluşundan beri su, hava, toprak kadar önemli ve hayatın merkezinde var olan bir unsur da ağaçtır. Ağaç, her şeyden önce varoluşu, hayatı, canlılığı, bereketi temsil eder. Eski Türklerde medeniyetin beşiği olarak kabul edilen ağaca ve ağaç sevgisine çok önem verilir. Bu ağaçlar arasında özellikle kayın, çam, kavak, ardıç, çınar önemli yer tutar.²⁹

Türk inanç sisteminde kutsal ağaçlar, Gök Tanrı'nın simgeleri arasındadır. Bu ağaçlar gökte bulunan ve Tanrı'nın yaşadığına inanılan cennete kadar yükselmektedir. Ulu ağaçlar Tanrı'yı sembolize eder. Türk mitolojisinde tüm ağaçlar kutsal değildir. Kutsal olarak kabul edilen ağaçların belli özellikleri vardır. Bir ağacın kutsal olarak görülebilmesi için mutlaka bu vasıflardan en az birine sahip olması gerekir. Bu vasıflar şunlardır:

- A. Yalnız ağaç olmalıdır.
- B. Yapraklarını ya yaz-kış dökmeyen ya da çok az döken bir ağaç olmalıdır.
- C. Etrafındaki ağaçlardan ya daha uzun, ya da daha heybetli, daha gösterişli olmalıdır.
- Ç. Meyvesiz olmalıdır.
- D. Etrafındaki ağaçlardan daha yaşlı olmalıdır.
- E. Geniş ve koyu gölgeli olmalıdır.³⁰

Türklerin ağaç hakkındaki inanışları da İslamiyet'le birlikte bazı değişimlere uğramıştır. Artık ağaçlar, evliya veya dede gibi gösterilmiş, belirli zamanlarda ziyaret edilmiş, etraflarında dönülmüş, diplerinde taşlardan yükseltiler oluşturulmuş ve dallarına dilekleri simgeleyen bez parçaları bağlanmıştır. Ayrıca bu ağaçları kesmek veya onlara saygısızlık etmek yasaklanmıştır.

³¹ Kaynak kişimizin aktardığı ağaçlara dair uygulamalar şu şekilde: *"İki tane köyümüzde eski yıllardan kalan ağaçlar var eğilmişler öyle. Hasan-ı Hırka var. 2 tane Hasan Söğün var karsın içindeler millet bahçesinin yanında kalenin altında her zaman ziyarete giderdik. Evliya bunlar üçü de gider yatırlarına dua okuruz. Biri Hasan-ı Hırka ikisi kardeş. Ziyaret dağına çıktığımızda orada hep bağlardık dilek kurdale bağlardık valaları bağlardık. Hastalar gider çocuğum olsun diyenler gider dua okur ziyaret ederiz çocuğu olmayanlar gider. Üst tarafında kale var Kars Kalesi kalenin içinde ağaç var hep dilek ağacı var kapısının yanına doğru geçiyorsun dilek ağacı var iki yatır hep dilek bağlarlar o iki yatırın etrafı çevrildi o Kars'ın içindeydi kaleye çıkarız ağaca ziyaret bağlarız."*³²

²⁹ Mehmet Emin Bars, Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları, Jass, Sayfa: 381, 2014

³⁰ Mehmet Emin Bars, Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları, Jass, Sayfa: 383, 2014

³¹ Ali Duymaz-Halil İbrahim Şahin, Kaz Dağları'nda Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış Uygulamalar, BAÜ- SBED, Sayfa:120, Balıkesir,2008

³² Kaynak Kişi: Sevim Hasanoğlu, Kars, Akbaba Köyü, 1939

SONUÇ

Kült, lügatlerde kelime mânâsıyla, “ibâdet, tapınma, din”³³, “tapma, dinî tören”³⁴, “âyin, kutsî varlıklara gösterilen saygı”³⁵ şeklinde tarif edilmektedir. Kavram olarak, “Tanrı veya Tanrı olarak kabul edilen şeylere [tabiatüstü güçlere] saygı göstermek ve tapınmak, onlara bağlılığı ifade eden söz ve hareketlerde bulunmak”³⁶ veya “yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara nesnelere karşı gösterilen saygı, onlara tapınış”³⁷ şeklinde tanımlanan kült, antropolojik mânâ itibarıyla, Tanrı veya Tanrılarla ilişki içindeki belirli bir gruba ait inançları ve âyin [ritüel] gibi dinî eylemleri ifade eder. Bu nicelik ve nicelikleriyle kült kavramı, ilkel inançlardan ilahî ve beşerî dinlere kadar bütün inanç sistemleri içinde görülmektedir. Kült kabul edilen varlıklar insanlarda korku veya ürperiş uyandıran, dolayısıyla tekin olmayan büyük, yüksek, karanlık ve ulaşılmaz niteliği haiz varlıklardır. Bu varlıklar dağ, orman veya ağaç, su, ateş ve taş gibi müşahhas varlıklardır. Bu varlıkların genel durumu ve insanlar üzerinde bıraktıkları etki ve etraflarında oluşan inanç neticesinde kült olarak telakki edilirler. Şam anlıkta bütün kâinat insanlara faydalı veya zararlı ruhlarla doludur. Bunlar gökte, güneşte, ayda, yıldızda, bulutlarda, dağ doruklarında, kayalıklarda, göllerde, ormanlarda, volkanlarda ilh. bulunur.³⁸

Kars’ın Akbaba Köyü geleneklerine dair yaptığımız bu çalışmada Kült kavramı ve Kült çeşitlerini inceledik. Hayatın önemli geçiş dönemleri olan doğum, evlenme ve ölüm üzerinden kaynak kişimizden dağ, ateş, su, ağaç inanmalarına dair bilgi aldık kavramları açıklayarak derleme çalışmamızı açıklamalarımız ile beraber verdik. Yukarıda alıntılarını verdiğimiz Kült kavramını birçok açıdan yaptığımız derlemede inceleme fırsatı bulduk.

Kars’ın Akbaba Köyü’nde Kültlerin belirgin olarak kendisini gösterdiğini gördük. Hızır inancının yaygın olduğunu ve anlatmalar sonucu Hızır’ın atıyla geldiğini ve bırakılan kavuta bastığını görenler olduğunu öğrendik. Derlememiz sırasında evliyaların halk için önemini ve inancın kuvvetli olduğunu gördük. Dua ile iç içe sürdürülen gelenekte valanın önemini gördük hemen hemen her kültlere ilişkin edindiğimiz bilgilerde valanın varlığına şahit olduk. Vala Kars’ta geçiş dönemleri önemli günler geleneklerin yaşatılması ve aktarılmasında önemli bir yere sahip.

³³Doğan , D. Mehmet, [H z]. (1989) Büyük Türkçe Sözlük, 6. Basım , İstanbul.

³⁴TDK Türkçe Sözlük

³⁵Temel Türkçe Sözlük [Kamûs-ı Türkî]

³⁶Sosyal Bilimler Ansiklopedisi 1991: 351

³⁷Örnek,Sedat Veyis. (1988) 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

³⁸Buluç, Sâdeddin, “Şamanizm 3” , Türk Amacı, 1/ 3, Eylül 1942. D

**AR-GE TEŞVİKLERİ ve AR-GE HARCAMALARININ UMS-TMS KAPSAMINDA
MALİ TABLOLARA YANSITILMASI**

Prof Dr. Muhammet Mustafa KISAKÜREK
Sütçü İmam Üniversitesi

Kübra Filiz GÖNEN
KİPAŞ MENSUCAT İŞLETMELERİ A.Ş

ÖZET

Ülkelerin rekabet gücünü belirleyen faktörlerin başında teknoloji gelmektedir. Bu sebeple gelişmiş ülkeler rekabet gücünü artırmak için Ar-Ge yatırımlarına yönelik harcamaları artırmıştır. Uluslararası istatistiklere bakıldığında Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı yüksek olan ülkelerin rekabet güçlerinin daha ileri seviyede olduğu görülmektedir. Bu nedenle tüm ülkelerde Ar-Ge faaliyeti ve projelerinin teşviki ve Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan kaynakların arttırılması amacıyla bir takım vergisel indirim ve kolaylıklar sağlanmaktadır.

Rekabet edebilirliğin, verimliliği artırarak kalkınmanın ve sürdürülebilir ekonomik refahın devamlılığının idame ettirilebilmesi, yenilikçi ve katma değeri yüksek ürünler üretilmesi ve buna bağlı olarak da dışa bağımlılığın azaltılması artık ülkelerin Ar-Ge'ye yaptıkları yatırımlar ile ölçülebilmektedir. Bu eğilim ise ülkelerin rekabet güçlerinin ve küresel pazar içerisindeki paylarının artmasında önemli bir rol oynayarak ekonomik büyümelerine katkı sağlamıştır.

Bu çalışma ile 5746 sayılı “Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkındaki Kanun”da ki destek, teşvik ve indirimler incelenmiş, bu bağlamda reel sektörde yer alan firmaların sağlanan destek ve teşviklerden haberdar edilmesi amaçlanmıştır.

Ar-Ge indiriminin esasları ve harcamaların kapsamına değinilmiş, ardından konuyla ilgili olarak Kurumlar Vergisi Kanunu ve Gelir Vergisi Kanunu’ndaki düzenlemeler ele alınmıştır. Ayrıca çalışmanın bir diğer amacı; Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) ve Tasarım giderlerinin kurum kazancından indirimi ve muhasebeleştirilmesinin değerlendirilmesidir bu kapsamda Ar-Ge giderlerinin Uluslararası Muhasebe Standartları ve Türkiye Muhasebe Standartları kapsamında mali tablolara alınması değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergisel Teşvikler, TMS 38, Ar-Ge Harcamaları, Maddi Olmayan Duran Varlıklar

1. GİRİŞ

Küreselleşmeye paralel, ralli yarış pistine dönüşen dünyamızda rekabet koşulları her geçen gün daha da ağırlaşmaktadır. Bu ağır şartlar ülkeleri nasıl başa çıkacakları konusunda düşündürmeye başlamıştır. Özellikle işletmelerin ve gelişmekte olan ülkelerin bir açmazı olan bu durum rekabette her zaman daha öne çıkmayı gerektirmektedir (Özeroğlu, 2011:105). Artık uluslararası alanda rekabet edebilmenin en önemli koşulu şüphesiz ki bilgiye yatırım yapmaktır.

Önder ve Yıldız (2017:141)'a göre gelişmekte olan ülkelerin de gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşması için özellikle Ar-Ge ve inovasyon gibi konulara ağırlık vererek katma değeri yüksek ürünler üretmesi ve büyüme hızlarını sürdürülebilir hale getirmesi şarttır. Bunun için yapılabilecek en önemli çaba "Ar-Ge" faaliyetlerini geliştirme amacına yöneliktir.

Ar-Ge; işletmelerde yeni ürün ve üretim süreçlerinin ortaya koyulmasına yönelik sistemli ve yaratıcı çalışmalardır. Ar-Ge bilim ve teknolojinin gelişmesini sağlayacak yeni bilgileri elde etmek veya mevcut bilgilerle yeni malzeme, ürün ve araçlar üretmek, yazılım üretimi dâhil olmak üzere yeni sistem, süreç ve hizmetler oluşturmak ya da mevcut olanları geliştirmek amacı ile yapılan düzenli çalışmalardır (Albez, 2016:85).

Rekabet gücünün korunması ve geliştirilmesi, işletmelerin Ar-Ge konusunun önemini kavramasına ve düzenleyici kuruluşların işletmeleri Ar-Ge faaliyetlerine gereken özeni göstermeleri için yeterince desteklemesine bağlıdır. Bu kapsamda, ekonominin bilgi ve teknolojik alt yapısını güçlendirmek, girişimciliği özendirmek ve işletmeleri yatırıma ve üretime yönlendirmek amacıyla işletmelerin Ar-Ge harcamalarına doğrudan ve dolaylı desteklemeler yapılmaktadır. Bu kapsamda devletler tarafından yatırım destekleri, teşvikler, ve vergi indirimleri ile yatırımlar sübvansede edilmektedir (Fidancı, 2017: 70).

İşletmelerin Ar-Ge faaliyetlerinin devletler tarafından desteklenmesi ile ortaya çıkan bu durum, Ar-Ge harcamalarının nasıl kaydedilmesi gerektiği sorununu gündeme getirmiştir. Ar-Ge harcamalarının işletmeler tarafından farklı yöntemlerle kaydedilmesi konuyla ilgili düzenlemeler getirilerek yapılacak farklı uygulamaların belirli bir standart altına alınarak uygulama birliği sağlanmaya çalışılmıştır (Yardımcıoğlu vd., 2008:44).

2. AR-GE VERGİSEL DESTEK ve TEŞVİKLERİ

Ar-Ge departmanının görevi, işletmenin gerek halihazırda çalışma konularıyla ve gerekse çalışma sahalarına girebilecek yeni konularla ilgili, dünyadaki gelişmeleri takip ederek teknolojik entegrasyonu sağlamak, ayak uydurmak, ayrıca işletmenin faaliyet konusu ile ilgili yeni sistemler ve teknolojilerle yeni projelerin geliştirilmesi ile mevcut sistem ve ürünlerin geliştirilmesi, işletme içindeki tüm grupların ve departmanların bilgi birlikteliği, yönetimi ve işletimidir (Albez 2016:93). Bu görevleri yerine getirirken bazı vergisel teşvik ve desteklerden yararlanma fırsatı sağlamaktadır. Ülkemizde şirketleri araştırma ve geliştirmeye yönleltmek için sunulan teşvik ve desteklerden bazıları şunlardır;

- Ar-Ge İndirimi
- İlave Ar-Ge İndirimi
- Gelir Vergisi Stopajı Teşviği
- Sigorta Primi Desteği
- KDV İstisnası
- Damga Vergisi İstisnası

2.1. Ar-Ge İndirimi

5746 sayılı Kanunun 3/A maddesi Ar-Ge ve tasarım indirimi: Teknoloji merkezi işletmelerinde, Ar-Ge merkezlerinde, kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan veya teknoloji geliştirme projesi anlaşmaları kapsamında uluslararası kurumlardan ya da kamu kurum ve kuruluşlarından Ar-Ge projelerini desteklemek amacıyla fon veya kredi kullanan vakıflar tarafından veya uluslararası fonlarca desteklenen Ar-Ge ve yenilik projelerinde, rekabet öncesi işbirliği projelerinde ve teknogirişim sermaye desteklerinden yararlananlarca gerçekleştirilen Ar-Ge ve yenilik harcamalarının tamamı ile bu Kanun kapsamında yukarıda sayılan kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenen tasarım projelerinde ve tasarım merkezlerinde gerçekleştirilen münhasıran tasarım harcamalarının tamamı, 13/6/2006 tarihli ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 10 uncu maddesine göre kurum kazancının ve 31/12/1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 89 uncu maddesi uyarınca ticari kazancın tespitinde indirim konusu yapılır.

Belirlenen kriterlere göre kanuni hadler içerisinde oranları ayrı ayrı veya birlikte farklılaştırmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir. Ayrıca bu harcamalar, 4/1/1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununa göre aktifleştirilmek suretiyle amortisman yoluyla itfa edilir, bir iktisadi kıymet oluşmaması halinde ise doğrudan gider yazılır.

Kazancın yetersiz olması nedeniyle ilgili hesap döneminde indirim konusu yapılamayan tutar, sonraki hesap dönemlerine devredilir. Devredilen tutarlar, takip eden yıllarda 213 sayılı Kanuna göre her yıl belirlenen yeniden değerlendirme oranında artırılarak dikkate alınır.

Yukarıda yer alan yeni düzenleme ile Ar-Ge indiriminin KVK ile GVK'da ayrı ayrı düzenlenmesinin yerine eski hükümler üzerinde birkaç değişiklik yapılarak 5746 sayılı Kanunun 3/A maddesi oluşturulmuştur. Bu düzenlemede yapılan en önemli değişikliklerden bir tanesi maddi olmayan hakka yönelik olsun ya da olmasın harcamaların tamamının amortisman suretiyle itfa edilmesidir. Ancak yapılan harcamalar sonucunda iktisadi bir kıymet oluşmaması durumunda söz konusu harcamaların doğrudan gider olarak yazılabilmesidir. Yeni düzenleme ile eski düzenlemede yer alan farklılıklar aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 1. 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile 5746 Sayılı Ar-Ge Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkındaki Kanun'un Karşılaştırılması (Demir, Özkan 2017:5).

	GVK 89. MAD	KVK 10. MAD	5746- 3/A MAD.(yeni hali)
İndirim Miktarı	Ar-Ge harcamasının %100 oranında indirim	Ar-Ge harcamasının %100 oranında indirim	Ar-Ge harcamasının %100 oranında indirim
Süre Sınırı	Süre sınırı yok.	Süre sınırı yok.	31/12/2023
İndirim Tutarının Belirlenmesinde Müşterek Giderler	Müşterek giderlerden pay verilmez	Müşterek giderlerden pay verilmez	Müşterek giderlerden pay verilir
İndirim Tutarının Belirlenmesinde Amortismanlar	Münhasıran AR-GE departmanında kullanılan iktisadi kıymetlerin	Münhasıran AR-GE departmanında kullanılan iktisadi kıymetlerin	Münhasıran araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde

	amortismanları indirim tutarının tespitinde dikkate alınır, ancak başka departmanlarla ortak kullanılan iktisadi kıymetlerin amortismanları hiçbir suretle indirim tutarının tespitinde dikkate alınmaz.	amortismanları indirim tutarının tespitinde dikkate alınır, ancak başka departmanlarla ortak kullanılan iktisadi kıymetlerin amortismanları hiçbir suretle indirim tutarının tespitinde dikkate alınmaz.	kullanılan amortismanlara tabi iktisadi kıymetler için hesaplanan amortismanlar ile başka faaliyetlerde de kullanılan makine ve teçhizat için hesaplanan amortismanların bu kıymetlerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde kullanıldıkları gün sayısına isabet eden kısmı dikkate alınabilir.
Artan İndirim Tutarının Devri-Devreden	Artan indirim tutarı devretmez.	Artan indirim tutarı devreder. Endeksleme Yapılmaz.	Artan indirim tutarı endeksleme yapılarak devreder

Ar-Ge faaliyetlerini destekleyen ülkelerin genelinde, Ar-Ge kapsamında gerçekleştirilen giderler ya matrahtan indirilmekte veya amortismanlara tabi tutularak giderleştirilmekte olup Tablo 2’de ele alınan seçili ülkelerde Ar-Ge faaliyeti kapsamında yapılan giderlerin Ar-Ge indirimine tabi tutulmasıyla firmalara ne kadarlık vergisel avantaj sağladığı gösterilmektedir. Bu teşvikin etkinliğini ölçmek için ülkelerde uygulanan kurumlar vergisi oranları ve Ar-Ge indirim oranları baz alınmıştır.

Çalışmada ele alınan ülkelere bazılarında Ar-Ge indirimi uygulanmakta iken bazılarında hızlandırılmış amortisman yöntemi tercih edilmiştir. Sağlanan teşvik miktarının hesaplanmasında Ar-Ge faaliyetinde bulunan herhangi bir firmanın vergi öncesi gelirinin 1 Milyon ve Ar-Ge harcamasının 100.000 olduğu varsayılmıştır.

Tablo 2. Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Ar-Ge İndirimi Teşvik Miktarı (€) (Kutbay, Öz 2017:790).

Ülkeler	Vergi Öncesi Gelir	Ar-Ge Harcaması	Ar-Ge İndirim Oranı	Ar-Ge İndirim Tutarı	KV Oranı	Sağlanan Teşvik
ABD	1 Milyon	100.000	%100	100.000	%35	35.000 (0,035)
Avusturya	1 Milyon	100.000	%25 ve %352	27.000	%25	6.750 (0,00675)
Çin	1 Milyon	100.000	%150	150.000	%25	37.500

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

						(0,0375)
Danimarka	1 Milyon	100.000	%115	115.000	%22	25.300 (0,0253)
Fransa	1 Milyon	100.000	%100	100.000	%33.33	33.330 (0,0333)
Hollanda	1 Milyon	100.000	%160	160.000	%25	40.000 (0,04)
İngiltere	1 Milyon	100.000	%1303 (%30)4	130.000	%19	24.700 (0,0247)
İspanya	1 Milyon	100.000	Hızlandırılmış Amortisman Yöntemi Uygulanmaktadır. KV Oranı (%25)	İspanya	1 Milyon	100.000
Kanada	1 Milyon	100.000	Hızlandırılmış Amortisman Yöntemi Uygulanmaktadır. KV Oranı (%15)	Kanada	1 Milyon	100.000
Rusya	1 Milyon	100.000	%150	150.000	%20	30.000 (0,03)
Türkiye	1 Milyon	100.000	%100	110.000	%20	22.000 (0,022)

2.2. İlave Ar-Ge İndirimi

10 Ağustos 2016 tarihli 2016/9092 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı; "(1) 28/2/2008 tarihli ve 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun kapsamında kurulan ve aşağıda belirtilen göstergelerden herhangi birinde bir önceki yıla göre en az yüzde yirmi artış sağlayan Ar-Ge veya tasarım merkezlerinde, o yıl yapılan Ar-Ge ve yenilik veya tasarım harcamalarının bir önceki yıla göre artış tutarının yüzde ellisi, 31/12/2023 tarihine kadar, 13/6/2006 tarihli ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 10'uncu maddesine göre kurum kazancının ve 31/12/1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 89'uncu maddesi uyarınca ticari kazancın tespitinde indirim konusu yapılır.

- Ar-Ge veya tasarım harcamasının toplam ciro içindeki payı.
- Tescil edilen ulusal veya uluslararası patent sayısı.
- Uluslararası destekli proje sayısı.
- Lisansüstü dereceli araştırmacı sayısının toplam Ar-Ge personeli sayısına oranı.
- Toplam araştırmacı sayısının toplam Ar-Ge personeli sayısına oranı.

e) Ar-Ge sonucu ortaya çıkan yeni ürünlerden elde edilen cironun toplam ciroya oranı.

Bu rasyolardan herhangi birisi bir önceki yıla göre en az % 20 oranında bir artış göstermiş olması halinde Ar-Ge veya tasarım merkezlerinde, o yıl yapılan Ar-Ge ve yenilik veya tasarım harcamalarının bir önceki yıla göre artış tutarının yüzde ellisi ekstradan ilgili yılda beyanname üzerinden indirim konusu yapılabilir.

Burada detaylandırılmayan bazı hususlar Ar-Ge merkezlerini karar almada netlikten uzaklaştırmaktadır. Buna örnek verecek olursak: B bendinde yer alan Tescil edilen ulusal veya uluslararası patent sayısının artışındaki patent kavramlarından incelemeli incelemesiz hangi patent grupları olduğu detayı verilmemiştir.

İlave Ar-Ge İndiriminde Düzenlemelerle Yapılan Değişiklikler; 5746- 3/A maddesi ilk yayınlandığında indirimden yararlanılacak hususlar “Ar-Ge Harcaması” olarak nitelendirilirken daha sonra bu kavram “Ar-Ge ve Tasarım Harcaması” olarak revize edilmiştir (Demir, Özkan 2017:5).

2.3) Gelir Vergisi Stopaj Teşviği

Ar-Ge ve destek personelinin; bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretlerinin doktoralı olanlar ile temel bilimler alanlarından birinde en az yüksek lisans derecesine sahip olanlar için %95'i , yüksek lisanslı olanlar ile temel bilimler alanlarından birinde lisans derecesine sahip olanlar için %90'ı, diğerleri için %80'i gelir vergisinden müstesnadır.

Kanunun 3“üncü maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen Ar-Ge, tasarım ve destek personelinin ücretlerine ilişkin teşvik, Gelir Vergisi Kanunu’nun geçici 75“inci maddesinde yer alan düzenlemeye göre, 31.12.2023 tarihine kadar vergiden müstesna tutulması yerine, muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra terkin edilerek uygulanır (Küçük 2018:19).

Gelir vergisi stopajı teşvikinin hesaplanmasında, bu kapsamdaki personelin fiilen Ar-Ge, yenilik veya tasarım faaliyetlerine ayırdıkları zamanın toplam çalışma zamanına oranı dikkate alınır. Tam zamanlı olarak çalışanların hak kazanılmış hafta tatili ve yıllık ücretli izin süreleri ile 17/3/1981 tarihli ve 2429 Sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunda belirtilen tatil günlerine isabet eden ücretler de bu teşvik kapsamında değerlendirilir.

Haftalık kırk beş saatin üzerindeki ve ek çalışma sürelerine ilişkin ücretler bu teşvikten faydalanamaz. Ar-Ge ve yenilik veya tasarım faaliyetlerinde kısmi zamanlı olarak çalışan personelin hak kazanılmış hafta tatili ve yıllık ücretli izin süreleri ile 2429 sayılı Kanunda belirtilen tatil günlerine isabet eden ücretleri gelir vergisi stopaj teşvikinin uygulamasında dikkate alınmayacaktır (GİB, 13/11/2019 <https://www.gib.gov.tr>).

Türkiye ile Gelişmiş ülkelerin teşviklerini kıyaslayacak olursak Gelir vergisi stopaj teşviki ele alınan 11 ülkeden (ABD, Avusturya, Çin, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, Kanada, Rusya, Türkiye) sadece Türkiye ve Hollanda’da uygulanmakta iken sosyal güvenlik katkı teşviki Türkiye, Hollanda, Fransa ve Rusya’da uygulanmaktadır.

Tablo 3:Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Gelir Vergisi Stopajı ve Sosyal Güvenlik Katkı Payı Teşviki (Kutbay, Öz 2017:795)

Fransa	• Sosyal güvenlik katkı payları için 100 milyon €' ya kadar %30, aşan kısım için ise %5 oranında vergi kredisi verilmektedir. •Belirli koşullar altında genç yenilikçi şirketler 7 yıl boyunca sosyal güvenlik katkı paylarından muaf.

Hollanda	•Ücret vergileri ve sosyal güvenlik ödemelerinin toplam tutarının ilk 350 bin €'su için %32, aşan kısım için ise %16 vergi kredisi uygulanmaktadır. •Vergi kredisi 14 milyon € ile sınırlandırılmıştır.
Rusya	•Normal şartlarda %30 olarak uygulanan sosyal güvenlik katkı payı %14 olarak indirimli şekilde uygulanmaktadır.
Türkiye	•Asgari geçim indiriminden sonra personelin eğitim seviyesine göre ücret vergilerinin %95, %90 veya %80'i terkin edilmektedir. •Sigorta primi işveren hissesinin yarısı Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanmaktadır.

Şekildeki bilgiler ışığında gelir vergisi stopaj uygulaması bakımından Türkiye'nin Hollanda'ya göre daha büyük bir oranda teşvik sunduğunu, sosyal güvenlik katkı payı ödemeleri açısından ise Fransa'nın diğer ülkelere göre daha cömert bir teşvik sunduğu söylenebilir.

2.4. Sigorta Prim Desteği

Kamu personeli hariç olmak üzere;

- Teknoloji merkezi işletmelerinde,
- Ar-Ge merkezlerinde,
- Kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan vakıflar tarafından veya uluslararası fonlarca desteklenen ya da TÜBİTAK tarafından yürütülen Ar-Ge ve yenilik projeleri ile rekabet öncesi işbirliği projelerinde,
- Tekno girişim sermaye desteklerinden yararlanan işletmelerde, çalışan Ar-Ge ve destek personeli ile 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'nun geçici 2. maddesi uyarınca ücreti gelir vergisinden istisna olan personelin, bu çalışmalarını karşılığında elde ettikleri ücretleri üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hissesinin yarısı, her bir çalışan için beş yıl süreyle Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanacaktır (Gençer, 2009:6).

2.5. Damga Vergisi İstisnası

Kanun kapsamındaki her türlü Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri ile tasarım faaliyetlerine ilişkin olarak düzenlenen kâğıtlar damga vergisinden müstesnadır (*GİB*, 13/11/2019 <https://www.gib.gov.tr>).

2.6. KDV İstisnası

7103 Sayılı Kanunla, KDV Kanununa eklenen geçici 39'uncu madde uyarınca, 6948 Sayılı Sanayi Sicili Kanununa göre sanayi sicil belgesini haiz katma değer vergisi mükelleflerine münhasıran imalat sanayiinde kullanılmak üzere 31.12.2019 tarihine kadar yapılan yeni makina ve teçhizat teslimleri katma değer vergisinden istisnadır.

Ayrıca, 4691 Sayılı Kanun kapsamındaki teknoloji geliştirme bölgesi ile ihtisas teknoloji geliştirme bölgesinde, 5746 Sayılı Kanun kapsamındaki Ar-Ge ve tasarım merkezlerinde, 6550 Sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamındaki araştırma laboratuvarlarında Ar-Ge, yenilik ve tasarım faaliyetlerinde bulunanlara, münhasıran bu faaliyetlerinde kullanılmak üzere yapılacak yeni makina ve teçhizat teslimleri 31.12.2019 tarihine kadar KDV'den istisna olacaktır (Küçük, 2018:25).

3. AR-GE HARCAMALARININ UMS - TMS ve DİĞER DÜZENLEMELER KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLME İŞLEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Tablo 8. Ar-Ge Maliyetlerinin UMS, TMS, SPK Tebliğ Tekdüzen Muhasebe Sistemi'ne Göre Karşılaştırılmalı Muhasebeleştirme İşlemleri (Özulcan 2003:144).

Ar-Ge Giderleri	UMS	TMS	TMS SPK Tebliğ	Tekdüzen Muhasebe Sistemi
Hangi durumda dönem giderleridir?	Araştırma ile ilgili harcamalar daima dönem gideridir. Geliştirme için yapılan harcamalar ile gelecekte beklenen fayda arasında doğrudan ilişki kurulamıyorsa veya fayda ölçülemiyorsa, geliştirme harcamaları da dönem gideri olarak kabul edilir.	Araştırma faaliyetleri ile ilgili harcamaların dönem gideri olarak muhasebeleştiril mesi, temel ilke olarak kabul edilmiştir. Geliştirme harcamaları ile gelecekte beklenen fayda arasında doğrudan ilişki kurulamıyorsa veya fayda ölçülemiyorsa geliştirme harcamaları da dönem gideri olarak kabul edilir.	Ar-Ge ile ilgili harcamaların dönem gideri olarak muhasebeleştiril mesi TMS'den farklılık göstermemektedir.	Tebliğ'de bu konuda açıklık yoktur. Fakat sonuçlarından harcamaların yapıldığı dönemden sonra yararlanılması beklenmeyen Ar-Ge ile ilgili harcamaların tamamı, dönem gideri olarak muhasebeleştirile bilir.
Hangi durumda aktifleştirilebilir?	Geliştirme harcamaları ile gelecekte beklenen fayda arasında doğrudan ilişki kurulabiliyorsa veya fayda ölçülebiliyorsa.	Geliştirme harcamaları ile gelecekte beklenen fayda arasında doğrudan ilişki kurulabiliyorsa veya fayda ölçülebiliyorsa.	Geliştirme harcamaları ile gelecekte beklenen fayda arasında doğrudan ilişki kurulabiliyorsa veya fayda ölçülebiliyorsa.	Tebliğ'de bu konuda açıklık yoktur. Fakat sonuçlarından harcamanın yapıldığı dönemden sonra yararlanılması beklenen Ar-Ge harcamalarının tamamı

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

				aktifleştirilebilir.
Satış ve pazarlama faaliyetlerini geliştirmek amacıyla yapılan harcamalar Ar-Ge maliyeti midir?	Hayır	Hayır	Hayır	<i>Evet</i>
Hangi değer ile değerlendirme yapılır?	Maliyet	Maliyet	Maliyet	Maliyet
İtfa süresi nedir?	Ya satış ya ürün veya sistemin kullanımına da ürün veya işlemin satılması veya kullanılmasını umulduğu zaman içinde itfa edilebilir.	Aktifleştirilen geliştirme maliyetinin yarar sağladığı dönemde itfa edilebilir. Fakat yararlı ömrün 5 yıldan uzun olması durumunda itfa süresi en fazla 5 yıldır.	Aktifleştirildiği dönemden itibaren 5 yılda eşit taksitlerle.	5 yıl içinde eşit taksitlerle.
Ar-Ge maliyetleri, itfa süresinden önce özelliğini kaybetmesi durumunda nasıl muhasebeleştirilir?	Dönem gideri olarak muhasebeleştirilir	Dönem gideri olarak muhasebeleştirilir	Dönem gideri olarak muhasebeleştirilir	Dönem gideri olarak muhasebeleştirilir

Tablodan da görüleceği üzere, UMS, TMS, SPK Tebliği ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi, araştırma ve geliştirme harcamalarının muhasebeleştirilmesi konusunda birbirlerini doğrular durumdadırlar. Farklılık satış ve pazarlama faaliyetlerini geliştirmek amacıyla yapılan harcamalar konusundadır. Bu harcamalar UMS, TMS ve SPK Tebliği'nde Ar-Ge maliyeti olarak kabul edilmezken, Tekdüzen Muhasebe Sistemi'nde Ar-Ge maliyeti olarak kabul edilmektedir (Yardımcıoğlu vd. 2008:56).

3.1. Ar-Ge Harcamaları Kapsamındaki Giderler

3.1.1. İlk Madde ve Malzeme Giderleri

Her türlü direkt ilk madde, yardımcı madde, işletme malzemesi, ara mamul, yedek parça ve benzeri giderleri ile amortisman uygulamasına konu olmayan maddi ve gayri maddi kıymet iktisaplarına ilişkin giderleri kapsar. Hammadde ve diğer malzeme stoklarından Ar-Ge faaliyetlerinde fiilen kullanılan kısma ilişkin maliyetler Ar-Ge harcaması kapsamındadır. Bu nedenle, henüz Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılmamış olan hammadde ve diğer malzemelere ilişkin maliyet tutarlarının stoklar hesabında; kullanılan, satılan ya da elden çıkarılanların da stoklar hesabından mahsup edilmek suretiyle izlenmesi gerekmektedir.

3.1.2. Personel Giderleri

Ar-Ge faaliyetlerinin yürütülmesi amacıyla çalıştırılan ve faaliyetin gerektirdiği nitelikte personel ile ilgili olarak tahakkuk ettirilen ücretler ile bu mahiyetteki giderlerdir. İşletmenin Ar-Ge departmanının da çalıştırılan hizmetliler ve benzeri vasıfsız personel ile Ar-Ge departmanına tahsis edilmemiş olup günün bir kısmında Ar-Ge departmanında çalışan personele ödenen ücretler bu kapsamda değerlendirilmeyecektir.

3.1.3. Genel Giderler

Ar-Ge faaliyetlerini yürütmek amacıyla elektrik, su, gaz, bakım-onarım, haberleşme, nakliye ile Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılan makine ve teçhizata ilişkin bakım ve onarım giderleri gibi Ar-Ge faaliyetinin devamlılığını sağlamak için katlanılan diğer giderleri kapsar. Sigorta giderleri, Ar-Ge faaliyetlerinin bizzat yürütülmesi amacıyla kullanılan tesis için ödenen kira giderleri ile kitap, dergi ve benzeri bilimsel yayınlara ait giderler de bu kapsamdadır. Bu giderlerin, Ar-Ge harcaması olarak değerlendirilebilmesi için Ar-Ge departmanında fiilen kullanıldığının tespit ve tevsik edilmesi gerekmektedir. Çeşitli kıstaslara göre genel işletme giderleri üzerinden hesaplanacak paylar bu kapsamda değerlendirilmez.

3.1 4. Dışarıdan Sağlanan Fayda ve Hizmetler

Normal bakım ve onarım giderleri dışında Ar-Ge faaliyetleriyle ilgili olarak işletme dışında yerli veya yabancı diğer kurum ve kuruluşlardan mesleki veya teknik destek alınması veya bunlara yaptırılan analizlerle ilgili olarak yapılan ödemelerle, bu mahiyetteki diğer ödemelerdir.

3.1.5. Vergi, Resim ve Harçlar

Doğrudan Ar-Ge faaliyetlerine ilişkin olan ve kurumlar vergisi matrahının tespitinde gider olarak dikkate alınan aynı vergi, resim ve harçları kapsar. Doğrudan Ar-Ge faaliyetlerinin yürütüldüğü taşınmazlar için ödenen vergiler, Ar-Ge projesinde kullanılmak üzere ithal edilen mallarla ilgili gümrük vergileri ile benzeri vergi, resim ve harçlar bu kapsamdadır.

3.1.6. Amortisman ve Tükenme Payları

Doğrudan Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılan bina, makine-tesis ve cihazlar, taşıtlar, döşeme ve demirbaş gibi maddi ve maddi olmayan duran varlıklar için ayrılan amortisman ve tükenme paylarından oluşur. Diğer taraftan, iktisadi kıymetin münhasıran Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılması ve bu kullanımın sürekli olması gerekmektedir. Ar-Ge departmanı dışında başka faaliyetlerde de kullanılan iktisadi kıymetlere ilişkin amortismanlar Ar-Ge harcaması kapsamında değildir.

3.1.7. Finansman Giderleri

Ar-Ge projesi bazında yerli, yabancı ve uluslararası kurumlardan temin edilen kredilere ilişkin finansman giderleridir.

3.2. Ar-Ge Yenilik Harcamalarının Muhasebeleştirilmesi Örnek Uygulama

Örnek: (A) A.Ş. 2016 yılında 200.000 TL, 2017 yılında 400.000 TL ve 2018 yılında ise 800.000 TL Ar-Ge harcaması yapması durumunda mükellef kurum; 5746 sayılı Kanunun 3/A maddesinden yararlanırsa: 2016 yılında: 263 Ar-Ge Gideri hesabına 200.000 TL kaydedilecektir. Ayrıca KVK 10. maddesi gereğince beyannameden 200.000 TL indirebilir.

-----/-----

263 Araştırma ve Geliştirme Gideri 200.000

102 Bankalar Hesabı 200.000

-----/-----

- 2017 yılında: 263 Ar-Ge Gideri hesabına 400.000 TL kaydedilecektir. KVK 10. Maddesi gereğince beyannameden 400.000 TL indirebilir.

-----/-----

263 Araştırma ve Geliştirme Gideri 400.000

102 Bankalar Hesabı 400.000

-----/-----

- 2018 yılında: 263 Ar-Ge Gideri hesabına 800.000 TL kaydedilecektir. KVK 10. Maddesi gereğince beyannameden 800.000 TL indirebilir.
- 2018 yılında bir iktisadi kıymet oluşması durumunda: 263 Ar-Ge Gideri hesabında 1.400.000 TL birikmiş olduğundan dolayı GVK'nın 40. maddesi ve VUK değerleme hükümleri gereğince 2018 yılından itibaren amortisman suretiyle itfa edilmeye başlayacaktır (Proje bitirilene kadar amortisman ayırma işlemi başlamamaktadır bunun sebebi ise; projenin net maliyet bedelinin tam tespiti ve yine ilgili projenin olumlu mu yoksa olumsuz mu kapanacağını belirsizliğinden dolayıdır). Yani her sene beyanname üzerinden indirim konusu yapılabilen harcama tutarları hasılatın tespitinde dönem içerisinde ikinci bir kez gider olarak indirilebilecektir. Patent hakkı elde edilmesi durumunda 263 Ar-Ge Gideri hesabının kapatılarak 260 Haklar Hesabına aktarılması gerekmektedir.

-----2018/-----

263 Araştırma ve Geliştirme Gideri 800.000

102 Bankalar Hesabı 800.000

-----/-----

-----31/12/....-----

260 Haklar Hesabı 1.400.000

263 Araştırma ve Geliştirme Gideri 1.400.000

-----31/12/.....-----

750 Araştırma ve Geliştirme Gideri 280.000

(700.000/5=280.000)

268 Birikmiş Amortisman 280.000

-----31/12/-----

751 Araştırma ve Geliştirme Gideri Yansıtma Hesabı 280.000

750 Araştırma ve Geliştirme Gideri 280.000

-----31/12/.....-----

630 Araştırma ve Geliştirme Gideri 280.000

751 Araştırma ve Geliştirme Gideri Yansıtma Hesabı 280.000

-----/------

- 2018 yılında bir iktisadi kıymet oluşmaması durumunda: 263 Ar-Ge Gideri hesabında 1.400.000 TL birikmiş olan tutar 2018 yılında GVK 40. maddesi gereğince bir kerede doğrudan gider yazılabilecektir.

-----2018/------

263 Araştırma ve Geliştirme Gideri 800.000

102 Bankalar Hesabı 800.000

-----/------

-----31/12/..... -----

750 Araştırma ve Geliştirme Gideri 1.400.000

263 Araştırma ve Geliştirme Gideri 1.400.000

-----31/12/..... -----

751 Araştırma ve Geliştirme Gideri Yansıtma Hesabı 1.400.000

750 Araştırma ve Geliştirme Gideri 1.400.000

-----31/12/..... -----

630 Araştırma ve Geliştirme Gideri 1.400.000

751 Araştırma ve Geliştirme Gideri Yansıtma Hesabı 1.400.000

-----/------

5746 sayılı Kanunun 3. maddesinden yararlanırsa:

- 2016 yılında: 263 Ar-Ge Gideri hesabına 200.000 TL kaydedilecektir. Ayrıca KVK 10. maddesi gereğince beyannameden 200.000 TL indirebilir.
- 2017 yılında: 263 Ar-Ge Gideri hesabına 400.000 TL kaydedilecektir. KVK 10. Maddesi gereğince beyannameden 400.000 TL indirebilir.
- 2016/9092 sayılı BKK yer alan rasyolar

a) Ar-Ge veya tasarım harcamasının toplam ciro içindeki payı,

b) Tescil edilen ulusal veya uluslararası patent sayısı,

c) Uluslararası destekli proje sayısı,

ç) Lisansüstü dereceli araştırmacı sayısının toplam Ar-Ge personeli sayısına oranı,

d) Toplam araştırmacı sayısının toplam Ar-Ge personeli sayısına oranı % 20 artmış ise o yıl yapılan Ar-Ge ve yenilik veya tasarım harcamalarının bir önceki yıla göre artış tutarının yüzde ellisi, ticari kazancın tespitinde indirim konusu yapılır (İlave Ar-Ge İndirimi).

=(400.000-200.000)/2= 100.000 TL ekstradan 2017 yılında beyanname üzerinden indirilebilecektir. Nihai olarak 2017 yılında beyanname üzerinden 500.000 TL indirilebilecektir.

- 2018 yılında: 263 Ar-Ge Gideri hesabına 800.000 TL kaydedilecektir. KVK 10. Maddesi gereğince beyannameden 800.000 TL indirebilir.
- 2016/9092 sayılı BKK'da yer alan rasyolardan birisi %20 artmış ise = $(800.000 - 400.000) / 2 = 200.000$ TL ekstradan 2018 yılında beyanname üzerinden indirilebilecektir. 2018 yılında beyanname üzerinden 1.000.000 TL indirilebilecektir.
- 2018 yılında bir iktisadi kıymet oluşması durumunda: 263 Ar-Ge Gideri hesabında 1.400.000 TL birikmiş olduğundan dolayı GVK'nın 40. maddesi ve VUK değerlendirme hükümleri gereğince 2018 yılından itibaren amortisman suretiyle itfa edilmeye başlanacaktır ve her sene beyanname üzerinden indirim konusu yapılabilen harcama tutarları hasılatın tespitinde dönem içerisinde ikinci bir kez gider olarak indirilebilecektir. Patent hakkı elde edilmesi durumunda 263 Ar-Ge Gideri hesabının kapatılarak 260 Haklar Hesabına aktarılması yönünde görüşler mevcuttur.
- 2018 yılında bir iktisadi kıymet oluşmaması durumunda: 263 Ar-Ge Gideri hesabında 1.400.000 TL birikmiş olan tutar 2018 yılında GVK 40. maddesi gereğince bir kerede direk gider yazılabilecektir (Demir, Özkan 2017:10).

3.3. Kurumlar Vergisinde Ar-Ge İndiriminin Hesaplanması

Kanun kapsamındaki Ar-Ge veya Tasarım merkezlerinde gerçekleştirilen Ar-Ge, yenilik ve tasarım harcamalarının tamamı (100%) ticari kazancın tespitinde Kurumlar Vergisi Matrahı üzerinden indirim konusu yapılır.

Örnek: XXX Firmasının 2008 yılı Dönem Karı 240.000-TL'dir (263 hesaptan 630 hesaba gelen itfa payı dahil).

Bu dönemde Yaptığı Ar-Ge harcamaları 100.000-TL'dir. XXX Firması 2008 yılında Ödeyeceği Kurumlar vergisini hesaplariken elde ettiği Dönem Karından Ar-Ge harcamalarını düşmesi gerekir. (ARGE Harcamalarının tamamı indirilebilmektedir.

Ödenecek kurumlar Vergisi= $240.000 - 100.000 = 140.000 * \%20$

Dönem sonunda Kurum kazancı ARGE harcamalarından az ise gelecek yılı devrederek yeniden değerlendirme oranında arttırılarak faydalanabilmektedir.

Örnek: YYY Firmasının 2008 yılı Dönem Karı 70.000-TL'dir. Bu dönemde Yaptığı ARGE harcamaları 100.000- TL'dir. XXX Firması 2008 yılında Ödeyeceği Kurumlar vergisini hesaplariken elde ettiği Dönem Karından ARGE harcamalarını düşmesi gerekir.

Dönem Karı= 70.000 ARGE Harcamaları= 100.000 Dönem karından ARGE harcamalarını düşükten sonra kalan 30.000-TL sonraki dönemde yeniden değerlendirme oranıyla değerlendirilerek, bir sonraki dönem karından düşülebilmektedir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Küresel ekonominin kuralları, bir işletmenin rekabetçi Pazar koşullarında ayakta kalabilmesi için ya yenilikleri yakından takip ederek organizasyonel yapılarına uygun biçimde adapte etmeyi ya da yeniliklerin bizzat kendileri tarafından geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, bir işletmenin yenilik odaklı stratejilere sahip olması, hem rekabet hem de varlığını

koruma ve sürdürülebilirliğini sağlaması konusunda önemli katkılar sağlayacaktır. Yenilikçiliğin en önemli aracı ise Ar-Ge'dir.

Ülkemizde getirilen vergisel avantajlarla Ar- Ge ve Tasarım faaliyetleri tüm işletmeler için cazip hale getirilmiş ve teşviklerle işletmelerin katkıda bulunmaları desteklenmiştir. Hatta ülkemizde düzenlenen vergisel teşviklerin ve verilen kamusal desteklerin pek çok ülkeye göre oransal olarak fazla olduğu söylenebilir. Ancak önemli olan husus, verilen teşvikten çok verilen teşvik karşılığı elde edilen getiridir. Bu da ancak verimliliğin artırılması, harcamaların sonucunda ortaya yeni ürün ve tasarım ürünlerinin çıkması, kaynakların doğru, zamanında ve yerinde kullanılması ile mümkün olmaktadır.

İşletmelerde Ar-Ge harcamalarının artmasıyla, Ar-Ge harcamalarının muhasebeleştirilme ilke ve esasları da önemli hale gelmiştir. Bu muhasebesel süreci özetlemek gerekirse, araştırma ve geliştirme harcamalarından ekonomik fayda sağlanacağı düşünülüyor ve bu fayda ölçülebiliyorsa aktifleştirilir, aksi takdirde gider yazılır. Gelecekteki fayda ölçülemiyor ve belirsizlik yüksekse bu tür harcamalar gider yazılmalıdır. Yapılan harcamanın ne kadarının hangi dönemde fayda sağladığının ölçülmesi zordur. Eğer fayda ile yapılan harcama arasında ilişki kurulamıyorsa bu tür harcamalar gider olarak yazılır. Bu tip harcamaların varlık olarak tanımlanabilmeleri için güvenilir şekilde ölçülebilir olmaları gerekir. Ölçülebilirliğin esası, ekonomik faydanın tanımlanabilmesi, objektif olarak ölçülebilmesi ve geri kazanılabilmesidir. Eğer harcama bu niteliklere sahipse varlık olarak kabul edilir ve aktifleştirilir, aksi halde gider yazılır. Araştırma ve geliştirme faaliyetlerine belirsizlik hâkimse, bu harcamalar gelecek dönemlere aktarılmaz, o dönemin gideri olarak kaydedilir. Eğer yapılan Ar-Ge harcamasının gelecekte işletmeye ekonomik fayda sağlayacağı tahmin ediliyorsa aktifleştirilecek ve amortisman yoluyla itfa edilecektir.

Öneri; İlgili Kanun maddelerinde Ar-Ge Harcamaları arasındaki amortisman kavramını öncelikle Ar-Ge merkezine alınan makine teçhizat, demirbaş vb. sabit kıymetlerin amortismanı kapsamaktadır. Bunun dışında olumlu kapanan projelerin de amortisman yoluyla gider gösterilmesine de değinilmiş fakat bu amortisman giderlerinin indirim kapsamında mı yoksa teşvik dışı giderlerde mi takip edilmesi gerektiği tam olarak açıklanmamıştır. Kanuna ek belirleyici açıklamalar ile düzenlemeler yapılması uygulayıcılar açısından faydalı olacaktır.

Diğer bir öneri ise İlave Ar-Ge İndirimine hak kazanılması sırasında 2016/9092 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yayınlanan İlave Ar-Ge İndiriminde rasyolardan birisi olan "Tescil edilen ulusal veya uluslararası patent sayısı" maddesinde patent kavramlarından incelemeli incelemesiz hangi patent grupları olduğu detayı verilmelidir.

Yine uygulamacıların zorluk çektiği diğer bir husus da harcama ve indirim kavramlarının birbirinden farklı tanımlar olmasına rağmen Ar-Ge tasarım merkezlerinin bildirim yapması gereken AGTM Portal ve Faaliyet Raporlarında bu iki kavramın yanlışlara sebep verecek şekilde kullanılması dolayısıyla harcama ve indirim kavramı net olarak açıklanmasının gerekliliğini öngörmekteyiz.

Sonuç olarak; mevcut uygulamada işletme muhasebe kayıtlarını TDMS'ye göre hazırlayıp, raporlarını TMS- 38'e göre yeniden düzenlerken ilaveten vergisel açıdan bir takım düzenlemeler yapıp indirimini doğru ve güvenilir şekilde hesaplamalıdır. Dolayısıyla; işletmelerin ayırt edilmesi güç olan Ar- Ge harcamalarını uymak zorunda oldukları düzenleme kapsamını göz önünde bulundurarak ayırttırıp aktifinde ya da dönem giderlerinde izlemesi gerekmektedir. Kayıtların doğru hesaplar aracılığıyla yapılması, işletmenin varlık yapısını ve dönem kârını doğru bir şekilde görmesini sağlayacak ve Ar- Ge faaliyetlerine ilişkin indirimi doğru hesaplayarak avantajlardan verimli bir şekilde yararlanmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- DEMİR, İ., ÖZKAN, E., 2017. “Gelir Ve Kurumlar Vergisinde Ar-Ge İndirimi Uygulaması”, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, (161), ss. 1-14.
- ALBEZ, A., 2016. “Üretim İşletmelerinde Araştırma Ve Geliştirme Ar-Ge Giderlerinin Muhasebeleştirilmesi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 31(1), ss. 85-100.
- KUTBAY, H., ÖZ, E., “Türkiye Ve Seçilmiş Ülkelerde Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Uygulanan Vergi Teşviklerinin Karşılaştırılması”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, 24(3), ss.783-802.
- 5746 Sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun; 28/2/2008 Tarih, 26814 Sayılı T.C. Resmi Gazete
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/03/20080312-2.htm> (03.02.2016).
- GİB (Gelir İdaresi Başkanlığı), , <https://www.gib.gov.tr/5746-sayili-arastirma-gelistirme-ve-tasarim-faaliyetlerinin-desteklenmesi-hakkinda-kanun-genel-2> ,(13.11.2019).
- GİB (Gelir İdaresi Başkanlığı), <https://www.gib.gov.tr/5-seri-nolu-5746-sayili-arastirma-gelistirme-ve-tasarim-faaliyetlerinin-desteklenmesi-hakkinda-kanun>, (13.11.2019)
- GENÇER, Ç., “Ar-Ge Teşviklerinin Kapsamı Ve Ar-Ge Faaliyetlerinde Abd’de Ulaşılan Nokta”, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, 69, ss. 1-8
- ÖZEROĞLU, A.,İ., “Türkiye’de Ar-Ge Düzenlemeleri Ve Uygulamaları”, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 9(36), ss. 105-114.
- ÖNDER, R. ve YILDIZ, A., “5520 Ve 5746 Sayılı Kanunlar Çerçevesinde Ar-Ge Harcamalarının Vergisel Durumu”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27(1), ss. 141-158.
- ALBEZ, A., “Üretim İşletmelerinde Araştırma Ve Geliştirme (Ar-Ge) Giderlerinin Muhasebeleştirilmesi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 31(1), ss. 85-100.
- FİDANCI, N., “Araştırma, Geliştirme (Ar-Ge) Ve Tasarım Harcamalarının Vergisel Düzenlemeler Ve Teşvikler Çerçevesinde İncelenmesi Ve Muhasebeleştirilmesi”, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 10(5), ss. 69-90
- EVCI, C., 2004. “Ar-Ge Vergi Teşvikleri”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YARDIMCIOĞLU, M., DEMİREL, N., ve ÖZER, V., 2008. “Araştırma Geliştirme Harcamalarının ve Maddi Olmayan Duran Varlıkların TMS 38, Tekdüzen Hesap Planı ve SPK Tebliğine Göre Muhasebeleştirilmesi İşlemlerinin Karşılaştırılması”, Mali Çözüm Dergisi, (85), ss. 43-58
- KÜÇÜK, Ö.C., 2018. “Ar Ge Harcamalarının Muhasebeleştirilmesi Ve Vergi Açısından Denetimine İlişkin Bir Uygulama”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZULUCAN, A., 2003, “Araştırma ve Geliştirme Maliyetlerinin Uluslararası Muhasebe Standardı Türkiye Muhasebe Standardı, Sermaye Piyasası Tebliği ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi ve Tekdüzen Hesap Planı’na Göre Muhasebe İşlemleri”. Muhasebe Bilim Dünyası, 5(4), ss.127-147.

İLKOKULLARDA OKUL İKLİMİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ ALGILARI

Mustafa GÜRLER

Milli Eğitim Bakanlığı, KSÜ

ÖZET

İklim örgüt içerisinde bulunan birey ve grupların birbirleriyle olan ilişkilerin bütünüdür. Okul iklimi; okul örgütünün üyelerinin kendi örgütleri olan okullarına yönelik genel duygu ve yaşantılarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Okula yönelik olarak örgüt üyelerinin genel duyguları okulun genel atmosferini ve iklimini yansıtmaktadır. Okul iklimi okulları birbirinden ayıran, yönetici, öğretmen ve öğrencilerin davranışları üzerinde etki gösteren, okula özgü özellikler bütünüdür. Okuldaki yönetici-öğretmen, öğretmen-öğretmen, öğrenci-öğretmen ilişkileri okul ikliminin önemli boyutlarından bir kaçısı olarak karşımıza çıkar. Olumlu iklime sahip bulunan okullar, akademik olarak gelişip ileri gitmenin yanı sıra, öğrenmeye verdikleri önem, öğrencileri ve okul çalışanları arasındaki olumlu ilişkiler, okul örgütünün üyelerinin birbirine karşı duydukları saygı, okulda tüm paydaşlarca kabul edilmiş adil ve tutarlı bir disiplin politikasının yürütülmesi ile veli desteği ve katılımıyla ön plana çıkarak kendilerini gösterirler. Bu nedenle, öğrencilerin okula bağlılıkları, okulda mevcut bulunan okul iklimi ve okuldan memnun olma durumu ile ilişkilidir. Bu araştırmanın amacı, ilköğretim öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algı düzeylerinin belirlenmesidir. Araştırma nicel bir çalışma olup, betimsel tarama modelinde desenlenmiştir. Araştırma Gaziantep İli Nizip İlçesinde 2 farklı ilköğretim okulunda 263 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada 5’li Likert tipi bir ölçek olan “İlkokullar İçin Kısaltılmış Okul İklimi Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre ilköğretim 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algı düzeyleri 5’li ölçeklerde 4 aralığına denk gelmektedir. Bu durum ilköğretim 3 ve 4. sınıf öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algılarının “iyi” düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu durumda öğrenci algısına göre ilköğretimde olumlu bir okul ikliminin varlığından söz edilebilir. Yine araştırma sonucuna göre ilköğretim 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin okul iklimi algılarının, öğrencilerin öğrenim gördüğü okulların bulunduğu çevrelere göre, istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İklim, Okul İklimi, İlkokul, Öğrenci Görüşleri

STUDENT PERCEPTIONS ABOUT SCHOOL CLIMATE IN PRIMARY SCHOOLS

ABSTRACT

Climate is the totality of the relationships between individuals and groups found in the organization. School climate; It is used to express the general feelings and experiences of the members of the school organization towards their own schools. The general feelings of the members of the organization towards the school reflect the general atmosphere and climate of the school. School climate is a set of school-specific characteristics that differentiate schools from each other and have an impact on the behavior of administrators, teachers and students. The relationship between the teacher-teacher, teacher-teacher and student-teacher in the school is one of the important dimensions of the school climate. Schools with a positive climate, as well as academic development, the importance they attach to learning, the positive relations between students and school staff, respect for each other by members of the school

organization, the fair and consistent disciplinary policy adopted by all stakeholders in the school and the parental support and They come to the fore with their participation and show themselves. Therefore, students' commitment to school is related to the school climate and satisfaction with the school. The aim of this study is to determine the perception levels of primary school students about school climate. The research is a quantitative study and is designed in descriptive scanning model. The study was carried out with 263 students in 2 different primary schools in Nizip district of Gaziantep. In the study, a 5-point Likert type Kıs Abbreviated School Climate Scale for Primary Schools "was used. According to the results of the research, the level of perception of the 3rd and 4th grade students about school climate corresponds to the range of 4 on a 5-point scale. This indicates that primary school 3rd and 4th grade students' perceptions about school climate are at "good" level. In this case, it can be said that there is a positive school climate in primary schools according to the perception of students. According to the results of the research, it can be said that the perceptions of the school climate of the 3rd and 4th grade students show statistically significant differences according to the environments where the students are studying.

Key Words: Climate, School Climate, Primary School, Student Opinions

GİRİŞ

İklim örgüt içerisinde bulunan birey ve grupların birbirleriyle olan ilişkilerin bütünüdür. Okul İklimi: Okulda bulunan çalışanların, kendi günlük çalışma çevreleri olan okulun yaşam alanı hakkında paylaştıkları algıların yansımasıdır. Bireylerin örgütlerini algılama biçimleri, onların örgütteki davranış biçimlerini ve performanslarını etkileyen önemli bir etkidir (Çalık ve Kurt, 2010). Okul iklimi okul örgütünün üyelerinin kendi örgütleri olan okullarına yönelik genel duygu ve yaşantılarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Okula yönelik olarak örgüt üyelerinin genel duyguları okulun genel atmosferini ve iklimini yansıtmaktadır. Okul iklimi okulları birbirinden ayıran, yönetici, öğretmen ve öğrencilerin davranışları üzerinde etki gösteren, okula özgü özellikler bütünüdür. Okulda yönetici-öğretmen, öğretmen-öğretmen, öğrenci-öğretmen ilişkileri iklimin önemli boyutlarından bazılarıdır (Şişman, 2012). Okullarda iklim, davranışsal ve duyuşsal boyutları ile okulun bir inanç sistemi olarak öğrencilerin bilişsel, sosyal ve psikolojik gelişimini etkilemektedir(Tubbs ve Garner, 2008). Olumlu bir okul iklimine sahip bulunan okullar, akademik olarak gelişip ileri gitmenin yanı sıra öğrenmeye verdikleri önem; öğrencileri ve okul çalışanları arasındaki olumlu ilişkiler; okul örgütünün üyelerinin birbirine duydukları saygı; okulda tüm paydaşlarca kabul edilmiş adil ve tutarlı bir disiplin politikasının yürütülmesi ile veli desteği ve katılımıyla ön plana çıkarak kendilerini gösterirler. Bu nedenle, öğrencilerin okula bağlılıkları, okulda mevcut bulunan okul iklimi ve okuldan memnun olma durumu ile ilişkilidir. Balcı (2008)' ya göre ise okul iklimi örgüt kültürünü oluşturan somut unsurların bütünüdür.

Okullarda iklimini ölçme ile ilgili ilk çalışmalar 1963 yılında Andrew W. Halpin ve Don B. Croft tarafından yapılmıştır. Ülkemizdeki ilk çalışma ise 1991 yılında Servet Köksal tarafından gerçekleştirilmiştir. Okul iklimi ile ilgili olarak ülkemizde Türkçeye uyarlanmış ya da geliştirilmiş olan ölçeklerin ilköğretim ve lise öğrencilerine yönelik olduğu görülmektedir. İlkokul öğrencileri ile ilgili olarak iklim konusu üzerine yapılan bir araştırma olmadığı görülmektedir. Sadece, Sözer, Yılmaz ve Kasa (2018) tarafından Türkçeye uyarlanan ilkokullar için kısaltılmış okul iklimi ölçeği bu alanda yapılan ilk çalışmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, ilkököl öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algı düzeylerinin belirlenmesidir. Araştırma Soruları:

1-İlkokul öğrencilerinin okul iklimi algıları hangi düzeydedir?

2-İlkokul öğrencilerinin okul iklimi algıları;

- a) Cinsiyete göre,
- b) Sınıflara göre,
- c) Anne - baba eğitim durumuna göre,
- d) Yaşlara göre,
- e) Okulların bulunduğu çevreye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterir mi?

YÖNTEM

Araştırmanın modeli

İlkokul öğrencilerinin okul iklimi algılarını ölçmeyi amaçlayan bu araştırma, nicel bir çalışma olup, betimsel tarama modelinde desenlenmiştir. Betimsel model (tarama modeli) geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu tür araştırmalarda, ele alınan olaylar ve durumlar ayrıntılı bir biçimde araştırılmakta ve bu araştırmalar genellikle tarama araştırmaları olarak da bilinmektedir (Erkuş, 2005).

Evren ve örneklem

Bu araştırmanın evreni 2018-2019 eğitim – öğretim yılında Gaziantep İli Nizip İlçesindeki ilkokullarda öğrenim gören 3. ve 4. Sınıf öğrencileridir. Araştırmanın örnekleminde seçkisiz örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini ise rastgele seçilen iki ilkokuldaki 263 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik özellikler

		Kişi Sayısı	Yüzdelik(%)
Cinsiyet	Kadın	128	48,7
	Erkek	135	51,3
Yaş	8	25	9,5
	9	143	54,4
	10	95	36,1
Sınıf	3	147	47,5
	4	115	52,5
	Okur Yazar Değil	13	10,8
Anne Eğitim Durumu	İlköğretim	41	34,2
	Lise	30	25
	Lisans	35	29,2
	Lisans Üstü	1	0,8

	Okur Yazar Değil	6	5
	İlköğretim	27	22,5
	Lise	32	26,7
	Lisans	48	40
	Lisans Üstü	7	5,8
	Merkezi Okul	158	60,1
Okul	Dezavantajlı Çevredeki Okul	105	39,9

Veri toplama araçları

Bu çalışmada Sözer vd. (2018) tarafından geliştirilen “ ilkokullar için kısaltılmış okul iklimi ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 34 madde oluşmakta olup, 7 boyutludur. Bu boyutlar olumlu davranış (OLD), olumsuz davranış (OSD), sınıf ve okul desteği (SOD), özerklik ve etki (ÖE), okul güvenliği (OG), okuldan hoşlanma (OH) ile okul norm ve kuralları (ONK) olmak üzere yedi ayrı boyutta oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin iç tutarlık katsayıları Tablo 2. de gösterilmiştir. İlkokullarda okul ikliminin ölçülmesi için yapılan bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı .85 olarak bulunmuş ve bu değer .71 değerinden büyük olduğundan dolayı ölçek güvenilir olarak kabul edilmiştir.

Tablo 2. Kısaltılmış Okul İklimi Ölçeği Alt Boyutları İç Tutarlık Katsayıları.

Ölçeğin Alt Boyutları	İç Tutarlılık Katsayısı
OLD	.73
OSD	.75
SOD	.80
ÖE	.61
OG	.64
OH	.67
ONG	.66

Ölçme araçlarına ait alt ölçeklerde bulunan madde sayısı 10’dan az ise iç tutarlık katsayısı .60, madde sayısı 10’dan daha fazla olması durumunda ise .70 üzerinde ise ölçümler güvenilir kabul edilebilir (Sipahi, Yurtkoru ve Çinko, 2010).

Verilerin analizi

Verilerin analizinde SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılmış ve Skewness değeri -,254 olarak bulunmuştur. Bu değer -1 ile +1 arasında olduğundan dağılım normal kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2012). Dağılım normal kabul edildiğinden parametrik testler kullanılmıştır. İlkokul öğrencilerinin okul iklimi algı düzeylerinin belirlenmesi için 1. Araştırma sorusu için betimsel istatistik (ortalama, standart sapma) yöntemi, 2. araştırma sorusunun a, b ve e alt soruları için t-testi, c ve d alt soruları için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

BULGULAR

Sözer vd. (2018) tarafından geliştirilen ölçeğin bu araştırma sonuçlarına göre alt boyutlarına ilişkin iç tutarlılık sonuçları Tablo 3. te gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Sonucuna Göre Alt Boyutlara İlişkin İç Tutarlık Katsayıları

Ölçeğin Alt Boyutları	Madde Sayısı	İç Tutarlık Katsayısı
OLD Boyutu	10	.84
OSD Boyutu	5	.80
SOD Boyutu	5	.65
ÖE Boyutu	3	.63
OG Boyutu	2	.62
OH Boyutu	4	.69
ONK Boyutu	5	.80

Tablo incelendiğinde araştırmada kullanılan ölçeğin alt boyutlarına ilişkin iç tutarlık katsayıları .60 ve üzerinde olduğundan Sipahi vd.(2010)'e göre yapılan ölçümler güvenilir kabul edilebilir.

Tablo 4. Okul İklimine İlişkin Öğrenci Algı Düzey Ortalaması

	N	$\bar{x}$	SS
Algı Düzeyi	263	4,76	0,32

Yapılan araştırmada ilkokul 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algı düzeyi 3,76 (katılıyorum) olarak görülmekte olup 5'li skalada 4 aralığına denk gelmektedir.

1-Alt boyutlara ilişkin dağılımlar:

Ölçeğin yedi alt boyutuna ilişkin ölçülen ilkokul öğrenci algıları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Alt boyutlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları

Ölçeğin Alt Boyutları	N	$\bar{x}$	SS
OLD	263	4,14	0,48
OSD	263	1,81	0,59
SOD	263	3,61	0,53
ÖE	263	4,09	0,59
OG	263	3,74	0,69
OH	263	4,41	0,51
ONK	263	4,35	0,56

Ölçeğin alt boyutlarından OH boyutunun 4,41 ortalama ile en yüksek, OSD boyutunun ise 1,81 ortalama ile en düşük ortalamaya sahip oldukları görülmüştür. Ölçeğin OLD, OSD, SOD, OG ve ONK alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklara rastlanmamıştır. ÖE ve OH boyutlarında anlamlı farklılık görülmüştür ($p < 0,05$). ÖE ve OH alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunan değişkenlere ilişkin tablolar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 6. ÖE alt boyutuna ilişkin okul değişkeni t-testi sonuçları

ÖE BOYUTU	N	$\bar{x}$	SS	t	p

Merkez Okul	158	4,35	0,703	5,79	.000
Dezavantajlı Okul	105	3,69	1,137		

ÖE alt boyutu okul değişkeni t-testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$).

Tablo 7. OH alt boyutuna ilişkin okul değişkeni t-testi sonuçları

OH BOYUTU	N	$\bar{x}$	SS	t	p
Merkez Okul	158	4,72	0,45	8,72	.000
Dezavantajlı Okul	105	3,93	1,00		

OH alt boyutu okul değişkeni t-testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$).

2-Okul iklimi algılarının cinsiyetlere göre istatistiksel dağılımı:

Tablo 8. Okul iklimi algılarının cinsiyet değişkenine ilişkin t-testi sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	SS	t	p
Kız	128	4,1	0,56	-0,492	,623
Erkek	134	4,14	0,56		

Cinsiyet faktörüne göre okul iklimi algılarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p > 0,05$ olarak bulunmuştur).

3-Okul iklimi algılarının sınıflara göre istatistiksel dağılımı:

Tablo 9. Okul iklimi algılarının sınıf değişkenine ilişkin t-testi sonuçları

Sınıflar	N	$\bar{x}$	SS	t	p
3	148	4,18	0,51	0,97	,333
4	115	4,08	0,63		

Sınıflara göre öğrencilerin okul iklimi algılarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p > 0,05$ olarak bulunmuştur).

4-Okul iklimi algılarının anne eğitim değişkenine göre istatistiksel dağılımı:

Tablo 10. Okul iklimi algıları anne eğitim durumu değişkeni ANOVA sonuçları

Anne Eğitim Durumu	N	$\bar{x}$	SS	F	p
Okur Yazar Değil	68	4,03	0,62	0,821	,513
İlköğretim	103	4,12	0,59		
Lise	40	4,16	0,42		
Üniversitesi	51	4,18	0,52		

Lisansüstü	1	4,68	,
Toplam	263	4,68	0,56

Anne eğitim durumlarına göre okul iklimi algılarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$ olarak bulunmuştur).

5-Okul iklimi algılarının baba eğitim durumlarına göre istatistiksel dağılımı:

Tablo 11. Okul iklimi algıları baba eğitim durumu değişkeni ANOVA sonuçları

Baba Eğitim Durumu	N	$\bar{x}$	SS	F	p
Okur Yazması Yok	32	4,04	0,67	1,425	,226
İlköğretim	104	4,09	0,63		
Lise	53	4,07	0,5		
Üniversitesi	63	4,26	0,4		
Lisansüstü	11	4	0,56		
Toplam	263	4,12	0,56		

Baba eğitim durumlarına göre okul iklimi algılarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$ olarak bulunmuştur).

6-Okul iklimi algılarının yaşlara göre istatistiksel dağılımı:

Tablo 12. Okul iklimi algıları yaş değişkeni ANOVA sonuçları

Yaşlar	N	$\bar{x}$	SS	F	p
8	25	3,95	0,6	1,22	0,296
9	143	4,14	0,5		
10	95	4,12	0,63		

Yaşlara göre okul iklimi algılarında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$ olarak bulunmuştur).

6-Okul iklimi algılarının öğrenim görülen okullara göre istatistiksel dağılımı:

Tablo 13. Okul iklimi algılarının okul bulunduğu çevre değişkeni t-testi sonuçları

Okullar	N	$\bar{x}$	SS	t	p
Merkezdeki Okul	158	4,26	0,42	5,39	0,00

Dezavantajlı Çevredeki
Okul

105

3,9

0,67

Öğrenim görülen okullara göre okul iklimi algılarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir ($p<0,05$ bulunmuştur).

TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Ölçeğin iç tutarlık katsayıları ile bu araştırmanın iç tutarlılık sonuçları karşılaştırıldığında; OLD boyutunda ölçekte bulunan değerinin .73 bu araştırma sonucunda .84 olarak bulunduğu, OSD boyutunun ölçekte .75, bu araştırma sonucunda .80 olarak bulunduğu, SOD boyutunun ölçekte .80, bu araştırma sonucunda .65 olarak bulunduğu, ÖE boyutunun ölçekte .61, bu araştırma sonucunda .63 olarak bulunduğu, OG boyutunun ölçekte .64, bu araştırma sonucunda .62 olarak bulunduğu, OH boyutunun ölçekte .67, bu araştırma sonucunda .69 olarak bulunduğu, ONK boyutunun ölçekte .66 bu araştırma sonucunda .80 olarak bulunduğu görülmüştür. Bu durumda Sözer vd. (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırma ile bu araştırma sonucunun paralellik gösterdiği söylenebilir.

Araştırmanın 1. sorusu İlkokul öğrencilerinin okul iklimi algıları hangi düzeylerinin hangi düzeyde olduğudur. Yapılan araştırmada ilkokul 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algı düzeyi 3,76 (katılıyorum) olarak bulunmuştur. 3,76 5’li skalada 4 aralığına denk gelmekte olup algı düzeylerinin “iyi” düzeyinde olduğu söylenebilir.

Araştırmada ilkokul öğrencilerinin cinsiyet, öğrenim gördükleri sınıflar, anne ve baba eğitim durumları ve yaş değişkenlerine göre okul iklimi algıları incelendiğinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$ bulunmuştur). İlkokul öğrencilerinin öğrenim gördükleri okullara göre okul iklimi algıları okullara göre (okulun bulunduğu çevreye göre) ilkokul öğrencilerinin okul iklimi algıları istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0,05$ bulunmuştur). Burada Tablo 13 incelendiğinde merkezi okuldaki okul iklimine ilişkin öğrenci algı düzeyi $\bar{x}=4,26$ olarak, dezavantajlı çevredeki okuldaki okul iklimine ilişkin öğrenci algı düzeyi ise $\bar{x}=3,9$ olarak bulunmuştur. Bu durumda merkezi okullardaki öğrencilerin okul iklimi algılarının dezavantajlı çevredeki okuldaki öğrencilere göre daha üst seviyede olduğu söylenebilir. Ölçeğin alt boyutlarından ÖE ve OH boyutlarında da istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur. ÖE alt boyutunda merkezdeki okuldaki algı düzeyi $\bar{x}=4,35$, dezavantajlı çevredeki okuldaki okul iklimine ilişkin öğrenci algı düzeyi $\bar{x}=3,69$ olarak bulunmuştur. Bu durumda özerklik ve etki boyutunda merkez okullardaki öğrencilerin dezavantajlı çevredeki okullara göre, sınıfta yapılması gerekenlere karar vermede, çalışılacak konuyu seçmede ve sınıf kurallarını belirlemede daha çok söz sahibi oldukları söylenebilir. OH boyutunda ise merkezi okuldaki okul iklimine ilişkin öğrenci algı düzeyi $\bar{x}=4,72$ iken dezavantajlı çevrede bulunan okuldaki okul iklimine ilişkin öğrenci algı düzeyi $\bar{x}=3,93$ olarak bulunmuştur. Bu durumda merkezi okuldaki öğrencilerinin dezavantajlı çevrede bulunan okul öğrencilere göre, okullarından daha çok hoşlandıkları söylenebilir. Bu

araştırma sonucuna göre merkezdeki okul öğrencilerinin okullarını daha eğlenceli gördükleri, okul değiştirdiklerinde dezavantajlı çevredeki okullardaki öğrencilere göre daha çok üzüldüklerini, okullarını daha çok sevdikleri ve yaz tatili sonrasında okula döndüklerinde daha çok mutlu oldukları söylenebilir.

Dezavantajlı çevrede bulunan okulların okul iklimine ilişkin algı düzeylerinin daha düşük düzeyde olması nedeni olarak bu okullardaki öğretmen ve okul yönetici sirkülasyonunun fazla olması görülebilir. Dezavantajlı çevredeki okullarda sıklıkla görülen öğretmen yer değiştirmeleri sonucunda ücretli öğretmenlerin derslere girmesi ve okul yöneticilerinin daha iyi çevredeki okullara yer değiştirme isteği içerisinde olmalarının okul iklimini olumsuz olarak etkilediği düşünülmektedir.

Konuyla ilgili olarak daha büyük örneklem gruplarında öğrencinin kaç öğretmen değiştirdiği, aile gelir durumu, kardeş sayısı gibi değişkenler de eklenerek yeni araştırmalar yapılabilir. Taşıma merkezi okullar ile normal eğitim veren okullarda da bu değişkenler kapsamında yeni araştırmalar gerçekleştirilebilir. Ayrıca okul yöneticileri bu araştırmaları kendi okullarında gerçekleştirerek okul iklimini daha olumlu bir düzeye çıkarabilirler.

KAYNAKLAR

- BALCI, A. (2008). Etkili Okul ve Okul Geliştirme: Kuram, Uygulama ve Araştırma (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- BÜYÜKÖZTÜR, Ş. (2012). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Akademi.
- ÇALIK, T. ve Kurt, T. (2010). Okul İklimi Ölçeği'nin Geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(157), 167-180.
- ERKUŞ, A. (2005). Bilimsel Araştırma Sarmalı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- HALPHİN, A. W., ve Croft, D. B. (1963). The organizational climate of schools. Chicago: Midwest Administration Center of the University of Chicago.
- SİPAHİ, B., Yurtkoru, E.S., ve Çinko, M. (2010). Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- SÖZER, M. A., Yılmaz, F. ve Kasa Ayten, B. (2018). İlkokullar için Kısaltılmış Okul İklimi Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5 (9), 31-47.
- ŞİŞMAN, M. (2012). *Eğitimde Mükemmellik Arayışı, Etkili Okullar*. Ankara: Pegem.
- TUBBS, J. E., ve Garner, M. (2008). The Impact of school climate on school outcomes. *Journal of College Teaching & Learning*, 5(9), 17-26.

**NEPOTİZM VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BEYAZ
YAKALILAR ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI**

Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU

Mersin Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra ÖZBEK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZET

Günümüz endüstriyel toplumunda ister özel ister kamu kurumlarında olsun işgörenlerin en çok karşılaştığı problemlerin başında akraba kayırmacılığı olarak adlandırılan nepotizm gelmektedir. Nepotizm olgusu genel olarak iltimas, torpil ve kayırmacılık gibi kavramlarla yakından ilişki içerisinde. Nepotizm olgusuna belirli bir toplum içerisinde faaliyet gösteren ve canlı bir organizma özelliği sergileyen örgüt sistemlerinde sıklıkla rastlanılmaktadır. Meydana getirdiği sonuçları açısından negatif yönlü etkilerinin oldukça fazla olduğu görülen nepotizm olgusu, örgütte çalışan bireylerin hem diğer bireylere hem de örgütlere yönelik algılarını etkilemekte ve eylem ve tutumların değişmesine sebebiyet vermektedir. İşe yönelik adam uygulamasının es geçildiği, liyakat ve gerekli niteliklerin aranmadığı yalnızca akrabalık ilişkilerinden dolayı çalışanların istihdam edildiği, yükseltme, terfi ve ödül gibi uygulamalarda da bu bireylerin imtiyaz sahibi olmaları diğer çalışan bireylerde örgüte yönelik aidiyetin zayıflamasına, tatminsizliğe, etkinlik, verimlilik ve performansın azalmasına ve işten ayrılma niyetinin artmasına sebebiyet vermektedir. Bu noktada işten ayrılma niyeti, çalışan bireylerin işten fiilen ayrılmış olması anlamına gelmemekte, ilk fırsatta ayrılabilme eğiliminin olduğu anlamına gelmektedir. Bu araştırmanın amacı, bireylerin çalışma ortamında algıladıkları nepotizm algılarının işten ayrılma niyetleri üzerine etkilerini analiz etmektir. Bununla birlikte bu araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin düzeyinin ve yönünün de tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda, Akdeniz Bölgesinde bir büyükşehirde gerçekleştirilen İstihdam Fuarına katılan firmalarda çalışan 108 beyaz yakalı insan kaynakları personeline anket uygulanmıştır. Anket sonucu elde edilen verilere SPSS paket programı kullanılarak korelasyon, regresyon analizleri yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; nepotizm ve işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkinin varlığı, nepotizm alt boyutları olan terfi nepotizmi, işlem nepotizmi, işe alım nepotizminin işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nepotizm, İşten Ayrılma Niyeti, İnsan Kaynakları Yönetimi

**THE RELATIONSHIP BETWEEN NEPOTISM AND INTENSION TO QUIT JOB: A
FIELD STUDY ON WHITE COLLAR**

ABSTRACT

Nepotism is one of the most common problems faced by employees in today's industrial society, whether in private or public institutions. The phenomenon of nepotism is closely related to concepts such as favoritism, torpedo. The phenomenon of nepotism is frequently encountered in organizational system operating in a particular society and exhibiting the characteristics of a living organism. The phenomenon of nepotism, whose negative effects are quite high in terms of the results it creates, affects the perceptions of individuals working in the organization towards bath other individuals and organizations and causes changes in the actions and attitudes. By passing the man-oriented application merit and lack of qualifications required, the employment only due to kinship, the privilege of these individuals in applications such as promotions and awards causes to weakening of belonging to the organization, dissatisfaction, reduced efficiency and performance, quitting the job for other working individuals. At this point, intention to quit the job does not mean that individuals are actually separated from work and there is a tendency to leave at the first opportunity. The purpose of this research to analyze the effects of individuals' perceptions of nepotism perceived in the work environment on their intention to quit their work and relationship between these research variables. For these purposes, a survey was conducted on 110 white-collar human resources personnel working in the Employment Fair held in a metropolitan area in the Mediterranean region. Correlation, regression analyzes were performed using SPSS package program. According to research results, it is determined that the presence of a moderately significant relationship between nepotism and intention to quit was found to have positive effect on the intention to quit.

Keywords: Nepotism, Intention to Leave the Job, Human Resources Management.

1. GİRİŞ

Kayırmacılık olgusunun alt bileşeni olan ve akrabalık ilişkileri dolayısıyla bazı çalışanların kayırılması olarak tanımlanan nepotizm eylemlerine ister kamu ister özel kurumlar olsun tüm örgütlerde sıklıkla rastlanılmaktadır. Alan yazını incelendiğinde nepotizm uygulamalarının olumsuz nitelikli etkileri mevcut olmakla birlikte olumlu yönde etkilerinin de mevcut olduğu görülmektedir.

Günümüz endüstriyel piyasa şartlarının dinamik yapıya sahip olması, işgörenleri stratejik açıdan vazgeçilmez bir olgu haline getirmiştir (Zengin vd., 2011:217). Örgütlerin arzu ettikleri hedeflere ulaşabilmek adına ihtiyaç duydukları nicelik ve nitelikteki işgörenleri bulmaları, bu işgörenlerin hem potansiyel hem de mevcut kapasitelerinden optimum seviyelerde faydalanabilmeleri ve örgütte barındırabilmeleri sürdürülebilir rekabetçi avantajı sağlayabilmek adına son derece önemlidir. Bu önemi dolayısıyla, işten ayrılma niyetinin ve bu niyeti meydana getiren, artıran ve azaltan faktörlerin tespiti ve çözüme kavuşturulması yönetici ve araştırmacılar adına üzerinde dikkatle durulması gerekli bir unsurdur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1.Nepotizm Kavramı ve Tanımı

Nepotizm kavramının; Latince “nepot” kelimesinden türediği, İngilizcede ise “nephew” (yeğen) kelimesini karşılıdığı alan yazınında belirtilmektedir (Garih, 2000:79). Nepotizm; uzmanlık alanları ve yetenekleri ikinci plana atılarak bireylerin beceri ve deneyimlerinden bağımsız olarak, işe girişlerinden terfi ve ödüllendirmelerine kadar her konuda aile bireylerine öncelik verilmesi ve iltimas sağlanması olarak tanımlanmaktadır (İzmirlioğlu, 2012:20).

Emek ve Acar'a göre (2008:65) nepotizm, örgütlerin istikrarlı ve etkili ilerleyişini tehlikeye atan, ekonomik kalkınmaya zarar veren, gelirin dağılımını bozan ve toplumsal ahlakı yozlaştıran bir yönetsel hastalıktır. Nepotist uygulamalardan belirli başlı kişiler yararlınsalar da toplumun genelinin zarara uğradığını görmek gerekmektedir.

2.1.1. Nepotizmin Nedenleri

Alan yazında nepotizmin ortaya çıkmasının nedenleri olarak üç faktör üzerinde durulmuştur. Bu faktörler; örgütsel, ailesel ve çevresel faktörlerdir.

Aile perspektifinde nepotizme konu olan uygulamaların neticeleri incelendiğinde; ailevi problemlerin işe yönelik sorunlar haline geldiği ve kurumsal karar alma süreç ve mekanizmalarını etkilediği gözlemlenmektedir. Bu sonuçlar karşılıklı bir niteliktedir ve işe yönelik sorunların aileye de yansıyabileceği, bu yüzden çalışanların iş-aile yaşantısındaki rolleri karışabileceği belirtilmektedir. İlişkilerin olumlu ve kuvvetli özellik gösterdiği ailelerde ise, işe yönelik problemlerin birlik içerisinde örgütün zarar görmeyeceği şekilde çözülmesi nepotizmin olumlu yanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Polat, 2012:16).

Nepotizm uygulamaları sadece aile işletmelerinin devamlılığını sağlamamakta aynı zamanda bireylerin örgüte yönelik aidiyetlerini ve verimliliklerini de arttırabilmektedir. Kimi örgütlerde çalışanlar kendi işleri olmadığı için gerekli istek ve özveriyi sağlayamazken, aile işletmelerinde çalışanlar kendi işleri olduğu için gerekli istek ve özveriyi göstermektedir. Aynı zamanda aile işletmelerinde çalışan profesyonellerin diğer örgütlere transfer olma ihtimali vardır. Fakat sahip yönetici olan aile üyeleri adına böyle bir ihtimal yoktur. Bununla birlikte aile işletmelerinde yönetimde söz sahibi olma yetisini kaybetmemek adına da nepotizm davranışları sergilenmektedir (Karacaoğlu ve Yörük, 2012:47-48).

Kuruluş aşamasında aile işletmeleri genellikle sermayenin büyük bir bölümünü öz kaynaklardan, akrabalarından temin etmektedir. Bu sebeple aile şirketlerinde nepotizm davranışları doğal karşılanmaktadır. Diğer bir neden ise, güven problemidir. İş hayatında çalışanlara duyulan güven çalışanların uzmanlıklarına oranla daha ön planda tutulmaktadır. Ve son olarak örgüt içerisindeki üst kademe pozisyonlarında aile bireylerinin yer almasının temel nedenlerinden birisi de vekâlet maliyetlerinin oldukça yüksek olmasıdır.

2.1.2. Nepotizmle İlişkili Kavramlar

- **Kronizm:** “Cronysim” sözcüğü 17.yy’da üniversite öğrencilerinin kendi aralarında yakın arkadaş anlamında kullandıkları “crony” sözcüğünden türemiştir (Büte, 2011:387). “Guanxi” (ilişki) olarak uzak doğu literatürüne geçiş yapan kavram; kayırılan ve kayıran tarafların birbirlerine yönelik zorunlulukla bağlı oldukları uzun vadeli ilişki olarak tanımlanmaktadır (Özkanan ve Erdem, 2014:190). Kronizm yerel alan yazında; eş-dost ve tanıdıklara yönelik gerçekleştirilen imtiyazlar olarak ifade edilmektedir (Erdem vd., 2013:55).
- **Patronaj:** İngilizce “bosism” kavramından türeyen patronaj; kamu kurumlarında bürokratların günlük konuşmalarda üst düzey yöneticiler için kullandıkları patron kelimesi ve sahip oldukları gücü vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır (Özkanan ve Erdem, 2014:194). Patronaj kavramı halk arasında; “adamı olmak”, “dayısı olmak”, “torpilli” gibi ifadelerin karşılığı olarak kullanılmaktadır (Çalışal, 2015:91).
- **Klientalizm:** 1970’li yıllarda sosyologlar tarafından siyasetin en bilindik tanımlamalarından birisi olan “kim ne alır” görüşünü açıklamak için klientalizm olgusu üzerine yoğunlaşmış ve bu görüş kırsal kesimlerdeki sosyal ilişkilerin

hiyerarşik yapısı ile tanımlanmıştır (Özkanan ve Erdem, 2015:12). Klientalizm, kamudaki mevcut kaynakların, potansiyel yer altı ve yer üstü zenginliklerin, kamuya ait mal ve hizmetlerin kalitesini arttırmak amacıyla kullanmak yerine; özelleştirme, ihale vb. yöntemlerle siyasi yandaş ve arkadaş çevresine dağıtılması olarak tanımlanmaktadır (Özkanan ve Erdem, 2014:196).

- **Partizanlık:** Siyasi parti liderlerinin iktidara gelmek ya da koltuklarını koruyabilmek adına ideoloji fark etmeksizin hem yerel hem de merkezi yönetimlerde üyelerini ve yakınlarını işe almaları ve onları üst kademelere getirmeleri olarak tanımlanabilir (Akyüz, 2009:114).

2.1.3. Nepotizme Karşı Alınacak Önlemler

Konuya ilişkin alan yazını incelendiğinde nepotizme karşı alınacak önlemler şu şekildedir (Büte ve Tekarslan, 2010: 17; Demirel ve Seçkin, 2009: 158; Karacaoğlu ve Yörük, 2012: 60):

- İşletme sahip ve yöneticileri nepotist davranışlardan sakınmalı, şeffaf ve açık bir yönetim tarzı ortaya koymalıdır,
- İşletme sahip ve yöneticileri örgüt içi ilişki ve eylemlerde nepotizme açık kapı bırakmamalı ve performans değerlendirme rasyonel bir şekilde yapılmalıdır,
- Örgüt içerisinde bir aileye mensup olan tüm bireyler nepotizmin olumsuz sonuçları konusunda bilgilendirilmelidir,
- Örgüt içerisinde işe alım, terfi, süreç yönetimi gibi konularda danışmanlık firmalarından ya da uzmanlardan profesyonel hizmet alınmalıdır,
- Örgüt içerisinde bir aileye mensup olan yöneticiler iş-aile hayatı arasındaki çizgiyi net bir şekilde çekmeli, profesyonel bir şekilde düşünmeli, rasyonel adımlar atmalı ve sübjektif olmaktan kaçınmalıdır,
- İşletme sahip ve yöneticileri, çalışanların adalet duygularına zarar vermeyen adil bir yönetim sergilemelidir.

Örgütlerde uzun sürelerdir çalışan, örgüt içi dinamikleri ve yapılan işi iyi bilen, örgüte yönelik yararı üst düzeyde olan deneyimli çalışanların, nepotist uygulamalarla aidiyetlerinin sarsılmasının önüne geçilmeli ve örgütün kurumsallaşmasına odaklanılmalıdır (Büte, 2011a:391).

2.2.İşten Ayrılma Kavramı ve Tanımı

Sürekli değişim ve gelişim gösteren günümüz endüstriyel şartları ve bu şartların getirdiği risklerle örgütlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri, sürdürülebilir rekabetçi avantajlarını devam ettirebilmeleri adına yetenekli ve güçlü bireylere sahip olmaları önem arz etmektedir. Bu önemi dolayısıyla örgütler çalışanların işten ayrılma niyetlerini dikkate almalıdır. Bunun sağlanabilmesi için de; yöneticiler, birey ve örgüt ile eşgüdüm içerisinde çalışmalı ve işten ayrılma niyetinin oluşmasına sebep olan faktörleri tespit etmeli ve tespit edilen bu faktörlerin elimine edilmesi için çalışmalar yapmalıdır (Erez, 2018:48).

İşten ayrılma niyeti, çalışan bireylerin işe yönelik şartlardan duydukları memnuniyet ya da memnuniyetsizlik sonucu sergiledikleri eylem olarak ifade edilmektedir (Rusbult vd., 1988:599). Çalışanlar örgüte sundukları hizmet ve katkıları ile doğru orantılı olarak örgütten karşılık beklemektedirler. Bekledikleri karşılığı alamayan, işe yabancılaşma yaşayan, kendisine işe ve örgüte bağlı hissetmeyen ve nihayetinde çalışma arkadaşlarına, yöneticilerine, işine ve örgüte yönelik olumsuz eylemlerde bulunan bireylerin planlanmış davranış biçimi olarak da tanımlanabilmektedir (Taslak, 2008:125).

2.2.1. İşten Ayrılma Niyetinin Nedenleri

Çalışma hayatında yer alan bireylerin, işten ayrılmalarını etkileyen birçok etmen vardır. Bu faktörler; çevresel faktörler, örgütsel faktörler ve bireysel faktörler olarak sıralanabilir.

Tablo 1. İşten Ayrılma Niyetini Etkileyen Faktörler

Çevresel Faktörler	Örgütsel Faktörler	Bireysel Faktörler
• İstihdam Algısı • İşsizlik Oranı • İşgücüne Katılım Oranı • Sendikaların Varlığı	• Rol Belirsizliği • İş Performansı • Ücretten Memnuniyet • İş Tekrarlama • Terfi ve Gelişme İmkanlarından Duyulan Memnuniyet • İş Arkadaşlarından Duyulan Memnuniyet • İşten Memnuniyet • Örgütsel Aidiyet	• Cinsiyet • Yaş • Eğitim • Medeni Durum • Kıdem • Yetenek • Beklentiler • Zeka • Bakmakla Yükümlü Olduğu Kişi Sayısı

Kaynak: (Cotton ve Tuttle, 1986; Eren, 2007)

2.2.2. İşten Ayrılma Niyetinin Önlenmesi

İşten ayrılma niyetinin önlenmesine yönelik yönetimler tarafından gerçekleştirilmesi gereken uygulamalar şunlardır (Agin, 2010:32-33; Sanderson, 2013:92):

- İşe yönelik, yetenek temelli istihdam sağlayabilmek için işe alım süreçleri geliştirilmelidir,
- Nepotist davranışlardan sakınılmalıdır,
- Performans değerlendirmeleri belirli sistemler ve yazılı izlekler dâhilinde yapılmalıdır,
- Örgütsel büyüme imkanları çalışanlar tarafından hissedilmelidir,
- Örgütsel adaletin ve örgütsel güven ortamının sağlandığı örgüt kültürünün oluşturulması gerekmektedir.

2.2.3. İşten Ayrılma Niyetinin Sonuçları

İşten ayrılma niyeti, örgütsel açıdan maliyet ve zaman kaybı gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda işten ayrılma niyetinin üst düzeyde olduğu örgütlerde düşük verimlilikten dolayı işgücü devir hızı artış eğilimi göstermekte, müşteri memnuniyeti ve hedeflenen gelir ve karlılık oranları da azalış eğilimi göstermektedir (Zimmerman, 2008:309). İşten ayrılma niyetinin diğer olumsuz sonuçları şu şekildedir (Özdevecioğlu, 2004:112):

- Oryantasyon sürecinde verilen eğitimlerin oluşturduğu maliyetler,
- Yeniden istihdam maliyetleri,
- Üretim süreçlerinde meydana gelen aksama sonucu oluşan maliyetler,
- Sosyal yapının ve iletişimin bozulması,
- Verimlilik, etkinlik ve performans kayıpları,
- Deneyimli ve başarılı personelin kaybedilmesi,
- Örgüt içerisindeki diğer çalışanların iş tatminlerinin düşmesi,
- Örgütten ayrılan çalışanların örgüte yönelik olumsuz nitelikteki yorumları.

3. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları, veri toplama aracı, ölçekleri, hipotezleri ve modelinden bahsedilmektedir.

3.1.Araştırma Amacı, Önemi, Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın amacı, insan kaynakları personelinin nepotizmin algılarının işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisini analiz etmek ve bu eylemlerin bazı sosyo-demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır.

İster kamu ister özel sektör kurumlarında olsun akraba kayırmacılığı olarak nitelendirilen nepotizm olgusuyla oldukça yoğun bir şekilde karşılaşmaktadır. Nepotizm uygulamaları içerisinde faydalanan taraflar açısından bazı olumlu etkileri barındırıyor olsa da genel nitelikleri itibarıyla olumsuz bir olgudur. Nepotist davranışlar, çalışanların işe yönelik eylem ve tutumlarını negatif yönde etkilemekte, hem bireysel hem de örgütsel performans, verimlilik ve etkinliği düşürmekte, bireylerin örgüte yönelik aidiyet duygularını zayıflatmakta ve işten ayrılma niyeti gibi düşüncelere eğilim göstermelerinin önünü açmaktadır.

Araştırma evrenini, Doğu Akdeniz Bölgesinde yer alan bir büyükşehirde gerçekleştirilen “İstihdam Fuarına” katılım gösteren 55 firmanın temsilcisi olarak hazır bulunan 120 insan kaynakları personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni ne kadar büyürse o kadar ulaşılması zorlaşmakta ve soyutlaşmaktadır. Araştırma kapsamına dâhil edilen evrenin geniş bir alanı kapsaması, evrenin tamamına ulaşabilmek konusunda enerji, maliyet ve zaman problemlerini beraberinde getireceğinden dolayı, belirlenen evren dahilinde örneklem seçilmiştir (Karasar, 2005:110-127). Araştırma kapsamında örneklem sayısı tespit edilirken, olasılıklı örnekleme yöntemlerinden olan tabakalı örnekleme yönteminden faydalanılmış ve her bir şehirden/tabakadan alınacak örneklem sayısı için şu formül kullanılmıştır (Ural ve Kılıç, 2013:38).

$$n = \frac{N \cdot z^2 \cdot \sigma^2}{(N - 1) \cdot H^2 + z^2 \cdot \sigma^2}$$

%95 güven aralığı ($z=1,96$), (H) 0,05 örneklem hatası; (σ) 0,5 standart sapma ve (B) 120 evren büyüklüğü değerleri formülüze edildiğinde; temsili örneklem sayısının 92 olduğu tespit edilmiştir. 120 anket araştırma dahilinde dağıtılmış ve bu anketlerin uygun bir şekilde doldurulup doldurulmadığı kontrol edilmiştir. Toplamda 12 adet anket eksik ve hatalı doldurulduğu için 108 anket değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Sonuç olarak araştırma içerisinde dahil edilen 108 kişinin araştırma evrenini temsil edebilme yeterliliğine sahip olduğu söylenebilmektedir.

Gerçekleştirilen bu çalışmada, zaman, maliyet, kontrol ve enerji gibi sorunlar dolayısıyla örneklem seçilmesi yolu tercih edilmiştir. Bu araştırma, araştırmanın yapıldığı dönem (Ekim 2019) ile ve araştırma çerçevesinde kullanılan ölçeklerden toplanan verilerle sınırlandırılmıştır.

3.2.Veri Toplama Aracı ve Kullanılan Ölçekler

Araştırmada 108 kişiye anket uygulaması yapılmış olup, bu anketler birebir görüşmeler vasıtasıyla toplanmıştır. Anketler, istihdam fuarına katılan özel sektör kuruluşlarının insan kaynakları temsilcilerine uygulanmıştır. Araştırmada uygulanan ankette katılımcılarla ilgili demografik sorulara (6 adet), nepotizm boyutlarını (17 ifade) ve işten ayrılma niyetini (3 ifade) ölçen ifadelerle yer verilmiştir. Nepotizmi ölçmek adına, Abdalla vd. (1998) ve Ford ve McLaughlin (1985) tarafından geliştirilen ve Asunakutlu ve Avcı (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan “Nepotizm Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçekte, nepotizm üç alt boyut olarak ele alınmıştır. Bu boyutlar; terfi nepotizmi, işlem nepotizmi ve işe alma nepotizmidir. İşten ayrılma niyetini ölçmek adına, Carson vd. (1999) tarafından geliştirilen “İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçekte, işten ayrılma niyeti tek boyut olarak ele alınmıştır. Ölçeklerde beşli Likert derecelemesi (1- Kesinlikle katılmıyorum 5- Kesinlikle katılıyorum)

kullanılmıştır. Toplanan verileri analiz edebilmek adına SPSS 23.0 programından yararlanılmıştır. Bu programla katılımcı bireylerin sosyo-demografik özelliklerini belirleyebilmek adına frekans analizinden, presenteeism ve performans arasındaki ilişki için korelasyon ve etki için regresyon analizinden faydalanılmıştır.

3.3.Araştırma Modeli ve Hipotezler

Örgütlerde nepotizm davranışlarının bireylerin işten ayrılma niyetlerini pozitif yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bu araştırmanın ana amacı; çalışanların nepotizm algılarının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan araştırmanın temel hipotezleri şunlardır:

H1: Nepotizm ve işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde ilişki vardır.

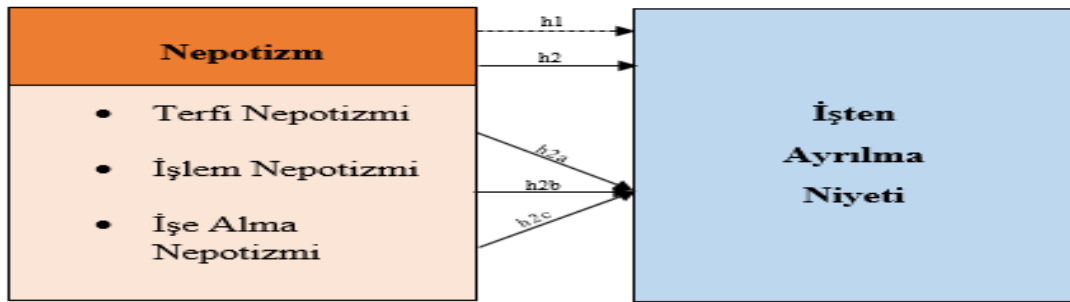
H2: Nepotizm işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilemektedir.

H2a: *Terfi nepotizmi (nepotizm boyutu) işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilemektedir.*

H2b: *İşlem nepotizmi (nepotizm boyutu) işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilemektedir.*

H2c: *İşe Alma nepotizmi (nepotizm boyutu) işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilemektedir.*

Bu hipotezler doğrultusunda, Şekil 1’de yer alan araştırma modeli çizilmiş olup, yapılan analizlerle hipotezler test edilmiştir.



Şekil 1. Araştırma Modeli

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde, anketler sonucu elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirilmektedir.

4.1.Sosyo-Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Katılımcı bireylerin sosyo-demografik özelliklerini belirleyebilmek amacıyla yapılan frekans analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Analizi

Demografik Özellikler	Katılımcı Sayısı (N)	Yüzde (%)	Demografik Özellikler	Katılımcı Sayısı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyetiniz			Medeni Durumunuz		
Kadın	50	46,3	Bekâr	69	63,9
Erkek	58	53,7	Evli	39	36,1
Toplam	108	100	Toplam	108	100
Yaşınız			Eğitim Durumunuz		
1960 öncesi	2	1,9	Lise	15	13,9
1960-1980	15	13,9	Ön Lisans	21	19,4
1980-2000	91	84,3	Lisans	55	50,9
Toplam	108	100	Yüksek Lisans	17	15,7
			Toplam	108	100

<i>Kaç Yıldır Çalışıyorsunuz</i>			<i>Bu Kurumda Kaç Yıldır Çalışıyorsunuz</i>		
0-1yıl	18	16,7	0-1yıl	38	35,2
1-3yıl	31	28,7	1-3yıl	27	25,0
4-6yıl	27	25,0	4-6yıl	25	23,1
7 yıl üzeri	32	29,6	7 yıl üzeri	18	16,7
Toplam	108	100	Toplam	108	100

Tablo 1’de araştırma kapsamındaki çalışanların sosyo-demografik özelliklerine yönelik yüzde ve frekans dağılımları mevcuttur. Bu dağılımlara göre; araştırmaya katılan çalışanların %46,3’ü kadın, %53,7’si erkek ve bu bireylerin %63,9’u bekar, %36,1’inin ise evli olduğu gözlemlenmektedir. Araştırmaya katılan bireylerin, %13,9’u 1960-1980 yılları, %84,3’ü ise 1980-2000 yılları arasında doğmuştur. Söz konusu bu bireylerin %13,9’u lise, %19,4’ü ön lisans, %50,9’u lisans ve %15,7’si ise yüksek lisans düzeyinde eğitime sahiptir. Araştırmaya katılan bireylerin toplam çalışma süreleri incelendiğinde; %16,7’sinin 0-1 yıl, %28,7’sinin 1-3 yıl, %25’inin 4-6 yıl ve %29,6’sının 7 yıl ve üzeri sürelerdir çalıştığı gözlemlenmektedir. Yine bu bireylerin mevcut kurumlarındaki çalışma süreleri incelendiğinde; %35,2’sinin 0-1 yıl, %25’inin 1-3 yıl, %23,1’inin 4-6 yıl ve %16,7’sinin 7 yıl ve uzun sürelerdir kurumlarında çalıştıkları gözlemlenmektedir.

4.2.Doğrulayıcı Faktör ve Güvenilirlik Analizi İle İlgili Bulgular

Nepotizm ölçeğindeki maddelerin yapısal açıdan geçerliliği ve doğrulayıcı faktör analizinin yapılabilmesi adına, ilk olarak veri setinin faktör analizine uygunluğunun tespiti için KMO katsayısı (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Barlett Testi değerleri incelenmiştir. KMO katsayısının %82,6 (,826), Barlett’s Küresellik Testi Ki-Kare değerinin de 1344,625 olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Faktör analizi neticesinde, nepotizm ölçeğinin 3 faktörlü bir yapıda olduğu ve faktörlerin toplam varyansın %59,433’ünü açıkladığı belirlenmiştir. İşten Ayrılma niyeti ölçeğinin KMO katsayısının %76,3 (,763), Barlett’s Küresellik Testi Ki-Kare değerinin de 1127,314 olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Faktör analizi neticesinde, işten ayrılma niyeti ölçeğinin tek faktörlü bir yapıda olduğu ve faktörlerin toplam varyansın %62,9’unu açıkladığı belirlenmiştir.

Aynı zamanda araştırmada nepotizm ve işten ayrılma niyetini ölçebilmek adına kullanılan ölçeklere yönelik gerçekleştirilen güvenilirlik analizi bulguları Tablo 2’de yer almaktadır. Güvenilirlik analizinde, Cronbach’s Alfa Katsayısı (α) güvenilirlik göstergesi olarak kullanılmıştır (Güriş ve Astar, 2014:245).

Tablo 3: Güvenilirlik Analizi

Kullanılan Ölçekler ve Boyutlar	İfade Sayısı (N of Items)	Cronbach’s Alpha Katsayıları (α)
Nepotizm	14	,963
<i>Terfi Nepotizmi</i>	5	,892
<i>İşlem Nepotizmi</i>	6	,930
<i>İşe Alma Nepotizmi</i>	3	,784
İşten Ayrılma Niyeti	3	,895

Tablo 2 incelendiğinde; Nepotizm ve alt boyutları ile İşten Ayrılma Niyetine ilişkin Cronbach’s Alfa Katsayılarının (α) 0,70 üzerinde değerlere sahip oldukları görülmektedir. Alan yazını incelendiğinde sosyal bilimler alanında alfa değeri 0,70 veya üzerinde bir değere sahipse araştırma ölçeği güvenilir olarak ifade edilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014:305). Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmada kullanılan ölçeklerin tamamı kabul edilen alfa (α) sınırı olan 0,70 değerinin üzerinde bir değere sahiptir. Bu ise araştırma kapsamına dâhil edilen değişkenlerin güvenilir bir şekilde ölçümlendiğini ifade etmektedir.

4.3.Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Araştırma hipotezleri test edilmeden önce, elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirleyebilmek adına Kolmogorov-Smirnov testi analizi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre; her bir boyutun anlamlılık düzeyinin 0,05'ten büyük olduğu tespit edilmiş ve sosyo-demografik özellikleri test edebilmek adına veri setine parametrik testlerden T-Testi ve ANOVA testi analizleri uygulanmıştır. Bununla birlikte araştırma modelinde yer alan değişkenler arasındaki ilişki ve etkilerin düzeyinin ve yönünün belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen korelasyon ve regresyon analizi bulgularına yer verilmektedir.

Tablo 4. Ankette Kullanılan Ölçeklere Yönelik Korelasyon Analizi (N=108)

	1	2	3	4	5
Nepotizm (1)	1				
Terfi Nepotizmi (2)	,928**	1			
İşlem Nepotizmi (3)	,955**	,818**	1		
İşe Alma Nepotizmi (4)	,850**	,796**	,716**	1	
İşten Ayrılma Niyeti (5)	,506**	,464**	,472**	,495**	1

** 0,01 düzeyinde anlamlı korelasyon

Tablo 3'de ankette kullanılan ölçeklerin alt boyutlarının aralarındaki ilişkilerin yönünü ve düzeyini ölçmek adına yapılan korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre; nepotizm ve işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ($p < 0,05$) ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde; "Nepotizm ve işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde ilişki vardır" ifadesiyle test edilmeye çalışılan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Bununla birlikte nepotizm alt boyutları "terfi nepotizmi", "işlem nepotizmi" ve "işe alma nepotizmi" ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Nepotizm boyutlarının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini tespit edebilmek için yapılan regresyon analizine ilişkin bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

Tablo 5. Nepotizm ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiye Ait Regresyon Analizi

<i>BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN</i>	<i>BAĞIMLI DEĞİŞKEN</i>
	<i>İşten Ayrılma Niyeti</i>
R^2	,249
F	36,474
Nepotizm	B, 506
	p, 000

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, işten ayrılma niyetindeki değişkenliğin %24,9'unun ($R^2=0,249$) bağımsız değişken nepotizm tarafından açıklandığı görülmektedir. Bulgulara göre, işten ayrılma niyeti istatistiksel olarak anlamlı düzeyde nepotizmden etkilenmektedir ($F=36,474$). "B" değerlerine (regresyon katsayısı) göre; nepotizmde meydana gelen bir birimlik artışın işten ayrılma niyeti üzerinde 0,506 birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p < 0,05$). Bu bulgular neticesinde, "Nepotizm işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilemektedir" ifadesiyle test edilmeye çalışılan H_2 kabul edilmiştir.

Tablo 6. Terfi Nepotizmi ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiye Ait Regresyon Analizi

<i>BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN</i>	<i>BAĞIMLI DEĞİŞKEN</i>
	<i>İşten Ayrılma Niyeti</i>

R^2	,208
F	29,155
	B, 464
Terfi Nepotizmi	p, 000

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, işten ayrılma niyetindeki değişkenliğin %20,8'inin ($R^2=0,208$) bağımsız değişken terfi nepotizmi (nepotizm boyutu) tarafından açıklandığı görülmektedir. Bulgulara göre, işten ayrılma niyeti istatistiksel olarak anlamlı düzeyde terfi nepotizminden etkilenmektedir ($F=29,155$). “B” değerlerine (regresyon katsayısı) göre; terfi nepotizminde meydana gelen bir birimlik artışın işten ayrılma niyeti üzerinde 0,464 birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p<0,05$). Bu bulgular $H2_a$ hipotezini yeterli kanıtla desteklemektedir.

Tablo 7. İşlem Nepotizmi ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiye Ait Regresyon Analizi

<i>BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN</i>		<i>BAĞIMLI DEĞİŞKEN</i>
		<i>İşten Ayrılma Niyeti</i>
R^2		,215
F		30,389
		B, 472
İşlem Nepotizmi		p, 000

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, işten ayrılma niyetindeki değişkenliğin %21,5'inin ($R^2=0,215$) bağımsız değişken işlem nepotizmi (nepotizm boyutu) tarafından açıklandığı görülmektedir. Bulgulara göre, işten ayrılma niyeti istatistiksel olarak anlamlı düzeyde işlem nepotizminden etkilenmektedir ($F=30,389$). “B” değerlerine (regresyon katsayısı) göre; işlem nepotizminde meydana gelen bir birimlik artışın işten ayrılma niyeti üzerinde 0,472 birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p<0,05$). Bu bulgular $H2_b$ hipotezini yeterli kanıtla desteklemektedir.

Tablo 8. İşe Alma Nepotizmi ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiye Ait Regresyon Analizi

<i>BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN</i>		<i>BAĞIMLI DEĞİŞKEN</i>
		<i>İşten Ayrılma Niyeti</i>
R^2		,238
F		34,460
		B, 495
Terfi Nepotizmi		p, 000

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, işten ayrılma niyetindeki değişkenliğin %23,8'inin ($R^2=0,238$) bağımsız değişken işe alma nepotizmi (nepotizm boyutu) tarafından açıklandığı görülmektedir. Bulgulara göre, işten ayrılma niyeti istatistiksel olarak anlamlı düzeyde işe alma nepotizminden etkilenmektedir ($F=34,460$). “B” değerlerine (regresyon katsayısı) göre; işe alma nepotizminde meydana gelen bir birimlik artışın işten ayrılma niyeti üzerinde 0,495 birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p<0,05$). Bu bulgular $H2_c$ hipotezini yeterli kanıtla desteklemektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İşe yönelik adam uygulamasının es geçildiği, liyakat ve gerekli niteliklerin aranmadığı yalnızca akrabalık ilişkilerinden dolayı çalışanların istihdam edildiği, yükseltme, terfi ve ödül gibi uygulamalarda da bu bireylerin imtiyaz sahibi olmaları diğer çalışan bireylerde örgüte yönelik aidiyetin zayıflamasına, tatminsizliğe, etkinlik, verimlilik ve performansın azalmasına ve işten ayrılma niyetinin artmasına sebebiyet vermektedir. Bu noktada işten ayrılma niyeti,

çalışan bireylerin işten fiilen ayrılmış olması anlamına gelmemekte, ilk fırsatta ayrılabilme eğiliminin olduğu anlamına gelmektedir.

Bu araştırmanın amacı, bireylerin çalışma ortamında algıladıkları nepotizm algılarının işten ayrılma niyetleri üzerine etkilerini analiz etmektir. Bununla birlikte bu araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin düzeyinin ve yönünün de tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda, Akdeniz Bölgesinde bir büyükşehirde gerçekleştirilen İstihdam Fuarına katılan firmalarda çalışan 108 beyaz yakalı insan kaynakları personeline anket uygulanmıştır. analizleri yapılmıştır. Nepotizm ve işten ayrılma niyetini ölçmek adına geçerliliği ve güvenilirliği onaylanmış toplam 20 sorudan oluşan iki ölçek kullanılmıştır. Ayrıca anket formunda katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini ortaya koymaya yönelik 6 soru yöneltilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediği tespit edilmiş olup, elde edilen tüm veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Yapılan frekans analizi sonuçlarına göre; çalışanların %46,3'ü kadın, %53,7'si erkek ve bu bireylerin %63,9'u bekardır. Katılımcı bireylerin büyük çoğunluğu 1980-2000 yılları arasında doğmuştur ve bu bireylerin %50,9'u lisans mezunudur. Katılımcıların toplam çalışma sürelerine bakıldığında %28,7'sinin 1-3 yıl, %25'inin 4-6 yıl ve %29,6'sının 7 yıl ve üzeri sürelerdir çalıştıkları tespit edilmiştir.
- Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre; nepotizm ve işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde; "Nepotizm ve işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde ilişki vardır" ifadesiyle test edilmeye çalışılan **H₁** hipotezi kabul edilmiştir. Bununla birlikte nepotizm alt boyutları "terfi nepotizmi", "işlem nepotizmi" ve "işe alma nepotizmi" ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.
- Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; işten ayrılma niyeti istatistik olarak anlamlı düzeyde nepotizmden etkilenmektedir. Nepotizmdeki bir birimlik artışın işten ayrılma niyeti üzerinde 0,506 birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p < 0,05$). Elde edilen veriler neticesinde; "Nepotizm işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilemektedir" ifadesiyle test edilmeye çalışılan **H₂** hipotezi kabul edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; işten ayrılma niyeti istatistik olarak anlamlı düzeyde terfi nepotizminden etkilenmektedir. Terfi nepotizmindeki bir birimlik artışın işten ayrılma niyeti üzerinde 0,464 birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p < 0,05$). Elde edilen veriler neticesinde; "*Terfi nepotizmi (nepotizm boyutu) işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilemektedir*" ifadesiyle test edilmeye çalışılan **H_{2a}** hipotezi kabul edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; işten ayrılma niyeti istatistik olarak anlamlı düzeyde işlem nepotizminden etkilenmektedir. İşlem nepotizmindeki bir birimlik artışın işten ayrılma niyeti üzerinde 0,472 birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p < 0,05$). Elde edilen veriler neticesinde; "*İşlem nepotizmi (nepotizm boyutu) işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilemektedir*" ifadesiyle test edilmeye çalışılan **H_{2b}** hipotezi kabul edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; işten ayrılma niyeti istatistik olarak anlamlı düzeyde işe alma nepotizminden etkilenmektedir. İşe alma nepotizmindeki bir birimlik artışın işten ayrılma niyeti üzerinde 0,495 birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p < 0,05$). Elde edilen veriler neticesinde; "*İşe alma nepotizmi (nepotizm boyutu) işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilemektedir*" ifadesiyle test edilmeye çalışılan **H_{2c}** hipotezi kabul edilmiştir. Nepotizm ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki ve etkiye yönelik olarak alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde elde edilen sonuçların alan yazını ile paralellik gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu çalışmalardan bazıları; Bolat vd., 2017; Sipahi ve Kartal, 2018; Büte, 2011; Büte ve Tekarslan, 2010).

İleride yapılacak olan araştırmalarda; araştırma değişkenlerinin farklı il ve bölgelerde, farklı büyüklükteki işletmelerde ve farklı sektörlerde değişik sonuçlara sebebiyet verip vermeyeceği test edilebilir. Aynı zamanda araştırma değişkenlerine farklı değişkenlerde eklenmesi ve başka meslek grupları penceresinden de değerlendirilmesi yoluyla, araştırmanın kapsamının genişletilmesi düşünülebilir. Bu tarz adımların atılması ise; araştırma sonuçlarının ve bulgularının genellemesinin yapılabilmesi adına fayda sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ABDALLA, H.F., MAGHRABİ, A.S. ve AL-DABBAGH, T.H. (1994). “Research Note: Assessing the Effect of Nepotism on Human Resource Managers”, *International Journal of Manpower*, 15(1), 60-68.

AGİN, Ö. (2010). “İşe Bağlanma Düzeyinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri”, *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmit*.

AKYÜZ, Ü. (2009). “Siyaset ve Ahlak”, *Yasama Dergisi*, 11, 94-129.

ASUNAKUTLU, T. ve AVCI, U. (2010). “Aile İşletmelerinde Nepotizm Algısı ve İş Tatmini İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 93-109.

BOLAT, O.İ., BOLAT, T., SEYMEN, O. ve KATI, Y. (2017). “Otellerde Nepotizm (Akraba Kayırmacılığı) ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Kariyer Düzleşmesinin Aracılık Etkisi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (3), 157-180.

BÜTE, M. (2011a). “Kayırmacılığın Çalışanlar Üzerine Etkileri ile İnsan Kaynakları Uygulamaları ilişkisi: Türk Kamu Bankalarına Yönelik Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (1), 383-404

BÜTE, M. ve TEKARSLAN, E. (2010). “Nepotizmin Çalışanlar Üzerine Etkileri: Aile İşletmelerine Yönelik Bir Saha Araştırması”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(6), 1-21.

BÜTE, M., (2011b). “Nepotizmin İş Stresi, İş Tatmini, Olumsuz Söz Söyleme ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri: Aile İşletmeleri Üzerinde Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 177-194.

COTTON, L. J., & TUTTLE, J. M. (1986). “Employee Turnover: A Meta-Analysis and Review with Implications for Research”, *Academy of Management Review*, 11 (1), 55-70.

ÇALIŞAL, S. (2015). “Türk Siyasal Hayatı Demokrat Parti Dönemi Politik Patronaj İlişkileri”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Denizli*.

DEMİREL, Y. ve SEÇKİN, Z., (2009). “Örgüt İçi Politik Davranışların Tespiti Üzerine Kırgızistan’da Sağlık Sektöründe Bir Araştırma”, *OAKA*, 4(7), 143-161.

EMEK, U. ve ACAR, M. (2008). “Yolsuzlukla Mücadelede Bir Temel Soru(N): Kurumsal Tekelcilik Mi, Çoğulculuk Mu?”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 23 (270), 87-99.

ERDEM, B. ÇERİBAŞ, S. ve KARATAŞ, A. (2013). “Otel İşletmelerinde Çalışan İş Görenlerin Kronizm (Eş – Dost Kayırmacılığı) Algıları: İstanbul’da Faaliyet Gösteren Bir, İki Ve Üç Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(1), 51-69.

EREZ, B. (2018). “Örgüt Kültürünün Personel Güçlendirme ve İşten ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi”, *Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alanya*.

FORD, R. ve MCLAUGHİN, F. (1985). “Nepotism”, *Personnel Journal* (pre-1986), September, 64, ss.57- 61.

Garih, Ü., (2000). *Yönetim İlkeleri*, Hayat Yayınları, İstanbul.

- GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yönetim Analiz, Seçkin Yayın, Ankara.
- GÜRİŞ S. ve ASTAR, M., (2014). Bilimsel Araştırmalarda SPSS İle İstatistik, DER Yayınları, İstanbul.
- İZMİROĞLU, M., (2012). Aile Şirketlerinde Kariyer (1. Baskı), Ticaret Yayınları, İzmir.
- KARACAOĞLU, K. ve YÖRÜK, D., (2012). “Çalışanların Nepotizm ve Örgütsel Adalet Algılamaları: Orta Anadolu Bölgesinde Bir Aile İşletmesi Uygulaması”, İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 14(3), 43-64.
- KARASAR, N., (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi (Kavramlar-İlkeler-Teknikler), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- ÖZDEVECİOĞLU, M. (2004). “Algılanan Örgütsel Desteğin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkileri”, Amme İdaresi Dergisi, 37 (4): 97-115 .
- ÖZKANAN, A. ve ERDEM, R. (2014). “Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(20), 179-206.
- ÖZKANAN, A. ve ERDEM, R. (2015), “Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar Üzerine Nitel Bir Çalışma”, Makü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(4), 7-28.
- POLAT, G., (2012). “Örgütlerde Nepotizmin Örgütsel Adalet Algısı İle İlişkisinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- RUSBULT, C., FARRELL, D., ROGERS, G., & MAÏNOUS III, A. (1988). “Impact Of Exchange Variables On Exit, Voice, Loyalty, And Neglect: An Integrative Model Of Responses To Declining Job Satisfaction”, The Academy Of Management Journal, 31 (3): 599-627.
- SANDERSON, P.A., (2013). “The Relationship Between Empowerment and Turnover Intentions in A Structured Enviroment: An assesment of the Navy’s Medical Service Corps”, Regent University School of Leadership Studies, 46-92.
- SİPAHİ, H. ve KARTAL, Y. (2018). “Nepotizmin Örgütsel Sessizlik ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi”, İş’te Davranış Dergisi, 3 (2), 109-118.
- TASLAK, S. (2008). “Göreve İlişkin Çatışmalarda Etkileşimci ve Dönüşümcü Liderlik Üzerine Etiksel Bir Değerlendirme”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (31): 121-144.
- ZENGİN, B., ŞEN, M. ve TAŞAR, O., (2011). “Marmara Bölgesinde Turizm Lisans Öğrencilerinin Konaklama Sektöründe Cinsiyete Göre Kariyer Düşünceleriyle İlgili Bir Araştırma”, International Conference on Eurasian Economies, Kırgızistan, 217,225.
- ZIMMERMAN, D. R. (2008). “Understanding The Impact Of Personality Traits On Individuals Turnover Decisions: A Meta-Analytic Path Model”, Personel Psychology (61): 309-348.

**YÖNETİCİLERİN ALGILANAN ÇATIŞMA YÖNETİMİ TARZININ ÖRGÜTSEL
ÇATIŞMA TÜRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR
ALAN ARAŞTIRMASI**

Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU
Mersin Üniversitesi

Bircan TÜRK
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZET

Çatışma kavramının niteliği ister bireyler arası ister örgütler arası olsun evrensel bir olgu olma özelliği taşımaktadır. Bireylerin diğer kişi ve gruplarla çatışmaya girmesi içerisinde yer aldığı kıt kaynak ve çevresel şartlar göz önünde bulundurulduğunda beklenen bir durumdur. Hayatını devam ettirebilmek için sosyal, fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının tatmin edilmesi endişesi bireyleri diğer grup ve bireylerle direkt olarak bir çatışmanın içerisine sürüklemektedir. Bununla birlikte çatışma olgusu sadece insanlara has bir durum değildir. Evrendeki bütün canlılar yaşamlarını devam ettirebilmek için içerisinde bulundukları toplumda sürekli mücadele etmek zorunda ve kimi zamanda çatışma yaşamak mecburiyetinde kalmaktadır.

Örgütlerde bireysel ve örgütsel gelişimin sağlanmasında uygulanan çatışma yönetim tarzının önemi büyüktür. Çatışma yönetim teknikleri, bu teknikleri uygulama konusunda yöneticilerin sahip oldukları becerilere, örgütün yapısal durumuna ve içerisinde bulunulan koşullara göre farklılık gösterebilmektedir. Ülkemizde bugün bankacılık sektörü incelendiğinde, işlevsel bir yapı, modern bir yönetim anlayışı göze çarpmakta ancak buna rağmen uyum içinde çalışıldığı, hiçbir sorunla karşılaşmadığı söylenememektedir.

Bu araştırmanın amacı; yöneticilerin algılanan çatışma yönetim tarzlarının örgütsel çatışma türleri üzerine olan etkilerini analiz etmektir. Bununla birlikte bu araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin düzeyinin ve yönünün de tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda, Kahramanmaraş ili merkezinde faaliyette bulunan 16 kamu ve özel bankasında görev yapan 155 personele anket uygulanmıştır. Anket sonucunda elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak frekans, korelasyon ve regresyon analizi testleri yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, yöneticilerin algılanan çatışma yönetim tarzı ile örgütsel çatışma türleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Bununla birlikte, yöneticilerin algılanan çatışma yönetimi alt boyutlarından olan yapıcı, uyumlu ve uzlaşmacı yönetim tarzı örgütsel çatışma türü boyutlarını etkilediği, zorlayıcı ve kaçınmacı yönetim tarzının ise örgütsel çatışma türü boyutlarını etkilemediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çatışma Yönetimi, Örgütsel Çatışma Türleri, Bankacılık

THE EFFECT OF THE PERCEIVED CONFLICT MANAGEMENT STYLE OF THE MANAGERS ON THE TYPES OF ORGANIZATIONAL CONFLICT: A FIELD RESEARCH IN THE BANKING SECTOR.

ABSTRACT

The nature of the concept of conflict is universal, whether inter-individual or inter-organizational. This is expected in view of the scarce resource and environmental conditions in which individuals are involved in conflict with other people and groups. The concern of satisfying their social, physiological and psychological needs to sustain their lives leads individuals into a conflict directly with other groups and individuals. However, the phenomenon of conflict is not only unique to humans. In order to survive, all living creatures in the universe have to constantly struggle in the society they live in and sometimes have to face conflict.

Conflict management style which is applied in providing individual and organizational development in organizations is important. Conflict management techniques may vary depending on the skills of managers, the structural status of the organization and the circumstances in which they apply these techniques. When the banking sector is considered in our country today, a functional structure stands out with a modern management approach but it is not said that they work in harmony and no problems are encountered.

The purpose of this research; to analyze the effects of managers' perceived conflict management styles on organizational conflict types. However, it is aimed to determine the level and direction of the relationship between these research variables. For this purpose, a questionnaire was applied to 155 personnel in 16 public and private banks operating in the city center of Kahramanmaraş. The data obtained from the questionnaire were analyzed using SPSS software frequency, correlation and regression analysis tests. According to the results of the research, there is a positive meaningful relationship between perceived conflict types. However, it has been found that managers affect the constructive, harmonious and conciliatory management style organizational dimensions, which are perceived conflict management sub-dimensions. It is also determined that compelling and avoidant management style do not affect organizational conflict type dimensions.

Key Words: Conflict Management, Types of Organizational Conflict, Banking

1. GİRİŞ

Tarih boyunca cinsiyetler, ırklar, klanlar, krallıklar ve ülkeler arasında süregelen çatışma olgusu yeni bir kavram olmamakla beraber güncelliğini korumaktadır. Çatışmanın tipleri ve karakteristik özelliklerini anlamak için araştırmacılar, çatışma yönetimine katkıda bulunacak birçok araştırma yapmışlardır. Bu araştırmaların sonuçlarına göre, birbirine bağlı koşullar içerisinde çalışıldığı ve yaşandığı sürece çatışma kaçınılmazdır (Eidson, 2003:36-37). Örgütler ve bireyler özgün birer stratejisi olan canlı organizmalardır. Örgüt stratejileri ve bireylerin var oluş stratejileri kimi temel alanlarda uyumsuzluk gösterebilir. Bu da sonuçta bireyle örgüt arasında çatışma çıkmasına neden olabilir (Aksoy, 2005:134).

Örgütler arası ve bireyler arası çatışmalar evrensel bir nitelik taşımaktadır. İçerisinde bulunduğu çevre ve kıt kaynak ve imkânlar dikkate alındığında sosyal bir varlık özelliği gösteren bireylerin diğer grup ve kişilerle çatışmaya girmesi kaçınılmazdır. Çatışmayı zıt ya da birbirine uyum sağlayamayan potansiyel etkilerin birbirleriyle olan ilişkilerinin bir bütünü

olarak ele alabiliriz. Yaşamını sürdürebilmek adına psikolojik, fizyolojik ve sosyal ihtiyaçların karşılanması endişesi bireyi diğer birey ve gruplarla doğrudan bir çatışmanın içerisinde sokmaktadır (Rahim, 2002:207).

Ülkemizde bugün bankacılık sektörü incelendiğinde, işlevsel bir yapı, modern bir yönetim anlayışı göze çarpmakta ancak buna rağmen uyum içinde çalışıldığı, hiçbir sorunla karşılaşmadığı söylenememektedir. Örgütlerde bireysel ve örgütsel gelişimin sağlanmasında uygulanan çatışma yönetim tarzının önemi büyüktür. Çatışma yönetim teknikleri, bu teknikleri uygulama konusunda yöneticilerin sahip oldukları becerilere, örgütün yapısal durumuna ve içerisinde bulunan koşullara göre farklılık gösterebilmektedir.

Yapılan bu araştırmayla, yöneticilerin algılanan çatışma yönetim tarzı ve örgütsel çatışma türleri arasındaki ilişki ve etkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda, ilk olarak araştırmanın değişkenlerine yönelik açıklamalar yapılmış ve akabinde araştırma yöntemine, bulgularına ve sonuçlarına yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1.Örgütsel Çatışma ve Örgütsel Çatışma Yönetimi

Bu bölümde çatışma kavramı, tanımı ve önemi, örgütsel çatışma türleri, örgütsel çatışmanın nedenleri ve örgütsel çatışmanın yönetilmesi başlıkları ele alınacaktır.

2.1.1. Çatışma Kavramı, Tanımı ve Önemi

Çatışma kavramı yalnızca insanlara yönelik bir olgu değildir. Bütün canlılar hayatlarını sürdürebilmek adına çevreleriyle sürekli mücadele etmek ve kimi zamanda çatışmak zorunda kalabilmektedirler. Canlılar yaşamaya yönelik nitelikteki ihtiyaçlarını karşılayabilme adına bir problemle karşılaştıklarında sıkıntı, gerginlik ve bozulma olayları gerçekleşmektedir (Eren, 2013:587).

Çatışma olgusu; toplumsal nitelikli bir olgu olduğundan dolayı yönetim bilimi, siyasal bilimler, ekonomi, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi çeşitli bilim dallarında farklı şekilde ele alınarak tanımlanmıştır (Topaloğlu ve Boylu, 2006:2). Alan yazınında çatışma olgusuyla ilgili yapılan tanımlamalardan bazıları şu şekildedir:

- Genç (2005:252) tarafından çatışma; doğal olamayan, değiştirilmesi ve kontrol edilmesi gereken ve verimliliği olumsuz yönde etkileyen davranışsal bir saptama şeklinde ifade edilmiştir.
- Tokat (1999:24) ise çatışmayı; engellenme ve zorlanma gibi çatışma da hem bireylerin kendi içlerinde hem de örgüt içerisinde kurdukları dengeleri bozan ve bireyleri tekrardan denge kurma konusunda zorlamakta olan olumsuz nitelikte anlamlı bir olgu olarak tanımlamıştır.
- Uçar (2007:10) tarafından çatışma; örgütlerde iki ya da daha fazla grup veya kişiler arasındaki kıt kaynak paylaşımı, iletişim eksikliği ya da eylemlerin tahsis edilmesi ile yine bu grup ve kişiler arasında statü, amaç, değer yargısı ve algı farklılığından kaynaklanan anlaşmazlıklar şeklinde tanımlanmıştır.

Çatışmanın örgüt içindeki önemi örgütsel verimlilik, etkililik, performans, dinamizm, yenilik, yaratıcılık, örgütsel değişim gibi birçok konu üzerinde etkili olmasından kaynaklanmaktadır. Çatışmaların örgüt için faydalı olması ve olumsuz yönlerinin en aza indirilmesi için gerekli durumlarda ortadan kaldırılması bazı durumlarda ise örgüte fayda sağlayacak şekilde başarılı olarak yönetilmesi gerekmektedir (Uçar, 2018: 33). Çatışmalar, örgüt geliştirmede önemli bir sosyal olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde çağdaş yönetim anlayışı, çatışmayı,

çatışmanın yapı ve sürecini, etkin değişimi oluşturmak için yararlanılan bir araç olarak ele alarak etkin değişim ve örgütsel geliştirmeye katkı vereceği görüşündedir. Çatışmaların serbest bıraktığı enerjiyi itici güç olarak kullanarak, sınırlayıcı güçlerin olumsuz etkileri nispeten azaltılarak, örgütsel gelişim için önemli bir denge ve başarı unsuru olarak çatışmalardan yararlanılabilir (Çağlayan, 2006: 68).

2.1.2. Örgütsel Çatışma Türleri

Örgütlerdeki çatışma türlerini farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Bunlar; çatışmaya taraf olanlarla ilgili sınıflandırma, çatışmaların ortaya çıkış şekli ile ilgili sınıflandırma, çatışmanın organizasyon içindeki yerine göre sınıflandırma, niteliğine göre çatışmalar ve diğer örgütsel çatışmalar olarak sınıflandırabiliriz.

- **Çatışmaya Taraf Olanlarla İlgili Sınıflandırma**
 - Örgütler Arasındaki Çatışma
 - Bireylerin Kendi İçindeki Çatışma
 - Bireyler Arasındaki Çatışma
 - Gruplar Arasındaki Çatışma
 - Gruplar ve Bireyler Arasındaki Çatışma
- **Çatışmaların Ortaya Çıkış Şekli İle İlgili Sınıflandırma**
 - Açık Çatışma,
 - Hissedilen Çatışma
 - Algılanan Çatışma
 - Potansiyel Çatışma
- **Çatışmanın Organizasyon İçindeki Yerine Göre Sınıflandırma**
 - Dikey Çatışma
 - Yatay Çatışma
 - Emir-Komuta Ve Kurmay Çatışmaları
- **Niteliğine Göre Çatışmalar**
 - Fonksiyonel Çatışma
 - Fonksiyonel Olmayan Çatışma
- **Diğer Örgütsel Çatışma Türleri**
 - Rol Çatışması
 - Amaç Çatışması
 - Kurumsal Çatışma
 - Yetki Çatışması

2.1.3. Örgütsel Çatışmanın Nedenleri

Birbirleriyle sürekli etkileşim ve iletişim içerisinde olan örgütlerde çalışan bireyler arasında çatışmaların yaşanması muhtemel bir sonuçtur. Çalışan bireylerin özelliklerinin homojen bir şekilde dağılım gösterdiği örgütlerde çatışma yaşanma ihtimali az olsa ve bireyler uyum içerisinde çalışsalar dahi; örgütsel politikalar ve hedef farklılıkları vb. sorunlarla departmanlar arasında çatışmalar meydana gelebilir. Örgütlerde süreklilik arz eden bir problemi çözüme kavuşturmak çatışmaların noktalanacağı anlamına gelmez. Buradaki temel husus, çatışma süreçlerinin dikkatli bir şekilde ele alınması ve çatışmanın çözüme kavuşturulabilmesi adına etkin bir yönetim sergilenmesidir. Çünkü çatışmanın iyi yönetilmesi bireyler ve gruplar arasındaki farklılıklarını işbirliğine dönüştürmekte ve çatışma sürecine işlevsellik kazandırmaktadır (Örnek, 2013:29). Çatışma potansiyelinin mevcudiyetinden, açık mücadele ve saldırganlığa dek tüm olumsuz ilişki ve mücadeleler çatışma çerçevesinde ele alınabileceğinden, bu tür durumlara yol açan her etmenin de çatışma nedeni olarak görülmesi mümkündür (Baysal ve Tekarslan, 1996: 309).

İlgili alan yazın incelendiğinde örgütsel çatışmayı ortaya çıkartan nedenlerin kişisel farklılıklara ilişkin nedenler, örgütsel yapıya ilişkin nedenler ve iletişime ilişkin nedenler olarak üç temel başlık altında ele alındığı görülmektedir (Sökmen ve Yazıcıoğlu, 2005: 4). Bu nedenler şu şekildedir:

- **Kişisel Farklılıklardan Kaynaklanan Çatışma Nedenleri**

Organizasyonlarda çatışmalara sebep olan kişisel farklılıklardan kaynaklanan çatışma nedenleri şu şekildedir (Topaloğlu ve Boylu, 2006:9; Baysal ve Tekarslan, 1996:315; Koçel, 2005:670; Aytürk, 2010:315).

- Amaç Farklılıkları
- Kişilik Farklılıkları
- Statü Farklılıkları
- Çıkar ve Değer Farklılıkları
- İşçi-İşveren İlişkilerindeki Kutuplaşmalar
- Beceri ve Yetenek Farklılıkları
- Ahlaki Yargılar ve Değerler
- Duygular

- **Örgütsel Yapıdan Kaynaklanan Çatışma Nedenleri**

Çatışma sebeplerinden önemli bir bölümünün, bireyin çalışmakta olduğu kurumun sosyal ve biçimsel yapısından kaynaklandığı söylenebilir. Örgütsel yapıdan kaynaklanan çatışma nedenleri şu şekildedir (Eren, 2013: 594; Sökmen, 2014: 277-278; Başak, 2010: 29; Dişbudak, 2011: 25)

- Bölüm Amaçlarında Farklılıklar
- Yönetici Görüş ve Uygulamalarındaki Farklılıklar
- Fonksiyonel Karşılıklı Bağlılık
- Atmosfer
- Belirli Kaynakların Paylaşımı
- Ödüllendirme Sistemleri
- Örgüt İçi Güç Mücadelesi
- Örgütün Büyüklüğü
- Denetim Biçimi
- İşbölümü
- Ortak Karar Verme ve Katılım Gerekliliği
- Yönetim Biçimleri
- Sorumlulukların Yetersiz Tanımlanması
- Yönetimsel Belirsizlikler
- İş Gören Farklılığı
- Örgütsel Yapı ve İklim
- İşlevsel ve Görevsel Bağlılık

- **İletişimden Kaynaklanan Çatışma Nedenleri**

Örgüt içerisinde uygun iletişim araçlarının kullanılamaması ve örgüt kültürü içerisindeki kullanılan ortak dilin bireylerce tam olarak geliştirilememesi çatışmaların meydana gelmesine sebebiyet vermektedir (Üngüren, 2008:883). İletişimden kaynaklanan çatışma nedenleri şu şekildedir:

- İletişim Noksanlıkları
- Algılama ve Yorumlama Farklılıkları
- Bilgi Sağlamada Bağımsızlık

- Bilgi Edinme ve Göndermede Farklılıklar

2.1.4. Örgütsel Çatışmanın Yönetilmesi

Örgütlerde yaptıkları en önemli görevlerden birisi gruplar ya da çalışanlar arasındaki çatışmaları örgütün amaçlarına katkı sağlayacak şekilde çözmek, yönetmek ve yönlendirmek olan yöneticiler, bu görevlerini yerine getirirken şu dört süreci izleyebilir (Koçel, 2014:770):

- Örgütte mevcut olan çatışmaların tanısı,
- Çatışmaların köklerinin ve nedenlerinin araştırılması,
- Çatışmaları yönetebilmek adına alternatiflerin tespiti ve uygulanması,
- Sonuçların izlenmesi.

Örgütsel çatışma yönetim stratejilerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- **Kaçınma Yöntemi:** Bu yöntem konunun ertelenmesi, göz ardı edilmesi ve kaybet-kaybet esasına dayanır. Bu yöntemi uygulayan yönetici, grupta çözülmesi gereken bir çatışmanın var olduğunu ifade etmekten kaçınır. Bu yöntem, istenmeyen durumun sürmesine katkıda bulunur ve tartışan taraflardan en az birine ceza sonucu doğuran bir yöntemdir (Ersöz, 2010: 41).
- **Yumuşatma Yöntemi:** Bu yöntemde tarafların birbirlerinin olumlu yönlerini görmeleri amaçlanarak ortak konular ve değerler üzerine odaklanılır. Ancak bunun sonucunda çatışmaların ileriki zamanlarda tekrar ortaya çıkması söz konusu olabilir.
- **Ortak Düşman Bulmak:** Bu yöntem; çatışma içerisinde olan tarafların tamamını tehdit eden ortak bir düşmanın ya da gücün mevcudiyetinin çatışma taraflarına dayatılmasıdır. Böyle bir durumda, aralarındaki çatışmayı bir süreliğine bırakan taraflar, ortak düşmanlarını yenebilmek adına işbirliği yaparlar. Ortak düşman; piyasaya yeni sürülen daha iyi nitelikli rakip ürün veya ekonomik kriz olabilir (Şendur, 2006: 51).
- **Kayıtsızlık Yöntemi:** Taraflar arasındaki anlaşmanın mümkün olmadığı bir kaçınma türüdür. Birbirlerine bağımlı olan çatışma tarafları bu yöntemde bağımlılığın temelini ve mantığını görmek arzusunda değildirler ve olası bir işbirliği adına çaba harcamazlar, rekabet durumundan kaçınıp, tarafsız bir şekilde kalmayı tercih ederler (Baysal ve Tekarslan, 1996: 323).
- **Çekilme:** Bu yöntem, çatışmanın taraflarından birisinin veya her ikisinin de çatışma ortamından fiziksel olarak kendi iç ortamına (sınırlarına) çekilmesini ifade etmektedir. Çekilme yönteminde genel olarak çatışmanın taraflarında bir tehdit duygusu vardır (Baysal ve Tekarslan, 1996: 323-324).
- **Kadercilik:** Yöneticiler, genel olarak çatışmanın sonucu belirsiz ve riskli ise çatışmanın önemsiz görülmesi hallerinde çatışmalara karışmak istemezler, çatışmaların çözülmesini olurlarına bırakabilirler. Bu tür bir yöntem ise kaderciliktir (Şendur, 2006:46).
- **Soyutlanma:** Bu yöntemde karşı tarafa karşı bağlılığı ve ilişkileri azaltan engellerin oluşturulması söz konusudur. Çatışmanın her iki tarafı, kendi sorunlarını kendince tanımlamakta, incelemekte ve diğer tarafı dikkate almamaktadır (Baysal ve Tekarslan, 1996:323).
- **Cezalandırma Yöntemi:** Cezalandırıcı çatışmada amaç karşı tarafa mümkün olduğunca fazla zarar vermek, diğerini cezalandırmaktır. Taraflar kendini diğerinin kaybı ölçüsünde kazançlı görür (Köroğlu, 2012: 41).
- **Uzlaşma:** Bu yöntem, bireylerin hem kendisi hem de diğerleri adına orta seviyede ilgisini ifade eder (Sökmen ve Yazıcıoğlu, 2005:8). Uzlaşma olgusu, doyumun kısmı bir ifadesini ortaya koyan çözüm yoludur. Çatışmanın her iki tarafının fedakârlıkta bulunması olarak ifade edilmektedir. Bilhassa yöneticiler örgütlerdeki kriz

ortamlarında bu çatışma yönetimi yolunu tercih etmektedirler. Toplu sözleşmeler de buna örnek olarak gösterilebilir (Ersöz, 2010: 43).

- **Pazarlık:** Bu yöntemde, çatışma taraflarının ikisinin şahsi fikir ve görüşleri dışında karşı tarafın da fikir ve görüşlerine hak vermesi söz konusudur (Yılmaz, 2009:54). Karşılıklı olarak verilen ödünler neticesinde ortak bir noktada anlaşılan tarafların herhangi birisi galip ya da mağlup pozisyonunda değildir (Dişbudak, 2011:42).
- **Baskı Yapma:** Çatışma otorite yolu ile bastırılır. İtaat yaklaşımı, kazanma kaybetme mücadelesi yapılır, en üst ortak patron veya üçüncü tarafın hakemliği ile karara bağlanır (Gümüşeli, 1994: 82).
- **Uyma:** Bu yöntemde kişi şahsi ihtiyaç ve isteklerini göz ardı etmekte ve karşı tarafın ihtiyaç ve isteklerini karşılamaktadır. Bilhassa ast üst arasındaki ilişkilerde sıklıkla görülmektedir. Buradaki amaç; karşı tarafın ihtiyaç ve isteklerine uyarak kurulan ilişkinin bozulmadan devam ettirilmesidir (Üngüren, 2008:891).
- **Bütünleştirme:** Bu yöntemde, çatışmanın tarafları tarafından tam olarak kabul edilen ortak bir çözüm yolu bulunur ve bu sayede tarafların hiç biri fedakarlıkta bulunmamış olur (Şimşek ve Çelik, 2014: 283).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu bölümde, araştırmanın amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları, veri toplama aracı, ölçekleri, hipotezleri ve modelinden bahsedilmektedir.

3.1.Araştırmanın Amacı, Önemi, Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın amacı, bankacılık sektöründe çalışan yöneticilerin kullandıkları çatışma yönetimi tarzları ve örgütsel çatışma türleri arasındaki ilişkileri ve etkileri analiz etmek ve bu eylemlerin bazı değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Çatışma olgusu insan varlığının mevcut olduğu her ortamda kaçınılmazdır. Çatışma sosyal etkileşimin doğal bir sonucu olmakla birlikte, örgüt yaşamının da yadsınamaz bir gerçeği konumundadır. Çatışmayı kabul etme ve ortadan kaldıracı konusunda çaba sarf etme yerini örgütün avantajına faaliyetler haline getirerek onunla yaşamaya bırakmaktadır. İlk başlarda çatışma örgütsel bir problem olarak ele alınmaktaydı ancak daha sonra çatışmaya yönelik bu düşünceler değişim sonrası çatışma etkinliği ve verimliliği artırıp örgütün sürekliliğin sağlayan etkin bir araç olarak ele alınmıştır (Karcıoğlu ve Alioğulları, 2012:216).

Araştırmanın evreni, Akdeniz Bölgesinde yer alan Kahramanmaraş il merkezinde faaliyette bulunan banka çalışanlarını kapsamaktadır. Araştırmanın evreni ne denli büyürse o kadar ulaşılması zorlaşmakta ve soyutlaşmaktadır. Araştırma kapsamına dahil edilen evrenin geniş bir alanı kapsaması, evrenin tamamına ulaşabilmek konusunda enerji, maliyet ve zaman problemlerini beraberinde getireceğinden dolayı, belirlenen evren dahilinde örneklem seçilmiştir (Karasar, 2005:110-127). Araştırma kapsamında örneklem sayısı tespit edilirken, olasılıklı örnekleme yöntemlerinden tabakalı örnekleme yönteminden faydalanılmış ve örneklem sayısı için şu formül kullanılmıştır (Ural ve Kılıç, 2013:38).

$$n = \frac{N \cdot z^2 \cdot \sigma^2}{(N - 1) \cdot H^2 + z^2 \cdot \sigma^2}$$

Bu formülde; H (örneklem hatası) değeri 0,10; z ($\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinin karşılığı olan teorik değer) değeri 1,96; σ (standart sapma) değeri 0,5 olarak ele alınmıştır. Kahramanmaraş merkez de 19 banka faaliyet göstermektedir. Araştırmamıza 9'u özel 7'si devlet bankası olmak üzere toplam 16 banka katılım göstermiştir. Kahramanmaraş il merkezindeki bankalarda toplam 580 personelin görev yaptığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ulaşılması gereken örneklem sayısı 123'tür. Araştırma kapsamında Kahramanmaraş il merkezinde görev

yapan 196 çalışana anket uygulanmış ve bu anketlerin 155 tanesi değerlendirmeye dahil edilmiştir.

Bu araştırma, araştırmanın yürütüldüğü dönemdeki (Şubat 2019- Nisan 2019) bankalarda görev yapan kişilerin görüşleriyle, anket formunda yararlanılan ölçekten elde edilen verilerle sınırlıdır. Araştırma evrenini oluşturan çalışanların sayılarının fazla olması dolayısıyla gözlem, mülakat, deney ve anket gibi veri toplama yöntemlerinden yalnızca anket yöntemi kullanılmıştır.

3.2. Veri Toplama Aracı ve Kullanılan Ölçekler

Araştırmada 155 kişiye anket uygulaması yapılmış olup, bu anketler birebir görüşmeler vasıtasıyla toplanmıştır. Anketler bankalarda çalışan beyaz yakalı personele uygulanmıştır. Araştırmada uygulanan ankette katılımcılarla ilgili demografik sorulara (12 adet), çatışma yönetim tarzı boyutlarını (28 ifade) ve örgütsel çatışma türü boyutlarını (20 ifade) ölçek ifadelerine yer verilmiştir. Yöneticilerin algılanan çatışma yönetimi tarzlarını ölçmek adına, Rahim (1983) tarafından geliştirilen “Örgütsel Çatışma Ölçeği II (The Rahim Organizational Conflict Inventory-II)” kullanılmıştır. İlgili ölçek sonraki yıllarda yapılan bir çok çalışmada; Weider-Hatfield 1988; Valentine 1995, Friedman 2000; Cebeci 2006 geçerliliği ve güvenilirliği onaylanarak kullanılmıştır. Bu ölçekte, çatışma yönetim tarzı beş alt boyut olarak ele alınmıştır. Bu boyutlar; yapıcı, uyumlu, zorlayıcı, kaçınmacı ve uzlaşmacıdır. Ölçek toplam 28 ifade (yapıcı alt boyutu 7, uyumlu alt boyutu 6, zorlayıcı alt boyutu 5, kaçınmacı alt boyutu 6 ve uzlaşmacı alt boyutu 4 ifade) içermektedir. Örgütsel çatışma türünü ölçekbilmek adına Rahim (1983) tarafından geliştirilen ve Vigil ve King (1999) tarafından geçerliliği ve güvenilirliği ortaya konulan “Örgütsel Çatışma Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçekte, örgütsel çatışma türleri üç alt boyut olarak ele alınmıştır. Bu boyutlar; ilişki çatışması, işlem çatışması ve görev çatışmasıdır. Ölçek toplam 20 ifade (ilişki çatışması alt boyutu 8, işlem çatışması alt boyutu 6 ve görev çatışması alt boyutu 6 ifade) içermektedir. Ölçeklerde beşli Likert derecelemesi (1-Kesinlikle katılmıyorum 5-Kesinlikle katılıyorum) kullanılmıştır. Toplanan verileri analiz edebilmek adına SPSS 23.0 programından yararlanılmıştır. Bu programla katılımcı bireylerin sosyo-demografik özelliklerini belirleyebilmek adına frekans analizinden, çatışma yönetim tarzı ve örgütsel çatışma türleri arasındaki ilişki için korelasyon ve etki için regresyon analizinden ve değişkenlerin sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşmasını tespit edebilmek adına da T-Testi ve ANOVA testi analizlerinden faydalanılmıştır.

3.3. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Bu araştırmanın amacı, bankacılık sektöründe çalışan yöneticilerin kullandıkları çatışma yönetimi tarzları ve örgütsel çatışma türleri arasındaki ilişkileri ve etkileri analiz etmek ve bu eylemlerin bazı değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Bu araştırmanın ana amacı doğrultusunda oluşturulan araştırmanın temel hipotezleri şunlardır:

H1: Yapıcı yönetim tarzı (çatışma yönetim tarzı boyutu) örgütsel çatışma türü boyutlarını olumlu yönde etkilemektedir.

H1a: Yapıcı yönetim tarzı ilişki çatışmasını olumlu yönde etkilemektedir.

H1b: Yapıcı yönetim tarzı işlem çatışmasını olumlu yönde etkilemektedir.

H1c: Yapıcı yönetim tarzı görev çatışmasını olumlu yönde etkilemektedir.

H2: Uyumlu yönetim tarzı (çatışma yönetim tarzı boyutu) örgütsel çatışma türü boyutlarını olumlu yönde etkilemektedir.

H2a: Uyumlu yönetim tarzı ilişki çatışmasını olumlu yönde etkilemektedir.

H2b: Uyumlu yönetim tarzı işlem çatışmasını olumlu yönde etkilemektedir.

H2c: Uyumlu yönetim tarzı görev çatışmasını olumlu yönde etkilemektedir.

H3: Zorlayıcı yönetim tarzı (çatışma yönetim tarzı boyutu) örgütsel çatışma türü boyutlarını negatif yönde etkilemektedir.

H3a: Zorlayıcı yönetim tarzı ilişki çatışmasını negatif yönde etkilemektedir.

H3b: Zorlayıcı yönetim tarzı işlem çatışmasını negatif yönde etkilemektedir.

H3c: Zorlayıcı yönetim tarzı görev çatışmasını negatif yönde etkilemektedir.

H4: Kaçınmacı yönetim tarzı (çatışma yönetim tarzı boyutu) örgütsel çatışma türü boyutlarını negatif yönde etkilemektedir.

H4a: Kaçınmacı yönetim tarzı ilişki çatışmasını negatif yönde etkilemektedir.

H4b: Kaçınmacı yönetim tarzı işlem çatışmasını negatif yönde etkilemektedir.

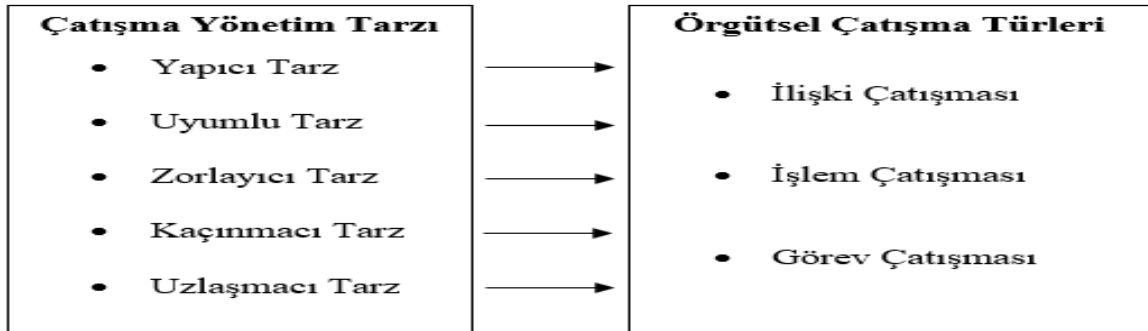
H4c: Kaçınmacı yönetim tarzı görev çatışmasını negatif yönde etkilemektedir.

H5: Uzlaşmacı yönetim tarzı (çatışma yönetim tarzı boyutu) örgütsel çatışma türü boyutlarını olumlu yönde etkilemektedir.

H5a: Uzlaşmacı yönetim tarzı ilişki çatışmasını olumlu yönde etkilemektedir.

H5b: Uzlaşmacı yönetim tarzı işlem çatışmasını olumlu yönde etkilemektedir.

H5c: Uzlaşmacı yönetim tarzı görev çatışmasını olumlu yönde etkilemektedir.



Şekil 1. Araştırma Modeli

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde, anketler sonucu elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirilmektedir.

4.1.Sosyo-Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Katılımcı bireylerin sosyo-demografik özelliklerini belirleyebilmek amacıyla yapılan frekans analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Analizi

Demografik Özellikler	Katılımcı Sayısı (N)	Yüzde (%)	Demografik Özellikler	Katılımcı Sayısı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet			Medeni durum		
Kadın	69	44,5	Bekâr	53	34,2
Erkek	86	55,5	Evli	102	65,8
Toplam	155	100	Toplam	155	100
Yaş			Aylık Ortalama Gelir		
20-29	59	38,1	0-2500 TL	11	7,1
30-39	82	52,9	2501-3500 TL	60	38,7
40 ve üzeri	14	9,0	3501-7000 TL	80	51,6
Toplam	155	100	7001 TL ve üzeri	4	2,6
Yetiştiginiz Yer			Toplam	155	100
Köy- Kasaba	15	9,6	Eğitim Durumu		
İlçe	18	11,6	Lise	9	5,8
İl	85	54,8	Ön Lisans	25	16,1
Büyükşehir	37	23,9	Lisans	107	69,0
Toplam	155	100	Lisansüstü	14	9,0
			Toplam	155	100

Çalışılan Sektör	92	59,4	Pozisyon	24	15,5
Özel Sektör	63	40,6	Yönetici	131	84,5
Kamu			Personel		
Toplam	155	100	Toplam	155	100
Toplam hizmet süresi			Kurumda hizmet süresi		
1 yıldan az	11	7,1	1 yıldan az	8	5,2
1-5 yıl	50	32,3	1-5 yıl	24	15,5
5-10 yıl	49	31,6	5-10 yıl	48	31,0
10-15 yıl	37	23,9	10-15 yıl	58	37,4
15 yıl üzeri	8	5,2	15 yıl üzeri	17	11,0
Toplam	155	100	Toplam	155	100

Tablo 1’de araştırma kapsamındaki bankalarda çalışan bireylerin sosyo-demografik özelliklerine yönelik yüzde ve frekans dağılımları mevcuttur. Bu dağılımlara göre, araştırmaya katılan bireylerin %44,5’i kadın, %55,5’i erkek olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin %38,1’i 20-29 yaş, %52,9’u 30-39 yaş ve %9,0’u da 40 yaş ve üzerindedir. Bu bireylerin %34,2’si bekâr, %65,8’i evlidir. Katılımcı bireylerin eğitim durumları incelendiğinde; bireylerin %16,1’i ön lisans, %69,0’u lisans ve %9,0’u lisansüstü düzeyde eğitime sahiptir. Katılımcı bireylerin %59,4’ü özel bankalar, %40,6’sı da kamu bankalarında çalışmaktadır. Bu bireylerin aylık ortalama gelirleri incelendiğinde; %38,7’sinin 2501-3500 TL ve %51,6’sının da 3501-7000 TL bandında aylık ortalama gelire sahip olduğu belirlenmiştir.

4.2.Güvenilirlik Analizleri

Araştırmada çatışma yönetim tarzı ve örgütsel çatışma türlerini ölçebilmek adına kullanılan ölçeklere yönelik gerçekleştirilen güvenilirlik analizi bulguları Tablo 2’de yer almaktadır. Güvenilirlik analizinde, Cronbach’s Alfa Katsayısı (α) güvenilirlik göstergesi olarak kullanılmıştır (Güriş ve Astar, 2014:245).

Tablo 2. Araştırmada Yer Alan Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Kullanılan Ölçekler	İfade Sayısı (N of Items)	Cronbach’s Alpha Katsayıları (α)
Çatışma Yönetim Tarzı	28	,883
<i>Yapıcı Yönetim Tarzı</i>	7	,848
<i>Uyumlu Yönetim Tarzı</i>	6	,709
<i>Zorlayıcı Yönetim Tarzı</i>	5	,737
<i>Kaçınmacı Yönetim Tarzı</i>	6	,764
<i>Uzlaşmacı Yönetim Tarzı</i>	4	,740
Örgütsel Çatışma Türleri	20	,873
<i>İlişki Çatışması</i>	8	,798
<i>İşlem Çatışması</i>	6	,852
<i>Görev Çatışması</i>	6	,800

Tablo 2 incelendiğinde; çatışma yönetim tarzı ve örgütsel çatışma türleri ölçeklerinin Cronbach’s Alfa Katsayılarının (α) 0,70 üzerinde değerlere sahip oldukları görülmektedir. Alan yazını incelendiğinde sosyal bilimler alanında alfa değeri 0,70 veya üzerinde bir değere sahipse araştırma ölçeği güvenilir olarak ifade edilmektedir (Nunally, 1978; Akt: Gürbüz ve Şahin, 2014:305). Tablo 3’de görüldüğü üzere araştırmada kullanılan ölçeklerin tamamı kabul edilen alfa (α) sınırı olan 0,70 değerinin üzerinde bir değere sahiptir. Bu ise araştırma kapsamına dâhil edilen değişkenlerin güvenilir bir şekilde ölçümlendiğini ifade etmektedir.

4.3.Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Araştırma modelinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin düzeyinin ve yönünün belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen korelasyon analizi ve bağımsız değişkenlerin bağımlı

değişkenler üzerindeki etkisinin tespitine ilişkin de regresyon analizi bulgularına yer verilmektedir.

Tablo 3. Ankette Kullanılan Ölçeklere Yönelik Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Çatışma Yönetim Tarzı (1)	1									
Yapıcı (2)	,747	1								
	,000									
Uyumlu (3)	,858	,695	1							
	,000	,000								
Zorlayıcı (4)	,529	,009	,313	1						
	,000	,909	,000							
Kaçınmacı (5)	,739	,263	,573	,520	1					
	,000	,001	,000	,000						
Uzlaşmacı (6)	,771	,762	,662	,120	,363	1				
	,000	,000	,000	,138	,000					
Örgütsel Çatışma Türleri (7)	,280	,232	,184	,190	,174	,170	1			
	,000	,004	,022	,018	,031	,034				
İlişki Çatışması (8)	,212	,131	,173	,181	,146	,086	,797	1		
	,008	,104	,031	,024	,069	,287	,000			
İşlem Çatışması (9)	,292	,245	,167	,180	,264	,207	,830	,452	1	
	,000	,002	,038	,025	,008	,010	,000	,000		
Görev Çatışması (10)	,163	,182	,101	,093	,046	,111	,807	,496	,520	1
	,042	,023	,211	,251	,572	,170	,000	,000	,000	

Tablo 3’de ankette kullanılan ölçeklerin alt boyutlarının aralarındaki ilişkinin yönünü ve düzeyini ölçmek için yapılan korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre; çatışma yönetim tarzı ile örgütsel çatışma türleri arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ($0,26 < r < 0,49$; $p < 0,05$) ilişki vardır. Çatışma yönetimi tarzı alt boyutlarından “yapıcı” yönetim tarzı ile “uyumlu” ve “uzlaşmacı” yönetim tarzı arasında pozitif yönde güçlü düzeyde anlamlı, “kaçınmacı” yönetim tarzı, “işlem çatışması” ve “görev çatışması” ile de pozitif yönde çok zayıf düzeyde anlamlı ilişki vardır. Yapıcı yönetim tarzı ile “zorlayıcı” yönetim tarzı ve “ilişki çatışması” arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Çatışma yönetimi tarzı alt boyutlarından “uyumlu” yönetim tarzı ile “zorlayıcı” yönetim tarzı arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı, “kaçınmacı” ve “uzlaşmacı” yönetim tarzı ile pozitif yönde orta düzeyde anlamlı, “ilişki çatışması” ve “işlem çatışması” arasında da pozitif yönde çok zayıf düzeyde anlamlı ilişki vardır. Uyumlu yönetim tarzı ile “görev çatışması” arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Çatışma yönetimi tarzı alt boyutlarından “zorlayıcı” yönetim tarzı ile “kaçınmacı” yönetim tarzı arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı, “ilişki çatışması” ve “işlem çatışması” arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde anlamlı ilişki vardır. Zorlayıcı yönetim tarzı ile “uzlaşmacı” yönetim tarzı ve “görev çatışması” arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Çatışma yönetimi tarzı alt boyutlarından “kaçınmacı” yönetim tarzı ile “uzlaşmacı” yönetim tarzı ve “işlem çatışması” arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ilişki vardır. Kaçınmacı yönetim tarzı ile “ilişki çatışması” ve görev çatışması” arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Çatışma yönetimi tarzı alt boyutlarından “uzlaşmacı” yönetim tarzı ile “işlem çatışması” arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ilişki vardır. Uzlaşmacı yönetim tarzı ile “ilişki çatışması” ve “görev çatışması” arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Örgütsel çatışma türü alt boyutlarından “ilişki çatışması” ile “işlem çatışması” ve “görev çatışması” arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ilişki vardır. Örgütsel çatışma türü alt

boyutlarından “işlem çatışması” ile “görev çatışması” arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki vardır.

Çatışma yönetim tarzı alt boyutlarının örgütsel çatışma türü alt boyutları üzerindeki etkisini tespit etmek adına yapılan regresyon analizine ilişkin bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

Tablo 4. Yapıcı Yönetim Tarzı ile Örgütsel Çatışma Türleri Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Matrisi ve Regresyon Analizi

<i>BAGIMSIZ DEĞİŞKEN</i>	<i>BAGIMLI DEĞİŞKENLER</i>		
	<i>İlişki Çatışması</i>	<i>İşlem Çatışması</i>	<i>Görev Çatışması</i>
R²	0,017	0,060	0,033
F	2,672	9,785	5,244
Yapıcı Yönetim Tarzı	*r 0,131 B 0,072 p 0,104	r* 0,245 B 0,200 p 0,002	*r 0,182 B 0,120 p 0,023

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, ilişki çatışmasındaki değişkenliğin %1,7’sinin ($R^2=0,017$); işlem çatışmasındaki değişkenliğin %6,0’sının ($R^2=0,060$) ve görev çatışmasındaki değişkenliğin %3,3’ünün ($R^2=0,033$) bağımsız değişken yapıcı yönetim tarzı tarafından açıklanabildiği görülmektedir. Bulgulara göre, örgütsel çatışma türleri boyutları (işlem çatışması, görev çatışması) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yapıcı yönetim tarzından etkilenmektedir ($F=9,785$; $5,244$; $p<0,05$). Örgütsel çatışma türlerinden ilişki çatışması yapıcı yönetim tarzı tarafından etkilenmemektedir. “B” değerlerine (regresyon katsayısı) göre; yapıcı yönetim tarzındaki bir birimlik artışın işlem çatışması üzerinde 0,200 ve görev çatışması üzerinde de 0,120 birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p<0,05$). Bu bulgular H_1 hipotezini kısmen desteklemektedir. Elde edilen sonuçlar ışığında; H_{1b} ve H_{1c} hipotezlerini yeterli kanıtla desteklemekte ve H_{1a} hipotezini desteklenmemektedir.

Tablo 5. Uyumlu Yönetim Tarzı ile Örgütsel Çatışma Türleri Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Matrisi ve Regresyon Analizi

<i>BAGIMSIZ DEĞİŞKEN</i>	<i>BAGIMLI DEĞİŞKENLER</i>		
	<i>İlişki Çatışması</i>	<i>İşlem Çatışması</i>	<i>Görev Çatışması</i>
R²	0,030	0,028	0,010
F	4,740	4,367	1,577
Uyumlu Yönetim Tarzı	*r 0,173 B 0,111 p 0,031	r* 0,167 B 0,157 p 0,038	*r 0,101 B 0,077 p 0,211

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, ilişki çatışmasındaki değişkenliğin %3,0’ünün ($R^2=0,030$); işlem çatışmasındaki değişkenliğin %2,8’inin ($R^2=0,028$) ve görev çatışmasındaki değişkenliğin %1,0’inin ($R^2=0,010$) bağımsız değişken uyumlu yönetim tarzı tarafından açıklanabildiği görülmektedir. Bulgulara göre, örgütsel çatışma türleri boyutları (ilişki çatışması, işlem çatışması) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yapıcı yönetim tarzından etkilenmektedir ($F=4,740$; $4,367$; $p<0,05$). Örgütsel çatışma türlerinden görev çatışması uyumlu yönetim tarzı tarafından etkilenmemektedir. “B” değerlerine (regresyon katsayısı) göre; uyumlu yönetim tarzındaki bir birimlik artışın ilişki çatışması üzerinde 0,111 ve işlem çatışması üzerinde de 0,157 birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p<0,05$). Bu bulgular H_2 hipotezini kısmen desteklemektedir. Elde edilen sonuçlar ışığında; H_{2a} ve H_{2b} hipotezlerini yeterli kanıtla desteklemekte ve H_{2c} hipotezini desteklenmemektedir.

Tablo 6. Zorlayıcı Yönetim Tarzı ile Örgütsel Çatışma Türleri Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Matrisi ve Regresyon Analizi

<i>BAĞIMLI DEĞİŞKENLER</i>			
<i>BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN</i>	<i>İlişki Çatışması</i>	<i>İşlem Çatışması</i>	<i>Görev Çatışması</i>
R²	0,033	0,032	0,009
F	5,178	5,137	1,327
Zorlayıcı Yönetim Tarzı	*r 0,181 B 0,110 p 0,024	r* 0,245 B 0,180 p 0,025	*r 0,093 B 0,068 p 0,251

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, ilişki çatışmasındaki değişkenliğin %3,3'ünün ($R^2=0,033$); işlem çatışmasındaki değişkenliğin %3,2'sinin ($R^2=0,032$) ve görev çatışmasındaki değişkenliğin %0,9'unun ($R^2=0,009$) bağımsız değişken zorlayıcı yönetim tarzı tarafından açıklanabildiği görülmektedir. Bulgulara göre, örgütsel çatışma türleri boyutları (ilişki çatışması, işlem çatışması) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yapıcı yönetim tarzından etkilenmektedir ($F=5,178$; $5,137$; $p<0,05$). Örgütsel çatışma türlerinden görev çatışması zorlayıcı yönetim tarzı tarafından etkilenmemektedir. "B" değerlerine (regresyon katsayısı) göre; zorlayıcı yönetim tarzındaki bir birimlik artışın ilişki çatışması üzerinde 0,110 ve işlem çatışması üzerinde de 0,180 birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p<0,05$). Bu bulgular H_3 reddetmektedir.

Tablo 7. Kaçınmacı Yönetim Tarzı ile Örgütsel Çatışma Türleri Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Matrisi ve Regresyon Analizi

<i>BAĞIMLI DEĞİŞKENLER</i>			
<i>BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN</i>	<i>İlişki Çatışması</i>	<i>İşlem Çatışması</i>	<i>Görev Çatışması</i>
R²	0,021	0,046	0,002
F	3,352	7,331	0,320
Kaçınmacı Yönetim Tarzı	*r 0,146 B 0,088 p 0,069	r* 0,264 B 0,190 p 0,008	*r 0,046 B ,033 p 0,572

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, ilişki çatışmasındaki değişkenliğin %2,1'inin ($R^2=0,021$); işlem çatışmasındaki değişkenliğin %4,6'sının ($R^2=0,046$) ve görev çatışmasındaki değişkenliğin %0,2'sinin ($R^2=0,002$) bağımsız değişken kaçınmacı yönetim tarzı tarafından açıklanabildiği görülmektedir. Bulgulara göre, örgütsel çatışma türleri boyutları (işlem çatışması) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yapıcı yönetim tarzından etkilenmektedir ($F=7,331$; $p<0,05$). Örgütsel çatışma türlerinden ilişki çatışması ve görev çatışması kaçınmacı yönetim tarzı tarafından etkilenmemektedir. "B" değerlerine (regresyon katsayısı) göre; uyumlu yönetim tarzındaki bir birimlik artışın işlem çatışması üzerinde de 0,088 birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p<0,05$). Bu bulgular H_4 hipotezini reddetmektedir.

Tablo 8. Uzlaşmacı Yönetim Tarzı ile Örgütsel Çatışma Türleri Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Matrisi ve Regresyon Analizi

<i>BAĞIMLI DEĞİŞKENLER</i>			
<i>BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN</i>	<i>İlişki Çatışması</i>	<i>İşlem Çatışması</i>	<i>Görev Çatışması</i>
R²	0,007	0,043	0,012
F	1,140	6,879	1,899
Uzlaşmacı Yönetim Tarzı	*r 0,086 B 0,051 p 0,287	r* 0,207 B 0,183 p 0,010	*r 0,111 B 0,079 p 0,030

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, ilişki çatışmasındaki değişkenliğin %0,7'sinin ($R^2=0,007$); işlem çatışmasındaki değişkenliğin %4,3'ünün ($R^2=0,043$) ve görev çatışmasındaki değişkenliğin %1,2'sinin ($R^2=0,012$) bağımsız değişken uzlaşmacı yönetim

tarzı tarafından açıklanabildiği görülmektedir. Bulgulara göre, örgütsel çatışma türleri boyutları (işlem çatışması, görev çatışması) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yapıcı yönetim tarzından etkilenmektedir ($F=6,879$; $1,899$; $p<0,05$). Örgütsel çatışma türlerinden ilişki çatışması uzlaşmacı yönetim tarzı tarafından etkilenmemektedir. “B” değerlerine (regresyon katsayısı) göre; uzlaşmacı yönetim tarzındaki bir birimlik artışın işlem çatışması üzerinde $0,183$ ve görev çatışması üzerinde de $0,079$ birimlik bir artış sağladığı görülmektedir ($p<0,05$). Bu bulgular H_5 hipotezini kısmen desteklemektedir. Elde edilen sonuçlar ışığında; H_{5b} ve H_{5c} hipotezlerini yeterli kanıtla desteklemekte ve H_{5a} hipotezini desteklenmemektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çatışma olgusu insan varlığının mevcut olduğu her ortamda kaçınılmazdır. Çatışma sosyal etkileşimin doğal bir sonucu olmakla birlikte, örgüt yaşamının da yadsınamaz bir gerçeği konumundadır. Çatışmayı kabul etme ve ortadan kaldırabilme konusunda çaba sarf etme yerini örgütün avantajına faaliyetler haline getirerek onunla yaşamaya bırakmaktadır. İlk başlarda çatışma örgütsel bir problem olarak ele alınmaktaydı ancak daha sonra çatışmaya yönelik bu düşüncesele değişim sonrası çatışma etkinliği ve verimliliği artırıp örgütün sürekliliğin sağlayan etkin bir araç olarak ele alınmıştır (Karcioğlu ve Alioğulları, 2012:216).

Yöneticiler, örgüt içerisindeki çatışmaları yönetmek ve yönlendirmek mecburiyetindedir. Ve çoğu zaman bu yönetme ve yönlendirme süreci içerisinde yöneticilerde kendilerini çatışma içerisinde bulacaktır. Yöneticiler her şartta çatışmaları anlamak, yönlendirmek ve örgütün hedefleri doğrultusunda yönetmek mecburiyetindedir. Anlaşılamayan, yönlendirilemeyen ve yönetilemeyen çatışmalar örgütü atıl bir duruma getirecek ve örgütün amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi konusunda büyük bir problem ortaya çıkartacaktır.

Heterojen bir yapıya sahip olan örgütlerde birbirinden farklı kişisel özelliklere haiz bireylerin çalışması sonucu çatışmaların meydana gelmesi beklenen bir sonuçtur. Çatışmaların meydana gelmesinde en çok; iletişim problemleri, kaynak paylaşımı, rol çatışması ve belirsizliği, statü farklılığı, örgütün büyüklüğü ve kültürü, ücret, ödül ve cezalandırma sistemleri gibi faktörler rol oynamaktadır.

Çatışmaların yönetilebilmesi ve örgüt için işlevsel etkiler yaratabilmesi için öncelikle çatışmanın varlığının kabul edilip, nereden kaynaklandığı ve ne tür bir çatışma olduğunun çözümlenmesi gerekir. Yöneticiler, örgütler için aynı zamanda çatışma çözümleyicisidirler. Bu yüzden iyi bir yöneticide olması gereken becerilerden biri de çatışmaları algılayabilme ve uygun çözümler üretebilme becerisidir.

Banka içindeki çatışmaların kontrollü bir biçimde yönetilmesi, örgütün içinde bulunduğu duruma uygun olarak örgüt açısından faydalar sağlamaktadır. Burada banka yöneticisi ve yöneticilerine önemli roller düşmektedir. Yöneticilerin bankada çatışmaların var olduğunu kabul ederek, bunu bir sorun olarak görmek yerine, çatışmaların türünü ve uygun çözüm yollarını uygulamaları örgütün verimliliğini ve çalışanların motivasyonunu olumlu yönde etkileyecektir.

Bu araştırmada yöneticilerin algılanan çatışma yönetim tarzının örgütsel çatışma türleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmış olup, bu doğrultuda Kahramanmaraş ilinde yer alan kamu ve özel bankalarında görev yapan 155 personele anket uygulanmıştır. Yöneticilerin algılanan çatışma yönetim tarzı ve örgütsel çatışma türlerini ölçmek adına geçerliliği ve güvenilirliği onaylanmış toplam 48 ifadeden oluşan iki ölçek kullanılmıştır. Ayrıca anket formunda katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini ortaya koymaya yönelik 12 soru

yöneltmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediği tespit edilmiş olup, elde edilen tüm veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır.

- Yapılan frekans analizi sonuçlarına göre; katılımcı bireylerin %55,5'i erkek, %44,5'i kadındır. Katılımcı bireylerin %65,8'i evli, %34,2'si bekar olup bu bireylerin %38,1'i 20-29 yaş aralığı, %52,9'u 30-39 yaş aralığı ve %9'u da 40 yaş ve üzerindedir. Katılımcı bireylerin aylık ortalama gelir düzeyleri incelendiğinde, bireylerin %38,7'sinin 2501-3500 TL arası ve %51,6'sının da 3501-7000 TL arasında gelire sahip olduğu görülmektedir. Katılımcı bireylerin eğitim durumları incelendiğinde, bireylerin %5,8'i lise, %16,1'i ön lisans, %69'u lisans ve %9'u lisansüstü düzeyde eğitime sahiptir. Bu bireylerin %15,5'i yönetici, %84,5'i de personel pozisyonlarında çalışmaktadır. Katılımcı bireylerin kurumda çalışma süreleri incelendiğinde, bireylerin %15,5'i 1-5 yıl arası, %31,0'i 5-10 yıl arası ve %37,4'ü 10-15 yıldır mevcut kurumlarında hizmet etmektedir.
- Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre; çatışma yönetim tarzı ile örgütsel çatışma türleri arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ($0,26 < r < 0,49$; $p < 0,05$) ilişki vardır. Çatışma yönetimi tarzı alt boyutlarından yapıcı yönetim tarzı ile uyumlu, uzlaşmacı, kaçınmacı yönetim tarzı ve işlem ve görev çatışması arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Çatışma yönetimi tarzı alt boyutlarından uyumlu yönetim tarzı ile zorlayıcı, kaçınmacı, uzlaşmacı yönetim tarzı ve işlem ve ilişki çatışması arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Çatışma yönetimi tarzı alt boyutlarından zorlayıcı yönetim tarzı ile kaçınmacı yönetim tarzı ve ilişki ve işlem çatışması arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Çatışma yönetimi tarzı alt boyutlarından kaçınmacı yönetim tarzı ile uzlaşmacı yönetim tarzı ve işlem çatışması arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Çatışma yönetimi tarzı alt boyutlarından uzlaşmacı yönetim tarzı ile işlem çatışması arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Örgütsel çatışma türü alt boyutlarından "ilişki çatışması" ile "işlem çatışması" ve "görev çatışması" arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ilişki vardır. Örgütsel çatışma türü alt boyutlarından "işlem çatışması" ile "görev çatışması" arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki vardır.
- Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; yöneticilerin algılanan çatışma yönetim tarzı boyutlarından yapıcı yönetim tarzının; işlem çatışması ve görev çatışmasını olumlu yönde etkilediği, ilişki çatışmasını ise etkilemediği tespit edilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde "yapıcı yönetim tarzı örgütsel çatışma türü boyutlarını olumlu yönde etkilemektedir" ifadesiyle test edilmeye çalışılan **H₁** hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Yöneticilerin algılanan çatışma yönetim tarzı boyutlarından uyumlu yönetim tarzının; ilişki çatışması ve işlem çatışmasını olumlu yönde etkilediği, görev çatışmasını ise etkilemediği tespit edilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde "uyumlu yönetim tarzı örgütsel çatışma türü boyutlarını olumlu yönde etkilemektedir" ifadesiyle test edilmeye çalışılan **H₂** hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Yöneticilerin algılanan çatışma yönetim tarzı boyutlarından zorlayıcı yönetim tarzının; ilişki çatışması ve işlem çatışmasını olumlu yönde etkilediği, görev çatışmasını ise etkilemediği tespit edilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde "zorlayıcı yönetim tarzı örgütsel çatışma türü boyutlarını negatif yönde etkilemektedir" ifadesiyle test edilmeye çalışılan **H₃** hipotezi reddedilmiştir. Yöneticilerin algılanan çatışma yönetim tarzı boyutlarından kaçınmacı yönetim tarzının; işlem çatışmasını olumlu yönde etkilediği, ilişki çatışması ve görev çatışmasını da etkilemediği tespit edilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde "kaçınmacı yönetim tarzı örgütsel çatışma türü boyutlarını negatif yönde etkilemektedir" ifadesiyle test edilmeye çalışılan **H₄** hipotezi reddedilmiştir. Yöneticilerin algılanan çatışma yönetim tarzı boyutlarından uzlaşmacı

yönetim tarzının; işlem çatışması ve görev çatışmasını olumlu yönde etkilediği, ilişki çatışmasını ise etkilemediği tespit edilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde “uzlaşmacı yönetim tarzı örgütsel çatışma türü boyutlarını olumlu yönde etkilemektedir” ifadesiyle test edilmeye çalışılan **H₅** hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Aynı zamanda araştırma sonucu elde edilen sonuçlar yalnızca araştırmaya katılan bireylerin belirli bir zaman içerisindeki mevcut durumunu sergileyen bir çalışmanın neticesidir. Bu yüzden sistemsel ve toplumsal değişimler, farklı zaman diliminde farklı sonuçların ortaya çıkmasını sağlayabilecektir.

Kaynakça

- AKSOY, A. ve KAPLAN, M. (2005). “Konaklama İşletmelerinde Departmanlar Arası Çatışmanın Analizi ve Bir Uygulama”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(1), 134.
- AYTÜRK, N. (2010). "Örgütsel ve Yönetimsel Davranış, Detay Yayıncılık, Ankara.
- BAŞAK, B. (2010). “Çatışma ve Çatışma Yönetimi: İzmir Kamu ve Vakıf Üniversitelerinin Karşılaştırılması”, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- BAYSAL, A. C., ve TEKARSLAN, E. (1996). İşletmeler İçin Davranış Bilimleri, İstanbul, Avcıol Basım Yayın.
- ÇAĞLAYAN, O. A. (2006). “Örgütsel Çatışma Yönetimi ve Bir Araştırma”, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- DİŞBUDAK, T. (2011). “Örgütlerde Çatışma Yönetimi: Bankacılık Sektöründe Kocaeli Örneği”, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- EIDSON, J.P. (2003). “A Gender Comparison of Conflict Management Style Preferences Within The Space Exploration Industry Assertiveness Verses Cooperativeness”, Capella Üniversitesi, Doktora Tezi, 36-37.
- EREN, E. (2013). Yönetim ve Organizasyon, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- ERSÖZ, F. N. (2010). “Çatışma Yönetim Tarzının, Çalışanların İşe ve Örgüte Yönelik Tutumu Üzerindeki Etkisi (İstanbul’daki 5 Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma)”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- GENÇ, N. (2005). Yönetim ve Organizasyon, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- GÜMÜŞELİ, A. (1994). “İzmir Ortaöğretim Okulları Yöneticilerinin Öğretmenler ile Aralarındaki Çatışmaları Yönetme Biçimleri”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yönetim-Analiz, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- GÜRİŞ S. ve ASTAR, M. (2014). Bilimsel Araştırmalarda SPSS İle İstatistik, DER Yayınları, İstanbul.
- KARASAR, N., (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi (Kavramlar-İlkeler-Teknikler), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- KARCIOĞLU, F., ve ALİOĞULLARI, Z. D. (2012). “Çatışmanın Nedenleri ve Çatışma Yönetim Tarzları İlişkisi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26(3-4), 215-237.
- KOÇEL, T. (2005). İşletme Yöneticiliği, Arıkan Basım Yayın, İstanbul.
- KOÇEL, T. (2014). İşletme Yöneticiliği, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- KÖROĞLU, M. (2012). “Emniyet Personelinin Empatik Becerileri, Çatışma Ve Şiddetle İlişkin Farkındalıkları İle Çatışma Çözme Stilleri”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

- NUNALLY, J.C. (1978). Psychometric Theory, New York, McGraw-Hill.
- ÖRNEK, A. Ş. (2013). “Etkin Çatışma Yönetimi ve Akademisyenlerin Karşılaştıkları Çatışma Nedenlerine Yönelik Bir Araştırma”, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30, 25-50.
- RAHIM, M.A. (2002). “Toward a Theory of Managing Organizational Conflict”, The International Journal of Conflict Management, 13(3), 207.
- SÖKMEN A. ve YAZICIOĞLU İ. (2005). “Thomas Modeli Kapsamında Yöneticilerin Çatışma Yönetimi Stilleri ve Tekstil İşletmelerinde Bir Alan Çalışması”, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 1, 1-19.
- SÖKMEN, A. (2014). İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, Detay Yayıncılık, Ankara.
- ŞENDUR, F. E. (2006). “Örgütsel Çatışma ve Çatışma Yönetimi”, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- ŞİMŞEK, M. Ş. ve ÇELİK, A. (2014). Yönetim ve Organizasyon, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya.
- TOPALOĞLU, C. ve BOYLU, Y. (2006). “Örgüt İçi Çatışmaların Türleri: Otel İşletmeleri Açısından Ayrıntılı Bir İnceleme”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, ss.27.
- UÇAR, İ. (2018). “İşletmelerde Çatışma Yönetimi Tarzları İle Bilgi Paylaşımı İlişkisi ve Bir Araştırma”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- UÇAR, Y. (2007). “İş Yaşamında Çatışma Yönetimi ve Sidermir Sivas Demir Çelik İşletmeleri A.Ş.’de Bir Araştırma”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- URAL, A. ve KILIÇ, İ. (2013). Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- ÜNGÜREN, E. (2008). Örgütsel Çatışma Yönetimi üzerine Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(5), 880-909.
- YILMAZ, M. (2009). “Çatışma Yönetimi ve İlköğretim Okulu Yöneticileri Üzerinde Bir Uygulama”, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

KEÇE SANATI

Doç.Dr. Nazan AVCIOĞLU KALEBEK
Gaziantep Üniversitesi

Sena SAYAR
Gaziantep Üniversitesi

Tuğçe ÇOKAN
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Yün gibi keratin yapılı deri ürünü hayvan liflerin dış tabakasını meydana getiren pullu hücrelerin nem, ısı, basınç ve hareket etkisinde birbirlerine çözülmecek şekilde kenetlenmesinden elde edilen, atkısı-çözülsüz tekstil örneklerine ‘keçe’ denir. Keçenin insanoğlu tarafından ilk kez nerede, nasıl yapıldığı ve kullanıldığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Çeşitli kaynaklardan edinilen bilgiler, keçe kullanımının Bronz Çağı’ndan daha öncelere dayandığını göstermektedir. Elimize geçen yazılı kaynaklar, Çin’de keçe kullanımının M. Ö. 2300 yıllarına kadar indiğini göstermektedir. Birçok bilim adamı ve araştırmacı tekstil konusunda yaptıkları çalışmalarda, keçenin tekstilin ilk örneği olduğu konusunda birleşmektedirler. Bazı bilim insanları keçenin, iklim özellikleri nedeniyle, ilk kez Orta Asya’da üretilmiş olabileceği görüşündedirler. Yüzlerce yıl göçebe hayatı yaşayan Türkler keçeyi; çadırlarda, çadırların tabanlarına yaygıda, yeni doğan bebeklerin kundaklarında, çuvallarda, çobanların sırtlarında, abalarda, kepeneklerde, çizmelerde, külahlarda, atlarında, yataklarında ve hatta tabutlarında örtü olarak kullanmışlardır. Türk toplumlarında oldukça önemli bir yere sahip olan keçecilik, son yıllarda yurdumuzda üretimi azalan geleneksel el sanatlarımızdan birisidir. Bu çalışmada, somut olmayan kültürel miras keçecilik sanatı hakkında detaylı bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Bu sanatın nesilden nesile aktarılmasında, yazılı kaynakların çok büyük önemi bulunmaktadır. Bu bakımdan daha çok araştırma yapılarak, bu sanata kaynak oluşturmak gerekmektedir. Ekonomiye ve turizme katkı sağlanması için yapılan ürünlerin tanıtım ve pazarlanmasında çeşitli kurum ve kuruluşların desteği gerekmektedir. Böylelikle bu sanatın varlığını daha çok duyurabilme olanağımız yaratılmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yün, Keçe, Keçecilik, Kumaş, Sanat.

FELT ART

ABSTRACT

Felt is produced from kreatin-structured animal fibers such as wool under the effect of moisture, heat, pressure and movement. There is no precise information about where, how and how felt is made by human beings for the first time. Information from various sources shows that the use of felt dates back to the Bronze Age. The written sources we received, the use of felt in China BC 2300. Many scientists and researchers agree that felt is the first example of textile in their studies on textile. Some scientists believe that felt may have been produced for the first time in Central Asia because of its climate characteristics. The Turks, who lived for

hundreds of years in nomadic life, tents, beams on the base of tents, swaddles of newborn babies, sacks, shepherds' backs, shelters, boots, cones, horses, beds and even used as a cover in their coffins. Felting, which has a very important place in Turkish societies, is one of our traditional handicrafts whose production has decreased in recent years. In this study, it is aimed to give detailed information about intangible cultural heritage felting art. Written sources have great importance in transferring this art from generation to generation. In this respect, more research should be done and this art should be created. In order to contribute to the economy and tourism, the support of various institutions and organizations is required for the promotion and marketing of the products made. Thus, we have created the opportunity to announce the existence of this art more.

Keywords: Wool, Felt, Felting, Fabric, Art

1.GİRİŞ

Giyim, insanlık tarihiyle başlayan ve gelişen kültürel bir olgudur. “Giyim kuşam olgusu insanların olumsuz iklim koşullarından korunma ihtiyacı ile başlamıştır. Başlangıçta bitkisel malzemeler ve yaban hayvanlarının postlarından yararlanılmıştır. Daha sonra hayvansal ve bitkisel liflerle tekstil yüzeyleri oluşturulmuştur. Eski çağlarda Orta Asya’nın da zorlu iklim koşullarından dolayı Türkler konar-göçer bir yaşam tarzı sürdürmüştür. Türklerin o dönemde giyim-kuşam kültürleri içinde keçe önemli bir yere sahiptir [1] El sanatları içinde en eski tekniklerden biri olan keçe, Orta Asya’ya özgü yaşam biçiminin bir ögesi olarak gelişmiş ve batıya yönelen Türk boyları tarafından Anadolu’ya taşınmıştır [2]. Keçe tekstil terimleri sözlüğüne göre “Yün ve keçi kılı gibi hayvansal doğal elyafın dış tabakasını oluşturan üst örtü hücrelerinin belirli ısı, nem ve basınç altında, sıcak ve kaygan bir ortamda sürtünerek birbirine kenetlenmesiyle oluşan dokusuz tekstil yüzeyi” şeklinde tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde el sanatları “ El tezgâhlarında yardımcı bir araç kullanarak yapılan işlerin hepsi” şeklinde tanımlanmaktadır [3].

1.1. Keçenin Tarihçesi

Keçenin tarihine bakıldığında M.Ö. ki çağlara kadar inmek mümkündür. İncelemeler sonucu elde edilen bilgiler ışığında keçenin en eski tekstil ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Keçenin geçmişte giyinme, örtünme, barınma, taşıma ve atçılıkta kullanılan aksesuarlar da “ısıyı koruma amaçlı” olarak gündelik yaşamda yaygın bir biçimde kullanıldığı görülmüştür [4]. Keçe bir çok alanda bir çok ihtiyacı karşıladığı içinde el sanatları arasında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bakımdan el sanatları bir toplumun yüzyıllar boyu süregelen, kuşaktan kuşağa aktarılan gelenekleri ile sürdürülen en önemli değeridir [5]. Eski zamanlardan beri bir çok medeniyette keçenin kullanımına dair izlere ulaşmak mümkündür. Büyük Hun Devletleri konar-göçer bir yaşamın içerisinde oldukları için en önemli ihtiyaçları barınaklar olmuştur. Ahşap bir yapıdan meydana getirdikleri çadırların üzerlerini keçe ile kaplandıkları ve eski

çağlarda Türklerin en kutsal barınağı olduğu görülmektedir. Keçeleri aynı zamanda çadırlarının içini döşemede de kullanmışlardır. Anadolu'ya bakıldığında Selçuklularda keçe kullanımının yaygın olduğunu görmek mümkündür. Çadır yapımından, giyim-kuşama kadar çeşitli alanlarda kullandıkları görülmüştür. Göktürklerde ise tepme keçe yaygılar(örtüler), kağanların tahta çıkış törenlerinde de kullanılmıştır [6]. Osmanlı Döneminde de keçe kullanımına rastlamak mümkündür. Sıklıkla başa takılan aksesuarlarda rastlanmaktadır. Değişik şekillerde başa sarılarak takan kişinin statüsünü, sınıf ve rütbe göstergesi olmuştur. Günümüzde de eskisi kadar yaygın olmasa da hala keçenin kullanıldığı bir çok farklı alanla karşılaşmak mümkündür.

2. Keçenin Üretim Aşamaları

Keçe yapımındaki tekniklere bakılacak olursa 3 farklı teknikle karşılaşmak mümkündür.

2.1. Geleneksel Tepme Keçe Yapımı

Üç aşamadan gerçekleşmektedir. İlk aşamada yünün atımı yapılır. Ardından ürün desenli olacaksa eğer bunun için desen hazırlanır. İkinci aşamada yünün saçımı, desen oluşturma ve pişirme gerçekleşir. Son olarak keçe yıkanır ve kurutulur ve hazır hale getirilir.

2.2. Islak Keçe Yapımı

Geleneksel keçe yapımından çok bir farkı yoktur. Günümüzde evlerde, atolyelerde hobi amacı ile kullanılmak üzere yapılmaktadır.

2.3. Kuru Keçe Yapımı

Diğerlerine göre daha kolay uygulanışı olan bir yöntemdir. Küçük ebatlarda keçeler oluşturmak mümkün olduğu için daha çok sayıda motif ve dikişsiz applike yapımı için tercih edilmektedir.

3. Keçenin Desenlendirme Yöntemleri

Keçe kullanırken çeşitli desenlendirme tekniklerinden yararlanmakta mümkündür. Keçe desenlendirme tekniklerine bakıldığında 4 çeşit yöntemli karşılaşıldığı görülmektedir.

3.1. Yapım sırasında desen oluşturma

Bu yöntem geçmişten günümüze sıklıkla kullanılmaya devam etmektedir. Keçe üretildiği esnada istenilen şekil verilmektedir.

3.2. Aplike tekniği ile desen oluşturma

Model belirli bir plan dzenini içinde zemine tutturulmaktadır. Daha sonra otutturulan motif teyelle sabitlenmektedir. Sonrasında kumaşa ve desene uygun bir iplikle dikilerek sabitlenmektedir.

3.3. İşleme tekniği ile desenlendirme

Çeşitli iplikler kullanılarak iğneler yardımıyla kullanılacak yüzeye yapılan işlemlerdir. Çiçek, yıldız, kuş vs. motifleri sıklıkla kullanılmıştır.

3.4. Kuru elyaf ile desenlendirme tekniği

Bu teknikte ise desen, keçe üzerine uygulanmak istenen kompozisyona uygun renklerde boyanmış elyafların, motiflerin formuna uygun biçimde şekillendirilmesi ile oluşturulur [6].

Türkler göçebelik hayatını bırakıp yerleşik düzene geçtiği zamanlarda keçecilik bir meslek dalı haline gelmeye başlamıştır. Fakat sonrasında yaşanan “sanayi devriminin yaşanması ile tekstil alanında üretim hızlanmıştır, bu süreçten etkilenen tekstil ürünlerinden biri keçedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik sorunlar yeni hammadde arayışını hızlandırmış ve yapay liflerin üretilmesiyle tekstil endüstrisinde yeni bir dönem başlamıştır. Yeni materyaller ve farklı tekniklerin birleşmesi sonucunda ortaya çıkan non-wovenlar keçeye duyulan gereksinimi en aza indirmiştir [7].

Fakat el sanatlarımızdan olan keçenin varlığını kaybetmemek ve devam ettirmek için son yıllarda moda alanında öne çıkan “yeşil tekstil” kavramı içinde doğal lifler ile üretilen tekstil ürünlerinden yapılan giysiler büyük alıcı kitlelerince talep edilmektedir. Keçenin talep görmesini sağlayan kimyasal ve fiziksel özellikleri şu şekildedir;

- İplik örgüleri yoktur
- Sökülmez
- Isı yalıtım özelliğinden dolayı sıcak tutmasını sağlar
- Kıvrılıp ezildiğinde eski haline döner
- Kenarlardan atma, aşınma yapmaz

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu gelişmelerle birlikte gelecekte giyim kuşam alanında keçenin daha sık tekstil maddesi olarak tercih edileceği düşünölmektedir. Çağdaş tekstil ve ürün tasarımcıları, bugün keçeye duydukları ilgiyle, kültürel miras olarak keçenin değerinin geri gelişinde ve üretim tekniğinin yok olmamasında önemli rol oynamaktadır. Çantadan, küpeye, iç mekan tasarımlarından

heykel sanatına el yapımı üretiminin bir çok kolunda keçe güncel hayatın içinde yaratıcılık sayesinde yeniden yerini almaktadır.

KAYNAKLAR

1. H.N. Begiç, (2016), Giyim-Kuşam Kültüründe Keçe Sanatına Tarihsel Bir Bakış. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, No: 40, s.287-298.
2. N. Çağıl, (2009), Keçe Sanatı ve Giysiye Uyarlanması, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekstil ve moda Tasarımı Anasanat Dalı Yüksek Lisansı, Danıman: Prof.Dr.Esin SARIOĞLU, S: 308, İstanbul/Türkiye.
3. www.tdk.gov.tr. (2019), Türk Dil Kurumu (Erişim Tarihi: 10.11.2019)
4. M. Ovacık, T. Gümüşer (2015), Geçmişten Günümüze Keçe: Ayfer Güleç İş Modeli Üzerine Bir Analiz. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, Sayı:15, S: 155-171.
5. Ilgın, Ö., (2011), 21. Yüzyıl Başında Tepme Keçe Ürünlerinin Geleneksel ve Çağdaş Tasarımlar Açısından İncelenmesi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisansı, S: Ankara.
6. Sevinç, B., (2015), Keçe Üzerine, Farklı Yüzey Düzenleme Teknikleri İle Giyilebilir Sanat Ürünleri, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt:6, Sayı:13, S:263-277.
7. Çeliker, D., (2011), Geçmişten Günümüze Türklerde Keçecilik Yapımında Yeni Teknikler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi* , Sayı:8, S:1-22.
8. Gür, S., (2012), Anadolu'nun Sanat Objesine Dönüşen Kültürel Değeri Keçe, Batman University Science and Culture Symposium, Volume:1, Number:1, S:1173-1182.

**ZEUGMA MOZAİK DESENLERİNDEKİ GEOMETRİK FORMLARIN PAMUKLU
KUMAŞ ÜZERİNE UYGULAMA ÖRNEKLERİ**

Doç. Dr. Nazan AVCIOĞLU KALEBEK
Gaziantep Üniversitesi

Öğr.Gör.Tuğba ÖZTÜRK
Gaziantep Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Gökçe ÖZDEMİR
Gaziantep Üniversitesi

Doç.Dr. Ebru ÇORUH
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Giysi üretim aşamasındaki son işlem olan baskı tekniği giysinin albenisini artırma yolunda sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışmada % 100 pamuklu ring iplik sistemiyle üretilmiş 30/1 Nm iplik numaralı iplik kullanılmıştır. Pamuk ipliği yuvarlak çorap örgü makinasında süprem örgü tekniği ile 100 cm boyunda örgüsü yapılmıştır. Örgü numunelerinin ön yüzüne transfer baskı tekniği ile baskı uygulanmıştır. Baskısı yapılan numune yetişkin iç çamaşırı olarak kullanılması düşünülmektedir. Yetişkin atlet olarak kullanılacak tekstil materyalinin sağ üst göğüs kısmına amblem şeklinde baskısı uygulanmıştır. Baskıda kullanılan motif Zeugma kazılarında elde edilen gün yüzüne çıkarılan üç farklı geometrik desen olarak belirlenmiştir. Birinci desen Dionysos Villası Yatak Odası'nın taban mozağinde yer almaktadır. Taban mozağının merkezinde yer alan altı yapraklı rozet seçilmiştir. İkinci desen Okeanos Villası'nın impliviumuna açılan bir odanın taban mozağıdır. Kırmızı ve siyah renkte kareler ile sarı ve beyaz renkteki eşkenar dörtgenlerin üç boyutlu biçiminde düzenlenmesiyle elde edilmiş taban motifidir. Üçüncü desen ise Eurprates Villası'nın impliviumundaki sığ havuzunun taban mozağında yer almaktadır. İnce uzun sekizgen panonun her iki ucunda, eşkenar dörtgenlerin içinde daireler, üçgenlerin içiçe düzenlenmiş çeşitli motifler yer almaktadır. Arkeoloji biliminin kültürel ve ekonomik boyutu devletlerin ve milletlerin gelişmişlik düzeyini ölçmede kriter olarak görülmektedir. Kültür varlıklarının gün yüzüne çıkarılması ve figürlerin halkın farkındalığını ortaya çıkaracak düzeyde tekstil ürünleri üzerine applike edilmesi mozaik sanatının moda ile etkileşime geçmesi sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zeugma, Mozaik, Geometrik Desenler, Pamuk, Kumaş.

**APPLICATION EXAMPLES OF GEOMETRIC FORMS IN ZEUGMA MOSAIC
PATTERNS ON COTTON FABRIC**

ABSTRACT

The printing process, which is the last process in the garment manufacturing process, is frequently used to increase the attractiveness of the garment. In this study, yarn number 30/1 Nm produced with 100% cotton ring yarn system was used. The cotton yarn was knitted 100 cm in length by a single jersey knitting technique on a circular sock knitting machine.

Transfer printing technique was applied on the front side of the knitting samples. The printed sample is intended to be used as adult underwear. The textile material to be used as an adult athlete has an emblem print on the right upper chest. The motif used in the printing was determined as three different geometric patterns unearthed from the Zeugma excavations. The first pattern is located in the floor mosaic of the Dionysus Villa Bedroom. The six-leaf rosette at the center of the floor mosaic was chosen. The second pattern is the floor mosaic of a room opening to the implivium of the Villa Okeanos. It is a base motif obtained by arranging red and black squares and yellow and white rhombuses in three-dimensional form. The third pattern is located in the floor mosaic of the shallow pool of the Eurprates Villa's implivium. At both ends of the elongated octagonal board, there are various motifs arranged in circles and triangles arranged in rhombuses. The cultural and economic dimension of the science of archeology is seen as a criterion for measuring the level of development of states and nations. Uncovering cultural assets and applying figures on textile products to reveal public awareness will enable mosaic art to interact with fashion.

Keywords: Zeugma, Mosaic, Geometric patterns, Cotton, Fabric

1.GİRİŞ

Baskı kelime ve resimlerin mekanik olarak mürekkep kullanılarak çoğaltılmasıdır. Baskı genellikle az miktarda kopya yerine çok miktarda çoğaltma şekli olarak bilinmektedir. İngilizce’de “printing” olarak kullanılan baskı sözcüğü, Latince “basınç” anlamına gelen sözcükten türetilmiş olup, basma ve basınç uygulama sürecinin bir ifadesi olarak kullanılmaktadır. Baskı teriminin Almancadaki karşılığı ise “druck”, Fransızca baskılı anlamına gelen “emprime” sözcüğü kullanılmaktadır. Tekstilde baskı, tekstil yüzeylerini renklendirme ve tasarım aşamalarında kullanılan renk ve desenlerin kumaşa aktarılmasında kullanılan tekniklerden biridir. Baskı tekniği üretime yansımada ve tekstil yüzeylerinin albenisini artırmada oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Tekstil baskıcılığında el baskısı ile başlayan süreç, şablon baskı, rulo baskı, rotasyon baskı, transfer baskı ile teknolojinin geldiği son nokta dijital baskı tekniği olarak çok büyük bir gelişme kat etmiştir. Son zamanlarda dijital baskı boyası üreten firmalar ve dijital makine üreticisi firmaları dijital baskı sektörüne eğilmeye başlamışlardır. Büyük ve son derece detaylı desenleri bir defada basabilecek kapasitede olan dijital baskı makineleri sınırsız renk kullanımına da imkân sağlamaktadır. Dijital baskı teknolojisi, son yıllarda oldukça önemli gelişmeler kaydederek tekstil baskıcılığında yeni bir dönem başlatmış, artan üretim kapasiteleriyle dijital baskı sistemlerinin kullanımı konvansiyonel baskı tekniklerine oranla tüm dünyada hızla yayılmaya başlamıştır. Bu gelişimin en önemli sebepleri, hızlı üretim prosesi, sınırsız renk kapasitesi, sürdürülebilir teknolojisi, düşük yatırım, yüksek tasarruf imkânı olarak özetlenebilmektedir. Ülkemizde dijital baskının sunduğu kısa üretim süreleri, desende çeşitlilik, yüksek tekrarlanabilirlik, azalan stok ve stok riskleri gibi avantajlarla Pazar taleplerinin getirdiği kaçınılmaz bir strateji olarak konvansiyonel baskı pazarı üreticileri de dijital baskı çözümleme odaklanmış durumdadır. Tekstil tasarımında dijital baskı tekniğinin kullanımı, özgün giysi tasarımlarına farklı bir ivme kazandırmış değişen baskı teknikleriyle birlikte tekstil ve moda tasarımcılarına sınırsız deneyim aşamaları sunarak farklı tasarım oluşturma imkânı sunmaktadır. Tekstil

tasarımında yeni malzeme ve tekniklerinin kullanılması ve yaratıcı çalışmalarda bilgisayar teknolojilerinden faydalanılması yaratım sürecine yeni bir boyut kazandırmaktadır.

L.Kodaman ve S.Sarı (2013), iki farklı uygulamalı sanat alanını birleştirerek, düşünsel, deneyimsel ve yaratıcı bir süreç ile özgün tasarımlar oluşturmuşlardır. Tuval üzerine yağlı boya ile resmedilmiş 45*40, 45*50 ve 50*90 cm boyutlarında üç adet resimlerden yola çıkarak giysi üzerine dijital baskı tekniği uygulanmıştır. Dijital baskı uygulanmış kumaş numuneleri drape tekniği ile giysi formuna kavuşturulmuştur. B.H. Gürcüm ve İ.Üner (2016), tekstil tasarım teknikleri kullanılarak koleksiyon oluşturulmuştur. Tasarım oluşturulurken esin kaynağı bitkisel formlar, tema olarak pointizm tekniği ile renkleri uyum içinde kullanmışlardır. Polyester kumaş üzerine dijital baskı ile tasarlanan desen basılarak koleksiyon oluşturulmuştur. Sarı (2017), tekstil tasarımına özgü geleneksel fikirleri multidisipliner bir bakışla yaratıcılık temelli çağdaş yorumlar getirmiştir. Klasizm, Romantizm, Barok, Rokoko gibi klasik sanat akımları ile Ekspresyonizm, Kübizm, Pürizm, Fütürizm, Sürrealizm, Pop Art gibi günümüz çağdaş akımları, tekstil ve moda sanatçılarının birçok tasarımına ilham kaynağı olmuştur. İçinde bulunduğumuz teknolojik çağda, sanat ve teknolojinin birbirinden ayrılmadığı düşünülürse dijital baskının kullanımı özgün eserlerin üretimini geliştirmiştir. Giyilebilir tekstiller ve beden sanatının dijital tekstil tasarım uygulamaları yaratıcı fikirler sunmaya yardımcı olmaktadır. İ. Akbostancı (), tekstil baskı tekniklerinin el baskı ve el boyamalarından yola çıkarak dijital baskıya kadar uzanan değişimi üzerine detaylı bilgi verilmiştir. Bilgisayar Destekli Tasarım (CAD) ile Bilgisayar Destekli Üretim (CAM) in tekstil tasarım alanında kullanımına dikkat çekilmiştir. Bilgisayar ekranındaki desenin özel yazıcılar yardımı ile direk kumaş üzerine aktarılmasına olanak sağlayan dijital baskı tekniği kullanılmıştır. Dijital baskı, büyük raporların basılması, şablon hazırlama süreçlerinin ortadan kaldırılması, deneme baskılarının üretim hızıyla, baskı tasarımcılarına geniş hareket özgürlüğü sunmaktadır. Bilgisayar programları ile klasik desenler yeniden yorumlanarak estetik ve yenilikçi tasarımların oluşmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada % 100 pamuklu ring iplik sistemiyle üretilmiş 30/1 Nm iplik numaralı iplik kullanılmıştır. Pamuk ipliği yuvarlak çorap örgü makinasında süprem örgü tekniği ile 100 cm boyunda örgüsü yapılmıştır. Örgü numunelerinin ön yüzüne transfer baskı tekniği ile baskı uygulanmıştır. Baskısı yapılan numune yetişkin iç çamaşırı olarak kullanılması düşünülmektedir. Yetişkin atlet olarak kullanılacak tekstil materyalinin sağ üst göğüs kısmına amblem şeklinde baskısı uygulanmıştır. Baskıda kullanılan motif Zeugma kazılarında elde edilen gün yüzüne çıkarılan üç farklı geometrik desen olarak belirlenmiştir.

2.MATERYAL VE METOD

Baskıda kullanılan tekstil yüzeyi % 100 Pamuk 30/1 Nm ring iplik makinasında üretilen süprem yuvarlak örgü numunesidir. Baskısı yapılan tekstil materyalin % 100 Pamuk seçilmesinin sebebi Zeugma mozaiklerinin doğal yapısının doğal elyaftan yapılmış kumaş üzerine aplikasyonuna daha iyi uyum sağladığını düşündüğümüzden kaynaklanmaktadır. Örgü kumaş seçimi ise iç çamaşırı yapımında kullanılacak materyalin vücut konforu açısından

uygun olduğu bilinmektedir. Amblem şeklinde sağ üst göğüs kısmına geometrik motif aplik edilmiştir.

Zeugma mozaiklerinde geometrik desenlerin çok kullanılmasınn sebebi imal edildiği ana madde olan taşın en kolay ve en ucuz olan geometrik forma dönüştürebilme olanağıdır.

Seçilen ilk desen Dionysos Villası yatak odasının taban mozağıdır (Şekil 1). Motif altı yapraklı bir rozetten oluşmaktadır. Bu motif aynı zamanda çark-ı felek düzeni olarak da bilinmektedir. Motifin etrafı daire şeklinde çerçeve altına alınmıştır. Motifin renkleri siyah, gri, turuncu ve kahverengi renklerindedir. Her bir yaprak karşılıklı ikişer renk çalışılmıştır. Renklerin birbiri ile uyumu M.S. II.yy sonu ila III.yy başlarında yapılmasına karşın muhteşem bir uyum yakalamıştır.



Şekil 1. Dionysos Villası Mozağı

Baskı için seçimi yapılmış ikinci desen Okeanos Villası'nın batı revakının taban mozağıdır (Şekil 2). Panonun her iki tarafında sarı zeminli dikdörtgen panolar yer almaktadır. Bunların içinde mavi zeminli iç içe geçmiş kırmızı üçgen sıralı ve düz siyah çizgiyle sınırlandırılmış eşkenar dörtgenler yer almaktadır.



Şekil 2. Okeanos Villası Batı Revakının Taban Mozağı

Baskı için seçimi yapılmış sonuncu desen Okeanos Villası'nın iç havluda çatıdan gelen yağmur sularının toplandığı sığ havuz taban mozağıdır (Şekil 3). Gri kenarlıkla çevrelenen panoda, her kolu bir eşkenar dörtgenden oluşan sekiz kollu bezekler, merkezdeki kare panonun köşelerine bağlanmaktadır. Kenarları gri ve beyaz çizgili eşkenar dörtgenlerin içi

sarı, pembe ve kırmızı renktedir. Bu bezemeler, dönemin geometrideki düzeyini de ortaya koymakta, çeşitli düzenlemelerle perspektif ve üç boyutlu görüntüler elde edilerek zeminin monotonluğuna derinlik verilmektedir.



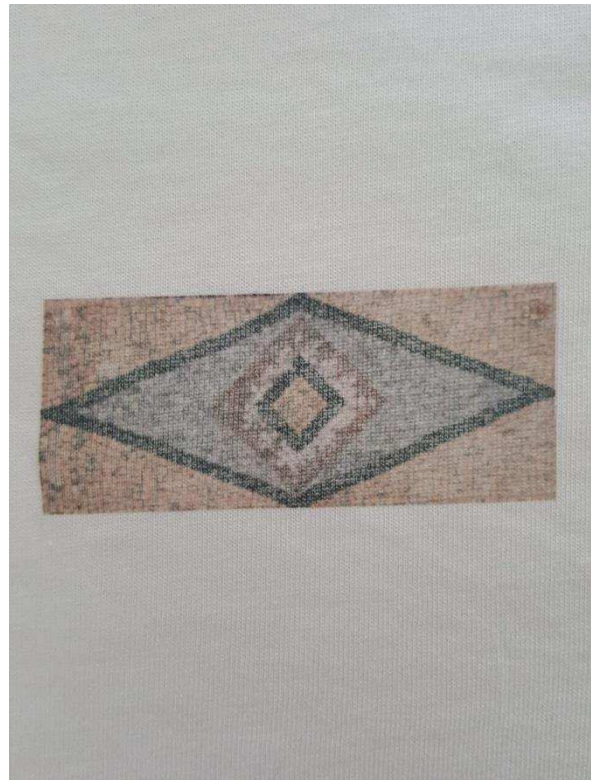
Şekil 3. Okeanos Villası Mozaïği

3.UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Baskı; kağıda aktarılmış subline olma (ısı etkisiyle buharlaşma) özelliğindeki boyarmaddenin, ısı ve basınç etkisi ile kumaşa transferi işlemidir. Bu yöntemde, desen önce dispers boyarmaddelerle kağıda basılır. Sonra kumaşa aktarılır. Transfer baskı kâğıdı yalnızca bir kez kullanılır. Kâğıt, ısıtılmış tambur ile blanket arasında kumaş ile yüz yüze getirilerek ısı ve basınç etkisiyle üzerindeki boyar maddeyi kumaşa transfer eder. Boyarmaddenin kağıttan kumaşa geçişinde boyar maddenin yapısı, mamülün yapısı ve transfer koşulları etkilidir.



Şekil 4. Pamuk kumaş üzerine Dionysos Villası Mozaïği transfer baskı



Şekil 5. Pamuk kumaş üzerine Okeanos Villası Batı Revakının Taban Mozaïği transfer baskı



Şekil 6. Pamuk kumaş üzerine Okeanos Villası Mozaigi tansfer baskı

Pamuk atletler üzerine basılan desenlerin uygulama örnekleri Şekil 4, Şekil 5 ve Şekil 6 da gösterilmiştir. Bu çalışmada kullanılan kumaş hammaddesi pamuktur. Pamuk doğal bir lif ve ısıya karşı davranışı termoset bir lif olduğu için transfer kağıdının üzerindeki desene ait boyanın ancak % 60'ını bünyesine almakta, bu nedenle desenlerin netliği ve parlaklığı çok iyi olmamaktadır. Transfer süreci, kimyasal olarak katı bir maddenin, sıvılaşmadan direkt gaz forma dönüşmesidir. Dolayısıyla transfer baskıda da süreç, mürekkebin içinde mikroskobik boyutta yer alan katı partiküllerin, özel transfer baskı makinesi ile kaplamalı özel transfer kağıdına aktarılmasıyla devam eder. Daha sonra bu kağıt kumaşın üzerine konularak ısı ile preslendiğinde, mürekkebin içerisindeki katı partiküller direkt gaz haline dönüşerek kumaşa transfer edilir. Bunun için de ısı ile basıncın uygulanması, döner kalender ya da özel koruyucu kağıt kullanılır. Bu işlemin yapılabilmesi için boyanın sadece polimere yani sentetik üzerine işlenmesi gerekir. Dolayısıyla %100 pamuklu kumaşlar gibi doğal liflere sahip yüzeylere transfer baskı çok iyi sonuçlar vermeyebilir. Bunun başlıca sebebinin, boyarmadde ile lif afinitesinin düşük değerlerde olduğundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Polyester tabanlı kumaşlar baskı için daha uygundur.

4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tasarım, bir fikrin amaca uygun olarak ürün, hizmet veya süreç olarak projeye dönüştürülmesidir. Tasarım süreci ise tasarım ilkeleri ve elemanları doğrultusunda istenen amaç ve sonuca ulaşmaktadır. Günümüzde, giysi tasarım alanında yapılan yeniliklerde, özellikle teknoloji alanındaki gelişmeler moda alanında önemli bir rol oynamaktadır. Hızla ilerleyen teknolojide el baskıcılığından bu yana gelinen nokta dijital teknolojinin uygulanabilirliğidir. Dijital baskı sınırsız renk kullanımı, detaylı desenleri bir defada basabilme ve kumaşa tutunduktan sonra herhangi bir ard işleme gerek kalmaması açısından avantaj sağlamaktadır. Arkeoloji biliminin ortaya çıkardığı Zeugma kazılarında bölgemizde elde edilen müzeler için paha biçilmez değerlere sahip eserlerin tekstil materyali üzerine dijital baskısı gerçekleştirilmiştir. Bu tarihsel zenginliğin korunması ve tanıtılması sağlanarak halkın aydınlatılmasına katkıda bulunulmuştur. Zeugma mozaiklerden esinlenerek oluşturulan giysi tasarımlarında dijital baskı tekniği kullanılarak pamuklu kumaş üzerine baskı uygulanmıştır. Yapılan denemeler sonucunda %100 pamuklu kumaşlar gibi doğal liflere sahip yüzeylerde transfer baskının çok iyi sonuç vermediği gözlemlenmiştir. Bunun sebebi ise pamuk doğal bir lif ve ısıya karşı davranışı termoset bir lif olduğu için transfer kağıdının üzerindeki desene ait boyanın ancak % 60'ını bünyesine almakta, bu nedenle desenlerin netliği ve parlaklığı çok iyi olmamaktadır.

Sonraki çalışmalarda farklı türdeki kumaşlar üzerine dijital baskı yarımıyla aktarımlar yapılması düşünülmektedir. Desen seçimi yapılırken Zeugma mozaiklerinde bulunan en bilinen motifler seçilimi yapılacaktır. Bu aşamalardan sonra en kaliteli baskının yapıldığı kumaş farklı giysi formlarında dikilerek sergi halinde düzenlenecektir.

KAYNAKLAR

1. F.Özpulat ve D.Yurt, (2012), “Günümüz Baskı Desenli Kumaşların Desen Tarzları ve Teknikleri”, Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü I.Uluslararası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu, 8-10 Ekim 2012, Antalya/Türkiye
2. P.Göklüberk Özlü ve S.Dengin Sevinir, (2017), “Yaratıcı Uygulama Temelli Giysi Tasarımlarının Görsel Nitelikli Göstergeler Üzerinden Betimlenmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, Mayıs/Haziran 2017, Cilt No: 10, Sayı:19, 215-241, ISSN: 130-2698.
3. F.Akpınarlı ve F.Bulut, (2016), “Tekstil Yüzeylerinin Manipülasyonu ve Dijital Transfer Baskı Desenleri”, Motif Akademi Halk Bilimleri Dergisi, Cilt: 9, Sayı:17, Ocak-Haziran 2016, 167-186
4. İ. Akbostancı, (2015), “20. ve 21.Yüzyıllarda Tekstil Baskı Tasarımı ve Üretiminin Değişen Tanımı”, DOI: 10.17490/Sanat.201559167.
5. S.Sarı, (2017), “Giyilebilir Sanat ve Beden Sanatında Dijital Tekstil Tasarım Uygulamaları”, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Sayı:38, 69-85.
6. B.H.Gürdüm ve İ.Üner, (2016), “Tekstil Tasarımında Kavramsal Tasarım Adımlarının Uygulanması: Bir Örnek Kumaş Koleksiyonu”, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, Mayıs/Haziran 2016, Cilt:9, Sayı:17, 26-52.
7. L.Kodaman ve S.Sarı, (2013), “Disiplinlerarası Bağlamda Tuval Resimlerinin Dijital Baskı Yöntemi Kullanılarak Giyilebilir Sanata Uygulanmasına Yönelik Bir Çalışma”, Cumhuriyet International Journal of Education-CHE, Vol:2(4), 72-83, e-ISSN: 2147-1606.

TWITTER PAYLAŞIMLARI İLE MESLEK KİŞİLİĞİ TİPİ ANALİZİ

Öğr. Gör. Ömer DAĞİSTANLI
Yozgat Bozok Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan ERBAY
Kırıkkale Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Hakan KÖR
Hitit Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada John Holland'ın "Meslek Kişiliği Yaklaşımı" temel alınmıştır. Çalışmanın verisi dünya çapında ünlü 2 politikacı, 2 oyuncu ve 2 sporcu kişinin twitter paylaşımlarından oluşmaktadır. İncelenen tweetlerin dili İngilizcedir. Tweetleri elde etmek için yazar tarafından Python programlama diliyle yazılmış uygulama kullanılmıştır. Araştırmada, toplam 6000 adet tweet analiz edilmiştir. Çalışmada, metin madenciliği yöntemleri kullanılmıştır. Önileme aşamasında öncelikle veriler küçük harflere çevrilmiştir. Daha sonra tüm noktalama işaretleri temizlenmiş ve yazım hataları düzeltilmiştir. Elde edilen metinlerden sayısal ifadeler, durak kelimeleri ve bazı gereksiz kelimeler çıkarıldıktan sonra önileme aşaması tamamlanmıştır. Çalışmanın, özellik çıkarımı aşamasında tweetleri çekilen kişilerin mesleklerine uygun her biri 300 ile 400 arasında kelimedenden oluşan 3 sözlük oluşturulmuştur. Bu sözlükler kullanılarak python kodu ile her bir kişinin tweetindeki kelime sayılarını veren bir matris oluşturulmuştur. Özellik çıkarımında elde edilen bu veriler Naive Bayes, Rastgele Orman ve Karar Ağaçları algoritmaları ile işleme tabi tutulmuştur. Karar Ağaçları Algoritması ile %85.7 oranında doğru tahmin başarısı elde edilmiştir. Bu da Twitter paylaşımları kişinin mesleğini yansıttığının bir sonucu olarak görülmelidir.

Anahtar Kelimeler: *Twitter veri analizi, Metin Madenciliği, Holland Teorisi ile Veri Madenciliği*

PROFESSIONAL TYPE ANALYSIS WITH TWITTER SHARES

ABSTRACT

This study is based on John Holland's Professional Personality Approach. The data of the study consists of twitter shares of 2 world famous politicians, 2 players and 2 athletes. The language of the tweets examined is English. In order to obtain tweets, the author used the application written in Python programming language. In this study, total of 6000 tweets were analyzed. Text mining methods were used in the study. In the preprocessing stage, the data were first converted to lower case. Then all punctuation marks were cleared and the spelling errors corrected. After the numerical expressions, stop words and some unnecessary words were removed from the obtained texts, the preprocessing stage was completed. Three dictionaries of between 300 and 400 words were created in accordance with the occupations of the people whose tweets were taken during the feature extraction stage of the study. Using these dictionaries, a matrix was created using python code, which gives the number of words in each person's tweet. The data obtained from feature extraction stage were processed with Naive Bayes, Random Forest and Decision Trees algorithms. With the Decision Trees

Algorithm, 85.7% accurate estimation success was achieved. This should be seen as a result of Twitter shares reflecting one's profession.

Keywords: *Twitter data analysis, Text Mining, Data Mining with Holland Theory.*

1. GİRİŞ

Sosyal medya günümüz insanlarının bilgi ve iletişim için kullandığı önemli bir mecra olmaya hızla devam etmektedir. Twitter’da sosyal medya içinde en ciddi bulunan platformlardan biri olmaktadır. Twitter paylaşımları artık bilimsel çalışma alanı olarak kullanılmaya da başlanmış ve araştırmalarda anlamlı sonuçlar elde edilmektedir.

Bastem ve Şeker [14] yaptığı bir çalışmada Twitter üzerinden MBTI kişilik tipi analizi yapmışlardır. Çalışmanın amacı kişilerin twitter paylaşımlarını kullanarak MBTI kişilik tipi analizi yapan bir sistem geliştirmektir. Çalışmada veri olarak MBTI tipi belli olan 64 ünlü kişinin toplamda 63384 tweet’i kullanılmıştır. Çalışmada verilerin toplanması için “Knime” programı kullanılmıştır. Verilerin incelenmesi, algoritma uygulanması ve sınıflandırmasında Rapid Miner programı kullanılmıştır. Sınıflandırma işlemi için kullanılan Naive Bayes, Rastgele Ağaç ve Gradyan Artırılmış Ağaç algoritmalarından sonuç alınabilmektedir. Sınıflama başarısı olarak %54.98 oranında Naive Bayes, %48.86 oranında Gradyan Artırılmış Ağaç ve %6.16 oranında Rastgele Ağaç algoritması gerçekleştirmiştir [14].

Yapılan bir diğer çalışmada Gazioğlu ve Şeker [15] Twitter üzerinden girişimcilik analizi yapmışlardır. Çalışmada başarılı girişimciler ile görece daha az başarılı girişimcileri twitterdaki paylaşımları üzerinden ayırt edebilen ve sınıflandırabilen bir yapay zeka sistemi oluşturmaktır. Çalışmada iki kutuplu bir yaklaşımla (başarılı, başarısız) twitter hesapları tespit edilmiştir. Tespit edilen twitter hesaplarından tweetlerin çekilip veri toplama işlemi Knime Programı kullanılarak yapılmıştır. Daha sonra her bir kutup için (başarılı, başarısız) etiketleme işlemi yapıp veriler tek bir dosyaya aktarılmıştır. Veri sınıflama ve algoritma uygulaması için Rapid Miner programı kullanılmıştır. CHAID, Karar Ağaçları, Derin Öğrenme, Gradyan Artırılmış Ağaç, KNN, Naive Bayes ve Rastgele Ağaç algoritmaları sınıflama için çalıştırabilmiştir. Bu algoritmalar içinde %99,89 ile Gradient Boosted Tree algoritması en yüksek sınıflama başarısına sahip olmuştur. Bu çalışma göstermiştir ki kişilerin twitter hesaplarındaki paylaşımları başarılı bir girişimci olup olamayacağı ögenilebilmektedir [15].

Rui ve arkadaşları [16] yaptıkları bir çalışmada twitter’daki dijital çağda ağızdan ağıza yayılma olarak bilinen WOM’un film satışlarındaki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada 63 adet filmi satış verilerini “BoxofficeMojo.com” adresinden, twitterdan da yaklaşık 4.166.623 tweet verisi toplamışlar. Çalışmada Naive Bayes algoritması kullanılmış olup pozitif twitter WOM’ film satışlarını artırdığını negatif Twitter WOM’un film satışlarını düşürdüğünü tespit etmişlerdir [16].

Bir başka çalışmada Ortigosa ve arkadaşları [17], Facebook’ta kullanıcıların mesajlarını inceleyerek bir duyarlılık analizi yapmışlardır. Çalışmada mesajları olumlu, olumsuz ve nötr olarak kutuplaştıran Facebook’un SentBuk adındaki programı kullanılmıştır. Çalışmada sınıflandırma algoritması olarak kullandıkları J48 Karar Ağacı algoritması başlangıçta %53.97 başarı gösterirken, gerekli düzeltmelerle bu oran %83.17’ye çıkmıştır. Çalışma sonuç olarak Facebook verileri ile duyarlılık analizinin yapılmasının doğruluk analizinin yüksek olduğunu göstermiştir [17].

Son olarak, Li ve arkadaşları [18] bir çalışmalarında twitter kullanıcılarının perovskite güneş pili teknolojisi hakkında eğilimlerini belirlemeye çalışmışlardır. Araştırmacıların teknoloji eğilimlerini belirlemek için daha çok bilimsel makaleleri ve patent verilerini incelediğini tespit

eden Li ve arkadaşları, bu gibi eğilimlerin twitter verileri ile de belirlenebileceği konusu üzerinde durmuşlardır. Çalışmalarında Twitter verilerinin patent verileri ile aynı paralellikte olduğunu tespit etmişler, Sosyal medyanın bu gibi çalışmalarda kullanılabileceğini kanıtlamışlardır [18].

2. MATERYAL YÖNTEM

2.1. Holland Teorisi

Holland'ın Meslek Kişiliği Yaklaşımına göre gerçekçi, sosyal, araştırmacı, girişimci, geleneksel, sanatçı olmak üzere 6 tip meslek kişiliği ve iş çevresi vardır [1]. Bu yaklaşıma göre kişilik meslek seçiminde, kariyer başarısında ve memnuniyetinde önemli bir etkidir.

2.2. Metin Madenciliği

Metin madenciliği yapısal olmayan metin verilerinin yapısal hale getirilmesi ile ilgilenir. Metin madenciliği, büyük metin verilerinden bilgiye erişen ve bilgi çıkaran, veri tabanlarından bilgi keşfeden, organizasyonlarda bilgi yönetimini ve veri ile bilginin görselleştirilmesi aşamalarını birleştiren bir mimaridir.

Metin madenciliği temel adımları;

Veri toplama, Önişleme, Özellik Çıkarımı, Sınıflama, Değerlendirme ve Yorumlamadan oluşmaktadır.

a) Veri toplama:

Öncelikle yapılacak olan çalışmaya uygun veri tespiti yapıp bunlar bilgisayar programları yardımıyla toplanır. Toplanan veriler metin madenciliğinin diğer aşamalarında kullanılır.

b) Önişleme:

Önişleme aşaması; metni kelimelere ayırma, kelimelerin isim sıfat fiil gibi türlerine ayırma, kelimeleri köklerine ayırma ve gereksiz kelimeleri ayıklama gibi adımları içerir.

Türkçe kelimelerde isim sıfat fiil gibi türlerine ayırma ve kelimeleri köklerine ayırma işlemleri daha çok TÜBİTAK'ın Zemberek adlı kütüphanesi ile yapılmaktadır [3]. Zemberek Java ile yazılmış bir programdır. Ayrıca İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Doğal Dil İşleme kütüphanesi de Türkçe kelimeler için kullanılan bir başka kütüphanedir [4].

İngilizce kelimeler için de Princeton Üniversitesinde geliştirilmiş "Word net" kütüphanesi ve Stanford Üniversitesinin Doğal Dil İşleme Kütüphanesi örnek gösterilebilir [5] [6].

c) Özellik Çıkarımı:

Veri toplama ve önişleme aşamalarından sonra özellik çıkarımı yapmak gerekmektedir. Özellik çıkarımı yapabilmek için literatüre girmiş birçok yöntem vardır. Bunlardan biri Kelime torbası modeli ve bir diğeri N-gram modelleridir.

Kelime Torbası model: Bu modelde öznitelik vektörü olarak ifade edilen her örnek kelime ve kelimenin sıklığı ile belirtilmektedir. Yani bir kelime öznitelik iken kelimenin gözlenme sıklığı öznitelik değeridir.

N-gram Model: N-gram model veriyi iki boyutta ele almaktadır. Bunlar kelime boyutu ve harf boyutudur. Kelime boyutu kullanılır ve örnek olarak N değeri 2 seçilirse, model kelimeleri iki iki seçer ve daha sonra bunların metinde geçme sıklığını öznitelik değeri olarak alır [7].

Terim Ağırlıklandırma: Metinsel veri Sınıflama algoritmasının anlayacağı şekilde sayısal hale gelebilmesi için vektörel olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Bu gösterim Vektör Uzay Modeli olarak bilinir. Geleneksel Vektör uzayı modeli oluşturma yöntemleri aşağıda verilmiştir.

Bitsel Vektör Tanımlama: Bu yöntem ile veriler içinde bulunan kelimelerin sözlükteki varlığına göre ifade edilmesi biçimidir [8].

Frekans Sıklığına bağlı Vektör Tanımlama: Bu yöntem sözlükte bulunan kelimelerin veri kümesinde geçme sıklığının ifade edilmesi biçimidir [8].

TF-IDF Ağırlıklandırma ile Vektör Tanımlama: Bu yöntemdeki TF değeri bir kelimenin belirlenen veri içerisinde geçme sıklığını ifade eden frekans bilgisidir. IDF değeri ise bir kelimenin Tüm dökümanda kaç kez geçtiği bilgisini vermektedir. Bu şekilde bir kelimenin belirlenen veri için ayırt edici olup olmadığı anlaşılabilir. Eğer bir kelime sadece belirlenen veride geçiyorsa bu kelime o veri için ayırt edici bir kelime olmaktadır [8].

d) Sınıflama Yöntemleri

Terim ağırlıklandırma ile sayısal hale getirilen veri için kümeleme ya da sınıflama algoritmasına sunulur. Sınıflama aşamasında kullanılabilecek birçok algoritma mevcuttur.

Rassal Orman Algoritması: Rassal Orman Algoritması bir karar ağacı algoritmasıdır. Birçok karar ağacı üreterek sınıflandırma başarısını arttırmayı hedefler. Üretilen ağaçlardan rastgele seçim yapılarak Rassal Orman oluşturulur[12].

Karar Ağaçları Algoritması: Karar ağaçları algoritması tümevarım yöntemini kullanan her bir sonucun ağaç yapısındaki dalları oluşturduğu bir algoritmadır. Algoritma en iyi sıra için test yapar ve yaptığı her test bir dal oluşturur bu dallar yaprak düğümüne gidene kadar oluşturulmaya devam eder.[13]

Naive Bayes Sınıflandırıcı: Özelliklerin bağımsız olduğunu varsayan Naive Bayes sınıflandırıcı, eğitim kümesindeki örüntüler üzerinde olasılık hesaplamaları yaparak test verisinin sınıflara olan üyeliğinin olasılığını tahmin etmektedir.[11]

3.ARAŞTIRMA BULGULARI

Biz çalışmamızda Holland Teorisinde anlatıldığı gibi insanların mesleki kişiliklerinin tespitini anket yoluyla değil de sosyal medya paylaşımlarını dikkate alarak yapmaya çalıştık. Çalışmamızda meslek sahibi olan ünlü kişilerin twitter hesaplarındaki paylaşımlarını kullanarak mesleki kişileri ile yaptıkları mesleklerin uyumunu inceledik. Çalışmamızın amacı Makine öğrenmesi ile kişinin twitter hesabındaki paylaşımlarını kullanarak kişinin mesleki kişiliğini belirleyen yapay zeka sistemi oluşturmaktır.

Yaptığımız çalışmanın veri toplama aşamasında 6 meslek sahibi ünlü kişinin twitter hesaplarında paylaştıkları 1000'er adet toplamda 6000 adet tweet kullanılmıştır. Bu 6 kişinin 2'si politikacı, 2'si oyuncu ve 2'si sporcu kişilerden seçilmiştir. Veriler twitter api uygulaması ve python kodu ile çekilmiştir. Çalışmada kullanılacak olan önışlem aşaması da python programlama diliyle hazırlanan kod blokları ile yapılmıştır.

Öncelikle toplanan her 1000 adet tweet sınıflama aşamasında daha iyi sonuç alınabilmesi için 250'şer adet 4 parçaya ayrılmıştır. Ve bu tweetler için etiketleme işlemi yapılmıştır. Etiketleme işleminde tweetleri paylaşan kişiler belirlenmiştir. Etiketleme aşamasından sonra

tweetler önışlem işleme tabi tutulmuştur. Önışlem aşamasında kod bloğu metin madenciliğinde kullanılan yöntemler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Önışlem kodunda öncelikle bütün metinler küçük harflere çevrilmiştir. Küçük harflere çevrilen metinden daha sonra tüm noktalama işaretleri temizlenmiştir. Noktalama işaretleri temizlenen metindeki yazım hataları da yine python kodu ile temizlenmiştir.

Daha sonra sayılar da metinden temizlenmiştir. Son olarak durak kelimeleri ve bazı gereksiz kelimeler metinden çıkarılmıştır. Önışleme aşamasında noktalama işaretleri, sayılar, ayırt edici özelliği bulunmayan kelimeler kaldırılmış, birden fazla boşluklar ve yazım hataları düzeltilmiştir.

Çalışmada özellik çıkarımı aşamasında iki yöntem kullanılmıştır. Birincisi web üzerinden alınan kelimeler ile oluşturulmuş sözlükler ile bu sözlüklerdeki kelimelerin sayısını belirten matris oluşturma yöntemidir. Bu yöntemde tweetleri çekilen kişilerin mesleklerine uygun her biri 300 ile 400 arasında kelimedenden oluşan sözlükler oluşturulmuştur. Sözlük sayısı 3 olup politika, spor ve sinema ile ilgili kelimeleri içermektedir. Bu yöntemde topladığımız tweetlerin içinde sözlüklerdeki kelimelerden hangileri ne sıklıkta bulunuyor, bunu gösteren matris oluşturulmuştur. Bu da yine python kodu ile yapılmıştır.

Ayrıca bu matrise her bir kişinin tweetlerindeki kelime sayısı, harf sayısı, isim sayısı, sıfat sayısı ve fiil sayısı da özellik olarak eklenmiştir.

Özellik çıkarımında kullanılan ikinci yöntem ise kelime çantası oluşturmaktır. Önışlem aşamasından sonra tweetlerde kullanılan tüm kelimelerin bulunduğu bir kelime çantası oluşturulmuştur. Bu kelime çantasındaki tüm kelimelerin Tf-idf ağırlıklandırma yöntemi ile terim frekansı ve ters doküman frekansları python kodu ile hesaplanmıştır. Özellik çıkarımında kullanılan her iki yöntem de sınıflama algoritmalarının uygulanması için kullanılacak veriyi sağlamak için yapılmıştır. Özellik çıkarımı ile elimizde spor, politika ve sinema sözlüklerindeki kelimelerin, veri olarak kullandığımız 6 kişinin paylaştıkları tweetlerde ne sıklıkta yer aldığını gösteren matrisler ve bu kişilerin kullandığı tüm kelimelerin tf-idf ağırlıklandırma skorları bulunmaktadır. Bu veriler sınıflama aşamasında kullanılmıştır.

Çalışmada sınıflama aşamasında sözlük tabanlı matrisler öncelikle kullanılmıştır. Bu matrisler karışık olarak algoritmaya verilmiştir. 6 kişinin 1000'er tweet'i 250'şer olacak şekilde ayrılmış olduğu için 24 satırlık ortalama 300 sütunluk 3 ayrı veri algoritmaya sunulmuştur. Bunlar spor kelimeleri matrisi, politika kelimeleri matrisi ve sinema kelimeleri matrisi olarak ayrılmıştır.

Tablo 1 Spor kategorisinde sınıflandırma başarısı

Algoritma	Eğitim verisi oranı	Test verisi oranı	Sınıflandırma Başarısı
Decision Trees Gini Index	%70	%30	%71
Decision Trees Entropi tabanlı	%50	%50	%41.6
Naive Bayes	%80	%20	%80
Rassal Orman*	-	-	%75

*Rastgele Orman Algoritmasında Eğitim verisi ve Test verisi ayrımı Cross Validation yöntemiyle belirlenmiştir.

Tablo 2 Politika kategorisinde sınıflandırma başarısı

Algoritma	Eğitim verisi oranı	Test verisi oranı	Sınıflandırma Başarısı
Decision Trees Gini Index	%80	%20	%60
Decision Trees Entropi tabanlı	%80	%20	%60
Naive Bayes	%80	%20	%60
Rassal Orman*	-	-	%60

*Rastgele Orman Algoritmasında Eğitim verisi ve Test verisi ayrımı Cross Validation yöntemiyle belirlenmiştir.

Tablo 3 Sinema kategorisinde sınıflandırma başarısı

Algoritma	Eğitim verisi oranı	Test verisi oranı	Sınıflandırma Başarısı
Decision Trees Gini Index	%70	%30	%57.1
Decision Trees Entropi tabanlı	%70	%30	%85.70
Naive Bayes	%70	%30	%42.8
Rassal Orman*	-	-	%40

*Rastgele Orman Algoritmasında Eğitim verisi ve Test verisi ayrımı Cross Validation yöntemiyle belirlenmiştir

Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'te sınıflandırma aşamasında elde edilen sonuçlar gösterilmektedir. Sinema kategorisinde Karar Ağaçları algoritması %85.7 oranında, Spor kategorisinde de Naive Bayes algoritması %80 oranında, Politika kategorisinde de tüm algoritmalar %60 başarı elde etmiştir. Sinema ve Spor kategorilerinde sonuçların Holland teorisini desteklediği, Twitter paylaşımlarının kişinin mesleğini yansıttığı sonucunu bize göstermektedir.

4.TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Holland teorisi ışığında yapılan çalışmalarda araştırmacılar genellikle John Holland'ın da kullanmış olduğu kariyer anketlerini kullanmışlardır. Katılımcıların anketlere verdikleri cevaba göre meslek kişiliği tahmininde bulunmuşlardır. Biz çalışmamızda anketler yerine twitter paylaşımlarını kullanmayı seçtik. Meslek sahibi ünlü kişilerin tweetlerinin mesleklerini

yansıtır yansıtmadığı konusunu ele aldık. Üç ayrı mesleği incelediğimiz çalışmamızda tatmin edici sonuçlar elde ettik. Bu durum Twitter paylaşımlarının meslek kişiliği yansıttığı sonucu göstermektedir. Sonraki çalışmaların geniş kitleleri inceleyecek hale gelmesi ve daha çok mesleğin incelenmesi önerilerimiz içinde yer almaktadır.

KAYNAKLAR

- [1] Holland, J. (1997) Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments. Psychological Assessment Resources Inc.
- [2] Losiewicz, P., Oard, D.W. and Kostoff, R.N., “Textual data mining to support science and technology management”, Journal of Intelligent Information Systems 2000, 15 (2): 99-119 (2000)
- [3] https://zemberek.dev.java.net/surumler/v04/zemberek_0.4.0.html
- [4] <http://tools.nlp.itu.edu.tr/>
- [5] <https://wordnet.princeton.edu/>
- [6] <https://nlp.stanford.edu/software/>
- [7] Çoban, Ö., Tümöklü, Özyer, G., “Twitter duygu analizinde terim ağırlıklandırma yönetiminin etkisi”, Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 2017, 24(2), 283-291.
- [8] Çalış, K., Gazdağı, O., Yıldız, O., “Reklam İçerikli Epostaların Metin Madenciliği Yöntemleri ile Otomatik Tespiti”, 2013.
- [9] <http://www.derinogrenme.com/2017/03/04/yapay-sinir-aglari/>.
- [10] Pilavcılar, İ.F., “Metin Madenciliği İle Metin Sınıflandırma”, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- [11] Engin, E., Karlık B., “Design of intelligent garment with sensor fusion for rescue teams”, Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University 34:3 (2019) 1187-1200.
- [12] <https://www.slideshare.net/SezerFidanci/random-forest-algoritması>
- [13] Emel, G.G., Taşkın, Ç., “Veri madenciliğinde karar ağaçları ve bir satış analizi uygulaması”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2005, Cilt:6, Sayı:2.
- [14] Bastem, K., Şeker, Ş.E., “Veri Madenciliği Yöntemleri ile Twitter Üzerinden MBTI Kişilik Tipi Analizi”, YBS Ansiklopedisi, 2017, Cilt:4, Sayı:2.
- [15] Gazioğlu, K., Şeker, Ş.E., “Veri Madenciliği Yöntemleri ile Twitter Üzerinden Girişimcilik Analizi”, YBS Ansiklopedisi, 2017, Cilt:4, Sayı:4.
- [16] Rui, H., Liu, Y., Whinston, A., “Whose and what chatter matters? The effect of tweets on movie sales”, Decision Support Systems, 2013, 55, 863-870.
- [17] Ortigosa, A., Martin, J.M., Carro, R.M., “Sentiment analysis in Facebook and its application to e-learning” Computers in Human Behaviour, 2014, 31, 527-541.
- [18] Li X., Xie, Q., Jiang, J., Zhou, Y., Huang, L., “Identifying and monitoring the development trends of emerging technologies using patent analysis and Twitter data mining: The case of perovskite solar cell technology”, 2019, Technological Forecasting and Social Change 146, 687-705.

ORTA ASYA BEDEN KÜLTÜRÜ İÇİNDE BİNİCİLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

At Türk'ün vazgeçilmez yoldaşdır. Türkler atın peşinden önce onu avlamak için koşmuştur. Ata sahip olup zaman içinde onu ehlileştirmeyi başarmışlardır. Schmidt, Allfoldin, Hoppers ve Portriartz gibi tarihçiler eserlerinde atı ilk evcilleştirenlerin Türkler olduğunu yazmışlardır. Türkler için at sadece beslenme ya da ulaşım ihtiyacının karşılandığı bir araç değildir. Türklerde at; askeri, idari, sosyal, ekonomik ve hatta inanç motifleri içerisinde kadar girmiştir. At bozkır yaşantısı içinde vazgeçilmezdir. Bu yüzden ki ata ait ne varsa Türkler bunlarda ustalaşmışlardır. Atın bakımı, beslenmesi, eğitimi, veterinerliği velhasıl ata ait tüm alt kültürlerin doğması ve çevre medeniyetlere yayılması Türkler sayesinde olmuştur. Binicilikte kullanılan eğe, üzengi, dizgin, kolon, keçe gibi malzemeler Türkler tarafından üretilmiş ve at üzerine uygulanmıştır. Bu malzemelerin ata uygulanması ile süvarilikteki son okta olan; at dötrnala koşarken, sağa-sola ve geriye ok atma becerisine ulaşmışlardır. Bu beceri ve atlarının mahareti sayesinde savaşlarda çok atak ve hızlılardı. Düşmanlarından kaçarken dahi geriye dönüp ok atabilecek seviyeye ulaşmışlardı. Küçük akınlar ve saldırılar karşısında yapmacık geri kaçışlar en çok kullandıkları savaş stratejilerindendi. Yapmacık akınlardan sonra geri kaçarken bile ok atıp düşmanı zayıflatmaya çalışmak bu savaş taktığının önemli bir parçasıydı. Bu savaş becerisi atlarına uyguladıkları araçlar yanında şüphesiz ki iyi binici olmalarına bağlıydı. Binicilik için gerekli fiziksel kapasiteye ulaşmak henüz beşikte iken başlamaktaydı. Türk çocukları daha beşikte iken bir ağaç parçası üzerine yatırılır bacakları iki yana ayrılır ve bu şekilde bedensel gelişim sağlanırdı. Bu yüzden Türk çocukları küçük yaşta ata binip uzun süre üzerinde kalabiliyordu. Sidonius; “Başka halkların çocukları da ata biner ama Hun atına yerleşir” diyerek Türk çocuklarının bu konudaki maharetine dikkat çekmiştir. Yine, başka bir tarihçi El Haiz; “Türklerin toplam yaşadığı günlerin yarısından fazlası at üzerinde geçmektedir” demiştir. Görülüyor ki Türkler Orta Asya bozkır hayatında zorlu koşulları, yetiştirdikleri atları, yani yoldaşlarıyla karşı koyup hayatlarını idame ettirebilmektedirler. At eğitimi ve zaman içerisinde gelişen binicilik sayesinde dinamik ordulara sahip olmuşlar ve kendilerinden kat kat kalabalık düşman ordularına karşı üstünlük sağlayabilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Binicilik, At, Beden Kültürü.

ABSTRACT

The horse is an indispensable companion of Turk. The Turks ran after the horse to hunt it. They possessed a horse and managed to tame it in time. Historians such as Schmidt, Allfoldin, Hoppers and Portriartz wrote that the Turks were the first to domesticate the horse. For Turks, horse is not only a means of feeding or transportation. The horse in the Turks; military, administrative, social, economic and even faith has entered into motifs. Horse is indispensable in steppe life. That is why the Turks have mastered whatever the horse belongs to. The care, feeding, training, veterinary and horse breeding of the horse and the spread of all subcultures of the horse to the surrounding civilizations have been thanks to the Turks. If used in horseback riding, stirrup, bridle, column, felt materials such as produced by the Turks and applied on horses. With the application of these materials on horseback; horse galloping, right-left and back arrows have reached the ability to shoot. Thanks to this skill and skill of their horses, they were very attacking and fast in battles. Even when fleeing their enemies,

they had reached the level where they could go back and shoot arrows. Counter-escaping against small raids and attacks was one of their most popular combat strategies. It was an important part of this war tactic to shoot down arrows and weaken the enemy even after fleeing backwards. This war skill depended on the fact that they were good riders as well as the tools they applied to their horses. Reaching the physical capacity required for horseback riding began in the cradle. While the Turkish children were still in the cradle, they were laid on a piece of wood and their legs were separated and physical development was achieved. That is why Turkish children could ride horses at an early age and stay on for a long time. Sidonius; The children of other peoples also ride horses but settle on the Hun horse, "he pointed out to the skill of Turkish children on this issue. Again, another historian El Haiz; "More than half of the total days of the Turks are spent on horses". It is seen that the Turks are able to resist the difficult conditions in the steppe life of Central Asia, the horses they raise, that is, their comrades and maintain their lives. Thanks to horse training and horsemanship that developed over time, they had dynamic armies and were able to outmaneuver themselves against the enemy armies that were many times over.

Keywords: Central Asia, Horsemanship, Horse, Body Culture.

GİRİŞ

Atın ilk olarak Altaylarda evcilleştirildiği sanılmaktadır. Atı evcilleştirme ve insanlık hizmetine sokma eski Türkler tarafından yapıldığı kabul görmektedir. Batılı tarihçiler bununla ilgili bazı tespitlerde bulunmuşlar ve eserlerinde bu konuya yer vermişlerdir. "Atın evcilleştirilmesi ve atlı çoban kültürünün ortaya konması ilk Türklerle bağlanabilir. İnsanlık tarihinde ulaşılan bu başarı, kavimlerin ve diğer kültürlerin gelişmesinde fevkalade gelişmeler doğurmuştur"(Koppers, 1983). Bazı kurganlardan elde edilen buluntular; rölyefler, eşyaların üzerlerindeki at figürleri mezarların yapılış tarihi dikkate alındığında Türk'ün at ile ilgisine dair önemli ipuçları vermektedir. "Atın Türkler tarafından ehlileştirildiği, aynı dönem kültürüne ait alp mezarlarından çıkan at kemiklerinden de anlaşılmaktadır"(Ögel, 1984). "Türkler çok eskiden beri sürüler halinde at yetiştirirler, atın etini yer, sütünü içer, onu kurban olarak sunar ve her sene özellikle savaş atlarından binlercesini yabancı ülkelere ihraç ederek ekonomisini sağlardı"(Schmidt, (1946). Alman tarihçi Portriatz ise "Eski Çağlarda At adlı eserinde, atın MÖ. 5000 yıllarında Türkler tarafından evcilleştirilmiş olduğunu yazar"(Roux, 1989; Öngel, 2001). Golden ise atın evcilleştirilmesi olarak MÖ. 3000 yıllarını işaret ederken "gerçek bir atlı kültürün MÖ. 1500 civarlarında"(Golden, 2002) geldiğini yazar ki burada bahsettiği attan tam teşekküllü binek hayvanı olarak faydalanılması düşünülebilir. Kaşgarlı Mahmut ise eseri Divan-ı Lügat-it Türk'te; "At Türkün kanadıdır" demiştir. Yine, atalarımız; "Kuş kanatsız, Türk atsız olmaz" derler. Avrupalılar ise Hunlardan; "At a yapışık kavimler" olarak bahsederler. E. Marcelin bir eserinde; "Türkler süvari muharebesinde zayıf, cılız, fakat yorgunluk nedir bilmezler. Şimşek gibi süratli olan atları üzerinde çakılı gibi dururlar ve hayatlarını at üzerinde geçirirler"(Güven,1999) demektedir.

Türklerin yetiştirdikleri atlar kendileri gibi savaşçı ve hırçındırlar. Savaşa hazırlık oyunlarında; mücadele içerisine giren binici ve atı öyle bütünleşir ki, binicisinin hırısı, öfkesi, azmi ve bu ruh hali atına da yansır. At ile binici adeta bütünleşir. Türk, hayatını planlarken dahi yoldaşına göre hareket etmek durumundadır. Roux, bunu şöyle ifade eder; "Türkler isteselerdi bütün dünyayı fethedebilirlerdi. Ancak, onlar atlarını besleyebilecek otlakların bulunmadığı ülkelere gitmediler"(Roux, 1989; Güleç, 1996).

"At, Orta Asya kavimlerinin, diğer tüm düşmanlarına karşı sahip oldukları en büyük kozlarıydı. Düşmanlarının da savaşlarda at kullanmaya başlamaları, onu ilk ehlileştiren bu Orta Aysa kavimlerinin avantajlı konumlarını sarsmadı"(Özdal, 2019). "Bozkırın kenarındaki

yerleşik milletler öce bu devrim karşısında afallamışlar, sonra da bu yeni tekniğı taklit etmeye çalışmışlardır. İşte Çin’de de bozkırın bu yeni tekniğini kopyalama çalışmaları görüyoruz”(Ercilasun, 2019).

“Atın bir harp aracı olarak kullanılmasının yanında, ondan sportif amaçla yararlanma gayretlerine de, bu kültüre diğet toplum ve kavimlerden çok daha önce erişmiş olan Türkler de rastlamaktayız. Tibet’te bulunan ve MÖ.1000 yılına ait olduğı bilinen, kayalara işlenmiş bir fresk üzerinde ellişer metre aralıklarla dizilmiş olan hedef levhalarına dötnala koşan atlarının üzerinde, cepheden, yandan ve geriye dönerek ok atmak suretiyle isabet ettirmeye çalışan Türkler resmedilmiştir”(Ünver, 2006). At dötrnala koşarken üzerinde geriye dönüp ok atmak Türkler de atlı süvarilikte geline son noktadır. Bozgunlarda, yapmacık geriye kaçışlarda, düşman dötrnala kaçan Türkleri kovalarken, Türk süvarilerinin kaçarken dahi geriye dönüp ok atabilmesi düşmanı zayıflatmanın önemli taktiklerinden biriydi. Zira çokça yapılan bu yapmacık geriye kaçışların dışında geriye ok atmak hücum stratejilerinin içinde görülmeyen bir hadisedir. Bir atlı süvarinin bu seviyeye gelmesi için atın ve binicinin ciddi ve uzun süren eğitimlerden geçmesi gerekir.

Bu eğitimler at henüz daha tay iken başlar. Binicilikte ise çocuk beş yaşına geldiğinde yaşamın getirdiğı rutin hayat tarzı içerisinde kendi kendine öğrenme başlar. Hatta bebek henüz beşikte iken anatomik yapı buna uygun olarak geliştirilir. Yıllarca at ile haşır neşir olan Türk çocukları ata bindiğinde bir koltuğı oturuyormuş gibi rahattır. Sidonius Türk çocuklarının bu maharetiyle ilgili şöyle der; “Başka halkların çocukları da ata biner, ama Hun atına yerleşir”. Ammianus ise “Hunlar doğal ihtiyaçlarını gidermek için bile atlarından inmezler... Atlarının üzerinde alışveriş yaparlar, yer içerler, hatta atlarının ince boyunları üzerine kapaklanarak tatlı tatlı uyumayı bile becerirler”(Öngel, 2001) demektedir.

Atın Eğitimi

Attan yük taşıma ve genellikle atın çekme kuvvetinden faydalanılırken Türkler buna farklı bir boyut kazandırmıştır. Çobanlık kültürü içerisinde attan sadece çekme kuvveti ile faydalanmak yetmemiş, sürüleri idare etmek içinde at a sahip olup binerek onu yönetmek zorunlu olmuştur. Atı ehlileştirme süreci içerisinde at ile ilgili bütün alt kültürler ve doğal olarak atın gelişim periyoduna ait tüm bilgilere sahip oldular.

“Orta Asya’daki Türkçe konuşan topluluklarda kullanılan terlik, eğer örtüsü, eğer altındaki keçe, yelek ve diğet manalarda kullanılmış kelimeler aynı fonetik özellikleriyle Moğolca, Farsça, Arapça, Rusça ve pek çok batı dillerine geçmiştir”(Anohin, 1940; Öngel, 2001). Yine McGovern’in belirttiğıne göre; “Bozkırda at ile ilgili malzeme çoktur. Bozkır dışı dünyadaki terliklere karşı bozkırda üretilen keçe veya deri çizmeler zamanla dünyaya yayıldı. Keçe yapımı zaten bir bozkır sanatıydı. Bozkırın hayvancılıkla iç içe olan bu sanatı Çin’i ve Avrupa’yı etkiledi”(McGovern, 1939; Ercilasun, 2019) demektedir.

Atın eğitimi birbirine bağı iki süreci kapsamaktadır. İlki “İlkel Binicilik” ve sonrasında buna bağı olarak gelişen “Sistematik Binicilik” tir. Bu iki süreç binici için gerçekleşirken at içinde koşu stillerini öğrenmeye dayalı gerçekleşen bir süreçtir. At çeşitli ağırlıklar ile koşu stilleri geliştirilirken bir yanda fizyolojik gelişimi sağlanmış olur.

Türklerin atı genel olarak üç stilde eğittikleri görülür. Link – süratli (tırıs), rahvan ve dötrnala teknikleri. Tırıs ve rahvan teknikler; farklı kas grupları çalıştığı için uzun yolculuklarda atın dinlenmesini sağlayabilecek tekniklerdir. Genelde Türkler uzun yollara yedekli çıktıklarından atları için çok mola vermeden at değiştirerek saatlerce yolculuk yapabilmekteydiler. Buna rağmen farklı koşu stilleri (biniciyi sarsmayan), isabetli ok atışları içinde gerekliydi.

Tırıs tekniği; atın ayaklarının çapraz hareket ettiği bir tekniktir. “Türkler tırıs yürüyüşüne -link- ya da -süratli- demişlerdir”(Eminoğlu ve Yüksel, 2009). “Bu yürüyüş şeklinde at sürekli dengededir. Baş ve boynu ile dengeyi sağlamak zorunda değildir. Bu yüzden atın başı sabit kalır. Atın vücut yapısına en uygun yürüyüş çeşidi budur”(Batu, 1962; Yarkın, 1962; Arpacık, 1996; Yılmaz ve Ertuğrul, 2013). At bu tekniği doğal olarak yapar. İlk doğduğu andan itibaren annesinin yardımı ile ayakta durmaya başlar ve kısa süre içerisinde bu teknik ile yürür. Binici bu teknik ile atı sürerken, atın koşu ritmine göre gövdesel ritmik hareketi yapmak zorundadır. Atın üzerine oturup yükselerek yapılan bu hareket binici için oldukça yorucudur. Bu ritmik hareket atın her adımında uyumlu olmaz ise at ya dörtlale geçer ya da adeta yürüyüşe geçerek durur.

Rahvan tekniği; “Atın doğal olmayan bir yürüyüş şekli olarak kabul edilir. Bu yürüyüşü tay annesine bakarak sonradan öğrenir”(Eminoğlu ve Yüksel 2009). Rahvan yürüyüş tekniği, biniciyi yormayan bir tekniktir. Bu teknikte Tırıs yürüyüşünde uygulanan gövdenin ritmik hareketine ihtiyaç olmadığından binicinin karın kasları ve bacakları yorulmaz. “Rahvanda bir taraftaki iki ayak aynı anda havaya kalktığı anda, diğer taraftaki iki ayak yere basar”(Eminoğlu ve Yüksel 2009). Rahvan; “Tırıstan hızlı ama dörtlaldan daha yavaş, ayaklarını hafifçe iki yana açarak ve sallayarak yaptığı, biniciyi sarsmayan yürüyüş şeklidir”(Arpacık, 1996).

Dörtlal tekniği; Atın en hızlı yürüyüşü yapabildiği tekniktir. “At bu yürüyüş esnasında arka ayaklarından güç alarak gövdesini ileri atar, vücut bir an havada asılı kaldıktan sonra, ön ayaklarının üstüne sırayla düşer”(Yarkın, 1962; Aral, 1974; Yılmaz ve Ertuğrul, 2013).

Binicilik Eğitimi

Biniciliğin zaman içerisinde iki süreçte geliştiğinden bahsetmiştik. Atın manevra gücü, binicilerin at üstündeki savaş sanatını ve maharetlerini anlayabilmek için bu eğitim süreçlerini irdelemek gerekir. Zira çobanlık kültürü içerisinde gelişen bu beceri orada kalmamış, avcılıkta ve savaşta diğer milletlerden onları daha üstün kılmıştır.

“Türkler daha beşikteyken biniciliğe başlar. Çocuk beşikteyken bacaklarının arasına odun parçası konur ve binici gibi odunun üzerinde aynı vaziyeti alır. Çocuk emeklemeye başladığı zamanda atın ya da koyunun üzerine tırmanmaya başlar. Beş yaşına geldiğinde ise yaşlılarıyla ya da kardeşleriyle birlikte ata binmeye başlar”(Sümer, 1983).

İlkel Binicilik; atın üstüne herhangi bir uygulama yapılmadan gerçekleşen sürüş biçimine dayanır. “İlkel bincilik çoban kültüründe geliştirilen, amacı at sürülerini yönlendirmek ve onları takip edebilmek gereğinden doğmuştur. Sadece atın üzerinde düzgün ve dengeli durmaya dayanan bir özelliğe sahiptir. At çıplak olarak, hiçbir araç ve gereç kullanılmadan sürülür”(Öngel, 2001).

Sistemli binicilik ise atın ciddi bir süre eğitimini de içermektedir. Taylar önce başka yetişkin atların yedeğinde dolaştırılarak uyum sağlaması gerçekleştirilir. Daha sonra tayların sağına ve soluna ağırlıklar konularak bu şekilde yürüyüş eğitimleri verilerek üstündeki ağırlığa alıştırmaya, bir taraftan da biniciyi taşıyacak kuvvete ulaşması sağlanır. Çoğu zaman bu eğitim küçük çocukların bindirilmesi ile de yapılabilmektedir. Tayların bu eğitimi beş yaşına kadar süren ve üç aşamada gerçekleşen Sistemli Binicilik eğitimine hazırlık amacı taşımaktadır. Sistemli Binicilikte; “Önce atın –rahvan, tırıs, dörtlal- gibi stilli koşmasını temin eden bir eğitimden geçmesi, ikinci olarak atı yönetmeye, binicisini dengeli olarak ata tutunmasına gerek olmadan oturabilmeyi temin etmek, son olarak da hareketli bir hedefe hareketli bir şekilde silah ile isabetli atışı yapabilecek imkânı temin edecek gem, eyer, üzengi, dizgin ve kolon gibi düzeneklerin biniciliğe uygulanmasıdır”(Öngel, 2001).

At dörtnala stil ile koşarken üzerindeki süvarinin sağa, sola ve geriye dönerek oka atabilecek maharete gelmesi atlı süvarilikte gelinmesi gereken son nokta olarak görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Görülüyor ki, “Türk’ün yoldaşı at”, bu unvanı alabilmek için yüzyıllarca haşır neşir olunmuş ve çobanlık kültürü içerisinde kendine yer bulmuştur. Çobanlık kültürü; atın ehlileştirildikten sonra, ona hakim olma, yönlendirme ve nihayetinde savaş sanatı içerisinde kullanmayı zorunlu kılmıştır.

Atın eğitilmesi süreci bir bakıma savaş için yetiştirilen ırkın genetik olarak da kodlanması anlamına gelmektedir. Çünkü yeni doğan taylar annesini taklit etmek durumundadır. Ata koşu stillerinin öğretilmesi ve buna dayalı olarak binicisini taşıyabilecek güce ve donanımına sahip olup adapte olması da kısa sürede gerçekleşebilecek davranışlar değildir. At eğitilirken diğer taraftan binicinin de doğal ortamında yıllarca süren geleneksel eğitimi ve peşi sıra gelen, at ile beraber sistematik eğitimi, ciddi bir zamanı kapsamaktadır. Bozkırın zorlu şartlarına uyum sağlayan bu atlar savaş alanında da, binicisinin maharetleriyle birlikte bozkırın hakimi olmuşlardır.

Sonuç olarak çok güçlü yetiştirilen Türk atları ve onların binicileri Orta Aysa beden kültürü içerisinde önemli bir yere sahiptir ki, bu kültür 19 yüzyılın ortalarına kadar önemini yitirmemiştir.

KAYNAKÇA

Anohin A.V., 1940, Altay Şamanlığına Ait Maddeler, Ülkü Halkevleri Dergisi, Cilt:16, Sayı: 91, s.21-26.

Aral N., 1974, Türkiye’de Yetiştirilen Hayvan Türleri, Yetiştiricilik Tarihi ve Teknolojisi, TJK Yayınları, Ankara.

Arpacık R., 1996, At Yetiştiriciliği, Şahin Matbaası, Ankara.

Batu S., 1962, Türk Atları ve At Yetiştirme Bilgisi, A.Ü. Veteriner Fakültesi Yayınları: 13, Ankara.

Eminoğlu K. Ve Yüksel A., 2009, Yoldaşımız At, Yapı Kredi Kültür Yayınları: 1871. Ankara.

Golden P., (2002), Türk Halkları Tarihine Giriş, (Çeviri: Osman Karatay), Karam Yayınları, Ankara.

Güleç E., 1996, Türkiye deki Vahşi At Yılkıları, Anadolu At Irklarını Yaşatma ve Geliştirme Derneği, Ankara, s.49.

Güven Ö., 1999, Türklerde Spor Kültürü, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s.195.

Koppers W., 1983, İlk Türklük ve İlk İndo-Germenlik, Belleten 5-522, s.471.

McGovern W.M., 1939, The Early Empires of Central Asia, Chapel Hill: The University of North Carolina Press,

- Ögel B., 1984, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Ankara TTK Yayınları, s.17.
- Öngel H.B., 2001, Türk Kültür Tarihinde Spor, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özdal A.N., 2019, Türklerin Savaş Sanatı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Roux J.P.,1989, Türklerin Tarihi, Milliyet Yayınları, (Çeviri: Galip Üstün) İstanbul.
- Sümer F., 1983, Türklerde Atçılık ve Binicilik, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Ünver A.F., 2006, Antik Çağdan Modern Olimpiyatlara Binicilik Sporuna ve Türk Biniciliğinin Olimpik Gelişimi, Doktora Tezi, Gazi Üniv.,Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Kasım, s.15.
- Yarkın İ., 1962, Atçılık, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları:40, Ankara.
- Yılmaz O. Ve Ertuğrul M., 2013, Atlarda Yürüyüş Çeşitleri ve Kusurları, Akademik Ziraat Dergisi, 2(1), s.43-54.

ORTA ASYA TÜRK KILICINI ÜSTÜN KILAN YAPISAL ÖZELLİKLER**Öğr. Gör. Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI**

Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Kılıç ve türevleri ilkelde farklı malzemelerden üretilmiş olsa da bilinen en eski saldırı ve savunma silahıdır. Çin kaynaklarına göre MÖ. 23-24. Yüzyıllarda Türkler tarafından çelikten yapılmış çok keskin kılıçlardan söz edilmektedir. Türklerde demir kutsaldır. Çünkü onu eritip şekil verilmesini sağlayan ateş ruhani bir gücü işaret etmektedir. Bu sebeptendir ki Türkler yemin ederken demir üzerine, yani, kılıç üzerine yemin ederler. Türk kılıçları “bulat” çeliğin çok özel tekniklerle dökülmesi ve dövülmesi işlemi ile yapılır. Bu teknikler sayesinde çok güçlü ve keskin kılıçlar üretmek önemli bir teknoloji olduğu gibi, kullanım yeri ve amaçlarına göre şekillendirilmesi de özel bir savaş teknolojisine sahip olduğunu göstermektedir. Yaya askerlerin kullandığı ve at üstündeki süvarilerin kullandığı kılıçlar yapısal farklılık gösterir. Bunun yanında karşılaşılan düşmanın savunma becerisi ve korunma zırhları da dönemsel olarak kılıçların gelişimini mecbur kılmıştır. Deriden ve metallerden yapılmış zırhları parçalayabilmek ve koruduğu savaşçıya zarar verebilmek için kılıçlarda ağırlık ve yapısal olarak farklılaşmaya gidilmiştir. Kılıcın omuzda ya da sırtta taşınması, kapladığı alan ve asılma şekline bakıldığında, aslında Türk savaşçısının yoldaşı olan atı üzerindeki hareket kapasitesini sınırlamamak üzere tasarımı olduğu görülmektedir. Orta Asya Türk kılıçlarından; Kilij, Ağır Kilij ve Gaddare farklı boyutlarda ve ağırlıklarda olmasına rağmen parçalayıcı güçlü bir ortak yapıya sahip olduğu görülür ki at üzerinde kullanmak için çok daha uygun kılıçlardır. Şaşmır ise bunlardan farklı olarak tüm gücü namlunun tamamına yayma özelliğine sahip kesme odaklı bir kılıçtır ki, yaya askerlerin kullanımı için daha uygun olduğu görülmektedir. Görülüyor ki Türkler kullanım yerlerine göre ve farklı amaçlar için farklı yapılarda ve özelliklerde teknoloji harikası kılıçlar üretmişlerdir. Bu teknoloji harikası kılıçlar binlerce yıl önemini yitirmemiş, Osmanlı İmparatorluğu’nun büyük bir döneminde dahi yakın dövüş silahı olarak kullanılmaya devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kılıçların çok fazla çeşitlendiği görülse de bu çeşitlilik, temelde Orta Asya kılıç tasarımlarının varyantları olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Kılıç, Özellik, Türk.

ABSTRACT

Although the sword and its variants were originally produced from different materials, it is the oldest known attack and defense weapon. According to Chinese sources BC. 23-24. In the centuries, very sharp swords made of steel have been mentioned by the Turks. Iron is sacred in Turks. Because the fire that melts and shapes it points to a spiritual power. For this reason, the Turks swear on the iron, that is, on the sword. Turkish swords are made by casting and forging "bulat" steel with very special techniques. Thanks to these techniques, it is not only an important technology to produce very strong and sharp swords, but also to be shaped according to the place and purpose of use shows that it has a special combat technology. The swords used by pedestrian soldiers and used by horsemen on horseback vary structurally. In addition, the enemy's defensive skills and protection armor also required periodical

development of swords. In order to break down the armor made of leather and metals and damage the warrior it protects, weights and structural differentiation of the swords have been made. When the sword is carried on the shoulder or back, the area covered and the way it is hanged, it is seen that it was designed not to limit the movement capacity of the Turkish warrior on his comrade. Central Asian Turkish swords; Although Kilij, Heavy Kilij and Gaddare are of different sizes and weights, the shredder has a strong common structure, which is much more suitable for use on horses. Şaşmir, on the other hand, is a cutting-oriented sword that is capable of spreading all power to the entire barrel, which seems to be more suitable for the use of pedestrian soldiers. It is seen that the Turks produced technological swords with different structures and features according to their place of use and for different purposes. This state-of-the-art sword did not lose its importance for thousands of years and continued to be used as a close combat weapon even during the great period of the Ottoman Empire. Although it was seen that the swords were very diversified during the Ottoman Empire, this diversity could be said to be basically variants of Central Asian sword designs.

Keywords: Central Asia, Sword, Feature, Turk.

GİRİŞ

Türklerin kılıcı, MÖ. 3000 yıllarından beri kullandığı bilinmektedir. Çin kaynakları da aşağı yukarı bu tarihleri işaret etmektedir. “Arkeolojik araştırmalarda V-IX yüzyıllara ait Türk metalurji örnekleri bulunmuştur. Altaylarda bulunan demir metalleri, derin olmayan maden ocağı girişleri ve delikler bu döneme aittir”(Kiselev, 1951; Gumilev, 2002). “Erken Orta Çağda Altay, Güney Sibirya ve Orta Asya önemli bir demir üretme ve işleme merkeziydi. Komşu halklarca Eski Türkler en eski madenciler olarak bilinmekteydi”(Kubarev, 1997). “Arkeologların Baykal ötesinde Selenga civarında buldukları bir Hun kasabasında demir işleme atölyeleri ve bronz dökümhaneleri ortaya çıkmıştır”(Klyashtorny ve Sultanov, 2003; Şen, 2008). Altıncı yüzyıl ortalarında Türklerin demir imal ettiğini Çin kaynakları da yazmaktadır. “Demiri, cevheri eriterek elde ediyorlardı. Demirin oksit ve karbon oksidi birleştirerek, kimyevi operasyonlardan geçirip yeniden işlenmesiyle ham demir denilen nervürlü metal kütle elde ediyorlardı ki, bunun kalitesi bugün bile yüksek derecelerde ısıtılarak elde edilen metalin kalitesi ile aynı idi”(Kiselev, 1951; Gumilev, 2002). Bahsi geçen yüzyıllarda Altaylarda yapılan kazılarda birçok metal eşyaya rastlanmıştır. “Bunlar: oklar, mızraklar, bıçaklar, kılıçlar, kazanlar, üzengiler, gem takımları vb. gibi araçlardır ki, bu da demircilik sanatının bu bölgelerde çok daha eski olduğunun belgesidir”(Öngel, 2001).

Demir Türkler için kutsaldır. Muhtemeldir ki demir işi ile uğraşanlarda özel insanlar olmalıdırlar. Çünkü demiri eritmek, şekil vermek, işlemek çok büyük ustalık isteyen bir işti. Bu yüzden kılıç yapım ustaları toplum içinde çok büyük değer görürdü. “Demir su vererek onu şekillendirmek okültik, yani gizli bir sanattı. Babadan oğla aktarılarak bu sanat sürdürülürdü. Bu nedenle bu sanatla ilgilenen ailelere ayrı bir değer verilir, -Tarhan- ünvanı ile onara edilirdi”(Öngel, 2001). Kam da ayinlerde kılıcı temsilen tahta sopalarla dans eder, kötü ruhları kovalardı. Bir Yakut Şaman duasında “Yakut usluna, kudretli demirciler göndererek lütufta bulunan Kıtay-Baksı-Toyon’a saygı göstereceğim. Eğer demirci hastalanırsa, bir inek kesip, kurban olarak ona sunacağım. Kurbanın ciğerleri ile böbreklerini demircinin ocağına gömeceğim”(Koppers, 1941) denilmektedir. Kılıca ve demire yüklenmiş kutsallık için şaşkınlık gerekir. Tabi ki Türkler bir şey için yemin edecekleri zaman demir

üstüne, yani kılıçlarını çıkarıp onun üzerine yemin ederler. “-Bu kök kirsün, kızıl çıksun-derlerdi. Bunun manası şu demektir: Eğer sen sözünde durmazsan, bu gök renkli kılıç, senin kanına bulanarak kızıl çıksın ve senden öcünü alsın”(Kaşgarlı, 1985; Ögel, 2001). Bu kılıcın kutsal kabul edildiğinin bir işaretidir.

Kılıç bir tek Türkler için değil başka medeniyetler içinde kutsaldır. Savaş tanrısı Ares'in sembolü kılıçtır. Bir rivayet dolaşır ki bozkırlarda bir yerlerde tanrının kılıcı gizlenmektedir. Bu kılıca sahip olan yeryüzünün hakimi olacaktır. Davarlarını otlatan çobanlardan biri davarın sektiğini görür, ayağı kanlar içinde olan davarın nasıl bu hale geldiğini araştırırken toprağa gömülü ve ucu dışarı çıkmış bir kılıç bulur, onu çıkarır ve Atilla'ya götürür. “Atilla kılıcı görünce, kaderin kendisine güldüğünü anlıyor. Bundan sonrada, dünya hâkimiyetinin kendisine tanrı tarafından verildiğini kalbinden ve kafasından çıkarmıyor. Atilla'nın bundan sonraki hareketlerinde de, hep tanrının bu kaderini getirmek için çaba sarf ettiği ve uğraştığı, hiç kimsenin gözünden kaçmamıştı”(Ögel, 1989). Atilla bundan sonraki savaşlarını bu ruhani güç ile yapmış olsa ve rivayet gerçek olsa bile, bozkırda bunun gibi belki binlerce kılıcın toprağın altında olduğu unutulmamalıdır. Türkler ölünce günlük kullandıkları eşyalar ve silahlarıyla gömülür. Bazı kavimlerde kılıcın ucu göğü gösterecek şekilde gömülür ki bu gök tanrı inancının bir şifresi olabilir. Muhtemeldir ki zaman içinde yeryüzü değişiklikleri ile bu kılıçların ucu yeryüzüne çıkabilir.

Türk Kılıcının Gelişimi

Ordos ve Baykal çevresine ait bazı bıçak boyundaki silahlar ilk kılıçların ortaya çıkışına vesile olmuştur. “Hsiung - nu' ların ve Atalarının yaşadıkları Ordos civarında bulunmuş çok eski Ordos bronz satırları Türk kılıcının protipleri olabilir. Kıvrımının iç kısmı keskin olan bıçak vs. pek çoktur”(Andersson, 1935; Ögel, 1948). Bunlar Hunların kılıçlarına çok benzemektedir. Orta Asya menşeli olan Avar kılıçları; “Dunapentela, İğari Öskü, Ozora, bunlar tam manasıyla Türk tipidirler”(Ögel, 1948). Kırgızlarda da bu kılıçlara rastlamak mümkündür. “Göktürk ve Uygurlarla münasebeti çok olan Kırgız devletinin bu tesirleri güneyden aldığı şüphesizdir”(Ögel, 1948). Diğer birçok buluntu ilk Türk kılıçlarının boyu ve tipi ile ilgili olarak bilgiler vermektedir. “Orhon yazıtları yanında bulunmuş bir balbal heykelinde müşahade edilen kılıç tipi, diğer Türk kılıçlarına benzemesi”(Ögel, 1948) sebebiyle kayda değerdir. Ögel; “Türk Kılıcının Menşei ve Tekâmülü Hakkında” adlı eserinde ilk Türk kılıçlarını özellik olarak ikiye ayırdığı görülür. Büyük eğri kılıçlar ve kısa eğri kılıçlar (hançerler) olarak tespitte bulunmuştur.

Eski Türkler; İskitler ve Sakalardan beri Türk kılıçları genel özelliklerini bozmadan Osmanlı Devletine kadar gelmiştir. Osmanlı bu kılıçları kullanım alanlarına göre geliştirmiş ve çoğaltmıştır. Osmanlı döneminde de kullanılan; Kilij (kılıç), Ağır Kilij (ağır kılıç), Şimşir, Gaddare Hunlardan beri kalan ve Osmanlı'da da önemini yitirmeyen kılıçlardır.

Türk Kılıçlarının Ortak ve Üstün Özellikleri

“Eğri kılıçlar, Türk kılıcı olarak tüm dünyada bilinir olmuştur. Savaşırken iki ellerinde birbirinden farklı birer kılıç taşıdıkları bilinir”(Roux, 2004). Türk kılıçlarının Eski Türklerden beri eğri bir yapıya sahip olması ona bazı avantajlar katmıştır. Bu eğrilik, at üzerinde kullanımını da kolaylaştırıyordu. Zira Bizanslıların kullandığı düz kılıçlar ile at üzerinde rahat hareket etmek mümkün değil, ancak savunma yapılabilirdi. Bu uca doğru eğrilmesi vuruş anında doğan titreşimin büyük kısmının uca doğru gitmesini sağlıyordu. Böylece savaşçının kolları daha az yorulmaktaydı. Genel özelliklerden bir diğeri ise uca doğru ağırlığın artmasıydı. “Türk kılıçları dövme demirden, bir ağzı keskin, ağırlık merkezi daha çok uca doğru olarak yapıldı”(Bora, 1942). Uca doğru ağırlaşması kılıca başka bir özellik daha katıyordu ki o dönem için önemli bir avantajdı. Kılıcın yalman kısmının geniş ve ağır olması o döneme ait metal zırhları parçalayabilecek ya da zarar verebilecek bir üstünlük katmaktaydı. Uca doğru ağırlaşan kılıç vuruş anında daha da güçlü bir hal alıyordu. Yine, Türk kılıçlarının tek tarafının keskin olması savunmada bir ayrıcalık katarken, at üzerinde kullanımını kolaylaştırıyordu. Şimdi tipik Türk kılıçlarını tek tek ele alarak üstün özelliklerini irdeleyelim.

Şaşmir Kılıcı: 800’lü yıllarda geç dönem ortaya çıkmış bir kılıçtır. Asya da Türkler tarafından kullanılan en hafif kılıçtır. Tipik özellik olarak uca doğru eğrilen ve sivrilen bir formdadır. Darptan ziyade kesme odaklıdır. Taşırken ikili kanca kullanılır. Hafif bir kılıç olmasına karşın ikili kanca at üzerinde rahat hareketi sağlar. Yani belde ya da omuzda yatay taşımaya müsaittir. Aksi halde at üzerinde aşağı sarkan kılıç hareket kabiliyetini azaltabilir.

Kilij (Kılıç): Osmanlı zamanında da meşhur olan yalmanlı kılıçların ilk örneğidir. Namlu kısmı bariz bir şekilde ikiye ayrılır. Yalın ve sırt kısmını ayıran hacimce geniş olan yalman kısmı kılıcın en ağır kısmıdır. Güçlü bir kılıçtır ve düşmanı ikiye bölebilecek keskinliktedir. Kılıç; yalmanın mahmuz kısmına kadar kesin, mahmuzdan sonraki sırt kısmı ise keskin değildir. Bu özellik bazen kalkan kullanmayı da gereksiz kılabilir. Zira savunma yapılacağı zaman diğer el ile bu keskin olmayan kısımdan destek alınabilmektedir. Kılıcın bu forma gelmesi kuşkusuz birden bire olmamıştır. “Kılıcın mekanik gelişimi, kullanım sırasında, daha iyi tekniği yakalama arzusuyla”(Öngel, 2001) yapısal olarak farklılıklar zaman içerisinde elde edilmiştir.

Ağır Kilij (Ağır Kılıç): Türk kılıçları içerisinde en ağır ve en kısa olanıdır. Satır ile kılıç arasında bir forma sahiptir. Yalman kısmı diğer kılıçlara göre daha geniş ve ağırdır. Tamamen Orta Asya kökenli olup diğer medeniyetlere de yayılmıştır. Zırhlı ve kalkanlı düşman askerlerini parçalamak için kullanılmıştır.

Gaddare: Kılıç formunda olup en ağır kılıçtır. Tipik eğrilik yine en belirgin özelliklerindendir. Baş üstünde çevrilerek kullanılır. Osmanlı zamanında da en çok sevilen kılıçlardan biridir. Yapısal olarak ağır ve enli bir kılıçtır. Doğal olarak, diğer kılıçlarda olduğu gibi iki kanca ile taşınır. Kullanılmadığı zaman sırtta çaprazda taşınabilmektedir. Kilij ve Şaşmir den kısa olması ona bu imkânı sağlar.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Demir ve dolayısıyla kılıç Türklerde ve bazı medeniyetlerde kutsal olarak kabul görmüştür. Bu sebeple kılıca yönelik efsaneler oldukça çoktur. Kutsallık; ateşte dövülmesinden, büyük uğraşlar ile şekil verilmesine, Gök Tanrı inancının bir şifresi olması, şamanın kötü ruhları

kovmadaki aracı ve pek tabi gök renkli olarak ifade edilmesi ona yüklenen anlamları anlaşılır yapmaktadır. Türk kılıçları yapısal olarak genelde hafif ve eğrilen kısımlarına doğru ağırlaşan bir formdadır. Bu özellik onlara müthiş bir güç katmaktadır ki bu çevre halkları tarafından bilinir. “Türklerin, kılıçlarının hafifliğinden ve onları kullanmadaki ustalıklarından Avrupalıların övgüyle söz ettikleri bilinmektedir” (Pakalın, 1993).

Sonuç olarak; Türkler, kılıç ile hem tekniklerini hem de tekniklere yönelik uygun kullanımı sağlayabilmek için, kılıç yapısında zaman içerisinde bazı değişiklikler yapmışlardır. Öyle ki, bu kılıçlar hem kuvvetli ve hem de çok ağır olmamalı, at üzerinde rahat kullanılabilecek bir tasarımda olmalıdır. Türklere has olan bu eğri fakat çok güçlü kılıçlar onu kullanan savaşçılarında üstün bir tekniğe sahip olması gerekiyordu. Bu sebeple savaşçılar ciddi bir eğitimden geçmek zorunda idi. Savaşçılar iyi kılıç ustası olabilmek için aylarca kalın keçeleri ortadan ikiye bölecek vuruşlar çalışmaktaydılar. Bunda başarılı olan savaşçı daha kalın keçeleri denemek zorundaydı. İnsan bedeninden daha sert olan bu keçe balyalarına yerde ve at üzerinde vuruşlar yapmak onlara müthiş bir vuruş tekniği kazandırdığı düşünülebilir.

KAYNAKLAR

Andersson G., 1935, Selected Ordos Bronzes, BMFEA, 5, Stockholm.

Bora R., 1942, Eskrimin Tarihi ve Modern Eskrimin Geçirdiği Safhalar, Beden Terbiyesi ve Spor Dergisi, Sayı:38, Ankara, s.3-4.

Gumilev L.N., 2002, Eski Türkler, Selenge Yayınları, (Çeviri: Ahsen Batur), 3. Baskı.

Kaşgarlı M., 1985, Divan-ı Lügati't Türk, C 1, (Çeviri: Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Kiselev S.V., 1951, Drevneya İstoyi Yujnoy Sibiri, Rusya.

Klyashtorny S.G. ve Sultanov, 2003, Türk'ün Üç Bin Yılı, (Çeviri: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.

Koppers W., 1941, Etnolojiye Dayanan Cihan Tarihinin Işığında İlk Türklük ve İlk Indo-Germenlik, Belleten, Cilt:5, Sayı:20, Ankara, s.439-480.

Kubarev G.V., 1997, Altay Türklerinin Kültürü, Sibirya Araştırmaları, 1. Baskı, İstanbul.

Ögel B., 1948, Türk Kılıcının Menşei ve Tekamülü Hakkında, DTCF Dergisi, Cilt:6, Sayı:5, s.431-460.

Ögel B., 1989, Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Baskı, 1. Cilt, Ankara.

Öngel H.B., 2001, Türk Kültür Tarihinde Spor, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi: 286, Ankara.

Pakalın M.Z., 1993, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Roux J. P., 2004, Türklerin tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Şen S., 2008, Eski Türklerde Maden İşçiliğine Bir Bakış, Modern Türklük Araştırma Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 3, Ankara, s. 162-172.

İLİŞKİLERİNİZİ DÜZENLEYEBİLME: GERÇEKÇİ SINIR KOYABİLME İHTİYACI

Prof. Dr. Şahin KESİCİ
N. Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet MURAT
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Gerçekçi sınır koyma ihtiyacı hissederiz. İlk önce bu ihtiyacı kendimiz için hissederiz. Daha sonra ikili ilişkilerimizi karşılıklılık ilkesine göre en yakınlarımızdakiler ve diğer bireyler için hissederiz. Gerek yaşadığımız korku, öfke, utanç, üzüntü ve suçluluk duygusunun bizde oluşturduğu etkiler gerekse de insanlarla iletişimde kalma ihtiyacı bizi etkiler ve çevremize gerçekçi sınır koyma konusunda zorluklar yaşarız. Bu çalışmanın amacı kendimiz dışındaki diğer insanlara nasıl gerçekçi sınır koyacağımızı, eğer gerçekçi sınır koyamazsak ilişkilerimizin getireceği olası olumsuz etlileri konusunda bir farkındalık geliştirmek ve ikili ilişkilerimiz düzenleyebilmek için bireyin yapması gerekenlerle ilgili kısa öneriler sunulacaktır.

İkili ilişkilerimizde yaşadığımız düzensizlikler ve yakın ilişkilerimizi ayarlayamamaktaki diğer bir engel de el alem ne der diye diğer insanları aşırı dinlememiz ve kendimiz olamadığımız ve her şeye evet dediğimiz için belirli bir süre sonra insanlar kendilerinin bir kuklası gibi olan insanlardan uzaklaşma eğilimi içerisine girebilirler. Çünkü insanlar ilişki kurabilecekleri insanların kendi düşünce ve değer yargılarını ifade etmelerini ve ilişkilerinin eşitliğe dayanmasını isterler. İlk başta insanların hoşuna giden her şeye evet deme ve teslim olma daha sonra insanları sıkmaya başlayabilir.

İkili ilişkilerimize ket vuran ve karşılıklılık ilkesinin en fazla zarar gördüğü erken dönem uyumsuzluk şemalarından diğeri ise haklılık/ayrıcalıklı olma şemasıdır. Bu şema sürekli kendini düşünen insanların hakları yerine sürekli kendi haklarını düşünen ve sürekli ön planda olma arzusu ile ikili ilişkilere zarar vermekte ve ikili ilişkileri çekilmez hale getirmektedir.

İkili ilişkileri düzenlemekte zorluk çektiğimiz erken dönem uyumsuzluk şemalarından bir diğeri de kendini fedadır. Bu şema; ikili ilişkilerimizde arkadaşımız bizi terk etmesin diye sürekli fedakârlık da bulunmamızdır. Bu şekli ile ilerleyen zamanlarda hayal kırıklığı yaşama ihtimaline karşın kendimizde oluşacak suçluluk ve pişmanlık duygusu yaşanabilmektedir. Yapılan fedakârlıklar için kendimizden utanma veya öfkelenme gibi duygular yaşanabilir. Yaşam kalitemizin düşmesi sonucunda kendimizi ikili ilişki kurma ve sürdürme sürecinden geri çekebiliriz. Bu nedenle bu erken dönem uyumsuz şemalarına teslim olma, kaçınma veya aşırı telafi diye adlandırdığımız uygun olmayan başa çıkma stratejileri yerine sağlıklı yetişkin olarak gerçekçi sınır koymayı başarmak gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: İlişki, sınır koyma ve şemalar

ABSTRACT

We feel the need to set realistic boundaries. First, we feel this need for ourselves. Afterwards, we feel our bilateral relations according to the principle of reciprocity for those closest to us and other individuals. The effects of fear, anger, embarrassment, sadness and guilt that we experience, as well as the need to stay in touch with people, affect us and we have difficulties in putting realistic limits on our environment. The aim of this study is to provide brief suggestions about how to put realistic boundaries to other people outside of ourselves, and to develop an awareness of the possible negative effects of our relationships if we cannot set a realistic boundary, and what individuals should do in order to organize bilateral relations.

The irregularities we experience in our bilateral relations and another obstacle in not adjusting our close relationships are that after a certain period of time we cannot listen to other people and say yes to others, people may tend to move away from people who are themselves like puppets. Because people want to express their own thoughts and values in the people they can relate to and they want their relations to be based on equality. At first, saying yes to everything that people like and surrendering can then start boring people.

One of the early dissonance schemes that hinder our bilateral relations and suffer the most from the reciprocity principle is the righteousness / privilege scheme. This scheme harms the bilateral relations and makes them unbearable with the desire of being constantly in the foreground and constantly considering their rights instead of the rights of the people who think about themselves.

Another of the early mismatch schemes in which we have difficulty in organizing bilateral relations is self-sacrifice. This scheme; In our bilateral relations, our friends do not leave us so that we are constantly sacrifice. In this way, despite the possibility of frustration in the future, we may experience guilt and regret. Feelings such as embarrassment or anger from ourselves can be experienced for the sacrifices made. As a result of the decline in our quality of life, we can withdraw ourselves from the process of establishing and maintaining a bilateral relationship. Therefore, it is necessary to achieve realistic boundaries as healthy adults instead of inappropriate coping strategies which we call surrender, avoidance or overcompensation.

Key words: Relationship, boundary setting and schemas

GİRİŞ

Gerçekçi sınır koyma ihtiyacını ilk önce kendimiz için hissederiz. Daha sonra ikili ilişkilerimizi karşılıklılık ilkesine göre en yakınlarımızdakiler ve diğer bireyler için hissederiz. Gerek yaşadığımız korku, öfke, utanç, üzüntü ve suçluluk duygusunun bizde oluşturduğu etkiler gerekse de insanlarla iletişimde kalma ihtiyacı bizi etkiler ve çevremize gerçekçi sınır koyma konusunda zorluklar yaşarız. Bu çalışmanın amacı kendimiz dışındaki diğer insanlara nasıl gerçekçi sınır koyacağımızı, eğer gerçekçi sınır koyamazsak ilişkilerimizin getireceği

olası olumsuz etlileri konusunda bir farkındalık geliştirmek ve ikili ilişkilerimiz düzenleyebilmek için bireyin yapması gerekenlerle ilgili kısa öneriler sunmaktır.

Özellikle ikili ilişkilerimizi düzenleme konusunda en büyük yaşadığımız engellerden birisi sahip olduğumuz, erken dönem uyumsuz şemalardan birisi olan yüksek standartlarla ilgilidir. Çünkü ikili ilişki kuracağımız birey için standartları çok yüksek tutabiliriz ve bu standartlar konusunda aşırı katı oluruz ve bu standartlar içinde bazı doğru bilinen yanlışlar bizi etkisi altına alabilir.

İkili ilişkilerimizde yaşadığımız düzensizlikler ve yakın ilişkilerimizi ayarlayamamaktaki diğer bir engelde çevre ne der diye diğer insanları aşırı dinlememizdir. Bu şekli ile kendimiz olamadığımız, her şeye evet dediğimiz için belirli bir süre sonra insanlar kendilerinin bir kuklası gibi olan insanlardan uzaklaşma eğilimi içerisine girebilirler. Çünkü insanlar ilişki kurabilecekleri insanların kendi düşünce ve değer yargılarını ifade etmelerini ve ilişkilerinin eşitliğe dayanmasını isterler. İlk başta insanların hoşuna giden her şeye evet deme ve teslim olma daha sonra insanları sıkmaya başlayabilir.

İkili ilişkilerimize ket vuran ve karşılıklılık ilkesinin en fazla zarar gördüğü erken dönem uyumsuzluk şemalarından diğeri ise haklılık/ayrıcalıklı olma şemasıdır. Bu şema sürekli kendini düşünen ve ön planda olma arzusu ile ikili ilişkilere zarar vermektedir. Bu şekli ile de ikili ilişkileri çekilmez hale getirmektedir.

İkili ilişkilerimizi olumsuz yönde etkileyen erken dönem uyumsuz şemalardan bir diğeri de yetersiz öz disiplin şemasıdır. Bu şema da kendimizi disipline edemeyerek öfke gibi duyguları veya karşı tarafa sonucunu düşünmeden gösterdiğimiz tepkilerle insanları kendimizden uzaklaştırabiliriz.

İkili ilişkileri düzenlemekte zorluk çektiğimiz erken dönem uyumsuzluk şemalarından bir diğeri de kendini fedadır. Bu şema ikili ilişkilerimizi arkadaşımız bizi terk etmesin diye sürekli fedakârlık gösterdiğimiz için ilerleyen zamanlarda hayal kırıklığı yaşarız. Bunun sonucu olarak kendimizde oluşacak suçluluk ve pişmanlık duygusu veya yaptığımız fedakârlıklar için kendimizden utanma veya öfkelenme gibi duygularla karşı karşıya kalabiliriz. Bu nedenle bu erken dönem uyumsuz şemalarına teslim olma, kaçınma veya aşırı telafi diye adlandırdığımız uygun olmayan başa çıkma stratejileri yerine sağlıklı yetişkin olarak gerçekçi sınır koyma şemamız olması gerekmektedir.

İkili ilişkilerimiz veya diğer insanlarla kurduğumuz ilişkileri başlatma, sürdürme ve gerektiği zamanlarda da sonlandırma konusunda zorluklar yaşamaktayızdır. Çünkü bizlerin diğer insanlarla kurduğu ilişkileri çember metaforu kullanarak açıklamakta fayda vardır. Üç iç içe geçmiş çemberi düşünün; bu üç çemberden en küçük ve en merkezde olanı kendimizdir. Kendimiz olan gerçekçi sınır koyma bu çalışmanın konusunu içermemektedir. Ortada yer alan ve ortanca çember ise kendi çekirdek ailemiz ve kardeşlerimizin yer aldığı çemberdir. Bu çemberde güvenli bir şekilde ilişkilerimizi sürdürmek ve ilişkilerimizde keyif almak istiyorsak ilişkilerimize yani ortanca çembere gerçekçi sınır koymakta fayda vardır. Üçüncü çember ise büyük olan çember ve kendimiz ve çekirdek ailemiz dışındaki diğer bireyleri kapsamaktadır. Ortanca ve büyük çembere gerçekçi sınır koyabilmek için ilk önce

ilişkilerimizdeki yüksek standartlarımızla ilgili katı kuralları veya doğru bilinen yanlışlar konusunda kendimize gerçekçi sınırlar koymamız gerekmektedir. Çünkü biz diğer insanlarla iletişim kurarken aşırı kuralcı olunması durumunda diğer insanların bizden uzaklaşma ihtimalleri artabilir. Bu esnek olmayan ve katı halimizle insanları bizden uzaklaştırırız. Ayrıca diğer insanların konuşmalarını ince eleyip sık dokuduğumuz için insanların en küçük hatalarını bile gözümüzde büyütüp diğer insanlara gerçekçi olmayan sınırlar koyarak yanımızdan uzaklaşmalarını sağlayabiliriz. Diğer candan arkadaşlık ve dostlukla ilgili o kadar fazla doğru bilinen yanlışla inandığımız için arkadaşlarımızla yakınlık, içtenlik ve samimiyet oluşmasını engelleyebiliriz. Örneğin iyi arkadaşlar hiçbir zaman birbirlerine yanlış yapmamalı, İyi bir arkadaş bencil olmamalı ve kesinlikle kendini düşünmemeli. İyi bir arkadaş hiçbir zaman birbirini üzmemeli şeklindeki meli malı diye adlandırdığımız bilişsel çarpıtmalar ilerleyen zamanlarda arkadaşlık ilişkilerinin zayıflamasına ve arkadaşlarımızdan beklentilerimizin aşırı artmasına yol açacağından dolayı hem bize hem de yakın ilişkilerimize zarar verebilmektedir. Bu nedenle ikili ilişkilerimizi düzenlemek ve ilişki kalitemizin olumsuz evrilip yaşam kalitemizin düşmesini istemiyorsak, ikili ilişkilerimizdeki katılığımızı yumuşatmaya, gerginliğimizi hafifletmeye, doğru bilinen yanlışları veya bilişsel çarpıtma diye adlandırdığımız meli malı ifadelerin yerine daha fonksiyonel ve sağlıklı düşünceler geliştirmeye ihtiyacımız olmaktadır.

Ayrıca; çok çalışıp hızlı ve seri üretim yapma konusundaki yüksek standartlarımızda bizim işkolik olmamız nedeniyle ikili ilişkilere zaman ayırma konusunda sıkıntılar yaşamamıza neden olabilir. Bu sıkıntıların kaynağını ise hemen arkadaşımızdan ayrılıp daha fazla iş üretme ve hızlı çalışma endişesinden dolayı yaptığımız aceleci davranıştır. Bu acelecilik o kadar ruhumuza işlemiştir ki gittiğimiz yerden ve anı yaşamaktan zevk alamayız. Bu tutumumuz arkadaşlarımızı bizden uzaklaştırabilir.

İkili ilişki başlatırken ve sürdürürken gerçekçi sınır koyamadığımız bir diğer durum ise sosyal onay alma isteğimizdir. Çünkü kendi benliğimizi ve kabulümüzü başkalarına yani çevreye bağlamışızdır. Bu nedenle çevremiz bizi reddetmesin, kabullensin, takdir edip onaylasın diye kendimiz olamayıp, kendimize dair bir benliği hiçe sayarak, statü, para ve şöhret arayışı içine gireriz. Bizim sevdiğimiz, hoşlandığımız konular ve durumların yerine; diğer insanların hoşuna gidecek konu ve durumlarda davranış sergileriz. Başkasının onayını aldıkça da bu davranışları yapma sıklığımız artar. Sonunda biz kendimiz olamamışızdır. İnanmadığımız halde bile statü ve onay aramaya devam etmişizdir. Onaylanma hırsı ile de başkalarının taleplerine sürekli teslim olmaya başlamışızdır. Ama karşı taraf bizim gibi davranmayıp sağlıklı yetişkin gibi davranıp hayır diyebildiği için bizde hayal kırıklığı oluşmaya başlamıştır. Beynimizi yiyip bitiren bir kuruntu başlamıştır. Ben her şeye evet diyorum. Kesinlikle bir defa bile hayır demedim ama o çok rahat ve kolay bir şekilde hayır diyebiliyor şeklindeki düşünce bizi teslim alır. Bundan dolayı ilerleyen zamanlarda biz bu tür arkadaşlardan kaçmaya ve uzaklaşmaya başlarız. O halde yapılması gereken nedir? Yapılması gereken ikili ilişkilerimize gerçekçi sınır koyarak gerektiği yerde hayır demeyi başarabilmemizdir. Unutulmamalıdır ki, önce kendi benliğimiz ve kendimize olan saygımız gelmektedir. Biz bunu korursak ve önemsersek, başkaları da önemser ve kişisel sınırlarımızı ihlal etmemeye çalışır.

İkili ilişkilerimize gerçekçi sınır koyamadığımız ve koymak zorunda olduğumuz kişilerin birisi de erken dönem uyumsuzluk şemalarından haklılık/ayrıcılık şeması olanlardır. Haklılık erken dönem uyumsuzluk şemasının ikili ilişkilerimizi engellediği durumlardan birisinin bizim kendimizi diğer insanlardan üstün olarak algılamamızdan kaynaklanabilir. Bu nedenle de insanlara küçümseyerek bakarız. İnsanlarla samimi, içten ilişkiler kurmakta ve sürdürmekte zorluklar yaşarız. Haklılık; erken dönem uyumsuzluk şeması olan birisi kendisinin diğer insanlardan farklı olarak özel haklara sahip olduğu ve bu nedenle diğer insanlara tanınan hak ve ayrıcalıklardan daha fazlasına sahip olduğuna inanır. Bu nedenle kendilerini daha özel olarak görür ve diğer insanların da ona göre davranmasını isterler. Onun için ilişkilerde eşitlik geçerli değildir. Geprge Orwel'in "Hayvanlar Çiftliği" eserinde bütün hayvanlar eşittir, domuzlar daha eşittir ifadesindeki gibi bu insanlarda insan aleminde daha eşit olduğuna inanırlar ve buda bu insanların ikili ilişki kurmalarını engeller. Bu şemaya sahip olan insanların ikili ilişkilerini sürdürmekte zorlandığı durumlardan biriside ikili ilişkilerdeki karşılıklılık ilkesinin bunlar için geçerli olmadığıdır. Çünkü bu insanlar için önce ve her zaman kendi kazançları önemlidir. Bu şemaya sahip olan bireylerle ikili ilişki kurmak istiyorsak, ikili ilişkiden rahatsız olduğumuz konuyu kısa ve özlü ifadelerle hemen ifade etmeliyiz. Bu kişi kendi kazancı için saldırgan ve manipülasyon içerisine girerse hemen kendisine yasal haklarımızı hatırlatmamız gerekmektedir. Bu şekilde bize davranmalarına müsaade etmeyeceğimizi de ifade etmeliyiz.

İkili ilişkilerimizi engelleyen durumlardan birisinin de yetersiz özdenetim erken dönem uyumsuzluk şemasına sahip olmamızdan dolayı duygu ve dürtülerimizi kontrol edemeyip karşıdaki kişiye bilerek veya bilmeyerek zarar vermemizden kaynaklanabilir. Karşıdaki kişiye hemen kızıp ve öfkemizi kontrol altına alamayıp, ani bir öfke patlaması ile zarar verme ihtimalimiz fazla olabilir. Bu nedenle diğer insanlar bizimle ikili ilişki kurmaktan çekinebilir, bize sınır koyup iletişim kurmak istemeyebilirler. Dürtülerimi kontrol altına almakta zorlandığımız için Internet, oyun, akıllı telefon, sosyal medyaya bağımlılık geliştirme potansiyelimizden dolayı iş ve diğer alanlardaki sorumlulukları gerçekleştirmekte zorlandığımız için diğer insanların bizimle iletişime geçmede isteksiz davranabilirler. Çünkü kişilerde bizim için; sorumluluklarını yerine getirmiyor, bende bununla gezip dolaşırsam sorumluluklarımı yerine getiremem düşüncesi oluşabilir. Diğer yandan bu şemaya sahip bireyler hedeflerini gerçekleştirirken herhangi bir zorlukla karşılaştıklarında hemen sıkılırlar ve zora gelemmezler. Bu nedenle bu kişilerle iletişim kurmak isteyen insanlar bu kişilerle uzun süreli ilişkilerden kaçınırlar. Çünkü bu insanları sorumsuz ve disiplinsiz olarak algırlar. Aynı zamanda bu şemaya sahip olan bireyler bulundukları ortamda yetiştirilme şekilleri nedeni ile aşırı şımartılmış oldukları için dürtülerini kontrol altına almakta zorlanırlar. Kısacası bu şemaya sahip olan kişilere gerçekçi sınır koyarken, onların görev ve sorumluluklarını hatırlatmalı, aynı zamanda bizimde görev ve sorumluluklarımızın olduğu söyleyerek onlarla istedikleri gibi ilişki kuramayacağımızı açıkça belirtmeliyiz. Eğer kendilerine çeki düzen vermeyeceklerse onlara gerçekçi sınır konulmalıdır. Bu sınır ilişkiyi tamamen kesme değil ama bu kişilerle geçirilecek zamanın düzenlenmesi, sınırlandırılması ve duygusal patlamalar konusunda hoşgörü gösterilmemesi şeklinde olmalıdır.

Kendini feda şemasının ikili ilişkilere zarar verdiği ilk başta ortaya çıkmaz. Zaman ilerledikçe ikili ilişkilerimiz bozulmaya başlar. Çünkü ilişkilerimizi sürdürmek için fedakârlık yapmışızdır. Bu fedakârlıktan dolayı yaşadığımız pişmanlık, kullanılma ve suçluluk duygusu ikili ilişkilerimize zarar vermeye başlamıştır. Akşam yatarken kendi ihtiyacımı karşılamadım ama arkadaşımın ihtiyacını karşıladım. İnsanlarda hiç mi vefa yok. İnsanlarda hiç mi minnet duygusu yok deriz ve yaptıklarımızdan dolayı kendimizi suçlarız. Hâlbuki diğer insanların bizden fedakârlık talepleri olmamıştır. Ama biz bize bencil demesinler, insanlara sıkıntı ve zahmet vermeyelim ve bu insanla ilişkiyi sürdürelim eğer bu arkadaş için fedakârlık yapmazsam benimle ilişkiyi sürdüremez şeklindeki düşüncelerimiz ve algılarımız bizi daha fazla fedakârlığa sürüklerler. Sonuçta karşı taraftan aynı ilgi ve fedakârlığı göremez isek önce hayal kırıklığı yaşar ve daha sonra kendi kendimizi suçlamaya başlayabiliriz. Bu nedenle ikili ilişkilerde yapacağınız fedakârlığa sınır koymalıyız.

Sonuç olarak ikili ilişkileri düzenleme ve sürdürme kendi elimizde. İkili ilişkilerimize gerçekçi sınır koymak istiyorsak, önce ilişkilerimizi kendimiz için kurmalıyız. Kulağımız el alem ne dere kapatmalıyız. Duygularımız kontrol altına alıp aşırı duygusal patlamalarımızı önlemek için tedbirler almalıyız. En önemlisi de ilişkilerdeki karşılıklılık ilkesine dikkat edip kazan kazan dengesini kurmamız gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Ak, M.; Kesici, Ş. Yalçın, B. Ve Kavaklı, M. (2019). Çocuğum Bağımlı Olmasın. Ankara: Nobel Yayınları, 1. Baskı.
- Kesici, Ş.; Ak, M.; Şubaşı, E. ve Özteke, H.İ. (2019) Hayat Yolunda Yoldaş Olmak, Mutlu Evlilik Rehberi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kesici, Ş.; Murat, M. ve Baloğlu, M. (2019). Kendime Olan Saygımı Nasıl Geliştirebilirim. GAP 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. Adıyaman.
- Kesici, Ş.; Baloğlu, M.; Özteke, H.İ. ve Murat, M. (2018). Çocuğum Mükemmel Olmalımı. 1.Uluslararası Battalgazi Multidisipliner Çalışmalar Kongresi. Malatya.
- Wendy, B. (2014). Çev: Caner, M. ve Azizlerli, N. Narsistle Ateşkes. İstanbul: Psikonet Yayınları.

KENDİN OLABİLMEK İÇİN: GERÇEKÇİ SINIR KOYABİLME

Prof. Dr. Şahin KESİCİ
N. Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet MURAT
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Biz bireyler kendimize, ebeveynlerimize, arkadaşlarımıza, evliysek eşimize, ebeveyn isek çocuklarımıza, kendi ebeveynlerimiz ve eşimizin ailesine, çalışıyorsak işyerindeki yöneticilere veya mesai arkadaşlarımıza gerçekçi sınır koyma konusunda yetersizlikler yaşayabiliriz. Bu çalışmada kendimize gerçekçi sınır koyma konusunu ele alacağız ve bazı tespitler yaparak, bireyi rahatsız eden ve endişeye yol açabilen sınır koyma konusunda analizler yaparak, bireyin yapması gerekenleri tespit edeceğiz.

Bireyler kendilerine sınır koyma noktasında zorluklar yaşamaktadırlar. Bazılarımızsa mükemmeliyetçilik ağır bastığı için standartlarımızda yüksektir. Hayattan beklentilerimizde yüksek olduğu için hayal kırıklığı yaşama ihtimalimizde artmaktadır. Bu nedenle mükemmeliyetçiliğimize gerçekçi sınır koymazsak, bu durum bizi sürekli rahatsız edecektir. Bu konuda başkalarının neler söyleyeceklerine odaklanmamız bizleri yapmamız gerekli olandan uzaklaştırmaktadır. Biz bireylerin gerçekçi sınır koymasını engelleyen diğer bir değişkende ikili ilişkilerde kendimizi ayrıcalıklı görüp sürekli kendi menfaatimizi düşünerek oldukça bencil davranmamızdır. Bu konuda kendimize gerçekçi sınır koymadığımız zaman ilerleyen zamanlarda kayıp yaşamaya devam etme ihtimali artmaktadır.

Biz bireylerin gerçekçi sınır koymasını zorlaştıran diğer bir değişkende kendi öz denetimizi kontrol altına alma konusunda yetersizlikler yaşamamızdır. Çünkü çalışmak, eğlenmek ve sevdiğimiz ve hoşumuzsa giden etkinlikleri yapmak istemek güzeldir. Ancak isteklerimiz ve arzularımıza önceliklerimize göre dur demeliyiz. Bunu başarmak için kendi kendimizi disipline ederek ve olası sonuçları düşünerek özdenetimimizi sağlama konusunda kendimize gerçekçi sınırlar koymalıyız.

Gerçekçi sınır koyma konusunda diğer bir değişkende bizlere egoist-bencil demesinler diye görev ve sorumluluklarımızın dışında fedakârlıklar yaparak kendimizi feda etmemizdir. Çünkü eğer kendi hayatımızı yaşarsak bize bencil denmesinden korkarız ve içimizi suçluluk duygusu kaplar. Kısacası kendimiz olabilmemiz için mükemmeliyetçiliğe teslim olmak veya mükemmel olamıyorsak hiçbir şey yapmayayım daha iyi diyerek hedeflerden kaçmak yanlış olacaktır. Bununla birlikte ayrıcalıklı olduğunuza inanmak ve buna teslim olmakta aynı şeyleri ifade eder. Kendi kendinizi kontrol edemeyip dürtülerimize teslim olmak veya gerçeklerden kaçmak, kendin olamamanın göstergesidir. Bununla birlikte sürekli onaylanma ihtiyacı içinde olmak veya insanlardan kaçarak yaşayacağınız yalnızlık duygusu ile sağlıklı baş edememekte kendin olamadığına işarettir. Üstüne üstelik kendi ihtiyaçlarını düşünmeden başkalarının ihtiyaçlarını gidermeye teslim olmak ve kendini olduğundan daha farklı göstermede kendin olamamaktır. Kendimiz olabilmek ve davranabilmek için sınır koymamız gerekiyor ama bu sınırların gerçekçi olması gerekmektedir.

Anahtar sözcükler: Sınır koyma, ihtiyaç ve mükemmeliyetçilik

TO BE YOURSELF: REALISTIC LIMITING

ABSTRACT

We individuals may experience inability to put realistic limits on ourselves, our parents, our friends, our married spouses, our children if we are parents, our parents and our spouse's family, the managers in the workplace or our colleagues. In this study, we will address the issue of realistically limiting ourselves, and by making some determinations, by analyzing the boundary that bothers the individual and may cause anxiety, we will determine what the individual should do.

Individuals have difficulties in limiting themselves. Some of us are high in our standards because perfectionism prevails. Since our expectations from life are high, the likelihood of frustration increases. Therefore, unless we put a realistic limit to our perfectionism, this situation will constantly disturb us. Our focus on what others have to say about this issue distances us from what we should do. Another variable that prevents us individuals from setting realistic boundaries is that we consider ourselves privileged and we are constantly selfish considering our own interests. When we do not put a realistic limit on this issue, the possibility of continuing to experience losses increases in the future.

Another variable that makes it difficult for us individuals to set realistic boundaries is that we experience inadequacies in controlling our own self-control. Because it is nice to want to work, have fun and do activities that we love and enjoy. However, we must say that our desires and desires stop according to our priorities. In order to achieve this, we need to put realistic limits on our self-control by discipline ourselves and considering the possible consequences.

Another variable in realistic limitation is that we sacrifice ourselves by making sacrifices beyond our duties and responsibilities so that they do not call us egoist-selfish. Because if we live our own lives, we are afraid of being called selfish, and we feel guilty. In short, it would be wrong to surrender to perfection so that we can become ourselves, or to avoid goals by saying that I would do nothing if we cannot be perfect. However, believing that you are privileged and surrendering to it means the same things. Surrender to our impulses or escape from reality is an indication of not being yourself. However, it is a sign that you cannot be able to cope well with the feeling of loneliness you need to be constantly in need of approval or escape from people. On top of that, surrendering to the needs of others without thinking about their own needs and not being able to show yourself differently than they are. We need to set limits to be ourselves and to act, but these limits must be realistic.

Keywords: Bounding, need and perfectionism

Bizlerin sağlıklı yetişkin olabilmesi ve yaşamdaki önceliği ilk önce kendimize ve daha sonrada ailemiz ve yakın çevremize verebilmemiz için kendimize ve diğer insanlara gerçekçi sınır koymamız gerekmektedir. Eğer gerçekçi sınır koyamazsak yaşayacağımız pişmanlık ve suçluluk duygusu kendimize dair sağlıklı olabilme konusunda bizi rahatsız edecektir. Ayrıca bu çalışmada gerçekçi kelimesi üzerine bazı analizler yapmak önemlidir. Çünkü her konulan sınır gerçekçi olmayabilir. Kendimize konulan sınırın gerçekçi olabilmesi için ihtiyaçlarımızı düzenli ve aşırıya kaçmadan karşılamamız gerekmektedir. Kendimize eğer bir hedef koyacak isek bu hedefin potansiyelimize uygun ve yapılabilir olması gerekmektedir. Önemli olan hedef, bu hedefi gerçekleştirenlerden benim ne eksikim var dersek kendimizi daha fazla baskı altına alırız. Günde iki saat çalışacağım ve hedefimi gerçekleştireceğim dersek, bu düşüncede

bizi sıkıntıya sokabilir. Çünkü iki saatlik uyku gerçekçi bir sınırı ifade etmez ve kendi içerisinde tutarsızlıkları barındırır. Ben hiç eğlenmeyeceğim ve sürekli evde kalıp ders çalışacağım anlayışı da gerçekçi sınır koyma değildir. Gerçekçi sınır koyma benim potansiyelim beş birimdir ve hedefimde buna uygun olmalıdır .Bu hedefi gerçekleştirmek için düzenli, planlı ve sürekli bir çalışmaya ihtiyacım var. Benim uyku ve beslenme gibi fizyolojik ihtiyaçlarımı karşılamak gerekiyor ve bu arada eğlenme ve sosyal ihtiyaçlarımı da karşılamak gerekiyor anlayışı gerçekçi sınır koymaya örnek olarak gösterilebilir.

Biz yaşamımızda beklentilerimize sınır koyma noktasında zorluklar yaşarız. Bazen kendimiz için oldukça yüksek standartlar belirleriz. Bu standartları gerçekleştirmek için hayatı ıskalarız. Hayat elimizden kayar gider. Bu yüksek standartlar bazen işimizle ilgilidir, bazen de bedenimizle ilgili olabilir. İlişkilerimizle ilgili olanlarda vardır ama bu çalışmanın kapsamında değildir. İş ve okul yaşamı ile ilgili belirlediğimiz yüksek hedefler karşısında kendimiz için neredeyse hiç zaman kalmayabilir. En kötüsü de belirlediğimiz hedefler yüksek ve kendimizi de baskı altına alıyorsak hedefler için çalışmayı erteler ve çalışmaktan kaçınırız. Bu kaçınma halinde ne hayattan zevk alırız nede çalıştığımız işten bir verim almamız söz konusu olur. O halde biz bireyler iş ve okul başarısı için belirlediğimiz yüksek standartları düşürmek zorundayız Kişisel yeterliklerimize uygun hedefler koymalıyız. Aksi halde erteler dururuz ve hedeflerimizi gerçekleştirmediğimizde bizde kızgınlık oluşabilir ve özgüvenimizde azalma söz konusu olabilir. O halde yapılması gereken kişisel yeterliklerle hedef arasındaki dengenin tutarlı olmasıdır. Bu tutarlılığı sağladıktan sonra gerçekleştireceğimiz hedefle ilgili ayrıntılara boğulup esas hedefi kaçırmaktan sakınmamız gerekmektedir. Hatta ayrıntılarla o kadar fazla meşgul oluruz ki ufukta bir başarı gözükmeyebilir. Hem de iş kolik olduğumuzdan dolayı kendimize hiç zaman kalmayabilir ve bu kısır döngü tekrarlanır durur. O halde hedeflerimizi gözden geçirip gerçekçi sınır koymaktan başka bir çaremiz kalmıyor.

Biz bireylerin bazen de beden imgelerini fazla önemseyip ideal bir kilo ve beden algısı için aşırı rejim yapma arzusu ile sağlıklarımızı riske ederiz. Bu konuda endişe yaşayan bireylerin ruh sağlığı alanında çalışan bir profesyonelden yardım almaları daha iyi olacaktır. Aksi halde beklenmedik sonuçlar ortaya çıkabilir.

Biz bireylerin kendimize dair gerçekçi sınır koyamadığı alanlardan biriside onay arayıcılığa aşırı hassas olmalarıdır. Karşı tarafa herhangi bir şekilde olumsuz tepki veremediği için kendi içine kapanmakta, tepkide bulunamadığı için hem pişmanlık hem de kendine kızma ve suçluluk duygusu yaşamaktadır. Bu noktada bireyin kendisinin sosyal onay arayıcılığa hayır diyebilmesi için öncelikle kendini yargılayan ve suçlayan iç sesini dinlememesi gerekmektedir. Aksi halde bu pişmanlık ve suçluluk duygusu içini kemiren bir kurt gibi kendisine zarar verecektir. Bizim sosyal onay arayıcılığa gerçekçi sınır koyabilmemiz ve kendimiz olabilmemiz için yargılayıcı ve eleştirel iç sesimizi bir sağır gibi duymamız gerekmektedir. Çünkü bu sesleri normal biri gibi iştirsek benlik saygımızda azalma ve kendimizi kabul etmede zorluklar yaşayabiliriz. Kendimize olan saygımızı yitirebiliriz. Önemli olan kendin olabilme de ise kimin ne söylediği önemli değildir.

Biz bireyler kendi kendimizi kontrol ederken veya öz disiplinimizi sağlarken özellikle hedeflerimizi gerçekleştirirken ve duygularımızı ifade ederken kendimize gerçekçi sınır koyamayız. Ya maymun iştahlı olup bir işten diğer işe doğru sürekli geçişler yaparız ya da bir türlü kendimizi disipline edemediğimizden dolayı hedef için gerekli olan görevleri icra etme konusunda disiplinsiz davranışlar gösteririz. Bir günümüz diğer günü tutmaz ve plansız ve programsız olduğumuz için hedefimizi gerçekleştirme ihtimali ortadan kalkabilir. Diğer yanda sonucunu düşünmeden aşırı dürtüsel davrandığımız zaman özellikle duygularımızı düzenleme noktasında yaşam kalitemiz olumsuz yönde etkilenmektedir. İnsanız elbette öfkeleneyeceğiz ama önemli olan öfkemizi kontrol altına alarak ifade etmektir. Öfke patlamaları sonucu kendimize zarar vermememiz gerekmektedir. Bunların birebir görülmesi durumunda bireyler

işsel çatışma yaşarlar ve kendilerini kontrol altına alma konusunda zorluklar yaşayabilirler. Bu nedenle öz disiplin için dürtüsellğe ve ani duygu patlamalarına dur dememiz gerekmektedir. Planlı ve programlı olarak hedeflerimizi gerçekleştirmek için öz disiplin geliştirmemiz gerekmektedir.

Bazı bireyler kendilerinin ayrıcalıklı olduğunu ve diğer insanlardan tamamen üstün olduğunu düşünür. En önemlisi de bu durumu saldırgan bir şekilde karşı tarafa aktarmaya çalışır. Çünkü bu bireylerde karşılıklılık ilkesi söz konusu olmadığı ve sürekli kendi kişisel menfaatleri söz konusu olduğu için saldırgan tavırlarını diğer insanlara göstermekten çekinmezler. Ama unutulmamalıdır ki sürekli üstün olma arzusu, hep haklı olma anlayışı ve saldırgan davranış gösterilmesi bireyi, kaçınılmaz olarak yalnızlığa sürüklenmektedir. Bu bireyler ayrıcalıklı oldukları düşüncesine kendilerini aşırı inanması ve sürekli davranışlarında bu tutumu göstermesi onları hem yalnızlığa sürükleyecektir hep de kendilerini olduğundan daha farklı gösterme çabası ve uygun olmayan başa çıkma stratejilerinden aşırı telafiyi oldukça sık kullanmaları kendilerinde ilerleyen dönemlerde yetersizliklerini hissetmelerine yol açacaktır.

Kendiniz olabilmek için erken dönem uyumsuz şemalardan olan fedakârlık veya diğer adıyla kendini feda şemasına bireyler sınır koyma konusunda zorluk çekmektedirler. Çünkü kendi menfaatlerinden daha ziyade diğer insanların menfaatler ve ihtiyaçlarına abartılı bir şekilde önem verirler. Kendi ihtiyaçlarına öncelik verdikleri zaman içlerini huzur kaplamak yerine suçluluk duygusu kaplar ve sağlıklı bir yetişkin olamazlar. Özellikle bu suçluluk duygusunu yoğun yaşayan bireylerin yaşam kaliteleri düşer ve ikili ilişkilerde kendileri olamazlar.

Yukarıda kendiniz olabilmek için gerçekçi sınır koymanız gereken erken dönem uyumsuzluk şemalarından yüksek standartlar, sosyal onay arayıcılık, yetersiz özdenetim, haklılık/ayrıcalıklılık ve kendini feda şemalarının olası etkileri hakkında özet bilgiler verildi. Bu çalışma açısından önemli olan yukarıdaki saydığımız erken dönem şemalarına sağlıklı yetişkin olarak baş etmek yerine, uygun olmayan baş edebilme stratejileri ile yani teslim olma, kopuk korungan olma. Aşırı telafi stratejilerinin uygulanması ilk bakışta bireyi rahatlatmış gibi görünürken ilerleyen zamanlarda bu erken dönem şemalarına teslim olma. Onlardan kaçma veya bu erken dönem uyumsuz şemalar tam bizde yokmuş gibi davranıp tam tersi ile davranış sergileme bizim kendimiz olmayı ve gerçekçi sınır koymamızın önündeki en büyük engellerdendir. O halde nihai çözüm nedir? Çözüm elbette atalarımızın dediği gibi az verip hırsız etme, çok verip azdırma sözünden çıkaracağımız hissedir. Yani gerçekçi sınırları koymak ve bu sınırlardan herhangi bir nedenden dolayı vazgeçmemektir.

KAYNAKLAR

- Ak, M.; Kesici, Ş. Yalçın, B. Ve Kavaklı, M. (2019). Çocuğum Bağımlı Olmasın. Ankara: Nobel Yayınları, 1. Baskı.
- Kesici, Ş.; Ak, M.; Şubaşı, E. ve Özteke, H.İ. (2019) Hayat Yolunda Yoldaş Olmak, Mutlu Evlilik Rehberi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kesici, Ş.; Murat, M. ve Baloglu, M. (2019). Kendime Olan Saygımı Nasıl Geliştirebilirim. GAP 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. Adıyaman.
- Kesici, Ş.; Baloglu, M.; Özteke, H.İ. ve Murat, M. (2018). Çocuğum Mükemmel Olmalı. 1.Uluslararası Battalgazi Multidisipliner Çalışmalar Kongresi. Malatya.
- Wendy, B. (2014). Çev: Caner, M. ve Azizlerli, N. Narsistle Ateşkes. İstanbul: Psikonet Yayınları.

**ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK MEB TAVSİYELİ 100 TEMEL
ESERDEN YAZARI TÜRK OLAN ROMANLARIN DEĞERLER EĞİTİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Dr. Öğr. Üyesi Recep KAHRAMANOĞLU
Gaziantep Üniversitesi

Öğrt. Ahmet KARACAN
MEB

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ortaöğretim seviyesinde okuyan öğrencilere 2004 yılından beri MEB tavsiyesiyle okutulan 100 Temel Eser arasından seçilen Türk yazarlara ait 7 (yedi) romanda kazandırılması ön görülen milli, manevi, dini, sosyal-kültürel ve evrensel değerlerin araştırılmasıdır. Çalışmada denek ve katılımcı tepkiselliği sorununa neden olmayan, alan yazını analiz ederek araştırma sorularını detaylı açıklayabilme olanağı veren doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında 100 Temel Eser arasındaki romanlardan ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilen 7 adet roman incelenmiştir. İlgili değerlerin romanlarda hangi sıklıkla işlendiği ve alt kategoride hangi değerler gözetilerek verilmeye çalışıldığı yerli, Türk yazarlar ve onların romanları üzerinden incelenmiştir. Verilerin analizi basamağında romanların tüm içeriği analiz kapsamına alınmıştır ve romanların analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, incelenen romanlarda en çok bulunan değerler sevgi, yardımseverlik, estetik, merhamet-duyarlılık paylaşımcılık-dayanışma, saygı, dürüstlük-doğruluk, emek-çalışkanlık, fedakârlık değerleridir. En az bulunan değerler ise vefa, erdem, iffetli olma, dini bayramlar, bilgelik, güven, sağlıklı olma, iradeli olma, barış, bilimsellik değerleridir. İncelenen romanlarda doğruluk-dürüstlük, misafirperverlik, Tanrı inancı, merhamet-duyarlılık, paylaşımcılık-dayanışma, adil olma, emek-çalışkanlık, barış, sağlıklı olma ve estetik değerleri en çok **“İbrahim Efendi Konağı”**nda, vatanseverlik, bağımsızlık, kahramanlık, birlik- beraberlik, fedakârlık ile vatan ve millet menfaatlerini öncelikle gözetme değerleri en çok **“Esir Şehrin İnsanları”**nda, sevgi, hoşgörü, evlilik değerleri en çok **“Tütün Zamanı (Zeliş-1)”** de, saygı, sorumluluk, uygar-onurlu olma değeri **“Eskici ve Oğulları”**nda, yardımseverlik değeri en çok **“Esir Şehrin İnsanları”** ile **“İbrahim Efendi Konağı”**nda, Aile birliğine önem verme ve ahlaklı olma değerleri en çok **“Gençlerle Baş başa”** da yer verildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Değerler Eğitimi, Yazarı Türk Olan Roman, Ortaöğretim Yüz Temel Eser

**THE INVESTIGATION OF 7 NOVELS WHICH BELONG TO TURKISH AUTHORS
SELECTED FROM 100 BASIC WORKS WITH THE ADVICE OF MINISTRY OF
EDUCATION FOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN TERMS OF VALUES
EDUCATION**

ABSTRACT

The aim of this study is to be investigated the national, spiritual, religious, social-cultural and universal values that are expected to be gained in 7 (seven) novels of Turkish writers selected from 100 Basic Works, which have been made secondary education students read with the advice of Ministry of Education since 2004. In this study, document analysis method was used which does not cause the problem of subject and participant reactivity, and which gives the possibility to explain the research problems in detail. In the scope of this study, they were investigated 7 novels selected by criterion sampling method from 100 Basic Works. Through the Turkish authors and their novels, they were studied how often the related values are processed in the novels, and which values are tried to be given in the subcategory. In the analysis of the data, the whole content of the novels was included in the analysis and the content analysis method was used in the analysis of the novels. As a result of the research, the values found mostly in the novels examined are the values of love, benevolence, aesthetics, compassion-sensitivity, sharing-solidarity, respect, honesty-righteousness, labor-diligence and sacrifice. The values found least are fidelity, virtue, chasteness, religious holidays, wisdom, trust, being healthy, williness, peace and scientific values. In the novels studied, it was detected that some values like honesty, hospitality, faith in God, compassion-sensitivity, sharing-solidarity, fairness, labor-diligence, peace, healthy and aesthetic values were mostly included in “**İbrahim Efendi Konağı**”. Patriotism, independence, heroism, unity-solidarity, sacrifice and the values of interests of the motherland and nation firstly were mostly processed in “**Esir Şehrin İnsanları**”. Also, love, tolerance, marriage values are the most in “**Tütün Zamanı (Zeliş-1)**”, and respect, responsibility, civilized-dignity values are the most in “**Eskici ve Oğulları**”. The value of benevolence is the most in “**Esir Şehrin İnsanları**” and “**İbrahim Efendi Konağı**”. Finally the values of caring for the family and the values of morality were mostly included in “**Gençlerle Baş Başa**”.

Key Words: Values, Values Education, Novel with a Turkish Author, Secondary Education, 100 Basic Works

1. GİRİŞ

İnsan topluluk içerisinde toplulukla beraber yaşayan bir varlıktır. Bu sebeple, içinde yaşadığı ve içerisinde çıktığı toplumun değerlerini, tutum ve davranışlarını, kültürünü, inançlarını öğrenip uygulayacak ve toplumuyla uyumlu yaşayabilecektir. (Tural, 1992, s.154). Değerler, “sosyal grupların ya da toplumun varlık, işleyiş, birlik ve sürekliliğini sağlamak amacıyla üyelerinin ekseriyeti tarafından gerekli ve doğru olduklarına inanılan müşterek amaç, temel etik unsurlar, düşünce ya da kabuller” olarak ifadelendirilebilir (Özden, 1998, s.167). Değerler inanç tarzını belirleyen unsurlardır. Değer aynı zamanda inancın kendisidir; diyebiliriz. Bu noktadan hareketle içtimai normların dahi ileri gidebilecek oluşumla harekete geçtiğini varsayarsak değer yargılarının bu normlara zaman zaman yaklaştıkları söylenebilir. Buysa normun saf manada kanuna dönüşmüş metinler yoluyla düşünülemeyeceğini göstermektedir. Metinler ülkelerin kültürel özellikleri esas alındığında meydana gelebilecek norm seciyesi özelliğini taşıyabilmektedirler.

Değerler aynı zamanda inancın kendisi olması bakımından, yeryüzünün belli bölgeleriyle ilgili, duygu, düşünce, algı ile bilgilerimizin toplamıdır, denilebilir. (Güngör, 1998,s.77).

Değerler, kişisel olmaktan çok topluluğun ortak malıdır. Toplumların sahip olduğu değerler, o toplumu oluşturan bireyler için vazgeçilmez, yaşamsal önemi olan prensiplerdir. Değerlerini koruyamayan toplumlar belirli bir süre sonra sosyolojik olarak ciddi sorunlarla baş başa kalabilirler.

Toplumlarda barış, uzlaşma, hoşgörü ortamı gittikçe yok oluyorsa; şiddet, kargaşa, terör giderek tırmanıyor, bir yandan kapkaç, vurgun, fuhuş, soygun, aldatma türünden toplumu kendi içinden çürüten olumsuzluklar kanıksatılarak toplumun temelini oluşturan ailenin temelleri sarsılıyorsa; Ülkemizde gençleri hedef alan, içki, sigara, eroin, kokain, esrar benzeri kötü alışkanlıklar özendirilerek; inançsız ülküsüz bir nesil yetiştirilmek isteniyorsa bu toplumsal sorunlarla başa çıkmanın çaresi milli, manevi, dini, sosyal-kültürel açıdan kendi öz değerlerin içselleştirilmesi olarak düşünülebilir.

Mondros Ateşkesi Antlaşması'yla ülkemizin işgali üzerine Milli Kurtuluş hareketini başlatan Atatürk, şöyle sesleniyordu:

“Temel hedefimiz Türk milletinin şerefli ve haysiyetli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu gaye, tam istiklâli kazanmakla gerçekleşebilir. Bir millet ne derece bolluk ve refah üzere olursa olsun, bağımsızlıktan mahrumsa, insanlık önünde uşak olmaktan daha yüksek bir davranışa lâyık değildir. Batılı devletlerin destek ve himayesini kabullenmek, insani niteliklerden mahrumiyeti, miskinlik ve tembelliği itiraf etmekten başka işe yaramaz. O halde tek çare, “ya bağımsızlık ya ölüm!” (Atatürk, 2006,s.29).

Eğitimin en önemli gayesi insanları tanımak, topluma yol göstermek, yetenek ve becerilerini keşfederek onlara meslek, sağlıklı bir kişilik ve kültürel davranış kazandırmaktır. Bu sebeple eğitimin bütün kademelerinde değerlerin öğretilmesi ön planda olmalıdır. İlgili alanyazın incelendiğinde, Aktan ve Kılıç (2015) tarafından yapılan araştırma da dünya edebiyatı eserlerinin değerler eğitimi açısından incelendiği; Çiftçi ve Ulutaş (2017) tarafından yapılan araştırmada ise 100 temel eserin öğrenci düzeyine uygunluğu araştırılmıştır.

Bu çerçevede çalışmanın amacı ortaöğretim düzeyinde okuyan öğrencilere 2004 yılından beri MEB tavsiyesiyle okutulan 100 Temel Eser arasından seçilen yedi Türk yazara ait romanda kazandırılması ön görülen milli, manevi, dini, sosyal-kültürel ve evrensel değerlerin değerler kapsamında incelenmesidir.

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelenmesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında veri kaynağı olarak MEB tarafından ortaöğretim düzeyinde önerilen 100 temel eser arasından seçilen yazarı Türk(yerli) olan 7 roman incelenmiştir. Bu romanlar; İbrahim Efendi Konağı (Samiha AYVERDİ), Esir Şehrin İnsanları (Kemal TAHİR), Ayaşlı ile Kiracıları (Memduh Şevket ESENDAL), Sokakta (Bahattin ÖZKİŞİ), Eskici ve Oğulları (Orhan KEMAL), Gençlerle Baş başa (Prof. Dr. Ali Fuat BAŞGİL) ve Tütün Zamanı(zeliş-1) (Necati CUMALI).

Araştırmamızda, doküman incelemesinden elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın veri analizinde öncelikle İbrahim Efendi Konağı'ndan başlayarak eserler tek tek incelenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Kodların anlamlı ilişkiler bulunan kısımları bir araya getirilmiş, araştırmaya dayalı temalar elde edilmiştir. Sonrasında temalar milli-manevi, dini, sosyal, kültürel ve evrensel olarak kategorize edilmiştir. Belirlenen temalara dayalı bulgular, üst başlıklar şeklinde sunulmuştur. Elde edilen bulgular hangi kuramsal çerçeve ile ilgiliyse onun ışığında yorumlanmış ve sonuçlara ulaşılmıştır. Varılan sonuçlardan hareketle bazı önerilerde bulunularak çalışma sonlandırılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın veri kaynağını oluşturan yedi romanın anlattığı dönemler tarihsel özellikleri açısından bir sıralama yapılarak incelenmiştir. Değerler Eğitimi konusunda roman içeriklerinden elde edilen bulgular bu bölümde sunulmuştur.

3.1. İbrahim Efendi Konağı romanından elde edilen bulgular

Tablo 1. “İbrahim Efendi Konağı”ndan elde edilen değerlerin sıkları

1.	Paylaşıcılık-Dayanışma	28
2.	Estetik	27
3.	Merhamet-Duyarlılık	26
4.	Sevgi	22
5.	Yardımseverlik	21
6.	Dürüstlük-Doğruluk	19
7.	Emek-Çalışkanlık	18
8.	Adil olma	16
9.	Tanrı İnancı	13
10.	Saygı	12
11.	Misafirperverlik	12
12.	Fedakarlık	9
13.	Özgürlük	8
14.	Bilimsellik	7
15.	Evlilik	7
16.	Barış	6
17.	Toplumsal kurallar-Temizlik	6
18.	Vatanseverlik	5
19.	Hoşgörü	5
20.	Sorumluluk	5
21.	Sağlıklı olma	3
22.	Dini Bayramlar	3
23.	Aile Birliğine önem verme	1
24.	Bilgelik	1
	TOPLAM	280

Tablo 1 incelendiğinde, İbrahim Efendi Konağı romanında toplam 24 farklı değere ulaşılmıştır. Bu değerler içinde en fazla tekrar eden değer dayanışma, estetik, merhamet ve sevgi değerleridir. En az tekrar eden değerler ise aile birliğine önem verme ve bilgelik değerleri olmuştur.

3.2. Esir Şehrin İnsanları romanından elde edilen bulgular

Tablo 2. “Esir Şehrin İnsanları”ndan elde edilen değerlerin sıkları

1.	Vatanseverlik	33
2.	Vatan ve Millet Menfaatini öncelikle gözetme	24
3.	Kahramanlık	20
4.	Yardımseverlik	18
5.	Birlik ve Beraberlik	17
6.	Estetik	16
7.	Fedakarlık	14

8.	Bağımsızlık	13
9.	Sevgi	13
10.	Emek-Çalışkanlık	11
11.	Saygı	10
12.	Adil olma	9
13.	Aile Birliğine önem verme	8
14.	Özgürlük	8
15.	Merhamet-Duyarlılık	7
16.	Sorumluluk	6
17.	Sağlığa önem verme	5
18.	Toplumsal kurallar-Temizlik	4
19.	Misafirperverlik	3
20.	Barış	2
21.	Evlilik	2
22.	Dürüstlük-Doğruluk	1
23.	Tanrı İnancı	1
24.	Güven	1
	TOPLAM	246

Tablo 2’deki verilere göre, Esir Şehrin İnsanları isim romandan toplamda 24 farklı değere ulaşılmıştır. Bu değerler içinde en fazla tekrar eden değer vatanseverlik değeri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu değeri sırasıyla vatan ve millet menfaatini öncelikle gözetme, kahramanlık, yardımseverlik ve birlik ve beraberlik değerleri takip etmektedir. İlgili romanda en az tekrar eden değer ise dürüstlük, Tanrı inancı, güven değerleridir.

3.3. Ayaşlı ile Kiracıları romanından elde edilen bulgular

Tablo 3. “Ayaşlı ile Kiracıları” ndan elde edilen değerlerin sıkları

1.	Merhamet-Duyarlılık	19
2.	Yardımseverlik	14
3.	Sevgi	9
4.	Aile Birliğine önem verme	9
5.	Estetik	8
6.	Birlik ve Beraberlik	7
7.	Evlilik	7
8.	Misafirperverlik	6
9.	Saygı	5
10.	Dürüstlük-Doğruluk	3
11.	Sağlıklı olma	2
12.	Fedakarlık	2
13.	Sorumluluk	2
	TOPLAM	93

Ayaşlı ile Kiracıları romanında toplamda 13 farklı değere ulaşılmıştır. İlgili romanda en fazla tekrar eden değerlerin merhamet ve yardımseverlik değerleri olduğu görülmektedir. En az vurgulanan değerlerin ise sağlıklı olma, fedakarlık ve sorumluluk değerleridir.

3.4. Tütün Zamanı-1 (Zeliş) romanından elde edilen bulgular

Tablo 4. “Tütün Zamanı-1 (Zeliş)” romanından elde edilen değerlerin sıkları

1.	Sevgi	27
2.	Yardımseverlik	16
3.	Evlilik	13
4.	Paylaşımcılık-Dayanışma	12
5.	Estetik	11
6.	Dürüstlük-Doğruluk	8
7.	Hoşgörü	7
8.	Fedakarlık	6
9.	Saygı	5
10.	Sorumluluk	5
11.	Misafirperverlik	4
12.	İffetli olma	3
13.	Adil olma	3
14.	Özgürlük	2
15.	Vefa	1
	TOPLAM	123

Tablo 4 incelendiğinde, Tütün zamanı adlı romanda 15 farklı değere ulaşılmıştır. Bu değerlerin toplam tekrar etme sıklığı ise 123’tür. Bu romanda en fazla tekrar eden değer in sevgi değeri olduğu; bu değeri sırasıyla yardımseverlik, evlilik ve paylaşımcılık değeri takip ettiği ortaya çıkmıştır. Romanda en az tekrar eden değerler ise özgürlük ve vefa değerleridir.

3.5. Eskici ve Oğulları romanından elde edilen bulgular

Tablo 5. “Eskici ve Oğulları” ndan elde edilen değerlerin sıkları

1.	Yardımseverlik	20
2.	Saygı	18
3.	Paylaşımcılık-Dayanışma	17
4.	Uygar-Onurlu olma	17
5.	Sağlığa önem verme	14
6.	Merhamet-Duyarlılık	13
7.	Sevgi	12
8.	Geleneksellik	11
9.	Evlilik	9
10.	Aile Birliğine önem verme	8
11.	Sorumluluk	7
12.	Tanrı İnancı	6
13.	Hoşgörü	6
14.	Dürüstlük-Doğruluk	5
15.	Kahramanlık	4
16.	Adil olma	4
17.	Vatanseverlik	3
18.	Estetik	3
19.	Güven	2
20.	Fedakarlık	2
21.	Vatan ve millet menfaatini öncelikle gözetme	1
	TOPLAM	182

Tablo 5’deki verilere göre, Eskici ve Oğulları isim romandan toplamda 21 farklı değere ulaşılmıştır. Bu değerler içinde en fazla tekrar eden değer yardımseverlik değeri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu değeri sırasıyla saygı, dayanışma ve onurlu olma değerleri takip etmektedir. İlgili romanda en az tekrar eden değer ise güven, fedakarlık ve vatan ve millet menfaatini öncelikle gözetme değerleridir.

3. 6. Gençlerle Baş başa romanından elde edilen bulgular

Tablo 6. “Gençlerle Baş başa” romanından elde edilen değerlerin sıkları

1.	Ahlaklı olma	23
2.	Başarılı olma	19
3.	Emek-Çalışkanlık	16
4.	Aile Birliğine önem verme	11
5.	İradeli olma	8
6.	Dürüstlük-Doğruluk	5
7.	Tanrı İnancı	4
8.	Adil olma	4
9.	Erdem	2
10.	Bilimsellik	1
11.	Sorumluluk	1
	TOPLAM	94

Tablo 6 incelendiğinde, Gençlerle Baş Başa adlı romanda 11 farklı değere ulaşılmıştır. Bu değerlerin toplam tekrar etme sıklığı ise 94’tür. Bu romanda en fazla tekrar eden değer ahlaklı olma değeri olduğu; bu değeri sırasıyla başarılı olma, emek-çalışkanlık değerleri takip ettiği ortaya çıkmıştır. Romanda en az tekrar eden değerler ise bilimsellik ve sorumluluk değerleridir.

3.7. “Sokakta” romanından elde edilen bulgular

Tablo 7. “Sokakta” romanından elde edilen değerlerin sıkları

1.	Birlik ve Beraberlik	13
2.	Sevgi	12
3.	Dürüstlük-Doğruluk	10
4.	Saygı	9
5.	Estetik	8
6.	Yardımseverlik	7
7.	Paylaşıcılık-Dayanışma	7
8.	Toplumsal kurallar-Temizlik	7
9.	Fedakarlık	6
10.	Merhamet-Duyarlılık	5
11.	Sorumluluk	5
12.	Misafirperverlik	3
13.	Bilgelik	3
14.	Tanrı İnancı	2
15.	Özgürlük	1
16.	Güven	1
17.	Geleneksellik	1
	TOPLAM	100

Tablo 7 incelendiğinde, Sokakta romanında toplam 17 farklı değere ulaşılmıştır. Bu değerler içinde en fazla tekrar eden değerler birlik ve beraberlik, sevgi ve dürüstlük değerleridir. En az tekrar eden değerler ise özgürlük, güven ve geleneksellik değerleri olmuştur.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmada, yazarların eserlerine doğal olarak sindirdiği değerleri tespit etmek ve bu değerleri bütüncül olarak ortaya koymak amacıyla MEB'in 2004'te ortaöğretim (lise) seviyesine önerdiği 100 Temel Eser'deki yazarı Türk (yerli) olan 7 romanda geçen 25 adet değer incelenip ortaya çıkarılmıştır.

Bazı romanların bütün değerleri kapsarken, bazılarının daha az değer kapsadığı fark edilmiştir. Örneğin İbrahim Efendi Konağı'nda 24 değer (Adil olma, aile birliğine önem verme, Barış, Özgürlük, doğruluk-dürüstlük, dayanışma, bilgelik, misafirperverlik, merhamet-duyarlılık, hoşgörü, bilimsellik, Emek-çalışkanlık, Tanrı inancı, Toplumsal kurallar- temizlik, estetik, evlilik, fedakârlık, sağlıklı olma, saygı, sevgi, sorumluluk, dini bayramlar, vatanseverlik, yardımseverlik) bulunurken, Gençlerle Baş başa'da 10 farklı değer (Adil olma, ahlaklı olma, Tanrı inancı, bilimsellik, emek-çalışkanlık, erdem, başarılı olma, iradeli olma, dürüstlük-doğruluk, aile birliğine önem verme) barındırmaktadır. Bu durum, değerlerin bütününe bakıldığında, "İbrahim Efendi Konağı" romanının değerlerin kazandırılmasında daha etkin olacağını göstermektedir. Ancak göz önünde bulundurulması gereken bir başka husus da: Eserdeki değer sayısı çok olsa da, örneğin içerdiği 3 değer (Erdem, başarılı olma, iradeli olma); "İbrahim Efendi Konağı"nda bulunmamaktadır.

MEB'in 2004'te önerdiği 100 Temel Eser'den seçilen her roman bütün değerleri kapsamadığından sadece tek romanla tüm değerler kazandırılmaz. Değerlerin daha yoğun geçtiği romanlar belirlenebilirse bu durumda değerler öğretimine katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Esir Şehrin İnsanları; vatanseverlik, vatan ve millet menfaatlerini öncelikle gözetme, kahramanlık, yardımseverlik değerlerinin kazandırılmasında kullanılabilir. İbrahim Efendi Konağı; doğruluk-dürüstlük, misafirperverlik, Tanrı inancı, merhamet-duyarlılık, paylaşımcılık-dayanışma ve ayrıca "estetik" değer yönünden oldukça etkileyici bir romandır. Özellikle "estetik" değer öğretiminde "Esir Şehrin İnsanları" kullanılabilir. Sevgi, hoşgörü, evlilik değerleri en çok Tütün Zamanı (Zeliş-1) romanında bulunduğu için bu değerlerin öğretiminde Tütün Zamanı kullanılabilir. Saygı, sorumluluk, uygar-onurlu olma değeri "Eskici ve Oğulları" ile kazandırılabilir. Aile birliğine önem verme ve ahlaklı olma değerleri en çok "Gençlerle Baş başa" da bulunmaktadır. Bu değerlerin kazandırılması açısından Ali Fuat Başgil'in eseri tavsiye edilebilir. Sokakta, birlik-beraberlik, sevgi, temizlik ve doğruluk -dürüstlük değerleri de bu roman aracılığıyla bir nebze de olsa verilebilir. Ayaşlı ile Kiracıları, yardımseverlik, merhamet-duyarlılık gibi değerleri içermesi sebebiyle bu değerlerin öğretiminde kullanılması uygundur.

KAYNAKLAR

- Aktan, O., ve Kılıç, A. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerleri 100 Temel Eserde Bulunan Değerlerin Destekleme Durumu. Değerler Eğitimi Dergisi, 13(30), 7-68.
- Atatürk, M. K. (2006). *Nutuk*, Akvaryum Yayınevi, İstanbul.
- Çiftçi, M., ve Ulutaş, M. (2017). İlköğretim 100 Temel Eser Listesindeki Kitapların Hedef Kitlenin Düzeyine Uygunluğu. Electronic Turkish Studies, 12(18), 235-270.
- Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Özden, Y. (1998). *Eğitimde Dönüşü, Eğitimde Yeni Değerler*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Tural, S. (1992). *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ecdad Yayınları, Ankara.

**SURİYELİ ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM GÖRDÜĞÜ GEÇİCİ EĞİTİM
MERKEZLERİNDE UYGULANAN EĞİTİM HAKKINDAKİ ÖĞRETMEN
GÖRÜŞLERİ**

Dr. Öğr. Üyesi Recep KAHRAMANOĞLU
Gaziantep Üniversitesi

Öğrt. Aysun YILMAZ
MEB

ÖZET

Bu çalışmada, Suriyeli mülteci çocuklar için Milli Eğitim Bakanlığınca kurulmuş Geçici Eğitim Merkezlerinde uygulanan eğitim hakkında öğretmenlerin görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2016-2017 Eğitim-öğretim yılında Gaziantep ili Şenel Sabri Turan İlkokulu, Mehmet Akif İnan Ortaokulu ve Ocaklar Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde kurulan Geçici Eğitim Merkezlerinde görev yapan 20 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırmada nitel verilerin çözümlenmesi için içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre öğrencilerde; dil problemi, sosyo-ekonomik temelli problemler ve program içeriği ile ilgili sorunlar yaşandığı belirlenmiştir. Çalışmaya katılan katılımcılar bu sorunlara öncelikli olarak daha kapsamlı bir dil eğitimi vererek, sosyo-ekonomik sorunlara çözüm üreterek ve ders programının içeriğinde ve ders saatlerinde değişime giderek çözümler üretebileceği önerilerinde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli öğrenci, Geçici Eğitim Merkezi, Mülteci eğitimi

**TEACHER OPINIONS ABOUT THE EDUCATION APPLIED IN THE
TEMPORARY EDUCATION CENTERS WHERE SYRIAN STUDENTS ARE
EDUCATED**

ABSTRACT

This study aims to determine the opinions of the teachers about the education implemented in the Temporary Education Centers established by the Ministry of National Education for Syrian refugee children. In this study, phenomenology design was used which is a qualitative research technique. The study group consisted of 20 teachers who worked in the Temporary Education Centers founded in Şenel Sabri Turan Primary School, Mehmet Akif İnan Secondary School and Ocaklar Vocational and Technical Anatolian High School in 2016-2017 Academic Year in Gaziantep. In order to collect the research data, semi structured interview form was used. For the analysis of qualitative data descriptive analysis was used. According to the results obtained from the research, it was determined that the students had problems about language, socio-economic situation and content of the program. The participants of the study recommended that these problems should be solved primarily by providing comprehensive language education, finding solutions to socio-economic problems and changing the course hours in the curriculum.

Key Words: Syrian student, Temporary Education Centers, Refugee education

1. GİRİŞ

Göç konusunda transit bir ülke konumunda olan Türkiye'nin, son üç yılda bu konuda ivme kazandığı verilerden gözlenmektedir. 2016'dan 2019 yılına göç raporları incelendiğinde Türkiye'ye göç eden Suriyeli mültecilerde her geçen gün ciddi bir artış olduğu gözlenmektedir (Göç Raporu, 2019). Buna gerekçe olarak Türkiye'nin yabancılara tanıdığı haklar ve sağladığı hizmetler gösterilebilir. 2016 yılında 24.686.471 milyon yabancının eğitim, çalışma, sürekli ya da geçici ikamet, turizm gibi farklı sebeplerle ülkeye giriş –çıkış yaptığı belirlenmiştir. Yine 2016 verilerine göre 460.000 yabancı da ülkemizde ikamet etmektedir. Bu rakamın 48.738'ini de Suriyeli göçmenler oluşturmaktadır (Göç Raporu, 2016). 2018 tarihi itibarıyla Geçici Koruma altındaki Suriyeli sayısı 3.4 milyon olarak kayıt altına alınmıştır (IOM, 2019).

Arap Baharı olarak adlandırılan Ortadoğu coğrafyasındaki demokrasi ve özgürlük hareketleri, insanların hak ve hürriyetlerini geri kazanmak için girdikleri mücadeleleri ifade etmektedir. Ancak bu mücadeleler ülkelerin toplumsal krizler yaşamasına, iç savaşlara ve akabinde kitlesel göçlere neden olmuştur (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 9-22). Ülkeden ülkeye sığıyarak ilerleyen bu hareketin son durağı ise Suriye'dir. Uzun yıllar ülke yönetimini elinde tutan otoriter hükümet tutumu, daha demokratik bir yönetim ve daha özgür bir yaşam isteyen Suriye halkını harekete geçirmiştir. 2011 yılı itibarı ile başlayan, ülke içindeki olumsuz atmosfer, son yıllarda daha kanlı ve daha yaşanılmaz bir hal almış, hız kazanmıştır. Bu gerekçelerle binlerce Suriyeli, mülteci konumuna düşerek ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin izlediği "Açık Kapı Politikası" da ülkeyi Suriyeli mültecilerin ilk durağı haline getirmiştir (Seydi, 2014, s. 267-305). Türkiye nüfusunun artık %4.5'i Suriyeli halktan oluşmaktadır. Son verilere göre Türkiye, dünyada en çok sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir (Göç Raporu, 2019)

Türkiye'ye gelen Suriyeli mülteciler, kendileri için kurulan çadır kentlerde, sosyo-ekonomik durumu daha iyi şartlarda olanlar şehir merkezlerinde kendi imkanları ile veya Türkiye'de akrabalık bağları olanlar ailelerinin yanında bir şekilde yeni bir yaşam mücadelesine girmişlerdir. Çadır kentlerde barınma ihtiyaçlarının yanı sıra sağlık birimleri, danışmanlık birimleri, okul, gibi hizmet birimleri bulunmaktadır. Bu birimler ilgili bakanlıklar, Kızılay, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) gibi il müdürlükleri ve sivil toplum örgütlerinin çalışmalarıyla hizmetlerini yürütmektedirler (Göç Raporu, 2016). Ancak merkezlerde durum biraz farklılık göstermektedir. Kendi imkânlarıyla hayatlarını idame eden bu ailelerin sağlık hizmetleri için hastaneleri kullanma olanakları yaratmış, geçici vatandaşlık numaraları vererek vatandaşlık statüsü kazandırmış, eğitim için ortaöğretime kadar Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) kurmuş, yüksek öğretimlerde eğitim alabilmeleri için denklik programları oluşturmuş, sosyal hizmet alanlarında eğitici kurslar, gibi imkanları temin etmiştir. Çalışmanın kapsamında daha detaylı irdelenecek olan GEM'ler 1.sınıftan 9.sınıfa kadar eğitim vermek amacıyla kurulmuş, şehir merkezlerinde ikamet eden Suriyeli mülteci ailelerin bu yaş grubu çocuklarına hizmet veren eğitim merkezleridir. GEM'ler normal eğitim yapan (tam zamanlı) merkez MEB okullarının eğitimini tamamladıktan sonra eğitime başlamaktadırlar. Bakanlığın çizdiği çerçeve programa göre eğitim yapmaktadırlar. Bakanlık tarafından görevlendirilen koordinatörler idareciliğinde, Suriyeli (Suriyeli Arap ve Türkmen mülteciler) ve Türk öğretmenler tarafından eğitim vermektedirler. Merkezler ağırlıklı olarak Türkçe dersi, öğrencilerin anadilleri olan Arapça dersi ve sınıfının ihtiyacı olan diğer derslerden oluşan bir programa göre eğitim uygulamaktadırlar. Kaynak ve materyal desteği ve öğretmenlerin finansal giderleri BM ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan protokol

gereği UNICEF, UNHCR gibi fonlar tarafından temin edilmektedir. 2016 yılı itibariyle hayata geçen PICTES projesiyle destek artmıştır.

Birleşmiş Milletlerin Milli Eğitim Bakanlığı ile imzaladığı, mali boyutu Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRIT) tarafından düzenlenen PICTES PROJESİ hizmet içi seminerler düzenleyerek, eğitim çalıştayları planlayarak iyileştirme hareketlerine girişmiştir. Bu Proje kapsamında KPSS puan sıralamasına göre 2 yıllık sözleşmeli öğretmen atamaları yapılmış, öğrencilere Türkçe ağırlıklı yetiştirme kursları düzenlenmiş, kaynak ve materyal destekleri sağlanmıştır (<https://pictes.meb.gov.tr/izleme>).

Bu çalışmada Suriyeli öğrencilerin eğitim gördüğü GEM'lerde uygulanan eğitim hakkında öğretmen görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Görüşler ışığında uygulanan eğitimi değerlendirmek hedeflenmiştir. Bu genel amaç çerçevesinde, aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. GEM'lerde uygulanan eğitim hakkında öğretmenlerin görüşleri nelerdir?
2. GEM'lerin fiziksel donanımı hakkında öğretmenlerin görüşleri nelerdir?
3. GEM'lerde uygulanan ders programlarının ihtiyaçları karşılayabilmesine dair öğretmenlerin görüşleri nelerdir?
4. GEM'lerdeki öğrencilerin psikolojik durumlarını geliştirmeye yönelik öğretmenlerin görüşleri nelerdir?
5. Öğrenci-okul-veli arasındaki iletişimi geliştirmeye yönelik öğretmenlerin görüşleri nelerdir? Sorularına cevap aranması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma modeli

Suriyeli mülteci öğrencilere GEM'ler aracılığıyla verilen eğitim hakkında öğretmen görüşlerinin alındığı bu çalışma nitel bir araştırmadır. Çalışma nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseniyle gerçekleştirilmiştir. Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara hedeflenmektedir.

2.2. Çalışma grubu

Araştırma, üç GEM'de görev yapan 20 Türk ve Suriyeli öğretmen üzerinde yapılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin (n=11)i kadın, (n=9)i erkek, kadın katılımcıların (n=7)ü Suriyeli, (n=4)si Türk, erkek katılımcıların (n=5)i Suriyeli, (n=4)i Türk öğretmenler şeklinde bir dağılım oluşturmaktadır. Branş bazında (n=5) sınıf öğretmeni, (n=3) çocuk gelişimi, (n=3) matematik, (n=2) pdr, (n=1) arapça öğretmeni, (n=1) İngilizce, (n=1) ilahiyat, (n=1) kimya, (n=1) resim (n=1) coğrafya, (n=1) Türkçe öğretmeni şeklinde dağılım göstermiştir. Eğitim durumu bazında dağılım ise (n=15) Lisans ve (n=5) önlisans şeklindedir. Özellikle Suriyeli öğretmenlerin çalışma grubuna seçilmesinin nedeni dil sorunu yaşayan öğrenciler hakkında daha detaylı bilgi verebilme olanaklarının olması ve Suriye eğitim sistemine ve kültürel yapısına hakim olmaları gerekçesiyle daha kapsamlı ve güvenilir bilgi verme olasılıkları olmasındandır. Bu sebeple katılımcılar amaçlı örnekleme, ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Çalışmanın ölçüt örnekleme kriterleri,

- GEM'lerde en az 1 yıl çalışmayı tamamlamış olması,
- GEM'de en az 5 Suriyeli öğretmenin bulunması
- Suriyeli öğretmenlerin TÖMER (Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi) kursunda A2 (orta) düzeyinde Türkçe kazanımına ulaşmış olmak şeklinde belirlenmiştir.

2.3. Veri toplama araçları ve süreci

Araştırmada, veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacı tarafından geliştirilmiş sorulardan oluşan görüşme formu aracılığıyla yapılmıştır. Katılımcılarla görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

2.4. Verilerin analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç toplanan verileri açıklamaya yardımcı olacak kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmektir.

3. BULGULAR

3.1. Birinci alt probleme dayalı bulgular

Araştırmanın birinci alt problemini “GEM’lerde uygulanan eğitim hakkında öğretmenlerin görüşleri nelerdir?” belirlemek amacıyla öğretmenlere görüşme soruları yöneltilmiştir. Öğretmenler düşüncelerini yaşadıkları sorunlar şeklinde ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin GEM’lerde uygulanan eğitimle ilgili sorun olarak gördükleri durumlar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. GEM’lerde uygulanan eğitimle ilgili sorunlar

Sorunlar	f
1. Yaş farkı	9
2. Materyal eksikliği	8
3. Dil sorunu	6
4. Öğrencilerin fiziksel ihtiyaçları	3
5. İletişim problemleri	2
6. Eğitimle ilgili zamansal problemler	2
7. Ailelerin bilinçsizliği	2
8. Eğitim sınıfı farkı	2
9. Okulun fiziksel eksiklikleri	1
10. Eğitim yapısı farkı	1
11. İngilizce dersinin programda yer alması	1
12. Türkçe dersinin içeriğinin yetersiz ve zayıf oluşu	1
13. Eğitimde çift başlılık	1
14. Ulaşım	1
15. Öğrencilerin okul dışında çalışmak zorunda oluşu	1

Tablo 1’e göre öğretmenler, eğitim sürecinde yaşadıkları sorunlar içerisinde en önemlisinin öğrenciler arasındaki yaş farkı olduğunu ifade etmişlerdir. Yaş farkı öğrenciler arasında uyum sorunu oluşturmakta, her yaşının ihtiyaçlarının farklı olmasından dolayı öğretmenlerin her öğrencinin ihtiyacına aynı anda sınıf ortamında cevap verememesi ve bu nedenle de eğitimin aksamasına ortam sağlaması olarak değerlendirmişlerdir. Ders araç gereçlerinin eksikliği nedeniyle sınıf içerisinde istedikleri eğitim ortamını oluşturamadıklarını, dil farklılığından dolayı iletişim kurmakta zorlandıklarını, öğrencilerin beslenme, öz bakım gibi temel ihtiyaçlarındaki eksikliklerden dolayı okula yeterli düzeyde adapte olamadıklarını, çocukların farklı bireysel sıkıntılarından (travma yaşayanlar, yeni bir ortama uyum sağlayamayanlar okula gelmek istemeyenler gibi) dolayı iletişime kapalı olmaları, okulun geç bir saat bitmesi, ailelerin yeteri kadar eğitim-öğretime önem vermemesi, savaşın neden olduğu kayıp yıllardan dolayı eğitime devam edemeyen çocukların yaşa bakmaksızın aynı sınıf ortamında bulunmak zorunda oluşu, okulların gerek kaynak gerek eğitim ortamı açısından eksiklikleri, programda

yer alan İngilizce dersinin gramer yapısının farklılığının(seslerinin yazılışlarıyla okunuşlarının farklı olması) Türkçe öğretimine ket vurması, Türkçe dersinin içeriğinin yeni bir dil eğitimi için yetersiz kalması, Türkiye’de Türk Eğitim Sistemine tabi olmalarına rağmen hala Suriye’nin eğitim-öğretim programlarını uyulamaya devam etmeleri, öğrencilerin okula uzak yerlerde ikamet etmeleri ve çocukların okul dışındaki saatlerde çalışmak zorunda kalmaları eğitimi aksatan başlıca sorunlar olarak ifade edilmiştir.

3.2. İkinci alt probleme dayalı bulgular

İkinci alt probleme dayalı “GEM’lerin fiziksel donanımı hakkında öğretmenlerin görüşleri nelerdir?” şeklinde yöneltilen soruya cevap olarak öğretmenler sorunları ifade etmiş ve çözüm önerileri sunmuşlardır. Öğretmenlerin ifade ettiği sorunlar ve çözüm önerileri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. GEM’lerin fiziksel donanımı hakkında öğretmen düşünceleri

Fiziksel Yapı	Sorun	Bahçe yetersiz
		Çok sık elektrik kesintisi yaşanması
		Sosyal etkinlikler için yeterli alanın olmaması
	Çözüm önerisi	Bahçe iyileştirilebilir
		Jeneratör alınabilir
		Atıl durumdaki alanlar etkinlik amaçlı kullanılabilir
Materyal ve Kaynak	Sorun	GEM binası değiştirilebilir
		Kaynakların zamanında ulaşmaması
		Kaynakların yeterli olmaması
	Çözüm Önerisi	Okullar arası iletişim ağı kurarak materyal alış-verişi sağlanabilir
		Kaynaklara nasıl ulaşılabilineceğine dair bilgilendirme yapılabilir
		Mevcut imkanlar değerlendirilir

Tablo 2’de görüldüğü üzere GEM’lerin fiziksel ortamları genel anlamda öğretmenler tarafından yeterli bulunmuş, sorun olarak birkaç madde belirlenmiştir. GEM’lerin fiziksel ortamlarının yeterli bulunmasının sebebi, eğitim ortamı olarak Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı müstakil okulları kullanıyor olmalarıdır. Öğretmenler; bahçelerin bakımsız ve çocukların oyun alanı olarak kullanabilmesi için yetersiz olduğunu, çok sık elektrik kesintileri yaşandığı ve sosyal etkinlikler için (drama salonu, çok amaçlı sınıflar, müzik sınıfı gibi) yeterli alanların bulunmadığını sorun olarak ifade etmişlerdir.

Öğretmenler çözüm önerisi olarak, bahçelere acil iyileştirme yapılması, elektrik kesintilerini önlemek için jeneratör alınabileceği ya da okulların jeneratör olan okullara taşınabileceği, imkanlar dahilinde sosyal etkinlik sınıfları oluşturulabileceği şeklinde ifade edilmiştir.

Öğretmenler materyal ve kaynak temini ile ilgili yaşadıkları sorunları; kaynakların zamanında ellerine ulaşmaması, ulaşan kaynakların bir kısmının yeterli sayıda olmaması, UNICEF desteğinden yeteri kadar faydalanamamaları, ilk etapta Geçici Suriye Hükümeti’yle ortak

planlanan kaynakları kullandıklarını ancak bunlarında eğitim-öğretim için çok uygun olmadığı ve yetersiz olduğu şeklinde ifade etmişlerdir.

Çözüm önerisi olarak okullar arasında kaynak alışverişi yapılabileceği bunun için koordinatörlerin iletişim kurabilecekleri ve eksikleri giderebilecekleri ifade edilmiş, öğretmenlerin kaynaklara nasıl ulaşabilecekleri hakkında bilgilendirilmelerinin faydalı olacağını belirtmiş ve bir kısmında kendi imkanlarıyla çözümler ürettiklerini, sorunlarını çözdüklerini ifade etmişlerdir.

3.3. Üçüncü alt probleme dayalı bulgular

Üçüncü alt probleme “GEM’lerde uygulanan ders programının ihtiyacı karşılayabilmesine dair öğretmen görüşleri nelerdir?” yöneltlen soruya öğretmenler düşüncelerini ders türü ile ilgili düşünceler ve ders sayısı ile ilgili düşünceler şeklinde iki kategoride ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin düşünceleri Tablo 3.’de verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin GEM’lerde uygulanan programdaki ders türleri ve ders saatleri hakkındaki düşünceleri

Özellik	f	
Ders Türü	.Türkçe ders saati sayısı fazla	6
	.Rehberlik dersi programa eklenmeli	2
	.İngilizce dersi programdan çıkarılmalı	1
	.Fiziksel ve sanatsal yönleri geliştirici dersler eklenmeli	1
Ders Saati	.Arapça ders saatlerinin sayısının yetersiz olması	5
	.Ders saatlerinin dağılımı dengesiz	4
	.Blok derslerin vakit kaybı oluşturması	3
	.Okul çıkışının geç vakitte olması	2

Tablo 3’te verilerine göre, öğretmenler tarafından Türkçe ders saatleri fazla bulunmuş, programa rehberlik dersinin eklenmesini ifade etmiş, İngilizce dersinin gramer yapısının farklılığından dolayı(yazılış ve okunuşun farklı olması)Türkçe dersinin öğrenimini olumsuz etkilemesi, bu sebeple programdan çıkarılmasının daha uygun olacağı, öğrencilerin tam anlamıyla Türkçe dersinin kazanımlarına ulaştıktan sonra sonra programa dahil edilmesinin çocuklar için daha olumlu olabileceğini, fiziksel ve sanatsal yönleri geliştirici derslerin(görsel sanatlar, drama,müzik.vb) programa eklenmesinin de programa pozitif katkılar sağlayabileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Türkçe ders saatinin fazlalığından dolayı diğer derslere yeteri kadar zaman ayıramadığını, Arapça ders saatlerinin yetersiz olduğunu, ders dağılımının ders türlerine göre dengesiz olduğu derslerin kazanım ağırlıklarına göre saatlerinin ayarlanması gerektiğini, blok derslerin ders saatlerinde kayıp oluşturduğu ve özellikle kış saati uygulaması olduğu dönemlerde okuldan çok geç saatlerde çıkıldığından dolayı son derslerde çok da verimli ders işlenemediği ifade edilmiştir.

3.4. Dördüncü alt probleme dayalı bulgular

Dördüncü alt probleme “Öğrencilerin psikolojik durumlarını geliştirmeye yönelik öğretmen görüşleri nelerdir?” yönelik öğretmenlere öğrencilerin daha kaliteli bir eğitim-öğretim süreci yaşayabilmeleri için psikolojik durumlarını iyileştirici ne gibi çalışmalar yapılabileceği sorusu

yöneltilmiştir. Öğretmenler öğrencilerin olumsuz psikolojik durumlarına çözüm olabileceğini düşündükleri önerileri belirtmişlerdir. Öğretmenlerin öğrencilerin psikolojik durumlarını geliştirebilecek düşünceleri Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin psikolojik durumlarını geliştirebilecek uygulamalar

Özellik	f	%
1. Rehber öğretmene yönlendirmek	7	35
2. Daha anlayışlı davranmak	7	35
3. Birlikte daha çok vakit geçirmek/paylaşımı arttırmak	6	30
4. Telkinde bulunmak	2	10
5. Yaş danışmanlığı yapmak	2	10
6. TSSBye yönelik çalışmak	2	10
7. Velilerden daha çok destek almak	1	5
8. Gözlem yapmak	1	5
9. Empati kurmak	1	5

Tablo 4’e göre öğretmenlerin öğrencilerin yaşadığı psikolojik sorunları geliştirebilecek uygulamalara yönelik düşüncelerini ifade etmektedir.

2011 yılından itibaren Suriye’de yaşanan savaş ve kaos ortamı çocuk ya da yetişkin her insan için yaşanan kayıplardan, gerek ülkelerinde kalmış gerek göç etmiş her birey için evlerini, hayat düzenlerini kaybetmek sağlıklı bireyleri bile olumsuz etkilemek için çok yeterli bir sebep olmuştur (Göç Raporu, 2017). Öğretmenler, çocukların psikolojik durumlarını geliştirebilecek uygulamalarda öncelikli olarak rehber öğretmenle çok sık diyalog içinde olmak gerektiği ifade etmişlerdir. Rehberlik Servisine GEM’lerde diğer okullara göre daha fazla ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilere ders içinde ve ders dışında daha anlayışlı ve ılıman yaklaşılması gerektiği, öğrencilerle paylaşımları arttırmak ve daha çok vakit geçirmenin faydalı olacağı, sık sık telkinlerde bulunulması, rehber öğretmenler tarafından yas danışmanlığı ve Travma Sonrası Stres Bozukluğuna (TSSB) yönelik rehberlik çalışmalarının yapılması, velilerle daha sık görüşüp çocuklar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmayı ve empati kurarak öğrencilerin durumlarını anlamaya çalışmanın gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bu sorunlara yönelik katılımcıların ifade ettikleri çözüm önerileri; mevcut okullarda rehberlik servise yönlendirmek, birlikte işbirliği ile üstesinden gelmeye çalışmak, rehber öğretmenler tarafından TSSB (travma sonrası stres bozukluğu) ve yas danışmanlığı uygulamaları yapılması, genel anlamda daha hoşgörülü ve anlayışlı tutumlar sergileme, öğrencileri paylaştıkları konuların ne olduğuna bakılmaksızın dinlemek, empati kurmak, telkinde bulunmak, gözlem yaparak sorunları daha iyi anlamaya çalışmak, sık sık velilerle iletişime geçip sorunları kaynağından duyup çözmeye çalışmak olarak ifade edilmiştir.

3.5. Beşinci alt probleme dayalı bulgular

Beşinci alt probleme “öğrenci-okul-veli arasındaki iletişimi geliştirmeye yönelik öğretmen görüşleri nelerdir?” yönelik öğrenci-okul-veli arasındaki iletişimi arttırabilecek ne gibi uygulamalar yapılabileceği sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenler öğrenci-okul-veli arasındaki iletişim arttırabileceğini düşündükleri fikirlerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin öğrenci- - okul-veli arasındaki iletişimi geliştirebilecek düşünceleri Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Öğrenci-Okul-Veli arasındaki iletişimi geliştirici uygulamalar

Özellik	f	%

1.Velileri eğitim hakkında bilinçlendirmek	4	20
2.Birebir görüşmeler düzenlemek	2	10
3.Velileri motive edici çalışmalar yapmak	2	10
4.Sosyal medyayı kullanmak	1	5
5.Daha sık veli toplantısı düzenlemek	1	5

Tablo 5’de öğretmenlerin öğrenci-okul-veli arasındaki iletişimi geliştirebilecek uygulamalara yönelik düşünceleri açıklanmıştır. Bu veriler ışığında öğretmenler öncelikli olarak velilerin eğitim hakkında bilinçlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Eğitimin çocukların hayatları için zorunluluk olduğunu velilere anlatmak gerektiği bu nedenle velilerle birebir görüşmeler düzenlenmesinin faydalı olacağını belirtmişlerdir. Velilere empati kurarak yaklaşıp motive etmek, sınıf düzeylerinde sosyal iletişim grupları kurarak anında dönütlerle daha verimli iletişim ortamı yaratmak, velilere çalışmaya gitmek zorunda olduklarından dolayı zamanlama sorunu yaşadıkları için, görüşmeleri ve toplantıları onlara uygun zamanda planlama yapılacağını ifade etmenin iletişimi daha da iyileştirici uygulamalar olabileceği belirtilmiştir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmamızın katılımcılarına, GEM’lerde uygulanan eğitim hakkında düşüncelerinin neler olduğu sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar yoğun olarak yaşanan sorunlara vurgu yapmışlardır. Katılımcıların büyük bir kısmı en önemli sorunun materyal ve okulların fiziksel eksiklikleri olduğu şeklinde ifade etmişlerdir. Coşkun ve Emin (2016), Usta, Arıkan, Şahin ve Çetin (2018) çalışmalarında bina yetersizliklerini ve materyal eksikliklerinin eğitim ortamı olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. GEM’ler mülteci çocukların daha fazla eğitim kaybı yaşamaması gereğiyle, kapsamlı hazırlık çalışmaları yapılamadan eğitim –öğretime başlamak zorunda kalmıştır. Bu nedenle yetersiz binalarda eğitim yapmak zorunda kalmış, kaynak temininde sorunlar yaşanmıştır.

Katılımcılar tarafından sorun olarak ifade edilen diğer bir boyut ise dil problemidir. Dil farklılığından kaynaklı iletişim sorunlarının eğitim akışını kettlediği sonucu Han (2010, Coşkun ve Emin (2016), Erdem (2017), Kardeş ve Akman (2018), Kiremit, Akpınar, Tüfekçi ve Akcan (2018) ve Bulut, Soysal, Kanat ve Gülçiçek (2018) tarafından yapılan çalışmalarla da örtüşmektedir. Çalışmaların farklı illerde ve farklı çalışma gruplarıyla yapılmasına rağmen bulgular paralellik göstermektedir Dil sorunu yarattığı anlama güçlükleri sınıf ortamında öğrencilerin derse odaklanamamasına, öğretmenlerle iletişim kurmakta sıkıntı yaşamalarına ve kendilerini ifade etmekte zorlanmalarına sebep olmaktadır. Bu nedenle dil problemi çözüm gerektiren öncelikli sorunlar arasında yer almaktadır.

Araştırmanın diğer alt problemlerinden biri GEM’lerde uygulanan ders programının ihtiyacı karşılayabilmesine dair öğretmenlerinin görüşlerinin neler olduğu şeklindedir. Bu alt problemde ders türleri ve ders saatlerinin öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek donanımda olup olmadığına dair görüşleri içermektedir. Usta, Arıkan, Şahin ve Çetin (2018) çalışmasında hala Suriye hükümetinin ders programını uyguladıklarının, bu programın güncel olmadığı için ihtiyaçlara cevap veremediğini, ders saatlerinin yetersiz olduğunu, sadece dört saat ders yaptıklarını açıklamışlardır. Levent ve Çayak (2017) ve Coşkun ve Emin (2016), katılımcıların Türkçe kaynakların Arapça ‘ya tercüme edilip öğrencilere sunulmasını ama kendi kültürlerinden de de bilgileri içermesini istedikleri bulgularına varmışlardır. Coşkun ve Emin (2016)’e ait çalışmada Türkçenin içeriğinin yetersiz olduğu ifade edilmiştir.

Çalışmamızın katılımcıları Arapça derslerini yetersiz bulmuş ve saatlerinin arttırılmasını çocukların kendi kültürlerinden kopmamaları için bunun gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak Usta, Arıkan, Şahin ve Çetin (2018)’in çalışmasındaki katılımcılar Türkçe ders kitaplarının Arapça’ya tercüme edilmesini Çocukların Türk kültürüne alışmasını ancak kendi kültürlerinden de bölümler bulunması önerilerini sunmuşlardır. Bu bulgulardaki farklılık

katılımcı Suriyeli öğretmenlerin milli duygularıyla, psikolojik durumlarıyla veya yaşamış oldukları tecrübelerle ilintili olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmamızda öğrencilerin psikolojik durumlarını geliştirmeye yönelik öğretmen görüşlerinin neler olduğu sorusuna yönelik varılan bulgulara öğretmenler öğrencilerin psikolojik durumlarını geliştirebilmek için rehber öğretmene yönlendirme, daha anlayışlı davranma, telkinde bulunma, yas danışmanlığı yapma, TSSB giderici çalışmalarda bulunma ve velilerle daha sık bilgi alışverişinde bulunmak şeklinde ifade etmişlerdir.

Tösten, Toprak ve Kayan (2017) okul çağı Suriyeli mülteci çocukların travma sonrası stres bozuklukları yaşadığını, Coşkun ve Emin (2016), öğrencilerin manevi olarak desteğe ihtiyaç duyduklarını bu alanda Rehberlik Araştırma Merkezlerinden fayda sağlanabileceğini, Usta, Arıkan, Şahin ve Çetin (2018) çalışmasında savaş ortamından elen öğrencilerin psikolojilerinin kötü olduğu, öfkeli ve gergin oldukları bu nedenle desteğe ihtiyaç duyduklarını, öğrencilere anlayışlı davranmak ve rehberlik servislerine yönlendirmek gerektiğini, Han (2010) ,göç ile gelen ailelerin sosyal anlamda uyum sorunu yaşadığı bu nedenle intibaka çalışmaları yapılması, Kiremit, Akpınar, Tüfekçi ve Akcan (2018) tarafında yapılan çalışmada okula uyumla ilgili problemlerin en büyük problemler arasında olduğu, Boylu ve Işık (2018), öğrencilerin savaş nedeniyle travma yaşadıklarını ifade etmiştir.

Çalışmalarda varılan örtüşen bulgular, öğrencilerin yaşadığı psikolojik sorunları iyileştirme çalışmalarının yapılması gerektiği, öğrencilerin uzman desteğine ihtiyaç duydukları bu nedenle rehberlik çalışmalarının bu çerçevede planlanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmamızın diğer bir alt probleminde, öğrenci-okul-veli arasındaki iletişimi geliştirmeye yönelik öğretmen görüşlerinin neler olduğu sorusu yöneltmiştir. Katılımcılar; velileri eğitim hakkında bilgilendirecek veli toplantıları yapmak gerektiği, ulaşılamayan velilere sosyal medya üzerinden ulaşarak bilgi alışverişi sağlanabileceğini ifade etmişlerdir. Coşkun ve Emin(2016) ,veli toplantıları yapmak ve sosyal medyayı kullanarak bilinçlendirme çalışmaları yapılabilineceğini, Kiremit, Akpınar, Tüfekçi ve Akcan (2018) öğretmenlerin en büyük problemin velilerle yaşadıkları iletişimsizlik olduğunu ifade etmişlerdir. Coşkun ve Emin (2018) velilerin bilinçsizliği ve sahip oldukları hakların farkında olmamalarının okullaşma oranı olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Velileri bilinçlendirerek eğitime katmak, sürekli iletişim halinde olabilmek için düzenli toplantılar düzenlemek bu sebeple mevcut iletişim kanallarını kullanarak ulaşmak ve velilerin çalışma saatlerini göz önünde bulundurarak görüşme saatleri düzenlemek doğrudan iletişimi arttıracak ve dolaylı olarak eğitim sorunlarını gidermeye yönelik bir basamak daha ilerleme sağlayacaktır.

Araştırma sonuçlarına göre şu öneriler getirilebilir:

1. GEM’lerde en önemli sorun olarak ortaya çıkan dil problemini çözmek için ders dışı hafta sonu etütleri açılabilir, halk eğitim merkezlerine sosyal tesislere yönlendirmeler yapılabilir.
2. Türkçe öğretimini arttırıcı dil çalışmaları için yeni merkezler kurulabilir veya GEM’ler bu tür eğitim verebilecek dil merkezlerine dönüştürülebilir.
3. Ders programının ders içeriği daha çok dil eğitimi ile sosyal ve sanatsal içerikli dersleri içeren bir nevi dil eğitim programına dönüştürülebilir. Öncelikli dil programı çözüldükten sonra daha geniş ve daha çok sayıda ders türünü içeren programlara tabi olunan programlar uygulanabilir.
4. Bulunduğu sınıfın kademesine ve yaş aralığına uymayan öğrenciler için uzaktan eğitim programları uygulanabilir.

KAYNAKLAR

- Boylu, E. ve Işık, P. (2018) Suriyeli mülteci çocuklara yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin yaşadıkları durumlara ilişkin görüşleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 895-936.
- Bulut, S., Soysal, Ö. Kanat, K., ve Gülçiçek, D. (2018). Suriyeli öğrencilerin Türkçe öğretmeni olmak: Suriyeli öğrencilerin eğitiminde karşılaşılan sorunlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(2), 1210-1238.
- Coşkun, İ. ve Emin, M. N. (2016). *Türkiye'deki Suriyelilerin Eğitiminde Yol Haritası: Fırsatlar ve Zorluklar*. SETA, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve toplum sosyal bilimler dergisi*, 5(1),9-22.
- Erdem, C. (2017). Sınıfında mülteci öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları öğretimsel sorunlar ve çözüme dair önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-42.
- Göç Raporu, (2016) *Türkiye Cumhuriyeti uluslararası göçe ilişkin ulusal göç raporları*. TC İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: Ankara.
- Göç Raporu, (2019). *Türkiye Cumhuriyeti uluslararası göçe ilişkin ulusal göç raporları*. TC İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: Ankara.
- Han, T. (2010). *Göç eden ailelerin çocuklarının eğitim öğretimde karşılaştıkları uyum sorunları*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- <https://pictes.meb.gov.tr/izleme>
- <https://pictes.meb.gov.tr/izleme/Faaliyetler/TurkceOgretimi>
- International Organization for Migration (IOM) (2019). Glossary on migration <http://www.iom.int/jahia/Jahia/engineName/search/pid/6?matrix=1152793852045> adresinden 05.010. 2019 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Kardeş, S. ve Akman, B. (2018). Suriyeli sığınmacıların eğitimine yönelik öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 17(3), 1224-1237.
- Kiremit, R. F., Akpınar, Ü., ve Tüfekci Akcan, A. (2018). Suriyeli Öğrencilerin Okula Uyumları Hakkında Öğretmen Görüşleri, *Kastamonu Education Journal*, 26(6), 2139-2149.
- Levent, F. ve Çayak, S. (2017). Türkiye'deki Suriyeli öğrencilerin eğitimine yönelik okul yöneticilerinin görüşleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(27), 21-46.
- Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıların eğitim sorununun çözümüne yönelik izlediği politikalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 267-305.
- Tösten, R., Toprak, M. ve Kayan, M. S. (2017) An Investigation of Forcibly Migrated Syrian Refugee Students at Turkish Public Schools. *Universal Journal of Educational Research*, 5(7), 1149-1160.
- Usta, M. E., Arıkan, İ., Şahin, Y. ve Çetin, M. S. (2018). *Suriyeli eğitimcilerin gözünden geçici eğitim merkezlerinde karşılaşılan sorunların incelenmesi*. *Mukaddime* 9(1), 173-188

**XI. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA TANIMLANAN TURİZM
ÖNCELİKLERİNİN TÜRKİYE CUMHURİYETİ 100. YIL VİZYONU İLE
TÜRKİYE TURİZM STRATEJİSİ HEDEFLERİ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Doç. Dr. Sibel MEHTER AYKIN

Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Selman YILMAZ

İstanbul Üniversitesi

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yıl Stratejisinin son halkasını oluşturan XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı 2019 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu plan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ilk planı olması hasebiyle diğer planlardan ayrılmakta ve önemli değişiklikler içermektedir. Bu çalışmanın amacı; XI. Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan turizm sektörüne dair amaç, öncelik, tedbir ve hedefleri genel olarak yüzüncü yıl vizyonuna katkısı bağlamında değerlendirmek, XI. Kalkınma Planında yer alan her bir maddeyi özellikle de Türkiye Turizm Stratejisinde yer alan vizyon ve hedefler ile ilişkilendirerek analiz etmektir. Bu bağlamda, Türkiye'de uygulanmış uzun vadeli stratejilere ve orta vadeli kalkınma planlarına dair genel bir çerçeve sunulduktan sonra, sırasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yıl Stratejisi ve Türkiye Turizm Stratejisi referans alınarak XI. Kalkınma Planı turizm özelinde irdelenmektedir. Çalışma başlıca bulgu ve politika önerileri ile son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Turizm

**ASSESSING THE TOURISM PRIORITIES DEFINED IN THE XI. FIVE-YEAR
DEVELOPMENT PLAN IN VIEW OF CENTENARY VISION OF TURKISH
REPUBLIC AND THE GOALS OF TURKISH TOURISM STRATEGY**

ABSTRACT

Forming the last step of the Centenary Strategy of Turkish Republic, XI. Five-Year Development Plan had been enacted as of July 2019. The stated Plan differentiates from previous plans and comprises prominent changes as forming the very first plan of the Presidential Governmental System. The aim of this paper is to assess the aim, priorities and the measures stipulated for tourism in the XI. Development Plan in view of their contribution to the centenary vision in general and to analyze the contribution of each tourism item stated in the XI. Plan to the vision and goals of Turkish Tourism Strategy, in particular. In this respect, after presenting a framework on long term strategies and medium term development plans enacted in Turkey, the XI. Development Plan is analyzed with reference to Centenary Strategy of Turkish Republic and Turkish Tourism Strategy respectively. The paper is concluded with the main findings and policy recommendations.

Keywords: Turkey, XI. Five-Year Development Plan, Tourism

GİRİŞ

Turizm yazınında sektörün Türkiye’deki gelişim sürecini inceleyen çok sayıda çalışma mevcuttur (Barutçugil, 1986; Kozak, 2012; Mehter Aykın ve Birkan, 2007; Mehter Aykın, 2013; Oktayer, Susam ve Çak, 2007; Soyak, 2005, Türkiye Kalkınma Bankası, 1990; Yarcın, 1996). Bu çalışmaları kaleme alan yazarların çoğu turizmin gerçek anlamda gelişiminin Cumhuriyet Dönemi ile birlikte sağlandığı konusunda hemfikirdirler. Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra girilen kalkınma hamlesinin başarılması için hazırlanan tekil sanayi planları zamanla yerini uzun vadeli perspektiflere dayalı beşer yıllık bütüncül planlara bırakmıştır. Bilindiği gibi, “kamu kesimi için emredici, özel sektör için yol gösterici” nitelikte olan kalkınma planları iktisadi kalkınmanın temel referans belgelerini oluşturmaktadır. 1963 yılından bu yana hazırlanan uzun vadeli stratejilerin ve orta vadeli planların her birinin öngördüğü sektörel amaçlar, temel prensipler, öncelikler, hedefler ve göstergeler doğal olarak değişen paradigma doğrultusuna her defasında yeniden şekillendirilmiştir. Bununla birlikte, tüm paradigma değişimi altında, turizm sektörü kalkınmaya katkısı bağlamında beş yıllık planların tamamında özel önem verilen sektörlerin başında yer almıştır. Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşunun yüzüncü yıldönümüne işaret eden 100. Yıl Stratejisinin bileşenlerinden birini oluşturan IX. Kalkınma Planında turizm katma değeri yüksek sektörler arasında sıralanırken, sektörün bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak desteklenmesi temel prensip olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşım turizm sektörü ana planının oluşturulmasına zemin hazırlamış ve Türkiye Turizm Stratejisinin (2023) tanımlanmasını da beraberinde getirmiştir. Bilindiği gibi, Türkiye Turizm Stratejisi kapsamında ülkemizin uluslararası turist varışları ve turizm gelirleri bakımından ilk beş ülke içerisinde yer almasına yönelik alt stratejiler ve destek mekanizmaları geliştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yıl Stratejisinin son halkasını oluşturan XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı 2019 yılında yayımlanarak yürürlüğe girmiş olup, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ilk kalkınma planı olması hasebiyle diğer planlardan ayrılmakta ve geçmiş dönem planlarına kıyasla bir dizi yenilik içermektedir. Türkiye’yi 2023 yılına taşıyacak plan olması XI. Kalkınma Planının ayrıntılı olarak incelenmesi ve varsa telafi tedbirlerinin tanımlanması gereğini de beraberinde getirmektedir.

1. ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KISITLARI

Bu çalışmanın amacı; XI. Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan turizme dair amaç, öncelik, tedbir ve hedefleri genel olarak 100. Yıl vizyonuna katkısı bağlamında değerlendirmek, XI. Kalkınma Planında yer alan her bir maddeyi özellikle de Türkiye Turizm Stratejisinde yer alan vizyon ve hedefler ile ilişkilendirerek analiz etmektir. Bu bağlamda, uzun vadeli stratejilere ve kalkınma planlarına yönelik genel bir çerçeve sunulduktan sonra, sırasıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yıl Stratejisi ile Türkiye Turizm Stratejisi referans alınarak XI. Kalkınma Planı turizm özelinde irdelenmektedir. Ardından, çalışma başlıca bulgu ve politika önerilerinin sunumu ile son bulmaktadır.

Bu çalışmada literatür taramasına dayalı nitel araştırma yöntemine başvurulmuş karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. İlk olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yıl Stratejisinde yer alan vizyon ifadesi ile Türkiye Turizm Stratejisinde yer alan vizyon ifadesinin her biri XI. Beş Yıllık Kalkınma Planında tanımlanan turizm sektörüne yönelik amaç ifadesi ile karşılaştırmalı olarak incelenmiş; ardından Türkiye Turizm Stratejisinde tanımlı 2023 hedefleri sayısal boyutuyla XI. Beş Yıllık Kalkınma Planında revize edilen turizm hedefleri ile karşılaştırmıştır (Tablo 1). Daha sonra, Türkiye Turizm Stratejisi vizyon ifadesinde yer alan anahtar kavramların her biri Tablo 2’nin ilk sütunda sıralanmıştır. XI. Kalkınma Planında

yer alan öncelik ve tedbirler ise, ilk sütunda sıralanan anahtar kavramlar ile eşleştirilerek ikinci sütunun ilgili satırına aktarılmıştır. Bu eşleştirme işlemi ile yapılmak istenen şey, turizm vizyonu ile plan öncelik ve tedbirleri arasındaki örtüşme ve (varsa) ayrışmaları tespit etmektir. Bir başka ifadeyle bu analiz ile amaçlanan, mikro plan öncelik ve tedbirlerinin makro program hedeflerine ulaşmada ne ölçüde katkıda bulunabileceğini tespit etmek ve gerekli hallerde ilave tedbirler önermektir.

Sözü edilen eşleştirme yapılırken bazı öncelik ve tedbirlerin birden çok anahtar kelime ile eşleşebileceği tespit edilmiş; en uygun kavram ile eşleştirme yapma işlemi ise çalışmanın en büyük güçlüğünü oluşturmuştur. Odak noktasından sapmayı önlemek amacıyla, konunun daraltılması meselesi ise çalışmanın bir diğer güçlük alanını oluşturmuştur. Gerek 100. Yıl Stratejisi vizyonuna, gerekse Türkiye Turizm Stratejisi vizyon ve hedeflerine ulaşmak üzere turizme ilave olarak başta ulaştırma ve tanıtım olmak üzere birçok politika alanının katkısı olacağı tartışmasız bir gerçektir. Bununla birlikte, çalışmanın sınırlarını belirlemek ve tek noktaya odaklanmak amacıyla sözü edilen eşleştirme işlemine sadece XI. Kalkınma Planının turizm başlığı altında yer alan öncelik ve tedbirler dahil edilmiştir.

2. UZUN VADELİ STRATEJİLERİN VE KALKINMA PLANLARININ GENEL ÇERÇEVESİ

Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasını müteakip, büyük bir bölümü belirli bir uzun vadeli perspektife dayanan, kimisi ise paradigma değişikliğine bağlı olarak daha önce tanımlanmış perspektif dışında tutulan beş yıllık planlar aracılığı ile Türkiye'de iktisadi kalkınmanın, toplumsal dönüşümün ve kültürel gelişimin sağlanması amaçlanmıştır. Planlı dönemde üç uzun vadeli kalkınma stratejisi oluşturulmuştur. Bunların uygulamaya aktarılması ise, sonuncusu bu yıl yürürlüğe giren toplam on bir orta vadeli plan ile olmuştur.

Genel bir çerçeve çizmek gerekirse; 15 yıllık birinci uzun vadeli kalkınma stratejisi ithal ikameci sanayileşme politikasının benimsendiği “içe dönük” planlama dönemini (1963–1977) ve beşer yıllık üç ardışık kalkınma planını kapsamaktadır (Mehter Aykın ve Birkan, 2007: 63–64). I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967) ile II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972) tüm özellikleri ile 15 yıllık perspektife sahip birinci uzun vadeli kalkınma stratejisinin ilk iki dilimi niteliğini taşıırken, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973–1977) içe dönük kalkınma stratejisinin son halkasını oluşturması beklenirken tam tersine Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerin ön plana çıktığı bambaşka bir perspektife sahip yeni bir uzun vadeli kalkınma stratejisinin ilk dilimine dönüşmüştür. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983) ise, değişen paradigmaya ayak uyduramayan arada kalmış bir plan gibi durmaktadır. Söz konusu plan uzun vadeli bir kalkınma stratejisinin tam anlamıyla tamamlayıcısı olmadığı gibi, 1970'lerin sonunda yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlar dolayısıyla uygulama alanı da bulamamıştır (DPT, 2002: 7-8; Soyak, 2004; Mehter Aykın ve Birkan, 2007: 64-65).

22 yıllık ikinci uzun vadeli kalkınma stratejisi esas itibarıyla serbest piyasa ekonomisinin benimsendiği “dışa açılma” yıllarını (1973–1995) kapsamakta olup, bu dönemde arafta kalan son iki plana ilave olarak dışa açılmaya geçiş planları olarak bilinen iki adet beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Bunlar; 1985-1989 dönemini kapsayan V. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1990-1994 dönemini kapsayan VI. Beş Yıllık Kalkınma Planıdır. Bu dört planı 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında gümrük birliğinin tesis edildiği 1996 yılından başlayarak beş yıllık bir dönemi kapsayan ve uzun vadeli herhangi bir stratejiye dayanmayan VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996–2000) takip etmiştir (DPT, 2002: 8-9; Mehter Aykın ve Birkan, 2007: 65). Dışa açılma döneminde başta 12.3.1982 tarih 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu olmak üzere, çıkarılan

bir dizi düzenleme ile Türkiye uluslararası turizm pazarlarındaki faaliyetlerini büyük ölçüde artırarak önemli bir varış noktası haline dönüşmüş; sektörde kitle turizmi odaklı bir büyüme gerçekleştirilmiştir (Soyak, 2005).

2001-2023 dönemini kapsayan 23 yıllık üçüncü uzun vadeli kalkınma stratejisi ise tanımlanan vizyon ve koyulan hedefler bakımında diğer kalkınma stratejilerinden bir hayli farklılık göstermektedir. Kuruluşunun yüzüncü yıldönümüne Türkiye Cumhuriyeti’ni önemli bir aktör olarak taşıma amacıyla hazırlanan üçüncü uzun vadeli kalkınma stratejisinde dört ayrı plan yer almaktadır. Bunlar; sırasıyla VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), IX. Yedi Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), X. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018) ve nihayet XI. Beş Yıllık Kalkınma Planıdır (2019-2023). Planlı kalkınma döneminin erken evresinde izlenen genel denge anlayışına dayalı plan modelinden giderek uzaklaşarak, 1990’ların ikinci yarısında başlayarak günümüze kadar daha çok makro çerçeve oluşturan, sistemin daha etkin işleyişine imkan verecek şekilde kurumsal ve yapısal düzenlemeleri öne çıkaran, temel amaç ve önceliklere daha fazla yoğunlaşan bir stratejik plan modeline geçiş olduğu dikkat çekmektedir (Mehter Aykın ve Birkan, 2007: 69-70). 2007 yılında yürürlüğe giren Türkiye Turizm Stratejisi ve Eylem Planı üçüncü uzun vadeli kalkınma stratejisinin en büyük kazanımı olarak düşünülebilir.

2. BAŞLICA BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde XI. Beş Yıllık Kalkınma Planının içerdiği tedbir ve hedeflerin yerindeliği tartışılmaktadır. Bu çerçevede, sırasıyla 100. Yıl Stratejisi ve Türkiye Turizm Stratejisi referans alınarak XI. Beş Yıllık Kalkınma Planında tanımlanan amaç, öncelik, tedbir ve hedefler karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Bulgular aşağıdaki gibi iki başlık altında toplanabilir.

2.1. Gösterge Niteliğindeki Hedeflerden Sapma

Tablo 1’de Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yıl Stratejisi vizyonu, Türkiye Turizm Stratejisi vizyonu ve XI. Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan turizme yönelik amaç tanımı toplu olarak verilmiştir. Buna göre; Cumhuriyetin ilanının yüzüncü yılında Türkiye *“istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip bilgi toplumuna dönüşen ve AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış”* (IX. Kalkınma Planı) bir ülke mertebesinde olmayı arzu etmektedir. Bu vizyonla uyumlu olarak Türkiye’nin sektörel stratejileri tanımlanmış, her bir sektör için 2023’e işaret eden performans göstergesi niteliğinde hedefler belirlenmiştir. Bu çerçevede oluşturulan Türkiye Turizm Stratejisinde *“Sürdürülebilir turizm yaklaşımının benimsenerek istihdamın artırılmasında ve bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması ve Türkiye’nin 2023 yılına kadar, uluslararası pazarda turist sayısı ve turizm geliri bakımından ilk beş ülke arasında önemli bir varış noktası ve uluslararası bir marka haline getirilmesinin sağlanması”* yeni Türkiye’nin turizm vizyonu olarak belirlenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

2019 yılında yürürlüğe giren XI. Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, turizme yönelik olarak *“Değişen tüketici eğilimleri ile teknolojik gelişmeler doğrultusunda turizmin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, sezon süresinin uzatılması, hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve daha fazla harcama eğilimi olan ziyaretçinin ülkemize çekilmesi ile konaklama süresi ve konaklama dışı harcamaların artırılması, her bir destinasyon özelinde ve odaklı anlayış çerçevesinde sektörde dönüşümün gerçekleştirilmesi ve koruma-kullanma dengesi gözetilerek ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlanması temel amaçtır.”* denilmiştir. Söz konusu

amaç tanımı, kolayca anlaşılacağı üzere, gerek Türkiye'nin 100. Yıl Stratejisi vizyon ifadesinde yer alan anahtar kavram ve beklentilerle, gerekse Türkiye Turizm Stratejisi vizyon ifadesinde yer alan kavram ve beklentilerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Gerçekten de turizmde rekabet gücünün kazanılabilmesi ve korunması için değişen tüketici eğilimlerinin yakından takibi ve teknolojik gelişmelere ayak uydurulması elzemdir. Turizmin çeşitlendirilerek sezonun uzatılması sektörde istikrar sağlayıcı tedbirler olarak düşünülebilir. Benzer şekilde, hizmet kalitesinin yükseltilerek daha fazla harcama eğilimi olan ziyaretçilerin Türkiye'ye çekilmesi ve konaklama süresi ile konaklama dışı harcamaların artırılması bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi ve gelir dağılımında bir nevi adaletin tesis edilmesi hedefine katkıda bulunabilecek tedbirler olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, destinasyonlara odaklanma yaklaşımının ilgili yörenin marka olmasına ve önemli bir varış noktasına dönüşümüne yardımcı olacağı söylenebilir. Diğer taraftan, koruma-kullanma dengesinin gözetilerek ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlaması Türkiye Turizm Stratejisinde altı çizilen sürdürülebilir turizm beklentisini karşılamaktadır.

Türkiye Turizm Stratejisinde ifadesini bulan istihdamın artırılması hedefinin XI. Kalkınma Planında ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı bağlamında üstü örtük olarak ele alındığı düşünülebilir. İstihdamın artırılmasına dair amaç ve prensiplerin XI. Kalkınma Planının ilgili başlığı altında çalışıldığı unutulmamalıdır. Turizm başlığı altında nispeten muğlak bırakılan bir diğer konu da 100. Yıl Stratejisinde yer alan bilgi toplumuna dönüşme iddiasıdır. Turizm başlığı altında teknolojik gelişmelerden söz ediliyor olmasının bilgi toplumunun gereğinin yerine getirileceği anlamında değerlendirilmesi bir hayli güçtür. Bununla birlikte, bu konunun da XI. Kalkınma Planının ilgili başlığı altında ele alındığı unutulmamalıdır. Son olarak, Avrupa Birliği üyeliğinin gündemden düştüğü gerçeğinden hareketle, turizm sektöründe AB normlarının karşılanması hedefinin son kalkınma planında yer verilen amaç, öncelik ve tedbirler arasında kendine yer bulmadığını tespit etmek de mümkündür. Bu konunun izlerinin de ilgili başlık altında sürülmesi gerekmektedir.

Tablo 1: Vizyon ve Amaç Tanımları

Doküman	Vizyon / Amaç Tanımı
Türkiye Cumhuriyeti 100. Yıl Stratejisi Vizyon İfadesi	İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye yaratmak.
Türkiye Turizm Stratejisi (2023) Vizyon İfadesi	Sürdürülebilir turizm yaklaşımının benimsenerek istihdamın artırılmasında ve bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması ve Türkiye'nin 2023 yılına kadar, uluslararası pazarda turist sayısı ve turizm geliri bakımından ilk beş ülke arasında önemli bir varış noktası ve uluslararası bir marka haline getirilmesinin sağlanması temel amaçtır.
XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Turizm Sektörü Amaç Tanımı	Değişen tüketici eğilimleri ile teknolojik gelişmeler doğrultusunda turizmin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, sezon süresinin uzatılması, hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve daha fazla harcama eğilimi olan ziyaretçinin ülkemize çekilmesi ile konaklama

süresi ve konaklama dışı harcamaların artırılması, her bir destinasyon özelinde ve odaklı anlayış çerçevesinde sektörde dönüşümün gerçekleştirilmesi ve koruma-kullanma dengesi gözetilerek ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlanması temel amaçtır.

Kaynak: Türkiye Turizm Strateji, IX. Kalkınma Planı ve XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı bilgilerinden hareketle yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2007 yılında açıklanan Türkiye Turizm Stratejisi uyarınca, tanımlanan alt-stratejilerin hayata geçirilmesiyle birlikte 2023 yılı itibariyle ülkemize 63 milyon turist geleceği, bunların kişi başına 1.350 dolar harcama yapacağı ve uluslararası turizm gelirlerinin 86 milyar dolara ulaşacağı öngörülmüştür (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Bununla birlikte, XI. Beş Yıllık Kalkınma Planının turizm göstergelerinde büyük ölçüde revizyona gittiği gözden kaçmamaktadır. Tablo 2’de XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Turizm Sektörü Hedefleri verilmiştir. Buna göre; 2023 yılında 67,7 milyonu yabancılardan oluşmak üzere toplam 75 milyon ziyaretçiye ulaşılabileceği tahmin edilmektedir. Her iki büyüklük de Türkiye Turizm Stratejisinde yer alan öngörüğü aşan bir rakama işaret etmektedir. Buna karşın, turizm gelirlerinin Türkiye Turizm Stratejisinde dile getirilen öngörünün tersine (86 milyar dolar) 65 milyar dolar gibi daha düşük bir seviyede gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Benzer şekilde kişi başına düşen ortalama harcama miktarı öngörüsü de revize edilerek 1.350 dolardan 867 dolara çekilmiştir. Öte yandan, Türkiye’nin 100. Yıl vizyonunda ifadesini bulan “*AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye yaratmak*” idealinden de giderek uzaklaşıldığı düşünülmektedir. Ne var ki, daha kapsamlı bir çalışmanın odak noktasını oluşturduğu düşüncesiyle bu konuya burada yer verilmemiştir.

Tablo 2: XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Turizm Sektörü Hedefleri*.

Dönem	Göstergeler	2018	2023
XI. BYKP	Turizm Geliri (Milyar Dolar)	29,5	65,0
	Ziyaretçi Sayısı (Milyon)	46,1	75,0
	Yabancı Ziyaretçi Sayısı (Milyon)	39,5	67,7
	Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (Dolar)	647	867
	Ortalama Konaklama Süresi (Gece)	9,8	10,0
	Ziyaretçi Başına Gecelik Gelir (Dolar)	66	86,7

* 2018 yılı verileri TÜİK ile Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir. 2023 yılı verileri XI. Kalkınma Planı tahminleridir

Kaynak: XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023), s. 102

2.2. Geliştirilen Yeni Araç ve Tedbirler

XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı kendinden önceki planlara kıyasla nispeten yeni araç ve tedbirler içermektedir. Bir diğer ifadeyle, Türkiye Turizm Stratejisinde tanımlanan vizyon çerçevesinde hedeflere ulaşmak üzere geliştirilen araçlar görece yenidir. Türkiye Turizm Stratejisi (2023) Vizyonu ve XI. Kalkınma Planı Öğeleri Eşleştirmesi Tablo 3'te sunulmuştur. Kolayca anlaşılacağı üzere, ilk etapta turizm vizyonu sırasıyla “sürdürülebilir turizm”, “istihdamın artırılması”, “bölgesel gelişme”, “öncü bir sektör”, “turist sayısı”, turizm geliri”, “önemli bir varış noktası”, “uluslararası bir marka” olmak üzere toplam 8 anahtar kelimeye ayrıştırılarak tablonun ilk sütununda verilmiştir. Ardından plan öncelikleri ile tedbirleri bu anahtar kelimelere uygunlukları bağlamında dağıtılarak ikinci sütunda sunulmuştur. Yapılan eşleştirme sonucunda, XI. Kalkınma Planı öncelikleri ile tedbirlerinin Türkiye Turizm Stratejisi vizyonu ile örtüştüğü ve kalkınma planının yerinde tercihler içerdiği tespit edilmiştir.

Orta vadeli planların uzun vadeli stratejileri desteklemesi beklenen bir durumdur. Burada önemli olan geçmiş planlardan farklı olarak ayırt edici unsurların bulunmasıdır. Söz gelimi tanıtım ve pazarlama konusunda reformların yapılması gereği her daim söylenmiştir. Bu durum hem VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında hem de IX. Yedi Yıllık Kalkınma Planında “Ülkemizde son yıllarda yatak kapasitesindeki hızlı artışa ve kaydedilen önemli gelişmelere rağmen tanıtım ve pazarlama konusunda yapısal bir reform yapılması gereği hissedilmektedir” (VIII. BYKP, s. 180 ve IX. DYKP, s. 43-44) şeklinde tekrar eden cümlelerde ifadesini bulurken, X. Beş Yıllık Kalkınma Planında “Sektörde tanıtım ve pazarlamanın iyileştirilmesi, tanıtımın finansmanına özel sektörün daha fazla katılımı önemini korumaktadır” (X. BYKP, s. 113) şeklinde ifade edilmiştir. Ne var ki, son plan yürürlüğe girene dek bu konuda somut adım atılmamıştır. XI. Beş Yıllık Kalkınma Planında “Turizmin tanıtımı ve yatırımların artırılması için özel sektörün finansman temininde ve karar süreçlerinde yer aldığı Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı kurulacaktır” (XI. BYKP, s.) şeklinde taahhütte bulunulmuş ve bu taahhüt beş yıllık plan dönemi başlar başlamaz Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı kurulmak suretiyle yerine getirilmiştir.

Bilindiği gibi, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı Hakkında Kanun (Kanun No: 7183, Kabul Tarihi: 11/7/2019) 15 Temmuz 2019 gün ve 30832 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözü edilen Kanun; “Türkiye’nin turizm hedeflerine ulaşmasını teminen; turizm imkân ve fırsatlarının dünyada tanıtılmasına, turizm potansiyelinin tüm yönleri ile değerlendirilerek ülke ekonomisine kazandırılmasına, turizm yatırımlarının, turizmin ülke ekonomisindeki payının ve turizm sektörünün hizmet kalitesinin artırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmak, destek ve kaynak sağlamak amacıyla Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansının kurulması, yönetimi, denetimi, gelirleri ve faaliyetlerine ilişkin usul ve esasları düzenlemek” üzere çıkarılmıştır (7183 sayılı Kanun, madde 1). Kanunun 2. maddesi hükümleri uyarınca, Bakanlıkça belirlenen turizm stratejisi ve politikaları doğrultusunda;

- a) Türkiye’nin turizm hedeflerine ulaşmasına ve turizm olanaklarının dünyada tanıtılmasına ve pazarlanmasına ilişkin strateji geliştirmek ve tanıtım faaliyetlerini yürütmek;
- b) Turizm sektörü ve pazarının ihtiyaçlarını ve eğilimlerini belirleyerek ilgililere tavsiyelerde bulunmak;

c) Turizm potansiyelinin tüm yönleri ile değerlendirilerek ülke ekonomisine kazandırılmasına, turizm yatırımlarının ve turizmin ülke ekonomisindeki payının artırılmasına yönelik çalışmaları yapmak;

ç) Turizm sektörünün hizmet kalitesinin ve niteliğinin artırılması amacıyla gerekli tüm çalışmaları yürütmek;

d) Turizmin ülke ekonomisindeki payının artırılması amacıyla Kanunda belirtilen amaçları gerçekleştirmek üzere diğer her türlü faaliyet, iş ve işlemleri yapmak; destek ve kaynak sağlamak Ajansın başlıca görev ve faaliyet alanını oluşturmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu niteliğindeki Ajansın Yönetim, İcra ve Danışma Kurullarına gerekli görevlendirmeler yapılarak faaliyete başlamıştır. XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile tanımlanan amaç ve öncelikler doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmesi beklenen Ajansı sekizinci, dokuzuncu ve onuncu kalkınma planlarında daha önce hiç dile getirilmemiş bir dizi taahhüdü yerine getirmek durumundadır. Bu taahhütlerden Ajansın doğrudan görev ve yetki alanına girdiği düşünülenler şu şekilde sıralanabilir:

- Turizmde sürdürülebilirliği sağlamak üzere, iklim değişikliğinin turizm sektörü üzerindeki etkilerinin tespitine yönelik çalışmaların yapılmasına destek olmak ve söz konusu çalışmalara katılarak ilgililere tavsiyelerde bulunmak;
- Sektörde iş yapma kolaylığının sağlanması amacıyla yönelik olarak, dağınık halde bulunan turizm mevzuatının gözden geçirilmesi sürecine katılmak ve geniş kapsamlı bir Turizm Temel Yasasının çıkarılmasına öncülük etmek; uygulama farklılıkları ile bürokratik zorlukları ortadan kaldırmak amacı doğrultusunda, turizm yatırım sürecinin elektronik ortama taşınması çalışmalarına yön vermek; ayrıca yurt dışı menşeli mobil ve internet uygulamalarına yönelik mali hususlar başta olmak üzere, ülkemiz mevzuatının uyumlaştırılması çalışmalarına yön vermek;
- Turizm sektörünün yeniliklere uyum sağlama konusunda öncü bir iş kolu olması amacı doğrultusunda, sektöre dair Ar-Ge faaliyetlerini ve teknolojiye dayalı uygulamaları destekleyici nitelikteki her türlü çalışmaların yapılmasına katkıda bulunmak; bu bağlamda özellikle sektörde dijitalleşme oranlarını ve dijitalleşme yatkinliğini ölçmeye yönelik araştırmaların yapılmasını desteklemek; turizm sektöründe ürün geliştirme, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine esas oluşturacak büyük verinin toplanması ve analizi çalışmalarının yapılmasını sağlamak; ziyaretçi deneyimini artırıcı teknoloji destekli projeler geliştirmek.

XI. Beş Yıllık Kalkınma Planında yukarıda tanımlanan maddeler dışında tesislere personel lojman alanı tahsis edilmesi, İstanbul'un kruvaziyer seyahatin başlangıç-bitiş noktası yapılması, business class ve comfort class uygulamalarının yaygınlaştırılması gibi daha önceki planlarda gündeme getirilmeyen bir dizi yeni yaklaşım ve tedbirin de bulunduğu gözden kaçmamaktadır. Bununla birlikte, bu konuların doğrudan Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı'nın yetki ve sorumluluk alanı içinde olmadığı düşünülmektedir.

Tablo 3: Türkiye Turizm Stratejisi (2023) Vizyonu ve XI. Kalkınma Planı Öğeleri Eşleştirmesi

Vizyon Öğeleri	XI. Kalkınma Planı Öğeleri
1. Sürdürülebilir turizm	• Büyük ölçekli turizm yatırımlarının gerçekleştirilmesine yönelik planlama ve arazi tahsis çalışmaları yapılacak, sürdürülebilir bir anlayışla turizmin çeşitlendirilmesi ve sezonun uzatılması

	amacıyla turizm altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir. • Her bir destinasyon özelinde ve odaklı anlayış çerçevesinde; planlama hiyerarşisi gözetilerek yatırım planlaması dâhil turizmin gelişimi ve yönetimi bütüncül olarak ele alınacak; çevreye duyarlı ve sorumlu turizm anlayışı ile sürdürülebilir turizm uygulamaları geliştirilecektir. • Kıyı alanlarının turizm sektörünün talepleri ile entegre bir şekilde koruma-kullanma dengesi dikkate alınarak bütüncül yönetim ve planlaması yapılacaktır • Koruma kullanma dengesi gözetilerek turizm alanlarının taşıma kapasiteleri tespit edilecek ve alanlar buna göre yönetilecektir. • Turizm bölgelerindeki içme suyu, kanalizasyon, katı atık bertaraf ve atık su arıtma altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir. • Sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde; çevreye duyarlı turizm tesislerinin sayısının artırılması ve niteliklerinin geliştirilmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır. • İklim değişikliğinin turizm sektörü üzerindeki etkilerinin tespitine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
2. İstihdamın artırılması	• Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan protokol çerçevesinde yürütülecek uygulamalı eğitim programı ile turizm sektörünün ihtiyacı olan nitelikli ara eleman ihtiyacı karşılanacaktır. • Turizm sektörü çalışanları için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen eğitim programlarına sektörün daha fazla katılım sağlamasına yönelik çalışmalar yürütülecek ve talebi karşılayacak şekilde eğitimler verilecektir. • Nitelikli personel istihdamını kolaylaştırmak ve personelin barınma ihtiyacının daha konforlu ortamlarda karşılanması için tesislere personel lojman alanı tahsis edilecektir.
3. Bölgesel gelişme	• İçerdiği farklı kullanımlarla turizm çeşitliliği sunan, bütüncül planlanmış turizm kentleri hayata geçirilerek ziyaretçilerin konaklama süreleri artırılabilecek, alışveriş, eğlence ve sportif faaliyetlerle konaklama dışı harcamaları artırılabilecektir.
4. Öncü bir sektör	• Artan turist sayısını karşılamak üzere yatırım

-
- sürecindeki 212.038 yatağa ilaveten Plan döneminde yatak kapasitesi 300.000 artırılabacaktır.
- Risk ve kriz durumlarından sektörün etkilenmemesi için risk ve kriz yönetim planları hazırlanacaktır.
 - Ortalama konaklama süresini artıracak ve turizmin yılın tamamına yayılmasını sağlayacak sağlık turizminin geliştirilmesi için tanıtım ve yatırım faaliyetleri yürütülecektir.
 - Deniz turizmine katkı sağlamak üzere, talebe ve doğal özelliklere uygun projelendirilmiş yat limanlarının yapılabilir bulunması halinde KÖİ modeli ile hayata geçirilmesi sağlanacak, Plan döneminde başlanacak yat limanı yatırımları ile yat bağlama kapasitesinde yaklaşık 4.500 yatlık kapasite artışı gerçekleştirilecektir.
 - İstanbul'u kruvaziyer seyahatin başlangıç-bitiş noktası yapmak amacıyla yeni bir kruvaziyer liman yapılacaktır.
 - Turistik tren seferleri uygulamaya alınacaktır.
 - Turizm sektörüne ilişkin dağılık haldeki mevzuat günümüzün ihtiyaçlarına göre gözden geçirilmek suretiyle sektörü ilgilendiren tüm hususlara ilişkin Turizm Temel Yasası çıkarılacak; turizm hizmetlerinin çeşitlendirilmesi, yatırımların desteklenmesi, turizm işletmeciliğinin teşvik edilmesi ve sektör üzerindeki maliyetlerin azaltılması sağlanacaktır.
 - Turizm sektöründe daha yüksek standartlarda hizmet sunumu sağlanacaktır.
 - Renovasyon yoluyla tesislerdeki fiziki şartların iyileştirilmesine yönelik hukuki düzenlemeler yapılacak ve uygulamaya konulacaktır.
 - Turizm hizmetlerinde kullanılacak olan tesislerin standartlarının yükseltilmesini sağlamak üzere tesislerin belgelendirilmesine ilişkin sistem yeniden düzenlenecektir.
 - Başta internet tabanlı uygulamalar olmak üzere turizm sektörünün paylaşım ekonomisinden daha etkin faydalanabilmesine yönelik düzenlemeler yapılacak, sektördeki Ar-Ge faaliyetleri ile teknolojiye dayalı uygulamalar desteklenecektir.
 - Turizmde dijitalleşme oranları ve sektörün dijitalleşme konusuna yatkınlığı araştırması yapılacaktır.
 - Turizm sektöründe ürün geliştirme, tanıtım ve pazarlamada kullanılmasına yönelik büyük verinin toplanması ve analizi çalışması yürütülecektir.
 - Teknoloji destekli olarak ziyaretçi deneyimini artırıcı projeler geliştirilecektir.
 - Yurt dışı menşeli mobil ve internet uygulamalarına yönelik mali hususlar başta olmak üzere ülkemiz
-

	mevzuatının uyumlaştırılması sağlanacaktır. • Uygulama farklılıklarını ve bürokratik zorlukları ortadan kaldırmak üzere turizm yatırım süreci elektronik ortama taşınacak ve yatırımcıya iş yapma kolaylığı getirilecektir.
5. Turist sayısı	• Gastronomi, golf, sağlık, kruvaziyer, düğün, inanç, kongre ve alışveriş gibi daha fazla gelir bırakan turizm çeşitlerine yönelik talebin yüksek olduğu pazarlar tespit edilecek ve bu ülkelerden ziyaretçi sayısının artırılmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir. • İç turizmi ölçme sistemi kurulacaktır.
6. Turizm geliri	• Daha fazla gelir bırakan turizm çeşitlerinin geliştirilmesi, konaklama süresinin uzatılması, konaklama dışı harcama alanlarının yaratılması ve harcama eğilimi yüksek ziyaretçilere ulaşılması yoluyla kişi başı harcama artırılabilecektir. • Harcama eğilimi yüksek ziyaretçi trafiğini artırmak üzere ana turistik destinasyonlara business class ve comfort class uygulaması yaygınlaştırılacak ve sefer sayıları artırılabilecektir.
7.Önemli bir varış noktası	• Mevcut kaynak pazarlarımızın güçlendirilmesi, geliştirilmesi ve bunun yanı sıra yeni kaynak pazarların yaratılması yoluyla ziyaretçi sayısı artırılabilecektir. • Başta uzak doğu ülkeleri olmak üzere dünyada yükselen pazar konumundaki ülkelerden ülkemiz için yeni kaynak pazarlar oluşturmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir. • Ana kaynak pazarımız olan ülkelerin seçilmiş şehirlerinden konaklama kapasitesinin yüksek olduğu turistik bölgelerimize başlatılan doğrudan tarifeli uçuş seferleri ve düzenlendiği bölgelerin sayıları artırılabilecektir. • Turizm değerlerimiz destinasyon bazında gruplandırılarak tanıtılacaktır. • Destinasyon bazında strateji, master plan ve fiziki planlar hazırlanacak ve projeler yürütülecektir.
8. Uluslararası bir marka	• Turizmin tanıtımı ve yatırımların artırılması için özel sektörün finansman temininde ve karar süreçlerinde yer aldığı Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı kurulacaktır. • Başta ana ve yükselen hedef pazarlar olmak üzere yurt dışında algı ve imaj araştırmaları yapılarak bu

kapsamda yönetim planları hazırlanacaktır.

Kaynak: Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Planlı kalkınma döneminde Türkiye’de üç uzun vadeli kalkınma stratejisi oluşturulmuş, bunların uygulamaya aktarılması sonuncusu bu yıl yürürlüğe giren toplam on bir orta vadeli plan ile olmuştur. XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı gerek 23 yıllık dönemi kapsayan 100. Yıl Stratejisinin son halkasını oluşturması, gerekse Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ilk kalkınma planı olması dolayısıyla diğer planlardan ayrılmaktadır. Türkiye’yi 2023 yılına taşıyacak plan olması XI. Kalkınma Planının ayrıntılı olarak incelenmesi getirmektedir. Bu çalışmada XI. Kalkınma Planının turizme yönelik amaç ve öncelikleri Türkiye’nin 100. Yıl vizyonuna ve Türkiye Turizm Strateji hedeflerine katkısı bağlamında değerlendirilmiştir. Yapılan karşılaştırmalı analiz sonucunda elde edilen ilk bulgu XI. Beş Yıllık Kalkınma Planında tanımlanan turizme dair amacın hem 100. Yıl vizyonu, hem de Turizm Stratejisi vizyonu ile örtüştüğü yönündedir. Buna karşın turizm göstergelerinde büyük ölçüde revizyona gidildiği tespit edilmiştir. XI. Kalkınma Planında 2023 yılı itibarıyla Türkiye’nin daha önceki tahminlere kıyasla daha fazla ziyaretçiye ev sahipliği yapılacağı (65 milyar dolar), ancak daha az harcama yapan ziyaretçi dolayısıyla daha az gelir (867 dolar) elde edileceği öngörüsünde bulunulmuştur.

XI. Kalkınma Planında, Türkiye turizminin tanıtımının yapılması ve yatırımların artırılması için kamu ve özel sektör işbirliği (KÖİ) modelinde bir ajans kurulacağı belirtilmiş; beş yıllık plan dönemi başlar başlamaz Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın ilgili kuruluşu statüsünde Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı kurulmuştur. Söz konusu Ajans Türkiye Turizm Stratejinde tanımlanan vizyon ve hedeflere ulaşmayı kolaylaştıracak önemli bir kurumsal araç olarak değerlendirilmekte olup, XI. Kalkınma Plan önceliklerinin gerçekleştirilmesi hususunda da büyük bir beklenti yaratmıştır. İvedilikle hayata geçirilmesinde Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı’ndan kolaylaştırıcı rol üstlenmesi beklenen bir dizi görev bulunmaktadır.

Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı’ndan beklenen görevler şu şekilde sıralanabilir:

- (1) İklim değişikliğinin turizm sektörü üzerindeki olası etkilerinin tespitine yönelik araştırmaların yapılmasını sağlamak;
- (2) Turizm sektöründe iş yapmayı kolaylaştırıcı tedbirlerin alınmasına yönelik çalışmalara ve bu bağlamda kapsamlı bir Turizm Temel Yasasının çıkarılmasına ön ayak olmak;
- (3) Çeşitli uygulama farklılıklarını ve bürokratik güçlükleri gidermek üzere turizm yatırım sürecinin elektronik ortama taşınmasına yönelik çalışmaları desteklemek;
- (4) Başta mali konular olmak üzere, yurt dışı menşeli mobil ve internet uygulamalarına yönelik ülkemiz mevzuatının uyumlaştırılması çalışmalarına yön vermek;
- (5) Turizme dair Ar-Ge faaliyetlerini ve teknolojiye dayalı uygulamaları destekleyici nitelikteki her türlü çalışmaya destek olmak;
- (6) Turizm sektöründe dijitalleşme oranlarını ve dijitalleşme yatınlığını ölçmeye yönelik araştırmaların yapılmasını sağlamak;

(7) Turistik ürün geliştirme, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine esas oluşturacak büyük verinin toplanması ve analizi çalışmalarının yapılmasını sağlamak;

(8) Teknoloji destekli olarak ziyaretçi deneyimini artırıcı projeler geliştirmek.

Özetle söylemek gerekirse; iklim değişikliğinin sektöre yükleyeceği külfetin bilinmesi ve gerekli tedbirlerin alınması, iş yapma süreçlerinin basitleştirilmesi ve yatırımların teşvik edilmesi, teknolojik gelişmelerin yakından takip edilmesi ve sektörde gerekli dönüşümün sağlanması yoluyla ancak Türkiye’de Cumhuriyetin ilanının yüzüncü yılında turizm alanında arzu edilen seviyeye ulaşılabilecektir. Bu işlerin yapılması ve hedeflerin tutturulmasında Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı’na önemli görevler düşmektedir.

KAYNAKÇA

Barutçugil, İ. S. (1986). *Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri*, İstanbul: Beta Yayınevi.

Devlet Planlama Teşkilatı (2002). Türkiye’de Demokratik Planlı Kalkınma, *Planlama Dergisi*, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı, Ankara, s. 1–10.

Kozak, N. (2012). *Genel Turizm Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2472, Açık Öğretim Fakültesi Yayın No: 1443, Eskişehir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi (2023)*, Ankara.

Mehter Aykın, S. ve Birkan, İ. (2007). Bir Plan Döneminin Ardından Turizm Hizmet, Bölge ve Meslek Birlikleri Yasa Tasarısı’nın Değerlendirilmesi, *İktisat, İşletme ve Finans*, Yıl:22, No: 259, Ekim 2007, s. 61–84.

Mehter Aykın, S. (2013). Turkey 2023: Future Perspectives. Postma, A.; Yeoman, I.; Oskam, J. *Future of European Tourism*. Stenden University, European Tourism Futures Institute [ETFI], the Netherlands, s. 107-131.

Oktayer, N., Susam, N., Çak, M. (2007). *Türkiye’de Turizm Ekonomisi*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2007/69, İstanbul.

Soyak, A. (2004). *Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, DER Yayınları: 369, İstanbul.

Soyak, A. (2005). *Türkiye’ye Yönelik Yabancı Turizmin İktisadi Etkileri: Akdeniz ve Ege Bölgeleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayınları: 59, İstanbul.

Türkiye Kalkınma Bankası (1990). *Turizm El Kitabı*, Ankara.

Yarcan, Ş. (1996). *Türkiye’de Turizm ve Uluslararasılaşma*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları No: 603, İstanbul.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). 27.06.2000 tarih ve 697 sayılı Resmi Gazete

IX. Yedi Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013). 01.06.2006 tarih ve 26215 sayılı Resmi Gazete

X. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018). 02.07.2013 tarih ve 1041 sayılı Resmi Gazete

XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023). 23.07.2019 tarih ve 30840 sayılı Resmi Gazete

**A COMPARISON BETWEEN EU MEMBER COUNTRIES AND TURKEY UPON
SOCIAL PROGRESS**

Dr. Soner AKIN
Hatay Mustafa Kemal University

ABSTRACT

Social progress is the search for an improvement of the living conditions of the human being by a change in the social organization. Social progress is also essentially a contemporary notion because it is associated with the living conditions of the human being in modern society. Social progress has made it possible not only to introduce Social Security, paid for by workers' contributions, which includes family allowances, pensions, unemployment, reimbursement of health care, holidays with pay, and so on. All these fundamental rights are due to social progress. The SPI is based on this index as an index laid at the World Economic Forum. A comparison was made on the basis of the Social Development Index, led by Michael Porter, Professor of Business Administration at Harvard University. Thus, the situation of the candidate and newly participating countries was discussed separately. There are 51 different indicators in SPI and analysis with them is also important to go to compare with the EU countries and Turkey. The purpose of this study is to apply to Turkish citizen through questionnaire based on these indicators and to measure satisfaction level. Thus, which sub-factors gain more importance for the Turkish citizen can come to the fore.

Keywords: Turkey's Social Progress, SPI, EU

1. INTRODUCTION

Social progress means the increase of the domination of the human being in the natural and social environment, the widespread dissemination of science and culture in the society, the development of the individual and the expansion of social freedom. The Social Progress Index (SPI), which was founded at the World Economic Forum and led by Michael Porter, Professor of Business Administration at Harvard University, is a new and remarkable example of these alternative development indicators (Stern et. Al, 2014). The Social Development Index (German for index of social progress) measures to assess the economic, social and environmental needs of a country that can satisfy its citizens. The index is a set of 51 indicators on health, education, ecology, sustainability, safety and personal freedom (Singh et. al, 2019). The Social Progress Index is based on suggestions by economists such as Amartya Sen, Douglass North and Joseph Stiglitz for alternative welfare measures (Hayaki and Aoki, 1998). The index is seen as an alternative to traditional measured values, such as gross domestic product, as it measures social and ecological consequences, not directly economic status. The Social Progress Index is published by the American non-governmental organization Social Progress Imperative. In 2016, the NGO, together with the European Commission, published the

EU Social Development Index, which is used by the European Union as an alternative measure of progress (Carbone and Keijzer, 2016). The index is based on the following tripods. Subheadings on basic human needs include nutrition and basic medical care, access to water and sanitation, protection and shelter, and personal safety (Haase, 2010). Criteria for the basis of welfare include access to basic education, access to information and communication, health and welfare, and the state of the environment (Rao and Min, 2018). The opportunities to be offered include personal rights, personal freedom and freedom of choice, tolerance and participation and access to further education. In the index based ranking, 149 different countries received an order (Sciarelli and Rinaldi, 2017).

Basic Human Needs	score/ value	rank	strength/ weakness	Foundations of Wellbeing	score/ value	rank	strength/ weakness	Opportunity	score/ value	rank	strength/ weakness
	85.00	59	●		69.97	69	●		47.50	95	●
Nutrition and Basic Medical Care	94.60	51	●	Access to Basic Knowledge	83.22	77	●	Personal Rights	39.35	133	●
Undernourishment	2.50	1	●	Adult literacy rate	96.17	61	●	Political rights	15.00	106	●
Maternal mortality rate	21.73	53	●	Primary school enrollment	94.44	86	●	Freedom of expression	0.19	137	●
Child mortality rate	11.60	62	●	Secondary school enrollment	85.50	56	●	Freedom of religion	2.00	129	●
Child stunting	11.46	64	●	Gender parity in secondary enrollment	0.98	1	●	Access to justice	0.23	138	●
Deaths from infectious diseases	17.88	26	●	Access to quality education	0.98	123	●	Property rights for women	3.09	122	●
Water and Sanitation	98.26	39	●	Access to Information and Communications	73.91	70	●	Personal Freedom and Choice	64.30	71	●
Access to at least basic drinking water	98.88	50	●	Mobile telephone subscriptions	96.35	98	●	Vulnerable employment	28.01	69	●
Access to piped water	98.88	34	●	Internet users	64.68	60	●	Early marriage	7.00	66	●
Access to at least basic sanitation facilities	97.30	52	●	Access to online governance	0.86	37	●	Satisfied demand for contraception	60.70	96	●
Rural open defecation	1.25	69	●	Media censorship	1.02	121	●	Corruption	41.00	66	●
Shelter	87.01	71	●	Health and Wellness	70.07	55	●	Inclusiveness	28.03	136	●
Access to electricity	100.00	1	●	Life expectancy at 60	23.02	39	●	Acceptance of gays and lesbians	22.96	68	●
Quality of electricity supply	4.40	81	●	Premature deaths from non-communicable diseases	297.54	51	●	Discrimination and violence against minorities	10.00	146	●
Household air pollution attributable deaths	0.40	37	●	Access to essential services	77.75	52	●	Equality of political power by gender	0.80	144	●
Access to clean fuels and technology for cooking	No data		●	Access to quality healthcare	1.93	90	●	Equality of political power by socioeconomic position	2.58	41	●
Personal Safety	60.15	104	●	Environmental Quality	52.67	125	●	Equality of political power by social group	0.92	131	●
Homicide rate	4.31	82	●	Outdoor air pollution attributable deaths	43.13	119	●	Access to Advanced Education	58.33	25	●
Perceived criminality	4.00	82	●	Greenhouse gas emissions	266.82	29	●	Years of tertiary schooling	5.39	1	●
Political killings and torture	0.42	122	●	Bio-protection	0.23	148	●	Women's average years in school	7.10	92	●
Traffic deaths	11.13	54	●					Globally ranked universities	27.00	16	●
								Percent of tertiary students enrolled in globally ranked universities	35.00	31	●

Figure.1 Turkey's rank in SPI ranking (Socialprogress.org, 2019).

In 2019 the Social Development Index, Turkey, ranking among 149 participating countries has been taking 71st rank, via having 67.49 points out of a hundred. A detailed list of sub-component of the Social Development Index scores for Turkey in this title are as included in the above visual as Figure 1. Prior to this released version for EU stats, DG Regio and Social Progress Imperative co-operated a committee meeting of many experts in the field of wellbeing and social indicators, with the representatives from some organizations as OECD, Eurostat, Bertelsmann Stiftung, DG Employment, and a number of academic institutions or universities. The map of European countries in a comparative sense can be seen below (Hanson, 2011)

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES

November 22-24, 2019

GAZIANTEP, TURKEY

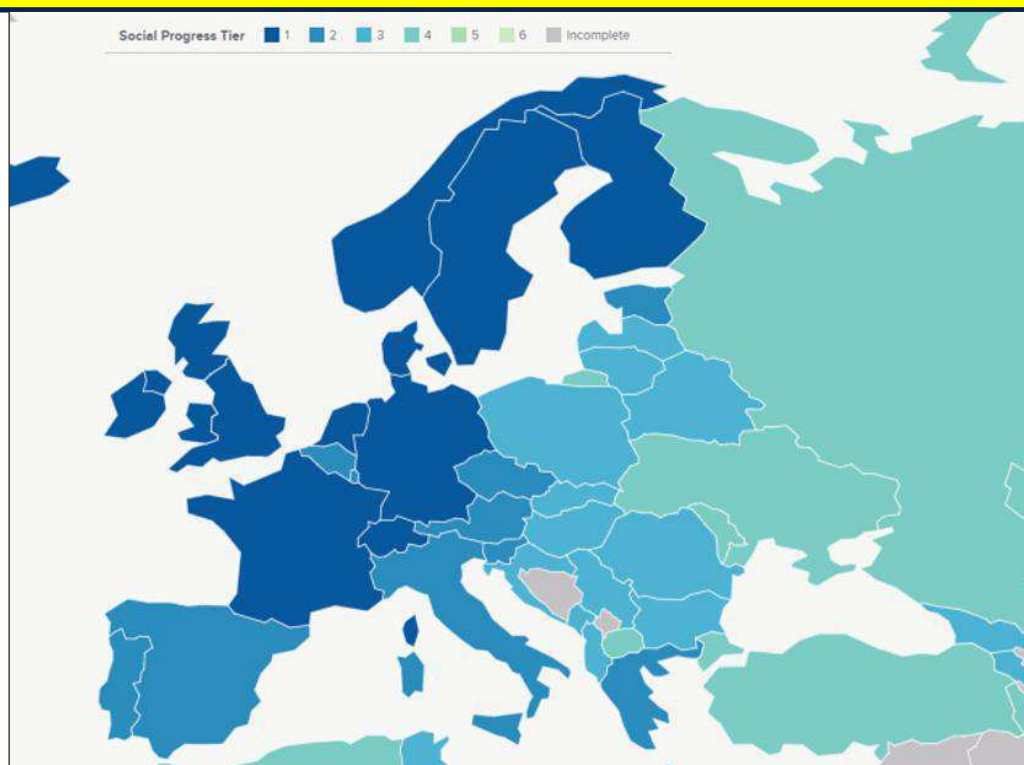


Figure 2. The map of EU countries, based on SPI levels

As is seen in the above map, Turkey is also seen 4th to 5th level, for European Union's own ranking. In the below figure-3, the comparative position of EU countries can also be shown.

RANKING	COUNTRY	SPI	RANKING	COUNTRY	SPI	RANKING	COUNTRY	SPI	RANKING	COUNTRY	SPI
1	Norway	90.95	40	Barbados	77.88	79	Algeria	67.06	118	Mali	50.52
2	Denmark	90.09	41	Uruguay	77.77	80	Ukraine	66.97	119	Cambodia	50.36
3	Switzerland	89.89	42	Argentina	76.86	81	Kyrgyzstan	66.64	120	Laos	49.34
4	Finland	89.56	43	Bulgaria	76.17	82	Morocco	66.04	121	Nigeria	49.20
5	Sweden	89.45	44	Mauritius	74.88	83	Mongolia	65.60	122	Sierra Leone	49.09
6	Iceland	89.29	45	Romania	74.81	84	Botswana	65.58	123	Togo	48.58
7	New Zealand	88.93	46	Malaysia	74.17	85	Indonesia	65.52	124	Lesotho	48.44
8	Germany	88.84	47	Panama	73.96	86	Iran	65.15	125	Pakistan	48.20
9	Canada	88.81	48	Belarus	73.90	87	Lebanon	64.98	126	Djibouti	48.05
10	Japan	88.34	49	Brazil	72.87	88	El Salvador	64.65	127	Cameroon	48.04
11	Netherlands	88.31	50	Jamaica	72.58	89	China	64.54	128	Burkina Faso	47.82
12	Australia	88.02	51	Tunisia	72.33	90	Saudi Arabia	63.95	129	Democratic Republic of Korea	46.95
13	United Kingdom	87.98	52	Ecuador	71.88	91	Fiji	63.85	130	Liberia	46.67
14	Ireland	87.97	53	Serbia	71.59	92	Guyana	63.74	131	Zimbabwe	46.58
15	France	87.79	54	Albania	71.57	93	Bolivia	63.66	132	Mali	45.98
16	Luxembourg	87.66	55	Mexico	71.51	94	Philippines	63.40	133	Republic of Congo	45.67
17	Spain	87.47	56	Georgia	71.34	95	Ghana	61.75	134	Ethiopia	45.41
18	Portugal	87.12	57	Peru	71.31	96	Egypt	61.71	135	Mozambique	45.39
19	Belgium	86.77	58	Montenegro	71.16	97	Sao Tome & Principe	61.42	136	Madagascar	43.58
20	Austria	86.40	59	Armenia	71.14	98	Honduras	60.31	137	Angola	42.58
21	Slovenia	85.80	60	Colombia	70.31	99	Nepal	60.23	138	Mauritania	42.45
22	Italy	85.69	61	United Arab Emirates	69.84	100	Uzbekistan	59.83	139	Niger	41.74
23	Republic of Korea	85.61	62	Russia	69.71	101	Guatemala	59.67	140	Sudan	41.59
24	Czech Republic	84.36	63	Jordan	69.57	102	India	59.10	141	Guinea	40.59
25	Estonia	83.98	64	Qatar	69.37	103	Nicaragua	58.97	142	Burundi	39.09
26	United States	83.62	65	Sri Lanka	69.09	104	Senegal	58.59	143	Afghanistan	38.60
27	Singapore	83.23	66	Oman	69.08	105	Timor-Leste	55.80	144	Papua New Guinea	38.59
28	Cyprus	83.14	67	Republic of North Macedonia	68.92	106	Turkmenistan	55.57	145	Democratic Republic of Congo	36.77
29	Malta	82.63	68	Cabo Verde	68.55	107	Tajikistan	54.92	146	Eritrea	31.61
30	Greece	82.48	69	Kazakhstan	68.20	108	Bangladesh	54.11	147	Chad	28.79
31	Israel	81.44	70	Moldova	67.58	109	Kenya	53.51	148	Central African Republic	28.05
32	Lithuania	81.30	71	Turkey	67.49	110	Rwanda	52.96	149	South Sudan	24.44
33	Poland	81.25	72	Thailand	67.47	111	The Gambia	52.90			
34	Costa Rica	80.65	73	South Africa	67.44	112	Tanzania	52.69			
35	Slovakia	80.43	74	Cuba	67.42	113	Myanmar	52.65			
36	Latvia	80.42	75	Suriname	67.27	114	Comoros	52.04			
37	Chile	80.02	76	Bhutan	67.26	115	Eswatini	51.21			
38	Croatia	79.21	77	Paraguay	67.20	116	Benin	51.07			
39	Hungary	78.77	78	Dominican Republic	67.15	117	Côte d'Ivoire	50.56			

Figure 3. The comparative position of countries in SPI ranking

2. MATERIAL AND METHOD

In this study the views of Turkish citizens were wondered, and a questionnaire was performed with a quantitative analysis.

2.1. Collection of samples

169 participants for this study was included. 12 statements was searched for determination, measuring opinion and volumes. 12 statements were created from the headlines from SPI study as “basic human needs”, “foundation of wellness” and “opportunity” and its related sub-headings. Being satisfied for nutrition and basic medical care, water and sanitation, shelter, personal safety services was asked with 4 statements to measure “the satisfaction for basic human needs”. Being glad of access to basic knowledge, access to information and communications, health and wellness, environmental quality was searched with 4 statements to measure “the foundations of wellbeing”. And lastly, being content for personal rights, personal freedom and choice, inclusiveness and access to advanced education was investigated with 4 statements again to evaluate “the opportunities” in Turkey again. The responses were coded with Likert-5 scale for IBM SPSS version 21, packaged program to perform datum and meta-data analyses. The responses were coded for the structured answers as “absolutely not agree”, “not agree”, “I am neutral”, “agree”, “totally agree”, which were given numbers as 1, 2, 3, 4 and 5 respectively.

2.2. Analyses performed

Reliability analysis, factor analysis and descriptive position analysis were all performed for this study, after the responses were collected from the participants.

3. RESULTS

3.1. Reliability test results

Among 169 participants, 69 participants were women, 100 participants were men. The Cronbach's Alpha test results is above 0,7 as being 0,714, which is an acceptable value, shown in the below figure.

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
.714	.715	12

Figure 4. The reliability test results

3.2. Factor Analysis results

Exploratory factor analysis was performed this study. First of all, KMO and Bartlett's Test results were obtained. It was as is seen below, bigger than 0,6, acceptable level, as being 0,721

KMO and Bartlett's Test			
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.			,721
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square		294,525
	df		66
	Sig.		,000

Figure 5. KMO and Bartlett's test results

Following this, acceptable Eigen values were searched for the study, as the expected 3 factors were tried to be seen. The results are shown below, thus it is seen that 4 factors were clearly seen in the responses for Turkey. It means Turkish participants created one more factor for the perception of social progress in Turkey, in their minds.

Total Variance Explained							
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings ^a
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total
1	3,014	25,116	25,116	3,014	25,116	25,116	2,125
2	1,331	11,093	36,209	1,331	11,093	36,209	2,438
3	1,120	9,332	45,542	1,120	9,332	45,542	1,153
4	1,025	8,545	54,087	1,025	8,545	54,087	1,611
5	,930	7,748	61,835				
6	,862	7,181	69,016				
7	,831	6,929	75,945				
8	,758	6,313	82,258				
9	,714	5,953	88,210				
10	,579	4,824	93,034				
11	,478	3,983	97,018				
12	,358	2,982	100,000				

Extraction Method: Principal Component Analysis.
a. When components are correlated, sums of squared loadings cannot be added to obtain a total variance.

Figure 6. Total Variance Explained

Lastly, the pattern matrix was tried to be obtained s is shown in the table below. According to the pattern matrix table, which responses were creating one plus factor can be observed.

Pattern Matrix ^a				
	Component			
	1	2	3	4
Shelter	,761			
NutritionandBasicMedical Care	,669			
AccesstoAdvancedEducation	,573			
EnvironmentalQuality	,362			
HealthandWellness		-,855		
AccesstoBasicKnowledge		-,817		
Inclusiveness		-,449		
PersonalRights		-,322	,685	
PersonalFreedomandChoice			-,619	,340
AccesstoInformationandCommunications		-,363	-,409	
WaterandSanitation				,767
PersonalSafety		,344		,711

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.
a. Rotation converged in 22 iterations.

Figure 7. Pattern Matrix obtained

3.3. Descriptive results

When we have looked at the first two statements' responses from the participants, the below graphs can be illustrated. In the first graph at the left side, it was seen that a high satisfaction level exists for nutrition and basic medical care in Turkey, and it is also true for the water and sanitation services' satisfaction, seen at right side's graph.

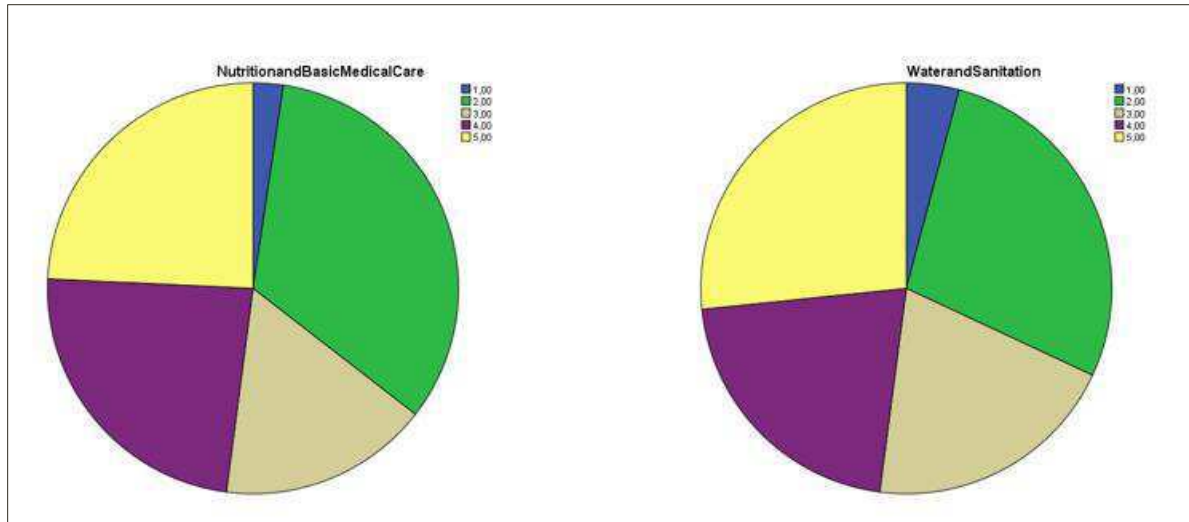


Figure 8. The appearance of responses for the statement 1st and 2nd

Looking at the satisfaction level for shelter and personal safety, participants' responses for shelter are seen more unsatisfactory than the personal safety.

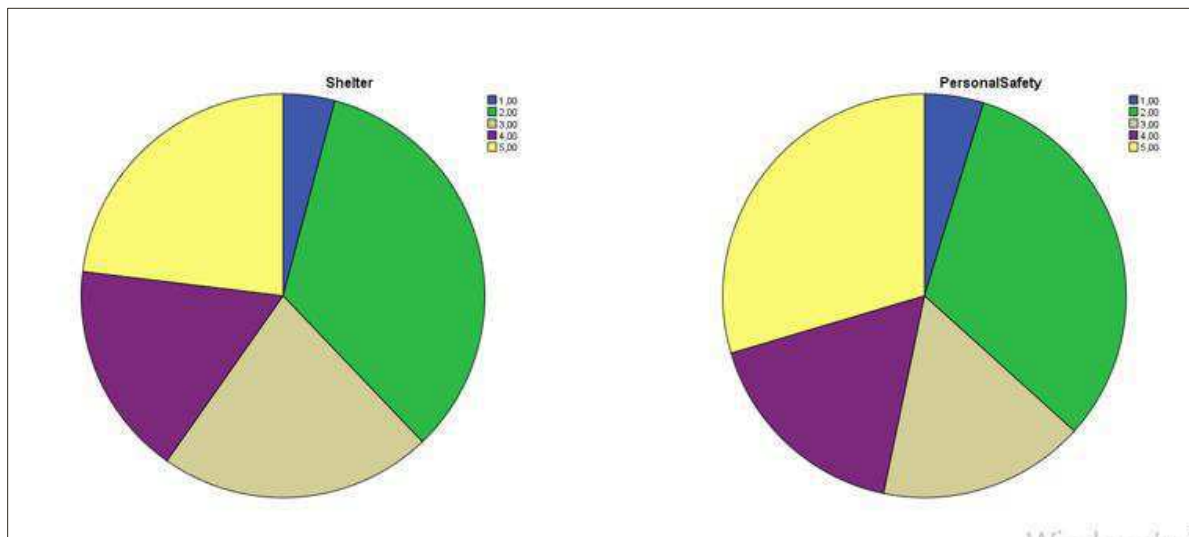


Figure 9. The appearance of responses for the statement 3rd and 4th

The sixth and fifth statements were about foundation of wellbeing. The access to basic knowledge and the access information and communications were seen highly unsatisfied as is seen below.

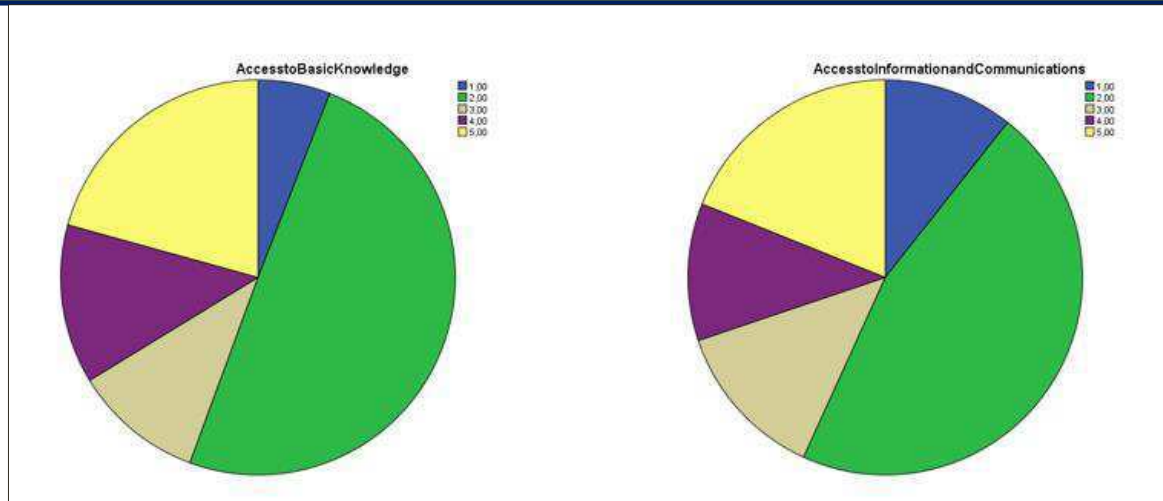


Figure 10. The appearance of responses for the statement 5th and 6th

As is seen below, the satisfaction level for health and wellness was seen highly unsatisfied, but the satisfaction level for environmental quality was observed very balanced.

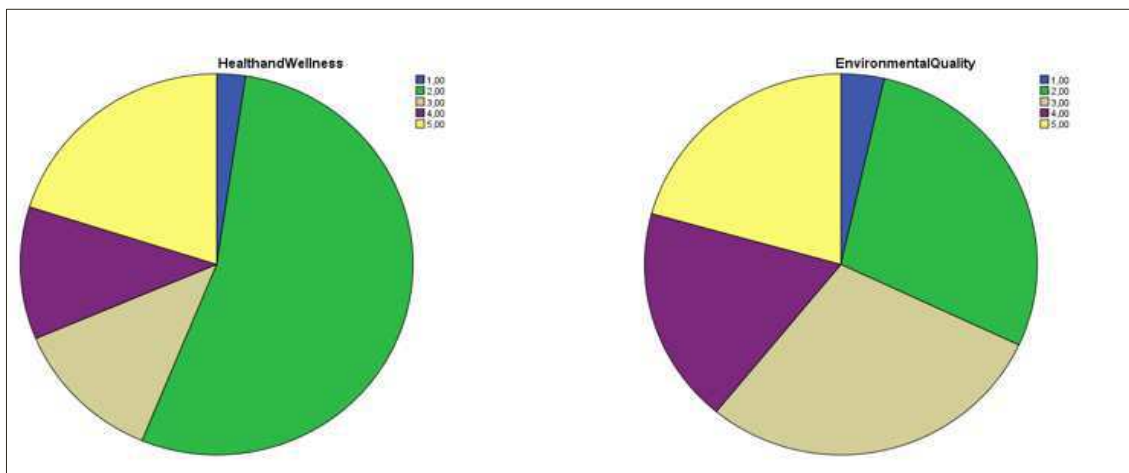


Figure 11. The appearance of responses for the statement 7th and 8th

The satisfaction level from given personal rights was seen unsatisfied as is illustrated below, though the satisfaction level for personal freedom and choice is relatively higher. Indeed, in two cases the situation gives us an unsatisfactory portray at all.

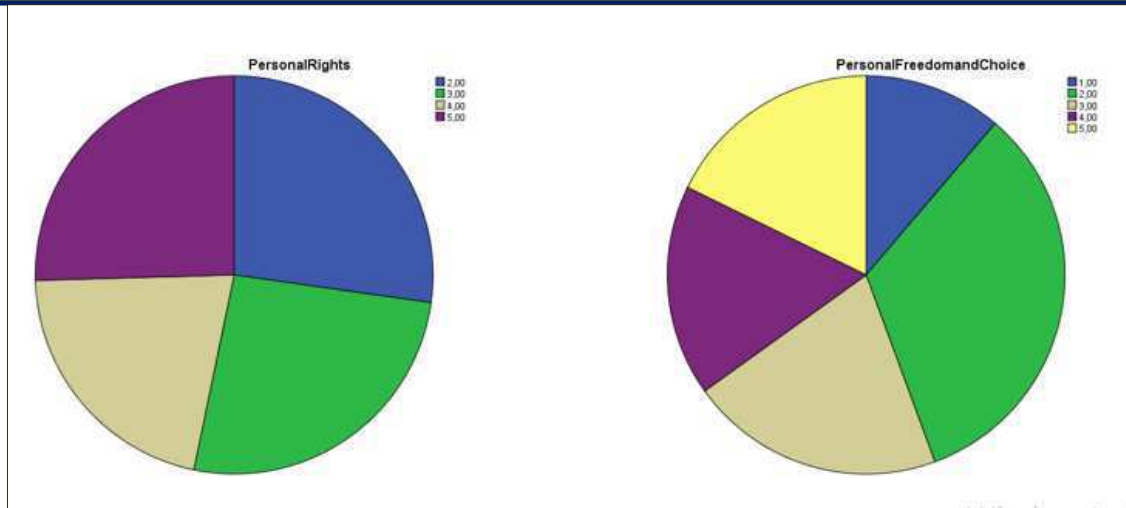


Figure 12. The appearance of responses for the statement 9th and 10th

Lastly when the below two table observed, it is seen that the inclusiveness level is seen satisfactory, but the access to advanced education is seen even more satisfactory for Turkey, in participants' opinion.

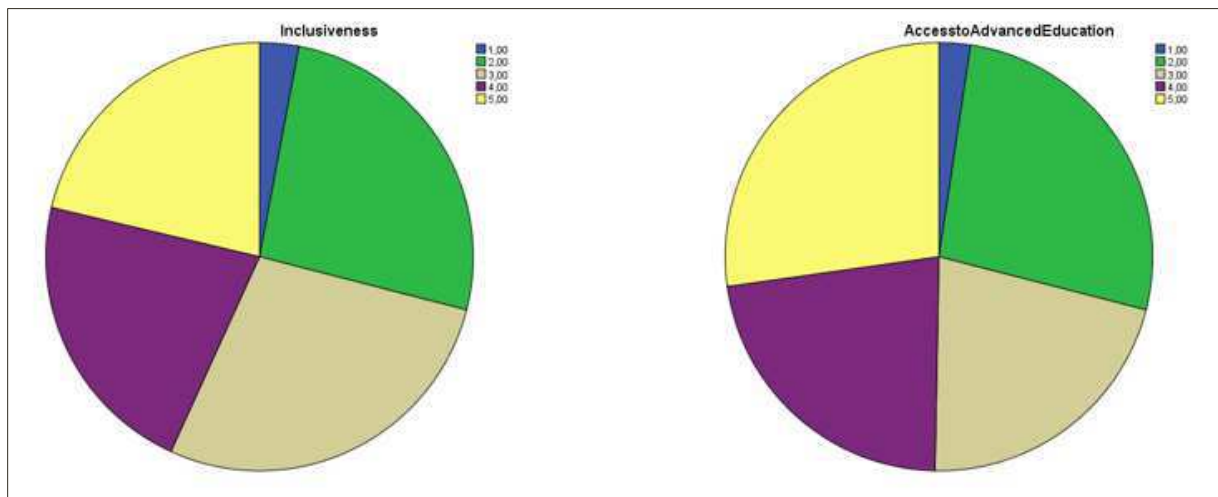


Figure 13. The appearance of responses for the statement 11th and 12th

4. CONCLUSION

Looking at the results, especially for “the foundations of wellbeing” all the responses were showing us complaints about the first three titles, except from environmental quality, which also gave us a balanced responses. Basic human needs are met as completely satisfactory responses, looking at the responses. Among the “opportunities” section, *personal rights* and *personal freedoms with choices* are evaluated as unsatisfactory within the responses. As a result, these sorting systems put what you want in historical reform studies based on higher education in order to become one of the top 10 economies of the world in our country's national policy documentaries (Karakul, 2016). In this context, it was evaluated that information and

communication technologies can be an important tool in the design of the reform studies, the management of the reform and the performance that is expected to be implemented in order to ensure that our universities become the center of academic attraction worldwide.

REFERENCES

- Carbone, M., & Keijzer, N. (2016). The European Union and policy coherence for development: Reforms, results, resistance. *The European Journal of Development Research*, 28(1), 30-43.
- Haase, F. A. (2010). *A Reader of Business Communication. Public Speaking, Public Relations, Advertising, and Marketing Communication. Public Speaking, Public Relations, Advertising, and Marketing Communication* (November 20, 2010).
- Hanson, P. (2011). *On Europe's Fringes: Russia, Turkey and the European Union*. Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt.
- Hayami, Y., & Aoki, M. (1998). *The institutional foundations of East Asian economic development*. Springer.
- Karakul, A. K. (2016). Educating labour force for a green economy and renewable energy jobs in Turkey: A quantitative approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 63, 568-578.
- Rao, N. D., & Min, J. (2018). Decent living standards: material prerequisites for human wellbeing. *Social indicators research*, 138(1), 225-244.
- Sciarelli, F., & Rinaldi, A. (2017). Development Indicators and International Rankings. In *Development Management of Transforming Economies* (pp. 41-73). Palgrave Macmillan, London.
- Singh, R. K., Murty, H. R., Gupta, S. K., & Dikshit, A. K. (2009). An overview of sustainability assessment methodologies. *Ecological indicators*, 9(2), 189-212.
- Stern, S., Wares, A., & Orzell, S. (2014). *Social progress index 2014. Methodological Approach*. Washington: Social Progress Imperative, p6.

**EUROPEAN UNION EDUCATIONAL POLICY AND
A COMPARATIVE ANALYSIS FOR TURKEY**

Dr . Soner AKIN
Hatay Mustafa Kemal University

ABSTRACT

Educational co-operation in Europe was initially the work of the Council of Europe, and the European Union (EU) only took an interest in it very late. The first EU co-operation program in the field of education and training dates from February 1976. The first major action programs, which mainly concerned higher education and vocational training hardly began in the late eighties. School education only finds its place in 1992 with the Maastricht Treaty. In the European Union, education falls within the competence of the Member States and the European Commission (EC) can intervene in this area only under the principle of subsidiarity, when the dimensions and the effects of the planned action imply that the objectives pursued will be better achieved at Community level. This article presents a selection of online resources related to the EU's new strategic framework for cooperation in the field of lifelong learning: the main texts defining it and the funding programs and the community networks and agencies of study and information that contribute to its implementation. Indeed, the programs that concern the member countries of the European Union will be discussed here. Annual progress reports prepared by the EU in the accession process of Turkey can be regarded as important documents that determine the development of the EU candidate countries in areas such as education. In the progress reports prepared since 1998 and prepared until 2006. Turkey's education system is generally in line with EU training policy; but education services, courses, training staff and being behind the general staff standards in terms of EU standards, large open education in poor areas, training opportunities and the lifelong Turkey in terms of access to education, low participation in learning indicated that there were significant differences among the EU itself. Yet, it is emphasized by EU that the developments are followed every year, but they are limited. In this study, the policies of the EU regarding the educational levels and the effects of these policies on the Turkish Education System are discussed respectively.

Keywords: Education in EU, Turkey's education system, education policy

1. INTRODUCTION

A conceptual analysis of educational policy in the EU can be presented around a three-stage discussion. The first of these could be about whether neo-functionalists foresee the rapprochement between member states with candidate ones (like Turkey) in the field of education in the EU and whether it is for better functioning of the markets, as in the case of the nation-state (Kalpakchiev, 2014). In the second stage, the level and priorities of EU education policy can be explained by addressing the differences between policy-making 'and policy implementation. The third stage can be understood by focusing on the effects of such a convergence in the field of education in terms of forming a European identity in response to the previous discussion. The field of education is one of the areas in which the member states are most reluctant to delegate national authority for the EU (Bergman, 1997). One of the reasons is

that the educational systems of the member states have different characteristics. Moreover, the education policy of a state, as mentioned before, is one of the important political-ideological means of that state (McNeely, 1995). Processes can be divided into three periods, as well. The first was the period up to the Maastricht Treaty, the second was the period from the Maastricht Treaty to the Lisbon European Council, and the third phase can be the period from the publication of the Lisbon Strategy to the present day (Bickerton et.al, 2015).

Based on the Article 128, which establishes the general principles for the implementation of the common vocational training policy, the Council of the European Community adopted a decision in 1963 (Pepin, 2007). According to this decision, implementing an effective common policy will facilitate the free movement of workers within the Community. As to the same decision, a person should be able to receive basic, advanced or any other vocational training required in different periods of his / her career.

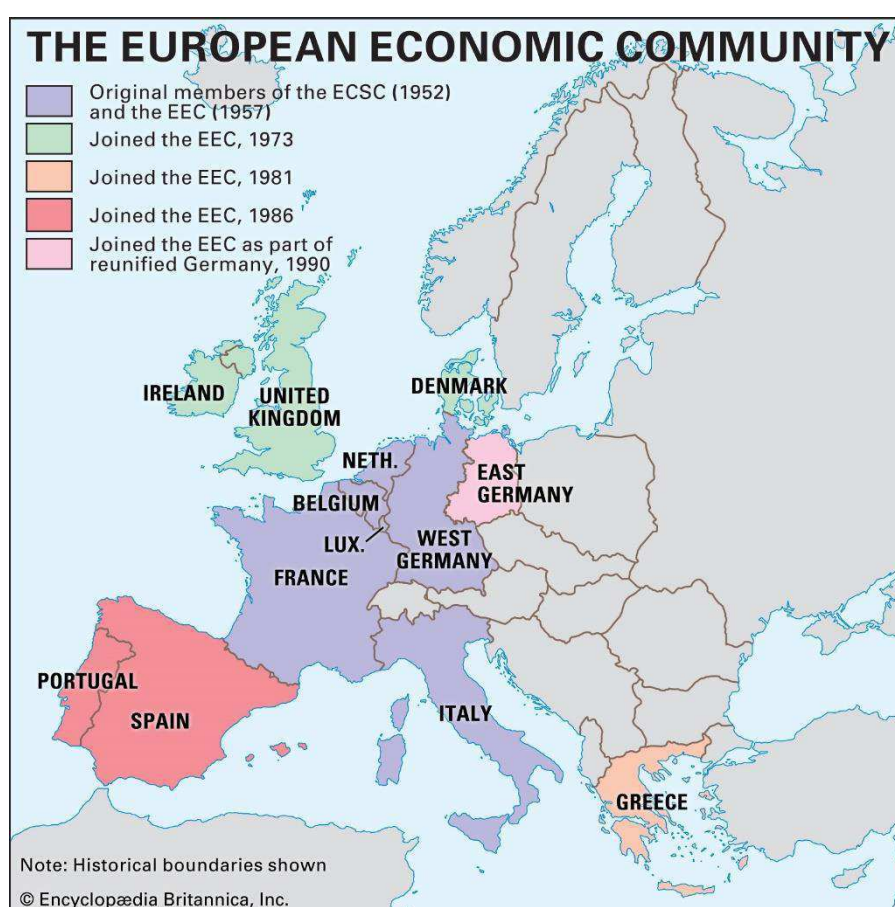


Figure.1 Early phases of EU (Britannica.com, 2019)

In 1971, the education ministers of the member states met for the first time to discuss future co-operation in the field of education and a meeting was concluded. According to this decision, in addition to the above mentioned articles of the Treaty of Rome, cooperation on education should be extended to not only vocational training. The importance of this decision comes from: Not only vocational training, but also general education is one of the European Commission's areas of interest (De Wit and Verhoeven, 2001). In 1973, upon the request of the European

Commission, a report entitled “Towards European Education Policy” was published by former Belgian Minister of Education Henri Janne (Hake, 2017). The need for this report and the Commission's request for assistance from Janne is to be able to determine what the principles of this could be when setting up an educational policy at Community level. The report, known as the Janne Report, provided a framework in which the first steps could be taken to create a Community Education Action Program. Following the publication of the 1973 Janne Report, the Commission published a communication on education in the European Community. The following aspects are included in this communiqué: The Commission has confirmed the point stated by the Janne Report that ‘cooperation in the field of education should be of equal importance to existing cooperation in other fields’. In 1974, the Ministers of Education of the member states issued a new resolution on cooperation in the field of education (Hake, 2017). According to this decision, cooperation in the field of education should be based on the following principles:

- i) The program of cooperation initiated in the field of education should reflect the progressive harmonization of economic and social policies within the Community, while being adapted to the specific objectives and requirements of this field.
- ii) Education should in no way be seen as merely a component of economic life.
- iii) Cooperation in education should allow for the traditions of each country and the differences of their own educational policies and systems.

Along with the 1974 decision, the following seven priority areas have been identified in order to strengthen cooperation in the field of education (Geddes and Scholten, 2016):

- i) Communities provide better opportunities for the education and training of citizens of other Member States or non-member states and their children;
- ii) promoting closer relations between education systems in Europe;
- iii) Completion of updated documentation and statistics on training;
- iv) Increased cooperation between higher education institutions;
- v) Improve opportunities for academic recognition of diplomas and study periods;
- vi) Encouraging the free movement and mobility of students, teachers and researchers by removing administrative and social barriers to free movement of these people and encouraging foreign language teaching;
- vii) Ensuring equal opportunities for all types of education.

On 10 February 1975, the Council of the European Community established the CEDEFOP (European Center for the Development of Vocational Training). On 9 February 1976, the Community Ministers of Education reaffirmed the importance of the seven priority areas identified in the previous resolution and adopted an Action Program that would integrate them into a reform program. The 1976 Program of Action and the subsequent Action Program is

important for the emergence of education as a policy area for the Community (Varsori, 2004). At the same time, the foundation of the future Eurydice, Arion, Lingua and Erasmus programs was laid. At the meeting of the Council of the European Communities in Fontainebleau in June 1984, an ad hoc committee on the People's Europe was established¹⁰⁵, which published the Adonnino Report (Obradovic, 1996). This report outlines the measures to be taken to enable individuals to move freely within the Community. The report also includes sections on the recognition of professional qualifications and the right to general residence. Along with the Single European Act signed in 1987, although the competence of the Community in many areas was expanded and the power of the European Parliament was greatly increased, this Treaty does not provide any additional or amended there is no provision (Swann, 2017). But another important development in the same year was the launch of the Erasmus Program. Within the framework of this program, the Council introduced an action program on 15 June 1987. Thus, the exchange of university students within the Community for one or two terms between Community universities is encouraged (Papatsiba, 2006).



Figure 2. Signing of 1987-European Single Act in Luxembourg (Cvce.eu, 2019)

The Maastricht Treaty, which was signed in 1992 and entered into force on 1 November 1993, also known as the Treaty of the European Union, is considered to be an important turning point for the Union itself as well as in the field of education (Ertl, 2006). Along with the Maastricht Treaty, the issue of education was first included in the EU Treaties. Articles 126 and 127 of the Maastricht Treaty relate to education. Article 126 generally relates to the contribution of one of the Community's activities to quality education and training, and how to achieve this (Walkenhorst, 2008). In the White Paper on Growth, Competitiveness and Employment, published by the European Commission in 1993, education was first placed at the center of the Community's economic, social and employment policies (Oughton, and Whittam, 2005). In this

respect, general education and vocational training are emphasized in order to accelerate the growth. In the same period, three new programs, Socrates, Leonardo da Vinci and Youth for Europe, were launched to increase knowledge of different education systems.

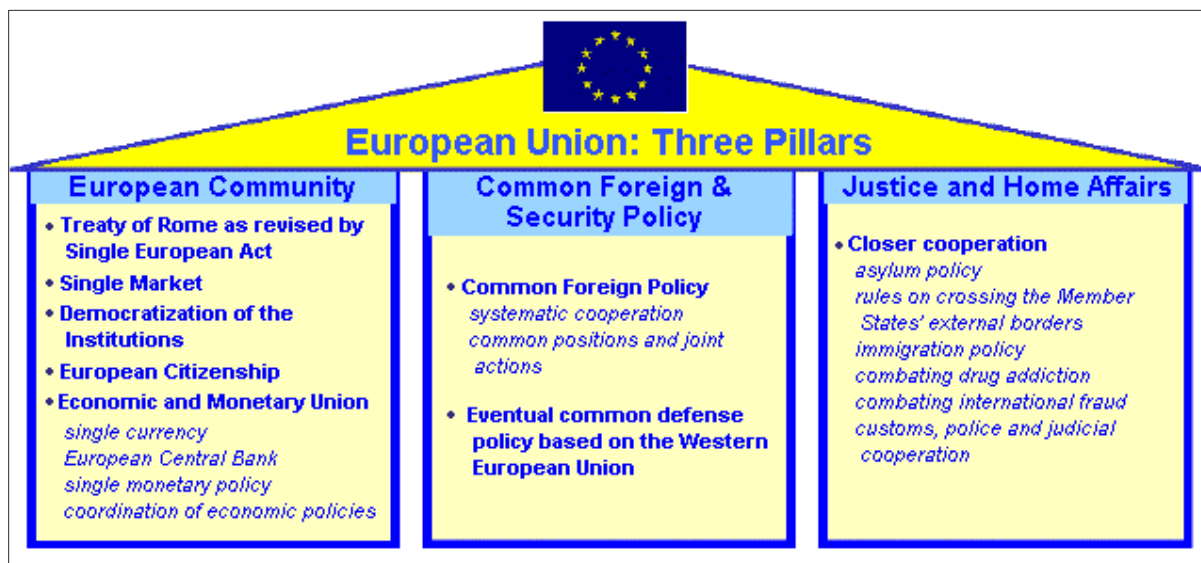


Figure. 3: A Union model created by Maastricht Treaty after 1992 (Freedictionary.com, 2019)

In 1996, the Commission published a White Paper titled ‘Teaching and Learning: Towards a Learning Society (Jarvis, 2014). This report, which was completed in late 1995, sought to provide the basis for future actions in the field of education by the Commission. In doing so, he linked his proposals closely with employment and social affairs (Kendall, 2000). The report stressed that the need to establish educational policy in the European Union is important in responding to the following three factors:

- a) internationalization of trade,
- b) the impact of the developing information
- c) building a knowledge society and progress in science and technology.

At the Council meeting in Luxembourg in 1997, the European Employment Strategy was initiated by the ministers responsible for employment (Goetschy, 1999). This strategy is primarily concerned with employment, entrepreneurship and equal opportunity. Along with this strategy, a training dimension has been added to the employment policies of the Member States. Along with the publication of the Sorbonne Declaration in 1998 and the Bologna Declaration in 1999, the “developments with Bologna Process for a huge accreditation for course credits and curricula” began (Ahola and Mesikammen, 2003). This process is about higher education. In 1998, France, Italy, Germany and the UK education ministers signed the Sorbonne Declaration. On 19 June 1999 the Ministers of Education of Europe, consisting of twenty-nine persons, signed the Bologna Declaration. Together with this Declaration, ministers expressed their desire to establish a European Higher Education Area by 2010 and to promote the European higher education system worldwide (De Wit, 2007).

The new strategic objective of the EU, which was formed by the results of the Lisbon European Council meeting held on 23-24 March 2000 and is planned to be realized by 2010, is known as 'Lisbon Strategy' (Robertson, 2010). For the field of education and learning, the Lisbon Conclusions have set a number of objectives; Increasing investment, halving the number of students leaving secondary education, defining basic skills for lifelong learning agenda, creating more transparency in recognizing qualifications and working time, and creating a common resume format. Another innovation brought about by the Lisbon Results is the creation of a new collaborative model with the Open Method of Coordination (Zeitlin, 2007). This model enabled policy implementation in new policy areas where the provisions of the Treaty were weak or absent, but politically believed to strengthen cooperation at the EU level, without the need to delegate or collect powers at the EU level (Majone, 2001). The European Ministers of Vocational Education and Training and the European Commission, which met in Copenhagen on 29-30 November 2002 on Cooperation in Vocational Education, acknowledged that years of cooperation in education and training at European level will play an active role in creating the European society of the future (Misko, 2006). The Copenhagen Declaration was published at the end of this meeting.

The process, which began in May 1998 with the Sorbonne Declaration signed by France, Germany, the United Kingdom and Italy to establish a European Higher Education Area, a two-tier degree system and mobility, was extended to 25 countries that signed the 1999 Bologna Declaration and became the current term. Turkey's 2001 Prague Declaration begins by formally joining the Bologna Process, 47 countries are participating (Lunt, 2005). Taking Turkey into Program, new era began to be open to many countries with which the EU has partnership agreements, and a model which was intended participation of a large number of actors and organizations became realized. The new era programs aim to strengthen core values such as increasing equality of opportunity, the idea of active citizenship, acquiring knowledge in a multicultural formation, and the concept of lifelong learning, which includes both education and training. The general purpose of the Community Programs; to develop cooperation among countries, to increase the quality of education, to ensure that young people are brought up with the European dimension as future managers of Europe to share successful practices and experiences. Turkey began full membership negotiations with the EU officially on 3 October 2005. Scope of Turkey-EU accession negotiations began detailed screening meeting on education and culture under 26th title. An introductory screening meeting was held on October 26, 2005, in which the title of science and research was only the EU acquis. In the introductory screening detailed screening process is different from the Turkish delegation, legal regulations concerning the educational and cultural fields in Turkey has conveyed to European Commission officials (Aral, 2005).

The negotiation process with the European Union first started with education and the negotiations in this field are carried out by MoNE, YÖK, TÜBİTAK and SPO (Kaya, 2013). The European Union carries out its activities by gathering its main objectives in the field of education, also known as "Lisbon 2010 Common Goals" under 13 main headings (Keeling, 2006). Basically, 29 different criteria are mostly being scanned for member and candidate

countries to measure their situation on education sufficiency for EU standards. Those can be seen as they are below:

1. Number of people between 0-14 and 15-19 age groups and their ratio to total population
2. Ratio of students to educational staff at educational level
3. Percentage of 22- year-olds who have completed at least secondary education
4. Percentage of pupils with a level of reading 'Level 1' and a lower level of PISA reading proficiency scale
5. PISA reading competence scale, student distribution and average performance for each country
6. PISA mathematics literacy scale, student distribution and average performance for each country
7. Distribution and average performance of students for each country on the PISA Science Literacy scale
8. Percentage of adults who have completed any kind of education or training in the 25-34, 35-54 and 55-64 age groups in the last 4 weeks
9. Percentage of students enrolled in mathematics, science and technology by all students in higher education
10. Proportion of mathematics, science and technology graduates by all graduates
11. Total number of higher education graduates from mathematics, science and technology
12. Number of tertiary education mathematics, science and technology graduates per thousand people aged 20-29
13. The ratio of state expenditures to education to GNP
14. Ratio of private expenditure to educational institutions
15. Ratio of operating expenses of continuing education centers to total job prices
16. Total expenditure per student by level of education
17. Total expenditure per student (GNP per person)
18. Percentage of people aged 25-64 who participated in education and training 4 weeks before the study of levels of education
19. Continuing professional training hours per thousand work hours only in enterprises with courses

20. Hours in vocational training continuing by all enterprises per thousand work hours worked
21. Participation rates by age and level of education
22. Proportion of population between 18-24 years of age who have completed primary education only and do not continue education
23. Distribution of foreign language secondary school students
24. Average of foreign languages-learned per capita in secondary education
25. Socrates (Erasmus, Comenius, Lingua and Grundtvig) and Leonardo da Vinci programs, internal and external mobility of teachers and master trainers
26. Internal and external mobility of Erasmus students and Leonardo da Vinci trainees
27. Proportion of foreign students enrolled in higher education to all students registered by nationality in the destination country
28. Percentage of students enrolled for study in a foreign country from the original country.
29. The retirement age and performance based on age statue of teachers in the country

2. MATERIAL AND METHOD

In this study, the view of education staff in Turkey about EU standards and demands in education regime for our country was tried to be measured and evaluated

2.1. Collection of samples

162 participants for this study was involved. 29 statements were searched for educators' awareness. 29 statements were taken from Lisbon strategy on common goals for education. The opinions for Turkish sufficiency on this topic were coded with Likert-5 scale for IBM SPSS version 21, packaged program to perform datum analyses. The responses were coded for the structured answers as "absolutely not agree", "not agree", "I am neutral", "agree", "totally agree", which were given numbers as 1, 2, 3, 4 and 5 respectively.

2.2. Analyses performed

Looking at the chosen analyses for this study, the reliability analysis, normal distribution-analysis and independent sample t-test analysis were all performed, after the responses were collected from the participants.

3. RESULTS

3.1. Reliability test results

Among 162 participants, 72 participants were the ministry of education teachers, 90 participants were from universities. The Cronbach's Alpha test results is above 0,7 as being 0,750, which is an acceptable value, shown in the below figure.

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,750	,751	29

Figure 4. The reliability test results

3.2. Normality Test and Independent Sample T-test Results

A normality test was also performed in order to advance the analysis for performing independent sample t-test for ministry and university sector educators' possibly different opinions.

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
statement1	,337	162	,000	,750	162	,000
statement2	,246	162	,000	,842	162	,000
statement3	,253	162	,000	,802	162	,000
statement4	,221	162	,000	,848	162	,000
statement5	,230	162	,000	,837	162	,000
statement6	,254	162	,000	,803	162	,000
statement7	,217	162	,000	,841	162	,000
statement8	,216	162	,000	,850	162	,000
statement9	,228	162	,000	,845	162	,000
statement10	,204	162	,000	,868	162	,000
statement11	,223	162	,000	,871	162	,000
statement12	,195	162	,000	,857	162	,000
statement13	,244	162	,000	,838	162	,000
statement14	,214	162	,000	,862	162	,000
statement15	,212	162	,000	,866	162	,000
statement16	,213	162	,000	,834	162	,000
statement17	,212	162	,000	,836	162	,000
statement18	,212	162	,000	,835	162	,000
statement19	,214	162	,000	,851	162	,000
statement20	,193	162	,000	,864	162	,000
statement21	,230	162	,000	,854	162	,000
statement22	,197	162	,000	,877	162	,000
statement23	,227	162	,000	,844	162	,000
statement24	,215	162	,000	,854	162	,000
statement25	,215	162	,000	,850	162	,000
statement26	,205	162	,000	,850	162	,000
statement27	,207	162	,000	,845	162	,000
statement28	,201	162	,000	,860	162	,000
statement29	,194	162	,000	,845	162	,000
institutiontype	,369	162	,000	,632	162	,000

a. Lilliefors Significance Correction

Figure 5. Normality Test Results

As is seen above, no statement's response showed a normal distribution pattern for Shapiro-Wilk test results. However, the skewness and kurtosis values were evaluated for each statement's response. Two related responses skewness and kurtosis values' based z-scores are seen between -3,29 and 3,29. These ones belong to 11th and 22nd statements. Independent sample-t test were performed for those, in this respect.

Group Statistics

	institutiontype	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
statement11	ministry	72	3,2917	1,21537	,14323
	university	90	2,9778	1,19994	,12639

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
statement11	Equal variances assumed	1,013	,324	1,846	160	,072	,31369	,19072	-.06278	,68957
	Equal variances not assumed			1,843	151,352	,072	,31369	,19102	-.06303	,69130

Group Statistics

	institutiontype	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
statement22	ministry	72	3,5556	1,16146	,13688
	university	90	3,2222	1,17825	,12420

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
statement22	Equal variances assumed	,272	,603	1,801	160	,074	,33333	,12512	-.03227	,69893
	Equal variances not assumed			1,803	153,196	,073	,33333	,12483	-.03181	,69847

Figure 6. Independent Sample T- Test Results

As is seen above, the independent sample t-test results don't orient us any meaningful difference's existence across the groups as university educators and ministry teachers. The significance level for the statement-11th is 0,102 and the statement 22nd is 0, 074, being above 0,05, which express that both results show the result mentioned above, about the non-existence of meaningful difference across the groups' means.

3.3. Descriptive results

Looking at the first two statements' responses from the participants, the below graphs can be illustrated. Blue is for "1", green is seen for "2", grey is for "3", purple is for "4", and yellow is for "5" in the graphs. For the first two statement the educators seem satisfied.

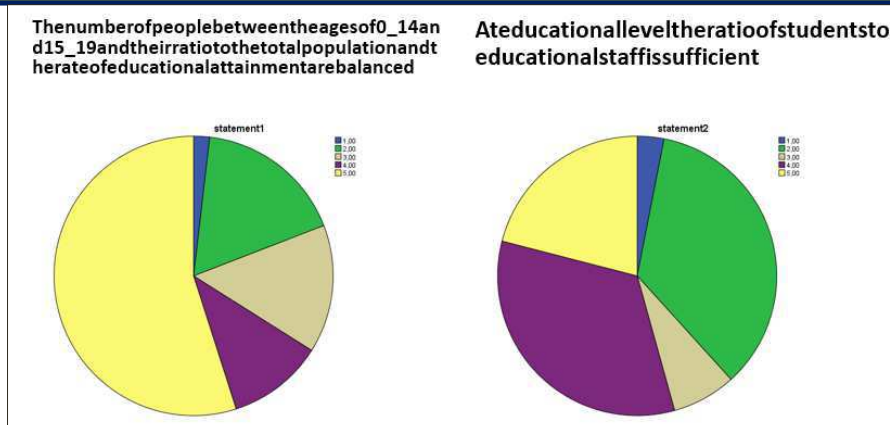


Figure 7. The responses for 1st and 2nd statements

Looking at the opinions about third and fourth statement related responses, the educators' opinion can be observed as they are below. "Percentage of 22- year-olds who have completed at least secondary education" is perceived as unsatisfactory for Turkey, and "Percentage of pupils with a level of reading 'Level 1' and a lower level of PISA reading proficiency scale" is accepted satisfactory for Turkey.

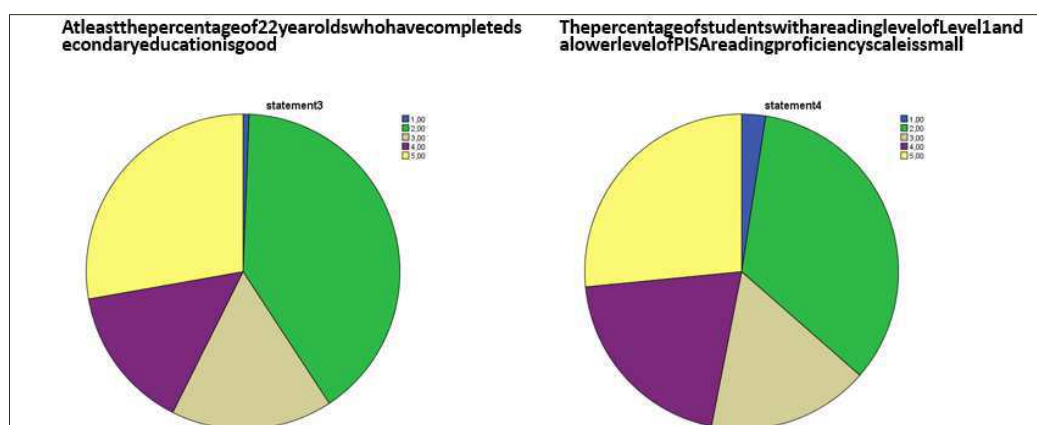


Figure 8. The responses for 3rd and 4th statements

Paying attention at the opinions about fifth and sixth statements related responses, the educators' opinion can be observed as they are below. Both is seen as satisfactory about Turkey's position.

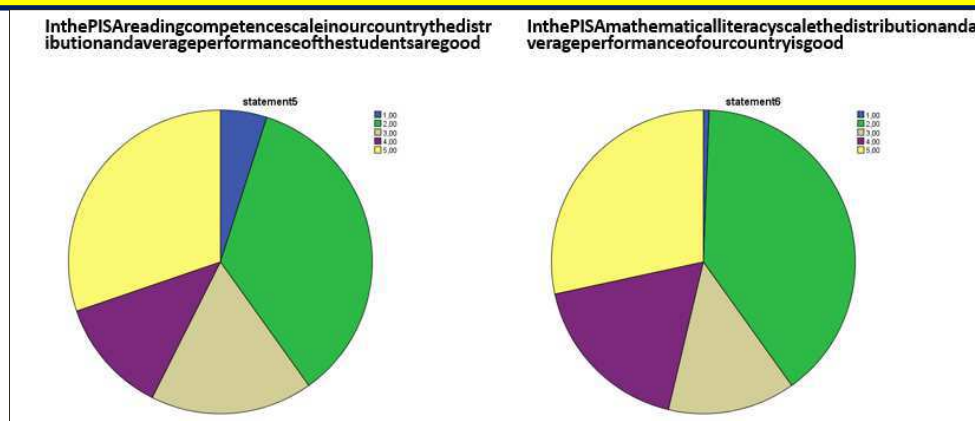


Figure 9. The responses for 5th and 6th statements

The opinions about 7th and 8th statements are again show us the satisfactory position of educators about Turkey's profile.

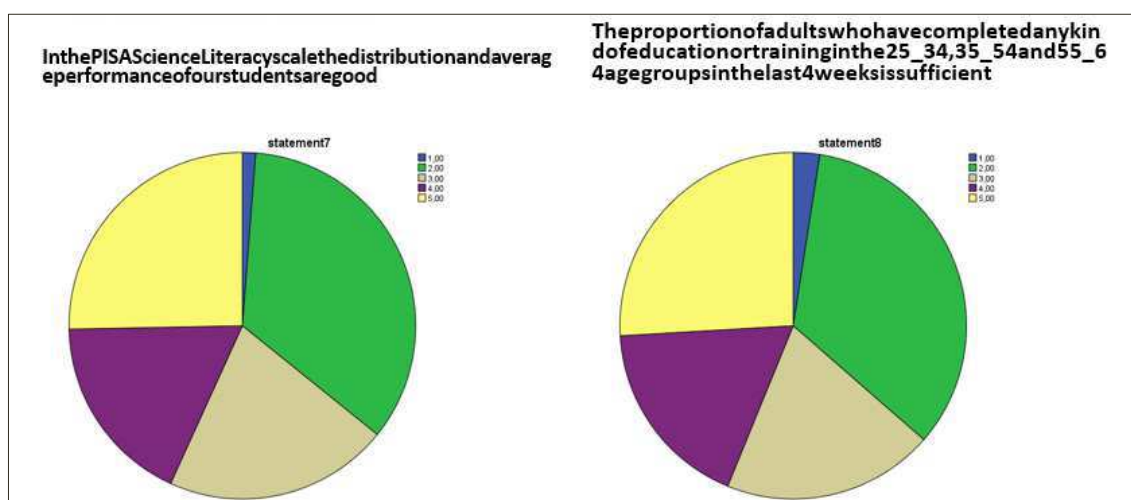


Figure 10. The responses for 7th and 8th statements

Again the educators' opinions about 9th and 10th statements show us their satisfactory position of Turkey's sufficiency on these topics.

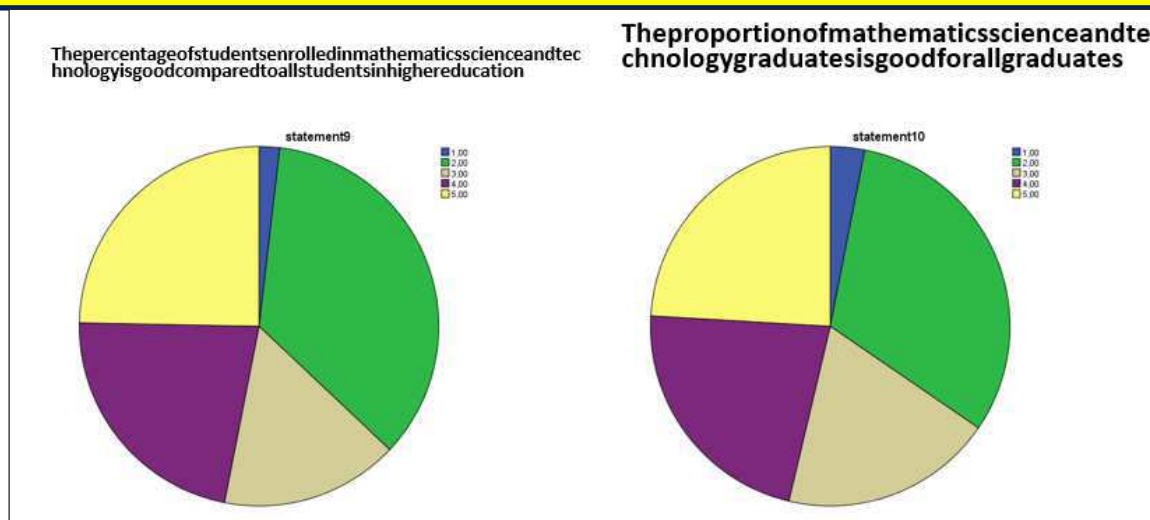


Figure 11. The responses for 9th and 10th statements

Looking at the 11th and 12th responses, “Total number of higher education graduates from mathematics, science and technology” is perceived as unsatisfactory for Turkey, as is seen in right in the below graph. Their responses for 12th statement show their satisfactory status.

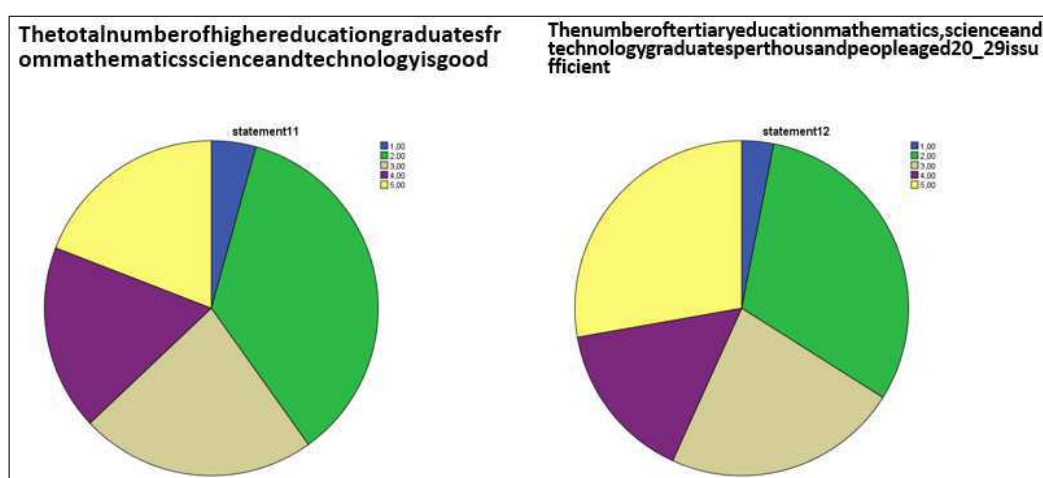


Figure 12. The responses for 11th and 12th statements

Following these results, “The ratio of state expenditures to education to GNP” is perceived near to be unsatisfactory, seen in the responses for 13th statement. The responses for 14th statement is seen as a satisfactory portray, for educators’ part.

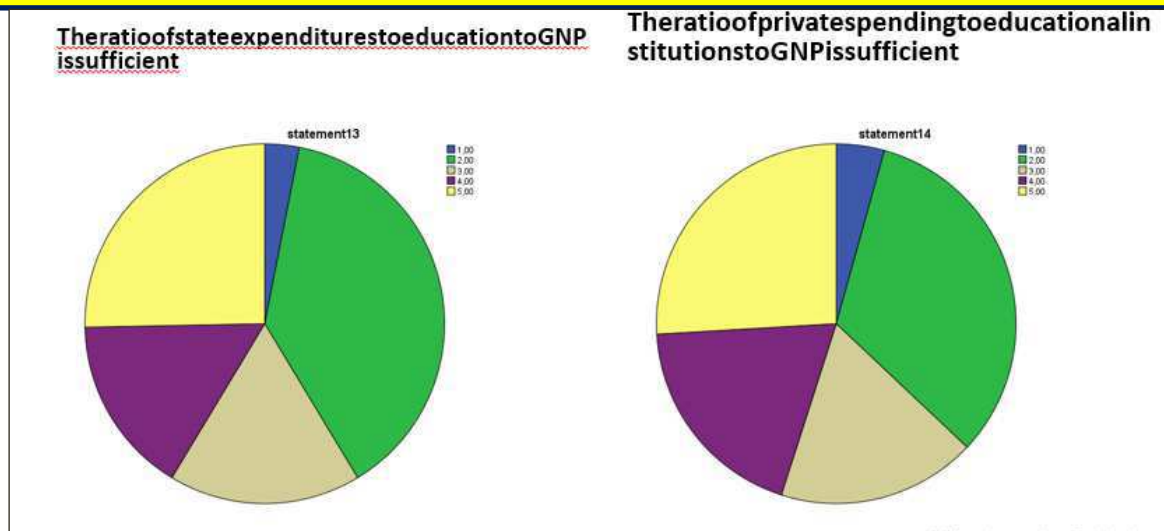


Figure 13. The responses for 13th and 14th statements

Looking at the 15th and 16th statements responses, it is seen that educators are satisfied for these two items.

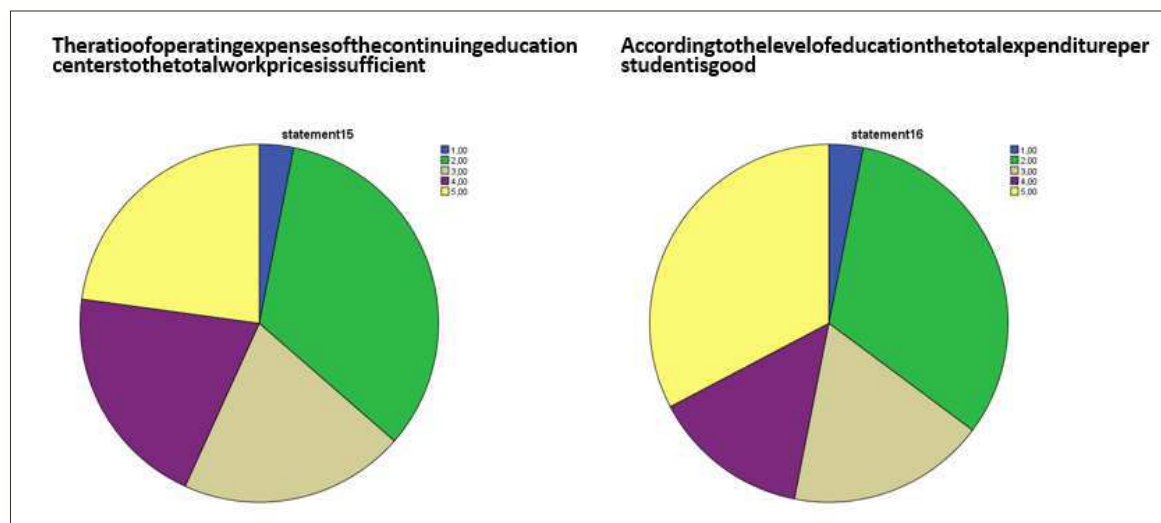


Figure 14. The responses for 15th and 16th statements

The participants showed a satisfactory status for the following statements' ideas, again.

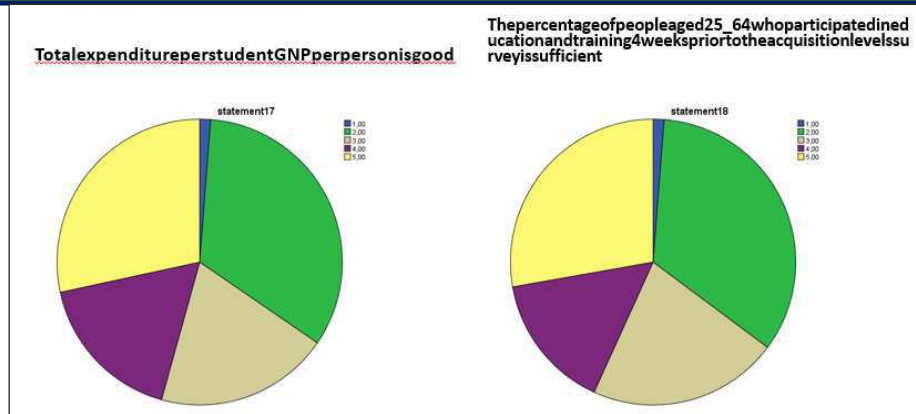


Figure 15. The responses for 17th and 18th statements

The responses for the statements as 19th and 20th show us the satisfactory position of educators again.

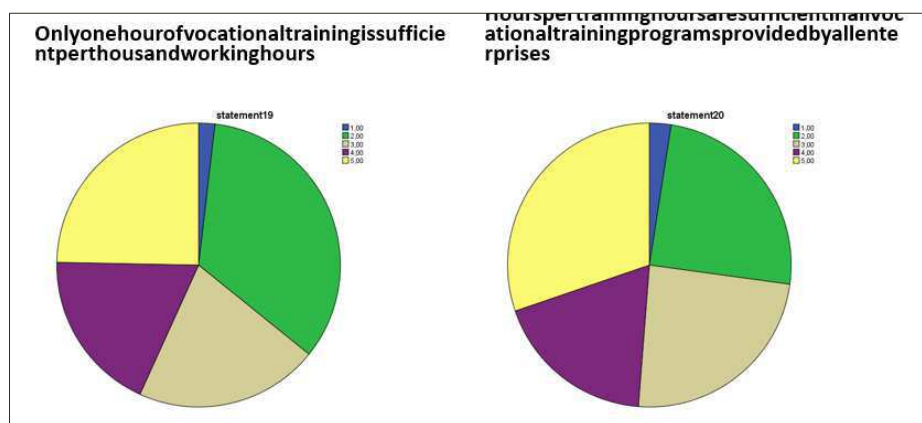


Figure 16. The responses for 19th and 20th statements

When we have looked at the following responses, it is seen that the responses for the statements as 21th and 22th show us the satisfactory position of educators again.

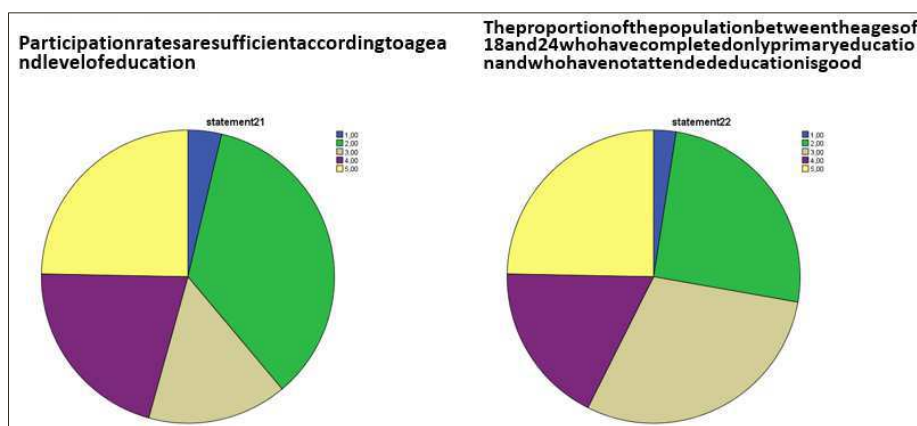


Figure 17. The responses for 21th and 22th statements

Participants seem unsatisfactory or relatively balanced for 23th statements, but satisfied for the idea stated in 24th statement.

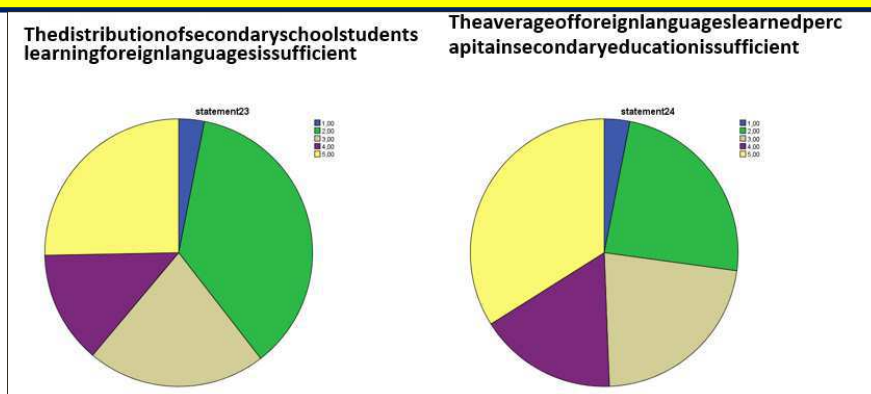


Figure 18. The responses for 23th and 24th statements

Participants seem in a balanced position for 25th statement but satisfied for 26th statement.

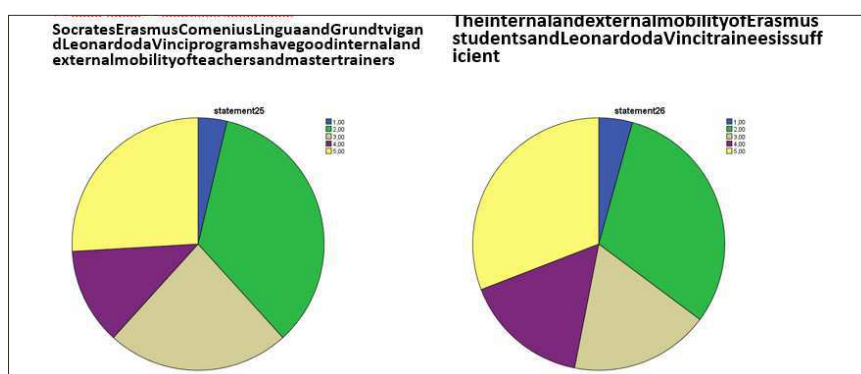


Figure 19. The responses for 25th and 26th statements

Similarly, participants seem in a balanced position for 27th and 28th statement.

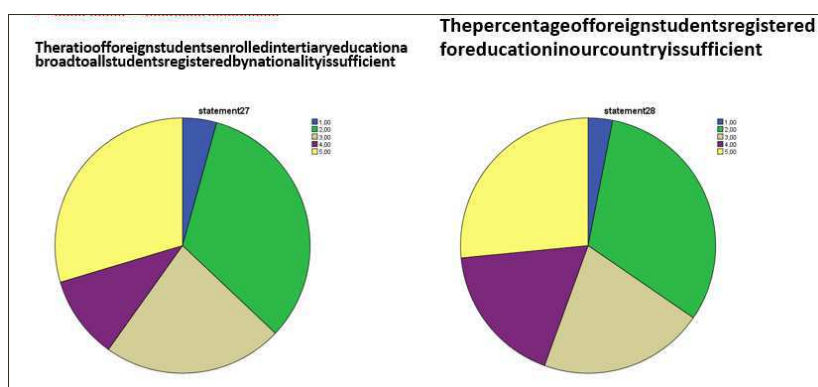


Figure 20. The responses for 27th and 28th statements

Lastly participants seem satisfied for the 29th statement.

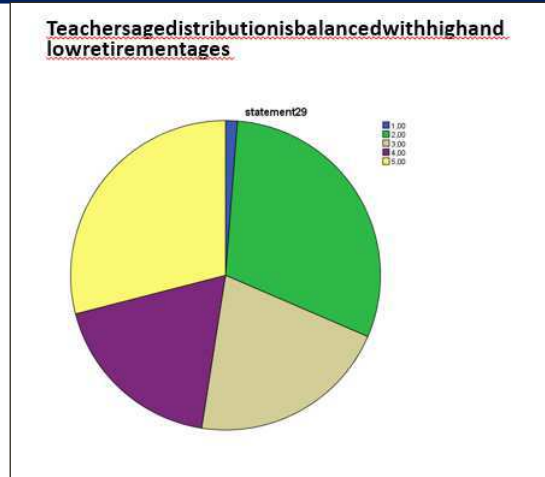


Figure 21. The responses for 29th statement

4. CONCLUSION

Although the EU was initially an economic and political union, it has attached importance to the cultural and educational field as well as economic and political dimensions due to the reasons such as migrations and multicultural structures received by the member countries. Along with the Maastricht Treaty, the EU has legally recognized the field of education. Although there is a regulation on vocational education in the Treaty of Rome, the EU education area has developed through processes such as the Bologna process and the Lisbon strategy. The field of education, which has gained an international character through the globalization process, is an area of importance and priority in the EU. The contemporary appearance and developed position of the EU in today's world stems from the use of education as a trigger in its development process, in addition to its investments in the economic field and its success in political fields. In the EU, the differences between the member countries are preserved and partnerships covering member and candidate countries are tried to be established. In this respect, the EU aims at a common education aim in its member countries by developing educational policies and takes into account the educational problems of the EU candidate countries. Turkey EU accession process, ensure compliance with the EU's overall education policy and education programs should develop within the framework of this policy. In this regard, various arrangements are made and the education system in Turkey continued to be made. For example, the EU's Lisbon strategy and the Bologna process determines which policies are accepted by Turkey and Turkey's higher education system places ECTS, diploma supplement etc. necessary regulations such as quality assurance in higher education, mobility of students and academicians were made. Not only in higher education, but also in primary and secondary education, various technologies such as improving information technologies and increasing enrollment rates have been made and continue to be made. But enrollment rates, as indicated in the EU report is not sufficient for Turkey's growing young population. One of the prominent objectives of EU education programs is the idea of establishing a European identity. Europeanness and individuals living in Turkey for the European citizen and should be the responsibility of having to be Europeans.

REFERENCES

- Ahola, S., & Mesikammen, J. (2003). Finnish higher education policy and the ongoing Bologna process. *Higher education in Europe*, 28(2), 217-227.
- Aral, B. (2005). Making Sense of the Anomalies in Turkish-European Union Relations. *Journal of Economic & Social Research*, 7(1).
- Bergman, T. (1997). National parliaments and EU Affairs Committees: notes on empirical variation and competing explanations. *Journal of European Public Policy*, 4(3), 373-387.
- Bickerton, C. J., Hodson, D., & Puetter, U. (2015). The New Intergovernmentalism: European Integration in the Post-Maastricht Era. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 53(4), 703-722.
- De Wit, H. (2007). European integration in higher education: The Bologna process towards a European higher education area. In *International handbook of higher education* (pp. 461-482). Springer, Dordrecht.
- De Wit, K., & Verhoeven, J. (2001). The higher education policy of the European union: -with or against the member states?.
- Declaration, S. J. (1998). Joint declaration on harmonisation of the architecture of the European higher education system. By the four ministers in charge for France, Germany, Italy and the United Kingdom. Paris.
- Ertl, H. (2006). European Union policies in education and training: the Lisbon agenda as a turning point?. *Comparative Education*, 42(1), 5-27.
- Geddes, A., & Scholten, P. (2016). The politics of migration and immigration in Europe.
- Goetschy, J. (1999). The European employment strategy: Genesis and development. *European journal of industrial relations*, 5(2), 117-137.
- Hake, B. J. (2017). Strange encounters on the road to lifelong learning: the European economic community meets permanent education in 1973. *History of Education*, 46(4), 514-532.
- <https://www.britannica.com/topic/European-Community-European-economic-association>
- https://forum.thefreedictionary.com/postst73536_Maastricht-Treaty-Establishes-the-European-Union.aspx
- https://www.cvce.eu/en/obj/signing_of_the_single_european_act_luxembourg_17_february_1986-en-467feb25-c409-46d2-862e-ac5cc029febf.html
- Jarvis, P. (2014). *The age of learning: education and the knowledge society*. Routledge.

- Kalpakchiev, T. G. (2014). Master of Public Policy (Doctoral dissertation, University of Erfurt).
- Kaya, A. (2013). Europeanization and tolerance in Turkey: The myth of toleration. Springer.
- Keeling, R. (2006). The Bologna Process and the Lisbon Research Agenda: the European Commission's expanding role in higher education discourse. *European journal of education*, 41(2), 203-223.
- Kendall, J. (2000). The mainstreaming of the third sector into public policy in England in the late 1990s: whys and wherefores. *Policy & politics*, 28(4), 541-562.
- Lunt, I. (2005). The implications of the "Bologna process" for the development of a European qualification in psychology. *European Psychologist*, 10(2), 86-92.
- Majone, G. (2001). Two logics of delegation: agency and fiduciary relations in EU governance. *European Union Politics*, 2(1), 103-122.
- McNeely, C. L. (1995). Prescribing national education policies: The role of international organizations. *Comparative education review*, 39(4), 483-507.
- Misko, J. (2006). Vocational Education and Training in Australia, the United Kingdom and Germany. National Centre for Vocational Education Research Ltd. PO Box 8288, Stational Arcade, Adelaide, SA 5000, Australia.
- Obradovic, D. (1996). Policy legitimacy and the European Union. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 34(2), 191-221.
- Oughton, C., & Whittam, G. (2005). Competitiveness, EU industrial strategy and subsidiarity. In *Competitiveness, subsidiarity and industrial policy* (pp. 82-82). Routledge.
- Papatsiba, V. (2006). Making higher education more European through student mobility? Revisiting EU initiatives in the context of the Bologna Process. *Comparative Education*, 42(1), 93-111.
- Pépin, L. (2007). The History of EU Cooperation in the Field of Education and Training: how lifelong learning became a strategic objective. *European Journal of Education*, 42(1), 121-132.
- Robertson, S. L. (2010). The EU, 'regulatory state regionalism' and new modes of higher education governance. *Globalisation, Societies and Education*, 8(1), 23-37.
- Swann, D. (2017). The single European market and beyond: a study of the wider implications of the Single European Act. Routledge.
- Varsori, A. (2004). Vocational Education and Training in European Social Policy from its Origins to Cedefop. *European Journal: Vocational Training*, 32, 63-76.
- Walkenhorst, H. (2008). Explaining change in EU education policy. *Journal of European Public Policy*, 15(4), 567-587.

Zeitlin, J. (2007). A Decade of Innovation in EU Governance: The European Employment Strategy, the Open Method of Coordination, and the Lisbon Strategy.

**TÜRKİYE’DE ENFLASYON, İŞSİZLİK, KENTLEŞME, ENDÜSTRİLEŞME,
YATIRIM, İHRACAT VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN
ANALİZİ: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI**

Dr. Süleyman YURTKURAN

Ortahisar Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu

ÖZET

Enflasyon, işsizlik ve yatırım konuları çeşitli makroekonomik göstergeleri etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu değişkenlerin mantıklı bir değer almaları büyük önem arz etmektedir. Türkiye’de yüksek büyüme oranları olmasına rağmen yüksek işsizlik ve enflasyon oranları büyük bir problem teşkil etmektedir. Enflasyon oranında gerçekleşen artış ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki oluşturabilmektedir. Enflasyon oranlarının fazla çıkması maliyetlerin de artmasına sebep olmaktadır. Böyle bir durumda işsizlik artmakta, harcamalar azalmakta ve ekonomik büyüme negatif bir hal almaktadır. Bu çalışmada 1991-2017 dönem aralığında Türkiye’de kısa ve uzun dönemde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), enflasyon oranı, işsizlik oranı, kentleşme, yatırım, endüstrileşme ve ihracat değişkenleri arasındaki ilişki otoregresif gecikmesi dağıtılmış model (ARDL), sınır testi yaklaşımıyla araştırılmıştır. Yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews birim kök testi sonucuna göre kentleşme dışında tüm serilerin I(1) seviyesinde; kentleşme serisinin ise I(0) seviyesinde durağan olduğu bulunmuştur. Sınır testi sonuçlarına göre uygulanan model için bulunan F-istatistik değeri Narayan (2005)’ın kritik tablo değerinden %1 anlamlılık seviyesinde yüksek çıkmıştır; bu yüzden seriler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ARDL modelinde enflasyon oranında, işsizlik oranında ve ihracatta gerçekleşen %1’lik bir artışın ekonomik büyümeyi sırasıyla %0,09, %0,28 ve %0,15 azalttığı; kentleşme, yatırım ve endüstrileşmede gerçekleşen %1’lik bir artışın ise ekonomik büyümeyi sırasıyla %4,61, %0,23 ve %0,32 arttırdığı belirlenmiştir. Hata düzeltme terimi katsayısı -1,09 çıktığı için kısa dönemde oluşabilecek sapmaların uzun dönem denge değerine yakınsayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Kısa dönemde de enflasyon oranında, işsizlik oranında ve ihracatta gerçekleşen artış ekonomik büyümede azalışa sebebiyet verirken; kentleşme, yatırım ve endüstrileşmede gerçekleşen artışın ise ekonomik büyümede artışa neden olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de ithal mallarla gerçekleştirilen ihracat değerlerinin düşürülmesi büyük önem arz etmektedir. Bu durum ülkeye döviz girişini hızlandıracak ve Türk lirasının değer kazanmasına olanak sağlayacaktır. Böylelikle enflasyon oranı da azalarak ekonomik büyüme gerçekleşecek ve işsizlik oranında azalış gerçekleşecektir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Enflasyon, Ekonomik Büyüme, Türkiye

**THE ANALYSIS OF RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION, UNEMPLOYMENT,
URBANIZATION, INDUSTRIALIZATION, INVESTMENT, EXPORTS AND
ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: ARDL BOUNDS TESTING APPROACH**

ABSTRACT

Inflation, unemployment and investment are important factors that can influence various macroeconomic indicators. Especially in developing countries such as Turkey, it is of great importance that these variables have a reasonable value. Despite rapid growth rates, high unemployment and inflation rates are a major problem in Turkey. Increase in inflation rate may have a negative impact on economic growth. Excessive inflation rates lead to an increase in

costs. In such a case, unemployment increases, spending decreases and economic growth becomes negative. In this study, the short- and long-run dynamic relationship between gross domestic product (GDP), inflation rate, unemployment rate, urbanization, investment, industrialization and export was investigated by using autoregressive-distributed lag (ARDL) bounds testing approach for Turkey during the period of 1991-2017. As a result of Zivot-Andrews unit root test, which permits structural break, all series except the urbanization were found to be stationary at I (1) level. The result of bound testing showed that the F-statistics estimated for the model were calculated to be greater than the critical values of Narayan (2005) at the significance level of 1%, thus there was a long-run relationship between these variables. In the ARDL model a 1% increase in inflation rate, unemployment rate and export decreased GDP in the long run by 0.09%, 0.28% and 0.15% respectively; a 1% increase in urbanization, investment and industrialization increased GDP in the long run by 4.61%, 0.23% and 0.32% respectively. As the error correction term coefficient was -1.09, it is concluded that the deviations that may occur in the short term will converge to the long term equilibrium value. In the short run inflation rate, unemployment rate and export lead to decrease economic growth whereas urbanization, investment and industrialization increased economic growth. The reduction of the value of exports carried by imported goods in Turkey is of great importance. This will accelerate the foreign exchange inflow to the country and allow the Turkish lira to appreciate. Thus, the inflation rate will decrease and economic growth will be realized and unemployment rate will decrease.

Keywords: Unemployment, Inflation, Economic Growth, Turkey

1. GİRİŞ

Yerli üretim gerçekleştirerek ihracat oranının yükselmesi, yatırımların artması ve ülkeye döviz girişinin gerçekleşmesiyle enflasyon oranı düşmekte, işsizlik oranı doğal işsizlik seviyesine dönmektedir. Bu sayede ekonomik büyüme gerçekleşmekte toplumun refah seviyesi artmaktadır. Enflasyon oranında gerçekleşen artış ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki oluşturabilmektedir. Yüksek enflasyon GSYİH'nın azalmasına büyük oranda sebebiyet vermekte; özellikle yatırım kararları üzerinde olumsuz bir etki oluşturmaktadır (Motley, 1998). Enflasyon oranlarının fazla çıkması maliyetlerin de artmasına sebep olmaktadır. Enflasyon oranı ne kadar yüksek olursa yatırımın reel getirisinin tahmini o kadar zor olacak, böyle bir durumda yatırımcılar ve tasarruf sahibi hane halkı üretken projelerde yer almayacaktır.

Üretim faktörleri arasında yer alan işgücü ekonomik büyümeyle sürekli etkileşim içerisinde. Bu yüzden işsizlik kavramı ülkelerin sosyal ve ekonomik yapılarında önemli etkiye sahip makroekonomik bir değişkendir. Çalışabilecek durumda olup çalışmaya istekli olan ve çalışmasına engel teşkil edecek bir özrü bulunmayan kişilerin iş bulamaması olarak tanımlanan işsizlik, gelişmekte veya gelişmiş ülke ekonomilerinde farklı nedenlerden dolayı ortaya çıkmaktadır. İşsizlik az gelişmiş ülkelerde sermaye yetersizliğinden ortaya çıkarken, gelişmiş ülkelerde ise teknolojik ilerlemelerden kaynaklanmaktadır. İşsizlik oranında meydana gelen artış, belli başlı sorunların oluşmasına yol açar. Kişilerin işsiz kaldıktan sonra gelirlerinin azalması, ülkede toplam talebin azalmasına sebebiyet vererek; ülke ekonomisinde olumsuz bir etkiye neden olur. Bu yüzden işsizliği tek bir nedenden ziyade başka nedenlere de bağlamak daha geçerli bir sebeptir. Kişiler iradi olarak işsiz kalabildikleri gibi, gayri iradi olarak da işten ayrılabilirler.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de enflasyon, işsizlik, kentleşme, endüstrileşme, yatırım, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda giriş bölümünü takiben ikinci bölümde literatür taraması yapılmış, üçüncü bölümde veri seti ve metodolojiden

bahsedilmiş, dördüncü bölümde ampirik sonuçlar açıklanmış, sonuç bölümünde ise politika önerilerinden bahsedilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Evans (1989) ABD’de 1950-1985 döneminde kısıtsız VAR analizi ve Granger nedensellik testi yardımıyla yapmış olduğu analizde kısa dönemde işsizlikle ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirlemiştir. Attfield ve Silverstone (1998) İngiltere’de 1959-1994 döneminde Johansen-Juselius eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modeli yardımıyla yapmış oldukları analizde kısa dönemde işsizlikten ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Sögner and Stiassny (2002) 15 OECD ülkesinde 1960-1999 döneminde en küçük kareler yöntemiyle gerçekleştirmiş oldukları çalışmada ekonomik büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Türkiye’de 1978-2004 döneminde ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiyi Granger ve Hsiao’nun nedensellik testleriyle araştıran Yılmaz (2005) işsizlikten ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Türkiye’de 1987-2007 döneminde ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkiyi çok değişkenli eşbütünleşme analizi ve geliştirilmiş Granger nedensellik testiyle araştıran Yapraklı (2007) uzun dönemde ekonomik büyümenin enflasyondan negatif bir şekilde etkilendiğini, kısa dönemde de enflasyon oranından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirlemiştir. Karaçor vd. (2011) Türkiye’de 1988-2007 döneminde ARDL, sınır testi yöntemiyle gerçekleştirmiş oldukları çalışmada enflasyon oranı ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Rusya’da 1992-2014 döneminde ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi Granger ve Toda-Yamamoto nedensellik yöntemleriyle araştıran Yüksel (2016) işsizlik oranından ekonomik büyümeye, enflasyon oranından da işsizliği doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Şimşek ve Yiğit (2017) BRİCT ülkelerinde 1990-2015 döneminde Panel VAR yöntemiyle gerçekleştirmiş olduğu çalışmada ekonomik büyümeden kentleşmeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir. Zeren ve Savrul (2017) Türkiye’de 1991-2014 döneminde gerçekleştirmiş olduğu çalışma sonucunda kadın istihdam oranı, ekonomik büyüme, işsizlik ve kentleşme oranı arasında asimetric bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir ve ekonomik büyüme, kentleşme oranı ve işsizliğin kadın istihdam oranını etkileyen önemli faktörler olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye’de 2006-2014 döneminde ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiyi kısıtsız VAR yöntemiyle analiz eden Pata vd. (2018) ekonomik büyümeden işsizliğe doğru kısa dönemde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

İlgili literatür incelendiğinde yazarların bildiği kadarıyla Türkiye’de enflasyon, işsizlik, kentleşme, endüstrileşme, yatırım, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışma olmadığı görülmektedir. Bu şekilde bu çalışmanın literatüre katkı sağlaması öngörülmektedir.

3. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

3.1. Veri Seti

Bu çalışmada 1991-2017 dönemi için Türkiye’de kısa ve uzun dönemde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), enflasyon oranı, işsizlik oranı, kentleşme, yatırım, endüstrileşme ve ihracat değişkenleri arasındaki ilişki test edilmektedir. Analiz için kullanılan değişkenlerden Y reel gayri safi yurt içi hasılayı (2010 \$ sabit fiyatlarla), INF enflasyon oranını, UN işsizlik oranını, URB kentleşmeyi, IND endüstrileşmeyi, I yatırımı ve EX ihracatı göstermektedir. Çalışmada

kullanılan tüm veriler Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (2019)’nden, elde edilmiştir. Logaritması alınmış serilerle oluşturulan model, denklem 1’de gösterilmektedir.

$$\ln Y_t = \beta_0 + \beta_1 \ln INF_t + \beta_2 \ln UN_t + \beta_3 \ln URB_t + \beta_4 \ln IND_t + \beta_5 \ln I_t + \beta_6 \ln EX_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem’de β_0 sabit terimi, β_1 INF’nin, β_2 UN’nin, β_3 URB’nin, β_4 IND’nin, β_5 I’nın, β_6 EX’in katsayısını ve ε_t hata terimini göstermektedir. β_1 ve β_2 katsayılarının negatif; β_3 , β_4 ve β_5 katsayılarının da pozitif olması öngörülmektedir.

3.2. Metodoloji

3.2.1. Zivot-Andrews Birim Kök Testi

ADF, PP ve DF-GLS birim kök testleri yapısal kırılmalara yer vermediği için Perron (1989) yapısal kırılmalara dışsal ve önceden belirlenen bir birim kök testi geliştirmiştir. Yapısal kırılmaların dışsal olması birçok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Zivot ve Andrews (1992) ise yapısal kırılmalara içsel olarak izin vermekte ve bu yapısal kırılmalar önceden tahmin edilememektedir. Bu yöntemde yokluk hipotezi serilerin yapısal kırılmalarla beraber birim kök içermediğini göstermektedir.

3.2.2. ARDL, Sınır Testi

Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL, sınır testi diğer eşbütünleşme testlerine göre birçok açıdan avantajlıdır. ARDL sınır testinde serilerin aynı seviyede durağan olma şartı bulunmamaktadır. Yani serilerden biri seviyesinde $I(0)$ durağan olabilirken diğer seri veya seriler birinci farkında $I(1)$ durağan olabilmektedir. Bu yöntemde birim kök testlerini gerçekleştirmedeki esas amaç serilerin $I(2)$ seviyesinde olmadıklarını ispat etmektir. Bu yöntemin ikinci bir avantajı bağımsız değişkenlerin kısa ve uzun dönem etkilerinin eş anlı olarak değerlendirilebilmesidir. Üçüncü olarak gözlem sayısı az olan serilerde kullanılmakta ve sağlıklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Son olarak da çoğu eşbütünleşme testinde sorun ortaya çıkan içsellik problemini yok etmektedir.

4. AMPRİK SONUÇLAR

Tablo 1’de Zivot Andrews (1992) birim kök testine ait sonuçlar gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında kentleşme değişkeninin seviyesinde durağan olduğu, diğer serilerin ise birinci farklarında durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Birim Kök Testine Ait Sonuçlar

Değişkenler	MODEL A	TB	MODEL C	TB
Y	-3,59	1999	-3,62	2001
INF	-4,80	2003	-4,43	2003
UN	-4,75	2001	-4,60	2001
URB	-5,80***	2003	-5,20**	2003
IND	-3,70	1999	-3,66	1999
I	-2,21	2013	-4,06	2009
EX	-3,77	1996	-5,07	1997
ΔY	-5,30**	2003	-5,29**	2002
ΔINF	-5,26**	2006	-6,98***	2006

ΔUN	-4,94**	2010	-5,10**	2010
ΔURB	-	-	-	-
ΔIND	-5,90***	1999	-5,76***	1999
ΔI	-6,22***	1998	-5,11**	1995
ΔEX	-4,96**	1998	-5,18**	1998

*** ve ** %1'de ve %5'te anlamlı

Tablo 2'de sınır testine ait sonuçlar verilmiştir. Elde edilen sonuca bakıldığında F-istatistik değerinin %1'de anlamlı olduğu görülmektedir. Yani seriler arasında uzun dönemli bir eşbütünlük ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Sınır Testi Sonuçları

Model: $Y = f(INF, UN, URB, IND, I, EX)$

F-istatistik Değeri	Düşük I(0)	Yüksek I(1)	Narayan (2005) Tablo Kritik Değeri
Durum II	3,98	5,69	1%
11,605***	2,79	4,15	5%

Not: ***: %1'de anlamlı. Durum II: kısıtlı sabitli ve trendsiz

Tablo 3'te uzun dönem katsayıları ve diagnostik test sonuçları yer almaktadır. Sonuçlara bakıldığında enflasyon oranında, işsizlikte ve ihracatta gerçekleşen %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi sırasıyla %0,09, 0,28 ve 0,15 azalttığı; kentleşmede, endüstrileşmede ve yatırımda gerçekleşen %1'lik bir artışın ise ekonomik büyümeyi sırasıyla %0,32, 0,32 ve 0,23 arttırdığı görülmektedir. Diagnostik test sonuçlarına göre ise normallik, değişen varyans, otokorelasyon ve spesifikasyon problemlerinin yaşanmamıştır.

Tablo 3. ARDL Modeline Dayalı Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	t-istatistiği
INF	-0,09***	-7,45
UN	-0,28***	-7,56
URB	4,62***	22,56
IND	0,32***	4,32
I	0,23***	7,84
EX	-0,15***	-6,94
C	2,18***	4,10
Diagnostik Testler	F-istatistik	p-değeri
BG-LM	1,79	0,21
BPG	0,76	0,67
White	0,69	0,73
ARCH	0,93	0,34
Ramsey Reset	1,74	0,11
Jarque-Bera	1,11	0,57

*** %1'de anlamlı.

Tablo 4'te hata düzeltme modeli ve kısa dönem katsayıları yer almaktadır. Hata düzeltme katsayısının -1'e yakın olması kısa dönemde meydana gelen sapmaların kısa bir süre içerisinde ortadan kalkacağını göstermektedir.

Tablo 4. Hata Düzeltme Terimi ve Kısa Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	t-istatistiği

ΔINF	-0,05***	-6,53
ΔUN	-0,11***	-6,11
ΔURB	5,07***	19,14
ΔIND	0,35***	7,16
ΔI	0,18***	11,74
ΔEX	-0,17***	-9,63
ECT_{t-1}	-1,08***	-9,02

*** %1'de anlamlı.

5. SONUÇ

Türkiye için 1991-2017 döneminde enflasyon, işsizlik, kentleşme, endüstrileşme, yatırım, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada ilk olarak serilerin durağanlıklarının belirlenmesinde Zivot-Andrews birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre kentleşme değişkeni seviyesinde, diğer seriler ise birinci farklarında durağan çıkmışlardır. Sınır testine göre seriler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu belirlenmiştir. ARDL yöntemine göre ise uzun dönemde enflasyon oranında, işsizlikte ve ihracatta gerçekleşen %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi sırasıyla %0,09, 0,28 ve 0,15 azalttığı; kentleşmede, endüstrileşmede ve yatırımda gerçekleşen %1'lik bir artışın ise ekonomik büyümeyi sırasıyla %0,32, 0,32 ve 0,23 arttırdığı görülmektedir.

Politika yapımcıların ekonomik büyümede istikrarı yakalayarak işsizlik oranını düşürmesi için geleceğe ilişkin belirsizlikleri gidererek riskleri minimum seviyede tutması, para ve maliye politikaları uygulayarak piyasayı canlandırmaları gerekmektedir. Ekonomik büyümeyi desteklemek ve istihdamı arttırmak için kredileri teşvik etme, endüstriyel faaliyetlere destek verme, yatırımları artırma ve vergi oranlarında indirim gitme gibi araçları kullanılması önem arz etmektedir. Bununla birlikte Türkiye'de yerli mallarla gerçekleştirilen ihracat değerlerinin yükseltilmesi ülke ekonomisi için büyük önem arz etmektedir. Bu şekilde ülkede döviz girişi artacak ve yerli para değer kazanacaktır. Bu durum enflasyon oranının azaltarak ekonomik büyümenin gerçekleşmesini ve işsizlik oranının azalmasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Attfield, C.L.F. and Silverstone, B. 1998. Okun's Law, cointegration and gap variables. *Journal of Macroeconomics*, 20(3), 625-637.

Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri 2019. <https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr>

Evans, G.W. 1989. Output and unemployment dynamics in the United States: 1950-1985. *Journal of Applied Econometrics*, 4(3), 213-237.

Karaçor Z., Özer, H., and Saraç, T. B. 2011. Enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ekonometrik bir uygulama (1988-2007). *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 29-44.

Motley, B. 1998. Growth and Inflation: A Cross-Country Study, *Economic Review-Federal Reserve Bank of San Francisco*, 1, 15-28.

Pata, U. K., Yurtkuran, S., and Kalca, A. 2018. A revisited causality analysis of Okun's Law: The case of Turkey. *Theoretical & Applied Economics*, 25(4), 117-130.

Perron, P. 1990. Testing for a unit root in a time series with a changing mean. *Journal of Business & Economic Statistics*, 8(2), 153-162.

- Sögner, L. and Stiassny, A. 2000. An analysis on the structural stability of Okun's law-A cross-country study. *Applied Economics*, 34(14), 1775-1787.
- Şimşek, T. and Yiğit, E. 2017. BRİCT Ülkelerinde Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Petrol Fiyatları, CO₂ Emisyonu, Kentleşme ve Ekonomik Büyüme Üzerine Nedensellik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(3), 117-136.
- Yapraklı, S. 2007. Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye için eş-bütünleşme ve nedensellik analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 287-301.
- Yılmaz, Ö. G. 2005. Türkiye ekonomisinde büyüme ile işsizlik oranları arasındaki nedensellik ilişkisi. *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, 2, 11-29.
- Yüksel, S. 2016. Rusya Ekonomisinde Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkileri/The Causality Relationship between Growth, Unemployment and Inflation in Russian Economy. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(614), 43-57.
- Zeren, F., and Savrul, B. K. (2017). Kadınların işgücüne katılım oranı, ekonomik büyüme, işsizlik oranı ve kentleşme oranı arasındaki saklı koentegrasyon ilişkisinin araştırılması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 87-103.
- Zivot, E., & Andrews, D. W. K. 2002. Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 20(1), 25-44.

İŞE GÖMÜLMÜŞLÜĞÜN İŞ TATMİNİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI

Prof. Dr. İsmail BAKAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç.Dr. Burcu ERŞAHAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Tuba BÜYÜKBEŞE

Gülstan BAYTOK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZET

Sosyal bilimcilerin uzun yıllardır araştırdığı insanların neden işten ayrılmadığı veya neden işten ayrıldığına ilişkin sorulara cevap arayan tüm alan yazılarını bünyesinde barındıran kavramı işe gömülmüşlük olarak tanımlamamız mümkündür. Gömülmüşlük, çalışanı ve ailesini sosyal, psikolojik ve finansal ağlar ile birbirine bağlar. Bu ağlar iş ve iş dışındaki arkadaşları, grupları, toplulukları ve yaşadığı fiziksel çevreyi de kapsar. Kişiyle ağ arasındaki bağlantılar ne kadar kuvvetliyse çalışan işe o kadar bağlıdır ve işine o derece gömülmüş durumdadır. İşe gömülmüşlük çalışanların örgütlerinde kalmalarını sağlayan tüm unsurlar olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda işe gömülmüşlük, işgörenin mevcut işiyle ve örgütüyle bütünleşme derecesini göstermekle birlikte örgütte kalma nedenini de açıklayan bir kavramdır. Araştırmacılar, İşe gömülmüş bireylerin mevcut işlerinde ve işyerlerinde kalma noktasında motive olduklarını ve böylece yüksek performans göstermeye yöneldiklerini belirtmektedirler.

İş tatmini ise, çalışanların iş ve çalışma ortamından bekledikleri ile algıladıkları durum arasındaki fark olarak belirtilmektedir. Çalışanlar işlerinden bekledikleri sonuçları elde ettikleri oranda işlerinden tatmin olmaktadır. Çalışanların iş tatminlerinin yüksek olması örgütte verimliliği ve işe bağlılığı artırırken, işgücü devir hızını ve işe devamsızlıkları azaltmaktadır. Genel anlamda iş tatmini, iş görenin iş ortamındaki deneyimlerinin, onun üzerinde bıraktığı olumlu veya olumsuz etki olarak düşünülür.

Bu çalışma işe gömülmüşlüğü iş tatmini üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yazılmıştır. Birincil veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. İşe gömülmüşlüğü ölçeği olarak Felps ve arkadaşları (2009)'nın hazırlamış olduğu ölçek kullanılmış olup, iş tatmini ölçeği olarak ise Weiss ve arkadaşları tarafından (1967) geliştirilen Minnesota iş tatmini ölçeği kullanılmıştır. Anket, Kahramanmaraş ilinde tekstil sektöründe faaliyette bulunan bir firmada 4 farklı departmanda görev yapan firma çalışanlarına uygulanmış olup toplamda 100 çalışanın doldurduğu anket verileri araştırma kapsamına alınmıştır. İlk olarak çalışmada işe gömülmüşlük ve iş tatmini değişkenleri ile ilgili yazın taramasına yer verilmiş olup ölçeklerin güvenilirlikleri test edilmiş, frekans analizi, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmış, elde edilen araştırma bulguları sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler :İşe Gömülmüşlük, Gömülmüşlük, İş Tatmini,

IMPACT OF JOB EMBEDDEDNESS ON JOB SATISFACTION: A FIELD STUDY

ABSTRACT

Social scientists looked for answers to questions about why people did or did not quit. These problems were dealt with by the researchers within the framework of the concept of job embeddedness. Embeddedness connects employees and their families into each other with social, psychological and financial networks. These networks include colleagues and non-work friends, groups and communities. The stronger connections between the person and network, employee is more engaged and more embedded his/her work. Job embeddedness is expressed as all the elements that keep employees in their organizations. At the same time, embeddedness is a concept that shows the degree of integration of the employee with their current job and organization and explains the reason for staying in the organization. Researchers state that individuals embedded in the job are motivated to stay in their current jobs and workplaces and thus tend to show high performance.

Job satisfaction is defined as the difference between what employees expect from work and work environment and the situation they perceive. Employees are satisfied with their jobs to the extent that they achieve the results they expect from their jobs. High job satisfaction of employees increases productivity and loyalty in the organization, decreases labor turnover and absenteeism. Generally, job satisfaction is considered as the positive or negative effect of the experience of the employee on the work environment.

This study is aimed to measure the effect of job embeddedness on job satisfaction. Questionary method is used as primary data collection tool. Job embeddedness scale that is used is developed by Felps et al. (2009), job satisfaction scale that is used is developed by Weiss et al. (1967) which is Minnesota job satisfaction scale. Survey is applied to the employees who works in a firm's 4 different department in textile sector in Kahramanmaraş and totally 100 survey data is acquired and examined. Firstly, literature review is executed related to job embeddedness and job satisfaction variables in the study and reliability of the scales are tested, frequency, correlation and regression analyses are performed, obtained research findings are presented.

Keywords: Job Embeddedness, Embeddedness, Job Satisfaction

1.GİRİŞ

Günümüzde artan yoğun rekabet ve küreselleşmenin getirdiği değişime ayak uydurabilmek için işletme yöneticileri, gerek örgüt dışında gerekse örgüt içinde etkin olmaya son derece önem vermişlerdir. Bu bağlamda örgütler dinamik ve rekabetçi çevrelerle başa çıkabilmek için en önemli sermaye unsuru olan insana yatırım yapmaktadırlar. Örgütlerin etkinlik kazanmalarında önem taşıyan faktörlerden birisi ise sahip olduğu işgörenlerdir (Dündar vd., 2016: 65). Bu anlamda örgütleri rakiplerine kıyasla ileriye taşıyan ve kar marjını üst seviyeye çıkaran işgörenlerdir. Öte yandan örgütler, rekabet üstünlüğünü ve örgütsel performanslarını arttırabilmeleri için örgüt içindeki işgörenlerin yetenek ve becerilerini geliştirmelerine fırsat verilmesi ve yaratıcı fikirlerinin gerçekleştirmelerini sağlayacak uygun ortamın hazırlanmasında önemli rol üstlenmelidirler (Kulalp, 2015: 1).

Çalışanların işlerinde uzun süre kalmalarını sağlayan ve çalıştıkları örgütlerin performanslarını arttıran çeşitli faktörler vardır. Bu faktörler çok sayıda olup, bu araştırma kapsamında işe gömülmüslük ve iş tatmini kavramları ele alınmaktadır. İşe gömülmüslük, kişi-iş uyumunu, işgörenler ve gruplar arasındaki bağlılığı ve örgütten ayrılma durumunda feda edilenlerin toplamını ifade eder. Locke (1969)'e göre iş tatmini, işgörenin işini ya da işle ilgili yaşantısını, memnuniyet verici veya olumlu bir duygu ile sonuçlanan bir durum olarak takdir etmesidir (Kaygısız,2014: 8).

Bu çalışmanın amacı, işe gömülmüslüğün iş tatmini üzerindeki etkisini incelenmektedir. Bu bağlamda öncelikle işe gömülmüslük ve iş tatmini kavramları teorik olarak açıklanmış, daha sonra kavramlar arasındaki ilişkiler açıklanarak yapılan alan araştırması ile çalışma hipotezleri test edilmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. İŞE GÖMÜLMÜŞLÜK

Yönetim yazını insanların neden çalıştıkları, örgütte yer almayı neden tercih ettikleri, neden performans göstermek konusunda motive oldukları ve neden örgütte kalmaya karar verdikleri konusu üzerinde uzun zamandır durmaktadır. Bu soruların cevabını bulmak için araştırmacılar, işgörenlerin örgütlerde neden devam etmek istediklerini ve neden ayrılma niyetinde oldukları konusunda araştırmalar yapmaya yönelmişlerdir (Dedeoğlu vd., 2016:136). Bu kapsamda Mitchell ve arkadaşları diğer kavramlardan farklı olarak işgörenleri örgütte kalmaya motive eden işe gömülmüslük kavramını ileri sürmüşlerdir. Sınırlı sayıdaki araştırmalarda; kişilik özellikleri, yaş, örgütteki kıdem, aile durumu ve çocuk sayısı gibi bireysel faktörlerle birlikte çalışma koşulları gibi örgütsel koşulların işgörenlerin işe gömülmüslük düzeylerinin belirleyicisi olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte motivasyon düzeyi, uzun çalışma saatleri, alternatif iş fırsatları, işgörenin almış olduğu eğitim ve kazandığı beceriler de işe gömülmüslüğün öncülleri olarak değerlendirilmektedir (Kanten ve Dündar,2016:69).

İşe gömülmüslük, çalışanın örgütte kalmasını etkileyen faktörleri kapsamlı bir şekilde inceleyen bir kavramdır. İşe gömülmüş olma, kişinin neden örgütte kalmak istediğini pozitiflik bakış açısıyla ele almaktadır. İşe gömülmüslük işçi-işveren ilişkisinden daha kapsamlı olarak çalışanın iş ile ilgili tatmini, memnuniyeti ve çalışan tutumu ile ilgilidir (Dedeoğlu vd., 2016:136). İşe gömülmüslük, iş görenin mevcut işiyle ve örgütüyle bütünleşme derecesini göstermekle birlikte örgütte kalma nedenini de açıklamaktadır (Kanten ve Dündar, 2016:69). Mitchell ve arkadaşları (2001) tarafından literatüre kazandırılan işe gömülmüslük, kişi-iş uyumunu, işgörenler ve gruplar arasındaki bağlılığı ve örgütten ayrılma durumunda feda edilenlerin bileşimini içermektedir. Mitchell ve arkadaşları (2001: 1106) işe gömülmüslüğün alt boyutlarını üç başlıkta toplamışlardır. Bunlar fit, link ve sacrifice'dir. Şanlı bu kavramları (2016: 19); uyum (fit), ilişki (links) ve fedakarlık (sacrifice) olarak çevirmiştir. Ayrıca Şanlı (2016: 19), Holtom ve O'Neill (2004: 8)'a dayandığı görüşte bu üç boyutun iki alt boyutundan bahsetmiştir. Bu boyutlar örgütsel ve toplumsal boyutlardır. Örgütsel gömülmüslük boyutu kişinin bulunduğu örgüte nasıl bağlı kaldığı; toplumsal gömülmüslük ise kişinin içinde yaşadığı topluma nasıl bağlı kaldığıyla alakalıdır (Büyükbeşe ve Gökaslan,2018:137).

Uygunluk; İşgörenin örgüt içindeki gerek amirlerine karşı gerek iş arkadaşlarına karşı ve gerekse alt kademedeki çalışanlara karşı sağladığı uyumu ifade eder. İşgörenin kendi bilgi, beceri ve tecrübelerinin kurumun kültürü ile uyumlu olması gerekir(Efe,2017: 47). Aynı zamanda kişinin kişisel amaçları, kariyer hedefleri ve gelecek planlarının da örgütün stratejik yönetimi ve vizyonu ile uyumlu olmasını gerektirir. Zira bireyin çalıştığı ortama ve örgütün kültürüne uyumu ne kadar fazla ise, çalıştığı kuruma karşı bağlılığı da yüksek olacaktır (Dedeoğlu vd., 2016:137).

İlişki; Bireyin çalışma arkadaşları ve sosyal yaşamındaki arkadaşları ile kurmuş olduğu formal veya informal bağlantıları ifade eder (Akgündüz vd.,2016: 352).Yani, bireyi işe bağlayan psikolojik ve sosyal nedenlerin arkasında ailesi,iş ve iş dışı arkadaşları, toplum ve sosyal çevrenin oluşturduğu psikolojik ve finansal ağ içinde bulunması, bireyi örgüte bağımlı hale getirmektedir (Dedeoğlu vd., 2016:137).

Fedakarlık; Kişinin işinden ayrılması durumunda kaybedeceği maddi ve manevi çıkarların maliyetini ifade eder. Aslında kişiyi çalıştığı kuruma bağlayan iş arkadaşları, ilginç projeler,iş yerinin temiz ve düzenli olması,emeklilik hakkı, iş güvencesi ve sağlık sigortası, başarılarının sonucunda ödüllendirilmesi, verilen primler ve ikramiyelerdir. Bu kapsamda kişinin işten ayrılması bu hakların tamamından vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Kişinin işten ayrıldığında feda edeceklerinin sayısı arttıkça, örgütten bağını koparması da zorlaşacaktır (Dedeoğlu vd., 2016:137).

Mitchell ve arkadaşları tarafından işe gömülmüslük literatüre kazandırılmış fakat işe gömülmüslük kavramının öncüllerini belirlemeye yönelik çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür. Ancak sınırlı sayıdaki araştırmalarda; kişilik özellikleri, yaş, örgütteki kıdem, aile durumu gibi bireysel faktörlerle birlikte çalışma koşullarından sayılan örgütsel destek, motivasyon desteği, çalıştığı kurumda aldığı eğitim ve kazandığı beceriler ve alternatif iş fırsatları işgörenlerin işe gömülmüslük düzeylerinin belirleyicileri olarak ifade edilmiştir (Kanten ve Dünder,2016:69).

Öncüllerinin belirlenmeye çalışıldığı işe gömülmüslük, örgütler ve bireyler açısından önem taşıyan bir faktör olarak görülmektedir. Çünkü, işe gömülmüslük düzeyi yüksek olan işgörenlerin örgütsel rolleri kapsamında daha fazla çaba harcadıkları, işlerini daha özenli bir şekilde yerine getirdikleri, daha fazla olumlu davranış sergiledikleri ve iş performanslarını arttırdığı görülmektedir.

2.2. İŞ TATMİNİ

Günümüzde küreselleşme, hızla artan rekabet, teknolojiye hızlı değişim ve ilerleme, çalışanların ihtiyaçlarındaki değişimler gibi nedenlerle çalışanları örgütte tutmak gün geçtikçe daha zor hale gelmektedir. İşletme yönetimlerinin değişime ayak uydurabilmeleri için en önemli sermaye unsuru olan insana yatırım yapmaları kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda örgütlerin performansını arttıran ve örgütü rakiplerine kıyasla ileriye taşıyan hiç şüphesiz işgörenler olduğu için işgörenlerin yaptığı işi ile ya da iş yaşantısı sonucu elde ettiği haz son derece önemlidir.

İlk olarak 1935 yılında Hoppock tarafından tanımlanan iş tatmini kavramının tarihi I. Dünya Savaşı sonlarına kadar dayanır. II.Dünya savaşı sonrasında çalışanların motivasyonlarının

düşmesi, verimliliğin düşmesine neden olmuş, çalışma ortamlarının elverişsiz olması, tatminsizlik ve düşük verim sanayide olumsuz sonuçlar ortaya çıkardığından iş tatmini kavramı ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllardan sonra çalışanın değerli olduğu ve insan, en önemli sermaye unsuru olarak düşünüldüğünden insan kaynaklarına önem verilmiştir. Böylece çalışanlarda iş tatmininin yüksek olması örgütü başarıya götüreceği sonucuna varılmış ve halen günümüzde de iş tatmini kavramı araştırmacılar tarafından geniş kapsamda ele alınmakta ve işletme yöneticileri, işgörenlerin çalıştıkları ortamdan memnun kalmaları için çaba sarf etmektedirler (Şahaner, 2019:5).

İş tatmini kavramı literatürde çeşitli akademisyenler tarafından farklı biçimlerde tanımlanmıştır. İş tatmini, çalışanın yapmış olduğu işten ve çalışma ortamından ne kadar memnun olduğunun olumlu bir sonucudur (Doğar, 2013:41). Steers (1977, :40) Locke (1969) iş tatminini, işgörenin işini ya da işle ilgili yaşantısını, memnuniyet verici veya olumlu bir duygu ile sonuçlanan bir durum olarak takdir etmesi şeklinde tanımlamışlardır. Erdoğan'a (1991, :66) göre iş tatmini, işgörenin işine karşı gösterdiği olumlu duyguların tümüdür. Başaran (1982:132) iş tatminini, işgörenin işini ya da iş yaşamını değerlendirmesi sonucu elde ettiği haz olarak belirtmektedir. Bir başka tanıma göre de iş tatmini; çalışanın iş deneyimi ya da söz konusu çalışan ile çalıştığı örgüt arasındaki uyumun bir sonucu olarak ortaya çıkan olumlu davranışlar veya memnuniyet duygusu olarak tanımlanmaktadır (Cinel, 2015: 118). Görüldüğü gibi iş tatmini ile ilgili tanımlar farklılık gösterse de iş tatmininin işle ilgili duygusal bir tepki olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır (Kaygısız, 2014: 8).

Kişinin işindeki göreve, fiziki ve sosyal şartlara karşı bir duygusal cevabı olarak ele alınan iş tatmini kavramı, kişinin işinden beklediklerinden ne kadar tatmin olduğunun bir göstergesidir (Günay, 2015: 5). Bireyin işinden bekledikleri; işin tehlikesiz olması, stresten uzak olması, iş ve sağlık güvenliğinin olması, iş bağımsızlığının olması gibi durumlar beklentileri karşılıyorsa örgüte olan bağlılık da artmaktadır (Demirel, 2009). Bu beklentilerin hepsi karşılanıyorsa işgören yenilikçi ve yaratıcı fikirler ortaya çıkaracak, örgütüne karşı esnek ve bağlı bir çalışan olacağından daha kaliteli ürün veya hizmet ortaya çıkararak şirketine maksimum fayda sağlayacaktır. Bununla birlikte örgütlerin sektördeki başarıları kârlılık ve pazardaki paylarının yanında çalışanlarına verdikleri değer ile daha fazla anlam kazanacaktır (Şahaner, 2019:5). Aksi takdirde beklentileri karşılanmayan ve hayal kırıklığına uğramış işgörenlerin, düşük moralle çalışacağından performansı düşecek ve zamanla örgütün işleyiş düzeninin bozulmasına yol açacaktır. Bununla beraber örgütte düşük verimlilik, disiplin sorunları ve iş erteleme gibi örgütsel sorunları da beraberinde getirecektir. Bu da sağlıksız bir topluma gidişin nedenini oluşturacaktır (Kaygısız, 2014:10).

İş tatmini ile ilgili yapılan çalışmalar, örgüt içerisinde ast-üst ilişkisinde iletişimin sağlıklı bir şekilde gelişmesine ve iş gören sorunlarının yöneticilere iletilebilmesine katkı sağlamıştır (Kaygısız, 2014:10). İş tatmini örgüt içerisindeki çalışma koşulları, ücret, işin niteliği, çalışma arkadaşları, olası ödüller gibi unsurlardan duyulan tatmin duygularının birleşimi sonucu meydana gelmektedir. İş tatmininin boyutları konusunda birçok farklı görüş olsa da genel olarak altı boyuttan söz etmek mümkündür. Bunlar: Ücretten tatmin, yöneticiden tatmin, kurum imajından tatmin, yönetim yaklaşımlarından tatmin, çalışma arkadaşlarından tatmin ve işin niteliğinden tatmin şeklinde sıralanabilir (Yanık, 2014: 107).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı; işe gömülmüşlüğü iş tatmini üzerindeki etkisini ölçmektir. Bu amaç doğrultusunda işe gömülmüşlük ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğu varsayımına dayalı olarak araştırma hipotezleri şu şekilde kurgulanmıştır:

H1:İşe gömülmüşlüğü alt boyutlarından (H1a) organizasyon bağlamında gömülmüşlük ve (H1b) topluluk bağlamında gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan işin niteliği üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkiye sahiptir.

H2:İşe gömülmüşlüğü alt boyutlarından (H2a) organizasyon bağlamında gömülmüşlük ve (H2b) topluluk bağlamında gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan yönetici tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkiye sahiptir.

H3:İşe gömülmüşlüğü alt boyutlarından (H3a) organizasyon bağlamında gömülmüşlük ve (H3b)topluluk bağlamında gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan çalışma arkadaşlarından tatmin üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkiye sahiptir.

H4:İşe gömülmüşlüğü alt boyutlarından (H4a) organizasyon bağlamında gömülmüşlük ve (H4b)topluluk bağlamında gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan yönetim yaklaşımından tatmin üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkiye sahiptir.

H5:İşe gömülmüşlüğü alt boyutlarından (H5a) organizasyon bağlamında gömülmüşlük ve (H5b)topluluk bağlamında gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan kurum imajından tatmin üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkiye sahiptir.

H6:İşe gömülmüşlüğü alt boyutlarından (H6a) organizasyon bağlamında gömülmüşlük ve (H6b)topluluk bağlamında gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan ücretten tatmin üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkiye sahiptir.

Veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket, Kahramanmaraş ilinde tekstil sektöründe faaliyette bulunan bir firmada görev yapan firma çalışanlarına uygulanmış olup toplamda 100 çalışanın doldurduğu anket verileri araştırma kapsamına alınmıştır. Anketin birinci bölümünde, katılımcıların demografik özelliklerini ölçmeye yarayan sorular yer almaktadır.

İkinci bölümünde ise işe gömülmüşlük ölçeği olarak, Felps ve arkadaşları (2009)'nın hazırlamış olduğu ölçek kullanılmış olup, ikinci değişken olan iş tatmini ölçeği olarak ise Weiss ve arkadaşları tarafından (1967) geliştirilen Minnesota iş tatmini ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin tamamında 5'li Likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Bu dereceleme “kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4) ve kesinlikle katılıyorum (5)” şeklindedir.

Elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Anketler ile toplanan verilerin istatistiki analizleri için; örneklem grubunun demografik özelliklerinin tespit edilmesine ilişkin frekans hesaplamaları, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin yönünü ve düzeyini belirlemek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada kullanılan anket formunda yer alan ölçeklerin her biri için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamına alınan değişkenlerin güvenilirlik analizine ilişkin sonuçlar Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1.Araştırmada Yer Alan Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Önerme Sayıları	Cronbach Alpha Değeri
1.İş Tatmini		
1a.İşin niteliğinden	7	,801
1b.Yöneticiden tatmin	6	,848
1c.Çalışma arkadaşlarından tatmin	4	,841
1d.Kurum imajından tatmin	3	,810
1e.Yönetim yaklaşımlarından tatmin	5	,724
1f.Ücretten tatmin	3	,495
2.İşe Gömülmüşlük		
2a.Topluluk bağlamında gömülmüşlük	10	,820
2b.Organizasyon bağlamında gömülmüşlük	9	,800

Araştırmada kullanılan anket formunda yer alan ölçeklerin her birinin güvenilirliklerinin test edilmesinde Cronbach Alfa kat sayısı kullanılmıştır. Literatüre göre, $0,00 < \alpha < 0,40$ olduğu zaman ölçek güvenilir değil, $0,41 < \alpha < 0,60$ arası ölçek düşük güvenilirlikte ve $0,61 < \alpha < 0,80$ arası orta düzeyde güvenilirlerdir. $0,81 < \alpha < 1,00$ olduğu zaman ölçek yüksek düzeyde güvenilirlerdir. Bu verilere göre ücretten tatmin boyutu,495 ile düşük düzeyde güvenilirliğe sahiptir. Kurum imajından tatmin ve organizasyon bağlamında gömülmüşlük boyutlarının ,724 ve ,800 ile orta düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu diğer boyutların ise yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir(Tablo 1).

Araştırmaya katılan çalışanların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin, frekans dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri					
	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	36	36,0	Evli	73	73,0
Erkek	64	64,0	Bekar	27	27,0
Eğitim			Yaş		
Lise	14	14,0	20-25 yaş	10	10,0
Ön Lisans	16	16,0	26-30 yaş	28	28,0
Lisans	55	55,0	31-35 yaş	27	27,0
Yüksek Lisans	15	15,0	36-40 yaş	22	22,0
Doktora			41-45 yaş	6	6,0
			46+üstü	7	7,0
Çalışma Süresi			Aylık Geliriniz		
5 yıldan az	45	45,0	2000-2500	26	42,0
6-10 yıl	29	29,0	2501-3000	11	17,7
11-15 yıl	11	11,0	3001-3500	6	9,7
16-20yıl	7	7,0	3501-4000	11	17,7
20 yıldan fazla	7	7,0	4001-4500	4	6,5
			4501-5000	3	4,8
			5001-5500	1	1,6

Katılımcıların cinsiyet dağılımına bakıldığında %64'ünün erkekler ve %36'sının kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Ankete katılan çalışanların % 73'lük çoğunluğu evli kalan % 27'si bekarıdır. Eğitim dağılımına bakıldığında katılımcıların çoğunluğu (%55) lisans mezunudur. Yaş dağılımına bakıldığında ise %28'in 26-30 yaş grubu arasında, %27'sinin 31-35 yaş, %22'sinin 36-40 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun (%55) 36 yaş altı gençlerden oluştuğu söylenebilir. Aylık gelir dağılımına bakıldığında %42'lik kısmın 2000-2500TL arasında yani asgari ücret veya asgari ücrete yakın bir ücretle çalıştıkları söylenebilir. Çalışma süresine bakıldığında %45'lik katılımcı oranının 5 yıldan az çalıştıkları görülmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

	1	2	3	4	5	6	7	8

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

Organizasyon bağlamında gömülmüşlük	1							
Topluluk bağlamında gömülmüşlük	,686**	1						
İşin niteliğinden Tatmin	,610**	,443**	1					
Yöneticiden tatmin	,746**	,601**	,646**	1				
Çalışma arkadaşlarından tatmin	,731**	,601**	,493**	,726**	1			
Yönetim yaklaşımlarından tatmin	,679**	,580**	,521**	,702**	,525**	1		
Kurum imajından tatmin	,602**	,447**	,396**	,573**	,531**	,538**	1	
Ücretten tatmin	,558**	,490**	,399**	,548**	,456**	,667**	,524**	1

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3'te yer alan korelasyon analizi sonuçlarına göre; işe gömülmüşlüğü alt boyutları ile iş tatmininin alt boyutları arasında istatistiksel olarak ($p < .01$) anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. En güçlü ilişki işe gömülmüşlüğü alt boyutu olan organizasyon bağlamında gömülmüşlük ile iş tatmininin alt boyutu olan yöneticiden tatmin arasında olduğu görülmektedir(0,746). En düşük ilişki ise işe gömülmüşlüğü alt boyutu olan toplumsal bağlamda gömülmüşlük ile iş tatmininin alt boyutu olan işin niteliğinden tatmin arasındadır (0,443). Korelasyon analizi bulguları araştırma hipotezlerini destekler niteliktedir.

Çalışmada öne sürülen hipotezleri test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları aşağıda yer alan tablolarda sunulmuştur.

4.İşe gömülmüşlüğü alt boyutlarının iş tatmininin alt boyutu olan işin niteliği üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik regrasyon analizi

Bağımsız değişkenler	Standart hata	B	T	Sig.
Sabit sayı	1,102	,343	3,212	,002
Organizasyon bağlamında	,652	,122	5,356	,000
Topluluk	0,25	,103	,241	,810

bağlamında				
$\Delta R^2=,373$	Düzeltilmiş $R^2= 360$	F=28,812	,000	

$p<0,001$

Tablo 4'te sunulan regresyon analizi sonucuna göre bağımlı değişkenimiz olan iş tatmininin alt boyutlarından işin niteliğinden tatminin %36'sı, bağımsız değişkenimiz olan işe gömülmüşlüğü alt boyutlarından olan organizasyon bağlamında gömülmüşlük tarafından açıklanmıştır. Görüldüğü gibi bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($F=28,812$; $p<0,001$). Bu bağlamda H1a hipotezi kabul edilmiş ve H1b hipotezi ise reddedilmiştir.

5.İşe gömülmüşlüğü alt boyutlarının iş tatminin alt boyutu olan yöneticiden tatmin üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik regresyon analizi

Bağımsız değişkenler	Standart hata	B	T	Sig.
Sabit sayı	,337	-,190	-,563	,575
Organizasyon bağlamında	,827	,826	6,917	,000
Topluluk bağlamında	,186	,186	1,841	,069
$\Delta R^2 =,572$	Düzeltilmiş $R^2=,563$	F=64,855	,000	

Tablo 5'te sunulan regresyon analizi sonucuna göre bağımlı değişkenimiz olan iş tatmininin alt boyutlarından yöneticiden tatminin %56,3'ü, bağımsız değişkenimiz olan işe gömülmüşlüğü alt boyutu organizasyon bağlamında gömülmüşlük tarafından açıklanmıştır. Görüldüğü gibi bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($F=28,812$; $p<0,001$). Bu bağlamda H2a hipotezi kabul edilmiş ve H2b hipotezi reddedilmiştir.

6.İşe gömülmüşlüğü alt boyutlarının iş tatminin alt boyutu olan çalışma arkadaşları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik regresyon analizi

Bağımsız değişkenler	Standart hata	B	T	Sig.
Sabit sayı	,329	,309	,941	,349

Organizasyon bağlamında	,117	,753	6,466	,000
Topluluk bağlamında	0,99	,198	2,011	,047
ΔR2 =,553 DüzeltilmişR2=,544 F=60,123 ,000				

Tablo 6’da sunulan regresyon analizi sonucuna göre iş tatmininin alt boyutlarından çalışma arkadaşlarından tatminin%54,4’ü, organizasyon bağlamında gömülmüşlük tarafından açıklanmıştır. Görüldüğü gibi bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur (F=28,812; p<0,001). Bu bağlamda H3a hipotezi kabul edilmiş ve H3b hipotezi reddedilmiştir.

7.İşe gömülmüşlüğü’n alt boyutlarının iş tatminin alt boyutu olan yönetim yaklaşımlarından tatmin üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik regrasyon analizi

Bağımsız değişkenler	Standart hata	B	T	Sig.
Sabit sayı	,403	-,603	-,1,494	,138
Organizasyon bağlamında	,143	,758	5,299	,000
Topluluk bağlamında	,121	,261	2,158	,033
ΔR2 =,485 DüzeltilmişR2=,475 F=45,706 ,0000				

Tablo 6’da sunulan regresyon analizi sonucuna göre iş tatmininin alt boyutlarından yönetim yaklaşımlarından tatminin%47,5’i, bağımsız değişkenimiz olan işe gömülmüşlüğü’n alt boyutlarından olan organizasyon bağlamında gömülmüşlük tarafından açıklanmıştır. Görüldüğü gibi bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur (F=28,812; p<0,001). Bu bağlamda H4a hipotezi kabul edilmiş ve H4b hipotezi reddedilmiştir.

8.İşe gömülmüşlüğü’n alt boyutlarının iş tatminin alt boyutu olan kurum imajı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik regrasyon analizi

Bağımsız değişkenler	Standart hata	B	T	Sig.

Sabit sayı	,453	,421	,929	,355
Organizasyon bağlamında	,161	,806	5,019	,000
Topluluk bağlamında	,136	,079	,582	,562
ΔR2=,365 DüzeltilmişR2=,352 F=27,881 ,000				

Tablo 6’da sunulan regresyon analizi sonucuna göre iş tatmininin alt boyutlarından kurum imajından tatminin%35,2’si, bağımsız değişkenimiz olan işe gömülmüşlüğü alt boyutlarından olan organizasyon bağlamında gömülmüşlük tarafından açıklanmaktadır. Görüldüğü gibi bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur (F=28,812; p<0,001). Bu bağlamda H5a hipotezi kabul edilmiş ve H5b hipotezi reddedilmiştir.

9.İşe gömülmüşlüğü alt boyutlarının iş tatminin alt boyutu olan ücretten tatmin üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik regrasyon analizi

Bağımsız değişkenler	Standart hata	B	T	Sig.
Sabit sayı	,453	,421	,929	,355
Organizasyon bağlamında	,161	,806	5,019	,000
Topluluk bağlamında	,136	,079	,582	,562
ΔR2=,365 DüzeltilmişR2=,352 F=24,191 ,000				

Tablo 6’da sunulan regresyon analizi sonucuna göre iş tatmininin alt boyutlarından ücretten tatminin%35,2’si, bağımsız değişkenimiz olan işe gömülmüşlüğü alt boyutlarından olan organizasyon bağlamında gömülmüşlük tarafından açıklanmaktadır. Görüldüğü gibi bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur (F=28,812; p<0,001). Bu bağlamda H6a hipotezi kabul edilmiş ve H6b hipotezi reddedilmiştir.

H1	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutları iş tatmininin alt boyutlarından olan <u>işin niteliğinden</u> tatmin alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	
H1a	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutu olan <u>organizasyon bağlamında gömülmüşlük</u> iş tatmininin alt boyutu olan <u>işin niteliğinden</u> tatmin alt</i>	Kabul

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

	<i>boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	
H1b	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutu olan <u>topluluk bağlamında</u> gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan <u>işin niteliğinden</u> tatmin alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	Red
H2	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutları iş tatmininin alt boyutlarında olan <u>yöneticiden tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	
H2a	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutu olan <u>organizasyon bağlamında</u> gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan <u>yöneticiden tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	Kabul
H2b	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutu olan <u>topluluk bağlamında</u> gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan <u>yöneticiden tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	Red
H3	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutları iş tatmininin alt boyutlarından olan <u>çalışma arkadaşlarından tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir</i>	
H3a	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutu olan <u>organizasyon bağlamında</u> gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan <u>çalışma arkadaşlarından tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	Kabul
H3b	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutu olan <u>topluluk bağlamında</u> gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan <u>çalışma arkadaşlarından tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	Red
H4	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutları iş tatmininin alt boyutlarından olan <u>yönetim yaklaşımlarından tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	
H4a	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutu olan <u>organizasyon bağlamında</u> gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan <u>yönetim yaklaşımlarından tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	Kabul
H4b	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutu olan <u>topluluk bağlamında</u> gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan <u>yönetim yaklaşımlarından tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	Red
H5	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutları iş tatmininin alt boyutlarından olan <u>kurum imajından tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	
H5a	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutu olan <u>organizasyon bağlamında</u> gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan <u>kurum imajından tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	Kabul
H5b	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutu olan <u>topluluk bağlamında</u> gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan <u>kurum imajından tatmin</u> alt boyutunu</i>	Red

	<i>anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	
H6	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutları iş tatmininin alt boyutlarından olan <u>ücretten tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir</i>	
H6a	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutu olan <u>organizasyon bağlamında</u> gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan <u>ücretten tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	Kabul
H6b	<i>İşe gömülmüşlüğü alt boyutu olan <u>topluluk bağlamında</u> gömülmüşlük iş tatmininin alt boyutu olan <u>ücretten tatmin</u> alt boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.</i>	Red

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bir işletmeyi küresel rekabet ortamında ayakta tutan en önemli unsur, hiç şüphesiz işgörenlerdir. İşgörenlerin becerileri, istek ve ilgi alanlarının kurumun kültürü ile uyumu ve alternatif iş fırsatlarının olması, işgörenlerin psikolojik ve sosyal anlamda çalıştığı örgüte karşı bağlılığını arttıracak ve örgütsel rolleri kapsamında daha fazla çaba harcamalarına yol açacaktır.

Bu çalışma, işe gömülmüşlüğü iş tatmini üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Kahramanmaraş ilinde tekstil sektöründe faaliyette bulunan bir firmada 100 çalışanın doldurduğu anket tekniğiyle elde edilen veriler araştırma kapsamına alınmıştır. Yapılan araştırma sonrasında işe gömülmüşlüğü iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu genel bulguyu ifade ettikten sonra işe gömülmüşlük ve iş tatmini değişkenlerinin alt boyutları arasındaki etkileşime bakmakta fayda vardır.

Yapılan araştırma sonucuna göre, organizasyon bağlamında gömülmüşlük seviyesi arttığında, bireyin yaptığı işten tatmin düzeyi de artmaktadır. Ayrıca organizasyon bağlamında gömülmüşlük, iş tatmininin alt boyutlarını anlamlı ve pozitif yönde etkilediği yapılan analizlere bağlı olarak ortaya konmuştur. Dolayısıyla H1a, H2a, H3a, H4a, H5a ve H6a hipotezleri kabul edilmiştir. Topluluk bağlamında gömülmüşlük bireyin yaşadığı çevreye olan bağlılığını arttırdığından dolayı, bireyin iş yaşantısından duyduğu tatmini artırdığı yönünde bir bulguya bu çalışmada rastlanılmamıştır. Bundan dolayı işe gömülmüşlüğü alt boyutu olan topluluk bağlamında gömülmüşlük ile iş tatmininin alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bundan dolayı H1b, H2b, H3b, H4b, H5b ve H6b hipotezleri reddedilmiştir.

Literatürde, işgöreni örgüte bağlayan birçok etken vardır. İşgörenin çalışma arkadaşları ile kurduğu bağ, iş yerinin temiz ve düzenli olması, iş ve sağlık güvencesi, prim ve ikramiye kavramını bunlardan bazılarıdır. Aynı zamanda örgütlerde, demokratik bir ortamın olması, iş bağımsızlığının ve iş güvenliğinin olması çalışanların iş yerlerine bağlılıklarını artırdığı gibi işe gömülmüşlük derecelerini de olumlu yönde etkilemektedir. İşe gömülmüşlük ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi konu edinen araştırma yok denilecek kadar azdır. Bu çalışmada literatürdeki bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda elde edilen verilere göre işe gömülmüşlük ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve özellikle de organizasyonel gömülmüşlüğü iş tatmini artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgunun

genelleştirilebilmesi için gelecekte farklı çalışmalar yapılarak sonuçların karşılaştırılması gerekmektedir. Uygulayıcılara, işletmelerinde istihdam ettikleri işgörenlerin iş tatmin düzeylerini iyileştirmek için onların işe gömülmüşlüklerini artırıcı yönetsel faaliyetlerde bulunmaları önerilir.

KAYNAKLAR

- Akgündüz, Y., Güzel, T. ve Harman, S., 2016, ‘‘Yöneticiye Güven ve Dağıtımsal Adalet Çalışanların İşe Gömülmüşlüğü Nasıl Etkiler?’’, Ege Akademik Bakış, 16(2), ss.351-362
- Büyükbeşe, T., Gökaslan, M.O., 2018, ‘‘İşe Gömülmüşlük, İşe Adanmışlık ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Bir Alan Çalışması’’, Mukaddime, 9(2), ss.137
- Cinel, M.O., 2014, ‘‘Müşahacı ve Kısıtlayıcı Örgüt Kültürünün Lider-Üye Etkileşimi ve Çalışanların İş Tatmini Üzerine Etkisi: Fındık İşletmelerinde Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma’’, Doktora Tezi, Isparta.
- Dedeoğlu, T., Özdevecioğlu, M. ve Oflazer, S., 2018, ‘‘Örgütlerde İşe Gömülmüşlüğü Çalışanların İş ve Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkisi: İyimserliğin Rolü’’, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, ss.135-146
- Efe, E., 2017, ‘‘Psikolojik Personel Güçlendirme ve İşe Gömülmüşlük Halinin Yeni Ürün Geliştirme Performansı Üzerindeki Etkisi: Örgütsel Adaletin İlimlaştırıcı Rolü’’, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Nevşehir.
- Günay, Z., 2015, ‘‘İş Tatmini, 360 Derece Performans Değerleme ve Algılanan Performans İlişkisi: Bir Tekamül Nikasyon Şirketi Örneği’’, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Isparta.
- Kaygısız, Ö., 2014, ‘‘İnsan kaynakları Yönetim Uygulamalarına Yönelik Çalışan Algılarının, İş Tatminine ve Örgütsel Bağlılığa Etkileri: Kamu Kesiminde Bir Araştırma’’, Doktora Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Gebze.
- Kenten, P., Kenten, S. ve Dündar, G., 2016, ‘‘Ücret Tatminin ve İşin Özelliklerinin İşe Gömülmüşlük Üzerindeki Etkisinde Mutluluğun Rolü’’, İşletme Araştırma Dergisi, 8(3), ss.64-88
- Kulualp, G.H., 2015, ‘‘Algılanan Örgütsel Destek, Yönetimin Açıklığı ve İş Tatminin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi’’, Doktora Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Zonguldak.
- Şahaner, B., 2019, ‘‘Çalışanların İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılıklarının Analizi: Otomotiv Sektöründe Beyaz Yakalı Çalışanlar Üzerine Bir Uygulama’’, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Yanık, O., 2014, ‘‘Ahlaki Liderliğin Çalışanların İş Tatminine, Örgütsel Bağlılığına ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Örgütsel Güven ve Örgütsel Adalet Algısının Aralı Rolü’’, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Erzurum.

KONUŞMANIN TARİHİ SEYRİNE DAİR BULGULAR¹

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Enver DEMİR
MEB Öğretmen

ÖZET

İnsanoğlunu diğer canlılardan farklı kılan en önemli özelliklerden olan dil yani konuşma, iletilmek istenilen duygu ve düşüncelerin organize ses dizgeleri, anlamlı kelime ve cümleler vasıtasıyla aktarılmasıdır. Bu bakımdan dil, duygu ve düşüncelerimizi ifade eden en önemli vasıta. Konuşmanın kaynağı ve gelişimi asırlardır araştırma konusu olmuş, birçok araştırmacı ve bilim adamı yaptıkları araştırmalarla konuşma tarihinin uzun ve karanlık olan mazisini ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmamızda, bireylerde kalıtsal olmayıp sonradan ortaya çıkan dil ve konuşma bozuklukları üzerine akıl ve ruh sağlığı uzmanı aynı zamanda Sağır, Dilsizler ve Körler Müessesesi Müdürü Necati Kemal tarafından 1926 senesinde kaleme alınmış olan “Tekellüm Kusurları” adlı eserden yola çıkılarak konuşmanın ilk insanlardan bugüne tarihi seyri, evreleri, konuşmayı oluşturan unsurlar ve konuşmayı sağlayan organlar (dil, diş, dudak, damak, yumuşak damak, kulak), konuşma olayının gerçekleşmesinde duyu sinirleri ve merkezi sinir sisteminin rolü, insanların nasıl konuştukları, konuşma bozukluklarına neden olan unsurlar (dimağ bozuklukları, ağır ruhi bunalımlar, basit diş dökülmeleri), işaret dili, jest ve mimiklerin iletişimdeki rolü ve hastalık üzerinde yapılan tespitler vb. hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tekellüm, konuşmanın tarihi, konuşma bozuklukları, iletişim, jest ve mimiklerin işlevi

DİL VE KONUŞMA (TEKELLÜM)

Organik bir varlık olmayan dil, insanların duygu ve düşüncelerini anlatabilmek için geliştirdiği bir işaretler sistemidir². Dil denilince akla ilk olarak konuşma gelir³. İnsanoğlunu diğer canlılardan farklı kılan en önemli özelliklerden olan dil yani konuşma, iletilmek istenilen bir bildirinin organize ses dizgeleri, anlamlı kelime ve cümleler vasıtasıyla aktarılmasıdır⁴. İnsanların kendilerini ifade etmelerinin etkili bir aracı olan dil ve konuşma sadece insana has bir özelliktir⁵.

¹ Bu makale Gaziantep Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Biriminde yürütülmekte olan RM.19.01 nolu projenin ilgili kaleminde desteklenmiştir.

² Suat Yakup Baydur, *Dil ve Kültür*, “Dil nedir ne değildir” Ankara, 1952, s. 61.

³ Hüseyin Türk, *Beyin Evrimi Işığında Dilin Kökeni*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 38, S. 1-2, 1998, ss. 527-549, s. 527.

⁴ M. Cem Girgin, “İşitme Engelli Çocukların Konuşma Edinimi Eğitiminde Dinleme Becerilerinin Önemi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2006, 7 (1) 15-28, s. 16.

⁵ Deniz Özer, Fulya Topçuoğlu Ünal, “Konuşma Becerisi İle İlgili Kaynakça Çalışması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 47, Aralık 2016, ss. 671- 686, s. 671.; Fındıkoğulan göre dil, düşünmenin ve düşünülen şeyi ifade etmenin aletidir. Nevin Güngör, *Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1991, s. 60.; Konuşma, duygu ve düşüncelerimizi ifade etmenin yoludur. Leon Nikolayevič Tolstoy, *Kelam*, Cihan Biraderler Matbaası, İstanbul, 1340, s. 3.

Duygu ve düşüncelerin söz aracılığıyla ifade edilme şekli olan konuşmanın gerçekleşebilmesi için insan zihninde bir mesajın olması gerekir. Bu da zihinsel becerilerle doğrudan ilişkilidir⁶. Dünyaya gelen her çocuk, işitme düzeneğinde ya da zihinsel ve beyinsel fonksiyonlarında herhangi bir sorun yoksa içinde doğduğu toplumun dilini, bir başka deyişle anadilini zorlanmadan edinebilmelidir⁷.

Dilin kaynağı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Vahiy ve ilham (tevkîf) teorisine göre dil tevkifidir yani vahiy ve ilhama dayanır. Başka bir deyişle dil insanoğluna yüce Allah tarafından öğretilmiştir. Uzlaşma ve anlaşma teorisine göre ise dil, insanlar arasında gerçekleşen uzlaşma ve anlaşma sonucu ortaya çıkmıştır. Bu iki teoriyi birleştiren birleştirici teori ise dilin, yüce Allah tarafından öğretildiğini kabul etmekle birlikte uzlaşma tezini de reddetmez. Bu teoriye göre dilin insanlar arasında anlaşmayı mümkün kılacak kadarını Allah öğretmiştir. Geri kalan kısmın ise her iki şekilde (tevkîfi ya da ıstılâhî) oluşması mümkündür⁸.

Bu bağlamda çalışmamızda İzmir Sağır, Dilsizler ve Körler Müessesesi⁹ Müdürü Necati Kemal tarafından 1926 senesinde kaleme alınmış olan “Tekellüm Kusurları” adlı eserden yola çıkılarak konuşmanın ilk insanlardan bugüne tarihi seyri, evreleri, konuşmayı meydana getiren unsurlar ve konuşmayı sağlayan dil, diş, dudak, damak, yumuşak damak, kulak gibi organlar, konuşma olayının gerçekleşmesinde duyu sinirleri ve merkezi sinir sisteminin rolü, insanların nasıl konuştukları, konuşma bozukluklarına neden olan dimağ bozuklukları, ağır ruhi bunalımlar, basit diş dökülmeleri gibi unsurlar, iletişimde işaret dili, jest ve mimiklerin rolü ve hastalık üzerinde yapılan tespitler vb. hususlarda bilgi verilecektir.

KONUŞMANIN TARİHİ SEYRİ

Konuşma olayının kaynağı ve gelişimi asırlardır araştırma konusu olmuştur. Birçok araştırmacı ve bilim adamı tarafından yapılan bilimsel araştırmalarla konuşma tarihinin uzun ve karanlık olan mazisi ortaya konulmaya çalışılmıştır¹⁰.

İnsanlığın ilk dönemlerinde yaşamış olan insanlarla dimağları kıymet dîn (zayıf) olarak doğmuş aptallar ve idiyolar üzerinde yapılan bu çalışmalarda, ilk insanların hayvanlarla kuvvetli iştirak devri yaşadığı zamanlardaki akli ve ruhi durumlarını ve kabiliyetleri mukayese edilmiştir.

İnsan dimağının hayvan dimağından ayrılan yönü dış çevresinden (muhit-i harici) aldığı intibalara cevap verebilmesinden kaynaklanmaktadır. İnsan dimağında mevki kazanmış hiçbir

⁶ Hasan Basri Kansızoglu, “Konuşma Dili ve Yazı Dili Etkileşimi”, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, ss. 217-235, 2012, s. 218.; Seslerin işaretlerini sıraya koyma, düzenleme, birleştirme, ayırma ve sesler aralarındaki ilişkileri kurma becerisi, çocuğun zihinsel işlemlerini yansıtır. Ali Osman Özcan-Aysel Ferah Özcan, “Türk Çocuklarının Ses Gelişim Özellikleri ve İlk Okuma Yazma Öğrenme”, İGÜSBD, C. 1, S. 2, Ekim 2014, s. 69.

⁷ M. Cem Girgin, a.g.m., s. 16.

⁸ Ramazan Demir, “İbn Hazm’a Göre Dilin Menşei ve İlk Dil Problemi”, *Usul İslam Araştırmaları*, S. 10, 2008, s. 109-110.

⁹ Sağır ve dilsiz bir kişi olan Mösyö Albert Carmona tarafından İzmir Karşıyaka’da “İzmir Dilsiz Mektebi” ismiyle kurulan okul, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine devredilmesiyle 1924 yılında “Sağır-Dilsiz ve Körler Müessesesi” ne dönüşür. Okulun Müdürlüğüne Dr. Necati Kemal Bey getirilir. Nöroloji uzmanı olan Necati Kemal Bey, Fransa’da eğitimin görmüş ve özel eğitim konularını öğrenmiştir. Yücel Tanyeri, “İzmir Sağırlar Okulu”, *Türk Otorinolarenkoloji Arşivi*, S. 54, 2016, ss. 1-4, s. 1.

¹⁰ Necati Kemal, *Tekellüm Kusurları: Sağır Ve Dilsizlik, Afazi, İsteryai Tutukluk, Kekemelik Ve Tedavisi*, 1926, s. 1.

meleke yoktur ki arkasından mahiyetin hadise ve ihtiyaç gibi kuvvetli bir tesiri görünmesin¹¹. İşte tekellüm hadisesi de bu tür zaruretlerin ortadan kaldırılmasıyla ve zamanın terbiyesiyle ortaya çıkan unsurlardan biridir¹².

İlk insanlar da bütün büyük hayvanlar gibi hususi bir sese sahipti. Yüksek sesle çağırma ve homurtu devri diyebileceğimiz bu geçiş döneminde ifadeler basit ve tuhaf (garv) bir şekildeydi. Bunlar aklın bir ifadesi olmaktan ziyade ıstırap, mücadele, korku (havf) ve üreme gibi hayvani ihtiyaçlardan ibaretti. Bu devrede söz ve kelime gibi kavramlar olmayıp Duygusal ifadeler hareket ve bakışlar yoluyla anlatılmıştır.

Günümüze kadar insanlar, can sıkılması, darılma ve gücenme (infial) ve iyilik hallerinde ortaya çıkan intikam, neşe, nefret, arzu, ilgisizlik ve kıskançlık gibi güçlü duygularını, gözleri, yüzleri ve hareketleriyle ortaya koymuşlardır¹³.

İntikam arzusuyla göğsünü yumruklayan, kin ve nefretle yumruğunu sıkıyan, başını döven, ayağını hiddetle yere vuran, gözlerini açarak tehdit edercesine bakan adamlar, binlerce sene evvelki ataları gibi konuşmaktan başka bir şey yapmıyorlar demektir.

Başlangıçtaki bu şiddetli istek, hırs ve sıkıntıyı birçok tali ifadelerin, hareketle ortaya konulması takip eder. Bu devrede insanlar daha çok eşyalar ve olaylarla karşı karşıyadırlar. Anlatma ihtiyacı ve zarureti (ıztırap) hissettikleri açlık, rica, temin, ilanı aşk, anlaşma gibi daha ziyade insani olan duygusal olan fiiller için işaretler üretirken; ağaç, taş, deniz, bulut, köpek gibi eşya ve hayvan isimlerini yine gelmek, gitmek, yemek, içmek, ölmek, doğmak gibi olayları işaret ve taklit yolu ile ifade etmeye başlamışlardır.

İşaretle konuşmak devrinden bize o kadar çok miras ve materyal kalmıştır ki bunların, ilgili sözlüklerle hemen hemen eşit derecede olduğu söylenebilir.

Gerek sözlük ve kelimelerin ruhi durumları tam bir suretle ifade etme konusundaki yetersizliği gerekse önceki alışkanlıkların devam etmesi bizi her kelimedede bir jest yapmaya mecbur bırakmaktadır. Özellikle kelime hazinesi zayıf olan kişiler, köylüler elleriyle kollarıyla hareket yapmadan konuşamazlar.

KONUŞMANIN OLUŞMASI

Biz, burada “İnsanlar neden konuşma ihtiyacı hissetmişlerdir?” Sorusu ndan ziyade “İnsanlar nasıl konuşmuşlar?” sorusuna cevap vereceğiz.

İnsanların nasıl konuşmuş oldukları başlı başına bir araştırma konusudur. Bu sahada bize düşen vazife, konuşmanın yalnız hayati ve doğuştan (garizi) olanlarını tahlil ve tetkikten ibarettir.

Ruhi, dimağı, meleki ve sinirsel bir oluşumla meydana gelen konuşma olayı; dil, diş, dudak, damak, yumuşak damak gibi ağız içi organlarımızın çeşitli pozisyonlara girmesiyle sese dönüşmüştür¹⁴.

¹¹ Dimağ (akıl), insanı diğer canlılardan ayıran ve onu sorumlu kılan ayırt etme gücü; düşünme ve anlama melekesidir. İbrahim Emiroğlu, “Kur'an'da Akıl ve İnsan”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XI, İzmir 1998, ss. 69-99, s. 69.

¹² Necati Kemal, *Tekellüm Kusurları: Sağır Ve Dilsizlik, Afazi, İsteryaî Tutukluk, Kekemelik Ve Tedavisi*, 1926, s. 2.

¹³ İnsanlar arası iletişimde doğal dile eşlik eden yüz ve mimikler, iletişim ortamının önemli unsurlardır. Cemal Sakallı-Diba Bahadıroğlu, “Dijital İletişim: Yeni Bir Dile Doğru”, *Turkish Studies*, Volume 13/6, Winter 2018, ss. 129-146, s. 129.; Sezer Ulukaya-Çiğdem Eroğlu Erdem, “Duygu Tanıma İçin Geometrik Yüz Özniteliklerinin Karşılaştırılması”, *SIU 2011-IEEE 19. Sinyal İşleme ve İletişim Uygulamaları Kurultayı*, ss. 861-864, s. 861.

¹⁴ Necati Kemal, *Tekellüm Kusurları: Sağır Ve Dilsizlik, Afazi, İsteryaî Tutukluk, Kekemelik Ve Tedavisi*, 1926, s. 2, 6.

Konuşmanın ortaya konulabilmesi için ses ve solunum mekanizmalarının sağlıklı olması yeterli değildir. Konuşma, linguistik temelli bir işlemdir¹⁵. Nöropsikolojik açıdan ise dil, uzun bir sosyal gelişme sürecinde yaratılan kodlar sistemidir. Bu sistem sesbilim (phonology), biçimbilim (morphology), sözdizim (syntax), anlambilim (semantics) ve kullanımbilim (pragmatics) düzlemlerinden oluşmaktadır. Tüm bu düzlemlerin aktif kullanımı ve beyin tümünün katılımıyla ortaya konulan dilin psikofizyolojik açıdan ortaya konması ise beyindeki aktif oluşumlara bağlıdır. Sinir sistemi içinde bu fonksiyon için yüksek derecede özelleşmiş ve aynı zamanda esneklik kazanmış fizyolojik bir ön hazırlığın olmaması durumunda dilin kazanılması ve kullanılması mümkün değildir¹⁶. Konuşmanın tamamlanması ve sağlanışması için yukarıda belirtilen bu iki grup cihazın sağlıklı ve mükemmel olması şarttır.

Burada üzerinde duracağımız konu daha ziyade konuşmanın ruhi istikrarı melekelerin tevkiatıyla (belirme-ortaya çıkma) meydana geliş şekilleri (suret-i husulleri) ve ilerlemesidir.

Doğuştan gelen (garize) merkezi beyin (merakiz-i dimağiye) tek cepheli ve basit olmasına rağmen sonradan ortaya çıkan (kesbi) olaylar, cansız ve duygusuz olup ilgi ister.

Görmek için göz ve ona bağlı olan sinirler yeterli iken; konuşmak için doğuştan gelen, melekeli birçok organın işbirliği içerisinde hareket etmesi gerekmektedir.

Ses şeklinde beliren konuşmanın ortaya çıkması ses hadiselerinin dimağda harekete geçmesi ile olmaktadır¹⁷. Bu konuda kulak ve duyu sinirleri (asab-ı sem'i) ile ruhsal durum konuşmanın başlangıcını ve asıl organlarını oluşturmaktadır¹⁸.

Beynin alt sistemini oluşturan sinir sistemi, canlıların içsel ve dışsal çevresini algılamasını sağlar. Sinir sistemi elde ettiği bilgiyi işleyerek vücut içerisinde yer alan diğer sistemlere iletir ve organ ve kasların aktivitelerini düzenler¹⁹.

Esasında dimağı harekete geçirme bakımından kulak, konuşma organları içerisinde en başta gelir. Ses, hayal ve hatırasıyla doğayı taklit, nağme, musiki gibi ses olayları (hadisat-ı sadaiye) ancak kulak vasıtasıyla dimağa nüfuz edebilir.

Konuşma olayının gerçekleşmesi için dimağda mevcut olan bağ (irtibat) ve iştirak manzumesinin ilk yolu duyu sinirleri (asab-ı sem'i) ilk aşaması da merkezi sinir sistemi (merkez-i ruh-i sem'i) dir.

Beyindeki bazı yapılar, işitsel mesajları, düşüncelerimizi seslendirmede gereksinim duyduğumuz belleğimizdeki kelimeleri birleştirmemizi sağlar yine ses aygıtlarıyla bağlantılı olan belirli kasların uygun sesler çıkartmak için belirli hareketler yapmalarını da mümkün kılar.

Dil için özelleşmiş beyin alanları, sol yarım küredeki sylvian fissure'un etrafındaki bölgede yer alır²⁰. Yine ağız ve yüzün hareket kaslarının kontrolü, dokunma algısı ve işitsel algı için

¹⁵ Oğuz Tanrıdağ, "Nöroloji Pratiğinde Konuşma ve Dil Bozuklukları", *Türk Nöroloji Dergisi*, 2009, 15: 155-160, ss. 155-160, s. 157.

¹⁶ İclal Ergenç, *Dilin Beyindeki Gerçekleşimi Ve Konuşma Eylemi*, Ankara, 2008, s. 3-4.

¹⁷ Necati Kemal, *Tekellüm Kusurları: Sağır Ve Dilsizlik, Afazi, İsteryaî Tutukluk, Kekemelik Ve Tedavisi*, 1926, s. 3.

¹⁸ Bir bütün olarak çalışan sinir sistemi iki temel kısma ayrılır: çevresel sinir sistemi ve merkezi sinir sistemi. Hüseyin Türk, *a.g.e.*, s. 532.

¹⁹ Engin Üngüren, "Beynin Nöroanatomik ve Nörokimsiyal Yapısının Kişilik ve Davranış Üzerindeki Etkisi", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 7, S.1, 2015, ss.193-219, s. 195.

²⁰ Bu sebeple beyinde meydana gelen hasarın sol hemisferde bulunan konuşma merkezini etkilemesi durumunda hastada "afazi" olarak adlandırılan dil (konuşma) bozuklukları oluşur. Gülmira Sadiyeva, "Beyin Hasarı Geçiren

gerekli olan merkezler de bu bölgede yer alır. Dille ilgili olan beyin bölgeleri en çok hareket kaslarıyla ilgili alanın arkasında yer alan “broca” ve işitmeyle ilgili bölgenin arkasında bulunan “wemicke” alanıdır²¹.

KONUŞMA KUSURLARI

Beyinde (dimağ) ortaya çıkarak (tevki) psikolojik etki şeklinde kendini gösteren konuşma olayı nasıl belirsiz bir konu ise konuşma kusurları da gerek sebepleri gerekse tedavisi bakımından tarihte bir takım belirsizlikler göstermesine rağmen günümüzde bu karanlık noktalar aydınlatılmaya çalışılmaktadır²².

Konuşma kusurlarını araştırmak ve incelemek (taharri) için konuşma ve söz söyleme yani ifade etme kavramlarının üzerinde durmak gerekir²³.

Söz söyleme ve konuşma hadisesi, insanla ilgili (beşeri) olan ve sonradan ortaya çıkan (ârîzî) bir beyin olayıdır. Canlılarda görülen ve doğuştan gelen (garîzî) olan ve vücudun organlarından (teşkilat uzviye) tamamen ayrı, doğuştan olmayan (kesbi) melekelerden ibarettir.

İnsan beyninin gelişip olgunlaşmasını kademe kademe takip edebilmek için beşeriyetin geçirdiği değişim dönemleri göz önünde bulundurulmalıdır. Beyinde sonradan görülen, doğuştan olmayan bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan ve hastalığın olgunlaşma süresi gibi nedenlerin anlaşılması gerekmektedir.

Dimağ bozuklukları ve ağır ruhi bunalımların yanı sıra basit diş dökülmeleri de konuşma bozukluklarına neden olmaktadır.

Çok sabır göstermek suretiyle yapılan terbiye çalışmaları neticesinde telaffuz ettirilen sağır dilsizlerde, işitme cihazının²⁴ ve merkezinin eksikliği çok açık bir kusur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk Hastaların Dil Bozukluklarının Dilbilim Açısından İncelenmesi”, *Bilig*, Güz/2004, S. 31, ss. 219-242 s. 220.

²¹ Hüseyin Türk, *a.g.e.*, s. 531.; Beyin hasarını takiben ortaya çıkan edinilmiş dil sistemi bozukluğu anlamına gelen afazi, beyin krizi geçiren bireylerin yaklaşık üçte birinde gelişmektedir. Bülent Toğram, “Afazi Nedir? Farkında mıyız?”, *X. Ulusal Dil ve Konuşma Bozuklukları Kongresi*, 2019, s. 26. ; Söz yitimi anlamına gelen afazi, kişiler arası anlaşmayı sağlayan sesli, yazılı ve diğer sembolik süreçlere ilişkin belirgin bellek yitimini işaret eden bir “iletişim bozukluğu” dur. Aslıhan Okan İbiloğlu, “Kekemelik”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(4), 2011, ss. 704-727, s. 710.

²² Günümüzde yapılan çalışmalar neticesinde dil ve konuşma bozuklukları şu şekilde sınıflandırılmıştır: konuşma bozuklukları, söyleyiş bozuklukları (artikülasyon), ses bozuklukları, konuşma akışındaki bozukluklar, dil bozuklukları, beyin felci ile ilgili dil ve konuşma bozuklukları, işitme bozukluğuna bağlı konuşma bozukluklar, yarı damak ve yarı dudakla ilgili konuşma bozuklukları, zekâ geriliği, öğrenme bozukluğu ve duygusal problemlere bağlı dil bozuklukları, bilingualizm ve yöresel konuşmalara bağlı dil bozuklukları. Dil ve Konuşma Güçlüğü Ve Bu Güçlüğü Sahip Olan Bireylerin Eğitimi, Osmaniye Rehberlik Ve Araştırma Merkezi, 2018, s. 4.

²³ Necati Kemal, *Tekellüm Kusurları: Sağır Ve Dilsizlik, Afazi, İsteryâî Tutukluk, Kekemelik Ve Tedavisi*, 1926, s. 4.

²⁴ İşitsel yetersizlikten etkilenmiş” (İYE) bireyler, sosyo-kültürel faktörlerden en çok etkilenen olgu grubunu oluştururlar. Doğuştan ya da daha sonraki dönemde dil gelişiminin tamamlanmasından önce veya o dönemde işitme kaybı yaşayan bu çocuklarda değişen derecede dil ve konuşma gelişimi geriliği ortaya çıkar. Bu dönemde çocuğun sahip olduğu aile desteğinin derecesi ve o toplumda var olan (re)habilitasyon olanakları son derece önemlidir. Yenidoğan işitme tarama programları ortaya çıkana kadar (ABD’de 1994, Avrupa’da 1998 ve Türkiye’de 2003) etkili bir erken tanı olanağının mevcut olmaması nedeniyle işitsel değerlendirme gerçek anlamda ancak 20. yüzyılda mümkün olabilmektedir. İşitme cihazları 20. yüzyılın başında ortaya çıkmış ve ancak 1940’lardan sonra yaygınlaşmıştır. Yusuf Kemal Kemaloğlu, “Konuşamayan İşitme Engellilerin (Sağırların) Tarihi”, *KBB ve BBC Dergisi* 22 (1), 2014, ss. 14-18, s. 15.

Sağır dilsizler, ancak bir makine gibi söz söylemektedirler. Dertlerini anlatacak kadar basit ve en alt seviyede olan bu konuşma ve telaffuz, şarkı söylemek gibidir. Müzik yapmak ve şarkı söylemenin insanlarda konuşma olayını kolaylaştırması da bu iddianın bir delilidir. Bu açıklamalardan da anlaşılmaktadır ki insanlar konuşmaya tabiattaki seslerin taklidiyle başlamışlardır.

Başlangıçtan günümüze kadar gelen dillerin konuşulmasında kulak, konuşma olayının en belli başlı vasıtası olmuştur²⁵. Bugün bile kulağımızla dinlediğimiz kadar kulağımızla söyleriz. Kulağı her hangi bir arıza dolayısıyla ağırlaşmış olanların gösterdikleri açık konuşma bozuklukları buna iyi bir delildir.

İç kulak tipi işitme kayıpları, doğumsal işitme kayıpları, kalıcı işitme kayıpları dil gelişimini en çok etkileyen işitme kayıpları olup konuşmanın gecikmesine yol açan nedenlerdendir²⁶. Hatta hafif ya da orta derecelerdeki işitme kayıpları bile çocukların dil edinim becerilerini engelleyebilmekte ya da yavaşlatabilmektedir²⁷.

Yaşlılığa bağlı olarak ortaya çıkan işitme bozuklukları (Presbiakuzi) ise sensorinöral tipte olup, yani hem sensör (koklea) hem de nöral bölgenin dejenerasyonundan kaynaklanmaktadır. Presbiakuzili kimselerin en çok yakınmaları, gelen sesi duydukları ancak anlayamadıkları şeklindedir²⁸.

KİŞİLER ARASI DİYALOG

En zengin sözlüklere sahip olan dillerde bile yüzün, gözün, başın, dudağın derece derece hareketlerine şahit oluruz. Kişiler arası diyalogların hala karşı karşıya olması bu ihtiyaçtan ileri gelmektedir. Birbirine arkasını dönen konuşanları görmüyoruz. Telefon ile yapılan konuşmalarda (mukâleme) kişiler kendilerini çoğu zaman tam olarak ifade edemezler. Yine telefon görüşmeleri karşılıklı konuşmanın verdiği zevki de vermez. Telefonda konuşanlar bile zaman zaman yüz göz buruşturmaktan, ayak vurmaktan kendilerini alamazlar. Hiçbir alet insanın maksadını anlatmada (ifade-i meram) yüz yüze konuşmak kadar yararlı olamaz. İki kelime ile iki jestle ne demek istediğinizi anlatabileceğiniz bir meselede telefonda dakikalarca görüşmek veya muhabere tarzında sayfalarca yazı yazmak ihtiyacını duyarsınız. Bu yüzdendir ki telefon görüşmeleri özellikle emir, istek, ihbar, yardım (istimdad) ve sipariş gibi basit şeylerin iletilmesi işlevleri için kullanılır.

Karanlıkta konuşmaktan da zevk alınmadığı gibi karanlık bir yerde konuşmak, bir korku ve emniyetsizliğin göstergesidir. İnsanlar tüm kelimelere ve edebiyatın bütününe sahip olsalar da yüzleri ve gözleriyle konuşmaya mahkûmdurlar.

Kelimelerin aciz, kuru ve soğuk cüssesi, ruhun abartılı ve taşkın ifadesini kaldıramamaktadır. Bu durumu bir tren seyahati esnasında yaşananlarla daha anlaşılabilir kılabiliriz. Nitekim birbirleriyle konuşan iki dost, trenin ansızın bir tünele girmesi ile derhal konuşmayı keserler. Herkes bu ihtiyacı duyar.

İlk topluluklar (akvâm-ı ibtidâiye) geceleyin bir konu hakkında görüşüp konuşma ihtiyacı hissettiklerinde ortaya birbirlerini görmeyi sağlayacak büyük bir ateş yakarlardı. Çünkü bir dil, yüzlerce sözlüğü de olsa, sayıları binleri bulan işaretlerle ifade edilme ihtiyacını hisseder.

²⁵ Necati Kemal, *Tekellüm Kusurları: Sağır Ve Dilsizlik, Afazi, İsteryaî Tutukluk, Kekemelik Ve Tedavisi*, 1926, s. 4.

²⁶ Murat Koçyiğit, Safiye Giran Örtokin, Taliye Çakabay, Bilge Serin Keskineğe, Mustafa Özdemir, Nihal Seden Tekke, Selin Üstün Bezgin, “Konuşması Geciken Çocuğa Yaklaşım Prensipleri”, *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2017(1):1-5, s. 3.

²⁷ M. Cem Girgin, a.g.m., s. 17.

²⁸ Soner Özkan, “Yaşlılarda İşitme, Ses Ve Konuşma Bozuklukları”, *Turkish Journal Of Geriatrics*, 1998, C. 1, S, 2, ss. 72-75, s. 73.

İşaret ve hareketle ifade, insanların daha kolay ve daha anlamlı anlaşmalarına olanak sağlamıştır.

Konuşma olayı, insanlığın yaratılışından beri var ola gelmiş ve medeniyetlerle birlikte olgunlaşarak günümüzdeki şeklini almıştır.

Bütün diller aşağı yukarı aynı insani ihtiyaçlardan, aynı kelimelerden ve aynı harflerden oluşmuştur. Bu da yaşanan çevrenin ve dış etkilerin insan ruhu üzerinde aynı tesiri yaptığını ortaya koymaktadır. Her dilde varlığı bize çok doğal gelen isim, fiil, zamir ve edatların yer alması dikkate değerdir. Sıfat, ism-i mefûl, mastar, edat ve bağlaç gibi konuşmanın gelişmesi için gereken öğeler her dilde küçük farklılıklarla bir diğerine uygunluk göstermektedir²⁹.

“Evet” kelimesiyle anlatmak istediğimizi başımızı sallayarak da anlatmak mümkündür.³⁰ Doğu Anadolu’nun birçok köylerinde, Arnavutlarda hala “evet” yerine dişler arasından hızla alınan bir nefes hışırtısı kullanılmaktadır. Yine “hayır” için birçok köylü “ı ı” demezler mi?

Konuşma dillerinde evet ve hayır kavramlarını nasıl ifade edeceğini bilemeyen (şekl-i seda) olmayan ilk topluluklar, başlarını sallamak, kaşlarını kaldırmak veya indirmek suretiyle onay ve ret işlemlerini ortaya koyarlar. Köylüler ise gelişmiş dillerin birçok şeklini kullanmamışlardır. Uzun cümleler kuramazlar. Bir fikri birkaç şekilde ifade edemezler. Demek ki kullanılan dil, beşeri zaruretlerin yanı sıra toplumun ruhi yenilik ve gelişmelerinin de göstergesidir. Dil en önemli ihtiyaçlardan olmasına rağmen insanların en az meşgul olduğu şeydir. Yani en büyük kullanım (tedavül) aracı olan dil, yine bir kullanım aracı olan paranın şekli kadar bile insanları meşgul edememiştir.

Yazının ortaya çıkması ve zamanla gelişmesiyle dile, yazıya uygun bir şekil vermek ihtiyacı hissedilmiş ve bu süreçte yazı, konuşmayı kendi dar çerçevesi içerisine alarak hapsetmiştir³¹.

Yazı yazmayı öğrendikten sonra insanlar söyledikleri şeyleri yazı kalıbına dökmek için düşünmek zorunda kalmışlardır. Bu sıkıntılı mecburiyet sayesinde dilin yapısına uygun imlânın ve kelime bünyelerinin birbirine olan benzerliği üzerinde yapılan inceleme ve araştırmalar (taharri) neticesinde de sarf³² ve nahv³³ meydana gelmiştir³⁴.

En gelişmiş dillerin bile bu kadar geri kalmasının nedeni, dillerin genel ve ortak bir değer olmasından kaynaklanmaktadır. Avam kesiminin yüksek edebiyatı anlamadığı yerde ağıdalı bir dilin halk tarafından kabul edilmesi mümkün değildir.

Dil, sürekli değişmekte ve kullanım alanları değişerek artmaktadır. Dildeki yenileşmeyi sağlama ve dil kusurlarını giderme konusunda bir dakika bile boş kalındığı zaman dildeki kavramların benzer farklı anlamlarda kullanılmasının önüne geçilememiştir. Örneğin: Türkçede “binmek” mastarının kullanılmadığı yer yoktur. Ata, vapura, başa, uçağa, trene, tramvaya daha birçok şeylere binilebilir. Fransızcada da “almak” kelimesi böyledir.

²⁹ Necati Kemal, *Tekellüm Kusurları: Sağır Ve Dilsizlik, Afazi, İsteryaî Tutukluk, Kekemelik Ve Tedavisi*, 1926, s. 7, 9.

³⁰ Suat Yakup Baydur, *a.g.e.*, s. 62.

³¹ Necati Kemal, *Tekellüm Kusurları: Sağır Ve Dilsizlik, Afazi, İsteryaî Tutukluk, Kekemelik Ve Tedavisi*, 1926, s. 10.

³² Arapça gramerinin kelime yapısıyla ilgili dalı. Hulusi Kılıç, “Sarf”, *DİA*, C. 36, 2009, İstanbul, ss. 136-137, s. 136.

³³ Arapça gramerinin söz dizimi kuralları ile i’rab bölümünü kapsayan ilim. İsmail Durmuş, “Nahiv”, *DİA*, C. 32, 2006, İstanbul, ss. 300-306, s. 300.

³⁴ Konuşma dili, birbirleriyle karşılaşan iki kişinin anlaşmaları için iken; yazı dili, yarına kalmak ister. Kişilerin düşüncelerini, bilgi ve görüşlerini yüzyıllar sonraki kişilere aktarmak içindir. Nurullah Ataç, “Halk Dili”, *Dil Davası*, ss. 100-103, s. 102.

Her dilde birçok manayı karşılayan, yemek, binmek, içmek gibi kelimeler oldukça fazladır. Örneğin, Türkçede “çalmak” hırsızlık, vurmak ve müzik yapmak manalarına geldiği gibi birçok batı dilinde “oyynamak” anlamında kullanılmıştır.

Başka dillerin birkaç kelime ile ifade edemediği anlamları Türkçenin bir tek kelime ile ifade edilebilme konusundaki gücü övmekle bitirilemez. Bu yönü ile Türk dili, kelime üretmedeki kolaylığı bakımından yeryüzünde kullanılan diller arasında en bereketli dillerden biri olarak tanımlanmaktadır³⁵.



İzmir Sağır-Dilsiz ve Körler Müessesesi Müdürü

Dr. Necati Kemal³⁶

SONUÇ

Dil yani konuşma; İnsanoğlunu diğer canlılardan farklı kılan en önemli özelliklerdendir. İletilmek istenilen duygu ve düşüncelerin organize ses dizgeleri, anlamlı kelime ve cümleler vasıtasıyla aktarılmasıdır.

Konuşmanın kaynağı ve gelişimi asırlardır araştırma konusu olmuş, birçok araştırmacı ve bilim adamı yaptıkları araştırmalarla konuşma tarihinin uzun ve karanlık olan mazisini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Duygu ve düşüncelerin söz aracılığıyla ifade edilme şekli olan konuşmanın gerçekleşebilmesi için insan zihninde bir mesajın olması gerekir. Bu da zihinsel becerilerle doğrudan ilişkilidir. Dünyaya gelen her çocuk, işitme düzeneğinde ya da zihinsel ve beyinsel fonksiyonlarında herhangi bir sorun yoksa içinde doğduğu toplumun dilini, bir başka deyişle ana dilini zorlanmadan edinebilmelidir.

³⁵ Agâh Sırrı Levend, “Dilde Özleşme Hareketinin Tarihçesi”, *Dil Davası*, Ankara, 1952, ss. 61-69, s. 1.

³⁶ Necati Kemal, Sağır, Dilsizler ve Körler Müessesesi, Sağır Dilsizler, T.C. Sıhhiye ve Muvanat-i İctimaiye Vekâleti Sağır Dilsizler ve Körler Müessesesi Neşriyatı, C. 1, 1926, s. 2.

Ruhi, dimağı, meleki ve sinirsel bir oluşumla tekrar eden konuşma olayı dil, diş, dudak, damak, yumuşak damak gibi ağız içi organlarımızın çeşitli pozisyonlara girmesiyle konuşma sesine dönüşür. Ses şeklinde beliren konuşmanın ortaya çıkması ses hadiselerinin dimağda harekete geçmesi ile olmaktadır. Bu konuda kulak ve duyu sinirleri ile ruhsal durum konuşmanın başlangıcını ve asıl organlarını oluşturmaktadır.

Konuşma olayının gerçekleşmesi için dimağda bulunan bağ ve iştirakin ilk yolu duyu sinirleri ve ilk aşaması merkezi sinir sistemidir. Dimağı harekete geçirme bakımından ise kulak, konuşma organları içerisinde en başta gelir. Ses, hayal ve hatırasıyla doğayı taklit, nağme, musiki gibi ses olayları ancak kulak vasıtasıyla dimağa nüfuz edebilmektedir.

Bu nedenledir ki dimağ bozuklukları ve ağır ruhi bunalımların yanı sıra basit diş dökülmeleri konuşma bozukluklarına neden olmaktadır. Çok sabır göstermek suretiyle yapılan terbiye çalışmaları neticesinde telaffuz ettirilen sağır dilsizlerde, işitme cihazının ve merkezinin eksikliği çok açık bir kusur olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlangıçtan günümüze kadar gelen dillerin konuşulmasında kulak, konuşma olayının en belli başlı vasıtası olmuştur. Nitekim bugün bile dinlediğimiz kadar söyleriz. Kulağı her hangi bir arıza dolayısıyla ağırlaşmış olanların gösterdikleri açık konuşma bozuklukları buna iyi bir delildir.

Yaşlılığa bağlı olarak ortaya çıkan işitme bozuklukları ise sensorinöral tipte olup yani hem sensör hem de nöral bölgenin dejenerasyonundan kaynaklanmaktadır. Presbiakuzili kimselerin en çok yakınmaları, gelen sesi duydukları ancak anlayamadıkları şeklindedir.

Bir dil ne kadar zengin olursa olsun kişiler arası diyaloglarda yüzün, gözün, başın, dudağın derece derece hareketlerine şahit oluruz. Bu yüzden karşılıklı konuşmalarda muhatabın bize yönelmesini isteriz. Birbirine arkasını dönen konuşanları görmeyiz. Bu nedenledir ki telefon ile yapılan görüşmelerde kişiler kendilerini çoğu zaman tam olarak ifade edemezler. Yine telefon görüşmeleri karşılıklı konuşmanın verdiği zevki de vermez. Telefonda konuşanlar bile zaman zaman yüz göz buruşturmadan, ayak vurmaktan kendilerini alamazlar. İki kelime ile iki jestle ne demek istediğinizi anlatabileceğiniz bir meselede telefonda dakikalarca görüşmek veya muhabere tarzında sayfalarca yazı yazmak ihtiyacını duyarsınız. Benzer şekilde karanlıkta konuşmaktan da zevk alınmadığı gibi karanlık bir yerde konuşmak, bir korku ve emniyetsizliğin göstergesidir. İnsanlar tüm kelimelere ve edebiyatın bütününe sahip olsalar da yüzleri ve gözleriyle konuşmaya mahkûmdurlar. Nitekim bir tren seyahati esnasında birbirleriyle konuşan iki kişinin, trenin ansızın bir tünele girmesi ile derhal konuşmayı kesmesi de bundandır. Yine ilk toplulukların geceleyin bir konu hakkında görüşüp konuşma ihtiyacı hissettiklerinde ortaya birbirlerini görmeyi sağlayacak büyük bir ateş yakmaları da bu ihtiyaçtan ileri gelmektedir. Çünkü yüzlerce sözlüğü de olsa bir dil, sayıları binleri bulan işaretlerle ifade edilme ihtiyacını hisseder. İşaret ve hareketle ifade, yüzyıllardır insanların daha kolay ve daha anlamlı anlaşmalarına olanak sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Necati Kemal, *Tekellüm Kusurları: Sağır Ve Dilsizlik, Afazi, İsteryaî Tutukluk, Kekemelik Ve Tedavisi*, 1926.

Necati Kemal, *Sağır, Dilsizler ve Körler Müessesesi, Sağır Dilsizler*, T.C. Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti Sağır Dilsizler ve Körler Müessesesi Neşriyatı, C. 1, 1926.

TOLSTOY Leon Nikolayeviç, *Kelam*, Cihan Biraderler Matbaası, İstanbul, 1340.

Araştırma Eserler

ATAÇ Nurullah, "Halk Dili", *Dil Davası*, ss. 100-103.

- BAYDUR Suat Yakup, *Dil ve Kültür*, “Dil nedir ne değildir” Ankara, 1952.
- DEMİR Ramazan, “İbn Hazm’a Göre Dilin Menşei ve İlk Dil Problemi”, *Usul İslam Araştırmaları*, S. 10, 2008.
- Dil ve Konuşma Güçlüğü Ve Bu Güçlüğü Sahip Olan Bireylerin Eğitimi*, Osmaniye Rehberlik Ve Araştırma Merkezi, 2018.
- DURMUŞ İsmail, “Nahiv”, *DİA*, C. 32, 2006, İstanbul, ss. 300-306.
- EMİROĞLU İbrahim, “Kur'an'da Akıl ve İnsan”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XI, İzmir 1998, ss. 69-99.
- ERGENÇ İclal, *Dilin Beyindeki Gerçekleşimi Ve Konuşma Eylemi*, Ankara, 2008.
- GİRGİN M. Cem, “İşitme Engelli Çocukların Konuşma Edinimi Eğitiminde Dinleme Becerilerinin Önemi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2006, 7 (1) ss. 15-28.
- GÜNGÖR Nevin, *Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1991.
- İBİLOĞLU Aslıhan Okan, “Kekemelik”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(4), 2011, ss. 704-727.
- KANSIZOĞLU Hasan Basri, “Konuşma Dili ve Yazı Dili Etkileşimi”, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 217-235, 2012.
- KEMALOĞLU Yusuf Kemal, “Konuşamayan İşitme Engellilerin (Sağlırların) Tarihi”, *KBB ve BBC Dergisi* 22 (1), 2014, ss. 14-18.
- KILIÇ Hulusi, “Sarf”, *DİA*, C. 36, 2009, İstanbul, ss. 136-137.
- KOÇYİĞİT Murat, Safiye Giran Örtokin, Taliye Çakabay, Bilge Serin Keskinеğе, Mustafa Özdemir, Nihal Seden Tekke, Selin Üstün Bezgin, “Konuşması Geciken Çocuğa Yaklaşım Prensipleri”, *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2017(1):1-5.
- LEVEND Ağah Sırrı, “Dilde Özleşme Hareketinin Tarihçesi”, *Dil Davası*, Ankara, 1952, ss. 61-69.
- ÖZCAN Ali Osman -Aysel Ferah Özcan, “Türk Çocuklarının Ses Gelişim Özellikleri ve İlk Okuma Yazma Öğrenme”, *İGÜSBD*, C. 1, S. 2, Ekim 2014.
- ÖZER Deniz, Fulya Topçuoğlu Ünal, “Konuşma Becerisi İle İlgili Kaynakça Çalışması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 47, Aralık 2016, ss. 671- 686.
- ÖZKAN Soner, “Yaşlılarda İşitme, Ses Ve Konuşma Bozuklukları”, *Turkish Journal Of Geriatrics*, 1998, C. 1, S. 2, ss. 72-75.
- SADIYEVA Gülmira, “Beyin Hasarı Geçiren Türk Hastaların Dil Bozukluklarının Dilbilim Açısından İncelenmesi”, *Bilig*, Güz/2004, S. 31, ss. 219-242.
- SAKALLI Cemal -Diba Bahadıroğlu, “Dijital İletişim: Yeni Bir Dile Doğru”, *Turkish Studies*, Volume 13/6, Winter 2018, ss. 129-146.
- TANRIDAĞ Oğuz, “Nöroloji Pratiğinde Konuşma ve Dil Bozuklukları”, *Türk Nöroloji Dergisi*, 2009, 15: 155-160, ss. 155-160.
- TANYERİ Yücel, “İzmir Sağırlar Okulu”, *Türk Otorinolarenkoloji Arşivi*, S. 54, 2016, ss. 1-4.
- TOĞRAM Bülent, “Afazi Nedir? Farkında mıyız?”, *X. Ulusal Dil ve Konuşma Bozuklukları Kongresi*, 2019.
- TÜRK Hüseyin, “Beyin Evrimi Işığında Dilin Kökeni”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 38, S. 1-2, 1998, ss. 527-549.
- ULUKAYA Sezer-Çiğdem Eroğlu Erdem, “Duygu Tanıma İçin Geometrik Yüz Özniteliklerinin Karşılaştırılması”, *SIU 2011-IEEE 19. Sinyal İşleme ve İletişim Uygulamaları Kurultayı*, ss. 861-864.
- ÜNGÜREN Engin, “Beynin Nöroanatomi ve Nörokimsiyal Yapısının Kişilik ve Davranış Üzerindeki Etkisi”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 7, S.1, 2015, ss. 193-219.

BRICS ÜLKELERİNDE SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: BOOTSTRAP PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ

Araş. Gör. Dr. Uğur Korkut PATA
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı birçok ülkeyi hem sosyal hem de ekonomik olarak büyük tahribata uğratmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli ülkelerde iç savaşlar olmuş, Rusya ve ABD arasında da soğuk savaş başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sona eren soğuk savaştan sonra askeri harcamalar bir süre azalış gösterse de 2000'li yıllardan itibaren ülkeler yine bu harcamalara ağırlık vermişlerdir. Ülkeler bu harcamaları iç ve dış tehditlere karşı önlem almak için gerçekleştirmektedirler. Savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi ne yönde etkilediği merak konusudur. Askeri harcamalar bir taraftan yeni istihdam alanları ve üretim artışı ile ekonomik büyümeyi desteklerken diğer taraftan kıt kaynakların atıl kullanımı sebebi ile ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu sebeple iki değişken arasındaki ilişki ampirik çalışmalar için önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Özellikle yüksek askeri harcamalar gerçekleştiren ülkeler için bu ilişkinin incelenmesi ile daha yol gösterici bulgular elde edilebilir. Çin, Hindistan ve Rusya dünyada en çok savunma harcaması gerçekleştiren ilk 5 ülke arasındadır. Bu nedenle Brezilya, Rusya, Endonezya, Çin ve Güney Afrika (BRICS) ülkelerinde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi önem arz etmektedir. Bu çalışma 1992-2018 dönemi için BRICS ülkelerinde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerini panel veri analizi ile test etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma temel olarak Soğuk Savaş sonrası dönemi ele almaktadır. Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerinin tespiti için Konya (2006) tarafından geliştirilmiş olan görünürde ilişkisiz regresyona dayalı bootstrap panel nedensellik testi kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre Rusya ve Çin'de savunma harcamaları ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Güney Afrika'da ise ters yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Diğer iki ülkede savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: BRICS Ülkeleri, Ekonomik Büyüme, Savunma Harcamaları, Panel Nedensellik Analizi

THE RELATIONSHIP BETWEEN DEFENSE EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH IN BRICS COUNTRIES: BOOTSTRAP PANEL CAUSALITY ANALYSIS

ABSTRACT

The First and Second World War has destroyed many countries both socially and economically. After the Second World War, there were civil wars in various countries and the cold war between Russia and the USA started. Although the military expenditures decreased for a while with the collapse of the Soviet Union after the cold war, countries started to focus on these expenditures since the 2000s. Countries make these expenditures in order to take precautions against internal and external threats. It is a question of how defense spending affects economic growth. On the one hand, military expenditures support economic growth with new employment areas and increase in production. On the other hand, due to the idle use of scarce resources, it may adversely affect national economies. Therefore, the relationship between the two variables has become an important research topic for empirical studies. Especially for countries with high military expenditures, more relevant findings can be obtained by examining this relationship. China, India and Russia are among the top five countries that make the most defense spending in the world. Therefore, the relationship between defense spending and economic growth is important in Brazil, Russia, Indonesia, China and South Africa (BRICS) countries. This study aims to test the causal relationships between defense spending and economic growth in BRICS countries by panel data analysis for the period 1992-2018. The study mainly deals with the post-Cold War period. In order to determine the causal relationships between defense expenditures and economic growth, a seemingly unrelated regression based bootstrap panel causality test developed by Konya (2006) was used. According to the findings obtained from the analysis, defense expenditures in Russia and China cause economic growth. However, however, there is an inverse causal relationship in South Africa. In the other two countries, no causal relationship has been identified between defense spending and economic growth.

Keywords: BRICS Countries, Economic Growth, Defense Expenditures, Panel Causality Analysis

1. GİRİŞ

Askeri harcamalar, kamu harcamalarının bir alt kalemi olarak yer almaktadır. Ülkeler toprak bütünlüğünü tehlikeye atacak unsurlardan korunmak için askeri harcamalar gerçekleştirmektedirler. Ulusal güvenlik bir ülkenin varlığını ve refah artışı gibi diğer amaçlarını takip edebilmesi için gerekli ön koşuldur (Heo ve Ye, 2016: 774). Dolayısıyla bu harcamalar ulusal egemenlik ve bağımsızlığın bir gerekliliğidir. Savunma harcamaları toplam talep ve istihdam artışı sağlayarak ekonomik büyümeyi destekleyebilir. Diğer taraftan hükümet bütçesi üzerinden askeri harcamalara olan payın arttırılması, sağlık, altyapı ve eğitim gibi çeşitli kamu harcamalarına daha az kaynak yaratılmasına neden olabilir. Ulusal güvenlik harcamaları bir nevi ekonomik büyümeyi için kullanılacak olan kaynakları emmektedir (Zhao vd. 2017: 703). Ayrıca savunma sanayindeki istihdam artışı diğer sektörlerdeki istihdamı azaltabilir. Dolayısıyla savunma harcamalarındaki kaynak kullanımı, yatırımları dışlayarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilir. Teorik olarak savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü hakkında kesin bir öngörü yoktur (Dakurah vd. 2001: 652).

Brezilya, Rusya, Endonezya, Çin ve Güney Afrika'nın oluşturmuş oldukları BRICS ülkeleri yüksek büyüme oranlarına sahip gelişmekte olan ülkelerdir. Bu ülkeler bulundukları jeostratejik konumları itibariyle askeri harcamalara önem göstermektedirler. BRICS ülkelerinde gerçekleşen savunma harcamalarının ülke ekonomilerine olan etkilerinin belirlenmesi ve buna göre politikaların üretilmesi gelişmekte olan ülkeler için bir yol haritası olabilir. Çalışmanın takip eden bölümleri şu şekildedir: 2. Bölüm konu ile ilgili gerçekleştirilen ampirik çalışmaların özetini kapsamaktadır. 3. Bölümde veri seti ve çalışmada kullanılan yöntemler tanıtılmıştır. 4. Bölümde çalışmadan elde edilen bulgular sunulmuş ve sonuç kısmında elde edilen bu bulgular değerlendirilmiştir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Özellikle 2000'li yıllardan itibaren savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler ampirik çalışmalarda test edilmeye başlanmıştır. Yöntem, dönem ve incelenen ülke farklılıklarından ötürü bu iki değişken arasındaki ilişki hakkında genel bir kanıya ulaşılamamıştır.

Dakurah vd. (2001) 62 gelişmekte olan ülke için 1975-1995 döneminde Granger nedensellik testi ile gerçekleştirmiş oldukları çalışmanın sonucunda 23 ülkede savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu, 7 ülkede ise iki değişken arasında çift yönlü bir ilişkinin bulunduğunu belirlemişlerdir.

Soyyigit Kaya (2013) Türkiye için 1970-2010 döneminde Johansen eş-bütünleşme testi ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığını tespit etmiştir.

Aye vd. (2014) Güney Afrika için 1951-2010 döneminde bootstrap kayan pencere yöntemi ile gerçekleştirdikleri çalışmanın sonucunda ilk yıllarda savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde, son yıllarda ise olumsuz yönde etkilediğini belirlemişlerdir. Yazarlar iki değişken arasındaki ilişkinin lineer olmadığını ifade etmişlerdir.

Gokmenoglu vd. (2015) Türkiye için 1988-2013 döneminde Johansen-Juselius eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testleri ile ekonomik büyümeden askeri harcamalara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu belirlemişlerdir.

Korkmaz (2015) 10 Akdeniz ülkesi için 2005-2012 döneminde panel sabit etkiler modeli ile gerçekleştirdiği çalışmanın sonucunda askeri harcamaların ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Pan vd. (2015) 10 Ortadoğu ülkesi için 1988-2010 döneminde Konya bootstrap panel nedensellik testi ile gerçekleştirdikleri çalışmanın sonucunda Türkiye’de savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu, ters yönlü bir ilişkinin ise Mısır, Kuveyt, Lübnan ve Suriye’de bulunduğunu belirtmişlerdir. Yazarlar ayrıca İsrail’de iki değişken arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Heo ve Ye (2016) 161 bölge için 1990-2012 döneminde görünürde ilişkisiz regresyon yöntemi ile savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde kısıtli bir etkisinin olduğunu belirlemişlerdir.

Durgun ve Timur (2017) Türkiye için 1970-2015 döneminde Granger nedensellik testi ile savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığını tespit etmişlerdir.

Korkmaz ve Bilgin (2017) 1961-2015 döneminde Johansen-Juselius eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testleri ile Türkiye’de savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu belirlemişlerdir. Yazarlar ayrıca ABD’de iki değişken arasında bir ilişki olmadığını sonucuna ulaşmışlardır.

Zhao vd. (2017) 1952-2012 döneminde Çin için vektör hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi kullanarak gerçekleştirdiği çalışmanın sonucunda savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu belirlemişlerdir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada kullanılan 1992-2018 dönem aralığını kapsayan yıllık verilerden GDP: 2010 sabit fiyatları ile milyar dolar olarak ifade edilmiş gayrisafi yurtiçi hasılayı, MS: 2010 sabit fiyatları ile milyar dolar olarak ifade edilmiş savunma harcamalarını ifade etmektedir. Her iki veri de Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri’nden elde edilmiştir. İki değişken arasındaki ilişki sınanmadan önce ilk olarak Breusch ve Pagan (1980), Pesaran (2004) ve Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılığı ile Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından literature kazandırılan homojenlik testleri gerçekleştirilmiştir.

Veri setinin özellikleri belirlendikten sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Zellner (1962)’in görünürde ilişkisiz regresyon yöntemine dayalı Konya (2006) bootstrap panel nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Bu nedensellik testi için oluşturulan eşitlikler denklem 1 ve 2’de gösterilmektedir.

$$GDP_{1,t} = \delta_{1,1} + \sum_{l=1}^k \beta_{1,1,l} GDP_{1,t-l} + \sum_{l=1}^p \mu_{1,1,l} MS_{1,t-l} + u_{1,1,t} \quad (1)$$

$$GDP_{N,t} = \delta_{1,N} + \sum_{l=1}^k \beta_{1,N,l} GDP_{N,t-l} + \sum_{l=1}^p \mu_{1,N,l} MS_{i,t-l} + u_{1,N,t}$$

$$MS_{1,t} = \delta_{2,1} + \sum_{l=1}^s \beta_{2,1,l} GDP_{1,t-l} + \sum_{l=1}^n \mu_{2,1,l} MS_{1,t-l} + u_{2,1,t} \quad (2)$$

$$MS_{N,t} = \delta_{2,N} + \sum_{l=1}^s \beta_{2,N,l} GDP_{N,t-l} + \sum_{l=1}^n \mu_{2,N,l} MS_{N,t-l} + u_{2,N,t}$$

Denklemlerde bütün $\mu_{1,i}$ 'ler sıfıra eşit değil ve $\beta_{2,i}$ 'ler 0'a eşitse MS'den GDP'ye, tersi durumda ise GDP'den MS'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğuna karar verilmektedir.

4. AMPİRİK BULGULAR

İlk olarak incelenen ülkelerde yatay kesit bağımlılığı ve eğim katsayılarının benzerliği sınanmıştır. Tablo 1'de her iki durum için gerçekleştirilen testlere ait sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testlerinin Sonuçları

Testler	İstatistik	p-değeri	Testler	İstatistik	p-değeri
LM	36,938***	0,000	LM _{adj}	10,091***	0,000
CD _{LM}	6,023***	0,000	$\hat{\Delta}$	7,372***	0,000
CD	2,284**	0,011	$\hat{\Delta}_{adj}$	7,802***	0,000

Not: Sıfır hipotezi yatay kesit bağımlılığın olmadığını ifade etmektedir.

Tablo 2'de gösterilen bulgulara göre ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı mevcuttur. Bu durumda bir ülkedeki askeri harcamalarda veya ekonomik büyümeye oluşabilecek bir şok diğer BRICS ülkelerini de etkileyebilecektir. Ayrıca delta testleri eğim katsayılarının heterojen olduğunu göstermektedir. Bu nedenle hem yatay kesit bağımlılığını hem de heterojenliği panel veri analizinde dikkate alan Konya bootstrap nedensellik testi uygulanmıştır.

Tablo 2: Bootstrap Panel Nedensellik Testi Bulguları

Modeller	MS≠GDP		GDP≠MS	
Ülkeler	Wald istatistiği	Olasılık değeri	Wald istatistiği	Olasılık değeri
Brezilya	0,054	0,881	9,556	0,201
Rusya	11,016***	0,005	15,266	0,235
Hindistan	1,082	0,761	11,179	0,872
Çin	21,688***	0,002	17,761	0,196
Güney Afrika	0,759	0,229	0,981*	0,058

Not: ** ve * sırasıyla nedenselliğin olmadığını ifade eden sıfır hipotezinin %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir. Optimal gecikme uzunlukları SIC ile belirlenmiştir.

Tablo 3'te gösterilen sonuçlara göre Çin ve Rusya'da savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Ters yönlü bir nedensellik ilişkisi panelin geneli için söz konusu değildir. Sadece Güney Afrika'da ekonomik büyüme savunma harcamalarına sebebiyet vermektedir. Güney Afrika BRICS ülkeleri arasında en az GSYH'ye sahip olan ülkedir.

SONUÇ

BRICS ülkeleri için 1992-2018 döneminde gerçekleştirilen bu çalışmada savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri yatay kesit bağımlılığı ve

heterojenliği dikkate alarak araştırılmıştır. İki değişken arasındaki ilişkiler Konya panel nedensellik testi ile incelenmiştir. Gerçekleştirilen analizlerin sonucuna göre, Rusya ve Çin için savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Ekonomik büyüme sadece Güney Afrika’da savunma harcamalarının bir nedendir. Güney Afrika BRICS ülkeleri arasında en düşük gelir düzeyine sahip olan ülkedir. Brezilya ve Hindistan için ülke özelinde iki değişken arasında herhangi nedensellik ilişkisi yoktur. Güney Afrika, Hindistan ve Brezilya’da savunma harcamalarının azaltılması ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemeyecektir. Ancak dünyada en çok savunma harcaması yapan ülke arasında yer alan Rusya ve Çin’de bu harcamalardaki azalış ekonomik büyümeyi etkileyebilir.

KAYNAKLAR

- Aye, G. C., Balcilar, M., Dunne, J. P., Gupta, R., ve Van Eyden, R. (2014). Military expenditure, economic growth and structural instability: a case study of South Africa. *Defence and Peace Economics*, 25(6), 619-633.
- Breusch, T. S., ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Dakurah, A. H., Davies, S. P., ve Sampath, R. K. (2001). Defense spending and economic growth in developing countries: A causality analysis. *Journal of Policy Modeling*, 23(6), 651-658.
- Durgun, Ö., ve Timur, M. C. (2017). Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 126-137.
- Gokmenoglu, K. K., Taspinar, N., ve Sadeghieh, M. (2015). Military expenditure and economic growth: The case of Turkey. *Procedia Economics and Finance*, 25, 455-462.
- Heo, U., ve Ye, M. (2016). Defense spending and economic growth around the globe: the direct and indirect link. *International Interactions*, 42(5), 774-796.
- Korkmaz, S. (2015). The effect of military spending on economic growth and unemployment in Mediterranean countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(1), 273-280.
- Korkmaz, Ö., ve Bilgin, T. (2017). Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin karşılaştırmalı analizi. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, (18), 289-316.
- Kónya, L. (2006). Exports and growth: Granger causality analysis on OECD countries with a panel data approach. *Economic Modelling*, 23(6), 978-992.
- Pan, C. I., Chang, T., ve Wolde-Rufael, Y. (2015). Military spending and economic growth in the Middle East countries: Bootstrap panel causality test. *Defence and Peace Economics*, 26(4), 443-456.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence In Panels. *CESifo Working Paper Series No. 1229; IZA Discussion Paper No. 1240*.
- Pesaran, M.H., and Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M.H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Soyyigit Kaya, S. (2013). Türkiye’de savunma harcamalarının iktisadi etkileri üzerine nedensellik analizi (1970-2010). *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 17-38.
- Zellner, A. (1962). An efficient method of estimating seemingly unrelated regressions and tests for aggregation bias. *Journal of the American statistical Association*, 57(298), 348-368.
- Zhao, L., Zhao, L., ve Chen, B. F. (2017). The interrelationship between defence spending, public expenditures and economic growth: evidence from China. *Defence and Peace Economics*, 28(6), 703-718.

TÜRKİYE’DE SAĞLIK HARCAMALARI EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLİYOR MU? FOURIER EŞ-BÜTÜNLEŞME TESTİ

Araş. Gör. Dr. Uğur Korkut PATA
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET

Küreselleşen dünya düzeni ve gelişen teknoloji ile birlikte bireyler geçmişe göre sağlıklarına daha fazla önem vermektedirler. Artan ekonomik ve sosyal imkanlar insanlara daha sağlıklı bir hayat yaşamaları için imkan sağlamaktadır. Gittikçe artan yaşam beklentisi bireylerin geçmişe göre daha uzun süre hayatta kaldıklarının ve sağlık sektörünün geliştiğinin bir göstergesidir. Sağlık harcamaları hem ekonomik büyümeden etkilenebilmekte hem de aynı zamanda ekonomik büyümeyi etkileyebilmektedir. Ekonomik büyümenin sağlık harcamalarını genellikle arttırdığı bilinen bir olgudur. Ancak sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri görece daha yeni bir araştırma konusudur. Bireylerin sağlık harcamalarındaki artış yaşam kalitelerini arttırmaktadır. Aynı zamanda devletler ve işverenler de çalışanlarının sağlıklarına önem vermektedir. Artan kamusal ve özel sektör sağlık harcamaları ile bireylerin iyi ve sağlıklı koşullarda daha etkin çalışmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Böylece işgücü verimliliği de yükselmektedir. İşgücü verimliliğindeki artışın ise ekonomik büyümeye olumlu yönde yansması beklenmektedir. Bu çalışma 1980-2018 döneminde Türkiye için sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada Fourier-Shin eş-bütünleşme testi ve dinamik en küçük kareler (DOLS) tahmincisi kullanılmıştır. Fourier-Shin eş-bütünleşme testi uzun dönemli ilişkiler sınanırken zamanı, yapısı ve sayısı önceden belirli olmayan yapısal kırılmaları dikkate almaktadır. Analizde ilk olarak gerçekleştirilen Phillips-Perron birim kök testinin sonucunda her iki serinin de birinci farkında durağan olduğu belirlenmiştir. Fourier-Shin eş-bütünleşme testi ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edildikten sonra DOLS tahmincisi ile uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. DOLS tahmincisinden elde edilen sonuçlara göre sağlık harcamalarındaki %1’lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,54 oranında arttırmaktadır. Türkiye’de sağlık harcamalarındaki artış ekonomik büyümeyi destekleyen bir unsurdur. Bu nedenle Türkiye’de sağlık sektörüne yapılan yatırımların arttırılması ekonomik büyümeyi teşvik eden bir politika aracı olarak kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Fourier eş-bütünleşme, Türkiye

**DOES HEALTH EXPENDITURE HAVE AN EFFECT ON ECONOMIC GROWTH
IN TURKEY? FOURIER COINTEGRATION TEST**

ABSTRACT

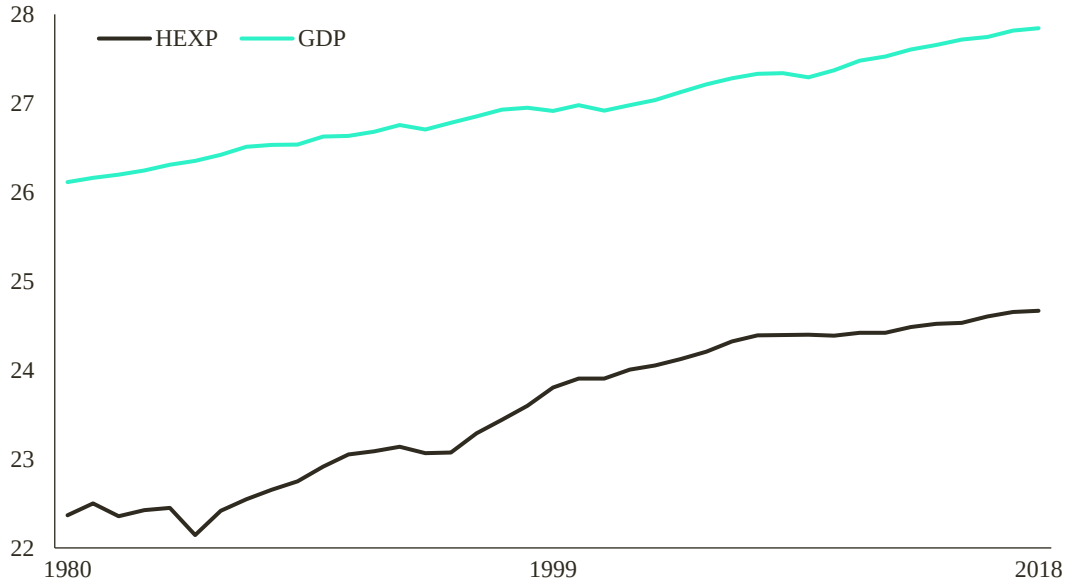
Together with the globalizing world order and developing technology, individuals attach more importance to their health than the past. Increasing economic and social opportunities allow people to live a healthier life. Increasing life expectancy is an indication that individuals have survived longer than in the past and that the health sector has evolved. Health expenditures can be affected by economic growth as well as affect economic growth. It is a well-known fact that economic growth generally increases health expenditures. However, the impact of health expenditures on economic growth is a relatively recent research topic. The increase in health expenditures of individuals increases their quality of life. At the same time, governments and employers give importance to the health of their employees. With the increasing public and private health expenditures, individuals are trying to work more effectively in good and healthy conditions. Thus, labor productivity increases. The increase in labor productivity is expected to have a positive impact on economic growth. This study aims to determine the impact of health expenditures on economic growth in Turkey for the period 1980-2018. In this study, Fourier-Shin cointegration test and dynamic ordinary least squares (DOLS) estimator were used. When testing long-term relationships, the Fourier-Shin cointegration test takes into account structural breaks whose time, structure and number are not predetermined. First, the results of the Phillips-Perron unit root test shows that both series are stationary at first difference. Long-term coefficients were estimated by DOLS estimator after long-term relationship was determined by Fourier-Shin cointegration test. According to the results of the DOLS estimator, a 1% increase in health expenditures increases the economic growth by 0.54%. The increase in health spending in Turkey is an important factor supporting economic growth. Therefore, increasing the investment in the health sector in Turkey used as a policy tool that promotes economic growth.

Keywords: Health Expenditure, Economic Growth , Fourier Cointegration, Turkey

1. GİRİŞ

Ülkeler ekonomik ve sosyal anlamda gün geçtikçe gelişim göstermektedir. Günümüzde artan teknoloji düzeyi ve imkanlar sayesinde sağlık bilimi ilerlemekte, insanlar daha iyi beslenebilmekte ve tedavi olabilmektedirler. Bu sağlık gelişmelerinin çoğu ekonomik büyümenin sağladığı imkanlardır. Ancak ekonomik büyümeden sağlık sektörüne aktarılan bu payın tekrardan üretim ve istihdamı artırır bir etki yapıp yapmadığı bu kadar net değildir. Mushkin (1962) sağlığa dayalı büyüme hipotezi ile sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir. İnsan sermayesi ve işgücü verimliliği 1990'lerden itibaren daha önemli bir hal almıştır. Beşeri sermayeyi eğitim olumlu yönde etkilemektedir. Eğitime ek olarak toplumların sağlık düzeyi de beşeri sermayeye katkı sağlayan önemli bir etkidir (Bedir, 2016:76). Sağlık bir sermaye olduğundan ötürü sağlık üzerine gerçekleştirilen yatırımlar ekonomik büyüme için önemli bir kaynaktır (Mehrara ve Musai, 2011: 13). Daha sağlıklı beslenme, sağlık sorunları hakkında farkındalığın artması, daha iyi bakım koşulları ve gelişen sağlık teknolojileri ile beraber yaşam beklentisi artmakta, tüm bu gelişmeler beşeri sermaye yoluyla ekonomik büyümeyi etkileyebilmektedir (Halıcı-Tülüce vd. 2016: 24). Sağlıklı bireyler daha fazla tasarruf yaptıklarından ötürü bu bireyler fiziki sermaye birikiminin artmasına yardımcı olmaktadır (Hayaloğlu ve Bal, 2015: 36). Hastalıklar ve sakatlıklar insanların çalışmasına ve gelir elde etmesine engel olmaktadır. Daha sağlıklı insanlar daha zorlu koşullarda uzun saatlerde ve iyi bir şekilde çalışabilmektedirler. Ayrıca bu bireyler bilgi ve becerilerini yükseltebilirler. Aynı zamanda sağlık harcamalarının artması ile çalışmaya elverişli olmayan nüfusun bir kısmı da aktif iş hayatına geri dönebilmektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı sağlık sektörünün ekonomik büyümeyi desteklemesi beklenmektedir.

Şekil 1: Türkiye’de Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Sağlık Harcamaları (1980-2018)



Sağlık harcamalarındaki artış ile birlikte yaşam beklentisi artmakta ve doğum esnasında bebek ölüm oranları azalmaktadır. Böylece nüfus artışı yaşanmaktadır. Artan nüfusun bilgi ve becerileri geliştirildiğinden ötürü ekonomik büyüme olumlu yönde etkilenebilir. Türkiye’de son 25 yıldır sağlık alanında önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde hastane ve sağlık

personeli sayısı artmıştır. Şekil 1’de Türkiye’de 1980’den 2018’e kadar logaritmik sağlık harcamaları ve ekonomi büyümenin seyri gösterilmektedir. Şekilde 1980-1985 arasında Türkiye’de sağlık harcamalarının düşük olduğu görülmektedir. Türkiye için sağlık harcamalarında özellikle 1996 yılından itibaren artışın gerçekleştiği söylenebilir.

Sağlık ve ekonomik büyüme ilişkisinin anlatıldığı ilk bölümü takiben çalışmanın ikinci bölümünde iki değişken arasındaki ilişkiyi analiz eden ampirik literatür özeti sunulmuş, üçüncü bölümde bu çalışmada kullanılan veri seti ve yöntemler gösterilmiştir. Dördüncü bölümde ampirik yöntemlerden elde edilen bulgular tartışılmış ve sonuç bölümünde ilgili bulgulara dayalı çıkarımlar gerçekleştirilmiştir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini literatürde ampirik olarak analiz eden birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan;

Bakare ve Olubokun (2011) 1970-2008 döneminde Nijerya için en küçük kareler yöntemi kullanarak sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Mehrara ve Musai (2011) 1970-2008 döneminde İran için Gregory-Hansen eş-bütünleşme testi ile sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Yazarlar ayrıca Granger nedensellik testi ile ekonomik büyümeden sağlık harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu nedenle sağlık harcamalarının İran’da ekonomik büyümeyi desteklemediğini savunmuşlardır.

Elmi ve Sadeghi (2012) 1990-2009 döneminde 20 gelişmekte olan ülke için panel Pedroni eş-bütünleşme testi ve vektör hata düzeltme modeli ile gerçekleştirmiş oldukları çalışmanın sonucunda kısa dönemde sağlık harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, uzun dönemde ise iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirlemişlerdir.

Nasiru ve Usman (2012) 1980-2010 döneminde Nijerya için ARDL sınır testi yaklaşımı ile sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunduğunu belirlemiş, ayrıca Granger nedensellik testi kullanarak iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmişlerdir.

Selim vd. (2014) 2000-2011 döneminde Türkiye ve 27 Avrupa Birliği üyesi ülke için Westerlund panel eş-bütünleşme testi ve panel hata düzeltme modeli ile kişi başına düşen sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini belirlemişlerdir.

Sevda (2014) 2004m1-2013m3 döneminde Türkiye için Johansen-Juselius eş-bütünleşme testi ve vektör hata düzeltme modeli ile gerçekleştirdiği çalışmanın sonucunda uzun dönemde ekonomik büyüme ve sağlık harcamaları arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu, kısa dönemde ise iki değişken arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığını tespit etmiştir.

Hayaloğlu ve Bal (2015) 2000-2013 döneminde 54 üst orta gelirli ülke için panel veri analizini sabit etkiler modeli uygulayarak gerçekleştirdikleri çalışmanın sonucunda toplam, kamu ve özel sektör sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyi arttırdığı ortaya koymuşlardır.

Bedir (2016) 1995-2013 döneminde Toda-Yamamoto ve Dolado-Lütkepohl nedensellik testleri ile gerçekleştirdiği çalışmanın sonucunda Güney Kore, Filipinler, Mısır, Macaristan ve Güney Afrika’da sağlık harcamalarından ekonomik büyümeye tek yönlü, Çek Cumhuriyeti ve Rusya’da ise iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu belirlemişlerdir.

Halıcı-Tülüce (2016) 25 yüksek gelirli ve 19 düşük gelirli ülke için 1995-2012 ve 1997-2009 dönemlerinde dinamik panel veri analizi ile gerçekleştirmiş oldukları çalışmanın sonucunda

kısa dönemde ekonomik büyüme ile sağlık harcamaları arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirlemişlerdir. Uzun dönemde ise ekonomik büyümeden sağlık harcamalarına doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu tespit etmişlerdir. Yazarlar ayrıca genelleştirilmiş momentler metodu kullanarak özel sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyi negatif, kamu sağlık harcamalarının ise ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Uçan ve Atay (2016) 2006q1-2014q4 döneminde Türkiye için ARDL sınır testi yaklaşımı ile sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucuna varmışlardır.

Çalışkan vd. (2017) 1998q1-2016q2 döneminde Türkiye için Maki eş-bütünleşme testi ve tam değiştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile gerçekleştirdikleri çalışmanın sonucunda sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyi arttırdığını belirlemişlerdir.

Saraçoğlu ve Songur (2017) 1995-2014 döneminde 10 Avrasya ülkesi için Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testi ile gerçekleştirdikleri çalışmanın sonucunda sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada 1980-2018 döneminde kullanılan değişkenlerden HEXP: 2010 sabit fiyatları ile ABD doları olarak toplam sağlık harcamalarını ve GDP: 2010 sabit fiyatları ile ABD doları cinsinden gayrisafı yurtiçi hasılayı göstermektedir. GDP verileri Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri'nden, HEXP verileri ise OECD İstatistikleri'nden elde edilmiştir. Değişkenlerin durağanlık düzeylerini sınamak için Phillips ve Perron (1988) (PP)'un geliştirmiş oldukları birim kök testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri sınamak için ise Fourier fonksiyonları ile eş-bütünleşme analizine zamanı, yapısı ve sayısı belli olmayan yapısal kırılmaları dahil eden Tsong vd. (2016) tarafından geliştirilmiş Fourier Shin eş-bütünleşme testi uygulanmıştır. Bu testte sıfır hipotezi incelenen seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi olduğunu ifade etmektedir. Uzun dönem katsayılarını tahmin etmek için ise Stock ve Watson (1993) tarafından geliştirilen dinamik en küçük kareler (DOLS) yönteminden faydalanılmıştır.

4. AMPİRİK BULGULAR

İlk olarak değişkenlerin durağanlık derecelerini belirlemek için PP birim kök testi uygulanmıştır. Bu birim kök testine ait sonuçlar tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. PP Birim Kök Testinin Sonuçları

Değişkenler	Sabitli model	Sabitli+trendli model
lnGDP	0,139	-2,468
lnHEXP	-0,644	-1,780
Δ lnGDP	-6,524***	-6,559***
Δ lnHEXP	-5,994***	-5,916***

Not: ***: %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 1'deki sonuçlara göre her iki serinin de seviye değerlerinde birim kök içerdikleri, bu serilerin birinci farkları alındığında ise durağan oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 2. Fourier-Shin Eş-bütünleşme Testinin Sonuçları

Model	MinKKT	Frekans	FSHIN- istatistiği CI_f^m	SHIN- istatistiği CI^m	F-istatistiği
$\ln GDP = f(\ln HEXP)$	0,044	1	0,046	0,154	1835,328***

Not: Eş-bütünleşme testinde tablo kritik değerleri %1: 0,198 ve %5: 0,124'dir. KKT: Kalıntı kareler toplamı.

Tablo 2'de gösterilen Fourier-Shin eş-bütünleşme testi sonuçlarına göre FSHIN istatistiği %1 ve %5 tablo kritik değerini aşmamaktadır. Bu nedenle seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğunu ifade eden sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Ekonomik büyüme ve sağlık harcamaları arasında eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı belirlendikten sonra uzun dönem katsayılarının tahmini için DOLS yöntemi kullanılmıştır. Bu yönteme ait sonuçlar tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Uzun Dönem Katsayıları

Modeller	$\ln GDP = f(\ln HEXP)$	
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
$\ln HEXP$	0,547***	0.000
Sabit terim	14,160***	0.000
CC	0,011	0.385
SS	-0,051	0.213

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde elde edilen katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tabloda yer alan sonuçlara göre sağlık harcamaları ekonomik büyümeyi uzun dönemde etkilemektedir. Sağlık harcamalarındaki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,54 oranında arttırmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye için 1980-2018 döneminde Fourier-Shin eş-bütünleşme testi ve DOLS tahmincisi kullanılarak uzun dönemde sağlık harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme üzerinde etkili olup olmadığının tespiti amaçlanmıştır. İlk olarak iki değişken arasında eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. DOLS tahmincisinin katsayılarına göre sağlık harcamalarının uzun dönemde ekonomik büyümeyi arttırdığı belirlenmiştir. Türkiye'de sağlık harcamalarındaki artış beşeri sermayenin daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Sağlık harcamalarındaki artış yapısal kırılmalar da dikkate alındığında uzun dönemde çıktı düzeyinin artmasına yardımcı olmaktadır. Bu doğrultuda devletin kamu harcamaları içerisinde sağlık sektörüne ayrılan payı arttırması gerekmektedir. Böylece sağlık durumları iyileşen bireyler ile daha etkin bir şekilde üretim ve hizmet faaliyetleri gerçekleştirilebilecektir.

KAYNAKLAR

- Bakare, A. A., ve Olubokun, S. (2011). Health care expenditure and economic growth in Nigeria: An empirical study. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, 2(2), 83-87.
- Bedir, S. (2016). Healthcare expenditure and economic growth in developing countries. *Advances in Economics and Business*, 4(2), 76-86.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M., ve Meçik, O. (2017). Türkiye’de uzun dönemde eğitim ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 75-96.
- Elmi, Z. M., ve Sadeghi, S. (2012). Health care expenditures and economic growth in developing countries: panel co-integration and causality. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 12(1), 88-91.
- Halıcı-Tülüce, N. S., Doğan, İ., ve Dumrul, C. (2016). Is income relevant for health expenditure and economic growth nexus?. *International Journal of Health Economics and Management*, 16(1), 23-49.
- Hayaloğlu, P., ve Bal, H. Ç. (2015). Üst orta gelirli ülkelerde sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 35-44.
- Mehrara, M. ve Musai, M. (2011). The causality between health expenditure and economic growth in Iran. *Int. J. Eco. Res*, 2(4), 13-19.
- Mushkin, S. J. (1962). Health as an Investment. *Journal of Political Economy*, 70(5), 129-157.
- Nasiru, I., ve Usman, H. M. (2012). Health expenditure and economic growth nexus: An ARDL approach for the case of Nigeria. *Jorind*, 10(3), 95-100.
- Phillips, P. C., ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Saraçoğlu, S., ve Songur, M. (2017). Sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Avrasya ülkeleri örneği. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 353-372.
- Sevda, A. (2014). Türkiye’de sağlık harcamaları, sağlık harcamalarının nisbi fiyatı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 311-322.
- Selim, S., Uysal, D., ve Eryiğit, P. (2014). Türkiye’de sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ekonometrik analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 13-24.
- Stock, J. H., ve Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 61(4), 783-820.
- Tsong, C.C., Lee, C. F., Tsai, L.J. ve Hu, T.C. (2016), The Fourier approximation and testing for the null of cointegration. *Empirical Economics*, 51(3), 1085-1113.
- Uçan, O., ve Atay, S. (2016). Türkiye’de sağlık harcamaları ve büyüme arasındaki ilişki üzerine bir inceleme. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 215-222.

**TÜRKİYE’DE PETROL TÜKETİMİ, KAMU HARCAMALARI, ENFLASYON,
SANAYİLEŞME VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ**

Araş. Gör. Dr. Uğur Korkut PATA
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET

Günümüzde ekonomik büyümeyi arttırarak devam ettirmek ülkelerin en önemli makroekonomik hedeflerinden biridir. Ekonomik büyüme enerji tüketimi, kamu harcamaları, sağlık harcamaları, askeri harcamalar, turizm, işsizlik, enflasyon, finansal gelişme, dış ticaret, kentleşme, sanayileşme, sermaye stoku gibi birçok değişken tarafından etkilenebilmektedir. Sanayileşme ile birlikte yüksek ekonomik büyüme oranları elde edilmiştir. Petrol sanayileşme sürecindeki önemli üretim girdilerinden biridir. Dolayısıyla petrol tüketiminin ülke ekonomilerini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Klasik iktisada göre kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Keynesyen iktisada göre ise kamu harcamaları büyümenin en temel belirleyicilerinden biridir. Ayrıca, yüksek enflasyon oranlarının ekonomik büyümeyi azaltması beklenmektedir. Bu nedenle iktisadi açıdan birçok çalışmada ekonomik büyümenin belirleyicileri araştırılmaktadır. Bu çalışma Türkiye’de 1975-2017 döneminde petrol tüketimi, kamu harcamaları, sanayileşme, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli dinamik ilişkileri, ARDL sınır testi, FMOLS ve DOLS tahmincileri kullanarak incelemektedir. Sınır testinin bulguları bu değişkenler arasında bir eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Sonuç itibarıyla, bulgular Türkiye’de sanayileşme, petrol tüketimi ve hükümet harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduklarını doğrulamaktadır. Türkiye’de enerji tasarruf edici politikalar uygulanmamalıdır. Sanayileşme desteklenmelidir. Aynı zamanda kamu harcamaları arttırılarak ekonomik gelişim desteklenebilir. Aksine, enflasyon ekonomik büyüme için zararlı etkiler yaratmaktadır. Bu sebeple politika yapıcılarının enflasyondaki artışı önleyici politikalar uygulayarak fiyat istikrarını sağlamaları gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanayileşme, Enflasyon, Ekonomik Büyüme, FMOLS ve DOLS tahmincileri.

**THE RELATIONSHIP BETWEEN OIL CONSUMPTION, GOVERNMENT
SPENDING, INDUSTRIALIZATION, INFLATION AND ECONOMIC GROWTH IN
TURKEY**

ABSTRACT

Today, increasing economic growth is one of the most important macroeconomic targets of the countries. Economic growth can be influenced by many variables such as energy consumption, public expenditures, health expenditures, military expenditures, tourism, unemployment, inflation, financial development, foreign trade, urbanization, industrialization and capital stock. Higher economic growth rates have been achieved with industrialization. Oil is one of the important production inputs in the industrialization process. Thus, oil consumption is expected to contribute to the national economies. According to Classical

economics, government spending would not affect economic growth. On the contrary, Keynesian economics argued that government spending was the main determinant of growth. In addition, high inflation rates are expected to reduce economic growth. Therefore, the determinants of economic growth have been investigated in many studies from an economic perspective. This study examines the short- and long-run dynamic relationship among the oil consumption, government spending, industrialization, inflation and economic growth in Turkey using ARDL bounds test approach, FMOLS and DOLS estimators for the period between 1965 and 2017. The empirical findings of the bounds test indicate that there is a co-integration relationship among the variables. Consequently, these results confirm that industrialization, oil consumption and government spending have a positive impact on economic growth in Turkey. Energy conservation policies should not be applied in Turkey. Industrialization should be supported. At the same time, economic development can be supported by increasing public expenditures. On the contrary, inflation has detrimental effects on economic growth. For this reason, policy makers should ensure price stability by implementing inflation prevention policies.

Keywords: Industrialization, Inflation, Economic Growth, FMOLS and DOLS estimators.

1. GİRİŞ

Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri belirli makroekonomik değişkenler ile ölçülebilmektedir. Ekonomik büyüme bu ölçümün şüphesiz en önemli göstergelerinin başında yer almaktadır. Ülkeler ekonomik büyümeyi sürdürülebilir bir hale getirmek için yoğun bir yarış içerisine girmişlerdir. Bu nedenle ekonomik büyümeyi etkileyen ekonomik değişkenlerin belirlenmesi ve buna göre karar vericiler tarafından uygun politikaların yürürlüğe konulması önem arz etmektedir.

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki rolü geçmişten günümüze iktisadi açıdan sorgulanan bir olgudur. Klasik iktisat okulu kamu harcamalarının ve bütçenin olabildiğince küçük olması gerektiğini savunurken, Keynesyen görüş kamu harcamalarının ekonomik büyüme için bir gereklilik olduğunu ifade etmektedir. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler ampirik olarak iki temel hipotez ile sınanmaktadır. Bunlardan ilki olan Wagner (1883) hipotezi, ekonomik gelişme ile birlikte kamu harcamalarının artacağını belirtmektedir. Keynes (1936) hipotezine göre ise ekonomideki toplam talep ve üretim düzeyinin kamunun müdahalesi ile artırılması gerekmektedir. Bundan dolayı kamu harcamaları arttıkça ekonomik büyüme artmaktadır. Kamu harcamaları ve para arzındaki artış fiyatların yükselmesine sebebiyet verebilmektedir. Fiyat artışları yıl içerisinde ılımlı bir seviyede gerçekleştiğinde ülke ekonomileri için bir problem yaratmamakta, hatta bu durumun üretim artışı için olumlu olduğu düşünülmektedir. Ancak yüksek oranda bir enflasyon gerçekleştiğinde ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle enflasyonun kontrol altına alınması, özellikle çift haneli enflasyonların yaşanmaması gerekmektedir.

Sanayileşme ve ekonomik büyüme ilişkisi de oldukça önemlidir. Sanayileşme sonucunda sağlanan kitlesel üretim ve gelişen teknolojiler ile küresel ölçekte büyüme oranları önceki değerlere göre artış göstermiştir. Kaldor (1966), sanayinin ekonomik büyümenin motoru olduğunu ifade etmiştir. Sanayileşme sürecinde temelde fosil yakıt kaynaklı olmak üzere enerji önemli bir girdi olarak üretimde kullanılmıştır. Enerji gelişmiş ve gelişmekte olan

Ülkelerin ekonomik büyüme ve gelişimlerinde önemli bir role sahiptir (Al-Mulali, 2011: 6165). Özellikle retim sürecinde enerji tamamlayıcı bir üretim faktörü olarak rol oynayabilmektedir. Enerjinin nemi 1973 petrol krizi ile net bir şekilde gün yüzüne çıkmıştır. Petrol arzında ve dolayısıyla tüketiminde ortaya çıkan bir aksaklığın ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Petrol, ekonomik büyüme ve endüstriyel gelişme için oldukça önemlidir (Lim vd. 2014: 967). Ayrıca petrol, sermaye, işgücü ve diğer üretim faktörlerinin verimliliğini arttırmaktadır (Yoo, 2006: 236). Tüm bu nedenlerden dolayı petrol tüketiminin ekonomi politikaları uygulanırken dikkate alınması gereken bir makroekonomik gösterge olduğu söylenebilir.

Ekonomik büyümenin belirleyicileri uzun zamandır araştırılmakta ve araştırmalardan elde edilen ampirik bulgular ışığında çeşitli politika nerileri gerçekleştirilmektedir. Petrol tüketimi, enflasyon, sanayileşme ve kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ele alan bu çalışmanın takip eden diğer bölümleri şu şekildedir: İkinci bölümde yer alan literatürde kamu harcamaları-ekonomik büyüme, enflasyon-ekonomik büyüme, petrol tüketimi-ekonomik büyüme ve sanayileşme-ekonomik büyüme ilişkilerini inceleyen çalışmalara yer verilmiştir. nc bölümde bu çalışmada kullanılan veri seti ve ampirik yöntemler tanıtılmış; drdnce bölümde bu yöntemlerden elde edilen bulgular açıklanmış ve son olarak sonuç kısmında ise elde edilen bulgular eşliğinde çıkarımlara yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Bu çalışmada yer alan değişkenler ve ekonomik büyüme ilişkilerine dair literatürde gerçekleştirilen analizler çeşitli şekilde sınıflandırılabilir. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalardan Türkiye için Yüksel ve Songur (2011) ve Pata ve Tütüncü (2017) Keynes hipotezinin, Terzi (1999) ve Kabaklarlı ve Er (2014) ise Wagner hipotezinin geçerli olduğunu belirlemişlerdir. Ulucak ve Ulucak (2014) ise Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığını ileri sürmüşlerdir. Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalardan Türkiye için Artan (2008) ve Pata (2018) enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Bu çalışmaların aksine Shahid (2014) Pakistan’da enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını, zpene (2017) ise Türkiye’de enflasyonun sanayi üretim endeksini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Sanayileşme ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalardan; Terzi ve Oltulular (2004) Türkiye için 1987q2-2001q3 döneminde Hsiao-Granger nedensellik testi ve hata düzeltme modeli ile sanayi üretim endeksi ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir eş-bütünleşme ilişkisinin ve çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Güçlü (2013) Türkiye için 1990-2000 döneminde mekansal ekonometri analizi kullanarak gerçekleştirdiği analiz ile sanayiye dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Szirmai ve Verspagen (2015) 88 lke için 1950-2005 döneminde panel veri analizi ile sanayi sektöründeki gelişimin hem ekonomik büyümeyi hem de eğitimi olumlu yönde etkilediğini ve ayrıca sanayi sektörünün gelir dağılımındaki adaletsizliği azalttığını tespit etmişlerdir. Keho (2018) 11 lke için 1970-2014 döneminde ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak gerçekleştirdiği çalışmanın sonucunda 8 ülkede sanayi sektöründeki üretim ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini belirlemiştir. Opoku ve Yan (2019) 37 Afrika lkesi için 1980-2014 döneminde genelleştirilmiş momentler yöntemi ile gerçekleştirdiği çalışmanın sonucunda sanayi üretim ekonomik büyümeyi desteklediğini ortaya koymuşlardır.

Petrol tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalardan; Yoo (2006)’da Çin için iki değişken arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğunu belirlemiştir.

Zhao vd. (2008)'de aynı ülke için petrol tüketimi, ekonomik büyüme, sanayi sektöründeki sabit varlıklar ve istihdam arasından uzun dönemli bir ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Al-Mulali (2011)'de Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkeleri için karbon salımı, petrol tüketimi ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca Zikovic ve Vlahinic-Dizdarevic (2011) 22 Avrupa ülkesinin 11'inde petrol tüketimi ile ekonomik büyüme arasında bir eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğunu ifade etmişlerdir. Lim vd. (2014)'te Çin için petrol tüketimi, karbon salımı ve ekonomik büyüme arasında eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğunu belirlemişlerdir. Bu beş çalışmada da petrol tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler ayrıca nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Ancak bu çalışmalarda eş-bütünleşme ilişkisi bulunmasına rağmen uzun dönem katsayıları tahmin edilmemiştir.

Genel itibarıyla literatürde dört bağımsız değişken ile ekonomik büyüme ilişkileri mevcut çalışmalarda ayrı ayrı incelenmiştir. Gokmenoglu vd. (2015) Türkiye için enflasyon, petrol fiyatları ve sanayi üretimi arasındaki ilişkileri 1961-2012 dönemi için analiz etmişlerdir. Yazarlar Johansen-Juselius yöntemi ile değişkenler arasında bir eş-bütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Granger nedensellik testi ile ise petrol fiyatlarından sanayi üretimine ve enflasyondan petrol fiyatlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlar çalışmalarında temel olarak petrol fiyatlarının etkilerini ön planda tutmuşlardır. Bahsi geçen çalışmadan farklı olarak, bu çalışmada analize kamu harcamaları ve petrol fiyatları yerine ise petrol tüketimi eklenerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler test edilmiştir. Türkiye için ekonomik büyüme üzerinde bu dört değişkenin etkilerini eş-anlı olarak sınanan bir çalışmanın bulunmaması sebebiyle bu çalışmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada kullanılan değişkenlerden GDP: 2010 sabit fiyatları ile ABD doları cinsinden gayrisafi yurtiçi hasılayı, OC: Günlük bin varil petrol tüketimini, INF: Tüketici fiyatlarındaki yıllık artışı, IND: Sanayileşmenin ölçütü olarak sanayi sektöründe yaratılan katma değer GDP içerisindeki payını ve son olarak GS: Kamu harcamalarının göstergesi olarak 2010 sabit fiyatları ile ABD doları cinsinden hükümetin nihai harcamalarını ifade etmektedir. Analize dahil edilen bu verilenden petrol tüketimi BP Dünya Enerji İstatistikleri Raporu (2019)'undan, geriye kalan 4 veri ise Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (2019)'nden elde edilmiştir. 1965-2017 dönemini kapsayan tüm veriler, ampirik analizlerde logaritmik dönüşümleri gerçekleştirilerek kullanılmıştır.

Çalışmada ilk olarak değişkenlik durağanlık düzeylerinin belirlenebilmesi için küçük gözleme sahip çalışmalarda da etkin sonuçlar verebilen, Elliot vd. (1996) tarafından geliştirilen Dickey-Fuller genelleştirilmiş en küçük kareler (DF-GLS) birim kök testi kullanılmıştır. DF-GLS birim kök testinde sıfır hipotezi serinin birim kök içerdiğini, alternatif hipotez ise incelenen serinin durağan olduğunu ifade etmektedir. Değişkenlerin durağanlık düzeyleri belirlendikten sonra ise uzun dönemli ilişkilerin tespiti için Pesaran vd. (2001)'nin literatüre kazandırmış oldukları ARDL, sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. Bu yöntem de küçük gözleme sahip çalışmalarda güvenilir sonuçlar verebilmekte, kısa ve uzun dönemli katsayıların eş-anlı olarak tahmin edilmesini sağlamakta ve farklı dereceden bütünleşik olan seriler arasındaki eş-bütünleşme ilişkisinin sınanmasını da olanaklı kılmaktadır. Eş-bütünleşmenin sınanıldığı sınır testi için oluşturulan denklem aşağıda yer almaktadır.

$$\Delta GDP_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^u \alpha_{1i} \Delta GDP_{t-i} + \sum_{i=0}^g \alpha_{2i} \Delta OC_{t-i} + \sum_{i=0}^d \alpha_{3i} \Delta INF_{t-i} + \sum_{i=0}^s \alpha_{4i} \Delta IND_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{5i} \Delta GS_{t-i}$$

$$+\beta_1 GDP_{t-1} + \gamma_1 OC_{t-1} + \delta_1 INF_{t-1} + \theta_1 IND_{t-1} + \vartheta_1 GS_{t-1} + u_t \quad (1)$$

Denklem 1’de α_0 sabit terimi, α_{1i} , α_{2i} , α_{3i} , α_{4i} ve α_{5i} kısa dönem katsayılarını, β_1 , γ_1 , δ_1 , θ_1 ve ϑ_1 eş-bütünleşme ilişkisinin sınındığı uzun dönem katsayılarını, u_t ise hata terimini ifade etmektedir. Sınır testinde değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığını gösteren sıfır hipotezi $H_0: \alpha_0 = \beta_1 = \gamma_1 = \delta_1 = \theta_1 = \vartheta_1 = 0$ şeklinde test edilmekte ve elde edilen F-istatistiği 30-80 gibi küçük gözleme sahip çalışmalarda Narayan (2005)’in ve 500-1000 gibi büyük gözleme sahip çalışmalarda ise Pesaran vd. (2001)’nin geliştirmiş oldukları tablo kritik değerleri ile kıyaslanmaktadır. Bu tablo kritik değerleri üst sınır I(1) ve alt sınır I(0) olarak ayrılmaktadır. Analiz sonucunda elde edilen F-istatistiği üst sınır tablo kritik değerinden en az %5 anlamlılık düzeyinde büyük olarak tespit edildiğinde sıfır hipotezi reddedilerek değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğuna karar verilmektedir. Bu aşamadan sonra sırasıyla ARDL modeline dayalı uzun ve kısa dönem katsayıları tahmin edilmektedir.

Bu çalışmada uzun dönem katsayıları ARDL modeline ek olarak, Phillips ve Hansen (1990)’in geliştirdiği tam modifiye edilmiş en küçük kareler yöntemi (FMOLS) ve Stock ve Watson (1993) tarafından literatüre kazandırılan dinamik en küçük kareler yöntemi (DOLS) ile de tahmin edilmiştir. Böylece her üç tahminci ile kıyaslamalar yapılarak sonuçların güvenilirliği pekiştirilmiştir.

4. AMPİRİK BULGULAR

Beş değişken için de gerçekleştirilen durağanlık sınamasına ait sonuçlar tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. DF-GLS Birim Kök Testinin Sonuçları

Değişkenler	Sabitli model	Sabitli+trendli model
GDP	3,324 (0)	-2,516 (0)
OC	1,083 (0)	-1,266 (0)
INF	-1,232 (0)	-1,437 (0)
IND	-0,778 (0)	-1,577 (0)
GS	1,258 (1)	-2,381 (1)
ΔGDP	-4,820 (0)***	-6,260 (0)***
ΔOC	-2,159 (1)**	-6,248 (0)***
ΔINF	-4,559 (0)***	-6,305 (0)***
ΔIND	-7,293 (0)***	-7,425 (0)***
ΔGS	-5,714 (0)***	-5,737 (0)***

Not: ** %5 ve ***: %1 anlamlılık düzeylerinde birim kökün varlığını belirten sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. () optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

Tabloda gösterilen DF-GLS birim kök testi sonuçlarına göre bütün değişkenlerin seviye değerlerinde birim kök içerdikleri, birinci farklarında ise bu değişkenlerin durağan oldukları belirlenmiştir. Değişkenlerin durağanlık mertebeleri belirlendikten sonra bu değişkenler arasındaki olası eş-bütünleşme ilişkilerinin tespiti için sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Sınır testine ait sonuçlar tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Sınır Testi Sonuçları

GDP=f(OC, INF, IND, GS),			F-istatistiği= 7,685***		
Pesaran vd. (2001)	I(0)	I(1)	Narayan (2005)	I(0)	I(1)
%1	3,290	4,370	%1	3,738	4,947
%5	2,560	3,490	%5	2,763	3,813
%10	2,200	3,090	%10	2,345	3,280

Not: *** %1 anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

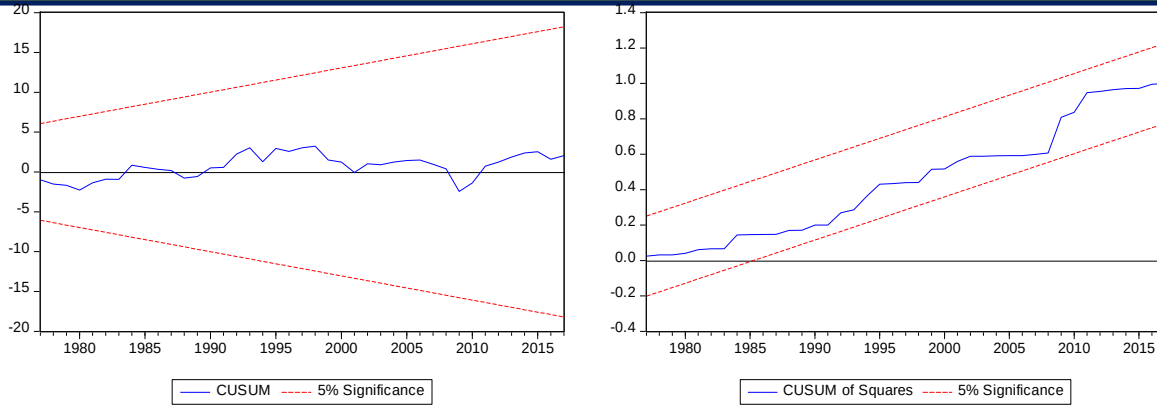
Tabloda gösterilen sınır testi sonuçlarına göre değişkenler arasında %1 anlamlılık düzeyinde uzun dönemli bir ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Bu ilişki belirlendikten sonra ARDL modeline dayalı kısa ve uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Bu katsayılar Tablo 3'te gösterilmektedir.

ARDL modelinden elde edilen katsayılara göre petrol tüketimindeki %1'lik bir artış kısa dönemde ekonomik büyümeyi %0,20, uzun dönemde ise %0,51 arttırmaktadır. Sanayileşmedeki %1'lik bir artış da ekonomik büyümeyi kısa dönemde %0,26, uzun dönemde ise %0,76 yükseltmektedir. Kamu harcamalarındaki %1'lik bir artış kısa dönemde ekonomik büyümeyi azaltsa da uzun dönemde yaklaşık %0,37 arttırmaktadır. Son olarak enflasyondaki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi kısa ve uzun dönemde sırasıyla yaklaşık %0,03 ve %0,17 azaltmaktadır.

Tablo 3. ARDL (1,0,0,0,3) Modelinden Elde Edilen Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği
OC	0,519***	3,370	Δ OC	0,202***	3,415
INF	-0,168***	-4,197	Δ INF	-0,037***	-3,199
IND	0,762***	3,159	Δ IND	0,269***	3,274
GS	0,373***	3,325	Δ GS	0,083	1,453
C	12,557***	5,718	Δ GS _{t-1}	0,087	1,498
			Δ GS _{t-2}	-0,188***	-3,593
			C	2,443**	2,674
			ECT _{t-1}	-0,223***	-5,820
Diagnostik Testler					
BGP	0,714 (0,677)	ARCH	0,030 (0,863)	Ramsey	0,135 (0,715)
White	0,676 (0,709)	LM	0,542 (0,656)	Jarque-Bera	10,705 (0,004)

Not: ** %5 ve *** %1 düzeyinde anlamlı. () diagnostik testlerine ait olasılık değerleridir.



Şekil 1. CUSUM ve CUSUMSQ Testleri

Tablo 4. FMOLS ve DOLS Sonuçları

Tahminciler	FMOLS		DOLS	
Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Katsayı	t-istatistiği
OC	0,518***	7,321	0,368***	3,390
INF	-0,109***	-4,523	-0,151***	-3,078
IND	0,741***	4,106	0,761***	2,500
GS	0,301***	3,149	0,532***	3,334
C	10,044***	6,859	12,402***	6,353
Jarque-Bera	2,562 (0,277)		0,175 (0,915)	

Not: Optimal gecikme uzunluğu SIC ile belirlenmiştir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde elde edilen katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

ARDL modelinde elde edilen katsayıların istikrarlılığı Brown vd. (1975) tarafından geliştirilen ve şekil 1’de gösterilen CUSUM ve CUSUMSQ testleri ile kanıtlanmıştır. Ayrıca bu modelden elde edilen hata terimlerinin BGP, White ve ARCH testleri ile sabit varyansa sahip oldukları ve LM testi sonucunda birbirleri ile ilişkili olmadıkları tespit edilmiştir. Ramsey-Reset testi ile de modelin uygun formda kurulduğu doğrulanmıştır. Ancak Jarque-Bera testi ile modeldeki hata terimlerinin normal dağılıma sahip olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle ek olarak FMOLS ve DOLS yöntemleri ile uzun dönem katsayıları tahmin edilip elde edilen katsayılar ARDL modelindeki katsayılar ile kıyaslanmıştır.

Tablo 4’te FMOLS ve DOLS sonuçları yer almaktadır. Bu tahminciler otokolerasyon, değişen varyans ve benzeri sorunları düzeltmektedir. Jarque-Bera testi ile her iki tahminciden elde edilen hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğu belirlenmiştir. FMOLS ve DOLS tahmincileri ile elde edilen uzun dönem katsayıları ARDL modelinden elde edilen bulguları doğrular niteliktedir. DOLS tahmincisinde petrol tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin azaldığı, kamu harcamalarının ise büyüme üzerindeki etkisinin arttığı görülmektedir. Her iki tahminciden de elde edilen katsayılar %1 düzeyinde anlamlıdır. Tüm bu bulgular Türkiye ekonomisi için petrol tüketimi, kamu harcamaları ve sanayileşmenin bir gereklilik olduğunu ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması için enflasyonla mücadele edilmesi gerektiğini göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye için 1965-2017 döneminde ekonomik büyümenin uzun dönemli belirleyicilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda analize petrol tüketimi, enflasyon, sanayileşme ve kamu harcamaları olmak üzere dört makroekonomik değişken dahil edilmiştir. İlk olarak gerçekleştirilen sınır testi sonuçlarına göre bahsi geçen bu beş değişken arasında bir eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğu belirlenmiştir. ARDL yöntemi ile elde edilen katsayılar sonucunda kısa dönemde enflasyon ve kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz, sanayileşme ve petrol tüketimindeki artışın ise ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca uzun dönemde ise sadece enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği, diğer üç değişkendeki artışın ekonomik büyümeyi desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. ARDL modelinde hata terimleri normal dağılmadığından ötürü FMOLS ve DOLS tahmincileri de çalışmada kullanılmıştır. Hata terimlerinin normal dağıldığı belirlenen bu tahmincilerle de uzun dönemde kamu harcamaları, sanayileşme ve petrol tüketiminin Türkiye ekonomisini pozitif, enflasyonun ise negatif yönde etkilediği kanıtlanmıştır. Analiz sonucunda sanayileşmenin ekonomik büyümeye en fazla katkı yapan değişken olduğu tespit edilmiştir. Sanayileşmenin ardından petrol tüketimi ve kamu harcamaları uzun dönemde ekonomik büyümeye katkı sağlayan diğer değişkenler olarak yer almıştır.

Türkiye’de taşımacılık, elektrik üretimi, ısınma, sanayi sektöründe üretim ve diğer birçok amaçla petrol kullanılmaktadır. Ülkede petrol arzındaki bir kıtlık ekonomik büyümeyi sekteye uğratabilir. Ayrıca petrol tüketimi tasarruf edici politikalar da ekonomik büyümeye zarar verebilir. Bu sebeple petrol tüketimini teşvik edici politikaların uygulanması gerekmektedir. Sanayileşmenin desteklenmesi teknolojinin gelişmesini ve yeni istihdam alanları ile işsizliğin azalmasını sağlayacaktır. Bu durum da toplam talebi arttırarak uzun dönemde ekonomik gelişimi olumlu yönde etkileyecektir. Dışa açık bir ekonomide rekabet gücü olan yerel fabrikalar desteklenerek katma değer yaratılabilen mallar yurt dışına ihraç edildiğinde ek gelir elde edilebilecektir. Kamu harcamaları ile sanayi sektörünün desteklenmesi gerekmektedir. Kamu harcamaları artarken enflasyon yaratılmamalıdır. Maliye politikası, para politikası ile uyumlu bir şekilde yürütülmelidir. Böylece politika yapıcıları Türkiye için hem enerji, hem maliye hem de sanayileşme politikalarını etkin bir şekilde kullanarak ekonomik büyümeyi 3 farklı şekilde destekleyebilecektir.

KAYNAKLAR

- Al-Mulali, U. (2011). Oil consumption, CO₂ emission and economic growth in MENA countries. *Energy*, 36(10), 6165-6171.
- Artan, S. (2008). Türkiye’de enflasyon, enflasyon belirsizliği ve büyüme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(1), 113-138.
- Brown, R. L, Durbin, J. ve Evans, J.M. (1975). Techniques for testing the constancy of regression relationships over time. *Journal of the Royal Statistical Society. Series B*, 37(2), 149-192.
- Elliott, G., Rothenberg, T., ve Stock, J.H. (1996). Efficient tests for an autoregressive unit root. *Econometrica*, 64, 813-836.
- Fuinhas, J. A., ve Marques, A. C. (2012). An ARDL approach to the oil and growth nexus: Portuguese evidence. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 7(3), 282-291.

- Gokmenoglu, K., Azin, V., ve Taspinar, N. (2015). The relationship between industrial production, GDP, inflation and oil price: The case of Turkey. *Procedia Economics and Finance*, 25, 497-503.
- Güçlü, M. (2013). Manufacturing and regional economic growth in Turkey: A spatial econometric view of Kaldor's laws. *European Planning Studies*, 21(6), 854-866.
- Kabaklarlı, E., ve Er, P. H. (2014). Türkiye’de kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin sınır testi yaklaşımı ile analizi. *Maliye Dergisi*, 166, 268-285.
- Kaldor, N. (1966). Causes of the slow rate of economic growth of the United Kingdom: An inaugural lecture. Cambridge University Press.
- Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. New York: Macmillan Cambridge University Press.
- Keho, Y. (2018). Manufacturing and Economic Growth in ECOWAS Countries: A Test of Kaldor’s First Law. *Modern Economy*, 9(5), 897–906.
- Lim, K. M., Lim, S. Y. ve Yoo, S. H. (2014). Oil consumption, CO₂ emission, and economic growth: Evidence from the Philippines. *Sustainability*, 6(2), 967-979.
- Narayan, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China: evidence from cointegration tests. *Applied Economics*, 37(17), 1979-1990.
- Opoku, E. E. O., ve Yan, I. K. M. (2019). Industrialization as driver of sustainable economic growth in Africa. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 28(1), 30-56.
- Özpençe, A. İ. (2017). Economic stability and growth: The case of Turkey, *Research in Applied Economics*, 9(4), 41-63.
- Pata, U. K. (2018). Türkiye’de Enflasyon, tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin simetrik ve asimetrik nedensellik testleri ile analizi, *Maliye Dergisi*, 174, 92-111.
- Pata, U. K. ve Tütüncü, A. (2017). Yapısal kırılmalarla birlikte Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin analizi, *Maliye Dergisi*, 172, 30-51.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P.C. ve Hansen, B.E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I (1) processes. *The Review of Economic Studies*, 57(1), 99-125.
- Shahid, M. (2014). Effect of inflation and unemployment on economic growth in Pakistan. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(15), 103-106.
- Stock, J. H. & Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 61(4), 783-820.
- Szirmai, A., ve Verspagen, B. (2015). Manufacturing and economic growth in developing countries, 1950–2005. *Structural Change and Economic Dynamics*, 34, 46-59.
- Terzi, H. (1999). Kalkınma sürecinde kamu harcamaları: Türkiye üzerine bir inceleme. *İktisat İşletme ve Finans*, 14(162), 70-78.
- Terzi, H., ve Oltulular, S. (2004). Türkiye'deki sanayileşme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişki. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(2), 219-226.
- Ulucak, R., ve Ulucak, Z. (2014). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik: Türkiye örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 81-98.

Wagner, A. (1883). *Finanzwissenschaft*, 3rd ed., Leipzig, Partly Reprinted in: R. Musgrave and A. Peacock , eds., *Classics in the Theory of Public Finance*, London: Macmillan.

Yoo, S. H. (2006). Oil consumption and economic growth: evidence from Korea. *Energy Sources*, 1(3), 235-243.

Yüksel, C., ve Songur, M. (2011). Kamu harcamalarının bileşenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Ampirik bir analiz (1980-2010). *Maliye Dergisi*, 161, 365-380.

Zhao, C. H., Yuan, J., ve Kang, J. G. (2008). Oil consumption and economic growth in China: a multivariate cointegration analysis. In *2008 International Conference on Risk Management & Engineering Management*, 178-183.

Zikovic, S., ve Vlahinic-Dizdarevic, N. (2011). Oil consumption and economic growth interdependence in small European countries. *Economic Research*, 24(3), 15-32.

TÜRKİYE’DEKİ GAZİANTEP İLİ DOĞUMLU NÜFUSUN DEĞİŞİMİ (1950-2018)

Arş. Gör. Ercan VURAL
Harran Üniversitesi

Prof. Dr. Veysi GÜNAL
Harran Üniversitesi

ÖZET

Nüfus coğrafyası kapsamında ele alınan bu çalışmada, Türkiye’deki Gaziantep ili doğumlu nüfusun, bazı göstergelere göre, değişimi ele alınmıştır. Türkiye’deki Gaziantep ili doğumlu nüfusun bir bölümü aynı ilde ikamet ederken, bir bölümü de başka illerde yaşamaktadır. Bununla birlikte söz konusu dağılım, göçlere bağlı olarak, dönemler itibariyle gerek miktar, gerekse oran açısından değişkenlik göstermektedir. Bu bağlamda 1950 yılında Türkiye’deki Gaziantep ili doğumluların (333.391) %94.25’i doğduğu ilde (Gaziantep ilinde) ikamet ederken, %5.75’i diğer illerde yaşamaktaydı. 2018 yılında miktar 1.889.498’e ulaşmasıyla birlikte oranlar da önemli değişime uğramıştır. Değişim başka ilde yaşayan Gaziantep’li nüfusun artışı şeklinde olmuştur. Gerçekten de 1970’li yıllara kadar %5-11 civarında olan bu nüfus grubunun payı 2018 yılında %18.46’ya kadar ulaşmıştır. Buna göre Gaziantep ilinde doğan yaklaşık her beş kişiden biri başka ilde ikamet etmektedir.

Benzer değişim diğer illerde ikamet etmekte olan Gaziantep doğumluların, toplam il nüfusu ile karşılaştırılmasında da görülmektedir. Nitekim başka illerde yaşayan Gaziantep’lilerin, toplam il nüfusuna oranı 1950 yılında %5.84 iken, 2018 yılında %17.19’a ulaşmıştır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Türkiye’deki Gaziantep’lilerin toplam miktarı 1980 yılına kadar genel olarak il nüfusundan fazla iken, 1985’ten itibaren il nüfusu daha yüksek değerler göstermeye başlamıştır. Öyle ki, 2014-2018 yılları arası il nüfusu lehine olan fark çok yüksek olmuştur. Örneğin 2018 yılında il nüfusu (2.028.563), Türkiye’deki toplam Gaziantep ili doğumlulardan (1.889.498) 139.065 kişi daha fazla olmuştur.

Nüfus grupları arasında farklılığın görüldüğü diğer bir değişken de yıllık artış hızlarıdır. Bu itibarla değerlendirildiğinde diğer illerdeki Gaziantep kökenli nüfusun, diğer nüfus gruplarından (Gaziantep ilinde ikamet edenler, Türkiye’deki toplam Gaziantep ili doğumlular ve Gaziantep toplam il nüfusu) genellikle daha yüksek artış hızına sahip olduğu görülür. Örnek vermek gerekirse, 2017-2018 döneminde il toplam nüfusundaki yıllık artış hızı %11.43 olurken, başka ilde ikamet eden Gaziantep’lilerin nüfusu ise %53.42 oranında artmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus, Nüfus Coğrafyası, Nüfusun Doğum Yeri, Gaziantep, Göç.

THE CHANGE OF POPULATION BORN IN GAZİANTEP PROVINCE IN TURKEY (1950-2018)

ABSTRACT

In this research, which is discussed within the scope of population geography, population born in the Gaziantep province in Turkey are discussed according to some indicators of the change. While a part of the population born in Gaziantep lives in the same province, a part of it lives in other provinces. However, depending on migration, this distribution varies by periods in

both quantity and rate. In this context, in 1950, 94.25% of the total population (333.391) born in Gaziantep province in Turkey lived in the same province and 5.25% in the other provinces. As the amount has reached 1.889.498 in 2018, the rates also have changed significantly. The change has been in the form of an increase in the population of Gaziantep living in other provinces. Indeed, the share of this population group, which was around 5-11% until the 1970s, has reached up to 18.46% in 2018. According to this, about one in five people born in Gaziantep has lived in other provinces.

A similar change can be observed in the comparison of population born in Gaziantep living in other provinces with the total population of the Gaziantep province. As a matter of fact, while the ratio of population born in Gaziantep but living in other provinces was 5.84% in 1950, it has reached up to 17.19% in 2018.

It should also be noted that, while the amount of population born in Gaziantep in Turkey has higher than the population of the province until 1980, the population of the province has started to show higher values since 1985. In fact, the difference between 2014-2018 in favor of the provincial population has very high. Really, in 2018, the population (2.028.563) of the province has been more than total population (1.889.498) born in Gaziantep. Accordingly, the difference is 139.065.

Another variable in which there is a difference between population groups is the annual growth rate. When evaluated in this respect, it is seen that the population of Gaziantep-origin living in other provinces generally has a higher annual growth rate than other population groups (population residing in Gaziantep, the total population born in Gaziantep in Turkey and population of Gaziantep province). For example, in 2017-2018 period, while the annual growth rate in the total population of the province is 11.43%, population born in Gaziantep but resident in other provinces has increased by 53.42%.

Keywords: Population, Population Geography, Birthplace of Population, Gaziantep, Migration.

Giriş

Herhangi bir ilde doğan nüfusun bir bölümü aynı ilde ikamet ederken, bir bölümü de başka illerde yaşamlarını sürdürebilmek durumunda kalabilmektedir. Dolayısıyla belli bir ilde doğan nüfus, aynı ilde ve başka ilde ikamet edenler şeklinde ikiye ayrılabilir. Bunların toplamı söz konusu il doğumluların Türkiye'deki toplamını vermektedir. Göçler de diğer illerdeki miktar ve oranı belirleyen unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan diğer illerdeki nüfusun değişimi aynı zamanda ilin sahip olduğu göçün boyutu hakkında da bir ipucu vermektedir.

Nüfusun doğum yeri ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bir amacı il nüfuslarının doğum yerine göre tasnifi, diğer amacı göç verilerinin olmadığı dönemlerde bu veriler kullanılarak ilin göç yapısı hakkında bilgi edinmek olabilmektedir. 1950 yılından günümüze kadar devam eden süreyi kapsayan bu çalışmalara göre göç veren illerde yerel nüfus, göç alan illerde ise göçmen nüfus daha fazla bulunmaktadır (Günel, 2016a; Günel, 2016b; Yakar, 2017; Günel ve Şahinalp, 2018a; Günel ve Şahinalp, 2018b; Günel, 2018a; Günel, 2018b; Günel, 2018c; Günel, 2018d; Günel, 2018e; Yılmaz ve Günel, 2019a, Yılmaz ve Günel, 2019b).

Türkiye'deki Gaziantep ili doğumluların toplam nüfusunun ele alındığı bu çalışmada da, gerek aynı ilde, gerekse diğer illerde ikamet eden nüfusun değişim özellikleri irdelenmiştir. Söz konusu değişimi etkileyen en önemli faktör ilin göç özellikleridir. Bu bağlamda ilin aldığı ve verdiği göç miktarı (Tablo 1) gibi özelliklerdeki değişim, Gaziantep ili doğumlu nüfusun

dağılım (aynı ilde, başka ilde ikamet edenler) özelliklerini de belirlemektedir. Bu açıdan bakıldığında, Gaziantep ilinin göç özelliklerini üç farklı döneme ayırmak mümkündür. Net göçün negatif olduğu birinci dönem (1975-1990), genellikle pozitif olduğu ikinci dönem (1995-2014) ve tekrar negatife dönüştüğü üçüncü dönem (2015-2018). Söz konusu bu değişim ve değişimin oranı, Gaziantep ili doğumlu nüfusun aşağıda belirtilen değişkenlerdeki yapısını da etkilemektedir.

Tablo 1. Gaziantep İlinin Temel Göç Göstergeleri (1975-2018)

Dönemler	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç	Net göç hızı (%)
1975-1980	32.811	34.067	-1.256	-1.55
1980-1985	37.007	41.263	-4.256	-4.62
1985-1990	52.589	53.070	-481	-0.46
1995-2000	68.550	65.051	3.499	3.13
2008	37.184	36.229	955	0.59
2009	36.075	34.125	1.950	1.18
2010	40.380	36.327	4.053	2.39
2011	45.991	38.634	7.357	4.20
2012	41.672	39.410	2.262	1.26
2013	41.978	42.291	-313	-0.17
2014	46.438	44.415	2.023	1.07
2015	46.435	48.858	-2.423	-1.25
2016	45.726	50.003	-4.277	-2.16
2017	47.431	50.485	-3.054	-1.52
2018	44.704	62.206	17.502	-8.59

Kaynak: - Kocaman, T., 2008. Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), DPT Yayını. Ankara.

- TÜİK, 2007-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Göç İstatistikleri, (www.tuik.gov.tr)

1. Gaziantep ili doğumlu nüfusun ülke nüfusundaki payı giderek artmaktadır

Gaziantep ili doğumlu nüfusun Türkiye toplam nüfusu ile karşılaştırıldığında, Gaziantep doğumlular lehine bir gelişme olduğu görülmektedir. Gerçekten de 1950 yılında Türkiye nüfusu içinde Gaziantep kökenlilerin payı incelendiğinde, genellikle sürekli bir artış olduğu anlaşılr. Nitekim 1950 yılında bu pay %1.59 iken, 2018 yılında %2.30’a ulaşmıştır. Öte yandan en önemli kırılma noktasının 1990 yılı olduğu belirtilebilir. 1990 yılında ilin payı ilk kez %2’yi aşmıştır (Tablo 2). Bu artışlarda etkili olan faktör Türkiye ile Gaziantep ili arasında doğurganlık hızı bağlamında beliren farklılıklardır. Örneğin 2018 yılında toplam doğurganlık hızı Türkiye’de 1.99 çocuk iken, Gaziantep ilinde 2.83 çocuk olarak gerçekleşmiştir. Doğum oranlarındaki bu önemli fark Gaziantep ili doğumluların Türkiye nüfusu içindeki payını arttırmıştır.

İki nüfus grubunun yıllık artış hızları da farklılık göstermektedir. Genel itibariyle değerlendirildiğinde, Türkiye’deki Gaziantep ilinde nüfusun artış hızı, bazı dönemler hariç, Türkiye nüfusunun ortalama yıllık artış hızından daha yüksek olduğu görülür. Önceki dönemler iniş-çıkışlı olmakla birlikte, özellikle 2014 yılından itibaren artışın ve aradaki farkın daha dengeli/düzenli olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Türkiye’deki Gaziantep İli Doğumlu Nüfusun Türkiye Nüfusu ile Karşılaştırılması

Yıllar	Türkiye’deki Toplam Gaziantep İli Doğumlular		Türkiye Nüfusu		Oran (%-A/B)
	Miktar (A)	Yıllık Artış Hızı (%)	Miktar (B)	Yıllık Artış Hızı (%)	

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZİANTEP, TURKEY

1950	333.394	-	20.947.188	-	1.59
1955	385.004	28.79	24.064.763	27.75	1.60
1960	454.506	33.19	27.754.820	28.53	1.64
1965	511.475	23.62	31.391.421	24.63	1.63
1970	609.424	35.04	35.605.176	25.19	1.71
1975	715.628	32.13	40.347.719	25.01	1.77
1980	820.936	27.46	44.736.957	20.65	1.84
1985	892.585	16.74	50.664.458	24.88	1.76
1990	1.137.095	48.42	56.473.035	21.71	2.01
2000	1.280.822	11.90	67.844.903	18.35	1.89
2014	1.717.718	20.96	77.695.904	9.68	2.21
2015	1.763.151	26.11	78.741.053	13.36	2.24
2016	1.805.668	23.83	79.814.871	13.55	2.26
2017	1.847.473	22.89	80.810.525	12.40	2.29
2018	1.889.498	22.49	82.003.882	14.66	2.30

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımları, 1950-2000, (www.tuik.gov.tr)

DİE, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri (1950-2000), Gaziantep İl Fasikülleri, (www.tuik.gov.tr)

TÜİK, 2014-2018 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi veriler (www.tuik.gov.tr)

2. Başka ilde ikamet eden Gaziantep ili doğumluların miktar ve payı sürekli artmaktadır

Gaziantep ili doğumluların ikamet ettikleri yere göre dağılımı yapıldığında önemli bazı sonuçlara ulaşılmaktadır. Öncelikle, hem aynı ilde, hem de başka illerde ikamet eden toplam Gaziantep'lielerde önemli artış olduğu görülmektedir. Nitekim 1950 yılında diğer illerde ikamet eden Gaziantep'lielerin miktarı 19.168 iken, 2018 yılında 348.765'e ulaşmıştır. Doğduğu ilde ikamet edenlerin miktarı ise 314.223'den 1.540.733'e yükselmiştir. Bununla birlikte en önemli değişim toplam nüfustaki payda görülmektedir. Gerçekten de 1950 ile 2018 yılları arasında iki nüfus grubuna bakıldığında önemli oransal değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte değişim farklı olmuştur. Gaziantep ilinde ikamet eden nüfusun payında azalma olurken, diğer illerde ikamet edenlerin toplamdaki payı ise giderek artmaktadır. 1950 yılında Türkiye genelindeki 333.391 Gaziantep kökenli nüfusun %5.75'i Gaziantep'te yaşarken, %94.25'i ise Türkiye'nin diğer illerinde ikamet etmekteydi. Yıllar itibariyle bu oranlar özellikle diğer illerdeki nüfus lehine değişmiş ve 2018 yılında %18.46'ya kadar yükselmiştir. Buna karşın aynı ilde doğanların payı sürekli gerileyerek 2018'de %81.54'e düşmüştür (Tablo 3).

Tablo 3. Türkiye'deki Gaziantep İli Doğumluların İkamet Ettiği Yere Gore Değişimi

Yıllar	TÜRKİYE'DEKİ GAZİANTEP İLİ DOĞUMLULAR				
	Diğer İllerde İkamet Edenler		Gaziantep İlinde İkamet Edenler		Toplam
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	
1950	19.168	5.75	314.223	94.25	333.391
1955	29.527	7.67	355.459	92.33	384.986
1960	40.750	9.01	411.388	90.99	452.138
1965	50.667	9.70	471.532	90.30	522.199
1970	69.224	11.36	540.200	88.64	609.424
1975	79.740	11.14	635.888	88.86	715.628
1980	107.921	13.15	713.015	86.85	820.936
1985	136.723	14.02	838.278	85.98	975.001
1990	167.791	14.63	978.916	85.37	1.146.707
2000	199.916	16.49	1.012.279	83.51	1.212.195
2014	289.786	16.87	1.427.932	83.13	1.717.718

2015	303.064	17.19	1.460.087	82.81	1.763.151
2016	313.620	17.37	1.492.048	82.63	1.805.668
2017	330.622	17.90	1.516.851	82.10	1.847.473
2018	348.765	18.46	1.540.733	81.54	1.889.498

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımları, 1950-2000, (www. tuik.gov.tr)

DİE, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri (1950-2000), Gaziantep İl Fasikülleri, (www.tuik.gov.tr)

TUİK, 2014-2018 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi veriler (www.tuik.gov.tr)

3. Diğer illerdeki Gaziantep kökenli nüfusun artış hızı daha yüksek olmuştur

Türkiye’deki Gaziantep doğumlu nüfusun gelişimini anlamada nüfus gruplarının yıllık artış hızları da önemlidir. Bu bağlamda yapılan karşılaştırmada diğer illerdeki Gaziantep kökenli nüfusun daha yüksek artış hızına sahip olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Türkiye’deki Gaziantep İli Doğumluların Yıllık Artış Hızının (%) Karşılaştırılması

Yıllar	TÜRKİYE’DEKİ GAZİANTEP İLİ DOĞUMLULAR			TOPLAM İL NÜFUSU
	Diğer İllerde İkamet Edenler	Gaziantep İlinde İkamet Edenler	TOPLAM	
1950	-	-	-	-
1955	86.41	24.66	28.78	27.62
1960	64.43	29.23	32.16	28.44
1965	43.56	27.29	28.81	32.41
1970	62.41	27.19	30.89	34.27
1975	28.28	32.62	32.13	33.16
1980	60.53	22.90	27.46	24.37
1985	47.31	32.37	34.40	35.65
1990	40.95	31.02	32.44	33.13
2000	17.52	3.35	5.55	11.94
2014	26.52	24.57	24.90	27.52
2015	44.80	22.27	26.11	22.18
2016	34.24	21.65	23.83	21.71
2017	52.79	16.49	22.89	15.72
2018	53.42	15.62	22.49	11.43

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımları, 1950-2000, (www. tuik.gov.tr)

DİE, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri (1950-2000), Gaziantep İl Fasikülleri, www.tuik.gov.tr)

TUİK, 2014-2018 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi veriler (www.tuik.gov.tr)

Gerçekten de 1970-1975 dönemi hariç, tüm dönemlerde bu nüfus, aynı ilde ikamet edenler, Türkiye’deki toplam Gaziantep’liler ve toplam il nüfusundan daha hızlı artış göstermiştir. Öyle ki, bu fark bazı dönemlerde iki, hatta üç katına kadar ulaştığı görülmektedir. Örneğin 1950-1955 döneminde Gaziantep ilinde ikamet edenler %24.66, Türkiye’deki toplam Gaziantep’liler %28.78, toplam il nüfusu %27.62’lik artış hızına sahip iken, diğer illerdeki Gaziantep’lilerin artış hızı %86.41 olmuştur. Tüm dönemlerde bu tarz farkı görmek mümkündür. Buna göre diğer illerdeki nüfustaki artış dışında, diğer üç nüfus grubunun artış hızının genelde birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 4).

4. Türkiye’deki toplam Gaziantep ili doğumlu nüfus toplam il nüfusundan daha azdır

Gaziantep ilinde ve diğer illerdeki Gaziantep’lilerin toplamını oluşturan nüfusun miktarı toplam il nüfusu ile karşılaştırıldığında 1985 yılından itibaren farklı bir yapının olduğu görülür. Gerçekten de toplam Gaziantep ili doğumlular 1985 yılına kadar toplam il nüfusundan genellikle fazla iken, bu yıldan itibaren il nüfusu daha az olmaya başlamıştır. Örneğin il nüfusu 1950 yılında 5.051 kişi daha az iken, 2018 yılında 139.065 daha fazla

olmuştur. Bununla birlikte dikkat çeken diğer bir husus bu farkın 2000 yılından itibaren daha da açıldığıdır (Tablo 5). Bu durumda il nüfusunun artışının önemli etkisi olmuştur.

Tablo 5. Türkiye'deki Gaziantep İli Doğumlu Nüfusun Toplam İl Nüfusu ile Karşılaştırılması

Yıllar	Türkiye'deki Toplam Gaziantep İli Doğumlular	Toplam İl Nüfusu (B)	Fark	
			Miktar (A)	Oran (%-A/B)
1950	333.394	328.343	5.051	1.54
1955	385.004	376.969	8.035	2.13
1960	454.506	434.579	19.927	4.59
1965	511.475	511.026	449	0.09
1970	609.424	606.540	2.884	0.48
1975	715.628	715.939	-311	-0.04
1980	820.936	808.697	12.239	1.51
1985	892.585	966.490	-73.905	-7.65
1990	1.137.095	1.140.594	-3.499	-0.31
2000	1.280.822	1.285.249	-4.427	-0.34
2014	1.717.718	1.889.466	-177.748	-9.41
2015	1.763.151	1.931.836	-168.685	-8.73
2016	1.805.668	1.974.244	-168.576	-8.54
2017	1.847.473	2.005.515	-158.042	-7.88
2018	1.889.498	2.028.563	-139.065	-6.86

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımları, 1950-2000, (www.tuik.gov.tr)

DİE, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri (1950-2000), Gaziantep İl Fasikülleri, (www.tuik.gov.tr)

TÜİK, 2014-2018 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi veriler (www.tuik.gov.tr)

5. Diğer illerdeki Gaziantep'lilerin toplam il nüfusuna oranı giderek artmaktadır

Toplam il nüfusunun ne kadarı kadar (ne oranda) diğer illerde Gaziantep kökenli nüfus bulunmaktadır sorusuna verilen cevap da yapıyı anlamada önemlidir. Buna göre yıllara göre bu oranın arttığı görülmektedir. 1950 yılında il nüfusu 328.343, diğer illerdeki toplam Gaziantep'lilerin toplamı da 19.168 olmuştur. Bu bağlamda il nüfusunun %5.84'ü kadar bir nüfus kitlesi Gaziantep ilinde doğup başka illerde ikamet etmektedir. Bu oran sürekli artarak 2018 yılında %17.19'a ulaşmıştır. Yani 2018'de toplam il nüfusu 2.028.563 iken, diğer illerdeki Gaziantep ili doğumlu nüfus da 348.765 olmuştur (Tablo 6). Diğer illerdeki Gaziantep'lilerin oranının sürekli artması, temelde ilin verdiği göçlerin artması ile ilgili olduğu ifade edilebilir.

Tablo 6. Diğer illerdeki Gaziantep İli Doğumlu Nüfusun İl Nüfusu ile Karşılaştırılması

Yıllar	Diğer illerde ikamet eden Gaziantep doğumlu nüfus (A)	Toplam il nüfusu (B)	Oran (%-A/B)
1950	19.168	328.343	5.84
1955	29.527	376.969	7.83
1960	40.750	434.579	9.38
1965	50.667	511.026	9.91
1970	69.224	606.540	11.41
1975	79.740	715.939	11.14

1980	107.921	808.697	13.35
1985	136.723	966.490	14.15
1990	167.791	1.140.594	14.71
2000	199.916	1.285.249	15.55
2014	289.786	1.889.466	15.34
2015	303.064	1.931.836	15.69
2016	313.620	1.974.244	15.89
2017	330.622	2.005.515	16.49
2018	348.765	2.028.563	17.19

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımları, 1950-2000, (www.tuik.gov.tr)
DİE, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri (1950-2000), Gaziantep İl Fasikülleri, (www.tuik.gov.tr)
TÜİK, 2014-2018 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi veriler (www.tuik.gov.tr)

Sonuç

Türkiye'deki Gaziantep ili doğumlu toplam nüfusun 1950-2018 yılları arası gösterdiği değişimin ele alındığı bu çalışmada çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Öncelikle Türkiye toplam nüfusu içinde Gaziantep'linin payının giderek arttığı görülmektedir. Doğum oranlarının Türkiye ortalamasından daha yüksek değerlerde olduğu sürece paydaki bu artışın devam etmesi beklenebilir.

Öte yandan Gaziantep ili doğumlu toplam nüfus içinde, başka illerde ikamet etmekte olan kesimin oransal değişimi, ilde yaşamakta olan nüfusa göre daha yüksek olmaktadır. Nitekim %5.75 olan diğer illerdeki Gaziantep'linin payı 2018 yılında %18.46'ya ulaşmıştır. Bunun dışında söz konusu nüfus grubunun yıllık artış hızı hem aynı ilde ikamet edenlerden, hem de il nüfusundan yüksek olmaktadır. Bu nüfusun, toplam il nüfusu içindeki payı da giderek artmaktadır.

Özellikle diğer illerdeki Gaziantep'linin miktarı, payları, artış hızları, genel bir ifade ile tüm değişkenlerde değişimini etkileyen temel faktör ilin diğer illere verdiği göçlerdir. Öte yandan, Gaziantep ili 2018 yılından itibaren, tekrar aldığından daha fazla göç vermeye başlamıştır. İlin son dönemlerdeki sosyo-ekonomik kaynaklarındaki (turizm ve inşaat sektöründe duraklama, istihdamda gerileme, çeşitli alanlarda fiyat artışları, vs.) değişimden dolayı ortaya çıkan/tekrar beliren yapı devam ettiği taktirde göç hızlanacak ve böylece Türkiye'nin diğer illerindeki Gaziantep ili doğumlu nüfusun sayısal özellikleri de değişecektir.

KAYNAKLAR

DİE, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri (1950-2000), Gaziantep İl Fasikülleri, (www.tuik.gov.tr)

DİE, Genel Nüfus Sayımları, 1950-2000, (www.tuik.gov.tr)

Günel, V., (2016a). Türkiye Nüfusunun (1935-2000) Doğum Yerine Göre Değerlendirilmesi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, Sayı: 11/2, s.499-534.

Günel, V. (2016b). Türkiye'deki Göçler Sonucunda İl Nüfuslarının Yapısında (Doğum Yeri Bağlamında) Meydana Gelen Değişimler (1950-2000). *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. S:11/13, s.171-196.

- Günel, V., Şahinalp, M.S, Elmastaş, N., (2016). Türkiye Nüfusunun Doğduğu İle Göre Dağılımı (1950-2015), *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Asos Journal. The Journal of Academic Social, Sciences), Yıl: 4, Sayı: 36, Aralık 2016, s. 80-98.
- Günel, V., Şahinalp, M.S. (2018a). “İstanbul İl Nüfusu İçinde Başka İl Doğumlarının Payındaki Değişim (1950-2016)” Taras Shevchenko 1st International Congress On Social Sciences (11-13.08.2018, Kiev), Tam Metin Bildiri Kitabı, s. 227-233.
- Günel, V., Şahinalp, M.S., (2018b). “İstanbul İl Nüfusunun Doğum Yerine Göre Yerlilik Durumunun Analizi (1935-2016)” Taras Shevchenko 1st International Congress On Social Sciences (11-13.08.2018, Kiev), Tam Metin Bildiri Kitabı, s. 234-242.
- Günel, V., (2018a). “Türkiye’deki Şanlıurfa İli Doğumlu Nüfusun Miktar ve Oran Açısından Dönemlere Göre (1950-2016) Değişim Özellikleri” 3. Uluslararası Piri Reis Dil-Tarih-Coğrafya Kongresi (04-07.10.2018, Şanlıurfa), Tam Metin Bildiriler Kitabı, s.42-50.
- Günel, V., (2018b). “Türkiye’nin Diğer İllerindeki Şanlıurfa Kökenli Nüfusun Dağılım Özellikleri (1950-2016)” 3. Uluslararası Piri Reis Dil-Tarih-Coğrafya Kongresi (04-07.10.2018, Şanlıurfa), Tam Metin Bildiriler Kitabı, s.51-59.
- Günel, V., (2018c). “Sosyo-Ekonomik Gelişmenin Nüfusa Etkisine Bir Örnek: Gaziantep İlindeki Yerel Nüfusun Oranında Azalma, Göçmen Nüfusun Payında Artış”, İksad II–International Conference On Sciences, (23-25.11.2018, Gaziantep), Tam Metin Bildiriler Kitabı, s.98-105.
- Günel, V., (2018d). “Gaziantep İlindeki Nüfusun Doğduğu İllere Göre Miktar ve Oransal Dağılımı (1950-2016)”, İKSAD II –International Conference On Sciences, (23-25.11.2018, Gaziantep), Tam Metin Bildiriler Kitabı, s.106-112.
- Günel, V., (2018e). “Van İl Nüfusunun Doğum Yerine Göre Bileşenleri” Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S:13/18,s.719-740.
- Kocaman, T. 2008. Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000). DPT Yayını. Ankara.
- TUİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2007-2018 Yılı Verileri, (www. tuik.gov.tr)
- Yakar, M., (2017). “Yerlilikten” “Göçmenliğe” Doğru: Türkiye’de İç Göçün Doğum Yeri Verisine Göre Gelişimi. *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları-Prof. Dr. Mesut Elibüyük’e Armağan* içinde (Ed. Ferhat ARSLAN), s.373-398, Pegem Akademi Yayını, Ankara.
- Yılmaz, S., Günel, V., (2019a). Türkiye’deki Hakkari Doğumlu Nüfusun Genel Değişim Özellikleri (1950-2017). Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu, 26-28 Eylül,ş 2019, s.1098-1108.
- Yılmaz, S., Günel, V., (2019b). Türkiye’nin Diğer İllerinde İkamet Eden Hakkari Doğumlu Nüfusun Mekansal Dağılımı ve Özellikleri (1950-2017). Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu, 26-28 Eylül,ş 2019, s.1109-1124.

GAZİANTEP VE ŞANLIURFA İLLERİ ARASINDAKİ NÜFUS ALIŞVERİŞİ VE BAZI DEMOGRAFİK SONUÇLARI

Prof. Dr. Veysi GÜNAL
Harran Üniversitesi

Arş. Gör. Ercan VURAL
Harran Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada sosyo-ekonomik bağlamda birbirinden farklı iki komşu il olan Gaziantep ve Şanlıurfa'nın göç yolu ile 1975-2018 döneminde aralarındaki nüfus alışverişleri ele alınmıştır. Ayrıca söz konusu göçler ile illerin doğum yerine göre nüfusun dağılımındaki değişim de incelenmiştir.

İki il arasındaki göç verilerine bakıldığında genellikle Şanlıurfa ilinin Gaziantep'e verdiği göçün daha fazla olduğu görülmektedir. Nitekim Gaziantep ilinin aldığı toplam göçte Şanlıurfa'dan gelenlerin payı oldukça yüksektir. Bu oran 1975-1980 döneminde %21.09, 1985-1990 döneminde %15.98, 2008'de %18.07, 2012'de %17.85, 2018 yılında da %14.24 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre Gaziantep ilinin aldığı toplam göçün yaklaşık olarak %15-20 arası Şanlıurfa ilinden gelmiştir. Bu oranlar, komşu olması ve gelişmiş bir il olması nedeniyle. Şanlıurfalılar için Gaziantep'in önemli bir göç merkezi olduğunu da ortaya koymaktadır. Şanlıurfa ilinin verdiği toplam göçün akım yönüne bakıldığında bu yapı daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim ilden göç edenlerin Gaziantep ilini tercih etme oranı dönemler itibarıyla %11-18 arasında değişim göstermiştir.

Şanlıurfa ili de Gaziantep'ten göç almıştır. Şanlıurfa ilinin aldığı toplam göçte Gazianteplilerin payı 1975-1980 döneminde yaklaşık % 9.00 iken, önemli artışlar göstererek. 2018 yılında %18.33'e ulaşmıştır. Bununla birlikte Gaziantep ilinden verilen toplam göçte de Şanlıurfa ilinin payı artış eğilimindedir. 1975-1980 döneminde ilden verilen göçte Şanlıurfa ilinin payı %4.27 iken, 1990'da %5.22, 2008'de %11.75 ve 2018 yılında da %13.10'e ulaşmıştır. Bu değişimde, bir taraftan daha önce Gaziantep'e göç etmiş Şanlıurfalıların kısmi geri dönüşleri, bir taraftan da GAP sayesinde Şanlıurfa ilinin sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen olumlu gelişmelerin etkili olduğunu belirtmek gerekir.

Yukarıda kısaca ele alınan göçlerin bazı demografik sonuçları olmuştur. Göçlerin önemli bir sonucu nüfusun doğum yerine göre dağılımında görülmektedir. Buna göre Gaziantep ilinde ikamet eden "başka il doğumlu" nüfus içinde Şanlıurfa doğumluların payı 2018 yılında %29.4 olmuştur. Buna karşın, Gazianteplilerin Şanlıurfa'daki başka il doğumlular içindeki payı, daha düşük olmasına rağmen, tedrici bir artış göstermektedir. Nitekim oran 1975 yılında %5.2 iken, 2018 yılında %18.2'ye kadar ulaşmıştır. Öte yandan 2018 yılına göre, Gaziantep il nüfusunun %6.35'i Şanlıurfalılardan oluşurken, Şanlıurfa il nüfusunda Gaziantep doğumluların payı sadece %1.35'dir.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, Şanlıurfa, Göç, Doğum Yeri, Nüfus Coğrafyası.

POPULATION EXCHANGE BETWEEN GAZIANTEP AND ŞANLIURFA PROVINCES AND SOME DEMOGRAPHIC RESULTS

ABSTRACT

In this study, population exchange between the two neighboring provinces Gaziantep and Şanlıurfa, which are different in terms of socio-economic context, in the period between 1975 and 2018 are discussed. In addition, the migration of these provinces and the distribution of the population according to the birth place of the provinces were also examined.

When the migration data between the two provinces are examined, it is seen that the migration of Şanlıurfa to Gaziantep is more. As a matter of fact, the share of those coming from Şanlıurfa is quite high in the total migration received from Gaziantep. This ratio was realized as 21.05% in the period 1975-1980, 15.98% in the period 1985-1990, 18.07% in 2008, 17.85% in 2012 and 14.24% in 2018. According to this, approximately 15-20% of the total immigration received from Gaziantep came from Şanlıurfa. These rates show that Gaziantep is an important migration center for Şanlıurfa people because it is a neighbor and a developed province. This structure is better understood when the flow direction of the total migration given by Şanlıurfa province is examined. As a matter of fact, the rate of immigrants preferring Gaziantep has changed between 11-18% in terms of periods.

The province of Şanlıurfa has also migrated from Gaziantep. While the share of Gaziantep people in the total immigration of Şanlıurfa province was 9.00% in 1975-1980 period, it showed significant increases. In 2018, it reached 18.33%. However, the share of Şanlıurfa in the total migration from Gaziantep also tends to increase. While the share of Şanlıurfa in the migration from the province in the period of 1975-1980 was 4.27%, it reached 5.22% in 1990, 11.75% in 2008 and 13.1% in 2018. On the one hand, the partial returns of the Şanlıurfa people who had previously migrated to Gaziantep and on the other hand the positive developments in the socio-economic structure of the province of Şanlıurfa were effective.

The migrations discussed briefly above have some demographic consequences. An important result of migration is seen in the distribution of the population by place of birth. Accordingly, the share of those born in Şanlıurfa within the “other province-born” population living in Gaziantep was 29.4% in 2018. On the other hand, the share of Gaziantep people in other province births in Şanlıurfa, although lower, shows a gradual increase. As a matter of fact, while the rate was 5.2% in 1975, it reached 18.2% in 2018. On the other hand, compared to 2018, 6.35% of the population of Gaziantep is comprised of Şanlıurfa, while the share of Gaziantep births in Şanlıurfa population is only 1.35%.

Keywords: Gaziantep, Şanlıurfa, Migration, Place of Birth, Population Geography.

Giriş

Türkiye’de önemli oranlarda iller arası nüfus hareketliliği 1950’den sonra başlamıştır. 1950 yılından önceki dönemlerde illerin nüfusunu genellikle doğal artışlar belirlerken, bu dönemden sonra söz konusu nüfusta göçler de belirgin bir şekilde rol oynamaya başlamıştır. Gerçekten de 1950’den önce Türkiye’deki şehir nüfusu ile Türkiye toplam nüfusu birbirine yakın hızda artarken, 1950’den sonra şehir nüfusundaki artış hızı sürekli olarak daha fazla artması göçlerin boyutunu ortaya koymaktadır (Işık, 2005). Aynı şekilde göçe katılan nüfus miktarının yıllara göre sürekli arttığı da bir gerçektir. Bu hareketlilik sonucunda bazı illerin

nüfus artış hızları yüksek olurken, bazılarının da daha düşük olabilmektedir (Özgür, 1998; Özgür, 1999; Kocaman, 2008; Yakar, 2013).

Çalışma alanını oluşturan Gaziantep ile Şanlıurfa illerinin süregelen bu nüfus hareketliliğinden farklı şekil ve oranlarda etkilendiğini ifade etmek mümkündür. Nitekim göç göstergelerine bakıldığında birbirinden farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip iki ilin göç verilerinin de farklı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre en önemli fark Şanlıurfa ilinin tüm dönemler itibarıyla aldığından daha fazla göç vermesidir. Nitekim, her ne kadar 2008'den itibaren bir düşüş olsa da, net göç miktarı ve net göç hızı (%) sürekli negatif değerlerde olmuştur. Gaziantep ilinde ise yapı daha karmaşık haldedir. İlin göç göstergelerine dayalı olan bu yapı birbirinden farklı üç döneme ayrılabilir. 1975-1990 yılları arası birinci dönemi oluştur ki, bu dönemde il negatif net göç hızına sahiptir. 1995-2013 yıllarını kapsayan ikinci dönemde ise yapının değiştiği ve pozitif değerlerin olduğu görülmektedir. Bu dönemde, gerek sahip olduğu ekonomik kaynaklardaki iyileşmeler ile Türkiye'nin diğer illerinden ekonomik göçlerin, gerekse bu dönemin başında terör ve güvenlik kaynaklı bölge içi zorunlu göçlerin (Yüceşahin ve Özgür, 2006; Günal, 2012; Şahinalp ve Günal, 2016; Günal, Günal, 2018) buraya yönelmesi ile önemli oranda göç almıştır. Ancak 2013 yılından itibaren ilin göç göstergeleri tekrar değişmiş ve uzun süredir görülmeyen negatif değerler tekrar ortaya çıkmıştır (Tablo 1). Öyle ki, bu durum 2018 yılına kadar devam etmiştir. İlin bu dönemde nüfus kaybı yaşaması, Ortadoğu'da meydana gelen siyasi olayların, bölge ile ticari ilişkilerinin yoğun olduğu Gaziantep iline olumsuz ekonomik yansımalarına (işsizlik, fiyat artışları, vs) bağlanabilir.

Bu çalışmada da farklı sosyo-ekonomik koşullara sahip iki komşu il olan Gaziantep ile Şanlıurfa illerinin birbirinden aldıkları göçler ve demografik bir sonucu olan doğum yerine göre illerin nüfusları ele alınmıştır.

Tablo 1. Gaziantep ve Şanlıurfa İllerinin Temel Göç Göstergeleri

Dönemler	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç miktarı	Net göç hızı (%)	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç miktarı	Net göç hızı (%)
	ŞANLIURFA				GAZİANTEP			
1975-1980	16.184	51.437	-35.253	-58.55	32.811	34.067	-1.256	-1.55
1980-1985	27.559	42.068	-14.509	-20.42	37.007	41.263	-4.256	-4.62
1985-1990	30.660	57.460	-26.800	-29.84	52.589	53.070	-481	-0.46
1995-2000	38.320	87.632	-49.312	-38.90	68.550	65.051	3.499	3.13
2008	25.510	37.282	-11.772	-7.5	37.184	36.229	955	0.59
2009	27.190	35.154	-7.964	-4.9	36.075	34.125	1.950	1.18
2010	32.555	37.555	-5.000	-3.0	40.380	36.327	4.053	2.39
2011	35.888	41.570	-5.682	-3.3	45.991	38.634	7.357	4.20
2012	31.890	44.878	-12.988	-7.3	41.672	39.410	2.262	1.26
2013	33.383	47.429	-14.046	-7.8	41.978	42.291	-313	-0.17
2014	35.670	49.030	-13.360	-7.2	46.438	44.415	2.023	1.07
2015	40.135	50.580	-10.445	-5.5	46.435	48.858	-2.423	-1.25
2016	38.662	49.789	-11.127	-5.7	45.726	50.003	-4.277	-2.16
2017	40.058	52.648	-12.590	-6.3	47.431	50.485	-3.054	-1.5
2018	44.448	56.748	-12.300	-6.0	44.704	62.206	-17.502	-8.6

Kaynak: - Kocaman, T., 2008. Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), DPT Yayını. Ankara.

- TÜİK, 2008-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Göç İstatistikleri, (www.tuik.gov.tr)

1. İLLERARASI NÜFUS ALIŞVERİŞİ

1.1. Gaziantep ilinin Şanlıurfa ilinden aldığı göç, verdiği göçten daha azdır.

Gaziantep ili Şanlıurfa'ya göç verirken, aynı zamanda göç de almaktadır. Ancak aldığı ve verdiği göç miktarları karşılaştırıldığında, son yıl hariç, tüm dönemlerde aldığı göçün daha

fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ilk dönemlerde (1975-2000) aradaki fark çok yüksek iken, sonraki dönemlerde (2008-2017) fark azalmaya başlamıştır. Örneğin 1975-1980 döneminde Gaziantep ili Şanlıurfa ilinden 6.921 kişilik göç alırken, sadece 1.453 göç vermiştir. Öte yandan 2017 yılında 7.177 kişilik göç almasına karşın 4.678 kişilik göç vermiştir. 2018 yılında ise oldukça farklı bir durum ortaya çıkmış ve Gaziantep ili ilk kez aldığından daha fazla göç vermiştir. Nitekim 6.367 göç alırken, verdiği göç miktarı 8.147 kişi olmuştur. Bu durum Şanlıurfa'nın sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen olumlu değişimden ziyade, son dönemlerde ekonomik sorunların yaşandığı Gaziantep ilinin çekim merkezi olma özelliğini yavaş yavaş kaybetmesinden kaynaklandığı ifade edilebilir. Öte yandan Şanlıurfa ilinden aldığı ve ile verdiği göç arasındaki fark bağlamında gelişimi de iki farklı döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönemde (1975-2000) farkın daha yüksek olduğu dönemdir. İkinci dönem de ise (2008-2017) fark biraz daha azalmaktadır (Tablo2). Bununla birlikte, 2018 yılındaki yapının (alışverişin Gaziantep aleyhine dönüşmesi) devam etmesi durumunda bu yıldan başlayan üçüncü bir dönemi de önümüzdeki yıllarda görmek mümkündür.

Tablo 2. Gaziantep İlinin Şanlıurfa İlinden Aldığı ve Verdiği Göç Miktarı

Dönemler	Ş.Urfa ilinden aldığı göç	Ş.Urfa iline verdiği göç	FARK
1975-1980	6.921	1.453	5.468
1980-1985	5.438	2.019	3.419
1985-1990	8.406	2.771	5.635
1995-2000	11.691	2.700	8.991
2008	6.721	4.258	2.463
2009	6.269	3.410	2.859
2010	6.207	4.110	2.097
2011	7.057	4.156	2.901
2012	7.438	4.071	3.367
2013	7.041	4.242	2.799
2014	7.134	3.991	3.143
2015	6.960	4.524	2.436
2016	6.740	4.540	2.200
2017	7.177	4.678	2.499
2018	6.367	8.147	-1.780

Kaynak: - Kocaman, T., 2008. Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), DPT Yayını. Ankara.

- TÜİK, 2008-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Göç İstatistikleri, (www.tuik.gov.tr)

1.2. Gaziantep ilinin aldığı toplam göçte Şanlıurfalıların payı değişmemiştir

Gaziantep ili sahip olduğu sosyo-ekonomik potansiyeli sayesinde hem içinde bulunduğu bölgenin illerinden hem de Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden göç almaktadır. Alınan toplam göçte Şanlıurfalıların da belli bir payı bulunmaktadır ki, bu pay %14 ile %21 arasında değişmektedir (Tablo 3). Aldığı göçte Şanlıurfalıların en fazla paya sahip olduğu dönem %21.09 ile 1975-1980 dönemi olmuştur. En az olan dönem ise %14.24 ile son dönem olmuştur (2018). Bazı dönemlerde Şanlıurfa ilinden daha fazla göç almasına rağmen, payın düşmesi diğer illerin de Gaziantep’e fazla göç vermesi ile ilgilidir.

Tablo 3. Gaziantep İlinin Aldığı Toplam Göçte Şanlıurfa İlinin Payı

Dönemler	G.Antep ilinin aldığı toplam göç	Ş.Urfa ilinden aldığı göç	Toplam göçte Ş.Urfa ilinin payı (%)
1975-1980	32.811	6.921	21.09
1980-1985	37.007	5.438	14.69
1985-1990	52.589	8.406	15.98
1995-2000	68.550	11.691	17.05
2008	37.184	6.721	18.07
2009	36.075	6.269	17.38
2010	40.380	6.207	15.37
2011	45.991	7.057	15.34
2012	41.672	7.438	17.85
2013	41.978	7.041	16.77
2014	46.438	7.134	15.36
2015	46.435	6.960	14.99
2016	45.726	6.740	14.74
2017	47.431	7.177	15.13
2018	44.704	6.367	14.24

Kaynak: - Kocaman, T., 2008. Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), DPT Yayını. Ankara.

- TÜİK, 2008-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Göç İstatistikleri, (www.tuik.gov.tr)

1.3. Gaziantep ilinin verdiği toplam göçte Şanlıurfa ilinin payı değişkenlik göstermektedir

Gaziantep ili göç alırken, bir taraftan da çeşitli illere göç vermektedir. Sürekli olarak nüfus alışverişinin olduğu komşu il olan Şanlıurfa’nın bu göçlerde önemli bir payı olduğu söylenebilir. Bu pay da 1975-2018 yıllarında %4 ile %13 arasında değişmektedir (Tablo 4). Ancak bu değişimi üç farklı döneme ayırmak gerekir. Birinci dönemde payı %5 civarında olmakta ve 1975-2000 dönemini kapsamaktadır. İkinci dönemde (2008-2013) ise pay %10 civarında olmaktadır. 2014 yılından 2017’ye kadar farklı bir dönem yaşanmış ve bu dönemde pay tekrar gerileyerek %9’lara düşmüştür. 2018 yılında ise ani bir artışla Şanlıurfa iline verilen göçün toplamdaki payı %13’ü aşmıştır. Buna göre Gaziantep, Türkiye’nin illerine verdiği göçün önemli bir bölümü Şanlıurfa’ya yönelik olmaktadır.

Tablo 4. Gaziantep İlinin Verdiği Toplam Göçte Şanlıurfa İlinin Payı

Dönemler	G.Antep ilinin verdiği toplam göç	Ş.Urfa iline verdiği göç	Toplam göçte Ş.Urfa ilinin payı (%)
1975-1980	34.067	1.453	4.27
1980-1985	41.263	2.019	4.89
1985-1990	53.070	2.771	5.22
1995-2000	65.051	2.700	4.15
2008	36.229	4.258	11.75
2009	34.125	3.410	9.99
2010	36.327	4.110	11.31
2011	38.634	4.156	10.76
2012	39.410	4.071	10.33
2013	42.291	4.242	10.03
2014	44.415	3.991	8.99
2015	48.858	4.524	9.26
2016	50.003	4.540	9.08
2017	50.485	4.678	9.27
2018	62.206	8.147	13.10

Kaynak: - Kocaman, T., 2008. Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), DPT Yayını. Ankara.

- TÜİK, 2008-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Göç İstatistikleri, (www.tuik.gov.tr)

1.4. Şanlıurfa ilinin aldığı toplam göçte Gaziantep ilinin payı daha azdır

Gerek GAP'ın etkisini göstermeye başlaması nedeniyle cazipliğinin artması, gerekse özellikle Gaziantep gibi komşu illere verdiği göçün bir bölümünün geri dönüş yapması nedeniyle Şanlıurfa ilinin aldığı göçler yıllar itibariyle sürekli olarak arttığını belirtmek mümkündür. Nitekim beş yıllık süreleri kapsayan 1975-1980 döneminde il 16.184, 1980-1985 döneminde 27.559, 1985-1990 döneminde 30.660 ve 1995-2000 döneminde de 38.320 kişilik göç almıştır. Buna karşın sonraki dönemlerde aldığı göçün daha da arttığı anlaşılmaktadır. Nitekim sadece bir yıllık süreleri kapsayan 2008'de 25.510, 2018 yılında ise 44.448 göç almıştır.

Şanlıurfa ilinin aldığı toplam göçte Gaziantep ilinin de önemli bir payı olduğu görülmektedir (Tablo 5). Bununla birlikte bu oransal etkisini iki ana döneme ayırmak mümkündür. 2000 yılı öncesini kapsayan birinci dönemde gerek miktar, gerekse pay bağlamında Gaziantep ilinin etkisinin düşük olduğu görülür. Nitekim bu dönemde göçe katkısı %7-%9 arasında olmuştur. İkinci dönemde (2008-2018) ise bu oran %10'ları, hatta 2008 ve 2018 yılında %15'i aşmıştır.

Bu oranlara göre değerlendirme yapıldığında, göç bağlamında Gaziantep ilinin Şanlıurfa'ya yaptığı katkının, 2018 yılı hariç, Şanlıurfalıların Gaziantep iline yaptığı katkıdan daha düşük olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile, 2008-2017 yılları arasında Gaziantep ilinin aldığı toplam göçte Şanlıurfalıların payı %14-20 arası değişim gösterirken, Şanlıurfa'ya yönelik toplam göçte Gaziantep ilinin payı %11-%12 arasında olmuştur.

Tablo 5. Şanlıurfa İlinin Aldığı Toplam Göçte Gaziantep İlilerin Payı

Dönemler	G.Antep ilinden aldığı göç	Ş.Urfa ilinin aldığı toplam göç	Toplam göçte G.Antep ilinin payı (%)
1975-1980	1.453	16.184	8.98
1980-1985	2.019	27.559	7.33
1985-1990	2.771	30.660	9.04
1995-2000	2.700	38.320	7.05
2008	4.258	25.510	16.69
2009	3.410	27.190	12.54
2010	4.110	32.555	12.62
2011	4.156	35.888	11.58
2012	4.071	31.890	12.77
2013	4.242	33.383	12.71
2014	3.991	35.670	11.19
2015	4.524	40.135	11.27
2016	4.540	38.662	11.74
2017	4.678	40.058	11.68
2018	8.147	44.448	18.33

Kaynak: - Kocaman, T., 2008. Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1975-2000), DPT Yayını. Ankara.

- TÜİK, 2008-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Göç İstatistikleri, (www.tuik.gov.tr)
- DİE, 2000. Genel Nüfus Sayımı. Göç İstatistikleri, (www.tuik.gov.tr).
- DİE. 1980. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler, (www.tuik.gov.tr).
- DİE. 1985. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler, (www.tuik.gov.tr).
- DİE. 1990. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (www.tuik.gov.tr)

1.5. Şanlıurfa ilinden verilen toplam göçte Gaziantep önemli bir çekim merkezidir

Şanlıurfa ili Türkiye'nin diğer illerine önemli oranda göç veren bir il özelliğindedir. Nitekim verdiği göçün miktarı da genellikle sürekli artmaktadır. Örneğin, 2008 yılında verdiği yıllık göç 37.282 iken, 2018 yılında 56.748 kişi olmuştur. Bu göçün sırasıyla 6.721 ve 6.367'si Gaziantep iline yönelik olmuştur (Tablo 6).

Genel olarak değerlendirildiğinde, ilin verdiği göçte Gaziantep ilinin payının yüksek olduğu ifade edilebilir. Öyle ki, Gaziantep'in Türkiye'nin tüm illerine verdiği toplam göçte Şanlıurfa'nın payı %10 civarında seyrederken, Şanlıurfa'dan çıkan göçlerde ise Gaziantep iline yönelik olanların payı, 2018 yılı hariç, %13'ten daha yüksektir. Bu durum Gaziantep ilinin, Şanlıurfalıların göçü sürecinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Şanlıurfa ilinden çıkan göçmenlerin yöneldiği iller arasında Gaziantep ilinin payının halen yüksek olması ile birlikte, bu payın değişime uğradığı görülmektedir. Bu değişimi 2000 yılı öncesi ve sonrası şeklinde iki döneme ayırmak mümkündür. 2000 yılı öncesinde verilen göçte Gaziantep ilinin payı %13-%14 civarında iken, sonraki dönemlerde, ani düşüşün olduğu 2018 yılı dahil edilmezse, %13-%18 arasında olduğu görülür. Fakat dikkat çeken diğer bir husus da ikinci dönemdeki yüksek oranın gittikçe azalma eğiliminde olmasıdır. Nitekim dönem başlangıcında (2008) %18 olan pay, tedrici bir şekilde azalarak, 2017 yılında %13'e kadar düşmüştür. 2018 yılında ise ani bir değişim ile %11.22'ye kadar gerilemiştir. Bu değişim Gaziantep ilinin son dönemlerde yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle Şanlıurfa ili için de cazip olma özelliğini kaybetmeye başladığını göstermektedir.

Tablo 6. Şanlıurfa İlinin Verdiği Toplam Göçte Gaziantep İlinin Payı

Dönemler	Ş.Urfa ilinin verdiği toplam göç	G.Antep iline verdiği göç	Toplam göçte Ş.Urfa ilinin payı (%)
1975-1980	51.437	6.921	13.46
1980-1985	42.068	5.438	12.93
1985-1990	57.460	8.406	14.63
1995-2000	87.632	11.691	13.34
2008	37.282	6.721	18.03
2009	35.154	6.269	17.83
2010	37.555	6.207	16.53
2011	41.570	7.057	16.98
2012	44.878	7.438	16.57
2013	47.429	7.041	14.85
2014	49.030	7.134	14.55
2015	50.580	6.960	13.76
2016	49.789	6.740	13.54
2017	52.648	7.177	13.63
2018	56.748	6.367	11.22

Kaynak: - Kocaman, T., 2008. Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1975-2000), DPT Yayını. Ankara.

- TÜİK, 2008-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Göç İstatistikleri, (www.tuik.gov.tr)
- DİE, 2000. Genel Nüfus Sayımı. Göç İstatistikleri, (tuik.gov.tr/).
- DİE. 1980. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler, (tuik.gov.tr/).
- DİE. 1985. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler, (tuik.gov.tr/).
- DİE. 1990. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (tuik.gov.tr)

2. NÜFUS ALIŞVERİŞİNİN DEMOGRAFİK SONUCU: NÜFUSUN DOĞUM YERİNE GÖRE DAĞILIMI

Gaziantep ile Şanlıurfa illeri arasındaki yıllarca devam eden göçler, illerin doğum yerine göre nüfus yapılarında bazı değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu değişim Gaziantep ilindeki toplam Şanlıurfa doğumlular ve Şanlıurfa ilindeki toplam Gaziantepililerin miktar ve oransal değişimi şeklinde kendini ifade eder. Bununla ilgili aşağıda bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

2.1. Gaziantep ili nüfusu içinde Şanlıurfa ili doğumluların payı artmaktadır

Göç alması sonucunda Gaziantep ilinde önemli oranda başka il doğumlu nüfus birikmesi olmuştur. Söz konusu nüfus da sürekli artış göstermektedir. 1950 yılında 13.073 olan nüfus 2018'de 429.580'e ulaşmıştır. Buna göre 1950 yılında il toplam nüfusu içinde başka ilde

doğınların payı %3.98 iken, 2018’de %21.56’a yükselmiştir. Bu bağlamda Gaziantep il nüfusu içinde her beş kişiden biri başka ilde doğup burada ikamet etmektedir (Tablo 7). Bu oran aynı zamanda ilin göç yapısı hakkında da bilgi vermektedir.

Tablo 7. Doğum Yerine Göre Gaziantep İl Nüfusunun Dağılımı ve Toplam İl Nüfusu

Yıllar	Gaziantep İlinde Doğın Nüfus	Diğer illerde doğın nüfus			Yurtdışı	Bilinmeyen	TOPLAM İL NÜFUSU
		Şanlıurfa ilinde doğın nüfus	Diğer illerde doğın nüfus	Toplam			
1950	314.223	2.051	11.022	13.073	945	102	328.343
1955	355.459	2.571	17.358	19.929	806	775	376.969
1960	411.388	3.526	18.877	22.403	702	86	434.579
1965	471.532	5.598	32.859	38.457	1.020	17	511.026
1970	540.200	-	64.827	64.827	13	1.500	606.540
1975	635.888	20.723	58.777	79.500	415	136	715.939
1980	713.015	25.806	66.644	92.450	3.226	6	808.697
1985	838.278	35.796	88.534	124.330	3.828	54	966.490
1990	978.916	47.858	110.321	158.179	3.442	57	1.140.594
2000	1.012.279	80.720	187.823	268.543	4.305	122	1.285.249
2014	1.427.932	125.934	297.808	423.742	19.461	18.331	1.889.466
2015	1.460.087	127.220	302.360	429.580	25.055	17.114	1.931.836
2016	1.492.048	128.943	306.976	435.919	29.202	17.075	1.974.244
2017	1.516.851	130.083	312.568	442.651	29.599	16.414	2.005.515
2018	1.540.733	128.773	308.673	437.446	34.257	16.127	2.028.563

Kaynak: -DİE, 1950-2000 Arası Genel Nüfus Sayımları.

-DİE, 1950-2000 Arası Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. (Gaziantep İl Fasikülleri)

-TÜİK, 2014-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. Doğum Yerine Göre Nüfus
(www.tuik.gov.tr)

Bununla birlikte Gaziantep ilindeki Şanlıurfa ili doğumluların payını iki şekilde ele almak mümkündür. Birincisi toplam başka il doğumlular içindeki payı, ikincisi ise toplam il nüfustaki payı. Her iki açıdan da değerlendirildiğinde Şanlıurfa ili doğumluların payının artış gösterdiği görülmektedir. Gerçekten de 1950 yılında Gaziantep ilindeki başka il doğumlularda (13.073) Şanlıurfalıların payı %15.69 iken, 2018 yılında %29.44’e yükselmiştir. Dolayısıyla payda iki katı kadar artış olmuştur. Buna göre 2018 yılında Gaziantep ilinde 128.773 kişilik Şanlıurfa ili doğumlu bir nüfus kitlesi mevcuttur.

Öte yandan paydaki gelişim iki döneme ayrılabilir. Birincisi 1950-1975 arası olup payın %15 civarında olduğu dönemdir. İkinci dönem ise 1975 yılından itibaren başlayan ve payın %30’lara yaklaştığı hatta bazı yıllarda aştığı dönemdir. Bu dönemin başlarında pay %26-%28 arasında değişmiş, 1990 yılından itibaren ise %30 civarında seyretmiştir.

Toplam il nüfusunda da Şanlıurfa ili doğumluların payında önemli değişimler olmuştur. 1975 yılından önce fazla bir katkıdan bahsedilmezken, 1975 yılında il nüfusunun %2.89’nun Şanlıurfa ili doğumlulardan oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla önemli gelişmeyi bu yıldan itibaren başlatmak yanlış olmaz. Ancak bu bağlamda en önemli gelişmeler 2000 yılı ile birlikte başlamıştır. Önceki dönemlerde %3-4 olan Şanlıurfalıların payı bu yıldan itibaren %6’ları aşmıştır (Tablo 8)

Tablo 8. Toplam Gaziantep İl Nüfusu ve Diğer İllerde Doğanlar İçinde Şanlıurfa'nın Payı

Yıllar	Diğer illerde doğan nüfus toplamı	Diğer illerde doğan nüfusta Şanlıurfa doğumlarının payı	Toplam il nüfusu	Toplam nüfusta Şanlıurfa doğumlarının payı
1950	13.073	15.69	328.343	0.62
1955	19.929	12.90	376.969	0.68
1960	22.403	15.74	434.579	0.81
1965	38.457	17.04	511.026	1.09
1970	64.827	-	606.540	-
1975	79.500	26.07	715.939	2.89
1980	92.450	27.91	808.697	3.19
1985	124.330	28.79	966.490	3.70
1990	158.179	30.26	1.140.594	4.20
2000	268.543	30.06	1.285.249	6.28
2014	423.742	29.72	1.889.466	6.67
2015	429.580	29.61	1.931.836	6.59
2016	435.919	29.58	1.974.244	6.53
2017	442.651	29.39	2.005.515	6.49
2018	437.446	29.44	2.028.563	6.35

Kaynak: -DİE, 1950-2000 Arası Genel Nüfus Sayımları.

-DİE, 1950-2000 Arası Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. (Gaziantep İl Fasikülleri)

-TÜİK, 2014-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. Doğum Yerine Göre Nüfus (www.tuik.gov.tr)

2.2. Şanlıurfa ilindeki Gaziantep ili doğumlarının miktar ve payı daha düşük olmasına rağmen artmaktadır

Doğum yerine göre Şanlıurfa il nüfusunda da 1950-2018 yılları arasında önemli değişimler olmuştur.. Şanlıurfa ilinde ikamet eden diğer il doğumlarının miktarı 5.757 iken, 2018'de 178.113 olmuştur. Buna göre ildeki göçmen nüfusun toplam il nüfustaki payı %1.93'den %8.75'e ulaşmıştır. Bununla birlikte hem miktar, hem de oransal anlamda en önemli artışlar 2000 yılından itibaren başlamıştır. Benzer artışlar Gaziantep kökenli nüfusta da olmuş, 1950 yılında ilde 463 Gaziantep doğumlu kişi var iken, 2018'de 27.470'e ulaşmıştır (Tablo 9). Öte yandan iki il karşılaştırıldığında, Gaziantep ilindeki başka il doğumlarının, Şanlıurfa'ya göre çok daha düşük olduğu anlaşılr.

Tablo 9. Doğum Yerine Göre Şanlıurfa İl Nüfusunun Dağılımı ve Toplam İl Nüfusu

Yıllar	Şanlıurfa İlinde Doğan Nüfus	Diğer illerde doğan nüfus			Yurtdışı	Bilinmeyen	TOPLAM İL NÜFUSU
		Gaziantep ilinde doğan nüfus	Diğer illerde doğan nüfus	Toplam			
1950	292.151	463	5.294	5.757	70	416	298.394
1955	336.325	850	10.392	11.242	287	345	348.199
1960	384.198	827	16.689	17.516	198	7	401.919
1965	431.358	1.030	18.279	19.309	131	0	450.798
1970	506.425	-	31.396	31.396	255	55	538.131
1975	568.835	1.408	26.872	28.280	104	58	597.277
1980	571.911	1.869	28.670	30.539	272	14	602.736
1985	742.055	2.261	49.626	51.887	743	349	795.034
1990	939.691	3.563	56.932	60.495	1.243	26	1.001.455
2000	1.362.423	4.500	73.958	78.458	1.596	945	1.443.422
2014	1.653.167	17.493	126.353	143.846	6.293	42.361	1.845.667
2015	1.691.922	19.561	133.669	153.230	6.321	40.847	1.892.320
2016	1.731.986	21.516	138.128	159.644	8.693	40.304	1.940.627
2017	1.765.545	23.594	145.519	169.113	11.372	39.723	1.985.753
2018	1.802.400	27.470	150.643	178.113	16.183	39.113	2.035.809

Kaynak: -DİE, 1950-2000 Arası Genel Nüfus Sayımları.

-DİE, 1950-2000 Arası Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. (Şanlıurfa İl Fasikülleri)

-TÜİK, 2014-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. Doğum Yerine Göre Nüfus (tuik.gov.tr)

Gaziantep kökenli nüfusun Şanlıurfa ilindeki miktarı ile birlikte gerek toplam nüfus, gerekse diğer illerden gelen göçmen nüfustaki payı da artış göstermektedir. Nitekim ilde bulunan başka il doğumlular içinde Gaziantep'lilerin payı 1950 yılında %8.75 iken, sürekli artarak, 2018'de %18.24'e ulaşmıştır. Buna göre yaklaşık olarak her beş yabancı kişiden biri Gaziantep ili doğumludur. Bununla birlikte bu gelişim iki ana döneme ayrılabilir. Bu bağlamda birinci dönem, Gaziantep'lilerin payının %4-%8 arasında olduğu 1950-2014 yılları arasını kapsar. İkinci dönem ise 2014 yılından 2018'e kadar olan süredir. Bu dönemin özelliği hem payın yüksek olması, hem de yıllara göre devamlı artış göstermesidir. Nitekim 2000 yılında %6.08 olan Gaziantep'lilerin payı, 2014'te %13.84'e, 2018'de de %18.24'e kadar yükselmiştir (Tablo 10).

Diğer il doğumlular içinde Gaziantep'lilerin payı yüksek iken, toplam il nüfusunda payın düşük olduğu söylenebilir. Gerçekten de, verilere göre, Şanlıurfa il nüfusu içinde Gaziantep doğumluların payının ancak 2014 yılından itibaren %1'i aştığı görülmektedir (Tablo 10).

Tablo 10. Toplam Şanlıurfa İl Nüfusu ve Diğer İllerde Doğanlar İçinde Gaziantep'lilerin Payı

Yıllar	Diğer illerde doğan nüfus toplamı	Diğer illerde doğan nüfusta Gaziantep doğumluların payı	Toplam il nüfusu	Toplam nüfusta Gaziantep doğumluların payı
1950	5.757	8.75	298.394	0.16
1955	11.242	8.18	348.199	0.24
1960	17.516	4.96	401.919	0.21
1965	19.309	5.63	450.798	0.23
1970	31.396	-	538.131	0.00
1975	28.280	5.24	597.277	0.24
1980	30.539	6.52	602.736	0.31
1985	51.887	4.56	795.034	0.28
1990	60.495	6.26	1.001.455	0.36
2000	78.458	6.08	1.443.422	0.31
2014	143.846	13.84	1.845.667	0.95
2015	153.230	14.63	1.892.320	1.03
2016	159.644	15.58	1.940.627	1.11
2017	169.113	16.21	1.985.753	1.19
2018	178.113	18.24	2.035.809	1.35

Kaynak: -DİE, 1950-2000 Arası Genel Nüfus Sayımları.

-DİE, 1950-2000 Arası Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. (Şanlıurfa İl Fasikülleri)

-TÜİK, 2014-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. Doğum Yerine Göre Nüfus (tuik.gov.tr)

Sonuç

Nüfus Coğrafyası kapsamında ele alınan bu çalışmada komşu il olan Gaziantep ile Şanlıurfa illeri arasındaki nüfus alışverişi irdelenmiştir. Göçler sonucunda illerin doğum yerine göre nüfuslarındaki paylar çalışmanın ikinci aşamasını oluşturmuştur. Buna göre, 2018 yılı hariç, bu alışverişte Gaziantep ili sürekli kazançlı çıkmıştır. Başka bir ifade ile, 1975 yılından 2017 yılına kadar Gaziantep, Şanlıurfa iline, aldığından daha az göç vermiştir. Bununla birlikte illerin almış oldukları toplam göçlerde bu illerin önemli payları da bulunmaktadır. Örneğin, Gaziantep'in 2018 yılında aldığı toplam göçte Şanlıurfalıların payı %14 civarında olmuştur. Şanlıurfa ilinin aldığı göçlerde ise Gaziantep'in payı %18'i aşmıştır. İllerin Türkiye geneline verdiği göçlerin önemli bir oranı da bu illere yönelmiştir. Gaziantep'in verdiği toplam göçün %13'ü Şanlıurfa'ya, Şanlıurfa'nın verdiği göçün %11'i Gaziantep'e yönelik olmuştur. Öte yandan söz konusu göçler sonucunda illerde nüfus birikimi olmuştur. Bu anlamda da iki il arasında farklılık görülmektedir. Örneğin başka ilde doğup Gaziantep'te ikamet eden nüfus içinde Şanlıurfalıların payı 2018 yılında %29 olmuştur. Şanlıurfa ilindeki söz konusu nüfusa Gaziantep'lilerin katkısı ise %18'dir.

Sonuç olarak illerin nüfuslarının oluşumunda iki ilin önemli payları olduğu görülmektedir. Aradaki sosyo-ekonomik özelliklerde fark devam etmesi durumunda bu katkının da süreceği ifade edilebilir.

Kaynakça

DİE, 1950-2000 Arası Genel Nüfus Sayımları.

DİE, 1950-2000 Arası Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. (Gaziantep ve Şanlıurfa İl Fasikülleri)

DİE. 1980. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler, (www.tuik.gov.tr).

DİE. 1985. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler, (www.tuik.gov.tr).

DİE. 1990. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (tuik.gov.tr)

DİE, 2000, Genel Nüfus Sayımı. Göç İstatistikleri, (www.tuik.gov.tr).

Günel, V., (2012). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Verilen Göçün Akım Yönü, The Journal of Academic Social Science Studies (JASS)/International Journal of Social Science, Volume 5, Issue 5, p.105-127.

Günel, V., 2018. Şırnak İlindeki Zorunlu Göçlerin (2014-2017) Nüfusun Bazı Göstergelerine Etkisi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 82, s. 151-167.

Işık, (2005). Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi* 14 (2005), 57-71, İzmir.

Kocaman, T. (2008). Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000). Ankara: DPT. Özgür, E.M. (1998). Türkiye Nüfus Coğrafyası. Ankara: GMC

Özgür, E.M. (1999). “Türkiye’de İç Göçler Hakkında Düşünceler”, A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, XXXIX (1-2), 159-167.

Şahinalp, M.S, Günel, V., (2016). Türkiye’de Şehirleşme Hareketleri Üzerinde Terör Olayları-nın Etkisi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (The Journal of Academic Social Science, Asos Journal), Yıl: 4, Sayı: 37, Aralık 2016, s. 30-42.

TUİK, 2008-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Göç İstatistikleri, (www.tuik.gov.tr)

TÜİK, 2014-2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. Doğum Yerine Göre Nüfus (www.tuik.gov.tr)

Yakar, M., (2013). XXI. Yüzyılın Başında Türkiye’de İller Arası Göçlerin Mekânsal ve İstatiksel Analizi. *ZfWT. Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol. 5, No. 3, p.239-263.

Yüceşahin, M., ve Özgür, E.M., (2006). Türkiye’nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4 (2), 15-35

**TOPLUMUN YAŞLI VE YAŞLILIĞA DAİR
DUYGU VE DÜŞÜNCELERİNİN ARGOYA YANSIMALARI**

Prof. Dr. Yıldız KOCASAVAŞ
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

ÖZET

Toplumların örf, âdet, gelenek ve göreneklerinin yani kendilerini diğer toplumlardan farklı kılan tarihî, kültürel değerlerinin dillerine yansıdığı bir gerçektir. Bunların geçmiş, hal ve gelecek arasındaki aktarımı dil üzerinden gerçekleşir. Bugün, dilimizde, farkında olmaksızın kullandığımız bazı yapılarda, geçmişin birtakım izleri yaşamaktadır. İnsanoğlu, diğer canlılarda olduğu gibi doğar, büyür, yaşlanır ve ölür. Bu sıralama, doğada değişmez bir silsile olarak gözlenmektedir. Nitekim, bu silsilenin, yaş kavramına ilişkin duygu ve düşüncelerin, sanatın bir kolu olan edebiyatta çok sıklıkla işlenmiş olması da insanoğlunun hafızasında ne derece geniş yer bulduğunun bir göstergesidir. Türk toplumu da destanlar döneminden bu yana yaş, yaşlı ve yaşlılığa dair duygu, düşünce, inanış ve beklentilerini, ortaya koyduğu maddî ve manevî ürünlere yansıtmıştır. Belki bir yönüyle de bu şekilde toplumsal yaşlılık inşası oluşturulmaya, konunun sosyal hayat üzerindeki etkileri gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Yaşlı kimdir, toplumlara göre yaşlılık kavramı değişiklik gösterir mi? Geçmişten günümüze toplumun yaşlı ve yaşlılık olgusu üzerindeki düşüncelerinde değişiklikler olmuş mudur? Esasen yaşlanmak, doğumla başlayan, hatta belki de ana rahmine düşmesiyle birlikte, insanın biyolojik saatinin çalışmaya başlamasıdır. Deyim ve atasözleriyle (beli bükülmek, saç baş ağarmak, sakalından utan(ma)mak, yaş almak, yaşına başına bak(ma)mak, yaş kemale ermek, yaşına ermek, yaşsız olmak, yaşından başından utan(ma)mak, yaş yaşamak; akıl yaşta değil baştadır, kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur, yaş yetmiş iş bitmiş, vb.) olduğu kadar argodaki söz varlığıyla da konuya ilişkin bilgiler edinebilir miyiz? İşte, bu çalışmayla varılmak istenen, geçmişten günümüze toplumumuzun yaşlı ve yaşlılık kavramı ile yaşlının toplumsal rol ve statüsüne ilişkin görünüm, tutum ve davranışlarının izlerini argoda takip edebilmektir. Derlenen örneklerin az da olsa fikir sahibi olmamıza katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Çalışma, birtakım sözlüklerin taranması suretiyle elde edilen dil malzemesi ile sınırlı kalacaktır.

Anahtar Kelimeler: Argo, Türkçe ve Türkler, yaşlı, yaşlılık, kültürel aktarım.

**THE ELDERLY AND OLD AGE REFLECTIONS ON SOCIETY OF FEELINGS AND
THOUGHTS IN SLANG**

ABSTRACT

It is a fact that the customs and traditions of the societies, traditions and customs, that is, many historical and cultural values are reflected in their languages. Their transfer between

past, present and future takes place through language. Today, in some buildings we use without realizing, there are some traces of the past.

Mankind is born, grows and dies just like other living things. This sequence is observed as a constant sequence in nature. As a matter of fact, the fact that this lineage, the feelings and thoughts about the concept of age, has been processed frequently in literature, which is a branch of art, is an indication of the extent to which mankind has found a place in its memory. Since the epics period, Turkish society has reflected its emotions, thoughts, beliefs and expectations about age, old and old age to the material and spiritual products it presents. Perhaps in this way, it was tried to construct social old age in this way and to reveal the effects of the issue on social life.

Who is the old, does the concept of old age change according to societies? Has there been any change in the society's thoughts on the phenomenon of old and old from past to present? Essentially, aging is the beginning of a human's biological clock, which begins with birth and perhaps even falls into the womb.

Idioms and proverbs (graying hair, beard shame (ma) to get, take age, look at the age (ma) mak, age to erase, age to erase, to be age, shame from the beginning (ma) mak, age to live, etc.) Can we obtain information about the subject as well as the vocabulary in the argument?

The aim of this study is to follow the traces of the concept of old and old in our society from the past to the present and the traces of the appearance, attitudes and behaviors related to the social role and status of the elderly in the slang. We believe that the collected samples will contribute to our ideas. The study will be limited to the language material obtained by scanning a number of dictionaries.

Keywords: Slang, Turkish and Turks, elderly, old age, cultural transference.

Toplumu, diğer toplumlardan farklı kılan pek çok değer vardır. Bu değerlerden “âdetler, örfler, görenekler ve gelenekler ‘kültür unsurları’ olarak insanların duygularına, düşüncelerine ve davranışlarına ilk elden yani doğrudan doğruya tesir ederler.” (Nirun-Özönder, 1990:252) açıklaması, kültür unsurlarının, geçmişten günümüze toplumu nasıl şekillendirdiğine, toplumun onlarla nasıl kimlik kazandığına işaret etmektedir. Peki ya bu kültür unsurlarının dil ve edebiyattaki görünümü nasıldır?

Çalışmamızda amaç, argoda toplumumuzun yaşlı ve yaşlılığa ilişkin görünüm, tutum ve davranışlarının dünden bugüne izlerinin takip edilip edilemeyeceğidir. Hedeflenen, Türk kültür tarihi içinde konunun nasıl değerlendirildiğine ilişkin bilgilerin dil malzemesiyle örneklendirilmesidir. Bunun için; 1) Aktunç, Hulki (2010). Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; 2) Bingölçe, Filiz (2001). Kadın Argosu Sözlüğü. İstanbul: Metis Yayınları; 3) Devellioğlu, Ferit (1970). Türk Argo Sözlüğü. Ankara: Bilgi Yayınları; 4) Mehmet Halit (1934). İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri. İstanbul: Burhaneddin Matbaası; 5) Püsküllüoğlu, Ali (2004). Türkçenin Argo Sözlüğü. Ankara: Arkadaş Yayınları. taranarak elde edilen dil malzemesi ile konuya mercek tutulacaktır.

Damdaki Kemancı müzikalinde geçen “Geleneklerimizden dolayı (bizde) herkes bilir kim olduğunu!” (Güvenç, 1993:5) sözü, kimliğin geleneklerle şekillendiğine dikkat çeker. Nirun-Özönder (1990:251), sosyo-kültürel normların, davranışlar ile bilgilerin öğrenilmiş şekilleri olduğundan bahisle; davranışın öğrenilmiş şekillerinin insanın biyolojik yapısından kaynaklanmayan her fiil ve hareketi kapsadığını belirterek “Bu hareketlerden kültürel olanlar doğumdan hemen sonra bir önceki nesil tarafından yenilere öğretilerek aktarılır, zamanla günlük hayatta düşünülmeden uygulanır hâle gelirler. Bu sebepten kültürel normlar öğrenilerek aktarılırlar ve öğrenme fiili sosyal etkileşme ortamı içinde gerçekleşir.” demektedir. Örnekle, Dede Korkut’ta kültürel normlar, eski Türk duaları ve inanışlarına ilişkin bazı cümleler yer almaktadır. Bunlardan biri olan ‘Ağ sakallı baban yeri, uçmağ olsun!’da yaşlı babanın yerinin cennet olmasına dair iyi dilek ve temenni dikkat çekmektedir. Anne baba hakkından yola çıkarak yaşlı ve yaşlılığa duyulan saygı ve tazimin, bugün de Türk toplumunda önemini koruduğunu belirtmek gerekir. Tanınsın tanınmasın yaşlıların toplumda yeri ve üstünlüğü tartışılmaz, öncelik onlarındır. “Hunlarda yılda bir kere umumî bir merasim düzenlenerek ataların ruhlarına kurban kesiliyordu. Herhalde onlardan önce de bu kültün mevcudiyetini tahmin etmek mümkündür.” (Ocak, 1983:26) açıklaması, bu saygının kökenine dair ipuçları içermektedir, denilebilir. Ayrıca “X. yy.da Orta Asya’daki çeşitli Türk zümreleri arasında dolaşan Ebû Dülef, Kimeklerde bu kültün olduğunu açıklayan ifadeler kullanır. O, sadece öldükten sonra değil ölmeye önce de ihtiyarların tazim edildiğini yazıyor.” (Ocak, 1983:26) vb. bilgiler atalar kültüne dikkat çekmekte, yaşlılara saygının atalar kültüyle ilişkilendirilebileceğine işaret etmektedir.

Eski Türk geleneklerinden bahsederken Ögel (2001: 240), Hun vezir ile Çin elçisi arasında geçen bir konuşmayı aktarır. Buna göre; Hun başkentine gelen bir Çin elçisinin, ‘Hunların kendi yaşlılarına niçin değer vermediklerini’ sorması üzerine Hun vezirin Çin elçisine cevabı dikkat çekicidir: “Savaş ve vuruşma Hunların bir mesleği ve işi halindedir. Yaşlılar ile zayıflar (yani kadınlar ile çocuklar) ise silah kullanıp vuruşamazlar. Bunun için de kendi savunmaları ile emniyetlerini sağlamak için en iyi yiyeceklerini güçlü ve savaş yapabilecek askerler ile akrabalarına, kendi istekleri ile verirler. Böylece baba ile oğullar, karşılıklı ve sürekli olarak birbirlerini savunmuş ve korunmuş olurlar. Bu durumda Hunların kendi yaşlılarına değer vermediklerini siz neye dayanarak ileri sürebiliyorsunuz?” Bu cevap eski Türklerde yaşlılarla gençler, babalar ile oğulları arasındaki ilişkiye dikkatimizi çekmektedir.¹

Banarlı (1983:36), Türk destanlarında millî-bediî unsurlar (ışık, ağaç, maden ve maden isimleri, bozkurt, kadın, at, yada taşı, su sevgisi, ak saçlı ihtiyarlar) arasında görülüyor ki ak saçlı ihtiyarlara da yer verir, “Destanlarda, hakanların akıl danışıp öğüt diledikleri, gün görmüş yaşlılar vardır. Ak sakallı, ak değnekli, derin tecrübeli bu yaşlılar, bilhassa genç hakanlara yol ve iz gösterirler. Böyle yaşlı Türklerin dikkate değer örneği Oğuz Kağan Destanındaki Uluğ Türk adlı vezirdir. Uluğ Türk, Oğuz’a söz dinleten, ona Türk devletlerinin tarihî-ananevî idare taksimatını yaptıran şahsiyettir.” der. Banarlı’nın düşüncesine göre destandaki bu şahsiyet Türk yani Gök-Türk kavmini temsil eden bir sembol de olabilir. Önemli olan, hakanların yaşlı ve bilgili vezirlerden öğüt almaları ve bu öğütlere uymaları şeklindeki esas çizgidir. Banarlı için esas “destan söyleyen halk ruhunun, hakanlarını, ak saçlı

¹ Türk kültüründe yaşlının yerine ilişkin ayr. bilgi için bk. Özmen, 2013:110-119; Sarıkavak, 2017:281-287.

vezirlerden öğüt alan ve devleti bilginlerin tecrübeleriyle idare eden bir nevi demokrat ruhlu şahsiyetler halinde düşünmesidir.” (1983:36-37)

Kafesoğlu (1988:228) Hunlarda ihtiyar ve zayıf kimselerin hakir görüldüğü ve hatta öldürüldüğü hakkındaki bazı Latin (A. Marcellinus) ve Çin rivayetlerinin, tarihî vesikalarca yalanlandığından söz eder. Yaşlılık, elbette beraberinde birçok yoksunluğu ve zorluğu getirmektedir. İnsanoğlu, çağlar boyunca genç kalabilmenin, yaşlılık izlerini silebilmenin veya hafifletmenin yollarını aramış, bunun için çaba göstermiştir. Bu çaba, bazen kendisinden sonra adının yaşaması gayesiyle bir eser verme yoluna gitmesi; bazen de dilin imkânlarını kullanarak yaşlı ve yaşlılıkla ilgili birtakım şeyleri çeşitli anlatım yollarına başvurarak aktarması yönündedir. Yaşlanmayı ve yaşlılığı kabullenmek, insanoğluna, çoğu zaman zor gelir. Cahit Sıtkı Tarancı ‘Otuz Beş Yaş Şiiri’nde yaşlanmaya karşı şaşkınlık ve kabullenememe duygusunu ne de güzel yansıtmıştır:

<i>... Şakaklarıma kar mı yağdı ne var? Benim mi Allahım bu çizgili yüz? Ya gözler altındaki mor halkalar? Neden böyle düşman görünürsünüz, Yıllar yılı dost bildiğim aynalar</i>	<i>Zamanla nasıl değişiyor insan! Hangi resmime baksam ben değilim. Nerde o günler, o şevk, o heyecan? Bu güler yüzlü adam ben değilim; Yalandır kaygısız olduğum yalan ... (https://siirtutkusu.com/otuz-bes-yas-siiri: 31.08.2019)</i>

Türk toplumunda geçmişten günümüze yaşlılara hürmet esas olup her ne kadar deneyim kazanmayı beraberinde getirir de –bütün toplumlarda olduğu gibi- bireysel olarak istenen, özlenen bir dönem olmamıştır, olmayacaktır da... Bu durum, dilimizde çeşitli atasözü ve deyimlerle de ifade edilmiştir: Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur; yaş yetmiş, iş bitmiş; akıl yaşta değil baştadır; beli bükülmek, vb. Yaş, yaşlı ve yaşlılıkla ilgili pek çok özlü söze de rastlanır. Peki, argoda, konuya ilişkin yer alan söz ve söz grupları nelerdir? Argo, dilin yaşayan alanlarından olduğuna göre yaşantımızın bölümlenmesi ve kültürümüzdeki akisleriyle ilgili ipuçlarını da az ya da çok uhdesinde barındıracaktır. Argoya ilişkin pek çok tanım ve açıklamaya rastlanmaktadır. Devellioğlu (1970:61), “...konuşma dilinde argoyu hakir görmek ve bunu edebî dilin sadece soysuzlaşmış bir bozuntusu saymak doğru olmaz. O, insan ruhunun derinliğini anlatmaya yeterli olmadığı halde müstebit kurallarla külçeleşmiş edebî dile karşı yapılan tepkilerden biridir.” derken esasen argonun, edebî dile karşı bir duruş olarak varlığına işaret etmektedir. Argo, burada ifade edildiği gibi, belki insan ruhunun derinliğini anlatmada yeterli değildir, ancak insanı, insanla ilgili olan pek çok şeyi, kısaca hayatı konu alanına almakta ve değerlendirmektedir. Belki “Otuz Beş Yaş Şiiri” gibi yaşlanmanın etkilerini ve bunları kabullenemeyişi şiirsellikle hissettirememektedir, ancak, söze farklı yorumlar katarak hayatın içinde edebî dilin kalıplarına gerçekten de bir karşı duruş olarak dikilmektedir.

Aksan (1993:14)’a göre “bir dil, onu konuşan ulusun yaşayış biçiminin, en geniş anlamda kültürünün, dünya görüşünün, tarih boyunca geçirdiği çeşitli evrelerin ve başka toplumlarla kurduğu ilişkilerin yansıtıcısıdır.” O halde, ulusu meydana getiren insanın da yaşayışına dair her şeyin yansıtıcısı olarak dilin varlığından söz edebiliriz. Vardar (2001:12), “dil, düşünme eylemi ve düşünce açısından ele alındığında insanı insan yapan her şeyin büyük ölçüde dilde

yer aldığı ya da dile yansıdığı görülür.” derken dil ve insan arasındaki ilişkiyi ne de güzel anlatmıştır: İnsanı insan yapan her şey dile yansır! O halde yaşamın bütün evreleri, doğumdan ölüme dek dilde yer bulacaktır: Bebeklik, çocukluk, gençlik, yaşlılık... Vardar (2001:13)’a göre “düşünsel-ruhsal oluşum etkeni olan dil, dünyayı anlığımızın egemenliği altına sokan temel araçtır, başlıca anlatım yöntemidir. İnsan yaşamının tüm görünümüleriyle de iç içedir.” Bu cümle, argoya uyarlanırsa ‘argo, insan yaşamının tüm görünümüyle iç içedir.’ görüşü ortaya çıkar.

Kültür, dil vasıtasıyla nesilden nesile aktarılır. “Kaplan (2006:151), Ziya Gökalp’in dili kültürün temel unsuru saydığını ve bu görüşünde de haklı olduğunu savunur: “Zira dil, duygu ve düşüncenin âdeti kabıdır. Bir milletin bütün duygu ve düşünce hazinesi, dil kabına veya kalıbına dökülür ve bu dil kabı ile yerden yere, nesilden nesle aktarılır. Yazı, dilin sesini kaydeden bir vasıta olarak dilin bir parçasıdır. Fakat kültür, söz ile de bir millet arasına yayılır.” İşte, özel anlamda yaşlı, yaşlılığa dair toplumun duygu ve düşüncelerinin argodaki yansımalarının araştırıldığı bu çalışmada, genel anlamda da kültürel değerlerin argoya ne derece yansıdığına ilişkin ipuçları değerlendirilecektir. Konuya ilişkin yapılan taramada, pek çok örneğe rastlanmış, bunların sınıflandırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sınıflandırmada, bazen aynı kelime veya kelime grubunun, farklı sınıflandırmalar içerisinde de yer alabileceği görülmüştür:

A. Anlam bakımından;

I. Argoda yaşlanmak/eskimek/yıpranmak; deneyim kazanmak

I.I. Argoda yaşlanmak/eskimek/yıpranmak

Tarama sonucu, konuya ilişkin olarak aküsü bitmek, Azraile bir osuruk borcu kalmak, bel bükülmek, burnu g...tüne kaçmak, çomarlamak, eski a...la yeni sefa sürmek, g...tünün kılı ağarmak, vb. gibi değişik anlam ve yapıda birçok örnekle karşılaşmıştır:

aküsü bit- d. (Fr. accumulateur’dan akü; Türk. f.) Daha öncekinden dolayı yeni bir cinsel ilişkiye giremeyecek durumda olmak. –Gücü tükenmek, iyice yorulmak. –Yaşlılıktan ötürü cinsel gücü tükenmek. (aküsü boşalmak, aküsü tükenmek biçimlerinde de kullanılır.) Ayr. bk. pili bit- (Aktunç, 2010:38)²; Azrail’e bir osuruk borcu kalmak d. (Ar. Azrâil “ölüm meleği”; Türk. k.ler) Yaşlılık, hastalık gibi nedenlerle ölüme çok yaklaşmış olmak (Aktunç, 2010: 53); bel bükülmek ihtiyarlamak, fukara düşmek, perişan olmak: “Umumî harpte Trabzon’daki evlerini Ruslar yağma etmişler, bu hadise zavallının belini büktü; sefahatte, israfta böyle devam ederse çabuk beli bükülür, hem de bir daha doğrulması güç olur.” (Mehmet Halit, 1934:30)³; burnu g...tüne kaçmak d. Çok yaşlanmış olmak. (Aktunç, 2010:68); çomarlamak f. Yaşlanmak, yaşlanıp düşkünleşmek: “-Bu cenabet her gün münasebetsiz birtakım vırvırlarla beni bile kocaltı, yoğise ben kolay kolay çomarlar mı idim?” (Osman Cemal Kaygılı, Çingeneler’den akt. Aktunç, 2010:85); çomarlanmak yaşlanmak, yaşlanıp düşkünleşmek (Püsküllüoğlu, 2004:55); eski a...la yeni sefa sürmek d. Yaşlı kadının yeni cinsel hazlar

² Püsküllüoğlu, 2004:23’te aküsü bitmek (ya da tükenmek) Fr. T. 1. İyice yaşlanmak, güçten düşmek, güçsüzleşmek, ölmek üzere olmak. 2. Yaşlılığı nedeniyle cinsel isteği ve gücü kalmamak.

³ Ayr. bk. kazık kakmak Çok yaşamak, lüzumundan fazla kalmak, bir yerde çok oturmak (Mehmet Halit, 1934:122).

keşfetmesi durumunda alay yollu kullanılır. -Eski olanaklarla yenilik yaratmak (Bingölçe, 2001:64); g...tünün kılı ağarmak d. yaşlanmak, ihtiyarlamak (Aktunç, 2010:130)⁴; g...tü yosun tutmak d. çok yaşlanmış olmak (Aktunç, 2010:131); hortiklemek f. Yaşlanmak, ihtiyarlamak: “Bu âlemin devleri iyice elden ayaktan düşüp hortikleyince nooluyolar...” (Ömer Pınar, Sohbet Babında’dan akt. Aktunç, 2010:146); kaynamadan karımak⁵ çiğnemedi çürümek d. Hiçbir şey yapmadan ‘yoruldum’ diyen tembel kimseler için alay yollu kullanılır. (Bingölçe, 2001:92); k...çının kılları ağarmak⁶ d. yaşlanmak, çok ihtiyarlamak (k...çının kılları enginar çiçeği gibi ağarmak biçiminde de söylenir.) (Aktunç, 2010:184)⁷; k...çının kılları enginar çiçeği gibi ağarmak (dey.) Yaşlı, ihtiyar me’bunlar hakkında kullanılır (Devellioğlu, 1970:140); kırağıya kabak yetiştirmek d. Yaşlanmışken çocuk sahibi olmak (Aktunç, 2010:185); kokmak f. ok. Eskiyen, güncelliğini yitiren şeyler için söylenir. “Bu hikâye koktu kızım. Bende yeni dedikodular var.”; (Bingölçe, 2001:101); Kuruçeşme’ye taşınmak d. (İstanbul’da birkaç semtin adı olan Kuruçeşme’den) (Erkek) Yaşlanmaktan dolayı, artık cinsel ilişkide bulunmamak; ersuyu gelmemek. -(Kadın-erkek çifti) Çok yaşlanıp artık cinsel ilişkide bulunmuyor olmak (Aktunç, 2010:197); külüstürlemek f. külüstür (bk.) duruma gelmek, külüstürleşmek: “-Bugünlerde de iyice külüstürledim biliyor musun? (...)” (Aktunç, 2010:199); külüstürleşmek (f.) külüstür hale gelmek (en çok canlılar hakkında). Babalık, bugünlerde sen iyiden iyiye külüstürleştin be! (Devellioğlu, 1970:147); molozlamak f. (Yun.-Türk. e.) Değeri düşmek, eski önemini yitirmek: “Mangizinde değiliz. ‘Faytoncu Osman molozladı’. diyecekler. Despina orospusu, bu sabah postasını koydu.” (Kemal Tahir, Esir Şehrin Mahpusu) -Yaşlanmak, ihtiyarlamak (molozlaşmak biçiminde de kullanılır.) (Aktunç, 2010:220); molozlaşmak (gr. Tr. f.) kartlaşmak, çirkinleşmek, sakilleşmek. Şu gacoya bak, iyiden iyiye molozlaşmış. (Devellioğlu, 1970:158)⁸; moruklamak f. (Erm.-Türk. e.) Yaşlanmak, yaşı çok ilerlemek: “...-o kadar morukladım mı ben? Oyundan ıskarta ediyorlar. Ulan o hırbo takımı daha emzikteyken...” (Atilla İlhan, Kurtlar Sofrası’ndan akt. Aktunç, 2010:221)⁹; moruklamak, moruklaşmak (f.) ihtiyarlamak, yaşlanmak. Seni görmeyeli iyice moruklamışsın (=moruklaşmışsın) yahu! (Devellioğlu, 1970:159); morumak f. ok. Çok yaşlanmak (Bingölçe, 2001:113); muşmula olmak Gevşemek, ihtiyarlamak, işe yaramamak: “Şunlara bak, muşmulanın yanında genç kız çöplükte açmış güle benziyor;...” (Mehmet Halit, 1934:144); osuracak hâli kalmamak d. 1. Çok yorulmak. 2. Çok yaşlanmak. “Aman herifi bir görsen osuracak lâli kalmamış hâlâ karı kız peşinde koşuyor.” (Bingölçe, 2001:118); pili bitmek (Fr. Tr. dey.) gücü kuvveti, takati bulunmamak; başarısızlığa uğramak. Onun pili bitti, artık eskisi gibi verimli olamaz. (Devellioğlu, 1970:173)¹⁰; pimpirikleşmek pimpirik bir duruma gelmek (Püsküllüoğlu, 2004:152); rahmi kırışmak d. Yaşlanmak, kartlaşmak. “Kadının rahmi kırıştı hâlâ ben güzelim demiyor mu, şaş da kal valla.” (Bingölçe, 2001:126); tıraşı ağarmak Yaşını başını almak, ihtiyarlamak, kocamak: “Çocukça hareketler o tıraşı ağarmış adama yakışmıyor doğrusu;...” (Mehmet

⁴ Püsküllüoğlu, 2004:86’da g...tünün k...lı ağarmak yaşlanmak.

⁵ karımak: yaşlanmak, ihtiyarlamak

⁶ Argoda renklerin kullanılmasıyla ilgili ayr. bilgi için bk. Balcı, Hülya Aşkın (2019). “Toplumdilbilimsel Bakış Açısıyla Renkler”. Munzur Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, s.225-243. Ankara: UBAK Yayınevi.

⁷ Püsküllüoğlu, 2004:118’de k...çının kılları ağarmak: Oldukça yaşlanmış olmak.

⁸ Püsküllüoğlu, 2004:136’da molozlaşmak Yun. T. mec. Değeri düşmek, işe yaramaz olmak, yaşlanmak.

⁹ Püsküllüoğlu, 2004:137’de moruklamak Erm. T. bkz. moruklaşmak. moruklaşmak Erm. T. yaşı çok ilerlemek, iyice yaşlanmak. (Püsküllüoğlu, 2004:137)

¹⁰ Püsküllüoğlu, 2004:152’de pili bitmek Fr. T. yaşlanmak.

Halit, 1934:191); tohuma kaçmak d. ok. 1. (Erkek için) Yaşlanmak, kartlaşmak. 2. Erkeğin evlenmeyip çocuk sahibi olmaması (Bingölçe, 2001:147)¹¹; turşumak f. Bir şeyin ekşimiş, bozulmuş olduğunu anlatmak için söylenir. “Bu herif turşudu şekercim. Sen yenisini ara.” (Bingölçe, 149)

I.II. Argoda çok yaşamak

Argonun örneklerde deyimlere yaklaşmakla birlikte hayatı tiye alan, gerçekleri hafifleten bir tavır sergilediği de görülür:

ömrünü yakasına dikmek d. Çok yaşamak “Ne lan sen sanki ömrünü yakana mı diktin!” (Bingölçe, 2001:121); üç otuz yaşında olmak d. ok. Çok yaşlı kimse (Bingölçe, 2001:152);

I.III. Argoda deneyim kazanmak

Argoda, bazen tek kelimeyle, bazen de bir kelime grubuyla anlam ifade edilir:

kaşarlanmak f. (Yun.–Türk. e.) Bir konuda, bir iş ya da edimde deneyim kazanmak, ustalaşmak. –(Birisi) Önceleri olumsuz bulduğu bir duruma, eyleme gittikçe alışmak. kaşarlaşmak biçiminde de kullanılır. (Aktunç, 2010:171); kırk¹² yıldır patriğin eşeğini s...kmek d. (Türk. k.ler -Yun. patrikhis’ten) Çok tecrübeli, görmüş geçirmiş, külyutmaz olmak: “Biz yahu, Triyandafilos Ahmet, kırk yıldır bu İstanbul’da patriğin eşeğini... Gerisi hamhom şaralop!..” (Atilla İlhan, Sokaktaki Adam’dan akt. Aktunç, 2010:186);

I.IV. Argoda eski olanaklarla/yaşlı olmasına rağmen yenilik yapmak

Argoda, bazen alay yollu bir anlatıma başvurulduğu görülür:

eski a...la yeni sefa sürmek d. Yaşlı kadının yeni cinsel hazlar keşfetmesi durumunda alay yollu kullanılır. -Eski olanaklarla yenilik yaratmak (Bingölçe, 2001:64); kırağıya kabak yetiştirmek d. Yaşlanmışken çocuk sahibi olmak (Aktunç, 2010:185)¹³;

II. Argoda yaşlı/eskimiş

II.I. Argoda genel anlamda yaşlı/yıpranmış/eski (kadın/erkek/şey)

Tarama sonucu konuya ilişkin çok ve çeşitli anlam ile yapıda örneğe ulaşılmıştır:

amorti (vur-) d. (Fr.; Türk. f.) (Bir taşıtta, halkın toplu olarak bulunduğu bir yerde) Yanına yaşlı ya da çirkin bir kadın (bir erkek) oturmak¹⁴. (Aktunç, 2010:42); bir ayağı çukurda ihtiyar, ömrünün nihayetinde, ölmek üzere: “Malı mülkü ne yapacağım, artık benim bir ayağım çukurda sayılır, siz kendinizi düşünün; pinpon, bir ayağı çukurda olduğu halde

¹¹ Püsküllüoğlu, 2004:176’da tohuma kaçmak (erkek) artık biraz yaşlanmak.

¹² Sayılara ilişkin argo için ayr. bk. Balcı, Hülya Aşkın (2019). “Toplumdilbilimsel Bakış Açısıyla Argodaki Sayıların Değerlendirilmesi”. 5. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi Tam Metin Kitabı, 12-14 Nisan Hatay, s. 285-298. Ankara: İksad Yayınevi, s. 285-298.

¹³ Bingölçe, 2001:97’de kırağıya kabak yetiştirmek d. İleri yaşta çocuk sahibi olmak.

¹⁴ Devellioğlu, 1970:69’da amorti çarpmak Yanına yaşlı bir kadın düşmek.

evlenmeğe kalkıyor.” (Mehmet Halit, 1934:32)¹⁵ ; bitirim s. ve i. (Alay yollu) İhtiyar. bitirmiş de denir. (Aktunç, 2010:62); bitirmiş s. Yaşlı, ihtiyar.¹⁶ Ayr. bk. bitirim. (Aktunç, 2010:63); buruşuk s. İhtiyar (Püsküllüoğlu, 2004:44); çomar s. ve i. Yaşlı, düşkün (kimse)¹⁷ : “Karagöz-Kapıyı çalar çalmaz senin koca çomar pencereye koştı.” (Karagöz, Bahçe’den akt. Aktunç, 2010:85); -Yaşlı meyhaneci. (Aktunç, 2010:85); dışsız papu d. (Türk.; Çing. papo, “dede”den) Yaşlı, âciz, güçsüz kimse. Ayr. bk. dışsız; papu. (Aktunç, 2010:96); haşat (i. şof. arg.) 1. Çok eskimiş, yıpranmış otomobil. Senin haşatı kaç papele okuttun! (bk. latarna). 2. (s.) darmadağınık, işe yaramaz; fena, bozuk; kötü. O araba haşat; işler haşat; herifin hâli haşat. (bk. külüstür) (Devellioğlu, 1970:119); hortik s. ve i. Yaşlı, ihtiyar (kimse) (Aktunç, 2010:146); kakavan Yaşlı, kart, çirkin, uyuz: “...meğerse kakavanın birisiymiş.” (Mehmet Halit, 1934:114); kaloger i. (Yun. kaloyeros, “keşiş”; kaloria, “rahibe”) Yaşlı kimse (Aktunç, 2010:165); kartaloz s. ve i. Yaşlı, geçkin, kart (kimse): “...o oğlanın bir dediğini iki etmiyen Benli Lâtif kartalozuna uydu...” (Osman Cemal Kaygılı, Çingeneler) kartaloş biçiminde de kullanılır: “-...-Biz şimdilik çamura mı yatmaktayız kartaloş?...” (Kemal Tahir, Esir Şehrin Mahpusları’ndan akt. (Aktunç, 2010:170)¹⁸ ; kaşalot s. ve i. (Port. cacholote’den) Çok yaşlı kimse (Aktunç, 2010:170); koçan i. (Erm. gotun’dan ?) es. İhtiyar kimse. (Aktunç, 2010:190); moloz (gr. s.) kıymetsiz, süprüntü (şey veya kimse). Şu molozları yürüt bakalım! (bk. cavalacoz, çırnık, külüstür, mıcır, tapon, zımbırtı). (Devellioğlu, 1970:158); moruk i. (“sakal” anlamında Erm. k.) Yaşlı kimse, ihtiyar: “-Sonra şey... Elinden iş gelmez, moruk diyordun...” (Orhan Kemal, Üç Onluk). -Anne, baba. Yaşlanmış anne, baba. Peder, valide: “Paşa babamı köşke getirmişler. Moruk dehşetli gazaba gelmiş...” (Server Bedi, Hey Kahpe Dünya) (Aktunç, 2010:221)¹⁹ ; muşmula i. (Yun. mespilon’dan) Yaşlı kimse. -Kırıksık, buruşuk yüz. Buruşuk yüzlü kimse: “Ben büyük fedakârlıklarla bu muşmulayı oyalıcam...” (Oğuz Aral, Utanmaz Adam’dan akt. Aktunç, 2010:223)²⁰ ; paluze i. Yaşlılıktan her yanı titreyen kimse. -Çok yaşlı, düşkün. (Bingölçe, 2001:122); pangodoz s. ve i. Ayyaş (adam, özellikle ihtiyar): “pangodoz: Sünepe ihtiyarlara, ayş ü işretle me’lûf olanlara ıtlak olunur.” (A. Fikrî, Lûgat-i Garîbe). panguduz biçiminde de kullanılır. (Aktunç, 2010:237)²¹ ; papu i. (Çing. babu, papo, “dede”den) İhtiyar, yaşlı, güçsüz kimse. -Dede. (Sözcük, Alman argosunda da aynı anlamda -‘dede’ -papus biçiminde söylenir: Siegmund A. Wolf, Wörterbuch des Rotwelschen). dışsız papu biçiminde de kullanılır. (Aktunç, 2010:238); pımpirik s. çok yaşlı ve güçsüz (kimse) (Püsküllüoğlu, 2004:152); pinpirik a. bk. pımpirik

¹⁵ Argoda ölüme ilişkin ayr. bilgi için bk. Balcı, Hülya Aşkın (2019). “Dilbilimsel Açıdan Ölüm Sözcüğünün Argodaki Kavram Alanı”. Zeugma III. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Tam Metin Kitabı, 21-24 Kasım 2019 Gaziantep.

¹⁶ Devellioğlu, 1970:81’de bitirmiş (tr. s.) Tecrübeli, bilgili, açık göz (kimse). Herifi görme, bitirmiş.

¹⁷ Devellioğlu, 1970:90’da çomar (i.) 1. İhtiyar meyhaneci. Uzun Hasan, bizim çomara kırk papel takmış. 2. Eski, yaşlı çapkın. “Çomardır dolma yutmaz”; Mehmet Halit, 1934:55’te çomar İhtiyar meyhaneci, pinpon: “Ne kısmeti açık be, bizim çomarın meyhanesi bu kış da dolup taşıyor;...”; Püsküllüoğlu, 2004:55’te çomar a. ve s. yaşlı, düşkün (kimse), yaşlı meyhaneci.

¹⁸ Devellioğlu, 1970:134’te kartaloz (s.) kartlaşmış (kimse). “Şu kartaloz herifi adam edemedik gitti.”; Püsküllüoğlu, 2004:111’de kartaloş bk. kartaloz; kartaloz s. yaşı geçmiş, yaşlanmış, kartlaşmış, kart (kimse); Mehmet Halit, 1934:120’de kartaloz Kart, yaşlı, acuze: “Utanmıyor kartaloz, bacak kadar çocukla uğraşıyor;...”

¹⁹ Devellioğlu, 1970:159’da moruk (Erm. i.) 1. İhtiyar, yaşlı adam. “Moruğun dızgalına (=sakalına) kitakse”! (bk. pinpon, pompuruk). 2. Peder. “Moruğu kafeslersem akşama sendeyim”; Püsküllüoğlu, 2004:136’da moruk a. Erm. 1. Yaşı oldukça ilerlemiş erkek, yaşlı, ihtiyar erkek; 2. (gençler için) yaşlı ana, baba ya da her ikisi. Ör. Bizim moruklar uyumuştur şimdi. 3. Senli benli konuşmada “dostum”, “arkadaşım” gibi de kullanılır.”; Mehmet Halit, 1934:143’te moruk İhtiyar erkek: “Bizim moruk bir türlü razı olmuyor;...”

²⁰ Devellioğlu, 1970:159’da muşmula (s.) İhtiyar. “Muşmulanın biri, onda iş yok.” (bk. moruk, pinpon, pompuruk); Püsküllüoğlu, 2004:138’de muşmula a. Yun. buruşuk yüzlü, yaşlı kimse.

²¹ Püsküllüoğlu, 2004:147’de pangodoz a. ve s. (yaşlı) alkolik, ayyaş.

(Püsküllüoğlu, 2004:152); pinpon i. İhtiyar, yaşlı kimse: “-Merak etme sen koca pinpon, onları benim kadar kocam da tanır...” (Osman Cemal Kaygılı, Aygır Fatma’dan akt. Aktunç, 2010:245)²² ; saç baş ağarmış Yaşlanmış, ihtiyarlamış, ömrünün nihayetine gelmiş: “Parmak kadar çocukla uğraşmak o saç baş ağarmış adama yakışmaz...” (Mehmet Halit, 1934:165); tapon (s.) değersiz (şey veya kimse). Bu taponu nerden buldun yahu! (bk. külüstür, külüstür marka). (Devellioğlu, 1970:189); tohumluk (Far. s.) kart, yaşı ilerlemiş. “Bu tohumluk paçozu nerde buldun yahu!” (Devellioğlu, 1970:195);

II.II. Argoda yaşlı erkek

Tarama sonucu, konuya ilişkin elde edilen örneklerin zenginliği (anlam, yapı ve nicelik) dikkat çekicidir:

ahu baba İhtiyar, yaşlı, muhafazakâr, tiryaki: “Cigara içe içe ahu babaya benzedin; dumandan odana girilmiyor, bırak şu cıgarayı ahu baba.” (Mehmet Halit, 1934:8); babalık İhtiyar, kıranta, deryadil, hoş meşrep, kalender: “Ortalıkta durma babalık, şöyle kenara çekil bakalım; babalık adam ne söylersen hemen bir nükte ile cevap veriyor.” (Mehmet Halit, 1934:8); barba i. (İtal. barba, “sakal”) Yaşlı erkek. (Özellikle Rum.) (Sözcük, Alman argosunda da “yaşlı adam” anlamına gelir-Sigmund A. Wolf, Wörterbuch des Rotwelschen’dan akt. Aktunç, 2010:56); bey baba ciddi, ağırbaşlı, hatırı sayılır kimse; “Bey babaya da danışalım belki işimize yarayacak birey öğreniriz.” (Mehmet Halit, 1934:30); çaça i. (Yun. tsatsa, “abla”dan) daha yaşlı, sayılıp sevilen kabadayı; “Tüm zamanların en çaça dayısı diye bilinen Ruknet ‘kodu mu oturtur’ namıyla ünlenmiştir.” (Ömer Pınar, Sohbet Babında’dan akt. Aktunç, 2010:77); damlacı s. ve i. (es. Türk. tamlı; damla-cı) Prostatlı, yaşlı (adam). (Aktunç, 2010:89); dede i. Yaşlı ayyaş. Yaşlı esrarkeş. (Aktunç, 2010:90)²³ ; dızgal i. (Yun. daskalos’tan ?) an. ge. Yaşlı adam, ihtiyar. (Aktunç, 2010:93); dızgallı s. ve i. Sakallı (adam), yaşlı (adam): “Yalnız bir dızgallıyım ben, dedim.” (Paskal’dan akt. Aktunç, 2010:93); hacı bey Yaşlı, sakallı, dalgın, efendi: “Hacı bey yana bak da bir selam ver; ne kabahatimiz var hacı bey...” (Mehmet Halit, 1934:96); kartoş i. ve s. Yaşlı, geçkin, kart erkek (Bingölçe, 2001:91); kaşot i. ve s. Yaşlı çapkın erkek (Bingölçe, 2001:92); k...çının kılları enginar çiçekli d. Yaşlı erkekleri zamparalık yapmaya kalktıklarında aşağılamak için söylenir. (Bingölçe, 2001:96); kırçoz kıranta, bıyıkları kırca, yaşlıca: “...işte o kırçoz adam.” (Mehmet Halit, 1934:126)²⁴ ; moruk İhtiyar erkek: “Bizim moruk bir türlü razı olmuyor; moruğun ölmesini bekliyorsan onun hiç göçmeğe niyet ettiği yok.” (Mehmet Halit, 1934:143)²⁵ ; papaz i. (Yun. pappas’tan) Yaşlı ve nemrut erkek. (Aktunç, 2010:237)²⁶ ; pompuruk s. ve i. İhtiyar, yaşlı (adam) (Aktunç, 2010:247)²⁷ ; pinpon (İng. s.) ihtiyar, yaşlı, saç sakalı ağarmış (adam). “Şu pinponun dızgalına (=sakalına) kitakse!” (bk. moruk, pompuruk) (Devellioğlu,

²²Mehmet Halit, 1934:159’da pinpon Yaşlı, ihtiyar, kudretsiz: “...artık pinpona dönmüş zavallı; o pinponun böyle işlere karışmasına hayret etmemek elden gelmiyor.”; Püsküllüoğlu, 2004:152’de pinpon s. yaşlılıktan çıkmış, çok yaşlı, yaşlı ve sevimli (kimse).

²³ Mehmet Halit, 1934:61’de dede yaşlı serseri, esrarkeşlerin ihtiyarı: “Nerdesin dede, bu günlerde seni gören hacı mı olacak?”

²⁴ Püsküllüoğlu, 2004:119’da kırçoz s. ve a. (‘kırçıl’a benzeterek yakıştırma bir sözcük) kır saçlı, saç sakalı ağarmış, yaşlı (erkek).

²⁵ Püsküllüoğlu, 2004:136’da moruk a. Erm. Yaşı oldukça ilerlemiş erkek, yaşlı, ihtiyar erkek.

²⁶Püsküllüoğlu, 2004:147’de papaz a. Yun. yaşlı ve hoşgörüsüz erkek.

²⁷ Püsküllüoğlu, 2004:153’te pompuruk a. ve s. yaşlı (erkek).

1970:173); pompuruk (s.) yaşlı, ihtiyar (adam). “Pompuruk, işin ne burada?” (bk. moruk, pinpon) (Devellioğlu, 1970:175); puri i. (Çing.) Yaşlı adam. puri balamoz diye de söylenir. (Sözcük, phuro, puro diye de söylenir. (Sözcük, phuro, puro biçimlerinde, Alman argosunda da aynı anlamda yer alır –Siegmond A. Wolf, Wörterbuch des Rotwelschen’den akt. Aktunç, 2010:249); telli bebek Süslü, giyimli ihtiyar, delişmen, hoppa: “Nedir o, öyle telli bebek gibi ortaya çıkmak, biz yaştakilere yakışır mı bu hal;...” (Mehmet Halit, 1934:186); tohumluk s. (Fars. tuhm, tohum; Türk. e.) Yaşlı, kartlaşmış (kimse, erkek); turşuluk patlıcan d. Yaşlı erkek. (Bingölçe, 2001:148);

II.III. Argoda yaşlı kadın

Tarama sonucu elde edilen örnekler çok ve çeşitli anlam ile yapıdadır:

amorti (çarp-) (dey.) Yanına yaşlı bir kadın düşmek. “Şans yok ki herifte, hep amorti çarpar da böyle nevri döner.” (Devellioğlu, 1970:69); çaça i. (Yun. tsatsa, “abla”dan) (Genelevde) yaşlı, deneyimli fahişe; mama yardımcısı: “Linardi’nin çaçaları, Timoni’nin gacaları, Yenişehir’in eski malları...” (Ahmet Rasim, Şehir Mektupları’ndan akt. Aktunç, 2010:77)²⁸; çaçalık i. (Yun.- Türk. e.) Bir işte daha eski, deneyimli olma durumu. –(Fuhuştâ) daha yaşlı, daha deneyimli fahişe olma niteliği; mama yardımcılığı yapma edimi: “Sen bana sor onu, sor da anlatayım çaçalığını, randevuculuğunu.” (Attilâ ilhan, Kurtlar Sofrası’ndan akt. Aktunç, 2010:77); çürük s. ve i. Yaşlı, yaşlanıp çirkinleşmiş (kadın): “Abi bu parayla imkânsız, çürüklere kaldık.” (Faruk Bayraktar, Geceyarısı Abazası’ndan akt. Aktunç, 2010:87); çürükçü i. Genç-yaşlı, güzel-çirkin ayırmadan her kadınla ilgilenen çapkın erkek (Aktunç, 2010:86); fallaş s. ve i. (faraş’tan b.) Yaşlı (fahişe), müptezel (orospu): “...yaşı ilerlemiş, kıcı başı tutmaz turşular, böylelerine ‘fallaş olmuş’ denirdi, ‘faraş’ kelimesinden galat.” (Engin Ardıç, Huoop! Hadi Beyler Haftayım) follaş, folloş da denir. Ayr. bk. faraş; (Aktunç, 2010:113); faraş s. ve i. (Fars. ferrâş, “oda hizmetçisi’nden) yaşlı, müptezel (fahişe). Ayr. bk. fallaş; kakanoz s. ve i. (Fars. kaknûs’tan) Yaşlı, zayıf, kuru (kimse) (Aktunç, 2010:163); kaloger i. (Yun. kaloyeros, “keşiş”; kaloria, “rahibe”) Evde kalmış, kalık kız. -Yaşlı kimse (Aktunç, 2010:165); kontes i. Gençliğinde çok güzel olduğu halde yaşlanmış ve çirkinleşmiş kadın (Bingölçe, 2001:102); karanfilli (Gr. Tr. i.) İhtiyar kadın ferci (Devellioğlu, 1970:133); kaşar s. ve i. (Yun. kaser’den) Yaşlı fahişe (Aktunç, 2010:171); kocakarı i. Eş, karı, zevce. -Anne, valide: “-Bana bak koca karı...” (Aktunç, 2010:190)²⁹; laçka s. (İtal. lasciare, “bırakmak”tan) Yaşlı (fahişe) (Aktunç, 2010:201); lakerda i. (Yun.) es. Yaşlı fahişe (Aktunç, 2010:201); leş(çi) i. (Fars. lâşe; Türk. e.) Güzelliğine çirkinliğine, gençliğine yaşlılığına aldırmaksızın her kadına ve kıza yaklaşan erkek; ne olursa olsun zamparalık yapan erkek (Aktunç, 2010:202); marya i. (Yun. margia, “geçkin dişi koyun’dan) yaşlı fahişe; genelev yöneticisi kadın, mama (Aktunç, 2010:213); vb.

II.IV. Argoda yaşlı, edilgin eşcinsel erkek

Argo, kadın ve erkeğin yanı sıra yaşlı eşcinsel erkeklere de yer vermiştir:

²⁸ Devellioğlu, 1970:86’da çaça (gr. i.) hatırlı kabadayı.

²⁹ Devellioğlu, 1970:142’de kocakarı (Tr. i.) Valide. Bizim koca kariya meram anlatamıyorum bir türlü be abil!; Mehmet Halit, 1934:128’de kocakarı lakırdısı Batıl, inanılmayacak söz: “Ahret mahret, bunlar koca karı lakırdısı, ...”

haşnaktör i. Çok yaşlı ve herkesçe bilinen edilgin eşcinsel erkek (Aktunç, 2010:140); k...cının kılları ağarmak d. Yaşlanmış edilgin eşcinsel erkekleri nitelemek için de kullanılır. (Aktunç, 2010:184); laçka s. (İtal. lasciare, “bırakmak”tan) Yaşlı edilgin eşcinsel (erkek) (Aktunç, 2010:201)

II.V. Argoda yaşlı anne/baba

Argoda, yaşlı anne/baba unutulmayıp örnekler arasında onlara da yer verildiği görülmüştür:

kocakarı b. a. anne. (Püsküllüoğlu, 2004:122); moruk i. (“sakal” anlamında Erm. k.) Anne, baba. Yaşlanmış anne, baba. Peder, valide: “Paşa babamı köşke getirmişler. Moruk dehşetli gazaba gelmiş...” (Server Bedi, Hey Kahpe Dünya) (Aktunç, 2010:221)³⁰ ;

II.VI. Argoda yaşlı (kadın) eş

Tarama sonucunda, argoda, eş olarak yaşlı kadına yer verildiği görülmüştür:

Koca karı b. a. karı, eş. (Püsküllüoğlu, 2004:122);

II.VII. Argoda yaşlı öğretmen

Tarama sonucu görülmüştür ki argoda, hayatımızda önemli yere sahip öğretmenlerimiz de unutulmamıştır:

salatalık (İta. i. ögr. arg.) İhtiyar hoca. Salatalık, bizim dedeyi piyango çekerken hamama göndermiş yahu! (bir ihtiyar hoca, sözlü yoklama sınavında, bizim yaşlı talebeyi inzibat meclisine sevk etmiş). (Devellioğlu, 1970:179);

II.VIII. Argoda yaşlı ileri/deneyimli öğrenci

Tarama sonucu argoda, öğrenci ve öğrenciliğe ilişkin kullanımlar arasında yaşça diğerlerinden büyük öğrencilerin de çok ve çeşitli kullanımlarda yer bulduğu dikkati çekmektedir:

çiftedikiş (b. i. ögr. arg.) iki yıllık, bir sınıfta ikinci yılını okuyan öğrenci. Bizim çiftedikişi dün hamama (=disiplin kuruluna) göndermişler. (bk. çifte kavrulmuş) (Devellioğlu, 1970:90); çifte kavrulmuş (i. ögr. arg.) (bk. çifte dikiş) (Devellioğlu, 1970:90); dede i. (Okulda) Sınıfın en yaşlı öğrencisi (Aktunç, 2010:90)³¹ ; döneş s. ve i. Başarısız olduğu için, aynı sınıfı tekrar okumakta olan (öğrenci, özellikle yatılı okul öğrencisi): “Otuz üç arkadaştan döneşler de dahil olduğu halde süzüle süzüle sekiz kişi kalmış olan bütün sınıf baştan aşağı kulak kesildi.” (Ahmet Rasim, Fuşş-i Atik’ten akt. Aktunç, 2010:98); eski memur d. (Türk. -Ar.) Her sınıfı kala kala, ikişer yılda bitirmiş öğrenci; okulda yıllanmış öğrenci. Ayr. bk. döneş (Aktunç,

³⁰ Püsküllüoğlu, 2004:136’da moruk a. Erm. (gençler için) yaşlı ana, baba ya da her ikisi. Ör. Bizim moruklar uyumuştur şimdi.

³¹ Devellioğlu, 1970:93’te dede (Tr. ögr. arg. i.) Yaşlı ve bıyıklı büyük talebe. Dedede santral (=zekâ) ne gezer yahu! 2. Yaşlı esrarkeş, serseri; Püsküllüoğlu, 2004:59’da dede a. (lise ve daha yüksek bir okulda) sınıfın en yaşlı öğrencisi.

2010:109)³²; gedikli (i. Tr.) İki yıllık öğrenci, bir sınıfta ikinci yılını okuyan öğrenci. Senin gedikli, gene çakacağa benziyor. (bk. çiftedikiş, çifte kavrulmuş) (Devellioğlu, 1970:111)³³;

II.IX. Argoda eski/deneyimli

Tarama sonucu deneyimin öneminin, argoya da yansıdığı görülmüştür:

depo (Fr. s. ögr. arg.) Kendi alanında çok bilgili, tecrübeli hoca. Bizim matematikçi depodur, ne istersen sor. (Devellioğlu, 1970:94); dört patırlı dizel motoru (i.) Tecrübeli eski fahişe. (Devellioğlu, 1970:97); eski kulağı kesik (s.) İhtiyar, tecrübeli, görmüş geçirmiş zampara. Karının yollusunu (=hafıfmeşrep, kolay kandırılır) bilmez olur mu? Eski kulağı kesiklerdendir. (Devellioğlu, 1970:103); eski memur (Tr. Ar. ögr. arg.) 1. Eski öğrenci, her yılı ikişer yıl okuyarak sınıf geçen talebe. Eski memurdur, vız gelir ona. 2. Feleğin çemberinden geçmiş, malın gözü. (Devellioğlu, 1970:103); eski tüfek d. (Türk.-Fars. tüfeng) (1960 sonrası) Yaşlı komünist; eski, deneyimli TKP üyesi: “Eski Tüfek, biz 141 sabıkalarına TİP çevrelerinde takılan ad idi. Yeniçeri ocağında savaşa gitmeyip ocağı bekleyen takımına denirmiş ‘Eski Tüfek’...” (Mihri Belli, İnsanlar Tanıdım). –an. ge. (Bir işte) deneyimli, görmüş geçirmiş, yaşlı kimse (Aktunç, 2010:109); fırın kapağı (Tr. s.) Kumarda kaybettiği halde üzülmeyen, sinirlenmeyen, pişkin, tecrübeli, hayatın acılarını, zevklerini tatmış, öyle olur olmaz şeylere aldırış etmeyen. Hüseyin mi?.. fırın kapağıdır o, öyle her şeye kulak asmaz.. (Devellioğlu, 1970:106); gelin de sıçar ama kocakarı daha usturuplu sıçar d. Yaşlıların yol yordam bildiğini, tecrübeyi anlatmak ya da bununla alay etmek için söylenir. (Bingölçe, 2001:69); kaşar s. ve i. (Yun. kaser’den) Deneyimli, hileye gelmeyen (kumarbaz) kaşar peyniri biçiminde de kullanılır: “Recep bu işlerde kaşar peyniri oldu. Bir şey yemez.” (Hulûsi Kodaman, Zar-Kâğıt Oyunları ve Hileleri’nden akt. Aktunç, 2010:171)³⁴;

II.X. Argoda müptelâ yaşlı kimse

Tarama sonucu, müptelâ ve müptelâ olma durumunun, müptelâ yaşlı kimsenin argoda çeşitli kullanımlarda dile getirildiği görülmüştür:

köftün i. es. (Fars. küften, “dövmek, ezmek’ten, köftün, posa, küspe) Yaşlı ayyaş; ihtiyar “şarapçı”; şarap düşkünü; alkolik: “Karşıma Garbis adında eski büfecilerden ‘köftünlerden’ biri çıktı.” (Ahmet Rasim, Baskın’dan akt. Aktunç, 2010:195); kırnak oğlan eskisi d. Kendini hâlâ genç sanan, çapkın yaşlı erkek (Bingölçe, 2001:98); taze boka sinekler üşüşür d. genç kız ya da erkeklere yaşlılar aşırı ilgi gösterir anlamında söylenir. (Bingölçe, 2001:144);

II.XI. Argoda yaşlanmış/gençlik, tazelik ve güzelliğini yitirmiş; gençlikteki gibi olmayış, eskisi gibi hareket edemeyiş durumu

Gençliğin ardından gelen yaşlılıkla birlikte insanoğlu, güzellik/hareketlilik gibi pek çok özelliği de çoğu zaman geride bırakır. Tarama sonucu bu durumun argoya da çeşitli anlam ve yapıda örneklerle girdiği görülmüştür:

³² Devellioğlu, 1970:103’te eski memur (Tr. Ar. ögr. arg.) Eski öğrenci, her yılı ikişer yıl okuyarak sınıf geçen talebe. Eski memurdur, vız gelir ona. 2. Feleğin çemberinden geçmiş, malın gözü.

³³ Püsküllüoğlu, 2004:82’de gedikli s. ve a. Sınıfta kalarak aynı sınıfta ikinci yıl da okumakta olan (öğrenci)

³⁴ Kabadayılara ilişkin racon kestirmek d. (ital.-Türk.) Bir anlaşmazlık konusunda, daha yaşlı ve daha etkili kabadayılara başvurarak onlardan karar çıkartmak (Aktunç, 251) da deneyimli olmakla ilişkili, argoda da kullanılan bir deyimdir.

gergedan derisi (~gerisi) Çok sert ve yaşlanmış yüz. (Bingölçe, 2001:70); hani senin tren tren sekişin çuvalın ağzı dururken g...tünden söküşün d. Yaşlı insanların gençlikteki gibi hareket edemeyeceğini vurgulamak için kullanılır. (Bingölçe, 2001:76); hoşaf s. ve i. (Fars. hoş-âb'dan) Yaşlılıktan ötürü güçten düşmüş, çirkinleşmiş (kimse): “Benim miğdem bu hoşafı kaldırmıcağ... Böğğğ!!!” (Oğuz Aral, Utanmaz Adam'dan akt. Aktunç, 2010:146)³⁵ ; külüstür s. ve i. Çirkin, yaşlanıp çirkinleşmiş: “Bu namussuzlar ya külüstür bir karışa sarılacaklar yahut ki pis bir yorgana.” (Samim Aşkın, Halk Plajı'ndan akt. Aktunç, 2010:199)³⁶ ; külüstür marka d. (Türk.? -İtal.) bk. külüstür –Bozuk, eski olduğu için, markasının önemi kalmamış (saat, otomobil vb. şey) (Aktunç, 2010:199)³⁷ ; muşmula i. (Yun. mespilon'dan) Kırışık, buruşuk yüz. Buruşuk yüzlü kimse: “Ben büyük fedakârlıklarla bu muşmulayı oyalıcam...” (Oğuz Aral, Utanmaz Adam'dan akt. Aktunç, 2010:223); olsa da si...se d. Yaşlı erkeklerin genç karıları tarafından eşlerinin iktidarsızlığını anırtmak için söylenir. “Amaaan vardık bir pinpona, bizimki olsa da s...se yani.” (Bingölçe, 116); paçoş s. ve i. (Yun. patsos'tan) Yaşlıca, güzelliğini yitirmiş fahişe, ihtiyar or...: “-Yenisini, güzelini, bol para kazananını bulduktan sonra, ne yapacan benim gibi paçoş karıyı?” (İrfan Yalçın, Genelevde Yas'tan akt. Aktunç, 2010:235)³⁸ ; puştun sonu dede olur orospunun sonu ebe olur d. Çapkınlık yapan ya da küçük yaştaki kızlara sarkıntılık eden erkekleri aşağılamak için kullanılır. (Bingölçe, 2001:126); yassı kadayıf d. Eskiden güzel olan ama artık albenisi kalmamış kimse (Bingölçe, 2001:157); yüzünü eskitmek d. ok. Ortalıkta çok görünmek (Bingölçe, 2001:162);

II.XII. Yaşlanıp birilerinin elinde oyuncak olan kişi

Yaşlılık, pek çok toplumda olduğu gibi bizde de bazen kepezelik olarak nitelendirilir. İhtiyarlayıp birilerinin elinde oyuncak olunduğu çeşitli şekillerde ifade edilir:

kakamuk i. İhtiyarlayıp onun bunun elinde oyuncak olan kişi (Bingölçe, 2001:89);

II.XIII. Argoda yaşlı çocuğu

İleri yaşta çocuk sahibi olma konusuna dair argodaki kullanımlardan, durumun halk üzerinde, bazen yadırganarak bazen de gülümsenerek karşılanıp bununla hafifçe eğlenildiği yolunda bir izlenim edinilmektedir:

barsak kazıntısı ihtiyar çocuğu, bir ailenin son yavrusu: Bir oğlunuz olmuş, tebrik ederim deyince, teşekkür ederim bir de barsak kazıntısı aramıza girsin, bakalım ne olacak, diye cevap veriyor. (Mehmet Halit, 1934:25); tekne kazıntısı ihtiyar karı kocanın son çocuğu: “Allah bize bir tekne kazıntısı verdi, ...” (Mehmet Halit, 1934:186);

II.XIV. Argoda nesneler için eski anlamında bazı sözler

Konuya ilişkin, nesneler için de argoda bazı kullanımların yer bulduğu gözlenmektedir:

³⁵ Püsküllüoğlu, 2004:96'da hoşaf a. ve s. Far. Yaşlılık nedeniyle güçten düşmüş, çirkinleşmiş (kimse).

³⁶ Devellioğlu, 1970:146'da külüstür (s.) işe yaramayan, değersiz (şey veya kimse). Bu külüstür değirmene kaç papel toka ettin? / Şu külüstür herif kimi dikizliyor? (bk. cavalacoz, çırmık, fasafiso, mıcır, moloz, tapon, zimbirtı)

³⁷ Devellioğlu, 1970:147'de külüstür marka (b. s.). (bk. külüstür)

³⁸ Püsküllüoğlu, 2004:146'da paçoş a. Yun. güzelliğini yitirmiş, yaşlı or...

çarliston (marka) (İng. i.) Yeni icat, az bulunur, antika. Oğlum, bizim çakaralmaz, çarliston markadır, ne konuşuyorsun sen! (Devellioğlu, 1970:88); haşat (i. şof. arg.) 1. Çok eskimiş, yıpranmış otomobil. Senin haşatı kaç papele okuttun! (bk. lâtarı). 2. (s.) darmadağınık, işe yaramaz; fena, bozuk; kötü. O araba haşat; işler haşat; herifin hâli haşat. (bk. külüstür). (Devellioğlu, 1970:119);

II.XV. Argoda eskimiş/bayatlamış, tadı kaçmış anlamında bazı söz ve söz grupları

Argoda, konuya ilişkin pek çok örneğe yer verildiği görülmektedir:

falın fallanmış a...ın kıllanmış d. Yaşlandığı hâlde fal baktıran ya da geleceğini merak edip hayal kuran kadınlar için söylenir. (Bingölçe, 2001:66); garanti süresi dolmak d. Bir şey ya da kimseyle ilişkisini bitirmek. “Tamam aslanım dedim, senin garanti süren doldu, bana yaramazsın.” (Bingölçe, 2001:66); hoşaf s. ve i. (Fars. hoş-âb’dan) Bayatlamış, tadı kaçmış (çay): “Bu hoşaf çayları al da aptes suyu diye kullan.” (Aktunç, 2010:146); karanfilli i. (Fars.-Türk. e.) (ihtiyar kadında) dişilik organı, vagina. (Aktunç, 2010:169); küflü a. esk. altın lira (Püsküllüoğlu, 2004:125); külüstür a. ve s. iyice eskimiş olan, çok eskimiş (nesne) (Püsküllüoğlu, 2004:125); külüstür marka a. (motorlu araç vb. için) eski olduğu için markasının önemi kalmamış, eskimiş, bozuk, işlemez durumda olan, külüstür. Ör. Külüstür marka saati kolundan hiç çıkarmazdı. (Püsküllüoğlu, 2004:125);

III. Argoda yaşlılığa ilişkin birtakım söz ve söz gruplarının başka anlamlarda kullanılması

Dilde, var olan kelimelerden bazen başka anlamlar için de yararlanılmaktadır:

beybaba (Tr. b. i.) Ağırbaşlı, hatırlı (adam). Beybabaya boş verme, yersin marisi, karışmam ha! (Devellioğlu, 1970:80); cicibaba (Tr. ed.) “Hazret, reis” gibi bir çeşit hitap şekli. Bana bak cicibaba! Bu gece Ahmet’e düşüyoruz. (Devellioğlu, 1970:86); çingarlı moruk oskisi (Erm. Tr. i.) Fransız lirası. (Devellioğlu, 1970:89); hanım amca d. Orta yaşlı kimselere (özellikle erkeklere) alaycı bir hitap biçimi: “Denyo -Hanım amca, baksanız a şuraya! Kavuklu - (Yerinden fırlayarak) Ne o? Denyo -Araba. Kavuklu: Ne arabası? Denyo -Eşek, amca!” (Ortaoyunu, Büyücü Hoca). (Aktunç, 2010:136); valde (Ar. i.) külhan (Devellioğlu, 1970:203); vb.

Yukarıda yer alan ve tarama yöntemiyle elde edilip anlam bakımından sınıflandırmaya tâbi tutulan örnekler, yapı bakımından iç ve dış ögeler olarak değerlendirildiğinde;

B. Yapı bakımından;

1.İç Ögeler

1.1. Kökler ve ses-şekil değiştirmeleri:

Örnek olarak alınan yaşlanmak, yaşlı ve yaşlılığa dair argo söz varlığının, köken olarak yerli ve yabancı kelime köklerinden, kelime gruplarından oluştuğu dikkat çekmektedir. aküsü bit-d. (Fr. accumulateur’dan akü; Türk. f.) -aküsü boşalmak, aküsü tükenmek biçimlerinde de kullanılır; amorti (vur-) d. (Fr.; Türk. f.); barba i. (İtal. barba, “sakal”); çaça i. (Yun. tsatsa,

“abla”dan); bel bükölmek; burnu g...tüne kaçmak; çomarlamak f.; çomarlanmak f; dişsiz papu d. (Türk.; Çing. papo, “dede’dan); kaloger i. (Yun. kaloyeros, “keşiş”; kaloria, “rahibe”); kaşalot s. ve i. (Port. cacholotle’dan); koçan i. (Erm. gotun’dan ?); kokmak f.; Kuruçeşme’ye taşınmak d. (İstanbul’da bir semtin adı olan Kuruçeşme’dan); laterna i. (Lat. lanterna’dan); moruk i. (“sakal” anlamında Erm. k.); muşmula i. (Yun. mespilon’dan); molozlamak f. (Yun.-Türk. e.); üç otuz yaşında olmak vb. gibi. Bunların bazen ses ve şekil değişimine uğradıkları gözlenmektedir.

1.1.1.Türetme (derivation): Bazı kelime ve kelime grupları köklere ekler getirilmek suretiyle türetilmiştir: karanfilli i. (<karanfil+li); külüstürleşmek f. (<külüstür-le-ř-mek); tohumluk i. (<tohum+luk);vb. gibi.

1.1.2.Bozma (abrogation);

1.1.2.1.Ses düşmesi: kaşalot s. ve i. (Port. cacholotle’dan); laterna i. (Lat. lanterna’dan); muşmula i. (Yun. mespilon’dan); papaz i. (Yun. pappas’tan) Yaşlı ve nemrut erkek; vb. gibi.

1.1.2.2.Ses değişmesi: eski tüfek d. (> tüfeng); fallaş s. ve i. (faraş’tan b.) Yaşlı (fahişe), müptezel (orospu); kaşar s. ve i. (> kaser); paçoz s. ve i. (Yun. patsos’tan) Yaşlıca, güzelliğini yitirmiş fahişe, ihtiyar orospu; vb. gibi.

1.1.2.3.Birleşik söz (compound word): Kuruçeşme’ye taşınmak d. (İstanbul’da birkaç semtin adı olan Kuruçeşme’dan) (Erkek) Yaşlanmaktan dolayı, artık cinsel ilişkide bulunmamak; ersuyu gelmemek. -(Kadın-erkek çifti) Çok yaşlanıp artık cinsel ilişkide bulunmuyor olmak (Aktunç, 2010:197);

1.1.2.4.Tekrar (reduplication): falın fallanmış a...ın kılınmış d. Yaşlandığı hâlde fal baktıran ya da geleceğini merak edip hayal kuran kadınlar için söylenir. (Bingölçe, 2001:66); hani senin tren tren sekişin çuvalın ağız dururken g...tünden söküşün d. Yaşlı insanların gençlikteki gibi hareket edemeyeceğini vurgulamak için kullanılır. (Bingölçe, 2001:76); vb. gibi.

1.2.Anlam değişmesi (semantic change): amorti (vur-) d. (Fr.; Türk. f.) (Bir taşıtta, halkın toplu olarak bulunduğu bir yerde) Yanına yaşlı ya da çirkin bir kadın (bir erkek) oturmak. (Aktunç, 2010:42); bir ayağı çukurda ihtiyar, ömrünün nihayetinde, ölmek üzere. (Mehmet Halit, 1934:32); kaşarlanmak f. (Yun.-Türk. e.) Bir konuda, bir iş ya da edimde deneyim kazanmak, ustalaşmak. -(Birisi) Önceleri olumsuz bulduğu bir duruma, eyleme gittikçe alışmak. kaşarlaşmak biçiminde de kullanılır. (Aktunç, 2010:171); kırağıya kabak yetiştirmek d. Yaşlanmışken çocuk sahibi olmak (Aktunç, 2010:185); kırk³⁹ yıldır patriğin eşeğini s...kmek d. (Türk. kler -Yun. patrikhis’ten) Çok tecrübeli, görmüş geçirmiş, külyutmaz olmak. (Atillâ İlhan, Sokaktaki Adam’dan akt. (Aktunç, 2010:186); Kuruçeşme’ye taşınmak d. (İstanbul’da birkaç semtin adı olan Kuruçeşme’dan) (Erkek) Yaşlanmaktan dolayı, artık cinsel ilişkide bulunmamak; ersuyu gelmemek. -(Kadın-erkek çifti) Çok yaşlanıp artık cinsel ilişkide bulunmuyor olmak (Aktunç, 2010:197);); ömrünü yakasına dikmek d. Çok yaşamak (Bingölçe, 2001:121); pili bitmek (Fr. Tr. dey.) gücü kuvveti, takati bulunmamak;

³⁹ Sayılara ilişkin argo için ayr. bk. Balcı, 2019:285-298.

başarısızlığa uğramak. (Devellioğlu, 1970:173); tohuma kaçmak d. ok. 1. (Erkek için) Yaşlanmak, kartlaşmak. 2. Erkeğin evlenmeyip çocuk sahibi olmaması (Bingölçe, 2001:147); turşumak f. Bir şeyin ekşimiş, bozulmuş olduğunu anlatmak için söylenir. (Bingölçe,149); vb. gibi.

2. Dış öğeler

Melezleme, melez söz: fallaş s. ve i. (faraş'tan b.) Yaşlı (fahişe), müptezel (or...): "...yaşı ilerlemiş, k...cı başı tutmaz turşular, böylelerine 'fallaş olmuş' denirdi, 'faraş' kelimesinden galat." (Engin Ardiç, Huoop! Hadi Beyler Haftayım) follaş, folloş da denir. Ayr. bk. faraş; faraş s. ve i. (Fars. ferrâş, "oda hizmetçisi'nden) yaşlı, müptezel (fahişe). Ayr. bk. fallaş; kakanoz s. ve i. (Fars. kaknûs'tan) Yaşlı, zayıf, kuru (kimse) (Aktunç, 2010:163); moruk i. ("sakal" anlamında Erm. k.) Yaşlı kimse, ihtiyar. (Aktunç, 2010:221); papaz i. (Yun. pappas'tan) Yaşlı ve nemrut erkek. (Aktunç, 2010:237)

Sonuç

Dil, esasen hayatı anlatır ve anlamlandırır. Sosyal, kültürel, ekonomik hayatın dinamikleri de dolayısıyla dile yansır. Yaşlılık, bütün canlılar için kaçınılmazdır. Dolayısıyla yukarıda yer alan örnekler de dikkate alındığında yazılı ve sözlü dile yansımaması mümkün değildir. Yaşlı, saygı duyulan, sözüne ve fiiline değer verilen, geleneğin aktarıcısı konumunda da olsa, fiziksel ve biyolojik kapasitesinde ister istemez zayıflama ve güç kaybı yaşar (yukarıda yer alan örneklerin çoğunda yaşlılığın olumsuzluklarına yer verildiği, bunların yanında az sayılabilecek örnekte yaşlılığa dair olumlu aktarımın bulunduğu gözlenmektedir: depo Kendi alanında çok bilgili, tecrübeli hoca; dört patırlı dizel motoru (i.) Tecrübeli eski fahişe; eski kulağı kesik (s.) İhtiyar, tecrübeli, görmüş geçirmiş zampara; eski tüfek (Bir işte) deneyimli, görmüş geçirmiş; gelin de sıçar ama kocakarı daha usturuplu sıçar d. Yaşlıların yol yordam bildiğini, tecrübeyi anlatmak ya da bununla alay etmek için söylenir; vb. gibi). Argonun yaşlı ve yaşlılığa ilişkin zengin anlam ve yapıda kelime hazinesine sahip olduğu görülmektedir. Devellioğlu (1970:62)'nin ifadesiyle, "insan ruhunun duyguları, heyecanları, iç yaşayışları ve düşünceleri birer tablo halinde belirir. İnsan, bu yaşayışlarını olduğu gibi ifade etmeye çabalar. Bu çabalar sırasında klasik kurallar hiçe sayılarak bütün anlatım araçlarına serbestçe başvurulur ve dile tasarruf edilir. Argo da ifadenin zenginliğini, renkliliği ve bütünlüğünü temin etmek için başvurulan bu çarelerden biridir."

Kaynaklar

Aksan, Doğan (1993). Türkçenin Gücü Türk Dilinin Zenginliklerine Tanıklar. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aktunç, Hulki (2010). Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Balcı, Hülya Aşkın (2019). "Toplumdilbilimsel Bakış Açısıyla Argodaki Sayıların Değerlendirilmesi". 5. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi Tam Metin Kitabı, 12-14 Nisan Hatay, s. 285-298. Ankara: İksad Yayınevi.

----- (2019). “Toplumdilbilimsel Bakış Açısıyla Renkler”. Munzur Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, s.225-243. Ankara: UBAK Yayınevi.

----- (2019). “Dilbilimsel Açından Ölüm Sözcüğünün Argodaki Kavram Alanı”. Zeugma III. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Tam Metin Kitabı, 21-24 Kasım 2019 Gaziantep.

Banarlı, Nihad Sâmî (1983). Resimli Türk Edebiyatı Târîhi. Fasikül 1. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Bingölçe, Filiz (2001). Kadın Argosu Sözlüğü, İstanbul: Metis Yayınları.

Devellioğlu, Ferit (1970). Türk Argo Sözlüğü. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Güvenç, Bozkurt (1993). Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

(<https://siirtutkusu.com/otuz-bes-yas-siiri>: 31.08.2019)

Kafesoğlu, İbrahim (1988). Türk Millî Kültürü. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Kaplan, Mehmet (2006). Kültür ve Dil. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Mehmet Halit (1934). İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.

Nirun, Nihat, Özönder, M. Cihat (1990). “Türk Sosyo-Kültür Yapısı İçinde Adetler, Örfler, Görenekler, Gelenekler”. Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler, s.251-264. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Ocak, Ahmet Yaşar (1983). Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Ögel, Bahaeddin (2001). Düünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Özmen, Şule Yüksel (2013). “Türk Kültüründe Yaşlının Yeri ve Medyayla Yaşlılığın Değişen Konumu”. Millî Folklor, yıl 25, sy. 100, s. 110-119.

Püsküllüoğlu, Ali (2004). Türkçenin Argo Sözlüğü, Ankara: Arkadaş Yayınları.

Sarıkavak, Kazım (2017). “Türk-İslam Geleneğinde Yaşlılara Verilen Değer”. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), c.3, sy. 2, s.281-287.

Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Vardar, Berke (2001). Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri. İstanbul: Multilingual

HAZAR DEVLETİ'NDE ETNİK VE DİNİ YAPI

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Gaziantep Üniversitesi

Yakup AYTEKİN
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Hazar teriminin Türkçe anlamı kaz (gez) kökünden türemiş olmak üzere Kaz-ar, Gezer anlamlarında olup, günümüz Türkçesinde 'serbest gezinen, sabit durmayan, özgür' manalarına gelmektedir. Hazar kelimesinin terim anlamını sorgulayacak olursak 'çekik gözlü ve küçük gözlü' anlamına geldiği, bir kişiye ait olan bir isim olduğu ve bu kişiden türeyen boy anlamlarına geldiğini söyleyebiliriz. Hazarlar'ın kökeni ile ilgili farklı görüşler olsa da başta Türk tarihçileri olmak üzere, gerek Yahudi, gerek Rus, gerekse de İslam tarihçileri Hazarlar'ı Türk menşeli bir toplum olarak adlandırmışlardır. Hazar Devleti'nin temelini atan ailenin veya soyunun kim olduğuna dair muhtelif görüşler ortaya atılmıştır. Bazı tarihçiler Hazarların kökenini, Sabar Türklerine dayandırmış, bazı tarihçiler ise Göktürk Devleti'nin devamı olarak nitelendirmiş, bazı Tarihçiler de Hazarları, Suvarlar ve Ağaçeriler (Akatzirler)'in devamı olarak nitelendirmiştir. Türklerin öz yurdu olan Türkistan'dan tarihi net olarak bilinmeyen bir dönemde göç eden ve Hazar Denizi'nin kuzeybatısı ile Karadeniz arasındaki sahaya yerleşen Hazarlar'la ilgili net bilgiler milattan sonra ikinci yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Hazarların kuruluşu ile ilgili biraz bahsedecek olursak Hazar Denizi'nin Kuzey Doğu'sundan gelen Oğur boylarının akınları ile bunalan Hazarlar, bazı Sabar Türkleri ve bazı Oğur boylarını da bünyelerine katarak Göktürk Devleti himayesinde Göktürk Devleti'nin batı kanadını temsil etmişlerdir (558). Bunun ardından giderek nüfuzlanan Hazarlar Sarioğur, Semender ve Belencer gibi birçok Türk devletlerini himayesine aldıktan sonra giderek güçlenmiştir. I.Göktürk Devleti'nin 582 yılında doğu ve batı olarak ikiye ayrılması sonucu Hazarlar daha çok başına buyruk hareket etmiştir. 630 yılında Göktürk Devleti yıkıldıktan sonra tam anlamıyla bağımsız hale gelmişlerdir. Hazar Devleti içerisinde Türkler, Yahudiler, Araplar, Ruslar, Rumlar ve Burtaslar gibi etnik köken bakımından farklı birçok topluluk yaşamaktadır. Devlet içindeki bu etnik unsur çeşitliliğinden dolayı Hazar Devleti çok farklı insan topluluklarının odak noktası olmuştur. Ülke halkının genelinin konuştuğu dil Türkçe olmasına rağmen ülkede; Slavca, Arapça, İbranice ve eski Cermence dilleride konuşulmuştur. Hazarlar; müslüman araplar, Sasani Devleti ve Bizans İmparatorluğu ile çeşitli mücadeleler yaşamış ve yine bu devletlerle ittifak ve antlaşmalar da yapmıştır. Hazar Devleti toplum ve yol güvenliğini başarılı bir şekilde sağlamıştır. Bunun sonucunda, ülke içinde ticaret oldukça gelişmiş, devlet adeta pazar haline gelmiştir. (VII.-IX. yy). Hazar Barışı (Pax Khazarica) terimi de bu dönemde devletin doğru politikaları sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada Hazarların ortaya çıkışından itibaren yaşadıkları coğrafya, çağdaşı olan diğer devletlerle olan siyasi ilişkileri, Hazar ülkesindeki etnik ve dini farklılıkları ele almış bulunmaktayız.

Anahtar sözcükler: Hazar Devleti, Ticaret, Karadeniz, Toplum, Mücadele, Din

ETHNIC AND RELIGIOUS STRUCTURE IN HAZAR STATE

ABSTRACT

The Turkish meaning of the Caspian term is derived from the root of the kaz (gez), meaning Kaz-ar, Gezer, which means 'free-moving, non-stationary, free' in today's Turkish. If we question the meaning of the term "Caspian" means "slant eyed and small-eyed" means that, a name that belongs to a person, and we can say that it means derived from the person. Although there are different views on the origins of the Khazars, Turkish historians, as well as Jewish, Russian and Islamic historians called the Khazars a Turkish-origin society. Various views have been put forward as to the family or lineage of the Caspian State. Some historians based the origins of the Khazars on the Sabar Turks, some historians described them as the continuation of the Göktürk State, and some historians described them as the continuation of the Khazars, Suvars and Ağaçeriler (Akatzirs). Clear information about the Khazars, who migrated from Turkestan, the native land of the Turks in an unknown period and settled in the area between the northwestern Caspian Sea and the Black Sea, began to emerge from the last quarter of the second century BC. If we talk a little about the establishment of the Khazars, the Khazars who were overwhelmed with the raids of the Ogur tribes from the North East of the Caspian Sea represented some of the western wing of the Gokturk State under the protection of the Gokturk State by including some Sabar Turks and some Ogur tribes (558). Afterwards, the Hazarlar, which gradually became more powerful, became stronger after taking under the protection of many Turkish states such as Sariogur, Samander and Belencer. As the result of the separation of Göktürk State into two parts as east and west in 582, the Khazars acted more commandably. After the collapse of Göktürk State in 630, they became fully independent. Within the Caspian State there are many different ethnic groups, such as Turks, Jews, Arabs, Russians, Greeks and Burtans. Because of this diversity of ethnic elements within the State, the Caspian State has been the focus of many different human communities. Although the language spoken by the general public is Turkish; Slavic, Arabic, Hebrew and ancient Germanic languages are spoken. The Khazars experienced various struggles with the Muslim Arabs, the Sassanid Empire and the Byzantine Empire and made alliances and treaties with these states. The Caspian State has successfully ensured community and road safety. As a result, trade within the country is highly developed and the state has become a bazaar. (VII.- IX.century). The term "Caspian Peace" (Pax Khazarica) emerged as a result of the correct policies of the state in this period.

In this study, we have examined the geography, Caspian history, political relations with other contemporary states and ethnic and religious differences in the Caspian country.

Keywords: Caspian State, Trade, Black Sea, Society, Struggle, Religion

1.GİRİŞ

Hazar ismi Arapça'da el-Hazar; İbranice'de Hazar, Kozar, Kuzari; Latince'de Chazari, Gazari; Grekçe'de Khazaroi; Rusça'da Kozar, Kozarin; Gürcüce'de Hazari; Çince'de T'u-Chüe Ho-sa, Ko-sa ve Ka-sat şekillerinde geçmektedir. VII-XI. yüzyıllar arası İdil, Ural, Kafkas üçgeni ile Kırım'da hakimiyet tesis eden devletin ve kurucu asli boyun ismi olan Hazar kelimesi; "kaz" (gez) kökünden türemiştir. Kaz-ar gezer manalarına gelip, Anadolu Türkçesi'nde "serbest dolaşan, bir yere bağlı olmayan" demektir. Ayrıca Hazar kelimesinin çekik ve küçük gözlü manalarına geldiği, bir şahsa ait isim olduğu ve bu kişiden neşet eden boya ad olduğu da düşünülmüştür. Nitekim insanlığın türeyişini hikâye eden soy kütüğü kitaplarında H.z Nuh'un oğlu Yafes'in veya Yafes'in oğlu Tiriş'in Hazar isminde bir evladının olduğu kaydedilmiştir. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.198)

Hazarları meydana getiren ahalinin yalnız eski Sabar Türkleri'nden ibaret olmadığı, aslen Sabar olan Semender ve Belencer adlı iki Hazar boyundan başka, hakanlık topraklarında yaşayan zümreler arasında türlü Türk guruplarının yer aldığı da şüphesizdir. Hazar ülkesinde Z'li (doğu) Türkçe (Hun, Gök-Türk, Uygur lehçesi) yanında R'li (batı) Türkçe (Ogur-Bulgar lehçesi) de konuşulmuş, ayrıca Fin-Ugor (Macarca) ve diğer mahalli diller kullanılmıştır. Bu, bölgede cereyan eden tarihi hadiselerin tabii sonucu idi: Hazar devletinin ana toprakları durumunda olan İtil-Kafkaslar-Don arası saha, doğudan batıya gelişen büyük göç hareketlerinin yolu olduğu için, Hunlardan, Ogurlardan, Fin-Ugorlardan, Avarlardan burada kalan küteler hayatlarını devam ettirmişlerdir. (Kafesoğlu, 2018, s.161)

Bu ulusun resmi olarak ilk anılışı Basileus Herakleios'un Sasani İran'a karşı saldırıya geçmek için onlardan kırk bin kişilik bir süvari birliği istediği 626-627 yıllarında olmuştur. Bizans İmparatoru ile Hazar liderlerinin Tiflis surları altında geçen görüşmelerini anlatan metin Hazarlar'ın tarihine güzel bir giriştir. Ama tarihleri bu olaydan eskidir, çünkü böyle bir görüşme ancak onların güç ve şöhrete ulaştıklarının bir kanıtıdır. Ve gerçekten de Hazarlar, uzun zaman anılacak ismiyle Hazar Denizi'nin, yani "Hazarların denizi"nin etrafına ve Karadeniz'in kuzeyine, tam olarak Yukarı Don bölgesi, Kafkaslar ve Volga Nehri arasında kalan üçgenin içine yayılmışlardır. (Roux, 2017, s.111-112)

Bu kadar etkin ve güçlü bir topluluk olmasına rağmen bu vakitlerde Hazarlar henüz bağımsızlığını kazanmış bir topluluk olamamış ve devlet mertebesine ulaşamamışlardır. Göktürk Devleti'nin Batı kanadı Çin hâkimiyetine boyun eğmiş ve fetret devrine girmiştir. 630'da başının belası olan bu ezeli düşmanlarına karşı boyun eğmişlerdir. Her Türk boyu gibi kendi topraklarını, kendi hâkim olma isteği mevcut olan Hazarlar ise bu açığı iyi kullanarak müstakil bir devlet konumuna gelmişler, ekonomik, siyasi ve askeri gücü yeterli konuma getirmişlerdir. 630 yılını, Hazarların bağımsızlığını ilan ettiği, Batı Göktürk'ün ise Çin baskısına boyun eğdiği tarih olarak kabul edebiliriz. Hazarlar bağımsızlığını ilan ettikten sonra Karadeniz'in kuzeyi, Kafkasların Karadeniz sahilleri, Kuban mansabı ve Kırım, Hazarların eline geçmiştir. Bu bölgelerdeki Bizans etkinliğinden ötürü Hazar-Bizans münasebeti büsbütün sıkışmıştır. Bu yakın münasebet iki Hazar prensesinin Bizans İmparatorları ile evlenmeleri şeklinde de kendini göstermiş, Bizans tahtını 775-780 yıllarında işgal etmiş olan Leon IV. annesi Hazar prensesi olduğundan, "Hazar Leon" diye anılmıştır. (Kurat, 1972, s.32)

Hazarların hükümdarına Hakan veya Kağan denirdi. Gezinti için ancak dört ayda bir dışarı çıkar. Buna Büyük Hakan, vekiline ise Hakan Beh derler. Orduyu kumanda ve sevk eden, memleketin işlerini yürüten, halk arasına çıkan ve savaşa giden Hakan Beh'dir. Çevredeki hükümdarlar, bağlılıklarını ona arz ederler, her gün mütevazı, sakın ve mahçup, yalın ayak bir vaziyette, elinde bir sopa ile Büyük Hakan'ın huzuruna çıkarlardı. İçeri girip selam verince önünde bu sopayı yakar. Bunu yaktıktan sonra hakanın sağına tahtın üzerine otururlardı. Hakan Beh'e de K-nd-r (Kündür) Hakan denen biri vekâlet ederdi. K-nd-r Hakan'a da

Cavşigir denen bir adam vekâlet ederdi. Hakanların hükümdarlık süresi en fazla kırk yıl olup hükümdarlığı, bu müddeti bir gün dahi aşarsa tebaası ve komutanları onu öldürürlerdi. “Bu bunadı ve beyni sulandı” derlerdi. (Dunlop, 2008, s.73)

2. MÜSTAKİL DEVLET STATÜSÜNDEN İMPARATORLUĞA

558 yılında kurulan ve 630 yılında tam manasıyla bağımsız hale gelen Hazar Devleti, VII. Yüzyılın sonlarına kadar teşkilatlanmasını ve gelişimini tamamlayarak VII. Yüzyılın başlarından itibaren bir nevi imparatorluk haline gelmeye başlamıştır. Hazar Devleti’nin gittikçe güçlenerek büyümeye başladığı dönem İslâmiyet’in de yayılma dönemine denk gelmiştir. Bu sebeple VIII. Yüzyılın ortalarından itibaren Hazarlar’la Müslüman Araplar karşı karşıya gelmeye ve devamlı savaşılmaya başlamışlardır. (Ahmetbeyoğlu, 2014, s.213)

VII-X. yüzyıllarda kuvvetli teşkilatı, canlı ticari faaliyeti, dini hoşgörüsü ve iktisadi refahı ile Kafkaslar ve Karadeniz’in kuzey düzlüklerinde İtil (Volga)’den, Özü (Dnyeper)’ye, Çolmar(Kama)’a ve Kiyef’e uzanan sahada siyasi istikrar sağlayan Hazar Devleti, Doğu Avrupa tarihinde büyük rol oynayarak ve en mühim Türk devleti olarak görünmektedir. (Kafesoğlu, 1977, s.167)

Hazar Devleti, yanındaki komşu halkları da içine alıp 558’de Dağıstan’da devlet kurmuşlardır. Seri’r, Lakz, Maskat gibi ülkeler de buna dâhildir. Ancak bunlar içişlerinde serbesttir. Bu bir nevi federasyon gibidir. Ayrıca Onogar, Sabir, Burgar, Kuturgar, Tokuz, Oguz, Dirmar, Sariyor, Baraçolu (Barslu=Bersiliya), Kalau gibi birtakım kavimler de Hazar topluluğun içindedirler. Hazar devletinin kurulmasını araştırmacılar Türküt devletinin yıkılmasına bağlamışlardır. VI. asırda Orta Asya ve Doğu Avrupa’daki bütün Türk akraba toplulukları Hazar ve Bolgarlarla beraber Türklerle (Türküt) birleşip askeri-siyasi birliği kurmuşlardır. Hazarlar eskiden çok güçlü olan Aşina sülalesine ait idi. Türküt Devleti yıkıldıktan sonra Hazarlar Bersiliya’ya gittiler. Bersil halkı, Orta Asya’da hâkimiyeti kaybetmesine rağmen devlet geleneği ve uluslar arası otorite sahibi Türkütlerin varisi olan Hazarları kabul ettiler. Bersilliler Hazarları hoş karşılamışlar ve Bersil ülkesinde yönetici hanedan olarak kabul etmişlerdir. Hazar Hakanları Borsil kızlarla evlenirlerdi. Borsil kızlarının çocukları doğal olarak yönetici olan Hazar hanedanının varisleri olmuşlardır. Aynı zamanda bunlar Batı Hazar çevresinde Türküt kağanlığının siyaseti devam eden varisleridir. (Eldarov, 2006, s.23-24) Hazarlar 679 yılında Don ve Dinyeper arasında batıya doğru yayılmaya başlamışlardır. Ayrıca 683 yılında İberya, Albaniya ve Ermanistan’a akınlar yaparak bu bölgeleri altüst etmişler ve oldukça yüklü ganimet ele geçirmişlerdir. VII. yüzyılın sonunda Kırım’ı ele geçirerek Azak Denizi üzerinde hâkimiyet tesis eden Hazarlar, Hazar Denizi’nden Dinyester Nehri’ne Kafkas Dağları’nın güney eteklerinden Oka’ya kadar olan sahayı ele geçirmişlerdir. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.201)

3. HAZAR-ARAP MÜCADELELERİ

Bazı tarihçiler Arap-Hazar savaşlarının, Arapları Doğu Avrupa’yı fethetmekten vazgeçirdiğini belirtmişlerdir. Çünkü Araplar, Kafkasya’da Doğu Avrupa’ya ilerlemelerine engel olacak düzenli ve güçlü bir orduyla karşılaşmıştır. Arapların burada büyük zaferler kazanmalarına ve Hazar başkentine ulaşip burayı hâkimiyetleri altına almalarına rağmen bölge halkı yeniden güçlenip direnişe geçmiştir. 643 yılında Suraka b. Amr komutasındaki halife ordusu Derbent şehrine doğru ilerlemiştir. Suraka’nın yanında Abdurrahman b. Rabia el-Bahili, Selman b. Rabia, Huzeyfe b. Esed el-Gıfari v.b. önemli bazı kişiler de vardır. Arap ordusu komutanı Abdurrahman b. Rabia ile Derbent’in o zamanki hükümdarı Sehrbraz arasında görüşmeler yapılmış ve sonunda iki taraf arasında bir anlaşmaya varılmıştır. Hz. Ömer’in görevlisi Suraka, Hazarlara aman yazısı yazarak; Hazar hükümdarı da cizye ödemeye razı olmuştur. Böylece Hazar halkı İslam adaletini tatmıştır. (Dakuki, 1987, s.92)

Hazar ülkesine ilk büyük Arap taarruzu Halife Osman zamanında yapılmıştır. 651-652 de Selman b. Rebia kumandasındaki Arap kuvvetleri Derbend'i aşarak Hazar Başkenti Belencer'e kadar sokulmuş, fakat Hazarlar bunları püskürtüp, Ermeniyeye bölgesine girmişlerdir. Bundan sonra, yarım asırdan fazla devam eden sınır boyu çarpışmalarını İslamların büyük çapta harekâtı takip etmiştir. Bu seferlerin başında Emevîlerin ünlü kumandanlarından Meseleme b. 'Abd'il-Melik bulunmuştur. (Kafesoğlu, 2018, s.163)

708-709 (H.89) senesinde Halife I. Velid'in kardeşi Mesleme b. Abdülmelik idaresindeki İslam orduları Azerbaycan Bölgesi'nden geçerek Derbend'e saldırdı ve Hazarlar'la savaşa tutuşmuştur. 711'de (H.91) Mesleme yeniden Hazarlar'a saldırmış ve 714 senesinde Derbend'i zapt etmiştir. Fakat Mesleme'nin İstanbul önlerine gitmek için Kafkaslardan ayrılması üzerine, kalan kuvvetler Hazar hücumlarına karşı koyamayarak geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu çekilişin ardından 717-718 (H.99) yılında Hazar ordusu Şirvan'a girmiş, Azerbaycan'ın büyük bir kısmını ele geçirmiştir. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.202)

Hazarlar ile Müslümanlar arasındaki son savaş Halife Hârûnurreşîd zamanında vuku bulmuştur. 799 (H.182) yılında vezir Fazl b. Yahya el Bermeki Hazar Hakanı'nın kızı Sitit ile evlenmiş ve Sitit hamile iken zehirlenerek Berda'da öldürülmüştür. Sitit'in ölümü üzerine yanında bulunan Hazar askerleri ülkelerine geri dönerek Hakan'a kızının eceli ile değil de öldürüldüğünü söylemişlerdir. Bu duruma çok sinirlenen Hakan, İslam topraklarına saldırmış ve yüz bine yakın Müslümanı esir almıştır. Bunun üzerine Halife Harun Reşid kumandanı Yezid'i Hazarlar üzerine göndermiş ve o da Hazarlar'ı Ermenistan'dan çıkarmayı başarmıştır. Taberi ve ondan nakledilen İbnü'l Esir'de savaşın sebebi olarak Hakan'ın kızının ölümü gösterilmişse de Fazl b. Yahya'nın o tarihlerde bölgede bulunmadığından böyle bir evliliğin gerçekleşmediğinin ispat edilmesi bu görüşü geçersiz hale getirmiştir. Hazarlar'ın sefere çıkmasına yol açan asıl nedenin ise, Abbasi Halifeliği'nin Ermenistan Valisi Sa'id b. Selim b. Kuteybe el-Bahili'den duyulan hoşnutsuzluk sonucu Necm b. Haşim'in liderliğinde isyan başlaması ve bu esnada öldürülen Necm'in oğlunun Hazarlar'a sığınarak onları Müslümanlarla savaşa teşvik etmesi olduğu kabul edilmiştir. Bu hadiseden sonra temelde Güney Kafkaslara hakim olmak için yapılan Müslüman-Hazar mücadeleleri de son bulmuştur. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.205-206)

4. HAZAR-BİZANS MÜCADELELERİ

Kuzeylerinde yükselen güçlü Hun İmparatorluğu ile güneylerinde bulunan Pers İmparatorluğu arasında kalan Hazarlar çok sıkışmıştır. M.S.434 yılında Atilla'nın Hun imparatoru olmasıyla durum daha da kötüleşmiş ve Hazarlar Atilla'ya tabi olmuştur. M.S. 448 yılında Bizans İmparatoru II.Theodoius, Hazarları kendi safına çekerek onları Hunlara karşı ayaklandırmak ve böylece kendi ülkesini Hunlardan korumak için Hazar beylerine rüşvet olarak hediyeler göndermiştir. Bir rivayete göre, Hun beyleri arasında bulunan Atilla'nın ajanı, bu durumu Atilla'ya bildirmiş. Diğer bir rivayete göre, beyler arasındaki en yaşlı bey "Kuridah,"(Karidah, Kurudağ) hediyelerin dağıtılışı esnasında umduğu hediyein kendisine verilmemesi üzerine kızarak durumu Atilla'ya bildirmiştir. Durumu öğrenen Atilla, Hazarlar üzerine yürüyerek Bizans'la anlaşmak isteyenleri imha etmiştir. (Kuzgun, 1985, s.23)

Bizans İmparatorluğu devam eden Sasani tehdidi karşısında zor durumda kalmış ve bu durum üzerine Herakleios, 616/617' de Sasani hükümdarı Hüsrev'e elçi göndererek barış istemiş ve hatta kendi kızını Hüsrev ile evlendirmeyi teklif etmiştir. Tüm çabalarına rağmen sonuç alamayan Herakleios kendisine daha önce de ittifak kurduğu Türkler ile dostluk tesis etmeye girişmiştir. Bunun üzerine elçi Andre, 625 yılında kuzeye Tanrı Dağları'nın en uç noktasına kadar hakimiyet kurmuş olan Hazarlar' a gönderilmiştir. Hazarlar bu esnada Göktürk Yabgusu olan Yabgu Kağan tarafından yönetilmektedir. Bu kişinin kimliği kesin olarak tespit

edilememekle birlikte muhtemelen 618-626 yılları arasında Türk elçisi sıfatıyla Çin'e giden Tung-she-hu'nun küçük kardeşi Mo-ho-şad olduğu düşünülmektedir. (Artmanov, 2004, s.197)

Karadeniz'in kuzeyi, Karadeniz sahilleri, Kuban boyu ve Kırım'ı nüfuz alanları içine alan Hazar Devleti için, kudretli dönemlerinde Kırım'da hem hudut oldukları Bizans ayrı bir ehemmiyet taşımıştır. Düşmanların ortak olması bunda en mühim amil olmuştur. Nitekim daha 627 yılında Sasaniilere saldırmak isteyen Bizans imparatoru Herakleios, Hazarlar'ın yardımını sağlamak için kızı Eudocia'yu Hazar Hakanı Ziebel'e vermeyi teklif etmiş fakat Ziebel'in ölümü üzerine bu evlilik gerçekleşmemiştir. Bu hadiseden itibaren Hazar-Bizans ilişkileri Hazarlar'ın güç kaybetmelerine kadar iyi olmuştur. Nitekim Bizans imparatoru II. Justinianos'da (685-695 ve 705-711) Hazar Hakanı'nın kızı ile evlenmiştir. II. Justinianos 695 yılında tahttan indirilip sonra burnu kesilerek Kırım'daki Khersones kalesine sürgüne gönderilmiştir. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.206). II. Justinianos Khersones'de Bizans'a karşı tahriklere başlamış, ancak halkın bu hareketleri merkeze haber vermesi üzerine de Kırım'daki Gotların yanına kaçmıştır. Gotlar ise onu Kırım'ın bu sıralarda hakimi olan Hazar Hakanı'na teslim etmişlerdir. Hakan, kendisini çok iyi karşılamış ve ona kızı Teodora'yı vermiştir. II. Justinianos Fanagoria'ya (Tamatarhan) yerleştirildikten bir müddet sonra kaybettiği tahtı tekrar ele geçirmeyi tasarlamıştır. Halbuki Justinianos'un halefi Tiberius (698-705), rakibinden gelecek tehlikeden haberdar olduğundan sâbık imparator'u her hangi bir surette bertaraf etmesi için Hazar Hakanı'na para ve hediyeler vermiştir. Justinianos, hanımından bu durumu öğrenince, hayatını kurtarmak için bir dakika bile tereddüt etmeden küçük bir gemiye binerek Bulgaristan'a kaçmış ve Tuna-Bulgar Hükümdarı Tervel'in (702-718) yardımları sayesinde 705 tarihinde kanlı bir çarpışmadan sonra tahtını yeniden ele geçirmiştir. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.206-207) Bizans'la ilişkileri Hazarlar'ı belli bir ölçüye kadar Yunan ekolüne yerleştirir, fakat hızlı bir biçimde yüksek uygarlık düzeyine ulaşan İslamiyet'in parlak etkisi, Bizans etkisini dengelemiştir. Bütün diğer Türk imparatorlukları gibi Hazarlar da dış etkilere açıktılar. Ama bunların pek çoğunun aksine katı gelenekleri olmayan topraklarda yaşadıkları ve nüfusun içinde oldukça kalabalık oldukları için kimliklerini kaybetmezler, dilleri Türkçe olarak kalır, yaşam şekilleri ise göçebeliktir. Şehir kurmuş olmaları bizleri yanıltmasın bu şehirler Bizanslılar tarafından yapılmış ve büyük bir olasılıkla kimsenin orada bütün bir yıl kalmadığı, büyük bir kalabalığın sadece kışlarını geçirmekle yetindiği, ıslah edilmiş ordugâhlar ya da büyük köyler olarak kalmışlardır. Medeniyetin aldatıcı görünümünden etkilenip geleneksel dini terkeden bir grup da mevcuttur. İslamın kabulünden önce her zaman yeni dinlere doğru sürüklenen ve hızla din değiştiren Türklerde bu çok özel bir durum değildir. (Roux, 2017, s.114)

5. HAZARLAR'IN ETNİK VE DİNİ YAPISI

Hazar toplumu çok dilli ve farklı etnik unsurlu bir yapıya sahiptir. Ülke içerisinde hâkim zümrenin dili olan Türkçe yanında Arapça, İbranice, Slavca, Eski Cermence şair diller konuşulmakta; çeşitli boylara mensup Türkler yanında Araplar, Ruslar, Rumlar, Burtaslar, Yahudiler gibi farklı kavimlerden insanlar yaşamaktadır. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.219)

Hazar kültürü komşu ülke ve milletlerden daha üstün görünmektedir. Ancak Hazarlar, bu kültürü tek başlarına meydana getirmemişlerdir. Hazar kültürüne Onogur-Bulgar, eski Hun, Sasani, Arap, hatta İskandinav kültürü az veya çok tesir etmiştir. Hazar kültürüne en büyük tesiri, Orta Asya'lı atlı kavimlerin kültürleri yapmıştır. Başlangıçta atlı bir göçebe kavim olana Hazarlarda at önemli bir yer tutardı. Hazar bölgesinde yapılan kazılarda atlara ait mezarlar, bu mezarların içinde at iskeletlerinin yanında üzengiler, at koşumlarına ait halka ve plakalar bulunmuştur. Ayrıca insan mezarlarında da at ile ilgili eşyaya rastlanmıştır. Hazar

yerleşim bölgelerinde ok uçları, harp baltaları, yaylar gibi Orta Asya menşeli savaş malzemeleri bulunmuştur. (Kuzgun, 1993, s.41-43)

Bilindiği üzere Hazarlar birçok kavmi idaresi altına almıştı. Ardından hayatları ticaret olmuş bu devlet, haliyle birçok dışardan gelen insanla daha çeşitli bir etnik yapıya ulaşmıştı. Toplumunda bu kadar farklı ırktan insanı barındıran bir devletin aynı anda birçok dini bir arada yaşaması kadar normal bir durum yoktur. Hazarlar aslında çoğu Türk kavmi gibi ‘Türk dini’ denilen, Gök Tanrı inancına inanıyorlardı. Bakacak olursak Hazarlar ilk başlarda atalarının bu mirasını koruyorlardı. Ama Hazar Hakanının ticarete gösterdiği rahatlığı din meselesinde de göstermişti. Yüksek zümre Yahudilik (Musevilik) mensubuyken, tüccarlar Müslümanlık, halkın belirli bir kısmı ise Ortodoks’tu. (Taşağıl, 2014, s.279)

Hazar Devleti, farklı din ve kavimlerden gelen tüccarlara sağladıkları imkânlar, onların can ve mal güvenliğini temin etmeleri, her dine göre farklı hukuki sistemleri ve kurdukları pazarlar ile ticaretin cazibe merkezi haline gelmiştir. Ayrıca hâkim oldukları coğrafyada VII-IX. yüzyıllar boyunca asayiş ve ulaşım güvenliğini temin ederek, adına “Hazar Barışı” (Pax Khazarica) çağı denilen bir ortamı sağlamaları bunda önemli âmil olmuştur. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.215)

“Hazar Barışı” ulaşımı hızlandırmış, mal mübadelesini arttırmış, dolayısıyla hâkanlık Doğulu, Batılı milletlerden küteller hâlinde ticaret ve sanat erbabının kaynaştığı bir ülke haline gelmiştir. Bu sebeple, konuşulan çeşitli diller yanında türlü yazılar (Gök-Türk, Arab, İbrani, Kyrill) kullanılmıştır. Ahali de çeşitli dinlerde idi. Hazarlar aslında eski Türk-Bozkır dini olan, Tanrı’nın birliği inancına dayalı, Gök Tanrı (“Tengri Han”) itikatında idiler. Fakat milletlerarası sıkı münâsebetler sonucunda ülkede İslâmlık, Hristiyanlık ve Musevilik de yayılmış olup, her cemaat tam bir vicdan hürriyeti içinde kendi dinini ibadet ve âyinlerini icrâ etmektedir. Kaynaklara (İstahrî, M. 932, el-Mes’ûdî, M. 944, İbn Havkal, M. 977) göre Hazar şehirlerinde camîler, kiliseler, sinagoglar yanyana bulunuyordu. İslâmlığın (9. Yüzyıl ortalarında) Harezmliler aracılığı ile yayıldığı, Ortodoks Hristiyanlığın Bizans’tan geldiği (8. yüzyıl son çeyreğinde) ve Hazar Hâkanı’nın isteği üzerine meşhur İslâv “apostol”u Kyrill (Kyrillos)’in başkenti İtil’i ziyaretinden (861-862) sonra arttığı anlaşıyorsa da, Musevilğin, üstelik yalnız hâkan ve âilesi ile idareci zümre dini olarak, ne zaman ve ne suret ile kabul edildiği tam kesinliğe ulaşmış görünmüyor. Hazarların Musevilğe dönmesi umûmîyetle Bulan adlı hâkana bağlanmakta ve çeşitli tarihler verilmektedir. Son araştırmalarda Bulan’ın 8. yüzyılda Khersones’de (Güney Kırım’da) din değiştirdiği ileri sürülmüştür. Bazı islam müelliflerine (el-Mes’ûdî) göre, Hazarlar Abbasi halifesi Hârûn’ur-Reşîd zamanında (786-809) Musevilğin bir mezhebine girmişlerdir. “Karay” denilen bu mezheb, Musa’nın Tâlimlerini ihtiva ettiği sanılan “Talmud”a fazla itibar etmeyen ve belki bazı İslâmî unsurlarla karışık bir itikat olup, Hazarların da kısa zaman içinde iyice Talmudculuğa yaklaştıkları söylenir. 960 yıllarına doğru Endülüs Emevî Devleti’nde Musevî nazır Hasday b. Şaprut’un Kurtuba’dan Hazar Hâkanı “Yasef’e gönderdiği mektup ile hâkanın İbranice yazdığı rivayet edilen cevap da meseleye tam bir aydınlık getirmemiştir. 16. asırda Mısır’da ele geçirilerek İstanbul’da yayınlanan (1577) bu “yazışma” (“Correspondence Khazare”)’nin ilmî yayınlara ve açıklamalara konu olan metni (en iyisi, P. P. Kokovtsov, 1932, Leningrad) hakkındaki tenkidler vesikanın gerçekliği hususunda ciddi şüpheler uyandırmış ise de, içinde verilen bilginin birçok bakımdan doğruluğu ortaya konabilmektedir. Netice olarak Karay dini mensuplarının (Karaimler) Hazar ülkesinde gitikçe kalabalıklaştığı ve hatta zamanımızda Kırım’da, Lehistan’da ve Türkiye’de (İstanbul’da) yaşayan Karaimlerden hiç olmazsa ana dilleri ve dinî lisanı Türkçe olan cemaatlerin Musevî Hazar Türklerinin ve belki kısmen Karaim Kumanların torunları oldukları anlaşılmaktadır. (Kafesoğlu, 2018, s.166-167)

Hazarlar arasında ilk devirlerden itibaren görülen ve küçümsemeyecek sayıda yayılmaya başlayan bir diğer din de Hristiyan’lık idi. Kafkasya, Azerbaycan, Güney Rusya ve Kırım’da

Hristiyanlık VI. yüzyıldan itibaren yayılmaya ve yerleşmeye başlamıştır. Hristiyanlık halk nezdinde taraftar bulmuşsa da, devletin son zamanlarına kadar Hazar sarayında girememiştir. Hazarlar arasında Hristiyanlık ile birlikte Müslümanlık da yayılmaya başlamış ve İslam mücahitleri; Ermenistan, Güney Kafkasya ve Hazar Ülkesi'nde fetihler yaparken dinlerini de yaymaya çalışmışlardır. Mervân b. Muhammed idaresindeki İslâm kuvvetlerine yenilen Hazar Hakanı zor durumda kalınca İslâmiyet'i kabul ettiğini söylemiş, ancak kısa bir süre sonra eski dinine dönmüştür. İslâm ordularının çekilmesinden sonra Hazar başkenti İdil'de kalan iki fakih Nûh b. Sâbit (Sâib) el Esedî ve Abdurrahman el Havlâvî İslâmiyet'i yaymak için gayret etmişlerdir. Hazarlar'ın X. yüzyılda Ruslar karşısında güç duruma düşmeleri ve 965'te hakanın Harizmliler'e sığınması, çok kalabalık Hazar kütlelerinin İslâmiyet'e girmesine sebep olmuştur. X. yüzyılda başkent İdil'de 10 binden fazla Müslüman yaşıyordu. Hakanların, Musevi oldukları halde ülkede kendi dinlerinin yerine İslamiyet'in yayılmasını teşvik etmeleri dikkat çekici bir husustur. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.219)

Dağıstan ve Aşağı İdil Bölgesi'ndeki Hazarlar genelde İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Nitekim Bulgar Hükümdarı İlteber Almış'ın 920 yılında İdil'de kaleler inşa edilmesini isteyerek gönderdiği elçi Abdullah b. Baştuva el Hazari isminde bir Müslüman Hazar idi. Müslümanlar arasında Şafiiler bulunsa da çoğunluğu Hanefî idi. Ayrıca Hârizm'deki savaşlar, kuraklık ve vebadan dolayı halkın bir kısmı Hazar ülkesine gelmişler, daha sonra da serbest ibadet edebilme, ezan okutma, cami yapabilme, vezirin kendilerinden olması ve Müslüman kardeşlerine karşı savaşmama gibi şartlar karşılığında Hakan ile anlaşarak orduya katılmışlardır. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.220)

Hazar Ülkesi'nde dinin toplumsal yaşam içindeki konumunu ve Yahudiliğin ne kadar ilgi gördüğünü bilmiyoruz. Bizans İmparatoru Romanos Lekapenos'un (919-944) Yahudilere yaptığı zulüm birçok Yahudiye bu ülkeye sığınmaya teşvik etmiş, böylece zaten burada yaşamakta olan Yahudi topluluğu daha da güçlenmiştir. Eserini burada yazdığı için bazen Sicilya'lı olarak da anılan Arap coğrafyacısı el- İdrîsî'nin de (ö. 1166) söylediği gibi, esası hoşgörü üzerine kurulu, herkesin kendisini hür bir şekilde ifade edebildiği bir toplumda ne Yahudilik ne de başka bir din devlet dini mevkîsine yerleşir. İbn Rüşd'e (X. yüzyıl) göre Hazarlar'ın hükümdarı Musevî'dir, fakat halk hâlâ diğer Türklerle aynı dinsel inançları sürdürmektedir; aslında büyük bir olasılıkla halk yığınları eski dinleini hiçbir zaman tamamen unutmamıştır. Mesudî'ye göreyse Hazarlarda baskın din Yahudilikti, ama yedi ayrı yargıç bulunmaktaydı. İki tanesi Müslümanlar, iki tanesi Yahudiler, iki tanesi Hristiyanlar ve bir tane de Paganlar, Ruslar, Slavlar ve diğerleri içindir. (Roux, 2017, s.115-116)

Esasen Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerden başka Putperest (abedet-ül evsân) halkın mevcudiyeti kaydı ile Şamanîler kastedilmiştir. Kaynaklar en kalabalık halkın Müslüman ve en azının da Yahudi dininde olduğunu belirtirler. Bundan başka diğer dinlere mensup olanların da henüz bazı Şamanî an'ane ve âdetlerini muhafaza ettikleri görülmekte; ölüm ve defin usulleri buna en güzel misali teşkil etmektedir. Hazar hakanının Rus (Sakalibe) hükümdarının kızı ile evlenmesi ve bu hatunun da İslâm dinine girmesi İslâmiyet'in hakimiyeti bakımından takdire şâyân bir misaldir ve din hürriyetine delâlet eder. Bütün Türk kavim ve devletlerine mukabil Hazar hakanları halktan çok uzak ve ayrı bir mevkîe sahiptir. Bu sebeptendir ki halkın hükümdar önünde secde ederek yerlere kapanması Müslüman, Hristiyan ve Yahudi dinlerinde görülmemiş, bu münasebetle de "kadim putperest" âdetlerinin hâkim bulunduğu dikkat çekmiştir. Bu aşırı ta'zim hareketine başka Türklerde rastlanmaması yabancı bir te'sirin mevcudiyetini düşündürmektedir. (Turan, 2018, s.91)

Uygurlar gibi Hazarlar da, İslâm, Hristiyan, Musevî ve Şamanî çeşitli dinlere parçalanmış olarak bir arada, âhenk içerisinde, yaşıyorlardı. Hazar hanı da, hudutları dışında bulunan dindaşlarını, Uygur hanı gibi, himâye edebiliyordu. 922 yılında bir İslâm ülkesinde Yahudi havrası yıkılınca Han payitahtı İtil şehrinde, kendi tebeasına ait, bir cami in minaresini yıkmak

ve iki müezzini öldürmek tehdidinde bulunmuş ve Müslüman memleketlerinde mevcut “diğer havraların tahribinden korkmasaydım, camii de yıkardım” demiştir. Devletin zayıflamasında ve yıkılmasında bu dinî parçaların te’sirleri de bahis mevzuudur. Bu devletten birtakım Yahudi cemaatlarının kalması tabii idi. Nitekim XII. asırda Alanlar arasında ve XIII. asırda Demirkapı (Derbend) yakınında, Samur şehrinde, çok miktarda Yahudi bulunduğu kaydedilmiştir. Kırım’da ve Polonya’da Türkçe konuşan ve Musevî olan Karayım Türkleri de Hazarların şüphesiz bu güne kadar kalan son bakiyelerini teşkil etmiştir. (Turan, 2018, s.93)

6. HAZAR DEVLETİ’NİN YIKILIŞI

IX. yüzyılın ortalarına kadar Hazar Devleti devamlı olarak büyüyen, oldukça geniş bir coğrafyaya ve farklı kavimlere hükmeden bir vaziyetteydi. Devlet ve toplumdaki değişme paralel olarak bozkırlı Hazar Türkleri askerî özelliklerini kaybetmeye ve orduyu ücretli yabancı unsurlara teslim etmeye başlamıştır. Ulaşılan maddi güç, ticareti ön plana çıkarmış, ülkede din, dil ve ülkü birliği yok olmuştur. Zenginleşmenin doğal bir sonucu olarak toplumda Hâkim olan sefâhat, bozkır hayatı içerisinde dinamik bir hayat süren insanların şehirlerde kabuk ve kimlik değiştirmelerine yol açmıştır. Sahip olunan zenginlik ve kaybolan askerî disiplin ile sistem Hazarlar’ı, doğudan gelen Türk boyları başta olmak üzere birçok topluluğun hedefi haline getirmiştir. Hakanlık başta olmak üzere müesseselerin bozulması, devleti oluşturan kavimler ile boyların kopma noktasına gelmesi, ayrıca Bizans başta olmak üzere komşu ülkelerin menfaat ve siyasetlerinin Hazarlar’la çatışmaya başlaması, onları farklı cephelerden saldırılara maruz bırakmıştır. Nitekim ilk evvela idareleri altındaki boylar, devletler, kavimler isyan bayrağı açtı. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.209) İslâvlar bu durumdan faydalanmışlar ve. ticaret örtüsü altında etrafta saldırgan hareketlere girişmişlerdir. Hazar sahillerindeki kasabaları yağmalamışlar, tahrip etmiş, ahaliyi öldürmüşlerdir. (bihassa 910, 913, 943 yıllarında). Vaktiyle Hâkanlık gemilerinin huzur içinde dolaştığı deniz ve nehir yollarında emniyet kalmamıştır. Hazar hükûmet makamlarının kanunsuzluklara engel olmağa çalışmaları İslâvları büsbütün azdırmış. Nihayet Kiyef Rus prensi Svyatoslav, Türk tarzında kurup donattığı kalabalık kara ve nehir kuvvetleri ile her cihetçe borçlu bulunduğu efendilerini mağlûp, başkenti zapt ve diğer şehirleri tahrip etmiştir (965). Yakınında 12. asırda “Saksın” şehrinin kurulduğu eski başkent İtil şehri, el-Bîrûnî zamanında (1048) bile harabe halinde idi. Hazarlar dağıldılar. Tmutorokan’a Kırım’a doğru çekilenler topluluk hayatını devam ettirmeğe çalıştılar. (Kafesoğlu, 2018, s.171) İsyan ve saldırılar sonucunda Hazarlar ağır kayıplar vererek askerî, siyasî ve iktisadî bakımdan oldukça zayıf düşmüşlerdir. Çaresizlik içersindeki Hazar Hakanı 900 yıllarında Derbend’i aşarak İslâm topraklarına girmek istemişse de, başarılı olamamıştır. Ayrıca iyice artan Peçenek akınlarına karşı Hazar hakanı, Macarlar’ın desteğini elde etmek için onlara sun’î bir devlet dahi kurdurmuştur. Fakat IX. asrın sonlarında Bulgar ve Peçenekler bu devleti yıkmışlardır. Bütün bunların yanı sıra, İmparator Romanos I. Lakapenos (920-944) döneminde Bizans’ın takip ve tazyik ederek ülkeden kovduğu birçok Yahudi’nin Hazar ülkesine sığınması sonucu Hazar-Bizans ilişkileri bozulmuş ve kısa sürede de düşmanlığa dönüşmüştür. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.210) Bizans’ın Hazarlar’a karşı takip ettiği siyaseti değiştirerek onlara karşı cephe alması, Ruslar ve IX. yüzyılın ortalarında İdil-Hârizm yolunu ele geçirerek Don Bölgesi’nden Dinyester’e kadar olan Karadeniz bozkırlarına hâkim olan Peçenekler başta olmak üzere komşu Türk boyları ile diğer kabilelerin, devletlerin saldırıları ve dâhildeki isyanlar Hazarlar’ın tamamen çözülmesine yol açmıştır. Bu saldırıların X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha da şiddetlenmesi sonunda da, Hazar Devleti’nin varlığı tamamen sona ermiştir. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.211) Diğer taraftan Hazarlar yabancı ülkelerde de bazı Hâtıralar bırakmışlardır; İshak b. Kündüçük, Abbâsî halifesi el-Mu’temid zamanının (870-891) tanınmış kumandanlarından. Tegin b. ‘Abdullah’-il-Hazarî üç kere Mısır vaâililiği yapmıştır (10. asrın ilk çeyreği). Hatta Ye’cüc-Me’cüc seddini aramak üzere Hâlîfe el-Vâsık (842-847) tarafından

Kafkaslar'a gönderilen ve Türkçe de bildiği söylenen Sellâmut-Tercüman'ın aslen bir Hazar Musevîsi olduğu rivayet edilmiştir. Kafkaslarda yaşayan Karaçayların Hazarlarla akrabalığı ileri sürülmektedir. Bugün Hazarların hâtıralarından biri Hazar Denizi'nin adıdır. (Kafesoğlu, 2018, s.172)

Ruslarla yapılan en son 1019 yılındaki savaş neticesinde Kırım'daki Hazar Hakanı esir düşmüş ve devlet de yıkılarak tarihe karışmıştır. Hazarlar'ın büyük kısmı Kıpçak Türkleri, bazı Hazarlar da Ruslar ile karışmışlardır. Kıpçaklar ve Ruslar arasında varlıklarını bir süre daha devam ettiren Hazar gurupları, neticede kimliklerini kaybederek tamamen erimişlerdir. Geri kalanlardan bazıları da Dağıstan ve özellikle Derbend (Derbent) civarına yerleşerek XII. yüzyılın sonlarına kadar Kıpçaklar'ın hâkimiyetinde kaldıktan sonra 1229 yılında Moğollar tarafından istila edilmiştir. (Ahmetbeyoğlu, 2017, s.212)

SONUÇ

Hazarlar tarih sahnesine, Göktürk Devleti'ne bağlı olarak Hazar Denizi'nin Kuzeybatısı'nda varlığını idame ettiren aynı zamanda Göktürk Devleti'nin batı kolunu temsil eden bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Çin baskısı karşısında giderek güç kaybeden Göktürk Devleti iyice zayıfladıktan sonra çöküş dönemine girmiş, Hazarlar ise bu durumdan faydalanarak bağımsızlığını ilan edip, büyük bir devlet olma yolunda ilk adımını atmıştır. Hazar Devleti kurulduktan sonra(630), devlet teşkilatlanması adına oldukça başarılı adımlar atmış olup; idari, siyasi ve askerî alanlarda yaptığı reformlarla kısa sürede adından söz ettirmeyi başarmıştır. Hazar Devleti çıkarları doğrultusunda çağdaşı olan diğer devletler ile çeşitli münasebetler içerisine girmiştir. Bizans'a uyguladığı politikalar sayesinde Hazar Devleti'nin hem batıda ilerlemesi sağlanmış olup hem de güneydoğuda Sasani tehdidini minimuma indirmiştir. Doğudan ve kuzeyden kabileler halinde gelen çeşitli Türk guruplarını himayesi altına alan Hazarlar bunlara askerî, idari. v.s alanlarda görevler vermiş olup hem de bunları topluma entegre edip bu guruplardan fayda sağlamışlardır. Hazarların hakîm oldukları bölge ticari açıdan stratejik bir konumda olduğundan dolayı devletin gelirinin en önemli kalemi ticaret olmuştur. Bunun yanı sıra gümrük vergileri, tarım ve hayvancılık gelirleri de azımsanamayacak düzeydedir. Hazar Devleti, çeşitli ülkelerden gelen tüccarlara dili, dini ve ırkı ne olursa olsun fark gözetmeksizin bunların can ve mal güvenliğini temin etmesi, bu tüccarlara sağladığı imtiyazlar ve hukuki alanda uyguladığı politikalar sayesinde ülkeyi ticaret merkezi haline getirmiştir. Hazar Devleti uygulamış olduğu bu politikalar sayesinde iktisadi olarak zenginleşmiş, halkın refah düzeyi yükselmiş ve sürekli göç almaya devam etmiştir.

Hazar Devleti içerisinde barındırdığı birçok etnik unsur (Türk, Rus, Rum, Ermeni, Arap, Gürcü, Ermeni, Slav) ve buna bağlı olarak Hazar ülkesinde yaşayan insanların mensubu olduğu birçok farklı din (Müslüman, Yahudi, Hristiyan, Şamanizm) ve bundan dolayı birçok muhtelif mezhep (Hanefî, Şafîi, Ortodoks, Katolik, Karaizm) ile çok çeşitli insan topluluklarını bünyesinde barındırması özelliği ile başka bir örneği olmayan bir devlet statüsündedir. Ticaretin bu ülkede gelişmesinde bir nevi bu etnik ve dinî çeşitliliğin rolü vardır.

Hazar Devleti bir Türk devletidir. Kuruluşundan itibaren IX. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar sürekli ilerleyen ve kendini geliştiren adımlar atmıştır. Ancak sürekli göç alarak toplumda oluşan değişim, devletin önemli mercilerinde de kendini göstermiştir. Bu değişim sayesinde Hazar Türkleri savaşçı özelliklerini yitirmiş ve orduyu ücretli ve farklı kavimlerden olan askerlere bırakmışlardır. Toplumun refah seviyesinin bir hayli yükselmesinden dolayı Hazar Türkleri bozkır hayatını unutmuş ve şehir hayatının da etkisiyle asimile olmuşlardır. Hazar ülkesinde dil ve din birliği zaten yoktu bir de ülkü birliği kaybedilince çöküş kaçınılmaz olmuştur. Bu sayede başta askerî disiplinin kaybedilmesi ile başlayan serüven ardından idari

sistemin çözülmesi ile devam etmiştir. Gittikçe kan kaybeden Hazar Devleti, başta kendisine tabi olan Türk gurupları (Kuman-Kıpçaklar, Uzlar, Macarlar, Peçenekler, Kabarlar, Kalizler, Bulgar İskilleri) isyan bayrağını açıp tek tek Hazarlar Devleti'nden kopmuşlardır. Ardından Hazarların dostu olan Bizans Hazarlara cephe almış, Slavlar ve Ruslar bir bir Hazar topraklarını işgal etmişlerdir. Ruslarla yapılan savaşın ardından Hazar Devleti fiili olarak son bulmuş (965). Hazar halkı Hazar Denizi etrafına ve Karadeniz'in kuzeyine doğru dağılmış, yeniden toparlanma çabaları gösterecekler de bu çaba başarısız olmuştur. Alışlagelmiş bir devlet tarzından uzak olan bu Türk toplumu; yönetim şekli, yaşayış biçimi ve uygulamış oldukları hukuk sistemleri ile her dönemde adından söz ettireceklerinden şüphemiz yoktur.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, A., 2017. Sorularla Eski Türk Tarihi, Yeditepe Yayınları, İstanbul
- Artmanov, M.I., 2004. Hazar Tarihi, Çev. D. Ahsen Batur, "Selenge Yayınları İstanbul
- Dakuki, H. A., 1987 Dört Halife Devrinde Araplar ve Hazarlar, Çev. Faruk T, TKAD, S.2, Ankara
- Dunlop, D. M., 2008. Yahudi Hazar Tarihi, İstanbul
- Eldarov, M., 2006. İslamiyet'in Hazarlar Arasında Yayılması, EÜ.SBE. YLT, Kayseri
- Kafesoğlu, İ., 2018. Türk Milli Kültürü, Ötüken Yayınevi, İstanbul
- Kafesoğlu, İ., 1977. Hazar Devleti, Türk Dili Kültürü, Ankara
- Kurat, A. N., IV. – XVII. 1972. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara
- Kuzgun, Ş., 1985. Hazar ve Karay Türkleri, Seda Yayınları, Ankara
- Roux, J. P., 2017. Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul
- Taşgılı, Ahmet, Kök Tengri'nin Çocukları, İstanbul 2014
- Turan, Osman, Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2018

AFGANİSTAN'DA TÜRK VARLIĞI VE DİL POLİTİKALARI

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Gaziantep Üniversitesi

Semra ÇERKEZOĞLU
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Türkler tarihin çeşitli dönemlerinde dünyanın birçok bölgesinde devlet kurmuşlardır. Bu bölgelerin arasında günümüz siyasi haritasında Afganistan olarak bilinen ülke de dahildir. Ahmet Şah Dürrani'nin ilk Afgan devletini ilan ettiği 1747 yılına kadar Afganistan Akhunlar, Göktürkler, Gazneliler, Selçuklular, Timurlular, Özbekler, Harizmşahlılar ve Afşarlar gibi Türk boylarının kurdukları devletlerin hâkimiyetinde kalmıştır. Afganistan topraklarında hüküm sürmüş olan son Türk hükümdarı Afşar Nadir Şah'tır. Asya kıtasında önemli bir stratejik yeri olan Afganistan, doğu ve batı ile güney ve kuzeyi birbirine bağladığı ve tarihi yolların kesişme noktasında yer aldığı için tarih boyunca stratejik önemini korumuştur. XIX. yüzyıla gelindiğinde ülke bu konumu nedeniyle emperyalizm mücadelesine sahne olmuştur. Orta Asya'da yayılmaya çalışan Rusya ile bundan rahatsız olan İngiltere'nin mücadelelerinin kesişme alanı Afganistan olmuştur. Afganistan'da farklı gelenek ve kültürlere sahip, ayrı dilleri konuşan çok sayıda millet yaşamaktadır. Resmi dini İslam'dır ve halkın % 99'u Müslüman'dır. Afganistan halkını meydana getiren etnik gruplar Peştunlar, Tacikler ve Türkler'dir. Bugün Afganistan'da en kalabalık ve hakim etnik grubu teşkil eden Peştunların memlekete kuzeyden geldikleri ve Süleyman dağları etrafına yerleştikleri bilinmektedir. Yerli halkın tesiri ile Paştu dilini benimsemişlerdir. Bir müddet sonra kuzeyden kalabalık kitleler halinde Halaç Türklerinin o havaleye gelmeleri sonunda halkın etnik yapısı yeniden değişmiş ve bugünkü Peştun halkı meydana gelmiştir. Afganistan'da Peştunlardan sonra en fazla nüfusa sahip millet Türklerdir. Türkler, yoğun olarak Afganistan'ın kuzey bölgesinde yaşamaktadırlar. Afganistan Türklerinin en büyük grubunu Özbek Türkleri oluşturur. Özbeklerden sonra en kalabalık nüfusa sahip olan etnik grup Türkmenlerdir. Bu iki Türk boyundan başka Kızılbaşlar, Kazaklar, Tatarlar, Karakalpaklar, Avşarlar, Karluklar, Kırgızlar, Kıpçaklar, Hazaralar yaşamaktadır. Türklerden sonra en büyük etnik grubu teşkil eden Taciklerin, bazı müellifler Arap olduklarını iddia etmekle beraber İran asıllı bir kavim oldukları Afganistan'da çok eskiden beri yaşadıkları bilinmektedir. Afganistan Devleti kurulduktan sonra Peştunların amacı hep Kuzey Afganistan'da yerleşim yerleri kurarak Özbek beylerini bölmek ve Afgan Devleti'nin bölgedeki denetimini artırmak olmuştur. Peştu dilinin resmîyete geçip yayılması için büyük çaba sarf etmişlerdir Afganistan'da Peştu dili millileşememiş tersine memleket genelinde Darice tüm milletin ortak dili haline gelmiştir. Afganistan'daki Türklerin farklı siyasi, sosyal ve kültürel baskılar altında kendi ana dilleri olan Türkçeyi günlük hayatlarında kullanabildikleri fakat bu dili eğitim, sanat ve kültür hayatlarında kullanmalarının ise yasaklandığı bilinmektedir. Tarihi ve kültürel alanda yaşam mücadelesi veren Afganistan Türklerinin genel durumu eskiye göre biraz değişmiştir. 1985 yılında Kabil Devlet Üniversitesinde Özbek Dili ve Edebiyatı açılmıştır. 4 Ocak 2006'da Afganistan'ın yeni anayasasının 19. maddesiyle Özbekçe ve Türkmençe üçüncü resmi dil olarak kabul edilmiştir Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Türkoloji bölümü için yeni bir bina inşa ettirmiş, bu bina 2011-2012 eğitim ve öğretim döneminde hizmete açılmıştır. Türkoloji bölümü Türk dilinin ve kültürünün Afganistan'da daha çok tanınmasına katkı sağlayacak, iki kardeş ülke arasında hem kültürel hem de ticarî bakımdan birtakım gelişmelere kapı aralayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Peştunlar, Tacikler, Türkler, Hakimiyet, Dil Politikaları

TURKISH ASSETS AND LANGUAGE POLICIES IN AFGHANISTAN

ABSTRACT

Turks established states in various parts of the world in various periods of history. Among these regions is the country known as Afghanistan in today's political map. Until 1747, when Ahmet Shah Durrani declared the first Afghan state, Afghanistan remained under the rule of the Turkish tribes such as Akhunlar, Göktürk, Ghaznavids, Seljuks, Timurids, Uzbeks, Harizmshahli and Afshars. Afşar Nadir Shah was the last Turkish ruler who ruled Afghanistan. Afghanistan, which has an important strategic place in the Asian continent, has maintained its strategic importance throughout history as it links east and west with south and north and is located at the intersection of historical roads. XIX. century, the country has been the scene of the struggle for imperialism because of this position. Afghanistan is the area of intersection of the struggles of Russia, which is disturbed by Russia, which is trying to spread in Central Asia. There are many nations with different traditions and cultures who speak different languages. The official religion is Islam and 99% of the population is Muslim. The ethnic groups that make up the people of Afghanistan are Pashtuns, Tajiks and Turks. It is known that Pashtuns, which constitute the most populous and dominant ethnic group in Afghanistan, come from the north and settled around the mountains of Solomon. They have adopted the Pashtu language under the influence of the local people. After a while, when the Halac Turks came to the masses from the north, the ethnic structure of the people changed again and the Pashtun people became present. After Pashtuns in Afghanistan, Turks have the highest population. The Turks live in the northern part of Afghanistan. The largest group of Afghan Turks is the Uzbek Turks. After the Uzbeks, the most populous ethnic group is the Turkmen. Apart from these two Turkish tribes, Kizilbashs, Cossacks, Tatars, Karakalpaks, Avsars, Karluks, Kyrgyzs, Kipchaks, Hazaras live. It is known that the Tajiks, who constitute the largest ethnic group after the Turks, have lived in Afghanistan for a long time, although some authors claim to be Arabs but they are Iranian people. After the establishment of the State of Afghanistan, the Pashtun's aim was to establish the settlements in northern Afghanistan and to divide the Uzbek rulers and to increase the control of the Afghan State in the region. They have made great efforts for the formalization and spread of the Pashtun language. In Afghanistan, the Pashtun language has not been nationalized, on the contrary, Darice has become the common language of the whole nation. It is known that Turks in Afghanistan are able to use their native language Turkish in their daily lives under different political, social and cultural pressures, but are prohibited from using this language in their educational, artistic and cultural lives. The general situation of the Afghan Turks struggling to survive in the historical and cultural sphere has changed slightly compared to the past. Uzbek Language and Literature was opened in Kabul State University in 1985. On January 4, 2006, Uzbek and Turkmen were adopted as the third official language by Article 19 of the new constitution of Afghanistan. The Turkish Cooperation and Development Agency (TIKA) has built a new building for the Turcology department, which was put into service in the 2011-2012 academic year. The Turcology Department will contribute to the recognition of the Turkish language and culture in Afghanistan, and will open the door to some cultural and commercial developments between the two fraternal countries.

Keywords: Afghanistan, Pashtuns, Tajiks, Turks, Domination, Language Policies

1.GİRİŞ

Afganlar memleketi manasına gelen Afganistan'ın bugünkü yüzölçümü 650.000 km² olup nüfusu 20 milyon civarında bulunmaktadır. Bir Orta Asya memleketi olan Afganistan kuzeyde Sovyet Cumhuriyeti, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ile doğuda kısa bir mesafede Çin Türkistan'ı, Keşmir, Pakistan ile Batıda da İran ile komşu bulunmaktadır. (Saray, 1997, s.17)

Afgan adı, ilk defa X. yüzyılda Gazneli kaynaklarında Türk ve Hindu topluluklarıyla birlikte zikredilmiş ve bu yüzyıldan itibaren İran ile Hindistan arasındaki dağlık arazilerde yerleşmiş kabilelerin genel adı olarak kullanılmıştır. Afganların menşei konusu hâli hazırda tartışma konusu olup, özellikle Afgan ve İranlı tarihçiler, Şah Cihangir'in münşisi olan Nimetullah'a dayanarak, onların Benî İsrail kavminden neşet ettiklerini ileri sürmüş, bazı batılı tarihçiler de bu görüşü doğru kabul etmişlerdir. Oysa antropolojik tespitlere göre belirli bir Afgan tipine rastlanılmadığı, esas itibarıyla Türk-İran tipine mensup, güneydoğuya inildikçe İndo-Aryan tipinin ağır bastığı kabileler, Afgan ismiyle adlandırılmıştır. (Yazıcı, 2011, s.1-2) Bazı tarihçiler "Afgan" adında belli bir milletin bulunmadığı ve 18.yy ortalarında Ahmet Han Durani liderliğinde kurulan Peştun devletinin hakimiyeti altında yaşayan halklara 19.yüzyılda İngiliz ve İranlıların verdiği siyasi bir isim olduğunu öne sürerler. Oysa ki, M.S.6 asırda bir Hint müneccimi, Himalaya dağlarının eteğinde yaşayan "Ugan" adındaki bir kabilede söz etmiştir. Daha sonra İslam kaynaklarında bu isim Arap alfabesinde okunuş hatasından dolayı "Avgan" şeklini almıştır. Çünkü Arap alfabesinde "Ugan" ve "Avgin'in" yazılışı aynıdır. Günümüzde de Afgan olmayan Özbekler, Türkmenler, Tacikler ve Hazaralar, Afganlara 'Avgan' demektedirler. Güney Türkistanlı ünlü şair ve yazar Erges Uçkun'a göre, Afgan kelimesi bir Türkçe kelimenin bozuntusudur. 'Avgan', avub, kelghan kelimeleri zaman içerisinde Afgan şeklini almıştır. Ünlü şair yazısının devamında Afganistan'ın eski adlarını ise şöyle sıralamaktadır. Tatarya, Babaria, Atli göçebe diyarı, (mounted nomads) Atlı Akıncılar imparatorluğu, İskitler, Seltler ve Sakalar ülkesi Parthia ve Partlar veya bugünkü adıyla Bakhtar (Bacteria), Belh, Horosan, Cenubi Türkistan (Güney Türkistan), Turan Zemin, Türkistan, Taharisan, Siyungnular, Hunlar, Oğuzlar, Kuşhaniler, Samaniler, Şeybaniler, Harezmsahlr, Gorilar, Gazneliler, Selçuklular, Ghajarlar, Afşarlar, Timuriler, Baburiler ve Belh Hanlığı, Akça Hanlığı, Meymene Hanlığı, Taskurgan Hanlığı, Tahhar ve Katagan Hanlığı şeklinde sıralanmaktadır. Bugünkü Afganistan eskiden beri Türklerin yurdu olup Afganlara "Afgan" ismi iddia edildiği gibi 19. yüzyılda İngiliz ve Farslar tarafından siyasi bir isim olarak verilmemistir. Fakat 19. yüzyıldan sonra kendilerine "Pestun" demeye başlayan Afganların amacı, bugünkü Afganistan sınırları içerisinde yaşayan Afgan olmayan diğer milletleri Afgan kimliği altında asimile etmektir. (Zıyayı, 2004, s.2)

Bir coğrafi terim olarak Afganistan ise ilk defa XVI. yüzyıl kaynaklarından Babûr'un Vekâyinamesinde geçmekte ve sadece Kâbil ile Pencâb arasında yer alan Süleyman dağlarının çevresini ifade etmektedir. (Yazıcı, 2011, s.1-2) Afganistan, çağdaş dönemlere kadar ise Aryana, Ortaçağ'da Horasan diye adlandırılmıştır. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.156) Bugünkü Afganistan devletinin yer aldığı coğrafyada ilk müstakil Afgan Şahlığı, XVIII. yüzyılın ilk yarısında Ahmed Şah tarafından Kandahar merkez olmak üzere kurulmuş ve sınırları zamanla batıda Nişabur ve Sebzevâr'a, kuzeyde Ceyhun'a, doğuda Sind ve güneydoğuda Sütleç nehri ile güneyde Hint okyanusuna kadar uzanmıştır. (Yazıcı, 2011, s.1-2) 18. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar Afganistan adıyla bilinirken, 3 Ocak 2004 tarihinde kabul edilen son anayasada ülkenin adı Afganistan İslam Cumhuriyeti olmuştur. Afganistan, coğrafi konumunun özelliği bakımından tam bir anahtar ülke durumundadır. Coğrafi, tarihî, kültürel ve stratejik olarak Orta Asya ve Güney Asya arasında toprakları bulunan Afganistan'ı; siyasi ve dinî coğrafyası, Güney Asya ve Ortadoğu'ya yakınlaştırmaktadır. Bu sebeple sahip olduğu

önemli coğrafi konumundan dolayı birçok devletin istilasına uğramıştır. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.156)

İslamiyet'in Afganistan'a ilk girişi, Muaviye döneminde Abdurrahman b.Semura'nın Sicistan bölgesini fethetmesiyle başlamıştır. (Göksoy, 2003, s.122) Afganistan'ın resmi dini İslam'dır. Halkın % 99'u Müslüman'dır. Ülkede Müslümanların yanı sıra az sayıda Hindu, Sih ve Yahudi de yaşamaktadır. Müslümanların % 80'i Sünni-Hanefi, % 19'u Şii'dir. İstatistiksel olarak dinsel bir bütünlük söz konusuymuş gibi görünse de, bölgesel dini liderlerin ve din eğitimi sağlayan hocaların iyi bir dini eğitim almamış olmaları nedeniyle bölgeler arasında farklı dini uygulamalar sıklıkla görülmektedir. (Kazu, Gülecan, 2008, s.26). Afganistan'ın İslamlaşmasında tasavvuf ve tarikatların rolü büyüktür. Birçok alim ve mutasavvıfın yetistği Horasan'ın bir kısmı ile Gazne, Herat ve Belh gibi en eski İslam şehirleri bugün Afganistan sınırları içinde yer almaktadır. İbrahim b. Ethem (ö.777), Bahaeddin Veled ve oğlu Mevlana Celaleddin Rumi (ö.1277) gibi meşhur mutasavvıflar Belh'ten Konya'ya gelmişlerdir. (Göksoy, 2003, s.122)

2.1747 YILINA KADAR AFGANİSTAN' DA TÜRK SİYASİ VARLIĞI

Afganistan'da iki yüz yıl öncesine kadar Türk hâkimiyeti ve devletlerinin hüküm sürdüğü bilinmektedir. (Aysultan, 2010, s.2) Ahmet Şah Dürrani'nin ilk Afgan devletini ilan ettiği 1747 yılına kadar Afganistan Akhunlar, Göktürkler, Gazneliler, Selçuklular, Timurlular, Şeybaniler (Özbekler), Harizmşahlılar ve Afşarlar gibi Türk boylarının kurdukları devletlerin hâkimiyetinde kalmıştır. Afganistan topraklarında hüküm sürmüş olan son Türk hükümdarı Afşar Nadir Şah'tır (Oğuz, 2001, s.43, 44).

Tarihî kayıtlara göre, Afganistan'da M.S.50'den M.S.125'e kadar Türk asıllı oldukları tahmin edilen Sakalar (İskitler), M.S. 125-480 arasında da Türk oldukları tahmin edilen Kuşanlar Afganistan'ı hakimiyeti altında bulundurmışlardır. M.S. 480'den itibaren Afganistan'ın yeni hakimleri Türkler olmaya başlamıştır. Akhunlar olarak bilinen Halaç Türkleri bu devirde Afganistan'a gelip bir asır kadar buraya yerleşmişlerdir. Akhunlar'ın Göktürklerin aleyhine politika uygulamaları sonucu Afganistan'da hakimiyetleri sona ermiştir. VII. asır sonlarına doğru Afganistan, İslamiyeti yayan orduları tarafından istila edilmiştir. (Saray, 1997, s.27) IX. yüzyılda İran'da kurulan Samanî Devleti (819-1005), bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Afganistan'ın büyük bir kısmını hâkimiyeti altına aldı. Samanî Devleti'nin X. yüzyılın sonlarına doğru zayıflamasıyla, bu devletin askerî teşkilatında görev yapan Türkler, Alptigin liderliğinde Gazne şehrini ele geçirip burada bulunan Akhun bakiyeleriyle, X. yüzyıldan itibaren bölgeye akan Oğuzlara dayanarak yeni bir Türk devleti kurdular. (Yazıcı, 2011, s.11) Gazneli Mahmut zamanında, Türk - İslam nüfusu Afganistan'a iyice yerleşmiş hatta Hindistan'a kadar yayılmıştır. (Saray, 1997, s.28) Sultan Mesud zamanında, Selçukluların Maverâünnehr ve Horasan'a inmesiyle Gazneli hâkimiyeti sarsılmaya başladı. Tuğrul ve Çağrı Beylerin idaresi altındaki Selçuklular, Dandanakan savaşında (Mayıs 1040) Gaznelileri mağlup ederek zamanla Afganistan'ı hâkimiyetleri altına aldılar ve bu hâkimiyetlerini XII. yüzyılın ortalarına kadar devam ettirdiler. (Yazıcı, 2011, s.12) Afganistan'daki Selçuklu hakimiyeti, ülkenin güneydoğusundan Hindistan'a doğru uzanan (Bugünkü Pakistan) bölgede hakim olan Gurlular Devleti tarafından zaman zaman tehdit edildi ise de Selçuklu Devleti sonuna kadar Gurlulara yenilmeden devam etmiştir. Ancak Büyük Selçuklu Devletinin son hükümdarı Sultan Sancar (1119-1157)'ın ölümünden sonra Gurlular kısa bir müddet kontrolleri altına almışlardır. XII. Asrın sonlarına doğru Gurlular'ı yenerek, Harzemsahlar, Afganistan'ı hakimiyetine almışlardır. (Saray, 1997, s.29) Gurluların, Afganistan'daki hâkimiyetlerinin sona ermesinden sonra bu bölgede Harezmsahların lideri Alaeddin Muhammed b. Tekeş, Gazne ile Gur bölgesini 1215 yılında tamamen ele geçirdi. Daha sonra oğlu Celâleddin Mengüberti'yi yerine bırakarak, kuzeyden ülkesini sıkıştırmaya başlayan Çingiz Han ile mücadeleye girişti. Ancak 1220'de Otrar'da Moğollar karşısında hezimet

uğradı ve hayatını kaybetti. (Yazıcı, 2011, s.13) 1220'den sonra Harzemşahlar'ı yenerek hakimiyeti ellerine alan Cengizogulları, özellikle Kuzey Afganistan'da yaşamakta olan bazı Türk boylarını Anadolu'ya göç etmeye mecbur bırakmıştır. Bu arada bazı Moğol menşei unsurlar Afganistan'a yerleşmişlerdir. Timur, XIV. asrin sonlarında Orta Asya'da kalan Türk boylarını bir araya getirerek kendi adını verdiği kuvvetli bir devleti ortaya koymuştur. (Saray, 1997 s.29-30) 1369'dan 1505'e kadar Afganistan toprakları Timurluların hakimiyeti altında kalır. Timurlular hükümdarlarından Hüseyin Baykara'nın ölümünden sonra Türklerin kendi aralarında çıkan taht kavgaları, bugünkü Afganistan topraklarının parçalanmasına sebep olmuştur. (Burget, 1999, s.30-31) Her ne kadar Timur'un ölümünden sonra kurduğu devlet uzun süre yaşamamış ise de onun torunlarından Muhammed Babür, Türk hakimiyetini Afganistan'da daha uzun devam ettirecek yeni bir Türk Devleti kurmayı başarmıştır. Afganistan merkez olmak üzere, Babür'ün kurduğu devlet yalnız bu ülkeye değil, Hindistan'a da yeniden pek çok Türk'ün yerleşmesini sağlamıştır. Afganistan Nadir Şah'ın istilasına kadar daima onların kontrolünde kalmıştır. (Saray, 1997, s.30) Timurlular hükümdarlarından Hüseyin Baykara'nın ölümünden sonra Türklerin kendi aralarında çıkan taht kavgaları, bugünkü Afganistan topraklarının parçalanmasına sebep olur. Babür devletinden sonra mahalli devletler kurulmuşsa da İran asıllı Afsar Türklerinden Nadir Şah Afşar'ın zuhuruyla Afganistan onun hakimiyetine girer. (Burget, 1999, s.31) Büyük Timur Devleti ve Babür Şah Devletleri uzun yıllar bu topraklara hakim olmuş, çok değerli eserler bırakmıştır. Bugün bu iki büyük Türk sultanından kalan ve Afganistan'ın Herat, Maymana, Seripul, Kunduz, Tahar vilayetlerinde saklanan pek çok tarihi eser mevcuttur. (Fevzi, 2015, s.40) 18. yüzyılda Babür Devleti'nin giderek zayıflaması sonucunda Afgan kabileleri kendi başlarına bağımsız olarak hareket etmeye başlamışlardır. Kabilelerin kendi başlarına hareket etmeleri iç karışıklıkları iyice artırmıştır. Bu karışıklık ortamında Nadir Şah himayesindeki Türkmen Ordusu, Afganistan ve İran'ı ele geçirmiş, Hindistan'da bulunan Babür Devleti'ni ise vergiye bağlamıştır. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.155-168) Nadir Şah Afgan kabileleri ve özellikle Abdalilerle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Afganlardan teşkil ettiği ordusunda özellikle Abdaliler özel bir konuma sahip olmuşlardır. Böylelikle siyasi ve askeri olarak güçlenen Ahmet Şah liderliğindeki Abdaliler, Nadir Şah'ın ölümüyle beklenmedik bir fırsat yakalamışlardır. Nadir Şah'ın Abdali askerlerin korumasına emanet ettiği ancak öldürülmesi üzerine Ahmed Şah tarafından el konulan devlet hazinesi ise ilk Afgan devletinin kurulmasına katkı sağlamıştır. (Erman, 2013, s.492) Afgan kabilelerine dayanarak ilk milli Afganistan devletini kuran Ahmet Şah Dürrani olmuştur. (Saray, 1997, s.34) 1747 yılından Afgan devletinin kuruluşuna kadar bugünkü Afganistan topraklarının tamamı muhtelif Türk Devleti tarafından yönetilmiştir. Afganlar devlet kurduktan sonra amaçları hep Kuzey Afganistan'da yerleşim yerleri kurarak Özbek beylerini bölmek ve Afgan Devleti'nin bölgedeki denetimini artırmak olmuştur. 1888 den önce bölgede yalnızca birkaç memur ve askerle sınırlı olan Peştun nüfusu, Hindukuş Dağları kuzeyine çok sayıda Peştun'un yerleştirilmesi ile büyük oranda artırılmıştır. Sağlanan çeşitli ayrıcalıklar, asıl sahibi olan Özbekler'den alınarak Peştunlar'a tahsis edilmiştir verimli topraklar ve yöreye götürülen altyapı hizmetleri sayesinde Güney ve Güneydoğu Afganistan'dan getirilen bu Peştun kabileleri bölgenin artık yeni sakinleri olmuşlardır. Özbekler kendi haklarını savunmak için 1930' larda çıkardıkları isyan bölgeye daha fazla Peştun yerleşmesine sebep olmuştur. (Fevzi, 2012, s.551)

3.AFGANİSTAN'IN ETNİK YAPISI VE AFGANİSTAN TÜRKLERİ

Peştun'lar ülkenin güneydoğusunda, Özbek, Türkmen Hazara ve Tacikler kuzeyinde yoğunlaşmışlardır. Beluçlar ise ülkenin güneybatı bölgesindedirler. 4 milyonluk Afgan nüfusu genel olarak şöyle tasnif edilmiştir: Peştun %52, Tacik %21, Hazara %9, Beluç %7, Özbek %6, Türkmen %2, diğerleri %1. Şii Türkleri Herat ve Kabil arasında yaşamaktadır. Nüfusları 400.000 olarak tahmin edilmektedir Ayrıca Kuhistan ile Kabil vadisinin

kuzeyinde ve K h - Daman bölgelerinde yaşayan küçük Türk grupları da vardır. (Genelkurmay Başkanlığı, 2009, s.14) Herat ile eski Gazne şehri etrafında ise küçük bir grup olan  ağatay Türkleri teşkil etmektedir. (Saray, 1997, s.24) Uygurlar, Fayzabad'da yaşamaktadır. Nüfuslarının 3000 ile 5000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Uygurların ana vatani Doğu Türkistan'dır. Eski tarihlerden itibaren Afganistan, sığınmacılara ev sahipliği yapmıştır. Uygurların konumu da böyledir. (Genelkurmay Başkanlığı, 2009, s.17) Afganistan'ın Güney kısımlarında sayıları yarım milyona yaklaşan Hintli ve arı topluluklarına da rastlanmaktadır. Bugün 20000000 civarında olduğu söylenen Afganistan nüfusunun yarıya yakını Türklerin teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Afganistan halkı koyu Sunni olmaları ile tanındıkları gibi aynı zamanda İstiklal ve hürriyetlerine d ş n   kleri ile ve Mahir savaşçı olmalarıyla da meşhurdurlar. Bugün Afganistan nüfusunun meydana getiren ahalinin etnik yapısı oldukça karışık görülmektedir bu karışık etnik Yapı neticesinde Afgan milletin teşekkürü çok geç tahakkuk etmiştir Afganistan halkını meydana getiren etnik grupları şöyle sıralayabiliriz Afganlar, Tacikler ve Türkler. (Saray, 1997, s.21-25)

3.1. Peştunlar

Peştun'ların memlekete kuzeyden geldikleri ve Süleyman dağları etrafına yerleştikleri ve o havalinin Hint asıllı yerli halkı ile karışmaları  zerine Patan- Pathan adını aldıkları bilinmektedir. Yerli halkın tesiri ile onların konuştuğu Paştu (Peştu) dilini benimsemişler ve o günden beri de aynı lisanı kullanmaya devam etmişlerdir. Bir müddet sonra kuzeyden kalabalık kitleler halinde Halaç (Akhun, Eftalit) Türklerinin o havaleye gelmeleri sonunda halkın etnik yapısı yeniden değişmiş ve böylece bugünkü Afgan halkı meydana gelmiştir. Bugün Patan ve Halaç karışımı olarak ortaya çıkan bu grub Afganistan'ın en büyük etnik grubunu teşkil eder. (Saray, 1997, s.21)

Peştunlar, ülkenin güney ve güneydoğu tarafında yaşarlar; diğer bölgelerde de azınlık olarak bulunurlar. Afganistan'ın tarihi ve geleneksel olarak en göçü ve en kalabalık grubudur. Afgan kralları Peştunlar arasından çıkmıştır. Hükümette, bürokraside ve orduda üst kademeler neredeyse tamamen Peştun olagelmiştir. ( ınarlı, 2012, s.74) Sayılarının 12-13 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Peştunlar kendi içinde Galzaca , Abdal  ve Ko iler gibi üç farklı gruba ayrılırlar. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.159) Pestun halkı yaklaşık altmış farklı kabileden oluşmaktadır. Sehirlerde yaşayan yüksek eğitimli Peştunlar dışında diğer Peştun kabileler  adırdı yaşayan göçebelerdir. Pestunlar'ın da %99'u Sünni müslümandır. (Gülfem, 1998, s.50)

3.2. Tacikler

Bugün Afganistan'da Türklerden sonra en büyük etnik grubu teşkil eden Taciklerin bazı müellifler Arap oldukları iddia edilmekle beraber İran asıllı bir kavim oldukları Afganistan'da çok eskiden beri yaşadıkları bilinmektedir. Taciklerin nüfusunun 4 buçuk milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Umumiyetle Kabil etrafında K histan bölgesinde  st Amu-Derya Vadisi ile Hindikuş Dağları'nın kuzey doğu kısımlarında ve Hera çevresinde yaşamaktadırlar. (Saray, 1997, s.22) Farsçanın farklı bir kolu olan Dari Farsçası konuşmaktadırlar ve bu dil, ülkenin ikinci resmî dili olarak kabul edilmiştir. İran asıllı olmalarına rağmen, Afganistan Taciklerinin %99'u Sünni mezhebindedir. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.159) Dağ Tacikleri, İran'ın resmi mezhebi olan şiiliğe mensuptur. Dari lehçesi ve Tacik kültürü Afganistan'da son derece yaygın ve etkilidir. Dari aynı zamanda farklı etnik gruplardan kişilerin birbirleriyle anlaşmak için kullandıkları genel ortak dil durumundadır. Kendi aralarındaki bütünleşme seviyeleri Peştunlardan yüksek olmasına karşılık, ordu ve bürokrasinin dışında bırakılmış oldukları için lider çıkartabilme imkanları sınırlıdır. Afganistan'ın tarihi boyunca yalnızca iki kez siyasi göçü ele geçirebildikleri g r lm ştir.

Ancak, her iki seferinde de Taciklerin siyasi gücü ele geçişi Peştunlar tarafından tepkiyle karşılanmış ve yönetimlerine son verilmiştir. (Çınarlı, 2012, s.75)

3.3. Türkler

Afganistan'da Peştunlardan sonra en fazla nüfusa sahip millet Türklerdir. Afganistan Türklerinin en büyük grubunu Özbek Türkleri oluşturur. Özbeklerden sonra en kalabalık nüfusa sahip olan etnik grup Türkmenlerdir. Afganistan'da bu iki Türk boyundan başka Kızılbaşlar, Kazaklar, Tatarlar, Karakalpaklar, Avşarlar, Halaçlar, Karluklar, Kırgızlar, Bayatlar, Kıpçaklar yaşamaktadır. (Şahin, 2016, s.1146) Herat ile eski Gazne şehri etrafında yaşayan ve küçük bir grup olan Çağatay Türkleri teşkil etmektedir. (Saray, 1997, s.24) Türkler çoğunlukla Kuzey Afganistan'da yaşarlar nüfusları 8 milyonun üzerindedir. Afganistan Türkistan'ı Katağan ve Türkistan olmak üzere iki bölgeye ayrılmaktadır. Bir Özbek Aşireti'nin ismi olan Katağan bölgesinin merkezi Kunduz, Türkistan'ın Merkezi ise Şibirgan'dır. Afganistan Türkistanı'nda yaşayan Türk boyları başta dilleri olmak üzere gelenek görenek örf ve adetlerini muhafaza etmeyi başarırken bu bölgenin dışında kalan diğer Türk boyları genelde asimile olmuşlardır. Avşarlar Kalaçlar Aymaklar ve Kızılbaşların büyük bir kısmı asimile olan Türk boylarıdır dillerini kaybetmişlerdir bu boylar Farsça konuşurlar ve Şii inançlıdır. Afganistan Türklerinden Kazaklar ve Kırgızlar kendi lehçeleri ile konuşurken diğerleri de ya Özbekçe ya da Kendi bölgelerinde çoğunlukta olan kavimlerin dilleri ile konuşurlar Türkistan ve bölgelerindeki Türk kavimleri arasında Özbek Türkçesi ortak bir lehçe sayılır Türk grupları umumiyetle tüccarlık çiftçilik sanatkarlık ve hayvancılıkla uğraşırlar. (Fevzi, 2012, s.551) Afganistan topraklarında yaşayan Türkler arasında, geçmişten beri Fars dilinin hâkim olduğunu görüyoruz. Zeki Velidî Togan, Afganistan ve Hindistan taraflarına yayılan Türklerin doğrudan doğruya Afganlaşmak veya Hintlileşmekten ziyade bu bölgelere Fars kültürüyle geldikleri, münevver sınıfın Farsça konuştuğu ve bu dilde mükemmel eserler verdikleri bilgisini verir. (Şahin, 2016, s.1149)

3.3.1.Özbekler

Özbekler, üç milyona yakın nüfuslarıyla Afganistan içindeki Türk boylarından en kalabalık olanıdır. Özbekler de diğer Türk boyları gibi yoğun olarak Afganistan'ın kuzey bölgelerinde yani Güney Türkistan'da yaşamaktadırlar. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.159) Türkçesinin kendilerine has olan Özbek şivesini konuşurlar ve Sunnîdirler. Kendi aralarında kabilelere ve klanlara ayrılmalarına karşılık en önemli ayırım, Afganistan'da yüzyıllardır yaşayan Özbeklerle, buraya Rus baskısından kaçarak kuzeyden gelen Özbekler arasındadır. Sonradan gelen Özbekler "muhacir" adı altında kendilerine has farklı bir alt kimlik oluşturmuşlardır. (Çınarlı, 2011, s.76) Özbeklerin büyük çoğunluğu şehirlere ve köylere yerleşmiştir. Bununla beraber tam yerleşmemiş yarı konar- göçer Özbekler de vardır. Afganistan'daki Özbekler, ziraatçi ve hayvan besleyicisi oldukları kadar da sanatkardırlar. Ülkenin ticaretinde de söz sahibi olan Özbekler ülke ekonomisine bu yönden de faydalı olmaktadır. (Merçil, 1979, s.12) Özbekler sosyal ekonomik kültürel ve siyasi haklarını oldukça uzun bir mücadele sonucu elde edebilmişlerdir. (Fevzi, 2012, s.552)

3.3.2.Türkmenler

Özbeklerden sonra Afganistan halkını oluşturan Türk boylarından en kalabalık olanı Afganistan Türkmenleridir (Tahmini nüfus: 1.000.000). Diğer Türk boyları gibi Afganistan'ın kuzey bölgelerinde yaşayan Afgan Türkmenleri, diğer Türk boylarından farklı olarak göçebe yaşam tarzlarını sürdürmektedirler. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.160) G. Jarring Afganistan'da Teke, Yomut, Yemreli, Salur, Sarık, Ersarı, Teke, Alili ve Çovdur Türkmenlerinin yaşadığı bilgisini verir. Jarring ayrıca, Meymene ve Andkhoy'da yaşayan Karama Türkmenlerinin varlığından bahsetmiştir. (Şahin, 2016, s.1147) Tarım ve hayvancılıkla uğraşan Afgan Türkmenleri, ürettikleri halılarla Afganistan ticaretine büyük

katkı sağlamaktadırlar. Afganistan'ın en az yatırım yapılan bölgesinde yaşamlarına rağmen ekonomiye olan katkıları önemlidir. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.160) Türkmenler Batı Türkçe'si sivesiyle konuşurlar. Türkmenlerin öz vatani olan Türkistan'ın güneyi bugünkü Afganistan'a dahildir ve çeşitli boylar halinde esas itibariyle Andhuy, Murgab arasındaki bölgede bulunurlar. Ayrıca Meymene, Akçe Belh, Devlet Abad, Taskurgan, Herat ve Kunduz şehirlerinde de Türkmen nüfusu vardır. (Merçil, 1979, s.13) Türkmenlerinin büyük çoğunluğu özellikle Ekim Devrimi'nde bugünkü Türkmenistan toprağı olan Çarcöv, Lebap ve civarından göç etmiştir. Afganistan Türkmenleri kendilerini, oturumdar "daha önce bu bölgeye yerleşmiş olan" ve vatani "göçmen" Türkmenler diye ikiye ayırılır. Oturumdar Türkmenler, vatani Türkmenlerden önce bu topraklarda yerleşmiş olan Türkmenlerdir. Yaklaşık bin yıldan beri bugünkü Kuzey Afganistan'da yaşayanlar oturumdar Türkmenler, 20. yüzyılın başından itibaren Afganistan'da yerleşik hayata geçmiştir. Bugün tamamen yerleşik hayata geçmiş olsalar bile yaylalarda yurt denilen göçebe çadırlarını kurarak yarı göçebe bir hayat tarzını sürdüren küçük Türkmen toplulukları da mevcuttur. Afganistan'daki Türkmen boylarının büyük çoğunluğu Ersarı boyuna mensuptur. Ersarılar, 16. yüzyılda yaşamış Türkmen Hanı Ersarı Baba'nın soyundan gelmektedir. Ersarı boyu, Gara - Bekevül, Güneş ve Uludepe olmak üzere üç alt gruba bölünmüştür. Bu alt grupların her biri 5 - 12 arasında değişen küçük oymaklardan oluşmaktadır. (Şahin, 2016, s.1147)

3.3.3. Kırgızlar

Kırgızlar, Afganistan, Tacikistan ve Pakistan sınırlarının kesiştiği bölgedeki Vakhan koridorunda izole bir hayat sürerler. Sayılarının 10.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. 1982 yılında, 4.000 Kırgız, liderleri Rahmankul Han öncülüğünde Türkiye'ye gelerek Van'a yerleşmiştir. (Çınarlı, 2012, s.77) Kırgızlar konargöçerdiler. Bununla beraber Pamir yaylasında konar-göçer hayat tarzını terk ederek yerleşmiş aileler de vardır. Kırgızların nüfusu 20 bini aşkın olup kırsal ve keçi sütünün mahsullerine dayanarak yaşarlar. (Merçil, 1979, s.16) Kırgızların sayıları 1950'lerde Çin baskısına dayanamayıp Doğu Türkistan'ı terk etmek mecburiyetinde kalan büyük kitlelerin sayısı 100 bini çoktan geçmiş bulunmaktadır. (Saray, 1997, s.24)

3.3.4. Kazaklar

Afganistan'daki diğer bir Türk boyu Kazaklardır. Bunların çoğu S. S. C. B.'nin zulmü yüzünden Kazakistan'dan Afganistan'a kaçmışlardır. Bilhassa Hanabad ve Bağlan bölgelerinde yaşarlar. Tüccarlık ve işçilik yapmakta olup yerleşim merkezlerinde yaşarlar. (Merçil, 1979, s.17) Özbek Türkçesine yakın bir Kazakça konuşurlar. Kazakistan'ın nüfusunu artırmaya yönelik izlediği politika sonucu birçok Kazak, Afganistan'ı terk ederek Kazakistan'a göç etmiştir. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.161)

3.3.5. Karakalpaklar

Afgan Türkistan'ı denilen (Güney Türkistan) bölgesinin değişik bölgelerinde yaşarlar. Bunların sayısı da 20 bindir. Kara Kalpaklar'ın çoğunluğu Özbek kimliği taşımakta olup zaten Özbeklerden farkları yoktur. Bunların dışında Kıpçaklar ve Karluklar da Türkistan bölgesinin hemen hemen bütün şehirlerinde mevcut olup Özbek kimliğiyle tanınmaktadırlar. (Merçil, 1979, s.17)

3.3.6. Aymaklar

Afganistan nüfusunun %4'ünü oluşturan Aymaklar, yaklaşık 1 milyon 250 bin nüfusa sahiptir. "Aymak" kelimesi, Türkçe "oymak" kelimesinin karşılığıdır. Aymaklar, Özbekçe ve Farsça konuşmaktadırlar ve %99'u Sünni'dir. En önemli Aymak boyları Çaraymak, Firozkohiler, Hazara Aymakları, Taymaniler ve Timurilerdir. Uzun yıllar göçebe hayat tarzını sürdürmüş olmalarına rağmen günümüzde tamamı yerleşiktir.

3.3.7.Afşarlar/Kızılbaşlar

Afganistan'ın nüfusunu oluşturan Türk boylarından biri de Afşarlardır. Afganistan Afşarlarının çoğu millî kimliklerini muhafaza edememiştir. Kâbil, Andhoy ve Herat'ta yoğun olarak yaşayan Afşarlar, Dari Farsçası ve Peştunca konuşmaktadırlar. Afşarlar genelde ticaretle uğraşmaktadırlar. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.160) Kızılbaşlar ise Afganistan Türkleri arasında Şii olan tek Türk grubudur. Adları, kullandıkları kırmızı renkli başlıktan gelmektedir. XVIII. yüzyılda Afganistan'ı işgal eden Nadir Şah'ın askerlerinin soyundan gelmişlerdir. Büyük bir çoğunluğu Kâbil'de, bir kısmı ise Hazaracat bölgesindeki Flodi vadisinde yaşamaktadır. Toplam nüfuslarının 50.000 ila 60.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bir kısmı Darice, bir kısmı ise Batı Türk lehçesiyle konuşur, Darice konuşanlar da milli kimliklerinin farkındadırlar. (Çınarlı, 2012, s.77)

3.3.8.Karlıklar

Afganistan'da yaşayan en eski Türk boylarından biri de Karlıklardır. Nüfusları 25 bin olarak tahmin edilmektedir. Tahar, Kunduz, Samangan ve Faryab şehirlerinde yaşamaktadırlar. Bugün Özbekçeyi en güzel konuşan Türk topluluğu olarak da bilinirler. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.160)

3.3.9.Hazaralar

Hazaralar, Afganistan'ın merkezinde yer alan dağlık Hazaracat bölgesinde yaşarlar. Bölgenin dağlık yapısı Hazaraların izole bir hayat sürmelerine ve kendilerine has ayrı bir kimlik geliştirmelerine sebep olmuştur. Ayrıca, 2 milyon kadar Hazara da İran'da sığınmacı olarak yaşamaktadır. Behsud, Caghuri ve Oruzgani olmak üzere üç gruba ayrılırlar. Az miktarda Sünni ve İsmaili dışında Hazaraların tamamına yakını Şii mezhebine mensuptur. Konuştukları dil Darice olup içinde pek çok Türkçe sözcük ve Moğol deyiimi vardır ve Hazaragi olarak adlandırılır. Hazaraların kökeni konusunda farklı teoriler ortaya atılmış olmasına karşın en çok kabul göreni Moğol askerleriyle bölgedeki Türk ve Taciklerin karışımından meydana geldikleridir. (Çınarlı, 2012, s.78) Türk Moğol karışımı kabileleri olarak bilinen Hezare Oymak gruplarının son yapılan araştırmalarla tamamı ile Türk oldukları anlaşılmıştır. (Saray, 1997, s.25) Hazaraları diğer etnik gruplardan ayıran bir diğer özellikleri ise Şii mezhebinden olmalarıdır. Geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlayan Hazaralar, Afganistan'ın en verimsiz bölgesinde yaşamaktadırlar. Hazaralar da Peştunlar gibi kendi içinde boylara ayrılır. Bu boylardan en kalabalıkları şunlardır: Day Kalan, Day Zengi, Day Çopan, Day Hata, Day Kundi. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.160)

Hazara toplumunda iki tür elit grup vardır. Bunlardan ilki Mir olarak adlandırılan gruptur ki, sosyal statüleri arazi sahibi olmalarına bağlıdır. Bunun yanı sıra Seyyid olarak adlandırılan, son derece etkili dini bir elit grup daha vardır; bunlar İslâm Peygamberinin soyundan geldiklerine inanırlar. Hazaraların tamamına yakını iç savaş döneminde Hizb-i Vahdet (Birlik Partisi) grubunda birleşmişlerdir. Sovyet yanlısı Afgan hükümetinden 1979 yılında bağımsızlıklarını elde etmeleriyle ve kendi yönetimlerini kurmalarıyla birlikte, etnik bir kendine güven duygusu Hazaralar arasında gelişmiştir. (Çınarlı, 2012, s.78)

4.AFGANİSTAN DİL POLİTİKALARI

Afganistan, bugün olduğu gibi, tarih boyunca da stratejik önemi yüzünden istilalara maruz kalmıştır. Nitekim, XIX. yüzyıla gelindiğinde ülke bu konumu nedeniyle emperyalizm mücadelesine sahne olmuştur. Orta Asya'da yayılmaya çalışan Rusya ile bundan rahatsız olan İngiltere'nin mücadelelerinin kesişme alanı Afganistan olmuştur. Rusya'nın bölgede önemli bir güç hâline gelerek İran'ı nüfuzu altına alması sonrasında, Afganistan üzerinden Hindistan'a ulaşma gayesi, İngiltere'yi ciddi olarak endişelere sevk etmiştir. (Köçer, 2008, s.1982-1983). Afganistan, 1839 yılında İngilizler tarafından işgal edilmiştir. 19 Ağustos

1919’da fiili İngiliz esaretinden kurtularak bağımsızlığını elde etmiştir. 1919 yılından sonrada sürekli olarak ülkede İngiliz ve Rus çekişmesi yaşanmıştır. 2002 yılından itibaren ülkede kısmen huzur sağlanmış olsa da halen ülkede terör olayları çok yoğun yaşanmaktadır. (Kazu, Güleçen, 2008, s.25) İngiltere başta olmak üzere batının sömürge politikasının sonucu; medeniyet, kültür ve bilim beşiği olan Turan, Horasan ve Maverâünnehir çok acılar çekmiştir. Kimi zaman Batı sömürge siyaseti sebebiyle millet ezilmiş kimi zaman da Rus komünist sömürgesi altında Afganistan halkı acı çekmiştir. (Aysultan, 2010, s.52) Günümüzde Afganistan, çok farklı kabilelerin, aşiretlerin ve birçok etnik grubun yoğun olarak yaşadığı bir coğrafyadır. Afganistan’da gruplar arasında kültürel farklılıklardan dolayı bugün birlik, beraberlik ve milli şuur maalesef oluşamamıştır. Bunun sebebi olarak ise dış güçlerin çıkarlarına dayanan ve 30 yıldan fazla süren savaş, savaşın getirmiş olduğu fakirlik, bununla birlikte Afganistan halkına dayatılmak istenen cehalet, halkın arasına sokulan dinsel çekişmeler gösterilebilir. (Fevzi, 2015, s.40) Bu ülkede tek bir ulusa ait, aidiyet bilinci gelişmemiştir. Bu yüzden herkes kendisini mensup olduğu millet, boy veya aşiretle tanımlamaktadır. Afganistan’da insanlara, “kimsiniz?” diye sorulduğunda, “Afgan’ım” cevabını almak hemen hemen imkânsızdır. Böyle bir soruyla karşılaşan Afganistanlılar büyük bir ihtimalle “Tacik’im”, “Peştun’um”, “Türkmen’im” veya “Özbek’im” şeklinde cevap vermektedir. (Genelkurmay Başkanlığı, 2009, s.13)

1747 yılından sonra Britanya ve Çarlık Rusya’nın anlaşması sonucu Afganistan Devleti kurulmuş ve Afganlar yönetime getirilmiştir. Türk beylikleri 1919 yılına kadar burada bağımsız olarak varlığını sürdürmüştür. Bugün Afganistan’ın her şehrinde kültür ve sanat eserleri bulunmaktadır. Şair ve edebiyatçılarımız Ali Şir Nevai döneminden itibaren günümüze kadar şiirlerinde vatan sevgisi, aşk, tabiat, ahlak birlik ve beraberlik duygularını dile getirmişlerdir. Bu zaman zarfında hakimiyeti elinde bulunduran Türk Devletleri burada yaşayan tüm etnik grupları kendi kültürel değerleri ile birlikte, onlarında hiçbir kültürel değerlerine müdahale etmeden huzur ve barış içerisinde onları yönetmeyi başaramışlardır. (Fevzi, 2015, s.40) Afganistan Devleti kuruluş tarihinden itibaren hâkim tabakayı oluşturan Peştunlar tarafından yönetilmiş, Peştu dilinin resmîyete geçip yayılması için büyük çaba sarf edilmiştir. Hatta bu amaca ulaşmak için güçlü bir dil ve kültür geleneğine sahip olan Türkleri yok etmeye çalışmışlardır. Tarihi ve kültürel alanda yaşam mücadelesi veren Afganistan Türklerinin genel durumu eskiye göre biraz değişmiş olsa da siyasi hayatı pek değişmemiştir. Afganistan devleti kurulduğu dönemden itibaren dil politikasında hâkim tabaka olan Peştu dili üzerine yoğunlaşmış ve mecburi dersler ve işyerinde Peştu dil kursları ile bu dil millileştirilmeye çalışılmıştır. 1920’li yıllardan itibaren Peştu dilini bilmeyen resmi dairelere işe alınmamıştır. Tüm bunlara rağmen Afganistan’da Peştu dili millileşememiş tersine memleket genelinde Darice tüm milletin ortak dili olarak, işte, okulda, pazarda hatta resmi dairelerde kullanılan bir dil haline gelmiştir. Afganistan’daki Türklerin farklı siyasi, sosyal ve kültürel baskılar altında kendi ana dilleri olan Türkçeyi (Özbek Türkçesi ve Türkmen Türkçesi) günlük hayatlarında kullanabildikleri, bu dili eğitim, sanat ve kültür hayatlarında kullanmalarının ise yasaklandığı bilinmektedir. “1963’te Afganistan’ın siyasi hayatında” yeni demokrasi adı altında hareketler başlamış, anayasa yenilenmiş, 16. maddesinde dil konusu: “Afganistan’da konuşulan diller Peştuca, Darice, Özbekçe, Türkmence, Bellucca, Paşşeyce, Nurustanca, Pamirce”dir şeklinde belirtilmiştir. Bunlardan Peştuca ve Darice resmi dilleridir. Bölgelerinde çoğunluğu teşkil eden Özbek, Türkmen, Bellucca vb. üçüncü resmi dil olarak kabul edilmiştir. (Aysultan, 2010, s.51) Önemli gelişmelerden biride 1985 yılında Kabil Devlet Üniversitesinde Özbek Dili ve Edebiyatı’nın açılmasıdır. Bu tarihten itibaren Afganistan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bölge Kuzey Afganistan, “Güney Türkistan” olarak anılmaya başlandı. (Faozi, 2018, s.775) 1987 yılında Dr. Necibullah tarafından yeni anayasa ilan edilmiştir. Bu anayasa ile Farsça ve Peştunca Afganistan’ın resmî dili olmuş ve yedi ulusal dil Özbekçe, Türkmence, Beluçca, Paşayica, Kırgızca, Kazakça, Nüristanice millî

dil olarak tanınmıştır. Yeni anayasanın 13. maddesi ile Afganistan'da yaşayan birçok etnik grubun bir arada yaşama hukukunun sınırları belirlenmiştir. 14. maddesi ile devlet, Afgan halklarının kültürünü, dilini, edebiyatını, folklorunu, korumayı ve geliştirmeyi taahhüt etmiştir. (Temizyürek, Barın, Ustabulut, 2016, s.161) 1964 yılına kadar Afganistan'daki Türkçe eğitimi; Afganistan Dışişleri Bakanlığında, Eğitim Bakanlığında, askerî okullarda, Kabil Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, Tıp Fakültesinde ve Siyasal Bilgiler Fakültesinde Türk eğitimciler tarafından verilmiştir. 4 Ocak 2006'da Afganistan'ın yeni anayasasının 19. maddesiyle Özbekçe ve Türkmençe üçüncü resmi dil olarak kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Kabil Büyükelçiliğinin gayretleri ve Afganistan Cumhurbaşkanı Hamit Karzai'nin emriyle Kabil Devlet Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin bünyesinde Türkoloji bölümü açılmıştır. Türkiye'nin Türk diline yönelik en büyük projesi olan Türkoloji bölümü, 2002-2003 eğitim ve öğretim yılında Afganistan'da yaşayan her etnik gruptan öğrenci almaya başlamıştır. 2004 yılında Türkoloji bölümü, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)'na devredilmiştir. TİKA, bölüme her türlü desteği sağlamış, öğretim elemanlarının sayısını artırmak için Türkiye üniversitelerinin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinden mezun olanları da bölüme almıştır. TİKA, Türkoloji bölümü için yeni bir bina inşa ettirmiş, bahis konusu bina tam donanımlı olarak Türkoloji bölümünün Yunus Emre Enstitüsüne devredildiği 2011-2012 eğitim ve öğretim döneminde hizmete açılmıştır. Bu bina içerisinde Yunus Emre Kültür Merkezinin Türkoloji bölümünün yanı başında açılması; Türk dilinin ve kültürünün Afganistan'da daha çok tanınmasına katkı sağlayacak, iki kardeş ülke arasında hem kültürel hem de ticarî bakımdan birtakım gelişmelere kapı aralayacaktır. 2010 yılından sonra Afganistan'da hızlı bir şekilde özel üniversiteler ve özel dershaneler açılmış, birçok özel üniversitede seçmeli ders olarak Türkçe tercih edilmektedir. Ayrıca özel dersane veya kurslarda Türkçe kursu mutlaka verilmektedir. Bu kurslardaki Türkçe derslerini Türkoloji bölümünden mezun olan öğrenciler vermektedir. Afganistan'ın geneline yayılmış Türkçe kurslarının sayısı 500'ün üzerindedir. Kurslarda Türkçe öğrenen ve Türkiye'ye burslu olarak gitmek isteyen Afgan öğrenciler yetiştirilmektedir.

1 Mart 1924 tarihinde Rusya'nın başkenti Moskova'da imzalanan Türk-Afgan dostluk antlaşması, daha önce her mart ayında yapıldığı gibi günümüzde de düzenli olarak, Afganistan Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye Kabil Büyükelçiliği nezdinde kutlanarak anılmakta, bu bağlamda bir kısım etkinlikler yapılmaktadır. Afganistan Ankara Büyükelçiliğinde de dostluk günü ayrıca kutlanmaktadır. (Faozi, 2018, s.774-779).

SONUÇ

Afganistan; Kafkasya, Orta Asya, Güney Asya ve Ortadoğu arasında önemli bir stratejik konumdadır. Afganistan'da iki yüz yıl öncesine kadar Türk hâkimiyeti ve devletlerinin hüküm sürdüğü bilinmektedir. Ahmet Şah Dürrani'nin ilk Afgan devletini ilan ettiği 1747 yılına kadar Afganistan Akhunlar, Göktürkler, Gazneliler, Selçuklular, Timurlular, Şeybaniler (Özbekler), Harizmşahlılar ve Afşarlar gibi Türk boylarının kurdukları devletlerin hâkimiyetinde kalmıştır. Afganistan topraklarında hüküm sürmüş olan son Türk hükümdarı Afşar Nadir Şah'tır.

Afganlar memleketi manasına gelen Afganistan'da tek bir ulusa ait aidiyet bilinci gelişmemiştir. Bu yüzden herkes kendisini mensup olduğu millet, boy veya aşiretle tanımlamaktadır. Afganistan'ın resmi dini İslam'dır. Halkın % 99'u Müslüman'dır. Ülkede Müslümanların yanı sıra az sayıda Hindu, Sih ve Yahudi de yaşamaktadır. Afgan sözcüğü genel olarak Peştun kökenlileri ifade etmektedir. Afganistan'da bu kadar çok sayıda etnik grup olmasına karşın, ülke içinde tek başlarına siyasi bir güç oluşturabilecek kadar nüfusa sahip olanlar sadece dört tanedir. Bunlar da: Peştunlar, Tacikler, Türkler ve Hazaralardır. Peştunlar ülkenin güneydoğusunda, Özbek, Türkmen Hazara ve Tacikler kuzeyinde yoğunlaşmışlardır. Beluçlar ise ülkenin güneybatı bölgesindedirler 4 milyonluk Afgan

nüfusu genel olarak şöyle tasnif edilmiştir: Peştun %52, Tacik %21, Hazara %9, Beluç %7, Özbek %6, Türkmen %2, diğerleri %1. Afganistan'daki üçüncü büyük Türk grubunu Şii Türkleri teşkil etmektedir. Peştun'ların memlekete kuzeyden geldikleri ve Süleyman dağları etrafına yerleştikleri bilinmektedir. O havalinin Hint asıllı yerli halkı ile karışmaları üzerine atan Patan- Pathan adı verilmiştir yerli halkın tesiri ile de onların konuştuğu Paştu (Peştu) dilini benimsemişlerdir. Bir müddet sonra kuzeyden kalabalık kitleler halinde Halaç (Akhun, Eftalit) Türklerinin o havaleye gelmeleri sonunda halkın etnik yapısı yerinden değişmiş ve böylece bugünkü Afgan halkı meydana gelmiştir Bugün Patan ve Halaç karışımı olarak ortaya çıkan Afganistan'ın en büyük etnik grubun teşkil ederler. Bugün Afganistan'da Türklerden sonra en büyük etnik grubu teşkil eden Taciklerin bazı müellifler Arap oldukları iddia edilmekle beraber İran asıllı bir kavim oldukları Afganistan'da çok eskiden beri yaşadıkları bilinmektedir. Afganistan'da Peştunlardan sonra en fazla nüfusa sahip millet Türklerdir. Afganistan Türklerinin en büyük grubunu Özbek Türkleri oluşturur. Özbeklerden sonra en kalabalık nüfusa sahip olan etnik grup Türkmenlerdir. Afganistan'da bu iki Türk boyundan başka Kızılbaşlar, Kazaklar, Tatarlar, Karakalpaklar, Avşarlar, Halaçlar, Karluklar, Kırgızlar, Bayatlar, Kıpçaklar yaşamaktadır. Hazaralar, Afganistan'ın merkezinde yer alan dağlık Hazaracat bölgesinde yaşarlar. Türk Moğol karışımı kabileleri olarak bilinen Hezare Oymak gruplarının son yapılan araştırmalarla tamamı ile Türk oldukları anlaşılmıştır.

Asya kitasında önemli bir stratejik yeri olan Afganistan sayısız istila ve yağmalara hedef olmaktan günümüze kadar kendisini kurtaramayan, farklı milletlerin yasadığı bir ülkedir. Medeniyet, kültür ve bilim beşiği olan Turan, Horasan ve Maverâünnehir Batı sömürge siyaseti sebebiyle ezilmiş kimi zaman da Rus komünist sömürgesi altında Afganistan halkı acı çekmiştir. Şimdi de durum pek farklı değildir. 1747 yılından sonra Britanya ve Çarlık Rusya'nın anlaşması sonucu Afganistan Devleti kurulmuş ve Afganlar yönetime getirilmiştir. Afganistan Devleti kuruluş tarihinden itibaren hâkim tabakayı oluşturan Peştunlar tarafından yönetilmiş, Peştu dilinin resmîyete geçip yayılması için büyük çaba sarf edilmiştir. Hatta bu amaca ulaşmak için güçlü bir dil ve kültür geleneğine sahip olan Türkleri yok etmeye çalışmışlardır. Afganistan'daki Türklerin farklı siyasi, sosyal ve kültürel baskılar altında kendi ana dilleri olan Türkçeyi (Özbek Türkçesi ve Türkmen Türkçesi) günlük hayatlarında kullanabildikleri, bu dili eğitim, sanat ve kültür hayatlarında kullanmalarının ise yasaklandığı bilinmektedir. Tarihi ve kültürel alanda yaşam mücadelesi veren Afganistan Türklerinin genel durumu eskiye göre biraz değişmiştir. 1987 yılında Dr. Necibullah tarafından yeni anayasa ilan edilmiştir. Bu anayasa ile Farsça ve Peştunca Afganistan'ın resmî dili olmuş ve yedi ulusal dil Özbekçe, Türkmençe, Beluçça, Paşayica, Kırgızca, Kazakça, Nüristanice millî dil olarak tanınmıştır. Afganistan'da hızlı bir şekilde özel üniversiteler ve özel dershaneler açılmış, birçok özel üniversitede seçmeli ders olarak Türkçe tercih edilmektedir. 1985 yılında Kabil Devlet Üniversitesinde Özbek Dili ve Edebiyatı açılmıştır. 4 Ocak 2006'da Afganistan'ın yeni anayasasının 19. maddesiyle Özbekçe ve Türkmençe üçüncü resmi dil olarak kabul edilmiştir Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Türkoloji bölümü için yeni bir bina inşa ettirmiş, bu bina 2011-2012 eğitim ve öğretim döneminde hizmete açılmıştır. Türkoloji bölümü Türk dilinin ve kültürünün Afganistan'da daha çok tanınmasına katkı sağlayacak, iki kardeş ülke arasında hem kültürel hem de ticarî bakımdan birtakım gelişmelere kapı aralayacaktır.

KAYNAKLAR

Aysultan, H., 2014. "Afganistan'da Dil Politikaları", TSA, S.1

<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423935144.pdf> (15.11.2019)

Burget, F. A., 1999. *Afganistan Türk Soylularının Edebiyatı*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir

- Çınarlı, Ö., 2012. “Afganistan’ın Etnik Yapısı” *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ocak Cilt: 4, S.1, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aksarayiibd/issue/22552/240994> (15.11.2019)
- Erman, K., 2013. “Ahmed Şah Dürani Öncesinde Afganistan Tarihinde Türkler ve Diğer Kavimler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, ss.479-495 <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/505> (14.11.2019)
- Faozi, F., 2018. “Afganistan’da Yeni Açılan Türkoloji Bölümlerinin Türk ve Afgan Kültürüne Etkisi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, C.5, S.12, ss.772-780 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/614705> (29.11.2019)
- Firuz, F., 2012. ‘Afganistan’da Türk Kültürü ve Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma’, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.1, S1, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/313582>
- Firuz, F., 2015. “Afganistan’da Türk Dili ve Eğitimi”, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, <https://docplayer.biz.tr/50890660> (14.11.2019)
- Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, 2009. Ankara Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları
- Gülfem, D., 1998. “Afganistan’ın Etnik Kimliği ” *Avrasya Dosyası*, (Afganistan ve Pakistan Özel), Ankara, C.4, S.3-4
- Göçer, M., 2019. *Afganistan’ın Yenileşme Çabasında Atatürk’ün Düşüncelerinin Rolü*, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/> (08.11.2019)
- Göksoy, İ. H., 2003. *Çağdas İslam Ülkeleri Tarihi*, Fakülte Kitapevi, Isparta
- Kazu, İ. Y., Güleçen, S., 2008. ‘Afganistan Eğitim Sisteminin İncelenmesi’, *Doğu Anadolu Araştırmaları Dergisi*, Elazığ, C.6, S.3, s.25-31, <https://dergipark.org.tr/en/pub/fudad/issue/47155/593714> (08.11.2019)
- Merçil, E. 1979. “Afganistan, Türkleri”, *Türk Kültürü*, S.205, İstanbul
- Saray, M., 1997. *Afganistan ve Türkler*, Bayrak Matbaacılık, İstanbul
- Şahin, S., 2016. ‘Afganistan’daki Türkmen Varlığı ve Kültürü Üzerine’, *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Erzurum, S.5/3, ss.1144-1160. <http://www.tekedergisi.com/Makaleler/586183004> (13.11.2019)
- Oğuz, E., 2001. *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitapçılık, İstanbul
- Temizyürek, F., Barın, E., Ustayürek, M. Y., 2016. “Afganistan’ın Dil Politikası Ve Afganistan’da Türkçe Eğitimi Tarihi”, *Türkbilig*, S.32, ss.155-168 <http://www.turkbilig.com/pdf/201632-498.pdf> (19.11.2019)
- Yazıcı, O., 2011. *Modern Afganistan’ın Kuruluşu 1834-1922*, Mengüceli Yayınları, Malatya
- Ziyayi, N., 2004. *Afganistan Türklerinin Dini İnanç ve Yaşayışları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta

MU'TEZİLE'NİN OLUŞUM SÜRECİNDE KAVRAMSAL OLARAK MEŞŞÂİ FELSEFESİNİN ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf OKŞAR
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

ÖZET

“Mu'tezile'nin Oluşum Sürecinde Kavramsal Olarak Meşşâî Felsefesinin Etkisi” adlı çalışmamız, İslam kelam düşüncesinin önemli yapıtaşlarından biri olan mutezile mezhebini ortaya çıkaran kavramsal mefhumların İlk Çağ Yunan felsefesi ile etkileşimi çerçevesinde incelenmesini esas almaktadır. Zira Allah'ın sıfatları, âlemin kıdemi, irade hürriyeti ve ruh-beden diyalektiği gibi önemli mevzularda felsefenin ciddi etkilerinin olduğunu düşünmekteyiz. Mu'tezile, diğer din, kültür ve medeniyetlerle karşılaşma ve etkileşim sürecinde fikrî tartışmalarla beslenen, akılcı, özgürlükçü, eleştirel ve sorgulayıcı din söylemini benimseyen ve geliştiren bir zihniyet olarak İslâm düşüncesinde derin izler bırakan bir mezheptir. Buna rağmen son zamanlara kadar ekol hakkında bilgi verecek araştırmaların sayısı fazla değildir. Fakat bazı temel kaynakların ortaya çıkması ve mezhebe ait dokümanların yeniden ele alınmasıyla birlikte Doğu'da ve Batı'da Mu'tezile üzerinde pek çok eser ve makale yayınlanmaya başlamıştır. Ancak bu mezhebin ne zaman doğduğunu, temel doktrinlerinin neler olduğunu, bu fikirlerin hangi süreç ve koşullar dâhilinde teşekkül ettiğini ve İslâm düşüncesine etki ve katkılarının ne olduğunu bir bütün olarak ortaya koymaya gayret eden araştırmalar -özellikle ülkemizde- oldukça az sayıda ve yetersizdir. Mu'tezile kelamının oluşumunda etkili olan faktörlerin daha ziyade Hristiyan, Yahudi ve İran dinleri olduğunu ifade eden kabullerin yanında özellikle De Lacy O'Leary ve Reynold A. Nicholson'ın Yunan felsefesinin etkisini ifade ettiğini görmekteyiz. Dış etkiler göz önüne alındığında kavramsal çerçevede İlk Çağ Yunan düşüncesinin birçok konuda etkisini tespit etmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Mu'tezile, Felsefe, Kader, Sıfat, Ruh ve Beden, Kıdem.

THE EFFECT OF MASHAFİ PHILOSOPHY CONCEPTUALLY IN THE FORMATION PROCESS OF MU'TAZILA

ABSTRACT

Our work, "Conceptually, the influence of Mashafi philosophy in the process of the formation of Mu'tazila", is based on the examination of the conceptual notions which are one of the important building blocks of Islamic wisdom thought, within the framework of Greek philosophy. Because we think that the serious effects of philosophy in important positions such as the idea of creation-ore depending on the assumptions of creation, the seniority position revealed by the relationship between Allah and the world and the understanding of fate arising from human actions. It is possible to say that Vasili bin Ata and Amr bin Ubaid had appeared in Basra with a different theory in the beginning of the second century (m VIII), against the views of the Harijien and Mursians about the great sinner. Mu'tazila is a sect that leaves deep traces in the mind of Islam as a mentality that adopts and develops rational, libertarian, critical and questioning religious discourse that is nourished by intellectual debates in the process of encountering and interacting with other religions, cultures and civilizations. Despite this, the number of studies that will give information about the school until recently has not been much. However, with the emergence of some basic sources and the

reconsideration of sectarian documents, many works and articles have been published on Mu'tazila in the East and West. However, the researches that are trying to put forth what this doctrine is when it is born, what the basic doctrines are, what processes and conditions these ideas are formed within, and what is the effect and contribution of Islamic thought to the whole - in our country in our country is rather low and inadequate. In addition to the assumption that the factors influencing the formation of Mu'tazile are Christian, Jewish and Iranian religions, De Lacy O'Leary and Reynold A. Nicholson express the influence of Greek philosophy. In terms of external influences, we determine the effect of Greek thought in many subjects in a conceptual framework.

Keywords: Mu'tazile, Philosophy, Fate, Attribution, Spirit and Body, Anteriority.

1. GİRİŞ

Mu'tezile mezhebinin hicri II. (m. VIII.) yüzyılın başlarında, büyük günah işleyen kişi hakkında Hâricîler ve Mürcie'nin ileri sürdüğü görüşlere karşı Vâsıl b. Atâ ve Amr b. Ubeyd'in farklı bir teori ortaya koymalarıyla Basra'da zuhur ettiğini söylemek mümkündür (İbnü'l-Murtazâ, 1988: 3-5; Watt, 2001: 148).

Mu'tezile'yi ortaya çıkartan sebepleri iç ve dış faktörler olarak ikiye ayırmak mümkündür. İç sebepler olarak; iç savaşlar sonucunda ortaya çıkan itikadi problemlere çözüm arayışı, kutsal metinden kaynaklanan anlayış farklılıklarıdır. İkinci olarak ise; fetihler aracılığıyla İslam coğrafyasının gelişmesine paralel olarak yabancı kültürlerin, dinlerin ve fikirlerin dine sirayet etmesine çözüm bulma çabaları ve tercüme faaliyetleri ile ortaya çıkan yeni fikirlere cevap verme veya bunlarla öğrenilen kavram ve metotları dini yorumlama ameliyesine uygulamadır (Ebu Zehra, ts.: 16-20, 154-156; Aydın, 2003: 32-36).

İslâm mezhepleri tarihinde akılcı ve entelektüel manada yüksek bir seviye yakalayan Mu'tezile, felsefe kitaplarının çevirisinden sonra özgün bir nitelik kazanmıştır. Ekol mensuplarını Yunan felsefesini incelemeye sevk eden sebep, filozofların ve diğer din ve kültür mensuplarının, bazı İslâmî prensiplere hücum etmeleri karşısında, kendi tartışma metot ve tekniklerini kullanarak cevap verme çabasıdır. Bu sebeple rasyonelleşme sürecinde Mu'tezilî bilginlerin felsefeye ilgi duymaları ve bu doğrultuda çaba sarf etmeleri, ekolün özgün bir yapıya bürünmesinde etkili olmuştur (Şehristânî, 2011: 58-59; Neşşar, 1999: 233-234; Karadağ, 2003: 10-11).

Teşekkül sürecinde kilit grup olarak karşımıza içlerinde Ebu'l-Hüzeyl, Bîşr b. el-Mu'temir, Nazzâm gibi önemli isimlerin bulunduğu bir jenerasyon çıkmaktadır. Bu dönemden önce usûlü hamse/beş esasın muhteva olarak tam teşekkül etmemesinin yanı sıra kavram olarak da hiç telâffuz edilmediği anlaşılmaktadır. Bu tarihten itibaren Mu'tezile için felsefî kavramların kullanımının yanı sıra beş usûl ön plana çıkmaya başlamıştır. Ekol tarihinde “*usûlü 'l-hamse*” olarak şöhret bulan beş ilke Mu'tezile ile özdeşleşmiştir. Bu genel ilkeler olmaksızın Mu'tezile'den söz etmek mümkün değildir. Bu beş esas, oluşum sırasına göre el-menziletü beyne'l-menziletayn, el-va'd ve'l-vaîd, emru bi'l-ma'rûf ve'n-nehî ani'l-münker, tevhid ve adl/adalet esaslarıdır (Sarıkaya, 2011: 138-143).

Mu'tezile'nin ortaya çıkışı konusunda dış amillerin varlığını kabul eden alimler vardır. Bunların hepsi aynı fikirde olmasa da bir dış etkinin ve temasın olduğunu kabul etmektedirler. Bu itibarla, Abdülkahir el-Bağdadî ve İbn Hazm eski İran düşüncesinin varlığını kabul ederken, İbn Kuteybe, Hatib el-Bağdadî ve İbnü'l-Esir ise Yahudi teolojisinin etkisini öne çıkarmışlardır. H. A. Wolfson aynı şekilde, bazı benzerliklere tems etmek suretiyle Yahudilik

etkisini desteklemiştir. (Geniş bilgi için bkz. Wolfson, 2001: 32 vd.). diğer taraftan Mcdonald, T. J. de Boer, Thomas Hunter Weir, Joel L. Kramer gibi Müsteşrikler tartışılan konuların muhtevasının Hristiyan dünyadaki benzerliklerine dikkat çekmiştir. Ancak bütün bunların yanı sıra De Lacy O'leary ve Reynold A. Nicholson gibi alimler de Yunan felsefesinin etkisini ileri sürmüştür. Açıkçası Şehritânî'nin (ö. 548/1153) bu konudaki fikirlerine benzer tarzda ortaya konan bu yaklaşımın izlerini tespit etmek önem arz etmektedir. Ancak bu konudaki tutumu felsefi görüşleri aynen benimseme veya taklit etme şeklinde değil cevaplama, dönüştürme, yeniden inşa etme ve reddetme tarzındadır (Çelebi, 2006: 31/392).

Özellikle Me'mûn (v. 218/833) döneminde Beytû'l-Hikme tercüme akademisinde yapılan çalışmalarla ortaya çıkan çeviri eserler Akılcı ilim ve tutumun, dinî metinlerin akıl ve muhakemenin icaplarıyla uygunluk içinde olması tezini savunan Mu'tezilî çevrenin doktrinlerini etkilenmiştir (O'Leary, 1979: 116; Demichelis, 2012: 262-263). Dolayısıyla da felsefeye duyulan alâka kavramsal ve fikrî olarak Mu'tezilî düşüncenin oluşumuna ciddi bir etki ortaya çıkarmıştır. Zira Sokrat'tan öncekilerden faydalanan filozoflar Mu'tezile ekolüne mensuptu ve bunların en tanınmış olanları Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf (v. 235/849-50 [?]), Nazzâm (v. 212/835) ve Câhız'dır (v. 255/868). En çok tanıdıkları ve yararlandıkları feylesoflar da Aristoteles (m.ö. 384-322), Demokritos (m.ö. 460-370), Zenon (m.ö. 495-425), Epikür (m.ö.341-270) ve Empedokles'tir (m.ö. 495-435) (Nicholson, 1907: 369).

Ekolü, doğduğu tarihsel süreci göz önüne alarak onu ortaya çıkaran kavramsal olguların Yunan felsefesinin etkileri çerçevesinde ele alarak incelemeyi uygun gördük. Bu minvalde çalışma alanımızın sınırlarını belirlemek oldukça önem taşımaktadır. Zira Basra ve Bağdat kollarına ayrılmış olan mezhebin Bağdat kolu daha ziyade yönetim merkezine yakın olması hasebiyle amelî ve siyasî alanda temayüz etmiştir. Bu nedenle akımın Basra kolu ve onun temsilcilerinin fikirleri çerçevesinde hareket etmeyi uygun gördük. Özellikle tabiat görüşleri ve tevhid fikirleri çerçevesindeki Allah-âlem ilişkisi bağlamındaki söylemlerinin Aristo doktrinini temel alan filozofların düşünceleri ile ne tür benzerlikler içerdiğini göstermeye çalışacağız.

Konumuzun çerçevesini Aristocu felsefenin İslam kelamının oluşturduğu ana kavramlara nasıl etki ettiğini gösterme bağlamında sınırladık. Bu konular; Allah'ın sıfatları, Kelamullah'ın kıdemi, irade ve ilim ilişkisi, ruh ve beden diyalektiği, âlemin kıdemi ve hüsün-kubuh tartışmalarıdır. Tebliğin sınırlarını da göz önünde bulundurarak bu mevzuları özellikle iki doğu bilimci De Lacy O'Leary ve Reynold A. Nicholson'ın eserlerini takip ederek ortaya koymaya çalışacağız. Zira onlar Mu'tezile kelamının oluşumunda İlk Çağ Yunan felsefesinin ve bilhassa Aristo'nun fikirlerinin etkili olduğunu belirtmektedirler.

2. MU'TEZİLE KELAMINA YUNAN FELSEFESİ'NİN ETKİ ETTİĞİ HUSUSLAR

Nicholson, Abbasi dönemindeki dini fenomenleri 3 başlık/periody altında incelemeyi uygun görmektedir:

1. Akılcılık ve özgür düşünce
2. Ortodoks Tepkisi ve Skolastik Düşüncenin Doğuşu
3. Sufi Tasavvufu/Mistisizmi

Tebliğin sınırları içerisinde Nicholson'un çizdiği çerçevede bizi ilgilendiren kısım ilk aşamadır. Zira bu zaman dilimi keşif ve uyanışların habercisi olarak okunmalıydı. Bu dönemde ayrıca teoloji, hukuk, tıp, felsefe, matematik, astronomi ve doğa bilimleri gibi çeşitli alanlarda ciddi çalışmalar ortaya çıkmıştır. Kur'an'ın yaratılmış olup olmadığı çerçevesinde

cereyan eden bu tartışmalar Mu'tezile kelamının teşekkül etmesine zemin hazırlamıştır (Nicholson, 1907: 367).

Özellikle ilk dönem âlimleri, Müslümanların Tanrı anlayışlarını Aristoteles'in Tanrı'yı yasa olarak kavrayan anlayışıyla değiştirmeye çalışmışlardır. Kur'an'ı antropomorfizm/insan biçimcilikten arındırma çabası Ru'yetullah'a inanan büyük yığınlar üzerinde ciddi bir etkiyi ortaya çıkaramadı. Sahip oldukları mantık ve diyalektik çerçeve önemli başarıları elde etmelerini sağlamış olsa da kurmuş oldukları büyük sistemin üzerine Skolastik teoloji (Sünni Kelamı) tesis edilmiştir. Bununla birlikte felsefenin bilfiil etkisi sahip oldukları felsefi düşünüş ilkelerinin başta İhvan-ı Safa olmak üzere birçok felsefe taraftarının önünü açmıştır. Böylece Antik Yunan düşüncesi İslam dini arasında bir kombinasyon kurma imkanı doğmuştur (Nicholson, 1907: 369-370).

Aristocu felsefenin özellikle tercüme faaliyetleri ile İslam dünyası tarafından benimsenmesi ilk aşamada “vahiy” muamelesi görmüştür. Bu nedenle Sünni kelim sistemi ile Aristo metafiziği arasındaki zıtlıklar pek kavranamamıştır (O'Leary, 1971: 83; O'leary, 1922: 123). Açıkçası Mu'tezile tabakat kitaplarında da bazı âlimlerin kendi aralarında ciddi felsefi mülahazalara girdikleri kaydı vardır. Bu noktada mezhebin içerisinde muhteva açısından bir felsefe baskınlığının olması da gayet doğaldır (Hemedânî, 1985: 43-44; el-Belhi, 1974: 264-265). Uzak veya yakın etkisini değerlendirmeye tabi tutmaksızın benzer noktaları genel itibariyle şu şekilde başlıklandırmak mümkündür;

Allah'ın Sıfatları; Muammer b. Abbâd es-Sülemî (ö. 215/830), Yeni Eflatuncu Aristo şarihlerini takip etmek suretiyle Allah'ın sıfatlarına olumsuz açıdan yaklaşmıştır. Ona göre Allah, insan tarafından bilinemez. Meseleyi Vahdet-i vücudçu tarzda açıklayan Sülemî'ye göre Allah'ın sıfatları, insana has vasıflar olarak mütalaa edilmemeli sadece insani olan sıfatların aksi olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünür (O'Leary, 1971: 86; Skirbekk-Gilje, 2014: 103). Sümâme b. Eşres (ö. 213/828), Sülemî'nin vahdet-i vücud teorisini geliştirmiştir (O'Leary, 1971: 86).

Kelamullah'ın Kıdemi; Allah'ın sıfatları ekseninde ortaya çıkan en önemli tartışma Kur'an'ın kıdemi meselesidir. Yunan felsefesi ile yetişmiş Hristiyan ilahiyatçıların da ele aldığı ve o minvalde sorular sordukları vakidir. Onlar “kaç tane ve hangi sıfatlar Allah'ın birliği ile telif edilebilir” sorusunu dile getirmişlerdir. Kıdem sıfatının daima Allah'la beraber olduğunu söylemek Vasil b. Ata'nın ifadesiyle bu durum “iki Allah'ın, var olduğunu ileri sürmek” noktasına gelmektedir (O'Leary, 1971: 83-84; Wolfson, 2001: 100-101).

Bu itibarla Aristo metafiziğine göre Allah'ı konu olarak alan bütün kategoriler açısından üç durum söz konusudur; ya bunlar Allah tarafından yaratılmışlardır. Bu nedenle kadim olmaları mümkün değildir. Ya da Allah'a eşittirler. Üçüncü olarak da Allah'tan başka şeylerdir (O'Leary, 1971: 83-84).

İrade ve İlim Diyalektiği; Mu'tezile'nin ikinci nesli olarak kabul edilen ve Aristo felsefesi ile yakından temas kuran, Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf (ö. 235/849-50 [?]) Allah'ın sıfatlarını ve onların kadim olduklarını kabul eder. Hristiyanların teslisine benzer bir yaklaşımla bu sıfatların Allah'ın zatının tezahürleri ve tecellileri olduğunu belirtir. Bu nedenle irade sıfatı ile ilim sıfatlarını aynileştirir. Yani “Allah'ın iyi olanı irade etmesi” demek, “Allah onun iyi olacağını bilir” demeye eşittir (Şehristânî, 2011: 61; O'leary, 1922: 123-124; Badawi, 1997: 59). Şehristânî, Mu'tezile âlimlerinden Câhız'ın Allah'ın sıfatları ile ilgili tavrının felsefecilere benzediği kaydını geçmek suretiyle Mu'tezile-felsefe etkileşimine *el-Milel ve'n_Nihal* adlı eserinin birçok yerinde temas etmiştir (Şehristânî, 2011: 77).

Âlemin Kıdemi; Aristo'nun âlemin ezeli oluşuna dair iddiası Kur'an'la çelişiyor görünse de bu durum tevil edilemez değildir. Zira varlık bil fiil ve bil kuvve şeklinde ele alınırsa; âlemin

bil kuvve var olduğu ve bu mutlak sükûnet halinin Allah'ın müdahalesi ile harekete geçirildiği iddiası makuldür. Bu sükûnet haline dönüş de son buluş olacaktır (Aristo, 1996: 86 vd. O'leary, 1922: 125; Ülken, 1998: 108).

Nazzam, Allah ezelde her şeyi yaratmıştır. Ancak “mahfuz” diyebileceğimiz bir sükûnet halinde bırakmıştır. Daha sonra ise birbirini takip eden aşamalar halinde her şeyi fiili duruma getirmiştir (O'Leary, 1971: 84-85; Skirbekk-Gilje, 2014: 103). Nazzam, her ne kadar bu konuda Aristo ile benzeşse de hareketi vakte bağlamak suretiyle Aristo'dan ayrılmaktadır (Neşşar, 1999: 348; Ülken, 1998: 109). Şehristani, Kümün ve zuhur teorisinin de Yunan felsefesi kaynaklı olduğunu belirtmekte ve bunun kaynağının tabiatçı filozof Anaksagoras olduğu ihtimalini dile getirmektedir (Şehristânî, 2011: 65). Onun filozoflardan etkilendiği diğerk husus ise atom nazariyesidir (Şehristânî, 2011: 65; Wolfson, 2001: 361 vd.). Ancak onun cevher ve hükümleri konusunda filozoflara muhalif fikirleri de mevcuttur (Şehristânî, 2011: 64).

Sülemi'ye göre, Allah'ı bütün cisimlerin yaratıcısı kabul etmekle, bütün yaratılmışlara şamil bir maddenin varlığını tasdik etmiş olmaktadır. Bu madde yahut cevhere, bazıı mahlûkun tabiatı icabı, bazıı da ihtiyari olarak elde edilmiş arazlar eklenmiştir (Şehristânî, 2011: 64; O'Leary, 1971: 86). Dünyanın yaratılışı bir irade hareketiyle değil, Allah'ta bilkuvve mevcut bir kudretin ifadesi halinde bir yasa çerçevesinde açıklar. Sümame, Allah'ın uzlaştırmacı tavrını terk ederek âlemin de Allah gibi ezeli olduğunu savunur (Şehristânî, 2011: 75; O'Leary, 1971: 86).

Hüsün ve Kubuh; İyi ve kötünün biliniş eşyanın mümkün objektif niteliğine bağlı bir durumdur (Işık, 1967: 77). Hüsün ve kubuh yalnızca Allah'ın vahyine dayalı olarak bilinebilecek bir husus değildir (O'Leary, 1971: 84). Sokrates, Platon ve Aristo gibi ilk Yunan filozoflar iyilik-kötülüğün ontolojik konumu ile ilgili nesnelci bir tutum benimsemişlerdir. Bu nedenle bunlar özlerinde iyi olduğu için Tanrı tarafından emredilmişlerdir düşüncesindedirler (Barlak, 2016: 25-28).

Ruh ve Beden İlişkisi; Bu itibarla İbrâhîm b. Seyyâr en-Nazzâm (ö. 231/845), Yunan filozoflarına vukufiyeti ile bilinen bir âlimdir. Bu itibarla o, Yunan ilmini hem sosyal hem de tabiat alanına uygulamıştır. Nazzam, Aristo tarafından tesis edilmiş olan ruhun, vücut'un formu olduğu fikrini takip etmiştir (Şehristânî, 2011: 64). Ancak o, bu yaklaşımı yanlış tahlil etmiş ve ruhu, vücut ile aynı sanmıştır. Bu konuda o, “tereyağı-süt ve yağ-susam gibi vücudu saran ince bir cevherdir” benzetmelerini yapmıştır (O'Leary, 1971: 84-85; O'leary, 1922: 126). Muammer de ruh-beden ilişkisi ile ilgili fikirlerini felsefecilerden almıştır. Ona göre insan, bedenden başka bir mana veya bir cevherdir. Bu haliyle o bedenın yönetimini eline almıştır (Şehristânî, 2011: 72).

Tevellüd Nazariyesi; Bişr b. el-Mu'temir (ö. 210/825), hareketi birinden diğerkine intikal ettiren, neticelerin sebeplere dayandırıldığı bir diyalektik kurmuştur (Eş'arî, 2005: 303). Çok ciddi felsefî spekülasyonların yer aldığı bu fikir Meşşai metafiziğinden mülhemdir (O'Leary, 1971: 84-85; O'leary, 1922: 127).

İrade Hürriyeti; Ayrıca Nazzam, irade hürriyeti yalnızca Allah'a ve insana mahsustur demek suretiyle Aristo metafiziğini takip etmiştir (Neşşar, 1999: 347-348; Ülken, 1998: 110). Mu'tezile'nin fikirlerinin tahlili bize Müslüman kelamı'na tatbik edilmiş Yunan felsefesinin tesirlerini verir. Ancak bu tesirin, Aristo'nun fikirlerinin mündemiç olduğu Süryani Hristiyan bir yolla alındığını göstermektedir. Ancak bu fikirlerin çoğu iyi anlaşılmamış veya tadil edilmiştir (O'Leary, 1971: 85-88; O'leary, 1922: 127; 1980).

Sonuç olarak Mu'tezile'nin dolaylı etkileşimine karşılık doğrudan etkilediği üç gelişme aşaması vardır:

1. İslam Filozofları; Doğrudan Yunanca metinlere dayanmışlardır. Değişik bir istikamette de olsa Yunan'dan etkilenmenin Mu'tezili kökleri mevcuttur.
2. Sünni Kelam Sistemi; Gazzâlî (ö. 505/1111) ve el-Eş'arî (ö. 324/935-36) ile tadil edilmiş Aristo felsefesinin şuurlu uzlaştırma çabalarına tanık olmaktayız. Eski Mu'tezile geleneği el-Eş'arî zamanında sona ermiştir. Zira durum ya Sünni kelam sistemine ya da tam bir felsefi yola evrilmiştir.
3. Tasavvufi Cereyan: Yeni Eflatuncu unsurlar ile Hint ve İran'dan alınma diğer öğelerin karışımı olan tasavvuf hareketidir (O'Leary, 1971: 88-89).

3. SONUÇ

İslam kelamının tesis edilmesi hususunda ciddi çabaları olan ve nazar ve cedel metodunu İslam düşünce dünyasına kazandıran Mu'tezile âlimlerinin felsefe ve mantık ilmine olan vukufiyetlerinin temelinde bu ilimlerle yakından temas etmeleri yatmaktadır. Özellikle Aristo metafiziğinin genel düşünce yapısını söylemlerine uygulayan bu âlimlerin ardıllarını bu konuda geride bıraktıkları da ifade etmeliyiz. İslam akaidini yabancı ve yıkıcı tesirlere karşı korumayı kendilerine ilke edinen Mu'tezile âlimlerinin hasımlarının sahip oldukları felsefi delillere yönelmeleri bu mezhebin şekillenmesinde önemli bir etki oluşturmuştur. Her ne kadar Mu'tezili düşüncenin oluşumunda daha ziyade Yahudi ve Hristiyan teolojisi, İran ve Hint fikirleri de etkili olmuş olsa da Yunan felsefesinin etkileri konusunda İslam dünyasında yeterli ilgi uyanmamıştır. Ancak De Lacy O'Leary ve Reynold A. Nicholson'ın eserlerini incelediğimizde onların Yunan düşüncesine ait kavramların doğru veya yanlış bir şekilde Mu'tezile kelamcıları tarafından kullanıldığını ortaya koyması kayda değerdir. İslam dünyasında daha ziyade bu etkinin varlığı Hristiyan ve Yahudi teolojisine bağlı dolaylı bir etkilenme yoluyla gerçekleştiği kabul edildiğinden doğrudan temasın İslam filozofları üzerinden meydana geldiği anlayışı hâkimdir. Ayrıca Mu'tezile kelamcılarının elde ettikleri fikirleri İslam kanunu üzere bir nevi dönüşüme tabi tutmaları ve kavramlara dini bir endişe ile yaklaşmaları felsefenin etkisinin bulanıklaşmasına neden olmaktadır. Bu itibarla karşılıklı ciddi bir etkileşimin olduğu Doğu ve Batı düşünce dünyasının bu noktada birbirlerini derinden etkilediği açıktır. Kavramların ve yaklaşımların değişmiş olması bu temasın varlığını ortadan kaldırmamaktadır. Son olarak belirtilmesi gereken nokta Mu'tezile âlimlerine ait çalışmaların birinci elden değil daha ziyade eserlerin çoğuna ulaşılmaması dolayısıyla ikinci veya üçüncü kaynaklardan elde edilmesi de Yunan felsefesi etkisini tespitte bir zorluk olarak durmaktadır. Ancak buna rağmen bu etkileşimin izlerinin doğru tespit edilmesi bu âlimlerin Tanrı ve doğa hakkındaki fikirlerinin daha sağlıklı anlaşılmasına imkân sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Aristoteles, 1996. *Metafizik*. Trc. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal yayınları.
- Aydınlı, O. 2003. Mu'tezile (Özel Sayı). *Marife Dergisi*. 3/3, 27-54.
- Badawi, A. R. 1997. *Mezahibi'l-İslamiyyin*. Beyrut: Daru'l-İlm.
- Badawi, A. R. 1980. *Harifü'l-fikri'l-Yunani*. Kahire: Mektebetü Tuhfetu Mısriyye.
- Barlak, M. 2016. *Husün-Kubuh*. Ankara: Ankara Okulu.
- İbnü'l-Murtazâ, Ahmed b. Yahyâ 1988. *Tabakâtu'l-Mu'tezile*, Thk. Susanna Diwald-Wilzer, cilt: 1, Beyrut: Daru'l-Muntezar.
- Ebü'l-Kasım el-Belhi & Kadi Abdülcebbar & Hakim el-Cüşemi. 1974. *Fazlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile*, Tunus: Daru'l-Kütub Lin-neşr.
- Çelebi, İ. 2006. Mu'tezile. İstanbul: *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31, 391-401.
- Demichelis, M. 2012. Between Mu'tazilism and Syncretism: A Reappraisal of the Behavior of the Caliphate of al-Ma'mûn. *Journal of Near Eastern Studies*. 71/2, 257-274.
- Ebu Zehra, M. ts.. *Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Eş'ârî, Ebü'l-Hasan. 2005, *Makalatü'l-İslamiyyin*. trc. M. Dalkılıç-Ö. Aydın. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hemedânî, Kādî Abdülcebbar. 1985. Haz. Ahmed bin Yahya el-Murtaza. Beyrut: Dârü'l-Marife.
- Işık, K. 1967. *Mutezile'nin Doğuşu ve Kelami Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Karadaş, C. 2003. Mu'tezile (Özel Sayı). *Marife Dergisi*. 3/3, 7-26.
- en-Neşşar, A. S. 1999. *İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu-I*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nicholson, R. A. 1907. *A Literary History of the Arabs*. New York: C. Scribner's Sons.
- O'Leary, De L. 1979. *How Greek Science Passed to the Arabs*. London: Routledge& K. Paul Ltd.
- O'Leary, De L. 1971. *İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*. trc. H. Yurdaydın-Y. Kutluay. Ankara: Üniversitesi Basımevi.
- Sarıkaya, M. S. 2011. *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Skirbekk, G.- Gilje, N. 2014. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şehristânî. 2011. *el-Milel ve'n-Nihal*. trc. Mustafa Öz, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Ülken, H. Z. 1998. *İslam Felsefesi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Wolfson, H. A. 2001. *Kelam Felsefeleri*. Trc. Kasım Turhan. İstanbul: Kitabevi.

BİR DAĞITIM ŞİRKETİNİN İŞ KAZALARININ İNCELENMESİ

Yusuf ULUSOY
Harran Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Serdal ARSLAN
Harran Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada, bir dağıtım şirketinin 2014, 2018 yılları arasındaki iş kazaları incelenmiştir. Ele alınan dağıtım şirketinde en fazla iş kazasının meydana geldiği arıza, bakım ve onarım birimi ile endeks okuma, açma-kapama ve saha işlemleri biriminin iş kazaları bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş kazası, dağıtım şirketi, arıza, bakım ve onarım, saha işlemleri, elektrik iş kolu

INVESTIGATION OF ACCIDENTS OF A DISTRIBUTION COMPANY

ABSTRACT

In this study, occupational accidents of a distribution company between 2014 and 2018 are examined. In the distribution company, the fault, maintenance and repair unit and index reading, opening-closing and field operations unit where the highest occupational accidents occurred were evaluated.

Key Words: distribution company, occupational accident, occupational health, electric business

1.GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliği; işletmelerin çalışma ve ortam şartlarını sağlıklı hale getirmek, risklerin belirlenmesi ve tehlikelerin ortadan kaldırılmasına yönelik tüm uygulamaları kapsamaktadır. İş sağlığı ve güvenliğine yönelik uygulanacak yöntem ve stratejiler teknik, bilimsel çalışmalar, ulusal mevzuatlar, uluslararası standartlar ile belirlenmektedir. Özellikle 4857 sayılı iş kanunu ve 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu bu açıdan önemlidir.

Ülkelerde meydana gelen iş kazaları da ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi vermektedir. Örneğin insani gelişmişlik endeksi yüksek olan ülkelerde ölümlü iş kazası sayısı düşmektedir [1]. Ancak gelişmekte olan ülkemizde de elektrik işi ile uğraşan kişilerin iş kazaları ve meslek hastalıkları dikkate alınmaktadır. İş kazaları işletme açısından maliyetli olmasının yanında verimliliği olumsuz etkilemektedir [2]. Özellikle bu sektörde çalışan kişiler doğrudan veya dolaylı olarak elektrik kazaları ile karşı karşıya gelmektedir. Elektrikle ilgili Fen Adamlarının Yetki ve Sorumlulukları hakkındaki yönetmelik fıkülte, yüksek okul ve lise seviyesinde eğitim alanlar sırasıyla 1., 2. ve 3. grup olmak üzere sınıflandırılmıştır. Herhangi sınıfta eğitim almış çalışanlar; iş akdinin gereği olarak kurallara uyması ve gerekli güvenlik önlemlerini alarak çalışması gerekir. İşveren tarafından sağlanan kişisel donanımlar, güvenlik ekipmanları çalışanlar tarafından kullanılmalıdır. İş sağlığı ve güvenliğini tehdit eden çalışan/çalışanlar işyerinde kayıt altına alarak yetkili İş Sağlığı ve Güvenliği Birimi tarafından bu davranışlarının savunması istenir. Ayrıca kaza meydana gelmişse kanun önünde ve vicdani olarak ihmalinin maddi manevi hesabını vermek zorundadır [3]. İşçilerin eğitim ve iş güvenliği bilgi seviyesi, iş sağlığı ve güvenliği hususunda tüm iş kolları için mevzuat çalışmalarının, iş sağlığı ve güvenliği alanında yetişmiş uzman personel

sayısının, küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerin gerekli iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri, iş müfettişi ve denetimin sayılarının artışı ile iş kazaları azaltılabilir [4]. Bu bağlamda ülkemizde iş kazaları hakkında toplumu bilinçlendirilmesine yönelik “İş kazası diye bir şey yoktur” başlıklı kamu spotu Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır [5].

TEDAŞ Genel Müdürlüğü ise elektrik dağıtım işlerinde meydana gelen kazalar hakkında genel bilgileri “İş Kazaları İstatistiği” adlı kitapçık ile paylaşmaktadır. Elektrik dağıtımında kazaları daha çok alçak gerilim sisteminde meydana gelirken, yurt dışı çalışmalarında ise yüksek gerilim kaynaklıdır [6]. Ankara’da elektrik dağıtım işlerinde meydana gelen iş kazaları en fazla çarpılma ve ark yanıkları sonucunda olmuştur [6]. Bilgen [6]; bu kazaların ağırlıklı olarak işçilerin çalışma hayatının ilk yılında veya sonraki yıllarında meydana geldiğini ifade etmiştir. Özellikle ilk yıllardaki kazalar; daha çok tecrübesizlik ve bilgisizlik, sonraki yıllarda ise işi öğrenmiş olmaktan kaynaklanan kendine güvenme, kurallara uymama gibi etkenler olabileceğini ifade etmiştir. Ceylan [7]; 2003-2011 yıllarında EÜAŞ (Türkiye Elektrik Üretim A.Ş.)’a, TEİAŞ (Türkiye Elektrik İletim A.Ş.)’da 171, TEDAŞ (Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.)’da 1438 iş kazasının meydana geldiğini ifade etmiştir. EÜAŞ’da meydana gelen 813, TEİAŞ’da meydana gelen 171 ve TEDAŞ’da meydana gelen 1438 kazanın analizini gerçekleştirmiştir. Özel sektörde işletilmekte olan elektrik üretim ve dağıtım tesislerinde meydana gelen kazalar değerlendirilmeye alınmamıştır. Çalışmasında elektrik sektörü için çalışan profiline 25 - 40 yaş aralığında olmasına karşın çalıştıkları sektörün özelliğinden (elektrik işleri) dolayı çalışanların tecrübesiz olmaları risk gurubu olarak değerlendirilmiştir. 2003 yılından 2011 yılına kadar EÜAŞ, TEİAŞ ve TEDAŞ’ın kaza sıklığı azalmaktadır. TEDAŞ ölümlü kaza sıklığı ve kaza ağırlık hızı açısından da en kötü performansa sahip olduğu ifade edilmiştir. Ceylan [8] diğer çalışmasında; 2003-2011 yılları arası TEİAŞ iş kazaları detaylı olarak incelenmiştir. % 25,2 elektrik kazaları, % 20,5 çoğunlukla elektrik çarpması olarak düşme olarak verilmiştir. Bilindiği gibi haftanın ilk ve son iş günleri iş kazaları açısından riskli olmasından dolayı bu günler dışında kalan günlerde yoğun kazaların meydana gelmesi kurum iş güvenliği uzmanlarının düşünmesi gerektiren konu olduğu ifade etmiştir. Kayabaşı [3]; elektrik enerji iletim hatlarında çalışacak kişilerin mesleki eğitimi ve yüksek gerilim altında çalışabilmelerini sağlayacak yetki belgelerine sahip, çalışma ortamı ve şartları için hizmet içi eğitim, kişisel koruyucu donanımların kullanımının iş kazalarını önlenmesinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Avan [11] çalışmasında; TEDAŞ’ta ki hizmet süresi 16 - 25 yıl olan çalışanların iş kazası yapmalarını tecrübeli insanların reflekslerinin azalması, kendilerine aşırı güvenmeleri, koruyucu malzemeleri kullanmamalarından ileri gelebileceğini ifade etmiştir [11]. Elektrik arıza-onarım-bakım çalışmalarında bazı güvenlik kuralları sıralanabilir [6];

- Enerjiyi kesilmeli,
- Tekrar enerji verilmemesi için tedbir alınmalı,
- Enerjinin olup olmadığından emin olunmalı,
- Topraklama yapılmalı,
- Tehlike oluşturabilecek noktaları muhafaza içine alınmalı,

İş kazası sonucu oluşan maddi ve manevi giderler düşünüldüğünde iş kazalarının önlenmesi üzerine yapılacak uygulamalar önemlidir. Ayrıca iş kazaları işletme açısından maliyetli olmasının yanında verimliliği olumsuz etkilemektedir [2]. İşveren çalıştırdığı işçilerin iş sağlığı ve güvenliğini sağlama, iş sağlığı ve güvenliği konusunda bilinçlendirilme, iş sağlığı ve güvenliği hakkında görüş alınması ve gerekli organizasyonların yapılması, iş sağlığı ve güvenliğine uyulup uyulmadığının denetlenmesi gibi sorumluluklara sahiptir [9]. Müfettiş tarafından tespit edilen yerine getirilmeyen sorumluluklar sonucu işverene işin durdurulması veya işyerinin kapatılması gibi ağır yaptırım teklif

eder ve ilgili komisyon karar alır [9]. Bu nedenle elektrik enerjisi dağıtımını gerçekleştiren kamu veya özel kurumların iş sağlığı ve güvenliği bakımından gerekli düzenlemelerin yapılması elzemdir.

Bu çalışmada, bir dağıtım şirketinde iş kazasının meydana geldiği arıza, bakım ve onarım birimi ile endeks okuma, açma-kapama ve saha işlemleri biriminin iş kazaları bakımından incelenmiştir. Tablo 1’de ülkemizde illere ait dağıtım şirketleri verilmiştir. Bu dağıtım şirketlerinin verileri bağlı oldukları illeri kapsadığı için bölgesel veya il bazında iş kazaları analizi yapılabilir.

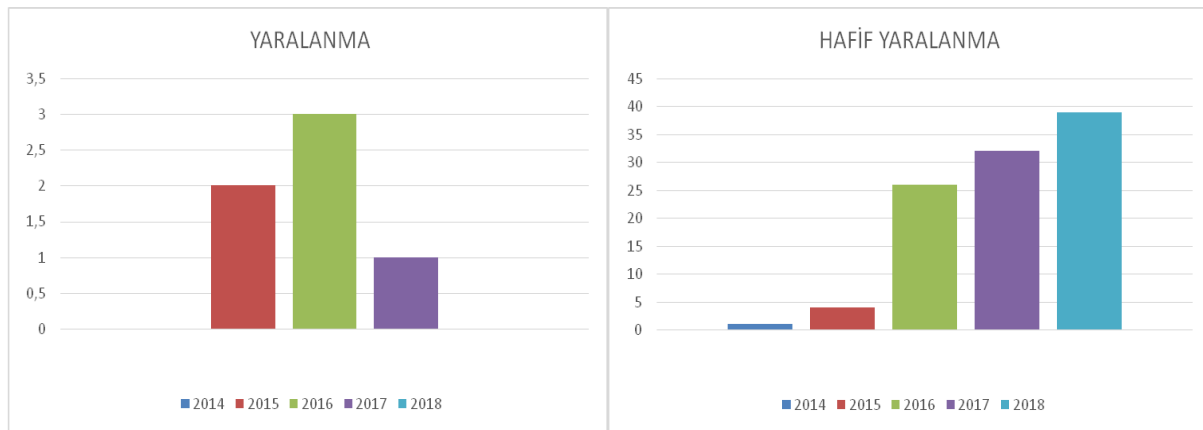
Tablo 1. Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. tarafından özelleştirilmesi tamamlanmış olan dağıtım şirketleri[12]

Dağıtım Şirketi	Bağlı Olduğu İller	2019 Yılı Şirketler
Trakya Edaş	Kırklareli, Tekirdağ ve Edirne	İC İçtaş Enerji
Boğaziçi Edaş	İstanbul’un Avrupa yakası	Cengiz Holding, LimakHolding, ve Kolin İnşaat
Ay Edaş	İstanbul’un Anadolu yakası	Enerjisa
Sakarya Edaş	Sakarya, Bolu, Kocaeli ve Düzce	Akenerji, CezEnergy
Uludağ Edaş	Bursa, Balıkesir, Yalova ve Çanakkale	Cengiz Holding, Limak Holding, ve Kolin İnşaat
Gediz Edaş	İzmir ve Manisa	Bereket Enerji
Aydem Edaş	Aydın, Denizli ve Muğla	Bereket Enerji
Osmangazi Edaş	Eskişehir, Bilecik, Kütahya, Afyon ve Uşak	Zorlu Enerji
Akdeniz Edaş	Antalya, Isparta ve Burdur	Cengiz Holding, Limak Holding, ve Kolin İnşaat
Başkent Edaş	Ankara, Bartın, Çankırı, Zonguldak, Kastamonu, Kırıkkale ve Karabük	Enerjisa
Meram Edaş	Konya, Karaman, Niğde, Nevşehir, Kırşehir ve Aksaray	Alarko Holding, Cengiz Holding
Toroslar Edaş	Adana, Mersin, Hatay, Osmaniye, Gaziantep ve Kilis	Enerjisa
Ak Edaş	Adıyaman ve Kahramanmaraş	Kipaş Holding
Kçteaş Edaş	Kayseri	Kayseri Büyükşehir Belediyesi
Çamlıbel Edaş	Sivas, Tokat ve Yozgat	Cengiz Holding, Limak Holding, ve Kolin İnşaat
Yeşilırmak Edaş	Samsun, Ordu, Sinop, Amasya ve Çorum	Çalık Holding

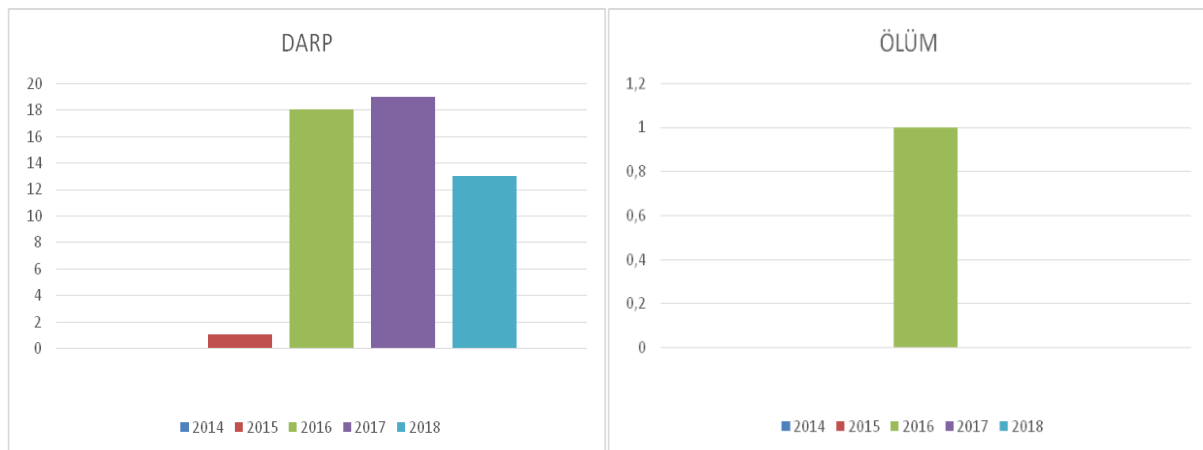
Çoruh Edaşı	Trabzon, Artvin, Giresun, Gümüşhane ve Rize	Aksa Enerji
Aras Edaşı	Erzurum, Kars, Ağrı, Ardahan, Iğdır, Erzincan ve Bayburt	Çalık Holding, Kiler Holding
Fırat Edaşı	Elazığ, Malatya, Bingöl ve Tunceli	Aksa Enerji
Dicle Edaşı	Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak	Eksim Holding Enerji Grubu
Vangölü Edaşı	Van, Bitlis, Hakkari ve Muş	Türkerler Holding

2.BİR DAĞITIM ŞİRKETİNİN İŞ KAZALARI VERİLERİNİN İNCELENMESİ

Şekil 1 ve 2’de endeks okuma, açma-kapama ve saha işlemleri biriminin yaralanma, hafif yaralanma, darp ve ölüm verileri verilmiştir. Şekil 3 ve 4’te ise arıza, bakım ve onarım biriminin yaralanma, hafif yaralanma ve ölüm verileri verilmiştir.

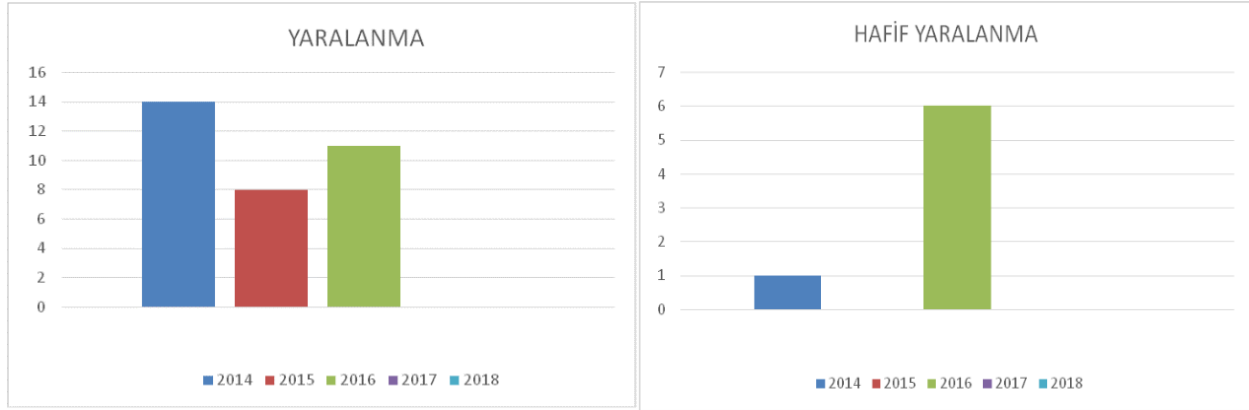


Şekil 1. Endeks okuma, açma-kapama ve saha işlemleri biriminin yıllara göre yaralanma ve hafif yaralanma grafiği

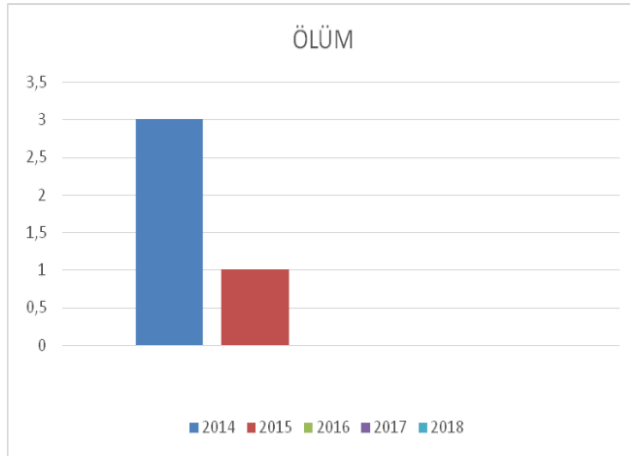


Şekil 2. Endeks okuma, açma-kapama ve saha işlemleri biriminin yıllara göre darp ve ölüm grafiği

Şekil 1 ve Şekil 2 incelendiğinde 2016 yılından sonraki yıllarda hafif yaralanmalar ve darp vakaları artmıştır. Endeks okuma, açma-kapama ve saha işlemleri biriminin yaptığı iş gereği tüketici ile görüşmesi istenmeyen vakaların yaşanmasına yol açmıştır. Özellikle kayıp-kaçak işlemlerinde yaşanan darp vakaları çalışanların meslek hastalığına yakalanma sürecini hızlandırabilir.

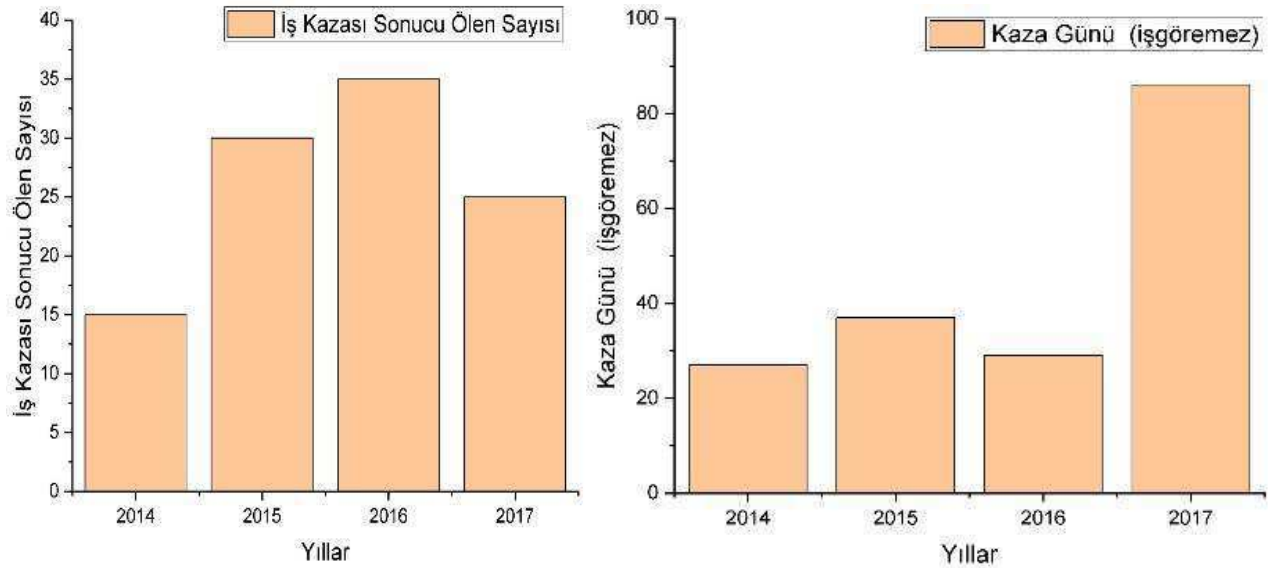


Şekil 3. Arıza, bakım ve onarım biriminin yıllara göre yaralanma, hafif yaralanma grafiği



Şekil 4. Arıza, bakım ve onarım biriminin yıllara göre ölüm grafiği

Şekil 3 ve Şekil 4 incelendiğinde 2014-2015 ve 2016 yıllarında yaralanma verileri yüksektir. Arıza, bakım ve onarım biriminin yaptığı iş gereği tüketici ile görüşmesi bulunmadığından darp vakaları bulunmamaktadır. Ancak son beş yılda 4 ölüm vakası meydana gelmiştir. İş göremezlik gün sayısı hesaplanırken, her bir ölüm vakası için 7500 iş gününün kaybedildiği varsayılırsa meydana gelen kayıp yüksektir[7,8]. Ülke genelinde ekonomik faaliyet sınıflandırması kapsamında 35 nolu – “Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı” yıl bazında ele alınan veriler [10] Şekil 5’te verilmiştir:



Şekil 5. Elektrik. Gaz. Buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtım iş kazası verileri

SONUÇLAR

Çalışanların iş ehli olması ve iş güvenliği eğitimine katılmalarına rağmen iş kazaları önlenememiştir. Ön görülemeyen ve/veya ön görülen iş kazalarının kurum veya işverene maddi ve manevi kayıplar getirmektedir. Bu kazalar genellikle düşme, montaj, pano veya trafo patlaması ve özellikle hatta müdahale esnasında meydana gelmiştir. Kişisel koruyucu donanımların etkin biçimde kullanılmasıyla bu yaralanmalar azaltılabilir. Ayrıca şirket birimlerinin çalışma bakımından kaza sebepleri incelenerek ilgili birimlere kazaların önlenmesine yönelik özel hizmet içi eğitimler verilmelidir. Özellikle darp vakalarının son yıllarda artış göstermesi iş kazaları ve meslek hastalıkları bakımından maddi ve manevi kayıplar meydana getirmektedir. Endeks okuma, açma-kapama ve saha işlemleri biriminin tüketici ile ilişkisini izole edecek sistemler kurulması ve/veya halkla ilişkiler eğitimleri verilerek darp vakaları azaltılabilir. Çoğu özelleşmiş dağıtım şirketleri; iş kazası verilerini halk ile paylaşma konusunda isteksizdir. Bu durum; şirketlerin marka imajının zedelenme korkusu, müşteri kaybetme korkusundan ileri geldiği düşünülmektedir. Bu nedenle iş kazası verileri bölgesel olarak incelenmesi ve iş kazalarına yönelik verilerin paylaşılması elzemdir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada yer alan dağıtım şirketinin talebi üzerine kurum adı saklı tutulmuştur. Bilimsel veriler Yusuf Ulusoy tarafından hazırlanmıştır.

KAYNAKLAR

- [1] Karadeniz, Oğuz. "Dünya'da ve Türkiye'de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Koruma Yetersizliği." *Çalışma ve Toplum* 34.3, 2012.
- [2] Ünsar, A. Sinan. "İş kazaları ve örgütsel verimlilik." *Verimlilik Dergisi* 3, 2004
- [3] Kayabaşı, Ramazan. "Enerji Nakil Hatlarında Çalışanların Yüksekte Çalışmalarından Kaynaklı Risklerin Analizi." *MBD*, 7-2, 2018
- [4] Olcay, Zeynep Feride, and Türkan Melis PARLAK. "İş Sağlığı ve Güvenliği Denetimi: Türkiye ve İngiltere Örneklerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi." *ABMYO Dergisi* Sayı 41, 81-97, 2016.

- [5] <https://www.youtube.com/watch?v=vwb0lwPVfxs> Erşim tarihi: 20.08.2019
- [6] Bilgen, M. Ankara'da elektrik dağıtım işlerinde çalışan işçilerde iş kazaları ve meslek hastalıkları görülme sıklığı ile ilişkili etmenler. Diss. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011.
- [7] Ceylan, Hüseyin. Türkiye'deki Elektrik Üretim, İletim ve Dağıtım Tesislerinde Meydana Gelen İş Kazalarının Analizi. Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi, 4.2: 30-42, 2012.
- [8] Ceylan, Hüseyin. Türkiye'deki Elektrik İletim Tesislerinde Meydana Gelen İş Kazalarının Analizi. Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 2.1: 98-109, 2012.
- [9] Bostancı, Yalçın. "İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Yükümlülüklerini Yerine Getirmemesi ve Yaptırımları." Selçuk üniversitesi hukuk fakültesi dergisi 12.1-2, 67-86, 2011.
- [10] http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari Erşim tarihi: 20.08.2019
- [11] Avan, M. Elektrik Üretim, İletim ve Dağıtım Sistemlerindeki İş Kazalarının Analizi. Diss. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale, 2014.
- [12] http://www.tedas.gov.tr/#!/dagitim_srkt Erşim tarihi: 01.09.2019

KÜÇÜK ÇOCUKLARIN YARGILARINDA DIŞ BİLGİNİN ÖNEMİ VE ERKEN DİN EĞİTİMİ

Araş. Gör. Doç. Dr.
Hüseyin KOTAMAN
Harran Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada dışarıdan sağlanan bilginin küçük çocuklar için önemi ve bilimsel gerçeklerle çelişen dini bazı dini bilgilerin çocukların gelişimi ve kendilerine bilgi sağlayan insanlarla olan etkileşimlerini nasıl etkileyebileceği tartışılmıştır. İnsanın en önemli özelliklerinden biri de sahip olduğu bilgi birikimini düzenleyebilmesi ve onu gelecek kuşaklara aktarabilmesidir. Bilgi birikimsel olarak artar. Böylece yeni kuşaklar her şey sıfırdan başlamak zorunda kalmazlar. Bu nedenle bilgi edinirken başkalarına güveniriz. Her bilgiyi deneyimlememiz ve kanıtlamamız çoğu zaman mümkün değildir. Küçük çocuklar edindikleri bilgilerin çoğunu dışarıdan edinirler. Tümdengelim, tümevarım gibi akıl yürütme yöntemlerini henüz öğrenmediklerinden ve bilimsel süreç beceri henüz gelişim aşamasında olduğundan dış bilginin gerçekliğini sorgulama konusunda yetişkinlere kıyasla daha savunmasızdırlar. Bu nedenle küçük çocuklar dış bilgiye daha çok bağımlıdırlar. Herhangi bir konuda yargıya sahip olduğumuz bilgi doğrultusunda varırız. Örneğin bize kutuplara güneş ışınlarının çok eğik geldiği anlatılmışsa kutupların soğuk oldukları yargısına varabiliriz. Doğru yargılara varabilmemiz için dışarıdan gelen bilgilerin de doğru olması gerekmektedir. Fakat dışarıdan sağlanan bilgiler her zaman gerçek olmamaktadır. Bazı durumlarda gerçek ile çelişmektedir, bazen de gerçekliği kanıtlanmamış olmasına rağmen gerçekmiş gibi sunulabilmektedir. Küçük çocukların dışarıdan gelen bilgiye bağılılıklarının yüksek düzeyde olduğu düşünüldüğünde çocuklara sağlanan bilginin gerçek olmasının önemi bir kat daha artmaktadır. Özellikle önce ana-babaların ve daha sonra öğretmenlerin sağladıkları bilgilerin gerçekle uyumlu ve tutarlı olmaları gerekmektedir. Çünkü küçük çocuklar için ana-babaları ve öğretmenleri en güvendikleri insanlardır. Yapılan çalışmalar 3.5 yaşındaki çocukların bile dışarıdan bilgi sağlayan kaynağın tutarlılığına ve güvenilirliğine önem verdiğini ortaya koymaktadır. Küçük çocuklar kaynağın tutarsızlığı durumunda gelecekte o kaynağı seçmeme eğilimi göstermenin yanı sıra öğretilen şeyi de tam olarak öğrenmekte güçlük çekebilmektedirler. Din kanıtlanamayan pek çok şeyi bünyesinde barındıran bir konu alanıdır. Ülkemizde anaokullarında din eğitimi verilmeye başlanmıştır. Bazı uygulamalarda çocukların yaşlarına uygun olmayan soyut konular işlenmektedir. Fizik gerçeklerle çelişen bilgiler çocuklara sunulabilmektedir. Örneğin, peygamberlerin mucizelerini anlatan öyküler çocuklara anlatılmakta ve bunların gerçek olduğu söylenebilir. Bu durumda çocuk gerçeklik ile söylenen arasında tutarsızlık göreceğinden bu tutarsızlığa neden olan kişiye olan güveni sarsılabilir. Eğer sorgulamadan kabul etmesi istenirse bu sefer de bilimsel düşünce gelişimi sekteye uğrayabilir. Bu nedenlerden ötürü erken çocukluk döneminde mucizelere, ahiret, vahiy gibi soyut, gerçekliği kanıtlanamayacak konulara yer verilmemesi gerektiğini düşünmekteyim.

Anahtar Sözcükler: Dış bilginin önemi, din eğitimi, küçük çocuklar.

ABSTRACT

Purpose of this study is to discuss potential impacts of religious information which contradicts with scientific facts on young children's development and relation between the young child and information source. One of the most prominent characteristic of human kind is to transfer knowledge to new generations. Thus, new generations do not have to start from ground zero. Therefore, while we are acquiring information we trust other people. It is practically not possible to test every information that we acquire. This is also almost impossible for young

children since their abstract thinking capacity is not fully developed. Young children cannot recruit questioning methods such as deduction and induction to prove factuality of the information that is provided for them. Therefore, information that is provided from young children from outside is especially important because information that is contradict with scientific facts may have negative impacts on young children's factuality development. However, information that is provided from outside is not always true. Studies have shown that young children's factuality judgments heavily rely on what they have been taught. Studies also have found that if the external evidence children receive is perfectly consistent, children can reason correctly about the outcome of the process. For example, if children see ten pictures of different children who chew gum and have tooth decay, they are able to reason that gum causes tooth decay. However, if there is non-covariation in the evidence—for example, of ten children who chew gum, two do not have tooth decay—children may not actualize the same reasoning process. Therefore, religious education in early childhood may have impact on the development of children's factuality judgments. Religious stories contain many scientifically untenable acts and deeds. In Turkey, some kindergartens start to provide religious education. In some of these kindergartens they are teaching abstract religious concepts that cannot be learned and understood by young children. These kindergartens tell young children religious miraculous stories as real life happenings. In such cases, young children can realize contradiction between story and what child had heard about facts before. This may harm child's factuality development. Therefore, teachers and parents should be loyal to scientific facts while they are providing outside information for young children.

Key Words: Importance of outside information, religion education, young children

İnsanlığın gelişebilmesini sağlayan en önemli unsurlardan biri diğer insanlarla kurulan güvenli ilişkilerdir. Çoğu zaman bilgi kaynağı olarak diğer insanlara güveniyoruz çünkü bütün bilgileri kendi deneyimlerimiz ve kanıtlamamızla elde etmemiz uygulamada mümkün değildir. Yaşamımız bu kadar uzun olmadığı gibi her şeyi kendi başımıza öğrenmek her şeye sıfırdan başlamak anlamına geleceği için de anlamlı değildir. Bilginin birikimsel gelişimi, insanlığın da gelişimini sağlamıştır. Belirtilen nedenlerden bilginin ve bilgiyi sağlayan kaynağın güvenilirliğini belirleyebilmek önemlidir. Dışarıdan gelen bilgiler doğrultusunda yargılarımızı oluşturuyoruz.

Küçük çocukların gerçek olan ve olmayanı ayırt edebilmeleri bilimsel düşüncenin gelişmesinde önemli basamaklardan biridir. Gerçek olan ve olmayan arasına sınırlar çizebilmek, gerçekliği sorgulayabilme becerisinin başlangıcını temsil eder, bu nedenle bilişsel gelişimin önemli basamaklarından biridir (Sharon and Woolley 2004; Woolley 1997). Pek çok çalışma dört yaşındaki çocukların gerçek olmayanı gerçekten ayırabildiğini ortaya koymuştur (Boerger 2011; Browne and Woolley 2004; Lee, Cameron, Doucette, & Talwar, 2002; Lillard and Sobel 1999; Sharon and Woolley 2004). Küçük çocuklar gerçek olmayanı gerçek olandan ayırt etme konusunda yargıya varabilmektedir fakat bu yargıya daha çok kendilerine sunulan dış bilgi sayesinde varmaktadır. Örneğin, dört yaşında bir çocuk insanların uçamadığını bilmektedir. İnsanların uçmayacaklarına dair yargıya ise büyük olasılıkla fizik yasalarının kanıtlarını öğrenmesi sayesinde ulaşmamıştır. Dört yaşındaki çocuk insanların uçamayacaklarına dair yargıya büyük olasılıkla çevresindeki insanların kendisine söylediklerinden yola çıkarak varmıştır.

Küçük çocukların soyut düşünme ve kanıtlama becerileri henüz tam olgunlaşmadığından dış bilgiye yetişkinlerden daha bağımlıdırlar (Piekeny & Maehler 2013; Vaden & Woolley, 2011; Woolley & Cox, 2007). Küçük çocuklar tümdengelelim, tümevarım, bilimsel problem çözme gibi yöntemleri kullanarak elde ettikleri bilgileri sorgulama

becerilerini henüz tam olarak kazanmamışlardır (Kuhn 1999; Kuhn and Pearsall 2000; Legare 2012). Bu nedenle küçük çocukların gerçekliğe ilişkin yargıları büyük oranda kendilerine öğretilenlere göre şekillenmektedir (Piekeny and Maehler 2013; Vaden and Woolley 2011; Woolley and Cox 2007). Piekeny ve Maehler (2013) küçük çocuklara sağlanan dış bilgi tamamen tutarlı olduğunda çocukların bu bilgi ile ilgili doğru şekilde akıl yürütmediklerini ve kendilerine öğretilen süreçle ilgili doğru çıkarımlar yapabildiklerini ortaya koymuşlardır. Örneğin, eğer çocuklar şeker yemiş on çocuğun dişlerinin çürüdüğünü görmüşlerse, şeker yemenin dişlerin çürümmesine etkisi olduğu çıkarımına ulaşabilmişlerdir. Fakat, eğer şeker yiyen on çocuktan iki tanesinin dişlerinin çürümediği kendilerine söylenirse, küçük çocuklar kendilerine sunulan bilgide yer alan bu tutarsızlıktan ötürü aynı akıl yürütme sürecini işletip şeker yemek dişleri çürütür çıkarımına ulaşamayabildiklerini belirlemişlerdir. Kuhn (1999) şunu vurgulamaktadır “dört yaşından küçük çocuklar yetişkinlerin önermelerinin gerçek dünyayı yansıttığını kabul ettiklerini gösteren önemli bir kanıt birikimine sahibiz (19).” Bu nedenle küçük çocuklara sağlayacağımız bilgiler konusunda dikkatli olmalıyız. Çünkü küçük çocuklara bilimsel konularla çelişen bilgiler sunduğumuzda çocukların yargılama süreçlerini etkileyebiliriz. Din eğitimi sırasında bilimsel gerçeklerle çelişen bilgiler verilebilmektedir.

Çeşitli çalışmalar dinin küçük çocukların yargıları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Vaden ve Woolley (2011) aynı hikayeyi dini karakter ve laik karakter üzerinden aktararak 4-5-6 yaşlarındaki çocukların gerçeklik yargılarını ölçmüşlerdir. Araştırmada hikayeye Tanrı etkeninin karışmasının çocukların gerçeklik algısını etkilediğini bulmuşlardır. Özellikle dindar ailelerden gelen çocukların bu konuda daha çok etki altında kaldıklarını belirlemişlerdir. Bir başka çalışmada Corriveau ve ark. (2015) katılımcı çocukları kiliseye gitmeyen ve devlet okuluna gidenler, kiliseye gidenler ve devlet okuluna gidenler, kiliseye gidip tutucu okula gidenler ve kiliseye gitmeyip tutucu okula gidenler olarak dört gruba ayırmışlardır. Laik çocukların dini karakterleri gerçek dışı olarak, dindar çocukların ise gerçek olarak sınıflandırdıklarını ayrıca laik çocukların hiçbir zaman öyküdeki imkansız şeyleri açıklamada dini açıklamalara başvurmadıklarını oysa dindar çocukların bu tür açıklamalar yaptıklarını belirlemişlerdir.

Ülkemizde gerçekleştirilen araştırmalarda kısmen benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Kotaman, & Tekin, 2015; Kotaman, 2018). Kotaman, & Tekin (2015) köy çocuklarına baş kişisi peygamber olan ve olmayan ve başka hiçbir yönden farklılaşmayan öyküler okumuşlardır. Çocukların çoğu peygamberi gerçek kişi olarak tanımlamamışlardır. Ayrıca çocuklar peygamberin gerçeğe aykırı mucizevi şeyleri başaramayacaklarını belirtmişlerdir. Kotaman (2018) dini eğitim alan küçük çocuklar ile laik eğitim alan küçük çocukları karşılaştırmıştır. Dini eğitim alan çocukların, laik eğitim alan akranlarına göre mucizeleri anlamlı düzeyde yüksek oranda kabul ettikleri ve akıl yürütmede dini gerekçelendirme yaptıklarını belirlemişlerdir.

Bütün bu çalışmalar dini eğitimin küçük çocukların gerçeklikle ilgili yargılarına etki ettiğini ortaya koymaktadır. Dini eğitim küçük çocukların bilimsel olarak gerçek olmayacak şeyleri gerçek olarak kabul etmelerine etki edebilmektedir. Din gibi yetişkinlerin bile anlamakta ve anlamlandırmakta güçlük çektikleri soyut konuları içeren bir alanda küçük çocukların akıl yürüterek, kanıtlamalar yaparak kendi yargılarına ulaşmaları ve özgür iradeleri ile çıkarımlarda bulunmaları mümkün değildir. Bu nedenle öğretmenler ve veliler çocuklara sağlayacakları dini bilgiler konusunda çok dikkatli olmalıdırlar. Kotaman (2016a) 520 okul öncesi öğretmeni adayını ile yaptığı çalışmada öğretmen adaylarının %84'ünün peygamber hikayesinde geçen mucizenin gerçek olduğuna inandıklarını ve bu %84'ün %80'inin de durumu dini açıklamalarla (çünkü peygamberdir, Allah ona mucize bahşetmiştir) nedenselliğe kavuşturduklarını belirlemiştir. Bir başka çalışmada okul öncesi öğretmenlerin %83'ünün hikayedeki mucizeyi gerçek kabul ettikleri ve dini açıklama getirdikleri belirlenmiştir (Kotaman, 2016b). Aynı çalışmada okul

öncesi öğretmenlerinin %28 kendilerinin okudukları mucizevi hikayeyi öğrencilerine okuyabileceklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların %56'sı eğer öğrencilerinden hikayedeki mucize ile ilgili bir soru gelirse bunu dini nedensellik ile açıklayacaklarını ifade etmişlerdir (Kotaman, 2016b). Bu verilerde umutkar olan tek nokta öğretmenlerin %72'sinin küçük çocuklara mucize içeren öyküler okumayı düşünmediklerini belirtmeleridir. Öte yandan mucize içerikli hikayeler dini hikayeler olduğundan bunları gerçek kabul etme ve dinsel gerekçelendirme ile açıklama eğilimleri görülmektedir. Şimdi bir okul öncesi öğretmenin sınıfındaki küçük çocuklara hayvanların insanlar gibi konuşamayacaklarını öğrettiğini düşünelim. Daha sonra okunan bir peygamber hikayesinde hayvanlarla peygamber arasında konuşmaların gerçekte var olduğunu anlatırsa öğretmen açıkça bir çelişki yaratmış olacaktır. Bu tür çelişkiler hem öğretmenin güvenilirliğini zedeleyebilir hem de çocukların bilimsel düşünme süreçlerine olumsuz etkilerde bulunabilir. Bu nedenle okul öncesi öğretmenleri açıklamalarına bilimsel gerçeklere bağlı kalmalıdır. Küçük çocuklara mucize içerikli dini hikayeler okunmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Boer, A. E. (2011). In fairy tales fairies can disappear?: Children's reasoning about the characteristics of humans and fantasy figures. *British Journal of Developmental Psychology*, 29, 635-655.
- Browne, A. C., & Woolley, D. J. (2004). Preschoolers' magical explanations for violations of physical, social and mental laws. *Journal of Cognition and Development*, 5 (2), 239-260.
- Corriveau, H. K., Chen, E. E., & Harris, L. P. (2015). Judgments about fact and fiction by children from religious and nonreligious backgrounds. *Cognitive Science*, 39, 353-382, doi: 10.1111/cogs.12138
- Kotaman, H. (2018) Comparison of impact of religious and secular education on young children's factuality judgments. *International Journal of Children's Spirituality*, 23:4, 358-379, DOI: 10.1080/1364436X.2018.1511521.
- Kotaman, H. & Tekin, A. K. (2017). Informational vs. Fictional Books: Young Children's Book Preferences and Teachers' Perspectives. *Early Child Development and Care*, 187 (3-4), 600-614 DOI: 10.1080/03004430.2016.1236092.
- Kotaman, H. (2016a). Impact of religion on Turkish prospective early childhood teachers' judgments of fact. *Journal of Education for Teaching*, 42(2), 173-187.
- Kotaman, H. (2016b). Impact of religion on Turkish early childhood teachers' factuality judgment and their classroom practices. *International Journal of Progressive Education*, 12 (1), 28-39.
- Kuhn, D. (1999). A developmental model of critical thinking. *Educational Researcher*, 28 (2), 16-25+45
- Kuhn, D., & Pearsall, S. (2000). Developmental origins of scientific thinking. *Journal of Cognition and Development*, 1(1), 113-129
- Lee, K., Cameron, A. C., Doucette, J., and Talwar, V. (2002). Phatoms and fabrications: Young children's detection of implausible lies. *Child Development*, 73 (6), 1688-1702.
- Legare, H. C. (2012). Exploring explanation: Explaining inconsistent evidence informs exploratory, hypotheses-testing behavior in young children. *Child Development*, 83 (1), 173-185. DOI: 10.1111/j.1467-8624.2011.01691.x

- Lillard, S. A., & Sobel D. (1999). Lion Kings or puppies: The influence of fantasy on children's understanding of pretense. *Developmental Science*, 2(1), 75-80.
- Piekny, J., & Maehler, C. (2013). Scientific reasoning in early and middle childhood: The development of domain-general evidence evaluation, experimentation, and hypothesis generation skills. *British Journal of Developmental Psychology*, 31, 153-179.
- Sharon, T. and Woolley, D. J. (2004). Do monsters dream? Young children's understanding of the fantasy/reality distinction. *British Journal of Developmental Psychology*. 22, 293-310.
- Vaden, J., & Woolley, D. J. (2011). Does God make it real? Children's belief in religious stories from the Judeo-Christian tradition. *Child Development*, 82 (4), 1120-1135.
- Woolley, D. J. (1997). Thinking about fantasy: Are children fundamentally different thinkers and believers from adults? *Child Development*, 68 (6), 991-1013.
- Woolley, D. J., & Cox, V. (2007). Development of beliefs about storybook reality. *Developmental Science*, 10 (5), 681-693.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ SINIF İÇİ LİDERLİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Recep KAHRAMANOĞLU
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada öğretmen adaylarının sınıf içi liderlik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma nicel araştırma desenlerinden tarama deseni ile desenlenmiştir. Araştırmanın çalışma evrenini Gaziantep Üniversitesine bağlı 2 Eğitim Fakültesi son sınıf öğretmen adayları oluşturmaktadır. Çalışma evreninin tamamına ulaşılması hedeflendiği için örneklem alma yoluna gidilmemiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Eriş (2019) tarafından geliştirilen “Sınıf içi liderlik ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının baskın olan sınıf içi liderlik özelliği benzeşim liderlik olarak ortaya çıkmıştır. Sınıf öğretmeni adayların baskın olan liderlik özelliği ödüllendirici liderlik çıkarken; matematik öğretmen adaylarının uzman; Türkçe öğretmen adaylarının ise benzeşim liderlik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen liderliği, sınıf içi öğretmen liderliği, öğretmen aday

INVESTIGATION OF IN-CLASS LEADERSHIP CHARACTERISTIC OF TEACHER CANDIDATES

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the in-class leadership characteristics of prospective teachers. The research was designed with the screening pattern of quantitative research designs. The study population of the research consists of the last year prospective teachers of 2 Faculty of Education of Gaziantep University. As the entire study population was aimed to be reached, sampling was not taken. In the study, In-class leadership scale developed by Eriş (2019) was used as data collection tool. According to the results of the research, pre-service teachers' dominant classroom leadership feature has emerged as affinity leadership. The dominant leadership characteristic of the classroom teacher candidates is exiting the rewarding leadership; mathematics teacher candidates are expert; It was concluded that Turkish teacher candidates are affinity leadership.

Key Words: Teacher leadership, in-class teacher leadership, teacher candidate

1. GİRİŞ

Sınıfın fiziksel ve ruhsal durumunu etkileyen, öğrencileri yönlendiren ve eğitim – öğretim sürecinin istenilen düzeyde işlenmesini sağlayan kişi öğretmendir. Öğrencileri planlanan bir hedef doğrultusunda ilerlemesini sağlayan öğretmen, süreci de bir lider olarak değerlendirir. Öğretmen, sınıfının önderi olarak, öğrencilerinin hem okul içi hem de okul dışı yaşantısıyla ilgilenir. Öğretmen; öğrencilerinin, okulda başarılı bir öğrenci, toplumda ise iyi bir vatandaş olması için çabalar. Küçük yaşlardan beri öğrencilerin model olarak aldığı öğretmen, öğrencisinin gözünde aileden biri gibidir. Bu düşünceleri destekler nitelikte alanyazındaki çalışmalarda (Sarıtaş ve Çelik 2013; Tulunay Ateş, 2016), ilkökul öğrencilerinin öğretmen kavramına yönelik vurguladıkları metaforlar anne, baba, çiçek; sınıf kavramına yönelik en fazla vurgulanan metaforlar ise ev, yuva, aile vb. olduğu görülmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında öğretmenin, öğrenciler üzerindeki etkisi de ortaya çıkmaktadır.

Öğretmen – öğrenci ilişkileri eğitim amaçlarının gerçekleşmesinde her zaman önemli bir rol oynamıştır. Araştırmalar, öğretim sürecinin verimi için önemli olan durumlardan birisinin de öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişkinin olduğunu ortaya çıkarmıştır (İpek ve Terzi, 2010). Başka çalışmalarda da öğretmen–öğrenci ilişkinin çeşitli yönlerden etkileri ortaya konmuştur. Örneğin, öğretmen – öğrenci iletişimi öğrencilerin akademik performansını, bilişsel ve sosyal gelişimini ve motivasyonunu etkilediği sonucunu elde eden araştırmalar da mevcuttur (Decker, Dona ve Christenson, 2007; Davis, 2003).

Genel kabul olarak yönetmek eğitim yöneticilerine, öğretmek ise öğretmenlere yüklenmiş görevlerdir. Ancak öğretmenlerin okul içinde ve dışında velilerle, öğrencilerle ve eğitim yöneticileri ile kurduğu ilişkilerde liderlik özelliğini yansıtmaları gerekir. Dolayısıyla günümüz eğitim anlayışında öğretmenin sadece “bilgi aktaran kişi” konumunda olması yetersiz olmaktadır. Bu durum göz önüne alınca öğretmenlerin “öğretimsel lider” olması kaçınılmazdır. Katzenmeyer ve Moller (2013) öğretmen liderliğinin mantıksal dört temeli olduğunu belirtir. Bunlar; örgütsel kapasiteyi geliştirmek, demokratik toplumları modellemek, öğretmenleri yetkilendirmek ve öğretmen profesyonelliğini arttırmaktır. Bu dört temelin etkilerini göz önüne alındığında öğretmen liderliğinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Günümüzde öğretmen liderliği kavramının önemi daha çok anlaşılmaya başlanmıştır. Okullarda son yıllarda meydana gelen değişim ve gelişimlerle ilgili olan araştırmalar güçlü ve lider öğretmen düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Harris ve Muijs, 2005). Eğitim sistemindeki değişikliklerle beraber öğretmen rolleri de değişmektedir. Bilgili ve sert öğretmen modeli yerine, uzman ve güçlü lider öğretmen daha çok önemsenmektedir. Öğretmen liderliği meslektaşlarına profesyonel gelişim sağlayacak, toplumu ya da toplum tutumunu etkileyecek ya da sınıfta meydana gelen değişikliklerle toplum tutumu arasında bağ kurabilecek açık veya gizli sorumluluğu içeren öğretmenlerin sınıf dışında üstlendiği görevler olarak tanımlanabilir (Miller vd., 2000).

Öğretmenlerin öğrenciler üstündeki etkileri ve sınıf atmosferi üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar daha önce de sıkça yapılmıştır. Bu araştırmalar (Baştepe, 2012; Yavaşca, 2010; Erdoğan, 2009) genellikle öğretmenlerin kişisel ve duygusal özelliklerinin öğrencilerin duygusal yönüne ve başarısına etkisini incelemeye yöneliktir. Öğretmen kişilik özelliklerinden olan liderlik boyutunu da inceleyen araştırmalar olmuştur. Ancak bu araştırmalar (Sezer, 2018; Aslan, 2011; Ceylan, 2007) daha çok liderliğin tek bir kavram (tutum, gelişim, aidiyet vb.) üzerindeki etkisini incelemiştir. Hatta bazı araştırmalar (Karşı, 2012; Kızıllan, 2011) sadece liderlikle açıklanamayacak kavramların bile liderlik etkisini incelemişlerdir. Örneğin; öğrenci

başarısı birçok unsurdan etkilenir. Ayrıca öğrencilerin duygusal durumunu, tutum ve davranışlarının da öğretmen liderliği üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için de araştırmalar (Durdu, 2015; Can ve Baksı, 2014) yapılmıştır. Çakırer (2012) ise lider öğretmenin hayatımıza dokunuşlarından bahsederek lider öğretmeni şu şekilde betimlemiştir: Lider öğretmenler, öğrencilerin hayatına mutlaka etki eder. Zorunlu ve olumlu yönde bir değişim meydana getirirler. Onlar, öğrencilerin hayatlarında etkisi uzun süre devam edecek etkiler oluşturlar.

Yapılan bu çalışmada öğretmen adaylarının sınıf içi liderlik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır.

- (1) Öğretmen adaylarının baskın olan sınıf içi liderlik özelliği hangisidir?
- (2) Sınıf, Türkçe ve Matematik öğretmeni adaylarının baskın olan sınıf içi liderlik özelliği hangisidir?
- (3) Öğretmen adaylarının çeşitli değişkenlere göre sınıf içi liderlik ölçeğinden aldıkları puanları arasında anlamlı farklılık var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma modeli

Öğretmen adaylarının sınıf içi liderlik özelliklerinin incelenmesi amaçlandığı için araştırma nicel araştırma desenlerinden tarama deseni ile desenlenmiştir. Tarama deseni ile öğretmen adayların sahip oldukları öğretmen liderlik özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini Gaziantep Üniversitesine bağlı iki eğitim fakültesinde öğrenim gören son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmada evrenin tamamına ulaşılmaya çalışıldığı için örneklem alma yoluna gidilmemiştir. Her iki fakültede sınıf, matematik ve Türkçe öğretmen adaylarının tamamından veri toplanması gerçekleştirilmiştir. Toplamda 308 aday çalışma evrenini oluşturmaktadır. Çalışma evrenine ilişkin veriler tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen adaylarına ilişkin demografik özellikler

Özellik		f	%
Cinsiyet	Kadın	156	50,65
	Erkek	152	49,35
Toplam		308	100
Bölüm	Sınıf öğretm.	127	41,23
	Matematik öğretm.	107	34,74
	Türkçe Öğrtm.	74	24,03
Toplam		308	100

Çalışmaya 156 kadın, 152 erkek öğretmen adayı katılmıştır. Öğretmen adaylarının 127’si sınıf öğretmenliği, 107’si matematik öğretmenliği ve 74 ise Türkçe öğretmenliği bölümü öğretmen adayıdır. Toplamda 308 öğretmen adayı çalışmaya katılmıştır.

2.3. Veri toplama araçları ve süreci

Öğretmen adaylarının sınıf içi liderlik özelliklerinin belirlenmesinde Eriş (2019) tarafından geliştirilen “sınıf içi liderlik ölçeği” kullanılmıştır. Ölçekte yer alan liderlik tipleri; uzman, ödüllendirici, benzeşim ve cezalandırıcı liderliktir. Ölçek 4 boyuttan (uzman, benzeşim, ödüllendirici ve zorlayıcı lider) ve 34 maddeden oluşmaktadır. Uzman liderlik boyutunda 12; benzeşim liderlik boyutunda 9; ödüllendirici liderlik boyutunda 5 ve zorlayıcı liderlik boyutunda 8 madde bulunmaktadır. Ölçme aracının geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçme aracında yer alan maddelerin faktör yükleri 0,35-0,85 arasında değiştiği bulunmuştur. Ölçme aracının güvenirlik sonuçları ise Uzman liderlik (UL) boyutu için 0,81; benzeşim (BL) boyutunda 0,75, ödüllendirici (ÖL) boyutunda 0,76 ve zorlayıcı liderlik (ZL) boyutunda ise 0,85 olarak bulunmuştur. Bu çalışma için ölçme aracının güvenirlik sonuçları ise UL için 0,78; BL için 0,82; ÖL için 0,74; ZL için 0,88 olarak bulunmuştur.

Ölme aracı öğretmen adaylarına gerekli izinler alınarak ve öğretmen adaylarına gerekli açıklamalar yapılarak sınıf ortamında uygulanmıştır.

2.4. Verilerin analizi

Verilerin analizinde öğretmen adaylarından toplanan verilerinin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda verilerin analizi için parametrik testlerin uygulanabileceği varsayımını sağlamıştır. Öğretmen adaylarının sınıf içi liderlik özelliklerinin belirlenmesinde betimsel istatistikler; adayların sınıf içi liderlik puanlarının cinsiyet ve bölüm değişkenine göre anlamlı farklılığa bakmak için ise bağımsız gruplar t testi ve anova kullanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Birinci alt probleme dayalı bulgular

Araştırmanın birinci alt problemini “Öğretmen adaylarının baskın olan sınıf içi liderlik özelliği hangisidir?” belirlemek amacıyla yapılan analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen adaylarının baskın olan sınıf içi liderlik özelliklerine ilişkin bulgular

Liderlik Tipleri	N	X	ss
Uzman liderlik	308	4,37	0,65
Benzeşim liderlik	308	4,40	0,55
Ödüllendirici liderlik	308	3,95	0,72
Zorlayıcı liderlik	308	3,71	0,80

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmen adaylarının ölçme aracına verdikleri cevaplar göre baskın olan liderlik özellikleri benzeşim liderliktir. Adayların uzman ve benzeşim liderlik boyutlarından aldıkları puanların ortalamaları birbirine yakın olduğu ortaya çıkmıştır. Ortalamalara bakıldığında benzeşim liderlik boyutundan alınan puanların ortalamaları diğerlerinden yüksek olduğu ve öğretmen adaylarının baskın olana liderlik özelliklerinin benzeşim liderlik olduğu bulunmuştur.

3.2. İkinci alt probleme dayalı bulgular

Araştırmanın ikinci alt probleminde “Sınıf, Türkçe ve Matematik öğretmeni adaylarının baskın olan sınıf içi liderlik özelliği hangisidir?” sorusuna yanıt aranmıştır ve ölçme aracından elde edilen verilerin bulguları tablo 3, 4 ve 5’te verilmiştir.

Tablo 3. Sınıf öğretmeni adaylarının baskın olan sınıf içi liderlik özelliklerine ilişkin bulgular

Liderlik Tipleri	N	X	ss
Uzman liderlik	91	4,12	0,70
Benzeşim liderlik	91	3,96	0,66
Ödüllendirici liderlik	91	4,42	0,80
Zorlayıcı liderlik	91	3,65	0,75

Tablo 2’de sınıf öğretmeni adayların ölçme aracından aldıkları puanların ortalamaları incelendiğinde en yüksek ortalama ödüllendirici liderlik tipinde olduğu görülmektedir. Daha sonra sırasıyla uzman, benzeşim ve zorlayıcı liderlik tipleri gelmektedir. Dolayısıyla sınıf öğretmeni adayların baskın olana liderlik özelliğinin ödüllendirici liderlik olduğu ifade edilebilir.

Tablo 4’te matematik öğretmen adaylarının baskın olana sınıf içi liderlik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla yapılan analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Matematik öğretmeni adaylarının baskın olan sınıf içi liderlik özelliklerine ilişkin bulgular

Liderlik Tipleri	N	X	ss
Uzman liderlik	91	4,35	0,83
Benzeşim liderlik	91	4,12	0,55
Ödüllendirici liderlik	91	3,78	0,62
Zorlayıcı liderlik	91	3,99	0,77

Tablo 4’e göre, matematik öğretmen adaylarının ölçme aracından aldıkları puan ortalamaları incelendiğinde en yüksek ortalama uzman liderlik tipinden aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda matematik öğretmen adaylarının baskın olana liderlik özelliklerinin uzman liderlik olduğu ifade edilebilir.

Tablo 5’te ise Türkçe öğretmeni adaylarının baskın olana liderlik özelliklerinin incelenmesi amacıyla yapılan analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Türkçe öğretmen adaylarının baskın olan sınıf içi liderlik özelliklerine ilişkin bulgular

Liderlik Tipleri	N	X	ss
Uzman liderlik	126	4,05	0,67
Benzeşim liderlik	126	4,45	0,58
Ödüllendirici liderlik	126	3,90	0,78
Zorlayıcı liderlik	126	3,71	0,86

Tablo 5’de Türkçe öğretmeni adayların ölçme aracından aldıkları puanların ortalamaları incelendiğinde en yüksek ortalama benzeşim liderlik tipinde olduğu görülmektedir. Daha sonra sırasıyla uzman, ödüllendirici ve zorlayıcı liderlik tipleri gelmektedir. Dolayısıyla Türkçe öğretmeni adayların baskın olana liderlik özelliğinin benzeşim liderlik olduğu ifade edilebilir.

3.3. Üçüncü alt probleme dayalı bulgular

Araştırmanın üçüncü alt probleminde “Öğretmen adaylarının çeşitli değişkenlere göre sınıf içi liderlik ölçeğinden aldıkları puanları arasında anlamlı farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Bu çerçevede cinsiyet ve bölüm değişkeni bağımsız değişken olarak alınmıştır. Elde edilen bulgular tablo 6 ve 7’de sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmen adaylarının sınıf içi liderlik ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyetlerine göre bağımsız gruplar t testi sonuçları

Liderlik tipleri	Cinsiyet	N	X	ss	sd	t	p
Uzman liderlik	Kadın	156	53,03	4,37	306	2,422	0,016
	Erkek	152	51,88	3,99			
Benzeşim liderlik	Kadın	156	39,79	3,42	306	1,184	0,237
	Erkek	152	39,34	3,19			
Ödüllendirici liderlik	Kadın	156	19,74	3,64	306	0,032	0,974
	Erkek	152	19,73	3,62			
Zorlayıcı liderlik	Kadın	156	29,75	6,37	306	0,144	0,886
	Erkek	152	29,64	6,47			

Öğretmen adaylarının sınıf içi liderlik ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığına bakmak için yapılan analiz sonuçlarına göre puanların sadece uzman liderlik tipinde anlamlı olarak farklılaştığı ortaya çıkmıştır [$t(306) = 2,422$, $p < 0.05$]. Uzman liderlik boyutunda kadın ve erkek öğretmen adaylarının aldıkları puanların ortalamalarına bakıldığında bu farkın kadın öğretmen adaylarının lehine olduğu gözlemlenmiştir. Diğer liderlik tiplerinde kadın ve erkek öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Öğretmen adaylarının sınıf içi liderlik ölçeğinden aldıkları puanların bölüm değişkenine göre anlamlı farklılaşmanın olup olmadığını incelemek için yapılan anova testi sonuçları tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmen adaylarının sınıf içi liderlik ölçeğinden aldıkları puanların bölümlerine göre anova testi sonuçları

Liderlik tipleri	Bölüm	N	X	ss	F	P	Fark olan gruplar
Uzman liderlik	Sınıf Öğrt.	91	51,89	4,24	6,24	,002	Türkçe-sınıf Türkçe- Matematik
	Matematik Öğrt.	91	51,64	4,47			
	Türkçe Öğrt.	126	53,46	3,83			
Benzeşim liderlik	Sınıf Öğrt.	308	52,46	4,22	2,17	,116	
	Matematik Öğrt.	91	39,32	3,12			
	Türkçe Öğrt.	91	39,16	3,21			
Ödüllendirici liderlik	Sınıf Öğrt.	126	40,03	3,47	0,39	,675	
	Matematik Öğrt.	308	39,56	3,30			
	Türkçe Öğrt.	91	19,82	3,25			
Zorlayıcı liderlik	Sınıf Öğrt.	91	19,94	3,26	0,59	,555	
	Matematik Öğrt.	126	19,52	4,10			
	Türkçe Öğrt.	308	19,73	3,62			

Öğretmen adaylarının sınıf içi liderlik ölçeğinden aldıkları puanların bölüm değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığına bakmak için yapılan analiz sonuçlarına göre puanların sadece uzman liderlik tipinde anlamlı olarak farklılaştığı ortaya çıkmıştır ($F=6,24$,

$p < 0,05$). Ortaya çıkan bu farklılık Türkçe öğretmen adaylarıyla sınıf ve matematik öğretmeni adayları arasındadır. Adayların ölçekten aldıkları puanların ortalamalarına bakıldığında bu farklılığın Türkçe öğretmen adaylarının lehine olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer liderlik tiplerinde herhangi bir istatistiksel olarak anlamlı farklılığa ulaşılamamıştır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

- Araştırma sonuçlarına göre genel olarak öğretmen adaylarının baskın olan sınıf içi liderlik özelliği benzeşim liderlik olarak ortaya çıkmıştır.
- Sınıf öğretmeni adayların baskın olan liderlik özelliği ödüllendirici liderlik çıkarken; matematik öğretmen adaylarının uzman; Türkçe öğretmen adaylarının ise benzeşim liderlik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğretmen adaylarının bölümlerine göre ulaşılan liderlik tipleri incelendiğinde bölümün özelliklerini yansıttığı ifade edilebilir. Çünkü sınıf öğretmeni adayların baskın olan liderlik tipi ödüllendirici çıkması hitap ettikleri kitlenin özelliklerine uygun olduğu söylenilebilir.
- Genel olarak öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre sınıf içi liderlik özellikleri puanları arasında sadece uzman liderlik tipinde kadın adaylar lehine anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılrken diğer liderlik tiplerinde anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Bölüm değişkenine göre ise yine uzman liderlik tipinde Türkçe öğretmen adayları ile sınıf ve matematik öğretmen adayları arasından anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Aslan, M. (2011). Öğretmen liderliği davranışları ve sınıf iklimi: Öğretmen ve öğrenci görüşleri bağlamında bir araştırma (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Baştepe, İ. (2012). Sınıf ikliminin öğrencilerin eğitimsel başarıları üzerindeki etkisi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (48), 81-90.
- Can, E. ve Baksi, O. (2014). Öğrencilerin sınıf içi tutum ve davranışlarının öğretmenlerin sınıf yönetimi başarısına etkisi, Asya Öğretim Dergisi, 2 (1), 86 - 101.
- Ceylan, G. (2007). Öğretmen - öğrenci etkileşiminin sınıf atmosferine etkisi (Aksaray ili Örneği), Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Davis, H. A. (2003). Conceptualizing the role and influence of student-teacher relationships on children's social and cognitive development, Educational Psychologist, 38(4), 207-234.
- Decker, D. M., Dona, D. P. & Christenson, S. L. (2007). Behaviorally at-risk african american students: The importance of student-teacher relationships for student outcomes, Journal of School Psychology, 45, 83-109.
- Durdu, İ. (2015). Duygusal zekâ ve sınıf iklimi arasındaki ilişki, Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Eriş, A. (2019). Sınıf içi farklı liderlik tipleri bağlamında sınıf atmosferinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

- Erdoğan, N.F. (2009). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde proje tabanlı öğrenmenin ders başarısına ve sınıf atmosferine etkisi, Yayınlanmamı Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Harris, A. & Muijs, D. (2005). Improving schools through teacher leadership. London: Open University Press.
- İpek, C. ve Terzi, A. R. (2010). İlk ve ortaöğretim kurumlarında öğretmen-öğrenci ilişkilerinin öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi: Van ili örneği, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 16(3), 433-456.
- Karşı, F. (2012). Ortaöğretim Öğrencilerinin Sınıf Atmosferine İlişkin Algıları İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Katzenmeyer, M. & Moller, G. (2013). Uyuyan devi uyandırmak: Öğretmen liderler yetiştirmek. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kızılhan, P. (2011). Sınıf atmosferinin sınıf öğretmenliği öğrencilerinin başarısına etkisinin incelenmesi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sarıtaş, E., & Çelik, K. (2013). Metaphorical perception of primary school children in related to classroom concept İlkokul öğrencilerinin sınıf kavramına ilişkin metaforik algıları. Journal of Human Sciences, 10(1), 1185-1201.
- Sezer, Ş. (2018). Öğretmenlerin sınıf yönetimi tutumlarının öğrencilerin gelişimi üzerindeki etkileri: fenomenolojik bir çözümleme, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education), 33(2): 534-549.
- Tulunay, A. Ö. (2016). Öğrencilerin öğretmen ve okul metaforları. Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(1), 78-93.
- Yavaşca, O. (2010). Yabancı dil öğrenen yetişkinlerin grup dinamiğinin ve sınıf atmosferinin dil öğrenmeye etkisine ilişkin görüşler, Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

GÜLDÜRMEİN VE ÖĞRETMEİN PAYLAŞMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Araş. Gör. Doç. Dr. Hüseyin KOTAMAN
Harran Üniversitesi

Mustafa ARSLAN
Harran Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı kendilerine güldüren ve kendilerine bir şey öğreten insanlara karşı 4 yaşındaki çocukların paylaşma davranışlarının incelenmesidir. Başlangıçta iki anaokulundan 4 yaşındaki 80 çocuk araştırmaya katılmıştır. Fakat beş çocuk gülme etkinliğinde gülmedikleri için araştırmadan çıkarılmışlardır. Böylece sonuç olarak Şanlıurfa’da öğretim gören 4 yaşındaki 75 çocuk araştırmaya katılmışlardır. Araştırma iki okul ve 5 sınıfta yürütülmüştür. Öğretmenler araştırmayı uygulayacak olan araştırma görevlilerini öğrencilere üniversite öğrencileri olarak tanıtmışlardır. Uygulayıcılar çocuklarla tanışmak için bir etkinlik yaptıktan sonra her çocuğu tek tek almışlardır. Uygulayıcılardan biri çocuğu güldürecek etkinlik yapmıştır. Daha sonra diğer uygulayıcı çocuğa bir şey öğretecek etkinlik yapmışlardır. Güldüren ve öğreten uygulayıcılar ve sıralama dengelenmiştir. Bir çocuk hem güldüren, hem de öğreten uygulayıcı ile karşılaştıktan sonra üçüncü bir uygulayıcı gelip çocuğun önüne seveceği 40 yapışkan koymuş ve bunların içinden en sevdikleri 20 tanesini seçmelerini istemiştir. Çocuk yapışkanları seçtikten sonra uygulayıcı üzerinde güldüren ve öğreten uygulayıcıların resimlerinin olduğu zarfları göstererek çocuğa şu yönergeyi vermiştir: “Bu ablalar da yapışkanları seviyorlar fakat yapışkanları yok, eğer yapışkanlarını onlarla paylaşmak istersen bu zarfların içine koyabilirsin. Benim şimdi işim var çıkıyorum” diyerek odadan çıkmıştır. Odaya geri döndüğünde zarfları almışlardır. Uygulamanın sonunda zarflardan çıkan yapışkanlar One-Way ANOVA ile karşılaştırılmışlardır. Öğrenciler güldüren uygulayıcı ile daha fazla paylaşım yapmıştır fakat öğreten uygulayıcı ile yaptıkları paylaşım arada çok az fark vardır. Bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuçta okul türü, öğretmenlerin eğitim şekilleri, ana-babaların eğilimleri etkili olabilir.

Anahtar Sözcükler: paylaşmak, okul öncesi çocuk, güldüren, öğreten.

ABSTRACT

Purpose of this study was to investigate 4 year-olds sharing behavior when they encounter with someone who make them laugh and who teaches them something. At the beginning 80 children from 4 kindergarten participated the study. However, five children did not laugh to joker therefore they were discarded from the study. Finally 75 4 year-olds from Şanlıurfa participated the study. Study conducted in two schools and five classrooms. Teacher introduce research assistants to their children as university students. Research assistants applied an activity for acquainting with children. After that they receive each child one by one to an available room in the school. One of the assistants taught something to the child and the other one made child laugh. After, child encountered both assistant one by one, another assistant provided each child 40 stickers and made child to choose 20 of them that she/he liked most. After child selected stickers assistant showed two envelopes with teacher and laughter assistants pictures on them and provided following instruction: “These sisters also like stickers however they have no sticker, if you want to share your stickers with them you can put them in these envelopes. I have things to do, I have to leave now.” After, child left the room assistant turn back to the room and count stickers in each envelope. Children’s sharing for teacher and laughter assistant compared with

One-way ANOVA. One-way ANOVA did not reveal significant difference. The result can be due to teachers' education style, parental discipline.

Keywords: sharing, early child education, joker, teacher.

İnsanlar toplumsal canlılardır. Çeşitli bilim insanları kalabalık gruplar halinde esnek toplumsal ilişkiler kurabilme özelliğimizin evrim sürecinde bizi diğer canlılardan ayıran ve bizi insan yapan en önemli özelliğimiz olduğunu öne sürmektedirler (Diamond, 2016; Holmes, 2015). Yardımlaşma, bilgi sağlama, paylaşma, rahatlatma veya empatik yardım ve kahramanca davranışlar toplumsal yaşamımızın oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlıyorlar (Lawhon & Lawhon, 2000; Thompson & Newton, 2013). Araştırmalar küçük çocukların toplumsal becerilerinin geliştirilmesinin akademik başarıları (Capara, Barbaranelli, Pastorelli, Bandura, & Zimbardo, 2000), olumlu duygularını ifade etme becerileri (Paulus & Moore 2017), ve toplumsal ilişkiler örgütleyebilmelerine (Sunar, & Fidancı, 2016) katkı sağladığını göstermektedir. Bu nedenle toplumsal becerilerin gelişimine etki edebilecek unsurları anlamak önemlidir. Çünkü bu unsurları anlayabilirsek toplumsal becerilerin öğretilmesini kolaylaştırmamız ve daha etkili bir öğretim gerçekleştirebilmemiz mümkün olabilir. Böylece çocukların toplumsal gelişimini daha etkili şekilde destekleyebiliriz.

Paylaşmak bir toplumsal beceridir. Bu çalışmanın amacı doğrultusunda paylaşmak; sahip olunan şeyin azalmasına rıza göstererek gönüllü olarak onu diğer kişiye vermek şeklinde tanımlanmıştır. Çeşitli araştırmalar birlikte eğlenmenin toplumsal ilişkileri geliştirmek için önemli olduklarını vurgulamışlardır (Digney, 2009; Zinger, 1988; Serafini, & Coles, 2015). Fakat bildiğimiz kadarıyla bugüne kadar hiçbir çalışma öğretmenin ve güldürmenin (birlikte eğlenmenin) çocukların paylaşma davranışı üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmamıştır. Bu nedenle çalışmanın küçük çocukların toplumsallaşma deneyimleri ile ilgili bilgi düzeyimize katkı sağlayacağını düşünüyorum. We have examined impact of having fun with young children versus teaching to young children on young children's (5-6 year olds) sharing behavior.

Paylaşma

Paylaşmak toplumsallaşmayı kolaylaştıran bir sosyal beceridir. Pek çok çalışma 3 yaşından itibaren çocukların sahip oldukları şeyleri karşılık beklemeden paylaşma davranışı gösterebildiklerini ortaya koymuştur (Benenson, Pascoe, & Radmore, 2007; Fehr, Bernhard and Rockenbach 2008; Thompson, Baressi, & Moore, 1997; Olson, & Spelke, 2008; Sunar & Fidancı, 2016). Küçük çocuklarla paylaşma üzerine yapılan araştırmalar, eşitsizliğe karşı tepki paylaşma (Fehr, Bernhard and Rockenbach 2008); davranışı üzerinde yaşın etkisi (Benenson, Pascoe, & Radmore, 2007; Fehr, Bernhard, & Rockenbach, 2008); paylaşmanın güvenli bağlanma ile ilişkisi (Paulus, Becker, Scheub & König, 2016); paylaşıırken kendi grubundan olanları kayırma (Yu, Zhu, & Leslie, 2016); gelecek beklentisi doğrultusunda paylaşma (Thompson, Baressi, & Moore, 1997); paylaşma davranışının sosyo-ekonomik seviyeye göre farklılaşması (Benenson, Pascoe, & Radmore, 2007); paylaşılanın önceki paylaşma davranışlarının ya da paylaşılanın yakınlık derecesinin (yabancı, arkadaş ya da kardeş) paylaşma üzerindeki etkisi (Olson, & Spelke, 2008) gibi konulara odaklanmıştır. Örneğin, Hamann, Warneken, Greenberg ve Tomasello (2011) üç dört yaşındaki çocukların işbirliği yaptıkları arkadaşları ile işbirliği yapmadıkları arkadaşlarına göre daha çok şeylerini paylaştıklarını belirlemişlerdir. Başka bir çalışmada Olson ve Spelke (2008) küçük çocukların arkadaşları, kardeşleri ve daha önceden paylaşma davranışlarına tanık oldukları kişilerle, arkadaşları olmayan ve daha önce paylaşma davranışlarına rastlamadıkları insanlara oranla daha çok şeylerini paylaştıklarını belirlemişlerdir. Bütün bu çalışmalar toplumsal ilişkilerin paylaşma davranışı açısından ne kadar önemli olduklarını ortaya koymaktadırlar (Paulus, Becker, Scheub & König, 2016).

Yukarıda belirtildiği gibi bazı çalışmalar paylaşma ile ilgili grup içi kayırma (Yu, Zhu, & Leslie, 2016), arkadaşlık düzeyi (Olson, & Spelke, 2008), işbirliği (Hamann, Warneken, Greenberg, & Tomasello 2011) gibi toplumsal etkileşim unsurlarını incelemişlerdir fakat bu çalışmalarda paylaşılan ile paylaşılan hep aynı yaş grubundadırlar. Küçük çocuklar yetişkinlerle de toplumsal ilişkiye girmektedirler ve toplumsal ilişkinin dinamiklerini öğrenmelerine bu ilişkiler katkı sağlamaktadır. Çocukların toplumsal beceriler kazanmaları ve var olan toplumsal becerilerini geliştirmeleri okul öncesi öğretmenlerinin en önemli hedefleri arasındadır. Çocukların öğretmenleri ile olan etkileşimlerinde eğlenceli zaman geçirmeleri, toplumsal davranışları öğrenmeleri aşamasında olumlu duygular yaşarak, toplumsal davranışlara karşı olumlu duygular geliştirmelerini sağlayabilir (Besser, Luyten, & Mayes 2012; Fraley & Aron 2004). Ziv (2010) insanların zevk arayan canlılar olduklarını bu nedenle eğlendiğimiz insanlarla toplumsal ilişkiler kurmaya ve bağ geliştirmeye daha meyilli olduğumuzu öne sürmektedir. Paylaşma davranışı da toplumsal ilişkiler içinde gerçekleştiğinden ilişkisel bağlamın paylaşma davranışını nasıl etkilediği, paylaşma davranışını anlama noktasında bize yeni bilgiler sunacaktır.

Mizah

Toplumsal bir kavram olan mizah toplumsallığımızı yaratan unsurlardan biridir. Beş haftalık bebekler toplumsal gülme davranışı gösterirler (Mireault, Poutre, Sargent-Hier, Dias, Perdue, & Myrick, 2012). Yetişkinlerle yapılan çalışmalar mizahın etkili toplumsal ilişkilerin kurulmasında oynadığı önemli rolü ortaya koymuştur (Besser, Luyten, & Mayes 2012; Fraley & Aron 2004). Örneğin, Besser, Luyten ve Mates (2012) saldırgan olmayan mizah kullanımının kişiler arasında bağlanma sürecini kolaylaştırdığını, ilk karşılaşma endişesini düşürdüğünü buna bağlı olarak daha az kaçınma davranışının ortaya çıkmasına neden olduğunu belirlemişlerdir. Bir başka çalışmada birlikte gülmenin birbirleri ile ilk defa karşılaşan yetişkinlerin arasındaki yakınlığı ve tanıdıklık duygusunu arttığını ortaya koymuştur (Fraley ve Aron, 2004). Mizahın toplumsal ilişkilerde yarattığı bu olumlu etkilerinin paylaşma davranışı üzerinde de etkisi olabileceğini düşünmekteyim. Bu nedenle çocukların ilk karşılaştıkları insanla kurdukları ilişkinin bağlamı paylaşma davranışları üzerinde etkili olabilir diye düşünerek çocukların kendilerine güldüren mi yoksa kendilerine bir şey öğreten yetişkinlerle mi daha çok şey paylaştıklarını belirlemeye çalıştık.

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırmaya Şanlıurfa il sınırları içinde yer alan iki anaokulunda beş sınıfa devam eden 75 dört yaş çocuğu katılmıştır. Başlangıçta katılımcı sayısı 80 olmakla beraber uygulama sırasından 5 çocuk güldürme girişimlerine gülmedikleri için araştırmadan çıkarılmışlardır. Katılımcıların yaş düzeyleri 48-58 ay arasında değişmektedir. Ortalama yaş 52.4 aydır. Katılımcıların ailelerinin aylık gelir ortalaması 2650 liradır. Katılımcıların annelerini ortalama eğitim süresi 4.3 yıl, babalarının ortalama eğitim süresi ise 6.7 yıldır. Bu özelliklerle katılımcıları düşük-orta bir sosyo ekonomik çevreden gelmektedirler.

Uygulama

Öğretmenler araştırmayı uygulayacak olan araştırma görevlilerini öğrencilere üniversite öğrencileri olarak tanıtmışlardır. Uygulayıcılar çocuklarla tanışmak için bir etkinlik yaptıktan sonra her çocuğu tek tek almışlardır. Uygulayıcılardan biri çocuğu güldürecek etkinlik yapmıştır. Daha sonra diğer uygulayıcı çocuğa bir şey öğretecek etkinlik yapmışlardır. Güldüren ve öğreten uygulayıcılar ve sıralama dengelenmiştir. Bir çocuk hem güldüren, hem de öğreten uygulayıcı ile karşılaştıktan sonra üçüncü bir uygulayıcı gelip çocuğun önüne seveceği 40 yapışkan koymuş ve bunların içinden en sevdikleri 20 tanesini seçmelerini

istemiştir. Çocuk yapışkanları seçtikten sonra uygulayıcı üzerinde güldüren ve öğreten uygulayıcıların resimlerinin olduğu zarfları göstererek çocuğa şu yönergeyi vermiştir: “Bu ablalar da yapışkanları seviyorlar fakat yapışkanları yok, eğer yapışkanlarını onlarla paylaşmak istersen bu zarfların içine koyabilirsin. Benim şimdi işim var çıkıyorum” diyerek odadan çıkmıştır. Odaya geri döndüğünde zarfları almışlardır. Zarfların içinde çocukların paylaştıkları çıkartmaları saymışlardır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan çocuklar güldüren kişi ile ortalama 3.01 çıkartma paylaşıırken, öğreten kişi ile ortalama 2.92 çıkartma paylaşmışlardır. Yapılan one way ANOVA analizi gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın oluşmadığını ortaya koymuştur ($F = 0,13$; $df = 1$; $p > 0.05$). Her iki kişi ile yapılan paylaşımın toplamda ortalamasına baktığımızda çocukların ellerindeki çıkartmaların %29.6’sını paylaştıkları görülmektedir.

TARTIŞMA

Katılımcı çocuklar ellerindeki çıkartmaların toplamda yaklaşık %30’unu paylaşmışlardır. Çocukların kendilerinde olanı karşılıksız şekilde gönüllü olarak paylaşabildiklerini gösteren bu bulgu önceki çalışmalarla tutarlıdır (Benenson, Pascoe, & Radmore, 2007; Fehr, Bernhard and Rockenbach 2008; Thompson, Baressi, & Moore, 1997; Olson, & Spelke, 2008; Sunar & Fidancı, 2016). Bu çalışmada çocukların paylaşılan kişi yetişkin olduğundan da bu kadar yüksek düzeyde bir paylaşma davranışı gerçekleştirebildiklerini göstermiştir. Katılımcıların hepsi okula devam eden çocuklardır ve bu nedenle öğretmenleri gibi aileleri dışından bir yabancıнын kendileri için otorite figürü olabileceğini öğrenmişlerdir. Bu nedenle araştırma için gelen yetişkinleri otorite figürü olarak kabul edip onların onaylarını almak adına bu kadar yüksek düzeyde paylaşımda bulunmuş olabilir.

Araştırmamızda güldüren ve öğreten kişilerin karşılaştırması sonucunda çocukların bu iki grupta da yakın düzeyde paylaşım yaptıkları belirlenmiştir. Çocukların paylaşımları arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Bu bulgu mizahın yeni tanışılan kişi ile yakın ilişki yaratacağına (Fraley ve Aroni, 2004) bu yakın ilişkinin de daha çok paylaşmaya (Olson, & Spelke, 2008) neden olacağına dair beklentimize uymamaktadır. Bunun nedeni yakınlık ve tanıdıklık duygusu ile gelecek beklentisinin dengelenme çabası olabilir. Thompson, Baressi ve moore, (1997) küçük çocukların gelecekte kendilerinden karşılık bekledikleri kişilerle daha çok paylaşımda bulunduklarını ortaya koymuşlardır. Eğer çocuklar uygulamayı yapan yetişkinleri öğretmenleri gibi bir otorite figürü olarak görmüşlerse onun hoşuna gitmek istemiş olabilirler. Böylece gelecekte kendilerinden olumlu muamele görmeyi umabilirler. Öte yandan güldüren yetişkin hoşlarına gittiği için onunla da paylaşımda bulunmak istemiş olabilir.

Gelecek çalışmalar yukarıda bahsedilen gelecek beklentisi ve yakınlık duygusu arasındaki çatışmanın paylaşmayı nasıl etkilediğine odaklanabilirler. Uygulamacılar yetişkin olduklarından ve çocukların yetişkin algıları ana-babalarının ve öğretmenlerinin tutumlarından etkilenebileceğinden gelecekteki çalışmalar bu değişkenleri de hesaba katarak paylaşma davranışını inceleyebilirler.

KAYNAKÇA

- Benenson, F. J., Pascoe, J., & Radmore, N. (2007). Children’s altruistic behavior in the dictator game. *Evolution and Human Behavior*, 28, 168– 175.
- Capara, V. G., Barbaranelli, C., Pastorelli, C., Bandura, A., & Zimbardo, G. P. (2000). Prosocial foundations of children’s academic achievement. *American Psychological Society*, 11 (4), 302-306.

- Diamond, J. (2016). *Üçüncü şempanze. İnsan türünün evrimi ve geleceği*. İstanbul: Alfa Bilim yayın evi.
- Digney, J. (2009). Humour and connecting with kids in pain. *Reclaiming Children and Youth*, 18 (3), 54-57.
- Fehr, E., Bernhard, H., & Rockenbach, B. (2008). Egalitarianism in young children. *Nature*, 454, doi:10.1038/nature07155.
- Hamann, K., Warneken, F., Greenberg, R. J., & Tomasello, M. (2011). Collaboration encourages equal sharing in children but not in chimpanzees. *Nature* 476, 18 August, 327-331
- Holmes, H. (2015). *Asortik maymun. Zatımın doğal tarihi*. Ankara: Yurt Yayınları
- Lawhon, T., & Lawhon, D. (2000). Promoting social skills in young children. *Early Childhood Education Journal*, 28 (2), 105-110.
- Mireault, G., Poutre, M., Sargent-Hier, M., Dias, C., Perdue, B., & Myrick, A. (2012). Humor perception and creation between parents and 3- to 6-month-old infants. *Infant and Child Development*, 21, 338-347. DOI: 10.1002/icd.757.
- Olson, R. K., & Spelke, S. E. (2008). Foundations of cooperation in young children. *Cognition*, 108, 222-231.
- Paulus, M. & Moore, C. (2017). Preschoolers' generosity increases with understanding of the affective benefits of sharing. *Developmental Science*, 20 DOI: 10.1111/desc.12417
- Serafini, F., & Coles, R. (2015). Humor in children's picture books. *The Reading Teacher*, 68 (8), 636-638. DOI: 10.1002/trtr.1361.
- Sunar, D. & Fidancı, E. P. (2016). Farklı türdeki özgecil davranışların erken gelişimi: Paylaşma, yardım etme ve bağış yapma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 31 (78), 26-41.
- Thompson, C., Baressi, J., & Moore, C. (1997). The development of future-oriented predence and altruism in preschoolers. *Cognitive Development*, 12, 199-212.
- Thompson, A. R., & Newton, K. E. (2013). Baby altruists? Examining the complexity of prosocial motivation in young children. *Infancy*, 18(1), 91-119. Doi: 10.1111/j.1532-7078.2012.00139.x.
- Yu, J., Zhu, L., & Leslie, M. A. (2016). Children's sharing behavior in mini-dictator games: The role of in-group favoritism and theory of mind. *Child Development*, 87 (6), 1747-1757.
- Zinger, J. D. (1988). Humor in child care: The double-edged sword. *Child & Youth Care Quarterly*, 17 (4), 268-274.
- Ziv, A. (2010). The social function of humor in interpersonal relationships. *Society*, 47 (1), 11-18. DOI 10.1007/s12115-009-9283-9.

ÖDÜL VE YARDIMLAŞMA

Araş. Gör. Doç. Dr. Hüseyin KOTAMAN
Harran Üniversitesi

ÖZET

İnsan toplumsal bir canlıdır. Yardımlaşma evrimsel mirasımız sonucunda hepimizde yer alan bir duygudur. Yardımlaşma davranışı çocukların toplumsal gelişiminde önemli bir yer etmektedir. Bu çalışmanın amacı 4-5-6 yaşlarındaki çocukların ödüllendirildikleri ve ödüllendirilmedikleri durumlarda yardımlaşma davranışlarında bir değişiklik olup olmadığını belirlemeye çalışmaktır. Araştırmaya Şanlıurfa ilinden dört anaokul ve sekiz sınıftan toplamda 170 çocuk katılmıştır. Öğretmenler araştırma görevlilerini öğrencilere tanıtmış daha sonra araştırma görevlileri çocukları tek tek alarak, okulun uygun bir odasında araştırmayı gerçekleştirmiştir. İlk uygulamada çocuklara bir etkinlik yaptırılmıştır. Etkinliğin sonunda çocuklara şu yönerge verilmiştir: “Senin yaşlarında bir arkadaşın etkinliği yapmakta zorlansa ona yardım mı etmek istersin, yoksa yardım etmeden sınıfa mı gitmek istersin?” Yönergenin veriliş şekli eşit olarak dengelenmiştir. Altı hafta sonra gerçekleşen ikinci uygulamada bu sefer etkinliği yapan çocuklara etkinliği başardıklarında ödül alacakları söylenmiş, etkinliği başardıklarında kendilerine ödül verilmiştir. Ödülünden sonra yönerge tekrarlanmıştır. Betimsel istatistik ve kaykare sonuçları ödül koşulunda çocukların istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ödül alınmayan koşula göre daha yüksek yardımlaşma kararı aldıklarını göstermiştir. Çalışmada araştırmanın sonuçları değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yardımlaşma, ödül, çocuk öncesi.

ABSTRACT

Human beings are social creatures. Solidarity is a sense that we all belong because of our evolutionary heritage. Solidarity has an important role in development of children's social skills. Purpose of this study is to examine impact of rewarding on young children's (4-5-6 year olds) helping behavior. I want to test if young children's helping behavior show any difference when children receive reward or when they do not receive reward for their performance on none relevant activity. A hundred seventy young children from eight class of four kindergartens in Şanlıurfa participated the study. Teachers introduced assistants to children as sisters coming from university to conduct activities with them. After this introduction, data were gathered in an available room of kindergarten. Each child tested alone. In the first application, children did an activity such as matching numbers and dots. After the child successfully completed the study assistant asked them following question: “If a friend of yours had difficulty in achieving the activity would you like to help him/her or would you like to go to your classroom without helping?” Order of asking was counterbalanced. Six weeks later in the second application, this time child receive a reward for his/her successful completion of the activity. After the reward same questioned asked to the child. Descriptive statistics and chi-square analysis revealed significant difference between conditions. Accordingly, in reward condition children chose to help their friend significantly higher than the non-reward condition.

Keywords: solidarity, reward, early childhood education.

Yardımlaşma toplumsallaşma sürecinin en belirleyici davranışlarından biridir. Yardımlaşma toplumun bir arada durabilmesine, insanların kendilerini geliştirebilmelerine katkılar sağlamaktadır. Böylece hem bireysel olarak hem de toplumsal olarak ödüllendirilen bir davranıştır. Bu olumlu davranış yaşamın erken yıllarından itibaren ortaya çıkmaktadır. Hammond (2014) iki yaşındaki çocukların stres altında gördükleri insanları rahatlatmaya yönelik örneğin üşüyen birisine battaniye vermeyi istemek gibi empatik yardım davranışlar gösterdiklerini belirtmiştir. Bu yaş çocukları yaptıklarının nedenlerini tam olarak kavrayamamakla birlikte yine de yardım davranışını gerçekleştirmektedirler (Svetlova, Nichols, Brownell, 2010). Çamaşırların toplanmasına yardım edilmesi gibi etkinlikleri oyun olarak görebilmektedirler. İlerleyen yaşlarlar birlikte çocuklar yardımlaşmanın amacını ve niyetini de anlamaya başlamaktadırlar. Çocuklar bu yardımsever davranışın ödüllendirildiğini, birine yardım ettiklerinde karşılığında o kişinin de kendilerine iyi davranacağını anlayabilir hale gelmektedirler (Hepach, Vaish, & Tomasello, 2013). Buna rağmen insanın içsel olarak yardımlaşma davranışı için güdülenmiş olduğunu vurgulanmaktadır (Hepach, Vaish, & Tomasello, 2013). Evrimsel süreç içerisinde yaşamda kalabilmek için insanoğlunun birbirine destek olması gerektiği bu nedenle süreç içerisinde yardımlaşma eğiliminin biyolojimizin bir parçası haline geldiği öne sürülmektedir (Hay, 2009). Warneke ve Tomasello (2006) insanlar yardımları sonucunda doğrudan ödül almasalar da birbirlerine yardım ettiklerini belirtmiştir. Yaptıkları çalışmada bebeklerin zor durumda kalan yetişkinlere yardım etme eğilimde olduklarını bunu hiçbir ödül ya da toplumsal onay beklemeden yaptıklarını belirlemişlerdir (Warkene, & Tomasello, 2006).

Yardımlaşma davranışı gerek bireyselin gerekse toplumun gelişiminde bu kadar önemli bir yer tuttuğu için yardımlaşma davranışının gelişimini etkileyen unsurların incelenmesi önemlidir. Bazı bilim insanları, genetik yapımıza yerleşmiş, bu nedenle içsel olarak eğilimli olduğumuz bu davranışın dışsal ödüllerle pekiştirilmeye çalışmasının olumsuz sonuçlara yol açabileceğini öne sürmektedirler (Hay, 2009; Warneke, & Tomasello, 2006). Pek çok araştırma ve meta analizi dışsal maddi ödüllerin öğrencilerin içsel güdülenmelerine zarar verdiğini ortaya koymuştur (Deci, Koestner, & Ryan, 1999; Deci, Ryan, & Koestner, 2001; Kohn, 1994). Çocuğun içinden gelerek yaptığı şey dışarıdan, başkası tarafından denetlenen bir ödülü kazanmak için değiş tokuş aracı haline geldiğinde çocuğun yaptığı işe yabancılaştığı ve bu nedenle artık onu içten gelerek yapmamaya başladığı öne sürülmektedir (Deci, Koestner, & Ryan, 1999; Deci, Ryan, & Koestner, 2001; Kohn, 1994). Bu nedenle dışsal ödüller içsel davranışlarımıza zarar verebilirler. Hay (2009) üç yaş üstü çocukların yardımlaşma davranışını öğretmek için dışsal ödüllerin kullanılmasının çocukların yardımlaşma eğilimlerini azaltabileceğini belirtmiştir. Warneke ve Tomasello (2008) yaklaşık 20 aylık 36 küçük çocukla yaptıkları çalışmalarında çocukların dışsal ödül olmadan yardım davranışı sergilediklerini hatta yardım etmeyi çekici bir oyuncakla oynamaya tercih ettiklerini bulmuşlardır. Fakat yardım davranışı dışsal olarak ödüllendirilen çocukların yardım davranışlarının sıklığının azaldığını belirlemişlerdir.

Yukarıda belirtildiği gibi maddi, dışsal ödül beklentisi yardım etmek gibi içsel davranışların azalmasına neden olabilir. Çocuk kendi davranışından çok dışsal bir unsura odaklandığı için davranışının sonucu davranışın kendisinden daha önemli hale gelebilir. Bu durumda davranış sadece araçsal bir öneme sahip olacağından davranışın özsel nitelikleri umursanmayabilir. Dışsal ödül uygulamasında çocuk ödüle ulaştığında davranışının karşılığını aldığını hissedebilir bu nedenle davranışı göstermeye devam etme eğilimi olmayabilir. Bu düşünceler doğrultusunda ödülün 4-5-6 yaşlarındaki çocukların yardımlaşma eğilimlerini nasıl etkileyeceğini araştırmayı amaçladık. Davranışları ödüllendirilen çocukların yardım etme ve etmeme seçimlerinde bir fark oluşup oluşmadığını belirlemeye çalıştım.

YÖNTEM

Araştırmada öntest sontest uygulaması yapılmıştır. Deney ve kontrol grupları yer almamıştır.

Katılımcılar

Araştırmaya Şanlıurfa ilinden dört anaokul ve sekiz sınıftan 20'si 4 yaş, 75'i 5 yaş ve 75'i 6 yaş olmak üzere toplamda 170 çocuk katılmıştır. Ailelerin gelir düzeyleri 2000 TL ile 12500 TL arasında değişmektedir, ortalama gelir ise 5222 (SP = 2448) TL'dir. Çocuklarının annelerinin eğitimleri 0-16 yıl arasında değişmekte ve ortalama eğitim 5.8 (SP = 3.72) yıldır. Katılımcıların babalarının eğitimleri 2-16 yıl arasında değişmekte ve ortalama eğitim 9.34 (SP = 4.05) yıldır. Bu özelliklere sahip katılımcıların ağırlıklı olarak orta sınıftan geldikleri söylenebilir.

Uygulama

Öğretmenler araştırma görevlilerini öğrencilere tanıtmış daha sonra araştırma görevlileri çocukları tek tek alarak, okulun uygun bir odasında araştırmayı gerçekleştirmiştir. İlk uygulamada çocuklara bir etkinlik yaptırılmıştır. Etkinliğin sonunda çocuklara şu yönerge verilmiştir: “Senin yaşlarında bir arkadaşın etkinliği yapmakta zorlansa ona yardım mı etmek istersin, yoksa yardım etmeden sınıfa mı gitmek istersin?” Yönergenin veriliş şekli eşit olarak dengelenmiştir. Altı hafta sonra gerçekleşen ikinci uygulamada bu sefer etkinliği yapan çocuklara etkinliği başardıklarında ödül alacakları söylenmiş, etkinliği başardıklarında kendilerine ödül verilmiştir. Ödülünden sonra yönerge tekrarlanmıştır.

BULGULAR

Betimsel bilgiler öntestte 170 çocuktan 124'ünün (%72.9) yardım etmek istediğini, 46'sının (%26.9) yardım etmek istemediğini belirlemiştir. Dört, beş, altı yaşların yardımlaşma kararı yönünden öntestte farklılaşıp farklılaşmadıklarını belirlemek için kaykare analizi yapılmıştır. Yardım etme ve etmeme kararları yaşlara göre şu dağılımları göstermiştir: 4 yaş 15 yardım etme, 5 yardım etmeme; 5 yaş 56 yardım etme, 19 yardım etmeme; 6 yaş 53 yardım etme, 22 yardım etmeme. Kaykare analizi öntestte yardımlaşma davranışı açısından yaş grupları arasında bir farklılık olmadığını göstermektedir $\chi^2(2, N=170)=0.353, p=0.838$.

Sonteste baktığımızda yardım etme kararı alan çocukların sayısının 146'ya (%85.9) çıktığı, yardım etmeme kararını verenlerin sayısının ise 24'e (%14.1) indiği görülmektedir. Sontestte yaş gruplarının yardımlaşma kararları şu şekilde dağılım göstermiştir: 4 yaş 16 yardım etme, 4 etmeme, 5 yaş 63 yardım etme, 12 etmeme, 6 yaş 67 yardım etme, 8 etmeme kararı vermiştir. Kaykare karşılaştırması yaş grupları arasında sontestte de bir fark çıkmadığını göstermiştir $\chi^2(2, N=170)=1.527, p=0.466$. Öntest ve sontest arasındaki farkı karşılaştırmak için yapılan kaykare uygulamasında öntest ve sontest arasında anlamlı fark olduğu ortaya çıkmıştır $\chi^2(1, N=170)=27.131, p=0.00001$. Bu sonuca göre çocuklar ödül aldıkları durumda, ödül almadıkları duruma göre anlamlı düzeyde daha fazla yardım etme kararı vermişlerdir.

TARTIŞMA

Araştırmanın sonuçları beklentimin tersi yönünde gerçekleşmiştir. Çocuklar ödül aldıkları durumda, ödüllendirilmedikleri duruma kıyasla daha yüksek düzeyde yardım etme kararı vermişlerdir. Bunun nedeni ödülün veren kişinin ödülü sunma şekli olabilir. Bazı çalışmalar ödülü sunan kişinin ödülü bir denetleme ve güç aracı olarak kullanmadığından maddi ödüllerin içsel güdülenme üzerinde olumsuz etkilerinin olmadığını öne sürmektedirler (Cameron, 2001; Cameron & Pierce, 1994; Marinak and Gambrell, 2008).

Ödülü alan çocuğun tamamlanmışlık hissi yaşayarak bir sonraki davranış için güdülenmesinin azalacağını ön görmüştüm. Bu öngörü de gerçekleşmemiştir. Bulgular çocukların sadece ödüle odaklanmadıkları “nasılsa ödülü aldım benim işim bitti” duygusuna kapılarak kendilerinden sonra gelecek olanı umursamazlık etmediklerini göstermiştir. Uygulamanın okul içinde yapıyor olması ve öntest ile sontest süresi arasında geçen altı haftada çocukların sınıf içinde edindikleri toplumsal becerilerin bu sonucun ortaya çıkmasında etken olabileceğini de düşünmekteyim. Çocuklar hem uygulamanın yapıldığı ortama alıştıkları için rahatlamış olabilirler. Bunun yanı sıra sınıfta toplumsal becerileri geliştirmeye yönelik uygulamalar ve sınıf içinde arkadaşlık ilişkilerinin gelişmesi çocukların yardım etme davranışına verdikleri önemin artmasına neden olmuş olabilir. Bir diğer önemli nokta çocukların yardım davranışlarının ödüllendirilmemiş olmasıdır. Çocuklar ödülü bir etkinliği başardıkları için almışlardır. Bandura’nın özyeterlilik kuramına göre bir alanda yaşanan başarılı deneyim kişinin o alandaki özyeterlilik inancının artması sağlayarak kişinin o davranış ile ilgili güdülenmesini arttırmaktadır. Etkinliği başardığı için ödül alan çocuklar da etkinlik konusunda kendilerini öntestte kıyasla daha yetkin hissetmiş olabilir. Bu yetkinlik hissi de yardım etme isteklerinin artmasına neden olmuş olabilir.

KAYNAKÇA

- Cameron, J. (2001). Negative effects of rewards on intrinsic motivation: A limited phenomenon: Comment of Deci, Koestner, and Ryan (2001). *Review of Educational Research*, 71 (1), 29-42.
- Cameron, J. & Pierce, D. W. (1994). Reinforcement, reward, and intrinsic motivation: A meta-analysis. *Review of Educational Research*, 64 (3), 363-423.
- Deci, E. R., Koestler, R., & Ryan, M. R. (1999). The undermining effect is a reality after all-extrinsic rewards, task interest, and self-determination: Reply to Eisenberger, Pierce, and Cameron (1999) and Lepper, Henderlong, and Gingras (1999). *Psychological Bulletin*, 125 (6), 692-700.
- Deci, L. E., Ryan, M. R., & Koestner, R., (2001). The pervasive negative effects of rewards on intrinsic motivation: Response to Cameron (2001). *Review of Educational Research*, 71 (1), 43-51.
- Hammond, S. I. (2014). Children’s early helping in action: Piagetian developmental theory and early prosocial behavior. *Frontiers in Psychology*, 5, 759-783. Doi: 10.3389/fpsyg.2014.00759.
- Hay, F. D. (2009). The roots and branches of human altruism. *British Journal of Psychology*, 100, 473-479. Doi: 10.1348/000712609X442096.
- Hepach, R., Vaish, A., & Tomasello, M. (2013). A new look at children’s prosocial motivation. *Infancy*, 18 (1), 67-90. Doi: 10.1111/j.1532-7078.2012.00130.x.
- Kohn, A. (1994). The risk of rewards. ERIC Identifier: ED376990.
- Marinak, A. B., & Gambrell, B. L. (2008). Intrinsic motivation and rewards: What sustains young children’s engagement with text? *Literacy Research and Instruction*, 47 (1), 9-26.
- Svetlova, M., Nichols, R. S., Brownell, C. A. (2010). Toddlers’ prosocial behavior: From instrumental to empathic to altruistic helping. *Child Development*, 81 (6), 1814-1827.
- Warneke & Tomasello (2008). Extrinsic rewards undermine altruistic tendencies in 20-month-olds. *Developmental Psychology*, 44 (6), 1785-1788. .doi.org/10.1037/a0013860.supp
- Warneke, F., & Tomasello, M. (2006). Altruistic helping in human infants and young chimpanzees. *Science*, 311, 1301-1302.

ÇAĞDAŞ SANATTA BEDENİN DENEYİMLENMESİ*

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KAPLAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cavit POLAT
İğdır Üniversitesi

ÖZET

İnsan bedeni farklı şekillerde sanatın konusu olmuştur. Her bir dönemin sanatı bedeni kendi anlayışına göre biçimlendirir. Orta çağ sanatında insan bedeni ikonografik, sembolik bir imgeye dönüşür. Rönesans döneminin sanatında ise insan bedeni olabildiğine gerçekçi bir anlayışla modeline benzer bir deneyim ile oluşur. Rönesans dönemi ile modern süreç arasında insan bedeni iki boyutlu bir yüzey üzerinde üç boyutlu yanılsama ilkelerine göre resmedilir. Modernizmde beden dışavurumların, duyguların taşıyıcısı olurken, Postmodern süreçte beden hem temsiliyetteki yerini alır hem de sanatçılar kendi bedenleri üzerinde toplumsal cinsiyet olgularını, politik göndermeleri, kendi bireysel düşüncelerini, kavramları uzlaşımlarla deneyimleyerek göstergeye dönüştürmüşlerdir. Bedenin deneyimlenmesi cinsel beden üzerindeki tahakküm algılarını, güzellik, eşitlik gibi olgu ve kavramları ifade etmek içindir. Çağdaş sanatçılar bedenlerini nesne ve özne olarak deneyimlemektedirler.

Anahtar Kelimeler: Beden, Çağdaş sanat, Beden deneyim, İmge beden, Modern sanat.

BODY EXPERIENCE IN CONTEMPORARY ART

ABSTRACT

The human body has been the subject of art in different ways. The art of each period shapes the body according to its own understanding. In medieval art, the human body becomes an iconographic, symbolic image. In the art of the Renaissance period, the human body is formed with an experience similar to its model with a realistic understanding. Between the Renaissance and the modern process, the human body is depicted on a two-dimensional surface according to the principles of three-dimensional illusion. In modernism, while the body is the carrier of expressions and emotions, in the postmodern process, the body takes its place in representation and the artists have transformed gender phenomena, political references, their own individual thoughts and concepts on their own bodies into indications. The experience of the body is meant to express the perceptions of domination on the sexual body, the phenomena and concepts such as beauty and equality. Contemporary artists experience their bodies as objects and subjects.

Keywords: Body, Contemporary art, Body experience, Image body, Modern art.

***bu bildiri Mehmet Akif Kaplanın çağdaş sanatta ifade arac olarak beden isimli y yüksek lisans tezinden üretilmiştir.**

1.GİRİŞ

İnsan bedenini bir sanat nesnesi olarak kullanan çağdaş sanatçılar iki boyutlu yüzeyde iki boyutlu beden resimleme geleneğini terk etmişlerdir. Vücutlarını kullanan çağdaş sanatçıların kendi bedenleri üzerindeki uygulamalar öncelikle bir deneyim şeklinde olmuştur. Bu araştırma kapsamı öncül sanatçıların kendi bedenlerini deneyimlemelerinde örnekler ile sınırlandırılmıştır.

Chris Burden, Marina Abramoviç, Orlan, Stelarc gibi çağdaş sanatçılar 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra bir takım olgu ve olayları kendi bedenleri üzerinde üzerinde deneyimlemek istemişlerdir. Bu sanatçılar bir yandan bedeninin sınırlarını zorlamak isterken, diğer yandan da sanatçıların bedenleri toplumsal yapıda cinsiyet ayrımı, sömürü politikaları, etnik sınıflandırmaya karşı bir performansın parçası haline gelirler.

Chris Burden ve Abramoviç amaçları farklı olsa da kendi bedenleri üzerinde acı ve şiddeti deneyimlemişlerdir. Burden'in 1974'te gerçekleştirdiği "Atış" adlı performansında beş metre mesafeden arkadaşına sağ koluna ateş etmesini istemiştir. Sanatçı "Olmamışı olmuş gibi göstermek yok, tiyatro değil, vurulmak gerçekten olmuş bir şey" (Burden'den Akt. Yılmaz, 2006: 302) demektedir.



Resim 1. Chris Burden, Atış, 1971. (<https://uk.phaidon.com>)

Sanat nesnesi olarak bedenini kullanan Marina Abramoviç birbirinden farklı deneyimler yaşamaktadır. Abramoviç izleyiciyi de bu deyimden parçası haline getirir. Spector'a (<https://www.guggenheim.org>) göre "Marina Abramoviç için beden hem özne hem de araç olmuştur. Varlığın fiziksel ve zihinsel sınırlarını keşfederek, duygusal ve ruhsal dönüşüm içerisinde acı, tükenme ve tehlikeye karşı koymuştur." Marina Abramoviç "Rhytm 10" adlı performansını kendi bedeni üzerine saldırarak gerçekleştirir. Çakmak (2005:163), Abramoviç'in "beden ve benlik arasındaki ilişkiyi anlama gayreti içinde bulunduğunu söyler. Büyüklükleri ve yapıları birbirinden farklı on adet bıçakla yaptığı gösteride parmaklarını açıp elini yere koyarak her bir bıçakla parmaklarının arasına hızlı bir ritimle vurmaya başlar. Bu arada elinin parmakları kesilmekte ve çıkardığı sesleri kaydetmektedir. Gösteriye ara veren

sanatçı kaydettiği sesleri izleyicilere dinletir. Tekrar kaydı başa alarak aynı etkinliği ikinci kez tekrarlar (Yılmaz, 2006: 301).



Resim 2. Abramoviç, Rhytm 10; 1973. (Abramoviç ve Biesenbach, 2010: 30).

Bu gösterisinde izleyicilerden gösteri öncesinden belirlenmiş kalem, makas, zincir, balta, tabanca vb. gibi yetmiş iki maddeden birini kullanarak istediklerini yapmak için davet etmiştir. Süre ilerledikçe seyircilerin saldırganlaştığı performans ürpertici sonuçlar ortaya koydu.



Resim 3. Abramoviç, Rhytm 0; 1974 (Abramoviç ve Biesenbach, 2010: 31)

Abramoviç 1975 yılında Kopenhag'ta "Sanat Güzel Olmalı, Sanatçı Güzel Olmalı" gösterisini gerçekleştirmiştir. Sanatçı ellerindeki metal tarak ve fırçayla gösteri boyunca Sanat Güzel Olmalı, Sanatçı Güzel Olmalı sözlerini tekrar ederek saçlarını hoyratça taramıştır. Bu performans bedenine zarar verene kadar devam etmiştir. Toplumun hem sanatı hem de kadını

bir güzellik nesnesi olarak görmesini eleştirmiştir. Abramoviç kadının arzu nesnesi olmasına karşı duruşunu, bedenini arzulanmayana dönüştürerek sağlamıştır.



Resim 4. Abramoviç, Sanat Güzel Olmalı, Sanatçı Güzel Olmalı, 1975.
(<https://zkm.de/en/artwork/art>)

Plastik cerrahiyi kullanarak bedenini bir sanat nesnesi olarak deneyimleyen Orlan estetik operasyonlarla bedeninin çeşitli bölgelerini ve yüzünü yeniden şekillendirir. Akman’a göre Orlan’nın yapt ı gösterilerde yaşad ı deneyimler patolojik bir davranış olmayıp normalliğin sınırlarını düşündüren estetik deneyimlerdir (Akman, 2006: 175).



Resim 5. Orlan, Popüler Portre, (<https://www.imdb.com/title>).

Orlan’ın ‘‘Popüler Portresi’’ Rönesans ve sonrasında ideal güzelliği taşıyan kadınların farklı özelliklerini kendi yüzünde bir araya getirmek ister. Diana’nın burnunu, Baucher’in Avrupası’nın dudaklarını, Boticelli’nin Venüs’ünün çenesini, Gerome’nin Psyche’nin gözlerini ve Leonardo’nun Mona Lisa’sının alnını kendi yüzünde bir araya getirir (Akman, 2006: 177).

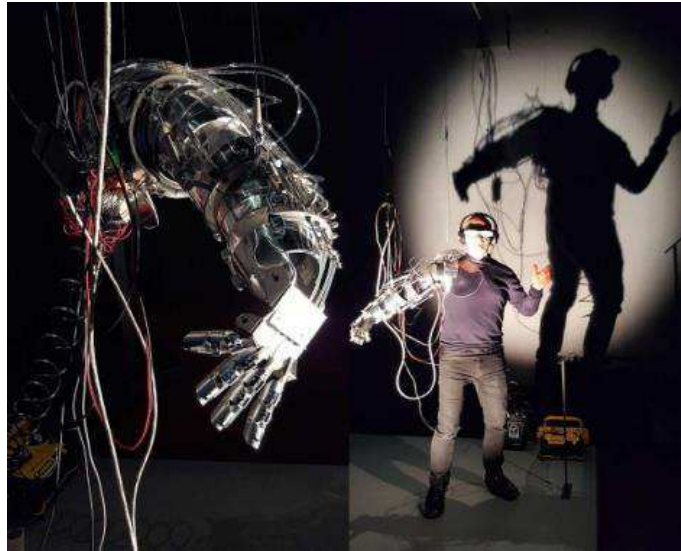
Bedenin sınırlarını deneyimlemek isteyen Stelarc ise hem vücuduna kancalar geçirerek, hem de çipler ve robotik kollarla performanslarını ortaya koyar. Eklemlenen kol bir kurgu bir fantezi değil, aksine alıcı-verici çiplerle hareketi sağlayan bir yapay entegrasyondur.



Resim 6. Stelarc, (Abrahamsson and Abrahamsson, 2007: 16)

Stelarc kendi sanatını şu sözlerle ifade ediyor:

“Beden; et, metal ve koddan oluşan çağdaş bir yaratık. Gitgide karışık ve artırılmış gerçekliklerle hareket etmemiz bekleniyor; öteki işlemsel modeller arasında da hatasız bir şekilde gidip gelebilmemiz gerekiyor. Bu artan video ve sanal dünyada deriler ekranlara çökerek akışkan ve interaktif bir yüzey haline geliyorlar. Dünyadaki yüzeyler ile hep etkileşimde olduk ama şimdi bizimle geri konuşuyorlar.” (<http://www.digilogue.com/stelarc-fractal-phantom-flesh/>)



Resim 7. Stelarc, Üçüncü kol (<http://www.digilogue.com/stelarc-fractal-phantom-flesh/>).

Çağdaş sanat içerisinde değerlendirebileceğimiz Gina Pane, Cindy Sherman, Carolee Schneemann, Hannah Wilke gibi adını buraya yazmadığımız çok sayıda sanatçı bulunmaktadır. Bedenlerini sanatının aracı, nesnesi olarak kullanan sanatçılar elbette ki bir deneyim yaşamaktadırlar. Ancak, burada daha çok doğrudan bedenle sınır deneyimleri yaşayan öne çıkan sanatçılar tercih edilmiştir.

SONUÇ

Kendi bedenlerini kullanan çağdaş sanatçılar deneyimlenebilen, anlam oluşturulabilen öneriler getirmişlerdir. İnsan bedeninin direncini, fiziksel sınırlarını zorlayan durumlar ortaya koyarak performans sergilemişlerdir. Görüldüğü üzere sanatçılar kendi bedenleri üzerinde birbirinden farklı deneyimleri yaşamaktadırlar. Önemli olan bu deneyimlerin çağdaş sanat içerisinde bir sanat nesnesi olarak algılanması ve yorumlanmasıdır.

KAYNAKLAR:

Abrahamsson, C. and Abrahamsson S. 2007, “In conversation with the body conveniently known as Stelarc” Cultural Geographies . Vol. 14, No. 2 (April 2007), pp. 293-308.

Abramoviç, M. ve Biesenbach, K., Marina Abramoviç: The Artist Is Present, 2010 Museum of Modern Art (New York, NY).

Akman, Kubilay. (2006). Ten:Derinden. ‘Orlan: Kırılan Ten’. Cogito. Sayı 4445. Kış Yapı Kredi Yayınları.

Çakmak, E. Efe. (2005). ‘Katılımcı Sanat’. Sanat Dünyamız. Sayı 96. Güz, Y.K.Y

Yılmaz, Mehmet. (2006). Modernizmden Postmodernizme Sanat. Ütopya Yayınevi. Ankara.

Spector, Nancy; <https://www.guggenheim.org> (Erişim Tarihi: 10.11.2019)

<https://uk.phaidon.com> (Erişim Tarihi: 10.11.2019)

<https://zkm.de/en/artwork/art> (Erişim Tarihi: 14.11.2019)

<https://www.imdb.com/title>. (Erişim Tarihi: 21.11.2019)

<http://www.digilogue.com/stelarc-fractal-phantom-flesh/> (Erişim Tarihi: 24.11.2019)

FİNANSALLAŞMA SÜRECİNDE TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN GELİŞİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Şenol KANDEMİR
Çağ Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Canol KANDEMİR
Çağ Üniversitesi

ÖZET

1980’li yıllar, finans kesiminde hızlı bir büyümeye tanıklık edilen, finansal işlem ve kurumlara ilişkin düzenlemelerin gevşetildiği, finansal olmayan kuruluşların da piyasalara serbest ve doğrudan girişine izin verildiği, ulusal piyasaların birbirleri ile bütünleştiği, finansal küreselleşmenin başladığı, finansal ekonominin reel ekonomiden daha hızlı ve daha yüksek büyüdüğü, iletişim ve bilgi teknolojilerinde görülen hızlı gelişmelerin var olan finansal yapı ve finansal kurumların işlevlerinde çarpıcı değişikliklere yol açtığı bir dönemi işaret etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinde GSYİH’nın sektörel dağılımı bakımından tarım sektörünün ulusal üretiminden aldığı pay finansallaşma sürecinin her aşamasında azalış göstermiştir. Sanayi sektörünün oransal payı, finansallaşmanın 1. ve 2. dönemlerinde küçük bir artış göstermiş, ancak 3. dönemde hızlı bir düşüş eğilimine girmiştir. Öte yandan, hizmetler sektörü finansallaşmanın her döneminde hızlı yükselişler göstermiştir. Gerçekte hizmetler sektöründeki büyümenin makroekonomik ve sosyal gelişmeye bağlı ya da koşut olması beklenmektedir, ancak hizmetler sektörü dengesiz bir büyüme yaşamıştır. Bu dengesiz büyüme, uygulanan sosyoekonomik politikalar kadar hizmetler sektörü alt kollarının faaliyetlerinde görülen uzun süreli ve istikrarsız dalgalanmalardan ve diğer önemli sektörlerle olan bağlantılarının kopmasından kaynaklanmış görünmektedir.

Hizmetler sektörünün en önemli bileşenlerinden birisi olan bankacılık sistemi 1980 sonrası yeni finansal araçlar ve kurumların ortaya çıkmasıyla birlikte finansal sistem içinde giderek artan bir pay almıştır. Banka dışı finansal kuruluşların önemli bir bölümünün bankaların çeşitli iştiraklerinden oluştuğu dikkate alındığında finansal sektörde bankaların ağırlığının görüldüğünden daha yüksek olduğu belirlenmektedir. Gerçekte, Türk bankacılık sektörü finansal sektörün neredeyse tamamını temsil etmektedir. Sözgelimi 2017 yılı sonunda Türkiye Bankalar Birliği’nin verilerine göre, banka sayısında ve bilanço büyüklüğündeki değişim ile birlikte finansallaşma düzeyini gösteren toplam aktifler/GSMH oranı gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde sırasıyla ortalama % 114 ve % 303 iken, Türk bankacılık sistemi için yaklaşık % 100 bulunmuştur. Yukarıda belirtilen bulgulara dayanarak gelişmekte olan ülkelerin geleneksel ve nihai hedefi olarak endüstrileşmeden uzaklaşmaya ve bunun yerine iktisadi kalkınma girişimlerini finansallaşma oyununa dayandırmaya başladıkları sonucuna ulaşılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık ve Finansal Sistem, Finansallaşma Süreci, Bankadışı Finansal Kuruluşlar.

THE TURKISH BANKING SYSTEM IN THE FINANCIALIZATION PROCESS

ABSTRACT

The 1980's stands for a period within which a fast growth of the financial sector was witnessed, regulations as to financial transactions and institutions were loosened and liberalized, non-financial institutions were allowed to have a direct and free entrance into the market, national markets were integrated with each other, financial globalization started, the financial economy grew faster and higher than the real economy and the rapid development of communication and information technologies led to drastic changes in the functions of the existing financial establishment and institutions. In this context, the share of agricultural sector in the gross national product fell down throughout all stages of the financialization process with respect to the sectoral composition of the national economy. Though the proportional share of industrial sector increased over the first and second stages of the financialization process, it tended to decline sharply in the third stage. On the other hand, the share of services sector showed sharp increases in whole financialization process. As a matter of fact, the growth in the services sector was expected to be in relation or parallel to the macro economic and social development, but the services sector experienced an unbalanced growth. The unbalanced growth in the services sector seemed to be arising from long lasting and unstable fluctuations observed in its own subsectors and the lack of relationships with other major economic sector as much as socioeconomic policies in practice.

As one of the most essential constituents of the services sector, the banking industry have had a much larger share in the financial system together with the emergence of new financial instruments and institutions. Having considered the fact that a majority of non-bank financial institutions was composed of banks' various subsidiaries, the real weight of banks in the financial sector was determined be be much higher than it appeared. In fact, the Turkish banking industry represents almost the whole financial system. For instance, as of the end of 2017, by the banks association of Turkey's accounts, total assets to gross national income, a ratio indicating the level of financialization with the change in the number of banks and the balance sheet size, was found to be approximately 100 % while it was 114 % and 303 % on the average for deleveloping and developed countries, respectively. Based on the findings cited above, it could be reached such a conclusion that the developing countries have been starting to move away from the industrialization as their traditional and ultimate aim and instead to ground their attempts for economic development on the financialization game.

Key Words: Banking and Financial System, Financialization Process, Non-Bank Financial Institutions.

1. GİRİŞ

1980'li yıllar, finans kesimlerinde hızlı bir büyümenin görüldüğü, finansal piyasalardaki işlem ve finansal kurumlara ilişkin organizasyonel kuralların gevşetildiği, finansal olmayan kuruluşların da piyasalara doğrudan girişine imkân verildiği, ulusal piyasaların birbirleri ile bütünleştiği, finansal küreselleşmenin başladığı yıllardır. Finans kesimleri, bu büyümeyi hızlı bir serbestleşme süreci ile birlikte sağlamıştır. Bu dönemde finans kesimlerinde görülen büyüme, reel kesimdeki büyümeden daha hızlı ve daha fazla olmuştur. İletişim ve bilgi işlem teknolojilerinde görülen göz alıcı gelişmeler, var olan finansal yapının işleyişinde ve finansal kurumların işlevlerinde büyük değişikliklere yol açmıştır. Son çeyrek yüzyılda, dünyadaki toplam ticaretin hemen hemen ¼'ünü hizmetler ticareti oluşturmıştır.

Bankacılık Sektörü Türk Finansal Sisteminin neredeyse tamamını oluşturmaktadır. Türkiye’de fon akımlarının yaklaşık % 90’ lık bölümü bankacılık sektörü üzerinden yapılmaktadır. 1980 sonrası yeni finansal araçlar ve kurumlar ortaya çıkmakla birlikte bankacılık sistemi, finansal sistem içindeki ağırlığını sürekli olarak korumuştur. Banka dışı öteki mali kuruluşların önemli bir kısmının bankaların iştirakleri olduğu dikkate alındığında finansal sektörde bankaların ağırlığının daha da yüksek olduğu görülmektedir.

Oran’a göre (2015: 180), Fine’ nin (2009) finansallaşma tanımı finansallaşmayı bir kalıba sokmak, finansallaşmayı her şeyin suçlusu ilan etmek yerine değişik koşullar altında finansallaşmanın değişik yönlerinin özgünlüklerini ortaya koymaktadır. Fine’a (2009) göre, finansallaşma, finansal varlıkların reel etkinliğe göre (son otuz yılda 3 kat) fenomenal genişlemesi; türevlerden gelecek piyasalarına kadar varlıklarda ve buna karşılık olarak da akronimlerde (CDO, CMO vb.) meydana gelen patlama; net ve göreceli spekülasyonun gerçeğin (reel) aksine ve hatta aleyhine genişlemesi; özel sektör dâhilinde finansal olsun veya olmasın dengeyi üretkenlikten finansal amaçlara kayması; finansal kazanımlar sonucunda artan gelir eşitsizliği; krediye dayalı tüketici tabanlı patlamalar; finansın emeklilik, eğitim, sağlık ve iktisadi ve sosyal altyapı gibi ekonomik ve sosyal hayatın daha birçok yerine sızması, piyasalara ve özel sermayeye güvenin arttığı bir neo liberal kültürün ve bunu karşılayan devlet karşıtlığının-özel sektörün finansal kazanımlarının bir kısmının devlet finansmanından elde edilmesi boyutuna rağmen- genişlemesidir.

Finansallaşma alanında yapılan bütün çalışmalarda kapitalizmi finansallaşmaya ulaştıran nedenler farklı açıklansa da, 1970’li yılların sonu ya da 1980’lerle başlayan süreç “kapitalizmin finansallaşması” olarak adlandırmaktadırlar. Bu dönemde yaşanan finansallaşma sürecinde; finansal piyasa, kurum ve faaliyetlerin boyutları ve ekonomi içerisindeki önemleri giderek artmış, finansal olmayan işletmeler, finansal piyasalarla bütünleşmiş, finansal olmayan işletmeler, giderek artan ölçülerde finansal faaliyette bulunmaya başlamışlar, bu, reel yatırımlarda bir yavaşlamaya neden olmuş, finansal piyasalar, finansal olmayan işletmelerin karar alma mekanizmaları üzerinde daha etkin rol oynamışlardır.

Finansal Sistem içindeki en önemli finansal aracı olan bankacılık sisteminin büyüklüğü finansallaşmanın en önemli göstergesi olarak görülmektedir. Bu çalışmada, Türk Bankacılık Sektörünün büyümesinin finansallaşma sürecinde (1980 sonrası) yaşadığı değişiklikler ele alınacaktır. 1980-1989 döneminin finansallaşmanın 1. dönemi, 1990-2001 döneminin finansallaşmanın 2. dönemi, 2001 sonrası dönemin ise finansallaşmanın 3. dönemi olarak ele alındığı çalışmada kullanılan veriler BDDK, TCMB ve TBB gibi birincil veri üreten kurumlardan elde edilmiş, gerektiğinde bu verilerden hareketle ikincil veriler üretilmiştir.

2. FİNANSALLAŞMA SÜRECİNDE TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN GELİŞİMİ

2.1. Bankacılık Kesimindeki Sayısal Gelişmeler

Aybar ve Doğru’ ya göre (2013: 25), Türkiye’de finansal sistemin doğası banka temellidir. Bu durum, Türkiye’deki finansallaşmanın aracı olarak bankaların öne çıktığını ve finansal alışkanlıkların banka ürünleri üzerinden yaygınlaşacağını göstermektedir.

“Özel Bankaların Gelişme Dönemi” olarak adlandırılabilir (1945-1960) döneminde 23 banka kuruluşuna izin verilmiştir. İthal ikameci kalkınma döneminde ise (1961-1980) bankaların uygulayacakları kredi ve mevduat faiz oranları, banka komisyon oranları, kredi

limitleri devlet kontrolü ve etkisi altında kalmıştır. Çünkü bu dönemde bankalara kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanlarının sağlanması gibi bir görev yüklenmiştir. Böyle bir durumda da özel durumlar dışında yeni yerli ve yabancı banka kurulmasına izin verilmemiştir. Örneğin, 1961-1980 yılları arasında 6 banka kuruluşuna izin verilmiştir.

1980'lerin ortalarında başlayan banka sayısındaki hızlı artış, 1994 krizi sonrasında TMSF' nin işleyiş biçimi ve sisteme yeni banka girişinin görece olarak kolaylaştırılmasının bir sonucu olarak finansal kırılma artırmıştır. Bu durum finansallaşmanın 2. döneminin sonuna doğru yaşanan finansal dalgalanma sürecinin esas kaynağı olarak ön plana çıkmıştır.

Sayısal verilere bakıldığında finansal liberalleşmenin hızlı ve yoğun olarak yaşandığı finansallaşmanın 1. döneminde kamu sermayeli bankalar yerini yerli ve yabancı özel sermayeli bankalara bırakmıştır. Kalkınma ve yatırım bankaları da sayısal olarak artış göstermiş, sektöre özel finans kurumları adı altında özel hukuki hükümlere tabi faizsiz bankacılık yapan bankalar girmiştir.

1. dönemde finansal kurumlarla ilgili görülen en önemli gelişme “Özel Finans Kurumları”dır. Büyükdenez' göre (2003: 3), 1980'li yıllar Türk mali sistemine derinlik kazandırma, araç ve müesseseler bakımından zenginleşip çeşitlendirme çabalarının arttığı bir dönemdir. Katılım bankaları/Özel Finans Kurumları (ÖFK) bu çabaların sonucu olarak, 1985 yılında finansal sistemimize katılan yeni bir finans/bankacılık modelidir.

1980 sonrasında yaşanan dışa açılma süreci islam ülkeleri ile olan ticari ilişkileri arttırmıştır. Bunun neticesinde bu ülkelerden gelen sermaye Türk Finans Sistemi içinde faizsiz bankacılık yapmak üzere finans kurumları açmışlardır. Bu dönemde Türk Finans Sistemine faizsiz bankacılık yapmak üzere, Al Baraka (1985), Faisal Finans (1985), Kuveyt Türk Evkaf (1989), Arap-Türk Bankası, Bahreyn ve Kuveyt Bankası (1986), Habib Bank (1983), Bank Mellat (1982), Suudi Amerikan Bankası gibi yabancı sermayeli bankalar giriş yapmıştır. Yerli sermayenin faizsiz bankacılığa ilgisi bu dönemde yeterli olmamakla birlikte, Anadolu Finans (1991), İhlas Finans (1995), Asya Finans (1996) gibi faiz bankacılık kurumlarının bankacılık sistemine girdiği görülmüştür. Özel finans kurumlarının bankacılık sektörüne girmesi, ülke içi atıl kaynakların sistem/kayıt içine alınması açısından da büyük önem göstermektedir. Özel Finans Kurumları, “faiz haramdır” anlayışına sahip tasarruf sahiplerinin yastık altı birikimlerinin bankacılık sistemi içine çekilmesinin bir yolu haline gelmiştir. Aynı zamanda faizsiz bankacılık sisteminde kullanılan finansal araçların da sektöre girmesiyle finansal araç çeşitliliğinde artış yaşanmış ve tasarruf sahiplerinin gelirlerini finansal sisteme değişik araçlarla aktarmalarının önü açılmıştır.

Akgüç'e göre (1987-163) kapitalist sistem içinde İslam Bankacılığının amaçları; (i) islam ilkelerinin ekonomik hayata uygulanması, (ii) tasarrufları doğrudan yatırımlara yönlendirerek istihdam yaratma ve böylece sosyo ekonomik amaçlara ulaşılmasını kolaylaştırma, (iii) dengeli bir finans sistemi kurma, (iv) çeşitli bankacılık hizmetlerinin islam ilkeleri doğrultusunda yapılmasını sağlama, (v) faizli bir sistem içinde yaşayabilmek, başarı sağlayabilmek için kar fırsatlarından olabildiğince yararlanmadır. Bu amaçlara yönelik politikalar ise, (i) emek ve sermaye sahipleri arasında dengeli ve adil bir ilişki kurabilmek için “kar-zara ortaklığı” yöntemini geliştirmek, (ii) tasarruf fazlası olan birimlerle fon açığı olan birimler arasındaki bankanın mali aracı görevini korumak, (iii) faizin esas olduğu bir ekonomik düzende faizsiz bankacılığı başarıyla işler hale getirmek üzere yeni yöntemler ve teknikler uygulanmasıdır.¹

¹ Bu yeni teknik ve yöntemler, mudaraba (iş ortaklığı), murabaha (üretim desteği sağlama), muşaraka (iştirak), müzaraa-musakat (tarımsal ortaklık), icara ve iktina (kiralama) vb. olarak sıralanabilir.

1980' lerin hemen başında yaşanan ekonomi politikalarındaki değişim banka sahibi olma eğilimlerini de güçlendirmiştir. Faizlerin kısmen serbest bırakılması ve mevduat sertifikası² çıkarılmasına olanak tanınması hem bankalar arasında hem de bankerlerle bankalar arasındaki rekabeti hızlandırmıştır. Bu süreç bankası olmayan özel sektör kesimini banka sahibi olmaya zorlamıştır. (Ergüneş, 2008: 152)

Öte yandan, 1982 yılının başlarında, bankerlerden sonra zayıf bankaların da sistemden elimine edilmesini ve sistemin sağlıklı bir yapıya kavuşturulabilmesine yönelik düzenlenmelere gidilmiştir. Şubat 1982' de alınan bankaların asgari düzeyde sermaye artırımı kararı bu yönde bir karardır. Haziran 1982' de bankaların kendi aralarında imzaladıkları centilmenlik anlaşması yoluyla faizlerin kesin olarak kontrol altına alınması kararı alınmıştır. Bu kararlar ve alınan diğer önlemlerle birlikte bankerlerin iflası da hızlanmıştır. Bankaların mevduat sertifikalarını bankerler aracılığıyla pazarlamasının engellenmesi, kaynaklarının büyük bir kısmını bu yolla karşılayan küçük bankaların da sonunu hazırlamıştır.³ (Ergüneş, 2008: 156-157)

1980' lerin sonlarına gelindiğinde 80' lerin başından itibaren yeni banka kurulmasına yönelik engellerin kaldırılmasının sonucu olarak birçok yabancı ve ulusal bankanın kurulduğu görülmektedir. Bu bankalar çoğunlukla 1980 öncesinde banka kuramamış sermaye gruplarında kurulan, az şubeli ve dış ticarete uzmanlaşma amacı güden bankalardır.⁴ (Ergüneş, 2008: 156-171-172)

Finansallaşmanın 2. dönemine damga vuran gelişme TPKKK' na dayalı olarak çıkarılan 32 sayılı karardır. Bu kararlar birlikte Ergüneş'e göre (2008: 187) banka sermayesi olan sermaye gruplarının uluslararası düzeyde manevra kabiliyeti artmıştır. Döviz kuru ve faiz arasındaki ilişki kısa vadeli düşünen spekülasyon sermayeyi fazlasıyla cezbetmiştir. Bankalar yabancı piyasalardan borç alarak bunu TL' ye çevirmişler, TL' ye dönüşen parayı da finansal yatırıma yönlendirmişlerdir. Bu finansal yatırımlar da çoğunlukla kamunun borçlanma kâğıtları olmuştur. Bu dönemde kamu borçlanma kâğıtlarının hemen hemen tek alıcısı bankalar olmuştur. Bir kaynak aktarım mekanizmasına dönüşen bu süreç, bankaların yüksek kar elde etmelerini sağlamış olmakla birlikte, büyük riskleri de beraberinde getirmiş ve bankacılık sektörünün kırılma eğilimini arttırmıştır.

Bu dönemde, büyük yerli sermaye sahipleri tarafından 14, yabancı sermaye tarafından ise 9 banka kurulmuş, var olan 12 banka el değiştirmiş, 11 yabancı banka ise yerli sermaye tarafından satın alınmıştır.⁵

Finansallaşmanın 2. döneminde yabancı sermayeli bankaların sayısındaki azalma dikkat çekicidir. Toplam banka sayısında yüksek bir artış görülürken yabancı banka sayısındaki azalmanın temel sebebi, yabancı sermayenin eksik gözetim ve yüksek istikrarsızlık içinde bulunan bankacılık sektöründe büyük ölçekte bulunma konusundaki isteksizliktir. Gültekin-Karakaş'a göre (2009:131), bankacılık sistemini terk etmeyen yabancı bankaların da kamu borcu finansmanından elde edilen aşırı karlar nedeniyle ülkede kaldıkları görülmektedir. 2. dönemde görülen bir diğer gelişme yabancı sermayenin sistemi terk etmesine bağlı olarak

² Mevduat sertifikası, ABD bankacılığının yarattığı bir vadeli mevduat türüdür. Mevduat sertifikası, üzerinde yazılı tutardaki mevduatın belli bir kişi, kurum ya da ortaklıkça bankaya yatırılmış olduğunu gösteren bir belgedir. Bu hesapların en belirgin özelliklerinden birisi, mevduat sahibinin parasını en az 30 gün olmak üzere belirlenen vadeden önce bankadan çekememesidir. Ayrıca mudiler, bu tür hesaplara yatıracakları paranın tutarını kendileri belirleyememekte, bankaca saptanan 1.000, 5.000, 100.000 dolar gibi büyüklüklerden birini seçmek zorunda kalmaktadırlar. Mevduat sertifikası, özünde mevduatı temsil eden bir belge olmakla birlikte, bankanın muhasebe kayıtları salt bir pasif kalemi değil, bir tür menkul kıymet niteliği taşımakta ve öteki mevduat türlerinden ayrılmaktadır. (Çelebicin, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/306/2892.pdf)

³ Bu bankalar; İstanbul Bankası, Hisarbank, Odibank, İşçi Kredi Bankası, Bağcılar Bankası.

⁴ Bu bankalara örnek; TİTİBANK (1984), Adabank (1985), Tekstilbank (1986), Finansbank (1987), Netbank (1987), TYT Bank (1988), Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası (1988)

⁵ Ayrıntılar için N. Ergüneş (2008: 188)

holdinglerin yabancı bankaların ya da ortaklık bankalarındaki yabancı sermaye hisselerini satın alınması suretiyle bankacılığa daha fazla sızmaları olmuştur. 1991-1999 yılları arasında 9 yabancı sermayeli banka holdingler tarafından satın alınmıştır.⁶

Bu dönemde banka sayılarına bakıldığında görülen önemli bir gelişme de, kamu bankalarının sayılarında görülen önemli düşüştür. Bunun nedeni Ergüneş' e göre (2008: 181), neo liberalizmin temel politik önermelerinden biri olan devletin ekonomideki yerinin küçültülmesine yönelik olarak kamu kuruluşlarının özelleştirilmesidir. Bu politika 1980' lerde benimsenen bir politika olsa da kamu bankalarının özelleştirilmesi 1990' ların ortalarını bulmuştur.⁷

2. dönemde yatırım ve kalkınma bankalarının sayısında da önemli bir artış görülmektedir. Gültekin-Karakaş'a göre (2009: 138-139), yatırım bankası sahip olma holdinglerin bankacılık kesimine bir sızma mekanizmasını oluşturmaktadır. Mevduat bankası kurmanın önüne getirilmiş engelleri aşmak isteyen sermaye sahipleri, yatırım bankası kurmayı tercih etmişlerdir. 1998 yılında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen 10 yeni banka lisansının 7' i yatırım bankalarına aittir. Daha sonra mevduat bankalarına dönüştürülebilen yatırım bankaları, Hazine Müsteşarlığı' nın ticari banka kuruluşuna sıcak bakmadığı bir dönemde, holdingler için bankacılığa girmenin ilk adımı olarak görülmüştür.

Bankacılık sisteminde yapılan; mevduat bankacılığı, yatırım ve kalkınma bankacılığı ve katılım bankacılığı ayırımına göre, Türk Bankacılık sektöründe mevduat bankalarının ağırlığının fazla olduğu belirtilebilir. Katılım Bankacılığının rolü artmakla birlikte henüz sistem içinde yeterince etkin değildir. Kalkınma ve yatırım bankacılığının ise dönem içinde gözle görünür bir büyüme göstermediği görülmektedir. Türk Bankacılık Sisteminde bilanço büyüklükleri bakımından sistem içinde ticaret bankalarının önemli bir paya sahip olduğu, kalkınma ve yatırım bankalarının payının ve katılım bankalarının ise daha az olduğu görülmektedir. Yaşanan yüksek enflasyon ve öteki belirsizlikler nedeniyle uzun vadeli fon arzının çok sınırlı kalmasına bağlı olarak kalkınma ve yatırım bankacılığının yeterince gelişmemiş olması sanayi yatırımları için gerekli olan orta ve uzun vadeli fon gereksiniminin karşılanmasında güçlükler yaşanmasına yol açmıştır. Özel sermayeli bankaların sektörel payı sürekli bir artış göstererek (1991-2003) döneminde % 52 düzeyine ulaşmış, kamusal sermayeli bankaların payı ise azalarak % 34 olarak gerçekleşmesine karşın sayıca azalan kamusal sermayeli bankalar sektörde bilanço büyüklüğü, mevduat ve krediler bakımından önemli bir ağırlığa sahip olmuş, daha çok toptancı bankacılık alanında faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankaların payı ise sınırlı (% 4) bir düzeyde kalmıştır.

Türk Bankacılık Sektörü 2001 yılı krizi sonrasında (finansallaşmanın 3. dönemi) ise önemli bir tasfiye ve konsolidasyon süreci yaşamıştır. Bu dönemde çeşitli gerekçelerle birçok banka TMSF devredilmiştir. Borç ödeyemezlik ve yolsuzluk TMSF' ye yapılan banka devirlerindeki temel iki sebeptir.⁸ Ergüneş'e göre (2008:190-191), sermayenin uluslararasılaşma sürecine bağlı olarak güçlü bir şekilde ortaya çıkan sermayenin kurumsallaşma eğiliminin bankacılık sektörüne uzantısı bankacılık düzenleme ve denetleme yetkisinin bağımsız, özerk bir kurum olan BDDK' ya verilmesi olarak gerçekleşmiştir. BDDK' nın kurulması ile birlikte, yeni

⁶ Koç Amerikan Bankası Koç Holding tarafından (1991), Bank of Bahrain Doğu Holding tarafından (1992), Bank of Boston OYAK Holding tarafından (1991), Eurocreditbank Balkaner Holding tarafından (1994), Banque Indosuez Ceylan Holding tarafından (1995), Osmanlı Bankası Doğu Holding tarafından (1996), Chemical Bank Sürmeli Holding tarafından (1996), Saudi American Bank Cingilioğlu Holding tarafından (1996), Türk Sakura Bank Fiba Holding tarafından (1999) satın alınmıştır.

⁷ Bu dönemde özelleştirmeye konu olan kamu bankaları; Sümerbank, Etibank, Denizbank ve Anadolu Bankasıdır.

⁸ Yaşarbank (1999), Demirbank (2000), Sitebank (2001) ve Ulusbank (2001) "ödeyemezlik" sebebi ile, Interbank (1999), Bank Ekspres (1998), Egebank (2000), Yurtbank (1999), Sümerbank (1999), Esbank (1999), Etibank (2000), Bank Kapital (2000), İktisat Bankası (2001), Bayındırbank (2001), Kentbank (2001), EGS Bank (2001), Toprakbank (2001), Pamukbank (2002), İmarbank (2003) ve Adabank'a "Yolsuzluk" nedeniyle ek konulmuştur.

banka kuruluşlarının zorlaştırıldığı, bankaların TMSF' ye devrinin aşamalandırıldığı bir dizi yasal düzenlemeye gidilmiştir.⁹

Bu süreç sonunda kriz öncesinde 87' lere ulaşan banka sayısı günümüzde 52' ye kadar düşmüştür. Bu gelişme sektörün oligopolcü yapısını daha da arttırmıştır. Bu süreçte aynı zamanda ciddi bir yapısal değişiklikler gözlenmektedir. Az sayıda kamu sermayeli mevduat bankaları sayısal olarak değişmemiş, yerli özel sermayeli mevduat banka sayısında ciddi düşüşler söz konusu olmuş, yabancı sermayeli mevduat bankacılığı ise büyük bir atılım göstermiştir. Yatırım ve kalkınma bankacılığı yapan banka sayısında da azalma görülmekle birlikte 2004 ve sonrasında sayısal bir değişiklik görülmemiştir. Katılım bankaları da sayısal olarak önemli bir değişiklik göstermemiştir.

Türk Bankacılık Sektörü 2001 yılı krizi sonrasında (finansallaşmanın 3. dönemi) özellikle 2005 yılından sonra devralma ya da yerli bir bankaya sermaye ortaklığı şeklinde gerçekleşen yabancı bankaların sektöre girişleri, bu bankaların sektördeki ağırlıklarının %30'a yükselmesine neden olmuştur. Yabancı bankalar için ortaya çıkan bu gelişme, yerli özel bankaların aleyhine gelişerek yerli bankaların sektör payının gerilemesine neden olmuştur. Kamu bankalarının sektör payı da uzunca bir dönemden sonra %30'un altına gerilemiştir.

Birçok yabancı banka bankacılık lisanslarını satın Türkiye'den ayrıldıklarından 1990'lar boyunca Türk bankacılığındaki yabancı payı düşük kalmıştır. 1999 itibariyle yabancı bankaların toplam mevduatlar ve kredilerdeki payı sırasıyla % 2,7 ve % 3,0 olmuştur. (Akgüç, 2000: 41) Yabancı bankalar genel olarak eksik gözetim ve yüksek istikrarsızlıkla nitelenen bir sisteme büyük ölçeklerle girme konusunda isteksizlik göstermiş, sadece belirli tipteki bazı yabancı bankaların sektöre girme eğilimi taşımış, söz konusu bankalar kamu borcu finansmanından elde edilen aşırı karları ulusal bankalarla paylaşmayı amaçlamıştır. (Alper ve Öniş, 2002: 12)

Finansallaşmanın 3. döneminde yabancı sermaye sektöre giriş yolu olarak büyük ölçekli yerli bankaları hedef almıştır. Şen ve Süer' göre (2016:459-60) mevduat bankaları büyük ölçekli (aktif payı %5 ve daha fazla olan bankalar), orta ölçekli (aktif payı %1-%5 arasında olan bankalar), küçük ölçekli (aktif payı %1'in altında olan bankalar) bankalar olarak 3 gruba ayrılarak incelendiğinde, yabancı bankaların büyük ölçekli Türk bankalarına ortak olmayı tercih ettikleri gözlenmiş ve fakat büyük ölçekli bankalar grubunda yer alan Türk bankalarından hiçbirinin çoğunluk hissesi yabancılara geçmemiş, dolayısıyla yabancı ortakların banka yönetimindeki söz haklarının sınırlı olmuştur. Orta ölçekli bankalar grubu ele alındığında da, büyük ölçekli bankalar grubunda olduğu gibi genellikle Avrupa kökenli kuruluşların bu grupta yer alan bankalarla ilgilendikleri ve satın aldıkları görülmüştür. Küçük ölçekli Türk bankalarının yabancılaşma süreci diğer iki grupta yer alan bankalarından farklılaşmış, bu grupta yer alan bankaların çoğunlukla Orta Doğu kökenli kuruluşlar tarafından satın alındıkları gözlenmiştir.

BDDK' ya göre (2011:14), küresel finansal kriz sonrasında gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sektörlerinde konsolidasyon süreci devam etmektedir. Türk Bankacılık Sektöründe 2000-2001 krizleri sonrasında banka sayısında başlayan azalma devam etmektedir. Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren kuruluş sayısı, Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerdeki ortalama kredi kuruluşu sayısının altındadır. Coğrafyası, nüfusu ve ekonomik büyüklüğü göz önüne alındığında ülkemiz için görece düşük olan banka sayısı, aynı zamanda sektör açısından önemli bir potansiyeli işaret etmektedir.

2.2.Bankacılık Kesiminin Büyüklüğündeki Gelişmeler

⁹ Kredi sınırlarının sıkılaştırılması, büyük kredi tanımlaması ve sınırlaması, iştiraklere kredi verilmesine getirilen sınırlamalar, banka sahiplerinin sorumluluklarının artırılması vb.

Türkiye Ekonomisi GSYİH' nın sektörler arası dağılımına bakıldığında, tarım sektörünün ulusal üretimin % 62'lik bir bölümünü ürettiği görülmektedir. Bu oran finansallaşmanın her döneminde azalış göstermiştir. Sanayi sektörü ise, finansallaşmanın 1. ve 2. dönemlerinde küçük bir artış göstermiş ancak 3. dönemde hızlı bir düşüş eğilimine girmiştir. Hizmetler sektörü ise finansallaşmanın her döneminde hızlı yükselişler göstermiştir. Aslında hizmetler sektöründeki büyümenin, ekonomik ve sosyal gelişmeye bağlı veya koşut olması beklenir. Ancak hizmet sektörünün gelişimi oldukça dengesiz olmuştur. Bu dengesiz büyümenin sebepleri olarak uygulanan siyasi ve ekonomik politikalar olduğu kadar, sektör alt kollarının faaliyetlerinin sürekli ve istikrarsız bir şekilde dalgalanması ve diğer sektörlerle olan bağlantısının kopması gösterilebilir. Hizmetler sektörü içindeki en önemli alt sektörlerden biri bankacılık sektörüdür.

TBB' ye göre¹⁰, 2017 yılı sonu itibariyle Türk Bankacılık Sisteminin Toplam Aktifleri/GSMH oranı yaklaşık % 100' dür. Bu oran, Gelişmekte Olan Ülkelerde ortalama % 114, Gelişmiş Ülkelerde ise ortalama % 303'dür. Finansal sistemin toplam aktiflerdeki artış finansallaşmanın en önemli göstergelerinden biridir ve dünyadaki gelişime paralellik göstermektedir. Aybar ve Doğru' ya göre (2013:21) bu tespitlerden hareketle, söz konusu ülkelerin endüstrileşme ve kalkınma hamlelerini finansallaşmaya dayandırdıkları sonucuna ulaşılabilir.

Tellalbaş'na (2011: 114) göre, Türkiye'de Batı ülkelerindeki gibi, banka dışı mali araçların gelişmiş olmaması ve sermaye piyasasının henüz gelişme aşamasında olması nedeniyle bankalar; mali sistemin temelini oluşturmakta, ekonominin işleyişi halkın tasarruflarının toplanması ve kullanım alanlarına dağıtılması açısından önemli rol oynamaktadırlar. Mali sistem içerisinde bu kadar önemli bir yeri olan bankacılık sektörünün sorunsuz bir şekilde işlemesi, güçlü bir ekonomik yapının en önemli unsurlarından biridir.

Bankacılık sektörü bilanço büyüklüğünün GSYİH'a oranı 1999-2001 krizine kadar sürekli bir artış göstermiş, kriz dönemi ve sonrasında ise önemli bir düşüş sergilemiştir. 1990 yılında gelinen seviyeye Bankacılık sektörü kriz sonrası dönemde ancak 2013 yılında ulaşabilmiş, bununla birlikte 2004 yılı sonrasında imalat sanayi ve sermaye piyasalarının aksine sürekli bir büyüme yaşamıştır. Bu durum, finans sektörünün günümüzde finansallaşma sürecinin baş aktörü olduğunu ve ülke ekonomisi için daha önemli bir sektör haline geldiğini göstermektedir. Türkiye Ekonomisi için mal üretimi giderek önemini yitirmekte, finans ve finansal kazançlar daha önemli hale gelmektedir.

Türkiye'de 2017 yılı sonu itibariyle finansal sektörün % 81' lik kısmını bankacılık sistemi oluşturmaktadır. Sigorta şirketlerinin payı sadece % 3-4' lük bir bölümü oluşturmaktadır. Diğer aracı kurumlar içindeki menkul kıymet yatırım fonları dışındaki finansal şirketlerin payı ise ihmal edilebilecek seviyededir. Bu noktadan hareketle finansal sistemin temelini banka işletmelerinden ibaret olduğu söylenebilir.

Bu dağılım Türkiye'de sermaye piyasalarının henüz tam olarak gelişmediğini göstermektedir. Halkın tasarrufları ağırlıklı olarak bankalarda toplanmaktadır. Bununla birlikte sigorta şirketleri, emeklilik fonları ve yatırım şirketleri gibi finansal aracı kurumlar finansal varlıkların giderek daha fazla oranda tutulduğu araçlar olmuşlardır. Öte yandan bankaların, diğer finansal aracı kuruluşlarda önemli ortaklık paylarının bulunduğu göz önüne alınırsa, % 81' lik oranın dolaylı olarak % 90' ın üzerine çıkacağı şüphesizdir. Soydemir'e göre de (1998: 21), Sermaye Piyasası Kanunu'nun temel felsefesi, evrensel bankacılık yapısına sahip olmasıdır. Evrensel bankacılık sistemi içinde, bankalar ticari bankacılık fonksiyonu yanında,

¹⁰ https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7500/Uluslararası_Karsilastirmalar__2016.pdf

bir aracı kurum gibi sermaye piyasalarında aracılık yapabilmekte, sermaye piyasalarında yardımcı kuruluş olarak tanımlanan menkul kıymetler yatırım fonlarını kurabilmektedirler.

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

Tablo: 1- Türkiye’de Bankaların Sayısal Gelişimi

Bankalar	1980	1985	1990	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları</i>	12	12	8	5	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
<i>Özel Sermayeli Mevduat Bankaları</i>	24	20	25	32	31	28	22	20	18	18	17	14	11	11	11	11	11	12	11	11	9	9	9
<i>Kalkınma ve Yatırım Bankaları</i>	3	3	10	13	19	18	15	14	14	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13
<i>Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları</i>	4	15	23	18	19	18	15	15	13	13	13	15	18	17	17	17	16	16	17	19	21	21	21
<i>Fon Bankaları</i>	-	-	-	-	8	11	6	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>Katılım Bankaları</i>	-	2	3	4	6	6	5	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	5	5
<i>Toplam</i>	43	52	69	72	87	85	66	59	55	52	48	50	50	49	49	49	48	49	49	51	51	52	52

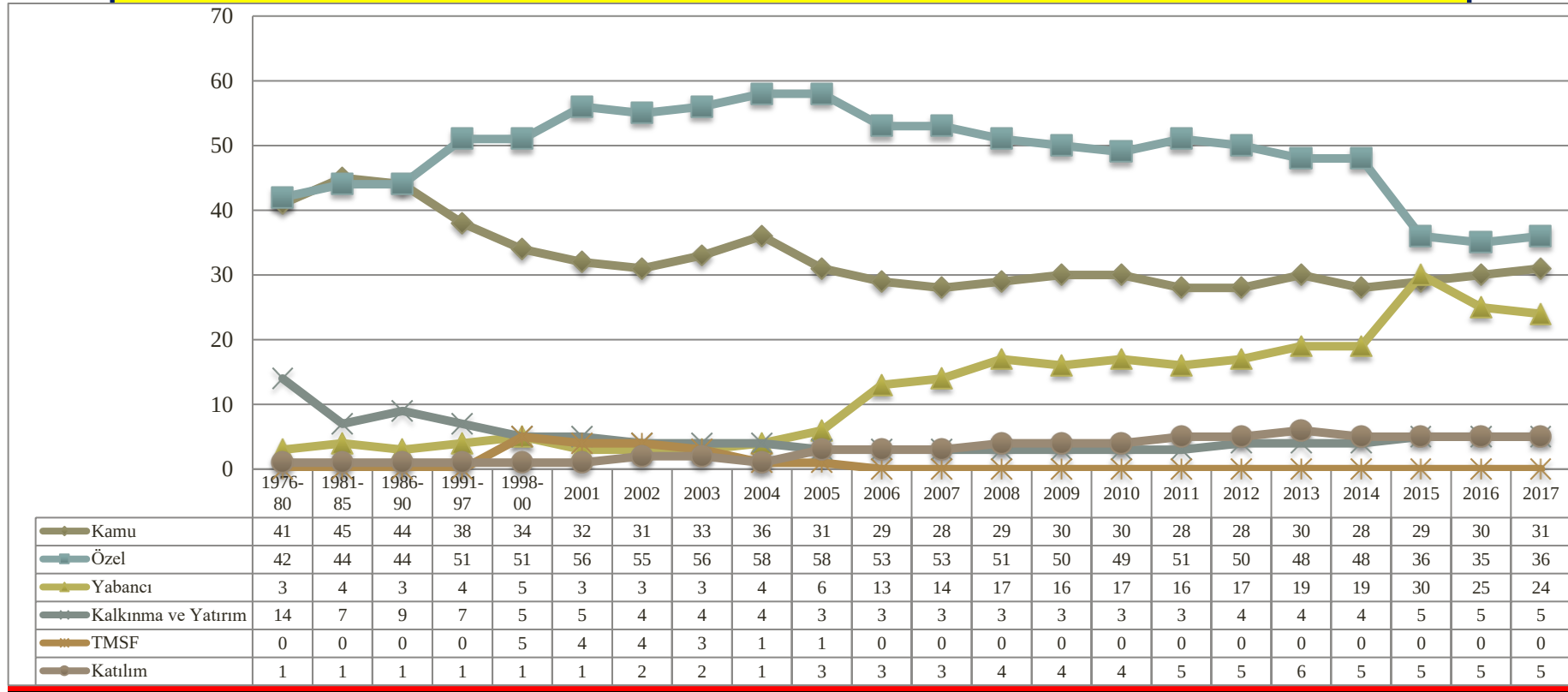
Kaynak: TBB, Bankalarımız Yılları, TKBB, Banka Bilgileri

Şekil: 1-Banka Gruplarına Göre Bilanço Büyüklüklerinin Dağılımı

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES

November 22-24, 2019

GAZIANTEP, TURKEY



Kaynak: Kaynak: TBB, Bankalarımız Yıllıkları; TKBB, Banka Bilgileri.

Örneğin, 1986 yılında finansal sisteme dâhil olan finansal kiralama şirketlerinin BDDK' tarafından yayınlanan 2017 yılı sonu verilerine bakıldığında, sektörde faaliyet gösteren 25 şirketin 16'sı bankalara ait şirketlerdir. Bu sektörün % 64' üne karşılık gelmektedir. 2017 yılı sonu itibariyle toplam aktif büyüklükleri incelendiğinde, bankalara ait finansal kiralama şirketlerinin aktif büyüklükleri toplam sektör büyüklüğü içerisinde % 99' luk bir pay almaktadır. Başka bir deyişle finansal kiralama sektörü ile bankacılık sektörü iç içe geçmiş sektörlerdir.

1994 yılında finansal sisteme dâhil olan factoring sektörüne bakıldığında ise, 2017 yılı sonu itibariyle toplam 60 şirketin 13' ü bankalara aittir. Bu % 22' lik bir orana karşılık gelmektedir. 2017 yılı sonu itibariyle toplam aktif büyüklükleri incelendiğinde, bankalara ait factoring şirketlerinin aktif büyüklükleri sektör büyüklüğü içerisinde % 53' lük bir pay almaktadır. Factoring piyasasında da leasing piyasasında olduğu kadar olmasa da bankaların egemenliği söz konusudur.

Aynı durum sigorta şirketleri için de geçerlidir. 2017 yılı sonu itibariyle pazar payı en yüksek 10 sigorta şirketinin 6' sı banka iştirakidir. Sektörde hayat ve emeklilik branşları dışında elementer sigortacılık diye bilinen faaliyeti 40 adet sigorta şirketi yapmaktadır. Bunların 9 adedi bankalara aittir. Bu % 23' lük bir orana karşılık gelmektedir. Toplam prim üretimi açısından bir değerlendirme yapıldığında ise, bankalara ait sigorta şirketlerinin toplam prim üretiminin %40' ını karşıladıkları görülmektedir.

Oran'a göre (2015: 186-187), Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), Türkiye'de emeklilik sisteminin finansallaşmasındaki en önemli adımdır. Finans, iktisadi sistemi artan finansal etkinlik ve karlar yönünde dönüştürürken, toplumsal hayatı da finansal çıkarlar yönünde şekillendirmektedir. Bu bağlamda emekliliğin finansallaşması, emeklilik sistemlerine dair geleneksel kaygıların ki bunlar yaşlılıkta ve gereksinim halindeki kişilere yaşamsal gelir sağlamak olarak özetlenebilir, finansal çıkarlar doğrultusunda revize edilmesi anlamına gelmektedir. Bundan dolayıdır ki, Dünya Bankasının "Yaşlılık Krizini Aşmak" başlıklı raporunda, emeklilik sistemlerine finansal piyasaları genişletme, derinleştirme ve hatta iktisadi büyümeyi destekleme gibi bir misyon atfedilmiştir. Santos'a göre (2009: 127), OECD ülkelerinde kamu emeklilik sisteminin aşındırılması, emeklilikle ilgili çeşitli yatırım fonlarıyla büyük miktarda paranın sermaye piyasalarına girmesine neden olmuştur. Devlet emeklilik maaşlarının reel olarak çok düşük oranda artış göstermesi, vergi indirimleri yoluyla özel emeklilik tasarruflarının teşvik edilmesi bu eğilimi özendirmiştir. Bu yolla emeklilik yatırım fonları ve menkul kıymet yatırım fonlarına giden paranın GSYİH' ya oranı ABD' de savaş sonrası dönemde % 40 civarındayken, 2000' li yıllarla birlikte % 120-140 seviyesine yükselmiştir. Bu fonların yükselişi bankalar için "alış tarafı"nda yeni fırsatlar doğurdu. Yatırım fonlarını doğrudan yöneterek hizmet ücretleri elde edebiliyorlardı.

Yukarıda sözü edilen rakamlar sermaye piyasası işlemlerinin bankalar için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Fon yönetimi ve yatırım bankacılığı faaliyetleri, bankalara menkul kıymetler üzerinden sermaye kazançları elde etmelerini sağlamaktadır. Bu açıdan bu faaliyetler bankalar için finansallaşma sürecinin 2. ve özellikle 3. aşamasında önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Bankalar, bankacılık faaliyetleri dışında iştirak etikleri sermaye piyasası kurumları aracılığıyla büyük fonlar elde etmekte, ayrıca bu işlemler aracılığıyla da fon yönetimi komisyonları ve hizmet ücretleri adı altında önemli gelirler elde etmektedirler.

Türk Bankacılık sektörü evrensel bankacılığa uygun olarak ticari bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra yatırım bankacılığı faaliyetlerinde de bulunabilmektedir. Ancak yukarıda belirtilen Sermaye Piyasası Kurulunun getirmiş olduğu düzenlemelere göre, yatırım bankacılığı işlemlerinin bir bölümü ticari bankalar tarafından sınırlı olarak yapılabilmekte, bir bölümü ise

hiç yapılamamaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yatırım bankacılığı faaliyetleri çoğunlukla bankacılık sektörünün himayesinde yapılmaktadır. Ticari bankalar yatırım hizmetlerinden birçoğunu verebilmekte, sınırlı olarak verebildikleri ya da hiç veremedikleri hizmetleri ise bu hizmetleri veren yatırım kuruluşlarını bizzat kurarak verebilir hale gelmektedirler. Sermaye Piyasası Kurulu' nun 2017 yılı sonu itibariyle yayımladığı verilere göre;

1992 yılına kadar hukuki bir düzenleme olmadığından yatırımcının kendisi tarafından yapılan portföy yönetimi faaliyetleri, 1992 yılında yapılan düzenlemelerle aracı kurumlar tarafından yapılır hale gelmiştir. 1993 yılından itibaren ise portföy yönetim şirketleri finansal sisteme girmiştir. Finansal sistem içinde bankalardan sonra en çok payı alan portföy yönetim şirketleri incelendiğinde, bu şirketlerin 2017 yılı sonu itibariyle 158,3 Milyar TL portföy büyüklüğüne ulaşıldığı görülmektedir. Finansal piyasalarda faaliyet gösteren toplam 51 portföy yönetim şirketi vardır. Bunların içinde 16 adet şirket bankalara aittir. Bu yaklaşık % 31' lik bir orana karşılık gelmektedir. Toplam ödenmiş sermaye içinde bankalara ait olan şirketlerin payı % 49'a çıkmaktadır. SPK verilerine göre 51 şirketin yönettikleri toplam portföy büyüklüğünün % 92' si bankalara ait olan portföy yönetim şirketleri tarafından kontrol edilmektedir. Başka bir deyişle, portföy yönetimi piyasası bankalar tarafından yönetilmektedir.

Aracı kurumların 1986 yılında yatırımcılara finansal hizmet sunmalarıyla Türk finans piyasaları yeni bir boyut kazanmıştır. 2017 yılı sonu itibariyle toplam 81 adet aracı kurum bulunmaktadır. Bunların 24' ü bankalara aittir. Bu % 30' luk bir orana karşılık gelmektedir. 81 adet aracı kurumun toplam ödenmiş sermayesi içinde bankalara ait olan aracı kurumların payı % 45 olarak karşımıza çıkmaktadır.

1986' da yapılan yasal düzenleme ile finansal sisteme giren yatırım fonları ilk kez 1987 yılında faaliyete geçmiştir. Menkul kıymet yatırım fonlarına ilişkin verilerine göre, sektörün toplam portföy büyüklüğünün (44,8 Milyar TL) % 96' sı (43.1 Milyar TL) bankalar tarafından yönetilen fonlara aittir. 2017 yılı sonu itibariyle 8 adet menkul kıymet yatırım fonu, 439 adet emeklilik yatırım fonu, 84 adet yabancı yatırım fonu, 224 adet koruma amaçlı şemsiye fonu, 1 adet garantili şemsiye fonu vardır.

10 adet Borsa Yatırım Fonundan 9' u bankalara aittir. Bu % 90' lık bir orana karşılık gelmektedir. Toplam net varlık değeri gösterge olarak alındığında bankaların sahip olduğu fonların payı toplam içinde % 96' lık bir pay almaktadır.

Koruma amaçlı şemsiye fonu olarak adlandırılan 224 adet fonun 131' i (toplamın %59'u) bankalara aittir.

2017 yılı sonu itibariyle 6,9 Milyon yatırımcı sayısına ve 79,5 Milyar TL. lik toplam varlık değerine ulaşan emeklilik fonlarında da durum farklı değildir. Açık müşteri hesap sayısı 1.500.000 âdetin üzerinde olan 4 emeklilik fonunun sahibi bankalardır. TEFAS'ın (Türkiye Elektronik Fon Alım Satım Platformu) yatırım fonlarına ilişkin verileri göre işlem hacmi en yüksek 10 yatırım fonunun hepsi bankalara ait olan fonlardır. Bu fonların toplam içinde aldığı pay ise % 78' dir. SPK verilerine göre de, 439 emeklilik fonundan 319' u bankalara aittir. Bu % 73 'lük bir orana karşılık gelmektedir. Sektörün net varlık değerinin (79,5 Milyar TL) % 80' ine karlık gelen bölümü (63,4 Milyar TL) bankalar tarafından kontrol edilen emeklilik fonlarına aittir.

1991 yılında finansal sisteme giriş yapan ve 2017 yılı sonu itibariyle 479 Milyon TL toplam net aktif değere sahip olan Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarında da durum farklı değildir. Sektördeki 9 ortaklığın 3' ü bankalara aittir. Bu 3 ortaklığın sektörün toplam net aktif büyüklüğü içindeki payı % 62' dir.

2003 yılında finansal piyasalara giriş yapan bireysel emeklilik şirketleri 19 adettir. Bunları % 63' üne karşılık gelen 12 şirket bankalara aittir. Bankalara ait 12 şirketin yatırıma yönelen tutar toplamı içindeki payı % 90'a ulaşmaktadır. Bir başka değişle sektörün hemen hemen tamamı bankaların kontrolü altındadır.

Türk Finans Sektöründe finansal aracılık konusunda bankaların merkezi bir rolünün olması, diğer bir değişle finansal işlemlerin bir şekilde bankaların egemenliği altında bulunması tekelleşmeyi veya sermayenin yoğunlaşması olgularını akıllara getirmektedir. Oran'a göre (2015: 175), finansallaşma sürecinin başlamasından çok önce yaşamış Hilferding (1981), 20. yüzyılın başlarında Marksist Finans Kuramını geliştirmek amacıyla, reel ve finans sektörü arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, bankaların elinde biriken sermayenin, kapitalist üretim sistemi olgunlaştıkça giderek artacağını ve az sayıda kişinin elinde toplanacağını iddia etmiştir. Bu tekelleşen banka sermayesi, gün geçtikçe sanayi sermayesini etkisi altına alacak, onu dönüştürecek ve ortaya ikisi arasındaki farkın giderek belirsizleştiği finans kapital çıkacaktır. Ancak Oran (2015: 176), bu durumun geç kapitalistleşen ve tekeli unsurlar içermeyen ülkelerdeki (Türkiye, Meksika vb.) finansallaşmayı açıklamakta yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla finansallaşmanın ortaya çıkışında tekelleşmiş sermaye yapısı ve olgun kapitalist üretim modelinin gerekli ya da yeterli koşullar olmadığı iddia edilebilir. Aybar ve Doğru'ya göre (2013:24) bankaların finans sektörü içindeki rolü, Türkiye'de finansallaşmanın aracı olarak bankaların öne çıktığını ve finansal alışkanlıkların banka ürünleri üzerinden yaygınlaşacağına işaret etmektedir. Banka dışı diğer mali kuruluşların önemli bir kısmının bankaların iştirakleri olduğu düşünüldüğünde mali sektörde bankaların ağırlığının daha da yüksek olduğu görülebilir.

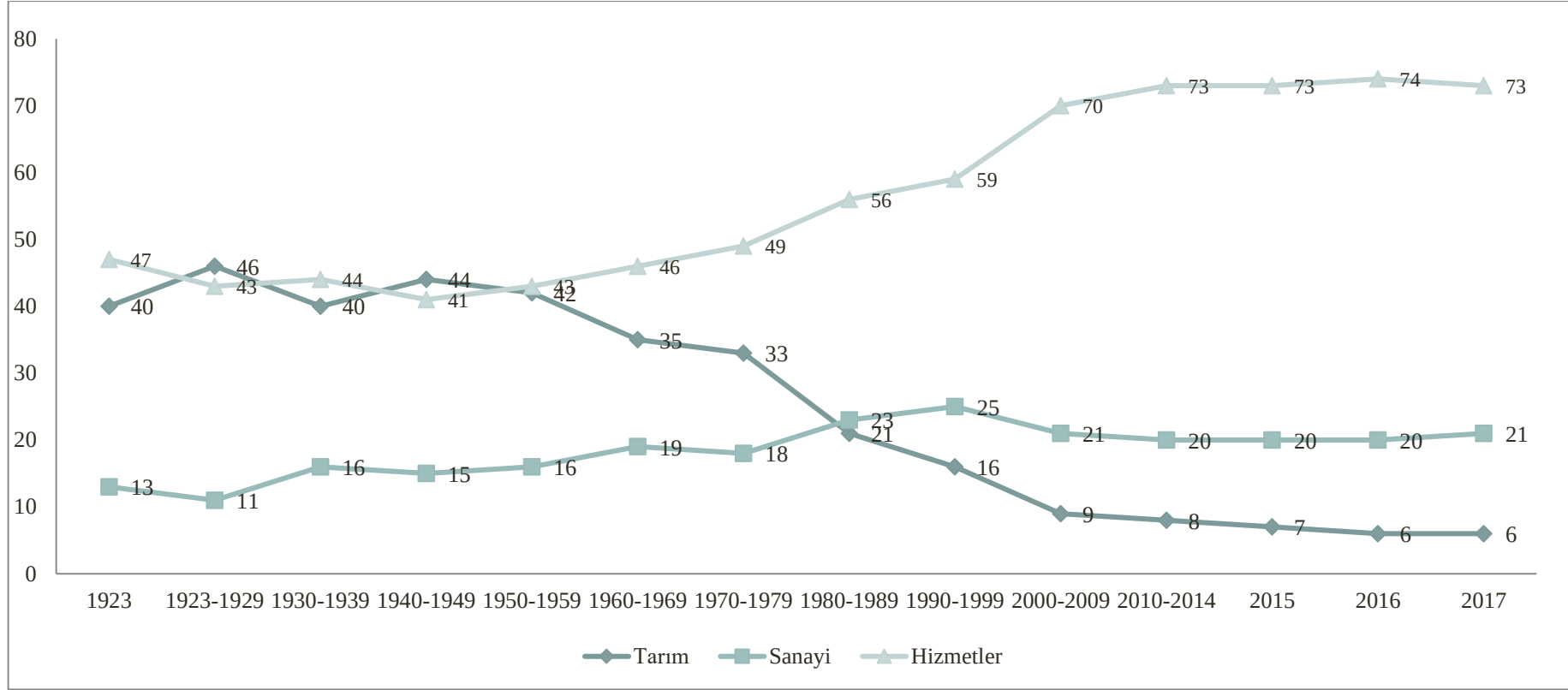
2.3.Bilanço Büyüklüklerinin Banka Grupları Arasındaki Dağılımı

Bilanço büyüklüklerinin banka grupları arasında dağılımı incelendiğinde ciddi bir yapısal değişiklik göze çarpmaktadır. Finansallaşmanın 1. döneminde, özel ve kamu sermayeli bankaların sektörde eşit paya sahip oldukları, yabancı bankaların Türk Bankacılık Sektörüne girme konusunda isteksiz oldukları, yatırım ve kalkınma bankalarının ise küçümsenmeyecek bir paya sahip oldukları görülmektedir. Finansallaşmanın 2. döneminde ise, özel bankaların sektör içindeki payı % 50' lerin üzerine çıkmış, kamu bankalarının payı % 30' lara kadar inmiş, yabancı bankaların sektöre girme konusundaki yaklaşımı istikrarsızlık göstermiş, yatırım ve kalkınma bankalarının payı ise giderek düşmüştür. Finansallaşmanın 3. döneminde ve özellikle 2005 yılından sonra devralma ya da yerli bir bankaya sermaye ortaklığı şeklinde gerçekleşen yabancı bankaların sektöre girişleri, bu bankaların sektördeki ağırlıklarının %30'a yükselmesine neden olmuştur. Yabancı bankalar için ortaya çıkan bu gelişme, yerli özel bankaların aleyhine gelişerek yerli bankaların sektör payının gerilemesine neden olmuştur. Kamu bankalarının sektör payı da uzunca bir dönemden sonra %30'un altına gerilemiştir.

Yağcıları'n çalışmasına göre (2011: 154), bankaların büyüklüğünü temsil eden bir değişken olan Toplam Aktifler (logaritması), piyasa gücü ile pozitif bir ilişki içerisindedir. Yani banka büyüklüğü arttıkça piyasa gücü de artmaktadır. Bu sonuç, bankalarda ölçek ekonomilerinin var olduğu görüşü ile uyumludur. Ölçek ekonomilerinin varlığında, bankanın büyüklüğü arttıkça birim sabit maliyetler azalacak, buna bağlı olarak fiyat-marjinal maliyet marjı genişleyecektir. Alp'e göre (2000:368), Türk Bankacılık Sistemi, esas itibariyle rekabete kapalı bir sistemdir. Mali piyasalarda bankalarla rekabet edebilecek, bu kurumları ikame edebilecek düzeyde bir kurum grubu bulunmamaktadır. Sisteme rakip olarak çıkabilme gücüne sahip görünseler de sermaye piyasası araçlarının şu an için böyle bir konumda olmaları oldukça zor görünmektedir. Çünkü mali piyasalarda vade yapıları oldukça kısadır ve sermaye piyasası araçları için ortam oldukça olumsuzdur. Ak, Altıntaş ve Şimşek'e göre (2016:158), ekonomik büyüme finansal sistemin gelişimini hızlandırmaktadır ve Türkiye'de ekonomik büyüme sürecini yönlendiren reel sektörün gelişimidir. Yine bu sonuç, finansal

sektörün büyüme sürecinde temel olarak pasif bir unsur olduğunu göstermektedir. Ekonomik büyüme sürecini yönlendiren reel sektörün büyümesi, ekonomik birimlerin finansal taleplerinin artmasına neden olmaktadır. Bu finansman ihtiyacını kendi öz kaynakları ile karşılayamayan ekonomik birimlerin dış finansmana yönelmeleri kaçınılmaz olarak finansal hizmetlere olan talebi arttırmaktadır. Reel ekonomi içerisinde yer alan tasarruf sahipleri ve yatırımcıların taleplerindeki artış finansal piyasaların hem genişlemesine hem de derinleşmesine yol açarak finansal sektörün gelişmesine katkı sağlamaktadır.(Ak ve Dğr., 2016:151-160) Gazel'in yaptığı (2016: 49) çalışmanın analiz sonuçları finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Brezilya, Kolombiya, Şili, Güney Afrika, Güney Kore, Peru, Rusya, Tayland, Singapur ve Tayvan ülkeleri için kısa ve uzun dönem için farklılaştığını göstermektedir. Uzun dönemde, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında teorik olarak oldukça zayıf bir ilişkinin varlığını ifade eden bir katsayı elde edilmiş olsa da katsayı uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Zira bu durum değişkenlerin katsayılarında da ortaya çıkmış ve değişkenler için anlamlı sonuçlar elde edilememiş dolayısıyla incelenen veriler kapsamında bir kıyaslama yapılamamıştır. Kısa dönemde ise zayıf bir pozitif ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür.

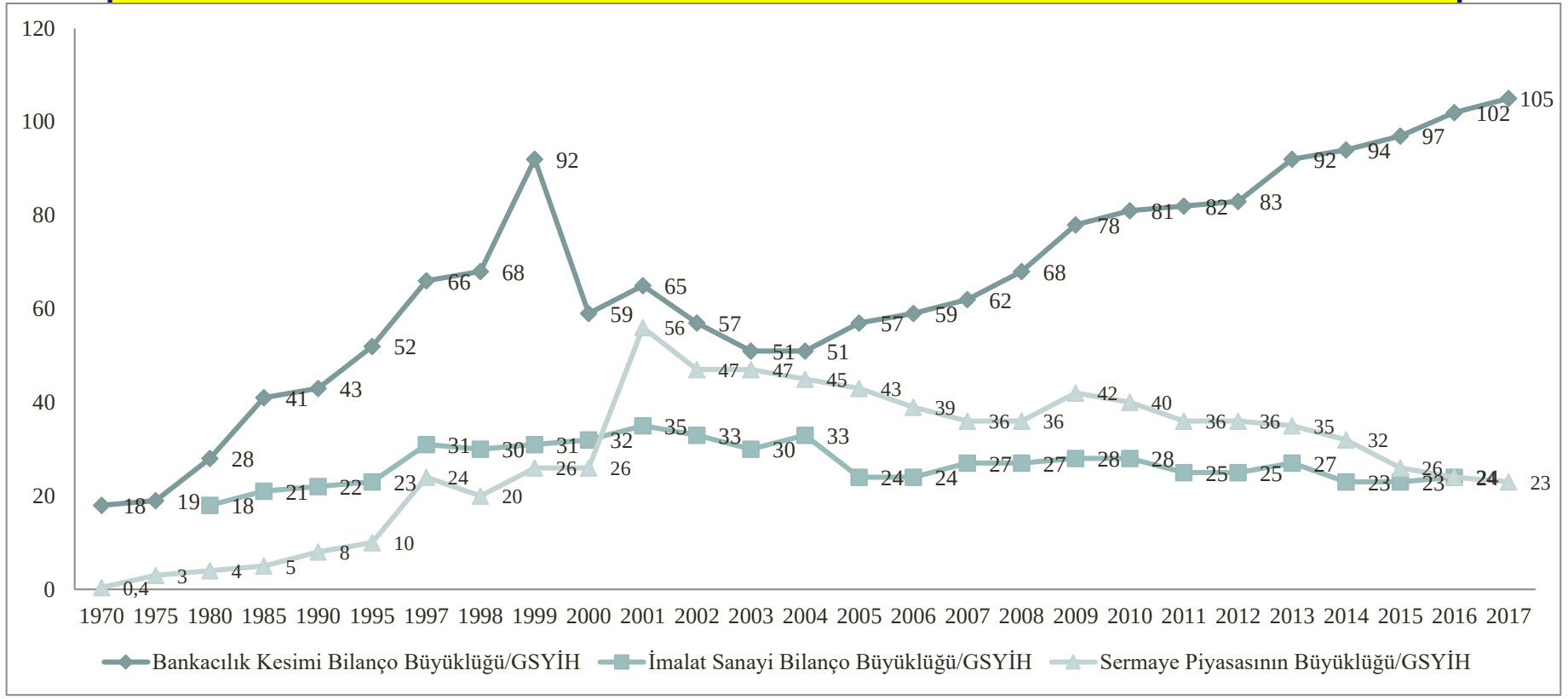
Şekil: 2-Türkiye Ekonomisinde Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları



Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler

Şekil: 3-Bankacılık Kesiminin Büyüklüğü/GSYİH

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY



Kaynak: BDDK, Interaktif Aylık Bültenler, TBB, Bankalarımız Yıllıkları

Tablo: 2-Türkiye’de Finans Kesiminde Finansal Kurumların Görelî Önemi

Kurumlar	1980	1981	1990	1992	1991	1993	1994
TCMB	37,5	34	21	21	20	17	21
Bankalar	47,5	50,5	60	60	58	59	55
Ticari Bankalar	42,8	45,7	55	55	54	55	50
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	4,7	4,8	5	5	4	4	5
Özel Finans Kurumları	-	-	1	1	1	1	1

3rd INTERNATIONAL ZEUGMA CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCHES
November 22-24, 2019
GAZIANTEP, TURKEY

Sigorta Şirketleri	0,7	-	1	1	1	1	1
Finansal Kiralama Şirketleri	-	-	1	1	1	1	1
Borsa (Sermaye Piyasası)	-	-	15	17	20	21	21
Sosyal Sigorta Kurumları	5,4	-	-	-	-	-	-
Kurumlar	5,9	-	-	-	-	-	-
Organize Olmamış Para	3,0	-	-	-	-	-	-

Kaynak: Nuray Ergüneş, Bankalar, Birikim ve Yolsuzluk, 1980 Sonrası Türkiye’de Bankacılık Sektörü, Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2008, İstanbul, s. 222.

Tablo: 3-Finansal Kurumların Aktiflerinin Dağılımı

Yıllar	Bankalar	Sigorta Şirketleri	Leasing Şirketleri	Factoring Şirketleri	Tüketici Finansman Şirketleri	Diğer* Aracı Kurumlar
2001	93,6	2,4	1,5	0,8	0,4	2,3
2005	86,6	1,9	1,3	1,1	0,5	8,6
2010	88,9	2,9	1,4	1,2	0,5	5,1
2015	81,4	3,3	1,4	0,9	0,9	12,1
2016	81,0	3,0	1,0	1,0	1,0	13,0
2017	82,0	4,0	1,0	1,0	1,0	11,0

Kaynak: TCMB, Finansal İstikrar Raporları; TBB, Bankalarımız Yıllıkları, * Diğer: Portföy Yönetim Şirketleri, Yatırım Fonları, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları, Aracı Kurumlar, Reasürans Şirketleri, Girişim Sermayesi, Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları, İşsizlik Sigortası Fonu

3. SONUÇ

Bankacılık sektörü bilanço büyüklüğünün GSYİH'a oranı 1999-2001 krizine kadar sürekli bir artış göstermiş, kriz dönemi ve sonrasında ise önemli bir düşüş sergilemiştir. 1990 yılında geline seviyeye Bankacılık sektörü kriz sonrası dönemde ancak 2013 yılında ulaşabilmiş, bununla birlikte 2004 yılı sonrasında imalat sanayi ve sermaye piyasalarının aksine sürekli bir büyüme yaşamıştır. Bu durum, finans sektörünün günümüzde finansallaşma sürecinin baş aktörü olduğunu ve ülke ekonomisi için daha önemli bir sektör haline geldiğini göstermektedir. Türkiye Ekonomisi için mal üretimi giderek önemini yitirmekte, finans ve finansal kazançlar daha önemli hale gelmektedir.

Türkiye'de 2017 yılı sonu itibariyle finansal sektörün % 81' lik kısmını bankacılık sistemi oluşturmaktadır. Sigorta şirketlerinin payı sadece % 3-4' lük bir bölümü oluşturmaktadır. Diğer aracı kurumlar içindeki menkul kıymet yatırım fonları dışındaki finansal şirketlerin payı ise ihmal edilebilecek seviyededir. Bu noktadan hareketle finansal sistemin temelini banka işletmelerinden ibaret olduğu söylenebilir. Bu dağılım Türkiye'de sermaye piyasalarının henüz tam olarak gelişmediğini göstermektedir. Halkın tasarrufları ağırlıklı olarak bankalarda toplanmaktadır. Bununla birlikte sigorta şirketleri, emeklilik fonları ve yatırım şirketleri gibi finansal aracı kurumlar finansal varlıkların giderek daha fazla oranda tutulduğu araçlar olmuşlardır. Öte yandan bankaların, diğer finansal aracı kuruluşlarda önemli ortaklık paylarının bulunduğu göz önüne alınırsa, % 81' lik oranın dolaylı olarak % 90' ın üzerine çıkacağı şüphesizdir. Evrensel bankacılık yapısına sahip olan Türk Bankacılık Sektörü, ticari bankacılık fonksiyonu yanında, bir aracı kurum gibi sermaye piyasalarında da aracılık yapabilmekte, sermaye piyasalarında yardımcı kuruluş olarak tanımlanan menkul kıymetler yatırım fonlarını kurabilmektedirler. İncelenen dönemde bilanço büyüklüklerinin banka grupları arasında dağılımı incelendiğinde ciddi bir yapısal değişiklik göze çarpmaktadır. Finansallaşmanın 1. Döneminde (1980-1989), özel ve kamu sermayeli bankaların sektörde eşit paya sahip oldukları, yabancı bankaların Türk Bankacılık Sektörüne girme konusunda isteksiz oldukları, yatırım ve kalkınma bankalarının ise küçümsenmeyecek bir paya sahip oldukları görülmektedir. Finansallaşmanın 2. (1990-2001) dönemimde ise, özel bankaların sektör içindeki payı % 50' lerin üzerine çıkmış, kamu bankalarının payı % 30' lara kadar inmiş, yabancı bankaların sektöre girme konusundaki yaklaşımı istikrarsızlık göstermiş, yatırım ve kalkınma bankalarının payı ise giderek düşmüştür. Finansallaşmanın 3. döneminde (2001 sonrası) ve özellikle 2005 yılından sonra devralma ya da yerli bir bankaya sermaye ortaklığı şeklinde gerçekleşen yabancı bankaların sektöre girişleri, bu bankaların sektördeki ağırlıklarının %30'a yükselmesine neden olmuştur. Yabancı bankalar için ortaya çıkan bu gelişme, yerli özel bankaların aleyhine gelişerek yerli bankaların sektör payının gerilemesine neden olmuştur. Kamu bankalarının sektör payı da uzunca bir dönemden sonra %30'un altına gerilemiştir. Türk Finans Sektöründe finansal aracılık konusunda bankaların merkezi bir rolünün olması, diğer bir değişle finansal işlemlerin bir şekilde bankaların egemenliği altında bulunması tekelleşmeyi veya sermayenin yoğunlaşması olgularını akıllara getirmektedir. Bankaların finans sektörü içindeki önemli rolü, Türkiye'de finansallaşmanın aracı olarak bankaların öne çıktığını ve finansal alışkanlıkların banka ürünleri üzerinden yaygınlaşacağına işaret etmektedir. Banka dışı diğer mali kuruluşların önemli bir kısmının bankaların iştirakleri olduğu düşünüldüğünde mali sektörde bankaların ağırlığının daha da yüksek olduğu görülebilir.

KAYNAKÇA

- Ak, M.Z., Altıntaş N., Şimşek A.S. 2016. Türkiye'de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Nedensellik Analizi, Doğu Üniversitesi Dergisi, 17 (2), s.151-160.
- Akgüç, Ö. 1987. Türkiye'de Bankacılık, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

- Akgüç, Ö. 2000. 1999 Yılında Bankalar, Mevduat ve Krediler. Banka ve Ekonomik Yorumlar, Ekim, Yıl: 37, Sayı: 10:5-41.
- Alp, A. 2000. Finansın Uluslararasılaşması, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Alper, C.E., & Öniş, Z. 2002. Soft Budget Constraints, Government Ownership of Banks and Regulatory Failure: The Political Economy of the Turkish Banking System in the Post-Capital Account Liberalization Era. http://www.econ.boun.edu.tr/content/wp/ISS_EC_02_02.pdf:10-2.
- Aybar, S. Ve Doğru, C. 2013. Finansallaşma ve İktisadi Sonuçları: Türkiye Örneği, Maliye Finans Yazıları Dergisi, Sayı 100, Ekim, s. 9-39.
- BDDK, www.bddk.org.tr, Interaktif Aylık Bültenler.
- BDDK, 2011. Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi. Çalışma Tebliği.
- Büyükdenez, A. 2003. Ekonomik Bir Gerçeklik Olarak Özel Finans Kurumları, Özel Finans Kurumları Birliği Dünya’da ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Dergisi, 2003, s.3.
- Dos Santos, P.L. 2009. Günümüz Kapitalizmde Bankacılığın İçeriği Üzerine, Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi (Çev. Tuncel Öncel), Yordam Kitap.
- Ergüneş, N. 2008. Bankalar, Birikim, Yolsuzluk, 1980 Sonrası Türkiye’ de Bankacılık Sektörü, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Fine, B. 2008. From Financialisation To Neo-Liberalism: Engaging NeoLiberalism, School of Oriental and African Studies, University of London.
- Gazel, S. 2016. Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme ilişkisi: 1990-2014 Yılları Zordaki Onlu Ülkeler Uygulaması, Business and Economics Research Journal Volume 7, Number 3, s. 39-52.
- Gültekin-Karakaş, D. 2009. Hem Hasımız Hem Hısımız, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karakaş, D.G. 2009. Hem Hasımız Hem Hısımız, Türkiye Finans Kapitalinin Dönüşümü ve Banka Reformu, İletişim yayınları, İstanbul.
- Oran, S.S. 2015. Bireysel Emeklilik Sisteminin Finansallaşma ve Emek Gücünün Değeri Bağlamında İncelenmesi, Finansallaşma, Devlet ve Politik İktisat, Der. Hakan Mıhçı, NotaBene Yayınları
- Soydemir, S. 1998. Türkiye’de Finansal Fon Akımları, SKP Yayınları, Ankara, Yayın No: 122, Temmuz.
- SPK, www.spk.gov.tr, Sektör İstatistikleri.
- Şen, S., & Süer, Ö. 2016. Mülkiyet Yapısı Bağlamında Türk Bankacılık Sektörünün Tarihçesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 8, Sayı: 17, Aralık:448-462.
- TBB, Bankalarımız Yıllıkları, 1980-2018.
- TCMB, www.tcmb.org.tr, Finansal İstikrar Raporları.
- Tellalbaş, I. 2011. Sermaye Birikimi ve Finansallaşma Türkiye Örneği, Kadir Has Üniversitesi, Doktora Tezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- TKBB, www.tkbb.org.tr, Banka Bilgileri.
- TUİK, www.tuik.gov.tr, Temel İstatistikler.
- Yağcılar, G.Ç. 2011. Türk Bankacılık Sektörünün Yapısal Analizi, BDDK Yayınları.

ÇAĞAN IRMAK SİNEMASINDA TÜRK ERKEK KİMLİĞİNİN TEMSİLİ

Öğretim Görevlisi M. Özer ÖZKANTAR
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türk sinemasındaki erkek karakter kimliğini ve bu kimliğin değişen sosyo-kültürel ve ekonomik yapının etkisiyle geçirdiği evrimi, toplumsal cinsiyet kavramına atıfta bulunarak göstermektir. Bu noktada, erkek egemen bir yaşam düzenine alışmış Türk toplumunda, erkek figürü yıllar boyunca maço, güçlü, yenilmez, kaybetmez şeklinde betimlenmiştir. Ancak Türk erkeği karakteri, tıpkı gündelik hayatta olduğu gibi sinemamızda da çeşitli koşullar altında patetik, iradesiz, edilgen, aldatılan, mutsuz ve kaybetme eğilimli bir profile dönüşmüştür. İlgili çalışmada, bu durumun 90'lar ve 2000 sonrası Türk Sineması'ndaki yansımaları anlatılmıştır. Bu bağlamda, ilgili değişimi ve dönüşümü ifade etmek adına ünlü Türk yönetmen Çağan Irmak'ın 2004-2008 yılları arasında çekmiş olduğu ve gösterimi tamamlanmış iki uzun metrajlı filmi tercih edilmiş ve bu filmlerde geleneksel Türk erkeğinin modern Türk erkeğine dönüşümünü göstermek adına nitel araştırma tekniği içerisinde kabul edilen betimleyici analiz yöntemi kullanılmış, durum saptama çalışması yapılmış ve film analizlerinin daha somut şekilde ilerlemesini sağlamak için göstergebilimden faydalanılmıştır. Bu süreçte, filmlerdeki ana erkek karakterler; eş/sevgili, baba kimliği/babasız erkek kimliği ve oğul/evlat figürü olarak üç temel kategoride incelenmiş, son olarak da bu gruplandırma üzerinden son yirmi yılda büyük bir değişim geçiren Türk Sineması'ndaki erkek karakteri algısı ön plana çıkartılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sineması, Erkeğin Temsili, Değişen Erkek Kimliği, Çağan Irmak Sineması

REPRESENTATION OF TURKISH MALE IDENTITY IN ÇAĞAN IRMAK CINEMATOGRAPHY

ABSTRACT

The main concern of this study is to show male identity in Turkish Cinema and evolution of this identity owing to the influence of changing socio-cultural and economic structure by attributing the concept of gender mainstreaming. Herein, in Turkish society familiarized male dominant life style, male figure has been depicted as macho, strong, invincible, winner for ages. However, under some circumstances, Turkish male identity has transformed to flaccid, passive, cheated, depressed and prone to lose in our cinema, as in daily life. In this study, the reflections of this situation on Turkish Cinema post 1990s and post 2000s have been described. In this regard, two different full length films, whose demonstration completed and directed in 2004 and 2008 by well-known Turkish director Çağan Irmak, have been preferred so as to express concerned change and evolution and in order to point out the tranformation of traditional Turkish masculinity to modern Turkish man, descriptive analysis accepted within qualitative research technique has been used, situation determination study has been conducted and semiotics has been utilised to provide a more concrete atmosphere for the film analysis.

Within this period, main characters in the films have been analysed under three basic categories as husband/lover, father identity/fatherless male identity, and son/child figure and

finally, thanks to this classification, perception of male character in Turkish Cinema experienced a big change in last twenty years has been tried to bring to the fore.

Key Words: Turkish Cinema, Representation of Masculinity, Changing Male Identity, Çağan Irmak Cinematography.

1.GİRİŞ

Modernleşen ve geleneksel yapısından sıyrılan toplumlarda, kadına ve erkeğe yüklenen roller bazı değişimler gösterir ve bu değişimler de sinemada kendine yer bulur. Günümüz tüketim ve teknoloji toplumunda hızla değişen kavramların başında da kadın ve erkek figürlerinin toplum içindeki rolleri en göze çarpanlardandır. Bu noktada herhangi bir toplumun analizinde kültürel kodların incelenmesi kadar kadın ve erkeğin yaşam biçimleri, toplum içersinde kendilerini nasıl konumlandıkları ve toplumda nasıl algılandıkları da önem taşımaktadır. Bu bağlamda sinemanın geçmişten günümüze insanoğlunun fiziksel ve ruhsal değişim ve dönüşümlerini en iyi yansıtan sanat dallarından biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu söyleme paralel olarak aşağıda özellikle Türk toplumunun 1970’lerden itibaren geçirmiş olduğu değişimler ve Türk Sinemasının bu değişimlerden nasıl etkilendiği anlatılacak, sonrasında ise bu değişimlerin kadın ve erkek rollerine etkileri ve bu sürecin sinemadaki yansımaları tartışılacaktır.

İlk olarak, 1970’li yıllar Türk Sineması’nın gerilediği ve çöküşe geçtiği dönem olarak bilinir. Bu dönemde çekilen filmlerin büyük bölümü seks filmlerinden oluşmaktadır. 70’lerde TV’nin günlük hayatımıza girmesiyle seyirci sayısını hızla kaybeden Türk Sineması ticari anlamda ayakta kalabilmek adına 1974 yılında “Beş Tavuk Bir Horoz” filmiyle erotik film sürecine ilk adımını atmıştır (Hakan, 2014).

1980’ler ise Türkiye’de her anlamda değişimin başladığı yıllara işaret eder. Kültür endüstrisi kavramının iyiden iyiye hayatımıza girdiği, tüketim toplumunun popüler kültürle günlük hayatımıza enjekte edilmeye başladığı bu dönem liberal ekonomi politikalarıyla ön plana çıkmaktaydı. Sinemamız ise mevcut toplumsal yapıdan direkt olarak etkilenmişti. Ayrıca, 1980’li yıllarda Türk Sineması alışlagelmiş konuların dışında toplumsal kaygılardan uzak bireye ait filmler çekilmisti (Dorsay, 1995). Bu filmlerde kadınların sorunları ön plana çıkartılmış, bununla birlikte yalnızlık, mutsuzluk, iletişimsizlik gibi modern toplumun insan üzerinde yarattığı bireysel buhranlar yoğun şekilde işlenmiştir.

1990’lı yıllar Türkiye için Körfez Savaşı’nın yarattığı olumsuz atmosferin etkisi altında başlar. Ülkede TV ve radyo kültürünün tam özümsemeden yaygınlaşması, pop müzik kültürünün hızla artış göstermesi mevcut toplumsal değerlerin de gerilemesine neden olmuştur. Ülkedeki bu kaotik ortam, sinemayı da derinden etkilemiş ve ülkemizdeki film endüstrisi Amerikan Sineması’nın hegemonyası altında ezilmiştir. Sinema salonları ya kapanmış ya da cep sinemalarına dönüşmüş, izleyici VCD ve DVD teknolojileri dolayısıyla sinemadan uzaklaşmıştır. 1980’lerde 12 Eylül olaylarına göre şekil alan Türk sineması, 1990’larda popülerliği keşfetmiş ve Amerikan Sineması yaklaşımlarının izinden gitmeye başlamıştır. Bu bağlamda geleneksel Yeşilçam anlayışı, özellikle 90’ların ikinci yarısında radikal bir değişime uğramış ve sinemamız şiddet, aidiyet, yabancılaşma, sorunlu erkek profili, geçmeyen zaman ya da hızla geçen zaman gibi kavramları sıradan insanların küçük dünyaları üzerinden oldukça sade bir dille anlatmıştır (Pöstecki, 2012).

2000’li yıllar ise 1990’ların gölgesinde girmiştir. Film sektöründeki kriz hala devam etmektedir ancak bu dönemde Türk seyircisi Türk Sineması’na sahip çıkmaya başlamıştır. Örneğin, 2004 yılı içersinde ülkemize toplamda 207 film vizyona girmiş ancak bunların

sadece 18 tanesi yerli yapımdır. Buna rağmen yerli filmlerin izlenme oranı %40'ların üzerindedir. Özellikle Zeki Demirkubuz, Nuri Bilge Ceylan ve Fatih Akın ve Çağan Irmak gibi genç yönetmenlerin de etkisiyle sinemamız tam anlamıyla kabuk değiştirmeye başlamıştır (Pösteği, 2012:58). Özellikle yukarıda adı geçen genç kuşak yönetmenler modern insanın sorunlarına odaklanmış, toplumsal yapıdaki değişimleri gözlemleyerek bunları filmlerine direk olarak yansıtmışlardır. Özellikle kadın erkek ilişkileri, kadının değişen çehresi ve tamamen farklılık göstermeye başlayan erkeklik kavramı 2000'li yılların başından itibaren filmlerin en temel temaları olmaya başlamıştır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Türk toplumu 1980'li yıllarda başlayan değişim sürecine 1990'larda da devam etmiş, milenyum çağı adı verilen 2000'li yıllarla beraber ülkemizde çok daha büyük toplumsal değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Bu değişim ve dönüşümün toplumsal yapıdaki yansımaları ise en çok kadın ve erkeğe yüklenen rollerdeki farklılıklarda gözlenmektedir. Geçmişte, ataerkil toplum yapısının oluşturduğu bir kabuğun var olduğu Türk toplumunda, 2000'li yıllarla beraber kadının güçlenmesi, kariyer sahibi olması, kendi ayaklarının üzerinde durmayı öğrenmesi gibi etmenler dolayısıyla mevcut erkek egemen yapı, yerini daha eşitlikçi bir oluşuma bırakmıştır. Bu durum sadece kadın yaşam tarzının değişmesiyle sonuçlanmamış toplumdaki erkek rolünün de değişime uğramasına sebep olmuştur. Geleneksel erkek figürü normlarının dışına çıkılan 2000'li yıllarla beraber artık erkek figürü daha pasif, edilgen, güçsüz ve patetik bir kimlikle karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda bahsi geçen, değişim ve gelişmelerin toplumsal yansımaları da her alanda olduğu gibi sinemada da artarak kendisini göstermiştir.

80'li yılların ortalarına kadar Türk Sinemasında erkek figürleri genel toplumsal yapıyı yansıtır şekilde güçlü, egemen, dominant hatta kusursuz betimlenmiştir. Ancak, 90'lar ve 2000'li yılların başından itibaren, sinemamızda hem cinsellik algısının farklılaşması hem de erkek ve kadının daha estetik bir açıyla seyirciye sunulmasıyla beraber kadın figürleri daha özgür ve güçlü tasvir edilirken erkek ise özgüveni zayıf, başarısız, iradesiz, mutsuz şekilde seyirciye sunulmuştur. Erkek kimliğinde yaşanan bu değişim, birçok yönetmenin filminde yaygın şekilde kullanılmış ve modernleşen Türk toplumundaki yeni erkek algısı sinemamızın ana temalarından biri olmuştur. Özellikle genç yönetmen Çağan Irmak, filmlerinde ortaya koyduğu erkek figürleriyle yukarıda anlatılmaya çalışılan bu erkeklik krizini filmlerine taşımayı başarmıştır.

Bu çalışmada, 1990'ların ortaları ve 2000'li yılların başından itibaren kendini göstermeye başlayan Yeni Türk Sineması akımının en önemli temsilcilerinden yönetmen Çağan Irmak'ın filmlerinde yarattığı erkek karakterler incelenecek ve bu inceleme üzerinden Türk erkeğinin geçirmiş olduğu eril krizin sinemamıza nasıl ve ne ölçüde yansıdığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bu noktada, ilk olarak kimlik, erkeklik algısı, hegemonik erkeklik, erkeklik krizi ve değişen erkeklik kavramları gibi temalar sinema bağlamında tanımlanacak, ardından sinemamızdaki erkek kalıp yargılarına atıfta bulunarak Çağan Irmak filmlerindeki erkek karakterler baba/babasız erkek, oğul/evlat ve eş/sevgili figürleri bağlamında betimleyici analiz, göstergebilim ve durum saptaması yöntemleriyle analiz edilecektir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde kimlik kavramının detaylarına yer verilecek, ayrıca erkek kimliği, hegemonik erkeklik ve sinema erkeklik ilişkisi Türkiye özelinde detaylandırılacaktır.

2.1.Kimlik Kavramı

Kimlik, bireylerin kendilerini anlamlandırma, bir şeye, bir yere ait olma ihtiyacıyla ortaya çıkan bir bilinç sürecidir. Birden fazla tanımı olan kimlik kavramı hem kişilerin kendini toplum içinde nasıl anlamlandığı hem de yaşanan toplumun bireye nasıl bir rol biçtiğiyle ilintilidir. Kimlik, toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özellikler bütünü olarak tanımlanabilir (Türk Dil Kurumu, 1945). Kimlik kavramı her ne kadar oldukça eski bir tarihe sahip olsa da 20. yüzyılda modernizmin de etkisiyle daha somut şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Kimlik kavramı, genelde kültürel ve toplumsal yaklaşımlar üzerinden farklı boyutlarla ifade edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Jeffry Weeks, bireylerin farklılıklarını ve ortak yönlerini kıyaslayarak tanımladığı kimlik kavramını bir ait olma sorunu olarak betimlemiştir (Weeks, 1998). Nuri Bilgin'e göre ise kimlik tanımı "bir kişi ya da grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlamasıdır" (Bilgin, 2007:84).

Kendine hem psikolojide hem de sosyolojide yer bulan kimlik kavramı ve kimlik algısı sistematik tanımlarla beraber bireysel örnekler üzerinden de anlaşılmaya çalışılmıştır. Psikolojiye göre kimlik, benlik ve kişilik kavramlarının merkezde olduğu ve kişileri diğer bireylerden ayıran bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Sosyolojik kimlik ise, toplumsal cinsiyet ve sınıf belirlemelerinde kullanılan bir kavram olup, bireyin sosyal durumunu ifade eder (Aşkın, 2007).

Yukarıdaki tanımların da ışığında kimlik kavramının çok boyutlu olduğunu söylemek mümkündür. Tajfel ve Turner'a göre kimlik kavramı kişisel kimlik ve sosyal kimlik olmak üzere iki kategoride incelenmektedir. Buna göre, kişisel kimlik bireyin kendine özgü özellikleri ve ilişkileri üzerinden tanımlanırken, sosyal kimlik kişinin, grup üyeliği açısından ne ifade ettiğini açıklar (Tajfel ve Turner, 1979). Bu bağlamda bireyin toplum içinde kendini nereye koyduğu, nasıl tanımladığı ve toplumun onu sistem içersinde nereye oturttuğu sosyal kimlik kavramının merkezinde yer almaktadır. Aslında, birey kendini ait hissettiği gruba göre tanımlamakta ve içinde bulunduğu sosyal çevrenin verdiği kararlar onun da kararları üzerinde birincil etki göstermektedir.

İngiliz Okulu düşünürlerinden Stuart Hall ise kimliği ulusal ve uluslar arası şartlar, tarihi ve kültürel söylemler ve deneyimler aracılığıyla kurulan ve edinilen güven, özdeşleşme ve sahiplenme hissini elde etme arzusuyla farklı kavramlar arasındaki müzakerelerin yarattığı gerilimin biçim verdiği bir aidiyet duygusu ve yaklaşımı olarak açıklamaktadır (Binark, 2001).

Kimlik kavramı birçok alanda farklı anlamlar yüklenerek tanımlandığı için standart bir yaklaşımla ifade etmek pek olası değildir. Örneğin, bireyler kendilerini hem toplumsal roller üzerinden kadın ya da erkek kimliğiyle tanımlayabilirken aynı zamanda siyasi kodlar üzerinden de muhafazakâr ya da özgürlükçü gibi kimliklerle de tanımlayabilmektedirler. Buradaki temel mesele, kişinin kendini nereye ve neye ait hissettiğiyle ilgilidir. Bu nedenle kimlik çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kimlik, sürekli değişen, farklılık gösteren bir sistemin parçasıdır. Modern dünyamızda kişiler anne, öğretmen, eş, kardeş gibi birden fazla farklı sosyal kimlikle karşımıza çıkabilmektedir. Ayrıca, kimlikler ve onları çevreleyen sistemler toplumsal cinsiyet kalıplarının oluşmasında da ciddi bir yere sahiptir. Örneğin, toplumun erkek üzerinde oluşturduğu temel beklenti, bireyin biyolojik cinsiyetiyle ilintili değildir. Toplamlar ve sistemler, erkek ya da kadınlara roller ve toplumsal kimlikler çizer ve bunu dayatır. Bireyler ise, öz benliklerinin dışında belirlenen kimliklerin içine girerek toplumsal rollerini gerçekleştirirler. Aksi olması durumunda, bireyler ötekileştirilebilir ya da toplumsal kimliklerine paralel davranmaları

konusunda yaptırımlarla karşılaşabilirler. Bu noktada, kimlik kavramı ben algısından çok grup içersinde edinilen rolün yarattığı bir sosyal yansımanın sonucudur. Modernist bakış açısına göre ise kimlik ikili karşıtlıklar üzerine yani kadın ve erkeğin farklılıkları üzerine kuruludur (Akca ve Tönel, 2007). Bu farklılıklar, çoğu kez kadınların aleyhinde kullanılırken erkeklerin ise lehine kullanılmaktadır.

2.2. Erkek Kimliği

Erkek kimliği ve erkeklik tanımlarına bakılacak olursa farklı kurum, kuruluş ve yazarların farklı açılarla yapmış olduğu subjektif açıklamalar görülecektir. Örneğin çeşitli sözlüklere bakıldığında karşımıza çıkan tanımlar erkek kimliğiyle ilgili oldukça belirgin toplumsal mesajlar vermektedir. Örneğin TDK' ya göre erkek için birincil kullanılan kelimeler “yetişkin adam, bay, er”, üçüncü olarak kullanılan kelime “koca”, dördüncü kelime ise “sözüne güvenilir, mert” ifadeleridir (TDK, 1945). Bunun dışında, Segal'e göre erkeklik ne olması gerektiği değil ne olunmaması gerektiği üzerinden tanımlanmıştır. Buna göre, “erkek olmak kadın olmamaktır, eşcinsel olmamaktır, herhangi bir “ikinci sınıflık” işaretiyle -etnik veya başka türlü- damgalanmamış olmaktır” (Segal, 1992). Connel ise, erkekliği iktidar algısını güçlendirmek için, kadınlık kavramına karşı tanımlanmış bir toplumsal cinsiyet düzeni olarak ifade etmiştir (Demez, 2005).

Erkeklik tanımları genelde, ataerkil düzenin erkeğe dayattığı roller üzerinden tanımlanmaktadır. “Erkeklik, bir biyolojik cinsiyet olarak erkeğin toplumsal yaşamda nasıl duyup, düşünüp, davranacağını belirleyen, ondan salt erkek olduğu için beklenen rolleri, tutum ve davranışları içeren pratikler toplamıdır” (Atay, 2004:13) Brannon ise, erkekliği duygu kontrolü, kadınsı olan her şeyden uzak durma, homofobi, güç ve başarı olarak tanımlamayı tercih etmektedir (Brannon, 1995).

Sancar'ın erkeklik tanımı ise erkek egemen toplum ve erkeklik sınırları üzerinden yapılmıştır. Sancar erkekliği sadece biyolojik bir yaklaşımla tanımlamaktan uzak durmuş ve erkekliği hegemonik erkeklik ve ötekileştirilen erkeklik gibi farklı açılarla incelemiştir. Ayrıca, erkeklik kavramı Sancar'a göre bir “iktidar inşasıdır” (Sancar, 2009).

Erkeklik tanımına atfedilen birçok sıfat ya da erkeklikle ilişkilendirilen özellik bulunmaktadır. Bunlar erkekleri hep bir dar kalıp içine sokmakta hem de erkeklik tanımını roller bağlamında yapmaktadır. Örneğin, baba olmak, güçlü olmak, sporcu olmak, bıyık bırakmak, patron olmak, kadınsı olmamak, gay olmamak gibi tüm özellikler ideal erkeklik tanımı dâhilinde bireylere empoze edilmektedir.

2.3. Hegemonik Erkeklik

Baudrillard'a göre ise, erkek titizliği ve seçkinliğiyle ön plana çıkar. Hata yapmak erkekçe bir tavır değildir. Zayıf olmamak, seçmeyi bilmek ve yanılmamak erkekleri seçkin kılan özelliklerdir (Baudrillard, 1997). Erkek olma ya da erkeklik tanımları genelde güç ya da egemenlik kavramları üzerinden tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, Connel'in hegemonik erkeklik yaklaşımı, erkeklik (masculinity) çalışmaları bağlamında oldukça önemli yer tutmaktadır. Connel'a göre, erkeklik toplum içinde kendiliğinden oluşan bir sistemdir. Gücü ve iktidarı elinde bulunduran erkeklerin sosyal ve toplumsal tanımı sadece zihinsel beden imajlarını ve fantezileri kapsamaz, aynı zamanda kas gücü, duruş ve beden duygusunu da içerir. Connel'a göre, erkeğin bedeni erkekliğin tek göstergesi değildir ancak erkekliğin ifadesinde önemli yer tutar (Connel, 2002).

Sancar (2009) ise, Connel'in hegomonik erkeklik kavramını şu şekilde özetlemektedir;

“Hegemonik erkeklik kavramı, nasıl olup da küçük bir azınlık erkeğin bütün iktidar ve güç pozisyonlarını ellerinde tuttuğunu; bunu nasıl meşrulaştırıp tahakkümü yeniden var edebildiğini açıklamaya çalışır. İktidarı elinde tutan erkek grubu sayıca çok azdır; ama bu durum geniş bir erkek kesiminin onayı ve suç ortaklığı ile beslenen hegemonik bir oluşumdur. Çünkü hegemonik erkeklik pratiklerini onaylama, katılma ya da ses çıkarmama karşılığında farklı erkekliklere maddi kazançlar ve ayrıcalıklar sunulur” (s. 32).

Geleneksel erkeklik, egemen erkeklik ve negatif ya da aşırı erkeklik olarak da tanımlanan hegemonik erkeklik, bir erkek grubunun diğer erkek grubuna ya da kadınlara kurduğu üstünlüğü anlatmak için kullanıldığı söylenebilir. Bu erkek egemen sistemi pekiştiren birçok unsur bulunmaktadır. Seksizm, ırkçılık, homofobi gibi kavramlar ataerkil düzen içerisindeki erkek ve erkeklik odaklı düzeni normalleştiren ya da bu düzen dışında kalanları ötekileştiren güçlü silahlardır (Akca ve Tönel, 2007). Peki, erkekliği başka neler şekillendirmektedir diye bir soru soracak olursak rahatlıkla medya, sinema, internet dünyası, aile, eğitim dünyası, kişiler arası ilişkiler, siyaset hatta ekonomik koşullar vs. şeklinde cevap verebiliriz (Bozok, 2011).

Hegemonik erkeklikle alakalı olarak bir diğer yaklaşım ise Jeff Hearn'dan gelmektedir. Hegemonik erkeklik dendiğinde anlaşılması gereken erkeklik hegemonyasıdır. Buna göre, beyaz, orta-sınıf, orta yaş, heteroseksüel, homofobik, Anglosakson, Hristiyan, Batılı erkek ideal erkek olarak gruplandırılmaktadır. Ayrıca, riski sevme, fiziksel anlamda dayanıklılık ve güçlü olma, ısrarcılık, ataklık, benmerkezcilik, şikâyet etmeme, homofobik bir heteroseksüellik hegemonik erkekliğin alt satırlarını oluşturmaktadır. Ayrıca, Hearn, hegemonik erkeğin sadece kültürel bir temsil olmadığını, iktidar ilişkileriyle birincil bağlantısı olduğunu ifade etmektedir (Hearn, 2004).

2.4.Türkiye’de Erkek Olmak:

Türkiye’de erkek kimliğini anlamak aslında kadın kimliğini anlamaktan geçmektedir. Çünkü Türk erkeği kadın gibi olmamalı, kadın gibi yürümemeli, gülmemeli, kadın gibi giyinmemeli, kadınların yaptığı işleri yapmamalı yapıyorsa bile buna erkeksi bir yaklaşım katmalıdır. Kısaca, Türk toplumunda erkek olmak kadın rollerinden uzak durmakla eş değerdir. Dahası kadına ait olan özelliklerin zıttı yani sert ve fiziksel açıdan güçlü görünme durumu da Türk erkeği kimliğini tanımlamayı kolaylaştırmaktadır (Yüksel, 2001).

Türkiye’de erkek olmak, toplumsal normların da dayattığı birçok kurala uyma zorunluluğunu da yanında getirmektedir. Erkekler ağlamaz, erkek güçlüdür, erkek adam dediğin yalan söylemez, kaybetmez gibi rollerle büyütülen erkek için bu tarz rolleri korumak ve geliştirmek oldukça büyük bir yükür. Çünkü erkeklik verilen değil, kazanılan bir durumdur, her an yeniden oluşturulmak zorundadır (Demez, 2005). Aslında, Türkiye’de erkek olmak için bazı şartlar vardır. Bu şartları yerine getirmediğiniz sürece ideal Türk erkeğinin bir adım gerisine düşmeniz kaçınılmazdır.

Selek’e göre ise, Türkiye’de geleneksel olarak kabul edilen ideal Türk erkeği mertebesine ulaşabilmek adına çeşitli aşamalardan geçilmesi gerekir. Bu aşamalar sırasıyla 1. Sünnet 2. Askerlik 3. İş bulma 4. Evlilik’tir. (Selek, 2009). Sünnet hem Türk hem de Müslüman toplumlarda erkekliğe atılan ilk adım olarak bilinir ve sembolik bir yaklaşıma sahiptir. Sünnet hem cinsel yeterliliğe hem de bireysel olgunluğa ilk adıma işaret eder. Askerlik ise, Türkiye’deki erkek kimliğinin oluşumunda oldukça önemli rol oynar. Öyle ki askerliğini yapmayan, askerlik kavramına soğuk bakan bir erkek ötekileştirilir ve toplumdaki

alışlagelmiş erkek kavramıyla özdeşleştirilmez. Hatta günümüzde hala askerliğini tamamlamamış erkeklere kız verilmez.

Üçüncü adım olan iş bulma süreci hem bireysel yetkinliği ölçen hem de erkeğin kendini diğer erkekler üzerinden tanımlamasına sebep olan süreç olarak kabul edilebilir. Türk erkeği ne kadar kariyerli ve ekonomik açıdan güçlü olursa o kadar ideal bir erkek karakterine bürünür. Son adım ise, evlenmek, çocuk sahibi olmak ve baba olmaktır. Baba olmayan ya da olamayan birey toplumsal açıdan eksik, yetersiz ve atıl kabul edilir. Yani, üremek, kısır olmamak, kadınına yetebilmek, çocuklarına sahip çıkabilmek erkek adına evliliğin en önemli bileşenleri olarak sıralanabilir.

Türk toplumunda erkeklere yönelik birçok klişe rol bulunmaktadır. Örneğin aile reisi olmak ya da baba olmak bunlardan biridir. Özellikle ülkemizde orta alt sınıf erkeklerin benimsediği bu rol yanında birçok alt rolle gelmektedir. Bu roller, “Erkek çalışır, kadın ev işlerine bakar; Baba evle ilgili söz sahibi olandır, o ne derse o olur; İdeal babalık seviyeli olmaktır; İçki aile babasını bozar; Erkek adam başkasının karısına kızına bakmaz; Baba imkânları doğrultusunda iyi bir baba olabilir vs. şeklinde gösterilebilir (Sancar, 2009).

Ataerkil ve erkek egemen yapının hâkim olduğu Türkiye’de baba kimliği ve otoritesi Türk erkeği rolünü anlamada oldukça önemli yer tutmaktadır (Demez, 2005). Türk toplumunda, baba rolüne saygı çok fazladır. Babanın aldığı kararlar muhakkak doğrudur. Onun yanında bacak bacak üstüne atılmaz, sigara içilmez, alkol kullanılmaz, ses yükseltilmez. Baba hata yapsa bile bu dillendirilmez. Baba rolü ailenin birliği için olmak zorundadır. Anne ise babanın bir nevi yardımcısı rolünü üstlenir.

Türkiye’de erkek kendini ötekileştirdiği erkek üzerinden de tanımlar. Örneğin, eşcinsellik Türk erkeği için tam anlamıyla bir tabudur. Bu bağlamda, homofobik olmak aslında gerçek erkek olmakla özdeşleştirilir. Türkiye’de KAOS-GL tarafından yapılan bir araştırma da bunu doğrular niteliktedir. Araştırmaya göre, Türk erkekleri için, eşcinsellik doğrudan erkekliği tehdit eden bir tercih ve bu nedenle bireysel bir eğilim olmaktan çok toplumsal bir sorun olarak kabul edilmektedir. Öyle ki, eşcinsellikle ilgili Türk erkeklerinin söylemleri, Türk erkeğine ait olmayan rolleri tanımlarken aslında kendi rolünü de dolaylı olarak betimlemektedir. “Eşcinsellik bir tercih ama ben onları sevmem; Bir insan erkekse erkek kızsızdır; Erkek erkeğe olmaz; Etrafa zarar vermiyorsa bir şey diyemem” gibi söylemler erkeğin kendine dair olmayana nasıl ötekileştirdiği ve kendini bunun üzerinden nasıl ifade ettiğine dair başarılı örneklerdir (Sancar, 2009). Bir diğer ötekileştirme örneği, erkek hobileri üzerinden de verilebilir. Örneğin, dans etmek, yoga yapmak, fal baktırmak, makyaj yapmak gibi kavramlar tamamen kadınlıkla özdeşleştirilmiş kavramlardır. Bu nedenle, eğer bir erkek dans ile iç içeyse ya da fal bakıyor ya da baktırıyorsa ayıplanması, ötekileştirilmesi ya da tenkit edilmesi Türk toplumunda gayet olası ve sıradan bir durumdur.

2.5. Türkiye’de değişen kültürel kodlar ve erkeklik krizi:

Şu ana kadar bahsi geçen erkeklik tanımları, erkek kimliği ifadeleri ya da erkekliğe dair anlatılan tüm roller, güçlü, iktidar sahibi, saldırgan, rekabetçi vb. sıfatlarla anlatılmıştır. Ancak değişen yaşam koşulları ile beraber Türkiye’de cinsiyet algısını etkileyen kültürel kodlar ve bununla birlikte alışlagelmiş toplumsal cinsiyet rollerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Erkeğin hem fiziksel görüntüsünde hem de zihniyet yapısında başlayan radikal değişimler, erkeğin toplum içindeki algılanış şeklini değiştirmiş ve yeni bir erkek tanımı ortaya çıkmıştır. Kapitalizm ve modernizmin yarattığı bireysellik akımı, erkeğin de ülkemizdeki algısına yeni bir boyut getirmiştir.

Bu yeni evren sisteminin yansıması dâhilinde Türk erkeğinin daha bireysel olduğunu, evlilikten çekindiğini, genelde bebek sahibi olmak için evlendiğini, parayı, cinselliği, tek gecelik ilişkileri hayatının merkezine aldığını, daha feminen bir fiziksel görüntüye kavuştuğunu, hatta metroseksüel erkek tanımıyla karşı karşıya kaldığını, eskiye oranla siyasete körü körüne bağlanmadığını, teknoloji ve internet bağımlısı olduğunu, daha az gelenekçi olduğunu, kadının annelik rolünü paylaşmaya başladığını söylemek mümkündür (Akyüz, 2003).

Segal'e göre artık ataerkillikten kurtulmaya çalışan erkek modeli ortaya çıkmıştır. Bu erkekler, yumuşak yönlerini, ruhsal yeteneklerini, şefkat gösterme ve sevmeye yetilerini yani kadınlara dair kabul edilen bazı özelliklerini ortaya çıkartıp, geliştirip sergilediklerinde daha mutlu olduğunu ifade etmektedirler (Segal, 1992). Hatta bu noktada baba olmayı çocuk bakmakla birleştirebilen, homofobik olmayan yani kendine dair olmayanı ötekileştirmeyen ve kadın haklarına saygılı hatta kadın hareketini destekleyen bir erkekten bahsedebiliriz. Bu erkek modeli her ne kadar Türk erkeği kimliğiyle pek örtüşmese de yeni erkek normlarının bireylerden beklediği kavramlar erkekleri bu değişime mecbur kılmaktadır (Demez, 2005).

Bu noktada, erkeğin geleneksel yapısından uzaklaşarak modernizm içerisinde başka bir tavırla ifade edildiğini söylenebilir. 2000 öncesi yıllarda toz kondurulmayan erkek kimliği kadın ve erkek kimliklerinin iç içe geçmesiyle giderek sorunlu, karmaşık, güçsüz, patetik, feminen ve bağımlı bir hal almaya başlamıştır.

Peki, yukarıda bahsettiğimiz tüm bu değişimler, yani erkeğin post modern dünyada kadınla beraber aynı rollere bürünmesi, bir erkeklik ya da eril krize neden olmuş mudur? Bu soruya, erkeklerin bu değişimle beraber ezilmeye başladığına inanan Akyüz "The Marmara Cafe" adını verdiği doktrininde oldukça farklı bir yanıt vermektedir. Akyüz'e göre, kadınlar erkeklerle eşit olmak için değil, erkeklere efendi olmak için çalışmaktadır. Hatta Akyüz, günlük hayatta erkek egemen bir toplumda yaşıyormuşuz gibi görünse de aslında kadın egemen bir sistemin içerisinde yaşamaktayız, çünkü kadın haklarını savunan ciddi bir grup varken erkek hak savunucuları maalesef pasif kalmaktadır demektedir. (Akyüz, 2003). Görüldüğü üzere, Akyüz'ün bu söylemleri, erkeğin geçmiş konumuyla kıyaslandığında farklı bir sürece sürüklendiğini göstermektedir.

Erkeklik krizi hakkında bir diğer görüş ise, modernizm ve onun olası sonuçları ile ilgilidir. Giddens'e göre, modernizmin sonuçları eskisine göre çok daha radikal ve evrensel olacaktır ve bu durum cinsiyet algısını değiştirerek cinsiyet algılarında doğal ve olası krizlere neden olacaktır (Giddens, 2003). Modernizm sonucu, körü körüne bağlanmış gelenekler kırılmaya başlamış, uzun yıllar hiç sorgulanmayan rutinler, kalıp yargılar, bireysel roller ve yaklaşımlar yok olmayla karşı karşıya kalmıştır. Bu da erkek karakterlerin güvensizlik, karmaşa, korku gibi kavramları içselleştirmeleriyle sonuçlanmış ve bu durum yani modernizm, erkeklerin yenedünya düzenine ayak uydurma çabalarıyla birlikte doğal bir krizle sonuçlanmıştır. Bu durumu destekler bir diğer argüman da Walter Hollstein'den gelmektedir. Hollstein'e göre, teknoloji ve teknolojinin mevcut gelişimi erkeğin kendinden rol çalmasıyla sonuçlanmıştır çünkü kendine atfedilen "güç, kudret, otorite, kişilik, keşifçi ruh" gibi kavramlar daha verimli çalışan araçlara ve cihazlara devredilmiştir (Hollstein, 1988) (Onur-Koyuncu, 2004: 36). Buradan da anlaşılacağı üzere, teknoloji ve yapaylık, erkek rollerinin önüne geçmiş ve erkek kimliği geri planda kalarak erkek adına belirgin bir krizin kapılarını sonuna kadar açılmıştır.

Erkeklerin modernist düzenle beraber çok ciddi bir travma içerisinde olduğunu iddia eden Jed Diamond ise, erkeklerin ruh hallerinin düzelmesinin tüm dünyadaki olumsuzluklara bir son vereceğini ifade etmektedir. Diamond'a göre, erkekler birçok bağımlılıkla ve zayıflıkla mücadele etmek zorunda bırakıldı ve bu mücadelede başarısız oldu. Bu bağımlılıkların

bazıları alkol, uyuşturucu gibi madde bağımlılığına dayalı şeylerken bazıları ise seks ya da şiddet bağımlılığı gibi psikolojik sorunları da içinde barındıran bağımlılıklardır. Dahası, baba-oğul krizleri ve berbat evlilikler de erkeğin bir krizin içinde kendiyi yüzleşmek zorunda kalmasıyla sonuçlandı. Bu noktada, dar bir boğazdan geçen erkekliğin kendini iyileştirmesi adına yapacağı bazı şeyler, modern dünyanın acımasız gerçekleri içersinde erkekleri bir nebze de olsa da rahatlatıyordu. Eğer erkekler, maço olma ve kılıbıklik gibi aşırılıklardan uzak durursa, zayıf ve güçlü yanlarını kabul ederse, yeni düzenin yeni cinsellik algısını kabullenirse, anneler ve eşlerle savaşmayı değil barışmayı yeğlerse erkeğin bu krizden sıyrılması mümkün olabilecektir. Ama en önemlisi, erkeğin kendi erkekliğiyle yani özüyle barışması, kendine dair olanı kabullenmesi ve kendinden farklı olanı da anlamaya çalışmasıyla bu sosyolojik ve psikolojik erkek(lik) krizi aşılabilecektir (Diamond, 1998).

Erkeklik krizi hakkında ki bir diğer görüş ise “Kabadayıdan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi” kitabının yazarı Gönül Demez’den gelmektedir. Demez’e göre, Türk erkeği gelenekselcilik ile modernizm arasında sıkışıp kalmıştır. Geçmişin, sert maço erkeği yerini yumuşak ruhlu erkeğe bırakmış ancak hala Osmanlı kültüründeki sert adamın genlerini taşıyan Türk erkeği sürekli bir gel-git içersinde kalarak dengesizleşmiş ve bir karar mekanizması olmaktan çıkarak yöneten değil yönetilen bir forma dönüşmüştür. Demez’e göre, yeni erkeklik sürecinde erkek yaşadığı bu sosyal krizi aşmak için çeşitli yollara başvurmakta ve kendini ifade edebilmek adına internet dünyasına yönelmektedir. Bir yandan kadın hareketini destekleyen bu yeni erkeklik süreci bir yandan da yaşadığı bu sorunlu geçiş dönemini internet ortamında ifade etmekte ve kendine bir çıkış yolu aramaktadır (Demez, 2005).

Görüldüğü üzere, Türk toplumundaki tüm değişimler, erkek ve kadın rollerini direkt olarak etkilemiş, bireylerin kendilerine atfettikleri kişisel sıfatlar dahi farklılık göstermeye başlamıştır. Yukarıdaki farklılıklara dikkat edildiğinde görülecektir ki 2000 öncesi Türkiye’si ve 2000 sonrası Türkiye’si her anlamda değişime uğramıştır. Bu noktada, günümüz gerçeklerinden beslenen sinema sanatı bu süreçten belirgin ölçüde etkilenmiş, genç kuşağın başını çektiği yeni sinemacılar bu gözle görülen değişimi filmlerine başarıyla taşımaya başlamışlardır. Sinema bir yandan toplumsal değişimden etkilenirken bir yandan da toplumu etkilemektedir. Aslında, sinema ait olduğu kültürün bazen direkt olarak bazen de dolaylı temsili ya da yansımasıdır. Bu yüzden de film yönetmenleri ya da yapımcıları ile seyirciler arasında sürekli gelişen ve değişen dinamik bir ilişki bulunmaktadır (Güçhan, 1992). Bu değişim ve aktif ilişkinin doğal sonucu olarak sinemamızda artık, bir zamanların yakışıklı jönleri yerlerini sorunlu erkeklere bırakmış, değişen her şey gibi sinemamızda bu değişim rüzgârına ayak uydurarak yeni bir yaklaşımla toplumsal rolleri ve cinsiyet algısını filmlere taşımaya başlamıştır.

2.6.Türk sinemasında erkek kimliği

Türk Sineması, geçmişten günümüze birçok konuyu işlemiş, genre ne olursa olsun toplumsal anlamda insanı ilgilendiren her ne varsa bu direk olarak sinemanın da ana konusu olmuştur. Bu söyleme paralel olarak da toplumsal cinsiyet ve erkeklik temsilleri Türk Sinemasında oldukça önemli yer tutmaktadır. Bu noktada, Türk erkeği kimliğinin sunumunu incelerken iki belirgin yaklaşımdan söz etmek yanlış olmayacaktır. Bilindiği üzere, Türk Sineması Yeşilçam ve Yeni Türk Sineması olarak iki önemli kategoriye ön plana çıkmaktadır. Yeşilçam, 80’lere kadar olan sürece atıfta bulunurken, 90’ların sonları ve milenyum çağı Yeni Türk Sineması ve yeni sinema anlayışının merkezleşmeye başladığı dönemdir. Bu yüzden, Türk Sinemasında erkek kimliğinin sunumu söz edilen kategorilerde farklılıklar göstermektedir. Ancak özünde farklı erkek kimliklerinin benzerlikleri olduğunu söylemek gerekir.

Türk Sineması, başlangıcından 1950’li yıllara kadar kadın erkek ilişkilerine odaklanmış, evlilik ve evlilik dışı ilişkiler üzerinden namus kavramı anlatılmıştır. Erkek, namusuna düşkün, otoriter, güç simgesi olarak betimlenmiş, ideal baba olarak seyircilere sunulmuştur (Atasoy, 2013). Babanın sağ olmadığı durumlarda ise oğul ya da oğullar ön plana çıkmış, kız kardeşler üzerinde baskı ve kontrol mekanizması olarak erkek evlat rolü yönetmenlerce tercih edilmiştir. Bu nedenle, Türk sinemasının ilk 50 yılı için ataerkilliğin alışlagelmiş sunumunu devam ettirdiğini, böylelikle de hegemonik erkeklik söylemini pekiştirdiğini söylemek mümkündür. 50’li yıllarda, cinsiyet rolleri dışında en çok işlenen bir diğer konu göç ve göçün aile yapısına olan etkileridir. Burada da, kadın erkek ilişkilerinde odaklanılan temel nokta erkeğin ailenin reisi olması kadının ise anne rolünün vurgulanması üzerinedir (Özkan, 2016).

1960’lı yıllar ise, yakışıklı ve kibar jönlerin Yeşilçam’da yer almaya başladığı yıllardır. Aşkı ve dramayı yücelten 60’lı yıllarda Ediz Hun, Göksel Arsoy, İzzet Günay, Ekrem Bora gibi romantik delikanlı rolleri oldukça ön plana çıkmaktadır (Uluyağcı, 2001). Bu karakterler daha uzlaşmacı, duygusal hatta kadınlara süslü sözler söyleyerek onları etkileyen erkek temsilleridir (Oktan, 2008). Bunun yanı sıra, yukarıda ismi geçen ünlü jönler filmlerde genelde kentli, okumuş ve kıyafetleriyle Batılı erkekleri andırmaktadır (Uluyağcı, 2009). Bu durum, Türk erkeği temsiliinin dışına çıkan bir yaklaşımdır.

1960’lı yılların ortalarından itibaren Cüneyt Arkın ile beraber farklı bir jön tipi daha göze çarpmaktadır. Kavgacı, gözü pek, ödün vermez, kesin ve keskin kuralları olan ve gerekirse sevdikleri ve inandıkları için canını bile veren bu tip Kadir İnanır filmleri ile 70’ler sonrası daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Bu filmlerin ortaya çıkışında arabesk müzik kültürünün ortaya çıkışının da etkisi vardır (Arslan, 2005). 60’ların kadın figürü ise Türkan Şoray’dır. Yerel kadın özelliklerinin tamamını kendinde barındıran Şoray, 1960’lı yıllara oyunculuğuyla damgasını vurmuştur (Hakan, 2014).

1970’li yıllar Türkiye’de toplumsal anlamda kutuplaşmanın üst düzeyde olduğu, siyasi gruplaşmalar ve anlaşmazlıklar dolayısıyla insanların birbirlerini öldürdüğü bir döneme denk gelmektedir. Kısacası, Türkiye kötü günler geçirmektedir. Bu zor süreçte, Yeşilçam’da erotik film furiasına kendini kaptırmış ve 1972 ‘de Melih Gülgen’in “Parçala Behçet” isimli filmi Türkiye’de cinsel içerikli filmlerin miladı olarak kabul edilir. 1974 yılında çekilen “Beş Tavuk Bir Horoz” filmi ise ilk seks filmi olarak karşımıza çıkar. Bu filmler, Zerrin Egeliler, Mine Mutlu, Arzu Okay gibi kadın porno yıldızlarının da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu filmlerde erkekler cinsel anlamda güçlü, iktidar sahibi, çapkın ve kadınların başa çıkamayacağı ele avuca sığmaz bitirim tipler olarak sunulmaktadır. Homososyallik yani kadınsı özelliklerden uzak durma ya da kadına dair olanı ötekileştirme kaygısı bu filmlerin temelini oluşturmaktadır. Kadın ise cinselliğini özgürce yaşadığı için toplum standartlarını karşılamaktan çok uzaktır ve Türkiye’deki namus algısının çok uzağında resmedilmektedir. 1980’lerin başlarına kadar süren bu süreçte dördü porno olmak üzere 131 adet seks filmi çekilmiştir (Hakan, 2014).

Ancak tüm bu erotik film furiasının içersinde, hem siyasi kimliğiyle hem de geleneksel erkek kimliğini başlı başına temsil etmeyi başaran Yılmaz Güney’i saymadan geçemeyiz. Özellikle, “Umut” isimli filmiyle öne çıkan Güney, 70’li yılların gerçekçilik akımını en iyi şekilde temsil etmekte ve Türk erkeği kimliğinin kalıp yargılarını net şekilde sinemamıza taşımaktadır (Hakan, 2014).

1980’li yıllara gelindiğinde, ülkedeki siyasi kutuplaşma ordunun ülke yönetimine el koymasıyla sonuçlanmış ve bunun sonucunda Türkiye oldukça büyük bir toplumsal değişim sürecine girmiştir. Bu dönem, kadın hareketinin önem kazandığı ve iş hayatında kadının da yavaş yavaş rol almaya başladığı dönemin başlangıcıdır. Bu da Türk aile yapısı içersinde

değişimlerin habercisi olmuş ve kökleşmiş erkek egemen toplumun yapısında farklılıklar yaşanmaya başlamıştır. Bu nedenle, 80'lerin ortalarından itibaren çekilmeye başlanan filmlerde anti-kahraman adını verebileceğimiz yeni Türk erkeğinin sunumunu görebilmemiz mümkündür. Hala, temel erkek kimliğini içinde barındıran bu temsilde, erkek artık savaşların galibi değil mağlubu da olabileceğini kabullenemeye başlamıştır.

Bu süreci en iyi anlatan örneklerden biri Ömer Kavur'un 1986 yılında çektiği "Anayurt Otel" ve Nuray Oğuz'un 1987 yapımı filmi "Herşeye Rağmen"dir. İçine kapanık, suskun ve dünyaya yabancılaşmış erkeklerin anlatıldığı bu filmler, değişen Türk erkeğinin yeni yüzünü anlatması bağlamında önemli örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kıraç, 2000). 80'lerde kadın sunumları da gözle görülür ölçüde değişime uğramış ve kadın bunalımları ve kadınların cinselliği filmlerin ana konuları olmaya başlamıştır (Pösteki, 2012).

1990'lar, artık Yeni Türk Sineması olarak adlandırabileceğimiz dönemi temsil etmekte ve sinemamızda keskin ve radikal değişimler görülebilmektedir. 1990'larda artış gösteren erkeklik sunumlarına göz atıldığında, güçlü, egemen, sorun çözücü ve becerikli kadın karakterlerin yanında, erkeklerin oldukça duygusal, yumuşak, beceriksiz, neredeyse sakar olarak betimlendiklerini ve kadınların sürekli olarak ilgilenmek zorunda kaldığı küçük erkek çocukları olarak karşımıza çıktıklarını söyleyebiliriz. Örneğin, 90'ların ünlü dizisi "Şehnaz Tango"da Erdal Özyağcılar'ın canlandırmış olduğu Muhsin karakteri bunların en belirginlerindendir (Demez, 2005). Ömer Vargı'nın 1998 yılında çekmiş olduğu "Herşey Çok Güzel Olacak" filmi de erkeğin kadına muhtaç bir erkek çocukmuş gibi karşımıza çıktığı bir diğer filmidir (Birer, 2013). Yine, erkek kimliğinin sorunlu ve patetik resmedildiği bir diğer film, Ali Özgentürk'ün 1991 yılında çekmiş olduğu ve başrollerini Adnan Tönel ve Erdal Küçükkömürcü'nün oynadığı "Çıplak" filmidir. Erkeklik temsiliinin bir eril krizin kapsamında anlatıldığı filmde kadın sunumları da alışlagelmişin dışındadır.

1990'lar içersinde, değişen erkeklik sunumlarının olduğu bir diğer film Yavuz Turgul'un "Eşkiya" filmidir. Hapse girmiş bir eşkiya ile mafyaya bulaşmış bir gencin öyküsünün anlatıldığı filmde Türk erkeği aldatılan ve kandırılan, savunmasız bir kimlikle bizlere sunulmuştur. Atıf Yılmaz'ın 1997 yılında çektiği "Nihavend Mucize" filmi de iktidarsız bir erkeğin kendini gerçekleştirme hikâyesi anlatılmaktadır (Oktan, 2009). Bunların yanı sıra, Derviş Zaim'in 1996 yapımı "Tabutta Rövaşata" filmi ve Serdar Akar'ın 1998 yılında çekmiş olduğu "Gemide" filminde de erkekler hegemonik erkeklik düzeninde ezilmiş ve ötekileştirilmiş erkekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zeki Demirkubuz'un 1997 yılında vizyona giren "Masumiyet" isimli filmi de kendine yabancılaşmış sorunlu erkeği vurgulayan bir diğer film örneğidir. Bu bağlamda, erkeğin erkeği ezdiği toplumsal düzeni yansıtan filmlere 90'lı yıllarda sıklıkla rastlandığı söylenebilir.

2000'li yıllar ise, erkeklik temsiliinin iyiden iyiye keskinleştiği ve eril bir krizin varlığına işaret eden filmlerle bizleri karşılamaktadır. Örneğin, 2000 yapımı, Sinan Çetin imzalı "Komiser Şekspir"de Kadir İnanır günlerde kadınlara kahve yapan bir erkek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Kadir İnanır Yeşilçam'da sert erkek kültürünün simgesi kabul edilirken böyle bir değişim oldukça dikkat çekicidir. Çağan Irmak'ın "Mustafa Hakkında Herşey", "Babam ve Oğlum" ve "İssız Adam" gibi kült filmlerinde de karşımıza çıkan tüm Türk erkeği karakterleri sorunlu ve kusurlu resmedilmektedir. Bunlara ek olarak, 2006 yapımı Serdar Akar'a ait "Barda" filmi de Türk erkeğinin kusurlarını ve zaaflarını gözler önüne seren bir diğer çalışmadır.

2.7.Çağan Irmak Sinemasında Erkeklik Algısı:

Çağan Irmak filmlerinde, toplumsal cinsiyet ve kadın-erkek rolleri Türk toplumunun dokularına adeta işlemiş ataerkil yapıyla beraber anlatıyor gibi görünse de, çoğu kez erkeklik rollerinin sunumu alışlagelmiş yaklaşımların dışında değerlendirilebilir. Tıpkı Zeki Demirkubuz gibi, Çağan Irmak’da sinemada kaybeden, yitiren, mutsuz erkek ögesini birçok filminde net şekilde seyircilere sunmaktadır. Bunu yaparken de, hem ataerkil toplumdan modern topluma geçişte yaşanan bocalamayı vurgu yapmakta hem de mevcut sistemin dışına çıkarak erkeklik algısının nasıl bir eril krize doğru yol aldığını bizlere anlatmaktadır. Bu noktada, Irmak’ın insan ögesinin sorunlu ve karmaşık yanlarını ön plana çıkarmayı sevdiğini ve modern dünyada kendine yabancılaşmış bireylerin sunumunu ustalıkla yaptığını ifade etmek mümkündür.

Irmak, filmlerinde aile kavramına paralel olarak baba- oğul ilişkilerine de odaklanmış, Babam ve Oğlum filmiyle, baba-oğul çatışmasının yarattığı sonuçlar ve geleneksel Türk ailesinin içerisindeki temel ilişkileri melodramatik bir yaklaşımla işlemiştir. Babam ve Oğlum üzerine yapılan bir röportajda Irmak baba-oğul travmalarına olan tutumu hakkında şöyle demektedir:

“Bence Türkiye’nin bir takıntısı var bu konuda. Çünkü şu anda ülkenin bazı şehirlerinde her ne kadar çağdaş bir görüntü veriyor olsak da olumsuz yönde bir ataerkilliği sürdürdüğümüzü düşünüyorum. Baba-kız ilişkileri sorunluymuş gibi durur, ama bu derece sorunlu değildir aslında. Görünürdeki çatışmaya rağmen babalar kızlarını çok sever, kızlar da babalarını. Oysa babalar ve oğullar arasında Türkiye’de hep bir uçurum, hep bir çatışma vardır ve bu çatışma şimdiye kadar adam akıllı ele alınmamıştır Türk Sineması’nda bence. Dünyadaki ve Türkiye’deki değişim, babalarımızın bizi görmek istediği yerlerle bizim olmak istediğimiz yerler arasındaki uçurumu daha da büyütüyor ve bu da beraberinde çok büyük çatışmaları getiriyor”(Aktaran Erdine, 2005, s.185).

Bu söylemden de anlaşılacağı üzere, Irmak için erkek rolleri oldukça önemlidir. Geçmişten günümüze, ataerkilliğin mükemmelleştirildiği bir toplumda, sorgulanmayan iktidar, babalık kavramı ve eril güç, Irmak Sinemasında çok farklı bir perspektifle ele alınmaktadır. Irmak, birçok uzun metrajlı filminde ve uzun soluklu dizisinde alışlagelmiş erkeklik rollerinin dışına çıkmış, gerçekçi bir yaklaşımla günümüz toplumunun değişen yüzüne ayna tutmayı başarmıştır. Bu noktada, bu çalışmada da Irmak’ın sinema anlayışında erkeklik temsillerini nasıl ele alındığı film analizleriyle beraber derinlemesine gösterilmeye çalışılmıştır.

3.BULGULAR/FİLM ANALİZLERİ

3.1.Mustafa Hakkında Herşey

3.1.1. Filmin künyesi

Vizyon Tarihi: 19 Mart 2004

Yapımı: 2004 – Türkiye

Tür: Dram, Suç

Süre: 119 Dk.

Yönetmen: Çağan Irmak

Oyuncular: Nejat İşler, Fikret Kuşkan, Şerif Sezer, Başak Köklükaya

Senaryo: Çağan Irmak

Yapımcı: Abdullah Oğuz

3.1.2. Filmin özeti:

Mustafa (Fikret Kuşkan); iyi eğitilmiş, iş hayatında başarılı, dış görünüşe oldukça önem veren, özel hayatında da mükemmel görünümü yakalama çabasında olan adamdır. Bu mükemmeliyetçi yaklaşımları, çevresindeki herkesi, söyleyemeseler de rahatsız etmektedir. Mustafa fakir bir aileden gelmektedir ve bu durum onda aşağılık kompleksi yaratmaktadır, bundan dolayı da geçmişini saklamaya çalışmaktadır. Güzel bir eş ve tatlı bir çocuğa sahip olan Mustafa, herkesi ve her şeyi kendi standartlarına uygun bir kalıpta yaşamaya iter. Bir gün bir telefon gelir, eşi Ceren'in (Başak Köklükaya) trafik kazasında hayatını kaybettiğini öğrenir. Çok sevdiği eşinin cenazesi için hastaneye koştuğunda, polisler tarafından yöneltilen soruyla birden tüm hayatı alt üst olur. Kaza esnasında karınızın yanında bulunan adam kim? Mustafa yaralı olan adamın yanına gider ancak bu adamı tanımamaktadır. Böylelikle, eşinin onu aldattığını oldukça dramatik bir şekilde öğrenmiş olur.

Karmakarışık bir ruh hali içerisinde hastaneden uzaklaşır ve bir plan hazırlar. Adamın taksici olduğunu ve yaşadığı yeri öğrenerek hastaneden çıkmasını bekler. Hastaneden taburcu olan taksici Fikret (Nejat İşler), bir sabah Mustafa tarafından kaçırılır. Yazlığına götürdüğü Fikret'i bağlayarak çeşitli işkenceler yapan Mustafa, işin tüm iç yüzünü öğrenmek için adamı sorgulamaya başlar. Bu esnada birbirlerini tanıyan genç adamlar arasında bir sinir harbi başlar. Fikret, Mustafa'nın eşi Cerenle nasıl tanıştıklarını ve neler yaptıklarını anlatır. Ceren, Fikret'e ilişkileri boyunca iyi ve kötü yanlarıyla Mustafa'yı anlatmıştır. Bu sebeple Fikret, Mustafa'yı iyi tanımaktadır. Ceren, kocasıyla konuşmadığı her şeyi başka bir adama anlatarak, mutsuzluğundan kurtulmaya çalışan bir kadındır. Mustafa hikâyeyi dinledikçe, bencil ve egoist tavrıyla Ceren'i nasıl bir kaosu içine sürüklediğini anlamaya başlar.

Bu esnada, Mustafa durmadan kötü rüyalar görmektedir. Çocukluğuna dair anılar zihninde canlandıkça babasının aileyi terk edişi, annesinin (Şerif Sezer) yaşadığı zorluklar ve babasının gitmesine sebep olarak gördüğü down sendromlu ve annesine muhtaç kardeşini anımsar. Mustafa kardeşinden nefret etmektedir. Fikret ile geçirdiği sorgu günleriyle bu anılar birleşince, bilinçaltındaki sır perdesi aralanır. Çocukken bile kendi öncelikleri için her şeyi yapabilecek bir insan olan Mustafa, hasta kardeşini babası döner umuduyla öldürmüştür. Suçluluk duygusuyla zihninin gerisine attığı bu olayla yüzleşen Mustafa, kendini sorgulamaya başlar.

Evliliğinde de hatalı davrandığını içten içe kabul eder ama Ceren'i affetmez. Fikret'i öldürüp bahçeye gömmeye karar verir. Fakat tetiği çekeceği sırada, ormanda gördüğü ateş böcekleriyle aklına oğlu gelir. Mustafa, bu sefer bencilce davranmayarak Fikret'i öldürmez ve yeni bir hayata başlamak adına oğlunun yanına gider. Bu esnada, kardeşini öldürdüğünü bilmesine rağmen senelerdir bu konu hakkında hiç konuşmamış olan annesiyle de hesaplaşır ve aralarındaki bağ güçlenir.

3.1.3.Filmdeki baba kimliği ve babasız erkek kimliğinin analizi

“Mustafa Hakkında Herşey”, Çağan Irmak'ın değişen, evrilen, modernleşen ama kökleri hala ataerkil topluma bağlı Türk erkeği kimliğini birden çok açıdan seyircinin karşısına çıkartan sıra dışı bir intikam filmi olarak isimlendirilebilir. Filmde, Mustafa karakteri, film özetinde de belirtildiği üzere varlıklı, oldukça modern ve elit bir erkek tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Evli olan Mustafa, bir erkek çocuk babasıdır. Film boyunca, Mustafa'nın oğluyla olan

iletişimi incelendiğinde karşımıza metroseksüel erkek tanımına paralel bir kimlik çıkmaktadır. Fiziksel olarak bakımlı ve modern görünümlü bir tip olan Mustafa, aynı zamanda oğluyula yakından ilgili ve onun düşüncelerini önemseyen bir baba tipi olarak da ifade edilebilir.

Filmin sonunda, tüm egolarından sıyrılan, oğlunun hayallerini düşünen ve bu yüzden de Fikret'i öldürmeyen bir Mustafa kimliğiyle karşı karşıya kalmaktayız. Bu da Mustafa'nın duyarlı ve oldukça hassas bir baba kimliğine sahip olduğunu gösteren işaretlerden biri olarak ifade edilebilir. Bu noktada, Türk sinemasında, Yeşilçam geleneğinde, baba temsilleri daha çok sert, otoriter, çocuklarına karşı sevgi dolu ancak yine de mesafeli olarak gösterilir. Ancak, Mustafa karakterinin değişen Türk erkeği kimliği sunumuyla oldukça benzerlikler gösterdiğini söylemek mümkündür.

Çağan Irmak, Mustafa karakterini anlatırken, modern erkeğin sorunlu hallerini babalık krizi üzerinden de anlatmaya çalışmıştır. Bilindiği üzere, filmde Mustafa'nın babası, aileyi terk edip gitmektedir ve bu durumu Mustafa hasta olan kardeşiyle ilişkilendirmektedir. Sonucunda, Mustafa babasız büyümüştür ve bu durum onda baş etmekte zorlandığı bir krize neden olmaktadır. Baba figürünün eksikliğine dair yapmış olduğu tespitite Ulusay, babasızlığı ya da baba figürünün noksanlığını erkeklik krizi ile doğrudan bağlantılı şekilde işlemiş, bunun yanı sıra babanın görevlerinden birinin erkek çocuğunu erkek egemen dünyanın gerçeklerine hazırlamak olduğunu vurgulamıştır (Ulusay, 2004).

Yukarıdaki söyleme paralel olarak, Mustafa hakkında Her Şey'de işlenen temalardan biri olan baba figürünün eksikliği, geçmişinde yaşadığı travmayı unutmak ve baba yoksunluğunu gidermeye çalışmak için çabalayan ancak bunu yaparken de geçmişinden ve babasından intikam almaya çalışan modern adamın hikâyesini bize sunmaktadır. Burada, taksi şoförü Fikret ile Mustafa arasında yaşanan tuhaf ilişki homoerotik bir fantezi şekliyle de anlaşılabilir. Yani, Mustafa babası ile yaşayamadığı sosyal ve duygusal iletişimi kendince Fikret ile kurmaya çalışmakta ama bunu da yaparken içinde yaşadığı babası tarafından terk edilmiş olma psikolojisinin yarattığı intikam duygusu nedeniyle sağlıklı bir ruh haliyle davranmamaktadır (Ulusay, 2004).

Göstergebilimsel açıdan yaklaşıldığında da, baba krizinden farklı olarak Mustafa'nın kentleşmiş insanın görünmeyen yüzünü anlattığını söylemek de mümkündür. Mustafa'nın oturduğu ev, kullandığı otomobil, kıyafetleri, iş yeri, dinlediği müzikler tüm bunlar şehirli ve modern Türk erkeği kimliğine işaret etmektedir. Ancak, filmin ilerleyen sahnelerinde, Mustafa'nın aslında Seferihisar gibi küçük bir yerde, oldukça eski bir evde, zor şartlar altında yetiştiği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, semiyotik açıdan bakıldığında, Mustafa şehir ve köy hayatına dair zıtlıklarını içinde barındıran, bunun sonucunda da ciddi bir kimlik problemi yaşayan, arada kalmışlığı her açıdan hissedilen bir erkek olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani, olduğundan başka bir erkek kimliğine sahip olma arzusu, Mustafa'yı agresifleştirmiş, mutsuzlaştırmış ve doğal olarak patetik bir kimliğe sahip olmasına neden olmuştur.

3.1.4. Filmdeki eş/sevgili kimliğinin analizi

Mustafa Hakkında Herşey filminde, Çağan Irmak bize iki farklı eş/sevgili kimliği sunmaktadır. İlki, Ceren'in eşi olan Mustafa'dır. Mustafa, eğitilmiş, kibar ama kibirli, oldukça karizmatik ve metroseksüel bir erkek olarak tanımlanabilir. Ceren'in filmde beraber olduğu diğer erkek ise bir taksi şoförü olan Fikret'dir. Fikret, ataerkil Türk toplumunun kodlarını taşıyan, şehir hayatına adapte olmaya çalışan, kendi içersinde buhranları olan bir profile işaret etmektedir. İki erkek karakter kıyaslandığında, aralarında oldukça net zıtlıklar olduğunu söylemek mümkündür.

Bu noktada, hegemonik erkeklik kavramı üzerinden bu iki karakteri analiz etmek mantıklı olacaktır. İdeal ve güçlü erkek karakterine atıfta bulunan ve sınıfsal üstünlük ve kapitalist egemenlik gibi yaklaşımlarla desteklenen hegemonik erkeklik, Mustafa'nın hem Ceren ile olan ilişkisini anlatmada hem de Fikret ile yaşadığı çatışmayı çözümlemeye oldukça güzel bir ayna vazifesi görmektedir. Bir eş olarak, Mustafa her ne kadar kibar ve güzel jestlerle eşini mutlu etme çabasında olan bir adam olsa da işin aslında sürekli kendi kurallarını Ceren'e dayatmaya çalışan, kendi istekleri doğrultusunda bir kadın yaratma çabasına giren bir adamdır. Bu durum, Mustafa'nın eş olarak, erkek egemen sisteme dair köklerini kanıtlamaktadır.

Ceren ise, Mustafa ile kıyaslandığında daha mütevazı, hatta pasif bir kadın kimliğiyle yer almaktadır. Fikret ile olan ilişkisinde de, Mustafa sürekli olarak aralarındaki sınıfsal farklılıkları vurgulamakta, kendi üstünlüğünü ortaya çıkarmak adına yaptığı yemeklerden, dinlediği müziklerden dem vurmaktadır. Hatta Mustafa, Fikret ve Fikret gibi eğitim düzeyi düşük kimlikleri küçümsemek için "safra" gibi takma isimler kullanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bir erkeğin kendi hemcinslerini ezme çabası da direkt olarak hegemonik erkeklik yaklaşımıyla ilişkilendirilebilir. Yani Mustafa, hem eşi Ceren ile hem de Fikret ile erkek mükemmeliyetçiliği ve ataerkil sistem üzerinden bağ kurma çabası içindedir.

Sevgili kimliğinde karşımıza çıkan Fikret karakteri ise, göstergebilimsel anlamda gözlemlendiğinde, Mustafa'dan radikal anlamda ayrılmaktadır. Muhtemelen, başka bir şehirden İstanbul'a göç etmiş bir ailenin çocuğu olan Fikret, hem kıyafetleri ile hem kullandığı dil ve retorikle metroseksüel erkekten ziyade geleneksel Türk erkeği kimliğini taşımaktadır. Ancak, Fikret, film boyunca Ceren ile kurduğu, içinde derin boşluklar olan ilişkiden de anlaşılabilir üzere, kendine dair hayatı olmayan, silik ve sorunlu bir kimliktir. Ayrıca, Fikret sevgili kimliği olarak incelendiğinde, aslında Ceren'in aradığı bir erkekten çok Mustafa ile kuramadığı ilişkiyi anlatmak istediği bir köprü vazifesi görmektedir. Ceren Mustafa'ya aşiktir ama kendini Mustafa'ya iyi ifade edemediği için Fikret'i bir kaçış olarak görmektedir. Burada, Fikret modern Türk erkeği kimliğinin yeni yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani, Fikret, kadın kimliğinin gölgesinde, isimlendiremediği ilişkiler yaşayan ve kendini bir ilişkinin içinde konumlandıramayan sorunlu erkek karakterinin sembolüdür.

Eş ve sevgili kimliği üzerinden incelendiğinde, görüldüğü üzere, her iki karakter de oldukça sorunlu erkek temsilleri olarak adlandırılabilir. Film boyunca, hem Mustafa'nın hem de Fikret'in ağlama krizleri, kendilerini Ceren üzerinden tanımlarken yaşadıkları travmalar, kendi içsel çatışmaları ve cevaplarını aradıkları soruların yanıtlarıyla yüzleşmekten kaçtıkları sahneler tam anlamıyla Türk erkek kimliğinin değişen çehresiyle örtüşmektedir. Geçmişte gördüğümüz Yeşilçam filmlerinde, yakışıklı jön kimliğine toz kondurulmazken, burada aldatan, aldatılan, kimliksizleştirilen erkek temsilleri oldukça ön plandadır. Bu yüzden, "Mustafa Hakkında Herşey" filmindeki eş/sevgili karakterleri modernizmin yarattığı değişimin etkilerini direkt olarak içselleştirmişlerdir ve bununla paralel olarak bu karakterler için mutsuz ve patetik kimlikler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

3.1.5.Filmdeki oğul/evlat kimliğinin analizi

İlgili filmde, oğul ya da evlat kimliği birden çok açıdan analiz edilebilir. İlk olarak, Mustafa'nın annesi Mukadder Hanım ile olan ilişkisi alışlagelmiş anne-oğul ilişkisinden farklıdır. Buna göre, Mukadder Hanım, oldukça geleneksel anne rolünü bizlere taşıırken, Mustafa kimlik olarak bu anneden çok ciddi anlamda farklılık göstermektedir. Çünkü Mustafa, geleneksel olmayı, köylü olmayı, köylü retorikini kullanmayı aşağılık bir şeymiş gibi düşünmektedir. Bu yüzden, birçok sahnede annesini küçümsemekte ve eleştirmektedir. Film boyunca, dikkat edildiğinde anne oğul arasında isimlendirilmesi pek de kolay olmayan

bir gerginlik bulunmaktadır. Bu durum, Mustafa'nın küçük yaşta erkek kardeşini öldürmesi ama bu durumun bir şekilde Mukadder Hanım tarafından sineye çekilmesi ya da kabullenmek zorunda kalmasıyla ilgilidir. Mustafa da, bu süreçte annesine olan minnettarlığını göstermek adına ona ciddi maddi destekte bulunmaktadır. Mustafa ve annesinin ilişkisinin sorunlu ve ideal anne-oğul ilişkisinde uzak olduğu ciddi ölçüde göze çarpmaktadır.

Mustafa, yaşamış olduğu eril krizi, babalık kriziyle bağdaştırmış olsa da, aslında annesiyle yaşayamadığı ideal anne-oğul ilişkisi de onu içten içe huzursuz etmektedir. Annesinin, onun istediği modern görünümlü ve şehirli hayata uyum sağlamasının mümkün olmadığını farkında olan Mustafa, aslında kendi öz kimliğinin de annesinin geleneksel durumuyla yakından ilişkili olduğunu farkındadır. Ancak modern şehirli erkeğin kendi köklerine yabancılaşması, Mustafa'nın annesiyle olan bağlarına zarar vermekte ve filmin neredeyse son kısmına kadar aralarında tam bir sulh sağlanamamaktadır.

Filmde gördüğümüz bir diğer oğul kimliği Mustafa ve Ceren'in oğludur. Film boyunca çok fazla karşımıza çıkmayan bu karakter altı yedi yaşlarında, semiyotik açıdan incelendiğinde annesi ve babasına bağlı, kendine dair küçük hayalleri olan, modern ailelerin eğitilmiş çocuklarını temsil eden bir kimlik olarak ifade edilebilir. Hem babası ile olan ilişkisinde hem de annesi ile olan bağında, geleneksel rollerden ziyade modern çekirdek aile izlerini taşıyan çocuk kimliği de filmde karşımıza çıkan bir diğer oğul kimliğidir.

Özetlenecek olursa, Çağan Irmak'ın, hem Mustafa karakteri hem de Fikret karakteri üzerinden, problemlili Türk erkeği kimliğini derinlemesine işlediğini söylemek mümkündür. Bunu yaparken, göstergebilimde de sıklıkla kullanılan şehirli-köylü, modern-geleneksel, eğitilmiş-eğitimsiz gibi zıtlıklardan beslenmesi, Irmak'ın sinema dilinde karşıtlıkları kullanarak seyircinin ilgisini çekmeye çalıştığı şeklinde de yorumlanabilir.

3.2.İssız Adam

3.2.1. Filmin künyesi

Vizyon Tarihi: 7 Kasım 2008

Yapımı: 2008 – Türkiye

Tür: Dram

Süre: 105 Dk.

Yönetmen: Çağan Irmak

Oyuncular: Cemal Hünel, Melis Birkan, Goncagül Sunar, Yıldız Kültür

Senaryo: Çağan Irmak

Yapımcı: Gül Oğuz, Mustafa Oğuz

3.2.2.Filminin özeti

Alper, (Cemal Hünel) 30'lu yaşlarda, gurme sayılabilecek kadar yemek kültürü olan, kendine ait bir restoranı bulunan iyi bir aşçıdır. Lüks yaşamayı seven, işinde başarılı ama özel yaşantısını her gün farklı kadınlarla birlikte olarak düzene koyamamış, hayatını; yaptığı yemekler, günübirlik ilişkiler, paralı kadınlar üçgeninde yaşayan birisi iken, hayatının akışı, bir gün Beyoğlu'nun arka sokaklarında, aradığı eski plak için bir kitapçıya girmesiyle değişir.

Ada, (Melis Birkan) 20'li yaşlarının sonlarında, güzel, çocuk kostümleri tasarlayıp diken, Alper' in modern yaşamının aksine çok mütevazı, hayatta fazla inişleri çıkışları olmayan genç bir kadındır. Bir gün eski bir kitabı bulabilmek için Beyoğlu' nda dolaşırken Alper ile aynı kitapçıya girer. Çapkın bir adam olan Alper, Ada'nın güzelliğinden etkilenir ve Ada'yı takip etmeye başlar. Ada'nın aradığı kitabı bulmuştur. İlk sayfasına telefon numarasını yazar. Ada'nın işyerine kadar devam eden takip, Alper'in tanışma bahanesiyle aldığı kitabı Ada'ya vermesiyle son bulur. Ada ve Alper' in yaşamlarında ilk defa karşılaştıkları tutkulu aşkın ilk sinyalleri bu kitapla başlar. Alper kopamadığı özgür hayatının içersinde Ada'ya yer açmaya çalıştıkça, yaşamının daraldığını fark eder. Aşkı ve özgürlüğü arasında kalan Alper'in sessiz çığlıklarını duyamayan Ada, kendini aşkın rüzgârına kaptırmıştır. Yaşam bir kere daha aşk oyununun perdelerini Ada ve Alper için açacaktır. Ancak düzenli ve rutin bir hayata adapte olamayacağını anlayan Alper, Ada ile yapamaz ve ayrılırlar.

Sonrasında, Ada, Alper'i annesini ziyaret eder ve onun çocukluğundan itibaren nasıl bir çocuk olduğunu anlamaya çalışır. Alper ise çok geçmeden Ada'yı kaybetmenin yarattığı boşlukla büyük bir bunalıma girer. Filmin finalinde, Ada'nın evlendiğini, yurt dışına yerleştiğini ve bir çocuk sahibi olduğunu öğreniyoruz. Alper ise, yine yalnız ve Ada'yı yitirmenin yarattığı mutsuzlukla tek başına bir dünyanın içersinde sıkışıp kalmıştır. Kısacası, "İssiz Adam", modern hayatın yalnızlaştırdığı insanları anlatan, yemekler, anneler, eski şarkılar ve aşk üzerine bir film olarak karşımıza çıkmaktadır. (Aksoy, 2011).

3.2.3.Filmdeki baba kimliği ve babasız erkek kimliğinin analizi:

"İssiz Adam", filmindeki erkek kimliği neredeyse filmin tamamında Alper üzerinden ilerlemektedir. Filmin hiçbir sahnesinde Alper'in babasıyla olan ilişkisine dair bir atıftan bahsetmek mümkün değildir ancak bu noktada, Alper'in sorunlu hallerini babasızlık krizi üzerinden değerlendirmek, Alper'in mutsuz ve yalnız kimliğini adlandırmada daha faydalı olacaktır. Film boyunca, postmodern insan temsilini tam anlamıyla taşıyan Alper, ailesinden kopuk, toplumsal normlardan uzak, kendi hayatına dair kuralları olan ve konformist toplumun içersinde sıra dışı bir birey olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel erkek temsillerinin oldukça dışında olan Alper, sıradışı seks hayatı, kadınlarla olan tuhaf ilişkileri, iş yerinde beraber çalıştığı mesai arkadaşlarıyla olan iletişimi üzerinden incelendiğinde, standart olan, alışılmış olan hiçbir erkek kimliğiyle uyuşmamaktadır. Yalnız, yalnızlığına âşık olan bu adamın bu noktaya gelmesinde yatan temel neden sorgulandığında, akla yatan en makul ve akılcı açıklamalardan biri de Alper'in ideal bir baba figürüne sahip olmamasıdır. Zaten annesiyle oldukça mesafeli bir ilişkisi olan Alper'in baba noksanlığı belli ölçülerde onu daha da izole etmiş ve oyunu kendi kurallarıyla oynamaya itmiştir.

Ataerkil toplumlarda, erkek kimliği sıklıkla babanın iktidarı üzerinden yorumlanır ve açıklanır. Oktan'a (2008) göre,

"Babanın yokluğu ya da sorumluluklarını yerine getiremiyor olması, erkeklik tartışması açısından oldukça önemlidir. Çünkü baba, erkek çocuğun bir erkek olarak yetişmesi ve erkeklerin dünyasına kabul edilmesinde vazgeçilmez bir sorumluluğa sahiptir." (s. 215)

Bu ifadeyi temel alarak hareket edecek olursak, Alper'in film boyunca, kendi karakterini ve ruhunu kimliklendirme sürecinde herhangi bir şekilde baba ya da ağabey figürüne sahip olmadığını görmekteyiz. Bu durum, Alper'i güçlü bir birey kimliğinden uzaklaştırmaktadır. Kendini güvensiz ve korumasız hissetmenin yarattığı baskı ile kendini çalışmaya, lezzetli yemekler yapmaya ve iyi para kazanmaya adan Alper, baba figürünün noksanlığını paranın

gücüyle azaltma çabasıdır. Bu yüzden de, geleneksellikten uzak, postmodern toplumun içerisinde sıkışıp kalan, kendiyle dahi yüzleşmekte sorunlar yaşayan bir erkek kimliği Alper ile örtüşmektedir. Ancak, dikkatle incelendiğinde, aslında Alper'in baba ve babalık özlemini içten içe yaşadığını, babalık duygusunu tatmak istediğini yanında çalışan başgarson Şenol'un oğluna gösterdiği ilgiden de anlamak mümkündür.

Filmin sonunda, Alper içinde bulunduğu bu ruhsal lanetin tek ilacının Ada olduğunu anladığında, artık baba olma hayalleri çoktan suya düşmüştür. Çünkü Alper'de biliyordur ki Ada'dan başka hiç kimse onun ruhuna dokunmayacak, mutsuzluğunu ve yalnızlığını onunla paylaşmayacaktır. Sonuç olarak, Alper herkesleşmekten korkarken kimsesizleşmiş bir birey olarak ifade edilebilir. Alper'in bu hüznü hikâyesinin altında yatan temel nedenlerden biri de yukarıda da bahsedildiği üzere rol model eksikliği yani babasız erkek kimliğinin yaşadığı eril krizdir.

3.2.4.Filmdeki eş/sevgili kimliğinin analizi

“İssız Adam” filminin ana karakterlerinden olan Alper'in Ada ile olan ilişkisi ve birbirlerine olan aşkları filmin temel konusunu oluşturmaktadır. Film boyunca, Alper, Ada'yı etkilemek için birçok klişe erkek numarası yapmakta ancak Ada bunları sıradan ve bayağı bulmaktadır. Ancak, Alper kendi olmaya başladığında Ada'nın ilgisini fazlasıyla çekmeyi başarmıştır. Fakat Alper ve Ada birbirlerinden çok farklı iki kimliktir. Hayat tarzları, kişisel beklentileri, rutinleri hatta problemleri ruh halleri bile benzerlik göstermeyen iki postmodern kimlik olan Ada ve Alper için Aksoy (2011) şunları söylemektedir:

“Alper günümüz koşullarına uygun olarak hızlı yaşayıp her şeyi çabuk tüketirken; Ada, sakin ve huzurlu yaşamayı, yavaş ve emin adımlar atmayı tercih etmektedir. Alper hemen her alanda çoğulluğu, farklılığı, değişikliği sevmektedir. Bu durum Alper'in cinsel yaşamından, yemek yeme tarzına kadar pek çok detayda kendini göstermektedir. Nitekim film, Alper'in evli bir çiftle yapacağı seks partisiyle ilgili olarak taraflar arasında geçen internet görüşmesi ile başlamaktadır. Filmin ilerleyen bölümlerinde de Alper'in cinsel yaşamındaki çoğulluk ve tek gecelik ilişkiler sıklıkla vurgulanmaktadır. Buna karşılık Ada ise aşk üzerine kurulu tekli ilişkiler yaşayan ve duygusal yapısı ile ön plana çıkan bir karakterdir” (s. 235).

Yukarıdaki söylemler ışığında Alper'in ideal bir sevgili olmaktan çok uzak olduğunu söyleyebiliriz. Seks ve geçici ilişkiler üzerinden yürüyen bir erkek olarak ifade edebileceğimiz Alper'in alışlagelmiş Türk sevgili temsilinden ayrıştığını gördüğümüz birden çok durum filmde karşımıza çıkmaktadır. Ada'ya çok âşık olmasına rağmen daha ilk buluşmada bile onu seks objesi olarak görmesi, onunla sevişirken bile başka bir kadınla beraber olmayı düşlemesi Alper'in geleneksellikten çok uzak olduğunun gösterebilimsel yansımaları olarak gösterilebilir. Çünkü Türk erkekleri, değer verdikleri kadınları namus yaklaşımları çerçevesinden benimser, önemser ve cinsellik odaklı iletişimden kaçınırlar. Ancak, Alper için kadınlarla olan ilişkilerin temelinde seks en önemli paydayı oluşturmaktadır.

Filmde de, Alper, seks partnerlerine karşı daha önce hiç sevgi beslemediğinden daha sert bir sevişme isterken Ada, ona yumuşak ve duygusal bir deneyim yaşatır. Bu durum, Alper'in alışık olmadığı bir durum olduğu için, Alper'i ürkütür. Genel anlamda hayat kadınlarıyla çarpık ve saçma sapan ilişkiler yaşayan Alper için sürekliliği olan, bağlanma gerektiren ve onun yaşam alanına fazla müdahalede bulunan bir ilişki onun için büyük bir tehdittir. Çünkü Alper, ıssız bir adamdır ve yalnızlık onun ruhunun tılsımıdır.

Geleneksel Türk toplumunda, erkekten beklenen en temel rollerden biri de erkeğin evlenmesi, yuvasını kurması ve çocuk sahibi olmasıdır. Ancak, post modern bir erkek kimliği olan Alper için evlilik özgürlüğünün elinden alınmasına neden olabilecek bir tuzak gibidir. Ada'nın ona evliliğe dair yaptığı her imadan ürken Alper, değişen ve yalnızlaşan yeni erkek kimliğinin en somut ve anlaşılır örneklerinden biri olarak gösterilebilir. Evliliğin gelenekselliği temsil ettiği bir düzende yalnızlık kavramı tam anlamıyla postmodern bir sevgili kimliği olarak Alper'de vücut bulmaktadır.

Alper karakteri, değişen ve sorunlu ruh haline bürünen yeni erkek kimliğini neredeyse tüm özellikleriyle içinde barındıran bir karakterdir. Yolunu bulamayan, hayattan ne istediğini bilmeyen, egoist yönleri olan, bencil bir temsille karşımıza çıkan Alper, geleneksellik modernitenin arasında sıkışıp kalan duygusal ve romantik Ada'nın hayatını mahvetmekten öteye geçememektedir. Yalnız ve mutsuz kentli adamın öyküsünü işlemekten oldukça büyük bir keyif alan Çağan Irmak, Alper üzerinden hem kendi hayatına dair bireysel göndermelerde bulunmakta, hem de tıpkı "Mustafa Hakkında Herşey" filminde yaptığı gibi artık erkek karakterlerin mutsuzluğunu ayyuka çıkarmayı kendine görev edinmektedir.

3.2.5.Filmdeki evlat/oğul kimliğinin analizi

Filmde oğul figürü olarak karşımıza yine filmin başkarakteri Alper çıkmaktadır. Filmde daha önce de belirtildiği üzere baba figürüne dair net bir gönderme olmaması dolayısıyla Alper'in annesi Müzeyyen Hanım ile olan ilişkisini irdelemek onun bir oğul figürü olarak nasıl konumlandırıldığını görmek adına faydalı olacaktır. Alper, genel anlamda aile yaşantısından kopuk bir birey olarak dikkat çekmektedir. Filmde de, annesinin Tarsus'da yaşadığı, bir ablasının ve ağabeyinin olduğu dışında ailesine ait çok net bir bilgi bulunmamaktadır. Annesi Müzeyyen Hanım ile yaptığı telefon konuşmalarından anlaşılabilirdiği kadarıyla Alper annesine düzenli para göndermekte ama pek sık görüşmemektedir. Filmde annesinden gelen aramayı da müsait olmasına rağmen cevaplamamaktadır. Bu da Alper'in Müzeyyen Hanım ile direkt bir iletişimden uzak durduğunu ortaya koymaktadır. Alper, kent hayatına adapte olmuş, bireyselliği ön planda, özgürlüğüne düşkün bir kimlikken annesi geleneksel Türk anne kimliğiyle birebir örtüşen, oğlunun evlenmesini, çocuk sahibi olmasını hayal eden bir kadın olarak ifade edilebilir. Hal böyle olunca, anne-oğul çatışması kaçınılmaz bir hal almaktadır.

"İssız Adam" filminde, anne oğlun ilk defa bir arada görüldüğü sahne Alper'in çocukluk arkadaşlarından birinin İstanbul'daki düğününe Müzeyyen Hanım'ın davet edilmesi ile başlar. Alper'in annesinin evine gelme ihtimali bile onu germekte, hatta bu durumu Ada ile paylaşarak kendince bu sorundan kaçmaya çalışmaktadır. Tıpkı "Mustafa Hakkında Herşey" filmindeki Fikret karakteri gibi, Alper de annesinden utanmaktadır. Annesinin kırsal hayat kimliği, Alper'in modern, kentli, yalnız, umursamaz tarzıyla birebir çelişmektedir. Dahası, Müzeyyen Hanım'ın Ada ile çok iyi bir iletişime girmesi, onu benimsemesi, Alper üzerinde ekstra bir baskı yaratmakta ve iki kadının yakınlığının onu evlilik sarmalına iteceği düşüncesi onu iyiden iyiye ürkütmektedir. Buradan hareketle, Alper'in erkek evlat kimliği de gelenekselleşmiş, kökleşmiş, ataerkil düzenle eklemlenmiş bir tavırdan çok uzaktadır. Annesine ve ailesine olan uzaklığı, saygısız yaklaşımları Alper'i değişen Türkiye'nin yeni erkek temsilinde önemli bir yere koymaktadır.

Müzeyyen Hanım'ın anne kimliği semiyotik bir gözle incelendiğinde ise, Alper'e düşkün ancak onun hayatına müdahale etmekten uzak, pasif ve edilgen bir kadın karşımıza çıkmaktadır. Alper'e sadece Ada ile ilişkisini devam ettirmesini tembihleyen Müzeyyen Hanım, bunun dışında onu yönlendirmekten uzaktır. Ekonomik olarak geçmişte zor günler geçirdiği cümlelerinden anlaşılan Müzeyyen Hanım'ın Alper'e yük olmaktan korktuğunu hissettirmesi de aslında anne ve oğlun hiçbir zaman gerçek bir iletişime sahip olamadığının

göstergesidir. Kısacası, Alper kendi arayışı içersine kendi doğrularını bulduğunu sanarken birçok şey yitiren, hem sevgili hem de oğul kimlikleriyle yalnız cowboy rolünü fazlasıyla içselleştiren, bu sebeple de mutsuzluğu hayatının merkezine alan bir adamdır. Bu söylem de değişen, yalnızlaşan ve bunun sonucunda depresifleşen yeni Türk erkek kimliğiyle örtüşmektedir.

4.SONUÇ

Sonuç olarak, Türk Sineması ve toplumsal cinsiyet rollerinin arasındaki yakın ilişkiyi inceleyen bu çalışmada, 1990 ve 2000 sonrası Türk toplumundaki radikal değişimlerin kadın ve erkek rollerine olan etkisi sinema üzerinden irdelenmiştir. Bu noktada, eskiden sinemamızda pasif ve edilgen olarak sunumu gerçekleştirilen kadın kimliği, daha güçlü ve ayakları yere basan bir temsille vurgulanırken, erkek kimliği postmodern dünyanın yarattığı yeni sisteme ayak uydurma çabasıyla geçmişin yarattığı kimlik arasında gidip gelen, kısaca arafta kalan, eril krizlerin bireylerine dönüşmüşlerdir. Yeni nesil yönetmenlerimizden Çağan Irmak da filmlerinde, erkeklerin de kaybedebileceğini, mutsuz olabileceğini, derin yanlarının en az kadınlar kadar olabileceğini bizlere sunmuştur.

Bu çalışmada, Çağan Irmak'ın filmlerindeki erkek karakterler ve Türk toplumundaki erkek kimliğinin geçmişten günümüze yaşadığı değişim birbirleriyle birebir örtüşmektedir. Yani, kaybeden, sorunlarla boğuşan, çocuksu, kadın odaklı ve kadına bağımlı, baba krizi yaşayan, kendini toplum içersinde kimliklendiremeyen, yaşadığı sorunlu ruh halinden ötürü çoğu kez şiddet eğilimli olan erkek temsili Çağan Irmak'ın filmlerinde net şekilde gözlenebilmektedir.

KAYNAKLAR

- Akca, E. B. ve Tönel, E. (2007). *Erkek(lik) çalışmalarına teorik bir çerçeve: Feminist çalışmalarından hegemonik erkekliğe*. İ. Erdoğan (Ed.). *Medyada hegemonik erkek(lik) ve temsili*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Aksoy, S. (2011). *2000 sonrası Türk Sinemasına eleştirel bakış*. Ö. Yılmazkol (Ed.). İstanbul: Okurkitaplığı Yayınları.
- Akyüz, S. (2003). *Etekli iktidar*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arslan, U.T. (2005). *Bu kabuslar neden Cemil?*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Aşkın, M. (2007) Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 213-220.
- Atasoy, G. (2013). Zeki Demirkubuz sinemasında erkek kimliği. (Yüksek Lisans Tezi). (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) Tez No: 331072 Anadolu Üniversitesi: Eskişehir.
- Atay, T. (2004). Erkeklik en çok erkeği ezer. *Toplum ve Bilim*, 101, 11-31.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu* (çev: Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. İzmir: Asina kitaplar.
- Binark, M. (2001). *Kadının sesi radyo programı ve kimliği konumlandırma stratejisi*, *Toplumbilim*. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Birer, A. B. (2013). Sinemada erkeklik krizi: Her şey çok güzel olacak ve çocuk (su) erkekliğe dönüş. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 13, 161-170.
- Bozok, M. (2011). *Soru ve cevaplarla erkeklik*. İstanbul: Sogep Yayınları.
- Brannon, R. (1995). The use of the concept of disability culture: A historian' s view: *Disability Studies Quarterly*, California State Universty. Fall,15,3-15.
- Connell, R. W. (2002). *Masculinities and men's health*, B. Baron (ed), *Gender in Interaction. Perspectives on femininity and masculinity in ethnography and discourse*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Demez, G. (2005). *Kabadayıdan sanal delikanlıya değişen erkek imgesi*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Diamond, J. (1998). *Erkeklerin iyileşmesi yeryüzünü de iyileştirecektir*. (çev.Tijen İnaltog), İstanbul: Mavi Yayınları.
- Dorsay, A. (1995). *12 Eylül yılları ve sinemamız 160 filmle 1980-90 arası Türk Sinemasına bakışlar*. Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*, Yayına Hazırlayan: Cemal Güzel, Hüseyin Özel, Ankara: Ayraç Yayınları.
- Güçhan, G. (1992). *Toplumsal değişme ve Türk sineması*. Ankara: İmge Yayınları.
- Hakan, F. (2014). *Türk sinema tarihi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Hearn, J. (2004). From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men. *Feminist Theory*, 5(1), 49-72.
- Kıraç, R. (2000). 90'lı yıllarda sinemamıza genel bir bakış. 25. *Kare Dergisi*, 25, 9-17.
- Oktan, A. (2009). H. Kuruoğlu (Ed). *Türk Sinemasında hegemonik erkeklikten erkeklik krizine: Yazı-tura ve erkeklik bunalımının sınırları, erkek kimliğinin değişe(meye)n halleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık
- Onur, H. ve Koyuncu, B. (2004), Hegemonik erkekliğin görünmeyen yüzü: sosyalizasyon sürecinde erkeklik oluşumları ve krizleri üzerine düşünceler, *Toplum ve Bilim*, 101, 31-49.
- Özkan, Z.Ç. (2016). H. Kuruoğlu (ed). *Türk filmlerinde erkek kimliğini destekleyen giyim kuşam kodları" erkek kimliğinin değişe(meye)n halleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Pösteki, N. (2012). *1990 Sonrası Türk Sineması*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: imkansız iktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Segal, L. (1992). *Ağır çekim değişen erkeklikler, değişen erkekler*. İstanbul: Ayrıntı Selek, P. (2009). *Sürüne sürüne erkek olmak*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). *An integrative theory of intergroup conflict*. In W. G. Austin, & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-37). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Yüksel, N. A. (1999). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'deki Toplumsal Cinsiyet Kalıplarının Televizyon Dizilerindeki Yansımaları. *Kurgu Dergisi, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları*, 33(16), 67-81.
- Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlüğü*. Ankara: 1945.
- Ulusay, N. (2004). *Günümüz Türk Sinemasında erkek filmleri, toplum ve bilim*, 1 Sayı, 101, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Uluyağcı, C. (2001). Sinemada Erkek imgesi: Farklı Sinemalarda Aynı Bakış. *Kurgu*, 18, 29-39.
- Uluyağcı, C. (2009). H. Kuruoğlu (ed). *Türk Filmlerinde Erkek Kimliğini Destekleyen Giyim Kuşam Kodları" Erkek Kimliğinin Değişe(meye)n Halleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Weeks, J. (1998). Farklılığın Değeri, *Kimlik: Topluluk, Kültür ve Farklılık*. (çev. J. Rutherford), İstanbul: Sarmal Yayıncılık.